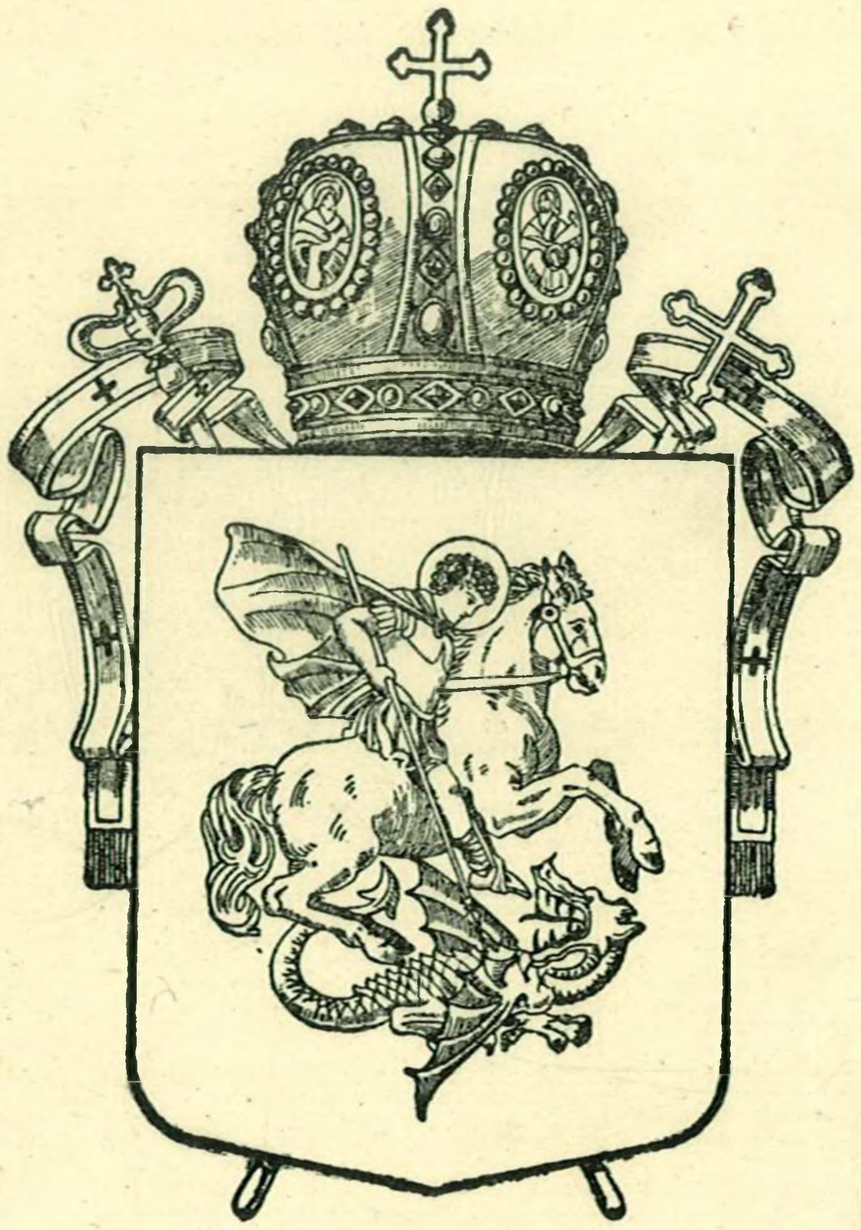
P. I. 2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 1-2 IANUARIE-FEBRUARIE 1963

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Pacea – viitor sigur al omenirii *(Prof. V. Bria)* 3

MIŞCAREA CREŞTINĂ PENTRU PACE DE LA PRAGA

Din activitatea Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga (*Prof. M. Şesan)* 12
Consfătuirea de la Iaşi a Comitetului de conducere al comisiei «Pacea şi Dreptatea» *(Pr. S. Porcescu)* 15

PROBLEMELE VREMII

Sesiunea Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Paris, 7–16 august 1962) 32
Cuvîntul I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, în catedrala reformată din Paris (Oratoire du Louvre) Duminică, 12 aug. 1962 33
Declaraţiile I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei pentru postul de radio Londra, în ziua de 15 august 1962 . . . 39
Declaraţiile I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, la postul de televiziune din Paris, în ziua de 15 august 1962 . . . 40

STUDII

Prof. Dumitru Belu : Nu mai este iudeu, nici elin 42
M. Dan şi O. Filipoiu : Contribuţii la istoria legăturilor culturale dintre Moldova şi Transilvania în orînduirea feudală. Un manuscris slav transilvănean din 1511 55

PREDICI

Ierom. Prof. N. Mladin : La Bobotează 65

MONUMENTE BISERICEŞTI DIN MOLDOVA

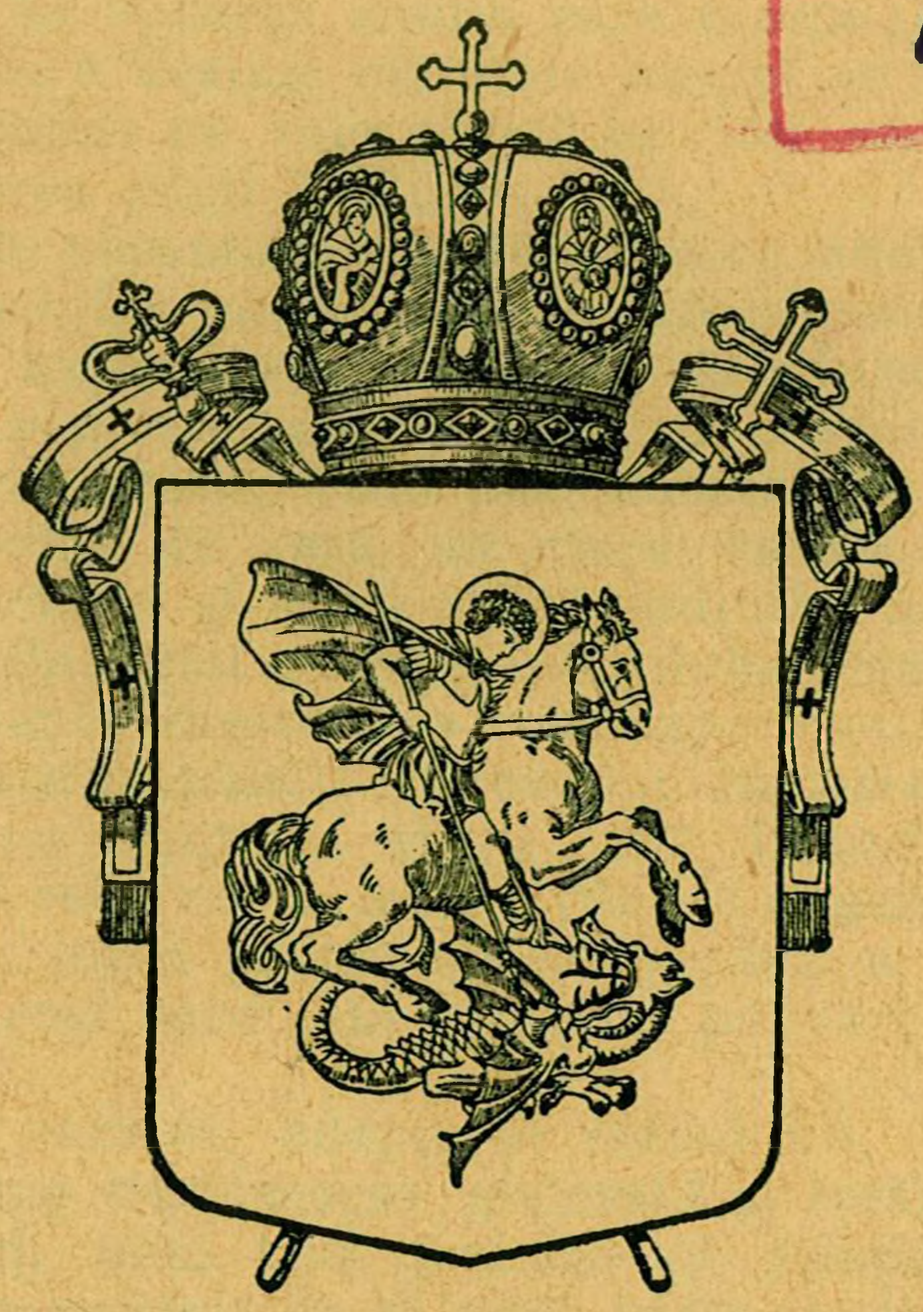
Prof. I. Zugrav : Voroneţul 68

(continuare în pagina 3-a a copertei).

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAȘILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANULUI ȘI HUȘILOR

mi. 93
BIBLIOTECA MITRO[illegible] I.S.
P. I - 2

Mitropolia Moldovei și Bucovinei
Biblioteca "Dumitru Stăniloae" Iași
M00093

ANUL XXXIX, Nr. 1-2 IANUARIE - FEBRUARIE 1963

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: ARHIEPISCOPIA IAȘILOR
STR. ȘTEFAN CEL MARE Nr. 46
IAȘI

PENTRU PACEA A TOATA LUMEA

PACEA — VIITOR SIGUR AL OMENIRII

Sfîrşitul fiecărui an e un prilej de examinare a tot ceea ce am realizat într-un domeniu sau altul de activitate în cursul anului care se încheie. Cîntărim şi apreciem rezultatele şi ne înteţim puterile în vederea anului care începe; totodată privim spre viitor pentru a desluşi măreţele sarcini ce ne revin.

În mod deosebit ne interesează pe toţi rezultatele acţiunilor pentru apărarea păcii în lume.

O privire de ansamblu aruncată asupra anului care a trecut aduce înaintea ochilor minţii noastre lumea nouă, lumea care se ridică împotriva exploatării, împotriva războiului şi a violenţei. Este omenirea ce-şi croieşte o viaţă şi o soartă mai fericită. Pentru construirea acestei lumi noi, oamenii de pe toate continentele — indiferent de rasă, de stare socială sau de credinţă religioasă, s-au căutat şi şi-au strîns mîinile într-un efort comun. Dar destinele lumii noi sînt indisolubil legate de rezolvarea celei mai importante chestiuni a contemporaneităţii: Pacea.

Pe de o parte uneltirile cercurilor imperialiste îndreptate împotriva păcii au menţinut şi în 1962 încordarea internaţională a războiului rece, cursa înarmărilor şi experienţele nucleare. Pe de altă parte, lupta pentru apărarea păcii a constituit ca şi pînă acum problema cardinală a tuturor popoarelor dornice de a trăi în liniște.

O mînă de oameni, adepţi ai războiului, frînează găsirea unei soluţii pentru dezarmarea generală şi totală ca o condiţie necesară stabilirii unei păci trainice pe pămînt; pune la cale diferite conflicte militare în diferite părţi ale lumii şi ameninţă de pe poziţii de forţă pe partizanii păcii.

În schimb, tot mai puternic răsună glasul oamenilor de pe tot cuprinsul globului, cerînd conducătorilor de state să-şi îndrepte şi intensifice activitatea pentru zidirea păcii pe pămînt şi făurirea unei epoci de muncă paşnică şi de bună înţelegere între toate popoarele. E glasul întregii omeniri ce-a răsunat triumfător în cursul anului 1962; e uriaşa forţă morală care nu poate fi nesocotită.

Anul 1962 a arătat că partizanii păcii călăuziţi de idealurile nobile ale vieţii, progresului şi încrederii în viitor pot înlătura războiul cu toate urmările lui. Şi eforturile în această direcţie n-au fost zadarnice!

Principalele probleme discutate şi dezbătute în cursul anului 1962 de partizanii păcii au fost: 1) Dezarmarea generală şi totală sub control internaţional, care — în mod firesc — ar duce şi la încetarea experienţelor cu armele nucleare; 2) Abolirea definitivă a colonialismului; 3) Înlăturarea focarelor de război şi 4) Problema germană.

În epoca noastră de strădu inţe uriaşe pentru statornicirea unei păci definitive în lume, problema dezarmării generale şi totale a preocupat tot mai mult omenirea. De la discuţiile din cadrul sesiunilor O. N. U., Comitetului celor 18 state şi pînă la adunările cele mai restrînse, ea a fost discutată şi analizată sub diferitele ei aspecte. Trebuie să recunoaştem că o predăm anului 1963 fără a se vedea concret măsuri menite rezolvării ei. Primul pas spre dezarmare şi interzicerea experienţelor nucleare, n-a găsit rezolvarea dorită, prin încheierea unui acord, între marile puteri nucleare. Totuşi hotărîrea Adunării Generale a O.N.U. prevede încetarea de facto a experienţelor cu arma nucleară, inclusiv a celor subterane, începînd de la 1 ianuarie 1963.

Congresul Mondial pentru Dezarmare Generală şi Pace, de la Moscova din iulie 1962 a stabilit că: «Dezarmarea nu este numai o necesitate vitală, ci o posibilitate». Ea «devine o datorie primordială a tuturor forţelor iubitoare de pace». De aceea, ca o poruncă fermă a conştiinţei omeneşti, dezarmarea poate deschide zorii evului în care duşmănia şi războiul vor fi dispărut fără urmă.

Printre acţiunile care arată caracterul deosebit de realist al concluziilor marelui Forum al popoarelor de la Moscova, menţionăm reuniunile unor oameni de ştiinţă din diferite ţări, care au avut loc la Cambridge, Londra (conferinţele: a 9-a, a 10-a Pugwasch), Geneva sau Moscova şi care în unanimitate au stabilit raportul direct între răspunderea omului de ştiinţă şi soarta păcii generale; trebuie de asemenea, menţionate acţiunile de masă care au avut loc în numeroase ţări: marşuri ale păcii, tribune ale păcii, «săptămîni» ale păcii, mitinguri, sfaturi ale păcii, declaraţii ale unor oameni în favoarea încetării înarmărilor nucleare şi dezarmării. Importanţa acestor acţiuni ale anului 1962 este subliniată de înseşi cerinţele vieţii.

Evenimentele importante ale anului ce s-a încheiat, ne atestă că forţele păcii au crescut. Ele au obţinut mari victorii încît au determinat mersul dezvoltării istorice în favoarea păcii. Momentele primejdioase din cursul anului 1962 au culminat cu situaţia din Marea Caraibilor, cînd s-a crezut că pacea şi liniştea generală atîrnă de un fir de păr. Fermitatea şi calmul lagărului păcii şi mai ales al ţărilor socialiste, au îngăduit soluţionarea pe calea tratativelor a divergenţelor.

Munca pentru asigurarea păcii este vastă şi cere forţe continui: nici un efort nu este de prisos şi nici o colaborare în acest scop nu poate fi ocolită. Omenirea este deplin convinsă că, prin eforturi perseverente, neînţelegerile internaţionale pot fi îndepărtate. Încheierea păcii în Laos, realizarea unui acord între Indonezia şi Olanda, soluţionarea problemei cubane prin schimbul de mesaje Hruşciov-Kennedy, constituie o încurajare în lupta

partizanilor păcii pentru reglementarea înţeleaptă şi paşnică a problemelor nesoluţionate.

Din vastul cîmp al luptei pentru pace nu putem cuprinde aici toate acţiunile anului 1962. Dar putem afirma cu certitudine că toate aceste acţiuni sînt rodul dorinţii de pace a omenirii. Necesitatea îndepărtării focarelor de război se impune tuturor oamenilor ca o poruncă. De la Hiroşima şi pînă la Auschwitz, preotul budist Bhikshu Gyotsu N. Sato împreună cu alţi trei tineri japonezi, au reamintit oamenilor că nu trebuie să se mai repete istoria ultimului război mondial. Ei au chemat la luptă toate popoarele lumii pentru un viitor paşnic.

La opera de consolidare a frontului păcii şi-au dat contribuţia popoarele din lumea întreagă. Grupul tinerelor state naţionale din Asia, Africa şi America latină s-a mărit în cursul anului 1962. Aceste state s-au încadrat ca o forţă nouă pe arena mondială în rîndul partizanilor păcii. Procesul de înlăturare a apăsării coloniale a continuat şi în 1962. Statele care se mai află încă dominate de colonialişti sînt ca nişte vulcani. Unii din aceşti vulcani se află în stare de erupţie, alţii abia încep să fumege, în timp ce clocotul altora devine tot mai ameninţător. Aceste state îşi unesc eforturile cu toate forţele progresiste în lupta pentru înfăptuirea dezarmării şi asigurarea păcii în lumea întreagă.

Mişcarea de eliberare naţională din ţările afroasiatice a fost în 1962 vie şi stăruitoare : Revoluţia din Yemen, care ameninţă monarhiile feudale din Peninsula Arabică, răscoalele din Brunei, Sarawac şi Borneo de nord, unde populaţia a recurs la forţă pentru a dobîndi independenţă, lupta pentru libertate a popoarelor din Angola, Rhodesia de nord şi Nyassaland sînt acţiuni care duc la destrămarea imperialismului şi la pace în lume.

În Europa problema germană rămîne un punct nevralgic care cere rezolvare imediată. Eforturile Uniunii Sovietice şi ale celorlalte ţări socialiste pentru statornicirea păcii în lume prin discuţii şi tratative dau convingerea că în cele din urmă simţul de răspundere va triumfa găsindu-se o soluţie acestei spinoase probleme.

Ţările socialiste în frunte cu Uniunea Sovietică, apărătoare consecvente ale păcii în lumea întreagă, şi-au ridicat cu hotărîre glasul în favoarea păcii, în favoarea independenţei popoarelor punînd astfel frîu acţiunilor nechibzuite.

* * *

Poporul romîn, credincios măreţelor idealuri ale omenirii a sprijinit cu tot ataşamentul iniţiativele mişcării mondiale pentru pace. Ca şi libertatea, dreptatea socială şi pacea sînt pietre de temelie ale vieţii noi pe care poporul nostru şi-o făureşte în condiţiile favorabile stabilite prin actul istoric de la 23 August 1944. Întreaga viaţă a ţării noastre urmăreşte fericirea, bunăstarea şi pacea.

În fiecare dintre înfăptuirile măreţe de după eliberare, voinţa de pace a poporului nostru s-a manifestat cu toată hotărî-

rea. Hotărîrea aceasta se vede în iniţiativele şi demersurile ţării noastre pe plan intern şi extern.

Întotdeauna oamenii au legat de primăvară speranţa, bucuria de viaţă, încrederea în viitor. În primăvara anului 1962, a colectivizării agriculturii, aceste sentimente şi-au făcut loc mai puternic ca oricînd în inimile tuturor fiilor poporului şi ale luptătorilor pentru pace din patria noastră.

În cadrul Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii, a Adunării reprezentanţilor mişcării pentru pace, a vizitelor de prietenie, a Conferinţei naţionale a femeilor, a sesiunii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, a lucrărilor Comitetului celor 18 state pentru dezarmare, a Congresului Mondial pentru Dezarmare Generală şi Pace de la Moscova, a adunărilor şi mitingurilor naţionale, poporul romîn şi-a exprimat dorinţa de a trăi în relaţii de prietenie şi colaborare cu toate popoarele din lume. El contribuie la triumful celor mai umane idealuri, care prin esenţa lor sînt indisolubil legate de apărarea şi menţinerea păcii în lume.

Problema educării tineretului (statisticile demonstrează că pe planeta noastră trăiesc aproape un miliard de tineri), a promovării în rîndurile sale a idealurilor de pace, respect reciproc şi înţelegere între popoare s-a impus atenţiei opiniei publice mondiale, a factorilor răspunzători din numeroase ţări ale lumii. Meritul de a fi adus această importantă problemă în dezbaterea internaţională, — şi mai mult de a fi propus soluţii practice — aparţine Republicii Populare Romîne care a înţeles că educarea tineretului în spiritul păcii contribuie la însănătoşirea climatului mondial. Pe meleagurile legendare ale Kalevalei, alături de cuvintele «mir i drujba», «paix et amitie» şi «rauha ja ystavys», au răsunat şi cuvintele «pace şi prietenie». Tineretul romîn este însufleţit de idealul prieteniei universale şi al păcii.

Iată dar, că poporul nostru a îmbrăţişat şi în cursul anului ce s-a scurs, cu cea mai mare căldură cauza păcii, sprijinind activ iniţiativele mişcării mondiale de luptă pentru pace. Cu aceasta prestigiul ţării noastre a crescut şi mai mult pe plan internaţional.

Uriaşa forţă a lagărului socialist şi voinţa sa de pace au ecou în sufletele tuturor oamenilor cinstiţi de pretutindeni.

* * *

Forţelor păcii li s-au adăugat preoţii şi credincioşii creştini. Mişcarea creştină de la Praga a unit glasurile celor ce mărturisesc într-un fel sau altul credinţa în Iisus Hristos. Aproape toţi creştinii din lume cred astăzi cu Fericitul Augustin că : «Un lucru mai glorios decît a omorî oameni în luptă sîngeroasă, este de a evita războiul prin tratative. Este mai glorios să susţii pacea şi s-o menţii cu ajutorul înţelegerilor prieteneşti».

În luna mai 1962 s-au desfăşurat la Karlovy Vary lucrările Comitetului Executiv şi Comitetului Consultativ al Mişcării Creştine pentru pace de la Praga. Cu acest prilej s-a hotărît în unanimitate că, acţiunea pentru apărarea păcii, începută de Bi-

serica Creştină de la Praga, trebuie continuată printre creştini, pentru ca principiile de pace propovăduite de Mîntuitorul Hristos să-i unească pe toţi creştinii din lume. Amintim, de asemenea tratativele de la Geneva dintre reprezentanţii Mişcării Creştine de la Praga şi ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor (martie 1962).

Nu este lipsit de importanţă faptul că Mişcarea Creştină de la Praga a privit cu nădejdi sporite pregătirile pentru al doilea conciliu de la Vatican, deoarece Papa Ioan al XXIII-lea a recunoscut că omenirea «nu are nevoie de războaie victorioase şi nici de popoare înfrînte, ci de o sănătate înnoită şi consolidată, de o pace rodnică şi consolatoare».

Păstrînd unitatea Duhului prin legătura păcii, Bisericile Ortodoxe surori au căutat pe de o parte să-şi intensifice relaţiile de prietenie şi colaborare în vederea unor acţiuni comune pentru apărarea păcii, iar pe de alta, au atras pe ceilalţi creştini — indiferent de naţionalitate sau confesiune — în susţinerea a toate cîte slujesc păcii (Rom. XIV, 19).

Astfel, cu ocazia vizitei Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei al Moscovei şi a toată Rusia, făcută în primăvara anului 1962, Bisericii Ortodoxe Romîne, s-au discutat îndatoririle pe care cele două Biserici Ortodoxe surori le au faţă de problemele internaţionale contemporane. În Comunicatul final semnat de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei şi de Prea Fericitul Patriarh Iustinian se află aceste cuvinte: «Conştiinţa noastră creştină ne porunceşte să ridicăm glasul şi să chemăm toate Bisericile şi pe toţi creştinii să facă tot ce le stă în putinţă, pentru păstrarea păcii pe pămînt şi pentru întărirea prieteniei, a înfrăţirii şi colaborării paşnice între popoare».

O altă dovadă a intensificării relaţiilor de prietenie între Bisericile Ortodoxe este şi vizita frăţească a Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Sîrbe, Prea Fericitul Patriarh Gherman, făcută în toamna anului 1962 Bisericii Ortodoxe Romîne.

În cadrul Mişcării Ecumenice, Bisericile Ortodoxe şi-au adus contribuţia lor la lucrarea de refacere a unităţii creştine şi şi-au manifestat dragostea de a colabora în chestiunile importante. Vizita în ţara noastră a unei delegaţii a Consiliului Ecumenic al Bisericilor în frunte cu Dr. Franklin Fry, preşedintele Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, I.P.S. Iacob Arhiepiscopul grecilor ortodocşi din America, W. A. Visser't Hooft secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor şi P. S. Episcop Emilianos reprezentantul Patriarhiei ecumenice pe lîngă Consiliul Ecumenic, constituie o dovadă grăitoare a eforturilor care se fac pentru unitatea creştină şi pentru pace între popoare.

Concludente şi semnificative sînt în această privinţă ideile Comunicatului reprezentanţilor diferitelor religii care au luat parte la Congresul Mondial pentru Dezarmare Generală şi Pace de la Moscova. «Noi reprezentăm religii diferite şi ştim că toate religiile sînt chemate să opună rezistenţă activă oricărei încercări îndreptată contra principiilor păcii în relaţiile omeneşti, sînt chemate de a căuta statornicirea pe pămînt a unei păci

adevărate. În lupta pentru pace, credincioşii tuturor religiilor trebuie să colaboreze activ cu toţi cei care aspiră la pace şi contribuie cu toate puterile lor pentru a face să crească numărul luptătorilor pentru pace» se spune în Comunicatul reuniunii reprezentanţilor diferitelor religii ce a avut loc la Lavra Troiţa-Sergheeva (Zagorsk). Participarea reprezentanţilor religiilor la Congresul Mondial pentru Dezarmare Generală şi Pace a arătat că toate religiile din lume participă cu însufleţire la atingerea ţelului înalt de statornicire şi păstrare a păcii între popoare. Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul Moscovei şi a toată Rusia a declarat la Forumul de la Moscova că «setea păcii, care ne-a unit pe toţi, mărturiseşte vădit, că omenirea n-a sărăcit în puterile sale morale şi dispune de resurse inepuizabile şi de posibilităţi mari pentru a birui puterea distrugătoare a războiului şi a morţii». I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, a spus în timpul lucrărilor Congresului că, «oamenii de pe toate continentele şi meridianele, de profesii şi concepţii diferite, au ţinut să vină la Moscova pentru a-şi afirma adeziunea lor fermă la realizarea ţelurilor nobile ale omenirii din epoca noastră: pacea pe pământ, prietenie şi colaborare între popoare, fericire pentru toţi oamenii».

Care a fost atitudinea şi contribuţia Bisericii Ortodoxe Române în acţiunea pentru apărarea păcii în cursul anului 1962? Potrivit învăţăturilor Mîntuitorului Hristos, Biserica Ortodoxă Română este conştientă de faptul că slujirea păcii şi înţelegerii între oameni şi popoare este singura ei cale. «Slujitorii şi credincioşii tuturor cultelor, împreună cu toţi fiii poporului român, nu contenesc să depună toate eforturile lor pentru propăşirea patriei noastre scumpe, pentru vieţuirea oamenilor în bună înţelegere şi pentru apărarea păcii în lumea întreagă» a spus I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, la consfătuirea reprezentanţilor tuturor religiilor, care a avut loc la Lavra Troiţa-Sergheeva (Zagorsk).

Ca şi alte Biserici creştine ortodoxe din lume, Biserica noastră a dat mărturie de netăgăduit că «învăţăturile noastre religioase, năzuinţele credincioşilor şi străduaniile slujitorilor bisericeşti sînt îndreptate spre atingerea ţelului înalt de statornicire şi păstrare a păcii între popoare».

Prezenţa Bisericii Ortodoxe Române alături de întregul nostru popor şi alături de toate popoarele iubitoare de pace, în acţiunile hotărîte ale mişcării mondiale pentru apărarea păcii, precum şi aportul pe care ea l-a adus în cursul anului 1962, este cunoscut şi apreciat peste tot.

Ca membră a Mişcării Creştine de la Praga, Biserica noastră a activat cu energie în această mişcare şi a sprijinit toate străduinţele pe care popoarele le-au depus pentru consolidarea edificiului păcii. Astfel, ea a subscris, prin solii săi, Rezoluţiile Secretariatului internaţional şi Comitetului consultativ al Mişcării Creştine pentru pace de la Praga din şedinţele ce au avut loc la Budapesta (19-22 febr.) şi Karlovy Vary (15-19 mai), care cer mai multă stăruinţă, pentru menţinerea păcii, pentru realizarea dezarmării generale şi totale sub un control sever inter-

național, «pentru o împreună vieţuire în pace, în înfrăţirea şi colaborarea sinceră între popoare».

Cunoscînd că Bisericile creştine au un rol important în lumea contemporană, Biserica noastră a luat parte printr-o delegaţie condusă de I. P. S. Mitropolit Iustin la lucrările Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ce s-au desfăşurat în luna august 1962 la Paris, contribuind astfel la eforturile tuturor creştinilor pentru pace şi înţelegere. Reamintim că la Conferinţa panortodoxă de la Rhodos (sept.-oct. 1961) la propunerea delegaţiei Bisericii Ortodoxe Romîne s-a înscris pe lista temelor ce vor fi tratate la viitorul sinod pan-ortodox, un subiect de mare actualitate şi interes general social: «Contribuţia Bisericilor Ortodoxe, la instaurarea idealurilor creştine a păcii, a libertăţii, a înfrăţirii şi a dragostei între popoare».

La Congresul Mondial pentru Dezarmare Generală şi Pace de la Moscova, Biserica noastră prin I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei şi-a reafirmat ataşamentul la lupta activă şi hotărîtoare a popoarelor şi a sprijinit înţeleapta propunere a conducerii ţării noastre de a statornici în regiunea Balcanilor o zonă a păcii.

Vizitele frăţeşti de care am amintit deja, au izvorît din dorinţa de «a avea pace cu toţi oamenii», «a căuta unirea păcii» şi a păstra «unitatea duhului în unirea păcii».

La această lucrare a Bisericii noastre privită pe plan extern, care, de altfel, este o icoană a celei din interior, trebuie să adăugăm participarea activă a reprezentanţilor ei la şedinţele plenare ale Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii din R. P. R. şi şedinţele Comitetelor regionale şi raionale de luptă pentru pace; în sfîrşit activitatea rodnică a preoţilor, scrisorile pastorale ale ierarhilor Bisericii noastre, articolele din revistele bisericeşti, conferinţele preoţeşti de orientare, predicile slujitorilor sfintelor altare, sînt tot atîtea fapte ce demonstrează aportul însemnat şi neabătut pe care Biserica noastră l-a adus în cursul anului 1962 la efortul general pentru apărarea păcii.

Iată dar, că atitudinea creştină şi contribuţia Bisericii Ortodoxe Romîne în lucrarea pentru apărarea păcii, se înscriu şi în anul 1962 ca un fapt important şi de mare prestigiu. «Noi sîntem bucuroşi că facem parte din marea mişcare a păcii» şi că acţiunile credincioşilor şi slujitorilor ortodocşi romîni s-au armonizat în corul mondial al păcii.

Ne despărţim de anul 1962 cu satisfacţia că el a fost un an de pace şi păşim în anul 1963 cu încrederea pe care ne-o dă marile succese ale anului ce s-a scurs.

Anul 1962 ne-a demonstrat posibilitatea preîntîmpinării unui nou război. Atenţia opiniei publice din toate ţările lumii pentru a preîntîmpina războiul cu toate consecinţele lui a fost mai mare ca oricînd. Succesele obţinute de partizanii păcii în cursul anului 1962 demonstrează adevărul de necontestat al zilelor noastre: timpul lucrează în favoarea forţelor păcii.

Eforturile partizanilor păcii, mai ales ale celor din lagărul socialist, au adus preţioase contribuţii la acţiunea susţinută pentru înlăturarea primejdiei de război, pentru apropierea punctelor

de vedere în problema dezarmării generale şi totale. Forţele păcii voiesc dezarmarea generală şi totală, pacea trainică pe pământ.

Tinerele state eliberate în cursul anului 1962 s-au alăturat forţelor păcii şi îşi afirmă în fiecare zi ce trece dorinţa lor legitimă de a trăi în pace cu toată lumea. Pacea deci este o problemă a tuturor statelor, a tuturor popoarelor, a tuturor oamenilor, din toate colţurile lumii. «Ca şi primăvara pacea este o problemă de climat, vine de îndată ce pământul se dezgheaţă. Poate întîrzia, dar cu certitudine va veni» a spus I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, la şedinţa plenară a Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii din R. P. R.

Poporul romîn iubeşte cu înflăcărare pacea şi luptă pentru a o apăra. Tot cel ce străbate meleagurile ţării noastre sezisează cu uşurinţă puternica dorinţă de pace ce însufleţeşte pe toţi fiii ei. Această dorinţă de pace este vădită de epocalele înfăptuiri ale poporului nostru.

Prin unirea tuturor forţelor păcii, trebuie să se tindă la izolarea adepţilor cursei înarmărilor. Recunoaştem că în această direcţie s-au făcut paşi însemnaţi, deşi unele cercuri occidentale au frînat progresele tratativelor pentru dezarmare. Lupta pentru încetarea experienţelor atomice şi dezarmare trebuie continuată cu stăruinţă şi hotărîre.

«Să prefacem săbiile în pluguri», este chemarea şi sarcina tuturor celor conştienţi că «dezarmarea nu e numai o problemă tehnică» ci şi calea cea mai sigură spre pace.

În simfonia păcii, preoţii şi credincioşii au sprijinit eforturile tuturor prietenilor păcii. Slujirea lui Dumnezeu şi a binelui — scop al omului credincios — se împlineşte în pace, ca bine al omenirii. De aceea, «ţinta noastră este făurirea unei lumi în care să nu mai existe neînţelegeri, ură şi războaie; pretutindenea să domnească bunăvoirea, dragostea şi pacea; toţi oamenii să vieţuiască fericiţi» (Pastorala la Sfintele Paşti 1962 a Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei).

Potrivit mesajului Mîntuitorului Iisus Hristos, creştinii au «lucrat la împăcarea popoarelor şi naţiunilor... pentru stabilirea unei păci drepte şi durabile» aşa cum arată Raportul celui de al 2-lea Comitet de referate pentru directivele generale către Comitetul Central al Mişcării Ecumenice (Paris, august 1962). Datoria creştină de a lupta pentru pace, a constituit tema principală dezbătută la Conferinţa centrului ecumenic «Agape» (Prali-Torino) ţinută între 2 şi 9 septembrie 1962.

Creştinii Bisericii Ortodoxe Romîne din dragostea de viaţă au sprijinit cu toată tăria străduinţile întregului nostru popor şi ale tuturor oamenilor şi popoarelor iubitoare de pace şi propăşire. Sfînta noastră Biserică «fiind structural legată de pace, va continua şi în viitor această acţiune», sprijinind «cu toată căldura crearea epocii păcii, preludiu al epocii fericirii omului în lume» (Cuvîntul I. P. S. Mitropolit Iustin la întrunirea Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii din ţara noastră, 9 aprilie 1962).

Strîns uniţi şi hotărîţi, partizanii păcii merg înainte pe drumul păcii şi fericirii tuturor oamenilor.

Anul 1962 s-a încheiat. Sperăm că oamenii de pe toate

meridianele vor trăi şi vor lucra în cursul anului 1963 în pace şi liniște. În sufletul fiecăruia trebuie să fie tot mai vie datoria impusă de conștiința umană de a lupta pentru salvgardarea păcii. Să ne împlinim toți această datorie şi astfel vom înfăptui milenarul vis al omenirii : PACEA.

Prof. V. I. BRIA

MIȘCAREA CREȘTINĂ PENTRU PACE DE LA PRAGA

DIN ACTIVITATEA MIȘCĂRII CREȘTINE PENTRU PACE DE LA PRAGA

La ședințele de la Moscova din septembrie 1962 și de la Driebergen-Olanda din decembrie 1962 ale Comitetului executiv al Mișcării creștine pentru pace de la Praga (în prescurtare M. C. P. P.), s-a putut constata că activitatea Mișcării crește fără încetare și interesul pentru acțiunile ei sporește necontenit în lumea întreagă; aceasta s-a constatat și la conferința împotriva armelor atomice de la Tokio.

Secretariatul internațional al M. C. P. P., întrunit la Praga în 22 noiembrie 1962, a elaborat un proiect de activitate conținînd directive de orientare și acțiune care a fost apoi aprobat unanim. Proiectul a stabilit liniile fundamentale ale activității Mișcării pînă la întrunirea celui de al doilea Congres Mondial creștin pentru pace, care se va ține în vara anului 1964.

În acest scop M.C.P.P., a recomandat Comisiunilor să adîncească tematicile cu temeiuri creștine. În același timp, se va lărgi sfera de acțiune prin contacte mai strînse și noi cu cercurile bisericești internaționale, care se ocupă cu problemele vieții, cum este Consiliul Ecumenic al Bisericilor de la Geneva, Mișcarea pentru pace Puidoux, Mișcarea bisericilor europene pentru contacte est-vest de la Nyborg și alte uniuni confesionale mondiale, regionale și locale.

M.C.P.P., pregătind cel de al doilea Congres Mondial Creștin pentru pace, va face propuneri concrete în vederea mobilizării și cîștigării de noi adepți pentru Mișcare. Secretariatul Internațional al M.C.P.P. se va întruni de șase ori în 1963, iar Comitetul executiv își va ține ședințele de lucru de patru ori și anume: în martie 1963 la Dresda-Germania Democrată; în iunie la Praga-Cehoslovacia; în septembrie în Italia la sediul Agape și în decembrie în R. P. Romînă. Comitetul consultativ al celor 100 de membri se va întruni în iunie 1963, în Cehoslovacia.

Paralel, comisiile speciale de lucru, pentru care s-au și pregătit tematicile vor desfășura o vie activitate în cursul anului 1963. Fiecare comisie e condusă de un comitet din trei persoane (președinte, vicepreședinte și secretar) și va cuprinde membri din variate confesiuni și țări. Astfel:

1. Comisia *Pacea* și *Dreptatea*, președinte I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, vicepreședinte prof. E. Wolf de la

Göttingen-R.F.G., secretar Patriarhul ceh M. Novak de la Praga ; Comisia ţine şedinţă în Germania Democrată în februarie 1963 ;

2. Comisia *Pacea* şi *Libertatea*, preşedinte I. P. S. Mitropolit Nifon din Libian-Antiohia, vicepreşedinte prof. Van Leuwen din Olanda, secretar prof. Z. Varga-Ungaria ; Comisia ţine şedinţă în februarie 1963 în Ungaria ;

3. Comisia *Pacea* şi *Războiul rece*, preşedinte prof. M. Palfy din Budapesta, vicepreşedinte prof. W. Schweitzer din R. F. G., secretar prof. J. Lechman din Praga ; Comisia ţine şedinţă în martie 1963 în Ungaria ;

4. Comisia *Pacea* şi *Noile state*, preşedinte rev. A. Keighley din Londra, vicepreşedinte rev. C. H. Sawyerr din Sierra Leone-Africa, secretar prof. L. Broz din Praga ; Comisia ţine şedinţă în iunie 1963 la Praga ;

5. Comisia *Pacea* şi *Problema germană*, preşedinte prof. Al. Rasker din Olanda, vicepreşedinte past. W. Scherffig din R.F.G., secretar consilierul G. Lotz din R. D. G. ; Comisia ţine şedinţă în februarie 1963 la Erfurt în Germania Democrată ;

6. Comisia *Pacea* şi *abuzul cu creştinismul*, preşedinte rev. G. Girardet de la centrul Agape din Italia, vicepreşedinte prof. L. Pakozdy din Ungaria, secretar p. c. protoiereu Vs. Spiller din Patriarhia Rusă ; Comisia va ţine şedinţă în septembrie 1963 în Italia, la centrul Agape ;

7. Comisia *Pacea* şi *dezarmarea*, preşedinte J. Jidkov de la Moscova, vicepreşedinte Milton Mayer din California-S. U. A., secretar prof. J. Heller din Praga ; Comisia va ţine şedinţă în aprilie 1963 în Polonia ;

8. Comisia *Pacea* şi *tineretul*, preşedinte M. Opocensky din Praga, vicepreşedinte A. Satake din Japonia, secretar R. Tietz din R.F.G.; Comisia ţine şedinţă în primăvara anului 1963 în Polonia ;

9. Comisia *Pacea* şi *Mişcarea Ecumenică*, preşedinte I. P. S. Arhiepiscop Nicodim din Moscova, vicepreşedinte rev. P. Conord de la Paris, secretar prof. J. Michalko din Bratislava-C.S.R. ; Comisia ţine şedinţă în vara anului 1963 în Uniunea Sovietică ;

10. Comisia *Informaţiile*, preşedinte prof. J. Smolik din Praga, vicepreşedinte past. H. Mochalski din R.F.G., secretar C. Ordnung din Berlinul democrat ; activitatea acestei comisii va fi în legătură cu şedinţele Secretariatului internaţional şi ale Comitetului executiv ;

11. Comisia pentru *Pregătirea celui de al doilea Congres Mondial Creştin pentru Pace din 1964*, preşedinte T. Bartha din Budapesta, vicepreşedinte prof. R. Ullmann din Anglia, secretar moderatorul J. Mends-Cole din Liberia-Africa ; Comisia se va întruni cu ocazia şedinţei Comitetului Consultativ, în iunie 1963, în Cehoslovacia ; ea cuprinde şi 3 subcomisii şi anume : *teologică*, condusă de prof. H. Vogel din Berlinul occidental, *internaţională*, condusă de prof. A. Ziak din Bratislava-C.S.R., şi *operativă*, condusă de consilierul H. Kloppenburg din Dortmund-R.F.G.

Deoarece Mişcarea acordă un interes deosebit şi problemelor din Africa, preşedintele M.C.P.P. J. Hromadka şi I. P. S. Arhie-

piscop Nicodim din Moscova, vicepreşedinte, vor pleca la şedinţa Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Cairo-Egipt-R.A.U. şi apoi vor vizita Biserica coptă şi pe împăratul Etiopiei, în vederea întăririi sprijinului pentru organizarea Conferinţei regionale M.C.P.P. în Africa.

Va fi organizată o consultaţie asupra problemei germane, la care vor fi invitaţi reprezentanţi bisericeşti şi experţi politici din ambele state germane pentru înlăturarea rămăşiţelor celui de al doilea război mondial.

În continuare, M.C.P.P. va da atenţie deosebită, cu justificare creştină, problemelor referitoare la dezarmarea generală şi totală, la lichidarea armelor distrugătoare în masă, la necesitatea coexistenţei paşnice şi soluţionării tuturor problemelor litigioase pe calea tratativelor, la lichidarea colonialismului şi neocolonialismului şi la problema lichidării bazelor militare de pe teritorii străine.

În acest scop, Comitetul Regional al M.C.P.P. din Germania Democrată, în frunte cu prof. W. Schmauch din Greifs-Wald, ales recent şi vicepreşedinte al M.C.P.P., şi secretarii C. Ordnung şi G. Bassarak din Berlinul democrat, a inaugurat publicarea unui buletin propriu numit «Comunicări». Buletinul are de scop mijlocirea relaţiilor dintre activiştii M.C.P.P. şi alte mişcări pentru pace, informarea creştinilor asupra planurilor de activitate şi realizărilor dobîndite, mobilizarea credincioşilor creştini pentru scopurile frumoase ale M.C.P.P., pentru pacea lumii. Ca lozincă este folosit un citat din M. Luther: «un creştin să spună puţine cuvinte, dar să facă multe fapte pe care desigur le va face, dacă se simte creştin cu adevărat», precum şi citatul de la Luca 2, 16: «şi păstorii grăbindu-se au venit şi au aflat pe Prunc culcat în iesle». Aşa şi creştinul sincer trebuie «să se grăbească spre ieslea creştină a păcii mondiale».

La Congresul al doilea al Mişcării creştine pentru pace din 1964 urmează să participe 1400 de delegaţi din toată lumea.

Lucrările de pregătire ale Congresului au şi început. Regionala M.C.P.P. din Germania-Democrată şi-a constituit şi 10 comisii de lucru, după tipul celor constituite la Praga, pentru a pregăti din timp proiecte succinte şi concrete, la fiecare tematică indicată.

O activitate similară se desfăşoară şi în Regionala olandeză a M.C.P.P., condusă de prof. Al. Rasker din Leiden, precum şi în cea belgiană şi cea elveţiană, recent constituite.

Toate aceste activităţi din cadrul larg al Mişcării creştine pentru pace de la Praga dovedesc că opinia mondială se îndreaptă conştient spre pace, de la care nu poate lipsi nici un creştin, oriunde s-ar afla el în această lume.

Prof. M. ŞESAN

CONSFĂTUIREA COMITETULUI DE CONDUCERE AL COMISIEI «PACEA ŞI DREPTATEA»

IAŞI, 24—28 IANUARIE 1963

Potrivit hotărîrilor luate cu prilejul Congreselor, conferinţelor şi întrunirilor organizate de Mişcarea Mondială Creştină pentru Pace (Praga-mai 1961, Carlovy-Vary-iunie 1962, Moscova septembrie 1962, Driebergen Olanda-decembrie 1962) s-au stabilit liniile fundamentale ale activităţii pe care trebuie să o desfăşoare această mişcare pînă la întrunirea celei de a doua Adunări generale creştine pentru pace, care se va ţine în vara anului 1964.

Pe lîngă diferite întruniri ale Secretariatului internaţional al acestei mişcări şi ale Comitetului Executiv care vor avea loc în cursul anului, se vor întruni şi cele 11 comisii speciale de lucru spre a studia profund problema păcii din diferite unghiuri de vedere.

Comisia *Pacea şi Dreptatea* care lucrează sub preşedinţia *I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei* se întruneşte în februarie 1963 în Republica Democrată Germană.

În vederea pregătirii lucrărilor ce figurează pe ordinea de zi cu prilejul acestei întruniri, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a convocat la reşedinţa mitropolitană din Iaşi, pentru zilele de 24-28 ianuarie a. c., comitetul de conducere al comisiei *Pacea şi Dreptatea*. Au fost convocaţi : *Prof. E. Wolf* de la Göttingen R. F. G., vicepreşedintele comisiei, care însă n-a putut lua parte la consfătuire, şi Patriarhul Bisericii naţionale cehoslovace *Miroslav Novak*-Praga. Pe lîngă membrii comitetului de conducere al comisiei au mai luat parte la consfătuire următorii : *P. S. Episcop Visarion*, vicar patriarhal, Dl. *Al. Buthi*, episcop al Bisericii reformate (Oradea), *P. C. Prof. N. Nicolaescu*, rectorul Institutului teologic ortodox din Bucureşti, *P. C. Prof. I. Coman*, *P. C. Prof. M. Şesan*, *Dl. Ştefan Iuhasz*, rectorul Institutului teologic protestant din Cluj, *Dl. Prof. H. Binder*, vicarul episcopiei luterane din Sibiu, *P. C. Irineu Crăciunaş*, vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, *P. C. Scarlat Porcescu*, consilier cultural la Mitropolia Moldovei, şi *Dl. Prof. Ştefan Alexe* directorul Seminarului teologic din mănăstirea Neamţ.

Lucrările acestei consfătuiri s-au desfăşurat în felul următor:

24 ianuarie 1963, orele 10.

Deschizînd lucrările, *Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin* a salutat, cu bucurie, în numele Prea Fericitului Patriarh Iustinian şi al Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne pe Patriarhul Miroslav Novak, personalitate bine cunoscută în lumea creştină, pentru activitatea pe care o desfăşoară cu stăruinţă în cadrul Mişcării Creştine Mondiale pentru Pace de la Praga şi în general în lupta pentru apărarea păcii.

In continuare, Inalt Prea Sfinţia Sa şi-a exprimat satisfacţia pentru faptul că la lucrările comitetului de conducere al comisiei «Pacea şi Dreptatea» iau parte : Prea Sfinţitul Episcop Visarion vicarul Prea Fericitului Patriarh Iustinian, Dl. Al. Buthi, Episcopul reformat al Oradiei şi profesorii de teologie : Diac. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic Bucureşti, Pr. I. Coman, Pr. M. Şesan, Ştefan Iuhasz, rectorul Institutului teologic protestant din Cluj şi H. Binder, vicarul episcopiei luterane din Sibiu şi decanul Facultăţii de teologie luterană-Sibiu. I. P. S. Sa regretă că la această consfătuire n-a putut lua parte şi Prof. E. Wolf, fiind reţinut de motive temeinice. Va veni, poate, cu alt prilej în ţara noastră.

Scopul pe care-l are consfătuirea comitetului este stabilirea metodelor de activitate care trebuie folosite în cadrul comisiei «Pacea şi Dreptatea». Se vor pregăti cu acest prilej lucrările sesiunii plenare din februarie a. c. a comisiei «Pacea şi Dreptatea», care va avea loc în Republica Democrată Germană. Se va urmări în mod special fundamentarea teologică a problemelor pace şi dreptate.

Între aceste două noţiuni nu este un paralelism. Ele se înlănţuiesc. Între ele există un raport de cauzalitate.

Dreptatea este condiţia echilibrului necesar care trebuie să existe în societate pentru a obţine pacea ; iar pacea este ţinta pe care o urmăreşte omenirea, prin statornicirea dreptăţii în relaţiile dintre oameni, spre a putea dobîndi fericirea.

S-a vorbit mult despre dreptate ca temelie a păcii atît de către jurişti cît şi de teologi. Cînd teologii vorbesc de dreptate, au în vedere sensul moral teologic al noţiunii dreptate.

Deoarece sînt multe teorii şi concepţii privitoare la dreptate este greu de dat o definiţie a ei. Pentru teologi problema este mai simplă. Potrivit Sf. Scripturi, dreptatea este o identificare cu voia lui Dumnezeu. Voia lui Dumnezeu pentru noi credincioşii este adevărul absolut, de aceea problema dreptăţii trebuie cercetată din acest unghi de vedere. Identificîndu-se cu voia lui Dumnezeu, dreptatea este temelia păcii.

La această consfătuire fiind teologi distinşi, specialişti în studiul Vechiului şi Noului Testament, Patrologie, Istorie Bisericească şi Teologie Sistematică, problema dreptăţii ca temelie a păcii va fi analizată din diferite unghiuri de vedere şi astfel se va ajunge la bune rezultate.

În încheiere, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin a mulţumit încă o dată celor prezenţi la consfătuire.

Patriarhul Miroslav Novak, în cuvîntarea pe care a rostit-o,

şi-a arătat mulţumirea că se află la această consfătuire care va studia problemele *Pace şi Dreptate.* S-a examinat mult pînă acum sensul biblic al cuvîntului *Şalom* din Vechiul Testament ca şi sensul cuvîntului εἰρήνη din Noul Testament. Problema trebuie examinată activ şi pozitiv. Trebuie să se examineze această chestiune profund şi în raport cu timpurile pe care le trăim astăzi şi nu cu ceea ce a fost. În S.U.A. şi în alte părţi s-a scris şi s-a vorbit mult despre «Pace prin dreptatea mondială», dar conţinutul noţiunii dreptate este conceput în aşa fel pentru a fi pe placul imperialiştilor. Potrivit acestui mod de înţelegere se urmăreşte modificarea geografiei mondiale într-un sens total necreştin. Termenul «dreptate» chiar între teologii din diferite părţi ale lumii este înţeles în mod diferit. Dreptatea trebuie să aducă tuturor fericirea.

Cu prilejul călătoriilor pe care le-a făcut în occident, Patriarhul Novak arată că a cunoscut bine modul de viaţă al occidentalilor. Domnind exploatarea şi nedreptatea, în societatea capitalistă nu este un echilibru între individ şi societate. Acolo stăpîneşte egoismul. Amintind că a călătorit două luni în Africa, s-a simţit uneori jenat că are faţa albă. În Senegal, Tanganica, Liberia, Niasaland, Rodezia de Nord, Rodezia de Sud, Congo etc. a constatat multe nedreptăţi pe care albii, cu regret creştini, le-au impus în acele părţi. Mulţi dintre creştinii negri şi îndeosebi studenţi creştini care studiază în Europa occidentală îşi pierd credinţa creştină. Este tragic pentru ei cînd văd contradicţiile dintre credinţa şi viaţa ce se desfăşoară în lumea apuseană.

La această consfătuire trebuie să se determine sensul real al dreptăţii pentru a veni, astfel, în ajutorul lumii contemporane. Teologii răsăriteni sînt acuzaţi că identifică dreptatea cu socialismul. Va trebui, dar, să studiem temeinic ceea ce este dreptatea în învăţătura religioasă a Mîntuitorului Hristos şi cum duce la pace şi fericire pe pămînt.

Referindu-se la viaţa socială din statele socialiste vorbitorul adaugă că pe fiecare zi ce trece se construieşte o viaţă care are la baza ei dreptatea.

În epoca aceasta a armelor de distrugere în masă, care ar aduce, în cazul izbucnirii unui război, o adevărată catastrofă, dacă vrem să trăim, să avem relaţii de calitate cu alţi oameni, cu toate popoarele, trebuie să înţelegem corect dreptatea şi să o aşezăm la baza relaţiilor omeneşti.

Creştinii trebuie să fie uniţi în efortul de a pătrunde şi înţelege ceea ce este dreptatea spre a se aduce prin Mişcarea Creştină de la Praga o importantă contribuţie la apărarea păcii.

P. S. Episcop Visarion, vicar patriarhal, după ce şi-a exprimat marea sa bucurie de a putea participa la această consfătuire, a stăruit asupra conţinutului noţiunii de dreptate, care stă la baza păcii şi fericirii oamenilor.

În încheiere, Prea Sfinţia Sa a declarat că nu va precupeţi nici un efort în marea acţiune a lumii de astăzi de a dobîndi o pace dreaptă.

P. C. Prof. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din Bucureşti, mulţumeşte Prea Fericitului Patriarh Iustinian şi I. P. S. Mitropolit Iustin pentru că a fost poftit la această consfătuire asupra problemelor : *Pacea şi dreptatea*. P. C. Sa consideră că o pace adevărată şi dreaptă nu este posibilă fără dezarmare şi mai cu seamă fără dezarmarea sufletelor. Invăţătura creştină trebuie să contribuie efectiv la dezarmarea sufletelor, la îndepărtarea din viaţa omenirii a sentimentelor de ură şi vrajbă.

Atît la această confătuire cît şi în cadrul Mişcării creştine pentru pace de la Praga, P. C. Sa a făgăduit că va munci cu însufleţire.

Prof. H. Binder, vicarul Episcopiei luterane din Sibiu şi decanul Facultăţii de teologie luterană din Sibiu, a spus că se află în Moldova pentru prima oară în viaţa sa. Nu de mult, a luat parte la o conferinţă a preoţilor din raionul Sibiu. Cu acest prilej a prezentat o expunere asupra păcii. Potrivit învăţăturilor Bibliei, omul fiind suflet şi corp are nevoie de pace sufletească şi trupească. Ar fi greşit să se urmărească numai liniştea şi pacea sufletească fără a se interesa de pacea materială generală de care lumea are atîta nevoie. Greşeala aceasta în care pot cădea unii trebuie viu combătută. Ca teologi, avem îndatorirea de a lămuri pe credincioşi asupra diferitelor aspecte ale păcii, de a sprijini Statul nostru pentru a clădi o ordine socială mai bună. Dacă ne-am mulţumi să zicem că ne este de ajuns pacea interioară şi nu mai avem nevoie de nimic, am cădea în greşeala în care cad mulţi occidentali. Este necesară o teologie a păcii.

Atît în Mişcarea creştină pentru pace de la Praga cît şi în Comitetul central al Consiliul Ecumenic al Bisericilor, va lucra stăruitor pentru pace şi bunăvoire între oameni.

P. C. Prof. I. Coman, profesor la Institutul teologic din Bucureşti, a mulţumit pentru că a fost chemat la această consfătuire, unde pe ordinea de zi se află probleme aşa de importante ca: *Pacea şi dreptatea*. Sînt multe probleme legate de pace, a arătat P. C. Sa. Dar, problema dreptăţii stă mereu înaintea tuturor, deoarece nu se poate concepe o pace stabilă fără dreptate. Pentru creştini dreptatea este o forţă, un adevăr, o necesitate a vieţii de fiecare zi. Nu se poate trăi fără dreptate. După Biblie şi Sfinţii Părinţi, dreptatea trebuie să acopere marile necesităţi ale vieţii. Ea ridică viaţa la un nivel de cinste, uman, preţios care ne dă demnitatea. Societatea umană nu poate trăi fără dreptate.

În sfera noţiunii de dreptate intră libertatea ; dreptatea nu poate îngădui sclavajul, exploatarea şi asuprirea colonială. Cel mai preţios element constitutiv al dreptăţii este dragostea care face fericirea. Cel care iubeşte, împlineşte toată dreptatea.

Încheind, propune să se studieze problema dreptăţii din diferite unghiuri de vedere.

P. C. M. Şesan, profesor la Institutul teologic din Sibiu, aminteşte că în septembrie 1962 a fost la Moscova şi în decembrie 1962 la Driebergen Olanda, unde s-a vorbit mult despre pace şi mai cu seamă despre pace şi dreptate. Mulţi dintre creştinii occidentali înţeleg dreptatea ca o satisfacere a nevoilor

personale şi nicidecum ca un principiu moral superior pe care trebuie să se întemeieze însăşi viaţa.

Patriarhul M. Novak, referindu-se la problema ridicată de Prof. H. Binder a păcii sufleteşti şi a păcii trupului, spune că mulţi creştini în Africa s-au ocupat mai ales de sufletele africanilor dar au desconsiderat necesităţile vieţii acestor oameni. Un adevărat misionar creştin trebuie să aibă în vedere viaţa oamenilor cu toate aspectele ei.

I. P. S. Mitropolit Iustin aminteşte că la Praga în cadrul Mişcării creştine pentru pace s-au constituit 11 comisii de lucru, fiecare cu misiunea de a studia pacea în raport cu diferite probleme de actualitate. Problemele însă se întrepătrund ; se leagă unele de altele. În toate comisiile se vorbeşte despre dreptate. Se cere, de exemplu, desfiinţarea colonialismului pentru că aşa este drept ; desfiinţarea războiului pentru că este o mare nedreptate etc.

Lumea este prea mică astăzi. Ceea ce se întîmplă într-un Stat, într-o Biserică, are importanţă şi influenţă în alte State şi Biserici.

Sf. Apostol Pavel a vorbit despre dreptate ca despre adevăr, despre bine, despre dragoste. Potrivit mesajului biblic, dreptatea este voia lui Dumnezeu, ideea forţă care trebuie să antreneze pe toţi oamenii în lucrarea de statornicire a binelui. Dreptatea totdeauna trebuie legată de binele tuturor oamenilor, nu a cîtorva oameni sau popoare. Toţi oamenii au drept la fericire ca fii ai lui Dumnezeu.

Astăzi se vorbeşte mult despre «redeşteptarea» popoarelor. Toate cer libertate pe temeiul ideei de dreptate. Fenomenul acesta este atît de general încît se poate spune că una din caracteristicile epocii noastre este «redeşteptarea omului». Fiecare doreşte să fie liber şi fericit, să aibă personalitatea sa proprie.

Creştinismul are îndatorirea de a ajuta omul să devină un om nou. Trebuie să se pună la dispoziţia umanităţii tezaurul de credinţă al Bisericii. Creştinismul trebuie să îmbogăţească şi activizeze lupta pentru apărarea păcii. Pacea este problema oricărui creştin. Adevăratul creştin nu poate accepta ca lumea să meargă spre sinucidere.

Astăzi sînt condiţiuni mai favorabile ca oricînd pentru statornicirea păcii. Anul trecut, înţelepciunea premierului N. S. Hruşciov a salvat lumea de sinucidere, a salvat lumea de războiul atomic. Aceasta o ştiu şi mărturisesc toţi cei cu mintea lucidă.

Creştinii trebuie să ajute întronarea păcii prin statornicirea încrederii între Biserici, confesiuni, oameni şi popoare. Dacă Mişcarea pentru pace n-ar fi existat, oamenii ar fi căzut victime ale războiului. Mişcarea creştină pentru pace de la Praga se sileşte să apere pacea prin gruparea şi antrenarea tuturor creştinilor spre această ţintă.

Ca buni creştini trebuie să avem toţi simţ de responzabilitate înaintea lui Dumnezeu, a oamenilor de pretutindeni, a generaţiilor viitoare. Să nu lăsăm generaţiilor viitoare datoria de a se pocăi pentru greşelile noastre, cum facem noi pentru înain-

taşii noştri. Să punem în slujba păcii tezaurul Evangheliei. Să ne silim toţi în lucrarea pentru fericirea tuturor oamenilor.

Patriarhul M. Novak adaugă că pacea nu este o abstracţie ci o problemă a vieţii. Nu trebuie privită ca ceva îndepărtat, ci ca o necesitate a zilelor noastre. Să ne silim fiecare să cunoaştem adevărul şi să-l aşezăm la baza tuturor acţiunilor noastre de fiecare zi. Altfel nu meritäm numele de creştini.

I. P. S. Mitropolit Iustin. Ca teologi şi creştini sîntem influenţaţi în conştiinţa noastră de lumea veche. Noi astăzi trebuie să citim Biblia cu ochii spirituali ai epocii noastre. Trebuie să ţinem seama de lumea contemporană. Creştinii trebuie să apere pacea cu toate forţele.

Patriarhul M. Novak spune că sînt mulţi creştini care cred citind Biblia, că Dumnezeu a vorbit numai iudeilor de acum 3000-4000 de ani. Nu! Prin Biblie, Dumnezeu a vorbit pentru toţi. Biblia este o revelaţie permanentă pentru lume. In unele ţări, între care şi Republica Federală Germană, din cauza secularizării, creştinismul nu este înţeles şi nu-şi îndeplineşte rolul pe care ar trebui să şi-l împlinească în aceste vremi. Există chiar partide politice creştine, dar credinţa creştină nu are nici o preţuire. Trebuie, aşa dar, să unim credinţa cu viaţa.

I. P. S. Mitropolit Iustin arată că secularizarea este aproape generală în epoca noastră. La aceasta au contribuit desigur chiar Bisericile, deoarece n-au dat omului ceea ce-i trebuie. Nu s-au cercetat temeinic cauzele ce au dus la spiritul secular. Noi trebuie să dăm oamenilor spiritul creştin care ajută la dezvoltarea optimismului şi a încrederii în puterile lor, trebuie să ajutăm în mod concret la satisfacerea nevoilor lor.

Noi am scris mult despre pace, dar n-am examinat-o sistematic. Nu trebuie să ne mulţumim cu generalităţi, cu idei vagi, cu abstracţii; trebuie să aprofundăm problema în spiritul concret al epocii noastre.

Chiar în lumea catolică îşi face tot mai mult loc o ideologie creştină a păcii, dar numai în spiritul îngust al politicii papale. În cadrul Mişcării creştine pentru pace de la Praga însă problema păcii se examinează într-un spirit larg, temeinic, avîndu-se în vedere nevoile întregii lumi.

Patriarhul M. Novak spune că, deseori, cînd ne adresăm unor oameni, care n-au studiat teologia, ei nu ne înţeleg. De aceea trebuie un limbaj care să fie înţeles. Preoţii şi teologii nu trebuie să stea închişi ca în ghetto-uri ci să pătrundă problemele contemporane şi să ajute la lucrarea de statornicire a binelui şi a păcii prin învăţătura creştină.

I. P. S. Mitropolit Iustin, după aceste discuţii generale, anunţă că în şedinţele care vor urma se va proceda la examinarea şi cercetarea amănunţită a noţiunilor: Pace şi dreptate.

Suspendîndu-se şedinţa, între orele 13-14, oaspeţii, însoţiţi de I. P. S. Mitropolit Iustin, au vizitat biserica «Sf. Trei Ierarhi» din Iaşi, după care au făcut o plimbare în diferite cartiere ale oraşului. Ei au văzut instituţiile importante de cultură din Iaşi, cum şi numeroasele construcţii din ultimii ani.

După amiază, între orele 17,30-21, s-au citit şi comentat documentele mişcării creştine pentru pace de la Praga cu privire la *dreptate* şi *pace.*

Au fost citite, în continuare, două propuneri referitoare la pace şi dreptate: *(Propunerea cehă şi propunerea din R. D. G.).*

I. P. S. Mitropolit Iustin a recomandat ca discuţiile asupra celor două propuneri să nu fie purtate în mod abstract, ci în legătură cu realităţile şi nevoile omenirii din epoca noastră.

25 ianuarie 1963, orele 9,30.

I. P. S. Mitropolit Iustin, după deschiderea şedinţei, a cerut să se citească din nou cele două propuneri: cehă şi germană, referitoare la pace şi dreptate. Au avut apoi loc discuţii la care au luat parte rectorul *St. Iuhasz*, patriarhul *M. Novak*, rectorul *N. Nicolaescu*, Episcopul *Al. Buthi*, Prof. *H. Binder*, Prof. *I. Coman*, Prof. *M. Şesan* şi alţii.

Vorbitorii au fost de acord că trebuie să se meargă mai departe în aprofundarea conţinutului noţiunii dreptate, deoarece pînă acum n-a fost lămurit deplin.

I. P. S. Mitropolit Iustin este de părere că în încercarea de a stabili conţinutul creştin al noţiunii dreptate trebuie să se pornească de la noţiunea binelui individual şi social.

Prin numeroasele texte biblice care au fost cercetate şi discutate s-au stabilit criteriile divine şi umane ale binelui.

Vorbitorii au fost de părere că trebuie să se insiste asupra faptului că dreptatea este rădăcina păcii, vieţii şi fericirii. Atît cel credincios cît şi cel necredincios pot lucra împreună pentru dreptate. Iisus Hristos s-a întrupat pentru toţi oamenii ca să facă o lume în care să sălăşluiască numai binele. Indiferent de credinţa pe care o au, oamenii se leagă între ei. Dreptatea trebuie să guverneze raporturile dintre toţi oamenii.

După amiază, între orele 17,30-21 au continuat lucrările. In urma discuţiilor purtate s-a stabilit un plan ce va fi luat în considerare la alcătuirea unei teze referitoare la pace şi dreptate.

1. — Relaţiile dintre pace şi dreptate. Pacea şi dreptatea nu sînt noţiuni paralele, ci se înlănţuiesc.

2. — Aprofundarea noţunii de dreptate, insistîndu-se asupra raportului dintre bine şi dreptate.

3. — Căinţa şi răspunderea creştinilor că n-au făcut atît cît trebuia pentru înlăturarea nedreptăţilor din lume.

4. — Ce trebuie să facă astăzi creştinii pentru stabilirea unei păci drepte?

a) Sprijinirea eforturilor pentru unirea Bisericilor şi pentru coexistenţă paşnică în lume.

b) Sprijinirea acţiunilor mondiale pentru înlăturarea mizeriei şi suferinţelor umane din lume.

c) Sprijinirea eforturilor pentru egalitate, frăţie şi fericirea tuturor oamenilor.

d) Datoria creştinilor de a depune eforturi pentru statornicirea unei păci întemeiată pe dreptate.

5. — Diferite recomandări cu privire la lucrările comisiei Pace şi dreptate.

S-au stabilit apoi trei colective de lucru pentru alcătuirea tezelor : Colectivul I — *Prof. Şt. Iuhasz, Prof. I. Coman* şi *Prof. H. Binder* pentru problemele de la punctele 1-3.

Colectivul II — *Prof. N. Nicolaescu, Vicar Irineu Crăciunaş, Consilier Scarlat Porcescu* şi *Prof. Şt. Alexe*, problema de la punctul 4.

Colectivul III — *P. S. Episcop Visarion* şi *Prof. M. Şesan* pentru problemele organizatorice.

Sîmbătă 26 ianuarie 1963.

Atît dimineaţa între orele 9,30-14, cît şi după amiază, între orele 17,30-21 colectivele au lucrat la dezvoltarea ideilor prevăzute în plan.

Duminică 27 ianuarie 1963.

Dimineaţa, între orele 9,30-12, I. P. S. Mitropolit Iustin şi oaspeţii au asistat la Sf. Liturghie în Catedrala mitropolitană, oficiată de P. S. Episcop Visarion, înconjurat de un sobor de preoţi şi diaconi.

După Sf. Liturghie, adresîndu-se credincioşilor din biserică, printre altele, I. P. S. Mitropolit Iustin a spus :

Este în firea noastră să fim bucuroşi de oaspeţi. De aceea primim totdeauna cu braţele deschise pe cei ce vin la noi cu gînd curat. Inimile noastre se lărgesc atunci cînd vedem şi îmbrăţişăm pe cei iubiţi cum spune Sf. Ap. Pavel. Dintre aceştia fac parte Întîistătătorii, Ierarhii şi profesorii de teologie ce se află acum alături de noi. Ei gîndesc la fel ca noi, se străduiesc la fel şi nu cruţă nimic pentru a ajuta oamenilor la statornicirea unei păci drepte în lume.

Ştiţi — v-am spus şi cu altă ocazie — că una din organizaţiile internaţionale, care se străduieşte pentru apărarea păcii este şi Mişcarea creştină pentru pace de la Praga. De aproape 6 ani de la înfiinţarea acesteia, Biserica ortodoxă Romînă sub îndrumarea Prea Fericitului Patriarh Iustinian, alături de celelalte culte din ţară: Biserica Luterană, Biserica Calvină şi altele a participat la toate lucrările şi manifestările acestei organizaţii.

De cîteva zile, Sf. Mitropolie găzduieşte un grup de truditori pentru pace din cadrul organizaţiei de la Praga, în scopul de a se consfătui şi a găsi cele mai potrivite mijloace de apărare a păcii în lume.

Astfel, la această consfătuire, pe vremea aceasta de iarnă grea şi-au luat osteneala de a veni aici Întîistătătorul unei Biserici protestante din Cehoslovacia *Miroslav Novak*, Episcopul reformat *Alexandru Buthi* al Oradiei, *P. S. Episcop Visarion* care a binevoit să săvîrşească Sf. Liturghie. Alături de Ierarhi au venit şi cîţiva dintre cei mai buni teologi, Părintele rector al Institutului teologic din Bucureşti, *Prof. N. Nicolaescu*, fostul

rector al acestui Institut, *Prof. I. Coman*, rectorul Institutului protestant din Cluj, *Şt. Iuhasz.*

Sibiul este reprezentat prin *Prof. Milan Şesan* de la Institutul teologic din Sibiu şi Vicarul Episcopiei luterane *Dr. H. Binder.* La lucrări mai participă Părintele Vicar al Mitropoliei *Irineu Crăciunaş, Pr. Scarlat Porcescu* consilier cultural, directorul Seminarului nostru *Prof. Şt. Alexe* şi alţi ostenitori de la Centrul eparhial.

Truda noastră nu e alta decît de a ajuta popoarele în străduinţa lor de a dobîndi o pace dreaptă. În ultima vreme am avut unele succese remarcabile în viaţa internaţională cu privire la pace. Noi credincioşii Bisericii, prin străduinţele noastre şi prin rugăciunile noastre, vom ajuta la aşezarea păcii în lume. Ca totdeauna vă îndemn să nu uitaţi în rugăciunile pe care le înălţaţi lui Dumnezeu pe cei care se străduiesc pentru pace, pe cei ce-şi închină viaţa pentru triumful ei definitiv pe pămînt.

În numele credincioşilor şi al clerului din Iaşi asigurăm pe oaspeţii noştri dragi de toată preţuirea, dragostea şi frăţia noastră. Îi vom pomeni pururea în rugăciunile noastre. Îi rugăm să lucreze cu toată stăruinţa pentru pacea şi fericirea tuturor.

Episcopul reformat Al. Buthi, răspunzînd I. P. S. Mitropolit Iustin, printre altele, spune:

În numele Bisericilor protestante, calvină şi luterană, daţi-mi voie să exprim mai întîi cele mai călduroase mulţumiri ale inimii noastre pentru frumoasele cuvinte şi urări ce ne-aţi adresat cu această ocazie fericită. Vă mulţumim adînc pentru acest prilej fericit cînd în această frumoasă catedrală putem şi noi să arătăm sentimentele ce ne domină acum şi în toată activitatea noastră.

Pentru a exprima sentimentele de care este dominat, după ce a citit o parte din Cap. XIII din Epistola I către Corinteni a Sf. Apostol Pavel, Episcopul Al. Buthi a stăruit asupra dragostei creştine.

Pe scurt, a spus el, noi manifestăm dragostea în trei feluri de relaţii:

1. — *În Biserică.* Noi mărturisim împreună «una, sfîntă, sobornicească şi apostolească biserică».

Pe zi ce trece ura confesională dispare. Mărturie vie este prezenţa noastră aici.

Pentru ca Bisericile să se apropie una de alta, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin stăruie necontenit. Sîntem foarte recunoscători că am fost invitaţi să contribuim la această lucrare frumoasă pentru menţinerea păcii.

2. — *Pe pămîntul unde trăim.* Acest pămînt este o a doua mamă scumpă. Aceasta este Patria noastră a tuturor, Republica Populară Romînă. Stăm alături de Biserica Ortodoxă Romînă la lucrarea de sprijinire a conducerii de Stat pentru a făuri o ţară şi mai bună şi mai frumoasă şi un viitor fericit pentru toţi.

3. — *În lumea întreagă.* Un rol important al Mişcării Creştine de la Praga este de a antrena toată lumea creştină în activitatea de apărare a păcii. Anul 1963 a început cu speranţe fru-

moase. Dacă în anul 1962 s-au făcut paşi mari pentru apărarea păcii avem dreptul de a nădăjdui că şi în viitor silinţa pentru menţinerea şi apărarea acestui bun aşa de preţios va aduce noi roade.

Episcopul Buthi asigură că şi în Mişcarea creştină pentru pace de la Praga, toate celelalte culte protestante din ţara noastră stau alături de Biserica Ortodoxă Romînă. Încheind, urează tuturor credincioşilor sănătate deplină şi bun spor în toate.

După amiază între orele 17,30-22,30 colectivele de lucru s-au întrunit în şedinţă comună sub preşedinţia I. P. S. Mitropolit Iustin pentru a examina tezele redactate de cele trei colective.

Luni 28 ianuarie 1963.

Dimineaţa între orele 10-14 şi după amiază între orele 15-20 au avut loc şedinţe în care s-a examiniat textul tezei «Pace şi dreptate».

Seara încheindu-se lucrările, într-o atmosferă de dragoste şi frăţie creştină, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, în numele celor ce au luat parte la consfătuire, a expediat telegrame *Prea Fericitului Patriarh Iustinian, Dlui Prof. D. Dogaru,* Secretar General al Departamentului Cultelor şi Comitetului Naţional pentru Apărarea Păcii din Republica Populară Romînă.

Cu acest prilej *P. S. Episcop Visarion,* a mulţumit I. P. S. Mitropolit Iustin pentru că a reunit la această consfătuire episcopi şi profesori de teologie spre a discuta şi aprofunda teologic tema : *Pacea şi dreptatea.* Cele cinci zile de lucru au fost o adevărată sărbătoare. Toţi s-au hrănit cu *apa cea vie* a Mîntuitorului Hristos.

Aportul pe care l-au adus profesorii de teologie şi I. P. S. Mitropolit Iustin în timpul lucrărilor este deosebit de important. Prin pregătirea sa cărturărească, chiriarhul Bisericii moldovene cinsteşte deopotrivă atît Biserica Ortodoxă Romînă cît şi întreaga Ortodoxie.

A mulţumit apoi Patriarhului M. Novak şi celorlalţi reprezentanţi ai cultelor pentru că au luat parte la această consfătuire. Prin legăturile de unire dintre culte, pacea şi fericirea oamenilor vor fi mai activ slujite.

Patriarhul M. Novak a mărturisit că în timpul celor cinci zile nu s-a simţit la Iaşi ca un străin. Amintirea acestor zile va stărui mereu în sufletul său. Ori de cîte ori s-a întîlnit cu I. P. S. Mitropolit Iustin — la Praga, Moscova, New Delhi — a văzut că este un zelos apărător al libertăţii şi păcii în lume. Aceiaşi constatare a făcut-o şi cu prilejul acestei consfătuiri.

Lucrările rodnice ale consfătuirii de la Iaşi i-au întărit convingerea că pacea întemeiată pe dreptate va triumfa.

Pe feţele tuturor celor ce au luat parte la consfătuire se vede mulţumirea şi încrederea.

Dorind I. P. S. Mitropolit Iustin sănătate şi viaţă îndelungată, roagă pe Dumnezeu să reverse pacea asupra omenirii.

Episcopul Al. Buthi doreşte ca spiritul de colaborare ecume-

nică între reprezentanţii cultelor la această consfătuire să înaripeze munca tuturor creştinilor pentru statornicirea păcii.

I. P. S. Mitropolit Iustin, odată cu regretul că s-a terminat consfătuirea şi-a exprimat satisfacţia că s-a lucrat în spirit ecumenic pentru o cauză atît de înaltă : Pacea.

Lucrările acestei consfătuiri s-au dovedit folositoare în efortul pentru binele, pacea şi fericirea oamenilor.

Spiritul care a dominat consfătuirea va continua. Contribuţia creştinilor în lupta pentru apărarea păcii este slujirea lui Dumnezeu şi întregii omeniri. Dreptatea de care este însetată o bună parte a omenirii va fi aşezată prin munca noastră a tuturor la temelia păcii.

Întîistătătorul Bisericii moldovene roagă pe P. S. Episcop Visarion să transmită Prea Fericitului Patriarh Iustinian calde şi frăţeşti mulţumiri pentru că a încuviinţat şi a sprijinit această consfătuire la Iaşi.

Alese mulţumiri a adus Patriarhului M. Novak, cunoscut şi preţuit în toată lumea creştină, pentru că a luat osteneala de a veni la această consfătuire. Inima sa caldă şi hotărîrea sa neclintită îi aduc stima tuturor celor ce-l cunosc.

Mulţumind şi Departamentului Cultelor care în diferite feluri ajută lucrările cultelor pentru apărarea păcii, I. P. S. Mitropolit Iustin a rugat pe *Dl. Gh. Nenciu* inspector general să transmită *Dlui. Prof. D. Dogaru*, Secretarul General al Departamentului Cultelor, asigurarea fermă că slujitorii cultelor vor sprijini cu toată puterea lor eforturile popoarelor pentru apărarea păcii.

Profesorilor care au participat la consfătuire şi care au contribuit la aprofundarea conţinutului noţiunii dreptate le doreşte viaţă îndelungată şi bună sporire în activitatea lor cărturărească.

Însufleţit de nădejdea că în cele din urmă pacea întemeiată pe dreptate va fi statornicită în toată lumea, I. P. S. Mitropolit Iustin îndeamnă pe toţi la activitate vie în slujba păcii şi fericirii omului.

În aceeaşi seară, luni 28 ianuarie a. c., Patriarhul Bisericii naţionale cehoslovace, *M. Novak*, *P. S. Episcop Visarion* şi profesorii de Teologie de la Institutele teologice ortodoxe însoţiţi de P. C. Arhim. *Irineu Crăciunaş* au plecat spre Bucureşti. A doua zi la orele 4,45, *Episcopul Al. Buthi*, *Vicarul H. Binder* şi *Prof, Şt. Iuhasz* au plecat spre Cluj.

La terminarea lucrărilor, comisia a redactat următoarea încheiere :

a) *Cu sinceră bucurie constatăm că pacea a devenit astăzi cauza comună a popoarelor. Străduinţa aceasta susţinută de sute de milioane de oameni, a deschis calea unei soluţii paşnice în criza din Marea Caraibilor şi pregăteşte, în aceste zile, noi posibilităţi pentru încetarea experienţelor cu armele atomice şi pentru dezarmarea generală şi totală.*

b) *Bucurîndu-ne de înseninarea orizontului politic internaţional, noi nu minimalizăm însă primejdia care poate încă*

tulbura pacea lumii. De aceea, cu conştiinţa deplină a răspunderii noastre înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor, noi ne exprimăm întreaga noastră solidaritate cu omenirea îngrijorată de viitorul ei.

c) *Adevărata pace se poate întemeia numai pe dreptate. In aşezarea unei orînduiri drepte în societate şi între popoare noi vedem izvorul adevăratei păci în lume.*

De aceea, potrivit cu spiritul Conferinţei Creştine pentru pace de la Praga, sîntem hotărîţi să continuăm cu toată sîrguinţa munca noastră comună pentru statornicirea păcii în dreptate pe pămînt, avînd convingerea nestrămutată că numai această pace este pacea pe care Dumnezeu o voieşte şi de care lumea are trebuinţă.

Mesajul biblic vesteşte victoria comună a dreptăţii şi a păcii. Dreptatea şi pacea nu sînt însă realităţi paralele; ele se interpenetrează şi se completează, constituind prin unitatea lor acel bun uman, care explică şi justifică existenţa noastră. Izvorînd din dreptate, binele uman se împlineşte în pace, rodind fericirea pentru toţi. In graiul profeţilor, dreptatea şi pacea sînt legate de împărăţia lui Dumnezeu, în care „bunătatea şi credincioşia se întîlnesc, dreptatea şi pacea se sărută" (Ps. 85, 9-10).

Fiul lui Dumnezeu, întrupîndu-se în om, s-a făcut dreptate pentru noi (I Cor. 1, 30) spre a ne dărui pacea (Efes. 2, 14). Iar noi, pentru a răspunde chemării Sale, avem datoria să ne înfăţişăm înaintea lui Dumnezeu ca slujitori ai dreptăţii şi făcători de pace.

Credinţa în Iisus Hristos nu este numai conştiinţa îndreptării şi împăcării personale cu Dumnezeu, ci şi o nouă înţelegere a umanităţii noastre. Dumnezeu a aşezat Slava Sa în om şi prin actul răscumpărării a revelat că nu renunţă la Slava Sa. Omul însuşi - fără orice atribut cu înţeles restrictiv -, fiecare om trebuie să aibă parte la dreptate şi pace. Prin Iisus Hristos se realizează pacea între cei apropiaţi şi cei îndepărtaţi, clădindu-se acea zidire sfîntă a comunităţii umane, în care sălăşluieşte pacea întemeiată pe dreptate. Dreptatea şi pacea se realizează prin împlinirea binelui obştesc.

Biserici şi organizaţii creştine, în era nouă, au declarat că sînt gata să caute în forme înnoite slujirea lui Hristos. Noi socotim că mărturia de slujire a lui Hristos ne obligă să urmăm calea pe care El a urmat-o îndreptîndu-ne prin jertfa Sa şi împăcîndu-ne din dragostea Sa. Mărturia creştină despre dreptate şi pace, fiind legată de lucrarea mîntuitoare a Fiului lui Dumnezeu, înseamnă eliberarea noastră de domnia concepţiilor şi prejudecăţilor sociale învechite, a căror nedreptate este evidentă.

Slujirea dreptăţii şi a păcii se realizează prin săvîrşirea binelui şi revărsarea dragostei noastre în lume, prin identificarea noastră cu toţi aceia care luptă pentru dreptate şi pace. Biserica este liberă şi datoare a fi solidară cu toţi făcătorii de dreptate şi pace, fără să se întrebe dacă colaboratorii şi aliaţii ei în această activitate cunosc sau nu pe Iisus Hristos, dreptatea şi pacea noastră.

Dreptatea de-a lungul istoriei a fost concepută și practicată variat. Uneori, dreptatea a fost pedepsită ca nedreptate, iar nedreptatea a fost impusă ca dreptate. Stările sociale din epocile sclavagistă și feudală, ca și colonialismul din vremile mai noi, sînt concludente în această privință.

Concepția creștină despre dreptate aparține patrimoniului revelației dumnezeești. Pentru creștini, dreptatea trebuie să fie o virtute trăită; ea se reazemă pe învățătura lui Hristos și sprijină lucrarea lui mîntuitoare în lume.

Dreptatea creștină este însăși voința *lui Dumnezeu, iar voința lui Dumnezeu este* binele, *întrucît El însuși este Binele absolut și lucrează numai binele (Gen. I, 21, 25-27 etc). La rîndul nostru, cu dorința fierbinte ca viața noastră să fie viață dumnezeiască, nu încetăm să ne rugăm Părintelui ceresc după porunca Mîntuitorului: „Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pămînt" (Matei 6, 10).*

Izvorînd din Dumnezeu, dreptatea se prezintă, în concepția noastră, ca plinătate a revărsării binelui asupra tuturor. In locul vechiului principiu al dreptului roman: «suum cuique tribuere», *care nu urmărea decît să favorizeze clasele suprapuse în cadrul unei lumi împărțite în oameni și neoameni, în privilegiați și asupriți, noi ne gîndim la o formulă nouă ca:* «bonum omnibus tribuere», *într-o comunitate frățească, în care fiecare om este chemat să ia chipul Mîntuitorului și să-L urmeze. Este dreptatea care netezește calea spre dragostea deplină, care se ridică pînă la jertfa de sine a omului pentru semenii săi - oamenii de pretutindeni.*

In gîndirea creștină, dreptatea are, deci, o sferă largă, manifestîndu-se ca bine al tuturor. *Ca fii ai lui Dumnezeu, noi oamenii ne naștem egali, vietuim împreună și avem o țintă comună. Fiind întruchipare a binelui, dreptatea stinge vrăjmășiile, apropie pe oameni, generează pacea și aduce fericire. Ea a fost predicată și trăită de Iisus Hristos, Acela care și nouă tuturor ne-a spus: „Tot ce voiți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi lor la fel" (Matei 7, 12).*

Dreptatea are ca obiect pe semenii noștri, în care noi vedem „chipul lui Dumnezeu" (Gen. 1. 28). Restaurarea chipului lui Dumnezeu în om nu este posibilă decît prin îndepărtarea răului de orice fel, și în primul rînd a nedreptății.

Dreptatea este egalitate, întrucît oamenii reprezintă - oricît de mulți ar fi și oriunde ar trăi - unul și același chip al lui Dumnezeu (Gen. 1, 27). Creatorul n-a acordat unora privilegii speciale și n-a făcut discriminări nici între oameni, nici între popoare (Gal. 3, 20-28), iar Iisus Hristos s-a întrupat în om ca să șteargă diferențele aduse de nedreptate. El a lăsat Bisericii misiunea de a tămădui rănile lumii și de a se jertfi pentru binele ei. Așa cum Iisus Hristos a surpat zidul vrăjmășiei dintre iudei și păgîni, făcînd din ei un om nou și instaurînd pacea (Efes. 2, 14-15), tot astfel Biserica este datoare să înlăture dezbinarea dintre oameni și popoare, să lupte pentru dreptatea lor și să-i împace.

Dreptatea este de asemenea frățieate, adică egalitate întă-

rită și nimbată de lucrarea dragostei, care răsare din conștiința aceleeași origini și aceluiași scop. Frățietatea rodește sporuri care îmbogățesc dimensiunile stricte ale dreptului. Creștinii, ca frați între ei, și ca frați cu toți oamenii, se identifică cu fiecare om în nevoile lui, după cuvîntul lui Hristos însuși: „Intrucît ați făcut bine unora din acești frați mai mici ai Mei, Mie Insumi Mi-ați făcut" (Matei 25, 40). Frățietatea înlătură discriminările culpabile.

Tot din dragoste izvorăște și dreptatea, iar dreptatea, la rîndul ei, zidește dragostea. Dragostea este puterea minunată care înmulțește binele, mai mult decît oricare altă virtute. Ea este nota fundamentală a dreptății dumnezeiești, după cuvîntul Sf. Apostol Pavel: „Dumnezeu își arată dragostea față de noi prin aceea că pe cînd eram încă păcătoși, Hristos a murit pentru noi" (Rom. 5, 8). Dragostea ca plinătate a dreptății lui Dumnezeu ne asigură viața veșnică (Ioan 3, 16; I Cor. 13, 13), pentru că ea „nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr" (I Cor. 13, 6), care este veșnic. Atît din porunca dreptății cît și din dragoste, creștinii trebuie să se solidarizeze cu nevoile semenilor lor, spre a face să înflorească în lume: „Dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credincioșia, blîndețea, înfrînarea poftelor; împotriva acestora nu este lege" (Gal. 5, 22-23). Dragostea în dreptate este deschiderea largă a inimii către toți oamenii (II Cor. 6, 11).

Unită cu dragostea, dreptatea aduce fericire. Omul nu poate fi fericit fără dreptate. Fericirea este trăirea dreptății, a păcii și a bucuriei în Duhul Sfînt, după cuvîntul Apostolului: „Impărăția lui Dumnezeu este dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfînt" (Rom. 14, 17). Oamenii au dreptul la fericire, iar această fericire se obține numai prin săvîrșirea și sprijinirea dreptății, adică a voii lui Dumnezeu, după cuvîntul Mîntuitorului: „Nu tot cel ce-mi zice: Doamne, Doamne, va intra în împărăția cerurilor, ci cel ce face voia Tatălui Meu care este in ceruri" (Matei 7, 21).

Regretăm din adîncul sufletului și ne căim că, în creștinătatea de azi, există încă grupuri care fac abuz de creștinism, apărînd și încercînd să justifice poziții politice și sociale nedrepte. O asemenea atitudine este împotriva răspunderii creștine față de mesajul biblic al dreptății, frățietății și dragostei.

Fără îndoială, în misiunea Bisericii nu intră organizarea concretă a vieții popoarelor, aceasta fiind sarcina puterii lumești. Biserica trebuie însă să fie prezentă pretutindeni unde nevoile omenești cer ajutorul ei în rezolvarea problemelor care frămîntă societatea. Biserica, după cuvîntul lui Dumnezeu, este lumina lumii și sarea pămîntului (Matei 5, 13-16; I Petru 2, 12-15).

Voința lui Dumnezeu de pace a lumii în dreptate se realizează prin colaborarea oamenilor în săvîrșirea binelui (Matei 7, 21; I Cor, 15, 58). De aici rezultă și răspunderea creștinilor față de nedreptățile existente în lume. Biserica nu se poate limita doar la a pune diagnosticul moral asupra suferințelor lu-

mii, ci trebuie să procedeze la terapie, pentru a realiza, în epoca în care trăieşte, întreaga slujire cerută de Hristos (Rom. 12, 2).

Biserica trebuie să susţină mobilizarea dreptăţii contra nedreptăţii şi a binelui contra răului. Fiecare generaţie, în condiţiile existenţei ei, are sarcina să promoveze binele şi fericirea tuturor. Urmînd pe Hristos, creştinii de fiecare dată au certitudinea că slujesc adevărului şi binelui, că împlinesc voinţa lui Dumnezeu.

Mărturisim cu smerenie şi căinţă vina noastră, a creştinilor, că n-am făcut cît puteam şi cît eram datori să facem pentru înlăturarea nedreptăţilor şi înfăptuirea păcii în lume. Stăm „înaintea Domnului ca popor al Său şi ascultăm cuvintele Sale, dar nu le împlinim, căci cu gura vorbim dulce de tot, dar cu inima umblăm după poftele noastre" (Ezechil 53, 31); „Il cinstim cu buzele învăţînd porunci omeneşti, dar sîntem departe de El" (Matei 15, 8-9); „Nu cunoaştem calea păcii şi în căile noastre nu este dreptate, căci apucăm pe cărări sucite" (Isaia 59, 8). Dar Dumnezeu vrea „să lumineze pe cei ce zac în întunericul şi în umbra morţii şi să ne îndrepte picioarele pe calea păcii" (Luca 1, 79).

Pătrunşi de adevăratul înţeles al „metanoiei", care înseamnă nu numai schimbare a cugetelor noastre, ci îndeosebi înălţare şi înnoire a fiinţei noastre pentru săvîrşirea binelui, trebuie „să ne dezbrăcăm de omul cel vechi, să ne înnoim în duhul minţii noastre şi să ne îmbrăcăm cu omul cel nou făcut după chipul lui Dumnezeu, în dreptate şi în sfinţenia pe care o dă adevărul" (Ef. 4, 22-24).

Oamenii care mărturisesc pe Hristos trebuie să fie de acord că războiul nu este calea firească pentru soluţionarea neînţelegerii dintre state. Calea firească pentru eliminarea neînţelegerilor din viaţa omenirii o constituie tratativele paşnice cu respectarea drepturilor tuturor.

Noi constatăm că şi astăzi, în viaţa lumii, se mai află nedreptăţi strigătoare la cer: exploatarea şi oprimarea omului de către om; discriminări rasiale şi etnice; înrobire colonială; cheltuieli uriaşe pentru scopuri militare, în detrimentul satisfacerii nevoilor fireşti ale omului; folosirea cuceririlor ştiinţifice şi tehnice ale omului împotriva omului (înarmarea atomică, bacteriologică şi chimică); lipsa de protecţie împotriva foamei, şomajului, analfabetismului şi bolilor etc. Sîntem convinşi că numai prin îndepărtarea acestor nedreptăţi pacea se va afla la adăpost de orice tulburare.

Intrucît dreptatea este temelia păcii, iar fără pace fericirea omului este cu neputinţă, mesajul biblic cere creştinilor să slujească realizarea dreptăţii, pentru statornicirea păcii. Toţi oamenii sînt fii ai Aceluiaşi Părinte ceresc, astfel încît sînt datori să-şi unească eforturile pentru îndepărtarea nedreptăţilor ce-i dezbină şi pentru înfăptuirea păcii de care au nevoie.

Inlăturarea vrăjmăşiei dintre oameni şi slujirea păcii între popoare intră în misiunea Bisericii în lume. Putem noi, slujitorii Bisericii, să susţinem că nedreptatea corespunde voii lui Dumnezeu? Putem noi uita că Iisus Hristos a ridicat slujirea

aproapelui la rangul de supremă îndatorire a creştinilor? Părintele ceresc n-a pus oare pământul şi bogăţiile lui la dispoziţia tuturor fiilor Săi şi nu ne-a poruncit El să avem dragoste frăţească unii faţă de alţii? Putem noi, propovăduitorii dragostei creştine, să rămînem nepăsători faţă de suferinţele celor lipsiţi de hrană, de îmbrăcăminte şi locuinţă, de mijloace pentru îngrijirea sănătăţii, de posibilitatea de a se împărtăşi de bunurile culturii şi civilizaţiei? Putem noi, slujitorii lui Hristos - Domnul Păcii, să nu luăm atitudine împotriva încercărilor de a tîrî omenirea în prăpastia unei noi conflagraţii mondiale, împotriva ameninţării de a fi aruncaţi în flăcările mistuitoare ale războiului atomic? Cine nu ştie că idealul dreptăţii, păcii şi dragostei între oameni şi popoare reprezintă un element constitutiv al Evangheliei?

Pentru a împiedica distrugerile catastrofale pe care le-ar provoca un război pustiitor în care ar fi folosite armele de distrugere în masă, calea este coexistenţa paşnică. Proporţiile unei catastrofe ca războiul atomic şi consecinţele ei pentru generaţiile viitoare ar însemna cea mai mare nedreptate faţă de neamul omenesc. O asemenea catastrofă ar duce la uciderea unor popoare întregi şi a populaţiei paşnice, ar distruge patrimonii strămoşeşti de neînlocuit şi ar primejdui sănătatea generaţiilor viitoare. In faţa primejdiei comune, considerăm deci că toţi oamenii sînt datori să lase la o parte deosebirile dintre ei şi să-şi unească străduinţile pentru apărarea vieţii şi triumful dragostei.

Slujirea păcii, în care creştinii colaborează şi cu oameni de alte convingeri religioase şi filozofice, corespunde legii morale şi firesti şi este cerută de nevoia binelui comun. Această colaborare confirmă cuvintele Scripturii, ce zice: „Slavă, cinste şi pace oricui face binele, iudeului mai întîi şi elinului, pentru că la Dumnezeu nu este părtinire" (Rom. 2, 10-11).

Sf. Ioan Evanghelistul ne spune că Dumnezeu este viaţă, lumină şi iubire şi că adevăraţii creştini sînt numai cei ce slujesc vieţii, adevărului şi binelui (I Ioan 1, 1-3; I, 5; II, 9-10, 25; III, 8-12, 15-19; IV, 7-12, 16-21). Războiul atomic înseamnă negarea credinţei în Dumnezeu, izvorul şi stăpînul vieţii, înseamnă păcat de neiertat împotriva Duhului Sfînt şi nesocotire conştientă a poruncii lui Iisus Hristos, care n-a îngăduit ucenicilor Săi să ceară nimicirea prin foc a unei cetăţi samarinene ce nu-i primise şi le-a spus: „Nu ştiţi ai cărui Duh sînteţi. Căci Fiul Omului n-a venit ca să piardă pe oameni, ci ca să-i mîntuiască" (Luca 9, 51-56).

Ca ucenici ai lui Hristos, propovăduitorii Evangheliei au deci îndatorirea de a combate orice atentat la adresa vieţii şi fericirii oamenilor. Ei au misiunea de a predica egalitatea şi dragostea între oameni şi popoare si de a determina pe credincioşi să lupte cu abnegaţie pentru triumful dreptăţii şi păcii după care însetează toate popoarele pămîntului. Noi toţi avem misiunea de a aprinde în sufletele credincioşilor, pe deasupra oricăror deosebiri, făclia divină a conştiinţei că fiecare popor are dreptul sacru şi inalienabil de a-şi alege în deplină liber-

tate modul de viață care-i convine și că tratativele constituie cel mai bun mijloc capabil să stingă primejdia de război, să risipească neîncrederea dintre guverne și să asigure pacea lumii.

După cuvintele Sf. Iacob: „De unde vin războaiele și de unde luptele dintre voi? Nu oare de aici: din poftele voastre, care se luptă în mădularele voastre?" (IV, 1, 13-17); originа războaielor nu stă în factori din afara voinței și activității omenești, ci în nedreptățile săvîrșite de oameni. Depinzînd de intenția și fapta lor le pot oricînd începe, suspenda sau interzice.

Ar putea oare Bisericile noastre să nu ajute popoarele a se elibera de primejdia războiului și a-și reface unitatea în legătura dreptății și păcii? Ar putea ele deveni „lumină sub obroc" (Matei 5, 15), atunci cînd neîncrederea, suspiciunea și teama întunecă orizontul vieții internaționale și pun în primejdie dumnezeiescul edificiu al păcii? Care mamă ar putea aștepta liniștită ca fiii ei să-i fie smulși de la sîn și trimiși să-și aștepte moartea pe cîmpiile de luptă, sub sfărîmăturile provocate de bombardamente, ori în pîrjolul atomic?

Astăzi, popoarele au creat o armată puternică a păcii, a cărei influență mereu sporită asupra desfășurării evenimentelor internaționale este tot mai evidentă. Noi nu putem, nu vrem să lipsim de acolo unde se află cei însetați de pace.

Conștienți de răspunderea noastră comună față de soarta întregii lumi, față de marile valori ale culturii și civilizației și din devotament față de mesajul lui Hristos, ne îndreptăm deci glasul către toate Bisericile și organizațiile creștine și le chemăm la acțiuni comune în slujba păcii.

Cu privire la metoda ce trebuie aplicată pentru a fi menținute legăturile dintre conducerea Comisiilor și membrii lor, în vederea contactului necesar continuării lucrărilor și adîncirii tematicilor respective, propunem următoarele:

1) *Să se țină anual o sesiune a Comitetului (de preferat odată cu ședința Comitetului Consultativ);*

2) *Contacte prin vizite pentru discutarea problemelor privitoare la tematică sau la aspecte ale ei;*

3) *Dialoguri ocazionale (contacte între membrii Comisiilor, care se pot întruni în diferite împrejurări; rezultatul va fi comunicat conducerii Comisiei);*

4) *Corespondența, ca mijloc de informare și de legătură cu conducerea Comisiei și a membrilor între ei;*

5) *Organizarea de centre locale de studii și conferințe (pe plan intern);*

6) *Publicarea de studii și articole în reviste locale;*

7) *Publicarea de studii și articole în buletinele Mișcării Creștine pentru Pace de la Praga;*

8) *Centralizarea la Praga a informațiilor referitoare la lupta pentru pace în celelalte Bisericii, în scopul difuzării.*

CRONICAR

SESIUNEA COMITETULUI CENTRAL AL CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR

(PARIS, 31 IULIE–16 AUGUST 1962)

Potrivit hotărîrilor luate la sesiunea anterioară, din decembrie 1961, de la New Delhi, Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor şi-a ţinut sesiunea anuală la Paris, în luna august 1962.

Cu acest prilej s-au examinat şi definitivat rapoartele ce i-au fost înaintate de Comitetele de lucru ale diferitelor Divizii, Departamente şi Comisii întocmite de acestea între 30 iulie şi 6 august asupra feluritelor laturi ale activităţii Consiliului Ecumenic de la ultima sesiune pînă azi.

1. Din ţara noastră la aceste întruniri au luat parte : Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin Moisescu, al Moldovei şi Sucevei, membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic ; Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicolae Corneanu, al Banatului şi Timişoarei, membru în Comitetul de formaţie ecumenică (al Institutului de la Bossey) ; D-l Episcop Al. Buthi al Bisericii reformate (Oradea), membru în Comitetul Comisiei pentru Misiuni şi Evanghelizare ; D-l Decan Herman Binder, de la Sibiu, membru în Comitetul Central ; P. C. Sofron Vlad, membru în Comitetul Comisiei Bisericilor pentru afacerile internaţionale ; Prof. N. Chiţescu, membru în Comitetul de lucru al Comisiei pentru Credinţă şi Constituţie ; Pr. Prof. Gh. I. Moisescu, invitat la lucrările Comitetului Departamentului pentru Informare.

Lucrările Comitetelor de lucru ale diferitelor Divizii, Departamente şi Comisii cum şi ale Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-au desfăşurat în palatul neerlandez şi în sălile Casei internaţionale de la Cetatea universitară din Paris.

Şedinţele au fost încadrate de slujbe religioase, săvîrşite de cîte un ierarh ortodox, după tipicul rugăciunilor de dimineaţă şi de seară, sau de un protestant, după rînduiala cultică protestantă, — nelipsind însă de la niciuna predica.

Lucrările au durat, zilnic de la 8,30 dimineaţa, pînă după 10 seara.

Dăm în anexe : I. *Cuvîntul* Înalt Prea Sfinţitului Iustin Mitropolitul Moldovei şi Sucevei rostit în catedrala reformată

din Paris (L'Oratoire du Louvre), duminică 12 august 1962. *Declarațiile* Înalt Prea Sfinției Sale (II) la Postul de Televiziune din Paris în ziua de 15 august 1926 și (III) pentru Postul de Radio Londra în ziua de 15 august 1962.

ANEXE

I

CUVÎNTUL I. P. S. IUSTIN, MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

ÎN CATEDRALA REFORMATĂ DIN PARIS (ORATOIRE DU LOUVRE) DUMINICĂ, 12 AUGUST 1962

În momentul sfințirii bisericii «Sfînta Sofia» din Constantinopole — minunea artei bizantine —, împăratul Justinian a exclamat: «Te-am învins, Solomoane!» Cîteva secole mai tîrziu, delegații țarului Vladimir, asistînd la săvîrșirea Sfintei Liturghii, în aceeași biserică, au fost atît de impresionați de frumusețea divină a splendorilor cultului religios încît, probabil fără a înțelege în întregime sensul adînc al propriilor lor cuvinte, au declarat că au văzut cerul coborînd pe pămînt. A fost acesta glasul sufletului creștin, care se găsește, în casa lui Dumnezeu, în însăși prezența Divinității, într-un mod cu totul deosebit de acela pe care-l oferă contactul personal cu Părintele ceresc. În biserică, creștinul simte că «cerurile se deschid și splendorile lui Dumnezeu se arată» — cum au exclamat credincioșii și episcopii ruși în ziua sfințirii Catedralei Înălțării din Moscova, ai cărei pereți au fost împodobiți cu icoane de ucenicii marelui zugrav Rublev.

Și aș putea eu să nu vă amintesc, cu acest prilej, chemarea stăruitoare pe care credincioșii o aud la sărbătoarea Schimbării la față, în ziua de 6 august, prin cuvintele acestea: «Treziți-vă oameni îngreuiați; încetați de a vă mai tîrî pe jos. Gîndurilor, care aplecați sufletele noastre către pămînt, ridicați-vă și îndreptați-ne spre culmea unde s-a urcat Domnul. Să alergăm cu Petru și cu fiii lui Zevedei și împreună cu ei, ajungînd pe muntele Tabor, să privim cu toții slava Dumnezeului nostru și să ascultăm glasul de sus, pe care l-au auzit ei, pentru a vesti strălucirea Tatălui».

Lăsînd la ușa bisericii «toată grija cea lumească», așa cum se spune în imnul heruvicului, omul, ca ființă religioasă, trăiește cu toată intensitatea bucuria unirii sale cu semenii săi și cu Dumnezeu. Mai mult decît în oricare alt moment, în timpul slujbei religioase comune, în biserică, se manifestă unirea văzută a credincioșilor. În această ambianță specifică de înălțare și de intimitate religioasă, scara care urcă spre cer devine o realitate; credincioșii se simt casnici ai sfinților, locuitori ai casei lui Dumnezeu (Efes. II, 19). În acel moment dispare tot ceea ce este

individual, pentru ca omul, ieşind din propriile sale margini, să devină, într-un anumit fel, unul cu semenii săi, în comuniune cu ei.

Dacă rugăciunea individuală este stimulată în bună parte de nevoile proprii şi de moment ale credinciosului, rugăciunea în comun se ridică pînă la manifestarea conştiinţei creştine universale. Integrînd în chip spiritual fiinţa în umanitate, fiecare creştin vorbeşte cu Dumnezeu în numele acestei universalităţi. Solitudinea este sfărîmată. Reînnoită prin dinamismul dragostei, fiinţa omenească, trăieşte, în Liturghie, adevărul existenţei sale. În această ridicare spre Dumnezeu, ea îşi asociază însăşi natura, fiindcă aceasta s-a făcut părtaşă atît căderii cît şi izbăvirii sale. Natura nu numai «cîntă slava lui Dumnezeu», dar şi suspină după mîntuirea sa. Astfel, ridicîndu-se de la rugăciunea individuală la comuniunea frăţească, prin Sfînta Liturghie, omul se reintegrează în cosmos.

În cultul ortodox, care deseori este numit «experienţa anticipată a Împărăţiei», invocarea pentru realizarea acestei Împărăţii a lui Dumnezeu, culminează în rugăciunea pe care noi o rostim aproape la toate slujbele religioase:

«Pentru pacea a toată lumea,
«Pentru bună starea sfintelor lui Dumnezeu Biserici şi
«Pentru unirea tuturor, Domnului să ne rugăm!».

*

1. *Pentru pacea a toată lumea.*

Se spune adesea că fiecare epocă, în istorie, se caracterizează printr-o aspiraţie comună spre un anumit ideal. Există însă un ideal care poate fi considerat ca aspiraţie comună a tuturor epocilor. Acesta este idealul păcii.

În lumea extra-biblică, din pricina disperării de a nu putea realiza pacea, popoarele vechi au făurit legenda veacului de aur. Oamenii priveau atunci cu nostalgie spre un trecut fericit. La rîndul său, Israil, pe care Dumnezeu îl ocrotea în alt chip decît pe necredincioşi, visa la pacea sa proprie, în afară de mersul istoriei universale.

Dar, abia după coborîrea lui Dumnezeu în lume prin întruparea Domnului nostru Iisus Hristos, s-au precizat dimensiunile păcii adevărate. Liberi de orice servitute, oamenii au dobîndit puterea de a intra «prin plinătatea lor în plinătatea lui Dumnezeu». De atunci, ducînd o viaţă vrednică de chemarea pe care au primit-o, *«ei se străduiesc să păstreze unitatea Duhului în legătura păcii»* (Efes. III, 19-IV, 1).

Profeţia evanghelistului Vechiului Testament s-a împlinit (Isaia IX, 5):

«...Un prunc s-a născut nouă
«Un fiu ni s-a dat nouă.
«El a primit împărăţia pe umeri.
«Şi numele lui este.
«Sfetnic minunat, Dumnezeu tare,
«Părinte veşnic, Domn al păcii.

«Întinsă este împărăţia Sa
«Într-o pace fără de sfîrşit».

Într-adevăr, Iisus a venit în lume pentru ca oamenii să aibă viaţă din belşug (Ioan X, 20). El este viaţa noastră, — pacea cu Dumnezeu şi pacea cu semenii noştri.

«Primind îndreptarea noastră prin credinţă, noi sîntem deci în pace cu Dumnezeu prin Domnul nostru Iisus Hristos», zice Sfîntul Apostol Pavel (Rom. V, 1). Apoi, sfărîmînd barierele care separau pe Evrei de păgîni, din două El n-a făcut decît un singur popor. Mîntuitorul a nimicit «ura prin trupul Său...», pentru a zidi în persoana Sa «pe cei doi într-un singur om nou» (Efes. II, 14).

Pacea lui Hristos nu are margini; domnia ei este universală. Pacea lui Hristos nu are sfîrşit; ea este veşnică (Isaia II, 4). Pacea lui Hristos are un caracter aproape inefabil; ea depăşeşte toată înţelegerea.

Ca reflex al vieţii dumnezeeşti în cm, pacea se întemeiază pe dragoste. Astfel, urmărind perfecţiunea dragostei, noi căutăm pacea; pe ea se sprijină unirea noastră cu Dumnezeu. Fără dragoste nimeni nu poate fi creştin; şi fără pace nimeni nu se poate uni cu Dumnezeu.

Să ne ferim însă de greşeala de a face din pace o simplă noţiune abstractă. Pacea este o realitate concretă; ea se manifestă prin fapte vădite.

Împiedecarea izbucnirii unui nou război este un mijloc concret de a menţine pacea între popoare; urmărind distrugerea mijloacelor materiale de purtare a unui război, dezarmarea generală constituie un progres în apărarea păcii; o treaptă mai înaltă în împiedecarea izbucnirii unui război este coexistenţa paşnică între popoare, pe care trebuie să o însoţească o strînsă colaborare pe plan internaţional; de la acest stadiu trebuie să ne ridicăm la dragoste, care constituie temeiul unirii dintre noi.

Necesitatea unor acţiuni concrete pentru apărarea păcii este astăzi mai urgentă decît în oricare alt moment din istoria omenirii. În condiţiile tehnice actuale, declanşarea unui război nuclear poate provoca în lume pierderi incalculabile. Milioane de oameni de toate vîrstele îşi vor pierde viaţa; opere de artă de neînlocuit vor fi nimicite; o viaţă normală pentru generaţiile viitoare va deveni imposibilă.

Avînd deplină conştiinţa răspunderii noastre înaintea lui Dumnezeu pentru a fi împiedecat o asemenea catastrofă de proporţii mondiale, cu repercusiuni sinistre în timp, noi sîntem datori să depunem toate eforturile pentru împiedecarea războiului nuclear. Fiecare creştin în parte şi laolaltă cu fraţii săi, în toate bisericile creştine, se roagă pentru pace; iar, împreună prin organele Consiliului nostru Ecumenic, Bisericile noastre depun eforturile pentru apărarea păcii lumii.

2. *Pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu Biserici.*

Nu numai popoarele au nevoie de pace. Dezbinarea creştinătăţii este aproape tot aşa de veche ca şi unitatea Bisericii.

Este adevărat că viaţa în comun a primilor creştini de la Ierusalim, îndeosebi, a impresionat toate generaţiile pentru frumuseţea şi înălţimea ei. În Faptele Apostolilor, Sfîntul Luca, după ce vorbeşte despre cultul religios în Biserica primară (predicarea adevărului şi Sf. Euharistie, ospăţul dragostei şi rugăciuni de laudă, II, 42), adaugă într-un alt capitol, că: «mulţimea credincioşilor nu avea decît o inimă şi un suflet. Nimeni nu zicea că este al său ceea ce îi aparţinea, ci între ei toate erau comune... De asemenea, între ei nimeni nu era în nevoie, căci toţi cei care aveau ţarini sau case le vindeau şi aduceau preţul lor şi îl puneau la picioarele Apostolilor şi se împărţea apoi fiecăruia după trebuinţă» (IV, 32-34).

Dar, împotriva oricărei aşteptări, după cîţiva ani, creştinii din Orient au obligat pe Sfîntul Pavel să le scrie: «Vă îndemn, fraţilor, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, să vorbiţi toţi acelaşi lucru, să nu fie între voi dezbinări, să fiţi întăriţi în acelaşi duh şi în aceeaşi gîndire. Dar, fraţilor, am aflat... că sînt certuri între voi. Vreau să spun că fiecare din voi zice: «Eu sînt al lui Pavel, eu al lui Apolo, eu al lui Chifa, iar eu al lui Hristos. S-a împărţit oare Hristos? Nu cumva Pavel s-a răstignit pentru voi sau în numele lui Pavel v-aţi botezat?» (I Cor. I, 10-13).

La Corint, certarea credincioşilor de către Apostol a avut rezultate pozitive. Dar spiritul de sectă a rămas în creştinătate. Dezbinările dintre creştini există şi astăzi. S-a putut chiar spune că întreaga istorie a Bisericii este o istorie a ereziilor.

Desigur, se poate spune acest lucru, dacă ne gîndim la istoria scrisă. Dar, viaţa trăită a Bisericii nu este mai puţin o plinătate a unităţii ei orientate în sens vertical, spaţial şi temporal. Rugăciunea noastră permanentă: «pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu Biserici» este ascultată de Domnul nostru Iisus Hristos.

Conştiinţa răspunderii noastre pentru dezbinarea Creştinătăţii este, astăzi, mai puternică decît spiritul confesional, chiar înlăuntrul confesiunilor sau denominaţiunilor creştine stăpînite încă de fanatism religios. La spiritul confesional, pentru menţinerea discordiei între creştini, se adaugă desigur numeroşi alţi factori, dintre care nu lipseşte obişnuinţa.

Dacă, în trecut, pe alocuri, spiritul de discordie şi-a pus amprenta sa pe istoria Bisericii, în vremea noastră însă, ceea ce constituie caracteristica substanţială a vieţii creştine este năzuinţa spre unitate. Această năzuinţă a făcut posibilă însăşi constituirea Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care, la rîndul său depune strădanii sfinte atît pentru realizarea unităţii vizibile a Bisericii, cît şi pentru împlinirea mesajului ei în lume.

În ce stadiu ne găsim noi, acum, în privinţa aceasta? Desigur n-am ajuns încă decît la conştiinţa chemării stăruitoare a lui Iisus Hristos pentru unitatea desăvîrşită, care izvorăşte din unitatea Sfintei Treimi. Noi lăsăm acum pe Iisus Hristos să se roage în noi pentru a ajunge la plinătatea vîrstei (Efes. IV, 14-16). În acest nou Sion, noi gustăm de pe acum fericirea contemplării viitorului Ierusalim ceresc, luminat de slava lui Dumnezeu.

Astfel, noi ne găsim astăzi într-o situaţie cu totul nouă.

deşi facem parte din diferite Biserici creştine, noi ne-am apropiat unii de alţii, păstrăm legături strînse, colaborăm între noi, aprofundăm convingerile noastre religioase şi pe cele ale altora, desigur păstrînd nevătămată conştiinţa noastră. În toate laturile vieţii Bisericilor există un climat nou; dragostea creştină îşi întinde aripile ei îngereşti pînă la întrajutorarea în multe domenii.

Nu mai judecăm celelalte confesiuni, pornind de la propriul nostru punct de vedere, ci de la cel al altora, văzînd pe Domnul în fraţii noştri.

Noi facem acum eforturi pentru a ne cunoaşte mai bine unii pe alţii, pentru a ne cunoaşte mai bine pe noi înşine şi pentru a ne uni peste poziţiile noastre iniţiale. Sîntem în mers înainte. Trebuie să ne deschidem sufletele, unii în faţa altora, căutînd împreună plinătatea adevărului Bisericii Ecumenice, în duhul umilinţei şi al rugăciunii, ca mărturisitori ai credinţei noastre şi ca slujitori ai întregii omeniri.

În mersul ei spre unitatea, în care se împlineşte finalitatea ei perfectă, Biserica intensifică lucrarea sa în lume, în cadrele finalităţii ei în istorie. «Lumea are dreptul să aştepte de la Bisericile noastre ca ele să urmeze modelul întrupării, ca ele să trăiască într-o adevărată solidaritate cu întreaga familie umană, cum spune Dr. Visser't Hooft, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

«Noi sîntem deci chemaţi să slăvim pe Dumnezeu împreună, ajutînd pe cei care sînt în nevoi, luptînd pentru o societate conştientă de răspunderile sale, căutînd să orientăm dezvoltarea transformărilor sociale rapide spre ţeluri constructive, substituind discriminării rasiale societatea inter-rasială, căutînd să creăm condiţii de dreptate internaţională şi opunîndu-ne cercului vicios infernal al înarmării şi experienţelor nucleare.

«Celor care ne reproşează că ne ocupăm cu prea multe lucruri şi ne amestecăm în treburile lumii, le răspundem că noi sîntem martorii luminii care luminează în întunerec. Noi îndrăznim să mergem înainte, fiindcă Mîntuitorul nostru ne-a ajutat în chip vădit. Sarcina noastră nu este de a crea sau de a inventa, ci de a răspunde. El lucrează fără răgaz, adunînd întreg poporul Său».

3. *Pentru unirea tuturor.*

În viziunea cosmică a mîntuirii, pe care o înfăţişează Coloseniilor, Sfîntul Pavel vorbeşte despre împăcarea tuturor cu Dumnezeu prin Iisus Hristos (I, 15-20). Depăşind cadrul uman, Apostolul extinde opera mîntuirii asupra întregii lumi. Această ideie este cuprinsă desigur în rugăciunea noastră «pentru unirea tuturor».

Lumea îşi are izvorul unităţii sale în însuşi actul creaţiei. Tot ceea ce există a fost gîndit, voit şi creat de Dumnezeu. Cu toate că este un atribut al lui Dumnezeu-Tatăl, actul creaţiei n-a rămas însă străin de Fiul. «Toate printr-însul s-au făcut şi fără Dînsul nimic nu s-a făcut» (Ioan I, 3). «Întru El au fost zidite toate, atît cele din ceruri cît şi cele de pe pămînt, cele

văzute şi cele nevăzute... Toate prin El şi pentru El au fost zidite...» (Col. I, 15 sq). De asemenea, la facerea lumii, Sfîntul Duh îşi manifesta prezenţa pe pămînt. «El se mişca pe deasupra apelor» (Fac. I, 2).

Astfel, urmînd destinul omului după cădere, lumea a fost asociată cu el la mîntuirea sa, deoarece Dumnezeu a voit «să le împace pe toate cu sine (prin Fiul Său), făcînd pace prin sîngele crucii Sale, prin El, fie pe cele de pe pămînt, fie pe cele din ceruri» (Col. I, 19-20). În acest sens Sfîntul Apostol Pavel zice că: «Toată zidirea aşteaptă cu dorinţă puternică descoperirea fiilor lui Dumnezeu. Căci zidirea a fost supusă deşertăciunii, nu de voie, ci pentru cel care a supus-o: spre nădejde însă, fiindcă şi însăşi zidirea se va izbăvi de robia stricăciunii spre libertatea slăvită a fiilor lui Dumnezeu. Căci noi ştim că întreaga zidire suspină şi sufere durerile naşterii pînă acum. Nu numai ea, dar şi noi cei care avem pîrga Duhului, noi înşine suspinăm în noi, aşteptînd înfierea, adică izbăvirea trupului nostru» (Rom. VIII, 20-23).

Astfel, angajată în acelaşi destin cu omul, prin puterea Sfîntului Duh şi din voinţa lui Dumnezeu — Domnul istoriei, însăşi lumea neînsufleţită urmează calea transfigurării ei. Încetul cu încetul, ea se supune omului, potrivit cu destinaţia ei iniţială. În descoperirile ştiinţei, care se succed astăzi atît de repede, noi vedem mîna lui Dumnezeu care duce toate spre destinul lor supranatural. Deci, nu numai în Biserică, dar «în întreg neamul omenesc se împlinesc tainele lui Dumnezeu», cum spune Sfîntul Irineu.

Parabola grăuntelui de muştar, care înfăţişează dezvoltarea Bisericii, îşi are corespondenţa ei în viziunea arborelui de dimensiuni cosmice din proorocia lui Daniil (IV, 7-9).

Acest mers al întregii făpturi, potrivit cu rînduiala lui Dumnezeu, nu se mărgineşte la restabilirea ordinei iniţiale; el este un mers ascendent. Urcuşul este totdeauna greu.

Astfel, durerile lumii, în epoca noastră, nu sînt toate consecinţe ale unei boale; ele sînt mai mult dureri de naştere ale unei lumi noi, care se zideşte acum, din voinţa lui Dumnezeu şi cu lucrarea Sfîntului Duh.

În virtutea principiului biblic al împreună-lucrării omului cu Dumnezeu, lumea însăşi colaborează la transigurarea sa.

Într-un mod asemănător cu întruparea Fiului lui Dumnezeu în om pentru a-l mîntui, Biserica are datoria să ia chipul lumii pentru a se transfigura.

Mergînd deci pe calea aceasta care duce Creştinătatea de astăzi de la Golgota prin Tabor spre Ierusalimul ceresc, noi urcăm spre Dumnezeu, rugînd pe Domnul nostru Iisus Hristos: *pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor noastre Biserici şi pentru unirea tuturor.*

II

DECLARAȚIILE I. P. S. MITROPOLIT IUSTIN

PENTRU POSTUL DE RADIO LONDRA, IN ZIUA DE 15 AUGUST 1962 CU PRILEJUL ÎNTRUNIRII COMITETULUI CENTRAL AL CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR, LA PARIS

În cursul veacurilor, Biserica Ortodoxă Romînă n-a cunoscut frămîntările religioase care au tulburat viaţa confesiunilor creştine din occident sau chiar a unor Biserici Ortodoxe naţionale din răsărit. Înseşi încercările de aţîţare a spiritului confesional îngust, care s-au produs uneori în trecut, pentru raţiuni cu totul străine de interesele religioase, n-au izbutit niciodată să pătrundă adînc în rîndurile credincioşilor romîni.

Astăzi, îndeosebi, cînd toţi fiii patriei noastre sînt angajaţi în munca de construire a unei vieţi noi, în bogata şi frumoasa noastră ţară, colaborînd în acelaşi timp, la toate acţiunile mondiale pentru apărarea păcii, manifestările de îngăduinţă reciprocă, de sprijin mutual şi de colaborare activă în toate lucrările de interes comun, sînt tot mai însufleţite şi mai frecvente între credincioşii şi slujitorii tuturor cultelor religioase din ţara noastră.

Participarea comună a Bisericii Ortodoxe şi a principalelor culte religioase protestante din Republica noastră Populară la activitatea Consiliului Ecumenic al Bisericilor vădeşte însă nu numai spiritul frăţesc de care este dominată viaţa religioasă din ţara noastră, dar şi dorinţa comună a credincioşilor noştri de a contribui la realizarea marelui ideal al creştinătăţii din epoca noastră de a se uni pentru a-şi putea împlini misiunea ei înaltă în lume.

Anul trecut, la New Delhi, Mişcarea Ecumenică a înscris una din cele mai importante pagini din istoria ei. Adoptarea unei noi baze teologice, integrarea Consiliului Misiunilor în Consiliul Ecumenic al Bisericilor şi primirea de noi Biserici membre,—printre care se găseşte şi Biserica Ortodoxă Romînă — au dat comunităţii noastre creştine un avînt sporit şi dimensiuni cu adevărat ecumenice.

Acum, în şedinţele Comitetului Central al Consiliului Ecumenic, la Paris, cu puteri sporite, într-o viziune mai clară a misiunii noastre şi cu perspective din zi în zi tot mai largi, noi desfăşurăm o activitate susţinută, cu convingerea neclintită că slujim pe Dumnezeu şi făptura sa — lumea.

Înfăţişarea adevărului religios unic, fără amprente confesionale, în discuţiile noastre teologice, este una din strădaniile noastre comune; unirea eforturilor noastre pentru a mărturisi pe Dumnezeu înaintea oamenilor este calea pe care noi mergem acum; îmbrăţişarea tuturor oamenilor cu aceeaşi dragoste, ca fii ai aceluiaşi Dumnezeu, este ţinta spre care noi tindem cu toată ardoarea.

Problemele legate de idealul creştin al vieţuirii omului în

Dumnezeu, sînt examinate cu toată seriozitatea în comisiile noastre; căutăm în comun căile cele mai potrivite pentru realizarea programului atît de variat al Consiliului nostru Ecumenic, în toate părţile lumii.

Cu alte cuvinte, Consiliul Ecumenic ajută Biserica să pătrundă în lume pentru a o transforma, potrivit cu voinţa lui Dumnezeu.

La aşezarea temeliilor unei lumi noi, care se clădeşte în vremea noastră, Biserica este prezentă, pretutindeni, cu întregul ei tezaur de credinţă, cu toată văpaia dragostei ei şi cu neclintita ei nădejde în îndeplinirea făgăduinţelor lui Dumnezeu.

În «*perspectiva universală*» care caracterizează istoria omenirii în această epocă, Biserica lui Hristos este hotărîtă să-şi dea întreaga ei contribuţie pentru fericirea omului. Ea propovăduieşte adevărul divin pe pămînt; vesteşte pacea între popoare; sădeşte în lume dragostea, pe care se întemeiază fericirea tuturor.

III

DECLARAŢIILE I. P. S. MITROPOLIT IUSTIN

LA POSTUL DE TELEVIZIUNE DIN PARIS, IN ZIUA DE 5 AUGUST 1962

1. *Întrebare*: Care este locul Ortodoxiei în Consiliul Ecumenic al Bisericilor?

Răspuns: De fiecare dată cînd se încearcă să se prezinte pe scurt istoria mişcării ecumenice, se vorbeşte despre scrisoarea enciclică a Patriarhiei de Constantinopole din anul 1920. Acesta este primul document al Ortodoxiei pentru o colaborare strînsă între Biserici, în vederea unităţii lor.

Ulterior, Biserica Ortodoxă a fost prezentă în toate manifestările interconfesionale pentru organizarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Acum, după cea de a treia Adunare Generală de la New Delhi, aproape toate Bisericile Ortodoxe naţionale sînt membre ale Consiliului Ecumenic. Îndrăznesc chiar să afirm că, în Consiliul Ecumenic, Bisericile Ortodoxe alcătuiesc grupul cel mai omogen din toate punctele de vedere.

2. *Întrebare:* Care este aportul Ortodoxiei în dialogul ecumenic?

Răspuns: În dialogul ecumenic Ortodoxia aduce conştiinţa unităţii bisericeşti trăite veacuri de-a rîndul.

În duhul, teologia şi cultul ortodox, creştinii pot găsi sursele şi modalitatea de a realiza unirea lor văzută.

Ortodoxia aduce în Mişcarea Ecumenică interpretarea tradiţională a Sfintei Scripturi, dezvoltarea succesivă a gîndirii teologice, bogăţia cultului religios şi frumuseţea angelică a vieţii sale spirituale.

Pe scurt, Ortodoxia pune la dispoziţia Bisericilor membre ale Consiliului Ecumenic întregul său tezaur de credinţă şi de viaţă în Iisus Hristos.

3. *Întrebare:* Care este contribuţia familiei ecumenice pentru apărarea păcii în lume?

Răspuns: În ţara mea, noi trăim într-un climat de pace. Întreg poporul romîn este angajat într-o muncă însufleţită pentru progres. Dar, noi nu ignorăm primejdia unui război.

Noi ne dăm bine seama că, în condiţiile tehnice actuale, un război nuclear poate provoca distrugerea de milioane de vieţi; un război nuclear poate nimici tezaurul cultural al omenirii de milenii; un război nuclear poate face imposibilă viaţa normală a generaţiilor viitoare.

În faţa acestui pericol, ca creştini, noi ne simţim responzabili înaintea lui Dumnezeu — Domnul vieţii şi al binelui. Totodată, noi ne simţim responzabili faţă de fraţii noştri, oamenii de pretutindeni, de azi şi de mîine, în virtutea solidarităţii noastre umane.

Ca fii ai lui Dumnezeu — Domnul păcii, noi sîntem de asemenea fii ai păcii, după cuvîntul Sfintei Scripturi.

De multe veacuri, în Biserica Ortodoxă noi ne rugăm fără încetare pentru pacea a toată lumea, pentru înţelegerea între Biserici şi pentru unirea tuturor oamenilor.

In acest moment de tensiune internaţională, în toate ţările din Răsăritul Europei rugăciunile şi manifestările pentru pace sînt mai frecvente şi mai fierbinţi decît în oricare altă epocă.

Noi sîntem fericiţi să constatăm că aceeaşi dorinţă pentru pace există deopotrivă şi în Bisericile din ţările occidentale.

Astfel, noi creştinii, împreună cu toţi oamenii de bine de pretutindeni, credem cu tărie în triumful binelui asupra răului, în triumful vieţii asupra morţii, în triumful păcii asupra războiului.

STUDII

«NU MAI ESTE IUDEU, NICI ELIN»

Experienţa ne arată că oamenii nu sînt întru totul identici unii cu alţii. Ei se aseamănă foarte mult în unele privinţe, dar, în acelaşi timp, se şi deosebesc printr=o serie de particularităţi, ca de exemplu: culoarea pielii, a părului, şi a ochilor; forma capului, a pleoapei superioare, a nasului, a buzelor, a feţii, lungimea şi proporţiile capului etc. Aceste trăsături variază de la om la om, dar o anumită îmbinare a lor alcătuieşte un complex ereditar destul de constant permiţînd ca indivizii respectivi să fie consideraţi ca aparţinînd cutărei sau cutărei *rase* de oameni [1]).

Termenul *rasă* a pătruns în antropologie, din domeniul zoologiei. Acolo e folosit pentru denumirea diferitelor varietăţi de animale care prezintă anumite caractere morfologice şi fiziologice transmise ereditar. Prin analogie cu rasele de animale s=a ajuns să se vorbească şi despre rase omeneşti.

Etimologia cuvîntului nu e tocmai clară. Unii îl derivă de la latinescul radix=rădăcină, în franceză: racine; sau de la arabul ras=cap, căpetenie, origine, început [2]). Alţii cred că origina termenului trebuie căutată în regiunile din sudul Europei unde ar fi apărut aproape simultan în italiană şi spaniolă, răzbătînd apoi şi în celelalte limbi europene [3]).

Dar ce sînt rasele? Rasele sînt «varietăţi formate istoric ale aceleiaşi specii biologice: Homo sapiens». Ele se deosebesc unele de altele «printr=un număr de caractere morfologice ereditare care apare pe un plan secundar în raport cu masa de caractere comune» [4]).

Multă vreme cercetătorii au oscilat în ce priveşte numărul raselor. Unii au găsit că există două, alţii douăzeci şi două, şaizeci sau chiar mai multe. Astăzi cercetările se duc în jurul a trei rase mari: rasa ecuatorială sau negroid – australoidă, care înglobează cam 7% din populaţia pămîntului; rasa europen=asiatică sau europenidă cu jumătate din omenire; rasa asiato=americană sau mongoloidă cu 40% din totalitatea oamenilor [5]).

Fiecare din aceste rase are particularităţile ei morfologice. S=a

---

1) F. Nesturh: *Rasele omeneşti*, Bucureşti 1957, p. 13.
2) Dr. Liviu Stan: *Rasă şi religiune*, Sibiu 1942, p. 1.
3) Dr. Fr. Rüsche: *Rassen lehre im 19 und 20 Jahrhundert* — în Theologie und Glaube, Heft 5(1936) p. 563.
4) Acad. Dr. Şt. Milcu: *Despre rase şi rasism*, Bucureşti 1955, p. 10.
5) Nesturh: o. c., p. 19-20; 26-27.

observat însă că rasele nu pot fi determinate exclusiv după caracatere biologice. Oamenii au o dimensiune fizică dar au şi o dimensiune sufletească. Biologicul şi psihicul sînt în cea mai strînsă corelaţie, sînt într=o reciprocă interdependenţă. Elementul biologic îşi pune amprentele lui asupra psihicului, dar şi invers psihicul îşi exercită înrîurirea lui asupra biologicului. De aceea, pentru caracterizarea raselor s=au luat în considerare şi trăsăturile psihice. Nu s=a stabilit după care criterii să se facă diagnosticarea caracterelor psihice dar se poate spune că fiecare rasă degajă şi o anumită ambianţă spirituală proprie [6]).

Dacă acceptăm că rasele prezintă şi unele particularităţi psihice nu numai biologice, atunci definiţia de mai sus a raselor poate fi completată în sensul următor: Rasele sînt varietăţi formate istoric ale aceleiaşi specii: Homo sapiens şi care se deosebesc între ele printr=un complex de trăsături morfologice şi psihice ereditare [7]). Definiţia e provizorie. E provizorie pentru că încă nu e deplin clarificată problema constituirii raselor. Ce priveşte rasogeneza, zice un cercetător, «mai e mult pînă la clarificarea ei completă» [8]). Se ştie totuşi că rasele s=au format dintr=o singură pereche iniţială, pe cale evolutivă şi sub influenţa împrejurărilor date. Mediul geografic şi climateric în care şi=a dus viaţa un grup sau altul de oameni şi=a pus amprenta asupra acestora, i=a modelat într=un anumit chip, a determinat o anumită adaptare a lor la mediu, şi, prin aceasta, apariţia anumitor trăsături caracteristice. Nu mai e nici o îndoială că culoarea pielii, a părului şi ochilor este rezultatul tocmai al adaptării la mediu. Cele mai pigmentate rase sînt cele din spaţiile «cu climă caldă şi cu iradiaţie solară puternică, în timp ce cele depigmentate sînt în zonele reci, umede şi cu iradiaţie solară mai slabă» [9]).

Un alt factor care a contribuit la apariţia raselor a fost acela al izolării în care au trăit populaţiile primitive. Oceane, munţi, deşerturi, imposibil de trecut pe atunci, au facilitat formarea caracterelor rasiale, conservarea şi relativa lor stabilizare ereditară [10]).

Odată cu evoluţia societăţii, influenţa mediului geografic scade, accentuîndu=se tot mai mult influenţa mediului social care, împreună cu procesul continuu de amestecare a indivizilor, de schimbare a alimentaţiei etc., şi=a adus şi el aportul în complicatul proces al genezei raselor [11]).

Particularităţile rasiale îşi au importanţa lor. Ele asigură coeziunea dintre membrii aceleiaşi grupe, pe de o parte; iar pe de alta, aceste particularităţi constituie un element de detaşare a grupului ca individualitate distinctă în ansamblul celorlalte rase [12]). De asemenea realităţile rasiale «ne ajută să înţelegem mai bine cum s=a format cutare sau cutare popor, în compoziţia căruia intră de obicei, mai multe tipuri antropologice» [13]).

---

6) Dr. Joseph Engert: *Theologie und erbpsychologische Forschung* în: Theologie und Glaube, Heft 6(1938), p. 624-625.
7) Cf. şi L. Stan, 26.
8) Nesturh, 71.
9) Milcu, 19-20.
10) Nesturh, 19.
11) Nesturh, 62.
12) L. Stan, 13.
13) Nesturh, 19.

Se pune acum întrebarea: Diversitatea raselor aduce, oare, cu sine spargerea unităţii neamului omenesc? Oferă ea oare vreun temei pentru o diferenţiere ierarhică a raselor?

Rasele prezintă într=adevăr, o serie întreagă de deosebiri, dar acestea nu merg pînă la substrat. Rasele au particularităţile lor specifice, dar în acelaşi timp se şi aseamănă între ele. Şi asemănările sînt mult mai mari decît deosebirile. Oricît de vizibile ar fi trăsăturile rasiale specifice «acestea apar pe un plan secundar în raport cu masa de caractere comune» [14]). Aceste «caractere comune» constituie dovada sigură a unităţii structurale a tuturor raselor lumii. Astăzi e stabilit că anatomia şi fiziologia corpului omenesc sînt aceleaşi la toţi oamenii indiferent de apartenenţa lor etnică şi rasială. Aceeaşi la toţi este şi componenţa mîinii, a piciorului şi a creierului. Deosebirile de culoare a pielii, a părului, a ochilor, forma nasului şi a frunţii, aşezarea ochilor, proeminenţa maxilarelor nu sînt deosebiri de natură, ci de ordin secundar. Cercetările în legătură cu compoziţia sîngelui au dus şi ele la concluzia că sîngele tuturor popoarelor şi tuturor raselor este la fel. De asemenea, «la toţi oamenii nucleul celular are cîte 48 cromozomi» [15]).

La egalitatea biologică se adaugă cea privitoare la puterile sufleteşti. Toate rasele posedă capacitatea de a se dezvolta şi toate îşi pot dobîndi o cultură şi o civilizaţie superioară cînd au condiţii corespunzătoare.

Se ştie că nu numai popoarele albe au creat cultura şi civilizaţia lumii. Cu milenii înainte de Hristos, egiptenii, chinezii şi indienii au creat culturi care se impun şi astăzi. Rasa neagră a adus şi=şi aduce şi ea o însemnată contribuţie la promovarea ştiinţii şi culturii. Scriitorul francez Alexandre Dumas a fost fiu de negru. Bunicul lui Puşkin a fost negru. Savantul Burckhard du Bois e negru. Paul Robeson, compozitorul White, poetul Cullen fac de asemenea parte din rasa neagră.

Mao=Tze=Dun, Go=Mo=Jo, Sun=Iat=Sen sînt de rasă mongolă. Nu mai amintim de rapiditatea cu care popoarele din ţările coloniale îşi însuşesc cultura şi civilizaţia de îndată ce împrejurările le îngăduie aceasta [16]).

Aşadar astăzi este constatat ştiinţificeşte că toate rasele sînt înzestrate cu tot ce e necesar pentru crearea şi promovarea culturii şi civilizaţiei oricît de superioare. Totuşi în ciuda acestui fapt, au fost formulate şi difuzate unele teorii tinzînd să acrediteze ideea unei inegalităţi fonciare a raselor. Este vorba de teoriile rasiste, de rasism.

Ce este rasismul? Rasismul este «o teorie antiştiinţifică după care rasele umane ar avea o valoare inegală în ce priveşte dezvoltarea particularităţilor lor fizice şi psihice» [17]).

Dintre teoreticienii mai cunoscuţi ai rasismului amintim pe Arthur de Gobineau (1816=1882), cu cartea sa: Essai sur l'inégalité des races humaines (4 vol. Paris 1853=1855); Houston Stewart Chamberlain,

---

14) Milcu, 10.
15) Nesturh, 59.
16) Milcu, 10.
17) Nesturh, 103.

cu lucrarea : Die Grundlagen des 19=ten Jahrhunderts, 2 vol. Wien 1899 ; Alfred Rosenberg, cu cartea : Mythus des 20=ten Jahrhunderte (München 1930).

Ideile de bază ale acestor teoreticieni rasişti sînt următoarele :

1. – Dintre cele trei rase : cea albă, cea galbenă şi cea neagră, rasa albă, şi anume rasa albă reprezentată prin arienii germani, ocupă locul prim. Rasa ariană nordică, reprezentată prin germani este structural superioară tuturor celorlalte rase.

2. – Amestecul de rase inferioare duce la degenerare.

3. – Tot ce este superior în materie de cultură şi civilizaţie este creaţia rasei nordice.

4. – Rasa este realitatea ultimă care domină întreaga fiinţă a popoarelor, cultura, viaţa spirituală, istoria lor [18]).

Dar ideile acestea sînt în contradicţie cu rezultatele cercetărilor ştiinţifice. Astăzi, după cum am văzut, e constatat pe cale de cer=cetări ştiinţifice că nu există rasă care să nu fie înzestrată cu tot ce e necesar pentru crearea şi promovarea unei culturi şi civilizaţii de nivelul cel mai înalt. Progresul omenirii nu e înfăptuit numai de un popor sau de o singură rasă, ci el e opera tuturor popoarelor şi tuturor raselor. De asemenea astăzi se ştie că «panmixia», ameste=carea raselor, nu duce la o degenerare ci dimpotrivă, nu arareori, la o regenerare a lor [19]).

Teza că tot ce e superior în materie de cultură şi civilizaţie ar fi creaţia rasei nordice e atît de şubredă încît nu merită nici un fel de atenţie. Lipsită de suport ştiinţific e şi teza că elementul rasă ar constitui realitatea ultimă care ar determina întregul proces isto=ric şi de creaţie în materie de cultură şi civilizaţie al popoarelor. Astăzi e un loc comun faptul că există şi alte elemente care condi=ţionează viaţa oamenilor şi acestea sînt : economicul, politicul, mediul cosmic, mediul social, etc.

Dacă însă ideile amintite au întîmpinat în cercurile ştiinţifice o rezistenţă hotărîtă, ele au avut în schimb, un larg ecou în sfera unor oameni politici, care urmărind să obţină avantaje nedrepte pe seama propriilor popoare, n=au ezitat să defăimeze şi să înjosească pe celelalte sub pretextul absurd că acestea ar aparţine unor rase inferioare. Sînt cunoscute de exemplu atitudinile şi acţiunile celor ce susţineau primatul rasei nordice. Pornind de la premiza că această rasă ar fi singura înzestrată în mod superior, rasiştii se şi grăbiră să=i atribuie misiunea de a fi singura stăpînitoare a lumii. Destinul celorlalte rase şi popoare? N=ar fi altul decît acela de a îndeplini pe lîngă oamenii nordici rolul de subordonaţi, de iloţi, de sclavi. Cei ce nu s=ar învoi cu un asemenea destin, urmau să fie supuşi cu forţa.

Ca rasă «nobilă cu exclusivitate», rasa nordică ar avea drep=tul înaintea tuturor celorlalte la o perpetuare nelimitată şi, firește, la spaţiul vital corespunzător. In caz că spaţiul acesta nu i s=ar

---

18) P. Andrei : *Sociologie generală*, Craiova 1936, p. 465 ; Armand Cu-villier : *Introducere în sociologie*, (trad. Emil Fulda), Bucureşti 1946, p. 142 urm.; H. St. Chamberlain : *Arische Weltanschauung*, Berlin 1905, passim ; Idem : *Die Grundlagen des 19-ten Jahrhunderts und Immanuel Kant. Kritische Urteile Herausg. F. Bruckmann A. G.*, München 1909, passim.

19) P. Andrei, 475.

pune la=ndemînă, el va fi cucerit cu forţa. Aici în ideile acestea de megalomanie şi trufie rasială îşi au, în mare măsură, origina atît primul cît şi cel de al doilea război modial, deslănţuite amîn=două, se ştie, de reprezentanţii aşa zisei «rase regale» ai rasei nor=dice [20]).

Dar rasismul n=a bîntuit numai în lumea hitleristă. El a fost şi mai e folosit încă şi azi de către statele capitaliste ca «justificare» a acţiunilor lor de cotropire a altor popoare. Cercurile conducătoare ale Japoniei de exemplu, şi=au bazat expansionismul lor pe aşa zisa superioritate a «rasei iamato», pe care ele o identificau cu naţiunea japoneză [21]). Pe o concepţie rasistă se sprijină şi expansionismul S.U.A. In ultimul deceniu al secolului trecut, James Blayne, Secretar de Stat al S. U. A. a promovat ideea că americanii şi englezii s=ar distanţa cu mult în sus faţă de oricare altă rasă şi că, în consecinţă, misiu=nea lor ar fi aceea de a se «jertfi» să ia sub «ocrotire» toate cele=lalte rase şi popoare. Ideile lui Blayne s=au răspîndit repede în cer=curile conducătorilor S. U. A., determinînd formarea la aceştia a convingerii că americanii ar avea de îndeplinit o misiune de «hege=monie mondială» [22]).

Urmarea practică a unei asemenea concepţii a fost cotropirea atîtor popoare de culoare şi aplicarea faţă de acestea a unui regim de nemiloasă exploatare.

Politica ţărilor apusene se sprijină pe discriminările rasiale, care se practică atît în metropole împotriva unor minorităţi rasiale, cît şi în toate teritoriile coloniale şi dependente, unde discriminarea e legată de exploatare, constituind unul din temeiurile principale ale acesteia [23]).

In America de Sud unde limba vorbită e cea spaniolă, numai creolii se bucură de drepturi depline, ei fiind consideraţi ca singurii descendenţi ai cuceritorilor spanioli. Indienii sînt complet lipsiţi de drepturi.

In alte ţări din aceeaşi parte a Americii sînt supuşi discrimi=nării rasiale negrii, mulatrii şi populaţia metisă rezultată din încru=cişarea indienilor cu negri sau cu albi.

Deşi Constituţia S. U. A, acordă drepturi egale tuturor cetăţe=nilor indiferent de originea lor etnică şi rasială, totuşi, practic ame=ricanii de culoare nu sînt ocrotiţi de legi şi nu se bucură de drep=turi la fel cu ceilalţi cetăţeni. De exemplu, cetăţenii negri nu=s admişi la vot în condiţii egale cu cei albi. La muncă egală, inte=lectualii negri nu primesc salar egal cu cel al albilor. Un medic negru nu poate consulta decît pacienţi negri. Un profesor negru nu are acces decît la şcolile negrilor. In oraşe, cetăţenii de culoare sînt siliţi să locuiască numai în anumite cartiere şi anume în cele mai sără=căcioase şi mai înapoiate din punct de vedere urbanistic. In trenuri, în tramvaie, în teatre etc. negri sînt separaţi de cei albi. Căsătoriile între negri şi albi sînt interzise.

Cînd un negru calcă legea segregaţiei, sau cînd, în cazurile

---

20) P. Andrei, 484.
21) Milcu, 33.
22) Pr. Dr. Olimp Căciulă: *Ura de rasă păcat strigător la cer*, în: Or=todoxia 3-4(1952), p. 341.
23) Mary Yeates: *Discriminarea rasială*, Bucureşti 1951, p. 3.

juridice, sentința e considerată a fi prea blîndă, negrul în cauză e pur și simplu linșat.

Accesul negrilor în învățămîntul superior e împiedicat prin multe restricții. Asistența sanitară acordată populației de culoare e mult mai slabă în raport cu cea acordată celorlalți cetățeni [24]). La fel se prezintă situația în țările coloniale sau dependente ca de exemplu, în Angola, Tanganica, Australia, Africa de Sud etc. [25]).

Dar discriminarea rasială nu este un fenomen normal al societății omenești. Ea nu poate fi justificată nici științificește și nici din punct de vedere moral.

Nu poate fi justificată științificește întrucît precum am văzut, cercetările au dus la concluzia unei egalități fonciare biologice și psihice a raselor și popoarelor.

Nu poate fi justificată nici din punct de vedere moral pentru că rasismul cultivă nu înfrățirea, pacea, dragostea între oameni, ci ura, învrăjbirea, exploatarea, războaiele.

Rasismul a făcut și face să curgă multe lacrimi, a generat și generează încă infernale suferințe în lume. El e potrivnic apropierii dintre popoare și rase. E un obstacol în calea culturii și progresului social. E una din cauzele care determină și întreține încordarea politică internațională. De aceea rasismul trebuie să fie arătat mereu cu degetul și combătut fără cruțare.

In locul discriminărilor rasiale, al urii de rasă și al șovinismului e necesar să fie promovat un sistem de educație «în spiritul dragostei și al prieteniei între popoare... pentru progresul social și pentru pace» [26]).

Lupta împotriva rasismului e înverșunată. Ea reclamă mulți luptători și un front bine închegat. Ortodoxia nu poate lipsi dintr-un asemenea front.

In Biserica Ortodoxă nu există o învățătură oficială despre rase. După cum nu există o asemenea doctrină, nici despre națiuni și popoare. Există însă în cuprinsul Revelației anumite indicații care permit să ne facem o idee și despre asemenea realități.

Astfel după indicațiile Revelației, rasele nu au apărut odată cu omul, ci mult mai tîrziu. Ele s-au dezvoltat dintr-o singură pereche inițială, sub influența condițiilor de mediu și sub purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Porunca: «Umpleți pămîntul și-l stăpîniți» (Gen. 1, 28), cuprinde în sine dispersarea oamenilor și așezarea lor în diverse regiuni ale globului cu climat diferit și cu variate condiții de viață. Ambianța geografică și climaterică schimbată, a operat încetul cu încetul unele modificări în biologia și psihologia oamenilor, modificări care, transmise ereditar, au dus la apariția raselor.

Istorisirea despre Turnul Babel cuprinde ideea că diferențierea limbilor nu s-a făcut la-ntîmplare, ci s-a realizat sub purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Cincizecimea implică binecuvîntarea din partea lui Dumnezeu a diferențierii limbilor, prin darul glosolaliei acordat Sfinților Apos-

---

24) Milcu, 37-45.
25) Mary Yeates, p. 9 urm.
26) Milcu, 45, 48.

toli în scopul de a chema la mîntuire toate neamurile ; dar cuprinde şi adevărul că diversificarea oamenilor pe rase şi popoare nu aduce o separare structurală a lor. La Cincizecime unul şi acelaşi mesaj evanghelic e adresat în mod egal tuturor limbilor prezente si e asimilat de toate deopotrivă. Aceasta dovedeşte că indiferent de rasă şi poporul căruia aparţin, oamenii sînt posesorii unui fond comun, cuprinzînd elementele de bază ale speciei umane: raţiunea şi voinţa, calitatea de creaturi, trebuinţa de mîntuire.

In faţa lui Dumnezeu apartenenţa la o rasă sau alta nu atinge cu nimic egala capacitate şi îndreptăţire a tuturora la viaţa omenească în înţelesul ei plin, şi la mîntuire. Cuvintele Sf. Apostol Pavel: «Nu mai este iudeu, nici elin...» (Gal. 3, 28) pot fi interpretate nu numai în sensul că în Iisus Hristos toate popoarele sînt una [27]), dar şi în înţelesul că rasele sînt, şi ele egale. Inaintea lui Dumnezeu situaţia oamenilor e determinată nu de apartenenţa rasială sau etnică, ci de calitatea lor de creaturi după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu. Calitatea oamenilor de: chip al lui Dumnezeu e mai profundă şi mai veche decît apartenenţa la o rasă sau alta [28]).

Luînd fiinţă după căderea în păcat, rasele nu sînt forme de viaţă desăvîrşite. Precum în fiinţa individului, aşa şi în aceea a raselor «stăruie urmările păcatului originar». Creştinismul acceptînd existenţa raselor, se străduieşte să împlinească şi faţă de acestea funcţia lui mîntuitoare de păcat, înnobilîndu-le şi desăvîrşindu-le «atunci cînd ele îl acceptă» [29]).

Dacă creştinismul reprezintă Revelaţia supranaturală, rasele fac parte integrantă din revelaţia naturală. Intre aceste două forme de revelaţie nu există un raport de exclusiune, ci unul de solidaritate. Principiul: «Gratia non destruit naturam sed supponit et perficit» e valabil şi aici. Creştinismul nu distruge realităţile naturale ci le presupune şi le desăvîrşeşte. El urmăreşte să înlăture asperităţile dintre rase şi să armonizeze «melodiile lor specifice în concertul universal al existenţii» [30]).

Dar ce rost au rasele după concepţia ortodoxă?

Diversificarea oamenilor pe rase nu are numai menirea de a da varietate vieţii şi de a resfrînge cît mai multe din nesfîrşitele însuşiri ale lui Dumnezeu, dar are şi menirea de a da un impuls în plus trebuinţii fireşti şi voinţii de apropiere şi înfrăţire a oamenilor.

Conştiinţa că fiecare rasă îşi are calităţile ei şi că nici una nu le deţine pe toate cu exclusivitate, poate pune în mişcare voinţa de apropiere a raselor între ele în scopul schimbului reciproc de valori, poate determina iniţiative largi şi durabile, tinzînd la realizarea unei înfrăţiri şi rodnice colaborări interrasiale.

In cadrul creştinismului nu numai asemănările, dar şi deosebirile dintre semeni, popoare şi rase constituie o condiţie importantă a trezirii, stimulării şi întreţinerii iubirii mutuale.

Aşadar, deşi nu are misiunea de a ne da învăţătura despre

---

27) St. Zankow : *Nation, Staat, Welt und Kirche im orthodoxen Osten*, Sofia 1937, p. 25.

28) Theodor Grentrupp : *Volk und Volkstum im Lichte der Rellgion*, Fr. i. Br. 1937, p. 110-111.

29) L. Stan, 97.

30) L. Stan, 96.

rase şi popoare, creştinismul aruncă lumină şi asupra acestor realităţi. Astfel din felul cum el vorbeşte despre Dumnezeu, oameni şi lume pot fi scoase deductiv indicaţii privitoare la rase şi popoare.

Biserica ortodoxă condamnă discriminările etnico-rasiale în general.

Care sînt motivele pentru care Ortodoxia condamnă şi respinge rasismul?

După concepţia ortodoxă toate rasele sînt voite în mod egal de Dumnezeu. Chemînd la fiinţă, pe cale de evoluţie, toate rasele, din una şi aceiaşi pereche de oameni, Dumnezeu a voit să arate prin aceasta că nici o rasă, nici un popor şi nici o naţiune nu are motiv să se laude cu o altă origine decît a celorlalte rase, popoare, naţiuni. Identitatea originii implică elemente care menţin pe toţi descendenţii, oricît de diferenţiaţi, în limitele unei egalităţi generale.

Rasiştii, se ştie, promovează ideea poligenismului, anume pentru a susţine inegalitatea raselor. Dar o asemenea idee e respinsă de raseologie [31]). Şi e respinsă şi de Biserică.

Din punct de vedere ortodox toţi oamenii sînt creiaţi după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu. Multiplicarea şi diversificarea trunchiului iniţial în rase şi popoare nu atinge cu nimic acest fond comun: chipul dumnezeiesc aşezat la temelia vieţii tuturor oamenilor. Indiferent de rasa şi poporul cărora aparţin, oamenii rămîn toţi creaturi după chipul lui Dumnezeu.

Pe de altă parte, după învăţătura ortodoxă, oamenii indiferent de rasa sau etnia căreia aparţin, sînt chemaţi în mod egal la asemănarea cu Dumnezeu, adică sînt toţi înzestraţi cu capacitatea de a progresa nelimitat.

Căderea în păcat nu desfiinţează această capacitate spre înălţare, ci numai o slăbeşte, o desfigurează. Şi chiar şi această slăbire este provizorie, fiindcă ea îşi găseşte corectivul în opera mîntuirii.

Proveniența din una şi aceiaşi pereche originară aduce după sine participarea tuturor raselor la păcatul strămoşesc, dar, în acelaşi timp, aduce şi dreptul tuturora de a participa în mod egal la mîntuire.

Iisus Hristos s-a întrupat, a pătimit şi a înviat pentru toate rasele şi popoarele deopotrivă. Pe Sfinţii Săi Apostoli şi pe urmaşii acestora i-a trimis să propovăduiască Evanghelia mîntuirii la toate rasele şi la toate popoarele. Intemeind Biserica Domnul a destinat-o pentru toate rasele şi toate popoarele din toate locurile şi din toate timpurile. Toate rasele şi toate popoarele au fost chemate în mod egal să intre în împărăţia lui Dumnezeu.

Dacă ar fi să se facă din punct de vedere ortodox o ierarhizare a raselor şi popoarelor, aceasta nu s-ar putea face după criterii rasiale sau etnice, ci după măsura în care ele se străduiesc să realizeze în viaţă dreptatea în numele fraternităţii şi iubirii creştine.

Biserica ortodoxă nu poate admite teza că membrii unei rase s-ar deosebi prin natură de membrii celorlalte rase. Cînd a apărut gnosticismul care propovăduia că numai unii oameni – pnevmaticii ar participa la o viaţă superioară, iar alţii – ilicii, ar fi predestinaţi să rămînă totdeauna pe treapta cea mai de jos a existenţii,

31) Milcu, 16.

Biserica s=a ridicat cu hotărîre şi a respins fără şovăire această erezie.

Condamnînd gnosticismul, Biserica a condamnat implicit şi ra=rismul care de asemenea susţine inegalitatea structurală dintre oamenii aparţinînd diferitelor rase.

Sfîntul Pavel spune undeva (Rom. 12, 5=6; I Cor. 12, 12), că toţi credincioşii sînt în Hristos, unul şi acelaşi trup. După cum într=un trup sînt mai multe membre avînd fiecare de îndeplinit o lucrare proprie, dar, în acelaşi timp, subordonată întregului, tot aşa se poate spune că trupul omenirii este alcătuit din mai multe rase şi popoare desfăşurînd fiecare activitatea sa proprie, dar subordonată întregului. Fiecare rasă e ca un mădular al neamului omenesc, fiecare rasă are de îndeplinit menirea ei, dar cu obligaţia de a şi=o îndeplini în aşa mod ca să nu lezeze, ci să slujească întregului, omenirii întregi. După cum în trup, un mădular primejduieşte şi viaţa celorlalte cînd nu funcţionează în armonie cu ele, aşa e şi cu rasele. Cînd una caută să se manifeste în dezacord cu celelalte, va ajunge ea însăşi în dezechilibru tulburînd şi împiedicînd în acelaşi timp normala des=făşurare a vieţii celorlalte rase.

Binele unui mădular e condiţionat de încadrarea lui în rosturile întregului organism; binele unei rase este condiţionat de încadrarea ei în rosturile întregii omeniri.

Rasismul nu ţine seama de aceasta. El hipertrofiază însuşirile şi meritele unei singure rase desconsiderînd pe celelalte şi producînd din pricina aceasta, duşmănie, certuri, frămîntări primejdioase.

Rasismul promovează egoismul. El cultivă şi încurajează un bine limitat la membrii unei singure rase sau ai unui singur popor identificat cu rasa însăşi, lezînd astfel binele celorlalte rase şi mini=malizîndu=le însuşirile şi meritele.

Biserica ortodoxă legitimează lupta unei rase sau popor pentru binele propriu, numai în măsura în care asemenea luptă respectă şi contribuie în oarecare chip la propăşirea întregii omeniri, la în=făptuirea idealurilor ei de libertate şi progres. Nici o parte nu are dreptul să uite că ea nu reprezintă decît o parte din întreg şi că binele părţii nu trebuie pus niciodată mai presus de binele comun.

In Morala ortodoxă la capitolul: păcate strigătoare la cer, sînt înşirate, între altele: uciderea, oprimarea celor slabi, oprirea plăţii lucrătorilor. Toate aceste păcate sînt practicate cu cinism de către rasişti.

Uciderea e practicată fie prin războaiele de cotropire a popu=laţiilor de altă rasă, fie prin menţinerea acestor populaţii într=o stare de cruntă mizerie.

La Auschwitz, sub lozinca «misiunii istorice a rasei germane», au fost exterminaţi 4.700.000 de oameni [32]).

In S. U. A. mortalitatea cauzată de tuberculoză era, acum cîţiva ani, de 124 la mie pentru americanii negri, şi de 35 la mie pentru cetăţenii albi. Frecvenţa bolilor care împiedică de la lucru e cu 40% mai mare la negri ca la albi. In Statul Missisipi nu existau decît 3 infirmieri la 1.000.000 de negri. Nu arareori se întîmpla ca

---

32) Milcu, 7.

negri bolnavi să fie lăsaţi să moară pe treptele spitalelor destinate exclusiv albilor.

Cînd englezii au cotropit Australia existau acolo aproximativ 300.000 suflete. După 150 ani de stăpînire engleză n=au mai rămas decît 47.000 locuitori de culoare. Şi numărul lor scade mereu.

In Africa de Sud indicele mortalităţii infantile nu scade sub 150 la mie, iar în unele regiuni se ridică chiar la 600=700 la mie.

In timp ce în Marea Britanie există un medic la 1200 locui=tori, în Nigeria există unul la 133.000 oameni. In toată Nigeria nu exista pînă acum cîţiva ani nici un sanatoriu. In fiecare închisoare exista o sală pentru alienaţi. La fiecare 55 oameni, unul e bolnav de lepră.

In Indonezia pe timpul dominaţiei olandeze nu exista practic nici un serviciu medical.

In Angola nu există decît doi medici de culoare la o populaţie de 4.000.000 locuitori.

In Franţa muncitorii nordafricani sînt forţaţi să=şi ducă viaţa în cartierele cele mai sărăcăcioase şi mai insalubre ale oraşelor.

In Marea Britanie negrii, chinezii şi alţi muncitori de culoare, care lucrează în docurile de la Cardiff, Liverpool şi Londra sînt înghesuiţi în străduţe dosnice şi mizerabile.

Nedreptăţirea celor lipsiţi de apărare, munca forţată cu plată derizorie, jefuirea şi exploatarea nemiloasă au fost şi sînt încă practici obişnuite în teritoriile coloniale [33]).

Biserica ortodoxă este împotriva oricărui păcat. Cu atît mai mult este împotriva păcatelor strigătoare la cer, al uciderii, al opri=mării, al exploatării, practicate, toate, după cum am văzut, în mod obişnuit de către rasişti.

Biserica ortodoxă nu poate admite şi nu poate sprijini nici un fel de cotropire sau exploatare a vreunui popor, sub nici un motiv, inclusiv acela al apartenenţei la o rasă «inferioară».

Nu există rase superioare şi rase inferioare. Din punct de vedere ortodox există rase dezvoltate şi rase mai puţin dezvoltate, dar capabile şi acestea de dezvoltare şi progres. In asemenea împre=jurare datoria raselor şi popoarelor dezvoltate este să intervină în ajutorul celor aflate pe o treaptă mai joasă, să le creeze condiţii prielnice, şi să le pună la=ndemînă mijloacele apreciate ca mai po=trivite cu situaţia dată şi cu demnitatea popoarelor respective.

Aşadar, Ortodoxia întemeindu=se pe principiul iubirii dezinte=resate, respinge teoriile şi practicile rasiste, promovînd în acelaşi timp învăţătura despre egalitatea înaintea lui Dumnezeu a tuturor raselor şi popoarelor, precum şi despre obligaţia respectului, a ajuto=rării şi colaborării frăţeşti.

S=ar fi căzut ca în această acţiune Ortodoxia să aibă alături de ea şi pe reprezentanţii celorlalte confesiuni. Din nefericire lucru=rile nu stau tocmai aşa. Faptele arată că printre conducătorii Bi=sericilor apusene mai există şi astăzi unii care, pe o cale sau alta,

---

33) Milcu, passim ; Mary Yeates : *Discriminarea rasială*, Bucureşti 1951, passim ; Ol. Căciulă : *Ura de rasă...* cf. Ortodoxia 3-4 (1952), p. 338 urm. ; Pr. I. Irimia : *Atitudinea creştină în problema rasială*, Glasul Bis. 3-4 (1960), p. 196 urm.

susţin teze rasiste. De exemplu, într=o Hotărîre din 1954 a Federaţiei Bisericilor Reformate din Africa de Sud, se află, între altele, şi ur=mătoarele afirmaţii: «Există principii de bază în cuvîntul lui Dum=nezeu care sprijinesc discriminarea rasială» [34]). «La Turnul Babel s=a vădit că Dumnezeu vrea să înveşnicească separarea dintre rase şi popoare. Incercarea de reunire a popoarelor este împotriva voii lui Dumnezeu». «Discriminările rasiale se vor desfiinţa abia în veşnicie. Apartheid=ul nu e ceva trecător ci este permanent, căci este după voia lui Dumnezeu». «Spre a=şi împlini misiunea creştină albii sud=africani trebuie să=şi păstreze identitatea rasială. Ca să devină o binecuvîntare pentru milioanele de nealbi, albii trebuie să se apere de aceştia» etc. [35]).

Evident, asemenea afirmaţii n=au nici o legătură cu adevărata învăţătură a Sf. Scripturi. Ele nu pot fi considerate decît ca încer=cări de a acoperi cu autoritatea Revelaţiei dumnezeieşti, privilegii dobîndite prin forţă, prin jaf şi exploatare. Dar nici un fel de răstăl=măcire nu poate întuneca învăţătura cu privire la oameni, a Scrip=turii, care e limpede: «Ca fii ai lui Dumnezeu, oamenii, credincioşi, şi necredincioşi, albi şi negri şi galbeni, sînt toţi, fraţi unii cu alţii şi relaţiile dintre ei nu pot fi determinate de altceva decît de dra=gostea frăţească». In temeiul acestei învăţături scripturistice nici un popor nu are dreptul să cotropească şi să exploateze pe altul, şi orice popor aflat în stare de robie, are dreptul să lupte pentru a=şi redo=bîndi libertatea şi independenţa.

Unii teologi aflaţi în slujba politicii Vaticanului, sprijină şi ei direct sau indirect, colonialismul şi rasismul. Astfel tomistul J. Falliet susţinea, în 1930, printre altele: 1) – Naţiunile mai dezvoltate au dreptul să exploateze bogăţiile necunoscute sau neluate în seamă de către popoarele sălbatice; 2) – Naţiunile dezvoltate au obligaţia de a întreprinde acţiuni de civilizare a popoarelor înapoiate; 3) – dacă sălbaticii s=ar opune unor asemenea acţiuni ţara lor poate fi cuce=rită cu forţa.

Un alt catolic, preotul Ducatillon, susţinea în 1956, aceste idei: 1) – Nici o ţară nu e numai a băştinaşilor. Pământul e al tuturor oamenilor. In pământurile sălbaticilor pot veni oricînd şi oricîţi din ţările civilizate. – 2) Ţările civilizate au dreptul să=şi ocrotească chiar cu forţa, pe cetăţenii ei trimişi în colonii. – 3) Orice încercare de a se elibera a unui popor pus sub tutelă este contrară *justiţiei* [36]). Concepţia care stă la baza unor asemenea teze e limpede. Ea por=neşte de la premiza că popoarele de rasă albă sînt superioare celor de culoare şi că în consecinţă acestora din urmă nu le rămîne alt=ceva de făcut decît să accepte cu recunoştinţă «ocrotirea» celor dintîi. Tezele teologilor catolici amintiţi sînt, precum se vede, rasiste.

Nu puţini dintre misionarii catolici şi protestanţi dau ajutor conaţionalilor colonialişti pentru a=şi păstra şi întări dominaţia asu=pra popoarelor de culoare. In Congo, de exemplu, misionarii care, la începutul lui 1960 erau în număr de 2000 protestanţi şi 5000 cato=

---

34) Pr. I. Irimia: *Art. cit.*, Glasul Bisericii 3-4(1960), p. 198.
35) Pr. Prof. N. Mladin: *Atitudini teologice contradictorii în problema colonialismului*, în Mitropolia Moldovei nr. 3-4(1962), p. 189.
36) *Idem, ibidem*, p. 187-188.

lici, educau pe congolezi în spiritul supunerii necondiţionate faţă de asupritori şi în acelaşi timp, le cultivau neîncrederea faţă de mişcarea de eliberare, pe care o prezentau ca potrivnică voii lui Dumnezeu. Pe bună dreptate Patrice Lumumba a putut spune unui ziarist italian: «Biserica romano-catolică a recoltat în Congo ceea ce a semănat. Timp de 80 de ani misionarii au persecutat pe africani. Cel ce refuza să se convertească la catolicism era tratat ca un rău african. Mai e oare de conceput ca după 80 de ani de colonialism belgian şi catolic congolezii să mai aibă încredere în Biserică?» [37]).

Sprijinid rasismul, fie direct fie indirect, Vaticanul zvîrle peste bord una din principalele datorii ale conducătorilor bisericeşti: aceea de a combate cu hotărîre păcatul. «Pentru aceea sînt aşezaţi în Biserică — zice Fer. Augustin, aceşti supraveghetori, adică întîistătători ai ei, pentru ca să trateze păcatul cu o neînduplecată străşnicie» [38]).

Incheind, vom reţine că, după învăţătura ortodoxă toate rasele şi toate popoarele provin din prima pereche de oameni creată de Dumnezeu. Diversificarea oamenilor pe rase şi popoare s-a făcut pe cale naturală sub influenţa eredităţii şi a mediului. Dar şi sub purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Deosebirile rasiale şi etnice nu sînt de esenţă, ci de ordin secundar. Ele nu îndreptăţesc nici o rasă şi nici un popor de a-şi aservi oameni aparţinînd altei rase şi altui popor.

Menirea raselor şi popoarelor nu constă în a se nega unele pe altele, în a se ridica unele împotriva altora, ci în a se apropia şi înfrăţi, în a se sprijini reciproc în munca în vederea progresului şi a realizării Impărăţiei lui Dumnezeu pe pămînt.

Iubirea creştină pretinde ca rasele şi popoarele mai dezvoltate să intervină şi să sprijine dezinteresat, rasele şi popoarele mai puţin dezvoltate.

Atît din punct de vedere dogmatic, cît şi etic, Ortodoxia este orientată împotriva rasismului.

Biserica ortodoxă e bucuroasă să constate că vederile ei în legătură cu problema rasei şi rasismului nu sînt străine de cele ale ştiinţii despre rase, ci, dimpotrivă, se mişcă pe o linie paralelă. Puncte ca: originea raselor dintr-o singură pereche; diversificarea pe rase şi popoare sub influenţa mediului şi a eredităţii; unitatea structurală a raselor şi popoarelor, arată limpede că cele două poziţii: a raseologiei şi a Bisericii ortodoxe sînt apropiate.

Bucuria Bisericii ortodoxe este şi mai mare cînd constată că astăzi de pe poziţia ştiinţei raselor, se duce în lume, o aprigă luptă contra rasismului.

In fruntea acestei lupte se află ţările răsăritene, ţările socialiste. Stînd pe temeiul doctrinei şi eticei evanghelice, Biserica ortodoxă socoteşte de datoria ei să fie prezentă în mod activ, alături de ceilalţi factori, în frontul antirasist. Pentru ca aportul ei să fie mai eficient socotim necesar ca:

1. — Biserica ortodoxă să ia măsuri în vederea intensificării eduţiei antirasiste a credincioşilor. Să se arate credincioşilor că nimeni

---

37) M. Cheinman: *Le Vaticain contemporain* Moscou, p. 151-152.
38) *De Civitate Dei*, Lib. I, 9 — La Ol. Căciulă, *Art. cit....*, p. 350.

nu poate să se mîntuiască în afara iubirii faţă de semeni. Să li se arate că nimeni nu se poate mîntui în izolare ci numai prin solidarizare cu ceilalţi, prin participare activă la lupta de eliberare şi ridicare a celorlalţi semeni aflaţi în robie şi în stare de nedezvoltare.

2. – Atîta vreme cît în lume mai există chiar şi numai un singur grup de oameni care suferă ca victime ale rasiştilor, problema rasismului să figureze mereu pe ordinea de zi a sinoadelor locale sau interortodoxe.

3. – La conferinţele bisericeşti internaţionale reprezentanţii ortodoxiei să aducă în dezbatere şi problema rasismului şi să militeze în sensul mobilizării tuturor creştinilor la lupta împotriva rasismului.

Calea care duce la abolirea discriminărilor rasiale nu e uşoară. Dar măreţia unui asemenea scop ne obligă să nu ezităm ci să apăsăm ostăşeşte pasul pe această cale alături de toţi ceilalţi luptători, convinşi că luptînd contra rasismului şi pentru înfrăţirea raselor şi popoarelor, luptăm pentru înfăptuirea celei mai de seamă porunci date nouă de Mîntuitorul: porunca iubirii de oameni.

Prof. DUMITRU BELU

CONTRIBUȚII LA ISTORIA LEGĂTURILOR CULTURALE DINTRE MOLDOVA ȘI TRANSILVANIA ÎN ORÎNDUIREA FEUDALĂ. UN MANUSCRIS SLAV TRANSILVĂNEAN DIN 1511

Semnalarea și prezentarea manuscrisului slav ce se păstrează în arhiva oficiului parohial al comunei Rusul Bîrgăului din apropierea orașului Bistrița Transilvaniei constituie o importantă contribuție la cunoașterea, reconstituirea și valorificarea urmelor materiale ale moștenirii culturale vechi din patria noastră.

Cercetătorul științific va găsi în cuprinsul acestui manuscris încă o sursă de informare documentară atît pentru cunoașterea zestrei culturale medievale, cît și pentru stabilirea ariei de răspîndire a cărții în nord-estul Transilvaniei. El atestă încă odată existența unor centre de copiști în această parte a țării, precum și contribuția acestora la acest fenomen. De aceea cunoașterea lui este cu atît mai necesară cu cît el apare într-o epocă în care, din cauza condițiilor grele ale orînduirii feudale, tiparul se introduce destul de greu, motiv pentru care cartea-manuscris a cunoscut în acel timp o largă circulație pe întreg teritoriul țării noastre.

Manuscrisul slav, de care ne vom ocupa, este un tetraevanghel scris în anul 1511 de popa Mihail, preotul bisericii din Bîrgău.

In forma în care se prezintă astăzi, tetraevanghelul este, în general, bine păstrat. El este scris de mîna unui singur copist, cu excepția unor file, care, de-a lungul vremii uzîndu-se, fie că au fost înlocuite cu altele, scrise de altă mînă, cum este de exemplu coala E, între filele 41-56, fie că s-au făcut adăugiri ulterioare pe filele scrise în secolul al XVI-lea, cum este fila 97 v° înaintea evangheliei lui Marcu.

Caracterele paleografice ale textului nu ne oferă nimic deosebit față de celelalte manuscrise ale epocii. Textul redactat în slavonă bisericească, de tipul redacției mediobulgare, este scris cu caractere chirilice arhaice. Cu excepția adnotărilor marginale, întregul text este caligrafiat în forma scrisului continuu, scriptio continua.

Textul este împodobit cu ornamente geometrice, mai mari și mai bogate la începutul evangheliilor și simple litere scrise cu chinovar și împodobite cu franjuri la începutul capitolelor. Din elementele decorative lipsesc cele florale, zoomorfe și cele teratologice. Inițialele ornate se apropie mult de cele din tetraevanghelul copiat pe la anul 1500 de monahul de la mănăstirea Neamțu, Teodor Merișescul [1])

---

1) *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Cercetări literare*, 1943, v. planșa VIII.

deşi în tetraevanghelul de la Bîrgău ele sînt mai simple şi mai primitive.

Din vignetele care ocupă frontispiciile pe foile de titlu nu ni s=au păstrat, în tetraevanghelul din 1511, decît cel de pe foaia de titlu cu care se deschide manuscrisul (anexa 2) şi cel de pe foaia de început a evangheliei lui Marcu (fila 98). Executate în roşu şi verde, deşi deosebite între ele, vignetele ocupă în ambele cazuri toată lăţimea frontispiciului şi reprezintă un ornament de tip geometric, un sistem de cercuri înlănţuite, străbătute de cîte două diametre în formă de X, ca două coarde paralele, împletite, tip de ornamentare caracteristic şcolii de la mănăstirea Neamţu şi care tip geometric=circular domină şi manuscrisele moldoveneşti din epoca lui Ştefan cel Mare[2]). Trebuie relevat însă că vignetele din manuscrisul nostru, deşi de acelaşi tip cu cele moldoveneşti din secolul XV=XVI, sînt mult mai simple decît, de pildă cele mult mai complicate, pompoase şi cu cercuri pe mai multe rînduri executate de talentatul pisar, monahul Gavril de la Neamţu în tetraevanghelul din 1429[3]), sau decît cele din sec. XVI din aceeaşi şcoală mănăstirească a Moldovei, de la Neamţu[4]). De remarcat că tetraevanghelul din Bîrgău nu are nici o miniatură.

Materialul pe care s=a scris textul evangheliarului din 1511 este o hîrtie de bună calitate, provenită probabil din două surse principale, aşa cum ne indică mărcile de fabrică.

La scrierea tetraevanghelului nostru pisarul a folosit o cerneală neagră, de bună calitate. De asemenea a mai folosit şi chinovar, mai ales la scrierea titlurilor şi la indicarea zacealelor, încheierea versetelor, pentru indicaţii tipiconale marginale, pentru iniţiale, precum şi pentru textul de la începutul capitolelor. Unele pagini, adăugate ulterior, sînt scrise cu cerneală rădăcinie.

Legătura iniţială a tetraevanghelului nu s=a păstrat. Manuscrisul a fost legat mai tîrziu, aşa cum rezultă din însemnarea marginală existentă pe filele 1=16: «Făcutu=ş=au rugă şi pomană Popa Gavriil (sic!) din Bîrgău de au plătit un meşter şi au legat această carte...[5]) şi iar o au lăsat să fie în besearec[ă] cu hramul Uspenii la beseareca din gios în Bîrgău unde=i hramul Uspenii, unde o au fost dat şi mai di demult moşul lor, popa Mihul, iar cine o va scoate din besearec[ă] afară fără blagoslovenie di la priut, sau o va fura, unu ca acela să fie procleat şi tricleat şi să fie afurisit di 318 oteţ svinţi părinţi din Nikei şi de domnul să fie neertat în veaci şi de maica preacistă şi de 12 apostoli şi de toţi svinţii să fie neertat în veaci. Şi s=au legat în zilele craiului Kimi Ianoş[6]) şi episcop au fost pre nume Sava şi mitropolit a toată ţara Ardealului şi a Maramoreşului. Văleat 7169. A ot roj (detstva) H[ri]st[o]va,[7]) ...şi au

---

2) *Miniatura bulgară şi începuturile miniaturii romîneşti,* Bucureşti 1942, p. 448.

3) Idem, *ibidem*: planşa V-VIII.

4) A. I. Iaţimirschi: *Slavianskiia rukopisi rumînskih bibliotek* S. Petersburg, 1905, planşa XVIII (Muzeul de antichităţi, nr. 13), planşa XVIII (Tetraevanghel de la Neamţu, din 1512; Mănăstirea Neamţu, nr. 10.

5) Lipsă o foaie.

6) Kemény Iánoş.

7) Aici e lipsă foaia pe care a fost continuată însemnarea. În conti-

dat meşterului dreptu cît o au legat doi nasturi di argint. Pis Ion Diac ot Bidiu».

Această legătură s=a făcut în anul 1661, probabil, în oraşul Bistriţa unde existau încă de pe atunci vechi tradiţii în arta legă=toriei de la breslele din acest oraş. Aici manuscrisul a fost legat în coperte de lemn cioplit, îmbrăcate în piele, cu ferecături din tablă de aramă. Aşa cum se prezintă astăzi, coperta din faţă se păs=trează încă întreagă, iar cea din spate numai jumătate. Din cei patru colţari de pe prima copertă au mai rămas numai trei, cel din dreapta de jos fiind lipsă. Pe coperta din spate se păstrează numai colţarul din stînga jos. Acestea au fost împodobite cu cîte o stea cu 7=8 colţuri sau cu forme triunghiulare tăiate în formă de dublă cruce.

Pe ambele coperte, legate în piele, au fost imprimate în dublu chenar ornamente florale, a căror urme, de=a lungul vremii, s=au estompat. Pe coperta din faţă se mai vede fragmentul unui braţ de cruce, iar pe cea din spate urma unei decoraţii metalice care a fost aplicată pe piele. Inchizătoarea cărţii, din metal, în prezent nu se mai păstrează; se văd doar urmele cuielor în care ea a fost fixată.

Paginaţia tetraevanghelului s=a făcut iniţial, la redactarea manuscrisului, în felul obişnuit de vechii copişti, adică prin numero=tarea coalelor. Ulterior filele lui au fost numerotate cu creion negru marcînd numerele 1=302. Această numerotare este însă greşită. Ast=fel, fila dintre 85 şi 86 fiind decupată cu foarfeca, cotorul ei nu a fost socotit, deşi pe el se mai păstrează fragmentele ornamentului ce a împodobit această foaie. De asemenea au fost sărite la numero=tare numerele 203 şi 207, iar între filele 262 şi 263 o foaie a rămas nenumerotată, ca şi celelalte foi rupte din manuscris.

Scrierea este semiuncială mare, cu litera înclinată uneori spre dreapta, spaţiată, mai lăbărţată decît în alte tetraevanghele din secolele XV=XVI [8]).

Pe fiecare pagină sînt 22 rînduri, cu excepţia paginilor de înce=put şi de sfîrşit de text, precum şi fila 96 cu 23 rînduri; fila 152 cu 29 rînduri scurte scrise pe jumătatea paginii. In general, rîndurile complcte conţin 14=16 cuvinte, iar un rînd 19=21 litere.

Ductul este, aproape peste tot, clar, sigur, deşi se mai observă uneori, destul de rar, unele nesiguranţe, ştersături sau omisiuni. Au=torul se dovedeşte a fi un bun caligraf, cu toate că prin înălţimea inegală a literelor, prin spaţierea variabilă şi înclinarea neuniformă a literelor, arta sa caligrafică este de factură inferioară celei din tetraevanghelele din aceeaşi epocă [9]).

Punctuaţia manuscrisului este cea caracteristică textelor slave contemporane. Textul începe, de regulă, cu iniţiale mari, uneori ornate. Sfîrşitul frazelor şi al propoziţiunilor este marcat prin punct.

Filigranele hîrtiei sînt de tipul balanţei cu două talere, înca=

---

nuare pe fila 14 se află o criptogramă. Pe fila 15 nu mai avem adnotări, însemnarea continuînd pe fila 16.

8) Cf. A. I. Iaţimirschi: *Slavianskiia rukopisi rumînskih bibliotek.* Plan=şele XV, XVI, XVII, XVIII, XX.

9) Cf. In acest sens şi cele spuse de P. P. Panaitescu: *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R. P. R.*, tom. I, Bucureşti, Ed. Acad. R. P. R., 1959, p. XI.

dratâ într=un cerc timbrat cu o stea cu 6 colţuri. Al doilea tip de filigranâ, mai puţin frecvent, este de tipul heraldic reprezentînd un scut în cîmpul căruia se disting două turnuri (filele 49, 50, 52, 54 etc. [10]).

Adnotări găsim începînd cu fila 1 unde Ioan Diac ot Bidiu scrie lunga sa însemnare în limba romînă cu litere chirilice, reprodusă de noi mai sus. Mai găsim apoi numeroase adnotări tipiconale. Pe fila 272 găsim menţiunea numelui Iakim Popa, imprimat, pe marginea de jos, cu vîrf ascuţit.

* * *

Orînduirea textului evangheliilor este cea obişnuită. Matei, Marcu, Luca şi Ioan. Manuscrisul începe însă cu tabla evangheliilor în săptămînile de peste an:

(Spunere cuprinzînd numărul evangheliilor pe întreg anul şi folosirea evangheliştilor de unde începe şi unde se opreşte). Urmează apoi – incomplet:

(Spunere pe fiecare zi (cum) trebuie să se spună evanghelia în săptămînile anului).

Indată urmează: Evangheliile sfintei mari patruzecimi, (adică ale postului mare).

Mai departe se dau la fiecare evanghelie capitolele evangheliei respective, adecă indicele alcătuit din primele cuvinte ale fiecărui capitol. Urmează apoi o predoslovie şi în fine textul evangheliei. Observăm însă că la evanghelia lui Matei s=a păstrat numai indicele, lipseşte începutul evangheliei cu pagina de titlu. Indicele evangheliei lui Matei e urmat imediat de predoslovia lui Teophilact, arhiepiscopul bulgar [11]) la evanghelia respectivă, titlul predoslovieî fiind scris cu chinovar. Evanghelia lui Marcu este singura la care există toate părţile componente, şi indicele capitolelor şi predoslovia, precum şi foaia de titlu frumos ornată *). Din evanghelia lui Luca s=a păstrat indicele capitolelor şi începutul predoslovieî, dar s=a pierdut foaia de titlu împreună cu o parte din textul de la început. La evanghelia lui Ioan există indicele, predoslovia completă, dar – se vede clar – foaia de titlu cu începutul evangheliei a fost tăiată. La sfîrşitul manuscrisului se află, de asemenea incomplet, cinci file cu îndrumări tipiconale pe luni, cu indicarea numărului de zile ale fiecărei luni, cu numărul de ore ce=l au ziua şi noaptea în fiecare lună, şi cu precizarea evangheliei ce se citeşte la zilele sfinţilor fiecărei luni. Este vorba de un Sinaxar ce arată capetele fiecărei evangheliî pentru sfinţii aleşi şi pentru praznicele împărăteşti, împreună cu elemente de calendar bisericesc. Titlul acestei părţi lipseşte însă în tetraevanghelul nostru. S=a păstrat această listă din septembrie (incomplet), pînă în iulie (incomplet). Manuscrisul în

---

10) Briquet, Charles: *Les filigranes*, vol. 1-4, Paris, 1907.

11) Este vorba de Teofilact, arhiepiscopul de Ohrida, din sec. XI. Predoslovia lui se află la foarte multe tetraevanghele de redacţie bulgară şi sîrbă. Pentru viaţa şi activitatea lui vezi Ivan Snegarov: *Istoriia na Ohridskata arhiepiskopiia ot osnovavanate i do zavladiavaneto na Balkanskiia poluostrov ot turţite*. I, Sofia, 1924, p. 198-204 şi 268-274.

*) Vezi fig. nr. 1.

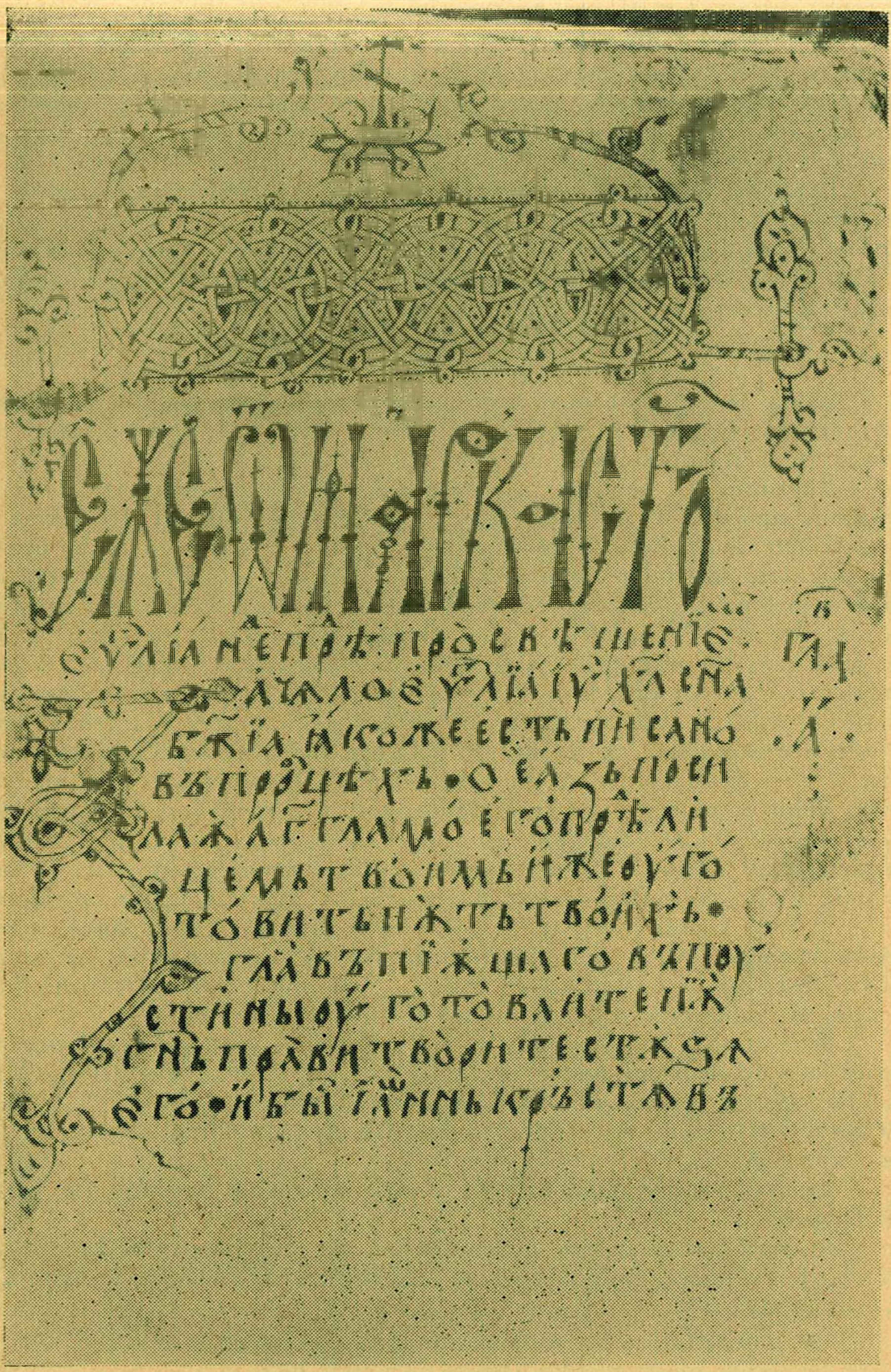

Fig. 1. Tetraevanghelul din 1511 din Rusul Bîrgăului, fila 98.
Începutul evangheliei lui Marcu

forma actuală, are la urmă, deslipite, trei file rupte de la locul lor, se pare din evanghelia lui Ioan.

Pe marginea din afară, stînga sau dreapta, a fiecărei evan=ghelii, se indică, cu chinovar, în litere chirilice de valoare cifrică, pericopele sau zacealele, adică respectivele capitole, iar pe margi=nile de sus şi de jos, aproape la toate paginile se indică ziua în care trebuie citită zaceala respectivă.

Faţă de cuprinsul obişnuit al tetraevanghelelor slavo=romîne, tetraevanghelul din 1511 se deosebeşte prin aceea că indicaţiile sale tipiconale sînt mai puţine decît în altele şi nu sînt plasate, ca de obicei, toate spre sfîrşit [12]), dar e posibil că unele din filele cu indi=caţiile tipiconale s=au pierdut în cursul veacurilor.

* * *

După ce am prezentat succint cuprinsul manuscrisului şi starea lui actuală, se pune în mod firesc întrebarea: cine, unde şi cînd a fost scris acest tetraevanghel.

Răspunsul la această întrebare e uşurat de o însemnare, într=o slavonă coruptă, de la fila 152 v^0, pe care o dăm în traducere: «Acest tetraevanghel l=a făcut preotul Mihail şi soţia sa Tecla pen=tru păcatele sufletelor lor, ca să fie de mărturie toţi preoţii erei şi să=l rugaţi pe dumnezeu cel preaînalt şi să laude pe preacurata născătoare de dumnezeu şi îngerii domnului, ca să=i învrednicească pe robii săi de dreapta ta în ziua înfricoşatului [judeţ] şi să ne mîntuiască pe noi păcătoşii, popa Mihail şi soaţa lui Tecla şi pe fiii şi fiicele sale. Şi acel om (care) va zăvorî rugămintea noastră şi va vinde această carte să fie osîndit în ziua judecăţii la focul cel veş=nic. Şi cine o va cumpăra de veci, să nu=i dea dumnezeu sănătate, (nici) celui ce o va vinde (nici celui care) o cumpără şi plăteşte. Să n=o vîndă, nici s=o cumpere, ci numai să se roage lui Iisus Hristos. Vedeţi sfinţi părinţi erei ai bisericii cuvîntul însuşi al lui Iisus Hris=tos grăit prin cei patru evanghelişti: Matei, Marcu, Luca şi Ioan.

A scris cartea aceasta în Bîrgău, în biserică, popa, spre sănă=tatea trupului său şi mîntuirea sufletului. A scris cartea în anul 7019, (iar) de la naşterea lui Hristos.... [13]) în miercurea ...8 săptămîni, 4 zile, sf. Gheorghe, miercuri după paşti». (Fig. nr. 2).

Prin urmare tetraevanghelul de la Bîrgău, care prin ordonarea materiei este de tipul unora din cele indicate de P. P. Panaitescu [14]), a fost scris de preotul de sat Mihail din Bîrgău (azi Rusul Bîrgăului) în anul 1511, copiindu=l chiar în biserică după modelul ce l=a avut la îndemînă.

Limba manuscrisului este slavona bisericească de redacţie me=diobulgară.

In manuscrisul nostru întîmpinăm unele inconsecvenţe, lacune şi erori, ca de pildă, la fila 1: До Годь în loc de До Где la fila 2:

---

12) *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare*, p. 216-217.

13) Autorul însemnării a uitat să mai scrie anul.

14) P. P. Panaitescu: *o. c.*, p. 277 (nr. 188), p. 278-279 (nr. 189) p. 283-285 (nr. 192). De altfel, din punctul de vedere al materiei şi al dispunerii ei în carte, varietatea tetraevanghelelor e infinită şi reducerea lor la un singur tip este imposibilă.

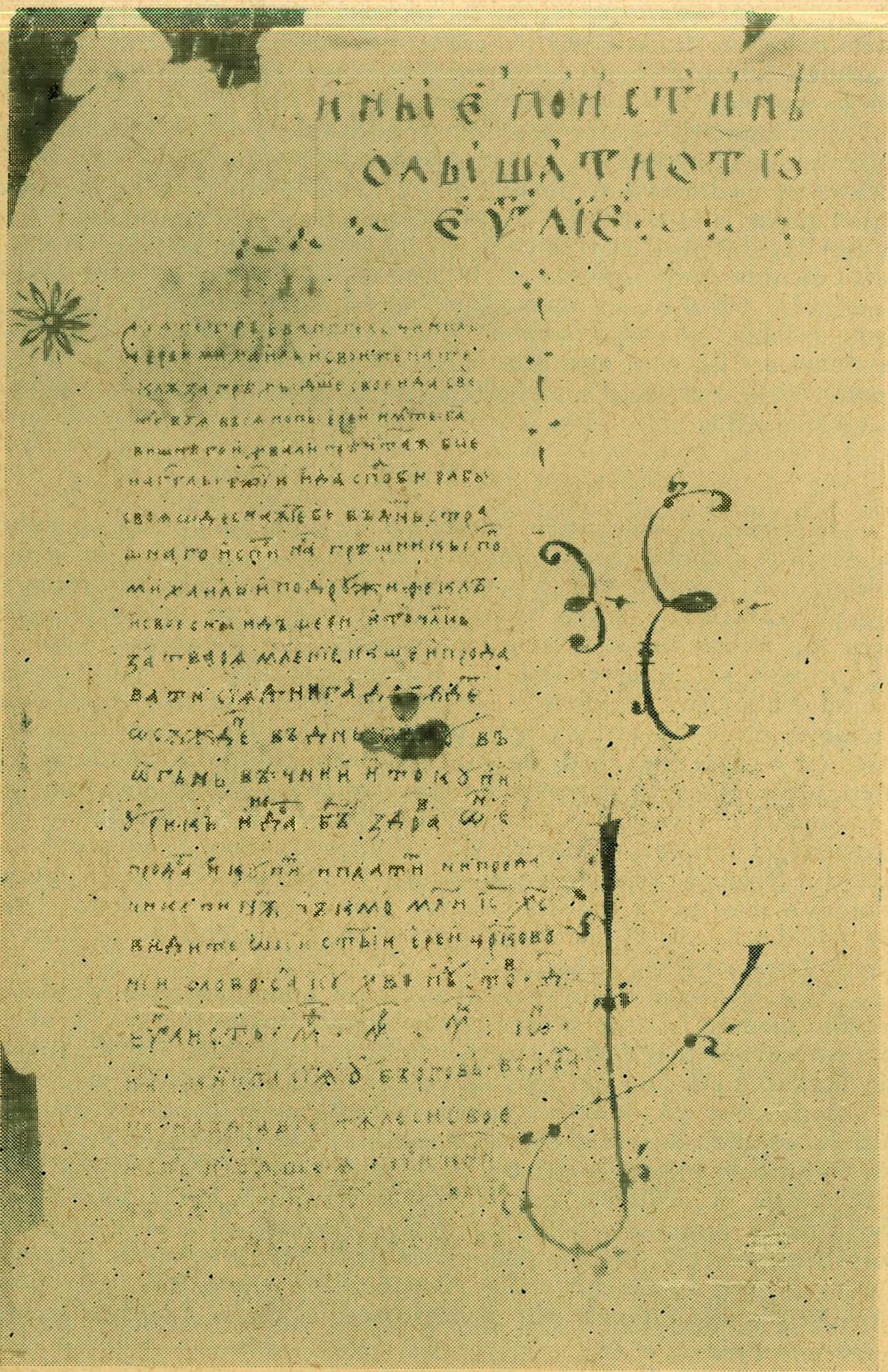

Fig. 2. Tetraevanghelul din 1511 din Rusul Bîrgăului.
Însemnarea slavonă de la fila 152 v.

Дльжно глаголэтии în loc de: како дльжно[ест] глаголэти la fila 92: иже оуготовить пят твоихь în loc de иже оуготовить пять твои şi altele ce se vor fi datorînd fie grabei, fie unor nesiguranţe în cunoaşterea limbei slavone de către pisar, dacă nu cumva aşa vor fi fost în modelul ce i-a stat la îndemînă.

Şi manuscrisul nostru confirmă constatările lui P. P. Panaitescu că textele manuscriselor din ţările romîne şovăie între slavona bisericească şi mediobulgară. In general, în limba mediobulgară nazalele я şi я încep a fi înlocuite cu ы şi respectiv я pronunţîndu-se î şi ea (ie)[15]; dar aşa cum se vede şi în tetraevanghelul din Bîrgău, avem cazuri cînd nazalele se înlocuiesc, dar şi cazuri cînd ele se menţin. De pildă avem прэмлэщее în loc dc прэмлящее. (fila 1); Имящи (fila 11-11 v) şi имяше (fila 30 v): самаряныны (fila 8) şi самарянын (fila 250) невидэщя (fila 192), видэвь (fila 192 v) şi видяще (fila 227 v), şi multe altele, toate dovedind frecvenţa ezitării în ortografie.

* * *

In sfîrşit, se pune acum întrebarea de unde va fi fost modelul de pe care a copiat popa Mihail Tetraevanghelul său. Este neîndoielnic, că modelul său a venit din Moldova, ţara cu veche şi bogată tradiţie de slavă bisericească şi care — şi îndeosebi acest lucru nu trebuie uitat — a avut în timpul lui Ştefan cel Mare şi sub urmaşii săi intense legături economice, politice şi culturale cu Transilvania. Pentru venirea modelului acestui tetraevanghel din Moldova pledează atît vecinătatea teritorială, cît şi faptul că noi posedăm o serie de cărţi de cult găsite în părţile Năsăudului, la biserica din Sîngiorz, şi provenind din Moldova. Astfel sînt: un tetraevanghel din secolul XVI scris în Moldova, un molitvenic tot din secolul XVI fost într-o biserică din Moldova şi apoi trecut în biserica din Sîngiorz, un tipic de asemenea din secolul XVI scris tot în Moldova şi aflat la aceeaşi biserică năsăudeană[16]) şi altele. Deci din Moldova va fi avut şi popa Mihail modelul de pe care a copiat tetraevanghelul său.

Mai greu este de identificat din care anume loc din Moldova provine modelul şi care anume tetraevanghel moldovean l-a avut el în faţă cînd şi-a redactat manuscrisul din 1511. Acest tetraevanghel din Bîrgău, după cum am spus nu posedă miniaturi, ceea ce ne obligă să considerăm că modelul popii Mihail avea numai vignete şi iniţiale ornate, aşa cum are şi manuscrisul de la Bîrgău. Astfel de tetraevanghele moldoveneşti de la sfîrşitul secolului XV, avînd numai vignete şi iniţialele ornate, sînt următoarele cinci: tetraevanghelul de la Putna din 1489, cel de la Voroneţ din 1490, cel din Borzeşti de la 1495, cel din Moldoviţa de la 1498 şi cel de la Neamţu din 1498, scris de diacul Teodor Merişescul[17]). Dintre toate ar putea intra în discuţie ultimul, atît pentru motivul că la Neamţu exista

---

15) *Ibidem*, p. X.

16) Vezi P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 16-17 (nr. 12), p. 47-50 (nr. 32) şi p. 105-106 (nr. 81).

17) *Manuscrise slave*... p. 217.

atunci o foarte activă şcoală de slavonie, un centru de renumiţi pisari care ne=au lăsat numeroase opere [18]), şi cărora li se adresau şi romînii ardeleni, comandînd cărţi de cult [19]), cît şi pentru motivul că prin ornamentaţia sa tetraevanghelul din Bîrgău ne trimite la aceeaşi sursă moldovenească. O analiză mai atentă ne dovedeşte însă că modelul popii Mihail n=a putut fi tetraevanghelul de la Neamţu din 1498, deoarece acesta nu are lista evangheliilor postului mare [20]), pe care o are tetraevanghelul de la Bîrgău. Această listă – pe cît ne=am putut da seama consultînd pomenita lucrare a lui P. P. Panaitescu – lipseşte obişnuit din tetraevanghele. Ea se află numai într=un singur tetraevanghel din secolul XVI scris în Moldova şi aflat la mănăstirea Neamţu, care la fila 312 v.=313 are Evangheliile Sfîntului marelui post [21]). Dacă însă ne gîndim că în tetraevanghelul de la Bîrgău locul acestei liste este la început şi nu la sfîrşit, ca în cel de la Neamţu, şi titlul ei diferă, atunci trebuie să admitem că nu acesta a fost modelul popii Mihail [22]), ci un tetraevanghel similar şi de aceeaşi provenienţă, probabil un alt tetraevanghel de la Neamţu de la începutul sec. XVI.

In ce constă importanţa tetraevanghelului de la Bîrgău din anul 1511? Mai întîi trebuie să observăm că el face parte, alături de alte manuscrise slavo=romîne, din producţia cărturărească a şcolii transilvane de slavonie. Din operele acestei şcoli putem aminti de exemplu un tetraevanghel din secolul al XVI=lea aflat în biserica din Sîngiorz=Năsăud, un octoih din secolul al XV=lea scris, probabil, în nordul Transilvaniei şi aflat tot la Sîngiorz, un alt octoih din sec. al XVII=lea, o psaltire din sec. al XVI=XVII=lea, un tetraevanghel din secolul al XVI (scris probabil în Transilvania), un antologhion din secolul al XVI=lea, un manuscris cuprinzînd Leastviţa lui Ion Scărarul, datînd din secolul al XVI=XVII=lea (scris probabil tot în Transilvania) şi multe altele [23]).

Tetraevanghelul de la Bîrgău dovedeşte existenţa unui centru evident modest, de pisari în părţile Năsăudului, asemenea celor de

---

18) Cf. P. P. Panaitescu, o. c., passim.

19) N. Iorga: *Mănăstirea Neamţului*, Vălenii de Munte, 1912, p. 10; V. Popa: *Consideraţiuni critice cu privire la mitropolia Transilvaniei din secolul al XV-lea şi al XVI-lea şi a raporturilor ei cu Moldova*, Timişoara, 1958, p. 431-432 (Extras). E vorba de pîrcălabul de la Haţeg Laţcu Cîndea, care prin 1435-1436 comanda un evangheliar monahului Gavriil de la Neamţu.

20) Cf. P. P. Panaitescu, o. c., p. 14-15 (nr. 10).

21) Cf. *idem*, *ibidem*, p. 117-118 (nr. 91).

22) Între tetraevanghelul acesta de la Neamţu şi cel de la Bîrgău este o asemănare, ambele numindu-l pe arhiepiscopul Teofilact Блъгарский iar nu ωхрдский, cum e în alte tetraevanghele. Dar detaliul nu e concludent, deoarece forma Блъгарский se întîlneşte în multe alte tetraevanghele. În schimb între cele două tetraevanghele este o mare deosebire: tabla capetelor şi predoslovia evangheliei lui Matei este pe două coloane, în tetraevanghelul de la Neamţ, ceea ce nu este în cel de la Bîrgău.

23) Vezi P. P. Panaitescu, o. c., p. 8-9 (nr. 7), p. 60 (nr. 40), p. 60-61 (nr. 41), p. 258-259 (nr. 182), p. 270 (nr. 181), p. 350-351 (nr. 252), p. 394 (nr. 295). Numărul manuscriselor slave transilvănene este mult mai mare. Multe se află în Biblioteca Academiei R. P. R. şi vor figura în vol. II al catalogului P. P. Panaitescu. Altele se află în Biblioteca din Cluj a Filialei Acad. R. P. R. şi aşteaptă întocmirea unui repertoriu. De asemenea alte multe manuscrise vor fi existînd în colecţii particulare sau răspîndite prin arhive, biblioteci, biserici sau mănăstiri.

la Feleac, din Maramureş, din Mărginenimea Sibiului şi din Şcheii Braşovului ori Banat, mai ales că şi în satul Feldru de lîngă Năsăud este de asemenea atestată existenţa unui astfel de centru de pisari, al cărui cunoscut exponent a fost diacul Toader [24]). E foarte probabil că pisarii de la Bîrgău vor fi asigurat cu cărţi de cult şi biserica din Sîngiorz şi pe cea din Năsăud ori din alte tîrguri şi sate năsăudene, dacă nu cumva vor fi fost şi în ele dieci ardeleni de slavonie. Tetraevanghelul din 1511 este – după cum se ştie – dacă nu cel mai vechi, în tot cazul printre cele mai vechi tetraevanghele slave transilvănene precis databile [25]).

Operele «şcolii» din Bîrgău – căci Tetraevanghelul din 1511 nu poate fi o apariţie singulară – sînt, ca şi alte opere ale pisarilor ardeleni, inferioare ca grafie şi ornamentică operelor similare din Moldova, modelele lor. Cauza trebuie pusă pe seama împrejurărilor istorice în care au lucrat diecii din Transilvania, modeştii grămătici de sate, care au scris într=o provincie lipsită de curte domnească cu cancelarie slavonă şi fără mari şi bogate mănăstiri cu veche tradiţie slavonă [26]), care să se fi adăpat direct din imensul tezaur literar medieval sud=slav.

De aceea e sigur că în îndepărtata epocă la care ne referim, după cum bisericile ortodoxe din Transilvania – cele din părţile Năsăudului în primul rînd – îşi procurau cărţi de cult din Moldova vecină, tot acolo vor fi mers şi preoţi ori monahi romîni transilvăneni să înveţe carte slavonească, să deprindă scrierea cărţilor slavone, aşa cum ştim că au făcut=o mai tîrziu [27]). Din acest punct de vedere tetraevanghelul de la Bîrgău din 1511 comportă o particulară semnificaţie documentară: el este o nouă dovadă a legăturilor culturale dintre Transilvania şi Moldova în orînduirea feudală. Prin călugări şi preoţi – unii din ei discipoli ai şcolii mănăstireşti de slavonie din Moldova – prin negustori, prin soli, prin donaţii, prin cumpărare sau pe orice altă cale, manuscrisele moldoveneşti au pătruns în Transilvania unde au fost multiplicate prin copiere pentru satisfacerea nevoilor de cult ale romînilor ardeleni [28]). Curentul acesta continuu, care unea – pe deasupra frontierelor politice – pe romînii din Transilvania cu fraţii lor din Moldova, în aceeaşi comunitate culturală slavo=romînă, a fost ajutat în a doua jumătate a secolului al XV=lea şi prima jumătate a secolului al XVI=lea de susţinutele legături politice care au existat între cele două ţări romîne, mai ales în timpul lui Ştefan cel Mare şi al fiului său Petru Rareş, care continua să=şi manifeste drepturile sale de suveranitate asupra oraşului Bistriţa. In acest sens tetraevanghelul de la Bîrgău reprezintă un moment important în cadrul relaţiilor intense şi continue dintre Transilvania şi Moldova, care peste veacuri reaminteşte în forma caracteristică orînduirii feudale legătura culturală dintre fraţii de pe cele două versante ale Carpaţilor.

M. DAN şi O. FILIPOIU

---

24) N. Cartojan: *Ist. lit. romîne vechi*, I, p. 18. De asemenea, N. Iorga: *Documente romîneşti din arhivele Bistriţei*, I, p. 54 (referitor la Toader Diacu din Feldru).

25) Tetraevanghelul de la Feleac din 1488 nu este sigur că s-a scris în Transilvania (Cf. părerea contrarie a lui V. P. Popa, *o. c.*, p. 429).

26) Cf. P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. XI.

27) S. Puşcariu: *Ist. lit. romîne*. Epoca veche-Sibiu, 1930, p. 17.

28) Cf. V. Popa, *o. c.*, p. 432.

LA BOBOTEAZĂ

Şi iată glas din ceruri zicînd: „Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru care am binevoit“ (Mat. 3, 17).

Măreaţă şi negrăită este descoperirea de la Botezul Domnului! La început totul pare obişnuit, ca la sfîrşit să privim uimiţi descoperirea Dumnezeirii. Intr-adevăr, la început vine la Iordan un om din Nazaretul Galileii, ca să se boteze de la Ioan. Nimic deosebit. Ce dacă la mulţimea care aleargă din toate părţile Palestinei să audă predica Proorocului Ioan şi să se boteze în Iordan, se adaugă încă un om de 30 ani dintr-un orăşel neînsemnat al unei provincii neînsemnate? Cine era omul acesta? El era Fiul fecioarei Maria, crescut în sărăcie sub ocrotirea bătrînului teslar Iosif. E adevărat că îngerul vestise pe Fecioara cea neprihănită şi apoi pe dreptul Iosif că pruncul ce se va naşte Fiu al Celui Prea Inalt se va chema, dar taina aceasta dumnezeiască ei o pecetluiseră în inimile lor. E adevărat că în jurul peşterii, în care s-a născut, au cîntat coruri de îngeri şi păstori şi magi au venit de s-au închinat acestui Prunc. E adevărat că atunci cînd Părinţii l-au dus la templu, dreptul Simion şi proorociţa Ana au proorocit Pruncului un mare viitor, şi că la 12 ani El a uimit pe cărturarii templului cu înţelepciunea Lui. Dar toate acestea erau fapte, pe care le păstra Fecioara Maria în inima sa, fără ca ele să mai aibă vre-un ecou între ceilalţi oameni. Dealtfel Iisus a trăit în Nazaret ca un muncitor sărac, alături de consătenii Lui, nedeosebindu-se de ei decît prin o evlavie, o înţelepciune şi o sfinţenie a vieţii neobişnuite. Nici o minune nu descoperise celor din Nazaret puterea dumnezeiască ascunsă în Iisus Hristos. Ei îl ştiau ca pe un om dintre ei, ca pe unul din familia cutare. De aceea mai tîrziu se vor mira de cuvintele harului, ce ieşeau din gura Lui. (Lc. 4, 22).

Iar cei ce veniseră la Iordan vedeau în Iisus un pelerin din Galileia, atras şi el ca şi ei de faima proorocului Ioan. Singur Ioan Botezătorul a simţit că aici e cineva mai mare decît El.

Şi iată, după ce acest om între oameni a ieşit din apa Iordanului, cerurile s-au deschis, Duhul Sfînt s-a pogorît şi glasul Tatălui a mărturisit: «Acesta este Fiul meu cel iubit, întru carele am binevoit». Astfel s-a arătat ceea ce fusese ascuns vreme de 30 ani: că omul acesta nu este numai om, ci este Fiul lui Dumnezeu întrupat. E ca şi cînd ai sta pe un mal învăluit în ceaţă; vezi foarte puţin

din întinderea apelor şi ţi se pare că stai pe marginea unui lac. Dar dintr=odată vîntul risipeşte ceaţa, orizontul întreg se limpezeşte, şi în lumina puternică a soarelui vezi încîntat întinderea nesfîrşită a oceanului, a unui noian de apă. Aşa părea şi Iisus un simplu om, şi iată acum cerurile se deschid şi dincolo de învelişul omenesc se arată oceanul necuprins al Dumnezeirii. Cele ascunse 30 ani, se arată astăzi, cele nevăzute, devin văzute; cele necunoscute devin cunos=cute; Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu=întrupat. Ioan a văzut şi a mărturisit (Ioan 1, 34).

Iată de ce se sărbătoreşte Botezul Domnului, care e numit în cărţile bisericeşti şi sărbătoarea Arătării, arătarea Sf. Treimi, ară=tarea Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Descoperirea lui Iisus Hristos ca Fiu al lui Dumnezeu este toto=dată descoperirea adevărului despre om, despre credincios ca fiu al lui Dumnezeu după har. Dacă Iisus Hristos ne=a arătat pe Tatăl, iar Tatăl a descoperit pe Fiul cel unul născut, Iisus Hristos ne=a învăţat că Dumnezeu e şi Tatăl nostru al tuturor şi noi sîntem fiii Lui, fiind făcuţi după chipul Lui şi chemaţi să fim asemenea Lui. Natural, nu sîntem fii după fiinţă ca Iisus Hristos, ci fii după chip şi după har. Unul este Fiul: Iisus Hristos iar noi sîntem fii ai iubirii în Iisus Hristos. In fiecare din noi este ascuns chipul lui Dumne=zeu, este ascuns chipul lui Iisus Hristos. Fiecare este fiu al lui Dumnezeu după har. Şi totuşi, noi adesea în noi înşine şi în semenii noştri vedem numai învelişul de carne şi de sînge, numai aşa zisul «omenesc» al slăbiciunilor, al patimilor, al intereselor, al egoismului şi răutăţii. Dincolo de acest înveliş de patimi şi slăbiciune nu mai vedem nimic. Stăm unul lîngă altul ani de zile, trăim împreună, ne bucurăm şi ne întristăm împreună, şi totuşi uneori nu ne cunoaştem unul pe altul decît la suprafaţă. Partea cea mai bună din noi ră=mîne nedescoperită. Căci în fiecare, dincolo de aparenţe există comori nebănuite, există un sîmbure de bunătate, care=l face să înseteze după iubire, după o viaţă superioară, după puritate. Fiecare parcă ar dori să se dăruiască altora şi alţii să i se dăruiască, să fie bun şi să simtă bunătatea celorlalţi, solidaritatea lor. N=aţi avut nicio=dată experienţa aceasta: un om pe care l=aţi cunoscut şi vi se pare că l=aţi cunoscut bine, într=o clipă, printr=un cuvînt, un gest, o pri=vire, vă deschide parcă o fereastră în învelişul felului lui obişnuit de a fi şi prin ea vă adînciţi uimiţi într=un adînc de frumuseţi ne bănuite? Este clipa în care asemeni lui Iisus la Iordan, ni se des=coperă şi se arată cele din adînc, cele ascunse, zăcămintele de aur, izvoarele ce fecundează viaţa. Atunci se arată adevăratul om, ceea ce este esenţial în el, geniul lui, ascuns sub aparenţe obişnuite. Căci esenţial în om, în credincios, nu este răutatea şi slăbiciunea, ci forţa spiritului, care ajunge să stăpînească nu numai pămîntul ci şi spaţiile interplanetare, spaţiile cosmice, forţa iubirii prin care ne dăruim, ne jertfim pentru binele obştesc, pentru fericirea tuturor. Aici stă măreţia şi nobleţa omului. De aceea omul este un adînc de ştiinţă şi înţe=lepciune, un adînc de bunătate şi iubire, un adînc de frumuseţi, cea mai minunată, cea mai frumoasă dintre toate făpturile pămîntului. Această frumuseţe se descoperă în anumite momente ale vieţii, ea se dezvoltă în lupta solidară pentru pace, pentru o viaţă nouă, pentru realizarea marilor visuri ale omenirii.

* * *

Ce putem dori să ne aducă praznicul Bobotezei, praznicul arătării Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos? Nimic altceva, decît ca Fiul lui Dumnezeu, cel ce s=a descoperit la Iordan, să descopere şi în noi ascunsele izvoare ale «omeniei» din noi, să înmulţească bunătatea şi dragostea noastră unul faţă de altul. Să sfărîmăm pojghiţa egoismului şi răutăţii, dacă există, şi să devenim mai buni, mai iubitori, mai făcători de pace, mai truditori şi mai jertfitori pentru binele poporului, pentru binele omenirii întregi. In felul acesta arătarea Domnului ca Fiu al lui Dumnezeu va fi şi arătarea noastră ca fii ai lui Dumnezeu după har, fii ai iubirii, şi păcii, şi jertfelniciei, aşa cum ne=a arătat Iisus Hristos că este un adevărat Fiu al lui Dumnezeu – şi sub zările istoriei şi sub zările veşniciei. Amin.

Ierom. Prof. N. MLADIN

MONUMENTE BISERICEȘTI DIN MOLDOVA

VORONEȚUL

La 4 km. depărtare spre sud=vest de orășelul Gura=Humorului, în valea pîrăului Voroneț, afluent al Moldovei, la capătul satului Voroneț, te întîmpină într=un cadru încîntător de dealuri împădu=rite «giuvaierul Bucovinei», celebra biserică Voroneț a fostei mănăstiri cu același nume [1]).

«Sînt puține monumente moldovenești atît de interesante ca acest sfînt locaș; amintirile istorice ce se leagă de el, legendele care=i înconjoară întemeierea, valoarea și vechimea unora din picturile sale, farmecul și interesul cu totul deosebit al împodobirii din afară, toate se unesc spre a atrage atenția specială a artistului cît și a istoricu=lui» asupra «celui mai grațios monument, care păstrează amintirea marelui Ștefan», apreciază pe drept un cunoscător francez [2]).

Similar cu dezvoltarea celor mai multe mănăstiri și aici a dăi=nuit la început o așezare călugărească mai modestă în jurul unei biserici de lemn, cu hramul sfîntului mare mucenic Gheorghe. Prima mențiune documentară a acestei mănăstiri se află într=un document din anul 6980(1472), ianuarie 22, prin care Ștefan cel Mare acordă acestei mănăstiri, unde este egumen popa Misail, dreptul de a=și aduce liber de orice vamă două măji de pește de la Chilia sau de la Iezer, sau de ori unde din țara sa [3]).

După înfrîngerea de la Valea Albă (Războieni) din anul 1476, Ștefan – potrivit legendei consemnate de cronicarul Ion Neculce în «O samă de cuvinte» – retras prin codri, ajunge, aici la Voroneț la Daniil Sihastrul, care îl sfătuiește să nu închine țara la turci, că «războiul este al lui» [4]).

---

1) Numirea Voroneț derivă de la pîrăul Voroneț. Slavistul E. Kozak, în *Inschriften aus der Bukowina*, Viena, 1903, pag. 200, nota 1, nu admite de=rivarea cuvîntului Voroneț de la vorona=corb, ci aduce acest cuvînt în legă=tură cu planta voronieț, în limba rusă buruiana tătăneasa. De fapt și alt pîrău de aici, Brusturosu, își are numele de la vegetația de pe mal. Acad. E. Petrovici traduce însă Voroneț cu pîrăul corbului. Vezi: Limba Romînă, I, 1952. Elemente slave din limba romînă, pag. 21.

2) Paul Henry, *Voronețul*, în Boabe de grîu, II, 1931, nr. 1, pag. 1 și pag. 7.

3) Vezi *Documente privind Istoria Romîniei*, veacul XIV, XV, A. Mol=dova. Vol. I (1384-1475), pag. 385, Nr. 457. La E. Kozak, o. c., pag. 200 nota 4, recalcularea anului 6980 în 1471, în funcție de părerea autorului despre în=ceputul anului.

4) Fr. Wickenhauser, *Geschichte der Klöster Voronetz und Putna*, 1886, pag. 6, pretinde că a aflat urme din chilia sihastrului deasupra stîncii Șoi=mul. Despre acest pustnic vezi Const. Turcu, *Daniil Sihastrul*, figură istorică,

Fapt este că Ştefan, – urmînd poate şi unei juruinţe făcute în aceste vremuri de grea cumpănă pentru ţara şi persoana sa –, odată cu consolidarea domniei, cînd începe o serie de construcţii bisericeşti, ia în vedere, pe lîngă Bădăuţi şi Pătrăuţi din anul 1487, odată cu Sf. Ilie şi clădirea unei biserici corespunzătoare de piatră la această mănăstire a Voroneţului. Avînd materialul asigurat şi meşteri la îndemînă, clădirea bisericii, constînd din despărţiturile clasice ale altarului, naosului şi pronaosului, este începută la finea lui mai şi terminată la 14 septembrie al aceluiaşi an, 1488, deci în trei luni şi trei săptămîni.

Pisania în limba slavă, încastrată deasupra uşii de intrare în pronaos, are următorul cuprins: *„Io Ştefan Voevod, din mila lui Dumnezeu, Domn Tării moldoveneşti, fiul lui Bogdan voevod, a început a zidi acest hram în mănăstirea dela Voroneţ, în numele sfîntului, slăvitului mare mucenic şi purtător de biruinţă Gheorghie, în anul 6996(1488), al lunii mai 26, în lunia Pogorîrii Duhului Sfînt şi a fost terminat în acelaşi an, al lunii septemvrie 14“* [5]).

Marele ctitor a îngrijit apoi de zugrăvirea bisericii şi dotarea ei cu strălucite obiecte de cult. Incă înainte de începerea clădirii, Ştefan cel Mare înzestrează mănăstirea în 5 mai al aceluiaşi an cu două clopote vestite prin sunetul lor, din care localnicilor le place să desprindă silabizarea numelui lui Ştefan Vodă [6]).

DOTAŢII, MOŞII. In condiţiile vieţii feudale, în acelaşi an, 6996(1488) ian. 17, mănăstirea fu înzestrată de Ştefan cel Mare cu întinsul domeniu al Ştulbicanilor (Stulpicanii de azi), apoi în anul următor, prin documentul din 14 martie 6997(1489), cu satul Vlădeni cu mori pe Siret, iar în 26 noiembrie 6998(1490) cu sălişte a Poiana Gura=Humorului, fostă proprietate a mănăstirii Humorului, pentru care voievodul îi dă acesteia în schimb o altă proprietate. Urmaşul său, Bogdan Orbul, donează la rîndul lui, la 8 dec. 7022(1514), iezerul Leonte pe Nistru şi prin documentul din 21 decembrie 7023(1515) satul Bucureşti (numit apoi Capucodrului), iar Petru Rareş îi conferă şi satul Leonte, prin doc. 27 april 7054(1546), apoi satul Baliţa, din ţinutul Dorohoiului, prin documentul din 7 aug. 7054(1546).

In acelaşi timp apare al doilea ctitor al mănăstirii, în înţelesul mare al cuvîntului, în persoana mitropolitului Moldovei, Grigore Roşca, vărul lui Petru Rareş. Acesta adaugă în anul 1547 un «mic priprat», adică un pridvor, zugrăveşte acest pridvor şi întreaga biserică pe din afară, «îşi clădeşte pe un loc aproape de mănăstire nişte chilii ca după viaţa lui să se odihnească în acele chilii şi alţi părinţi călugări», şi donează cumpărînd cu multe sute de «zloţi tătă=

---

legendară şi bisericească, în Studii şi Cercetări Istorice, vol. XXIII (Seria nouă) şi Extras, Iaşi, 1947.

5) Vezi E. Kozak, *o. c.*, pag. 202. Reducţia datelor o vom face pentru timpul pînă la 1572, considerînd începutul anului la 1 ianuarie.

6) Remarcat de Wickenhauser, *o. c.*, pag 10, cînd afirmă că sunetul lor este un semn distinctiv al acestei mănăstiri, asemenea crucilor aurite pentru Solca şi a iconostasului pentru Sucevita. Relevat şi de E. Kozak, *op. cit.* pag. 203, nota 5. — Inscripţia uniformă pe ambele clopote sună în traducere: Ştefan Voevod din mila lui D-zeu Domn al ţării Moldovei, a făcut acest clopot în anul 6996 (1488), luna mai 5“.

reşti» cum se numeau banii de fapt genovezi, satul Mălin. (Uricul de la Iliaş, din 21 martie 7059(1551). Acest mare ctitor adăugător înzestrează biserica cu strane noi, policandru, cărţi, veşminte, cruci şi alte odoare bisericeşti.

Alexandru Lăpuşneanu îi mai confirmă mănăstirii în 5 aprilie 7066(1558) satul Drăgoeşti, donaţia fostului paharnic Teodosie Drăgoi, iar fiul lui Lăpuşneanu, Bogdan Voevod (1568-1572) îi dă cu actul din 21 ianuarie 7079(1571) satul Juleşti. De la amintitul Teodosie Drăgoi, care a intrat împreună cu sora sa Evdochia în monahism şi sînt înmormîntaţi la Voroneţ, afară lîngă altar, mănăstirea mai primeşte satele Lucăceşti şi Boteşti. (Confirmarea de la Petru Şchiopul, din 16 iulie 7083(1575).

Altă moşie, Suhlinţi, donată de moşii episcopului Gheorghe Movilă al Rădăuţului şi ai fratelui său marele vornic Ieremie, îi este confirmată mănăstirii de Petru Şchiopul, prin documentul din 14 decembrie 7004(1585), actul de danie original fiind distrus «atunci cînd a ars cliziarniţa mănăstirii». Această danie trebuie pusă în legătură cu înmormîntarea la Voroneţ în 1582, a unui fiu al lui Vascan Movilă, fratele lui Ion Movilă, părintele celor de mai sus. Ajuns la domnie, Ieremie Movilă îi mai donează satul Micşineşti (18 ian. 7107(1599).

Altă donaţie o constituie moşiile Trăisteni, Tîrnauca şi Hnilovoda, numită şi Ghizdita, pe care le obţine mănăstirea prin ispisocul de la Ieremia Movilă, din anul 7108(1599), dec. 17, de la marele vornic Gligorcea, înmormîntat şi el în calitate de ctitor, în pronaos. In fine, prin schimb pentru Vlădeni, mănăstirea primeşte munţii Mestecăniş, Petriş şi Muncelul de la Straja (actul din 10 martie 1775). Mănăstirea mai primeşte vii la Cotnari etc. Pentru stăpînirea acestor destul de multe moşii, pentru apărarea de uzurpări, a încălcărilor braniştei, mănăstirea obţine multe confirmări, hotărnicii, ca cele în litigiu cu mănăstirea Moldoviţa, din care «rămîne de toată legea». Mai primeşte cărţi domneşti de milă pentru scutiri de vamă, pentru peşte, pentru vin, pentru poslušnici, cărţi domneşti pentru vecini, pentru dijmă, boeresc, scrisori pentru sălaşuri de ţigani etc.

Aceste proprietăţi, pentru care arhimandritul Vartolomei Măzăreanu întocmeşte în anul 1775 o „*Condică*“ adică un inventar[7]), după ce au fost declarate în faţa comisiei austriace de delimitare, urmînd în anul 1785 desfiinţarea mănăstirii, revin nou înfiinţatului Fond bisericesc, iar biserica rămîne biserică parohială. Lucrurile mai de preţ au fost luate parte de episcopie, parte împărţite la mănăstirile rămase: Putna, Sucevita şi Dragomirna. Intr-un «Befundverzeichniss», deci consemnarea celor aflate, se aminteşte de o casă de lemn cu trei odăi şi una cu opt odăi, clădite deasupra unor întinse beciuri (ambele case în stare rea). Mai tîrziu, după cum afirmă Wickenhauser, un consorţiu englez ar fi încercat să înfiripe deasupra acestor beciuri o fabrică de porţelan (Porzelanmacherei). De la această încercare nereuşită, zidăria începută stă «fără acoperiş de mai mulţi ani», afirmă el[8]).

---

7) Editată de S. Fl. Marian, Suceava, 1900.

8) Vezi *op. cit.*, pag. 29. Resturi de olane dezgropate din curte par însă a fi de la podoabele originare de la Ştefan cel Mare, care au fost apoi îndepărtate cu ocazia tencuirii pentru pictura externă.

In prezent, pe lîngă un zid mai nou de împrejmuire, se află în colțul sud=estic numai un *turn clopotniță* de zid servind la vremea sa totodată de intrare, de un tip vechi, cu urcarea la clopotniță pe o scară exterioară, precum și în colțul sud=vestic ruina unei clădiri de piatră, care a putut să fie o ecleziarniță sau stăreție [9]).

ARHITECTURA. Cît despre înfățișarea din punct de vedere arhitectonic a bisericii mănăstirii Voroneț, vom afirma cu G. Balș că aceasta este «una din bisericile din vremea lui Ștefan cel Mare, care s=a păstrat mai bine în interior, cu toate că în vremea lui Iliaș Vodă, mitropolitul Grigore Roșca i=a adăugat un exonartex, dar în exterior, odată cu aceasta, noul adaos și toată biserica fiind zugrăvite pe dinafară, s=a acoperit podoaba de materiale aparente ce o are desigur» [10]).

Acoperișul, care originar a fost cu înveliș separat peste părțile componente – cu prelungire apoi și peste adaosul din 1547 al mitro=politului Grigore Roșca – mergea pînă nu de mult în continuare, înecînd baza turlei de deasupra naosului. Această turlă și așa «scundă», după cum pe drept constată G. Balș, avînd și baza îne=cată în acoperiș, contrastează cu sveltețea obișnuită a turlelor sti=lului moldovenesc. Numai la Pătrăuți turla e așa de joasă și largă. Poate a lucrat același meșter arhitect, familiarizat cu turlele bizan=tine clasice.

Din toamna anului 1961, cu binevoitorul sprijin material și tehnic al Statului nostru, sub atenta îngrijire a Direcțiunii Monu=mentelor Istorice, se lucrează la refacerea acoperișului în forma sa originară, cu înveliș de șindrilă în formă de solzi de pește, separat pentru părțile componente ale clădirii, lărgindu=se cu această ocazie, pentru a proteja mai bine pictura exterioară, streșinile cu aproxima=tiv un metru. De asemenea înlocuindu=se pavajul interior deteriorat s=a constatat că pictura draperiilor mergea mai jos, rezultă deci că acest pavaj s=a așezat ulterior la un nivel mai ridicat.

Dimensiunile: lungimea (fără pridvor) 25,5 metri, lărgimea 7,70 metri, în dreptul sînurilor 10,5 metri.

Altarul este prevăzut cu două nișe minuscule pentru proscomi=die și diaconic. Naosul cu altarul și absidele laterale semicirculare are boltirile tipice, suportînd turla cam scundă. In unghiurile pen=dentivelor se găsesc oale de rezonanță. Pronaosul, despărțit printr=un perete gros de naos cu care comunică printr=o ușă cu chenarul gotic cu vergele încrucișate, este de un plan aproape pătrat și boltit în=tr=o calotă ceva turtită, așezată pe patru arcuri mari scoase în con=solă. Ușa de intrare are un frumos chenar de colonete ce se întîlnesc în arc frînt. Mulurile se întretaie la vîrf, iar jos răsar dintr=un mic plan înclinat fără mijlocirea bazelor mici ornate, care în afară de această biserică nu se văd nicăiri.

Exonartexul, adăugat în 1547, este boltit în semicilindru (ber=ceau) cu cîte o frumoasă fereastră gotică împărțită în două prin=

---

9) Vezi G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII și al XVIII-lea*, Buc. 1933, pag. 331. „Turnul de intrare al mănăstirii Voroneț a fost prefăcut, dar unele părți sînt vechi fără a se putea preciza data lor". După semne lapidare, autorul înclină a crede că turnul este din prima jumătate a veacului al XVII-lea.

10) G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Buc. 1926, pag. 31.

tr=un menou şi aşezate deasupra uşilor de intrare în părţile de miazăzi şi miazănoapte a pridvorului.

Soclul este înzestrat cu o bancă săpată în piatră ce înconjoară biserica pînă în dreptul absidelor laterale.

Două contraforturi întăresc arcul cel mare al naosului dinspre altar, iar alte două aşezate piezişs la 45 grade proptesc unghiurile de apus ale bisericii. Perechea de contraforturi dinspre pronaos lipseşte, de asemenea şi piciorul de la altar. Ferestrele părţii vechi ale bisericii sînt mici cu chenarul dreptunghiular de baghete încrucişate.

Turla cu 16 laturi, ca cea de la Bădeuţi, cu firide şi un rînd de ocniţe, este luminată prin patru ferestre aşezate în axele naosului; ferestrele sînt la fel cu cele ale restului bisericii. Acum turla apare cilindrică, probabil datorită tencuielii.

Absidele sînt împodobite prin firide alungite, nouă la altar şi şase la sînurile laterale şi cu un rînd de ocniţe. Nu se poate cunoaşte, din cauza tencuielii pictate ce acoperă toată biserica, dacă au fost cărămizi rotocoale sau al doilea rînd de ocniţe [11]).

Prin numărul redus de contraforturi, biserica noastră se situiază între Pătrăuţi, unde lipsesc total, şi Bădeuţi şi Sf. Ilie, unde sînt trei în plus. Aceste biserici alcătuiesc primul grup în evoluţia arhitecturii moldoveneşti, cu excepţia Putnei.

MORMINTE. Menţionăm că *în pronaos* se află patru morminte frumos împodobite cu lespezi înflorate şi anume: în dreapta: acel al lui Daniil Sihastrul, cu inscripţia, probabil, de la Ştefan cel Mare: «Acesta e mormîntul părintelui nostru David, al schimnicului Daniil», deci fără titlul de sfînt şi fără dată. Apoi cel al hatmanului Jupan Barnovschi cu piatra pusă de soţia sa, în anul 7075 (1567). Hatmanul a murit în 1563, luptînd de partea lui Ştefan Tomşa la asedierea lui Despot Vodă în cetatea Sucevei. In stînga: mormîntul unui oarecare Florea, din anul 7013(1505) cu piatra pusă de către fiii săi Turcea şi Stoica. Un Turcea este cunoscut ca ginere al lui Luca Arbore. Apoi urmează mormîntul marelui vornic Grigorcea, mort în 1571, înmormîntat împreună cu maică=sa Maria, moartă în 1521, cu piatra pusă de soţia sa Anghelina în anul 1599.

In pridvor se află mormîntul mitropolitului Grigore Roşca († 1570) şi cel al unui fiu al lui Vascan Moghilă, pîrcălab de Hotin († 1582).

Afară, sub streaşina bisericii se află sub aceeaşi piatră mormintele: lui Teodosie şi Eudochia Drăgoi (lîngă altar), iar în partea sudică a naosului lespedea de pe mormîntul tahigrafului ieromonah Filotei † 1701 [12]).

PICTURA BISERICII. Cele cîteva biserici din Moldova de nord cu faţada exterioară pictată, îndeosebi Voroneţul, au atras de mult atenţia şi admiraţia lumii cunoscătoare. Deja la finea secolului trecut un învăţat apusean, profesorul Dr. Vladimir Milkowicz, scrie un tratat despre calendarul în fresco al acestei biserici [13]). Polonezul Vl.

---

11) G. Balş, *op. cit.*, pag. 31-33.

12) Inscripţiile în limba slavă la E. Kozak, *op. cit.*, pag. 206-212

13) *Zwei, Fresco Kalender in den Bukowinaer Klosterkirchen in Woronetz und Suczewitza, in Mittheilungen der k. k. Zentralkommission,* XXIV. Viena, 1898.

Podlacha se ocupă de asemenea de picturile din bisericile Bucovinei, între care îndeosebi Voroneţul [14]). Cunoscuţi critici de artă ca: Henry Focillon, bizantinologi străini ca: Charles Diehl, Louis Bréhier, Puig yf Cadafalch, Paul Henry, L. Réau, Andrei Grabar, precum şi de ai noştri ca: N. Iorga, I. D. Ştefănescu, în operele lor privind arta noastră religioasă, menţionează îndeosebi valoarea picturii de la Voroneţ, pictură despre care N. Iorga scrie că este «cea mai strălucită zugrăveală ce se vede la vreuna din vechile noastre biserici», pictură care se dă drept cea mai tipică, reprezentativă a bisericilor noastre vechi [15]).

Despre frescele de la Voroneţ, în special despre reprezentarea patimilor sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava, s-a ocupat răposatul profesor Oreste Luţia, care a făcut şi o descoperire deosebit de importantă cînd a semnalat prezenţa unei frize de vrejuri de caracter bizantin pe zidul exterior al pronaosului, ascunsă în podul bisericii, după adăugarea exonartexului din 1547, dovadă că şi bisericile lui Ştefan cel Mare fusese uneori împodobite cu ornamente zugrăvite în exterior [16]). Claudiu Isopescu, fost profesor la Universitatea din Roma, a ţinut în anul 1927 să prezinte frumuseţile Voroneţului lumii cunoscătoare de artă din Italia [17]). De asemenea şi Victor Brătulescu descrie frescele de la Voroneţ, în «Arta şi Tehnica Grafică«, caietul din decembrie 1937.

Entuziaste cuvinte de apreciere scrie Marta Bibescu în aceeaşi publicaţie, «Arta şi Tehnica Grafică», sub titlul «Atletul lui Hristos sau Meşterii necunoscuţi ai Bucovinei», acei «Fra Angelico moldoveni», cum îi numeşte autoarea. Scriitoarea compară biserica noastră cu o o biblie deschisă, care se înalţă din iarbă. «Am venit să vedem fresce bisericeşti. De obicei aceste sînt doar nişte imagini fumurii, înfrumuseţări interioare ce abia se conturează la lumina unei lumînări luate de la altar... dar la Voroneţ picturile sînt flori din miezul pămîntului şi comori în bătaia vînturilor, iar lumina este cea a cerurilor» [18]). Virgil Vătăşianu, în Istoria Artei feudale în ţările romîne, Vol. I, Ed. Acad. R. P. R. 1959 îi consacră picturii acestei biserici ample aprecieri [19]).

O prezentare nouă, preţioasă, o constituie cartea «Voroneţ, fresce din secolul XV şi XVI», a cunoscutului om de artă Petre Comarnescu, din colecţia Comori de Artă Romînească, tipărită în editura Literaturi străine, în mai multe limbi la Bucureşti, în anul 1959 şi «Indreptar Artistic al Monumentelor din nordul Moldovei», apărut în Editura Casei Regionale a Creaţiei Populare Suceava, 1961, al aceluiaşi autor [20]).

---

14) Malowidle sciene w. cerkviach Bukowiny, Lwow, 1912.

15) Vezi: *Istoria Bisericii Romîne.* Vol. I., Vălenii de Munte, 1908, pag. 107.

16) Legenda Sf. Ioan cel Nou de la Suceava în frescurile din Voroneţ, în Codrul Cosminului, I. 1924, pag. 283-284.

17) *L'arte religiosa moldava della Bucovina. II monastero di Voronetz. în Iliustrazione Toscana, V* (1927), nr. 12, pag. 28-31 cu 6 ilustraţii.

18) Caetul din decembrie 1938 — martie 1939, pag. 13-14.

19) Vezi *op. cit.*, pag. 808-814.

20) Unele mici inadvertenţe stilistice dau aparenţa de adăugarea exonartexului *sub Petru Rareş*, în 1547, şi plasarea mănăstirii Humorului la Gura Humorului (pag. 6). De asemena, şi la tabloul votiv, părerea că ultima figură

«Aceasta nu=i singura biserică din Moldova de Nord care are faţada externă pe de=a=ntregul acoperită cu fresce; la Voroneţ apar însă în ansamblul picturii interioare şi exterioare unele compo=ziţii neîntrecute în puterea de expresiune şi măestrie, precum şi o serie de elemente care sînt luate din viaţa mediului înconjurător şi din arta populară, elemente care constituie fără îndoială, o îmbo=găţire a picturii bisericeşti bizantine. La Voroneţ iese la iveală mai vădit ca aiurea, trecerea de la stilul arhaic (monumental) al picturii murale din timpul lui Ştefan cel Mare, spre un stil mai viu, mai liber, care se poate cunoaşte în pictura exterioară din timpul lui Petru Rareş – o dovadă de contribuţie a şcolii locale la crearea unui stil naţional în interiorul artei bizantine», constată autorul [21]).

Cu părere de rău, numele pictorilor nu ne este cunoscut, căci acel «Marco Pristavu», dintr=o inscripţie de pe peretele exterior, pare a fi conducătorul lucrărilor de clădire a bisericii şi nu zugravul, care n=ar fi renunţat la atributul şi titlul de zugrav [22]).

PICTURA INTERIOARĂ. Despre pictura interioară vom re=leva că în altar şi naos se păstrează pictura originală de la Ştefan cel Mare. *In altar*, Maica Domnului cu Iisus în braţe, străjuită de o parte şi alta de cîte doi îngeri, zugrăvită în conca altarului, apoi scenele împărtăşirii apostolilor, a spălării picioarelor şi Cina cea de taină sînt de o deosebită frumuseţe şi totodată printre cele mai ca=racteristice epocii lui Ştefan cel Mare. Zugrăveala aceasta prezintă asemănări cu pictura de la Rădăuţi. In special poziţia lui Iisus la Cina cea de taină *in cornu sinistro*, adică în colţul din stînga al mesei semiovale, în coada mesei, şi nu în cel din dreapta, loc de cinste, sau la mijloc, este asemănătoare cu cea de la Rădăuţi [23]). Dacă fondul arhitectural este mai neglijat, în schimb se remarcă calităţile draperiilor care prezintă forme ample, cu falduri energice de a dreptul tăioase, iar la figuri se remarcă modelarea specifică pe fond oliv [24]). Fereastra altarului este ornată cu slăvirea mielului (pruncul în potir, asistat de doi îngeri). Registrul de jos cuprinde chi=purile ierarhilor şi a celor doi diaconi: Ştefan şi Prohor, figuri tine=reşti «care amintesc de frescele de la Pompei, dintre care unul ţine în mînă un chivot de forma veche a Voroneţului» (Indreptar, pag. 187).

---

este Alexandru, fiul lui Ştefan, în loc de Bogdan (pag. 14), nu alterează va-loarea consideraţiunilor artistice ale acestei opere (Voroneţ).

21) Vezi *Voroneţ*, pag 6. Citez după ediţia din limba germană, de care ne vom folosi şi mai departe.

22) E. Kozak, O. Luţia, în Cap. Persoana zugravului, pag. 295-307, S. Reli, în *Călăuza Monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei*, 1937. pag. 158, însă pledează pentru calitatea de zugrav a acestui Marcu, ba şi pentru naţionalitatea romînă a acestuia, derivînd aceasta din înfăţişarea păstorului cu şubă miţoasă şi căciulă, aidoma ciobanilor noştri din scena Naşterii Domnului, precum şi din numeroasele greşeli de paleoslavă, întîm-pinate în inscripţiile picturii. De asemenea şi P. Comarnescu înclină spre această părere (Indreptar, pag. 166).

23) P. Henry, *op. cit.* pag. 4. Părerea lui V. Vătăşianu, care atribuie poziţia aceasta inversiunii cartonului model, este neversomilă, între altele, deoarece aici lucra meşterul principal. Vezi şi P. Comarnescu. *Îndreptar*, pag. 167, nota 1, care crede în folosirea unui model vechi, în care Mîntuito-rul, corespunzător învăţăturii despre umilinţă, stă la locul cel mai de jos. Vezi şi ghidul lui E. Costea, pag. 10.

24) Vătăşianu, *op. cit.*, pag. 809.

ZUGRĂVEALA NAOSULUI. Aceasta este considerată unică în Moldova, întrucît spre deosebire de celelalte biserici din secolul al XVI=lea, cu ciclul Patimilor lui Hristos ca o friză neîntreruptă, aici, nu există decît un număr redus de scene, fără legătură cronologică, alese, pare=se, după valoarea lor teologică și sufletească [25]). Altă ca=racteristică este că nicăiri în Moldova de Nord nu se vede ca în altarul și naosul Voronețului o coordonare așa de fericită a frescelor cu arhitectura. *Pantocratorul*, grav și aspru, apare pe două naframe de lumină, una romboidală suprapusă pe una pătrată [26]). Pereții tamburului, împărțiți în trei registre, înfățișează îngerii cu ripide, profeții și apostolii. In pandantivi, ca de obicei, sînt cei patru evan=ghelişti; sînt tot aici și scene din viața sf. Ioan Botezătorul. In re=gistrul superior și cel mijlociu al celor două conci ale absidelor vedem cîte două scene una lîngă alta, în dreapta și în stînga ferestrelor mai mari. Urmează figurile sfinților militari. Și în glaful ferestrelor sînt de asemenea scene din ciclul patimilor: Hristos în fața lui Pilat (la sud) și Prinderea lui Iisus (la nord). Specificăm: *absida nordică*, în concă: Intrarea în Ierusalim și Invierea lui Lazăr. De o parte și alta a ferestrei: Invierea și Lepădarea lui Petru. *In absida sudică;* în concă: Schimbarea la față și Rugăciuna din grădina Ghetsimani. De o parte și de alta a ferestrei: Batjocorirea lui Iisus și Pregătirea crucii, cu adăparea cu fiere. *Pe peretele nordic* în stînga absidei: Mironosițele, în dreapta Pogorîrea Duhului Sfînt. *Peretele sudic* în stînga absidei: Adormirea Maicii Domnului, în dreapta Ducerea Crucii. *Peretele vestic*, încadrat pe marginea circulară cu meda=lioane de sfinți, cuprinde, sus, trei scene cam șterse: Înălțarea, Intra=rea în biserică a Maicii Domnului și Intîmpinarea Domnului, iar în registrul următor, patru scene: Așezarea pe Cruce, Răstignirea, Co=borîrea de pe cruce și Plîngerea lui Iisus (Pietá).

Pe acest perete vestic, la locul obișnuit, găsim *tabloul votiv*, care înfățișează pe Ștefan cel Mare cu plete și mustață blondă, con=dus de Sf. Gheorghe, patronul bisericii, prezentînd biserica lui Hristos care stă pe tron. Biserica are învelișul cu pante repezi, separat pentru fiecare element al clădirii, lăsînd dezvelită baza turlei. Voievodul ctitor este urmat de Doamna Maria, care are în față o mică Dom=niță, și fiul său Bogdan [27]).

Unii cercetători remarcă faptul că fondurile de munți, deși păstrează geometrismul bizantin, nu sînt un simplu decor, ci prin relie=ful puternic intensifică dramatismul scenelor. «Acești munți (albi) de o remarcabilă expresivitate plastică, sînt uneori aplecați ca niște ființe

---

25) P. Henry, *op. cit.*, pag. 4.

26) Părerea lui Virgil Vătășianu că pictura Pantocratorului a fost refă-cută, bazat pe fondul albastru deschis în comparație cu restul picturii, că Pantocratorul are o expresie banală etc. este combătută de P. Comarnescu, *Îndreptar*, pag. 175. nota 2. Tocmai din acest aer mai auster al Pantocrato-rului argumentează Podlacha arhaismul picturii (Îndreptar, pag. 175, nota 2).

27) Părerea lui P. Comarnescu că personajul din urmă este Alexan-dru, fiul lui Ștefan, este discutabilă. Faptul că era coregent și în viață nu este deciziv. Inscripția de deasupra capului, astăzi cam ștearsă, a fost citită și reprodusă de D. Onciul în „*Geschichte der Bukowina, vor der Vereinigung mit Österreich*". Extras din opul „Monarchia austro-ungară în cuvînt și ima-gine", vol. *Bucovina*, Viena 1899, pag. 33, cu *Bogdan*. De altfel în spațiul cu inscripție nici n-ar fi încăput numele mai lung al lui Alexandru.

vii asupra scenei din primul plan, părînd că participă din depărtare la acţiune[28]).

Pictura pronaosului. Aceasta trebuie să fi fost executată tot sub Ştefan cel Mare, deoarece nu se poate concepe că marele ctitor ar fi lăsat pronaosul nepictat. De altfel nici mitropolitul Grigore Roşca n=ar fi lăsat pronaosul nepictat în 1547. Dar a fost ulterior, potrivit unei inscripţii dispusă într=o linie deasupra uşii de intrare în naos, «înfrumuseţat şi aurit» de către arhiepiscopul Teofan, în anul 1550[29]). Este acelaşi mitropolit care donase în 1544 un frumos Praxiu pe pergament.

In cupolă se remarcă o frumoasă Maica Domnului (Vlachernă) orantă cu pruncul în braţe, înconjurată de un curcubeu susţinut de graţioşi îngeri zburînd în mişcări «italieneşti»[30]). Pereţii cuprind viaţa sfîntului Gheorghe, patronul bisericii, apoi 46 medalioane de sfinţi, pustnici. In luneta deasupra uşii de intrare în pronaos, se află o frumoasă Maica Domnului îndurătoare, care însă nu=i de atribuit picturii pridvorului.

Pridvorul mitropolitului Grigore Roşca cuprinde în întregime Menologhiul (calendarul bisericesc) într=o execuţie de calitate inferioară, datorită faptului că aici au lucrat probabil ucenicii.

FRESCELE EXTERIOARE. Punctul principal de atracţie îl formează însă frescele exterioare. In această zugrăvire exterioară au ajuns generaţiile de pictori locali la o măestrie care conferă artei bizantine o notă populară lirică. «Sub Petru Rareş se ajunge la Voroneţ la plinirea unui stil naţional în pictură, precum s=a ajuns sub Ştefan cel Mare la un stil moldovenesc de arhitectură»[31]).

Din pictura exterioară se detaşează îndeosebi scena monumentală «cea mai impozantă din toată Romînia» cu *Judecata din urmă*, care ocupă, spre deosebire de discontinuitatea de la alte biserici, într=o desfăşurare continuă, în cinci frize, peretele de vest şi atinge aici la Voroneţ «maximum de perfecţie»[32]). Se remarcă aspectul parţial cu sclipiri mozaicale.

Sus de tot, îl vedem pe Dumnezeu prezidînd la rularea cerului (semn că timpul se desfiinţează). Dedesupt, o amplă Deisis, Iisus pe tron rugat de Maria şi Ioan Botezătorul, în mijlocul areopagului apostolilor şi din ale cărui picioare curge rîul de foc, care răpeşte afurisiţii în spre iad. Mai jos Etimazia (cu Adam şi Eva şi credincioşii conduşi de Pavel şi necredincioşii dojeniţi de Moisi). Apoi cîntăritul faptelor cu lupta dusă de demoni împotriva îngerilor. In sfîrşit, la stînga raiul, la dreapta iadul, într=un colţ învierea morţilor din pămînt şi din mare, la mijloc tema cunoscută a morţii credinciosului

---

28) Vezi: *Repertoriul Monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, pag. 81.

29) P. Comarnescu opinează că pronaosul a fost pictat de alte mîini, tot sub Ştefan, eventual ceva mai tîrziu decît naosul, ceea ce confirmă stilul nu identic cu acela al naosului, dar mai apropiat de acesta decît de pridvor (Îndreptar, pag. 188, nota 1). Nimburile apar uneori puţin reliefate, ca la Humor.

30) Vezi P. Henry, *op. cit.*. pag. 5.

31) Vezi P. Comarnescu, *Voroneţ*, pag, 17.

32) Vezi *Scurtă Istorie a Artei plastice în R. P. R.*, I. Ed. Acad. R.P.R., pag. 106.

şi cea a păcătosului. Scena aceasta Judecata din urmă, este superioară celor de la Atos (Henry)[33]).

Peretele de nord, care a suferit de intemperii, mai păstrează Istoria Creaţiei, apoi o temă apocrifă – necunoscută picturii bizantine – Zapisul lui Adam cu diavolul. De asemenea se mai disting tema folcloristă cu Vămile văzduhului şi părţi din Acatistul Maicii Domnului.

Pe peretele de sud găsim *Arborele lui Ieseu,* într-o reprezentare foarte reuşită, cu un fond albastru care a determinat culoarea dominantă a Voroneţului spre o deosebire de verdele Suceviţei. Aici se află şi chipurile filozofilor elini (fără aureolă). Tot pe peretele de sud găsim Acatistul Sf. Nicolai şi o temă specifică moldovenească, *Patimile m. m. Ioan cel Nou,* în 12 scene. Deşi calificate ca suferind de patetism exagerat, de un «verism melodramatic», faţă de sobra pictură bizantină, ele sînt pentru noi preţioase, între altele, deoarece pictorul, neavînd model din erminie, – după care a adaptat doar scena înfăţişării sfîntului înaintea judecătorului, luîndu-se după scena Hristos înaintea lui Pilat, precum şi chipurile în alb ale purtătorilor sicriului sfîntului Ioan cel Nou, şi anume după scena transportării relicvelor lui Ioan Gură de Aur de către diaconi în stihare albe – a trebuit să compună relativ original. Remarcăm că în fondul de arhitectură se găseşte silueta elegantă a bisericilor moldoveneşti. Ar interesa costumele voievodului şi ale arhiereului, dar aici pictura este cam ştearsă, spre deosebire de cea de la Sucevița.

Pe acest perete, lîngă chipul sfîntului mare mucenic Gheorghe, patronul bisericii, găsim şi portretul mitopolitului Grigore Roşca şi cel al lui Daniil Sihastru, portrete zugrăvite alături de intrarea în biserică, întrare care este ornată cu o frumoasă Deisis. Capetele lui Iisus, al Mariei şi al lui Ioan Botezătorul din această Deisis sînt încadrate în aureole plastice. Mitropolitul Grigore e în odăjdii arhiereşti, cu sacos polistavros, avînd crucile cuprinse în cercuri, dar pe cap, asemănător cu portretul mitropolitului Teoctist al II-lea din biserica Sf. Gheorghe din Suceava, fără mitră, ci cu o paracamilafcă[34]).

Chipul lui Daniil Sihastru, îmbrăcat în mantia cu glugă a schimnicilor mari, împodobit cu aureolă, neputînd fi cunoscut personal, este caracterizat drept convenţional. Ambii poartă în mînă suluri, dintre care în cel al mitropolitului Grigore scrie o dedicaţie în formă de rugăciune: «Doamne Iisuse Hristoase, primeşte rugăciunea şi oste-

---

33) Vezi descrierea lui P. Henry, *Voroneţul*, pag. 7, şi *De l'originalité des peintures bucovinienes*, în Byzantion I. 1924.

34) Despre portretul mitropolitului Teoctist, vezi revista Mitropolia Moldovei şi Sucevei, 1957, nr. 10-12, pag. 904-905. Mitra nefiind generalizată se dădea ca distincţie personală (vezi Mitrofanovici, *Liturgica*, pag. 262 şi V. Grigorian, *Vesmintele liturgice*, Craiova 1941, pag. 130-144). Notăm în acest loc că şi la Probota, în dreptul uşii de intrare în pridvor, Grigore Roşca, pe atunci egumen, şi-a pus portretul. (Vezi: Sorin Ulea, *Portretul funerar a lui Ion — un fiu necunoscut a lui Petru Rareş*, în Studii şi Cercetări de Istoria Artei, VI, I. 1959, pag. 67). Acest acoperemînt al capului lui Grigore Roşca a provocat diferite nedumeriri. O. Luţia îl numeşte „O curioasă bonetă care-şi derivă forma de la cucul, coiful nădejdii al schimnicilor mari", probabil din cauza faptului că are capetele aduse în faţă, mod cum se poartă in Rusia. Vezi şi S. Reli, *Călăuza*, pag. 165. De altfel pictorul ţine seama de reprezentarea tradiţională a chiriarhilor vremii, dînd totodată *un adevărat portret cu trăsături realiste.*

neala mea, acest mic priprat pentru robul lui Dumnezeu mitropolitul kir Grigore, în numele tău cel sfînt». Iar în cel al lui Daniil Sihastru scrie: «Veniţi, copii, de mă ascultaţi, învăţîndu=vă frica de Dom=nul, cine este omul...»[35]), text din psalmul 33, vers. 11, 12.

Pe peretele exterior sudic al pridvorului, deasupra acestor por=trete, se află încadrată într=un chenar de piatră şi zugrăvită cu litere albe pe fond albastru, *inscriptia* slavonă privitoare la acest adaos: «Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu plinirea Sfîn=tului Duh şi cu osteneala robului lui Dumnezeu, kir Grigore, mitro=polit a toată Ţara=Moldovei, s=a adăogat şi s=a început şi s=a zidit şi s=a săvîrşit acest mic priprat şi s=a zugrăvit împrejur toată bise=rica pentru sufletul său, în zilele binecredinciosului lo Iliaş voevod şi a maicii sale Elena, în anul 7055 (1547), luna septembrie 14»[36]).

Cele trei abside păstrează frumoase chipuri de sfinţi ai bisericii triumfătoare, aşa numitul *Cin*, în şase registre şi anume: sus îngerii în jurul lui Dumnezeu=Creatorul, care şade în mijlocul absidei prin=cipale de la altar, apoi serafimii cu patru aripi, din ocniţe, apoi Maica Domnului cu profeţii. Urmează potirul cu pruncul Iisus, în=conjurat de apostoli, iar sub fereastră Iisus binecuvîntînd şi avînd pe lături ierarhi şi pustnici. In fine, în jurul sfîntului Gheorghe, pa=tronul bisericii, se află ceilalţi mucenici.

Pe contrafortul sud=vestic remarcăm o curioasă reprezentare a sfîntului Grigore Dialogul, care în veşminte arhiereşti, poartă pe cap o coroană princiară. Dată fiind identificarea sa cu papa Grigore cel Mare, am fi în faţa unei marcări a puterii lumeşti papale[37]).

Cu privire la apartenenţa picturii Voroneţului la cele două şcoli principale de pictură bizantină, V. Vătăşianu conchide: «La Voroneţ verificăm prezenţa şcolii cretane, precum şi elemente tradi=ţionale ale şcolii macedonene, datorate, după probabilitatea, unei in=fluenţe din Ţara Romînească, alături de care anumite note natura=liste trădează infiltraţii apusene, pătrunse mai ales prin intermediul Poloniei» (pag. 813). Poate acestei influenţe se datoreşte prezentarea în mişcări «italieneşti» a îngerilor din jurul Maicii Domnului, din bolta pronaosului, fapt care ar pleda pentru zugrăvirea posterioară a pronaosului. Şi la ctitoria lui Petru Rareş din 1535, sfîntul Dimitrie din Suceava, se întîlnesc în sculptura de deasupra pisaniei doi îngeri de tip apusean, susţinînd stema ţării.

In încheiere vom releva că «tonalitatea cea mai plăcută» şi armonia desăvîrşită a întregii picturi şi în special a celei exterioare, este unanim recunoscută. Remarcăm de asemenea faptul că maeştri pictori, care au executat în exterior scene ca judecata de apoi, Ar=borele lui Ieseu, în genere operă ce a rezistat intemperiilor de la noi, cunoaşteau la perfecţie tehnica picturii al fresco, gen de pictură pe care Michel Angelo a numit=o cea mai dificilă din toate artele, ridi=cînd la culme pictura exterioară a faţadelor, această «invenţie mol=davă»[38]).

---

35) Vezi: E. Kozak, *op. cit.*, pag. 205, nota 1.
36) Textul original slav la E. Kozak, *op. cit.*, pag. 210, nota 1.
37) La P. Comarnescu, *Voroneţ*, ilustraţia nr. 157, greşit dat drept Gri-gore de Nazianz. cînd inscripţia indică răzvedit „Dvoeslov", adică Dialogul.
38) Vezi P. Comarnescu, *Voroneţ*, pag. 31.

Despre această pictură exterioară, cunoscutul istoric de artă rus Mihail Alpatov, în lucrarea sa Istoria Artei (trad. rom. Bucureşti, 1962), unde dă trei vederi ale mănăstirii Voroneţ – după ce a subliniat creaţia meşterilor autohtoni, care comportă elemente de o deosebită originalitate în cazul picturilor murale executate în secolele XV-XVI în numeroase biserici din Moldova: Voroneţ, Suceava, Arborea etc., ştiind să transforme frescele exterioare cu nenumărate subiecte şi figuri într-un covor decorativ şi pestriţ, acoperind în întregime pereţii exteriori ai bisericilor – exclamă: «Ce uimitoare îndrăzneală! Meşterii moldoveni zugrăveau pereţii exteriori ai bisericilor fără să se teamă de faptul că culorile din natură ar putea să le facă să păleasscă. Figurile sînt adesea desenate pe un fond de un albastru viu după cum însăşi biserica se profilează pe azurul cerului. In nici o altă ţară din Europa, nici măcar în patria clasică a picturii murale, în Italia, nu vom găsi ceva cît de cît asemănător cu aceste biserici, ale căror culori armonioase scînteiază pe verdele poienilor, pe fondul tremurat al dealurilor din frumoasa Moldovă» (pag. 374).

SCULPTURA. Alăturea de minunata pictură, trebuie să amintim că biserica din Voroneţ excelează şi prin cîteva piese excepţionale de sculptură în lemn. Sînt cele două tipuri de strane, stranele albe şi cele policromate din timpul mitropolitului Grigore Roşca, un policandru de lemn în formă de mitră care se păstrează în pridvorul adăogat de el şi mai multe cruci de mînă artistic sculptate. Dintre acestea *o cruce mare* de mînă cu trei braţe, avînd 32 de reprezentaţiuni sculptate maestru de către «popa» Nichifor, în anul 1550, la comanda aceluiaşi mitropolit ctitor, Grigore Roşca, şi ferecată apoi în anul 1553 cu podobe de pietre scumpe, este cea mai frumoasă dintre cele lucrate de acest popa Nichifor şi donate apoi de mitropolitul nostru. Se ştie că pe lîngă această cruce donată mănăstirii Voroneţ, marele mitropolit a mai donat o cruce asemănătoare mănăstirii Neamţului în anul 1560 şi alta mănăstirii Slatina a lui Alexandru Lăpuşneanu, în anul 1561. Crucea noastră se păstrează în prezent la mănăstirea Sf. Ioan din Suceava [39]).

Făcînd concluzie de la forma «popa» şi nu pop din inscripţia slavă de pe această cruce, credem că acest sculptor maestru a fost romîn moldovan. De altfel şi stranele, dintre care una are schiţat motivul excepţional al unei scene de vînătoare, trebuie să fie opera acestui sculptor, familiar mitropolitului Grigore Roşca, firește ajutat în lucrările mai simple de ucenici recrutaţi de regulă din rîndul călugărilor, vieţuitori în mănăstirea respectivă. Pe stranele albe, de factură primitivă, se află o inscripţie din 1577.

In tehnica sculpturii mobilierului de la Voroneţ domină motivele de tradiţie populară asupra crestăturilor de pe furci, bîte, fluere etc., spre deosebire de mobilierul de la Moldoviţa, unde motivele sînt înrudite mai mult cu acelea din sculptura pietrelor de pe morminte [40]).

---

39) Vezi I. Zugrav, *O preţioasă cruce de la mitropolitul Grigore Roşca*, în rev. Candela, anul 1938 şi Extras 1939.

40) Vezi Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, ed. Tehnică Bucureşti, 1958, pag. 116. Vezi şi G. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, Buc. 1928. Cap. Mobilierul, unde autorul consideră stranele de la Voroneţ în unele detalii o copie a unor ornamente de pe jeţul

Remarcabilă este şi o frumoasă *grindă*, sculptată şi aurită, care se păstrează în pronaos şi pare a proveni din vechiul iconostas. De asemenea şi iconostasul actual, de pe la finea secolului XVI, este foarte frumos sculptat şi pictat.

ALTE ODOARE. Dintre obiectele vechi preţioase de cult, aflate în prezent în păstrare pe la alte mănăstiri, vom aminti *un aer (epitaf)*, de mătase cenuşie cu flori, donat mănăstirii Voroneţ de vistiernicul Gavril Trotuşan, în anul 7024 (1516), august 25, aer care se găseşte la mănăstirea Putna[41]). *Trei pocroveţe* minunate, de mari dimensiuni, unul reprezentînd sfinţirea pîinii, al doilea junghierea mielului şi al treilea sfinţirea vinului, cu inscripţiile corespunzătoare liturgice, donate de mitropolitul Grigore Roşca în anul 7067 (1559), donatorul purtînd titlul de fost mitropolit, se păstrează în muzeul mănăstirii Dragomirna. Tot aici se află *o cruce* de lemn de abanos, ferecată în argint, dăruită de Toma vistiernicul, cu inscripţie din anul 7050 (1542). Apoi un potir şi o cadelniţă, dăruite de egumenul Macarie în anul 1782[42]).

Mănăstirea Voroneţ a fost înzestrată, după cum vedem, cu multe obiecte de valoare artistică. „*Condica sfintei mănăstiri Voroneţul*, de toate odoarele, veşmintele, cărţile, moşiile», scrisă în anul 1775 de către arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, înşiră un număr respectabil de aceste obiecte. Regretabil însă că scriitorul se mulţumeşte mai mult cu numărarea lor, fără a le descrie, fapt care îngreunează identificarea lor. Astfel aflăm de existenţa unei relicvii «Andreaua sfintelor moşti a[le] sfîntului Daniil». Cunoscînd că la Putna se păstrează «un deget» al acestui sfînt, ferecat în argint în anul 7257 decemvrie 4, deci din anul 1748, de către egumenul Ghedeon al Voroneţului, ne întrebăm de nu s=a confundat cu andreaua, adică clavicula acestui sfînt, căci Măzăreanu trebuia să cunoască în 1775 relicvia ferecată în 1748 la Voroneţ[43]).

Totuşi, pe alocurea ni se dau detalii. Astfel la Cap. II, veş=minte, se specifică «un felon de materie ce îmbracă domnii pe boiari», narucaviţe (mînecări) cu flori de sîrmă, «poiase» (brîe) de alăgé. Tot astfel se numără: «dvere, poale de icoane, acoperăminte, pocro=veţe şi grobnice». Dacă la cărţi tipărite se face distincţia între cele slavoneşti şi cele moldoveneşti, la cap. «Cărţi vechi, scrise cu mîna»,

---

de la Moldoviţa (pag. 306), dar mult mai simplu, peste tot cu împletituri (o friză) care se înrudeşte mai mult, în acestă privinţă, cu scaunul domnesc de la Probota (pag. 314).

41) Vezi: D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*. Buc. 1905, pag. 66-67.

42) Vezi I. Vorobchievici, *Istoria sf. mănăstiri Dragomirna*, Ed. II, 1925, pag. 48 şi 49. Vezi Dorin Jacotă: *Pocroveţele de la Dragomirna*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, 1960, nr. 5-6, pag. 394, precum şi Sc. P., *Reorganizarea muzeului din mănăstirea Dragomirna*, în aceeaşi revistă şi număr, pag. 420-421.

43) Condica aceasta se termină cu „Domnia lui Ştefan Voevoda cel Viteaz, ctitorul sf. mănăstiri Voroneţului şi a altor mănăstiri şi biserici, scoasă din letopiseţul ţărei Moldovei", în care Măzăreanu ne surprinde cu afirmaţia că Ştefan cel Mare „fiind în oraşul Romanului, cu slavă s-au pristăvit". Vezi S. Fl. Marian, V. Măzăreanu, *Domnia lui Ştefan cel Mare şi cea a lui Ştefan Tomşa*, Suceava, 1904, pag. 34. Cronica lui Ureche a fost copiată de V. Măzăreanu, în ianuarie 1773, copie care se află în aşa numitul „Codice Ţicău", (Vezi I. Minea, *Istoria culturii romîneşti*, Iaşi, 1935, pag. 53, şi C. Giurescu, Ed. Cronicii şi Noui contribuţiuni, pag. 269).

nu se specifică limba. Se pare că între aceste manuscrise în majoritate slave, sînt cuprinse, după cum vom vedea, și importante prime traduceri romînești, ca acea «Psaltire de mijloc cu tălmăcire», care s-a vădit a fi un prim text de limba romînă, numit acum «Psaltirea voroneţeană».

ROLUL RELIGIOS-CULTURAL AL MĂNĂSTIRII. Pe lîngă existenţa unui Sbornic slav din anul 1359, ajuns aici, știm că Ștefan cel Mare a donat un *Tetraevanghel,* scris în anul 1490, care se păstrează la Muzeul istoric din Moscova. Acest Tetraevanghel a fost scris de călugărul Pahomie pe vremea mitropolitului kir Gheorghe, sub egumenul Ghenadie, chiar în această mănăstire, dovadă că existau și aici – ca și la Neamț și Putna – caligrafi, chiar de la începuturile Voroneţului [44]).

De asemenea, și de la mitropolitul ctitor Grigore Roșca ne-a rămas un frumos *Tetraevanghel,* scris în anul 7058 (1550) și ferecat artistic în anul 7065 (1557), donat mănăstirii «unde din fragedă copilărie m-am închinat lui Dumnezeu», menţionează donatorul [45]).

Aceste Tetraevanghelii, artistic împodobite cu vignete și chenare, sînt o dovadă că mănăstirea Voroneț a participat efectiv la munca harnică de copiere a textelor slavonești, fie religioase, fie juridice, cu caracter popular sau istoric» a călugărilor, care «n-au făcut o muncă mecanică, ci au folosit experienţa culturii popoarelor slave, în chip creator, ridicînd scrisul împodobit cu miniaturi și litere inițiale în bronz, roșu, verde, albastru, la o minunată artă grafică recunoscută și apreciată de cercetătorii vechii noastre culturi», constată oamenii noștri de știinţă [46]). Manuscrisele acestea reprezintă «suflet romînesc în limba slavă» (N. Cartojan).

De asemenea, urmînd «învăţătura» mitropolitului Grigore Roșca, un monah cu numele Ioan închină mănăstirii Voroneț, folosind cuvinte asemănătoare de dedicaţie, un frumos manuscris slavon *„Cartea sfîntului Efrem“.* In condica sa, V. Măzăreanu mai enumeră: Beseda Sf. Ioan Zlatoust, alte diferite Cazanii, Varlaam și Ioasaf, în total 30 de titluri [47]).

Un *Praxiu* (Faptele Apostolilor), manuscris slav pe pergament, înfrumuseţat cu arabescuri foarte frumoase în culori, donaţia mitropolitului Teofan, scris în anul 7052 (1544), decemvrie 21, de mîna diaconului Michail, se păstrează la mănăstirea Sucevița.

Un *Tetraevangheliu,* scris de mîna mult păcătosului tahigraf monahul Teofil, în anul 7123 (1614), luna septembrie 14, pe spesele și la porunca maestrului cunoscător și însuși caligraf, a lui Anastasie Crimca, arhiepiscopul și mitropolitul ţării moldovenești, cu «Sfintele

---

44) Vezi M. Berza, *Miniaturi și Manuscrise,* în *Repertoriul Monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare,* pag. 370.

45) Vezi: I. Bogdan, *Evangheliile de la Humor,* (1473) și *Voroneț* (1550) în An. Acad. Rom. Secț. Ist. Seria II, tom. XXIX și Extras Buc., 1907, pag. 645-651.

46) Vezi: *Istoria literaturii romîne,* vol. I, alcătuit de către Institutul de Istorie literară și folclor al Acad. R.P.R. 1954. Cap. Mănăstirile școli și focare de cultură, pag. 12.

47) Vezi: *op. cit.,* pag. 5.

48) D. Dan, *Mănăstirea Sucevița,* Buc. 1923, pag. 85, cu reducţia datei la 1543.

icoane zugrăvite şi aurite de robul lui Dumnezeu zugravul Ştefan din tîrgul Sucevei», anul 7125 (1616), a ajuns în biblioteca Universităţii din Lwow[49]).

Aici trebuie să se fi scris pentru bisericile din împrejurime atîtea cărţi de slujbă de către caligrafii călugări, dintre care unul dintre cei de pe urmă este acel mult păcătos tahigraf, ieromonahul Filoftei, care-şi pune aici în anul 1674 piatra funerară, dar moare abia în 1701[50]). «Un ultim vlăstar cărturăresc al acestui lăcaş de lumină» este ieromonahul Ieronim Stolerul ot Voroneţ, de la care ne-a rămas un manuscris, din 1801, cu Pildele lui Isop Prea Înţeleptul[51]).

Dar alăturea de pictura sa minunată şi de activitatea de caligrafi copişti a călugărilor săi, Voroneţul este vestit şi cunoscut prin aflarea aici a unora din cele mai vechi texte de limba romînă. Este vorba de codicii cu text rotacizant din veacul al XVI-lea de aşa numitul *Codice voroneţean*, care cuprinde în starea de acum, o parte din «Lucrarea», adică Faptele Apostolilor, şi din Epistolele soborniceşti, «zboreştile tremeteri», «Tremeterea» sf. ap. Iacov şi «Tremeterea» I şi II a sfîntului ap. Pătru», precum şi de *Psaltirea voroneţean*, cu text, paralel slav-romîn.

S-a dovedit că aceste manuscrise sînt copii ale unor manuscrise mai vechi. «Din cercetarea paleografică a manuscrisului «Psaltirea voroneţeană» putem afirma că această copie s-a alcătuit în Moldova în secolul al XVI-lea, mai probabil în a doua jumătate. Intr-adevăr această datare se raportă la scrierea semiuncială mică şi dreaptă, folosită în manuscrisele slave numai în Moldova», constată profesorul P. P. Panaitescu[52]).

Dacă ne punem întrebarea de ce s-au găsit aceste texte la Voroneţ, putem răspunde cu presupunerea destul de plauzibilă că cel puţin Psaltirea s-a copiat chiar aici. Se pare că Petru Rareş, care evacuase din vreme Evangheliarul de la Humor, la locul său de refugiu de la Ciceu şi l-a luat apoi cu el la Constantinopol, aducîndu-l apoi în ţară – vădit un iubitor şi preţuitor de cele bisericeşti, – va fi cunoscut în pribegia sa de la Ciceu textele aceste de traducere în limba romînă, va fi atras atenţia asupra lor şi le va fi adus în ţară. De la el, vărul şi mitropolitul Grigore Roşca le-a cunoscut, le-a adus la Voroneţ, unde a petrecut în retragere pînă la adînci bătrîneţe (92 ani), dispunînd să fie copiate pe loc.

Deşi încă în anul 1733 se mai găsea un călugăr la Voroneţ – nemulţumit probabil de stîngăcia acestor traduceri, de mult depăşite şi de textul rotacizant – ca să noteze chiar pe acest codice voroneţean cuvintele: «Această carte a fost scrisă pe rumănie şi nu e bună de nimic», rămîne faptul că primele două texte bisericeşti în limba romînă s-au găsit aici, unde, se pare, socotind după uzarea

---

49) Vezi: Ip. Vorobchievici. *op. cit.*, pag. 51 şi acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Relaţiile culturale romîno-ruse din trecut.* Ed. Acad. R. P. R. 1954, pag. 159, cu reducţia datei la 1615 şi menţiunea că a fost donată de mitropolit mănăstirii Krekhow.

50) Inscripţia de pe mormînt la E. Kozak, *Inschriften*, pag. 212.

51) Vezi: Leca Morariu, *Un nou manuscris vechiu: Isopia voroneţeană*, 1922 şi *La Voroneţ*, Suceava, 1933, pag. 33.

52) Vezi: P. P. Panaitescu, *Inceputul scrisului în limba romînă*, în Studii şi Materiale de Istorie Medie, Vol. IV, 1960, Ed. Acad. R.P.R. pag. 119.

lor şi după notarea pericopelor de citire, s=au bucurat de o întrebuin=ţare timpurie, mănăstirea noastră vădindu=se astfel ca *un prim fo=car de cultură şi limbă romînească.* Astfel fiind, rolul religios=cultural şi chiar cel istoric literar al acestei mănăstiri este destul de important.

Nu=i de mirare, deci, că faima şi farmecul acestei minunate biserici a atras atenţia atîtor vizitatori, ca aceea a voevodului Va=sile Lupu, care – potrivit unei notiţe dintr=o carte de slujbă de aici – însoţit de mitropolitul Varlaam, s=a oprit la mănăstire în 30 iunie 1640. De la congrese de învăţaţi, ca cel al bizantinologilor, de la cercetarea atentă şi entuziastă a unui colectiv de specialişti de la UNESCO, din vara anului 1960, şi pînă la atîţia modeşti fii ai poporului, care se cuceresc în faţa marei fresce cu judeţul din urmă, atîţia iubitori de frumos îşi îndreaptă gîndul şi paşii spre Voroneţ, această «bijuterie de la temelie pînă la acoperiş». In sobor cu cele=lalte două surori, cu Moldoviţa şi Humorul, «vechi cam de jumă=tate de mileniu, trecerea anilor le=a sporit preţul şi frumuseţea încît astăzi oricine le vede, nu poate să nu cerce un adînc sentiment de admiraţie faţă de gingăşia sufletească şi geniul poporului care le=a plăzmuit». «Poate doar versul Mioriţei mai este atît de desăvîrşit expresie supremă a unei arte neperitoare ca frescele care împodobesc mănăstirile voevodale ale Bucovinei», apreciază Geo Bogza (în arti=colul «Rarăul», din Contemporanul, 20 iunie 1962).

Acesta=i Voroneţul, chivot care întruchipează în modul cel mai desăvîrşit credinţa şi simţul pentru frumos al strămoşilor noştri.

Pr. Prof. I. ZUGRAV

ANEXĂ

INSCRIPŢIILE CARE N=AU FOST DATE IN TEXT *)

A. – MORMINTE

1). Inscripţia de pe mormîntul jupînului Barnovschi (în pronaos în dreapta).

«Acest mormînt l=a făcut şi înfrumuseţat cneaghina (soţia) Salomia ju=pînului său Barnovschi hatmanul, în anul 7075(1567), luna martie: 1».

2). Inscripţia de pe mormîntul marelui vornic Grigorcea (în stînga pro=naosului).

«In anul 7108(1599) al lunii noemvrie 1, în zilele binecredinciosului de Hristos iubitorul Domn Io Ieremia Movilă Voevod, a făcut acest mormînt şi l=a înfrumuseţat cneaghina Anghelina jupînului ei, pan Gligorcea, fost mare vornic, care s=a pristăvit şi s=a înmormîntat aici împreună cu prea iubita sa maică, cneaghina Maria, care s=a pristăvit în zilele bine credinciosului Domn Io Bogdan Voevod şi s=a înmormîntat aici în anul 7079(1521), al lunii noem=vrie 23».

3). Inscripţia de pe mormîntul jupînului Floria (tot în stînga pro=naosului).

«Acest mormînt l=a înfrumuseţat Turcea şi Stoica părintelui lor panului

*) Textele originale slave, vezi E. Kozak, *Inschriften aus der Bukowina*, pag. 206-212.

Floria care s=a mutat în locaşul de veci, anul 7013(1505) al lunii ianuarie 18 zile».

4). Inscripţia de pe mormîntul mitropolitului Grigore Roşca (în pridvor la stînga).

«In zilele binecredinciosului Domn Io Iliaş Voevod, iată eu, mitropolitul kir Grigorie, m=a cuprins pe mine cel ce număr între cei vii 73 de ani frica de moarte şi am gîndit că păharul acesta nu va trece de la mine, m=am ho=tărît pentru casa aceasta a tuturor fraţilor acestui locaş şi mi=am făcut un mormînt, în care eu, cînd voi muri să fiu înmormîntat. în anul 7078(1570) luna februarie 5». Evident data morţii adăogată ulterior.

5). Inscripţia de pe mormîntul unui copil al lui Vascan Moghilă (tot în pridvor).

«Această piatră a făcut=o Anastasia, soţia lui Vascan Moghila pîrcălab de Hotin, fiului ei (loc deteriorat) în anul 7090(1582), al lunii mai 11 zile».

6) Inscripţia de pe mormîntul Eudochiei şi a lui Teodosie Drăgoi (afară lîngă altar sub aceeaşi piatră).

«Pomeneşte Doamne sufletul roabei tale Eudochia, păcătoasei, în împă=răţia cerului, şi s=a pristăvit în anul 7076(1568) luna ianuarie 26 zile». «Acest mormînt este al monahului Teodosie, numit Teofan schimnicul. Veşnica lui pomenire, şi s=a pristăvit în anul 7083(1575), luna decembrie 8 zile».

7). Inscripţia de pe mormîntul tahigrafului ieromonah Filotei (afară în partea sudică a naosului).

«Această piatră a pus=o mult păcătosul (fost) tahigraf ieromonah Filo=tei (loc deteriorat) din Voroneţ, pe mormîntul său, cînd era viu, şi l=a cu=prins frica morţii în zilele bine credinciosului Ion Dimitrie Voevod, în anul 7182(1674) şi s=a pristăvit în anul 7210(1701) luna oct. 17)».

B. – ALTE INSCRIPŢII

Inscripţia cu litere aurii pe fond albastru de deasupra uşii dintre pro=naos şi naos, privind înoirea picturii din pronaos de către mitropolitul Teo=fan, din anul 1550.

«Acest priprat l=a înfrumuseţat şi l=au aurit Teofan arhiepiscop al Mol=dovei, în anul 7048(1550), luna iulie 12. Veşnica lui pomenire» (E. Kozak, *op. cit.*, pag. 210, nota 1).

Inscripţia care se întinde pe o bandă gălbue de sub portretul mitropo=litului Grigore Roşca, de la intrarea în exonartex, privind pe Marcu pristavul.

«Robul lui Dumnezeu Marco pristavul, care a slujit acestui sfînt locaş şi mănăstirea aceasta [a sfîtului Ghe]. (Originalul slav la E. Kozak, *op. cit.*, pag. 210, nota 2.

C. – INSCRIPŢII DE PE OBIECTELE DE CULT

1). Inscripţia de pe Tetraevanghelul de la Ştefan cel Mare, din anul 1490.

«A tot văzătorului şi prea bunului Dumnezeu slavă şi mărire, stăpînire şi putere peste tot şi peste toate, care i se dă după începutul şi sfîrşitul faptelor bune, celor negrăite. In luna noembrie s=a scris cu darul şi porunca lui Ştefan Voevod Domn a toată ţara Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, şi a dat=o întru pomană sieşi şi părinţilor săi, ca să=i fie în casa sfîntului mare mucenic şi purtător de biruinţe Gheorghie, unde este Voroneţii (?). S=a scris cartea aceasta, evanghelia de Pahomie monahul, în timpul mitropolitu=lui a toată ţara Moldovei, kir Gheorghie, pe vremea egumenului Ghenadie. Şi s=a sfîrşit în anul 6998(1490). Scrisă în timpul lui Ştefan Voevod evanghelia aceasta». (Vezi *Repertoriu*, pag. 401).

2). Inscripţia de pe Tetraevanghelul de la mitropolitul Grigore Roşca din 1550.

«Acest Tetraevanghel l=a făcut kir Grigore, fost mitropolit şi l=a dat la Voroneţ, unde este hramul sf. Gheorghie şi al părintelui nostru Daniil cel Nou». In altă notiţă mitropolitul arată că a dat evangheliarul la Voroneţ, «unde mult m=am trudit cu sufletul şi am întărit şi am împuternicit sfînta mănăstire în tot timpul vieţii mele, cu dreapta şi de Dumnezeu dăruita ago=nisită şi avere a mea»... «Şi unde din fragedă copilărie m=am închinat lui

Dumnezeu, cu rugăciunea sfîntului părinte al nostru Daniil cel Nou». (Vezi I. Bogdan, *Evangheliile de la Humor şi Voroneţ*, pag. 651).

3). Inscripţia de pe cartea sfîntului Efrem.

«Cu învăţătura mitropolitului Grigore am dorit din inimă şi am dat din dreapta mea agonisită şi am făcut această carte, numită a sfîntului Efrem, şi am dat-o la mănăstirea Voroneţului... unde din fragedă tinereţe şi din copilărie m-am făgăduit lui Dumnezeu, cu rugăciunile părintelui nostru Daniil cel Nou». (Vezi: N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, pag. 280-281).

4) Inscripţia de pe aerul donat de Gavril Trotuşan, vistiernicul.

«Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea sfîntului Duh, a voit robul lui Dumnezeu, domnul Gavriil, vistiernicul Trotuşan, carele aprins de dorul dragostei lui Hristos, iubitor de patime, a făcut cu bucurie acest aer şi l-a dat spre rugă sieşi şi soţiei sale şi fiilor săi în mănăstirea din Voroneţ, unde este hramul sfîntului mărîtului mare mucenic şi aducător de biruinţă Gheorghie, în anul 7024(1516), luna august 25». (Vezi D. Dan. *Mănăstirea Putna*, Buc. 1905, text slav, pag. 66-67).

5) Inscripţia de pe ultima foaie a Praxiului donat de mitropolitul Teofan în anul 1544.

«Cu porunca şi darea prea sfinţitului mitropolit Teofan s-a scris acest Praxiu şi l-a dat la Biserica unde este hramul Domnului Dumnezeu şi a Prea curatei lui Maice şi a sfîntului şi mărîtului marelui mucenic Gheorghie din mănăstirea Voroneţ, ca să-i fie lui amintire pentru nesfîrşiţi veci, şi s-a scris de mîna diaconului Mihail şi s-a săvîrşit în anul 7052(1544), luna decemb. 21». (Vezi D. Dan, *Mănăstirea Sucevita*, Buc. 1923, pag. 85, cu reducţia datei la 1543).

6) Inscripţii de pe crucea donată de mitropolitul Grigore Roşca.

«Această cruce a făcut-o episcopul Grigorie al Sucevei. A săpat-o popa Nichifor. 7058(1550)».

Pe banda ferecăturii:

«Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Duhului sfînt, binevoi robul lui Dumnezeu, kir Grigorie, mitropolitul Sucevei (şi) făcu aceasta preţioasă cruce, şi o înfrumuseţă şi o ferecă, pentru sufletul său şi al părinţilor săi, o dădu pre ea la mănăstirea din Voroneţ, în zilele Domnului Io Alexandru Voevod în anul 7161(1553), luna august, ziua 20». (Vezi: I. Zugrav, *O preţioasă cruce de la mitropolitul Grigore Roşca*, în Candela 1939 şi Extras 1940, pag. 4).

7). Inscripţii de pe procoveţele donate de mitropolitul Grigore Roşca în anul 1559.

Pe procovăţul cu scena sfinţirii pîinii: «Dînd el lor, a spus apostolilor: «Luaţi, mîncaţi, acesta este Trupul meu, care pentru voi se dăruieşte (sic) întru iertarea păcatelor. In anul 7067(1559), numitei mănăstiri Voroneţ». Pe procovăţul cu scena jertfirii mielului se află textul obişnuit de la proscomidie. Pe procovăţul cu scena sfinţirii vinului, pe lîngă textul prescris de la sfinţirea darurilor, se află data 7067(1559) cu inscripţia edificatoare: «Grigorie fost mitropolit a plătit lucrul». (Vezi: Ip. Vorobchievici, *Istoria sfintei mănăstiri Dragomirna*, Ed. III, 1925, pag. 47 şi Dorin Jacotă, *Procoveţele de la Dragomirna*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei 1960, nr. 5-6, pag. 394).

8). Inscripţia în limba romînă de pe relicvia sfîntului Daniil, care se află în prezent la Putna.

«Aceste relicuie le-a[m] ferecat eu Ghedeon, igumen ot Voroneţ cu toată cheltuiala mea în anul 7257(1748), în 4 decembrie«. (Vezi D. Dan, *Măn. Putna*, pag. III, cu reducţia datei la 1749).

9). Inscripţia de pe o strană policromată, donaţia mitropolitului Grigore Roşca (în naos). «Acest scaun l-a făcut, robul lui Dumnezeu, chir Grigorie, mitropolitul Sucevei».

ÎNSEMNĂRI

Stihuri pentru moartea lui Potemkin.

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, ţările romîne, Moldova şi Muntenia, ajunseseră în situaţii foarte grele atît din punct de vedere politic, cît şi economic, din cauza multor incursiuni ale armatelor turceşti împotriva Austriei şi Rusiei.

Victoriile armatelor ruseşti împotriva turcilor, din care două pe teritoriul ţărilor romîne, una în bătălia de la Focşani, la 22 iulie 1789 şi alta la Mărtineşti în acelaşi an, două luni mai tîrziu, au demoralizat şi descompus pînă într-atît armatele imperialismului turcesc, încît panica Istambulului dădea mari speranţe de libertate şi independenţă popoarelor cotropite de otomani [1]).

Puterea militară otomană, deşi în declin în acel timp, refuza cu încăpăţinare să se lase îngenunchiată. Totuşi de-acum înainte va primi mereu lovituri atît de puternice, încît nu se va mai putea redresa.

Iscusinţa militară a generalisimilor Suvorov şi Potemkin, comandanţii armatelor ruseşti, a zdrobit în multe lupte armatele turcilor, încît puţin timp a lipsit ca „întreg Aliotmanul“ să fie izgonit din Europa.

Dintre comandanţii supremi ai armatelor ruseşti din acest timp, care au rămas mult timp în amintirea moldovenilor, a fost Grigori Alexandrovici Potemkin.

Grigori Alexandrovici Potemkin (Pa-ti-on-kin) s-a născut în 1736 la Smolensc, din părinţi nobili, dar săraci. Din această cauză a avut în armată, cîtva timp, un grad inferior, sublocotenent în serviciul gărzilor călări.

Fiind remarcat în anul 1762, la o paradă militară, de ţarina Rusiei, Ecaterina a II-a [2]), pentru ţinuta şi frumuseţea sa fizică, puţin timp după aceea căpătă gradul de colonel şi apoi de şambelan.

În noua situaţie Potemkin începu să devină favoritul curţii imperiale, fapt ce irită mult pe contele Orlov, răsfăţatul acestei curţi în acel timp şi care nu voia să admită sub nici un motiv subminarea poziţiei sale.

Intriga ţesută de contele Orlov, îl îndepărtează pe Potemkin de viaţa artificială a curţii ţariste şi-l trimite într-o campanie destul de grea împotriva turcilor [3]). In a-

---

1) Michail Kogălniceanu, *Cronicile Romîniei sau Letopiseţul Moldovei şi Valahiei*, t. III (*Letopiseţul Moldovei* de Enaki Kogălniceanu) pag. 263-269. Bucureşti, ediţia II, 1874.

2) *Dictionnaire Universel d'histoire et de Géographie* par. M. N. Bouillet conseiller honoraire de l'Université, inspecteur général de l'instruction publique etc. Paris, Librairie l'Hachette et C-ie, Bulevard Saint Germain nr. 77, pag. 1535. Anul 1864.

3) *Larousse du XX-me siècle en six volumes*, publié sous la direction du Paul Augé, tome cinquième, pag. 742, Librairie Larousse, rue Montparnasse.

ceastă campanie, Potemkin a dat dovadă de mare strategie. A cîştigat victoria într-un timp record, printr-o înaintare „fulger" şi luînd prin surprindere armatele turceşti s-a încărcat de glorie şi trofee.

După această campanie cu mare răsunet, i se acordă gradul de general-locotenent.

Din anul 1774, la vîrsta numai de 38 de ani, devine favoritul titlurilor, ajungînd prinţ, feldmareşal, comandantul şef al armatei, mare amiral şi prim-ministru.

In această situaţie concepu el planul expulzării turcilor din Europa şi eliberarea tuturor popoarelor cotropite de Semilună. In îndeplinirea acestui plan provocă întrevederea de la Moghilev între Ecaterina a II-a, ţarina Rusiei şi Iosif al II-lea împăratul Austriei. Aici se pune la cale dezmembrarea imperiului otoman şi crearea de state independente în peninsula Balcanică.

Planul întrevederii, programul convorbirilor şi înţelesul acestei întrevederi, a fost Potemkin, toate fiind întocmite de el pînă în cele mai mici amănunte [4]).

Călăuzit de această idee, în anul 1783 porneşte un nou război împotriva turcilor pentru eliberarea Crimeii. După izgonirea puterii otomane din Crimeia, în continuarea planului său de a expulza pe turci din Europa, în 1788 cucereşte de la turci cetatea Oceacov, în 1789 cetatea Tighinei şi în 1790 cetatea Chiliei [5]).

Personalitatea lui Potemkin şi victoriile sale asupra turcilor l-au făcut cunoscut lumii întregi „ca un om foarte capabil şi ambiţios" [6]).

Prezenţa lui Potemkin în Moldova şi mai ales în cursul ultimelor bătălii dintre ruşi şi turci de la Focşani şi Mărtineşti, atrage în armata sa 900 de voluntari moldo-valahi, care s-au distins cu multe acte de vitejie pe cîmpurile de luptă [7]). In afară de aceasta amintirea lui Potemkin în Moldova se leagă şi de apariţia primei gazete moldoveneşti în limba franceză, Courrier de Moldavie, fondată din iniţiativa lui, poate şi cu concursul poetului soldat din armata sa, Gabaşvîli, decedat în Iaşi şi a cărui piatră funerară se mai păstrează încă la muzeul din Iaşi [8]).

Cronicile acestor vremuri de restrişte pentru ţările romîne [9]) arată că „ruşii sub conducerea generalului An-şef, Kneazul Potemkin, aflîndu-se Ecaterina a II-a, împărăteasă pe tron, s-au îndreptat spre cetăţile turceşti din stînga Prutului şi a Dunării.

Epoca acestui război purtat de Potemkin s-au pomenit cinci zeci de ani după aceea în Moldova, ca un episod rar pe pămînt, după cît aur şi argint s-au vărsat în ţările noastre".

Timpul cît a stat Potemkin în Iaşi, în iarna anului 1788-1789 şi 1790-1791 „după povestirea bătrînilor din veacul al 18-lea" [10]), putea alcătui un tom întreg la istoria ţării, de era cu putinţă a se ţine un jurnal de faptele sale. Suita lui Potemkin nu se ase-

---

4 şi 5) *Dictionnaire Universel* etc. o. c., ibidem.

6) Prof. A. M. Pancratova, *Istoria U. R. S. S.*. edit. Cartea Rusă, 1950, pag. 78.

7) Valeriu Bogdan, Visul lui D. Cantemir s-a realizat mai presus de aşteptările lui. *„Un sfert de mileniu de la semnarea tratatului de alianţă dintre Rusia şi Moldova"*. În rev. Orizonturi, nr. 127, anul X, decembrie 1961, pag. 44-45.

8) Valeriu Bogdan, *ibidem.*

9) Postelnicul Manolachi Drăghici în *„Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani pînă în zilele noastre"*, Tom. II, Iaşi, 1857, partea V, pp. 53-55.

10-11) *Idem, ibidem.*

măna cu aceea a unui stat major de general sau de mareşal, ci mai mult cu aceea a unui monarh oriental, după luxul şi bogăţia veşmintelor [11]).

Intrigile de curte ale noului favorit al Ecaterinei a II-a, Zaubov, hotărăsc pe ţarină să încheie pace cu turcii, contrar voinţii lui Potemkin.

În urma acestor întîmplări nefavorabile planurilor sale, Potemkin este chemat la Petrograd sub acuzaţia de lipsă de chibzuinţă şi control în administrarea fondurilor băneşti destinate pentru subzistenţa armatelor [12]).

El răspunde la această chemare în toamna anului 1791, pornind din Iaşi spre Petrograd, în care drum a şi murit subit, după unii chiar lîngă Iaşi [13]), iar după alţii [14]), aproape de Nicolaev, fiind otrăvit de duşmanii lui.

O inscripţie privind moartea lui Potemkin, ale cărui titluri nenumărate înşirate pe o tablă aflătoare în proprietatea bisericii Golia din Iaşi, spune: „Să s[ă] ştie de cînd s-au bolnăvit cneaz Grigori Alexandrovici Sfetliş şi au şi murit piste Prut şi l-au ţinut în casile hatmanului mort 9 zile şi l-au dus de acolo la Golie cu mar[e] ţărămonie, car[e] nu s-au mai văzut nimi în lume la velet di la Hristos 1791, oct. şi di la Adam 7300, oct. 13".

La Golia sînt înmormîntate şi măruntaele kneazului, mort duminică 5 octombrie nu departe de Ungheni „într-o vale unde se numeşte crişma lui Talpă dincoace de codrul Băcului", precum reiese dintr-o naraţiune contemporană, care continuă astfel: „vestea au întîlnit pe drum pe generalul Popvce[v] purces după Kneaz duminică şi într-aceeaşi zi au venit la Iaşi, sara s-au adus oasăle mortului, în Iaşi la cvartir [15]).

I-au scos măruntaile şi creerii care s-au pus în trei vase de argint îmbrăcate cu catife neagră şi marţi (7 oct.) noaptea le-au îngropat în biserica Goliei dinaintea stranei trăind" [16]).

Inima a fost pusă într-o „cutie rotundă" şi trimisă probabil la Petrograd, pe cînd corpul a fost transportat la Cherson. În camera mortuară se află şi tabla neagră mai sus menţionată, azi (1925) la muzeul municipal, care cuprindea şi titlurile lui. Depunerea măruntaelor la Golia este confirmată în 1846 şi de către un călător rus, arhimandritul Porfirie Uspenskii" [17]).

Pe locul unde a murit Potemkin s-a ridicat un monument funerar cu următoarea inscripţie în limba rusă:

APUS

fig.[ura]: coroana principiară
„Avînd firmamentul drept
acoperiş
şi pămîntul drept pat
în mijlocul cîmpului
a părăsit lumea pămînteasca
răsvrătit".

SUD
Octombrie 5

RĂSĂRIT

In acest loc a răposat Principele Grigorii Alexandrovici Potemkin Tavriceskii

---

12) Prof. A. Pancratova, *op. cit.*, pag. 78.
13) *Dictionnaire Universel*, etc. *op. cit.*, ibidem.
14) *Larousse*, *op. cit.*, ibidem.
15) În casele hatmanului C. Ghica, „din deal de la S-tul Spiridon".
16) Sever Zotta, în revista Ioan Neculce, buletinul Muzeului Municipal, în articolul: „*Mănăstirea Golia*", fasc. 5/1925, pag. 12.
17) *Idem*, *ibidem*.

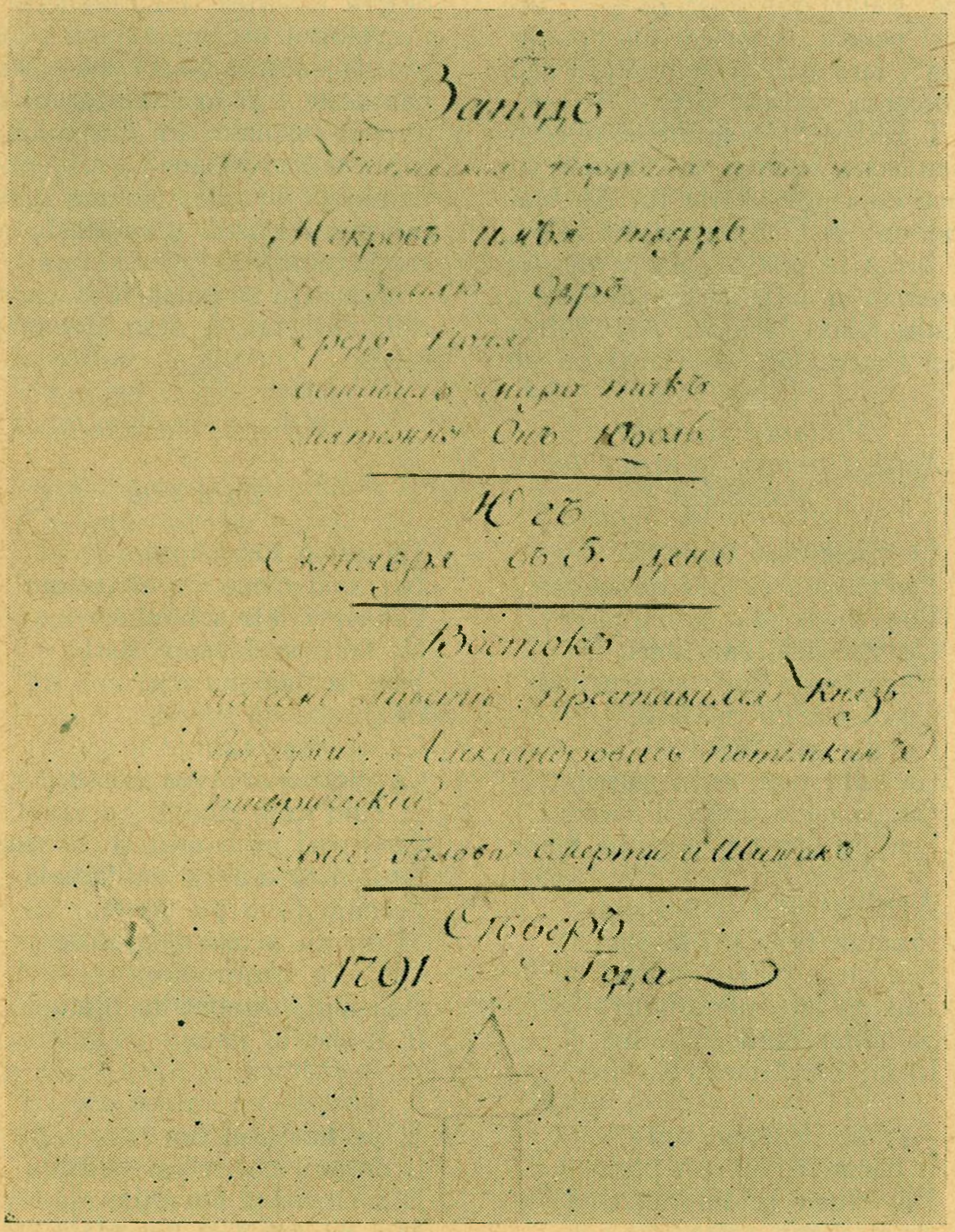
fig.: cap de mort

NORD[18])

1791

Iată schiţa în foto-copie a monumentului funerar.

curat Potemkin în mijlocul populaţiei autohtone, în timpul şederii sale în Moldova, se vădeşte şi prin versurile pe care le-am găsit într-un manuscris întocmit între anii 1790-1850 cu caractere

Deci locul morţii lui Potemkin nu este nici lîngă Iaşi, nici lîngă Nicolaev, ci lîngă codrul Bîcului.

Popularitatea de care s-a bu-

18) Arhivele Statului Botoşani, Colecţia Balş, mapa III, doc. nr. 360.

chirilice. Manuscrisul cuprinde circa 500 file şi a fost proprietatea ţăranului Gh. Andrieş din satul Zăiceşti, com. Bălueşeni, raionul Botoşani. Gheorghe Andrieş cunoştea foarte bine chirilica de mînă şi tipar. El a dece-

dat în iarna anului 1961, în vîrstă de 86 de ani.

Manuscrisul cuprinde pe lîngă: zodiacul, gromovnicul, trepetnicul, reţete medicale, reţete veterinare, diferite evenimente politice, sfaturi gospodăreşti şi: „Stihuri pentru moartea lui Potemkim", fără nici o semnătură sau indicarea vreunei date.

T. Ştefanelli [19]) spune că într-un manuscris păstrat în familia sa, care cuprinde istoria lui Al. Machedon şi Constantin cel Mare, la urmă se află o „rălaţie despre moartea şi îngropăciunea „d-lui Sfetliş Kniaz Grigori Alexandrovici Potemkin" împreună cu un fel de necrolog în versuri privitor la acest general rus. Prin faptul că istoria lui Alexandru Machedon şi Constantin cel Mare este semnată de Gheorghe Nacul, Ştefanelli crede că şi „rălaţia" despre moartea lui Potemkin şi necrologul în versuri este compoziţia acestui Nacul pe care îl bănuieşte a fi fost martor ocular al înmormîntării lui Potemkin.

Varianta Ştefanelli are unele deosebiri faţă de varianta găsită în manuscrisul „Andrieş", varianta noastră.

Pentru a se putea face un studiu critic noi le dăm aici în paralelă:

Varianta Andrieş
Stihuri pentru moartea lui Potemkin

O înşelătoare lume [20])
Pierzătoare şi fără de ruşine
Pentru ale tale schimbări [21])
Ce vin din reale stări
Văzu întru tine nenorocirea
Covărşită cu mărirea.
Cu aşa aşăzămînt
Ca cum n-ar avea sfărşit.
Că de cade omul îl rădici
Dar pe urmă îl bagi în mare
[frici.
Apoi te arăţi schimbată
Precum firea ţi-i lăsată.
Sau cu a morţii grăbiri
Sau cu alte nenorociri
Şi neîntrebînd de nime
Iţi iai darul iarăşi la tine.

Aşa pe ticălosul om
Îl dărmi ca pe un pom,
Din cinste şi din dulceaţă
Apoi şi din viaţă.
Îl aduci la aşa stare
De-l faci vermilor mîncare.

Varianta Stefanelli

Fără titlu

Ţie zic o lume lume
Nu te-ai cinsti cu alt nume
Pentru a tale schimbări
Ce faci ori în care stări
Văz în tine norociri
Covărşite cu măriri.
Cu aşa aşezămînt
Ca cînd n-ar avea sfărşit.
Şi cînd colo rădici
Căci mai mult n-ai ce să zici,
Atunci te arăţi şi schimbată
Precum firea ţi-i lăsată.
Şi ori cu a morţii grăbire
Ori altă nenorocire
Aşa n-ai întrebat de nime
Îl ei dar la tine.

Şi pe ticălosul om
Îl dărămi ca pe un pom.
Din cinste şi din dulceaţă
Mai pe urmă şi din viaţă.
Şi-l aduci la acea stare
A fi vermilor mîncare

---

19) Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi. anul III, 1897 pag. 524-529.

20) Ca începutul versificaţiei mitropolitului Veniamin Costache: „Lume, lume înşelătoare".

21) *Fortuna labilis.*

Precum şi acum voi să zic:
De Potemkin cel vestit.
Că acel mare bărbat,
Fiind cel mai întîiu de sfat
Mînestru împărătesc
Sfetmaşel[22]) şi hatman oşte-
nesc[23])
Din care într-acea vreme
Multora era a se teme[24])
Vitejilor celor mari
Ai Rosiei cei mai tari.
După ce s-au ostenit
Ca un comandir[25]) vestit
Au supus şi au prea biruit.
Akermanul[26]) şi Chinia[27])
Ismailul şi Orziea[28])
Oceacolul[29]) şi Bindirul[30])
Împreună şi Hotinul
Împreună şi alte multe
Care sănt de toţi ştiute.

Apoi din turcii cei mai aleaşi
Au venit acolea în Iaşi
Zeanezift şi Afendi
Împreună şi cu alţi.
Pentru altă nu erau veniţi
Ci pentru pace hotărîţi.
Dar i-au prins întru ale sale
[mreji
Vrăjmaşii lui cei viteji.
De au zis să facă pace
Neavînd altă ce face[31]).
Atunci cînd moartea îi soseaşte
Ca un tîlhariu vine fără de veaste
Şi cu mare îndrăzneală
Îl făcea de eşi afară.
Din curţile ce era,
Bolnav precum se afla,
Grăbind cu oftare
Ca să meargă la primblare.
Şi spre Nistru au purceas
Dintr-acel oraş din Iaş.
Şi cînd au mers o zi cale
Unde se numeşte vale
Codrul fundul Băcului
Sub dealul Vălcinniţului,

Precum nu las să nu zic:
De Potemkin cel vestit.
Că acest mare bărbat
Fiind cel întîiu de stat
Ministru împărătesc
Şi feldmareşal oştenesc

Vitejilor celor tari
A Rosiei cei Mari.
De care într-această vreme
După ce s-au ostenit
Ca un camandir vestit
De-au supus şi au biruit
Şi cetăţi au risipit.
Ismail şi Vozie
Akerman şi Chilie,
Benderul şi alte multe,
Care las toate ştiute

Şi au prins într-a sale mreji
Vrăjmaşii săi cei viteji.
De-au cerut să facă pace
Neavînd alta ce mai face.

Şi din turcii cei mai aleşi
Au venit şi aice în Iaşi
Reiz Afendi şi mulţi
Pentru pace hotărîţi.

Iată şi moartea îi sosăşte
Tîlharul cel făr de veste.
Şi cu mare îndrăzneală
Îl face de esă afară.
Din palatul ce era,
Bolnav precum se afla,
Şi cînd găsiră cu cale
Ca să facă o primblare.
Înspre Nistru au purceas
Din oraş de-aice din Iaşi.
Căutînd loc de scăpare
Despre a morţii vănătoare.
În ceasul cel hotărît
Mai mult n-au îngăduit.

---

22) Feldmareşal.
23) Comandant şef al armatei.
24) E vorba de intrigile de la curte.
25) Comandant.
26) Cetatea Albă.
27) Chilia.
28) Adrianopolul?
29) Oceacovul.
30) Tighina.
31) Pacea se încheia fără voia lui Potemkin, care voia expulzarea turcilor din Europa.

Acolo au poruncit
Să-i aştearnă pe pămînt.

Şi îndată poruncind

Careta [32]) să-i stei în drum

Ca să odihnească puţin

Iar careta au stat în drum.

Şi privind în toate părţi
Pre cîmpii ce-i laţi şi verzi
Au oftat dintr-al său gănd
Lumea cu totul hulind [33]).
Dăndu-i aşa defăimare
Ca cum nici un preţ nu are.
Că cel ce bine o iubeaşte
La sfărşit rău se căieaşte.
Zis-au şi altă cuvîntare.
De a vieţii lui scurtare [34]).
Iată averea mea cea multă
Acum nimic nu-mi ajută.
Diemanturi şi brelanturi [35])
Nu-mi trebuiţi staţi în laturi.
Cinuri şi căvălării
De-acum vă las la cei vii.
Prietenii mei cei credincioşi
Acum sănt neputincioşi
Şi decît rudele toate
Moartea este mai aproape.
Şi grăbeşte cu tărie
Făcîndu-şi a sa datorie.
Puind străjeri într-armaţi
Stau cu caii înhămaţi
Ca să mă pornească îndată
Unde n-am fost niciodată.
Să las ai mei cunoscuţi
Să merg la cei neştiuţi.
Şi îndată cerură la sine
Icoana ca să se închine
Că pier toate de la sine.
Şi începură a lăcrăma
Spre ai săi a căuta
Învăţîndu-i cu cuvinte
Ca şi cum le-ar fi fost părinte
Ca să-şi aducă aminte
Şi pre el să nu-l uite.

Decît au mers o zi cale
Unde se numeşte vale
Codrul fundul Băcului
După starea locului.
Şi văzînd că-l ajungea
Aceia ce îl gonea,
Acolo au poruncit
Să-l aştearnă pe pămînt.
Să stea carăle în drum
Să odihnească puţin.

Şi privind în toate părţi
Pe cîmpii cei laţi şi verzi
Au oftat dintr-al său gănd
Lumea categorisind.
Dăndu-i aşa defăimare
Ca cum nici un preţ nu are.
Şi că cel ce o iubeşte
La sfîrşit prea se căeşte.
Zis-au şi cu cuvîntare
De a vieţii scurtare.
Iată averea mea cea multă
Acum nimică nu-mi ajută.
Diamanturi, brileanturi
Nu-mi trebuie staţi în laturi.
Cinuri şi cavalerii
Vă las de-acum celor vii.
Prietenii credincioşi
Acum sînt neputincioşi
Căci decît rudele toate
Moartea-mi este mai aproape.
Şi grăbeşte prea tare
Să facă a sa lucrare.
Are zapcii într-armaţi
Să-mi las caii înhămaţi
Şi ca să purceg îndată
Unde n-am fost niciodată.
Să las ai mei cunoscuţi
Să merg cu cei neştiuţi.
Deci ceru să-i dea la sine
Icoana ca să se închine.

Şi începînd a lăcrăma
Şi spre ai săi a căuta
Îi învaţă cu cuvinte
Ca cum le-ar fi fost părinte.
Şi le aduce aminte
Ca pe dînsul să nu-l uite.
Ca unul ce vede bine
Că pier toate de la sine

---

32) Trăsura domnească.
33) Lumea înconjurătoare intrigantă de la curte.
34) Împlinise abia 55 ani.
35) Briliante.

Şi după aceste toate
Schimbînd viaţa spre moarte
Şi se duce sprintenit
Spre locul ce l-au gătit.
Ca să-şi ei a sa răsplătire
Sau milă, sau osăndire.

Şi după aceste toate
Schimbă viaţa pre moarte.
Şi să dusă sprintinit
La locul cel rînduit.
Să-şi ia a sa răsplătire
Ori milă ori osăndire.
Deci fiind şi al meu lăcaş
Aice într-acest oraş.
Unul din cei ce-au privit
Al său fericit sfîrşit,
Tîmplîndu-se aici în ţară
Om aşa mare să moară,
N-am găsit cu stricăciune
A să scrie şi de mine
O scurtă istorioară
De o întîmplare aşa rară,
Ziua ce s-a săvîrşit
Fie în veci pomenit.

Dumenecă 1791 oct. 5

Varianta Stefanelli continuă relatarea autorului prin care se arată că a fost martor ocular al acestor întîmplări, precum şi data: Dumineca 1791, oct. 5. Varianta Andrieş nesemnată, termină cu moartea lui Potemkin, dar nici Stefanelli n-a putut descifra semnătura, aşa cum a putut-o face la Istoria lui Alexandru Macedon, ci numai bănuieşte că ar fi tot Gheorghe Nacul.

Varianta Andrieş are şi titlul: „Stihuri pentru moartea lui Potemkin", pe cînd varianta Stefanelli nu are titlu.

Întrucît versurile variantei Stefanelli sînt mai expresive decît ale variantei Andrieş, conchidem că această variantă este posterioară variantei Andrieş. Data de: Dumineca 1791 oct. 5, a variantei Stefanelli este data morţii lui Potemkin şi nu data compunerii versurilor, pentru că unele amănunte ale „rălaţiei" sînt posterioare morţii lui Potemkin.

Autorul variantei lui Stefanelli a fost martor ocular înmormîntării lui Potemkin, a găsit mai tîrziu într-un manuscris varianta Andrieş, scrisă de vr-un călugăr de la Trei Ierarhi sau altă mănăstire din Iaşi şi a completat-o cu cîteva versuri şi despre sine. Este un om cu carte şi mînuieşte mai bine versificaţia decît autorul variantei Andrieş.

Diacon GH. LUNGU şi A. PRICOP

Menţiuni documentare referitoare la dieci, şoltuzi, pîrcălabi, vornici şi pivniceri domneşti în Cotnari.

Cotnarul a cunoscut o dezvoltare importantă fixîndu-se printre tîrgurile mai mari ale Moldovei în secolele XV-XVII. Fiind tîrg deţinea un „catastih" [1]), un fel de registru în care se treceau operaţiile de vînzare-cumpărare,

1) Documentul din 30 martie 1602 publicat de Gh. Ghibănescu în *Surete şi Izvoade*, vol. II Iaşi 1907 pag. 173 şi documentul din 19 decembrie 1611 publicat în *Documente privind Istoria Romîniei*, veac. 17, A. Moldova, Ed. Acad. R. P. R.

avea pecete proprie – un arac cu o viţă de vie [2]) – şi organe administrative specifice: dieci, şoltuzi, vornici, pîrcălabi şi pivniceri domneşti.

Astfel, actul domnesc din 25 august 1454 [3]) prin care Petru Voevod întăreşte mănăstirii Moldoviţa, scuteală de vamă, a fost scris de diacul Ivaşco în Cotnari. Despre acest Ivaşco, după această dată nu se mai face nicio menţiune în documente.

În zapisul din 4 octombrie 1709 dat tot în Cotnari [4]), se vorbeşte despre vînzarea unei vii din Buhalniţa către postelnicul Gligoraş Tomiţa. Acest zapis este scris de Vasile diacul după cum însuşi menţionează:

„Şi eu Vasile diac de la vor-
„nicul Neculai, am scris zapisul
„să se ştie, şam scris la svănta
„mănăstire în Zlodica în casă la
„Dumnealui vatavul Negrul, şi
„santîmplat şi dumnealui vorni-
„cul Neculai întracea una vreme"
pag. 19-20.

Deşi între anii 1454-1709 s-au întocmit acte de vînzare-cumpărare în Cotnari, numele diecilor scriitori la îndămîna şoltuzilor nu mai sînt pomenite.

Un şoltuz din Cotnari, anume Iancea, este amintit într-un document din 24 octombrie 1598: acel şoltuz şi cei 12 pîrgari „mărturisesc" cum Nicula neguţător din Cotnari a vîndut o selişte cu 100 „unghii" [5]).

Într-un document din 19 decembrie 1611 este amintit alt şoltuz de Cotnari, Dumitru, care întăreşte mănăstirii Galata viile ce au fost ale tatălui său Bogdan. Acelaşi şoltuz Dumitru este amintit şi în documentele din 14 februarie 1612, din noiembrie 1615, din septembrie 1621 şi din august 1623 [6]).

La Cotnari exista şi curte domnească. Aceste curţi au fost conduse de pîrcălabi. Un astfel de pîrcălab, Goea, este pomenit în 1569 [7]).

Despre un alt pîrcălab „Pan Pavel Paleologul" care mărturiseşte asupra vînzării celei de a 4-a parte a satului Rădeni-Iaşi vîndut de Tanţa şi fratele ei Gheorghe din Rădeni „dumisale" lui Cărăiman paharnicul cel mare, face menţiune documentul din 15 octombrie 1602 dat în Cotnari [8]).

Un alt document din 5 ianuarie 1604 pomeneşte pe acelaşi pîrcălab, căruia voievodul Ieremia Movilă îi scrie: „ca să lase în pace de podvezi şi de jold şi de alte angarale, pe un vier al sfintei mănăstiri numită Tazlău". Acelaşi pîrcălab este amintit, probabil, şi în documentul din 12 iulie 1607 [9]).

Alt pîrcălab de Cotnari cu numele Pantelei, este amintit în documentul din 30 septembrie 1613 [10]).

---

2) Documentul din 24 octombrie 1598 publicat de Gh. Ghibănescu în *Surete şi Izvoade*, vol. XX, Iaşi 1928, pag. 91.

3) M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi 1932, pag. 509.

4) Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. VIII, pag. 19-20, Iaşi 1921.

5) Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. XX, pag. 90-91, Iaşi 1928.

6) Aceste documente sînt publicate în *Documente privind Istoria Romîniei veacul XVII*, A. Moldova, vol. III, Bucureşti 1954.

7) M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Şefăniţă-Vodă*, Iaşi 1943, pag. 444; Şt. Bîrsănescu, *Schola latina de la Cotnari*, Bucureşti 1957, pag. 75.

8) *Documente privind Istoria Romîniei, veacul XVII*, A. Moldova, vol. V, pag. 61, Bucureşti 1952.

9) *Documente privind Istoria Romîniei, veacul XVII*, A. Moldova, vol. II, Bucureşti 1953.

10) *Documente privind Istoria Romîniei, veacul XVII*, vol. III, Bucureşti 1954.

Despre un alt pîrcălab de Cotnari, anume Iacobu, face menţiune o inscripţie de pe un mormînt:

„Această petră au făcut şi au înfrîmşatu Iacobu pîrcălabul de Cotnar, fi[c]eoru lui Dumenică, cîndu au fostu viu, şi au făcut, deacă va muri, să o pue prea gropniţă a dumisale, să se ştie; şi cursul anilor au fostu vlto 1646-7".

Această inscripţie, după un decalc de N. Beldiceanu a fost publicată de N. Iorga [11]).

Despre acest, Iacobu, N. Iorga notează că „pare a fi cel pomenit într-un zapis la 1631" [12]).

Curţile domneşti din Cotnari au fost conduse, se pare, şi de vornici. Un asemenea vornic, numit Nicolae, este amintit într-un zapis scris de diacul Vasile în 4 octombrie 1709 în Cotnari [13]).

Renumite în Cotnari sînt pivniţele domneşti care există pînă astăzi. În aceste pivniţe se depozita renumitul vin de Cotnari.

Pivniţele erau sub supravegherea unui pivnicer. Un astfel de pivnicer este Petrea Capră amintit într-un hrisov dat la 8 aprilie 1676 prin care Ştefan Petru Voevod dă poruncă lui Contaş Sulgerul să împartă satul Deleni între Todiraş Cantacuzino şi domniţa Ruxanda. De faţă la această împărţire a fost pivnicerul din Cotnari, Petrea Capră.

Preot IUSTIN GAŞPAR

---

11) N. Iorga, *Inscripţii din Bisericile Romîniei*, vol. II, Bucureşti 1905.

12) N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VII, pag. 371, Bucureşti 1920.

13) Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, vol. VI, Iaşi 1923.

14) Am văzut documentul în copie la Preotul N. Mihalovici de la parohia Deleni Raionul Hîrlău.

Ceva în legătură cu Vartolomei Putneanu şi cu Vartolomei Măzăreanu.

În revista noastră nr. 3-4/1962 s-a publicat articolul: „Arhimandritul Vartolomei Putneanu. Contribuţie la elucidarea unei vechi confuzii".

În acest articol ne-am silit să dovedim în mod limpede că arhimandritul Vartolomei Putneanu care a fost egumen al mănăstirii Precista din Roman între anii 1797-1804, nu este sinonim – aşa cum crezuseră V. A. Urechea şi N. Iorga – cu învăţatul arhimandrit Vartolomei Măzăreanu.

S-au dat şi unele exemple de reeditare, pînă şi în zilele noastre, a teoriei eronate, emisă de cei doi academicieni.

În completarea acestora (vezi nota nr. 10 din cuprinsul articolului suscitat), găsim necesar a însera şi a combate de rîndul acesta o altă indicaţie greşită, făcută pe aceeaşi temă. Este vorba de publicaţia Academiei R. P. R. *„Lista Monumentelor de cultură de pe teritoriul R. P. R.*, ediţia 1955.

La capitolul „Monumente istorice", p. 170, se arată că în curtea bisericii Precista Mare din Roman se află *„Mormîntul arhimandritului Vartolomei Măzăreanu"*.

Ori, după cum s-a demonstrat de noi anterior, acolo odihnesc cei doi egumeni ai mănăstirii Precista şi ctitori ai spitalului: ierodiaconul Gherasim Putneanu împreună cu arhimandritul Vartolomei Putneanu, şi nici decum arhimandritul Vartolomei Măzăreanu.

Pentru Roman, şi îndeosebi pentru „Ospitalul săracilor" desăvîrşit în 1798 de el (Spitalul Unificat actual), Vartolomei Putneanu constituie o figură nu mai

puţin luminoasă decît a ilustrului său omonim cu care este confundat mereu.

În completare, atragem atenţiunea asupra unei greşeli de tipar, ce s-a strecurat în articolul precedent. Este vorba de inversarea textului de la două figuri din text: legenda de la figura nr. 2 se va citi la fig. nr. 4 şi invers.

EPIFANIE COZĂRESCU

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

«Журнал Московской Патриахий» **(Revista Patriarhiei din Moscova).** Iulie 1962, 79 p.; august 1962, 80 p.

Revista pe luna iulie, conținînd un material deosebit de important, se deschide cu descrierea călătoriei săvîrșită de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, în numele unității și al păcii, Patriarhilor din Serbia, Bulgaria și Romînia. Reportajul semnat de arhim. Pitirim și protoiereul A. Ostapov relatează că în zilele pascale ale primăverei 1962, Patriahul Alexei însoțit de Arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului și alte persoane au sosit la Belgrad. După întîlnirea cu Prea Fericitul Patriarh Gherman al Serbiei, au plecat în Macedonia, unde au vizitat mănăstirea muzeu a Sf. Naum de lîngă Ohrida. In ziua următoare Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a slujit dumnezeiasca liturghie în biserica din Vechea Ohrida, unde se află mormîntul Sf. Climent al Ohridei. In zilele următoare a făcut vizită Mareșalului Iosip Tito, a cercetat Facultatea de teologie, muntele Avala, cu monumentul eroului necunoscut și mănăstirea de călugărițe de acolo și s-a închinat la mormintele patriarhilor sîrbi.

La 28 mai, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei cu însoțitorii săi au sosit în Bulgaria. În cuvîntarea rostită a amintit de „unitatea duhului și a limbei care s-a păstrat datorită faptului că limba slavonă veche a devenit limba noastră comună a credinței și a bisericii. Noi am moștenit acest dar de la frații noștri mai vechi în creștinism și nu contenim a vă fi vouă recunoscători. Biserica rusă a primit din Bulgaria traducerile cărților de ritual și teologie, iar cînd a venit timpul, ea a restituit această datorie bisericească cu operile teologilor rusi".

În zilele următoare delegația bisericii ruse a vizitat monumentul eroilor de la Șipca, mănăstirea de călugărițe de la Cazanlîc, vechea biserică a Sf. Sofii, biserica rusească, mănăstirea de la Kneajevo și Academia teologică.

La 31 mai, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, cu însoțitorii, a sosit pe calea aerului la București, fiind întîmpinat de Prea Fericitul Patriarh Iustinian, secretarul General al Departamentului Cultelor, Prof. D. Dogaru, membrii Sf. Sinod și clerul capitalei. In aceiași zi, oaspeții bisericii ruse au vizitat mănăstirea de călugărițe Ghighiu, și mănăstirea monument istoric Snagov. La 1 iunie au vizitat Mănăstirea Curtea de Argeș unde li s-a făcut primire festivă.

La 2 iunie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei cu întreaga delegație a fost primit de Președintele Consiliului de Miniștri, Dl. Ion Gheorghe Maurer, și a fost decorat cu ordinul „Steaua Republicii Populare Romîne". În a-

ceeaşi zi a depus o coroană de flori la mormîntul D-rului Petru Groza. La 3 iunie, în biserica Sf. Spiridon s-a săvîrşit dumnezeiasca liturghie după care Prea Fericitul Patriarh Iustinian şi Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei au rostit cuvîntări.

O parte din delegaţia Bisericii ruse a vizitat Institutul teologic şi mănăstirea de maice de la Ciorogîrla, iar seara a asistat la concertul dat de corala clerului din Bucureşti şi corul studenţilor teologi. La 4 iunie, delegaţia Bisericii ruse a plecat spre patrie cu „neuitate impresii".

Din *predica* rostită de prot. A. Serghienco, în ziua de Sf. Serghie de Radonej, care se serbează la 5 (18) iulie, aflăm că Sf. Serghie a binecuvîntat oastea rusească la 18 august 1380 în lupta contra tătarilor. După biruinţa asupra tătarilor, cneazul Dimitrie Donscoi a venit la cuviosul Serghie, care a slujit Te-deum de mulţumire şi panahidă pentru ostaşii ucişi. Din acel timp în biserica rusă s-a întrodus sîmbăta morţilor în jurul datei de 26 octombrie.

În continuare, sînt ştiri despre solemnitatea de sfîrşit de an de la Academia teologică din Moscova. Tuturor absolvenţilor li s-a înmînat diploma de candidat în teologie, insigna, Mineiul de obşte şi colecţia revistei Patriarhiei. Titlul de magistru în teologie l-a obţinut episcopul Vasile Doroşevici din Biserica Autocefală Polonă.

Episcopul Emilian, reprezentantul Patriarhiei din Constantinopol, care a vizitat Patriarhia din Moscova, la plecare în ziua de 6 iunie 1962, a declarat: „Reorganizarea socială din lume, obligă Bisericile la acţiuni comune. Despre aceasta trebuie să se ocupe acum teologii, iar nu să se ocupe cu probleme teologice generale.

Patriarhul din Constantinopol s-a arătat iniţiatorul dialogului între Biserici în problema aceasta. În 1920, Patriarhia din Constantinopol a apărut cu chemarea de a se începe unirea creştinilor şi acum noi vedem în Mişcarea Ecumenică binecuvîntarea lui Dumnezeu. Acum a sosit timpul, cînd trebuie a se vorbi nu despre aceea ce desparte pe creştini, ci despre aceea ce îi leagă pe creştini.

Mişcarea Ecumenică este dialog şi nu monolog şi noi ortodocşii putem aduce în Mişcarea Ecumenică o foarte mare contribuţie. Foarte importantă este prezenţa şi mărturia Bisericilor Ortodoxe în Mişcarea Ecumenică. Asistăm la reîntoarcerea mîntuitoare către Predania Sf. Părinţi şi ortodoxia bisericească. Noi nu putem ascunde lumina proprie.

Mulţumesc lui Dumnezeu, că în ţara voastră credinţa este aşa de puternică. Numărul mare de credincioşi care frecventează acum bisericile, ne arată, ce putere mare are cultul divin ortodox. Şi faptul rămîne fapt, că în Academiile teologice şi Seminarii învaţă foarte mulţi tineri, devotaţi Bisericii" (p. 43-44).

O delegaţie de profesori ai Facultăţii de teologie a Universităţii din Atena, timp de 15 zile, de la 23 mai 1962, au fost oaspeţii Patriarhiei din Moscova.

Delegaţia de profesori a vizitat Muzeele şi Galeriile de Artă din Moscova, Academia teologică de la Zagorsc, Biserica Învierii de la Socolnichi, Catedrala Uspenia şi Seminarul teologic din Odesa. La Academia teologică din Leningrad, în ziua de 31 mai, s-a ţinut şedinţă solemnă. Profesorul N. D. Uspenschi a vorbit despre

Sarcinile teologiei ortodoxe în viaţa contemporană a Bisericii.

Din partea delegaţiei greceşti a vorbit prof. Amilcar Alivizatos, unul din fruntaşii teologi ortodocşi ai timpului nostru. Părţi din referatul *Teologia Ortodoxă contemporană şi problemele bisericii greceşti* al prof. Alivizatos sînt publicate în revistă.

Prof. Alivizatos porneşte de la faptul existenţei în Biserică, alături de sfînta Tradiţie încă a Tradiţiei bisericeşti sau creştine, care se evidenţiază viu în viaţa contemporană a Bisericii.

Înaintea teologiei ortodoxe stă urgenta sarcină a eliberării Tradiţiei bisericeşti de suprapuneri dăunătoare.

După expresia prof. Alivizatos, Biserica Ortodoxă trebuie să devină Biserică vie, dar nu istorică, adică ea nu poate să se mărginească numai la recunoaşterea în trecut a activităţii sale dogmatice, liturgice şi canonice, ci trebuie să trăiască creator cu aceste laturi ale ortodoxiei; în domeniul teologiei dogmatice, în special trebuie o deosebire clară între dogme şi teologumene.

În viaţa liturgică a Bisericii, care alcătuieşte o latură foarte importantă a ortodoxiei, de asemenea sînt probleme proprii (aici prof. A. Alivizatos a citat referatul prof. N. D. Uspenschi). Problema urgentă a Dreptului canonic ortodox, după părerea prof. Alivizatos, constă în codificarea canoanelor bisericeşti şi în revizuirea lor în spiritul tradiţiei apostolice.

De asemenea trebuie să fie revăzute, dar nu reînoite, canoanele care definesc raportul Bisericii cu Statul, în duhul învăţăturii sfîntului Apostol Pavel. Canoanele învechite îngreuiază viaţa Bisericii şi o îndepărtează de la învăţătura Apostolului Pavel, despre natura Bisericii, în viaţa căreia trebuie să trăiască „duhul lui Hristos“ în aşa măsură, ca toţi creştinii să fie una nu numai după nume, ci şi după duh.

In afară de problemele amintite atingătoare de viaţa internă a ortodoxiei, există probleme cu caracter extern; chestiunea relaţiilor Bisericii ortodoxe cu Biserica romano-catolică, cu Bisericile antice creştine: coptă, iacobită şi altele şi în sfîrşit cu Protestantismul. Biserica ortodoxă trebuie să ia în considerare faptul existenţei întregii lumi creştine, despărţite. Teologii Bisericilor ortodoxă şi rom.-catolică trebuie să se întîlnească şi să lucreze pentru apropiere, dar fără amestecul elementului politic. Întîlnire de acelaşi fel trebuie să aibă loc între teologii ortodocşi şi teologii Bisericii copte, iacobite şi ai altor Biserici.

Protestanţii doresc să fie înţeleşi de ortodocşi şi noi trebuie să stabilim contacte personale cu teologii lor pentru a se ajunge la înţelegere reciprocă.

Academia teologică din Moscova a acordat titlul de doctor honoris causa profesorului A. Alivizatos, iar Academia de la Leningrad acelaşi titlu prof. Vasilias Ioanidis. La 6 iunie, profesorii greci au fost primiţi de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei şi decoraţi cu ordinul Sf. Vladimir.

În interviul acordat presei, prof. A. Alivizatos a declarat: Doresc să menţionez că, pentru întîia oară în istorie reprezentanţii teologiei greceşti vizitează Rusia. D-sa aminteşte că în 1936, la Atena, s-a ţinut primul Congres al teologilor. S-a stabilit atunci ca, în anul următor, să se ţină al doilea Congres al teologilor, la Bucureşti, dar din multe cauze, acest congres nu s-a ţinut. În prezent din nou s-a ridicat ches-

tiunea ţinerii Congresului şi eu cunosc că teologii din Romînia de acum se ocupă cu pregătirea acestei întîlniri. Acum după întîlnirea noastră cu teologii ruşi, consider că ei trebuie să contribuie la organizarea acestui Congres.

Toate problemele care stau înaintea Bisericii ortodoxe sînt extrem de serioase. Biserica ortodoxă acum atrage atenţia Bisericilor Catolică şi Protestantă. După părerea mea, sînt numai primii paşi care duc spre unitatea Bisericilor. Unitatea Bisericilor este o problemă fundamentală şi actuală şi rezolvarea ei o aşteaptă toată lumea.

Sarcinile Bisericii noastre faţă de Mişcarea Ecumenică au un caracter îndoit.

În primul rînd toată lumea creştină trebuie să ştie ce este Biserica ortodoxă. Desigur că teologii altor Biserici au cunoştinţe despre existenţa Bisericii Ortodoxe, dar cunoştinţa aceasta este departe de a fi îndestulătoare. Sînt lucruri serioase, la baza cărora se poate spune că teologii germani, englezi şi alţi teologi nu ne înţeleg îndeajuns de limpede şi nu cunosc Liturghia noastră. Nu se poate admite ca mărturisirea de credinţă să fie învăţată numai după cărţi, scrise de persoane care nu aparţin Bisericii despre care ei scriu. Prima sarcină a noastră în Mişcarea Ecumenică este ca noi, ortodocşii singuri să vorbim despre noi înşine.

A doua problemă: trebuie să ajungem, ca celelalte Biserici să înţeleagă poziţia pe care o are Biserica ortodoxă între cultele creştine. Aceasta, poate avea influenţă directă şi asupra doctrinelor lor. Aşa de exemplu, după mulţi ani de colaborare în Mişcarea Ecumenică, am observat că alte Biserici au început să se apropie tot mai mult de Biserica ortodoxă, spre a cunoaşte mai bine ortodoxia. Patruzeci de ani în urmă pînă la stabilirea contactelor, Protestanţii cunoşteau foarte puţin Liturghia, slujba episcopală şi alte tradiţii ale Bisericii ortodoxe. Acum însă, după astfel de contacte, protestanţii nu numai că vorbesc serios despre Liturghie şi despre episcopat, dar şi procedează la reforme în latura apropierii lor cu ortodoxia. De asemenea în Bisericile protestante se face studiul serios al liturghiei ortodoxe. În încheiere, îmi expun dezideratul pentru continua dezvoltare a colaborării, a contactelor personale, a schimbului de articole, teologi şi studenţi (p. 52-54).

În continuare aflăm că, de la 1-12 iunie 1962, în U.R.S.S. s-a aflat o delegaţie a lucrătorilor din aparatul central al Consiliului Mondial al Bisericilor. Este prima delegaţie care vizitează Biserica Ortodoxă Rusă, după intrarea acestei Biserici în Consiliul Mondial al Bisericilor. Delegaţia a vizitat Moscova, Zagorsc, Tallin, Tbilisi şi Leningrad. Scopul vizitei: aflarea căilor prin care Biserica rusă poate să-şi aducă contribuţia sa la gîndirea şi progresul Consiliului Mondial al Bisericilor în probleme teologice şi în problema păcii.

Şeful delegaţiei Dr. Lesli R. Cook a declarat: a) tot ce-am văzut, a produs asupra noastră adîncă impresie, îndeosebi credinţa creştinilor ruşi, cu care noi ne-am rugat împreună la liturghie; b) dorim să spunem, că Biserica Ortodoxă Rusă, cu marile sale tradiţii şi cu enorma sa experienţă, deschide noi orizonturi în înţelegerea vieţii duhovniceşti în Hristos, în faţa tuturor Bisericilor, membre ale Consiliului Mondial

al Bisericilor; c) şi încă dorim să zicem, că Biserica Ortodoxă Rusă care există în noile condiţii sociale, poate da mult din experienţa sa altor Biserici, care se găsesc în condiţiile schimbărilor sociale repezi. Delegaţia a rămas adînc impresionată de modul conducerii ierarhice şi a parohiilor Bisericii Ortodoxe Ruse.

La rubrica *Probleme ecumenice*, se relatează despre Şedinţa Comitetul Executiv al Consiliului Mondial al Bisericilor ţinută la Geneva, la 28 martie.

La rubrica *În apărarea păcii*, se publică cuvîntarea Patriarhului Alexei ţinută la Congresul Mondial pentru Dezarmarea Generală şi Pace. (Cîteva idei din această cuvîntare au fost amintite în revista noastră Nr. 9-12, anul 1962).

În articolul: *Ecumena, catolicismul şi ecumenismul contemporan*, se face analiza acestor termeni în diferite epoci şi la diferite biserici. Cuvîntul „ecumenic" capătă o nouă recunoaştere în cercurile gînditoare protestante în secolul al XIX-lea. La conferinţa de la Oxford în 1937, cuvîntul ecumenic, a fost definit aşa: Termenul „ecumenic" se referă la expresia în istorie a unităţii Bisericii. Conştiinţa şi acţiunea Bisericii sînt ecumenice, în măsura în care ele sînt îndreptate spre înfăptuirea„ unei sfinte" Biserici şi a frăţiei creştinilor care recunosc pe Unul Domn.

Secretarul General al Consiliului Mondial al Biserilor declară, că următoarele cauze explică folosirea largă a acestui cuvînt: a) termenul consfinţit de timp are istoria sa; b) acest termen se poate folosi, deoarece el n-a fost adoptat de nici o confesiune şi c) cu acest termen s-a putut defini natura mişcării contemporane a colaborării şi unităţii, care tinde a scoate în evidenţă unitatea fundamentală şi ecumenicitatea Bisericii lui Hristos.

Prot. P. Socolovschi descrie călătoria sa din aprilie 1962 la creştinii din Biserica Etiopiei.

La sfîrşit se face necrologul Mitropolitului Timotei al Poloniei, mort la 20 mai 1962.

* * *

Numărul pe august se deschide cu descrierea sărbătorirei hramului Sf. Treimi în Lavra Sf. Serghie din Zagorsc. Împreună cu patriarhii bisericilor rusă, gruzină, şi bulgară la dumnezeiasca liturghie a slujit I. P. S. Mitropolit Iustin.

Sînt amintite în continuare cîteva fapte din viaţa Bisericii ortodoxe ruse: hirotonia Arhim. Serafim Nichitin ca episcop al Cursculuı şi Belgorodului, la 8 iulie 1962. Noul episcop este născut în 1905 în Petersburg. In 1928 a absolvit Institutul de Arhitectură. A luat parte în războiul pentru apărarea Patriei. În 1959 a obţinut titlul de candidat în teologie. Din 1951 neîntrerupt a fost arhitectul eparhial din Leningrad.

La 11 iunie 1962 a dat examenul de magistru la Academia teologică din Moscova protoiereul Petr Gnedici cu teza; *Dogma răscumpărării în ştiinţa teologică rusă în ultimii cincizeci de ani (1892-1944).*

În rubrica *În apărarea Păcii*, se publică Comunicatul consfătuirii reprezentanţilor religiilor, participanţi la Congresul Mondial pentru Dezarmare Generală şi Pace din 13 iulie 1962. În timpul Congresului Mondial pentru Dezarmare şi Pace din Moscova, în Lavra Sf. Serghie din Zagorsc s-a ţinut Consfătuirea reprezentanţilor tuturor religiilor. (Asupra acestei Consfătuiri s-a scris în revista Mitropolia Moldovei şi Sucevei Nr. 9-12/1962)

La rubrica: *Probleme ecumenice*, I. Ivanov publică articolul: *Despre problemele teologice contemporane.* Autorul afirmă, că ceea ce uneşte pe toţi creştinii este: credinţa într-un singur Dumnezeu, în trei ipostase; credinţa în Iisus Hristos ca Mîntuitor; una singură Sf. Scriptură, păstrată de toate confesiunile; credinţa în necesitatea botezului pentru iertarea păcatelor; aşteptarea învierii morţilor şi a vieţii viitoare.

Toţi creştinii cred că mîntuirea se face în Biserică, pe care Domnul a întemeiat-o şi a răscumpărat-o cu Sîngele Său. De asemenea pe toţi creştinii îi uneşte şi nădejdea tare că va veni timpul mult aşteptatei unităţi.

Ceea ce desparte de fapt pe creştini este înţelegerea diferită a Sf. Tradiţii; înţelegerea diferită a Sfinţeniei şi a Euharistiei.

Protoiereul P. Gnedici scrie documentatul articol despre: *Înţelegerea ortodoxă a Bisericii şi unitatea vieţii bisericeşti* (p. 48-61).

Prof. N. Uspenschi publică referatul citit la Academia teologică din Moscova în ziua de 3 august 1962, în cinstea Arhiepiscopului Michail Ramsey de Canterbury, despre *Liturghia Anglicană (Cina Domnului) din punct de vedere ortodox.* Articolul este tipărit numai în parte.

Prof. Socolovschi continuă descrierea călătoriei sale la creştinii din statele Africei: Ghana Dahomey.

E. Karmanov evocă personalitatea şi opera lui Atanasie I. Papadopolo-Kerameus cu prilejul comemorării a 50 de ani de la moartea sa. Născut în Grecia în 1859, a publicat circa 360 de lucrări în limbile greacă şi rusă. Din însărcinarea Academiei Române, în 1909 a publicat documentele greceşti referitoare la Istoria Romîniei. În capitala sa operă: *Catalogul Manuscriselor din Ierusalim* în 5 volume (apărute între 1891-1915) descrie mai mult de 2600 manuscrise greceşti. Editarea textelor greceşti sub titlul *Analecta Ierosalimica* cuprinde perioada de timp din secolul V-XIX-lea, apărute de asemenea în 5 volume. În 1909 a publicat volumul de texte teologice din sec. IX-XV, sub titlul „Varia Graeca Sacra". Încetăţenit în Rusia, personalitatea sa se adaugă marilor învăţători greci din Rusia: Maxim Grecul (sec. XVI); Paisie Ligaridi (sec. XVII); fraţii Lihuda (sec. XVIII); tatăl şi fiul Destunis (sec. XIX).

Revista se încheie cu *note bibliografice* asupra revistei *Harul* a Patriarhiei din Antiohia şi revistei *Studii Teologice* nr. 1-2/1961 a Institutelor teologice din Patriarhia Română.

Pr. PAUL MIHAIL

Matilda Caragiu-Marioţeanu, **Liturghier romînesc.** *Un manuscris anonim inedit.* Editura Academiei R. P. R. 1962, p. 161.

S-au scris diferite şi importante lucrări privind aromîna, istroromîna, macedoromîna şi meglenoromîna. (Take Papahagi, Gustav Weigand, Sextil Puşcaru, T. Capidan ş. a.). Nu s-au terminat încă discuţiile între aceia care susţin că graiurile romanice sud dunărene ar fi limbi de sine stătătoare şi aceia care le consideră dialecte ale limbii romîne. Aceste discuţii au îngreuiat mult adunarea unui material nou. Unele precizări şi concluzii au fost fixate în cele două volume de *Fonetică şi dialectologie* (1959-1960) apărute în Editura Academiei R. P. R.

Cartea publicată de Matilda Caragiu-Marioţeanu, se înscrie printre lucrările care adîncesc studiul dialectului aromîn. Ea este importantă din două puncte de vedere: a) pune la dispoziţia unui public larg, un text de aromînă; b) pune, de asemenea, la dispoziţia specialiştilor, spre cercetare, primul text religios, cunoscut pînă acum la aromîni.

Descoperit cu mulţi ani în urmă (1939) de profesorul albanez Ilo Mitkë Oafëzezi, manuscrisul Liturghierului aromîn s-a pierdut. S-au păstrat două fotocopii de calitate inferioară. Textul aromîn — un Liturghier — scris cu litere greceşti este singura carte *„care ni s-a păstrat în dialectul aromîn"*. Acest text cuprinde: o parte din rînduiala pregătirii slujitorilor bisericeşti înainte de proscomidie; troparele unor sfinţi; o rugăciune rostită din faţa uşilor împărăteşti. Liturghia sf. Ioan Gură de Aur nu se deosebeşte prea mult de Liturghia din tipăriturile romîneşti a aceluiaşi sfînt. În textul aromînesc lipsesc unele rugăciuni; se dau, însă, indicaţiuni de tipic scrise *„în limba greacă"*. Rugăciunile trebuiau citite de slujitori în limba greacă, *„în taină"*, *„din altă carte"*. (Ex. rugăciunile antifoanelor, rugăciunea din timpul cîntării heruvimice). Scopul traducerii Liturghierului a fost *„acela de a se face înţeles serviciul divin de către aromîni"*.

Liturghierul aromîn are valoare istorică şi literară deosebită. Este *„prima scriere aromînească descoperită pînă acum, destinată oficierii serviciului divin în aromînă"*. Alături de textele, inscripţiile şi celelalte scrieri din secolul al XVIII-lea *„el constituie mărturia de necontestat a vechimii manifestărilor spirituale în limba maternă la aromîni"*. Textul manuscrisului *„este un document de limbă veche aromînească, nealterată de tendinţa lalinizantă şi dacoromînizantă a secolului al XIX-lea"*. Munca cercetătoarei a fost anevoioasă atît la transcrierea şi transliteraţia textului, cît şi la studiul limbii şi la editarea acestui manuscris. Sînt reliefate particularităţile de grafie, morfologice şi lexicale ale manuscrisului. Notăm explicarea etimologică a conjuncţiilor *madami* şi *maspar*.

Plecînd de la unele aspecte ale grafiei şi de la unele fapte de limbă, autoarea afirmă cu precauţie că manuscrisul a fost copiat la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Locul unde a fost copiat: Albania. Autorul necunoscut. Pare a fi *„un cleric învăţat, dintr-un sat aromînesc, foarte apropiat de un oraş cu numeroase biserici"* (= Moscopole). Reiese odată mai mult, importanţa pe care a avut-o clerul în viaţa culturală din trecut.

Preot M. MĂNUCĂ

Antim Ivireanul. **Predici.** Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de *G. Strempel.* Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1962, 322 p.

În cadrul valorificării şi reconsiderării literaturii romîne vechi, în editura Academiei R. P. R., G. Strempel publică ediţia critică a predicilor Mitropolitului Antim. În studiul introductiv, editorul precizează că, istoriografia burgheză a trecut, vădit, sub tăcere activitatea şi opera lui Antim Ivireanul. În epoca sa Mitropolitul Antim s-a făcut ecoul năzuinţelor poporului, luptînd ca patriot pentru înlăturarea stăpînirii turceşti, iar ca mitropolit criticînd nedreptăţile sociale. Activitatea lui Antim, ca patriot şi

scriitor, este relevată acum, prin publicarea operei sale *Predici* rostite între anii 1709-1716.

Editorul arată, că referitor la biografia mitropolitului nu sînt încă date noi deplin lămuritoare. Antim s-a născut în Iviria şi mai tîrziu a căzut rob la turci, de la care este răscumpărat de Patriarhia ecumenică. Îndeletnicirile sale: sculptura în lemn, pictura, broderia ca şi cunoaşterea limbilor străine: greaca şi slavona, l-au impus atenţiei voievodului Constantin Brîncoveanu, care-l aduce în ţară între anii 1688-1690. În anul următor, devine monahul Antim. În Bucureşti a învăţat arta tipografică pe lîngă episcopul Mitrofan. Din vara anului 1691 şi pînă în 1694, Antim conduce tipografia domnească. Psaltirea tipărită în 1694 vădeşte că ieromonahul Antim învăţase limba romînă (p. 10).

Din 1696, Antim este egumen al mănăstirii Snagov, unde se mută cu o parte din tipografie, la care tipăreşte 14 cărţi: romîneşti, greceşti şi greco-arabe. Tipografia arăbească de la Snagov, dăruită de voievod Patriarhatului din Antiohia, a devenit prima tipografie romînească, care a funcţionat în orientul ortodox (p. 12). Reîntors în Bucureşti tipăreşte alte 15 cărţi, între anii 1701-1705.

Antim, ca episcop de Rîmnic (1705-1708) tipăreşte cărţi de bază ale slujbelor bisericeşti, printre care Molitvelnicul (1706) pentru prima dată în romîneşte. Prin tipăriturile sale, Antim contribuie la introducerea limbii romîne în biserică (p. 14).

Privitor la alegerea lui Antim ca mitropolit al Ţării Romîneşti, editorul G. Ştrempel combate afirmaţiile eronate ale lui N. Iorga, Sextil Puşcariu şi Atanasie Mironescu, care în lucrările lor arătau că înscăunarea lui Antim s-a făcut „din porunca voievodului" şi restabileşte adevărul pe bază de documente istorice.

G. Strempel arată mare interes pentru patriotismul mitropolitului Antim, atunci cînd analizează atitudinea acestuia faţă de pretenţiile abuzive ale patriarhului Ierusalimului cu privire la încălcarea drepturilor Bisericii Ungrovlahiei. Patriotismul mitropolitului se vede mai ales în acţiunea sa pentru înlăturarea stăpînirii otomane. Alianţa romîno-rusă din vara anului 1711 şi acţiunea întreprinsă de mitropolitul Antim, îl pune în conflict cu voievodul Brîncoveanu. Analizînd cele două apărări prezentate în scris de către mitropolit, editorul trage concluzia că este „cea mai veche apărare ce s-a păstrat în literatura dreptului vechi romînesc".

Editorul evocă cu patos ultimii ani ai mitropolitului Antim, care scos din treapta arhiereilor, este măcelărit pe drumul surghiunului şi aruncat într-un afluent al rîului Mariţa în prima jumătate a lunii septembrie 1716.

Trecînd la analiza operei mitropolitului Antim şi făcînd precizări şi observaţiuni asupra cercetărilor din trecut, editorul găseşte că predicile sau didahiile după denumirea greacă, au mare valoare istorico-literară şi artistică.

Mitropolitul Antim apare în biserica romînească cu predica vie, legată de viaţă, menită să îndrepte pe credincioşi.

În total, s-au păstrat 28 predici rostite între 1709-1716 la sărbători mari şi duminici şi alte 7 predici ocazionale: una la instalarea sa ca mitropolit, trei cuvîntări funebre, un cuvînt la parastas şi două cuvîntări la spovedanie. Aceste predici s-au aflat în 3 manuscrise păstrate la Academia R. P. R. şi în două ma-

nuscrise păstrate la particulari. Din aceste manuscrise, cel mai vechi şi mai apropiat de original, este cel descoperit de editorul G. Strempel, care şi serveşte ca text de bază la publicarea predicilor.

Problema de căpetenie, pe care o rezolvă ediţia critică, este aceea a precizării izvoarelor folosite de Mitropolitul Antim la alcătuirea predicilor. Majoritatea istoricilor literari din trecut folosind pe C. Erbiceanu şi Melchisedec credeau că Mitropolitul Antim a fost influenţat de Ilie Miniat. Alţii îmbrăţişau părerea lui N. Iorga, care afirma că scrierile patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului ar fi fost modelul mitropolitului Antim.

G. Strempel, pe baza documentării şi a comparaţiei, pe baza investigaţiilor personale ajunge la concluzia că Mitropolitul Antim nu s-a inspirat din predicile lui Ilie Miniat, nici din scrierile Patriarhului Hrisant Notara; *predicile sale sînt creaţii personale şi sînt legate de viaţa poporului romîn* (p. 52).

Antim Ivireanul foloseşte însă cărţile Vechiului şi Noului Testament, scrierile Părinţilor bisericeşti, ca Atanasie cel Mare, Dionisie Areopagitul, Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Ioan Damaschin, Efrem Sirul etc. El nu compilează însă scrierile acestor Părinţi ai Bisericii, nici nu împrumută ideile lor, ci îi citează la întărirea afirmaţiilor şi argumentărilor sale (p. 53).

Pe lîngă aceste scrieri, Mitropolitul Antim foloseşte şi unele legende apocrife. Citează unii filozofi şi poeţi greci: Anaxagoras, Aristotel, Democrit, Socrate etc.; nu-i era străină nici literatura populară romînească şi nici cea medicală.

Originalitatea predicilor Mitropolitului Antim constă în legătura ideilor teologice cu viaţa de toate zilele, în dezvăluirea unor nedreptăţi sociale şi în măiestria cuvîntului său. Predicile Mitropolitului Antim constituie izvor de informaţie economică şi politică din primele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Editorul analizează conţinutul predicilor îndreptate împotriva boierimii, împotriva nedreptăţilor pe care le suferea ţărănimea exploatată de cele peste 40 de dări pe care le suporta, împotriva celor ce se asociaseră cu Mitrofan de Nisa vrăjmaşul său, împotriva faptelor urîte ale celor ce nu păzesc poruncile Domnului.

Subliniind prezenţa elementelor realiste în predicile Mitropolitului Antim şi dînd exemple din stilul său natural, editorul găseşte că predicile erau întocmite după procedeele clasice: Versetul scripturii, modul de adresare, introducerea, tratarea, încheierea, care uneori cuprinde şi rugăciunea.

Studiul introductiv se sfîrşeşte cu arătarea ediţiilor apărute a predicilor. Prima ediţie a apărut la 170 de ani de la moartea mitropolitului; între timp au mai apărut 4 ediţii, ultima în 1915; toate ediţiile sînt de popularizare şi nici una ştiinţifică.

Urmează textul predicilor de la pag. 71-306 după manuscrisul 3460 al Bibliotecii Academiei R. P. R.; sub linie, autorul reproduce toate deosebirile de text, chiar pe acelea care nu schimbă cu nimic sensul frazelor, socotind că sînt folositoare filologilor şi lingviştilor. Cartea se sfîrşeşte cu ilustrarea ctitoriei Mitropolitului: Biserica Antim din Bucureşti; sînt reproduse pagini de pe manuscrisele predicilor, o pagină din manuscrisul original al *Chipurilor*

Vechiului şi Noului Testament şi cele două copii ale operei Mitropolitului Antim.

Drept încheiere menţionăm, aşa dar, că înainte de a rosti predicile sale în faţa altarului, mitropolitul Antim cugeta în romîneşte. Cugetînd romîneşte, el era îndemnat să le rostească în limba poporului romîn, pe înţelesul tuturor. Predicile sale nu sînt compilări din alţi predicatori, din alte opere sau de pe alte ţărmuri. Mitropolitul meditează, şi citează Sf. Scriptură, Sf. Părinţi şi literatura populară romînească.

Predicile mitropolitului Antim, apărute acum în ediţie critică, constituie un bun comun al limbei înaintaşilor noştri. De aceea volumul trebuie să se răspîndească în toată Biserica romînească, trebuie să intre în mîinile tuturor preoţilor.

Cinste şi preţuire ostenitorului, G. Strempel, care cu migală şi pricepere ştiinţifică a lucrat la această ediţie critică.

Preot PAUL MIHAIL

Societatea de Studii Clasice din R. P. R., **Studii Clasice III.** Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti 1961, 502 p.

Între 18-24 septembrie, 1960, s-a ţinut la Eforie o «Conferinţă internaţională de studii clasice din ţările socialiste». Discuţiile s-au purtat în jurul unor aspecte mai importante ale civilizaţiilor vechi, ca de exemplu: 1) Populaţiile băştinaşe din regiunile dunărene şi raporturile lor cu grecii şi romanii; 2) Viaţa socială şi economică, politică şi culturală în provinciile Imperiului roman; 3) Literatura din epoca imperială (greacă şi latină).

Paralel cu şedinţele plenare şi pe secţii au fost organizate vizite la principalele monumente şi aşezări arheologice din Dobrogea.

Primul capitol al publicaţiei pe care o prezentăm, **Comunicări şi studii,** cuprinde un număr remarcabil din *Comunicările* susţinute la *Conferinţa* de la Eforie. Şirul celor 44 de comunicări şi studii este deschis de acad. A. Graur cu prezentarea intitulată: «*Recherches sur le substrat du roumain*. Formarea limbii şi poporului romîn a fost obiectul unor discuţii îndelungate. În ultimul timp, Academia R. P. Romîne a constituit o comisie care — sub conducerea lingvistului Iorgu Iordan —, are sarcina de a coordona munca istoricilor, arheologilor, lingviştilor, etnologilor şi antropologilor. De un interes excepţional este cunoaşterea substratului limbii romîne. După ce enumeră o serie de ipoteze formulate asupra problemei în discuţie (un substrat daco-get, traco-daco-get sau un substrat iliric, mai precis traco-iliric), autorul propune metoda de a se «identifica elementele autohtone din romînă şi albaneză şi de a reconstitui apoi originile lor dace, trace sau ilirice» (p. 21). Muncă dificilă şi plină de riscuri, care trebuie făcută cu toată prudenţa pentru a da rezultate. Pentru început, acad. A. Graur, recomandă ca mai urgent «să se stabilească cu relativă certitudine trăsăturile caracteristice ale traciculuí şi iliricului, pe mărturia documentelor vechi, şi numai după aceea se va căuta să se elucideze istoria cuvintelor romîneşti aparţinînd substratului» (p. 21). La această lucrare di-

ficilă s-a angajat lingvistul C. Poghirc.

Vladimir Georgiev, în comunicarea : *Sur l'ethnogenèse des peuples balkaniques—le dace, l'albanais et le roumain* (p. 23-27), reia problema originii albanezilor şi a limbii lor. Părerea autorului este că «dacomisiana este limba mamă a albanezei». Aceasta ar explica prezenţa a «numeroase corespondenţe între romînă şi albaneză care sînt consecinţa faptului că romîna s-a dezvoltat pe un substrat daco-misian în timp ce albaneza este coborîtoare directă din daco-misiană» (p. 27). Problema este tratată pe larg în lucrarea Българска этумология у ономастика, Sofia, 1960.

Urmează două scurte prezentări de lingvistică : I. Fischer, *Phonèmes et graphèmes vocaliques dans l'orthographe ionienne-attique classique* (p. 29-32) şi C. Poghirc, *La valeur phonétique de l'oscillation graphique thrace A/E à la lumière des données des langues balkaniques modernes* (p. 33-37). În continuare, o serie de articole şi comunicări discută diferite aspecte ale societăţii din dreapta şi stînga Dunării pe o întindere de şase secole înainte şi după Hristos. Vom reda titlurile lucrărilor în traducere românească specificînd limba în care sînt redactate (vom nota : *L G.* pentru limba germană şi *L. F.* pentru limba franceză).

Christo Danoff, *Arta războiului la vechii traci în epoca de democraţie militară* (L. G., p. 39-47) ; Georges Daux, *Thasos şi ţinuturile dunărene* (L. F., p. 49-51) ; D. M. Pippidi, *Istria şi Geţii în secolul al III-lea înaintea erei noastre* (L. F., p. 53-66) ; A. Aricescu, *Populaţia autohtonă din Dobrogea şi raportul ei cu grecii în epoca elenistică* (L. G., cu o hartă a Dobrogei şi 9 fotografii înfăţişînd diferite obiecte descoperite prin săpăturile arheologice efectuate aici în ultimul timp, p. 67-82) ; Bucur Mitrea, *Asupra monezilor cetăţilor pontice descoperite pe teritoriul populaţiilor locale* (L. F., p. 83-88). Se arată că studiile descoperirilor monetare din cetăţile pontice, găsite în ţările geto-dace, ne îngăduie să înţelegem mai bine processus-ul evoluţiei sociale şi economice al acestor populaţii ; Mayer A. Halevy (Bucureşti), *În jurul unei probleme de numismatică antică. A existat o monedă de aur dacă ? Cu privire la stater în legenda* ΚΟΣΩΗ (L. F., p. 89-92), «Kosonul» era o monedă de aur avînd valoarea unui stater de aur.

Theophil Iwanow (Sofia), *Tracia-Relaţii politice comune în ajunul stăpînirii romane în Tracia* (L. G., 93-98) ; Johannes Irmscher (Berlin), *Friedrich Engels şi Creştinismul primar* (L. G., p. 99-106) ; B. Gerov (Sofia), *Acordarea dreptului de cetăţean roman şi colonizarea în Tracia înainte de Traian* (L. G., p. 107-116) ; Florea Bobu Florescu (Bucureşti), *Şirul metopelor pe monumentul de la Adamklisi* (limba italiană, p. 117-121) ; S. Comănescu (Bucureşti), *Consideraţiuni matematice asupra monumentului de la Adamklisi* (L. F., 123-126) ; P. Oliva (Praga), *Cîteva observaţiuni cu privire la istoria panonică* (limba engleză, p. 127-130) ; Ronald Syme (Oxford), *Dacia sub Antonin Piul*, (L. F., p. 131) ; D.

Protase (Cluj), *Forme particulare ale artei romane provinciale în Dacia* (L. F., p. 133-141) ; Sorin Stati (Bucureşti), *Limba inscripţiilar latine în Dacia şi în Scytia Minor* (L. F., p. 143-146). «Obiectul acestui studiu este de a prezenta rezultatele unei cercetări lingvistice minuţioase consacrate inscripţiilor găsite pe teritoriul Republicii Populare Romîne». În această privinţă autorul a publicat cartea «*Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scytia Minor*», Bucureşti, 1961. Iza Biezunska Malowist, *Sclavii născuţi în casa stăpînului* (οἰκογενεῖς) *şi munca sclavilor în Egiptul roman* (L. F., p. 147-162) ; Jan Burian (Praga), *Asupra istoriei populaţiei autohtone nordafricane în primele două secole ale erei noastre* (L. G., p. 163-174) ; Iorgu Stoian (Bucureşti), *Contribuţii la studiul tribus-ului la Tomis* (L. F., p. 175-202) ; V. Barbu (Constanţa), *Consideraţii cronologice bazate pe datele furnizate de inventarele funerare ale necropolelor tomitane* (L. F., p. 203-225) ; V. Canarache (Constanţa), *Edificiul în mozaic descoperit în faţa porţii la Tomis* (L. F., p. 227-240) ; Velizar Velkov (Sofia), *Hotarul roman în Bulgaria la sfîrşitul antichităţii* (L. G., p. 241-249) ; V. Besevliev (Sofia), *Tracii la sfîrşitul antichităţii* (L. G., p. 251-263) ; K. Michalowschi (Varşovia) *Săpăturile poloneze din anul 1960 la Tell Atrib şi Palmir* (L. F., 265-269) ; S.L. Utcenco (Moscova), *Ideile istorico-filozofice ale lui Salustiu* (limba rusă, p. 271-279) ; Imre Trencsenyi-Waldapfel (Budapesta), *Tabloul viitorului în Eneida* (L. G., p. 281-304) ; N. Lascu (Cluj), *Ovidiu lingvist* (limba italiană, p. 305-311) ; Nicolae Gostar (Iaşi), *Metereaque turba (Ovidiu, Tristele,* II, 191). Populaţie neidentificată amintită de Ovidiu (L. F., p. 313-314) ; Mihail Nasta (Bucureşti), *Cîteva reflexii asupra termenilor Poeticei* (L. F., p. 317-336) ; I. K. Horváth (Budapesta), *Perseu şi Neron* (L. F., p. 337-343) ; N. I. Barbu (Bucureşti), *Observaţii asupra stilului poetic al lui Juvenal* (L. F., p. 345-353) ; E. Cizek (Bucureşti), *Compunerea operei lui Suetoniu, Vitae Caesarum* (L. F., p. 355-360) ; Elisabeth Charlotte Welskopf (Berlin), *Arta sugestiei în felul expunerii lui Tacit* (L. G., p. 361-368) ; P. Creţia (Bucureşti), *Dion de Prusa şi sclavagismul* (L. F., p. 369-375). Autorul subliniază cîteva amănunte din viaţa intimă a sclavilor pe baza operei lui Dion de Prusa. Ladislav Varcl (Praga), *Lucian şi creştinii* (L. F., p, 377-383) ; L. Stoianovici (Bucureşti), *Prometeul lui Lucian. Deosebiri în raport cu versiunile clasice ale lui Hesiod şi Eschil* (L. F., p. 385-393) ; Aram M. Frenkian (Bucureşti), *Analecta Laertiana* (Opera lui Diogen Laerţiu), (L. F., p. 395-403) ; F. Winkelmann (Berlin), *Problema autenticităţii operei Vita Constantini a lui Eusebiu de Cezarea* (Extras din Partea I, Cap. III, 1, din dizertaţia de doctor a autorului : *De Vita Constantini des Euseb. Ihre Authentizität, ihre Textbezeugung*, Halle, 1959), (L. G., p. 405-412) ; Ernst Günther Schmidt (Berlin), *Observaţii cu privire la poezia lui Ausonius*, (L. G., p. 413-420) ; Kurt Treu (Berlin), Φιλία şi ἀγάπη. *Cu privire la terminologia prieteniei la Vasile şi Grigore de Na-*

zianz, (L. G., p. 421-427) ; Sabine Winkler (Leipzig), *Contribuţii asupra problemei mişcării maselor sub Justinian. (Observaţii la Procopiu)*, (L. G., p. 429-433).

La capitolul : **Studiile clasice în lume** este redat un «*Raport asupra rolului studiilor clasice şi umanistice în educaţie*», prezentat în cadrul anchetei instituită de UNESCO. Raportul este împărţit în următoarele capitole : 1. Studiile clasice depind de împrejurări şi dispoziţii individuale ; 2. Studiile clasice nu sînt de acelaşi ordin cu o convingere religioasă ; 3. Studiile clasice sînt discipline istorice ; 4. Studiul trecutului este datoria fiecărei generaţii. (Se preconizează un învăţămînt corect al limbilor şi istoriei şi publicarea de traduceri ale operelor de popularizare pentru cunoaşterea antichităţii de către un public cît mai numeros). 5. Se impune studiul trecutului ; 6. Studiul trecutului nu se mărgineşte la acela al propriului trecut ; 7. Studiile clasice nu sînt privilegiul unei elite «aristocratice» ; 8. Sugestii practice. În *Concluzia generală şi recomandări* se indică un program de lucru raţional şi eficace pentru dezvoltarea studiilor clasice în lumea întreagă (p. 435-443).

Tot în cadrul acestui capitol, D. M. Pippidi prezintă o serie de «Reviste noi de studii clasice» apărute în ţările socialiste (p. 445-448), oprindu-se îndeosebi asupra publicaţiilor : *Das Altertum*, *Bibliotheca Classica Orientalis* şi *Klio. Beiträge zur alten Geschichte*. Pe lîngă acestea, Pippidi aminteşte cu multă simpatie de revista EIRENE (Cehoslovacia), intitulată simbolic aşa, deoarece şi-a propus drept scop să publice, pe lîngă lucrările specialiştilor din ţările socialiste şi contribuţiile istoricilor, filologilor şi arheologilor progresişti din orice altă ţară (p. 447).

Urmează capitolul **Studiile clasice în R. P. R.,** în care I. Fischer adună metodic titlurile publicaţiilor din domeniul clasic, apărute în anul 1960, precum şi ale unor lucrări mai vechi, omise din bibliografia anilor precedenţi. Materialul din «*Bibliografia clasică romînească* (1960) este distribuit în capitolele : I. Bibliografii, Generalităţi ; II. Lingvistică. A. Limba greacă, B. Limba latină, C. Limba indo-europeană ; III. Critică şi explicaţii de text ; IV. Istorie literară ; V. Istoria filozofiei şi a ştiinţelor ; VI. Istoria religiilor. (De remarcat articolul lui P. N. Bălă, *Năzuinţele de pace oglindite în credinţele şi practicile religioase greco-romane*. S[tudii] T[eologice], XII, 1960, 7-8, p. 551-561) ; VII. Istorie economică şi socială ; VIII. Istorie Politică ; IX. Arheologie greco-romană ; X. Epigrafie greacă şi latină ; XI. Numismatică greco-latină ; XII. Drept roman. Istoria dreptului antic. (Remarcăm artic. Prof. Liviu Stan, *Jus ecclesiasticum. Dreptul în viaţa bisericii*. S. T. XII, 1960, 7-8, p. 467-483) ; XIII. Supravieţuirea antichităţii ; XIV. Traduceri ; XV. Volume omagiale, Culegeri ; XVI. Manuscrise didactice, (449459).

Un indice bibliografic împărţit pe : 1. Autori antici, II. Cuvinte şi III. Autori moderni, înleşneşte mînuirea volumului prezentat.

Recenziile publicate în *Studii Clasice III*, semnate de D.

M. Pippidi, Lucia Wald, Aram M. Frenkian, Maria Marinescu-Himu, A. Piatkowski, Hans Ditten, I. Fischer, C. Săndulescu, E. Cizec, M. Nasta şi C. Poghirc (p. 463-496) ne pun în legătură cu o serie de lucrări apărute în ultimii ani în diferite ţări.

Cronica activităţii *Societăţii de Studii Clasice din R. P. R.* pe anul 1960 arată că s-au ţinut un număr de 6 şedinţe în cadrul cărora au fost discutate atît probleme legate de studiile clasice cît şi probleme organizatorice. Au fost aleşi şi alţi membri ai Societăţii.

Volumul se încheie cu un cuvînt omagial *in memoriam* Acad. Antonin Salac, preşedintele Societăţii de Studii Clasice din R. S. Cehoslovacă şi al Comitetului *Eirene*, evocînd personalitatea regretatului savant ceh, trecut la cele veşnice în cursul anului 1960.

Publicaţia *Studii Clasice III* ilustrează bogata activitate desfăşurată de oamenii de ştiinţă din patria noastră pentru cunoaşterea trecutului ţării. «Bibliografia» lui I. Fischer ne ţine la curent cu publicaţiile — în număr tot mai mare — care au ca obiect perioada istorică de formare a poporului romîn şi literatura clasică.

Cooptarea de noi membri în Societatea de Studii Clasice din R. P. Romînă şi din diferite centre culturale ale ţării, aduce o notă de prospeţime şi vigoare harnicului colectiv clasicist de la noi. De asemenea apariţia numeroaselor articole semnate de savanţi renumiţi din alte ţări, alături de savanţii şi cercetătorii romîni, dă certitudinea că publicaţia *Studii Clasice* este preţuită şi peste hotare, fapt ce sporeşte rîvna iniţiatorilor şi membrilor *Societăţii*.

Prof. ŞTEFAN ALEXE

Societatea de Studii Clasice din R. P. R., **Studii Clasice IV.** Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1962, 415 p.

Lucrări de lingvistică, arheologie, numismatică, filologie ş. a. informaţii despre lucrări care răscolesc trecutul îndepărtat, cu civilizaţii şi culturi milenare, însemnări despre munca neobosită a cercetătorilor ştiinţifici din Patria noastră, note despre oameni şi cărţi, iată, pe scurt, ce putem găsi în vol. IV al publicaţiei *Studii Clasice*.

In cadrul unei asemenea prezentări nu se poate insista prea mult asupra unor probleme şi lăsa în umbră altele. De aceea vom schiţa cuprinsul numai al anumitor lucrări, rămînînd în seama celor ce doresc să studieze, aprofundarea materialului bogat şi interesant cuprins în volumul de faţă.

Comunicări şi Studii. Capitolul prim se deschide cu lucrarea lui I. Fischer, *La Description phonologique des langues disparues* (*Applications aux langues de l'Italie ancienne*). Este vorba de limbile atestate de un număr restrîns de monumente epigrafice. Urmează articolul: *Aoristul sigmatic cu flexiune tematică*, de Felicia Vanţ-Şteff. Aoristul sigmatic din greaca veche este un tip morfologic atematic care prezintă o flexiune tematică. Autoarea îşi exprimă părerea că acest tip morfologic este „arhaic" constituit în perioada de fixare în greacă a aoristului în ς (sig-

ma). Sebastiana Popescu, în comunicarea: *Exprimarea factitivului în limba greacă*, prezintă, în linii generale, evoluţia modalităţilor de exprimare a verbelor care înseamnă „a face pe cineva sau ceva să fie într-un anumit fel, să capete o anumită calitate sau stare". In lucrarea; *Studiu asupra onomatologiei ceramice greceşti*, C. Săndulescu examinează cîteva aspecte ale vocabularului ceramic grec. Aceste aspecte sînt: I. Formarea onomatologiei ceramice greceşti; II. Cuvinte derivate de la lexicul ceramic; III. Despre derivatele diminutive; IV. Cîteva etimologii şi V. Onomatologia ceramică latină de origine greacă. Cercetarea este întocmită pe baza unei lucrări proprii, care cuprinde 378 cuvinte folosite de poporul grec pentru a denumi felurite piese ceramice. In *Concluzii* se arată că analiza onomatologiei ceramice greceşti îmbogăţeşte informaţiile asupra limbii pe plan lexicografic, morfologic şi etimologic, şi procură informaţii interesante din punct de vedere al culturii materiale, al religiei şi psihologiei poporului grec. Petre Alexandrescu, *Autour de la date de fondation d'Histria*. Bazîndu-se pe izvoare arheologice şi literare, autorul crede că data fondării Histriei ar fi anul 657/6 înaintea erei noastre, indicat de istoricul Eusebiu. In legătură cu data fondării acestui oraş pontic, Suzana Dimitriu şi Maria Coja emiseseră ipoteza că ar fi apărut în jurul anului 600. (Vezi lucrarea: *La céramique arhaïque et les débuts de la cité pontique d'Histria* „Dacia" n. s., II, 1958, p. 118). F. Fugariu, *„Personajul anonim" în epopeea homerică*. Procedeul de a face să intervină în acţiune un personaj anonim este comun şi altor opere literare, de factură populară sau cultă. Autorul îşi susţine părerea citînd exemple din epica populară romînă. A. Piatkowski, ʿΕΚΩΝ ʿΑΜΑΡΤΑΝΕΙΝ. Studiul pune cunoscuta problemă de etică, şi anume: a greşelii voluntare. Sînt cercetate izvoarele greşelii voluntare şi sînt redate consideraţiile în chestiune ale unor gînditori materialişti (ca Hesiod, Simonide, Sofocle, Aristotel) şi idealişti (ca Socrate şi Platon), precizîndu-se ca moment istoric al apariţiei acestei probleme, timpul consolidării societăţii sclavagiste în Grecia Antică. Este subliniat raportul dintre existenţa socială şi conştiinţă.

„Greşala voluntară, concepută de la început ca o problemă de cunoaştere a realităţilor...., a fost unanim condamnată cînd sursa ei echivalează cu aspectele negative din comportarea omului aparţinînd unei societaţi bazate pe exploatare şi dimpotrivă, apreciată ca un act de curaj, cînd greşala voluntară capătă sensul combaterii vechiului şi a tiraniei" (p. 92). Peter Musiolek, *Die Anschauungen des Aristoteles über körperliche Erziehung als Teil der Paideia in ihrem historischen Zusammenhang*. Incă din cele mai vechi timpuri, educaţia fizică s-a bucurat de o apreciere deosebită din partea grecilor. Armonia trupească şi cultivarea minţii, realizate în καλοκἀγαθία, formau idealul desăvîrşirii spre care tindeau ei cu ardoare. După Aristotel, educaţia fizică trebuie să fie cel mai înalt ţel în preocuparea omului. Prin gimnastică trebuie să se obţină o dezvoltare frumoasă, liberă, a trupului, ca bază a dezvoltării sufletului. Educaţia fizică îi apare lui Aristotel ca o ieşire din criză a Polisului. Analizată sub aspect economico-politic, reţinem că educaţia grecească se făcea deosebit pentru

sclavi (educaţia fizică pentru muncă brută) şi pentru nobili („munca“ de război). D. M. Pippidi, *Pour une histoire des cultes d'Istros. Documents d'époque hellénistique.* Pînă la publicarea completă a documentelor epigrafice şi sculpturale cunoscute, autorul găseşte util să studieze un număr de inscripţii din epoca elenistică interesînd istoria religiilor. Se notează că trăsătura caracteristică a vieţii religioase din coloniile de pe litoralul romîn, printre care şi la Istria, este legătura strînsă cu tradiţiile din patria mamă. De aici, caracterul strict grecesc al instituţiilor religioase de la origini pînă la creştinism. Potrivit materialului studiat de autor, în Istria erau în cinste deosebită: Zeus Polieus, Demeter, Afrodita, Asclepios, Muzele, Pancrates (erou din Scytia Mică) şi Nike (zeiţa victoriei), Marele Zeu, Marii Zei din Samotracia şi Dioscurii (Castor şi Polydevkes) cinstiţi ca patroni ai navigaţiei şi protectori ai marinarilor.

Heinz Kreissig, **Der Makkabäeraufstand.** *Zur Frage seiner Sozialökonomischen Zusammenhänge und Wirkungen.* Răscoala Macabeilor interesează prin urmările sale social-economice. Autorul prezintă izvoarele, descrie situaţia din Iudea pînă la începerea răscoalei (starea economică, starea socială sub Perşi şi Ptolemei, lupta de clasă în timpul Seleucizilor pînă la începerea răscoalei), expune cauza şi caracterul răscoalei şi enumeră urmările. Răscoala Macabeilor se înscrie între mişcările populare din istorie, cu importante urmări economice, politice şi cultural-progresiste. Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Valoarea şi funcţiile elementului narativ în comedia plautină.* Naraţiunea a contribuit la remedierea defectelor datorite caracterului rudimentar al teatrului din epoca lui Plaut şi insuficientei educaţii artistice a spectatorilor, la transmiterea şi înţelegerea conţinutului pieselor. Plaut foloseşte naraţiuni exterioare acţiunii, care fac legătura între autor şi spectator şi naraţiuni care fac parte integrantă din acţiune. Procedeul acesta ne descoperă în Plaut un „autor realist, care caută conştient şi poate chinuit un limbaj artistic pe înţelesul maselor largi de spectatori cărora li se adresează“. *Heinz Kühne, Zur Teilnahme von Sklaven und Freigelassenen an der Bürgerkriegen der Freien im 1. Jahrhundert v. u.Z. in Rom.* (Participarea sclavilor şi liberţilor la războaiele civile în Roma, în sec. I. a. H.). G. Guţu, *Privire asupra cărţii a II-a a Eneidei.* Analiză literară avînd drept scop „să ajute pe admiratorul lui Vergilius, specialist sau nespecialist, a pricepe mai bine şi a adînci farmecul cu care poetul mantovian mîngîie şi înalţă pe cultivatorii lui“ (p. 211). Povestirea lui Aeneas, a căderii Troiei (Cînt. II. v. 1-558), prezentată de poet, are însuşirile unei tragedii narate, nu jucate. Partea II-a (v. 558 la sfîrşit) este o povestire epică. Speranţele renasc, zeii intervin favorabil, tensiunea anterioară scade, viaţa îşi reia cursul normal... Analiza este făcută cu pasiune, competenţă şi dorinţa de a înfăţişa, cu unele observaţii generale, opera lui Vergilius în toată măreţia şi simplitatea ei, spre a fi de folos cititorilor. E. Cizek, *Aspecte ideologice în literatura latină a epocii lui Nero.* Epoca lui Nero este favorabilă înfloririi filozofiei. Anumite cercuri literare ale timpului au înlesnit precizarea ideologiei diferiţilor scriitori. In aceste cercuri erau dezbătute probleme politice,

etice şi culturale. Autorul analizează cîteva opere (ale lui Carpurnius Siculus şi Seneca) care reflectă poziţiile, interesele şi aspiraţiile aristocraţiei romane. Al. Graur, *Multa contingere virga* (Iuvenal, VIII, 7). După ce analizează cîteva interpretări, autorul propune ca traducere corectă a acestui pasaj discutat: „a atinge mult, adesea, mereu, cu varga". F. Edelstein şi I. Winkler, *Poziţia lui Tacitus faţă de armată, popor şi provincii.* Este analizată o latură a operii lui Tacitus şi anume, „atitudinea istoricului faţă de păturile populaţiei care nu aparţineau aristocraţiei senatoriale, faţă de aceia care contraveneau intereselor acestei clase şi politicii expansioniste a statului roman" (p. 246). Autorul constată o lipsă a imparţialităţii în prezentarea faptelor, mai ales cînd este vorba de mulţime. In ceea ce priveşte interesele altor popoare, Tacit împărtăşeşte părerea că Roma trebuie să domnească peste toată lumea, celelalte provincii fiind considerate ca *praedia populi Romani*, preconizînd astfel o politică întemeiată pe principiul *divide et impera*. A. Rădulescu, *Inscription inédite de Callatis.* O epigrafie descoperită în toamna anului 1958, la Mangalia (vechiul Callatis). In urma studierii acesteia rezultă că este prima inscripţie latină, descoperită la Callatis, datînd din timpul domniei lui Traian. G. Bordenache, *La triade eleusina a Tomis.* Informaţia interesează Istoria Religiilor. Găsit aproape de Constanţa, un fragment de marmură, care a făcut cîndva parte dintr-un monument funerar, înfăţişează pe Proserpina-Pluto-Hades cu temutul cîine păzitor, Cerberul. Datat la sfîrşitul sec. II – începutul sec. III. D. M. Pippidi, *Ştiri noi despre comunitatea pontică în sec. II e. n.* Rezumat al unui studiu publicat în limba franceză (BCH, LXXXIV, 1960 (2), p. 434-455) asupra unei inscripţii agonale din Istria care conţine o listă a învingătorilor la un concurs sacru, organizat probabil chiar în Istria. In Apendice este redată o listă a preşedinţilor aşa zisului κοινόν τῶν Ἑλλήνων nume oficial al Confederaţiei oraşelor greceşti din Moesia Inferioară, în sec. II şi III. Karel Kurz, *Ministri ad Tritones.* Este studiată o inscripţie de la Salonic care înşiră membrii unui interesant colegiu sacerdotal, cunoscut sub numele de *ministri ad Tritones.* Se insistă asupra rolului acestei corporaţii în viaţa religioasă a Salonicului, la sfîrşitul sec. al III-lea.

Note şi Discuţii. Sînt prezentate cîteva probleme interesante ca: *Macedonenii la Euripide* (C. Poghirc, în limba rusă); *Seirenes* (I. I. Russu); *Semantismul termenului* **domina** (I. Stoianovici) şi *Ecouri literare clasice în cultura juridică a Ţării Romîneşti la sfîrşitul secolului al XVIII-lea* (Valentin Al. Georgescu).

Studiile clasice în lume. Tudor Vianu, *Inceputurile realismului în antichitate într-o prezentare modernă;* Maria Marinescu-Himu, *Traduceri ruseşti din Homer.* Se subliniază că în Rusia a existat un interes deosebit pentru Homer încă din sec. XII, că el a fost citit frecvent datorită semnificaţiei lui etice, unită cu o măiestrie artistică fără egal, că şi astăzi, cîntarea cetăţii lui Priam se bucură în U. R. S. S. de o meritată faimă. D. M. Pippidi, *„Apologia" lui André Bonnard. Amintirea lui Con-*

cetto Marchesi. Scurte note lăsate de cei doi umanişti cu numele din titlu, semnificative pentru puritatea morală, dragostea de viaţă şi iubirea păcii, de care trebuie să dea dovadă oricine studiază cu seriozitate operele clasice. („Prietenul literaturii greceşti este în acelaşi timp partizan al păcii" – André Bonnard).

Studiile clasice în R. P. R. I. Fischer, *Bibliografia clasică românească* (1961). Sînt prezentate lucrările autorilor din R. P. R. tipărite în ţară sau străinătate, în anul 1961, precum şi altele mai vechi, omise din bibliografia anilor precedenţi. Astfel, pe lîngă bibliografia cu caracter general se găsesc în această prezentare, lucrări de lingvistică privind limba greacă, latină şi indo-europeană, lucrări de critică şi explicaţii de text, de istorie literară, de istoria filozofiei şi a ştiinţelor, de istoria religiilor, de istoria economică şi socială, de istorie politică, de arheologie greco-romană, de numismatică greco-romană, de drept roman, lucrări asupra antichităţii, traduceri din greacă şi latină, culegeri de studii şi manuale didactice. *Indicele Bibliografiei* este util pentru consultarea *Bibliografiei* lui Fischer cu privire la autorii antici, cuvintele greceşti şi latineşti şi autorii moderni. **Recenzii.** Un material interesant şi instructiv este cunoscut prin intermediul numeroaselor recenzii semnate de: Lucia Wald, Sorin Stati, C. Poghirc, A. Piatkowski, Aram M. Frenkian, D. M. Pippidi, Janina Vilan-Unguru, H. Mihăescu, Em. Popescu, M. Nichita, Eugen Cizek şi M. Marinescu-Himu. **Cronica.** *Societatea de Studii Clasice din R. P. R.* Lucrarea se termină cu obişnuita *Cronică* a şedinţelor *Societăţii* din cursul anului 1961. In cadrul şedinţelor au fost prezentate lucrări recent apărute şi *Comunicări*, şi au fost primiţi noi membri. In şedinţa din 19 octombrie 1961, au fost prezentate dările de seamă asupra activităţii biroului, pe anul 1960/1961, apoi s-a procedat la alegerea noului birou al cărui preşedinte a fost reales Acad. Al. Graur.

Deşi este redactată într-un stil lapidar, *Cronica* şedinţelor de lucru ale Societăţii de Studii Clasice din ţara noastră, arată că această societate desfăşoară o frumoasă şi rodnică activitate, cooptînd şi îndrumînd noi cadre pe calea uneori spinoasă a cercetărilor ştiinţifice.

Recomandăm călduros, cititorilor Revistei, cele IV volume din Studii Clasice, apărute pînă acum, şi aşteptăm cu legitimă nerăbdare şi deosebit interes „*Studii Clasice V*".

Prof. ŞTEFAN ALEXE

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, **Enciclopedia Ştiinţelor Filozofice.** Partea I-a: *Logica.* (Bucureşti), Edit. Acad. R. P. R., 1962, 372 pp. in 8⁰.

Unul dintre evenimentele literare remarcabile ale acestui an în ţara noastră este, fără îndoială, şi acela că s-a tipărit, pentru întîia oară in traducere romînească, *Logica* — prima parte a *Enciclopediei ştiinţelor filozofice* a marelui filozof idealist german G. W. F. Hegel. Traducerea a fost făcută de un colectiv de specialişti format din D. D. Roşca, Virgil Bogdan, Constantin Floru şi Radu Stoichiţă, dar la efectuarea ei au mai contribuit Pavel Apostol şi Gustav Offenberger.

Enciclopedia ştiinţelor filozofice a lui Hegel, avînd caracter de compendiu sau manual (pp. 5, 8), este o expunere deosebit de concentrată a întregului cuprins al sistemului filozofic hegelian. Cu alte cuvinte, ea nu tinde să expună amănunţit şi complet conţinutul problemelor puse de el în discuţie, ci se limitează la «indicarea principiilor şi a conceptelor fundamentale ale ştiinţelor particulare» (p. 56), amănuntele fiind rezervate de autor pentru expunerea orală (p. 5). Ea este, adică, numai un «îndreptar enciclopedic» (p. 30), menit să reliefeze cu deosebire deducţia sistematică a ideilor, înlănţuirea lor şi subordonarea logică a conceptelor, deoarece însăşi «natura obiectului a făcut ca legătura logică să rămînă cu necesitate baza expunerii» (p. 8). Iar obiectul ştiinţelor filozofice este adevărul sau Ideea universală (Absolutul, Dumnezeu) (pp. 52, 53, 62). «Filozofia n-a urmărit niciodată altceva decît cunoaşterea Ideii, pe calea gîndirii» (p. 347). Şi întrucît «Absolutul este Ideea universală» (p. 346), iar «Ideea este adevărul» (p. 347), filozofia «are obiectele ei în comun, în primul rînd, cu religia. Ambele au ca obiect *adevărul*, şi anume în înţelesul cel mai înalt, acela că Dumnezeu este adevărul şi că el singur este adevărul» (p. 39). Totuşi, Hegel precizează că «religia este modul şi forma conştiinţei în care adevărul e accesibil tuturor oamenilor, oricare ar fi nivelul lor de cultură, cunoaşterea ştiinţifică a adevărului este însă o formă particulară a conştiinţei acestuia, la elaborarea căreia nu se angajează toţi, ci, dimpotrivă, numai puţini» (p. 17). Dar deoarece, după Hegel, Ideea sau Absolutul există mai întîi ca gîndire identică cu sine şi pentru sine, apoi ca activitate care se opune ei însăşi, spre a fiinţa în altul, adică în afară de sine, şi, în fine, ca Ideea care se reîntoarce iarăşi în sine, — ştiinţa Absolutului (sau filozofia), ca sistem, se împarte în trei părţi, şi anume :

«I. *Logica*, ştiinţa Ideii în sine şi pentru sine.

II. *Filozofia naturii*, ca ştiinţă a Ideii în fiinţarea ei în altul.

III. *Filozofia spiritului*, ca ştiinţă a Ideii ce, din fiinţarea ei în altul, se reîntoarce în sine» (p. 59).

Textul propru zis al *Logicii* — prima parte a *Enciclopediei* tradusă şi tipărită recent în limba romînă — este precedat de cele trei prefeţe scrise de autor la ediţiile în limba germană ale *Enciclopediei ştiinţelor filozofice*, publicate (în 1817, 1827 şi 1830) sub îngrijirea lui Leopold von Henning, precum şi de *Cuvîntul lui Hegel către auditorii săi*, rostit la deschiderea prelegerilor din Berlin, în 22 octombrie 1818.

În Logica sa, Hegel expune — pe o bază idealistă — problemele fundamentale ale dialecticii considerată ca principiu şi teorie a dezvoltării şi ca metodă ştiinţifică de cunoaştere (p. 161 şi urm.). Conform concepţiei sale idealiste, obiectul Logicii îl formează autocunoaşterea şi autodezvoltarea cugetării sau Ideii logice (respectiv a Absolutului sau a Spiritului universal) de la existenţa sa «pură» pînă la *Ideea absolută*. Această automişcare şi autodezvoltare a Ideii logice

se realizează prin mişcarea şi succesiunea ascendentă a determinaţiilor celor trei trepte logice ale ei.

Ca urmare, «Logica se divide în trei părţi» (p. 167), corespunzătoare celor trei trepte ale cugetării. În partea întîia — teoria *fiinţei*, — Ideea logică (sau Spiritul universal, Absolutul) apare în succesiunea dialectică a determinaţiilor de calitate, cantitate şi măsură. După ce-şi ajunge plenitudinea în «măsură», — considerată ca unitate (sinteză) a calităţii şi cantităţii, — treapta (sau forma) de fiinţă cedează locul celei de *esenţă*.

Cea de a doua parte a Logicii — *teoria esenţei*, — «aceasta (cea mai grea) parte a Logicii, cuprinde cu deosebire categoriile metafizice şi ale ştiinţelor în genere, ca produse ale intelectului reflectant...» (p. 220). Astfel, esenţa apare, în dezvoltarea ei, mai întîi cu determinaţia ei specifică — *reflexia* — (p. 216), iar aceasta din urmă cuprinde în sine determinaţiile pure ale reflexiei, anume acelea ale identităţii, diferenţei şi temeiului (raţiunii suficiente), apoi ea devine *existenţă* (ca unire nemijlocită a relexiei în sine şi a reflexiei în altul) şi, în continuare, lucru (ca totalitate a determinaţiilor temeiului şi existenţei) (pp. 236-244). În dezvoltarea ei mai departe, esenţa apare ca *fenomen*, «o treaptă foarte importantă a Ideii logice» (p. 244), fenomenul fiind acea determinaţie a esenţei, care conţine, unite în sine, momentele reflexiei în sine şi reflexiei în altul (p. 245). Dar spre deosebire de Kant, care «a înţeles fenomenul numai în sens subiectiv, fixînd esenţa abstractă a fenomenului în afara acestuia, ca *lucru în sine*, inaccesibil cunoaşterii noastre» (p. 246), Hegel consideră că «a fi fenomen este natura proprie a lumii nemijlocit obiective, şi întrucît o cunoaştem ca atare, prin aceasta recunoaştem totodată şi esenţa, care nu rămîne în spatele sau dincolo de fenomen, ci se manifestă ca esenţă tocmai prin faptul că reduce lumea la pur fenomen» (p. 246). Continuîndu-şi dezvoltarea, esenţa apare cu ultima ei determinaţie, aceea de *realitate*, care conţine în ea unitatea dialectică nemijlocită a esenţei şi a existenţei, adică a interiorului şi a exteriorului (p. 261), a posibilităţii şi a contigenţei (p. 266). De aceea «realitatea este mai întîi posibilitate...» (p. 263), dar «realitatea *dezvoltată*, ca schimb al interiorului şi exteriorului căzînd în una, schimbul mişcărilor lor opuse, este *necesitatea*» (p. 269). În «realitate» se cuprind însă următoarele ei trei determinaţii importante: raportul de substanţialitate, cel de cauzalitate şi acţiunea reciprocă (pp. 275-286). «Acţiunea reciprocă este raportul cauzal pus în completa sa dezvoltare, şi acest raport este cel la care reflexia îşi caută de obicei refugiu atunci cînd considerarea lucrurilor sub unghiul cauzalităţii se dovedeşte nesatisfăcătoare, datorită progresului la infinit» al cauzelor şi efectelor (p. 282). Acţiunea reciprocă este, fără îndoială, cel dintîi adevăr ca al raportului de cauză la efect şi stă, să zicem aşa, în pragul conceptului» (p. 282), căci, «în acţiunea reciprocă... progresul la infinit al cauzelor şi efectelor este suprimat ca progres, pe

calea cea adevărată, întrucît mersul în linie dreaptă, de la cauze la efecte şi de la efecte la cauze, este *întors* şi *înapoiat* în sine» (p. 280).

Ajungem astfel la partea a treia a Logicii — teoria *conceptului*, — unde procesul cunoaşterii urcă pe ultima lui treaptă principală, cea de-a treia, în care cugetarea reuneşte fiinţa şi esenţa în unitatea *conceptului*, încît «*conceptul* este *adevărul fiinţei şi al esenţei*» (p. 284 şi urm.). De altfel «însuşi termenul «concept» arată intervenţia legii logice dialectice — conceptul — con-cipit, p u n e împreună, strînge laolaltă diversitatea şi pluralitatea fenomenală într-o unitate esenţială, reflectînd felul cum obiectul ţine laolaltă mulţimea însuşirilor sale» (Ath. Joja, *Studii de logică*, (Bucureşti), Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 76). Dar în concept, mişcarea mai departe a cugetării nu mai este «trecerea în altceva» (p. 169), nu este adică proces dialectic ca în sfera (respectiv pe treapta) *fiinţei*, nici «contradicţie pură» (p. 219), în care totul se raportează pe sine la sine (reflexie), deci ceva care «apare într-un altul» (p. 219), ca pe treapta *esenţei*, ci este *dezvoltare*, (p. 289). Spre a face mai uşor de înţeles ce este conceptul, Hegel spune că «în natură, viaţa organică e cea care corespunde treptei conceptului. Aşa, de exemplu, planta se dezvoltă din sămînţa ei. Aceasta cuprinde deja în sine întreaga plantă, însă în chip ideal, şi de aceea dezvoltarea ei nu trebuie înţeleasă ca şi cum părţile diferite ale plantei — rădăcina, tulpina, frunzele etc. — s-ar afla în sămînţă *realiter*, deci în dimensiune foarte redusă...». După Hegel, «acest exemplu mai poate servi apoi şi pentru a ne face atenţi că nici conceptul şi nici judecata nu se găsesc doar în capul nostru şi că ele sînt doar alcătuite de noi. Conceptul este ceea ce sălăşlueşte în interiorul lucrurilor înseşi, aceea prin care ele sînt ceea ce sînt; şi a concepe un obiect înseamnă, prin urmare, a deveni conştienţi de conceptul său; cînd trecem apoi la judecata asupra obiectului, nu acţiunea noastră subiectivă este cea care adaugă obiectului predicatul acesta sau acela, ci noi considerăm obiectul în determinaţia pusă prin conceptul său» (p. 298). De altfel, «această natură a conceptului, de a se arăta, în procesul său, ca dezvoltare a lui însuşi», Hegel o găseşte exprimată şi în învăţătura religioasă creştină, şi anume «în teze că Dumnezeu n-a creat numai o lume care îi stă în faţă, ca un altul, ci, din veşnicie, El a şi procreat un Fiu, în care El se află, ca spirit, la sine însuşi» (p. 289).

În dezvoltarea sa, conceptul trece prin trei faze: conceptul *subiectiv*, *obiectiv* şi *absolut*, ultimul fiind unitatea conceptului subiectiv şi a celui obiectiv (pp. 289-290). Conceptul subiectiv se diferenţiază, mai departe, în: a) conceptul ca atare, cuprinzînd momentele: universalităţii, al particularităţii şi al singularului (p. 291), b) Judecata (calitativă, de reflexie, a necesităţii şi a conceptului); c) Silogismul — ca unitate a conceptului ca atare şi a judecăţii (s. calitativ, al reflexiei şi al necesităţii) (pp. 311-328). Conceptul obiectiv (respectiv obiectul sau obiectivitatea) apare cu determină-

rile (sau în formele) mecanismului, chimismului şi teleologiei. Conceptul absolut, în fine, ca unitate absolută a conceptului subiectiv şi a celui obiectiv, este Ideea sau adevărul în şi pentru sine (p. 345 şi urm.), «căci adevărul constă în aceea că obiectivitatea corespunde conceptului, — nu în aceea că lucrurile exterioare corespund reprezentărilor mele» (p. 345). «Această unitate este, prin urmare, *adevărul absolut* şi *întregul adevăr*, *Ideea ce se gîndeşte pe ea însăşi* şi anume aici ca Ideie ce gîndeşte, ca *Ideie logică*» (p. 365).

La rîndul ei, «Ideea, ca proces, parcurge în dezvoltarea ei trei trepte. Prima treaptă a Ideii este *viaţa:* aceasta este Ideea în forma nemijlocirii. A doua ei formă este aceea a mijlocirii sau a diferenţei, şi aceasta este *Ideea ca cunoaştere*, care apare în forma dublă a *Ideii teoretice* şi a celei *practice*. Procesul cunoaşterii are ca rezultat îmbogăţirea prin deosebire, şi aceasta dă a treia formă a Ideii, *Ideea absolută*, ultima treaptă a procesului logic, care se dovedeşte, în acelaşi timp, a fi ceea ce este cu adevărat prim şi fiinţînd numai prin sine însuşi» (p. 350).

Pe scurt, putem sublinia, deci, că dacă în partea întîia a Logicii — teoria fiinţei, — locul principal îl deţine legea salturilor, în cea de a doua parte, — teoria esenţei, — locul central îl ocupă legea contradicţiei, adică dialectica, ea fiind «principiul oricărei activităţi în lumea obiectivă, reală. De asemenea, dialecticul este sufletul oricărei cunoaşteri cu adevărat ştiinţifice» (p. 161). Iar în partea a treia a Logicii — teoria conceptului, — Hegel arată cum în «concept» se realizează cunoaşterea de sine a Ideii, Ideea absolută devenind conştientă de ea însăşi ca ideee şi manifestîndu-se ca o activitate absolut liberă, ce se realizează prin diferite forme de judecată şi silogism, prin raporturile dintre subiect şi obiect, teorie şi practică.

Pentru o mai bună înţelegere a celor expuse pînă aici, remarcăm că Hegel şi-a construit sistemul său filozofic pe baza adevărurilor fundamentale ale Creştinismului, în special pe dogma Sfintei Treimi şi pe cea a Răscumpărării, întrucît adică, după el, Treimea creştină este forma fundamentală a Spiritului absolut, care este mai întîi Tată, adică Dumnezeu ca posibilitatea absolută (teza), apoi este Fiu, adică Dumnezeu ca principiul realităţii exterioare (antiteza), şi, în fine, este Spirit, adică Dumnezeu ca principiul absolut al eternei posibilităţi şi al realităţii externe, deci ca unitate a lor (sinteza). (Cf. P. Svetlov, *Învăţătura creştină în expunere apologetică*. Vol. I, 1935, p. 370). În felul acesta, deci, — dorind să împace religia şi ştiinţa, — Hegel a încercat să raţionalizeze religia creştină, dîndu-i — ca bun protestant ce era — un caracter mai individualist, mai suplu, acomodînd-o cu o anumită libertate de cugetare în problemele etice şi filozofice în general, mai ales că el considera că înnoirea religioasă şi morală poate fi un mijloc de luptă contra despotismului, ca prepătire pentru revoluţie. (Cf. acad. C. I. Gulian, *Metodă şi sistem la Hegel*, vol. I, p. 224). Totuşi, din punctul de vedere al cugetării creştine tradiţionale,

concepţia sa logică şi mai ales cea noetică este un idealism intelectualist aprioric, avînd ca presupunere fundamentală identitatea dintre realitate şi cugetare, «ceea ce este un neadevăr cras», fiindcă dacă realitatea şi cugetarea ar fi identice, ar trebui să cunoaştem întreaga realitate, ceea ce nici cel mai învăţat om nu poate afirma. (Cf. Dr. V. Găină, *Teologia fundamentală sau Apologetica.* Ed. a 2-a, 1908. (Curs litografiat), p. 268). In afară de aceasta, Hegel inversează raportul dintre cugetare şi existenţă, susţinînd că cugetarea omenească construieşte realitatea, cu alte cuvinte, produce lumea, ceea ce contrazice conştiinţei normale a omului, care ne spune că nu existenţa se îndreaptă după cugetare, ci cugetarea după existenţă (Idem, *ibid.*).

Amintim aici, de asemenea, că întemeietorii materialismului ştiinţific, Marx, Engels şi Lenin, au respins sistemul filozofic hegelian, idealismul său absolut, dar au reţinut din el şi au valorificat ceea ce au considerat că e mai preţios şi mai progresist în el, anume metoda dialectică. Tocmai din acest motiv, F. Engels a afirmat că partea a 2-a a Logicii hegeliene — teoria esenţei — este partea cea mai importantă a acestei Logici. Dintre logicienii romîni contemporani, îndeosebi acad. Ath. Joja, pe de o parte, subliniază, de pe poziţii marxiste, neajunsurile fundamentale ale Logicii hegeliene, ele decurgînd din idealismul absolut ce-i stă la bază, pe de altă parte, însă, arată totuşi că meritele lui Hegel în logică «sînt excepţionale, atît pentru consideraţiile generale, cît şi pentru clasificarea judecăţilor» *(Studii de logică*, (Bucureşti), Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 63). Căci «Hegel este întîiul gînditor care elaborează, în chip sistematic, logica dialectică ca ştiinţă a dialecticii gîndirii şi a legilor ei» (Idem, o. c., p. 250). Înscriind o pagină nouă în istoria cugetării omeneşti, prin aspectele sale pozitive, logica dialectică hegeliană reprezintă «expresia conştientă... a unor procese inerente existenţei însăşi a oricărei raţiuni şi pe care simţul comun şi inteligenţa în general le foloseşte într-un mod instinctiv, inconştient», cum remarca încă D. D. Roşca *(L'influence de Hegel sur Taine, theoricien de la connaissance et de l'art.* Paris, 1928, p. 159).

De altfel, majoritatea problemelor pe care le-a pus Hegel în filozofie au rămas probleme mereu vii, actuale. El este unul dintre filozofii ale cărui idei stimulează profund cugetarea şi cercetarea filozofică, cum subliniază un alt filozof romîn contemporan, acad. C. I. Gulian *(Metodă şi sistem*, la Hegel, I.).

De aceea, apariţia *Logicii* marelui filozof idealist german G. W. F. Hegel în prima traducere romînească se cuvine a fi salutată ca un fapt de cultură foarte îmbucurător pentru toţi aceia dintre intelectualii noştri, care se preocupă de problemele filozofice şi chiar teologice.

Dr. I. SERAFINCEANU

Petru Comarnescu, **Îndreptar artistic al monumentelor din Nordul Moldovei,** Suceava 1962, 349 pag.

Rar se află în lume atîtea monumente religioase de artă ca în Moldova de Nord. Monumentele constituie cea mai valoroasă moştenire culturală a noastră.

Create cu veacuri în urmă, aceste monumente, pilde grăitoare de evlavie ale înaintaşilor noştri, încîntă privirile generaţiilor printr-o frumuseţe fără egal.

În curgerea anilor, bisericile şi mănăstirile acestea au trezit interesul multor iubitori de frumos, au fost admirate, cercetate şi studiate de nenumăraţi oameni, unii dintre ei renumiţi specialişti. Despre ele s-a scris mult, atît în romîneşte cît şi în limbi străine.

Pînă astăzi însă ne-a lipsit o carte de sinteză, scrisă pentru vizitatori, în spirit critic şi comparativ. Ea a apărut recent, în editura Casei de creaţie populară a Regiunii Suceava. Este opera cunoscutului critic de artă Petru Comarnescu. Cartea are titlul: «*Îndreptar artistic al monumentelor din nordul Moldovei*».

Editată în condiţii tehnice superioare, pe hîrtie velină cretată, cu multe reproduceri, cartea se deschide cu o frumoasă precuvîntare a scriitorului sucevean Eusebiu Camilar. În cuvinte frumoase el descrie «meleagurile nordice ale ţării». Plecînd de la marile creaţii artistice ale trecutului. E. Camilar arată că forţele creatoare ale înaintaşilor continuă să se manifeste astăzi prin realizările măreţelor construcţii şi înnoiri ale prezentului. Prin imagini vii şi pregnante, scriitorul moldovean ne plimbă prin satele şi oraşele Moldovei de Nord, arătîndu-ne valoroasele înfăptuiri economice, sociale şi culturale, pe care le scoate la lumină vrednicia poporului din acest colţ de ţară.

După prefaţa lui Camilar, urmează cuprinsul studiului de care ne ocupăm.

În *Introducere*, Petru Comarnescu are o privire de ansamblu asupra monumentelor pe care le-a studiat, «monumente care s-au ivit ca nişte lumini multicolore în întunecatele şi grelele vremuri de odinioară» (pag. 39).

După ce arată scopul lucrării şi metoda urmată, autorul în cinci mari capitole urmăreşte geneza, evoluţia şi valoarea nemuritoarelor capodopere, întemeiat pe ultimele cercetări şi descoperiri.

În capitolul I, ocupîndu-se de *Cultura şi artele în epoca feudală*, autorul arată cum s-a constituit şi dezvoltat în Moldova cultura vremii la curţile domneşti, la cele boiereşti, în sînul Bisericii şi mai ales în mănăstiri.

Deşi condiţiile de trai ale poporului erau grele, deşi domniile şi viaţa de stat erau la începuturile lor, totuşi în secolele XIV şi XV se surprinde în Moldova o vie şi bogată atmosferă culturală, cu un nivel artistic foarte ridicat, care culminează în epoca lui Ştefan cel Mare.

Capitolul II se intitulează: *Închegarea stilului moldovenesc în arhitectură şi rolul lui Ştefan cel Mare.*

În această parte a lucrării, autorul scoate în evidenţă originalitatea creaţiilor moldovene.

S-a crezut pe nedrept de către unii istorici din trecut că în arhitectură constructorii romîni au fost simpli imitatori,

tributari modelelor şi influenţelor străine. P. Comarnescu scoate la lumină adevărul că meşterii moldoveni au avut stilul lor propriu şi original de a zidi biserici. «Diferite forme şi elemente, venite la noi din lumi îndepărtate sau apropiate, contemporane sau mai vechi, au fost folosite în Moldova lui Ştefan cel Mare într-un mod original şi organic... Formele acestea şi-au căpătat o viaţă nouă, închegîndu-se într-o sinteză proprie poporului nostru. Noţiunea de «stil moldovenesc» a intrat de mult în conştiinţa comentatorilor români şi străini» (pag. 111).

Urmează capitolul III, dedicat *Monumentelor ridicate de urmaşii lui Ştefan cel Mare.*

Sub Petru Rareş se continuă construcţiile în stilul definit de marele voievod ce-şi doarme somnul de veci la Putna. Dar în sec. XVI se adaugă monumentelor un element nou: pictura murală exterioară. Aceasta, împreună cu construirea pridvorului, sînt două mari înnoiri sau creaţii moldoveneşti.

«Biserici cu exteriorul pictat în întregime, de sub streaşină şi pînă la soclu, nu există nicăeri în lume» (pag. 121), deşi avem şi în alte ţări din sud-estul european exemple de picturi exterioare. Dar în Moldova, sub Petru Rareş şi Movileşti scenele şi personajele înfăţişate pe zidurile din afară ale bisericilor «au constituit o invenţie artistică ce a făcut şi face faima acestor monumente în mai mare măsură chiar decît valoroasa lor arhitectură» (125).

Pentru credincioşii neştiutori de carte, picturile murale ale bisericilor au format o biblie ilustrată, un important ecran educativ.

Capitolul IV: *Observaţii asupra picturii monumentale din epoca feudală*, se ocupă de stilurile frescelor moldoveneşti şi de meşterii care le-au realizat.

După un scurt istoric al picturii murale, autorul face judicioase aprecieri asupra tematicii picturii bisericeşti, asupra stilului bizantin, asupra planului iconografic şi asupra gamei cromatice. În continuare se ocupă de folosirea acestor elemente la zugrăvirea bisericilor moldovene.

Referitor la meşterii zugravi, P. Comarnescu demonstrează că şi ei, ca şi meşterii zidari de biserici, au adus o notă originală în tratarea subiectelor pictate. «Şi se dovedesc mari artişti care au ştiut să treacă prin simţămintele şi prin imaginaţia lor temele date, ba să aducă şi teme noi, sau să modifice pe cele vechi, îmbogăţindu-le cu elemente luate din folclor şi viaţa locală» (pag. 159).

În capitolul V, ni se înfăţişează o analiză a *Frescelor din nordul Moldovei.*

Încercarea de a aprecia în mod critic mulţimea imaginilor care împodobesc pereţii sfintelor locaşuri de rugăciune a fost anevoioasă pentru autor. Dar, înzestrat cu cunoştinţe temeinice, avînd simţ sintetic, P. Comarnescu reuşeşte să ne arate ce este mai preţios, mai caracteristic şi mai vrednic de atenţie în acest vast cîmp pictural.

Începînd cu Voroneţ şi sfîrşind cu Dragomirna sînt înfăţişate uimitoarele comori care prin măiestria lor, prin ingeniozitatea compoziţională şi prin

tehnica ce le menţine atît de vii după sute de ani, n-au pereche în lume.

Nota nouă ce-o aduce P. Comarnescu în lucrarea sa este aprecierea frescelor ca opere de artă ale umanităţii întregi. Ele sînt interpretate după aceleaşi criterii după care sînt valorificate operele lui Giotto, Fra Angelico sau Leonardo Da Vinci.

În *Încheiere*, autorul face aprecieri asupra condiţiilor optime în care se desfăşoară astăzi în ţara noastră munca cercetătorilor trecutului romînesc şi ai creaţiilor veacurilor apuse.

După cum mărturiseşte E. Camilar în prefaţă, este greu de prezentat o carte ca aceasta. Ne-am mulţumit doar s-o semnalăm ca pe o contribuţie din cele mai valoroase la cunoaşterea monumentelor istorice bisericeşti.

Dacă pentru marele public o astfel de călăuză artistică este utilă, pentru slujitorii altarelor ea este cu atît mai preţioasă.

Mulţi dintre ei îşi desfăşoară activitatea în aceste locaşuri sfinte. Ei au, prin urmare, îndatorirea de a le îngriji şi păstra în bune condiţiuni spre a le lăsa moştenire urmaşilor.

Pr. ŞTEFAN SLEVOACĂ

Academia Republicii Populare Romîne. **Istoria Romîniei, II,** Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1962, 1168 p. în 8°.

Volumul al II-lea din Istoria Romîniei tratează perioada de timp din sec. al X-lea şi pînă la începutul sec. al XVII-lea. Principalele capitole tratate în acest volum sînt : 1) feudalismul timpuriu, 2) feudalismul dezvoltat, în condiţiile fărămiţării feudale şi ale luptei pentru centralizarea statului şi 3) feudalismul dezvoltat, în condiţiile instaurării dominaţiei otomane (a doua jumătate a secolului al XVI-lea).

Cel de al II-lea volum al tratatului de Istoria Romîniei reprezintă rezultatul unei munci susţinute, pozitive, a colectivului redacţional.

Analiza ştiinţifică a fenomenelor şi evenimentelor istorice, importanţa acordată rolului maselor populare în istorie, precum şi periodizarea istoriei Patriei după criteriul succesiunii modurilor de producţie, aduce o nouă contribuţie la cunoaşterea istoriei ţării noastre. Şi din acest volum, ca şi din cel anterior, se constată că la baza alcătuirii lor au stat principiile materialismului istoric, singura concepţie ştiinţifică, care a dat răspuns la problemele teoretice şi metodologice fundamentale pe care le ridică cercetarea ştiinţifică a fenomenelor social-istorice.

Cele trei părţi ale volumului, bazate pe o amplă documentare prezintă, adîncesc şi clarifică evenimentele istorice cele mai puţin cunoscute. În permanenţă s-a subliniat rolul factorului economic şi s-a scos în evidenţă lupta maselor populare în procesul de dezvoltare al ţărilor noastre.

Completarea informaţiilor puse la dispoziţia medieviştilor, care au redactat volumul al II-lea al Istoriei Romîniei, s-a datorat materialului documentar publicat şi cercetărilor arheologice de amploare, studiilor speciale realizate de cercetătorii institutelor de istorie

ale Academiei R. P. R. Toate aceste lucrări s-au bazat pe cercetarea planificată a tuturor fondurilor documentare, feudale, interne şi externe şi valorificarea ştiinţifică a materialului arheologic descoperit.

Prima parte a volumului al II-lea, intitulat *Feudalismul timpuriu*, (sec. X-XIII) are cinci capitole, şi anume: I. Dezvoltarea societăţii şi a raporturilor internaţionale în Europa răsăriteană şi de sud-est în secolele X-XII; II. Cristalizarea relaţiilor feudale şi apariţia primelor formaţiuni politice pe teritoriul ţării noastre; III. Dezvoltarea feudalismului timpuriu pînă la mijlocul secolului al XIII-lea; IV. Formarea statelor feudale, Ţara Romînească şi Moldova şi V. Cultura în vremea feudalismului timpuriu.

Primul şi al doilea capitol tratează, pe baza cercetărilor arheologice efectuate în ultimii ani, a studiilor noi publicate, precum şi pe a unui mare număr de informaţii documentare, cristalizarea relaţiilor feudale pe teritoriul Patriei noastre, încă din sec. al X-lea, precum şi caracterul feudal al formaţiunilor politice amintite de izvoare, încă din această vreme. S-a scos, de asemenea, în evidenţă că apariţia relaţiilor feudale pe teritoriul ţării noastre coincide cu încheierea procesului de formare a poporului romîn.

Apariţia şi dezvoltarea relaţiilor feudale pe teritoriul ţării noastre a avut loc, ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, a destrămării organizaţiilor de obşti ale ţăranilor liberi, pierderea pămîntului de către aceştia şi aservirea lor treptată, constituindu-se astfel cele două clase ale noii orînduiri sociale, clasa feudalilor şi cea a ţăranilor dependenţi. Această realitate s-a constatat şi pe baza cercetărilor arheologice nu numai după informaţiile date de izvoarele scrise.

Tot aici, se relevă asemănarea dezvoltării societăţii romîneşti pe întreg teritoriul ţării, deşi nu s-a petrecut uniform, în Muntenia, Transilvania şi Moldova, ritmul de dezvoltare depinzînd nu numai de condiţiile economice care le-au generat ci şi de situaţia politică. Spre exemplu, în Transilvania procesul de feudalizare a fost accelerat de pătrunderea feudalilor maghiari şi a intensei propagande făcută de misionarii bisericii catolice. «Cele două clase sociale — feudalii şi ţăranii dependenţi — dintre care cea dintîi îşi însuseşte o parte a muncii celeilalte, se recunosc pe întreg cuprinsul ţării noastre» (p. 40). Ba mai mult încă şi aşezările «cu caracter orăşenesc şi cetăţile feudale constituie o dovadă concludentă despre dezvoltarea feudală a societăţii şi despre stratificarea socială, despre împărţirea societăţii în clase antagoniste...» (p. 42).

În paragraful intitulat: *Primele formaţiuni politice de caracter feudal de pe teritoriul ţării noastre*, se afirmă just că «dezvoltarea forţelor de producţie la nivelul înfăţişat... a determinat apariţia claselor sociale cu interese antagonice de tip feudal incipient, pe întreg teritoriul ţării, care se vor dezvolta şi se vor constitui, treptat, în clase ale societăţii feudale». (p. 42).

Deci, formarea statelor feudale Ţara Romînească şi Mol-

dova au fost rezultatul normal al dezvoltării și consolidării relațiilor feudale autohtone, a ascuțirii contradicțiilor dintre țărănime și feudali. Aceștia din urmă s-au constituit într-o uniune cu ajutorul căreia să-și poată însuși, în continuare, pământul obștiilor țărănești, să țină în frîu masele exploatate și să le oblige să muncească și plătească impozite.

Eliminîndu-se deci teoria perimată a istoriografiei burgheze despre «descălecat», s-a arătat în capitolul intitulat: *Formarea statelor feudale Țara Romînească și Moldova* (p. 140-172), că și în aceste regiuni, constituirea statelor a fost rezultatul firesc al dezvoltării societății» (p. 141), prin care s-a urmărit consolidarea privilegiilor noii clase, a asigurării dominației și posibilităților maxime de exploatare a țărănimii dependente. Nu este însă mai puțin adevărat că noile state au avut și misiunea de a apăra independența teritoriului, prin crearea unor forțe armate adecvate, consolidîndu-se și lărgindu-se granițele teritoriale, în limitele cunoscute, de la sud și est de Carpați.

Capitolul ultim al acestei părți, al V-lea, intitulat *Cultura în vremea feudalismului timpuriu* (p. 175-208) tratează, pe baza săpăturilor arheologice și a izvoarelor scrise, urmele de cultură romînească și aria ei de răspîndire, scoase la iveală încă din sec. al X-lea, prin urmare încă din perioada «încheierii procesului de formare a poporului romîn». Deși, datorită unor numeroase contacte culturale cu popoarele vecine, epoca pare a avea «un aspect relativ neunitar», mai ales «în ce privește monumentele de artă» (p. 178), totuși se observă și activitatea originală în artă a elementelor locale care au adoptat «împrumuturile culturale la propriul fond moștenit, dezvoltînd în mod creator elementele receptate» (*ibidem*).

Capitolul are paragrafe speciale în care se tratează: *Rolul bisericii în societatea feudală. Organizarea bisericească* (p. 178-181); *Limba slavă-limbă a culturii feudale romînești* (p. 181-183); *Folosirea scrisului. Literatura slavo-romînă* (p. 183-187); *Scrisul și literatura în limba latină în Transilvania* (p. 187-190); *Literatura orală populară* (p. 190-191); *Literatura orală a clasei stăpînitoare* (p. 191); *Bogomilismul* (p. 191-192).

De asemenea se tratează *Arta în Dobrogea,* Transilvania, Țara Romînească și Moldova, precum și arta populară, ținîndu-se seama, mai ales pentru aceasta din urmă, «de bogăția și varietatea» ei «în epocile în care ea este databilă» (p. 208).

Autorii au reușit să încadreze și reconstituie dezvoltarea culturii în evoluția istorică a statelor românești, scoțîndu-se clar în evidență că arta populară și-a exercitat influența ei binefăcătoare asupra celei a clasei dominante.

În partea a II-a a volumului, care se referă la secolele al XIV-lea, intitulată *Feudalismul dezvoltat în condițiile fărămițării feudale și ale luptei pentru centralizarea statului* (p. 215-756), pe baza unei analize atente a tuturor izvoarelor contemporane, se dă o imagine clară și veridică a

procesului luptei de întărire a puterii centrale, se arată că baza social economică a societăţii a format-o domeniul feudal, economia naturală, avînd ca ramuri principale agricultura şi creşterea vitelor.

Datorită dezvoltării forţelor de producţie şi a noilor relaţii sociale, dezvoltarea procesului de feudalizare se constată nu numai în direcţia relaţiilor agrare dar şi în aceea a dezvoltării oraşelor feudale. Deşi existenţa lor pe teritoriul ţării noastre este anterioară secolului al XIV-lea, după întemeierea statelor ele au devenit principalele centre în care s-au concentrat meseriaşii şi negustorii, majoritatea acestora provenind din foştii ţărani dependenţi, nemulţumiţi cu situaţia care li se crease anterior. Concentrarea acestora în centrele care s-au transformat în oraşe a avut loc cînd s-a depăşit faza cadrului îngust a producţiei de gospodărie ţărănească, cînd s-a ajuns la o diviziune a muncii, care a dus la o producţie de mărfuri destinate pieţei. Paralel a continuat să se dezvolte procesul de separare a oraşului de sat.

Populaţia de meseriaşi şi negustori a început lupta împotriva caracterului închis al economiei feudale, reuşind, cu încetul, să-şi consolideze poziţia economică. Interesele comune şi sprijinul acordat de populaţia oraşelor domniei pentru centralizarea statului, i-a adus o serie de privilegii. Colaborarea dintre domnie şi populaţia oraşelor, împotriva boierimii anarhice şi turbulente, se observă cel mai evident în timpul domniei lui Ştefan cel Mare.

Deci, just s-a remarcat că, în această perioadă de timp, pe întregul teritoriu al ţării noastre, oraşele au devenit principalele centre de concentrare a meseriilor şi comerţului, iar populaţia lor un principal aliat al domniei în lupta ei pentru lichidarea anarhiei feudale. Evident că datorită acestei colaborări, comunităţile urbane au obţinut libertatea pentru toţi membrii lor, impunerea unei ordini, obţinerea securităţii persoanelor şi bunurilor proprii, precum şi o serie de privilegii fiscale.

Autorii volumului al II-lea au accentuat că în această perioadă proprietatea feudală s-a consolidat şi a continuat să crească, iar forma predominantă a rentei feudale a fost renta în produse. În plus, ţăranii dependenţi au fost obligaţi să plătească impozite către stat şi să presteze munci boierului.

Accentuarea exploatării maselor de ţărani a ascuţit contradicţiile dintre aceştia şi boierime, a generat lupta de clasă, care s-a manifestat sub forma refuzului de a munci, a fugii de pe moşii a ţăranilor dependenţi, împrăştierea satelor şi răscoale.

Adîncirea contradicţiilor sociale din Transilvania, din cauza creşterii exploatării maselor ţărăneşti, a dus la izbucnirea, în anul 1437, a marii răscoale de la Bobîlna, în care a luptat cot la cot, împotriva clasei exploatatoare, ţărănimea romînă, cea maghiară şi pătura săracă din oraşe. Răscoala de la Bobîlna se situează astfel, între cele mai mari răscoale europene din secolul al XV-lea.

În schimb lupta de clasă din

Moldova și Țara Romînească nu a avut amploarea celei din Transilvania, marea boierime reușind s-o reprime cu ajutorul aparatului de constrîngere extraeconomică.

Accentuarea exploatării maselor din Transilvania a dus la izbucnirea altor răscoale, dintre care cea mai de seamă a fost aceea din anul 1514 condusă de Gheorghe Doja (p. 599-609), care a avut un program antifeudal, îndreptat împotriva a înseși bazelor orînduirii feudale, urmărind desființarea raporturilor de clasă. Însă, după cum just au afirmat autorii, «pentru succesul răscoalei era necesară lărgirea și o mai bună organizare a ei. Dar această străduință a elementelor mai hotărîte se lovea de tendința masei țărănești de a limita aria de răspîndire a răscoalei, de a localiza luptele. Din această cauză s-a ajuns la fărămițarea locală a forțelor și acțiunilor». (p. 604).

Tot în partea a doua a volumului autorii au dat atenția cuvenită și tratarea adecvată luptei grele și îndelungate a poporului romîn împotriva cotropirii otomane sub conducerea unor mari comandanți de oști, ca Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare. Aceștia și-au datorat succesele faptului că oastea lor a fost formată din masele largi ale poporului.

Referindu-se la luptele lui Ștefan cel Mare împotriva turcilor, s-a afirmat just că: «În fruntea oștilor sale de țărani și tîrgoveți, el a obținut victorii remarcabile pe cîmpurile de bătălie rămînînd în amintirea urmașilor, în primul, rînd ca un apărător al independenței Moldovei» (p. 549). Războaiele antiotomane au avut ca rezultat împiedicarea transformării țărilor romîne în pașalîcuri adică recunoașterea independenței lor, asigurîndu-li-se în același timp un rol de seamă în istoria europeană contemporană.

Un întins capitol (p. 662-756) din această parte a fost consacrat *«culturii în vremea feudalismului dezvoltat (secolul al XIV-lea prima jumătate a secolului al XVI-lea)*. S-a arătat documentat că în această perioadă în cele trei țări romînești se constată o deosebită activitate culturală, care «reflectă însuși drumul străbătut de societate în dezvoltarea sa și, mai ales, adîncirea antagonismelor de clasă». În continuare s-a precizat just că «literatura populară, transmisă oral pînă în zilele noastre, este mai bogată și mai valoroasă din punct de vedere artistic decît literatura cultă a clasei feudale», deoarece în ea «se oglindește lupta poporului pentru libertate, împotriva exploatării feudale și a cotropitorilor străini» (p. 662).

Deși limba folosită de clasa exploatatoare a fost străină, totuși începe a-și face loc și limba poporului. Asfel începutul scrisului în limba romînă și înlocuirea treptată a limbii slavone și latine este un fenomen cultural de mare semnificație și reprezintă «unul dintre momentele cele mai însemnate din istoria culturii în țara noastră». «Înlăturarea limbii slavone, limba cultă a stăpînilor feudali, și înlocuirea ei cu limba poporului a fost pretutideni rezultatul luptei maselor populare împotriva claselor dominante care au fost

silite să accepte ca limbă literară limba vorbită de popor» (p. 705).

S-a scos în evidenţă, ceea ce nu s-a făcut pînă acum, că folosirea în scris a limbii romîne s-a produs aproape în acelaşi timp, în toate cele trei ţări romîneşti, şi nu numai în cărţile bisericeşti, ci şi în actele şi scrisorile cu caracter laic. Astfel, cultura din ţările romîne, datorită şi introducerii tiparului, la începutul secolului al XVI-lea, a reuşit să realizeze progrese însemnate pînă la mijlocul secolului al XVI-lea.

Ca o consecinţă a transformărilor petrecute în sînul societăţii romîneşti, se impune cultura orăşănească, «prin pătrunderea umanismului, prin începuturile istoriografiei, ale tiparului şi, mai ales, prin primele scrieri în limba maternă» (p. 709).

Arta în Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania în vremea feudalismului dezvoltat reflectă evoluţia economică şi social politică din aceste ţări. Autorul paragrafului, prof. Virgil Vătăşianu, prezintă sintetic întreaga creaţie artistică a poporului nostru şi a naţionalităţilor conlocuitoare. Considerînd arta ca fiind una din principalele manifestări ale suprastructurii, şi încadrînd-o ca atare, s-a scos în evidenţă adevărata legătură cu societatea a oricărei opere de artă.

S-a acordat atenţia cuvenită — nu cum s-a făcut în trecut — artei populare, legăturilor ei cu arta cultă, care oglindesc natura raporturilor dintre clasele sociale, a antagonismului şi luptelor dintre ele. S-au dat astfel soluţii mulţumitoare aspectelor complexe ale creaţiei artistice romîneşti, acordîndu-se în acelaşi timp locul cuvenit în istoria arhitecturii romîneşti şi arhitecturii militare, pe lîngă arhitectura religioasă. Expunerea se referă, paralel la creaţia artistică din Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania, demonstrînd unitatea fenomenului artistic de pe întreg teritoriul ţării noastre.

S-au urmărit şi observat numeroasele interferenţe artistice dintre Transilvania, Moldova şi Ţara-Romînească, sezisîndu-se trăsăturile autohtone şi originalitatea creatorului. Consolidarea statelor feudale romîneşti, Moldova şi Ţara Romînească, în această perioadă, a avut o influenţă evidentă şi asupra evoluţiei artei. Pentru dezvoltarea artei din Transilvania au avut un rol deosebit oraşele, care au început să joace un important rol social economic şi chiar politic. De la mijlocul sec. al XIV-lea, şi pînă la jumătatea sec. al XVI-lea, operele de artă din oraşele, castelele şi satele din Transilvania, în general, pot fi considerate ca realizări ale meseriaşilor din oraşe. Aceste realizări scot în evidenţă — după cum s-a arătat — capacitatea, avîntul creator şi rolul deosebit avut de către meşterii romîni, la construirea celor mai de seamă edificii, ca Sîn Nicoară, mănăstirile Cotmeana şi Vodiţa.

Observînd anumite caracteristici comune ale artei din Maramureş şi Moldova, autorul demonstrează că influenţele celei dintîi în arta moldovenească au fost mai puternice în secolul al XIV-lea. Arhitectura moldovenească a cu-

noscut o înflorire deosebită în primele trei decenii ale sec. al XV-lea, datorită în cea mai mare parte meşterilor localnici, singurii care au putut crea tipul specific moldovenesc din împrumuturi bizantine şi occidentale.

În perioada feudalismului dezvoltat arta din Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania obţine fizionomia ei cea mai caracteristică. Arhitectura moldovenească este dominată de creaţia din timpul domniei lui Ştefan cel Mare, cînd meşterii locali, aplicînd noi metode de construcţie, au creat cele mai remarcabile monumente de arhitectură, dezvoltînd în acelaşi timp tradiţia artistică locală. Paragraful acesta prezintă, în general, o analiză sistematică a arhitecturii religioase, militare şi civile din Moldova, scoţîndu-se în evidenţă elementele originale, accentuîndu-se că meşterii romîni nu numai că au susţinut şi dezvoltat tradiţia artistică locală, dar au şi creat adevărate monumente de arhitectură. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, mai ales în timpul domniilor lui Petru Rareş, se constată începutul unei noi perioade de înflorire a artei moldoveneşti. Se construiesc mănăstirile Probota, Humor, Moldoviţa etc., care, deşi în plan şi structură reproduc edificiile anterioare, au însă şi elemente noi.

Preferinţa pentru polichromia arhitecturii în Moldova, cu timpul au dus «la aplicarea picturii murale pe faţadele bisericilor». Aceste picturi deşi au suferit mult în cursul timpului, dovedesc o măestrie excepţională în mînuirea tehnică a frescei. Frescele exterioare de la Humor, Voroneţ şi Moldoviţa, reprezintă apogeul realizărilor în acest gen(p. 733).

În concluzie, în paragrafele respective, autorul a dat o prezentare sistematică, sintetică şi de ansamblu asupra artei romîneşti. În ambele paragrafe s-a făcut o analiză erudită, a monumentelor de arhitectură laică, militară şi religioasă, a picturii, mobilierului, argintăriei şi broderiei, adică a întregii creaţii artistice romîneşti pînă la mijlocul sec. al XVI-lea, în corelaţie cu arta naţionalităţilor conlocuitoare, definindu-se stilurile, curentele, influenţele, scoţîndu-se în evidenţă specificul estetic al poporului nostru, clarificîndu-se o serie de trăsături noi şi specifice asupra originii, interferenţelor şi originalităţii creaţiei artistice din Transilvania, Ţara Romînească şi Moldova.

Capitolele părţii a treia din volumul al II-lea sînt intitulate ; 1) *Feudalismul dezvoltat în condiţiile instaurării dominaţiei otomane (a doua jumătate a sec. al XVI-lea)* ; 2) *Regimul dominaţiei otomane* ; 3) *Dezvoltarea economică şi socială a ţărilor romîne în a doua jumătate a secolului al XVI-lea* ; 4) *Situaţia politică a ţărilor romîne în a doua jumătate a secolulului al XVI-lea* ; 5) *Războiul de eliberare de sub dominaţia otomană şi unirea ţărilor romîne sub Mihai Viteazul* şi 6) *Cultura în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.*

În primul paragraf al capitolului I se analizează relaţiile internaţionale, prezentîndu-se în felul acesta cadrul în care s-a desfăşurat istoria celor trei

ţări romîneşti, deoarece şi Transilvania, după dezastrul maghiar de la Mohacs (1526), care a avut ca urmare transformarea Ungariei în paşalîc, a devenit un principat autonom sub suzeranitatea Porţii.

Capitolul intitulat: *Regimul dominaţiei otomane în Moldova şi Ţara-Romînească* (p. 776-823) analizează regimul economic şi politic impus de turci, un regim înrobitor şi de jaf, la care au fost supuse ţările noastre, gradul de exploatare apăsînd evident ca o consecinţă a aservirii politice. «Momentul hotărîtor în această privinţă este reprezentat de campania din 1538 a sultanului Soliman al II-lea, cînd trădarea boierimii asigură supunerea Moldovei, care, la rîndul său, va îngădui o şi mai completă subjugare a Ţării Romîneşti» (p. 778).

S-au arătat, în cifre, sumele de bani plătite turcilor ca haraci şi peşcheşuri, precum şi prestaţiunile în natură şi muncă, monopolul comercial impus de Poartă şi apoi consecinţele nefaste ale exploatării otomane. Pe lîngă fiscalitatea impusă, pentru satisfacerea cererilor turceşti, s-a accentuat şi aceea în folosul domniei şi membrilor aparatului de stat. Efectele acestei fiscalităţi excesive au determinat rezistenţă din partea maselor de ţărani, sub forma refuzului de a plăti, a părăsirii satelor şi chiar a răscoalei.

Fiscalitatea şi exploatarea nemiloasă, impusă de turci, alături de pierderea libertăţii politice, a avut consecinţe grave pe plan politic, intern şi extern pentru ţările noastre. Mai întîi avîntul economic, observat în ţările romîne în a doua jumătate a sec. al XV-lea a fost frînat, prin reducerea producţiei bazate pe munca ţărănimii, ca şi a progresului meseriilor din oraşe şi a reducerii activităţii comerciale.

Totuşi, statul feudal şi-a menţinut şi în condiţiile subjugării otomane, accentuîndu-le chiar, funcţiile de ţinere în frîu a majorităţii populaţiei exploatate, prin întărirea aparatului de stat, care primeşte noi atribuţii şi posibilităţi materiale. În general toate instituţiile de stat au evoluat, sau au fost adaptate, pentru menţinerea dominaţiei otomane şi exploatării maselor în folosul ei.

Datorită înrăutăţirii situaţiei maselor populare, din cauza creşterii exploatării, formele de împotrivire şi luptă au luat forme necunoscute anterior, nu numai împotriva turcilor ci şi a clasei exploatatoare. Aceste forme de luptă s-au caracterizat prin sabotarea îndeplinirii cererilor turceşti, atacuri împotriva unor persoane sau grupuri care reprezentau pe cotropitori, dezorganizarea transporturilor destinate centrelor din imperiul otoman, sau chiar răscoale, ca aceea din Moldova, din 1563-1564, îndreptată împotriva boierilor la care au participat peste 20.000 de ţărani, răscoala secuilor din 1562, a meşteşugarilor din Sibiu, Braşov şi Cluj.

Capitolul al IV-lea, în care se tratează situaţia politică a ţărilor romîne în a doua jumătare a secolului al XVI-lea, are ca obiectiv principal prezentarea luptei comune a celor

trei țări românești, sprijinite de popoarele din Balcani, împotriva cotropitorului otoman.

S-a prezentat just războiul dus de moldoveni, sprijiniți de cazaci, sub conducerea lui Ion Vodă cel Cumplit, împotriva turcilor. Victoria forțelor populare conduse de Ion Vodă sprijinit de cazaci, n-a putut fi posibilă, nu numai din cauza disproporției numerice de forțe care s-au înfruntat, ci și din cauza trădării boierimii moldovenești, care a trecut alături de cotropitori.

«Complotul boieresc organizat împotriva independenței moldovenești trebuie considerat ca avînd la bază un plan de ansamblu de acțiuni coordonate, succesive și gradate, fapt care a permis nu numai victoria turcească, dar și distrugerea întregei armate moldo-cazace» (p. 919).

Colaborarea militară dintre moldoveni și cazaci a continuat și în deceniile următoare, cînd masele populare din Moldova, răsculîndu-se împotriva exploatatorilor, s-au bucurat permanent de sprijinul căzăcesc

În capitolul al V-lea, autorii au acordat atenția cuvenită războiului de eliberare de sub dominația otomană și unirea țărilor române sub Mihai Viteazul. În acest război, la care au participat toate cele trei țări românești, sprijinite de popoarele din Balcani, Țara Românească a fost forța militară principală, care a stimulat rezistența și lupta activă împotriva jugului otoman.

Just au remarcat autorii cînd au scris că «eliberarea temporară de sub dominația otomană și unirea celor trei țări române au fost realizate prin lupta unită a poporului nostru, înlesnită de unele împrejurări internaționale favorabile» (p. 949).

S-a subliniat, de asemenea, că lupta lui Mihai Viteazul, pentru crearea unei armate puternice a fost strîns legată de aceea a întăririi puterii centrale, prin care se urmărea bararea intențiilor marii boierimi de a acapara puterea și conducerea statului.

Datorită alianțelor și victoriilor cîștigate pe cîmpurile de luptă la sfîrșitul anului 1598 și începutul lui 1599, Țara Românească își cîștigase independența și devenise o putere militară de primul rang, luînd conducerea coaliției antiotomane. Aceasta a trezit mari speranțe de eliberare și în rîndul popoarelor din Balcani subjugate de turci.

Evident că cel mai de seamă eveniment din întreaga istorie a orînduirii feudale românești a fost prima unire a țărilor române, în cadrul războiului de eliberare de sub dominația otomană. «Evenimentele din acest timp au dat un impuls de o putere uriașă dezvoltării conștiinței unității de neam, au făcut posibilă generalizarea acestui sentiment în întreaga societate românească și, ca atare, transformarea sa într-o mare idee. De aceea, marele război de eliberare de sub dominația otomană de la sfîrșitul veacului al XVI-lea și începutul celui următor este indisolubil legat — prin toate momentele de luptă pentru unitate și independență — de mișcarea națională din veacul al XIX-lea, de realizarea unirii Țării Românești și Moldovei în 1859 și a unirii Transilvaniei cu România în 1918» (p. 1016).

Ultima parte a volumului al

II-lea se încheie cu un capitol consacrat culturii în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania (p. 1019-1067). Factor important în această perioadă este începutul generalizării scrisului în limba romînă, în toate cele trei ţări romîneşti şi creşterea importanţei elementelor laice în cultură. Introducerea limbii poporului în actele oficiale, în biserică, literatură etc., în locul celei streine, folosită de clasa stăpînitoare, este un fenomen cultural în întreaga Europă. Limba romînă se impune cu încetul în scrisul tuturor păturilor sociale şi în literatura istorică, juridică, bisericească şi începe a fi răspîndită şi prin cărţile tipărite.

Arta, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea arată nu numai extinderea posibilităţilor de construcţie, ci caută să satisfacă exigenţele clasei dominante. Datorită relaţiilor şi contactelor tot mai strînse dintre cele trei ţări romîneşti, precum şi influenţei Renaşterii, s-a ajuns la modificarea concepţiilor şi aspiraţiilor artistice. Noile concepţii şi aspiraţii şi măiestria artistică mult evoluată au început să ţină seama de relaţiile umane, cultivîndu-se, în acelaşi timp, calitatea, varietatea, eleganţa, conturul limitat şi echilibrat al tuturor operelor de artă.

Paralel cu aceasta, datorită strînselor relaţii politice şi culturale dintre Ţara Romînească şi Moldova se constată o pătrundere de elemente în arhitectura Moldovei, care se observă la bisericile mănăstirilor Hlincea, Galata şi Aroneanu.

În Ţara Romînească, în general, nu se constată inovaţii, în afară doar de folosirea, ca material de construcţie şi decoraţie, a unor cărămizi de o calitate excepţională, ca cele smălţuite, sau profilate. Interesant este că şi în Transilvania se constată o influenţă a elementelor de arhitectură din Ţara Romînească.

Din Transilvania, spre deosebire de Moldova şi Ţara Romînească, ni s-au păstrat numeroase urme de arhitectură civilă. Între acestea, o categorie separată o formează castelele şi conacele nobilimii ca cele din Criş (1559), Mănăstirea (1593) etc.

Sculptura, ca şi în perioada anterioară, se relevă prin caracterul prevalent ornamental, în care predomină «variante ale palmetei alături de împletiturile florale orientale», în Moldova, pe cînd în Ţara Romînească lespezile sînt decorate cu simple «împletituri geometrice» (p. 1060). În Transilvania însă sînt sarcofage care reprezintă pe capac pe defunct şi chiar reliefuri biblice sau războinice.

În pictură, mai ales în Moldova, «se observă relaţii noi cu arta rusească, atît din punct de vedere stilistic, cît şi iconografic» (p. 1064).

Deci, întreaga manifestare artistică a acestei perioade reţine tradiţia în arhitectură, sculptură, pictură şi artele decorative la care se adaugă elemente noi sub influenţa renaşterii şi a artei ruseşti.

În concluzie, volumul al II-lea al istoriei Romîniei studiază perioada orînduirii feudale de pe teritoriul patriei noastre, dintre secolele X-XVI. Principalele probleme tratate, cu o atenţie deosebită, sînt: cristalizarea relaţiilor feudale,

formarea statelor feudale romîneşti, fărămiţarea feudală, lupta pentru centralizarea statului, frînarea procesului de dezvoltare a feudalismului în urma subjugării ţărilor romîne de turci, şi regimul dominaţiei otomane pînă la începutul secolului al XVII-lea. În volumul al doilea, ca şi în primul, istoria patriei noastre nu a mai fost privită, ca în istoriografia burgheză, ca o «îngrămădire haotică de evenimente şi fapte întîmplătoare, un rezultat al activităţii diferitelor personalităţi, ci ca un proces continuu de transformare şi de succesiune a formaţiilor social economice, care reprezintă etape ale dezvoltării progresive a societăţii omeneşti».

Autorii volumului au reuşit să dea o privire istorică de ansamblu, unitară, în întreaga lor complexitate, a fenomenelor istorice, de pe întregul teritoriu, pe baza unui criteriu obiectiv, riguros ştiinţific, arătînd că factorul determinant în dezvoltarea societăţii omeneşti îl constituie modul de producţie al bunurilor materiale.

S-a ţinut seama, totodată, de interacţiunea care există între bază şi suprastructură în procesul dezvoltării societăţii, reliefîndu-se astfel rolul activ al suprastructurii în perioada tratată.

Una din tezele fundamentale ale materialismului istoric, aplicată consecvent de autori este că masele populare, producătorii bunurilor materiale şi culturale, sînt adevăraţii creatori ai istoriei. S-a arătat, de asemenea, că lupta de clasă a străbătut întreaga perioadă, culminînd cu răscoale de amploare.

Autorii s-au străduit şi au reuşit, nu numai să dea o istorie unitară a celor trei state romîneşti, înlăturînd orice vederi şovine, pînă la începutul sec. al XVII-lea, ci s-o şi încadreze în ansamblul istoriei universale.

Scrisă într-un stil curgător, atrăgător, combativ, cu capitolele bine echilibrate şi împărţite, în care se susţine pe baza unei analize cuprinzătoare şi multilaterale, particularităţile dezvoltării feudalismului din ţara noastră şi acest volum se poate înscrie cu succes între contribuţiile ştiinţifice valoroase ale medieviştilor romîni.

N. G.

Petre S. Năsturel, **Cercetări asupra unor broderii din Ţara Romînească şi Moldova (veacurile XV-XVIII),** în **Studii şi cercetări de Istoria Artei,** anul VIII, (1961), pp. 475-483.

Autorul, cunoscut prin nenumăratele prezentări de opere de artă feudală romînească atît în paginile acestei reviste cît şi în altele, înfăţişează o serie de broderii moldovene — unele aproape necunoscute cercetătorilor, iar altele interpretate greşit de cercetătorii din trecut.

Prezentarea este deschisă de *epitrahilul din veacul XV*, păstrat odinioară la Mănăstirea Bistriţa olteană, iar astăzi în colecţia secţiei feudale a Muzeului de Artă al R.P.R. S-au purtat numeroase discuţii asupra provenienţei acestui epitrahil amintit pentru prima

oară de Al. Odobescu la 1860 și în care s-a văzut o broderie moldoveană adusă cîndva în Oltenia sau o piesă locală, lucrată într-una din mănăstirile vîlcene. Autorul împărtășește părerea lui G. Millet și M. A. Muzicescu în a considera epitrahilul o valoroasă lucrare moldovenească din prima parte a veacului XV. Contribuție personală este stabilirea perioadei și a condițiilor prin care acest epitrahil a ajuns din Moldova la Bistrița olteană.

Se știe că Mitropolitul Teofan III — rivalul lui Anastasie Crimca și om de încredere al lui Teofan al Ierusalimului și Radu Mihnea, a fost nevoit să părăsească scaunnl mitropolitan odată cu patronul său mutat în Țara Romînească și s-a stabilit la ctitoria Craioveștilor (1619). În aceste condiții se poate presupune că fostul mitropolit a luat din veșmîntăria suceveană unele odăjdii dintre care s-au putut păstra acest epitrahil, unul dintre cele mai vechi opere de broderie moldavă din prima jumătate a veac. XV. *Procovățul bisericii sf. Ilie* (1507) dăruit de Bogdan cel Orb, parțial distrus în timpul războiului, rămîne o valoroasă piesă de broderie printre puținele păstrate de la începutul veacului XVI.

Epitrahilul arhieresc din muzeul mănăstirii Dragomirna. Considerat inedit de autor, epitrahilul pare a fi opera unui moldovean deoarece denumirile grecești sînt redate cu greșeli ortografice și parțial romînizate. Stilul în care a fost executat epitrahilul îl apropie veacului XVI, așa încît autorul e dispus să susțină că această piesă, aflată astăzi în muzeul Dragomirnei, a fost creată inițial pentru o altă mănăstire moldovenească (Volovăț sau Moldovița). Considerăm împreună cu autorul că această broderie merită o cercetare atentă, și prezentarea sa într-un studiu special poate îmbogăți cunoștințele noastre asupra broderiei moldovene din veacul XVI.

Poala de icoană de la Dragomirna (1612) păstrată în muzeul aceleași mănăstiri, este una din daniile Mitropolitului Anastasie Crimca. Brodată pe catifea vișinie, poala înfățișează Adormirea Maicii Domnului cu un bogat chenar floral ce vădește influențe orientale. Împreună cu alte odoare bisericești, poala aceasta a fost răpită de cazacii lui Timuș, în timpul asedierii Dragomirnei și răscumpărată de doamna Ecaterina a lui Vasile Lupu în 1653. Stilistic și tehnic această broderie «premerge poalele de icoane ce vor fi dăruite mai tîrziu de Vasile Lupu ctitoriei sale de la Trei Ierarhi».

În muzeul aceleași mănăstiri se păstrează și *epitaful din 1625-1626* dăruit tot de Anastasie Crimca ctitoriei sale. Închipuind «Îngroparea lui Hristos» epitaful este lucrat pe atlas roș, brodat cu fir de aur, argint și mătase fildeșie. Diverse greșeli ortografice îl îndeamnă pe autor să atribuie și această piesă de broderie unui atelier romînesc.

Tot de la Dragomirna provine și *procovățul* aflat în Tezaurul restituit în 1956. Acesta reprezintă scena «Împărtășirea apostolilor cu vin» și poartă numele mitropolitului ctitor apropiindu-se stilistic de epitaful menționat mai sus. Scena este cunoscută și în alte piese

de broderie şi a acoperit potirul iar cîndva, probabil prin Paisie sau ucenicii acestuia, a trecut din zestrea Dragomirnei la Secu sau Neamţ.

Prezentarea broderiilor moldovene se încheie cu *epitaful bisericii Răşcanu* (1765), amintit pentru prima oară de Nicolae Iorga. În afara îndătinatului tropar (în romînește) care însoţeşte scena coborîrii de pe cruce, epitaful păstrează şi o inscripţie grecească din 1765.

În reprezentarea «Plîngerii» această scenă s-a contaminat cu scena «Adormirii Maicii Domnului», artistul căutînd noi căi de reprezentare într-o iconografie devenită tradiţională (sf. Petru cădelniţînd, Fecioara la mijlocul pietrei ca orantă ş. a.). Lucrarea este opera unui romîn, avînd unele apropieri de epitafele greco-sîrbeşti din veac. XVIII dar cu tendinţe de prelucrare.

Pe linia valorificării artei broderiei feudale, comunicarea lui P. S. Năsturel este importantă prin precizările şi sezisările ei interesante. Regretăm însă lipsa reproducerilor fotografice, chiar dacă unele piese au mai fost reproduse în trecut. De asemeni, am dori pentru unele o reluare şi expunere mai largă prin care să se facă mai bine cunoscute valoarea artistică şi tehnică acestor piese valoroase de artă feudală romînească.

Prof. I. I. GEORGESCU

D. N. Pippidi, **Contribuţii la Istoria Veche a Romîniei,** Editura ştiinţifică, Bucureşti 1958, pag. 340 + 10 planşe, format 61 × 86/16.

Studiile cuprinse în această carte se referă la istoria ţinuturilor de la Dunărea-de-jos din epocile elenistică şi romană, cum şi la documente inedite sau insuficient valorificate, privind trecutul acestor ţinuturi. În special săpăturile efectuate, în ultima vreme, în vechea colonie milesiană Histria, au adus la lumină un destul de mare număr de fragmente epigrafice de o importanţă deosebită. Parte din aceste inscripţiuni nou descoperite au fost publicate de autor într-un volum anterior — Histria — apărut în 1954, parte formează obiectul prezentului studiu.

Lucrarea se împarte în două părţi : prima, este studiul propriu zis cuprinzînd 13 capitole şi a doua — Notă adiţională.

În cap. I, *Histria şi Callatis* în sec. III-II î. e. n., autorul trece în revistă izvoarele epigrafice şi literare cu privire la Histria în epoca elenistică, ca şi comentariile şi unele interpretări ale cercetătorilor, referitoare la starea de depresiune economică a Histriei în sec. III-II î. e. n.

Cap. II este intitulat : *Ştiri noi despre organizarea internă a Histriei în perioada autonomiei.* Din documentele pe care le interpretează cunoaştem forma de guvernămînt şi structura socială din Histria, sub regimul democratic instaurat în cetate în cea de a doua jumătate a sec. II î. e. n. Întîlnim diferite precizări cu privire la magistraţii cunoscuţi din inscripţii mai vechi.

Pe plan social situaţia se caracterizează prin trecerea bunurilor în mîinile anumitor persoane, sărăcirea unui număr tot mai mare de locuitori, ca şi prin accentuarea luptei de clasă.

Cap. III: *Tot despre unii magistraţi histrieni*, cuprinde diferite rectificări la inscripţia fragmentară publicată de V. Pîrvan, în care discută, completează şi interpretează astfel, în concordanţă şi cu alţi cercetători, textul unei inscripţii foarte importante privind Histria şi publicată de V. Pîrvan în «Dacia» II, în anul 1925.

În cap. IV intitulat: *În jurul relaţiilor agrare din cetăţile pontice în epoca preromană*, autorul constată că relaţiile sclavagiste nu s-au putut dezvolta în aceste regiuni decît pe o scară redusă. Pentru exploatarea teritoriilor rurale, grecii din cetăţile pontice au recurs la munca ţăranilor indigeni. În această situaţie intră Heracleia, Byzanţul ca şi regatul Bosforului şi după toate probabilităţile Chersones şi Olbia ca şi cetăţile dobrogene Histria şi Callatis.

În cap. V, autorul se ocupă de proveniența inscripţiei greceşti de la Mănăstirea Dragomirna, în legătură cu care autorul, pe baza analizei textului, de acord şi cu alţi cercetători, are părerea că este adusă din Histria şi priveşte situaţia din această cetate.

În cap. VI este vorba de data decretului histrian pentru Aristagoras, fiul lui Apaturios, despre care unii au crezut că aparţine sec. I î. e. n., iar alţii sec. II î. e. n. Autorul, ajutat şi de noile descoperiri arheologice de la Histria, susţine că el provine din jumătatea a doua a sec. I î. e. n.

Cap. VII intitulat: *Tiberius Plautius Aelianus şi frontiera Dunării-de-jos în sec. I î.e.n.* Pentru documentare autorul confruntă datele epigrafice şi literare cu rezultatele noilor descoperiri arheologice. Mai ales se opreşte asupra inscripţiei mausoleului familiei Plautinilor de la Ponte Lucano ca şi asupra documentului Horothesia lui Laberius Maximus, publicat şi comentat de V. Pîrvan în 1916. Examinînd frază cu frază epitaful de la Ponte Lucano, autorul ajunge la concluzia că în acest document nu este vorba de cuceriri teritoriale în nordul Dunării, cum a crezut V. Pîrvan, ci numai de pacificarea unei regiuni învecinate provinciei pe care Aelianus o administra.

În cap. VIII discută însuşi documentul «Horothesia lui Laberius Maximus», făcînd o privire de ansamblu asupra textului şi reexaminînd critic principalele probleme pe care le ridică, ca şi a dificultăţilor de interpretare; autorul totuşi ajunge la alte concluzii asupra documentului decît V. Pîrvan.

Mai departe în cap. IX se discută o inscripţie agonală din Histria de la începutul sec. III e. n.; în marginea unei inscripţii latine editate de V. Pîrvan în cap. X şi Un prefect necunoscut al Pretoriului, într-o inscripţie din Sciţia Mică, în cap. XI.

În cap. XII intitulat *În jurul izvoarelor literare ale creştinismului daco-roman*, punîndu-se faţă în faţă afirmaţia scriitorului bisericesc Tertulian care menţionează printre creştini pe Sarmaţi, Daci şi Sciţi, şi afirmaţia lui Origen care spune că cea mai mare parte dintre barbarii de la Nord şi de la Est n-au fost încă convertiţi la creştinism, V. Pîrvan trage concluzia că izvoarele literare nu aduc nimic sigur cu privire la creştinarea dacoromanilor din nordul Dunării

înainte de anul 250 e. n. Alţi cercerători pe baza mărturiei lui Eusebiu al Cezareiei afirmă că Apostolul Andrei a predicat în regiunea gurilor Dunării, la Sciţi. Autorul folosind şi mărturia lui Macarie al Magnesiei, care afirmă că teritoriile de dincolo de Istros n-au auzit cuvîntul Evangheliei, constată ca şi Pîrvan că aceste documente nu constituie o dovadă.

În capitolul XIII intitulat : *Niceta de Remesiana şi originile creştinismului daco-roman*, V. Pîrvan şi după dînsul şi alţii îl consideră pe Niceta de Remesiana apostolul dacoromanilor.

În capitolul de faţă autorul examinînd mai de aproape mărturiile lui Paulin de Nola, pe care se întemeiază Pîrvan ca şi alţi cercetători, şi propunînd înlocuirea «per Tomitanam» — prin Tomis — cu cuvintele «per Stobitanam ?!» ajunge la concluzia că mărturia lui Paulin de Nola nu dovedeşte nimic şi, deci, Niceta de Remesiana n-a predicat în stînga Dunării, totuşi afirmă că în această chestiune atît de controversată cuvîntul hotărîtor îl vor avea numai descoperirile arheologice.

În partea a doua — *Notă adiţională* — este un mic studiu asupra sclavajului la Daci, rezumatul cărţii în limbile : rusă, franceză şi germană, un tabel de indice şi 10 plaşe.

Lucrarea se impune prin sobrietatea ei ştiinţifică şi merită a fi cunoscută de un cerc cît mai larg de cititori.

Pr. A. *COZMA*

CRONICA BISERICEASCA

A. *ŞTIRI ŞI FAPTE DIN VIAŢA BISERICILOR CREŞTINE*

1. *BISERICILE ORTODOXE SURORI*

EXPOZIŢIE DE BRODERIE BISERICEASCĂ LA BELGRAD

În cursul lunilor ianuarie şi februarie 1960 s-a amenajat în muzeul patriarhal din capitala Jugoslaviei o expoziţie de broderii bisericeşti lucrate de credincioşii de altă dată ai Bisericii Ortodoxe Sîrbe. În total au fost expuse 105 piese: odăjdii, perdele, epitafe, antimise, acoperăminte ş. a. Din toate reiese evlavia şi jertfelnicia credincioşilor. Craiul Ştefan Deceanski a dăruit ctitoriei sale «Sfite minunate, patrafire, mînecuţe, nebederniţe, cămăşi de prestol, perdele» iar pe un epitaf tot din Mănăstirea Deceani, craiul Milutin a cerut să se scrie: «Pomeneşte, Doamne, pe robul tău Milutin».

Inventarele vechi vorbesc de multe sute de astfel de piese vestite. Pustiirile din vremea turcilor, prădările, mutările şi mulţimea răscoalelor abia au mai îngăduit aflarea a 106 bucăţi.

Chiar la intrarea în expoziţie se vede «Pocrovul cneazului Lazăr», o masă de altar brodată de monahia Eufimia, fosta soţie a despotului Uglieşa, care va fi picurat aici destule lacrimi în timpul ce a urmat nenorocirii din 1389 de la Kosovo, pentru ca să poată scrie: «Priveşte Doamne cu milă spre acest smerit prinos lucrat cu multă osîrdie de roaba ta Eutimia». Lîngă el e un altul donat de Arhiepiscopul Ioan de Skoplie, o minunată compoziţie de culori şi personaje. Pe un altul dintr-o mănăstire din Muntenegru, un meşter mirean scria: «Dacă am greşit, iertaţi ca şi Dumnezeu să vă ierte».

Muzeul patriarhal are şi alte materiale adunate, ca mărturii ale trecutului bisericii sîrbe, între altele, o biserică de sat, singura păstrată din timpul răscoalei lui Karagheorghe (1804).

PIERDERE IREPARABILĂ

«Fără-ndoială că nu există în istoria culturală a unei ţări şi poate chiar în istoria generală a omenirii pierderi atît de mari, cum a fost distrugerea în 6 aprilie 1941, de către trupele hitleriste, a fostei Biblioteci Naţionale din Belgrad. Cea mai mare colecţie de manuscrise, de periodice şi de cărţi, pe care o avea Jugoslavia, s-a prăpădit în cîteva ceasuri. Munca de peste 100 de ani, depusă de oameni învăţaţi ca: Danicici, Novacovici, Dimitrievici, Stoianovici şi de alţi iubitori de carte s-a distrus aproape fără urmă.

In 1952, Svetozar Matici, unul din angajaţii bibliotocii a dat publicităţii un catalog al manuscriselor din fosta bibliotecă Naţională (308 pagini), care rămîne singura urmă ce va mai vorbi despre comorile adunate cu atîta trudă.

Catalogul cuprinde numai manuscrise slavone. Conţinutul manuscriselor a fost în cea mai mare parte bisericesc: cărţi de cult, literatură omiletică, ascetică, cronografe, folclor religios etc. Cele mai multe au fost procurate din sudul şi centrul Sîrbiei, mare parte formînd opera de o viaţă întreagă a colecţionarului şi specialistului în manuscrise, Prof. Ştefan Dimitrievici. Catalogul are la sfîrşit un indice pentru identificarea numerelor de inventar, trei indice cronologice, unul al redacţiilor, şi unul al persoanelor, lucrurilor şi locurilor. Intre manuscrisele catalogate sînt cîteva care conţin ştiri despre ro-

mîni mai ales despre cei din Banat. De pildă: Nr. 410 e o scrisoare a exarhului Sofronie către protopopul Ioan de Hălmagi, anunţîndu-i moartea tatălui, nrrii 421-424 cuprind socoteli de bani şi obiecte de la episcopiile Aradului şi Orăzii din 1733-34, nr. 463, dă acte despre procesul Mănăstirii Partoş cu mănăstirea Săngeroz, nr. 562, dă o copie a hrisovului de milă a lui Şerban Cantacuzino pentru Mănăstirea Ravaniţa, nr. 586, e o plîngere a popii Bucur din Siclăuş la 1733 către Episcopul Isaia Antonovici (în limba romînă) etc. Oricum, deşi sînt şi greşeli, catalogul e un pios omagiu pentru munca atît de grea a cercetătorilor dar e şi un strigăt apăsat în lupta pentru pace, atît de vie inimilor noastre.

90 DE ANI DE VIAŢĂ A SEMINARULUI DIN PRIZREN

Zidită pe temelia unei basilici cu trei nave, biserica cu 5 cupole din Prizren, ridicată de craiul Milutin pe la anul 1300, a fost sediul mitropolitan mult timp, iar după emigrarea sîrbilor în nord, (1690) a fost transformată în geamie. După primul război mondial a fost refăcută şi a continuat să fie sediul Seminarului Teologic înfiinţat aici din 1871, cel mai vechi în sudul Serbiei. El a dat oameni de talia primilor Patriarhi de după război, Varnava şi Gavrilo, Mitropolitul Sebastian de Skoplie, mulţi episcopi, un şir întreg de preoţi, profesori, medici, avocaţi etc. Clădirea seminarului este zidită de Sima Andreevici. Clopotniţa din corpul clădirii cheamă şi azi cu glas sonor, ca şi acum 90 de ani, tineretul care avea să slujească Bisericii şi luminării prin carte a poporului. Praznicul de serbare a avut loc în martie 1962. La seminar sînt 180 elevi.

(După Pravoslavni misionar nr. 4/1962).

T. B.

2. *ALTE BISERICI CREŞTINE*

DISCUŢII TEOLOGIC-ATOMICE

Deşi dezastruoasele urmări ale armelor atomice sînt îndeobşte cunoscute şi, deşi rîndurile adversarilor lor şi cele ale luptătorilor pentru pace sporesc mereu pe întreg globul pămîntesc, totuşi n-a încetat încă alimentarea războiului rece, pentru a nu înlătura posibilitatea războiului cald, care, în situaţia tehnicei de azi, nu poate fi decît război atomic. Şi multiple sînt mijloacele pentru a masca intenţii şi scopuri războinice, în vederea derutării opiniei publice iubitoare de pace.

Un caz, din cele multe, va ilustra afirmaţia.

E vorba de introducerea noţiunii despre «complemetaritate» din domeniul fizic în domeniul moral, pentru a acoperi faptul înarmării atomice.

– Academia evanghelică din Germania Apuseană, la iniţiativa episcopului militar Kurst, a instituit adică o comisiune pentru studierea, din punct de veder teologic, a problemei armei atomice. După doi ani de studiu, comisiunea şi-a publicat (1959) rezultatul, formulat în aşa numitele «teze de la Heidelberg», întrebuinţînd termenul «complementar» cu un sens împrumutat din fizică. Fiind, adică, vorba în fizică de determinarea electronului, dacă este el un corpuscul sau o undă, s-a afirmat că după împrejurări, el apare şi într-un fel şi în celălalt. Deci pentru determinarea aceluiaşi fenomen se întrebuinţează doi termeni contradictorii, care s-ar completa însă oarecum reciproc – fapt pe care fizicianul danez Niels Bohr l-a numit: *complementaritate.* – Din domeniul fizic termenul a trecut în alte domenii. De pildă C. F. O. Weizsäcker vorbeşte de o «logică complementară».

După un răspuns afirmativ dat întrebării dacă date din domeniul ştiinţelor naturii ar putea produce schimbări materiale în etica evanghelică, s-a pus şi întrebarea: dacă epistemologia eticei evanghelice ar putea fi îmbogăţită

prin teze din domeniul ştiinţelor naturii, de pildă prin acceptarea ideei complementarităţii din domeniul fizicei.

S-a încercat să se dea un răspuns prin menţionatele «teze de la Heidelberg». Astfel teza a şasea afirmă că hotărîrile de conştiinţă luate în situaţii de dilemă, în privinţa armelor atomice, să fie interpretate ca «acte complementare» (după sensul termenului acceptat din fizică) ceea ce tezele şapte şi opt concretizează în afirmaţia că Biserica ar trebui să recunoască drept „*acţiuni creştine*" atît renunţarea la armele atomice, cît şi încercarea de a asigura prin ele «o pace în libertate».

Dar în discuţiile purtate în legătură cu această problemă, au afirmat unii că-i foarte problematic faptul: dacă criterii valabile în fizică pot fi transferate în etică, cu păstrarea eficienţii lor argumentatoare. Nu-i posibilă doar o «complementaritate» - în sensul menţionat - între bine şi rău, între corect şi fals. - «Tezele de la Heidelberg» se declară oarecum împotriva înarmării atomice, dar pentru păstrarea înarmării atomice realizate, deci susţin o «complementaritate atomică», mascînd astfel spirit războinic, (cf. N. Z. 221/962).

CONCILIUL AL DOILEA VATICAN

In legătură cu conciliul al doilea Vatican se discută mult şi multe, îndeosebi în presa rom. catolică din Germania apuseană, care ar voi să influenţeze lucrările conciliului în sensul liniei politice a «Pieţei comune». Se fac vii afirmaţii, după care conciliul ar fi chiar superfluu, căci unitatea creştinilor se va realiza şi fără el şi anume cam după modelul «Pieţei comune».

(Este ştiut că intenţia primordială a convocării conciliului urmărea şi realizarea viitoare a unităţii creştinătăţii) - Spiritul acesta se manifestă în cercurile «reacţionare» din Vatican, în cercurile aşa - numiţilor «integralişti» şi îndeosebi în cercurile ierarhiei rom. catolice din Germania apuseană. Aici se discută mult despre importanţa pe care o vor avea în viitor - dacă o vor avea - episcopii rom. catolici în relaţiile lor cu Vaticanul şi dacă conciliul al doilea Vatican, va ridica peste tot prestigiul episcopilor.

Problemele acestea se discută mai ales în legătură cu broşura „*Episkopat und primat*" publicată (1962) de prof. de teologie din Innsbruck, *Karl Bahner*, dogmatist cu vază în teologia rom. catolică. E vorba aici de tratamentul aplicat episcopilor de către autorităţile din Vatican, - episcopii fiind consideraţi simpli funcţionari subalterni din provincie ai Vaticanului. Faţă de această atitudine Bahner ia poziţie, afirmînd, între altele, că «Biserica (e vorba de cea rom. cat.) nu-i un stat totalitar în domeniul religios; Biserica nu trebuie să-şi închipuie că în ea funcţionează totul în chipul cel mai perfect atunci, cînd totul este instituţionalizat şi dirijat de vîrful Bisericii».

Pe baza unei scrisori, - trimise de Papa Ioan XXIII, imediat după instalarea sa, episcopului de Trier şi în care e vorba de salutări trimise Bisericii din Trier şi celorlalte Biserici - credeau mulţi preoţi rom. cat. că s-a terminat cu tradiţionala terminologie, după care ar exista numai «o Biserică rom. catolică» şi nu biserici membre independente. Se credea deci că episcopatele naţionale vor primi mai multă libertate de acţiune şi mai multă responsabilitate. Nădejde însă repede infirmată, căci grupa conservativă din Vatican a ştiut să-şi impună punctul ei de vedere în faţa papei. - E vorba deci de o tensiune între integraliştii din Vatican şi din episcopatele naţionale de o parte şi «acomodatorii» din Vatiean şi din episcopatele naţionale de altă parte.

Iar dacă azi în Germania apuseană se cere o sporire a libertăţii de acţiune şi a responsabilităţii episcopilor, atunci aceasta se face în sensul concepţiei politice generale a rom. catolicismului vestgerman, care se identifică cu clericalismului politic vestgerman. - In sensul acesta militează şi broşura prof. Bahner, - numită «Reform - Schrift» -, după cum se înţelege şi din faptul că ea este dedicată cardinalului Döpfner, exponent fruntaş al clericalismului politic vestgerman.

Deci sînt cercuri rom. catolice, care nu voiesc să renunţe la veleităţi de ordin politic, imprimînd creştinismului un caracter pe care nu i l-a dat şi nu i l-a voit Mîntuitorul. (cf. Rev. N. 6 D. Z/1962).

Prof. O. BUCEVSCHI

B. *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR*

ANUL NOU, 1963, LA CENTRUL EPARHIAL

Potrivit unei vechi şi frumoase tradiţii, în ziua de 2 ianuarie 1963, salariaţii Centrului Eparhial şi preoţii din raionul Iaşi s-au prezentat la Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin pentru a-i face cuvenitele urări cu prilejul Anului nou.

Cu această ocazie P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş, vicarul Arhiepiscopiei Iaşilor, luînd cuvîntul, constată cu bucurie că, în anul care a trecut, preoţimea şi-a făcut datoria. Ea este tot mai conştientă că viaţa religioasă nu trebuie despărţită de viaţa pămîntească. Preoţii şi credincioşii au sprijinit iniţiativele şi acţiunile conducătorilor Patriei noastre. Biserica noastră şi-a adus, ca şi pînă acum, contribuţia sa la apărarea păcii.

La Centrul Eparhial priceperea şi hărnicia I. P. S. Mitropolit Iustin au înmulţit, în anul 1962, înfăptuirile. Căminul preoţesc, printre altele, este gata să primească pe preoţi în cele mai bune condiţiuni.

In anul care a trecut, I. P. S. Mitropolit Iustin a îndeplinit misiuni de mare cinste şi peste hotare. «Dacă savanţii de azi deschid noi zări ştiinţei, dacă popoarele de pretutindeni se unesc şi colaborează între ele, tot aşa şi Bisericile creştine lucrează stăruitor pentru unire, înţelegere şi pace. La Paris, la Viena, prestigiul Bisericii a crescut prin prezenţa Inalt Prea Sfinţiei Voastre».

La începutul anului 1963, care trebuie să fie un an de pace şi măreţe realizări, P. C. vicar Irineu Crăciunaş roagă pe bunul Dumnezeu să dăruiască Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin ani mulţi şi sănătate deplină pentru ca să poată duce la bun sfîrşit gîndurile alese de care este însufleţit.

In numele preoţilor din oraşul Iaşi, P. C. prot. C. Andoni, luînd cuvîntul, a spus că în ţara noastră s-au adăugat în anul 1962 marile înfăptuiri prin care sîntem pretutindeni cunoscuţi şi stimaţi. Biserica noastră a sprijinit eforturile poporului nostru pentru pace şi progres.

Atît la Centrul Eparhial cît şi în cuprinsul eparhiei sînt realizări impresionante. Fiecare slujitor al Bisericii din Arhiepiscopia Iaşilor a muncit cu rîvnă avînd ca exemplu pe Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin.

Activitatea clerului pe tărîm cultural şi obştesc a fost perseverentă şi rodnică.

Cu îndatorirea de a munci şi în viitor pentru tot lucrul bun, P. C. prot. C. Andoni urează Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin mulţi ani, sănătate şi putere de muncă pentru binele Bisericii şi al scumpei noastre Patrii.

Răspunzînd vorbitorilor, I. P. S. Mitropolit Iustin a spus că, începutul de an nou ne dă prilejul de a ne întîlni faţă către faţă, potrivit unei vechi şi frumoase tradiţii. Mulţumind pentru urările fieşti, Intîistătătorul Bisericii moldovene doreşte salariaţilor şi preoţilor din eparhie sănătate, pace şi mulţumire.

Această întîlnire, continuă Inalt Prea Sfinţia Sa, dă prilejul de a ne exprima bucuria văzînd tot ceea ce se înfăptuieşte în Patria noastră scumpă şi în Biserica noastră strămoşească.

Este fapt bine cunoscut că peste tot în Patria noastră, sălăşluieşte spiritul cel nou al muncii şi al dreptăţii. Spiritul acesta înalt însufleţeşte munca clerului şi a credincioşilor ortodocşi. Biserica, pe fiecare zi ce trece, îşi îm-

plineşte menirea ei potrivit învăţăturilor Mîntuitorului Hristos sprijinind uriaşa muncă din Patria noastră pentru viaţa fericită a oamenilor.

Datorită condiţiilor în care se desfăşoară viaţa religioasă în Patria noastră, clericii şi credincioşii îşi îndeplinesc în linişte şi pace atît îndatoririle cetăţeneşti cît şi pe cele religioase.

Legăturile între slujitorii şi credincioşii tuturor cultelor sînt tot mai strînse în condiţiile noi; ei sprijină împreună eforturile pentru prosperitatea poporului nostru. Toate iniţiativele şi planurile conducerii noastre de Stat pentru înfrumuseţarea Patriei şi pentru o viaţă îmbelşugată au fost sprijinite cu hotărîre şi însufleţire de clerici şi credincioşi. Aducînd aportul lor la socializarea agriculturii, slujitorii altarelor ştiu că oamenii de pe ogoare vor munci mai mult şi mai bine, vor aduce în casele lor prisos de roade şi vor fi mai puţin ispitiţi de îmbogăţire care este sursa tuturor relelor. (Sf. Ioan Gură de Aur).

Luptînd pentru apărarea păcii, preoţii şi credincioşii, de asemenea, au convingerea că luptă pentru viaţă, pentru statornicirea binelui în lume. Stăruinţa preoţilor pentru tot ce este bun, pentru apărarea păcii, este urmarea spiritului celui nou care se statorniceşte în viaţa omenirii.

Popoarele nu se pot dezvolta izolat. Ele se unesc şi se ajută între ele. Bisericile la fel nu-şi mai desfăşoară activitatea învrăjbindu-se unele cu altele. Cu fiecare zi ce trece ele se apropie unele de altele, se înţeleg şi, unite, sînt prezente în marile acţiuni mondiale pentru apărarea păcii şi a vieţii oamenilor. Pe această linie se înscrie participarea reprezentanţilor poporului romîn la Congresul Mondial pentru Dezarmare şi Pace de la Moscova din luna iulie 1962, la care au luat parte aproape 2000 de delegaţi. Acest Congres a fost cea mai importantă manifestare a mişcării pentru pace de la înfiinţarea ei.

Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, a fost primit cu căldură la tribuna congresului şi aplaudat. Cuvîntarea premierului sovietic – N. S. Hrusciov – a fost un adevărat program concret de măsuri pentru ca războiul să dispară din viaţa oamenilor.

Reprezentanţii religiilor – aproximativ 350 persoane – s-au întrunit apoi la Zagorsk (13 iulie) unde şi-au spus cuvîntul lor. S-a recunoscut că aportul adus de biserici şi culte pentru apărarea păcii este substanţial.

In anul care începe, Bisericile şi cultele vor activa cu aceiaşi rîvnă pentru apărarea păcii ca şi în anul care a trecut.

La Paris (iulie-august 1962), reprezentanţi ai Bisericii noastre au participat la lucrările Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Biserica Noastră este preţuită de toţi. Alte Biserici caută să se orienteze în ceea ce priveşte organizarea lor după Biserica noastră.

In luna noiembrie 1962 o delegaţie a Consiliului Mondial al Bisericilor ne-a vizitat ţara. Din delegaţie au facut parte: Dr. Franklin C. Fry, preşedintele Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, I. P. S. Iacob Kukuzes, Arhiepiscopul grecilor ortodocşi din America, Dr. Willem A. Visser'T Hooft Secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, P. S. Emilian Timiadis, reprezentantul permanent al Patriarhiei Ecumenice de pe lîngă Consiliul Ecumenic al Bisericilor. In cursul acestei vizite, pe lîngă mari uzine şi întreprinderi industriale – Oneşti, Borzeşti, Săvineşti – au văzut şi mănăstirile Agapia şi Neamţ şi au rămas adînc impresionaţi de modul în care se desfăşoară viaţa noastră religioasă în aceste sfinte locaşuri.

La Iaşi au vizitat Catedrala mitropolitană, biserica Golia, biserica Sf. Trei Ierarhi şi diferite cartiere ale oraşului.

Aceşti oameni care trăiesc în alte condiţii social-politice şi-au manifestat admiraţia lor pentru ospitalitatea şi viaţa de prosperitate de la noi.

La plecare, delegaţia si-a exprimat satisfacţia văzînd legăturile strînse dintre Bisericile şi cultele din ţara noastră, legături pentru care militează în prezent Consiliul Mondial al Bisericilor. Ei şi-au arătat toată stima pentru conducătorii statului nostru şi pentru hărnicia poporului romîn.

Cu prilejul celei de a cincisprezecea aniversări a Republiciii Populare Romîne, Dl. Gh. Gheorghiu-Dej, Preşedintele Consiliului de Stat, în expunerea pe care a făcut-o la adunarea festivă de la Palatul Republicii, a arătat că epocalele înfăptuiri din Patria noastră au fost posibile în climatul de pace, muncă şi ordine statornicit în ţară la noi.

Clerul şi credincioşii ortodocşi au mulţumirea că au contribuit şi ei cu munca şi hărnicia lor la realizarea acestor înfăptuiri.

Incheind cuvîntul său, I. P. S. Mitropolit Iustin a spus: «Să contribuim şi noi de pe poziţiile noastre, cînd sîntem chemaţi, la acţiunea de propăşire a poporului nostru, la lupta tot mai hotărîtă pentru pace, la apărarea vieţii noastre, la păstrarea tezaurului nostru cultural».

Mulţumeşte apoi conducerii statului pentru sprijinul acordat şi roagă pe Dl. D. Andronic, împuternicit al Departamentului Cultelor pentru Regiunea Iaşi să transmită D-lui Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor D. Dogaru şi Onoratului Guvern, încredinţarea că şi pe viitor se va munci cu stăruinţă pentru binele poporului, pentru înflorirea Patriei noastre scumpe, Republica Populară Romînă.

Diac. T. M.

†

PREOTUL TRAIAN MERCHEŞ

In ziua de 29 octombrie 1962 s-a săvîrşit din viaţă după o grea suferinţă preotul Traian Merches, paroh în Păltinoasa, raion Gura Homorului.

El s-a născut la anul 1900 în satul Ruşii Mănăstioarei-Suceava. A urmat şcoala primară în satul natal şi liceul la Suceava. In anul 1928 a obţinut titlul de licenţiat în Teologie.

A funcţionat ca preot ajutător la parohia Stroieşti, paroh la Voroneţ iar din anul 1930 paroh la Păltinoasa.

Corpul neînsufleţit al regretatului preot a fost depus în frumoasa biserică din Păltinoasa clădită prin sîrguinţa sa; rînd pe rînd bunii săi parohieni s-au închinat în faţa rămăşiţelor pămînteşti ale vrednicului lor păstor sufletesc.

Preotul Traian Merches a fost un ales slujitor al sf. Altar; soţ eminent şi devotat familiei; coleg şi prieten cinstit.

Indatoritor şi de o rară distinţie sufletească, onest şi sincer în toate acţiunile, harnic şi conştiincios în îndeplinirea obligaţiunilor preoţeşti şi cetăţeneşti.

Pentru meritele sale deosebite şi rodnica sa activitate a fost distins cu rangul onorific de «iconom stavrofor».

Slujba înmormîntării s-a săvîrşit în ziua de 3 noiembrie de către un sobor de preoţi în frunte cu P. C. Teodor Bodnar inspector bisericesc.

In cuvîntul pe care l-a rostit în biserică, P. C. Inspector Teodor Bodnar a relevat meritele şi realizările pastorale şi sociale ale defunctului, aducînd cuvînt de mîngîiere îndureratei familii şi credincioşilor din Păltinoasa.

La mormînt au mai vorbit preoţii I. Zugrav şi D. Volosciuc, care au reliefat însuşirile alese ale pr. Traian Merches.

In pioase rugăciuni şi cîntec lin de clopote, în asistenţa numeroasei familii, a prietenilor şi credincioşilor, rămăşiţele pămînteşti ale regretatului preot Tr. Merches au fost depuse în mormîntul pe care din vreme şi l-a pregătit în cimitirul bisericii, la clădirea căreea a muncit cu rîvnă deosebită.

Pr. D. VOLOSCIUC

†

PREOTUL EUGEN PRELIPCEANU

După o suferință grea a încetat din viață la vîrsta de 54 ani, bunul și harnicul preot Eugen Prelipceanu din parohia Straja, raionul Rădăuți. Regretatul a desfășurat o activitate preoțească și cetățenească timp de aproape trei decenii.

El s-a distins printr-o cultură aleasă și prin talentul remarcabil în arta picturii.

El a pictat frumoasa biserică din Straja și a muncit stăruitor pentru clădirea bisericii din satul Falcău. Moartea însă l-a răpit înainte de a vedea desăvîrșite și ultimele lucrări la această biserică a cărei catapeteasmă a sculptat-o cu mîna sa.

Însușirile deosebite și activitatea regretatului preot, au fost remarcate în cuvîntările ce s-au ținut de preoții R. Vasiliu, F. Vedeanu, O. Sabin și O. Gherasim.

Emoționant a fost cuvîntul credinciosului I. Pop care a evocat ultimele clipe ale preotului și omului de inimă, Eugen Prelipceanu.

Numeroși credincioși din parohie l-au condus pe păstorul lor sufletesc pînă la mormînt arătîndu-i astfel sentimentele lor de respect și de recunoștință.

Pr. O. GHERASIM

ÎNSEMNĂRI 86

Stihuri pentru moartea lui Potemkin *(Diacon Gh. Lungu și A. Pricop)*; Menţiuni documentare referitoare la dieci, şoltuzi, pîrcălabi, vornici şi pivniceri domneşti în Cotnari *(Pr. Iustin Gaşpar)*; Ceva în legătură cu Vartolomei Putneanu şi cu Vartolomei Măzăreanu *(Epifanie Cozărescu)*.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 97

„Журнал Московской Патриархий" (Revista Patriarhiei din Moscova) iulie-august 1962 *(Pr. Paul Mihail)*; *Matilda Caragiu-Marioţeanu*, Liturghier romînesc. Un manuscris anonim inedit, Buc. 1962 *(Pr. M. Mănucă)*; *Antim Ivireanu*, Predici. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Strempel, Buc. 1962 *(Pr. Paul Mihail)*; *Societatea de Studii Clasice din R. P. R.*, Studii Clasice III şi IV, Buc. 1961 şi 1962 *(Prof. Şt. Alexe)*; *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, Enciclopedia ştiinţelor filozofice, Partea I-a, Logica, Buc. 1962 *(Dr. I. Serafinceanu)*; *Petru Comarnescu*, Îndreptar artistic al Monumentelor din Nordul Moldovei. Suceava, 1962 *(Pr. Şt. Slevoacă)*; *Academia Republicii Populare Romîne*, Istoria Romîniei II, Buc. 1962 *(N. G.)*; *Petre Năsturel*, Cercetări asupra unor broderii din Ţara Romînească şi Moldova (veacurile XV-XVIII), în Studii şi Cercetări de Istoria A-tei, anul VIII, 1961 *(Prof. I. I. Georgescu)*; *D. N. Pippidi*, Contribuţii la istoria veche a Romîniei, Buc. 1958 *(Pr. A. Cozma)*.

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — *ŞTIRI ŞI FAPTE DIN VIAŢA BISERICILOR CREŞTINE*

1. *BISERICILE ORTODOXE SURORI* . . . 137

Expoziţie de broderie bisericească la Belgrad; Pierdere ireparabilă; 90 de ani de viaţă a Seminarului din Prizren; după Pravoslavni misionar nr. 4/1962 *(T. B.)*.

2. *ALTE BISERICI CREŞTINE* . . . 138

Discuţii teologic-atomice; Conciliul al doilea Vatican; după Rev. nr. 6 D. Z./1962 *(Prof. O. Bucevschi)*.

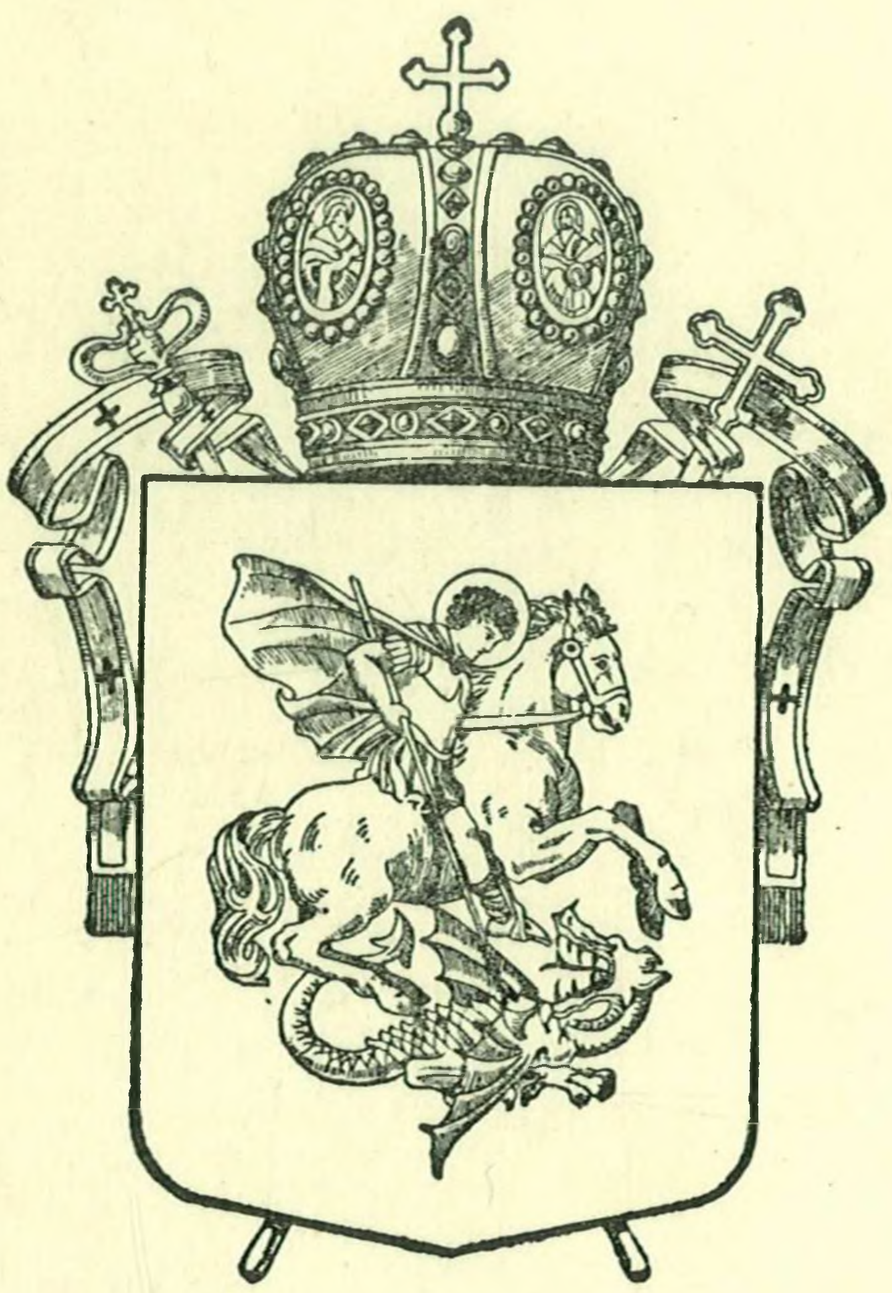
B. — *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR*

Anul nou, 1963, la Centrul eparhial *(Diac. T. M.)*. . . . 140
† Preotul Traian Merches *(Pr. D. Voloşciuc)*. . . . 143
† Preotul Eugen Prelipceanu *(Pr. O. Gherasim)*. . . 144

P. I. 2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 3-4 MARTIE-APRILIE 1963

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

† *IUSTIN, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei*, Pastorală la Învierea Domnului 1963 147
† *PARTENIE, Episcopul Romanului şi Huşilor*, Pastorală la Învierea Domnului 1963 151

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

– Sesiunea plenară a Comisiei permanente «Pace şi Dreptate» a Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga, Tabarz-Erfurt în R. D. G. . 153
– Cuvîntarea I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, la deschiderea lucrărilor Comisiei Pace şi Dreptate 170
Declaraţia I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, la Postul de televiziune german 174

STUDII

Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury: Constantinopol şi Canterbury (traducere de prof. I. I. Bria) 175
Pr. Prof. Petru Rezuş: Specificul religiei creştine faţă de celelalte religii. Studiu comparativ 184
A. Vedernikov: Problema tradiţiei în teologia ortodoxă, (traducere de prof. I. Serafinceanu după Revista Patriarhiei din Moscova Nr. 9 septembrie 1961) 200

PREDICI

Pr. Prof. N. Mladin: La Duminica Floriilor 209

ÎNSEMNĂRI 211

Alegeri de deputaţi în sfaturile populare ale oraşelor raionale şi ale comunelor *(Pr. S. Porcescu)*; Un atlas vechi din biblioteca fostului seminar Veniamin Costachi din Iaşi *(Pr. Ilie Gheorghiţă)*; O altă ştire despre tipografia Mitropoliei Moldovei şi Sucevei *(Pr. Gabriel Cocora)*.

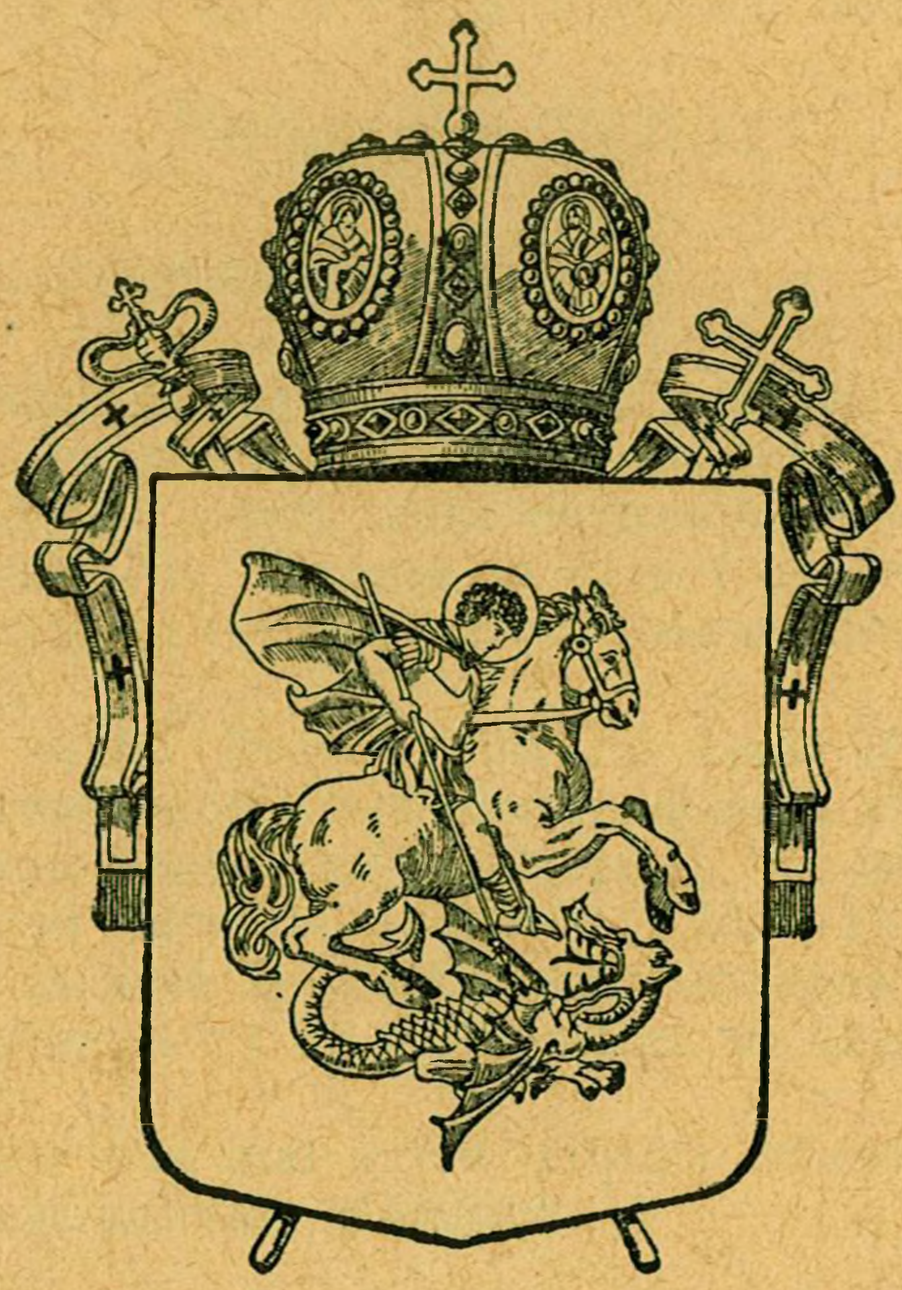
RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 220

Emilianos Timiadis, Episcop (ortodox): Die Ekklesiologie des Lutherischen Weltbundes, în L. R. 1-2/1961 *(Diac. Prof. O. Bucevschi)*;

(continuare în pagina 3-a a copertei).

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAȘILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANULUI ȘI HUȘILOR

ANUL XXXIX, Nr. 3-4 MARTIE - APRILIE 1963

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: ARHIEPISCOPIA IAȘILOR
STR. ȘTEFAN CEL MARE Nr. 46
IAȘI

† IUSTIN

DIN MILA LUI DUMNEZEU ARHIEPISCOP AL IAȘILOR ȘI MITROPOLIT AL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

iubitului nostru cler, cinului monahal şi dreptcredincioşilor creştini din Arhiepiscopia noastră, har, milă şi pace de la Dumnezeu iar de la noi arhierească binecuvîntare.

HRISTOS A ÎNVIAT!

IUBIȚI FII SUFLETEȘTI,

«*Binecuvîntat să fie Dumnezeu..., carele după multă mila Sa, ne-a născut pe noi din nou spre nădejde vie, prin învierea lui Iisus Hristos din morţi, spre moştenire nestricăcioasă şi neîntinată şi nevestejită, păstrată în ceruri pentru noi cei ce sîntem păziți cu puterea lui Dumnezeu, prin credință spre mîntuire*» (I Petru I, 3-5).

Preaslăvit să fie Domnul nostru Iisus Hristos, carele, din marea Sa dragoste pentru noi, cei ce sîntem chipul Său, după ce «*a gustat moartea pentru toți*» (Evrei II, 9), aducîndu-se «*jertfă de ispăşire pentru păcatele noastre*» (I Ioan IV, 10), ne-a trecut şi pe noi de la moarte la viață, prin învierea Sa cea minunată făcîndu-ne împreună cu El moștenitori ai împărăției lui Dumnezeu.

Într-una din cele mai vechi cîntări bisericești, credincioșii mărturiseau acest adevăr, glăsuind:

«*De am murit cu El împreună,*
«*Vom şi trăi cu El împreună;*
«*Cu El împreună de vom stărui,*
«*Cu El împreună vom şi împărăți*» (II Tim. II, 11-12).

Inchinat şi mărit, împreună cu Tatăl şi cu Fiul, să fie Sfîntul Duh, carele sălăşluieşte întru noi, prin darurile Sale cele bogate, gătindu-ne pentru înviere. Căci «*dacă Duhul celui ce a înviat pe Iisus din morți locuieşte în noi, El, cel ce a înviat pe Iisus din morți, va face vii şi trupurile noastre muritoare din pricina Duhului care sălăşluieşte întru noi*», după cum ne învață Sfîntul Apostol Pavel (Rom. VIII, 11).

Astfel, Sfintei Treimi închinîndu-ne, «*că aceasta ne-a mîntuit pe noi*», cu bucurie să prăznuim astăzi «*praznicul praznicelor*», «*sărbătoarea sărbătorilor*», «*ziua cea purtătoare de lumină a învierii*».

IUBIŢII MEI FII DUHOVNICEŞTI,

La înviere, în împărăţia fără de margini a cerurilor, îngerii lui Dumnezeu au cîntat cîntare de biruinţă, lăudînd pe Domnul nostru Iisus Hristos fiindcă a dăruit lumii viaţă prin scularea Sa din morţi; femeile gînditoare de Dumnezeu, care au alergat la mormînt cu lacrimi şi miruri, au schimbat durerea lor în bucurie, văzînd că Mîntuitorul s-a ridicat de la moarte la viaţă; apostolii, încredinţîndu-se că învăţătorul a biruit moartea, s-au înfăţişat înaintea credincioşilor ca martori ai învierii; iar credincioşii, pătrunzîndu-se de rostul învierii Mîntuitorului pentru ei, au înţeles că «*nici să moară nu mai pot, căci sînt la fel cu îngerii şi sînt fiii lui Dumnezeu, de vreme ce sînt fiii învierii*» (Luca XX, 36).

De atunci, fără încetare, dreptmăritorii creştini de pretutindeni, cunoscînd chemarea lor spre viaţă fericită, în veci, prin împărtăşirea fiecăruia de viaţa şi mărirea Fiului lui Dumnezeu, văd pe Hristos în semenii lor; iar, prin sălăşluirea aceluiaşi Sfînt Duh în fiecare dintre ei, toţi sînt chemaţi la viaţa în pace desăvîrşită. Duşmănia de demult dintre fiii lui Israil şi neamuri a încetat, după cum spune Sfîntul Apostol Pavel: «*Pacea noastră este Hristos, cel care a făcut una pe cele două şi a nimicit peretele din mijloc al despărţirii, vrăjmăşia, desfiinţînd, în trupul său, legea poruncilor în hotărîri, pentru ca să-i zidească pe cei doi, prin sine, întru-un om nou, făcînd pace, şi să-i unească pe amîndoi într-un singur trup cu Dumnezeu, prin cruce, omorînd vrăjmăşia prin ea. Şi venind a binevestit pace nouă celor de departe şî pace celor de aproape, căci prin El avem, şi unii şi alţii, apropierea către Tatăl în acelaşi Duh*» (Efes. II, 14-18).

Dar, nu numai cei care se deosebesc prin credinţă au fost chemaţi la aceeaşi viaţă nouă în Hristos. După cuvîntul Apostolului Pavel, toţi oamenii sînt fiii lui Dumnezeu. «*Nu mai este iudeu nici elin; nu mai este rob nici slobod; nu mai este parte bărbătească şi parte femeiască, pentru că toţi una sînt în Hristos*» (Gal. III, 28).

Împăcarea tuturor oamenilor cu Dumnezeu, prin jertfa de pe cruce, a adus astfel şi pacea dintre toţi oamenii ca fii ai aceluiaşi Părinte, zidiţi într-o singură făptură nouă, prin unirea lor cu Hristos, ca părtaşi ai învierii.

Iar, pentru ca întreaga noastră fiinţă să se schimbe după chipul lui Hristos, cel înviat din morţi, însuşi «*trupul smereniei noastre se va schimba întru asemănarea trupului măririi Sale*» (Filip. III, 21). Făptura «*a fost supusă deşertăciunii, nu de voia ei, ci din pricina aceluia care a supus-o, spre nădejde, fiindcă şi făptura însăşi se va izbăvi de robia stricăciunii spre libertatea slavei fiilor lui Dumnezeu*» (Rom. VIII, 20-21). Acum «*întreaga*

făptură suspină şi trăieşte durerile naşterii sale» din nou, cum spune Sfîntul Apostol Pavel.

De aceea, în vremea sărbătorii luminatului praznic al învierii Domnului, deşteptîndu-se la o viaţă nouă, însăşi zidirea neînsufleţită ia parte, într-un anumit fel, la preamărirea lui Dumnezeu, cum zice Sfîntul Grigore de Dumnezeu Cuvîntătorul: «Acum cerul este mai luminat; acum soarele stă mai sus pe bolta cerului şi mai aurit se arată; acum crugul lunii este mai luminos şi spuza stelelor mai curată; acum valurile cu ţărmurile se îmbrăţişează, norii cu raza soarelui, văzduhul cu vînturile, glia cu roadele sale; acum izvoarele şi-au limpezit undele; acum apele mai îndestulătoare se revarsă...; acum livezile se umplu de mireasmă şi seminţele încolţesc».

IUBIŢI FII SUFLETEŞTI,

Veselindu-ne, astăzi, după cuviinţă, împreună cu puterile cereşti şi cu drepţii Legămîntului cel Vechi, în luminata zi a învierii, care ne-a deschis nouă calea vieţii fericite, să binecuvîntăm pe Tatăl, care a căutat spre noi cu milostivire, din marea Sa dragoste către făptura Sa, să mulţumim Fiului, care a pironit pe cruce păcatele noastre şi ne-a înălţat la viaţa măririi Sale, prin ridicarea Sa din mormînt, şi să lăudăm pe Sfîntul Duh pentru darurile pe care din belşug la varsă peste noi, întărindu-ne şi îndreptîndu-ne pe calea cea dreaptă.

Aşa dar, dacă am înviat împreună cu Hristos, după cum ne îndeamnă cu tărie Sfîntul Apostol Pavel (Col. III, 1 sq.), să căutăm cele de sus *«unde Hristos se află şezînd de-a dreapta lui Dumnezeu»*, ferindu-ne de *«mînie, iuţime, răutate, defăimare»* şi de toată fapta cea rea. În schimb, să ne îmbrăcăm *«cu milostivirile îndurării, cu bunătate, cu smerenie, cu blîndeţe, cu îndelungă răbdare, îngăduindu-ne unul pe altul şi iertînd unul altuia... Iar peste toate acestea, să ne îmbrăcăm cu iubire, care este legătura desăvîrşirii; şi pacea lui Hristos, întru care am fost chemaţi ca să fim un singur trup, să stăpînească în inimile noastre»*.

Pe Hristos, Cel ce ne-a ridicat de la moarte la viaţă, să-L întîmpinăm deci cu vrednicie, arătîndu-ne purtători de lumină între semeni, pilde alese de săvîrşirea faptei celei bune şi vase neîntinate de urîciunea păcatului.

Cu o inimă şi un singur cuget, îndulcindu-ne toţi de ospăţul învierii, să ne iubim frăţeşte, străduindu-ne împreună pentru binele tuturor. Hărnicia fără preget să înnoiască puterile noastre spre dobîndirea de roade cît mai bogate în munca fiecăruia. Năzuinţa curată de îndestulare a tuturor cu cele de trebuinţă traiului nostru precum şi rîvna după luminarea minţii, să ne înflăcăreze în toate rosturile străduaniilor noastre. Din îndemnul cugetului, fiecare să-şi îndeplinească îndatoririle sale, sprijinind prin cuvînt şi faptă tot ceea ce se zideşte în frumoasa noastră ţară.

IUBIŢII MEI FII SUFLETEŞTI,

Cele dintîi cuvinte pe care Domnul nostru Iisus Hristos le-a rostit către Sfinţii Apostoli, după slăvita Sa înviere, au fost: «*Pace vouă!*». În acest fel, El a arătat încă o dată că fericirea lumii se întemeiază pe pacea din sufletele noastre, care izvorăşte din împăcarea noastră cu Dumnezeu şi rodeşte pacea între popoare.

Este învederat tuturor că pacea întăreşte dragostea între oameni şi sporeşte binele de tot felul al fiecăruia. Iată, în vreme de pace, satele şi oraşele patriei noastre scumpe, prin munca însufleţită a întregului nostru popor, devin din zi în zi tot mai frumoase; fabrici şi uzine se înalţă repede în diferite părţi ale ţării; ogoarele muncite în comun aduc acum roade bogate spre îndestularea tuturor. Pretutindeni, pe plaiurile noastre străbune, freamătă o viaţă nouă.

Cunoscînd deci roadele binecuvîntate ale păcii, ca fii ai lui Dumnezeu şi slujitori ai binelui, datori sîntem, iubiţii mei, să înteţim strădaniile noastre, sprijinind întreaga lucrare de zidire a păcii desăvîrşite în lume. Pururea către Părintele nostru cel ceresc să înălţăm rugăciuni pentru pace; neîncetat şi pretutindeni să facem cunoscută hotărîrea noastră de a apăra şi întări pacea. Pentru împreună-vieţuirea paşnică dintre toate popoarele să nu precupeţim nici o osteneală; năzuind statornic spre zidirea unei lumi, în care să nu-şi mai găsească loc războiul, să cerem cu tărie încetarea experienţelor cu armele atomice, oprirea fabricării oricăror unelte de război, precum şi dezarmarea generală şi totală.

Odată cu acest cuvînt de învăţătură creştinească, de dreaptă povăţuire şi de îndemn părintesc, împărtăşindu-vă arhiereşti binecuvîntări, cu dorirea de sporire în toate cele bune şi de folos sufletelor şi trupurile voastre, vă întîmpinăm cu vestirea îngerească: «*Hristos a înviat!*»

Al vostru de tot binele voitor şi pururea către Domnul fierbinte rugător,

† *IUSTIN*
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

Dată în reşedinţa Noastră mitropolitană din Iaşi, cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Învierii Domnului, anul mîntuirii 1963.

† PARTENIE

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL EPARHIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

Iubitului nostru cler şi dreptcredincioşilor creştini din cuprinsul acestei Eparhii, har, milă şi pace de la Dumnezeu, Părintele ceresc, iar de la Noi binecuvîntare arhierească, urări de sănătate şi spor la tot lucrul cel bun.

„Astăzi mîntuirea a toată lumea s-a făcut, să cîntăm Celui ce a înviat din mormînt, că stricînd cu moartea pe moarte biruinţă ne-a dat nouă şi mare milă".

(Tropar de la utrenia Învierii).

IUBIŢII MEI FII SUFLETEŞTI,

Ne-a ajutat Bunul Dumnezeu şi în anul acesta să ajungem şi să petrecem în pace luminatul praznic al Învierii Mîntuitorului Iisus Hristos. Să mulţumim Domnului pentru toate cîte ne-a dăruit şi să-L rugăm să ne aibă şi pe viitor sub sfînta Sa ocrotire.

La fiecare din sărbătorile stabilite de Biserică, sufletele noastre sînt cuprinse de adîncă evlavie şi credinţă în Dumnezeu, iar unele din aceste sărbători sînt împreunate cu nespusă bucurie duhovnicească, pentru lucrarea dumnezeiască ce se prăznuieşte la fiecare dintre ele.

Însă la praznicul Învierii Domnului, această bucurie le covîrşeşte pe toate, fiindcă este sărbătoarea cea mai mare şi mai strălucită, precum se rostesc înseşi cîntările Bisericii din această luminată noapte a Sf. Paşti: «*Această numită şi sfîntă zi, împărătească şi doamnă, al praznicilor praznic şi sărbătoare este a sărbătorilor, întru care binecuvîntăm pe Hristos în veci*» (Canonul Învierii, pesna VIII).

Sărbătoarea Învierii Domnului este cea mai veche dintre sărbătorile creştine şi cea mai luminată dintre ele; este cea mai mare dintre toate minunile săvîrşite de El şi este prăznuită de toată lumea creştină de pretutindeni cu cea mai mare însufleţire, pentru că însemnătatea Învierii pentru credinţa şi viaţa noastră este covîrşitoare. Fără temelia Învierii orice credinţă este pierdută şi orice nădejde în viaţa viitoare este zadarnică. «*Dacă n-a*

înviat Hristos, atunci propovăduirea noastră este zadarnică şi zadarnică este şi credinţa voastră» (I Corinteni XV, 14).

Învierea lui Hristos a fost înscrisă în planul mîntuirii, îndată după căderea celor dintîi oameni. Iubirea Creatorului pentru făptura Sa, nu putea să rămînă fără purtarea de grijă părintească de a o salva de la această cădere. Nădejdea în venirea lui Mesia, izvor al vieţii, salvator de la moarte, a susţinut pe oameni de-a lungul veacurilor de la Adam pînă la Hristos. Profeţii Vechiului Testament vorbesc cu amănunte uimitoare în privinţa persoanei şi lucrării mîntuitoare a Fiului lui Dumnezeu : despre viaţa, minunile şi jertfa Sa, precum şi despre actul minunat al învierii din morţi. «*El ne va da iarăşi viaţă în două zile: a treia zi se va scula şi vom trăi înaintea lui*» (Profetul Osie VI, 2). «*El ne va scăpa din locuinţa morţilor şi ne va lua sub ocrotirea Lui şi ne va scoate din adîncurile pămîntului şi ne va da iarăşi viaţă*» (Psalm LXXI, 20).

Despre strălucirea zilei, cînd vor fi toate acestea, vorbeşte lămurit psalmistul prin cuvintele : «*Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, ca să ne bucurăm şi să ne veselim întru dînsa*».

Slujba religioasă din ziua de Paşti este cea mai strălucită dintre toate. Bisericile sînt mai luminate, cîntările mai înălţătoare, numărul celor ce iau parte la slujbă este mai mare, inimile noastre mai pline de bucurie şi mai înclinate spre iertare şi iubire faţă de semenii noştri : «*Ziua Învierii, să ne luminăm cu prăznuirea şi unul pe altul să ne îmbrăţişăm*» (Slava laudelor Învierii).

Învierea Domnului a dovedit puterea şi dumnezeirea Mîntuitorului Hristos. Ea a arătat că învăţătura propovăduită de El şi apoi de către urmaşii Lui, precum şi jertfa Sa pe cruce au fost fapte ale unui adevărat Fiu al lui Dumnezeu, care este întocmai şi de o fiinţă cu Tatăl şi nu a unui om obişnuit, oricît de priceput şi înţelept ar fi fost. El a venit în lume, luînd trup omenesc din Fecioara Maria ; a primit de bunăvoie răstignirea, a murit şi a înviat, toate acestea numai din iubire pentru toţi oamenii, care sînt fiii Săi, iar la rîndul lor, şi ei sînt fraţi între dînşii. Drept aceeea, bucuria Invierii nu poate fi deplină pentru inimile stăpînite de răutate şi trufie, care nu pun în practică iubirea, iertarea şi colaborarea spre tot lucrul cel bun cu ceilalţi oameni. În această zi de mare praznic creştin, toţi fiii lui Hristos trebuie să fie în faţa Sfintei lui Învieri plini de credinţă, pace şi voie bună, «*ca nişte făclii de Dumnezeu luminate, de la răsărit şi de la miază-noapte, de la mare şi de la apus împreună să se bucure şi să binecuvinteze fără încetare pe Hristos biruitorul morţii*» (Canonul Învierii, pesna V).

IUBIŢI FII SUFLETEŞTI,

Numele de Sf. Paşti, dat sărbătorii Învierii Domnului, este un vechi cuvînt al poporului evreu, cu care se numia sărbătoarea ce amintea ieşirea din robia Egiptului şi de cruţare de către îngerul morţii a celor întîi născuţi.

Această numire s-a păstrat şi în legea noastră creştină, pentru sărbătoarea Învierii Domnului, pentru că Învierea a adus neamului omenesc trecerea din robia păcatului şi a morţii, în Canaanul ceresc al împărăţiei lui Dumnezeu, precum glăsuieşte atît de frumos Sf. Grigorie de Nazianz: «*Această sărbătoare mare şi venerabilă se numeşte în limba lor Pasca; iar cuvîntul Pasca înseamnă trecere; însă în înţelesul istoric Pasca înseamnă fuga din Egipt şi trecerea în ţara Canaanului; în înţelesul spiritual, Pasca înseamnă trecerea de la cele inferioare la cele superioare, adică intrarea în ţara făgăduinţei*» (Cuv. despre Sf. Paşti).

Cît de triumfător răsună pînă în zilele noastre, în toată lumea creştină, imnul Învierii: «*Hristos a înviat din morţi, cu moartea pe moarte călcînd şi celor din morminte viaţă dăruindu-le*». Cît de luminoasă şi pătrunzătoare de bucurie este salutarea creştină din aceste zile: «*Hristos a înviat — Adevărat a înviat*».

Pline de măreţie sînt în această zi toate cîntările Bisericii, pentru că prin Învierea Sa, mai mult decît prin toate minunile săvîrşite mai-nainte în lume, Fiul lui Dumnezeu s-a dovedit stăpîn peste toate stihiile lumii, biruitor peste forţele întunericului şi stăpîn al vieţii şi al morţii. «*Şi noi am văzut slava Lui, slavă ca a unuia născut din Tatăl, plin de har şi de adevăr*» (Ioan I, 14).

Ceea ce face ca Învierea Mîntuitorului să reverse în sufletele credincioşilor din toate vremurile şi din toate locurile bucurie nemărginită, este faptul că, prin învierea Sa din morţi, a deschis tuturor oamenilor uşile vieţii veşnice. Căzut fiind sub robia morţii din cauza păcatului, omul îşi pierduse harul lui Dumnezeu, îşi întunecase puterile sufletului, îşi slăbise voinţa prin alunecarea spre rău, îşi pierduse putinţa de a rămîne nemuritor ajungînd înstrăinat de Creatorul său, şi ascultînd glasurile profeţilor, aştepta ziua cea mare a mîntuirii.

Această zi a sosit, începînd cu Naşterea Mîntuitorului şi culminînd prin jertfa pe cruce şi Invierea Sa, prin care şi-a arătat în cel mai înalt grad dumnezeirea şi prin care s-a întărit cu pecetea, puterea şi toată lucrarea de mîntuire. Învierea Domnului dovedeşte că Cel ce a murit pe cruce pentru împăcarea noastră cu Părintele ceresc, a fost cu adevărat Fiul lui Dumnezeu. Deci învăţătura Sa este de la Dumnezeu-Tatăl şi mîntuirea noastră este adevărată şi deplină, iar calea spre viaţa veşnică din împărăţia cerească ne este deschisă.

Înviind din morţi, Mîntuitorul ne-a eliberat de moartea cea veşnică, făcîndu-ne pe toţi care credem în El părtaşi ai firii Sale nemuritoare şi împărăţiei Sale celei veşnice. Pe temeiul Învierii Domnului, credem şi mărturisim cu tărie: «*Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să fie*» (Art. XI-XII, Simbolul Credinţei). Învierea Domnului, a înălţat şi trupul şi sufletul nostru la o treaptă mai înaltă de cum erau înainte de căderea în păcat, dînd trupurilor după înviere o stare desăvîrşită, iar sufletelor ce rămîn în comuniune cu Hristos prin Biserica Sa, nu numai viaţa veşnică ci şi o viaţă de-a pururea fericită în Ierusalimul cel ceresc.

Aşadar, moartea şi învierea Mîntuitorului au biruit păcatul — rădăcina morţii — şi a nimicit şi moartea care era rod al păcatului. A zădărnicit moartea trupului prin învierea cea de obşte a tuturor trupurilor morţilor. A nimicit moartea morală, redîndu-i omului împăcat cu Dumnezeu şi renăscut prin botez şi pocăinţă, harul Sf. Duh. A înlăturat moartea veşnică, prin deschiderea pentru noi toţi a uşilor împărăţiei Sale celei veşnice. «*Şi înviind a treia zi şi cale făcînd pentru tot trupul la învierea cea din morţi; căci nu era cu putinţă a se ţine sub stricăciune începătorul vieţii; făcutu-s-a începătură celor adormiţi, cel întîi născut din morţi*» (Din Liturghia Sf. Vasile cel Mare).

Iată cît de măreţe şi nepreţuite sînt roadele Învierii Domnului. Toţi cei ce cred în Învierea lui Hristos nu se mai pot îngrozi de moarte, pentru că dincolo de porţile ei întunecate se deschid zările luminoase ale vieţii veşnice. Lumina Învierii se revarsă şi peste cărările vieţii noastre pămînteşti, deschizîndu-ne ochii sufletului pentru a privi bucuriile acestei vieţi ca pe un dar a lui Dumnezeu, dăruit deopotrivă pentru toţi oamenii spre a fi sporite şi înfrumuseţate şi spre a le folosi cu toată priceperea şi înţelepciunea, cerute de convingerea că viaţa nu se opreşte la uşa mormîntului.

Dar bucuria Învierii nu trebuie înţeleasă numai trupeşte, ci în primul rînd duhovniceşte. Ea nu trebuie prăznuită numai prin hrană mai aleasă şi podoabă pentru trup. Din marele înţeles al Învierii, trebuie să alegem fiecare pentru noi înşine partea de răspundere în faţa cerinţelor vieţii, judecate în lumina poruncilor dumnezeieşti.

Cîntările Bisericii ne cheamă la veselie duhovnicească: «*Bucuraţi-vă popoare şi vă veseliţi, îngerul care a şezut pe piatra mormîntului, acela ne-a vestit nouă zicînd: Hristos a înviat din morţi Mîntuitorul lumii şi-a umplut toate de bună mireazmă; bucuraţi-vă popoarelor şi vă veseliţi*» (Stihira laudelor Învierii). Această sfîntă bucurie ne cheamă şi ne îndeamnă să ne curăţim simţirile şi să ne veselim duhovniceşte, nu în plăceri trecătoare, ci să ne apropiem de slava Învierii «*ca nişte purtători de lumină, îmbrăcaţi în haina nestricăciunii ca nişte făclii de Dumnezeu luminate*». Acest mare praznic al Învierii Domnului, al păcii şi al iubirii de oameni ne cere înfrăţire şi iubire creştină precum şi unire, spre împlinirea a tot ce este bine şi plăcut lui Dumnezeu şi părăsind toată ura şi toată vrajba, în numele lui Hristos cel înviat. «*Drept aceea să serbăm nu în aluatul cel vechi, nici în aluatul răutăţii şi al vicleşugului, ci în azimile curăţiei şi ale adevărului*» (I Cor. V, 8),

IUBIŢI FII SUFLETEŞTI,

Învierea Domnului a deschis tuturor creştinilor uşile vieţii veşnice. Mîntuitorul S-a jertfit şi a înviat pentru ca noi să dobîndim viaţa cea veşnică şi fericită, despre care Sf. Apostol Pavel scrie Corintenilor că «*ne aşteaptă lucruri pe care ochiul nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit şi la inima omului nu s-au suit,*

acestea le-a pregătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe Dînsul» (I Cor. II, 9). După învăţătura Bisericii noastre, întemeiată pe cuvîntul lui Dumnezeu, la judecata de apoi, toţi vor învia cu trupurile dar nu toţi vor fi părtaşi la bucuria vieţii veşnice. Atunci — spune Mîntuitorul — «*cei neprihăniţi vor merge în viaţa veşnică, iar cei păcătoşi în pedeapsa veşnică*» (Matei XXV, 46). Atunci «*slavă, cinste şi pace va veni peste toţi care au făcut binele, şi necaz şi strîmtorare va veni peste tot sufletul omenesc care face răul*» (Romani II, 9-10).

Este limpede, aşadar, că fără harul dumnezeiesc dat de Mîntuitorul Hristos prin moartea şi învierea Sa, nu am fi putut avea intrare în împărăţia lui Dumnezeu ; dar tot aşa de lămurit este că, fără împlinirea poruncilor lui Dumnezeu, nimeni nu poate dobîndi viaţa veşnică. «*Dacă voieşti să intri în viaţa cea veşnică, păzeşte poruncile*» (Matei XIX, 17), «*căci cine are poruncile Mele şi le păzeşte, acela este care Mă iubeşte ; şi cine Mă iubeşte va fi iubit de Tatăl Meu şi Eu îl voi iubi, şi Mă voi arăta lui*» (Ioan XIV, 21).

Deci să nu uităm că pentru culegerea roadelor Învierii trebuie să ne suim pe scara faptelor bune, care sînt împlinirea poruncilor Evangheliei. Cu cît scara faptelor noastre bune va fi mai înaltă, cu atît bucuriile noastre vor fi mai bogate şi strălucite, căci precum zice Sf. Apostol Pavel : «*Fiecare va primi plata după lucrul său*» (I Cor. III, 8). Poruncile dumnezeieşti trebuie împlinite prin fapte folositoare, nu prin cuvinte lipsite de roade, căci «*Nu oricine îmi zice «Doamne, Doamne, va intra în împărăţia lui Dumnezeu ci cel ce face voia Tatălui Meu*» (Matei VII, 21).

IUBIŢII MEI FII,

Avem cunoştinţă despre credinţa şi evlavia voastră, despre dragostea voastră pentru Casa lui Dumnezeu şi despre străduinţa voastră de fiecare zi de a săvîrşi lucrul cel bun, fiecare la locul său de muncă. Poruncile Domnului deşi le cunoaşteţi şi vă osteniţi a le îndeplini, socotim totuşi că este bine să vi le reamintim, pentru ca nimeni dintre noi să nu cadă în nici un fel de neîndeplinire sau uitare. Aceste porunci sînt lesne de păstrat în minte, pentru că sînt cuprinse în cîteva cuvinte : iubirea de Dumnezeu şi iubirea de oameni. «*Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima, din tot sufletul tău şi cu tot cugetul tău ; aceasta este cea dintîi şi mai mare poruncă. Iar a doua asemenea acesteia, să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi. În aceste două porunci se cuprinde toată legea şi Proorocii*» (Matei XXII, 37).

Dacă iubirea de Dumnezeu o manifestăm prin credinţă şi nădejde în El şi prin păstrarea legăturii de rugăciune şi ascultare faţă de poruncile şi rînduielile Bisericii, iubirea faţă de aproapele se arată prin faptele noastre bune de fiecare zi. Porunca iubirii faţă de aproapele se nesocoteşte nu numai atunci cînd prin cuvintele sau faptele noastre aducem vreo pagubă asupra

trupului, sufletului sau vieţii aproapelui nostru, care este orice om, dar şi atunci cînd ne-ar sta în putinţă şi n-am vrea să contribuim la ajutoarea lui sufletească sau trupească. «*Purtaţi sarcina unul altuia şi aşa veţi plini legea lui Hristos*» (Galat. VI, 2).

De aceea vă îndemn cu stăruinţă să vă arătaţi dragostea voastră de oameni prin sprijinirea oricărei acţiuni cu caracter obştesc, care are drept scop împuţinarea lipsurilor şi sporirea belşugului şi a bucuriei oamenilor.

Peste cuprinsul ţării noastre se construieşte fără răgaz belşugul şi fericirea noastră şi a copiilor noştri. Lumea se aşează pe temelii de dreptate şi libertate între oameni, de înfrăţire şi pace. Aceste străvechi şi sfinte năzuinţi cuprinse şi în legile evanghelice nu s-au înfăptuit fără lupte şi jertfe şi de aceea tot ce se înfăptuieşte astăzi pentru binele omului se face prin muncă stăruitoare, prin osteneala şi lupta fiecăruia dintre noi cu greutăţile ce ne stau în cale şi pe care trebuie să le învingem cu orice preţ. Fie că munca voastră este numai cu mintea, fie că alături de minte lucraţi şi cu braţele voastre, în ateliere, în fabrici, în laboratoare sau pe cîmpiile întinse ale ţării, vă îndemnăm stăruitor şi cu toată dragostea părintească să o împliniţi cu tragere de inimă şi voie bună, nu numai ca pe un mijloc de cîştigarea pîinii de toate zilele, dar mai ales ca pe o împlinire a poruncii dumnezeieşti de ajutorare frăţească a tuturor oamenilor, la care trebuie să avem în vedere şi înflorirea economiei naţionale de care atîrnă într-o foarte largă măsură bunăstarea şi fericirea poporului nostru.

Sprijiniţi cu cuvîntul şi cu fapta orice lucrare de folos obştesc, căci orice bine săvîrşit este scris în cartea vieţii fiecăruia dintre noi şi va fi mărturie în ziua cînd vor fi cercetate toate faptele oamenilor şi răsplătite cum se cuvine.

De curînd au avut loc pe tot cuprinsul ţării, cu multă însufleţire şi veselie alegerile pentru deputaţi în sfaturile populare ale oraşelor raionale şi ale comunelor. Am avut prilejul, în deplină libertate, să acordăm încrederea noastră celor mai vrednici, mai pricepuţi şi mai cinstiţi fii ai poporului. Acum, după ce i-am ales avem datoria să le dăm toată ascultarea şi să-i sprijinim din toate puterile, pentru ca strădania lor de zi şi noapte să aibă rezultate cît mai strălucite pentru binele obştesc.

Praznicul Învierii Domnului vine odată cu primăvara, cînd întreaga fire se deşteaptă la viaţă. După o iarnă lungă şi destul de aspră, plugarii noştri încep cu mult elan munca lor pentru scoaterea din pămînt a pîinii şi belşugului. Înfrăţiţi cu pămîntul şi cu mijloacele de lucru, în forma superioară a gospodăriilor colective, vă îndemn să mergeţi cu toată buna dispoziţie la munca cea nouă, lucrînd din tot sufletul şi din toată inima avînd în gînd aceeaşi dorinţă de a dobîndi roade cît mai multe şi cît mai bune. Pe lîngă cunoştinţele folositoare cîştigate la cursurile din timpul iernei şi alături de mijloacele tehnice tot mai multe şi mai perfecţionate, mergeţi, iubiţii mei, la munca voastră sfîntă, cu încredere, cu cuget cinstit, cu hotărîre şi cu conştiinţa luminată de vremurile noi pe care le trăim şi de legile sfinte ale Evangheliei. Căci numai munca pricepută şi gospodărirea chib-

zuită a roadelor va spori belșugul obștesc, ne va face fericiți și puternici și ne va asigura liniștea și pacea.

În ziua cînd prăznuim pe Hristos, izvorul vieții, triumfînd asupra morții, credem cu tărie că și pacea va ieși biruitoare împotriva războiului. Tot așa trebuie să creadă și să lupte pentru pace oricine crede în Hristos, Domnul păcii. Învierea Domnului este viață, lumină, fericire și bucurie. Ostașii păcii din întreaga lume vor birui fiindcă pacea este și o poruncă dumnezeiască și o dorință scumpă a tuturor oamenilor. Ca luptători pentru pace și bună învoire între oameni, să facem din sufletele și trupurile noastre adevărate temple ale păcii și bunătății creștine pentru ca cercul păcii să se lărgească peste cei de aproape, peste cei din depărtări și pînă la marginile pămîntului.

Bucurați-vă întru Domnul și prăznuiți ziua Învierii cu deplină mulțumire pentru toate binefacerile ce ni le-a dăruit Dumnezeu.

Mîntuitorul Hristos să vă dăruiască harul Său, mîngîiere și ajutor pentru voi și pentru toți ai voștri în toată vremea.

«*Iar Dumnezeul păcii, care a sculat din morți pe Păstorul oilor cel mare, întru sîngele legii celei veșnice, pe Domnul nostru Iisus Hristos, să vă facă pe voi desăvîrșiți în tot lucrul cel bun, ca să faceți voia Lui, făcînd întru voi ce este plăcut înaintea Sa*» (Evrei XIII, 20).

Vă doresc la toți sărbători fericite cu pace, sănătate și voie bună.

HRISTOS A INVIAT!

Al vostru de tot binele doritor și pururea rugător către Dumnezeu,

† *PARTENIE*
EPISCOP

Dată în reședința Noastră episcopală din Roman, la praznicul Învierii Domnului, anul 1963.

PENTRU PACEA A TOATA LUMEA

SESIUNEA PLENARĂ A COMISIEI PERMANENTE «PACE ȘI DREPTATE» A MIȘCĂRII CREȘTINE PENTRU PACE DE LA PRAGA

TABARZ-ERFURT ÎN R. D. G.

Comitetul Executiv al Mișcării Creștine pentru Pace de la Praga, întrunit la Driebergen Olanda în luna decembrie 1962, între altele, a hotărît întrunirea plenară a Comisiei *«Pace și Dreptate»* la Tabarz, lîngă Erfurt, Republica Democrată Germană, în zilele de 14-17 februarie 1963. Comitetul de conducere al acestei comisii s-a întrunit la Iași în zilele de 24-28 ianuarie 1963, sub președinția *I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei,* pentru a pregăti lucrările sesiunii plenare de la Tabarz-Erfurt (A se vedea revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei* nr. 1-2 ianuarie-februarie 1963).

Din partea Bisericii Ortodoxe Romîne, la lucrările Comisiei *«Pace și Dreptate»* care s-au desfășurat la Tabarz au participat: *I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei,* președintele comisiei, și *P. C. Prof. M. Șesan,* membru în Comitetul Executiv al Mișcării Creștine pentru Pace de la Praga.

Miercuri 13 februarie 1963 orele 15, crainicii Bisericii Ortodoxe Romîne au fost întîmpinați în gara Erfurt de *K. Ordnung,* secretarul filialei germane a Mișcării Creștine pentru Pace de la Praga, de *Past. G. Bassarak,* secretarul internațional al Mișcării și de *Rudolf Gotthardt* din partea Secretariatului de Stat pentru Culte din R. D. G.

În aceeași zi, între orele 19-22, membrii Comisiei Pace și Dreptate, împreună cu membrii Comisiei Pacea și Războiul Rece, au luat parte la o recepție oferită de *Rolf Nottrodt,* primarul orașului Erfurt. La această recepție au luat cuvîntul primarul *Nottrodt* care a subliniat importanța Mișcării Creștine pentru Pace de la Praga, președintele Comisiei Pacea și Războiul Rece, *Prof.* M. *Palfy,* de la Budapesta, care s-a referit la lucrările comisiei pe care o conduce, și *I. P. S. Mitropolit Iustin* care a vorbit despre necesitatea unirii eforturilor tuturor pentru asigurarea unei păci durabile în lume.

După recepție, într-un salon al Hotelului Central, unde au fost găzduiți delegații, a avut loc o reuniune prietenească organizată de delegația Patriarhiei Ruse. Au rostit cuvîntări la acea-

stă reuniune: *Prot. P. Sokolovski, Past. Decher* din Ghana, *I.P.S. Mitropolit Iustin*, ş. a. În continuare, a avut loc o consfătuire restrînsă în vederea organizării lucrărilor Comisiei *Pace şi Dreptate* la care au luat parte: *I. P. S. Mitropolit Iustin, Director General Hans Weise* şi *Inspector R. Gotthardt* de la Secretariatul de Stat pentru Culte, *K. Ordnung, J. Cihak, P. Sokolovski, J. Novak* şi *M. Şesan.*

Joi 14 februarie, la orele 8,30, membrii Comisiei *Pace şi Dreptate* însoţiţi de reprezentanţi ai Secretariatului de Stat pentru Culte au vizitat oraşul Weimar şi fostul lagăr nazist de deţinuţi politici şi prizonieri de război de la Buchenwald. Vizitatorii au fost profund impresionaţi de chinurile la care au fost supuşi deţinuţii din acest lagăr de exterminare.

Masa de la amiază a fost oferită oaspeţilor la Hotelul Einheit din Weimar de către autorităţile civile şi bisericeşti locale. Cu acest prilej au rostit cuvîntări: *H. Hühne* reprezentantul primarului general al oraşului, consilierul bisericesc *Hintzenstern* în numele Episcopului *Mintzenheim* din Turingia şi *I. P. S. Mitropolit Iustin.*

Exprimîndu-şi bucuria de a fi vizitat oraşul Weimar, *I.P.S. Mitropolit Iustin* a vorbit mai pe larg despre aportul poporului german la formarea culturii universale. De operele nemuritoare ale marilor scriitori germani Schiller, Goethe şi Herder, ale căror statui împodobesc pieţele oraşului Weimar, se bucură nu numai poporul german ci şi oamenii de pretutindeni, socotindu-se într-un anumit fel părtaşi la făurirea ei în virtutea principiului solidarităţii umane.

Datorită aceluiaşi principiu, oamenii de pretutindeni trebuie să se simtă vinovaţi de barbariile nazismului de la Buchenwald şi din alte părţi ale Europei. Lumea întreagă poartă pe umerii ei răspunderea ororilor fascismului pentru că nu a depus la timpul potrivit toate eforturile pentru a împiedica naşterea şi manifestările lui.

Pe placa comemorativă a Monumentului de la Buchenwald, a continuat I. P. S. Sa Mitropolitul Iustin, am citit cu toţii:

«CUVÎNTUL NOSTRU DE ORDINE ESTE
DISTRUGEREA FASCISMULUI,
ŞI A RĂDĂCINILOR LUI.
SCOPUL NOSTRU ESTE
ZIDIREA UNEI LUMI NOI
A PĂCII ŞI
A LIBERTĂŢII».

Meditînd adînc asupra acestor cuvinte, avem cu toţii datoria comună de a împiedica orice manifestare fascistă, străduindu-ne, totodată, să ne dăm întreaga noastră contribuţie pentru zidirea acestei lumi noi în pace şi libertate deplină.

După ce a mulţumit autorităţilor locale pentru primirea frăţească a oaspeţilor, I. P. S. Sa Mitropolitul Iustin şi-a încheiat cuvîntul său îndemnînd pe membrii Comisiei *Pace şi Dreptate* să depună toate străduinţile pentru buna desfăşurare a

lucrărilor lor în legătură cu organizarea studiilor în problema Păcii şi a Dreptăţii.

Înapoindu-se după cîteva ore la Erfurt, delegaţii au plecat la Tabarz.

În vila «Fortuna» din această localitate au început lucrările Comisiei *Pace şi Dreptate*. La aceste lucrări au participat :

I. P. S. Sa Mitropolitul Iustin, Preşedintele Comisiei.

Patriarhul M. Novak, Secretarul Comisiei.

Episcopul Benö Bekefi, din Budapesta, membru (profesor de Teologie sistematică reformată).

Prof. Dr. Karl-Heinz Bernhardt de la Rostok, membru (profesor de Vechiul Testament şi Istoria Religiilor, Decanul Facultăţii Teologice).

Docentul Ludvik Csemy de la Praga, membru (profesor la Facultatea teologică Evanghelică Comensky).

Prof. Istvan Czegledy de la Budapesta, membru (profesor de Vechiul Testament).

Pastorul Pierre Cadier din Senegal, membru (activist în cadrul Misiunii reformate franceze de la Dakar).

Rev. Emmanuel Sackey Decker din Gana, membru (pastor al tineretului anglican din Accra).

Prof. Dr. Martin Fischer, din Berlinul Occidental, membru (profesor de Teologie sistematică la Institutul teologic Protestant şi urmaş la catedra Prof. Iwand).

Prof. Dr. Erich Hertzsch din R. D. G., membru (profesor de Teologie sistematică de la Facultatea Protestantă din Jena, fost decan).

Prof. Lev Pariisky din Leningrad, membru (profesor de Teologie de la Academia teologică din Leningrad).

Pastorul Martin Schwarz din Elveţia, membru (Basel).

De asemenea au luat parte :

Prof. M. Şesan, din partea Comitetului Executiv.

J. Cihak de la Praga, din partea Secretariatului General al Mişcării de la Praga.

J. Novak, şeful Secretariatului internaţional, Praga.

Past. G. Bassarak, Secretar internaţional din R. D. G.

Prot. Sokolovski, Secretar internaţional din Moscova.

A. Stoian, Secretar internaţional de la Kiev.

K. Ordnung, Secretar al filialei germane M. C. p. P.

Joi 14 februarie 1963 orele 20 a avut loc şedinţa inaugurală a lucrărilor Comisiei *Pace şi Dreptate*.

După un scurt serviciu religios săvîrşit de *Rev. Em. Sackey Decker* din Accra, *I. P. S. Sa Mitropolitul Iustin*, Preşedintele Comisiei a rostit cuvîntul de deschidere (textul cuvîntării în anexă).

In continuare, *M. Novak* a făcut o scurtă expunere asupra activităţii Comisiei *Pace şi Dreptate* pînă în prezent. După ce a amintit de proiectul alcătuit de M. C. p. P. de la Praga în legătură cu Orientarea Comisiei *Pace şi Dreptate* în lucrările ei, a vorbit despre tezele alcătuite de teologii din R. D. G., stăruind în cele din urmă asupra proiectului elaborat în şedinţa lărgită a

Comitetului comisiei *Pace şi Dreptate*, care a avut loc la Iaşi în zilele de 24-28 ianuarie 1963. Cu acest prilej *M. Novak* a exprimat mulţumiri *Prea Fericitului Patriarh Iustinian* pentru atenţia pe care o acordă M. C. p. P. precum şi *I. P. S. Mitropolit Iustin* pentru organizarea în condiţiuni optime a lucrărilor consfătuirii de la Iaşi.

Cu unanimitate de voturi s-a aprobat apoi următoarea ordine de zi a lucrărilor:

a. Prezentarea celor cinci proiecte de studii (primul proiect cehoslovac, proiectul tezelor germane, proiectul romîn de la Iaşi, proiectul maghiar şi proiectul al doilea cehoslovac).

b. Discuţii generale pe baza proiectelor amintite.

c. Stabilirea temelor de cercetare a problemelor legate de pace şi dreptate.

d. Constituirea grupelor de studii.

e. Redactarea Comunicatului final.

Vineri 15 februarie 1963, după săvîrşirea serviciului religios de dimineaţă de către *P. C. Prot. Sokolovsky*, la orele 9 dimineaţa s-a deschis şedinţa sub preşedinţia *I. P. S. Mitropolit Iustin*.

În această şedinţă au fost citite cele cinci proiecte de către *Past. G. Bassarak* (proiectul german şi primul proiect cehoslovac) şi de *Prof. Karl Bernhardt* (proiectul romîn, proiectul maghiar şi al doilea proiect cehoslovac). (Proiectul romîn a fost publicat în revista Mitropolia Moldovei şi Sucevei nr. 1-2 ianuarie-februarie 1963).

Au luat apoi cuvîntul *Rev. Decker* şi *Past. Cadier*, care au făcut expuneri în legătură cu examinarea problemei *Pace şi Dreptate*, ţinînd seama îndeosebi de condiţiile specifice ale Africii.

Prof. L. Pariiski a făcut apoi o amplă expunere asupra problemei *Pace şi Dreptate* însoţind afirmaţiile sale cu temeiuri biblice şi patristice.

Deschizîndu-se discuţiile în legătură cu proiectele şi expunerile amintite, cel dintîi a luat cuvîntul *Prof. K. Bernhardt*. După ce şi-a exprimat convingerea sa cu privire la necesitatea dreptăţii ca temă a păcii, Prof. Bernhardt a făcut o amplă expunere asupra noţiunii biblice de dreptate, explicînd termenii biblici «sadak», «şalom» şi «dikaiosyne». El a recomandat în locul explicării separate a fiecărui text să se caute sensul general al noţiunii de dreptate în Sf. Scriptură.

Luînd apoi cuvîntul *I. P. S. Mitropolit Iustin* a arătat că *Prof. Bernhardt* prin expunerea sa ne-a introdus în fondul teologic al problemei dreptăţii biblice. Lucrul acesta, desigur, este foarte util pentru noi, dar în cadrul M. C. p. P. noi trebuie să ne limităm la examinarea teoretică a noţiunii de dreptate. Datoria noastră este să facem paşi mai departe, ancorîndu-ne în realitate. Evident, noi trebuie să arătăm lumii că din punct de vedere creştin o pace durabilă nu se poate realiza în afara cadrului dreptăţii. În acelaşi timp noi nu trebuie să uităm însă că lumea nu este creştină în totalitatea ei. Noi ştim chiar că majoritatea populaţiei

globului pămîntesc îşi întemeiază viaţa ei pe alte principii. Mă gîndesc la alte religii sau la etica filozofică. Etica filozofică însă pe care lumea modernă năzuieşte să-şi întemeieze orînduirea ei, în măsura în care se încadrează în conţinutul principial al dreptăţii biblice, trebuie socotită de noi ca avînd origine divină. Este vorba de aşa numita «dreptate naturală», sau «dreptate umană». Fiind convinşi de acest adevăr, nu este necesar să reluăm vechile discuţii scolastice de compartimentare a dreptăţii. Problema asupra căreia trebuie să ne aţintim privirile are însă alt aspect.

Nu există acte săvîrşite de popoare sau de oameni fără o anumită justificare. La temelia faptelor lor, unii pun necesitatea, alţii se gîndesc la interesele lor strîmte sau la convingerile lor. În acest fel dreptatea dobîndeşte un caracter individual. De aceea, se ajunge uneori ca ceea ce este drept pentru unul să fie nedrept pentru altul. Nu numai faptele zilnice, dar chiar războaiele dintre popoare îşi au asemenea justificări. Colonialiştii socotesc dreaptă acţiunea lor de stăpînire peste popoarele slab dezvoltate, sub pretextul civilizării lor, în timp ce popoarele subjugate socotesc îndreptăţită acţiunea lor de eliberare. În urma acestor constatări noi sîntem datori să ne ridicăm de la aceste dreptăţi particulare şi individuale la noţiunea de adevărată dreptate, valabilă şi necesară pentru întreaga lume. Marile probleme ale omenirii din vremea noastră trebuiesc deci înfăţişate şi examinate în lumina acestei dreptăţi.

Ţinînd seama de obiectivele Mişcării noastre pentru Pace, în cadrul Comisiei *Pace şi Dreptate*, noi avem datoria în primul rînd să adîncim problema statornicirii unei păci drepte, întemeiate pe dreptate, să examinăm apoi problema stabilirii relaţiilor dintre popoare pe principiul dreptăţii (libertatea tuturor popoarelor, coexistenţa, dezarmarea etc.) şi să analizăm în sfîrşit, problema realizării dreptăţii sociale în întreaga lume (egalitate între oameni, bunăstare şi cultură pentru toţi, sănătate etc.).

În continuare, *A. Stoian* din U. R. S. S., referindu-se în mod special la situaţia din statele insuficient dezvoltate, a cerut să se ţină seamă în desfăşurarea discuţiilor Comisiei de necesităţile concrete ale lumii din vremea noastră.

Luînd cuvîntul apoi, *Prof. M. Fischer* a stăruit asupra necesităţii îndrumării creştinilor spre participare la soluţionarea problemelor actuale în virtutea principiilor şi solidarităţii umane. El a afirmat chiar că principiile biblice trebuie avute în vedere nu numai de creştini, ci şi de necreştini. Pe de altă parte, el a recomandat ca principiile care nu izvorăsc din creştinism, dacă sînt totuşi utile pentru apărarea păcii, să fie acceptate de creştini.

După amiază, la orele 16, Comisia şi-a continuat lucrările sub preşedinţia patriarhului *M. Novak*.

În această şedinţă, cel dintîi a luat cuvîntul în continuare *Prof. M. Fischer* care a arătat că modalitatea cea mai corespunzătoare de astăzi pentru un creştin este coexistenţa, ca o aplicare înţeleaptă a Bibliei în actualitate, cu respectul firesc al «dreptului egal al omului», pentru toţi şi de colaborare în dreptate.

Apoi, *Prof. E. Hertzsch*, în intervenţia sa, a subliniat faptul că pregătirea «cerului nou» de către creştini cuprinde în sine şi

noţiunea de «schimbare». Aceasta trebuie înţeleasă în sensul că înţelegerea dintre oamenii de variate concepţii se realizează pe bază de cedare reciprocă, în sensul că fiecare renunţă de bună voie la un drept parţial al său, ca să poată coexista cu toţii. În primul rînd se impune renunţarea la privilegii care vatămă dreptatea, cum este de pildă cazul colonialismului. Deci în mod firesc se impune principiul tratativelor în cadrul creşterii încrederii reciproce care înlătură alternativa simplistă de «drept-nedrept» din viaţa colectivităţii şi a indivizilor.

Prof. I. Csegledy a arătat apoi că în viaţa actuală a creştinilor nu se poate aplica «dreptul juridic în sens roman» ci «dreptul întru Hristos» în sensul slujirii creştine.

După intervenţiile Prof. Bernhardt, M. Novak şi M. Şesan, *Ep. B. Bekefi* a vorbit despre necesitatea faptului ca lucrarea păcii şi dreptăţii să fie susţinută intens şi în cadrul comunităţilor creştine ca să nu rămînă numai în domeniul înalt al teologilor, ci să coboare spre conştiinţa fiecărui credincios pentru că dreptatea generează şi pacea între oameni; ea nu poate rămîne numai în cadrul teoretic, ci trebuie aplicată practic în viaţa de fiecare zi. Faptul că Hristos ne-a mîntuit nu înseamnă că noi nu mai avem de făcut nimic în viaţă.

Luînd cuvîntul, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a precizat că teologii nu vor putea discuta îndelung problema dreptăţii dar în cadrul M. C. p. P. datoria noastră este de a arăta concret care sînt mijloacele creştine pentru asigurarea păcii pe pămînt şi între oameni. În cadrul îndatoririlor creştine pentru asigurarea păcii şi a dreptăţii stă porunca dragostei creştine care apropie nu numai pe creştini de creştini, ci şi pe om de om. Nu se poate vorbi de dreptate în sens creştin făcîndu-se abstracţie de dragoste. Aceasta înseamnă a promova un creştinism autentic, realist şi solidar. Astfel, în mod unanim s-a recunoscut de către factorii creştini mondiali că războiul este o criză. Deci, în cadrul M.C.p.P. trebuie să se ţină seamă de această constatare.

M. Novak arată că în sens creştin coexistenţa este o «proexistenţă» cînd creştinul lucrează pentru binele fratelui său.

În legătură cu această idee de proexistenţă a vorbit apoi *P. Cadier*, care a stăruit asupra necesităţii vieţuirii omului pentru om.

G. Bassarak a precizat apoi că problema proexistenţei se explică îndeosebi prin trăirea creştină a dragostei (Agape) care are sens comunitar de apropiere între credincioşi prin credinţa comună în Hristos.

Alte contribuţii în discuţia despre proexistenţă şi dragoste au adus *Prof. Hertzsch, I. Czegledy, M. Fischer* şi *M. Şesan*, care au arătat că citarea Evangheliei în problema dreptăţii implică totodată şi săvîrşirea faptelor concrete de umanism.

După încheierea şedinţei, *Dl. Hupe*, preşedintele Sfatului Raionului Gotha, a oferit o recepţie în saloanele restaurantului «Deutsches Haus» din Tabarz. Printre alţii a fost prezent şi Episcopul Mitzenheim din Eisenach. Cu această ocazie, preşedintele Hupe a subliniat într-o scurtă cuvîntare că R. D. G. a reuşit să realizeze adevărata viaţă socială întemeiată pe dreptate.

Deosebit de impresionant a fost cuvîntul de salut către oaspeţi pe care l-a rostit *Episcopul Mitzenheim*, în calitate de «Părinte al regiunii Turingia». D-sa şi-a exprimat bucuria şi mulţumirea că prezenţa delegaţilor la şedinţa Comisiei pentru Pace şi Dreptate de la Tabarz contribuie din plin la adîncirea prieteniei dintre oameni şi popoare, căci în actualitate oamenii de bine, bărbaţi politicieni democraţi şi reprezentanţii Bisericilor, slujesc deopotrivă aceluiaşi scop înalt al păcii. În R. D. G. se desfăşoară această colaborare conştientă dintre biserică şi stat, potrivit înţelegerii din 29 iulie 1958. De aceea, Turingia creştină acordă tot sprijinul ei stăruinţelor nobile al M. C. p. P. de la Praga şi se bucură de succesul Comisiei *Pace şi Dreptate.*

În încheiere, *Episcopul Mitzenheim* a adresat oaspeţilor invitarea de a participa la o recepţie la reşedinţa sa din Eisenach.

Patriarhul M. Novak a mulţumit autorităţilor locale pentru invitaţia de la Tabarz.

Cel din urmă a luat cuvîntul *I. P. S. Mitropolit Iustin*, care a mulţumit autorităţilor locale pentru înlesnirile de tot felul pe care le fac Comisiei *Pace şi Dreptate* în scopul desfăşurării lucrărilor ei în cele mai bune condiţii.

În timpul acestei recepţii *Episcopul Mitzenheim* şi *I. P. S. Mitropolit Iustin* au făcut declaraţii în cadrul unei emisiuni speciale organizate de postul de televiziune german (textul declaraţiei I. P. S. Mitropolit Iustin în anexă).

Apoi, într-un cerc mai restrîns, compus din *I. P. S. Mitrolit Iustin, Episcopul Mitzenheim, consilierul G. Lotz, M. Şesan* şi cîţiva colaboratori bisericeşti din Biserica Turingiei şi reprezentanţii Secretariatului de Stat pentru Culte, *H. Wise* şi *R. Gotthardt*, au continuat discuţiile cu privire la relaţiile frăţeşti dintre popoarele german şi romîn în vederea asigurării păcii în lume.

Sîmbătă 16 februarie 1963, după rugăciunea de dimineaţă, săvîrşită de *Episcopul reformat Bekefy*, la orele 9 au continuat lucrările Comisiei sub preşedinţia *I. P. S. Mitropolit Iustin.*

În această şedinţă a fost aleasă o comisie alcătuită din trei delegaţi *(M. Schwartz, L. Pariisky* şi *P. Cadier)*, pentru redactarea comunicatului final.

Apoi au început discuţiile asupra definitivării temelor care urmează să fie studiate de către grupele de studii.

În legătură cu această problemă, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a propus trei teme:

a. Dreptatea ca bază a unei păci durabile,

b. Dreptatea ca bază a relaţiilor dintre state, şi

c. Dreptatea ca bază a vieţii în societate.

Cu deosebită însufleţire au participat la discuţii contribuind cu elemente constructive *J. Cihak, M. Schwartz, L. Csemy, M. Fischer, K. Ordnung, E. Hertzsch, M. Şesan, K. Bernhardt, P. Sokolovski, P. Cadier* ş. a., care au subliniat în de comun acord că justicarea teologică a problemei «Pace şi Dreptate» trebuie să ducă neapărat la aplicări practice în problemele şi condiţiile

vieţii actuale. Cu toate păcatele ce le săvîrşesc creştinii împotriva lui Dumnezeu, El totuşi nu încetează să trimită spre ei harurile Sale, ca expresie a voinţei Sale spre binele omenirii. Acest adevăr obligă Biserica şi pe membrii ei la slujire reciprocă spre binele tuturor.

Fiecare dintre cele trei teme propuse de I. P. S. Mitropolit Iustin a fost supusă unei analize temeinice stabilindu-se diviziunile şi subdiviziunile lor în vederea orientării grupelor de studii.

După amiază, la orele 14, delegaţii au plecat cu maşinile la Eisenach, dînd urmare invitaţiei *Episcopului Mitzenheim* de a-l vizita la reşedinţa sa de la poalele cetăţii Wartburg, unde odinioară a petrecut Martin Luther, traducînd Biblia în limba poporului german.

În timpul recepţiei pe care a oferit-o oaspeţilor, *Episcopul Mitzenheim* a subliniat bucuria pe care o simte privind spre delegaţii Bisericilor care s-au întrunit la Tabarz pentru a dezbate problema «Păcii şi a Dreptăţii». Apoi a vorbit pe larg despre situaţia Bisericii din Turingia. Spre sfîrşitul recepţiei a luat cuvîntul *I. P. S. Mitropolit Iustin*, care a mulţumit atît pentru primirea frăţească pe care Dl. Episcop Mitzenheim a făcut-o membrilor Comisiei, cît şi pentru ştirile despre Biserica Turingiei.

După ce a vorbit despre desfăşurarea lucrărilor Comisiei, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a transmis D-lui Episcop Mitzenheim urări de bine din partea *Prea Fericitului Patriarh Iustinian* al Bisericii Ortodoxe Romîne, a *Episcopului luteran Fr. Müller* de la Sibiu şi a altor personalităţi bisericeşti din ţara noastră.

La încheierea cuvîntării Sale, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a adresat poporului german urări de propăşire în muncă, de realizare a unificării Germaniei în spiritul propunerilor guvernului din R. D. G. şi succese în acţiunea pentru pacea lumii.

A urmat apoi un concert dat de corul mixt al Şcolii de muzică bisericească dirijat de profesorul Peter. În numele oaspeţilor *Prof. Pariisky* a mulţumit coriştilor pentru măestria cu care au interpretat lucrările muzicale ale compozitorilor Bach, Lehner, Schütz, Walther şi Homilius.

Duminică 17 februarie 1963, la Tabarz, la orele 9, a reînceput şedinţa cu rugăciunea de dimineaţă săvîrşită de Patriarhul M. Novak.

I. P. S. Mitropolit Iustin a predat apoi conducerea şedinţei *Prof. M. Fischer*. Acesta a pus în discuţie stabilirea definitivă a temelor care urmează să fie examinate de grupele de studii. La discuţii au participat cu mult interes: *I. P. S. Mitropolit Iustin*, *M. Novak*, *M. Fischer*, *P. Cadier*, *M. Schwartz*, *M. Şesan*, *B. Bekefi*, *K. Ordnung*, *I. Czegledy*, *L. Pariisky*, *A. Stoian* şi *P. Sokolovski*. În cele din urmă s-au stabilit următoarele teme de studii:

1. — Tema: Dreptatea şi Pacea:
   a. Dreptatea lui Dumnezeu şi dreptul omului.
   b. Dreptatea şi solidaritatea (noţiunea teologică a solidarităţii).
   c. Dreptatea şi rolul de avertizare al Bisericii.

2. — Tema : Dreptatea şi relaţiile internaţionale :
   a. Coexistenţa şi cooperarea.
   b. Contacte, schimburi şi negocieri.
   c. Tratate.
   d. Compromisul ca mijloc de soluţionare a crizelor.
3. — Tema : Dreptatea ca bază a vieţii sociale :
   a. Dreptatea pentru toţi oamenii (Demnitate egală a omului în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor).
   b. Dreptatea în transformările culturale, politice, economice, tehnice şi sociale din vremea noastră (problema evoluţiei, revoluţiei şi restaurării).

După aceea, *Past. M. Schwartz* a citit comunicatul final care a fost aprobat în unanimitate.

După o scurtă pauză, şedinţa s-a redeschis sub preşedinţia *I. P. S. Mitropolit Iustin.* În această şedinţă s-au constituit grupele de studii în următoarea formaţie :

Grupa 1. — Responsabil : *K. Bernhardt,* membri : *E. Wolf, L. Csemy, I. Csegledy, H. Hantsch* din R. D. G., *Prof. Joder* din S. U. A., *Prof. W. Niemczyk* din Polonia.

Grupa 2. — Responsabil : *Episcopul B. Bekefi,* membri : *S. Decker, E. Hertzsch, Episc. Genczy* din U. R. S. S., *Prof. Rohkraemer* din R. F. G., D-na *Fink* din R. D. G., *Episcop Stuharic* din Jugoslavia şi un englez.

Grupa 3. — Responsabil : *M. Schwartz,* membri : *K. Ordnung, Prof. Symanowski* din R. F. G., *P. Cadier, L. Pariisky* şi *M. Fischer.*

Trecîndu-se la organizarea muncii în grupe, coordonatorul *J. Cihak* a recomandat adoptarea metodei stabilite şi în celelalte comisii. Astfel, fiecare grupă îşi va organiza activitatea ei repartizînd fiecărui membru examinarea unui anumit aspect al tezei respective. Aceste studii vor fi apoi centralizate de responsabilul grupei respective. Într-o şedinţă de grupă sau prin corespondenţă se va stabili unitatea de vederi a tuturor membrilor comisiei. Lucrarea în forma ei definitivă va fi apoi transmisă Secretariatului M. C. p. P. de la Praga pentru a fi analizată în şedinţa de comitet. Lucrările tuturor grupelor vor fi definitivate într-o viitoare sesiune plenară a Comisiei *Pace şi Dreptate,* care va avea loc în a doua jumătate a lunii ianuarie 1964.

În forma sa definitivă această lucrare va fi prezentată celei de a doua Adunări Generale a Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga din 1964.

I. P. S. Mitropolit Iustin, după ce a înştiinţat comisia, că, în cadrul Institutelor teologice din ţara noastră s-au organizat cercuri de studii în legătură cu problema apărării păcii în lume, a recomandat grupelor să angajeze în lucrarea lor diferite alte personalităţi teologice care se interesează de activitatea M.C.p.P. de la Praga.

Terminîndu-se ordinea de zi a lucrărilor comisiei *Pace şi Dreptate, I. P. S. Mitropolit Iustin* a rostit o scurtă cuvîntare de încheiere.

Odată cu mulţumirile îndreptate lui Dumnezeu care poartă

gîndurile oamenilor pe calea cea dreaptă, *I. P. S. Mitropolit Iustin* şi-a exprimat deplina sa satisfacţie atît pentru rezultatele obţinute de comisie, cît şi pentru hotărîrea membrilor ei de a desfăşura şi în viitor o activitate din zi în zi tot mai stăruitoare pentru menţinerea unei păci drepte în lume, pentru statornicirea de relaţii între popoare pe baza dreptăţii, precum şi pentru întronarea dreptăţii sociale în lumea întreagă.

Mergînd pe calea aceasta, noi vom putea în adevăr dovedi că sîntem slujitori vrednici ai Domnului nostru Iisus Hristos. Niciodată nu trebuie să pierdem din vedere cele dintîi cuvinte pe care Mîntuitorul Hristos le-a rostit în momentul începerii lucrării Sale de mîntuire a lumii, (Luca IV. 18) : «Duhul Domnului este peste Mine, pentru că El M-a uns să binevestesc săracilor şi M-a trimis să vindec pe cei cu inima zdrobită, să vestesc robilor izbăvire şi orbilor vedere, să las pe cei strîmtoraţi slobozi şi să vestesc anul milei Domnului».

Studierea noţiunii de dreptate este desigur foarte utilă. Dar, în cadrul Mişcării noastre pentru pace noi studiem dreptatea cu un scop precis : aşezarea ei la temelia păcii în lume. De aceea, privirile noastre trebuiesc mereu îndreptate spre ţinta aceasta.

Nu trebuie să uităm o clipă cuvintele pe care Mîntuitorul le-a rostit Apostolilor scurtă vreme înainte de înfricoşatele Sale patimi : «Pacea Mea dau vouă, Pacea Mea las vouă...».

Deseori se săvîrşeşte greşeala socotindu-se că, prin aceste cuvinte, Domnul nostru Iisus Hristos a făcut o deosebire fundamentală între pacea creştină şi pacea lumii. Pacea lumii, despre care Mîntuitorul vorbeşte aici, nu este pacea umană care-şi are izvorul în revelaţia naturală, ci pacea aceea pe care un popor sau altul o poate impune întemeindu-se pe propriile sale interese fără a ţine seama de interesele celorlalte popoare.

Este vorba într-un anumit fel de o pace întemeiată pe nedreptate din care răsar seminţele unui nou război.

Noi nu concepem însă pacea ca un răgaz între două războaie. Tocmai de aceea vorbim atît de stăruitor de întemeierea păcii pe adevărata dreptate.

Sînt foarte bucuros că există unanimitate de vederi în Comisia noastră asupra acestui adevăr. De aceea îmi exprim nădejdea că lucrarea noastră comună în viitor pe această cale va contribui la aşezarea unei păci durabile în lume.

În încheiere, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a adresat mulţumiri Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga, care a constituit această Comisie şi îndrumează activitatea ei, precum şi Filialei germane a M. C. p. P. care a organizat desfăşurarea lucrărilor Comisiei în R. D. G.

Un cuvînt de caldă mulţumire a adresat la sfîrşit autorităţilor R.D.G. care au înlesnit în tot felul desfăşurarea lucrărilor Comisiei în cele mai bune condiţiuni.

După aceea, *Prof. M. Şesan* a rostit rugăciunea de încheiere a lucrărilor Conferinţei.

După amiază, la orele 14,30, delegaţii au părăsit Tabarzul îndreptîndu-se spre Berlin unde au sosit la orele 22,30.

*

Luni 18 februarie 1963, în cursul dimineţii, *I. P. S. Mitropolit Iustin* şi *Prof. M. Şesan* au făcut o vizită la Ambasada R. P. R., unde au fost primiţi de *D. Ambasador Cleja*, înconjurat de principalii săi colaboratori.

Seara, între orele 19,30 şi 23 a avut loc o recepţie oferită membrilor Comisiei *Pace şi Dreptate* de *Dr. Fritz Flint*, locţiitorul Secretarului de Stat pentru Cultele religioase din R.D.G. La această recepţie au participat: *I. P. S. Mitropolit Iustin*, *Prof. M. Şesan*, *Episcop B. Bekefi* şi *Prof. I. Csegledy*, *Prof. L. Pariisky* şi *A. Stoian*, cum şi *H. Weise* şi *Dir. Kusch* de la Secretariatul Cultelor, *K. Ordnung* şi *Gh. Wilth* de la ziarul «Neue Zeit».

Recepţia s-a desfăşurat într-o atmosferă de caldă prietenie. Cu acest prilej Dr. Flint, salutînd prezenţa membrilor a relevat rezultatele pozitive ale lucrării Comisiei «Pace şi Dreptate». Domnia sa a stăruit îndeosebi asupra sprijinului pe care M.C.p.P. de la Praga prin activitatea Comisiei *Pace şi Dreptate* îl dă poporului german şi în general luptătorilor pentru pace din întreaga lume.

În cuvîntul său, *I. P. S. Mitropolit Iustin*, după ce a vorbit despre importanţa M.C.p.P., şi-a exprimat satisfacţia sa constatînd realizările R. D. G. în munca de reconstrucţie, dorinţa de unificare a poporului german în spiritul propunerilor R. D. G. şi acţiunile permanente în favoarea păcii. În încheiere, I. P. S. Mitropolit Iustin a toastat pentru propăşirea poporului german în R. D. G. sub îndrumarea înţelepţilor ei îndrumători.

Au mai rostit scurte cuvîntări *Episcopul Bekefi* şi *Prof. I. Pariisky*.

Marţi 19 februarie 1963, la orele 12, *I. P. S. Mitropolit Iustin*, *Prof. M. Şesan* şi *Rev. S. Decker* au luat masa împreună cu *Dr. F. Flint* la restaurantul «Budapesta».

Între orele 14-16, *I. P. S. Mitropolit Iustin*, *M. Şesan* şi *Rev. Decker* însoţiţi de *Dr. F. Flint*, au vizitat poarta Brandenburg, şi mai multe monumente istorice de artă din capitala Republicii Democrate Germane.

Miercuri 20 februarie 1963, după amiază, între orele 15-16, *I. P. S. Mitropolit Iustin* şi *Prof. M. Şesan* au avut o consfătuire cu *Prof. J. Hromadka* şi *J. Ondra* de la Mişcarea Creştină pentru Pace de la Praga, care, sosiseră la Berlin. Din încredinţarea *Prea Fericitului Patriarh Iustinian*, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a comunicat *Prof. Hromadka*, Preşedintele M.C.p.P. că Biserica Ortodoxă Romînă invită Comitetul Executiv şi Secretariatul internaţional al M.C.p.P. să-şi ţină sesiunea Adunării de lucru pe trimestrul IV în ţara noastră. S-a convenit în de comun acord ca data ţinerii acestei sesiuni să fie prima săptămînă a lunii noiembrie 1963.

Intre orele 18-23, Ambasada R. P. R. a organizat o recepţie cu prilejul participării *I. P. S. Mitropolit Iustin* şi *Prof. M. Şesan* la lucrările Comisiei *Pace şi Dreptate* în R. D. G. La această recepţie au luat parte: *Willi Barth*, director de secţie în Comite-

tul Central al Partidului S. E. D., *Fritz Flint*, locţiitorul secretarului pentru problemele bisericeşti, *Prof. J. Hromadka*, Preşedintele M.C.p.P., Superintendentul general *Dr. Fritz Führ* din Berlin, *Hans Weise*, Director General, şi *Ernst Kusch*, Director de la secretariatul pentru Culte, *Pastor J. N. Ondra*, Secretarul M.C.p.P., de la Praga, *Pastor Bruno Schottstädt*, de la Secţia germană a Consiliului Mondial pentru Pace din Berlin, Docent *Dr. Hanfried Müller* de la Filiala germană M.C.p.P., *Pastor Gerhardt Bassarak*, Secretar internaţional al Filialei germane M.C.p.P., *Karl Ordnung*, Secretar al filialei M.C.p.P. de la Berlin, *Günther Wirth*, locţiitorul redactorului şef de la ziarul «Neue Zeit» din Berlin.

Recepţia s-a desfăşurat într-o atmosferă de strînsă prietenie. Cu acest prilej au rostit scurte cuvîntări ambasadorul R. P. R. *Cleja*, *I. P. S. Mitropolit Iustin*, *Superintendentul Führ* şi locţiitorul secretarului pentru Afaceri bisericeşti *Fr. Flint*.

Îndată după miezul nopţii, *I. P. S. Mitropolit Iustin* şi *Prof. M. Şesan* au părăsit Berlinul îndreptîndu-se spre ţară.

La gară au fost conduşi de ataşatul cultural Bălănică din partea Ambasadei R. P. R., de J. Ondra din partea M.C.p.P. de la Praga şi de K. Ordnung din partea filialei R.D.G. a M.C.p.P.

ANEXE

I.

CUVÎNTAREA I. P. S. IUSTIN, MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI, LA DESCHIDEREA LUCRĂRILOR COMISIEI PACE ȘI DREPTATE

Pentru mine este o legitimă bucurie să vă adresez cuvîntul meu frățesc de bună întîmpinare la această sesiune a Comisiunii noastre. Sîntem din nou împreună pentru a da expresie gîndurilor noastre, sentimentelor noastre și aspirațiilor noastre închinate unei mai bune așezări a omenirii. Cu toată încordarea și îngrijorarea prin care am trecut, noi ne-am întrunit aici, însuflețiți de dorința puternică de a aduce noi contribuții la lupta pentru pace. Grație eforturilor popoarelor, grație conștiinței superioare dobîndite de majoritatea oamenilor, grație muncii celor care socotesc că nu există un bun mai prețios decît pacea - și noi facem parte dintre aceștia - viața își urmează cursul său liniștit.

Salutînd din toată inima mea pe membrii Comisiunii și pe toți cei care sînt prezenți la lucrările ei, vă aduc în același timp mesajul frățesc și totala adeziune a Bisericilor din Romînia la cauza eforturilor noastre comune. Cu mare bucurie se constată formarea unei solidarități creștine tot mai puternică și mai largă, fără precedent, împrejurul cauzei sfinte a păcii. Însăși activitatea comisiei noastre se încadrează efectiv în efortul colectiv al Conferinței creștine pentru pace și aportul din trecut și de astăzi al fiecăruia din D-voastre este o mărturie vie a atașamentului pe care orice creștin trebuie să-l aibă cu privire la Evanghelia lui Hristos **„Domnul păcii și al dreptății".**

IUBIȚI FRAȚI,

În vremea noastră, omenirea trăiește una din cele mai dificile epoci de tranziție din istoria ei. Lumea veche, care și-a întemeiat pe forță cele mai multe din principiile ei de viață, se vede acum silită să cedeze locul unei lumi care voiește să pună dreptatea la temelia așezării ei sociale și în raporturile dintre state spre asigurarea bunei stări a oamenilor și a păcii între popoare.

Popoarele subjugate în trecut cu forța de puterile colonialiste rup acum cătușele sclaviei, unul după altul, și își organizează viața lor proprie, în libertate; înlăturarea exploatării

omului de către om a devenit astăzi deopotrivă o cerință imperioasă în toată lumea. Fiecare om voiește să trăiască liber, bucurîndu-se de rodul muncii sale, în pace.

Fenomenul esențial care caracterizează epoca noastră este această **trezire** *a omului. În stadiul actual de cultură al omenirii, omul a dobîndit conștiința existenței sale de om. El își dă seama de valoarea ființei sale și vrea să trăiască, împreună cu semenii săi, ca om deplin, integrîndu-se într-o societate cu așezări drepte.*

Lumea este însă profund divizată în concepțiile ei de a asigura omului o bază normală de viață și, în același timp, este interdependentă, în condițiile de civilizație și dezvoltare a popoarelor în epoca noastră.

Pe de o parte, vechea oligarhie profitoare de roadele muncii celor mulți, pe alocuri, se străduiește să-și mențină privilegiile, învesmîntînd justificarea lor cu formule doctrinale generoase. Colonialismul și discriminările rasiale deopotrivă, îmbrăcînd haine noi, caută să acopere oprimarea cu așa zisa ajutorare.

Pe de altă parte, grupările industriale și comerciale sau organizațiile economice interstatale așezate pe principiile vechi de asigurare a bunei stări pentru cei privilegiați, prin orice mijloace, își vădesc șubrezenia prin înseși contradicțiile care izbucnesc neîncetat în sînul lor.

Deseori unii oameni uită cuvintele Mîntuitorului: „Nimeni nu pune petec din bucată nouă la haină veche, căci plinitura aceasta trage din haină și se face o ruptură mai rea. Nici nu pun oamenii vin nou în burdufuri vechi; altminteri burdufurile crapă, vinul se varsă și burdufurile se nimicesc. Ci pun vin nou în burdufuri noi și amîndouă se păstrează împreună" (Matei IX, 16-17).

O orînduire socială nedreaptă nu se mai poate apăra astăzi cu forța unei conduceri de stat. Momentul intrării în conflict a forței celor nedreptățiți cu forța asupritorilor poate fi amînat; el însă va veni cu certitudine. În această privință avem exemple foarte recente în Africa, în Asia etc.

Deopotrivă, în actuala repartiție internațională de forțe, înarmarea nu este mijlocul normal de apărare a păcii.

Din zi în zi, se aud tot mai des glasuri care afirmă că războiul a devenit astăzi imposibil din pricina existenței înfricoșătoarelor arme atomice de distrugere rapidă în masă și cu consecințe prelungite. Simțămîntul sau teama de umanitate pot, într-adevăr, amîna declanșarea unui dezastru nuclear; ele nu-l pot însă elimina. Existența armelor atomice în arsenalul militar al marilor puteri mondiale nu constituie decît un mijloc pentru stabilirea unui echilibru temporar, fragil și precar deasupra unei prăpăstii, în care totuși omenirea poate fi aruncată dintr-un motiv sau altul, într-o zi sau alta.

Înarmarea nu servește pacea; pregătirile de război duc la război. Numai dezarmarea duce la pace; **„si vis pacem para pacem".**

Sprijinind cu tărie încetarea experiențelor cu armele nu-

cleare, precum şi dezarmarea generală şi totală, noi ne încadrăm desăvîrşit în concepţia creştină pentru asigurarea păcii între popoare. În această privinţă sînt vrednice de amintit cuvintele marelui Augustin, care scria în una din epistolele sale: „Bella verba occidere quam homines ferro, et acquirere vel obtinere pacem pace non bello".

Noi nu sîntem partizani ai simplificărilor naive, dar nu sîntem nici partizani ai complicaţiilor inutile.

Fără îndoială, situaţia actuală a omenirii este destul de complicată. O criză de încredere între marile state durează de ani de zile; eliberarea popoarelor de sub jugul colonialist sau transformările sociale rapide în diferite părţi ale pămîntului sînt privite deosebit de lumea socialistă şi lumea capitalistă. Se poate spune acelaşi lucru şi despre interesele economice ale statelor.

Analizînd însă cu atenţie desfăşurarea vieţii omenirii, după cel de-al doilea război mondial, se poate uşor constata că situaţia internaţională n-a ajuns la un punct fără ieşire.

De mai multe ori, în anii din urmă, omenirea a fost împinsă pe marginea prăpastiei de partizanii războiului rece. Cu toţii am trăit marea îngrijorare în vremea crizei din Coreea, în vremea crizei canalului de Suez, sau mai recent în vremea crizei din marea Caraibilor ş. a.

De fiecare dată s-a găsit totuşi formula unui acord acceptabil pentru toţi. Aceasta înseamnă că, în momentul de faţă, există posibilităţi de soluţionare a oricăror diferende dintre state pe calea tratativelor.

În acelaşi timp nu trebuie omis faptul că, în anii care s-au scurs după cel de al doilea război mondial, s-a creat în mod treptat, o atmosferă de colaborare internaţională, în cele mai variate domenii ale ştiinţei, artei, tehnicei etc.

Cu toate acestea, privind în miezul lucrurilor, trebuie să recunoaştem că astăzi omenirea, în mare parte, trece printr-o mare criză. Este criza încrederii între state sau, cum putem noi spune în grai creştin, privind mai adînc în miezul lucrurilor, **criza dragostei între oameni.**

Ca şi în viaţa atît de complicată a fiinţei umane, tot astfel şi în viaţa popoarelor, dragostea aduce balsamul ceresc al fericirii. Ea este temelia credinţei creştine, este pecetea creştină a faptelor noastre; este cununa vieţii noastre creştine.

Din dragostea omului faţă de om izvorăşte aşezarea cea dreaptă în societate şi între popoare; pe dragoste se întemeiază încrederea şi ajutorarea reciprocă, prin dragoste se cimentează comunitatea omenească, asigurîndu-se fericirea tuturor, în pace.

Încununată cu nimbul dragostei, dreptatea însăşi, ca temelie a vieţii sociale şi a raporturilor dintre state, dobîndeşte formă şi conţinut nou. Prin aplicarea ei în faptă, se asigură bunăstarea tuturor oamenilor şi pacea desăvîrşită în lume.

Dreptatea adevărată pentru noi creştinii nu este numai o rînduială omenească; este o însuşire dumnezeiască, pe care Creatorul a revărsat-o în om la crearea lui „după chipul şi asemănarea Sa". Ca adevăr revelat în Sfînta Scriptură, ea face parte

din patrimoniul nostru spiritual, iar ca principiu divin sădit în om, pentru vieţuirea lui în lume, ea aparţine întregului neam omenesc, ca „vestigium sapientiae divinae".

Sub aspectul ei strict teologic, dreptatea a fost analizată deseori, în lumina Sfintei Scripturi. Studii temeinice însă asupra noţiunii de dreptate ca temei al soluţionării marilor probleme ale omenirii din epoca noastră încă n-au fost elaborate cu întreaga răspundere creştină. De aceea socotim binevenită propunerea pe care ne-o face conducerea Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga de a revizui temeinic conţinutul noţiunii de dreptate pentru a putea aduce o contribuţie mai solidă în acţiunea noastră creştină pentru apărarea şi consolidarea păcii trainice în lume.

Acest studiu este deosebit de necesar deoarece nu se poate concepe o pace durabilă fără aşezarea dreptăţii în viaţa socială şi între raporturile dintre popoare.

Foarte sugestive, în această privinţă, sînt şi scurtele teze pe care fraţii noştri din Republica Democrată Germană le-au propus ca puncte de plecare în discuţiile noastre.

Aceste propuneri au fost examinate cu atenţie de Comitetul Comisiei noastre pentru pace şi dreptate, într-o sesiune lărgită, care a avut loc la Iaşi, Republica Populară Romînă, în zilele de 24-28 ianuarie crt., cu participarea de ierarhi şi teologi ortodocşi romîni de la Institutele de Teologie ortodoxă din Bucureşti şi Sibiu şi de la Institutele de Teologie protestantă din Cluj şi Sibiu.

Adăugînd la acestea contribuţiile pe care Dvs. le veţi aduce la această întrunire a Comisiei noastre, noi nădăjduim că vom putea stabili o bază de plecare sănătoasă în studiile noastre viitoare şi vom putea preconiza unele propuneri concrete pentru asigurarea unei păci drepte în lume.

IUBIŢI FRAŢI,

Noi sîntem convinşi că dreptatea noastră este cîntărită cu dreptatea lui Dumnezeu. Noi Îl invocăm totdeauna ca judecător al lucrărilor dreptăţii noastre şi procedînd astfel noi sîntem siguri că nu ne îndepărtăm de dreptatea Sa, nici de calea dreptăţii care zideşte pacea între oameni.

Cu astfel de gînduri şi luptînd bărbăteşte pentru întărirea păcii în lume, prin săvîrşirea dreptăţii de care oamenii şi popoarele pămîntului sînt însetaţi, să sprijinim şi să lărgim acţiunea noastră, pentru ca „plini de fructele dreptăţii" să le prezentăm pe acestea înaintea oamenilor „spre slava şi lauda lui Dumnezeu" (Filipeni I, 11).

Să-mi fie permis, înainte de a sfîrşi, să adresez, în numele tuturor celor ce se află aici, o mulţumire călduroasă ţării şi fraţilor noştri germani, cărora le sîntem oaspeţi, cu ocazia întîlnirii noastre, în aceste zile, şi să-i asigur că prezenţa noastră va constitui o contribuţie aleasă şi plină de răspundere la cauza păcii.

II.

DECLARAȚIA I. P. S. IUSTIN, MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI, LA POSTUL DE TELEVIZIUNE GERMAN

In cultura omenirii poporul german ocupă un loc bine definit. Nu se poate vorbi de știință, artă și tehnică fără a menționa numele marilor maeștri germani, care au adus contribuția lor esențială la realizarea umanismului european. Și dacă prin umanism se poate înțelege realizarea binelui umanității, poporul german unit și însuflețit de sentimentul responsabilității sale în lume poate să aducă de asemenea în epoca noastră o contribuție esențială.

Omenirea din vremurile de astăzi are nevoie de o pace durabilă în spiritul dreptății desăvîrșite. Mișcarea Creștină pentru Pace de la Praga, de acord cu toate popoarele care doresc sincer pacea în lume, face eforturi pentru realizarea acestei voințe a oamenilor din toate părțile lumii!

În cadrul acestei mișcări creștine noi am venit aici pentru a examina din punct de vedere creștin problema unei păci drepte în lume.

Eu însumi, mă găsesc pentru prima dată în Republica Democrată Germană. Sînt profund impresionat de realizările fiilor acestei țări. Apreciez în mod deosebit eforturile sincere în vederea unificării poporului german ca și pe cele care sînt îndreptate pentru statornicirea păcii între națiuni.

Cu dorințele mele pentru împlinirea tuturor țelurilor poporului vostru, vă exprim urările mele pentru ca unificarea spre care năzuiți muncind să fie în curînd realizată și în curînd pacea să domnească pentru totdeauna în lumea întreagă.

CONSTANTINOPOL ŞI CANTERBURY [1])

Socotesc un mare privilegiu să fiu oaspetele Universităţii din Atena şi să am îngăduinţa de a vă vorbi ca un dascăl unor dascăli. Ca şi pentru mulţi învăţaţi englezi, îndatorirea mea faţă de Atena este profundă şi aproape pe toată viaţa. Căci, din vorbirea greacă am învăţat să iubesc frumuseţea cuvintelor şi semnificaţia cugetării clare. Imi amintesc, că încă de copil am rostit cuvintele unui istoric englez din secolul trecut, Henry Maine: «In afară de forţele oarbe ale naturii, nimic nu se mişcă în lume care să nu fie de origină greacă»; şi deşi acest dicton cuprinde în mod evident o exagerare, existenţa lui arată cît de mare a fost influenţa Greciei asupra culturii noastre engleze.

Totuşi, în seara aceasta, vorbesc şi ca teolog către teologi, ca un anglican către membrii Sfintei Bisericii Ortodoxe. In propria mea biserică, noi respectăm în mod principial Sfintele Scripturi ca normă supremă de doctrină şi credem că nimic nu poate să fie învăţat ca necesar pentru mîntuirea veşnică în afară de ceea ce poate să fie dovedit din aceste Scripturi. In Sfînta Biserică Ortodoxă, nu este mai puţin evident că Sfintele Scripturi sînt cinstite, pentru că cine a studiat sau explicat Scripturile cu mai multă grijă decît Părinţii Bisericii? Dar, Părinţii înşişi sînt respectaţi de către voi, deoarece nu despărţiţi Sfintele Scripturi de Sfînta Tradiţie. Acela care priveşte din afară Sfînta Biserică Ortodoxă simte că vechii Părinţi trăiesc încă în voi. Şi în vreme ce aveţi teologii voştri în toate epocile şi pînă în prezent aceştia s=au închinat în faţa vechii tradiţii şi au lăsat Părinţii să vorbească prin ei.

Biserica mea are istoria ei proprie, cu totul diferită de cea a voastră; fără îndoială, diferenţele vă sînt tot aşa de vădite cum îmi sînt şi mie. Totuşi, îndatorirea Bisericii mele faţă de vechii Părinţi este foarte mare, şi aş dori să vorbesc în prima parte a conferinţei, despre locul Părinţilor în teologia noastră anglicană.

Să vă amintesc de istoria noastră. Biserica Angliei a fost şi este o parte din creştinătatea apuseană. Infiinţată parţial de către misionarii celţi din Irlanda şi Scoţia, şi în parte prin misionarii latini

---

1) Michael Ramsey, Archbishop of Canterbury, *Constantinopole and Canterbury*, London, S. P. C. K. 1962. (Conferinţa ţinută la Universitatea din Atena, la 7 mai 1962). Traducerea în l. germană: Erzbischof Dr. M. Ramsey, *Konstantinopel und Canterbury*, în Internaţionale Kirchliche Zeitscrift, Bern, Juli-September 1962, 3 Heft, pp. 199-212.

din Galia, ea a fost, împreună cu restul Apusului, în primele secole, nimic mai puţin decît o parte a uneia nedespărţite Biserici. Dorim să amintim că unul din însemnaţii Arhiepiscopi de Canterbury, Theodor de Tarsus, care a păstorit în scaunul de Canterbury de la 668 pînă la 693, a fost un grec bizantin, educat în şcolile din Atena. Desigur, chiar şi atunci, influenţele predominante au fost apusene, iar după marea schismă din 1054, Biserica Engleză a fost subiectul tuturor influenţelor Bisericii papale apusene cu care era împreunată. Cît de diferită a fost istoria aceasta de cea a Bisericii Greciei. De asemenea, cît de diferit de Biserica Greciei, a fost faptul că Biserica Angliei a suferit experienţa violentă a Reformei din secolul XVI-lea. Trecînd prin Reformă, Biserica noastră a fost aceeaşi Biserică. Noi susţinem că identitatea şi continuitatea ei au rămas. Credem că ea a rămas încă Biserica Sfîntului Augustin şi Sfîntului Theodor de Tarsus; ea a păstrat încă Scriptura, Simboalele de credinţă, Sacramentele, taina întreitei slujiri apostolice, credinţa din vechime. Insă, deşi aceeaşi Biserică, ea a fost o Biserică reformată. Comuniunea ei cu Scaunul papal din Roma a fost acum întreruptă.

In timp ce în Răsărit Sfînta Tradiţie rămăsese în esenţă aceeaşi, în Apus, Tradiţia a fost amestecată prin adăugarea multor false tradiţii în Evul Mediu. Este o parte din experienţa istorică a Bisericii noastre faptul că a trebuit să opunem rezistenţă «tradiţiilor» false, iar cînd aceste «tradiţii» se înfiripă puternic, împotrivirea urmează să fie violentă. Vă rog să înţelegeţi acest fapt în cadrul experenţei noastre istorice. Fiindcă au existat, de exemplu, idei greşite despre purgatoriu, morţi şi sfinţi, a fost o tendinţă a Reformatorilor de a reduce fără justificare sensul Comuniunii Sfinţilor. Apoi, deoarece au existat idei false despre jertfa Liturghiei, inevitabil, a fost greu la început să se înţeleagă concepţia despre Sacrificiul Eucharistic într-un mod cumpănit. Reforma însă a aruncat la o parte falsele «tradiţii»; şi a făcut aceasta prin afirmarea supremaţiei Sfintei Scripturi. Alături de respingerea autorităţii papale, această regăsire a Sfintei Scripturi a fost faptul suprem în Reforma noastră engleză. Biblia a fost tradusă în englezeşte: a fost aşezată în mîinile poporului. Aceasta a fost călăuza spre credinţa adevărată şi străveche.

Cum trebuie să fie înterpretate Sfintele Scripturi? Este o întrebare pe care teologia nu poate s-o evite. Este imposibil să le interpretezi în gol. De asemenea, este imposibil să le interpretezi prin punctul de vedere al controversei dintr-o anumită epocă, sau în lumina unei doctrine particulare, cum ar fi justificarea sau predestinaţia. Insă din primii ani ai domniei reginei Elizabeth, şi din ce în ce mai mult în domniile ce urmează, observăm la teologii Bisericii noastre reformate din Anglia, o stăruinţă în studiul vechilor Părinţi drept călăuză pentru înţelegerea Sfintei Scripturi în contextul vechii Biserici.

Arhiepiscopul Parker din Canterbury, cu ocazia vizitării Catedralei sale în 1550, a considerat aceasta într-un articol despre chestiunea «dacă trebuie să fie o bibliotecă înăuntrul acestei biserici, şi în ea operile lui Augustin, Vasile, Grigorie de Nazianz, Ieronim, Ambrozie, Hrisostom». In Canonul referitor la activitatea predicatorilor, apărut în 1571, s-a cerut acestora să predice numai ceea ce

se găseşte în Sfintele Scripturi şi «ceea ce părinţii Catolici şi vechii episcopi au cules din ele». O expunere tipic anglicană despre rolurile ce revin Scripturii şi Părinţilor este aceea a lui Francis Wite, Episcop, în mod succesiv, de Carlisle, Norwich şi Ely. «Sfînta Scriptură este fîntîna şi izvorul viu, din care izvorăsc îndestul şi din belşug apa curată a vieţii şi tot ceea ce este de trebuinţă pentru a călăuzi poporul lui Dumnezeu spre mîntuire. Mărturia consimţită şi unanimă a Bisericii adevărate a lui Hristos din timpurile vechi este un *canalis*, o conductă care abate şi transmite generaţiilor următoare apa cerească cuprinsă în Sfînta Scriptură. Prima din acestea, adică Scriptura, este autoritatea suverană, pentru ea însăşi vrednică de o deplină acceptare. Ultima, adică glasul şi mărturia Bisericii vechi, înseamnă o regulă de slujire bisericească, subordonată şi călăuză pentru a ne păzi şi îndruma spre înţelegerea corectă a Scripturilor» [2]).

Putem observa un progres în ceea ce priveşte modul în care s=au preocupat de vechii Părinţi, atît teologii din timpul reginei Elizabeth, cît şi cei din epocile următoare. In faza începătoare, s=a tins să se folosească Părinţii ca mărturie pentru vechea credinţă şi pentru a se dovedi că unele din doctrinele romane ulterioare au fost necunoscute în perioada primară. In faza de mai tîrziu, teologii anglicani tind să folosească Părinţii nu numai ca mărturie pentru ceea ce au fost sau nu doctrine învăţate din vechime, ci şi ca un medium pentru propriile lor învăţături şi interpretări teologice. Tendinţa aceasta a foct caracteristică teologilor din timpul domniilor lui Charles I şi Charles II, cunoscuţi de obicei sub numele de «teologii carolini». La aceşti teologi remarcăm apelul la Scriptură şi perioada veche, pe care îl stabilesc Reformatorii, fiind continuat cu maturitate, profunzime şi echilibru. Folosirea Părinţilor i=a îndrumat în deosebi spre două direcţii.

1. – Ei nu s=au mai preocupat cu subiectele care atrăsese interesul Reformatorilor continentali, adică Justificarea şi Predestinaţia, ci, în schimb, au fost influenţaţi de proporţia teologiei Părinţilor pentru care învăţătura centrală a fost Intruparea Cuvîntului ce s=a făcut om, Persoana lui Iisus Hristos, Dumnezeu şi Om. Pentru teologii carolini, întocmai ca pentru epoca niceană, Intruparea Fiului lui Dumnezeu a devenit inima şi centrul teologiei din perioada carolină, ca Lancelot Andrewes şi Jeremy Taylor, după cum fusese şi aceea a lui Richard Hooker în perioada anterioară. Tot astfel a fost şi doctrina marilor teologi din secolele următoare, William Law şi Waterland în decursul secolului al XVIII=lea; Pusey, Maurice şi Westcott în al XIX=lea; Gore şi Temple în al XX=lea. Pentru fiecare din aceşti teologi, Intruparea a avut un loc central, iar îndatorirea faţă de Părinţi a fost constantă şi profundă.

2. – A doua tendinţă a teologilor carolini, ivită din cauza folosinţei Părinţilor, a fost aceea că, întrucît au găsit la Părinţi contrastul teologiei greceşti şi latine, au fost feriţi de concepţia îngustă apuseană şi au fost conştienţi că, după cum vechea şi nedespărţita Biserică a cuprins atît Răsăritul cît şi Apusul, tot aşa Biserica contemporană catolică era incompletă fără necunoscuta Biserică Orto=

2) Francisc White, *A treatise of The Sabbath Day* (1635), p. 11.

doxă din Răsărit, ca şi fără Bisericile cunoscute din Apus, Latină, Reformată şi Anglicană. De aici, în inima teologiei anglicane, se naşte o puternică dorinţă pentru Răsărit. Citez pe Lancelot Andrewes, Episcop de Ely şi apoi de Winchester, al cărui *Preces Privatae* reprezintă o operă clasică de pietate anglicană. El s=a rugat: pentru dezvoltarea şi prosperitatea Bisericii catolice; pentru izbăvirea şi unirea celei Răsăritene; pentru adaptarea şi pacea celei Apusene; pentru înfăptuirea celor de trebuinţă şi întărirea a tot ce există în cea Britanică.

In ambele direcţii, folosinţa vechilor Părinţi a ajutat pe teologii Bisericii noastre engleze să înţeleagă în adîncime, mărime şi echilibru, sensul apelului la Scriptură şi vechime pe care reformatorii noştri îl înfăptuise. Semnificaţia a fost aceasta: nu numai Biserica Angliei a reconsiderat Biserica nedespărţită drept o călăuză sau pildă; ci a pretins a fi una cu Biserica nedespărţită în continuitate actuală. Cînd teologii noştrii au văzut că Biserica Ortodoxă din Răsărit susţine revendicarea de a fi adevărată Biserică a Sfinţilor apostoli, Biserica Sfîntului Atanasie şi Sfîntului Hrisostom, ei au crezut că puteau pretinde întocmai şi pentru propria lor biserică, Biserica Angliei.

Desigur, cunoaşteţi că în Biserica noastră au existat diferite genuri de teologie şi concepţii de spiritualitate, şi sînt sigur că veţi înţelege cum le explică istoria noastră. Au fost acelea care au insistat în mod exclusiv asupra darurilor ce le=a adus Reforma mai întîi: supremaţia Sfintei Scripturi şi doctrina că mîntuirea este un dar gratuit din partea lui Dumnezeu şi nicidecum cîştigat prin merite omeneşti. Apoi, au fost acelea care au dat atenţie în deosebi darurilor sufleteşti dăruite de Duhul Sfînt şi s=au încîntat să pună în legătură credinţa creştină cu cultura contemporană. Au fost acelea care mai presus de orice, cinstesc continuitatea Bisericii cu biserica nedespărţită. Pragmatismul este o tendinţă comună engleză, şi adesea membrii Bisericii noastre s=au dedicat acestei datorii creştine urgente, avînd ca exemplu ascultarea lui Iisus Hristos, fără un scop precis teologic. Şcoala din Biserica noastră denumită Evanghelică, s=a remarcat mai cu seamă prin folosinţa Bibliei, recunoştinţă faţă de Domnul pentru moartea Sa ispăşitoare, puterea Duhului Sfînt în convingerea personală şi îndemnul de a dobîndi sufletele pentru Hristos printr=o lucrare misionară plină de rîvnă.

Totuşi, diversităţile de opinie ce există la noi, n=au schimbat vreodată adevărul puternic şi cert că viaţa lăuntrică a harului dumnezeesc şi credinţa veche ortodoxă au continuat. Tainele: Sfîntul Botez, Confirmarea (care nu se dă prin ungere cu untdelemn, ci prin punerea mîinilor, ca semn ale unei mirungeri spirituale), Iertarea păcatelor, Sfînta Hirotonie, Sfînta Euharistie, Sfînta Cununie, Slujba pentru bolnavi (prin ungere sau prin punerea mîinilor) au continuat. Liturghia uneşte cerul şi pămîntul, pentrucă Hristos odată răstignit şi acum înviat şi slăvit, este prezent. Succesiunea apostolică a episcopilor, preoţilor şi diaconilor s=a continuat şi s=a respectat, şi noi nu putem concepe unitatea Bisericii fără aceasta. Noi rostim vechile simboale de credinţă întru adorarea Dumnezeului celui Intreit. Dumnezeu a dat bisericii noastre daruri duhovniceşti ce depăşesc meritele noastre. Nu numai că aceste daruri se găsesc în viaţa familiilor creştine, la părinţi, mame şi copii; ci există, de asemeni, darurile

vocației monahale, cu monahi, călugărițe și frați, care în sărăcie, feciorie și ascultare slujesc pe Dumnezeu, atît prin activitate practică, cît și prin rugăciune și contemplație, întocmai ca monahii din Muntele Athos. Dincolo de vocile de controversă sau de multele lipsuri omenești ale Bisericii, există această continuitate de viață, tainică și sacramentală. Nu este aceasta însăși esența «Sfintei tradiții»?

Menționez încă un aspect al Bisericii Angliei, aspect care ține anume de perioada modernă a istoriei acesteia. Este un alt exemplu de influență a Părinților greci. Cei mai însemnați dintre teologii anglicani moderni, ca Episcopul Westcott de Durham, Episcopul Gore de Oxford și Arhiepiscopul Temple de Canterbury au considerat Intruparea centrul învățăturii lor. In chip mai deosebit, ei au folosit doctrina despre Logos să arate că tot ceea ce este bun și adevărat în filozofie, știință, civilizație este pricinuit de Logosul dumnezeesc, care lucrează în toată lumea ca lumina ce luminează pe toți oamenii. In ultimul secol, Biserica din Apus a fost implicată în problemele stîrnite de studiul modern științific. Teoria evoluției susținută de biologiști, de pildă. Apoi, apariția criticismului istoric cu corolarul său în criticismul Sfintei Scripturi. De asemenea, apariția noilor forme de cultură științifică. In mijlocul acestei revoluții științifice, Biserica a avut o sarcină neliniștită, și cred că acest conflict s=a resimțit mult mai puternic în Apus decît în Răsărit. Ce trebuia să facă Biserica? Putea să încerce să apere credința ca într=o arcă și să privească știința și filozofia din afara Bisericii ca niște dușmani? Aceasta a fost metoda lui Tertulian. Insă, de asemenea, era posibil să se invoace învățătura despre Logos, susținută în mod remarcabil de Sfîntul Irineu, și atitudinea și calmul, remarcate în chip deosebit la Sfîntul Clement de Alexandria. Aceasta a fost metoda folosită de cîțiva din teologii anglicani cunoscuți, ca Episcopul Charles Gore, în fața noilor descoperiri ale științei. Folosind concepția despre Logos, aceștia au avut posibilitatea să arate că studiile moderne nu pot fi considerate deloc un dușman, căci ele cuprind lucrarea Logosului dumnezeesc care există totdeauna în lume. Opera lor a putut să pară stranie și modernă, și fără îndoială că s=au putut face greșeli; dar este o operă în sinea ei ortodoxă, patristică, greacă în spiritul ei. Este opera unui Sfînt Clement în lumea modernă, după cum acei ce condamnă nedreptatea dintre clase și rase, săvîrșesc opera Sfîntului Hrisostom în lumea modernă.

Astfel, ca anglicani, îndatorirea noastră față de Grecia ne însoțește în epoca modernă ca și în timpurile mai vechi. Surprinde oare faptul că, după cuvintele Apostolului Pavel, noi vă dorim în mila lui Iisus Hristos?

* * *

Acum revin la problema unității. După atîtea secole de despărțire, curentul din creștinătate se îndreaptă, oricît de încet, spre unitate și nu în afara ei.

Inevitabil, privesc acțiunea ca un anglican, pentrucă omenește eu nu pot să ies din limitele proprii sau să împrumut concepțiile altuia. Moștenirea istoriei însă, ne=a determinat pe noi anglicanii să privim în multe direcții, deoarece multe forțe au apăsat asupra istoriei noas=

tre. Firește, ne reamintim că din Biserica Angliei s=a înființat pe toate continentele marea familie de Biserici a Comuniunii Anglicane, Biserici care recunosc în Canterbury un nedefinit și totuși foarte real simbol al unității lor.

Biserica Romei. Noi respingem pretenția că Comuniunea Romană este însăși Biserica Catolică în totalitatea ei din lume, pentrucă nu putem să negăm revendicările Bisericii Ortodoxe, chiar înainte de a vorbi de ale noastre sau de ale altora. Respingem adoptarea de noi dogme care ar fi *de fide* și obligatorii pentru credincios. Dar, într=un sens mai profund, noi putem învăța din viața romano=catolicilor și din învățătura lor duhovnicească. Am dori să învățăm din Sf. Te= resa, Sf. Ioan al Crucii și din alții în viața de rugăciune, precum și din jertfa și dragostea misionarilor romano=catolici. Dacă deseori sîn= tem mai puțin familiarizați cu teologia latină scolastică, totuși ne simțim înrudiți prin caracterul patristic al teologiei romane și prin viața lăuntrică a liturghiei. Mulțumim lui Dumnezeu pentru recen= tele manifestări de iubire și prietenie întreținute de Papă. Ne rugăm pentru ca apropiatul Conciliu de la Vatican să slujească dragostea și adevărul. Natural, nu așteptăm ca acest Conciliu să schimbe dog= mele Bisericii Romane. Totuși ne rugăm ca proporțional și în perspec= tivă, acele dogme să poată să reliefeze ceea ce ne este comun și folositor pentru pace.

Comuniunile protestante non=episcopale, cel puțin acelea care au în comun cu noi astfel de daruri ca Biblia deschisă, pe care Re= forma ni l=a redescoperit. Unitatea pe care o vom avea cu acestea, la timpul rînduit de Dumnezeu, va veni prin împreuna noastră umi= lință în fața darurilor nemuritoare pe care Dumnezeu ni le=a dat. In aceste daruri se va include misterul (folosesc termenul din teolo= gia greacă) slujirii preoțești, ce ne=a fost transmis din Biserica veche. In India de Sud s=a realizat un minunat act de unitate și prin aceasta multe felurite daruri s=a adus să fie unite cu acelea pe care Biserica Anglicană le=a păstrat cu încredere din Biserica veche. Faptul acesta ne arată ce este posibil prin ajutorul lui Dumnezeu. Ar fi prematur să vorbim acum despre discuțiile pe care Biserica Angliei le poartă cu Metodiștii din Anglia. Metodiștii, mișcare de spiritualitate și misiune înființată prin predica lui Iohn Wesley, s=au separat în sec. XVIII, cînd Biserica Angliei n=a avut sentiment și duh. Există o puternică dorință de unitate, după cum a fost o tristă des= părțire. In străduința pentru unitate cu comuniunile protestante non= episcopale, urmează să împreunăm recunoașterea harului dumnezeesc ce s=a manifestat în ele, cu acela pe care noi l=am primit ca avînd o autoritate nu numai anglicană ci și catolică. Noi trebuie să prac= ticăm acte de «iconomie» (folosesc termenul ortodox) dar să nu întu= necăm principiile pe care le susținem.

Totuși, în Atena, trebuie să vorbesc în deosebi despre legăturile Bisericii Anglicane și Sfînta Biserică Ortodoxă. Multe inimi au fost stimulate de importanta Conferință ținută la Rodos, în septembrie 1961, cînd Apusul a văzut Ortodoxia reafirmînd propria=i unitate și întorcîndu=se să privească lumea ca un uriaș înviorat cu băutură. Conferința aceasta a înveselit multe inimi. Același efect a avut intrarea mai multor părți din Sfînta Biserică Ortodoxă, inclusiv Bi=

serica Rusă, în Consiliul Mondial al Bisericilor la New Delhi, în noiembrie 1961, precum şi viguroasa participare a Ortodocşilor acolo.

Am spus atîtea despre istoria anglicană, ca să explic de ce Anglicanii au un ataşament faţă de ortodocşi. Noi avem o îndatorire faţă de teologia greacă, pentrucă teologia greacă ne ajută să descoperim sensul poziţiei şi chemării noastre. Obligaţia aceasta a început înainte de a exista mai mult decît cele mai mici contacte personale între Bisericile noastre. Acum, cînd contactul personal a devenit frecvent, am ajuns să cunoaştem Ortodoxia nu numai ca o colecţie de cărţi ci aşa cum este trăită în viaţa persoanelor şi în Sfînta Liturghie. Liturghia aceasta ne transmite Slava Invierii. Dacă în Apus, am tins să concepem Liturghia drept o infinită condescendenţă a Domnului Cerurilor pe pămînt ca să fie hrana sufletelor noastre în Răsărit, vedem că Liturghia trăieşte şi acţionează în cer unde este Hristos, şi Biserica este ridicată la cer împreună cu El. Astfel, Liturghia Sf. Hrisostom ne exprimă într=un mod viu Comuniunea Sfinţilor. Datorită unei extreme degradări şi unei violente împotriviri ce au avut loc în Apus, noi anglicanii, ezităm cu privire la cinstirea Sfinţilor, care a putut chiar să ne pară că lezează unica slavă a Fiului lui Dumnezeu, singurul Mijlocitor şi Mîntuitor. Insă, în modul cum exprimă Răsăritul Comuniunea Sfinţilor, Sfinţii sînt prezentaţi nu ca mijlocitori individuali, ci ca membri, împreună cu noi şi cu cei adormiţi, în aceeaşi familie a lui Dumnezeu, şi slava proprie lui Hristos, care se reflectă în Sfinţi ca să=i cinstească, urmează să cinstească, în chip suprem, pe Hristos Insuşi. Noi înţelegem Biserica Voastră ca Biserica Invierii Biserica Comuniunii Sfinţilor.

Dacă simţim afecţiune pentru voi, este pentru că voi ne=aţi arătat aceasta într=adevăr. Chiar cu 41 de ani în urmă, în 1920, Patriarhul Ecumenic a emis Enciclica sa, *Către toate Bisericile lui Hristos orişiunde ar fi ele.* A o citi acum înseamnă să vedem realismul şi viziunea profetică din ea. Trei ani după aceea, în 1923, Patriarhul Ecumenic declară valide hirotoniile anglicane, în sensul că hirotoniile Romei şi Bisericii din Armenia sînt valide. Sîntem recunoscători pentru această declarare, totuşi înţelegem acum – ceea ce unii au trebuit să înţeleagă în urmă că validitatea hirotoniilor este un lucru pe de=a=ntregul secundar pentru acordul în credinţa ortodoxă. Doi ani mai tîrziu în 1925, o mulţime remarcabilă de prelaţi ortodocşi au participat la comemorarea Sinodului de la Niceea, în Londra. După cinci ani, în 1930, s=a întrunit în Londra comisia teologică anglicană şi ortodoxă. Darea de seamă, publicată în 1931, cuprinde o analiză subtilă a problemelor teologice. In 1935, a survenit conferinţa de la Bucureşti dintre Biserica Angliei şi Biserica din Romînia, şi valoroasa dare de seamă ce a urmat. Războiul a tulburat aceste relaţii crescînde şi a împiedicat contactele. După război, în 1956, a avut loc conferinţa de la Moscova, unde am avut privilegiul să conduc delegaţia anglicană în discuţia cu reprezentanţii Patriarhului a toată Rusia. Indrăznesc să sugerez cîteva consideraţii ce mi se par importante pentru sarcina noastră teologică de viitor. fără a uita că opera teologică este împreunată cu acţiunea legăturilor practice şi cu viaţa duhovnicească.

1. – Eu susţin că, în toate discuţiile noastre, se dă dreptate acelor diferenţe de circumstanţă istorică, ce condiţionează termino=

logia noastră teologică. De pildă, propoziţia *filioque*, pe care Apusul a introdus=o în Simbolul Niceo=Constantinopolitan. Biserica Ortodoxă resimte inevitabil înserarea unei clauze în Simbol. Insă aceasta trebuie să fie explicată, anume, cînd noi cei din Apus spunem *filioque* nu avem intenţia să afirmăm că există mai mult decît o singură *aitia* sau *pege* (folosesc termenii greceşti) în Dumnezeire, şi că *filioque* a fost estimat numai pentru a susţine formula *homoousion* în mijlocul controverselor din Occident, pe care voi în Orient nu le=aţi încercat. De asemenea, se pot lua ca exemplu cîteva din formulele celor 39 de Articole: acestea au apărut din necesitatea de a respinge unele doctrine greşite care n=au nici un echivalent în istoria răsăriteană. Trebuie să examinăm împrejurările istorice în scopul de a avea o în=ţelegere reciprocă.

2. – Problema Sfintei Scripturi şi a Sfintei Tradiţii se arată complexă în discuţiile noastre. Cred că Sfînta Tradiţie există în Bi=serica noastră: pentru că ce este Sfînta Tradiţie dacă nu curentul continuu de viaţă dumnezeească, adică chiar viaţa lui Dumnezeu Intrupat şi a Sfîntului Duh în Biserică? Această viaţă dumnezeească se află în Scripturi, predicarea Evangheliei, Sacramente, viaţa creş=tinilor, comuniunea Sfinţilor. In acest fel există Sfînta Tradiţie. In teologia anglicană nu vorbim de aceasta în mod precis, aşa cum fa=ceţi voi. Dar ea există, cu noi şi în noi. Noi atribuim Sfintei Scrip=turi dreptul suprem de a examina şi verifica ceea ce aparţine în mod propriu de Sfînta Tradiţie şi ceea ce nu aparţine. Aici, poate, este o cale de=a lungul căreia am putea să păşim spre înţelegere.

3. – Noi anglicanii ne dăm seama că, ortodocşii concep Orto=doxia ca ceva unitar şi indivizibil, o plentitudine indivizibilă de credinţă, cult şi predanii. Aceasta este ca un tablou frumos. Chiar o mică pată dacă s=a aruncat pe el, sau i s=a făcut vre=o mică stricăciune, *întregul* tablou este distrus. Cred că aceasta este poate cea mai mare dificultate în unele din discuţiile noastre. Căci, ea pri=veşte *natura* Ortodoxiei şi calea de acceptare a acesteia. In această privinţă, cred că trebuie să reflectăm la relaţia dintre Biserica, cu aspectul ei de veşnicie şi Biserica întrupată în mişcarea istoriei, de asemenea, la relaţia dintre adevărul dumnezeesc şi cuvintele în care acest adevăr este exprimat. Problema aceasta ultimă nu este vreuna creată de cerinţele moderne din cauza lipsei de precizie, este o veche problemă cu care s=au ocupat cîţiva din Părinţi. Reamintesc cuvin=tele Sfîntului Ilarie: «Noi sîntem siliţi să încercăm ceea ce este inac=cesibil, să urcăm unde nu putem ajunge, să spunem ceea ce este inexprimabil. In loc de adorarea neînvăluită a credinţei sîntem ne=voiţi să expunem tainele religiei primejdiile exprimării omeneşti»[3]).

Sugerez cu modestie aceste puţine consideraţii privitoare la sar=cina noastră teologică de viitor, la care teologii, ortodocşi şi angli=cani, sînt chemaţi împreună. Aceasta este o sarcină care apasă nu numai asupra relaţiilor Bisericii noastre ci şi asupra problemei gene=rale a Unităţii Creştine, pentru că ce n=ar putea să însemne urmă=rile generale ale unei unităţi crescînde între Bisericile noastre din Ră=sărit şi din Apus? Opera teologică, rugăciunea, liturghia, prietenia

---

3) De Trinitate II, 2, 4.

și acțiunea comună de a întîmpina lumea, toate acestea înseamnă o parte din calea spre unitate. Sfînta Tradiție este Dumnezeu Intrupat care există și lucrează în viața creștinilor.

* * *

1. – In lume există o cultură modernă, științifică, tehnologică, atît de diferită de vechea cultură din Atena, sau Oxford sau Cambridge. Poate oare teologia noastră să ignoreze această cultură științifică? Pot să=mi închipui teologii a căror natură ar fi de a zice: «Da, noi putem să ignorăm aceasta». Dar o astfel de natură nu are teologia greacă sau anglicană, oriunde spiritul grec a influențat=o. Logosul divin, cel care acționează în toată lumea creată, izvorîtorul a tot adevărul, cel care inspiră adevărata cunoștință, se află în metodele științifice ale vremii noastre. Dacă ne reținem să spunem aceasta, am putea să fim neloiali față de învățătura Părinților. Dacă noi mărturisim aceasta, atunci teologii vor discuta nu numai unul cu altul în schimburile ecumenice, ci și cu oricare din celelalte discipline academice, chiar cu acelea care par prea moderne. Teologul va învăța cu adevărat, cînd va fi gata să=și însușească și să accepte ori unde ar fi, că înțelepciunea Dumnezeească este învățătorul.

2. – Există tulburarea popoarelor din cauza sărăciei și foamei și tensiunile dintre rase din cauza lipsei de frățietate. Aici putem asculta iarăși cuvintele profetice ale Sfîntului Hrisostom, că în zadar ne apropiem de Altar în timpul Euharistiei, dacă n=am aflat altarul care este identic cu fratele în nevoie: «Acest altar îl poți vedea așezat pretutindeni, pe uliți și în piețe, și poți să aduci jertfă pe el în orice clipă. Cînd vezi un frate sărac, gîndește=te că ai zărit un altar»[4]). Sfîntul Hrisostom a cunoscut adevăratul bogat și adevăratul sărac în propria lui cetate. Astăzi există țări destul de prospere și țări de adîncă sărăcie. Ajutorarea celor fără cămin și fără adăpost este o parte reală din străduința pentru unitatea în Hristos.

De aceea, Biserica lui Dumnezeu va păși atît să învețe, cît și să folosească tot ceea ce înțelepciunea dumnezeiască dezvăluie în lumea modernă și să întîmpine agoniile ce există în lume. Poate să facă aceasta cu convingere, pentru că ea știe adevărul despre lume și adevărul despre ea însăși. *Lumea* este locul unde Hristos prin moartea și învierea Sa a cîștigat o biruință cosmică: Ea este deja în mîinile lui și cu toată puterea Lui nevăzută o adună într=o unitate: aceasta este credința ortodoxă despre Hristos Biruitorul, așa cum mărturisesc Părinții și Sfînta Liturghie. *Biserica* este trupul în care Hristos este prezent în viața lăuntrică a Bisericii, în mijlocul mădularelor ei care păcătuiesc și greșesc; și partea de pe pămînt a Bisericii este una cu Biserica din rai și cer totdeauna.

Dr. MICHAEL RAMSEY
Arhiepiscop de Canterbury

Traducere de Prof. I. I. BRIA

---

4) Omilia XX, la I Corinteni.

SPECIFICUL RELIGIEI CREȘTINE FAȚĂ DE CELELALTE RELIGII

STUDIU COMPARATIV

Existența istorică a religiilor arată că fiecare are specificul său. Acest specific este deosebit de complex, deoarece el depinde de o serie întreagă de factori interni și externi religioși. Fiecare religie are o doctrină, o morală și un cult, specifice, adică deosebite de ale altor religii [1]). Acești factori interni religioși au determinat, în primul rînd, procesul de individualizare religioasă sau de specificitate [2]). In al doilea rînd, fiecare religie este supusă factorilor externi care determină configurația sa aparte.

Nu fiecare religie a trecut, în decursul dezvoltării sale, prin aceleași împrejurări istorice [3]). Istoria unei religii este și ea specifică, deosebindu=se de alta. Totodată ea ne arată întreg procesul de naș=tere, dezvoltare, maturizare și uneori de dispariție a religiilor, feno=mene bine cunoscute în Istoria religiilor. Istoria fiecărei religii cuprinde factorii externi religioși care=au acționat asupra sa, i=au determinat configurația și i=au dat ceea ce se numește «specificitatea sa religi=oasă». Condițiile dezvoltării religiilor sînt deosebite întreolaltă. Este destul să consideri, din acest punct de vedere, istoria Creștinismului, pentru a vedea că se deosebește de toate celelalte religii dispărute sau prezente.

Intre factorii externi religioși care acționează asupra religiilor mai importanți sînt: factorii politici, economici, cosmo=geografici cul=turali, sociali și interreligioși [4]). Fiecare în parte își imprimă pecetea sa puternică asupra religiilor, deoarece niciuna nu scapă de influența lor. Politicul modelează, utilizează și direcționează religia după inte=resele sale de epocă. Creștinismul, din punct de vedere politic, și=a însușit administrația imperiului roman ; forma politică fiindu=i bine=

---

1) Vezi : St. Zankow, *Das orthodoxe Christentum des Ostens, Sein Werten und seine gegenwärtige Gestalt,* Berlin, 1928, p. 24.

2) A se urmări aceasta cu privire la religia creștină la : G. Mensching, *Das Christentum im Kreise der Weltreligionen. Grunsätzliches über das Verhältnis der Fremdreligionen zum Christentum*, Giessen, 1926, passim,

3) A se vedea aceste împrejurări istorice, raportate la religia creștină la : A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums im den ersten drei Jahrhunderten. I. Bd. Die Mission im Wort und Tat,* 4 Aufl. Leipzig, Nerl. Hinrich, 1923, p. 324 și urm.

4) Cf. C. Clemen, *Der Einfluss des Christentums auf andere Religionen,* Leipzig, 1933, p. 9.

venită pentru organizarea şi răspîndirea sa. Economicul a influenţat viaţa zilnică a adepţilor unei religii, iar influenţa s=a răsfrînt şi asupra credinţelor lor. Cosmo=geograficul a generat fel de fel de zei şi de învăţături religioase, deoarece el este mediul în care se petrece viaţa. Culturalul a impregnat religia cu concepţiunile şi formele sale, socialul şi=a pus amprenta sa vizibilă pe toate manifestările, iar coexistenţa religiilor a dus la o interinfluenţare religioasă. Această interinfluenţare religioasă n=a fost totdeauna de la superior la infe= rior, de la dezvoltat la nedezvoltat şi rudimentar. Influenţele, de alt= fel, nu sînt toate vizibile şi mari, ci de cele mai multe ori invizibile, fine, de nuanţă, încît cer un studiu atent al faptelor.

Aşa s=a născut specificul religios, obişnuit printr=un proces istoric lung de adîncime, nu de suprafaţă, datorat unor factori interni şi externi care=au acţionat şi acţionează mereu asupra conţinuturilor şi formelor religioase [5]).

O primă specificare generală a religiilor deci s=a făcut; urmează să facem specificarea secundară, cea a factorilor interni şi externi religioşi. Aceşti factori care determină specificitatea unei religii sînt – după cum intervin în viaţa unei religii – naturali şi supranaturali [6]). Factorii naturali sînt creatori de forme şi conţinuturi religioase, ca şi factorii supranaturali, ei individualizează forme şi conţinuturi reli= gioase naturale şi supranaturale. Specificitatea religioasă atinge punc= tul său culminant. Religia supranaturală – în specie religia creştină – este religia specifică prin excelenţă [7]).

Specificul religios arată cum trebuie să deosebim o religie de alta, insistînd asupra factorilor interni şi externi religioşi, dar toto= dată stabileşte în ce constă caracteristica fiecărei religii şi de cine este determinată. Factorii naturali religioşi acţionează şi=n cadrele religiei creştine, dar, după învăţătura ortodoxă, nu ei sînt factorii determinanţi de conţinuturi religioase. Factorul supranatural, respectiv Dumnezeu, revelează doctrina şi morala, fixează formele de adorare şi imprimă caracterul divin religiei creştine. Indiscutabil că şi religia creştină are o existenţă istorică, este supusă factorilor interni şi ex= terni de dezvoltare, maturizare şi realizare. Specificul său religios însă nu este strict natural. Doctrina, morala şi cultul său nu sînt creaţii strict naturale, ca ale altor religii. Factorii politici, economici, cosmo=geografici, culturali şi sociali, nu sînt exclusivi, ci incluşi în procesul de realizare religioasă a supranaturalului, ei sînt secundari, nu determină conţinuturi religioase. Datorită acestui complex religios, religia creştină are cu totul altă existenţă decît alte religii. Suprana= turalul religios creştin saltă această religie în supraistorie, odată cu valorile sale doctrinale şi morale.

---

5) F. Sawicki, *Die Wahrheit des Christemtums*, VII-VIII, Aufl.. Pader= born, 1928, p. 6 şi urm.

6) Cf. A. M. Weiss, *Jesus Christus die Apologia perennis des Christen= tums*, Freiburg, 1922, p. 8 şi urm.

7) Despre religia creştină s-au scris opere valoroase, care cuprind toate punctele de vedere, inclusiv cel al specificităţii sale. Printre ele con= sultă ca exemplificative : A. Hettinger, *Apologie des Christentums*, I-III Bde, Freiburg, 1906-1911 ; J. B. Senderens, *Apologie scientifique de la foi chré= tienne*, Paris, 1921 ; A. M. Weiss, *Apologie des Christentums*, 4 Aufl., Freiburg, 1908 ; H. Schell, *Apologie des Christentums*, I-II Bde, Padeborn, 1907-1908 ; cum şi multe altele.

A vorbi deci despre specificul unei religii, şi în special de cel al religiei creştine, înseamnă a scoate în evidenţă nu numai ceea ce are caracteristic această religie faţă de alta, dar a face şi o lucrare amănunţită comparativă, numai ea în stare de a delimita doctrinal, moral şi cultural o religie de alta [8]). In felul acesta va ieşi în evidenţă prin ce se deosebeşte o religie de alta, lămurindu-ni-se şi naşterea unor fenomene religioase istorice care rămîn necunoscute complet pe alte căi. De ce adică s-au născut castele religioase? De ce dezvoltarea unor religii, din punct de vedere istoric, a dus la răspîndirea lor pe arii vaste? De ce unele religii au dispărut, totuşi anumite concepţii religioase vechi s-au păstrat (doctrina migraţiunii sufletelor şi a reîncarnării în budism, teosofie, spiritism etc.)? Sînt atîtea şi atîtea întrebări care aparţin procesului de specificare religioasă care este nu numai un proces enumerativ ci şi unul genetic-organic de explicare a fenomenului religios în general.

Procesul de specificare religioasă este, astfel, deosebit de complex şi de vast. Acest proces ne arată de ce religiile istorice s-au născut în valea unor rîuri sfinte, importante din punct de vedere economic, de ce s-au adorat animalele, de ce au existat zei ai fertilităţii, de ce observaţiile diurne au dus la adorarea cerului, cele nocturne la adorarea stelelor etc. etc. Tot acest proces ne învaţă să deosebim ceea ce este creştin de ceea ce este mahomedan, budist, confucianist etc., iar interiorul religiei creştine ceea ce este natural de ceea ce este supranatural.

Termenul de comparaţie va fi deci creştin. Mai întîi trebuie de stabilit ceea ce este specific creştin faţă de oricare alt specific, apoi se va putea trece şi la alte feluri de specificuri religioase, pentru ca la urmă să rezulte ceea ce înseamnă în general specificul religiilor, cît şi funcţia lui religioasă determinativă şi individualizatoare.

Religia creştină este o religie revelată supranatural [9]). Faţă de iudaismul post-hristic, religia creştină include revelaţia Noului Testament cu toate corolarele sale: istoricitatea, mesianitatea şi divinitatea Domnului nostru Iisus Hristos, soteriologia şi eshatologia creştină, plus dogmele adiacente. Iudaismul post-hristic n-are desăvîrşirea revelaţională creştină, după cum n-are nici dogmele specifice creştine. Iudaismul ante-hristic este inclusiv în Vechiul Testament, care face parte integrantă din revelaţia divină. Prin Domnul nostru Iisus Hristos intervine specificarea doctrinală şi morală între religia creştină şi iudaism [10]).

Religia creştină este, astfel, singura religie revelată desăvîrşit şi definitiv. Revelaţia divină este termenul prim de specificare a religiei creştine de celelalte religii. In revelaţia divină este cuprinsă doctrina şi morala sa [11]). Pentru a cunoaşte religia creştină, este necesară cunoaşterea doctrinei şi moralei sale revelate, cunoaşterea reve-

---

8) A se consulta: V. Găina, *Budhismul şi Creştinismul. Asemănările şi deosebirile dintre ambele religiuni*, 1906, passim.

9) M. d'Herbigny, *La théologie du révélé. Ce que suppose, ce qu'elle étudie, par quels degrés*, Paris, 1921, p. 25.

10) L. Zscharnack, *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, II Aufl., Tübingen, 1928, p. 604 şi urm.

11) Cf. J. Mausbach, *Christentum und Weltmoral*, II Aufl., Münster, 1905, p. 3 sq.

laţiei divine. De aceea unii dogmatici şi fundamentalişti reduc, pe drept cuvînt, specificul religiei creştine la revelaţia divină.

Ce are religia creştină specific din punct de vedere doctrinal şi moral ?

Religia creştină este o religie a mîntuirii [12]). Pornind de la ma=rile afirmaţii spirituale : existenţa lui Dumnezeu şi nemurirea sufle=tului, comune tuturor religiilor şi moştenite din revelaţia primordială, religia creştină învaţă că Domnul nostru Iisus Hristos, însuşi Fiul lui Dumnezeu, S=a întrupat şi ne=a mîntuit din punct de vedere obiectiv, jertfindu=Se pentru noi pe cruce. Fiecare credincios trebuie să=şi lucreze mîntuirea sa subiectivă, crezînd în dragoste şi făcînd fapte bune. Ha=rul pune început, continuă şi desăvîrşeşte mîntuirea subiectivă, dar credinciosul colaborează liber, crezînd şi făcînd fapte bune.

Mîntuirea este învăţătura religioasă centrală a religiei creştine ; ea dinamizează pe fiecare credincios, care trebuie să corespundă unui ideal de viaţă, să facă fapte bune, adică să fie virtuos. Mîntuirea creştină transformă traiul credincioşilor aici pe pămînt şi le asigură fericirea dincolo în ceruri. Una depinde exclusiv de alta şi nu se poate realiza fără valorile celeilalte.

Religia creştină este religia dragostei [13]), deoarece pune la teme=lia relaţiilor umane legea nemuritoare a dragostei, care transfigurează totul. Convieţuirea credincioşilor se valorifică la maximum prin dra=goste, care este porunca supremă, deoarece de dragostea faţă de Dum=nezeu şi dragostea faţă de oameni depinde mîntuirea noastră. Dra=gostea este, astfel, un criteriu de specificare a religiei creştine faţă de alte religii, un criteriu germin şi exclusiv al ei, care=i asigură nota sa aparte interreligioasă.

Revelaţia, mîntuirea, dragostea, iată triada religioasă care ne va servi în procesul de specificare a religiilor. Nu vom folosi mai multe elemente tocmai spre a nu pulveriza expunerea noastră, după cum şi din doctrina celorlalte religii nu vom scoate în evidenţă decît ceea ce este definitoriu. In felul acesta vom contura mai puternic silueta doctrinală a fiecărei religii pe fondul expunerilor noastre de pînă acum.

Dintre religiile Indiene vom considera, în mod special, budismul, ca mai exemplificativă pentru susţinerile noastre. Specificul acestei religii va fi reliefat peste diferenţele intervenite istoric. Sinodul întîi budist, care s=a ţinut la Rajagriha în anul 477 a. H. n., a stabilit canonul cărţilor budiste, al doilea, care s=a ţinut la Vaicali, în anul 377 şi al treilea, care s=a ţinut la Pataliputra, s=a ocupat cu ches=tiuni doctrinale. Diferenţele însă se adînciră, iar diferitele fracţiuni nu recunoscură nici sinoadele. Aşa s=au adîncit deosebirile doctri=nale între budismul de sud sau hinavana, păstrat în insula Ceylon, Siam, Birmania şi Cambodge, care este budismul cel adevărat, numit Carul Mic, şi budismul de nord sau mahayana, Carul Mare, răs=pîndit în Nepal, Tibet, apoi în ţările cucerite de noua concepţie reli=

---

12) Consultă în acest sens : Ştefan Saghin, *Dogma soteriologică după învăţătura Bisericii Ortodoxe*, 1903, passim. şi : I. Mihălcescu, *Dogma soterio-logică*, Bucureşti, 1926, passim.

13) Vezi şi I. Todoran, *Eros şi agape*, în Studii teologice, Seria II, An. VIII, Nr. 3-4, martie-aprilie 1956, p. 143.

gioasă: China, Japonia etc., care cuprinde un amalgam eteroclit de concepţii filozofice, practici morale, învăţături etc. [14]).

Intemeietorul budismului este Buda, fiul familiei nobile Sakia, care i-a pus numele de Sidharta, iar după familie Sakiamuni. Buda primeşte o educaţie religioasă aleasă. Viaţa sa se scurge fără griji. Cîteva întîmplări îl trezesc la realitate. Odată întîlni un om bătrîn şi slăbit de ani, altă dată un om bolnav, apoi un om mort, purtat de ai săi pe drumul fără întoarcere, şi în sfîrşit văzu un cerşetor ascet brahman [15]).

Aceste fapte îl interesează. Se căsătoreşte cu o fată dintr-o familie nobilă, cu Gopa sau Iasodhara [16]). Legenda aici intervine cu fastidiosul ei. Tatăl fetei nu voia să i-o dea, căci n-avea încredere în el, din cauza zburdălniciei, dar tînărul Sidharta se luă la întrecere cu toţi tinerii de vîrsta lui şi-i învinse la scris, la întreceri războinice şi sportive [17]).

Căsătorit, Sidharta avu copii şi trăi fericit cu familia sa. La vîrsta de 29 de ani însă, el îşi părăsi familia şi apucă în mînă toiagul pribegiei. La început făcu asceză severă, apoi trecu la meditaţie. După şapte ani de vagabondaj, el ajunse la închegarea unei doctrine personale despre om, lume şi viaţă [18]).

Tradiţia spune că a primit adevărul, pe cale de revelaţie, pe cînd se odihnea sub un «fucus religiosa», asupra răului, originii lui şi învingerii lui [19]). Prin această pretinsă electiune miraculoasă, Sidharta deveni Buda-luminătorul, Ţathogata-desăvîrşitul [20]).

Demonul încearcă să corupă pe cel desăvîrşit, dar încercările lui fură zadarnice. Buda porni în lume şi alese discipoli şi aderenţi, pe care-i recrută dintre asceţi şi brahmani renumiţi. Buda a propovăduit doctrina sa timp de 44 de ani, desfăşurînd o activitate prodigioasă, care a fost adunată în cea mai voluminoasă carte religioasă, dintre cîte există în lume. El a murit în vîrsta înaintată de 80 de ani, din cauza uni mîncări din carne de porc care i-a stricat stomacul [21]).

Invăţătura lui Buda este opusă formalismului sec brahmanic. Ea este un sistem de morală pesimistă şi se reduce la vindecarea suferinţei. Totul pleacă şi se întoarce la această realitate funciară a existenţei umane [22]).

Unul dintre adevărurile sfinte fundamentale ale budismului este cel despre existenţa suferinţei [23]). Suferinţa este aflată de budism pre-

---

14) L'abbé Thomas *Christianisme et bouddhisme*, 3-ème, éd., Paris, Libr, Bloud, 1909, p. 141.

15) J. Berthélemy de Saint-Hilaire, *Le Bouddha et sa religion*, II èd. Paris. 1862. p. 17.

16) R. Garbe, *Indien und das Christentum*, Tübingen, J. C. Mohr Verl., 1914, p. 196 sqq., W. Dilger, *Krischna und Christus*, Basel, 104, p. 14 şi urm.

17) J. Dahlmann, *Buddha*, Berlin, 1898, p. 144 sq., W. E. Soothill, *Les trois religions de la Chine: Confuciisme-bouddhisme-taoïsme*, trad. par G. Lapage, Paris, 1934, p. 168 sq., etc.

18) H. Oldenberg, *Le Bouddha. La vie, sa doctrine, sa communautè*, trad. par A. Foucher, II éd., Paris, 1903, p. 5 sq.

19) *Ibidem*.

20) *Ibid*., p. 140 sq.

21) *Ibid*., p. 204.

22) O. Wecker, *Christus und Buddha*, Münster i. W., 1921, p. 340 sq.

23) Oldenberg, o. c., p. 380 sq.

tutindeni în lume; ea nu se sfîrşeşte cu viaţa, ci se continuă prin încarnarea sufletului în alt trup [24]).

Al doilea adevăr sfînt fundamental se ocupă cu originea sufe=rinţei, care ia naştere din plăcere, mărire etc. Orice acţiune umană ascunde în ea ascuţişul unei suferinţe nedomolite [25]).

Al treilea adevăr sfînt fundamental cuprinde doctrina despre distrugerea suferinţei, care se realizează numai prin nimicirea dorin=ţei, a concupiscenţei, a poftei.

Al patrulea adevăr sfînt fundamental cuprinde calea către dis=trugerea suferinţei, normativul vieţii morale budiste [26]).

Faptele morale sînt considerate în prima linie. Cel ce vrea să scape de suferinţă trebuie să îndeplinească opt condiţii, care se referă toate la realizarea pozitivă a faptei, a vieţii, a cugetării a medi=taţiei, a aspiraţiei, a cuvîntului, a credinţei şi a hotărîrii, care tre=buie să fie drepte. Condiţia supremă este meditaţia [27]).

O mulţime de restricţii normează viaţa morală a budistului, care trebuie să evite uciderea, băutura, furtul, adulterul, minciuna. Indeplinirea lor este obligatorie pentru poporul de rînd, care duce o viaţă morală inferioară [28]). Viaţa morală superioară este dusă de asceţi, cărora budismul le fixează o serie nesfîrşită de obligaţii, care trebuiesc îndeplinite cu stricteţe [29]). Asceţii nu au voie să mînînce pînă ce se îmbuibă, n=au voie să cînte şi să joace, n=au voie să doarmă mult şi comod etc.

Indeplinirea conştientă a preceptelor budiste duce la nirvana [30]). Cel ce meditează intens se desprinde la un moment dat de lume şi se apropie de starea supremă, cînd suferinţa este distrusă, iar indi=vidul intră în marele tot. Asupra nirvanei s=au scris enorm de multe scrieri, care au încercat să lămurească substratul ei ideologic. Buda, de bună seamă, n=a urmărit prin ea decît să nimicească suferinţa, nu şi personalitatea şi nici sufletul, aşa cum au dedus unii, acuzînd budismul că ar fi o religie care a nimicit deodată cu suferinţa şi divinitatea şi sufletul.

Sufletul în budism peregrinează. Omul sufere. Meditaţia îl apropie de nirvana. Nirvana nu este însă o dispariţie în neant, ci mai mult revărsare panteistă a individului în totul originar [32]).

Budismul nu a putut exista în situaţia sa iniţială, fără zei şi fără suflet, căci masele populare au înjghebat un cult special (sam=gha) al lui Buda. Statui colosale îl reprezintă pe Buda în atitudinea meditativă; o mulţime de preoţi oficiază; se aduc ofrande; s=au înălţat pagode imense în care se aduc rugăciuni fierbinţi [33]). Viaţa lui Buda a fost zeificată. Adevărate pelerinagii se fac la locurile copilăriei şi ascezei sale.

---

24) Pr. de la Valée-Poussin, *Bouddhisme*, 4-e éd.. Paris, 1925, p. 384.
25) *Ibid.*, p. 418 sq.
26) G. Lorenzo, *India e budhismo antico*, IV ed., Bari, 1920, p. 43 sq.
27) Oldenberg, *o. c*, p. 284.
28) D. H. Hackmann, *Der Buddhismus*, I Bd., Tübingen, 1906, p. 19.
29) Lorenzo, *o. c.*, p. 36.
30) R. Grüntzmacher, *Weltreligionen. Buddhismus und Mahommedanis-mus.* Leipzig, 1920, p. 26 şi urm.
31) P. Carus, *Il buddhismo et i suoi critici cristiani*, Torino, 1913, passim.
32) P. Dalke, *Der Buddhismus*, Leipzig. 1926, p. 224 şi urm.
33) L. de Milloué, *Le bouddhisme dans le monde*, Paris, 1900, p. 198 şi urm.

Formalismul brahmanic a început însă a pătrunde şi în budism care practică – de exemplu – vestita rugăciune «om mani padme hum», repetată pînă la o adevărată obsesie.

Importanţa doctrinală a budismului a atras atenţia întregii lumi asupra lui, care a căutat puncte de asemănare şi de influenţă între budism şi creştinism [34]). Unii au mers pînă acolo, încît au afirmat că Iisus Hristos a călătorit în India şi a învăţat doctrina budistă de la un brahman vestit. Incontestabil că budismul, ca fenomen religios istoric, are puncte de contact cu religia creştină [35]), deoarece se bazează pe unicitatea aceloraşi fenomene psihice şi pretinde revelarea supranaturală a unor adevăruri doctrinale. Buda se pretinde mîntuitor al lumii; el se naşte miraculos; el ia atitudine împotriva politeismului vedic brahmanic; doreşte să difuzeze doctrina sa etc. Nu mai puţin adevărat este însă că religia creştină se deosebeşte structural de religia budistă prin caracterul ei supranatural, vădit în minuni şi profeţii, apoi prin notele specifice ale religiei creştine, care este o religie a dragostei, a speranţei optimiste şi credinţei. Viaţa creştină este plină de optimism; ea se continuă într-o altă viaţă nemuritoare, iar Sfînta Treime creştină infirmă cultul omului Buda [36]).

Din expunerea sumară a budismului se pot evidenţia notele sale specifice religioase.

Religia budistă este naturală fiind creaţia unui om. Revolta lui Buda împotriva zeilor a determinat învăţătura sa despre nirvana. Dezvoltarea acestei religii a dus la strania divinizare a lui Buda, dar şi la păstrarea nirvanei, realităţi religioase antinomice. Căci pe de o parte Buda desfiinţa zeităţile şi propovăduia învăţătura despre nirvana, pe de altă parte adepţii săi îl divinizau pe el însuşi. Budismul verifică apoi din punct de vedere religios procesul de divinizare a unor persoane care s-au ocupat cu doctrina şi viaţa religioasă. Cazul nu este, după cum vom vedea, numai al lui Buda, ci mai sînt cunoscute şi altele în istoria religiilor.

Religia budistă este apoi o religie a suferinţei, aşa cum religia creştină este o religie a dragostei. Ea sesizează această realitate tragică existenţială şi se ocupă de rezolvarea sa. De aici şi marile simpatii pe care le are. In acest scop religia budistă propovăduieşte adevăruri fără eficienţă soteriologică. Viaţa de aici de pe pămînt devine o vale a plîngerii, în timpul căreia se petrece încarnarea succesivă; se menţine instituţia nedreaptă a castelor şi se propovăduieşte nirvana, care – ţinînd seama de încarnare şi caste – este o eliberare în sens budist, o revărsare în marele tot, o dispariţie pe plan istoric. Religia budistă mai este deci şi o religie a nirvanei. Toate acestea sînt note specifice care o diferenţiază de religia creştină cît şi de toate celelalte religii actuale, individualizînd-o doctrinal şi moral.

Concepţiile religioase ale perşilor au fost, înainte de reforma lui Zarathustra, comune tuturor popoarelor indo-europene. Un naturism specific şi un polidemonism excesiv caracterizau forma primitivă a

---

34) R. Fujischima, *Le bouddhisme japonais*, Paris, 1889, p. 7 şi urm.

35) Vezi pe larg: V. Găina, *Budhismul şi Creştinismul. Asemănările şi deosebirile dintre ambele religiuni*, 1906, passim.

36) O. Wecker, *Christus und Buddha*, Münster i. W., 1921, p. 275.

religiei persane. Aşezaţi la o răscruce de drumuri comerciale, între popoare cu civilizaţii vestite, perşii şi=au însuşit multe dintre con=cepţiile religioase ale Asiriei, Palestinei, Arabiei, Indiei, etc. Arii străvechi îi influenţară mai ales fie prin intermediul Indiei, fie prin ramura indo=europeană a perşilor care a venit din Rusia meridională.

Religia primitivă a perşilor avea un pantheon format din zei=tăţi cunoscute popoarelor indo=europene. Intr=un document din anul 1400 î. d. H. aflăm numele următoarele zeităţi ale mitannilor, trib arian fixat în această ţară: Müdraahshül (Mitra), Uruwanaashohiel (Intar, Indara sau Indra), Urawanaashshiel (Varuna) şi Nashaad=tiana (Nâsatyas)[37]). Aceste zeităţi sînt caracteristice pantheonului indo=european. Din Varuna se vor naşte zeii supremi nu numai ai tuturor celorlalte popoare indo=europene, ci şi zeul suprem al lui Za=rathustra Ahura=Mazda[38]). Alături de aceste zeităţi masculine, perşii străvechi au avut şi zeităţi feminine, cum şi o mulţime de spirite, demoni (deva), genii etc. Separaţia etnică şi condiţiile speci=fice ale traiului acestui popor au determinat însă o configuraţie reli=gioasă specifică.

Perşii străvechi adorau focul. Ei întreţineau un foc veşnic din lemn de santal, pe care nu=l stingea nimeni. Adorarea focului a fost menţinută şi de Zarathustra, dar era săvîrşită în temple şi nu=mai de către preoţi. Perşii adorau apoi tot felul de arbori şi plante, animale sacre, cum şi vîntul, pămîntul şi apa. Din anumite plante ei făceau băutura sfîntă haoma (soma sanscrită), iar anumite ani=male erau considerate sfinte, ca taurul, vaca, şarpele, calul etc. Apa şi pămîntul erau considerate sfinte chiar de Zarathustra, care opreşte profanarea lor pe orice cale[39]).

In acest stadiu se afla religia străveche a persanilor, cînd inter=vine marele reformator religios Zarathustra, una dintre cele mai stră=vechi figuri de reformatori religioşi. Ca mai toţi reformatorii reli=gioşi, Zarathustra va spiritualiza forma primitivă a religiei persane, dar va face anumite concesii, datorită cărora se vor permanentiza cultul focului, apoi străvechi practici naturiste şi polidemoniste, ca menţinerea a o mulţime de demoni răi (daevas) spirite şi genii bune (Ameza Spenta, Jazatos), spirite ale strămoşilor (Fravasii) cum şi prohibirea profanării apei şi pămîntului. O mulţime apoi de oprelişti rituale, levitaţiuni etc. transformau viaţa credinciosului persan într=o adevărată primejdie, căci era expusă impurităţilor la tot pasul[40]).

Viaţa lui Zarathustra sau Zoroastru este legendară. El a trăit cu vreo mie şi ceva de ani înainte de era creştină, deşi scrii=torul grec Xanthos îl situiază cu 6000 de ani înainte de venirea lui Xerxes în Europa[41]) Imnurile gathas din cartea sfîntă a Persiei Zendavesta ne dă multe amănunte despre viaţa lui.

---

37) C. Clemen, *Les religions du Monde*, trad. par. J. Marty, Paris, Pa-yot, 1930, p. 158.

38) J. Darmestetter, *Ormuzd und Ahriman*, Paris, 1887, p, 14 sq.

39) N. Vasilescu, *Doctrina religioasă şi morală a lui Zoroastru*, Buc., 1904, p. 19 şi urm.

40) C. Huart, *La Perse antique et la civilisation iranienne*, Paris, La Ren. du Livre, 1925, p. 28 şi urm.

41) Chr. Bartholomae, *Die Gatha's des Awesta Zarathushtra's*, Strassburg, 1905, p. 15 şi urm.

Doctrina parsismului este cuprinsă în Avesta sau Zend=Avesta care a fost codificată în secolul al III=lea, sub primii Sassanizi. Din aceste scrieri nu=i mai aparţin lui Zarathustra decît cîteva frag=mente, numite gathas (imnuri), care sînt cele mai vechi. Limba acestor scrieri este limba vechilor regi achemenizi, care apoi a fost înlocuită cu dialectul pehlevi partic şi cu sanscrita [42]).

Zend=Avesta, legea comentată, se compune din următoarele colecţiuni: vendidad (videydat), cartea legii – dată împotriva demo=nilor –, care cuprinde diferite rînduieli de curăţenie, precum şi le=gende şi mituri creaţionale: jasna, cartea de ritual, care cuprinde imnuri (gathas) [43]) şi rugăciuni: jast sau jest, cartea mitologică, care cuprinde felurite relatări legendare despre zei. Intre cele mai vechi comentare zend=avestice se numără: dincard, arda=viraf=nameh şi bundehes. In bundehes este cuprinsă întreaga teologie parsistă, care începe cu creaţia lumii şi se sfîrşeşte cu eshatologia. Altă scriere mistică importantă este minok=hired [44]).

Zarathustra, ca mai toţi reformatorii religioşi, afirmă că este inspirat, iar învăţătura sa este descoperită de Ahura Mazda [45]). Acest reformator religios însă n=a stabilit de la început un dualism religios, aşa cum i se atribuie de majoritatea istoricilor religioşi. Ahura Mazda (Arhura Varuna), care devine mai tîrziu Ormezd (Înţeleptul Stăpîn), este zeul suprem al binelui şi creatorul lumii. El a relevat porunca bunei purtări şi a simţului datoriei lui Zarathustra. Domnia lui Ahura Mazda este foarte puternică [46]). El este înconju=rat de glorioşii nemuritori Ameza Spenta, în număr de şapte, apoi de şase, care sînt personificări ale unor noţiuni abstracte.

Zeul opus lui Ahura Mazda este zeul răului Angro=Mainyush sau Ahriman, domnul întunerecului, care caută să dărîme ceea ce face bun Ahura Mazda. El este ajutat de o mulţime de spirite rele, numite daevas [47]). O inversiune curioasă este observată, de obicei, în religia parsistă, în sensul că ceea ce este sfînt sau lege morală pozitivă în alte religii devine în zoroastrism demon sau negaţie şi oprelişte, aşa daeva din vedismul indian, care este denumirea zeului bun, aici înseamnă demon; planetele, care în Babilonia personificau zeii cei mari, aici personifică pe demoni, tot aşa incestul, odios în alte religii, aici este admis etc. [48]).

Zarathustra nu a păstrat, alături de Ahura Mazda, nici un alt zeu bun, totuşi Mithra apare în curînd şi are un destin special. In religia prezoroastră, Mithra era zeul fidelităţii, apoi al războiu=lui şi al prosperităţii [49]). In religia zoroastră îl aflăm printre cele 99 de genii Jazatas, pentru ca mai tîrziu să ia o importanţă din ce în ce mai mare.

---

42) *Avesta. Livre sacré du Zoroastrisme*, trad. par C. de Harlez, II éd., Paris, 1881, passim.

43) Cf. P. Eberhardt, *Das Rufen des Zarathustra (Die Gathas des Avesta)* Jena, 1920, p. 72.

44) V. Henry, *Le Parsisme*, Paris, 1905, p. 10 sq.

45) H. Lommel, *Die Religion Zarathustras*, Tübingen, 1930, p. 64 sq., R. Pettazzoni, *La religione di Zarathustra*, Bologna. 1921, p. 4 sq.

46) Vasilescu, o. c., p. 70 sq.

47) Pettazzoni, o. c., p. 20 şi urm.

48) Lommel, o. c., p. 31.

49) *Ibidem.*

Dualismul manifestat al acestei religii, despre care se vorbeşte la Herodot, s=a cristalizat abia mai tîrziu. La început, după relatările lui Eudemos (sec. IV î. d. H.), magii au considerat, ca unitate supremă, fie spaţiul, fie timpul, din care s=au diferenţiat un demon bun sau un demon rău [50]). Aceştia au organizat apoi întregul univers, infuzînd toate lucrurile cu caracteristicile lor pozitive şi negative [51]). Ahura Mazda este, astfel, principiul binelui, nu numai după Avesta, ci şi după toţi scriitorii clasici, care ne=au lăsat diferite ştiri despre zoroastrism (Aristotel, Diogene, Laertul etc.). Ahriman este răul, monstru cu chipul de şarpe, care vine asupra omenirii sub diferite forme: iarnă, muşte, scepticism, plînsete, gemete, vrăjitorie, proprietari răi, acţiuni perverse, magicieni răi, infirmităţi, căldură prea timpurie, stăpîni nearieni, secetă, inundaţii, viermi etc. [52]).

Lupta dintre bine şi rău este continuă [53]). A început înainte de creaţie şi continuă şi astăzi. Doctrina aceasta dualistă a izvorît din neputinţa de=a rezolva problema răului. Ahura Mazda profită de diferite neatenţii sau ameţeli ale lui Ahriman, spre a face faptele sale bune. Crează lumea în 365 de zile, într=un moment de ameţeală a lui Ahriman. Creaturile scapă de Ahriman 3000 de ani, dar după aceste 3000 de ani el începu să creeze fiecărui lucru bun un antipod rău [54]).

Victoria finală va fi a lui Ahura Mazda. Ahriman şi spiritele rele vor fi arse. Aceeaşi soartă va avea=o şi infernul. Nouă mii de ani după crearea lui Ahriman va urma sfîrşitul zilelor. Atunci vor înceta şi pedepsele celor din iad. Lumea va fi restabilită în starea sa iniţială, după ce va suferi un incendiu universal. Incrucişarea atîtor influenţe religioase şi=a lăsat după cum se vede, urme distincte iudaice, babiloniene şi creştine.

Zarathustra insistă însă, în mod special, asupra conduitei morale, datoria supremă a omului, pe care o observă oamenii simpli şi împăraţii. In marea inscripţie de la Bisutun, Darius I declară: «Dacă Ahura Mazda mi=a dat ajutor, aceasta se datoreşte faptului că eu n=am făcut nici o nedreptate, nici o violenţă, n=am spus nicio minciună, iar familia mea cu atîta mai puţin» [55]). Zarathustra a cinstit, de aceea, familia cu mulţi copii, ocupaţiile sociale şi culturale, (agricultura, arta, şiiinţa etc.). Poligamia a fost practicată din cauză că perşii doreau să aibă cît mai mulţi copii, iar incestul din cauza moştenirii în linie femenină [56]).

Concepţia lui Ahura Mazda asupra originii răului a determinat o configuraţie specială a învăţăturii despre om şi a cultului morţilor [57]). Omul este compus din suflet şi din trup. Sufletele celor ce mor sînt supuse unei judecăţi a faptelor lor, vorbelor lor şi gîndurilor lor (Videvdat). Dacă merită răsplata perfecţiunii, ele intră

---

50) Clemen, o. c., p. 163.
51) Vezi amănunte sugestive la: Henry, o. c., p. 25 sq.
52) Clemen, o. c., p. 162.
53) Pettazzoni, o. c., p. 33.
54) Bartholomae, o. c., p. 48 sq.
55) Clemen, o. c., p. 164.
56) *Ibid.*, p. 167.
57) Lommel, o. c., p. 19.

în ceruri, dacă nu o merită, sînt aruncate în infern. Raiul şi iadul parsic au diferite etape, care culmineazâ în lumina infinită, sau în întunerecul infinit.

Din cele expuse mai sus se poate desprinde şi specificul parsis=mului sau mazdeismului. Religia aceasta este religia dualismului principiilor. Această realitate este definitorie. Zarathustra a observat existenţa binelui şi răului, dar n=a putut rezolva corect coexistenţa lor, ci a învăţat dualitatea lor principială. Principializarea binelui şi a răului este o dovadă de inferioritate doctrinală faţă de religia creştină, în care răul nu este un principiu, ci un accident. Iată deci o notă specifică a acestei religii, în conformitate cu care întreaga religie primeşte o configuraţie doctrinală şi morală, o individualitate caracteristică.

Căci, conform cu dualitatea principiilor, întreaga creaţie este dualâ, întreaga activitate a omului este la fel etc. Intr=adevăr se susţine victoria finală a lui Ahura Mazda, dar aceasta este o altă dovadă că procesul monoteistic încă nu s=a terminat în parsism, ci a ajuns în faza penultimă, dualistă, după care abia ar urma faza lui Ahura Mazda.

Confucianismul este sistemul religios întemeiat de marele băr=bat de stat, literat şi filosozof chinez Cong=fu=tse, Khong=tseu sau Kungtse [58]). Cong=fu=tse s=a născut în 551 în. e. n. în principatul lui Lu, care a fost un mare sprijinitor al său. Dotat cu sîrguinţă şi in=teligenţă, micul Kien (delușorul) sau Ciung=Ni (mezinul) a studiat vechile pravili ale poporului chinez şi a fost trimis la învăţătură. De curînd îşi însuşeşte cunoştinţe foarte bogate, care fac din el un învă=ţător în familiile nobile. La 22 ani începu a=şi difuza doctrina sa şi a=şi face discipoli. Concomitent, ocupă funcţiuni de stat, ajungînd chiar ministru al prinţului Ting=Cuug [59]).

Zelos, Cong=fu=tse rîndui legi pentru populaţie, opri desfrîul, stabili ceremoniile etc. Tot timpul îşi învăţa ucenicii. El călători în Lo, capitala imperiului, unde=l cunoscu pe Lao=tse, dar cei doi mari reformatori religioşi nu se înţeleseră. Cong=fu=tse muri în vîrstă de 73 de ani [60]).

După moartea lui, el a fost zeificat ca şi Buda. Tot ceea ce are din punct de vedere religios credinciosul chinez: doctrină, morală, rit, cult etc. i se atribuie lui Cong=fu=tse, care a devenit o persoană legendară religioasă [61]). De la o vreme viaţa lui legendară a riva=lizat cu a zeilor. El a devenit egalul lui Shang=ti şi Heu=tu, iar altarele dedicate lui se întind deasupra Chinei întregi [62]).

Cong=fu=tse a colecţionat cărţile sfinte sau King ale chinezilor [63]), le=a curăţat de impurităţi doctrinale şi le=a editat în forma lor de astăzi:

---

58) W. E. Soothill, *Les trois religions de la Chine, Confuciisme-bouddhisme-taoïsme*, trad. par G. Lepage, Paris, 1934, p. 5 sqq.

59) R. Dvorak, *Chinas Religionen*. F. Teil: *Konfucius und sein Leben*, Münster i. W., 1895, p. 16 sq.

60) G. Soulie de Moran, *La vie de Confucius*. Paris. 1929, p. 8.

61) Dvorak, o. c., p. 182 sq.

62) *Ibidem*.

63) Vezi: T. Martas, *Confucius-Buda-Mahomed*, Ed. II Bucureşti, 1939.

1. Ji King, cartea schimbărilor, sau Yi=King, care cuprinde o mulţime de semne (trigrame),

2. Shu=King, cartea istoriei, care cuprinde fel de fel de frag=mente istorice;

3. Shi=King, cartea cîntecelor, care cuprinde cîteva sute de poezii, şi

4. Li=ki, cartea sau codul ceremoniilor, care cuprinde riturile poporului chinez.

Cong=fu=tse a scris o cronică a principatului Lu, în care s=a născut şi a trăit, numită Ciun=Cicu, (Primăvară=toamnă). Alte scrieri ulterioare s=au adăugat scrierilor canonice, dintre care mai amintim: diferite discuţii ale magistrului Cong=fu=tse cu şcolarii săi (Loun=Yu), învăţătura căii din mijloc (Tchoung=Young), apoi di=verse lucrări ale unora dintre discipolii săi mai de seamă ca: (Tchiong=Youg), compusă de nepotul Tche=Tche, Tao=hio, şcoala înaltă, com=pusă de discipolul Tchiang=Sin şi operele lui Meng=tseu, al doilea sfînt al Chinei după Cong=fu=tse, care a consolidat cultul şi doctrina maestrului.

Doctrina lui Cong=fu=tse se întemeiază pe cinstirea religiei tre=cutului şi pe cultul strămoşilor [64]). Propriu zis, el nu a adus conţinu=turi doctrinale noi, nici nu a revoluţionat clasica religie a căii (Tao), ci numai a scos în evidenţă unele adevăruri fundamentale ale mo=ralei vechi chineze [65]). Respectul, Hsiao, pietatea filială, rezumă toată religia, ca şi morala şi doctrina politică a lui Cong=fu=tse [66]).

Cong=fu=tse credea în cer. Numele lui, Shang=ti, nu=l pronunţa. El credea în spirite, cărora trebuia să li se aducă cult. El a des=fiinţat o mulţime de superstiţii. Doctrina lui este mai degrabă o mo=rală, căci regulile ei fundamentale sună în felul următor: «Să cinstim spiritele, însă să ne ţinem departe de ele, să voim dreptatea pentru popor, acolo este înţelepciunea» [67]). Omul se naşte bun, după Cong=fu=tse, iar pentru a=l educa trebuiesc legi cuminţi. Ca principiu fun=damental, Cong=fu=tse a aşezat, sub o formă negativă, regula de aur: «Nu fă altora ceea ce nu vrei să=ţi facă ţie!», în timp ce Lao=tse spunea: «Fă binele pentru rău!» [68]).

Şi cu preceptul acesta moral trecem şi la religia taoistă, expu=nînd ceea ce are specific.

Fondatorul taoismului este Lao=tse, alt mare bărbat chinez, contemporan cu Cong=fu=tse [69]). Lao=tse s=a născut în anul 604 î.e.n. în principatul lui Tchon. De mic copil, Lao=tse s=a arătat foarte dotat, aşa că la o vîrstă destul de tînără ajunse să=şi formeze un nume de înţelept şi sfînt. A deţinut funcţiunea de bibliotecar al prinţului Tchon [70]).

---

64) Ch. Godard, *Les Croyances chinoises et japonaises*, Paris, Libr. Bloud, 1932, p. 38 şi urm.

65) Chr. Stancu, *Confucianismul şi raportul său cu creştinismul*, Bucu=reşti, 1908, p. 15.

66) R. Stübe, *Confucius*, Berlin, 1913, p. 6 şi urm.

67) *Ibidem.*

68) *Ibidem.*

69) R. Wilhelm, *Lao-tse und der Taoismus*, Stuttgart, 1925, p. 15 sq.

70) Cf. W. Grube, *Religion und Kultus der Chinesen*, Leipzig, 1910, p. 9 sq.

Cong=fu=tse l=a căutat, atras de renumele său, şi l=a vizitat. Cei doi mari reformatori religioşi însă nu s=au înţeles, deoarece erau deosebiţi temperamental: Cong=fu=tse era un raţionalist şi un pozi=tivist, în timp ce Lao=tse era un mistic [71]). Tradiţia spune că Lao=tse i=ar fi spus lui Cong=fu=tse, la despărţire: «Lasă aroganţa aceasta princiară şi toate ambiţiile acestea, aceste aere înşelătoare şi aceste proiecte necugetate» [72]). Aşa se face că marele Cong=fu=tse a fost profund nemulţumit de contemporanul său mai vîrstnic.

Instabilitatea stărilor politice din China îl loveşte însă şi pe Lao=tse, ca şi pe Cong=fu=tse. Revoltele populare împotriva prinţilor îl silesc să fugă. Lao=tse fuge spre frontiera apuseană şi atunci cînd o trece lasă în mîinile grănicerilor cartea sfîntă a taoismului: Tao=te=king. In realitate nu se poate da decît o definiţie negativă doc=trinei Tao a lui Lao=tse. Tao este fără nume şi misterios. Tao este forma a ceea ce este fără formă, figura invizibilului. Şi totuşi Tao activează pretutindeni şi totdeauna [73]). Tao are o preexistenţă di=vină [74]). Tao a existat înaintea cerului şi a pămîntului, pe care le=a creat din nimic. El este originea tuturora şi a sa, căci totul izvorăşte şi se revarsă în tao [75]).

Tot atît de adîncă şi superioară este şi morala taoistă. Lao=tse sfătuieşte pe fiecare om să facă binele pentru rău, — o înălţime mo=rală încă neatinsă de religiile dimprejur care erau răzbunătoare. Lao=tse sfătuieşte apoi pe fiecare la o viaţă retrasă şi la interiori=zare, care este porunca supremă a tao=te=kingului, dar şi defectul esenţial, datorită căruia taoismul nu a putut cîştiga mulţi aderenţi. Misticismul lui evident şi completa inactivitate au îndepărtat taois=mul de masele largi ale credincioşilor care s=au apropiat de confu=cianism şi budism.

Religiile Chinei se caracterizează, astfel, prin note specifice aparte: cultul strămoşilor, respectul filial, calea (tao) mistică. Religia confucianistă este mai mult o morală, iar religia taoistă mai mult o mistică. De fapt confucianismul constă mai mult din practici cultice la altarele familiei, ale strămoşilor, iar taoismul este o organizare metodică a meditaţiei, ca, de altfel, în budism, cu care are unele apropieri mistice.

Religiile Chinei sînt naturale, produse de activitatea religioasă a unor dascăli sau bibliotecari, care s=au ocupat cu cunoaşterea tra=diţiilor populare şi religioase ale poporului lor. Ele consună cu aspi=raţiile morale ale acestor adepţi, dar n=au adîncimea şi dezvoltarea doctrinală şi morală a altor religii dezvoltate.

In sfîrşit, ne=a mai rămas mahomedanismul sau islamul, spre a=i arăta specificul religios şi totodată spre a trage ultimele concluzii cu privire la religia creştină.

Arabii din Iemen se închinau la stele (sabeism) şi la diferite obiecte (fetişism), totuşi reuşiseră să se ridice la concepţia unui Dum=

---

71) Wilhelm, *Lao-tse*, p. 56.

72) R. Stübe, *Lao-tse, seine Persönlichkeit und seine Lehre*, Berlin-Leipzig, 1912, passim.

73) *Ibidem.*

74) Consultă monumentala scriere a sinologului: R. Wilhelm, *Lao-tse Tao-te-king, das Buch des Alten vom Sinn und Leben*, Leipzig, 1911.

75) Stübe, *Lao-tse*, pp, 13 sq., 48 sq.

nezeu unic, numit Allâh sau Ale=i=lâh. Pe lîngă Allâh, Ale=i=lâh, arabii mai aveau o mulţime de rituri magice şi credeau în spirite şi duhuri (ginii) care populau cerul şi pămîntul. Un meteor căzut din cer se bucura de un cult deosebit. El avea în Mekka un templu numit Kaaba, la care făceau pelerinaj toţi arabii din Higjâs şi de mai departe. Răzbunători şi cruzi, fanatici şi superstiţioşi, aşa trăiau arabii de pe vremuri, cînd se naşte în mijlocul lor întemeietorul islamului Mahomed [76]).

Mahomed a fost fiul lui Abdallah şi al Aminei din casa lui Kusai. Rămas de tînăr orfan, Mahomed, care n=avea decît cinci cămile şi o roabă, este crescut de rude. Bunicul său Abd El=Mottalib muri şi=l lăsă în seama unui unchi Abu Talib. Pentru a=şi cîştiga pîinea, el păzeşte caprele mekkanilor sau conduce caravanele [77]).

In călătoriile acestea îndepărtate şi=n contact cu lumea, Mahomed cunoaşte iudaismul şi creştinismul, care aveau să=l influenţeze mai tîrziu aşa de mult [78]). Secta lui Abu=Hanifa sau hanifiţii era influenţată de preceptele creştinismului, iar iudaizanţii erau încă în dispută aprigă cu creştinii. Odată cu creştinismul, care pătrunsese pînă în inima lemenului, în Najran, Mahomed cunoaşte şi budismul.

La vîrsta bărbăţiei, Mahomed se însoară cu o văduvă bogată Chadigja, care=l scapă de sărăcie. Acum el poate să se ocupe şi de meditaţiile sale religioase [79]). Cu Chadigja Mahomed are patru copii. In acest timp el avu primul atac de epilepsie şi rosti prima sa cuvîntare religioasă, care inaugură activitatea sa profetică (sura celui învelit). El se retrage pe muntele Hira şi are vedenii [80]).

In anul 610 e. n., luna Ramadan, Mahomed primeşte de la arhanghelul Gavriil prima revelaţie, cuprinsă în primele cinci versuri ale surei 96:

«Citeşte! In numele Domnului tău care a făcut,
A făcut pe om din sînge închegat.
Citeşte! Domnul tău e prea bun,
El este cel ce ne=a învăţat să purtăm condeiul,
L=a învăţat pe om ceea ce n=a ştiut» [81]).

De acum profetul începe a propovădui doctrina sa. La început n=are succes, rudele îl afuriseau şi el le răspunde cu aceeaşi atitudine (Abu Lahudt), numai cei din apropiere cred în el: Cadigja, fiii săi şi ginerele său Ali, care va ajunge al patrulea chalif. Mai tîrziu cîştigă pe un negustor Abu Bekr, pe tînărul Othman, un sclav Beilal etc. [82]). Koreişiţii, tribul cel mai puternic din Mekka, ia în curînd atitudine împotriva profetului, deoarece era ameninţat cu desfiinţarea comerţului cu idoli. Mahomed fuge în Abisinia. Se întoarce după ce face concesiuni koreişiţilor, cărora le aprobă trei zei: Allat, Manat şi El=Uzza. Dar nu avu pace, căci, după compromisul reli=

---

76) Cf. S. O. Isopescul, *Coranul*. Traducere după originalul arabic însoţită de o introducere, 1912, p. 5 sq.
77) Cf. E. Power, art. *Mahomed*, în Dict. apol. de la foi cath., t. III, p. 75 sq.
78) H. Grimme, *Mahommed. I Teil: Das Leben*, Münster i. W., 1892, p. 3 sq.
79) M. Hartmann, *Der Islam*, Leipzig, 1909, p. 7.
80) E. Montet, *L'Islam*, Paris, Ed. Payot, 1921, p. 11.
81) E. Harder, *Der Koran*, Leipzig, 1918, p. 75 şi urm.
82) Isopescul, *o. c.*, p. 14.

gios, mekkanii îl izgoniră din oraş, împreună cu întreaga casă Hazim, apoi încercară să=l prindă. In 16 iunie 622, Mahomed fugi de la Mekka la Medina, iar fuga s=a numit hedsra sau hegira [83]). De acum soarta profetului se schimbă. El cîştigă oraşul Iathrib, iar în Medina ajunge emir. Îşi organizează o armată şi începu războiul sfînt. Mai întîi bătu pe mekkani, apoi îşi trimise gloatele la toate seminţiile şi gloatele din jur [84]). In anul 632, Mahomed ţine pe muntele Arafat ultima cuvîntare, apoi moare în 8 iunie.

Coranul sau Cartea cuprinde învăţătura profetului, pe care el a propovăduit=o în timpul vieţii sale. Coranul se împarte în 114 surate, care poartă cîte un titlu [85]). Ele au fost scrise de ucenicii săi şi păstrate, altele s=au pierdut în lupte sau au fost nimicite. Recenziunea Coranului au început=o patru bărbaţi sub chalifatul lui Abu Bekr şi sub supravegherea Aisei, a doua soţie a profetului Mahomed [86]). Lucrarea a fost sfîrşită abia sub chalifatul lui Omar. Sub chalifatul lui Othman se făcu o redactare definitivă a Coranului de către Zeid Ibu Thabit [87]).

Dogma fundamentală a Coranului este: «Nu este Dumnezeu decît Dumnezeu şi Mahomed este profetul său». Coranul cunoaşte totuşi o mulţime de spirite djinii, dintre care cel mai puternic este îngerul morţii, numit Azrael. Ingerii răi sînt conduşi de Iblis sau Şeltan. Coranul recunoaşte 29 de profeţi, între care penultimul este Iisus Hristos, iar ultimul Mahomed.

Coranul învaţă despre nemurirea sufletelor care vor merge în djahannam – gheena – sau în paradis (firdaus), după cum au lucrat în viaţa de aici de pe pămînt. Predestinaţia fatalistă musulmană (taqdir) învaţă că soarta fiecărui om este stabilită, aşa că orice ar face omul nu o mai poate schimba [88]). Pe lîngă aceste învăţături, Coranul păstrează cultul idolatru al Kaabei, iar Mekka a devenit centrul de atracţie al cultului musulman [89]).

Morala musulmană este austeră şi severă. Popoarele arabe au cîştigat din influenţa iudaismului şi creştinismului asupra lui Mahomed. Acesta a introdus o mulţime de rituri şi ceremonii iudaice (circumciziunea), apoi a stabilit rugăciunea de cinci ori pe zi, milostenia obligatorie, postul – ramadan – şi spălarea rituală, apoi pelerinajul la Mekka [90]). Familia, deşi, a fost cinstită, totuşi Coranul admite poligamia şi instituţia haremului.

Acestea sînt notele caracteristice ale islamului. Relativ tînăr, islamul adună elemente doctrinale şi morale din iudaism, creştinism şi politeismul arab. Avînd de luptat cu religii puternice, islamul a

---

83) M. d'Herbigny, *L'islam naissant*, în Orientalia Christiana, nr. 51, Roma, 1929, pp. 181-325.

84) C. H. Becher, *Christentum und Islam*, Tübingen, 1907, p. 40.

85) Grüntzmacher, *o. c.*, p. 39 sq.

86) E. Montet, *Le coran de Mahomet*, Paris, Payot, 1929, p. 6.

87) E. Dermenghem, *La vie de Mahomet*, Paris, Plon, 1929, p. 3.

88) W. Rudolph, *Die Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum*, Stuttgart, 1922, passim.

89) O. Pautz, *Muhammeds Lehre von der Offenbarung*, Leipzig, 1898, p. 122 sq.

90) Cf. L. Stoddard, *Le nouveau monde de l'Islam*, trad. de l'anglais par A. Daysié, Paris, 1923, p. 318 şi urm.

cerut supunere – aceasta chiar înseamnă islamul – apoi a pornit la cucerire.

Religie născută dintr-un fel de sincretism religios, islamul are trăsături impuse de diferitele greutăţi pe care le-a avut întemeietorul. Acesta a făcut compromisuri cu reprezentanţii vechii religii politeiste, primind zei, idoli şi practici religioase ca: adorarea unei pietre, poligamia, etc.

Din cauza acestor concesii religioase, cît şi din cauza unor realităţi religioase specifice orientului, religia islamică este acomodată adepţilor săi. Paradisul viitor este un paradis mai mult simţual; religia practică predestinaţia.

Islamul are deci nota specifică religioasă a supunerii, a predestinaţiei fataliste, care scot în evidenţă tocmai ceea ce formează esenţa doctrinală şi morală a acestei religii faţă de celelalte din jur, inclusiv faţă de creştinism. De fapt prin aceste note specifice s-a individualizat islamul în Istoria Religiilor.

Considerînd cele expuse pînă aici, constatăm că fiecare religie îşi are notele sale specifice. E drept, religiile au şi note comune, determinate de condiţiile existenţei lor istorice, nu ele însă determină o religie între celelalte religii. Notele comune sînt expresia manifestării universal umane, căci credincioşii se exprimă în faţa realităţilor religioase cu aceleaşi mijloace pe care le au de la prima manifestare religioasă,

Specificul religiei nu trebuie deci căutat în ceea ce religia are comun religios cu alte religii, ci în ceea ce este aparte, deosebit de alte religii, unic, cristalizat în decursul procesului de dezvoltare. Specificul religios evidenţiază ceea ce o religie are caracteristic faţă de alta. Specificul religios individualizează religia, dar şi o deosebeşte de altă religie.

In acest sens, studiul nostru comparativ a avut scopul de a individualiza religia creştină între celelalte religii, scoţîndu-i în evidenţă notele sale specifice, specificul său religios. S-a constatat, astfel, că religia creştină se bucură de-o unicitate doctrinală şi morală între celelalte religii.

Religia creştină este singura religie revelată pe deplin, desăvîrşit, cuprinzînd expresia voinţei divine şi oferind mîntuirea credincioşilor. Pe lîngă aceste note specifice, religia creştină mai are şi altele. Ea este religia dragostei, punînd temelia convieţuirii religioase pe dragostea faţă de oameni şi pe dragostea faţă de Dumnezeu, este religia ideală, religia demnităţii şi seriozităţii morale, religia supremă, religia prin excelenţă, al cărei cuprins doctrinal şi moral l-a descoperit însuşi Dumnezeu, deci religia expresiei totale religioase şi a realizării integrale a aspiraţiilor adepţilor săi.

Pr. Prof. PETRU REZUŞ

PROBLEMA TRADIȚIEI ÎN TEOLOGIA ORTODOXĂ

Intre problemele care frămîntă în timpul de față pe teologii creştini, problemei Tradiţiei i se acordă o însemnătate deosebită, în virtutea faptului că învăţătura despre Tradiţie, privind bazele credinţei şi vieţii creştine, este una dintre chestiunile cele mai importante ale deosebirii dintre confesiunile creştine. De aceea studierea acestei probleme în adunările teologice interconfesionale are o însemnătate uriaşă pentru apropierea creştinilor.

De atunci de cînd protestantismul, apărut în secolul al XVI-lea, a respins Tradiţia, pe această temă s-au scris numeroase lucrări, mai ales din punctele de vedere protestant şi romano-catolic. Dar cu toată abundenţa acestor lucrări, problema Tradiţiei rămîne pînă acum nerezolvată, întrucît asprimea polemicii a împiedicat tot timpul discutarea liniştită a acestei probleme.

Abia în ultimul timp, în legătură cu năzuinţa generală a creştinilor spre apropiere, s-a observat o altă atitudine faţă de diferenţele existente între ei, despre care mărturisesc numeroasele convorbiri colective ale teologilor din diversele confesiuni creştine cu privire la problemele fundamentale ale credinţei şi vieţii creştine şi, în special, înfiinţarea pe lîngă Comitetul «Credinţă şi Organizare» a Consiliului Mondial al Bisericilor a unei Comisii speciale sub denumirea «Tradiţie şi tradiţii».

Totuşi moştenirea trecutului împiedecă şi acum pe reprezentanţii confesiunilor creştine să se înţeleagă în măsura cuvenită unul pe altul, în special în problema Tradiţiei, discutarea ei îndreptîndu-se deseori pe o cale eronată, cel puţin în virtutea lipsei unei terminologii comune şi chiar a înţelegerii diferite a termenului însuşi de «Tradiţie». De aceea, înainte de a examina această problemă din punct de vedere ortodox, e oportun să dăm măcar cea mai scurtă caracterizare a situaţiei ei în teologia apuseană.

I.

Inainte de toate trebuie să spunem că în teologia ambelor confesiuni apusene, adică a catolicismului şi a protestantismului, e prelucrată cu mai multă minuţiozitate problema raportului Tradiţiei faţă de Sfînta Scriptură, decît chestiunea despre fiinţa Tradiţiei însăşi şi a însemnătăţii ei în viaţa Bisericii. Teologii apuseni discută deosebit de mult despre chestiunea dacă Tradiţia este o «sursă» de sine stătătoare a credinţei şi moralei creştine revelate. După cum se ştie, teologia protestantă răspunde negativ la această întrebare. In

una dintre cărţile simbolice ale Bisericii Evanghelice=Luterane – – *Formula concordiae* – se spune pe deplin clar că «numai Sfînta Scriptură singură *(sola Scriptura)* este judecătorul, regula şi norma, pe baza căreia trebuie să se cerceteze şi discute toate dogmele, pioase şi nepioase, adevărate şi false, întrucît numai prin ea ne este comunicat cuvîntul Revelaţiei Dumnezeieşti». Principiul *sola Scriptura* trece ca un fir roşu prin toate scrierile lui Luther şi cărţile simbolice ale luteranismului şi este una dintre premisele fundamentale ale dogmaticii luterane. In conformitate cu acest principiu, luteranismul afirmă că Tradiţia sau, mai exact, tradiţiile nu sînt dumnezeieşti, ci dispoziţii omeneşti *(traditiones humanae)*. «Noi reprobăm, – se spune cu privire la aceasta în *Formula concordiae*, – cînd tradiţiile omeneşti se consideră ca dispoziţie Dumnezeiască sau ca o oarecare parte a ei».

In opoziţie cu punctul de vedere reformist asupra Tradiţiei, teologia catolică, bazîndu=se pe hotărîrile sinodului din Trident, dezvoltă învăţătura despre Tradiţie ca despre o sursă a Revelaţiei Dumnezeieşti, independentă de Sfînta Scriptură. In cea de=a patra şedinţă a sa (8 aprilie 1554), sinodul din Trident a emis o hotărîre, care formulează învăţătura catolică despre Tradiţie în modul următor: «Adevărul şi învăţătura mîntuitoare se cuprind în cărţile sfinte şi în tradiţiile nescrise *(în libris scriptis et in sine scripto traditionibus)*, care, fiind primite din gura lui Hristos Insuşi sau de la Apostolii înşişi, sub insuflarea Sf. Duh, şi transmise ca din mînă în mînă, au ajuns pînă la noi».

Cu această hotărîre a fost pus început învăţăturii catolice despre aşa numitele «izvoare», sau «depozite», ale adevărurilor de credinţă şi morală, precum şi despre mijloacele de transmitere şi păstrare a lor în Biserică. Cele mai importante dispoziţii ale ei, care au legătură cu învăţătura despre Tradiţie, constau în afirmarea vechimii apostolice a tradiţiilor, a inspiraţiei lor dumnezeieşti şi a independenţei lor de Sfînta Scriptură, precum şi continuităţii transmiterii lor, prin mijlocirea învăţăturii vii a Bisericii.

Dar sinodul din Trident a lăsat deschisă întrebarea despre conţinutul specific al tradiţiilor şi despre raportul lor faţă de conţinutul Sfintei Scripturi; şi în teologia perioadei posttridentine, care s=a dezvoltat în spiritul unei polemici ascuţite cu protestantismul, a predominat curentul care trata Sfînta Scriptură şi tradiţiile nescrise ca două «izvoare», sau «depozite», ale Revelaţiei, cu totul independente unul de altul.

In conformitate cu această opinie, adevărurile păstrate în Tradiţie sînt distincte de adevărurile descoperite în Scriptură, nu numai după modul transmiterii lor, ci şi după conţinut. De aici învăţătura despre nedeplinătatea Sfintei Scripturi, care, cum demonstrează teologii acestui curent, conţine numai o parte a adevărurilor de credinţă şi moralitate, necesare pentru mîntuire, iar cealaltă parte a unor atare adevăruri se cuprinde în Tradiţia orală. Ca fundamentare a acestei învăţături serveşte argumentul că sfintele cărţi aparte s=au scris totdeauna din motive accidentale, şi în virtutea acestui [fapt] n=au putut cuprinde toată plinătatea Revelaţiei, dar nici nu pretindeau aceasta. Spre confirmarea acestui argument se aduc astfel de texte ale Sfintei Scripturi ca: Ioan XX, 30; XXI, 25; II Ioan I, 12; III Ioan I, 13=14; I Cor. XI, 2 şi altele.

Totuşi, începînd din secolul al XVIII=lea, printre teologii catolici ia naştere un curent, care soluţionează altfel problema fiinţei Tradiţiei şi a raportului ei faţă de Sfînta Scriptură. Teologii acestui curent arată că unicul mijloc de transmitere a Revelaţiei în Biserica primară a fost cuvîntul oral viu, al cărui conţinut abia mai tîrziu a fost fixat în cărţile Sfintei Scripturi. Dar şi după ce au apărut cărţile sfinte, în Biserică a continuat să existe tradiţia vie, care, după opinia renumitului teolog catolic german I. A. Möhler, trăieşte în Biserică necontenit în toate secolele, completînd Sfînta Scriptură.

Acest curent teologic dă un nou răspuns şi la întrebarea despre raportul Sfintei Scripturi faţă de Tradiţia apostolică. In sistemul teologic al lui I. E. Kuhn, învăţăcel al lui Möhler, se cuprinde învăţătura despre unitatea şi indivizibilitatea Adevărului, ce se cuprinde în Sfînta Scriptură şi în Tradiţie. Ea este exprimată în următoarea formulă: «totul în Sfînta Scriptură şi iarăşi totul în Tradiţia vie» *(totum in sacra scriptura, et iterum totum in viva traditione)*.

Acest punct de vedere îl împărtăşesc în fond şi mulţi teologi catolici contemporani, care arată necesitatea imperioasă de a găsi o atare soluţionare a problemei Tradiţiei, care să deschidă calea spre o discutare interconfesională fructuoasă a acestei probleme, împreună cu reprezentanţii teologiei protestante.

Este interesant de notat că în cursul ultimelor decenii, în teologia protestantă contemporană a avut loc de asemenea o reevaluare esenţială a opiniilor despre Tradiţie, care păreau de neclintit. Aşa, de exemplu, prof. Kretschmar, în referatul citit la convorbirea teologică dintre teologii ortodocşi şi luterani, care a avut loc în octombrie 1959, a spus deschis că nu este posibil a discuta despre atitudinea Bisericii Luterane contemporane faţă de Tradiţie, pornind numai de la [întrebarea] ce fel de interpretare dădeau acestei noţiuni reformatorii secolului al XVI=lea. Un alt teolog protestant de vază, H. Rückert, în articolul său «Spriptura, Tradiţia, Biserica» afirmă că «în dilema – Sfînta Scriptură sau Scriptura şi Tradiţia – se include o falsă alternativă, întrucît, mai întîi, Scriptura este de asemenea Tradiţie, iar în al doilea rînd, şi noi, protestanţii, trăim cu Tradiţia nescrisă, cel puţin nescrisă în Biblie».

Astfel, în sînul protestantismului contemporan are loc un proces, în multe [privinţe] analog aceluia care se observă şi în teologia Bisericii Catolice contemporane. Esenţa acestui proces constă într=o vizibilă apropiere a opiniilor cu privire la Tradiţie a teologiei contemporane protestante şi catolice, ceea ce face posibilă trecerea de la polemica pătimaşă şi înverşunată cu această ocazie la discutarea interconfesională a problemei Tradiţiei, pătrunsă de spiritul iubirii creştine.

Se cade, totuşi, să remarcăm că apropierea arătată a opiniilor teologiei catolice şi protestante cu privire la Tradiţie are, ca să zicem aşa, limitele ei firesti, care se determină de către formulele dogmatice ale sinodului din Trident, pe de o parte, şi ale cărţilor simbolice ale Bisericii Luterane, pe de alta. Ascuţimea polemică a acestor formule împiedecă nu numai apropierea punctelor de vedere catolic şi protestant, ci şi înţelegerea justă de către fiecare parte a acelor texte biblice şi ale Sfinţilor Părinţi, care trebuie să fie puse la baza unei adevărate învăţături bisericeşti despre Tradiţie. Numai teologia orto=

doxă este liberă de această unilateralitate istoriceşte condiţionată, fapt pe care încep să=l recunoască în ultimul timp mulţi reprezentanţi ai teologiei protestante (E. Benz, H. Kretschmar, E. Schlink şi alţii), care exprimă tendinţa de a înţelege învăţătura Bisericii Ortodoxe despre Tradiţie.

II.

Din punct de vedere ortodox, discutarea problemei Tradiţiei trebuie începută cu răspunsurile la următoarele întrebări. Prima dintre ele este întrebarea despre originile istorice şi despre primul izvor ontologic al Tradiţiei, cu alte cuvinte, despre [alternativa] dacă Tradiţia este numai o dispoziţie omenească sau are ca primă sursă a ei Revelaţia Dumnezeiască.

Mai departe urmează întrebarea despre conţinutul specific al Tradiţiei şi raportul ei faţă de Sfînta Scriptură.

Şi, în fine, e necesar să vorbim despre [modul] cum se păstrează şi se transmite Tradiţia în Biserică.

Dar înainte de a începe cu răspunsurile la aceste întrebări, e necesar să stabilim sensul exact al cuvîntului «Tradiţie», delimitîndu=l faţă de noţiunile adiacente, denumite cu acelaşi cuvînt.

Etimologic, termenul «tradiţie» (grec. παράδωσις – de la verbul παραδίδωμι) însemnează transmitere, înmînare, lăsare în moştenire. Ca toate substantivele verbale, el se întrebuinţează, înainte de toate, pentru indicarea unei acţiuni determinate, adică, în cazul de faţă, a procesului însuşi de transmitere, şi numai în al doilea rînd poate să se refere la obiectul transmiterii, adică la învăţătura care e transmisă sau care s=a transmis.

Se cuvine, totuşi, să spunem că în cărţile Noului Testament cuvîntul «tradiţie» aproape totdeauna înseamnă învăţătura transmisă, şi nu procesul transmiterii. Tocmai în acest sens vorbeşte despre Tradiţie Apostolul Pavel, cînd cere tesalonicenilor să ţină tradiţiile în care au fost învăţaţi prin cuvîntul sau epistola Apostolului (II Tes. II, 15). Acelaşi sens are şi lauda lui, adresată corintenilor: «Vă laud pe voi, fraţilor, că vă amintiţi de toate ale mele şi ţineţi tradiţiile aşa cum vi le=am transmis eu» (I Cor. XI, 2). Aceeaşi însemnare are cuvîntul «tradiţie» şi la majoritatea învăţătorilor vechi ai Bisericii. Sf. Clement Romanul, de ex., propune Bisericii Corintene să se întoarcă «spre distinsa şi venerabila regulă a Tradiţei noastre», Sf. Policarp de Smirna scrie filipenilor «despre cuvîntul transmis de la început», iar Sf. Irineu de Lyon vorbeşte despre «Tradiţia primită de la Apostoli, «Tradiţia apostolică», «Tradiţia veche».

Astfel, Sfinţii Părinţi, în enunţările lor despre Tradiţie, au în vedere totdeauna nu procesul de transmitere a învăţăturii, care în literatura teologică se numeşte uneori «torentul Tradiţiei», ci aceea ce se transmite în acest proces, sau torent, adică învăţătura transmisă.

Tocmai în acest sens va fi utilizat cuvîntul «tradiţie» în acest studiu. Dar întrucît cuprinsul Tradiţiei este practic inseparabil de torentul tradiţiei, va fi necesar să tratăm de asemenea despre procesul transmiterii şi despre păstrarea Tradiţiei în Biserică, ţinînd seama, totuşi, că aceste două noţiuni sînt diferite, cu toate că şi inseparabile.

Mai departe e necesar să distingem Tradiţia universală, comună pentru toate bisericile, de predanii sau tradiţii ale bisericilor aparte. Această delimitare este foarte esenţială nu numai pentru teologie, ci şi pentru viaţa practică a Bisericii.

In fine, noi trebuie să distingem Tradiţia cea mai veche, primită de Biserică de la Apostoli, sau Tradiţia apostolică, de tradiţia mult mai tîrzie, numită [în mod] obişnuit bisericească, sau mai bine zis, a Sfinţilor Părinţi, care priveşte mai cu seamă rînduiala serviciului divin şi orînduirea comună a vieţii bisericeşti.

Astfel, Tradiţia, care este obiectul acestui articol, poate fi determinată, în prealabil, ca o Tradiţie apostolică universală, adică o învăţătură predicată de Apostoli şi transmisă de ei Bisericii Universale, sau, vorbind cu cuvintele Sf. Irineu, «pusă de către Apostoli în tezaurul Bisericii».

III.

Cu această precizare se poate aborda mai îndeaproape soluţionarea primei dintre întrebările puse mai sus, despre originile şi primul izvor al Tradiţiei. Precizînd-o ca o învăţătură predicată de apostoli, noi avem o reprezentare pe deplin lămurită despre originile ei istorice. Din acest punct de vedere, Tradiţia păstrată de Biserică nu este altceva decît cuvîntul predicii evanghelice transmis ei de către Apostoli. Tocmai în atare sens o înţelegeau Apostolii înşişi, cei mai apropiaţi învăţăcei ai lor şi învăţătorii Bisericii din secolele următoare. Sf. Irineu numeşte Tradiţia «credinţa pe care Biserica a primit-o de la Apostoli şi a transmis-o urmaşilor săi», iar Sf. Atanasie cel Mare, vorbind despre «tradiţia cea mai primordială», o numeşte «credinţa pe care a transmis-o Domnul, au predicat-o Apostolii, au păstrat-o Părinţii».

Aceste cuvinte ale Sf. Atanasie îngăduie să trecem de la originele istorice ale Tradiţiei la Izvorul ei prim transcendental. Denumind Tradiţia credinţă pe care «a transmis-o Domnul», Sf. Atanasie afirmă că sursa Tradiţiei este cuvîntul Domnului Iisus Hristos Insuşi, care a ajuns pînă la noi prin predica Apostolilor.

Aceeaşi idee trece ca un fir roşu prin operele scriitorilor bisericeşti ai perioadei preniceene. Ea are o bază solidă în Sfînta Scriptură şi, înainte de toate, în cuvintele Mîntuitorului Insuşi: «Toate Imi sînt predate Mie de către Tatăl Meu şi nimeni nu cunoaşte pe Fiul, în afară de Tatăl, şi pe Tatăl nu-L cunoaşte nimeni, în afară de Fiul şi cel căruia Fiul vrea să-i descopere» (Mat. XI, 27). Scriitorii Bisericii vechi puneau aceste cuvinte în legătură nemijlocită cu ideea Tradiţiei apostolice. «Fiul a descoperit acestea numai Apostolilor, – scrie Tertulian, – pe care i-a trimis să predice» despre aceea ce le-a descoperit. Cuvîntul acestei predici Tertulian îl socotea originea Tradiţiei, care «este primită de Biserică de la Apostoli, de Apostoli de la Iisus Hristos, de Iisus Hristos de la Dumnezeu».

O legătură şi mai clară între Tradiţie şi Revelaţie e arătată în rugăciunea Arhierească a Mîntuitorului: «Cuvintele pe care Tu Mi le-ai dat Mie, Eu le-am transmis lor, şi ei le-au primit şi au înţeles adevărul că Eu am ieşit de la Tine şi au crezut că Tu M-ai trimis» (Ioan XVII, 8).

Din confruntarea textelor indicate se poate conchide clar cu privire la prima sursă a Tradiţiei apostolice: – Revelaţia lui Dumnezeu Tatăl în Iisus Hristos, pe care El a transmis-o prin cuvîntul Său Apostolilor. In Revelaţia Dumnezeiască este cuprins Adevărul primit de Apostoli de la Hristos, predicat de ei tuturor popoarelor şi transmis acelora care au crezut după cuvîntul lor (Ioan XVII, 20).

Din cele spuse urmează că în rezolvarea întrebării despre izvorul Tradiţiei, teologia ortodoxă, care se sprijină pe Sfînta Scriptură şi pe tradiţia Sfinţilor Părinţi ai Bisericii vechi, diferă hotărît de opinia protestantă despre Tradiţie, ca despre o dispoziţie omenească, şi stă pe un teren cu teologia catolică, care recunoaşte caracterul revelat divin al Tradiţiei apostolice. Teologia ortodoxă purcede de la convingerea că Apostolii au transmis în predica lor numai aceea ce a fost primit de ei de la Dumnezeiescul lor Invăţător şi descoperit lor prin Sfîntul Duh (vezi I Cor. II, 10; Gal. I, 11-12 şi a.).

IV.

Aşadar după conţinutul ei, Tradiţia coincide în întregime cu conţinutul predicii apostolice. Tot ce a fost predicat de către Apostoli a fost transmis de ei Bisericii şi, prin urmare, a intrat în componenţa Tradiţiei apostolice. Cu alte cuvinte, conţinutul Tradiţiei în sensul cel mai larg al acestui cuvînt *(sensu laxiore* – după terminologia teologiei catolice) reprezintă nu o oarecare parte izolată a învăţăturii dumnezeieşti revelate a Apostolilor, ci toată această învăţătură în plenitudinea ei.

Noi ştim că cercul subiectelor care au fost tratate în predica Domnului nostru Iisus Hristos şi a Apostolilor Lui este extrem de vast. Hristos a descoperit învăţăceilor Săi Misterul Filiaţiei sale Dumnezeeşti şi al raporturilor Sale eterne cu Dumnezeu Tatăl şi cu Sfîntul Duh; El le-a luminat mintea pentru înţelegerea Scripturilor, i-a învăţat să înţeleagă sensul Iconomic al vieţii Sale pămînteşti, al morţii pe cruce, al învierii din morţi şi al înălţării; El le-a dat o nouă poruncă a iubirii, i-a învăţat să se roage şi le-a încredinţat săvîrşirea tainelor. Transmiţînd cuvintele Mîntuitorului, ei le-au completat cu mărturia despre viaţa şi faptele Lui, şi toate acestea au intrat în componenţa Tradiţiei apostolice.

De aici, se pare, rezultă că conţinutul Tradiţiei apostolice nu poate fi redus la o oarecare unitate internă ci, din contră, se pretează uşor la dezmembrare în tradiţii separate, legate între ele numai prin unitatea provenienţei de la predica apostolică revelată divin. Dacă aceasta este într-adevăr aşa, apoi se naşte întrebarea: Se poate oare vorbi în general despre o Tradiţie unică după obiectul şi conţinutul ei, sau, examinînd-o din acest punct de vedere, vom avea de a face în mod constant cu o mulţime de tradiţii separate şi diferite după conţinutul lor?

Tocmai o astfel de opinie a dominat în teologia catolică şi protestantă a secolelor XV-XVI, şi ambele confesiuni apusene au fixat-o în formulele lor de credinţă. Astfel, decretul conciliului din Trident vorbeşte nu despre o unică Tradiţie, ci despre multe «tradiţii nescrise». Această opinie poate fi confirmată în aparenţă cu mărturia Sfintei Scripturi şi a operelor sfinţilor Părinţi. Apostolul Pavel, în două din

textele cele mai importante care se referă la problema Tradiţiei (II Tes. II, 15 şi I Cor. XI, 2), foloseşte acest cuvînt la numărul plural. El invită pe tesaloniceni să păstreze tradiţiile şi-i laudă pe corinteni pentru faptul că păstrează nu «Tradiţia», ci «tradiţiile». Sînt şi alte locuri în epistole, unde se menţionează diferite tradiţii aparte. Dintre mărturiile Sfinţilor Părinţi se poate invoca capitolul al 27-lea al cărţii Sf. Vasilie cel Mare «Despre Sfîntul Duh», în care el vorbeşte despre tradiţiile apostolice, care au intrat în Sfînta Scriptură. «Nu va ajunge [chiar] şi o zi, scrie Sf. Vasile, pentru a expune despre toate misteriile Bisericii, neenunţate în Scriptură, pe care ea le păstrează, urmînd tradiţiile apostolice».

Şi totuşi, în ciuda diversităţii aparente a tradiţiilor apostolice şi a deosebirii lor întreolaltă după conţinut, avem un temei precis să afirmăm că unitatea internă a Tradiţiei îşi are rădăcinile nu numai în proveniența ei dintr-o singură sursă, ci, într-o măsură nu mai mică, în unitatea obiectului şi conţinutului binevestirii apostolice. Căci ţinta şi conţinutul acestei binevestiri au fost nu comunicarea diferitelor adevăruri cu caracter dogmatic, istoric sau moral, ci anunţarea către lume a misterului Descoperirii lui Dumnezeu în Iisus Hristos şi mîntuirii prin El a neamului omenesc. Aceasta înseamnă că ţinta şi sensul intern al predicii apostolice au constat în [a face] ca aceia către care ea a fost adresată «să creadă că Iisus este Hristos, Fiul lui Dumnezeu şi, crezînd, să aibă viaţă în numele Lui» (Ioan XX, 31).

Astfel, Revelaţia este nu numai începutul unităţii externe, formale a Tradiţiei despre partea provenienței ei, ci de asemenea şi principiul unităţii ei interne obiective. Tocmai ideea Revelaţiei divine prin întruparea Cuvîntului veşnic al lui Dumnezeu reprezintă în sine adevărul prim şi central al Tradiţiei apostolice, care cuprinde şi unifică toată diversitatea conţinutului ei.

In acest adevăr central atotcuprinzător al Tradiţiei apostolice e inclusă o bogăţie «a înţelegerii depline pentru cunoaşterea lui Dumnezeu Tatăl şi a lui Hristos, în care sînt ascunse toate comorile înţelepciunii şi ştiinţei» şi [în care] «locuieşte trupeşte toată plenitudinea Dumnezeirii» (Col. II, 2-3, 9). Acest mister, «ascuns de veacuri şi neamuri, acum însă descoperit sfinţilor» (Col. I, 26), se descopere în Tradiţia apostolică ca o sursă a unităţii şi plenitudinii nespuse a adevărului lui Hristos.

Ideea unităţii interne şi a plenitudinii Tradiţiei apostolice face parte din numărul celor mai importante idei teologice, care au fost dezvăluite în scrierile bărbaţilor apostolici şi ale altor scriitori bisericeşti în perioada preniceeană. Cînd Sf. Clement Romanul vorbeşte despre «chipul venerabil al Tradiţiei», Sf. Policarp de Smirna – despre «cuvîntul transmis de la început» şi «cuvîntul dreptăţii», sau Sf. Ignatie Teoforul – despre «învăţătura Domnului şi a Apostolilor», ei toţi au în vedere nu diferite tradiţii aparte sau «porunci» auzite de ei de la Apostoli, ci predica apostolică în plenitudinea şi unitatea ei internă. «Ca martori nemijlociţi ai Apostolilor, a căror predică a mai continuat să răsune în urechile lor, ei contemplau această predică în unitatea ei deplină, ca o Tradiţie dintru început unică a învăţăturii apostolice». Acelaşi lucru se poate spune şi despre astfel de scriitori ca Sf. Irineu de Lyon şi Tertulian, care au învăţat cu mai

multă putere şi adîncime despre unitatea credinţei, pe care Biserica, «dispersată prin toată lumea, chiar pînă la marginile pămîntului..., a primit=o de la Apostoli şi de la învăţăceii lor». Puterea unică a Tra=diţiei şi a predicării adevărului Sf. Irineu o aseamănă cu soarele, care, «unul şi acelaşi... străluceşte pretutindeni şi luminează pe toţi oamenii care doresc să vină la cunoaşterea adevărului».

De la scriitorii perioadei preniceene, învăţătura despre unitatea internă a Tradiţiei a trecut în teologia Sfinţilor Părinţi din epoca sinoadelor ecumenice, deşi Părinţii acestei perioade, înaintea cărora stăteau alte sarcini teologice, nu au dat în operele lor o desfăşurare a ei aşa de deplină, cum au făcut=o scriitorii bisericeşti din secolele II şi III.

S=a vorbit deja mai sus despre faptul că teologia catolică şi protestantă, în perioada polemicii celei mai ascuţite, a pierdut în măsură însemnată ideea unităţii Tradiţiei apostolice, înlocuind=o cu noţiunea unei pluralităţi de tradiţii, care pretindeau să completeze Sfînta Scriptură. Numai în ultimul timp în teologia ambelor confesiuni apusene au început să se audă voci întru apărarea ideii unităţii Tra=diţiei. Ce priveşte Biserica Ortodoxă Răsăriteană, ea a continuat, în decursul întregii sale istorii, să rămînă credincioasă învăţăturii Sfin=ţilor Părinţi despre unitatea internă a Tradiţiei, bazată pe unitatea credinţei. Acest privilegiu al Bisericii Răsăritene îl recunosc, în timpul prezent, şi unii reprezentanţi ai teologiei apusene. Aşa, de exemplu, participantul la consfătuirea teologică de la Arnoldsheim, teologul H. Kretschmar, vorbind despre unitatea Tradiţiei, ca «unicul torent spiritual, viu, care cuprinde pe fiecare creştin şi pe fiecare învăţător al Bisericii», este nevoit a recunoaşte că «sentimentul acestui torent niciodată nu a fost exprimat cu o astfel de claritate în Biserica Ro=mană Apuseană, cum a avut loc aceasta în Biserica Ortodoxă Că=săriteană». Şi într=adevăr, Bisericii Ortodoxe Răsăritene întotdeauna i=a fost propriu nu numai «sentimentul unui torent viu unic» al Tra=diţiei, ci în acelaşi timp şi conştiinţa unităţii interne a obiectului şi cuprinsului adevărului revelat divin, transmis şi păstrat în acest torent.

Dacă în Tradiţie se transmite unitatea şi plenitudinea adevă=rului revelat divin, atunci ce reprezintă oare într=un astfel de caz acele tradiţii aparte, orale şi scrise, despre care se vorbeşte în epis=tolele Apostolului Pavel către Tesaloniceni şi Corinteni şi în tratatul Sf. Vasile cel Mare?

Intrebarea aceasta este una dintre cele mai importante şi, îm=preună cu cea [anterioară], cea mai dificilă dintre problemele învă=ţăturii teologice despre Tradiţie. Aceasta înseamnă că tradiţiile aparte sau adevărurile aparte, care intră în componenţa «învăţă=turii transmise», reprezintă în totalitatea lor nu un conglomerat me=canic şi nici un sistem unificat prin legături logice, ci o unitate orga=nică, care poate fi numită torentul viu al Adevărului Revelat Di=vin. De aici, fiecare tradiţie aparte se arată a fi un membru viu al acestui unic corp al Adevărului, înrădăcinat în unitatea lui şi care exprimă în mod deosebit plenitudinea vieţii lui. Altfel zis, toate adevărurile Tradiţiei, independent de conţinutul lor, sînt legate orga=nic de binevestirea mîntuirii neamului omenesc prin Iisus Hristos, şi fiecare dintre ele reprezintă numai o cale ce ne apropie de Acela, Care a spus despre Sine: «Eu sînt calea, adevărul şi viaţa» (Ioan

XIV, 6). Aceasta este just nu numai cu privire la adevărurile de credinţă, ci şi cu privire la acelea care se referă la domeniul moralei creştine. In corpul viu al Adevărului, credinţa devotată în Domnul nostru Iisus Hristos şi porunca iubirii dată de El sînt inseparabile una de alta, căci [şi] una şi alta Il descoperă pe un Singur Hristos, despre care [fapt] vorbeşte cu mare profunzime Ignatie Teoforul: «După aceasta întăriţi-vă reciproc în credinţă, care este trupul Domnului, şi în iubire, care este sîngele lui Iisus Hristos»

Această comparaţie a credinţei şi iubirii cu Trupul şi Sîngele Domnului nostru Iisus Hristos ne dă dreptul să facem o analogie mai adîncă şi mai atotcuprinzătoare între Tradiţie în întregul ei şi Biserică. Asemenea [modului[în care Biserica «este Trupul lui Hristos», care «ca trup este unul, dar are multe membre», adăpate de un singur Duh (I Cor. XII, 12-13), «însă capul trupului este Hristos» (Ef. IV, 15), aşa şi Tradiţia toată e plină de Hristos, care o umple în toată componenţa ei şi în toate părţile ei. In Tradiţie, ca şi în Biserică, totul şi în toate este Hristos.

A. VEDERNIKOV

Traducere de *Prof. IOAN SERAFINCEANU* după textul rusesc publicat în «Журнал Московской Патриархии» Nr. 9/1961, pp. 42-49.

LA DUMINICA FLORIILOR

Mulțime mare... auzind că vine Iisus în Ierusalim... a ieșit în întîmpinarea Lui.
(In. XII, 12-13).

Așa grăiește Sf. Apostol și Evanghelist Ioan, istorisind cum în Duminica aceasta Ierusalimul, cetatea păcii și a proorocilor, a întîmpinat pe Iisus ca pe un împărat. Gîndindu-ne la mulțimile acelea, care au ieșit înaintea lui Iisus cu stîlpări de finic și osanale, ne întrebăm: ce le-a îndemnat să-L primească pe El cu atîta entuziasm? Pe cel ce nu venea cu pompă, ca împărații, ci blînd și înconjurat de doisprezece ucenici simpli? Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan ne spune că majoritatea au venit din pricina minunii învierii lui Lazăr. Această minune i-a zguduit profund, i-a făcut să vadă în Iisus o putere dumnezeiască pusă în slujba vieții și a izbăvirii. Mulți nădăjduiau ca acest prooroc puternic în cuvînt și faptă, este Mesia cel așteptat, care va slobozi pe Israil din robia romană și va instaura împărăția dreptății și a păcii. Alții vor fi venit din diferite interese personale și unii din curiozitate, mînați de curent, de valul mulțimii.

Așa dar mulțimea era formată din oameni care slăveau pe Iisus din diferite motive. Fiecare aștepta de la El împlinirea dorințelor, nădejdilor lui. Așa a fost atunci, așa a rămas și după aceea pînă în ziua de azi: ucenicii lui Iisus îl întîmpină cu imne și-L urmează din motive diferite.

* * *

Mulți L-au întîmpinat pe Iisus cu nădejdea că El le va satisface nevoile și de fapt, Iisus a tămăduit atîția bolnavi, a hrănit cu pîine și cu pește mulțimile în pustie și a zis: «mi-e milă de popor», de poporul disprețuit de cei mari și apăsat de asuprire și mizerie. «Mă căutați pentru că ați mîncat din pîine și v-ați săturat. Lucrați (însă) pentru mîncarea care rămîne în viața veșnică, pe care Fiul Omului o va da... Eu sînt pîinea vieții... Cel ce crede în Mine are viață veșnică» (In. VI, 11-15, 26-27, 47-48). Deci, nici cei ce L-au întîmpinat pe Iisus numai pentru că se așteptau ca El să le vindece boalele, să le stîmpere foamea, nu au fost pe calea cea dreaptă. Aceasta nu însemnează să nu cerem de la Iisus și ajutorare în toate întîmplările vieții noastre, să nu punem înaintea Lui

dorinţele noastre ci însemnează doar atît: să nu=L, căutăm pe Iisus numai pentru satisfacerea dorinţelor noastre, adică din nevoie şi interes, ci în primul rînd să=L, rugăm pentru mîntuire, pentru viaţa cea veşnică.

Alţii au alergat după Iisus din pricina minunilor, ce le=a săvîrşit. Era setea de senzaţional, de lucruri excepţionale, care îi atrăgea şi îi vrăjea. Ei n=au înţeles că Iisus Hristos se ferea să facă minuni: El nu făcea minuni decît silit de dragostea şi mila Lui nemăsurată. Căci El n=a venit să uimească lumea prin minuni, ci a venit să=i dăruiască mai mult decît putea dărui prin cea mai mare minune: viaţa cea veşnică.

Iisus Hristos a venit în lume ca să ne facă părtaşi ai vieţii cei veşnice, ca să ne ridice iar la demnitatea de fii ai lui Dumnezeu după har. Aceasta a fost şi este misiunea Lui. De aceea adevăraţii ucenici ai Lui sînt aceia care=i urmează din motivul că El are «cuvintele vieţii cei veşnice», că El este Fiul lui Dumnezeu celui viu, care ne=a iubit aşa de mult încît şi=a jertfit viaţa pentru mîntuirea noastră (In. VI, 68=69). Foamea după dreptate (sfinţenie), dorul după viaţa cea veşnică, trebuie să fie motivul principal pentru care ne apropiem de Iisus Hristos şi=I urmăm Lui. Că acela care însetează după veşnicie trebuie să sprijinească şi să promoveze şi îmbunătăţirea vieţii pămînteşti, ca dreptatea şi pacea, mulţumirea şi înfrăţirea să stăpînească pe pămînt, e adevărat. Căci veşnicia o cucereşti prin ceea ce faci din dragoste de Dumnezeu şi de om pentru îmbunătăţirea, înfrumuseţarea şi înălţarea vieţii omeneşti. Binele ce=l facem, îl facem pentru mîntuire, pentru viaţa cea veşnică.

* * *

Oare noi – cei ce Il întîmpinăm azi pe Iisus cu stîlpări şi osanale – printre care ucenici ai Domnului ne numărăm? Sîntem printre aceia, care au în vedere întîi un interes personal, sau care aleargă după lucruri miraculoase, sau care îi urmăm din obicei, din tradiţie, pentru că aşa ne=am pomenit? Sau sîntem dintre aceia care=L, întîmpină pe Iisus şi îi urmează Lui pentru că El este pîinea vieţii cei veşnice, pentru că prin El dobîndim mîntuirea? Fie ca noi toţi – împreună cu mulţimea ucenicilor lui din decursul veacurilor – să fim adevăraţi următori ai Lui, fii ai veşniciei, fii ai iubirii, ai jertfelniciei şi ai păcii. Şi aşa, ca fii ai veşniciei să ne rugăm Lui şi să ne străduim şi noi ca bunăînvoirea, dreptatea şi pacea atotbiruitoare să stăpînească în sufletele noastre şi peste marginile lumii, ca pămîntul întreg să devină un Ierusalim, adică o cetate a păcii. Atunci vom putea să păşim liniştiţi peste pragul vremelniciei, cu conştiinţa că ne=am făcut datoria de fii ai veşniciei, de fii ai iubirii, şi Iisus Hristos ne va întîmpina ca pe nişte prieteni prea iubiţi şi ne va învestmînta întru slava cea veşnică. Amin.

Pr. Prof. N. MLADIN

ÎNSEMNĂRI

Alegerile de deputaţi în sfaturile populare ale oraşelor raionale şi ale comunelor.

În ziua de 3 martie a. c. au avut loc în toată ţara alegeri de deputaţi pentru Sfaturile Populare ale oraşelor raionale şi ale comunelor.

Într-o atmosferă sărbătorească, poporul nostru s-a pregătit pentru alegeri ca pentru un eveniment de mare însemnătate istorică.

Orice fiu al Patriei noastre scumpe a avut prilejul să cunoască în preajma alegerilor, odată mai mult, înfăptuirile măreţe din ultimii ani ale harnicului nostru popor şi, în acelaşi timp, impresionantele planuri de viitor pentru dezvoltarea economiei naţionale, ştiinţei şi culturii, pentru traiul îmbelşugat şi fericirea tuturor.

Cu dragoste şi entuziasm patriotic, au fost propuşi candidaţi în adunările cetăţeneşti cei mai buni fii ai poporului nostru, luptători pentru prosperitatea Patriei noastre, pentru statornicirea şi apărarea păcii în lume, oameni vrednici care gîndesc şi lucrează cu rîvnă pentru ceea ce este bun, înălţător şi frumos.

Ceea ce a însufleţit pe candidaţi şi pe alegători a fost hotărîrea de a stărui în muncă pentru înflorirea Patriei noastre.

Toţi avem nestrămutata încredere că, în atmosfera de entuziasm patriotic, de avînt şi de muncă pentru binele obştesc, se vor îmbunătăţi tot mai mult condiţiile de viaţă, se vor construi noi locuinţe confortabile, spitale, dispensare şi sanatorii bine înzestrate, şcoli, cămine culturale şi instituţii de cultură; toţi sîntem deplin convinşi că se va munci pentru dezvoltarea necontenită a industriei şi pentru răspîndirea în cele mai îndepărtate colţuri din ţara noastră a culturii care înalţă şi înobilează pe om; ţăranii colectivişti, înfrăţiţi ca într-o familie, vor smulge pămîntului, prin hărnicie şi osîrdie, prisos de roade spre mulţumirea tuturor. Preocupările care au stăruit în conştiinţa fiecărui cetăţean al Patriei noastre cu prilejul alegerilor au fost viaţa, viaţa mai bună, munca, pacea. In condiţiile statornicite în Patria noastră după 23 august 1944, alegerile constituie o adevărată şcoală de educaţie patriotică.

Preoţii şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Romîne şi-au îndeplinit obligaţiile şi drepturile cetăţeneşti însufleţiţi de cele mai înalte şi mai alese sentimente umane. Ei văd în iureşul de înfăptuiri din ţara noastră eforturi care rodesc binele personal şi binele comun, pacea şi fericirea.

Ca fii ascultători ai Bisericii şi ca cetăţeni devotaţi ai Patriei aduc cu cinste şi rîvnă sprijinul lor neţărmurit la epopeica lucrare de zidire şi întărire a ordinei celei noi.

Ei s-au prezentat la urne în ziua de 3 martie a. c. alături de

toţi fii poporului nostru şi au votat pentru bunăstare, pentru înfrumuseţarea satelor şi oraşelor, pentru înflorirea Patriei noastre scumpe, Republica Populară Romînă, pentru bunăînţelegere şi pace în lume.

Pr. SC. PORCESCU

Un atlas vechi din biblioteca fostului Seminar Veniamin Costachi din Iaşi *)

Biblioteca Seminarului Veniamin din Iaşi însuma, înainte de primul război mondial, un număr de vreo zece mii de volume, din care peste opt mii erau inventariate şi aşezate în rafturi; celelalte două mii de exemplare – cărţi de cult, greceşti şi romîneşti, precum şi un număr de manuale vechi – unele în zeci şi chiar sute de exemplare aşteptau de multă vreme o atentă verificare pentru a putea fi puse în ordine.

Începînd, însă, războiul din 1916-1918, seminarul a fost închis; biblioteca ce ocupa două săli mari din clădirea şcoalei, a fost aruncată în dezordine, în sala de gimnastică, pentru a face loc Spitalului Brîncovenesc, evacuat din Bucureşti. S-au pierdut atunci multe cărţi, aşa că inventarul bibliotecii – cu tot ceea ce s-a adăugat – se ridica după primul război mondial, la vreo şapte mii de volume, plus depozitul de reviste, manuale şi cărţi de cult, care şi el dăduse un procent însemnat de pierderi. În special revistele, dispăruseră aproape cu desăvîrşire.

Instalată prin anii 1930-32, în fosta sufragerie a şcoalei, biblioteca a rămas acolo, pînă în iunie 1941, cînd clădirea Seminarului a fost lovită de o bombă tocmai în aripa unde se afla şi biblioteca.

Scoase de prin moluzul cu care fuseseră amestecate, cărţile bibliotecii au fost din nou inventariate şi aşezate într-o altă sală mai mică, deoarece biblioteca dăduse şi acum un nou procent de pierderi mai mare decît cel din 1916-1918.

Într-un consiliu profesoral, din toamna anului 1941, s-a luat hotărîrea ca odată cu noua inventariere, biblioteca să fie degajată de balastul vechi al cărţilor de cult şi al manualelor şcolare de mult depăşite, care nu mai puteau fi de folos nici profesorilor şi nici elevilor. Lucrarea de inventariere fusese încredinţată fostului profesor N. Donos. O parte din cărţile de cult au fost donate unor biserici din Moldova, iar manualele au fost împărţite elevilor.

Examinînd apoi, într-o comisie restrînsă de profesori, cărţile rămase întregi, care urmau a fi inventariate, am dat atunci peste un Atlas franţuzesc vechi, ce fusese folosit de mai multe serii de elevi între anii 1850-1860, dar care ajunsese într-o stare deplorabilă; tartajele şi chiar foile sale fiind pline de carii, ameninţau cu contaminarea celelalte cărţi din bibliotecă. Preotul N. Donos l-a izolat de cărţile sănătoase, punînd în el o foaie de hîrtie pe care a scris cuvintele: „*Atlas, ros de elevi, la vremea lui*". O caracterizare mai potrivită nici că i se putea da. Dar cu aceasta nu înseamnă că atlasul şi-a îndeplinit misiunea şi ca atare poate fi ars.

Observînd atunci că exemplarul în faţa căruia mă găseam, poartă pe tartajul prim şi foaia preliminară, cîteva însemnări cu litere cirilice şi o listă de numele elevilor ce s-au instruit la vre-

*) Atlasul se află astăzi în biblioteca Arhiepiscopiei Iaşilor.

me cu ajutorul lui, am urmărit să caut leacul necesar pentru stărpirea cariilor; totodată am început a-i descifra însemnările. În primăvara anului 1944, Biblioteca Seminarului a fost trimisă în comuna Pesac jud. Timiş-Torontal, unde a stat 15 luni (15 mai 1944–11 august 1945) într-o cameră de la primăria comunei. Atlasul a urmat şi el soarta bibliotecii. Dar nefiind inventariat din cauza cariilor, a petrecut mult timp într-un pachet aparte, în care pusesem praf de Nitroxan, spre a-l salva.

Desfăcînd pachetul şi scuturînd praful alb, care şi-a pierdut de mult calităţile terapeutice, atlasul îmi apare azi – după aproape 20 de ani – într-o nouă lumină. Pe lîngă valoarea istorică a însemnărilor de pe el, care ne duc cu mintea la vremea cînd, în Şcoala feciorilor de preoţi din Mănăstirea Socola, învaţa şi Nică a lui Ştefan a Petrii din Humuleşti, înscris în cataloagele din toamna anului 1855, cu numele de Creangă Ion, atlasul prezintă o deosebită importanţă pentru bibliografie, ca şi pentru istoria învăţămîntului bisericesc. El face parte astăzi din vestigiile trecutului, după care se judecă cultura şi civilizaţia omenirii din prima jumătate a secolului al XIX-lea; în limbajul biblioteconomiei, este socotit ca o carte rară şi preţioasă. Tipărit la Paris, pentru colegiile[1]) din Franţa, atlasul a fost dat pe mîna şcolarilor, în zeci, sute şi poate chiar mii de exemplare, ca să-l „roadă“, adică să se instruiască după el, în domeniul geografiei şi al istoriei.

In lumina acestor considerente îi vom face o scurtă prezentare.

Să facem cunoştinţă mai întîi cu pagina de titlu, care e foarte bine păstrată; dovadă că elevii din Seminaria Veniamină, între anii 1850-1860, nu învăţau limba franceză şi de aceea nu zăboveau prea mult asupra titlului, ci treceau direct la hărţile de care aveau nevoie dezlegînd numirile franţuzeşti, prin analogie cu limba romînă.

Atlas Géographique

Dressé sous la Direction / du Conseil Royal de l'Instruction publique, / pour l'usage des Colleges, / par H. Selves, Lithographe de l'Université / Ouvrage adopté pour l'Enseignement Publique).

Première partie. Géographie ancienne, (contenant les 16 Cartes suivantes:

1. Systèmes des anciens
2. Monde connu des anciens
3. Asie ancienne
4. Palestine
5. Egypte
6. Asie mineure
7. Grèce propre
8. Grèce et ses colonies
9. Italie ancienne
10. Afrique ancienne
11. Espagne ancienne
12. Gaule
13. Germanie
14. Iles Britanniques anciennes
15. Empire romain
16. Europe sous l'Empire d'occident

Paris. / Librairie de L. Hachette / Rue Pierre Sarrazin, 12. Imp. de P. Bineleau, r. des Maçons-Sorbonne 3.

Neavînd imprimat şi anul pe pagina de titlu, sîntem nevoiţi să tatonăm timpul apariţiei, după alte criterii. Două din hărţile atlasului, poartă pe ele şi anul cînd au fost imprimate pentru prima dată de autor. Aşa pe

---

1) Colegiile erau liceele, adică şcolile medii de la noi.

harta nr. 3 (Asia veche) este imprimat anul 1843, iar pe harta nr. 11 (Spania veche) este anul 1832. Presupunînd că celelalte 14 hărţi s-au lucrat între anii 1832-1843, adunarea lor într-o singură carte tipărită n-a putut să aibă loc decît după anul 1843, adică în anii următori: 1844 sau 1845.

Fiecare hartă a fost imprimată mai întîi ca o unitate aparte, probabil în formă mai mare, spre a fi de folosit ca hărţi murale, pentru instruirea elevilor din licee. Dovadă, că toate poartă pe ele titlul, autorul şi locul apariţiei, iar două dintre ele, şi anul după cum am amintit mai sus. De exemplu, harta Italiei are următorul titlu: Italie Ancienne, á l'usage des Colleges, par H. Selves, Paris. Urmează apoi scara (échelle) şi celelalte indicaţii geografice, după care s-a lucrat harta.

Pe toate hărţile este indicat ca autor, H. Selves, afară de harta nr. 5 (Egiptul) pe care este indicat ca autor Mejdl, după cum urmează: Carte de l'Egypte et d'unne Partie de Contrées Adjacentes, dressée pour l'usage de Colleges, par Mejdl, Paris.

Pentru a se tipări atlasul, hărţile au fost reduse la un format mic; un dreptunghi cu baza de 42 cm. şi înălţimea de 30 cm. astfel ca să se poată îndoi în două părţi egale, după formatul cărţii.

Aşa cum se prezintă acum, atlasul are o mărime de 38X25 cm.; legătura lui este cea originală.

Cum şi cînd a ajuns acest exemplar la Seminarul din Socola?

În anul 1842, venise la direcţia Seminarului, Arhim. Filaret Scriban care a învăţat la Iaşi, la Academia Mihăileană şi apoi a fost trimis de Mitropolitul Veniamin la studii în Rusia, de unde s-a întors cu titlul de magistru în Teologie, de la Academia din Kiev. La Academia Mihăileană învăţase limba franceză aşa de bine, încît purta corespondenţă cu diferiţi cărturari, în această limbă. Acest om învăţat şi cu vederi largi pentru îndrumarea şcoalei a comandat mai multe cărţi, în Rusia şi în Franţa, atît pentru trebuinţa sa personală, cît şi pentru elevii şi profesorii seminarului.

Prezenţa Atlasului geografic la Seminarul din Socola, e aproape sigur, se datoreşte lui Filaret Scriban. El l-a putut aduce între anii 1845-1850, cînd începuse circulaţia lui în colegiile franceze.

În anul 1850 s-a aplicat pe pagina de titlu, cu tuş negru, stampila Seminarului de formă puţin ovală, care îşi păstrează deplina claritate. La mijloc, e zugrăvit Ochiul lui Dumnezeu, într-un triunghi cu raze; pe margine, în două cercuri concentrice e săpată în metal, legenda: „Pecetea Seminariei Veniamine din M. Socola 1850"; iar în cercul mai mic, cuvintele: „întru lumina ta, vom vedea lumină". Probabil, că tot în anul 1850, atlasul a fost dat pe mîna elevilor. În timp de cinci ani, el şi-a pierdut legătura cu Istoria Biblică, ceea ce este foarte explicabil pentru elevii seminarişti. Aşa sînt hărţile nr. 2 (Lumea cunoscută de cei vechi), nr. 3 (Asia veche), nr. 4 (Palestina cu planul Ierusalimului), nr. 5 (Egiptul), nr. 6 (Asia Mică), nr. 7 (Grecia) şi nr. 9 (Italia veche cu planul oraşului Roma). Celelalte hărţi îşi păstrează culorile şi numirile clare de pe vremea imprimării atlasului, semn că au fost mai puţin cercetate.

Ajungînd într-o stare de plîns, după propria mărturie a elevilor, atlasul putea să-şi piardă integri-

tatea, dacă s-ar fi distrus complet vreuna din hărţi. De aceea un grup de 20 elevi „milostivi“ au pus modesta lor contribuţie de 10 parale fiecare şi l-au dat la legat. Legătorul i-a pus tartaje groase de carton, cu spatele şi colţurile de piele. Pe faţa primului tartaj s-a lipit o etichetă înflorită, de culoare roşie, pe care s-au imprimat cuvintele: „Atlas géograghique 1855“.

Pe verso tartajului, în interior, un elev a scris: „Prezentul atlas este a bibliotecei din *Semi[naria] Centrală* [2]) şi fiindu-le milă mai gios iscăliţilor (de bietul) atlas, au pus toţi căte 10 parale şi l-au legat“.

Aceştia sănt:

1. Monahul Damaschin
2. Moţcan Vasilie
3. Ştefănescul Ioan
4. Costăchescul Gheorghie
5. Baltă Ioan
6. Focşa Constantin
7. Erbiceanul Constantin
8. Romanescul Constantin
9. Robul (?) Gheorghie
10. Zăhărescul Constantin
11. Dimitriu Constantin [3])
12. Munteanu Ştefan [4])
13. Tuchel Ioan
14. Bobulescul Nicolai [5])
15. Dăscălescul Ioan
16. Patron Ioan
17. Florescu Vasălie
18. Plăvănescul Ştefan
19. Stamatin Anastasie
20. Garofeanu Dimitrie

Pe marginea acestei liste se mai adaugă alte trei însemnări. Prima a fost plasată în spaţiul rămas liber deasupra listei: „Din numărul iscăliţilor este şi Ilari[on] Seriteanu“. La Seminarul din Socola s-au înscris chiar din primele lui începuturi şi călugări mai în vîrstă, care doreau să înveţe carte. Aşa că nu ne mirăm că şi în grupul acesta de 20 elevi, din anul 1855, întîlnim şi numele a doi călugări. Monahul Damaschin, care este în fruntea listei şi Ilarion Seriteanu, care a venit mai pe urmă să-şi dea contribuţia.

Altă mînă a scris mai jos, în dreptul numerilor 8-15, două însemnări: „Anul 1855 septembrie 6“. Şi apoi: „Părintele Inspector (este) răspunzători pentru dănşii“. Şi urmează semnătura clară: „I. D. Pomărleanul“.

Prin aceste două însemnări se confirmă că operaţia legării atlasului s-a produs în luna septembrie 1855 şi că inspectorul Seminarului, care pe atunci era Arhim. Melchisedec [6]), îşi luase asupra lui răspunderea, că elevii,

---

2) După ce s-au înfiinţat seminariile de curs inferior, din Roman şi Huşi, seminarul din Iaşi, care era în capitala ţării şi avea şi cursul superior de trei clase, s-a numit „Seminaria Centrală“. Titlul, însă, nu s-a menţinut multă vreme.

3) Dimitriu şi cu Garofeanu, de la nr. 20, au fost tăiaţi cu o linie. Probabil că n-au putut achita suma de 10 parale. În dreptul lui Dimitriu a adăugat cineva cuvintele: „Au, al rit !!!“ (Să fie oare expresia englezească: All right ! = În regulă, scrisă greşit ?

4) În dreptul lui Munteanu, de la nr. 12, a scris o altă mînă: *Munteanul*, ceea ce înseamnă că numele corect era cu *l*, la urmă, nu cum s-a scris mai tîrziu: Ştefănescu, Erbiceanu, Munteanu, fără litera l la urmă.

5) În dreptul lui a scris cineva cu litere mai mari porecla „Năsoilă“.

6) Melchisedec Ştefănescu, episcopul cărturar de la Roman, după întoarcerea lui de la studii, din Rusia, ocupa pentru a doua oară, pe lîngă un post de profesor şi postul de inspector al „Seminariei Veniamine“, de la 3 noiembrie 1851, pînă la 20 martie 1856, cînd trece ca „Rector a Seminariei eparhiale din Huşi“ (C. Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Veniamin*, Iaşi, 1885, p. 105).

vor achita, fiecare, cele 10 parale cu care s-au înscris.

Interesant este pentru noi faptul, că în lista celor 20 de elevi, din toamna anului 1855, găsim numele lui Constantin Erbiceanul, fiul preotului din comuna Erbiceni, ţinutul Iaşi. C. Erbiceanu s-a născut în anul 1835; termină seminarul în anul şcolar 1858-59. În anul următor se înscrie la Facultatea de Teologie din Iaşi, împreună cu alţi 13 colegi ai săi, profitînd de împrejurarea că la 1 octombrie 1860, prin Decretul Domnitorului Cuza Vodă a luat fiinţă Universitatea din Iaşi, cu trei Facultăţi: Teologie, Filosofie şi Drept. „Sîrguinţa lui Erbiceanu în Facultatea de Teologie din Iaşi spune V. Pîrvan în discursul său de recepţie la Academie, fu recunoscută şi răsplătită cu trimiterea lui la Atena, spre a-şi desăvîrşi studiile“ [7]).

Întors din Atena, C. Erbiceanu este numit profesor la Seminarul Veniamin, în anul 1869, unde a predat: Istoria universală, Dogmatica, Morala şi Pastorala, pînă la 1 ianuarie 1887, cînd s-a transferat la Seminarul Central din Bucureşti.

După cinci ani, adică în anul 1892, este chemat profesor de dreptul bisericesc la Facultatea de Teologie din Bucureşti unde a profesat pînă în anul 1903, cînd a ieşit la pensie, continuînd însă să lucreze în cadrul Academiei, al cărei membru harnic şi productiv a fost, pînă la 7 martie 1913, cînd a încetat din viaţă, la vîrsta de 78 de ani.

Pe lîngă cele peste 20 de lucrări tipărite, dintre care citäm: Istoricul Seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola, Iaşi, 1885, şi monumentala operă, Istoria Mitropoliei Moldovei, Buc. 1888, C. Erbiceanu a înfiinţat în Iaşi „Revista Teologică“, în care a publicat primele lui cercetări în domeniul elenisticei; iar în Bucureşti, a condus un timp revista „Biserica Ortodoxă“.

Prin studiile ce a făcut în Iaşi şi la Atena, prin lucrările şi articolele ce a publlcat, C. Erbiceanu, a lăsat în urma lui un nume de bun teolog şi erudit elenist.

Tot în aceeaşi listă, de pe tartajul atlasului, la nr. 4, găsim şi numele lui Costăchescul Gheorghie, cu care se petrece un fenomen curios. Încă elev fiind, în anul 1858, este numit profesor suplinitor de limba latină la Seminar; iar în anul 1860, după ce şi-a luat atestatul de absolvire a şapte clase, este numit profesor titular pentru limba latină. În această calitate rămîne credincios şcoalei la care a învăţat timp de 35 de ani, pînă în anul 1893, predînd între timp şi alte obiecte: Romîna, Retorica şi Predicile.

Pe faţa foii preliminare, dintre tartaj şi pagina de titlu, cineva a scris ca indicaţie pentru legător, sau poate, pentru cei ce se vor servi de atlas: „16 chărţi“. O parte din hărţi se desprinseseră din legătura iniţială şi circulau rupte în două, ca nişte foi volante. Deci era necesar să se ştie cîte hărţi conţinea atlasul bibliotecii, dat pe mîna elevilor. Mai jos, pe aceeaşi pagină, o mînă cu trăsături caligrafice de cancelarie, a notat: „Acest atlasu de geografie veche este a bibliotecii din Seminarie, 1855 aprilie 1“.

Un fapt care ar putea duce pe cineva în eroare, este o iscălitură: „Ion Palanca“, aşezată la

---

7) V. Pîrvan, *În memoriam Constantini Erbiceanu.* Discurs rostit la 28 mai (10 iunie) 1914, în şedinţa solemnă (a Academiei), cu răspuns de N. Iorga, Buc. 1914, p. 11.

mijlocul paginii, de care am vorbit şi dedesubtul ei „1815". Deci, ar urma să credem că atlasul a aparţinut acestei persoane în anul 1815. Ori am arătat mai sus, că atlasul nu putea să fie tipărit decît după anul 1843. În anul acesta nu mai rămîne îndoială, că acest Ion Palancă, este tot un elev, care a ţinut să se iscălească pe atlas, cu litere mari şi cît mai caligrafic executate, ca să fie vizibile din primul moment tuturor celor ce vor umbla cu cartea. Dorind apoi, să lege numele său şi de anul cînd învăţa carte, a inversat cele două numere de la sfîrşit. Şi astfel, în loc de anul 1851, cînd atlasul e sigur că intrase pe mîna elevilor, a ieşit 1815. Altă explicaţie nu i se poate da numărului 1815 scris sub iscălitura lui Ion Palancă.

Ultima notă importantă de pe atlas, e scrisă vertical, de jos în sus, pe verso foii albe de lîngă tartajul al doilea, care e aşa de mîncată de carii, încît ameninţa să nu se mai poată citi în întregime cuvintele scrise. „Să se ştie că acest atlas s-au lipitu de Elevii (clasului a(1) III-lea, 1857, de[ce]mbrie 24".

Din această notă rezultă că după doi ani de zile, atlasul şi-a slăbit din nou legătura; iar hărţile cercetate prea des de elevi au început să se roadă pe la margini şi să se rupă şi mai tare. Deci, a fost nevoie de o nouă intervenţie a elevilor, pentru ca atlasul să nu se degradeze cu totul.

De astă dată lipitura hărţilor rupte, ca şi a celor desprinse de pe tartaje, s-a făcut de elevi între ei, cu mijloacele pe care le-au avut la îndemînă: gumă arabică şi hîrtie de proastă calitate, scoasă de prin caietele lor de notiţe, cu socoteli de aritmetică pe ea. Ba au mai făcut şi greşeala că au acoperit şi cîteva cuvinte din însemnările făcute de înaintaşii lor din anul 1855, pe tartajul prim. De aceea cuvintele acoperite, le-a transcris în paranteze drepte. Hărţile rupte în mai multe bucăţi, din interiorul atlasului, au fost lipite în mod grosolan, pe dos, cu petece de hîrtie de diferite mărimi, desfăcute cu mîna de prin caietele lor. Aşa, la harta nr. 6 (Asia Mică) s-au lipit cinci petice de hîrtie albă şi două de culoare verde albăstrie.

Clasa, care a făcut această operaţie necesară, dar puţin lăudabilă prin sărăcia şi stîngăcia execuţiei, era tocmai clasa în care se afla şi Creangă Ion, din Humuleştii Neamţului. După cum însuşi mărturiseşte în amintirile din copilărie, el s-a înscris la Seminarul din Mănăstirea Socola în luna septembrie, din anul 1855. Citäm: „Cum nu se dă scos ursul din bîrlog, ţăranul de munte strămutat la cîmp, şi pruncul deslipit de sînul mamei sale, aşa nu mă dam eu dus din Humuleşti în toamna anului 1855, cînd veni vremea să plec la Socola, după stăruinţa mamei" [8]). După această indicaţie, Ion Creangă era elev în clasa a III-a, în decembrie 1857, cînd s-a făcut „lipitura" atlasului.

Creangă n-a continuat şi cursul superior al Seminarului, ci pe baza Şcoalei de catiheţi din Fălticeni şi a cursului inferior din Seminaria Veniamină, el a fost hirotonit diacon la Biserica Patruzeci de Sfinţi din Iaşi. Dorind să-şi continue studiile, îl găsim înscris la Facultatea de Teologie din Iaşi, în anul şcolar 1860-1861, printre cei 4 studenţi extraordinari, audiind „benevol" cursurile [9]).

---

8) Ion Creangă, *Opere*, Ediţie critică de G. T. Kirileanu, Buc. 1939, p. 243.

9) D. Berlescu, *Universitatea din*

Ultima însemnare de pe atlasul nostru, este cuvîntul „putere“ scris caligrafic cu litere latine la mijlocul tartajului al doilea, în interior. Semn, că sîntem în epoca de tranziţie de la literile cirilice, la cele latine. In afară de aceasta, în seminar se introdusese limba latină, care îşi avea alfabetul ei din vechime pe care elevii îl învăţau odată cu predarea gramaticii latine.

După anul 1860, se pare că atlasul n-a mai fost dat pe mîna elevilor, ci a fost reaşezat în biblioteca, unde a fost inventariat de două ori: prima dată la nr. 4335 şi a doua oară la nr. 6679. Scăpînd astfel din mîna elevilor, a intrat în stăpînirea şi mai necruţătoare a cariilor.

Pr. ILIE GHEORGHIŢĂ

O altă ştire despre Tipografia Mitropoliei Moldovei.

La 20 aprilie 1821, Mitropolitul Veniamin Costachi trimetea o scrisoare către „chir Dositei igumen monastirii Bogdanii“ prin „cuvioşia sa chir Antonie, ipistatul tipografiei mitropoliei şi proegumen al acelei mănăstiri“, ce era însoţit şi de cumnatul său, care urma – probabil – să mai zăbovească aici pînă „se vor linişti vremiile“, după care se va înapoia la Iaşi.

Acest *Antonie*, care acum era *„ipistatul“* – administratorul – tipografiei mitropolitane, fusese pînă de curînd egumenul acestei mănăstiri, pentru că în scrisoare se arată că vine acum să dea în primire averea mănăstirii „cu izvod iscălit de cuvioşia sa“.

Cu acest prilej, vedem grija şi sfatul mitropolitului ca să nu se producă, cu această ocazie, nici o „pricină de supărare“; o notă Post scriptum, arată că, noul egumen e îndatorat să dea mitropoliei o sumă de bani din embatic, întrucît Camara Ocnelor, ce se găsea atunci în strîmtoare financiară nu putea să plătească o poliţă; Mitropolitul are de asemni grija să-l avertizeze, să procedeze în aşa fel ca „sminteală să nu se facă“.

Dar documentul acesta e interesant deoarece ne dă ştirea că chir Antonie trecea de aici la Braşov „pentru cumpărarea hîrtiei ce trebuie la tipografie“ şi cînd noul egumen va fi înştiinţat că a dat hîrtie „la margine“, adică la frontieră, la vamă, să o transporte la Iaşi, cu carele mănăstirii „ca să nu se mai îngreueze cheltuiala cu chirie“.

Iată, acum textul scrisorii:

„Cuviosiei tale chir Dositei igumen Monăstirei Bogdanii, blagoslovenie îţi trimitem.

Cuvioşia sa chir Antonie ipistatul tipografiei mitropoliei şi proegumen acelei mănăstiri viind acum acolo, împreună cu cumnatul cuvioşiei sale pentru ca să-ţi încredinţeze mănăstirea cu toate ale ei averi mişcătoare şi nemişcătoare, scriem cu liniştire fără nici un fel de supărare, să primeşti acelui ce le va da cu izvod iscălit de cuvioşia sa fără a da cît de puţină pricină de supărare ori cuvioşiei sale sau cumnatului cuvioşiei sale, decît pentru nemulţumirile ce tot să urmează din partea cuvioşiei tale pentru monastire la cîteceva ne vei înştiinţa pe noi şi după venirea aici a lui chir Antonie se va pune la cale de către noi.

O să voiţi, dacă întîmplarea va urma, ca să nu să poată ridica cumnatul cuvioşiei sale acum din pricina turburărilor ce urmează, să rămînă acoalea în mănastire

---

Iaşi de la 1860-1918. Publ. în Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi 1860-1960, vol. I, Bucureşti 1960, p. 100.

pînă se vor linişti vremiile şi vei avea despre dumnealui nici un fel de supărare.

Iar cuvioşia sa chir Antonie avînd a trece de acoalea la Braşov, pentru cumpărarea hîrtiei ce trebuie la tipografie, la întoarcerea sa, făcîndu-ţi ştire că au dat hîrtie la margine să te îngrijeşti ca cu carele monastirii să o ridici de acoalea şi să o trimiţi aicea în mitropolie ca să nu se mai îngreueze cheltuiala cu chiria. Aceasta şi fii blagoslovit.

1821 Apr[ilie] 20

Veniamin
Mitropolit Moldovei

Fiind după nădejdea ce o avem ca să ridicăm de la camara ocnelor o poliţă de 2000 lei, ni s-a dat o sută nouă zeci 190 p[oli] pentru ca acum camara nu iaste în stare de a-i răspunde această poliţă, îndatorim pe cuvioşia ta ca să faci toate chipurile ca din banii embaticului să împlineşti suma aceasta sau de nu se va putea deplin, măcar una mie lei să faci ca să putem împlini această trebuinţă care iaste de mare folos. Sminteală să nu să facă. Ipac".

Pr. GABRIEL COCORA

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

Emilianos Timiadis, Episcop (ortodox) **Die Ekklesiologie des Lutherischen Weltbundes,** în L. R. 1-2/1961.

Conştiinţa că în afară de Biserică nu poate exista creştinism adevărat, că în ea – care-i Trupul tainic al Domnului – se concretizează creştinismul şi că Biserica şi creştinismul sînt două noţiuni inseparabile, ca apariţie şi cuprins, – una fără alta fiind fără sens autentic – determină confesiunile creştine să stăruie asupra caracterului lor ecclesiologic, concepîndu-l firește, diferit.

In perspectivă ecumenică e preocupată de această problemă şi „Uniunea luterană mondială". Peter Brunner, profesor de teologie sistematică la Heidelberg formulează problema în articolul: „Der LWB als ekklesiologisches Problem" în L. R. 3/1960, determinînd ample discuţii atît din partea luterană, cît şi din partea unor teologi de alte confesiuni.

După P. Brunner „Uniunea luterană mondială" deşi, după constituţia ei, nu-i Biserică, totuşi în activitatea dezvoltată pe baza sa doctrinară, se comportă ca o Biserică, asumîndu-şi notele ei caracteristice. Pe această bază doctrinară comună – Sf. Scriptură, Mărturisirea Augsburgică, Catehismul lui Luther – Bisericile membre au să formeze împreună o „comunitate bisericească" tinzînd la constituirea unei Biserici luterane mondiale, care să nu fie însă un Vatican. În conceptul său despre Biserică, P. Brunner acordă primatul, în chip absolut, doctrinei faţă de organizarea şi structura vieţii în Biserică. Consensul asupra doctrinei e prezentat ca premisa hotărîtoare pentru unitatea Bisericii. Faptul că „Uniunea" se întemeiază pe o bază doctrinară, iar acorda caracterul de Biserică şi posibilitatea să devină Biserică luterană mondială. Organizaţia şi forma acestei Biserici sînt de natură secundară. P. Brunner mai subliniază că Sf. Scriptură este unicul izvor de normă infailibilă pentru învăţătura şi activitatea Bisericii. Iar recunoaşterea unei comunităţi de „amvon şi împărtăşanie" ar oferi tot ce-i necesar pentru realizarea vizibilă a unităţii Bisericii. Dar s-a obiectat acestor afirmaţii că după relatările N. T., Biserica nu poate fi prezentată ca un grup de asociaţii independente, cu vagi şi imprecise forme de organizare şi structurare bisericească în viitor. Organizarea – firește, fără chestiuni de amănunt, – asemenea doctrinei, aparţine conceptului despre Biserică de la început, – funcţiunea apostolică o găsim din tot începutul. Da, Biserica lui Hristos este Una Sancta dar aceasta nu înseamnă – s-a obiectat – că şi Biserica luterană este aşa. Mai afirmă unii că expunerea lui Brunner e plasată în schema alternativelor. Căci dacă Brunner defineşte „Uniunea" drept o „alianţă liberă de Biserici", atunci

ea trebuie să renunţe la „baza doctrinară confesională", aceasta neputînd fi obligatorie. Dacă nu renunţă, atunci „Uniúnea" nu poate fi o „alianţă liberă" şi trebuie să tindă să devină „organul unei Biserici luterane mondiale" sau, mai bine zis, „uniunea" trebuie să se interprteze pe sine drept „Biserică mondială". Apoi, dacă „Uniunea" formulează hotărîri de credinţă, atunci ea nu mai activează ca „alianţă liberă de Biserici", ci ca Biserică, — pe cînd, după constituţia ei „Uniunea" urmăreşte realizarea unităţii de credinţă şi mărturisire între Bisericile luterane. Deci tot alternative.

Dar în problema eclesiologiei „Uniunii luterane mondiale" a fost invitat să-şi spună cuvîntul şi Episcopul ortodox, Emilianos Timiadis, reprezentantul Patriarhiei ecumenice din Constantinopol în Consiliul Mondial al Bisericilor. Îl prezentăm în esenţă.

In primul rînd autorul nu acceptă afirmaţia lui P. Brunner că Scriptura este singura autoritate. Principiul „sola scriptura" exista în primul veac? Este doar în afară de orice dubiu că tradiţia orală, după care se orienta Biserica primară, a premers N. T. Însuşi Brunner menţionează în treacăt că Apostolii au primit porunca „să propovăduiască şi nu să scrie". Deci înţelegerea bună a istoriei creştinismului primar este de importanţă decizivă pentru înţelegerea vieţii Bisericii. Puterea, prin care se susţine Biserica primară, era „tradiţia interioară" aflată în toate Bisericile răspîndite în „oicumene". Această tradiţie era în legătură cu experienţa duhovnicească şi cu continuitatea vieţii duhovniceşti. Ea nu se orienta după o concepţie individualistă ci după un principiu supraordonat individului. In acest domeniu duhovnicesc cunoaşterile nu mai au caracter personal, ci supranatural. Inainte de a deveni învăţătură scrisă, precizată, creştinismul primar era o învăţătură vie în forma unei comunităţi slujitoare lui Dumnezeu a unei adunări euharistice şi a unei societăţi bisericeşti, căreia aparţinea şi colegiul episcopilor şi credincioşii. Înainte de a fi organizată şi structurată ierarhia, Sf. Biserică era viaţa şi experienţa duhovnicească. Aceasta-i esenţa creştinismului primar. Bisericile se caracterizau printr-o bază ecleziologică comună şi astfel nu era imaginabil ca o Biserică anumită să apuce pe alt drum în ce priveşte credinţa şi organizarea ei.

Afirmaţia că Scriptura este singurul izvor şi singura bază legală a Bisericii nu poate sta în picioare fără considerarea structurii sacramentale şi liturgice a Bisericii. Autoritatea Bisericii nu-i dependentă de o adunare de membri amorfi. Firește, după împrejurări şi timp, Bisericile pot merge, în activitatea lor, şi pe drumuri care să le deosebească întreolaltă. Fiecare Biserică este doar un organism divin — uman viu şi trebuie să ţină seama de orice dezvoltare istorică, acomodîndu-şi activitatea trebuinţelor duhovniceşti ale timpului.

Dar îndărătul acestei deosebiri între Biserici trebuie să stea o învăţătură şi disciplină unitară. Creştinismul primar a trecut prin multe crize cristologice şi ecclesiologice şi prin prefaceri sociale; învăţătura sa a rămas însă neschimbată, chiar şi în cele mai răzleţe comunităţi. O adunare de membri eterogeni nu poate constitui o omogenitate. Cît timp anumiţi membri ai ei stau separaţi de unitatea de doctrină, nici o autoritate superioară nu poate fi privită ca manifestarea Bisericii celei unice. Astfel de grupuri nu

sînt în stare să dea expresie unităţii de credinţă şi să participe la apostolicitatea Bisericii şi la harurile Sfîntului Duh. Pot fi numai o simplă adunare omenească. Cine nu se află în Biserică, nu trăieşte în Hristos.

Părinţii bisericeşti accentuiază mereu că dezvoltarea creştinismului în primele timpuri se explică prin faptul că cei încreştinaţi se adunau împreună, şi „aveau toate în comun" (F. A. II, 44), ceea ce înseamnă că formau o comunitate euharistică. De la Rusalii, Biserica adevărată este prezentă acolo unde se săvîrşeşte „Koinonia" euharistică şi unde fiecare este încadrat în Hristos ca membru al aceluiaşi trup şi sînge. Şi această unitate sacramentală exclude orice individualism dăunător. În această ordine de idei, autorul atrage atenţia că trebuie bine deosebit între o eclesiologie sacramentală şi o eclesiologie fundamentalistă, care se sprijină pe ideea creştinătăţii universale fără contur. În cadrul eclesiologiei sacramentale, fiecare comunitate euharistică condusă de un episcop, dispune de plenitudinea Bisericii lui Hristos. Această catolicitate e legată de manifestarea locală a Sf. Taine.

Pluralitatea geografică nu poate schimba unitatea mistică a Bisericii.

O altă dificultate în conceptul eclesiologic a lui P. Brunner vede autorul în constituirea unui colectiv conducător suprem şi permanent, care să cuprindă toate Bisericile membre. Acest colectiv şi-ar asuma dreptul să convoace Bisericile confesionale şi să vorbească în numele lor. Totodată însă el nu trebuie să fie un fel de „suprabiserică".

Pentru lămurire, autorul face o succintă expunere a relaţiei dintre Bisericile ortodoxe autocefale. În ortodoxie, în cadrul aceleeaşi unice Biserici, există multe Biserici singulare, care au însă pe acelaşi unic cap şi acelaşi unic adevăr. Astfel există o pluralitate de Biserici singulare, unite întreolaltă sacramental şi avînd aceeaşi credinţă şi aceeaşi tradiţie. Deşi în înfăţişarea istorică a Bisericii celei unice această pluralitate ia forme diferite, ea nu produce însă nicidecum o pluralitate dogmatică. Deosebirile întîlnite în obiceiurile liturgice şi în specificul diferitelor caractere naţionale, nu privesc nicidecum învăţătura şi n-au nici o influenţă asupra adevărului revelat.

Unitatea acestor Biserici independente îşi află expresie în două feluri: în interior şi în exterior. Unitatea interioară corespunde unităţii Trupului lui Hristos şi vieţii în Hristos. Această viaţă înlăuntrul Bisericii nu poate fi înţeleasă în mod cantitativ, ci numai calitativ. Unitatea de viaţă a Bisericii ca Trupul lui Hristos se exprimă şi în acordul existent în viaţa membrilor ei. Această unitate interioară este premisa unităţii exterioare, manifestată în aceeaşi credinţă, în aceeaşi rugăciune, în aceeaşi conştiinţă morală, avînd şi aceeaşi ierarhie canonică şi disciplină bisericească. Independenţa, conducerea proprie şi autonomia diferitelor Biserici mici duce la acţiuni arbitrare sau izolare reciprocă, căci aceste comunităţi au aceeaşi viaţă harică, aceleaşi mijloace harice şi aceeaşi disciplină bisericească. Prin Sf. Taine ele stau în cea mai deplină comuniune. Această formă a unităţii a existat şi în timpul apostolic, cînd sf. Euharistie era semnul vizibil pentru existenţa celei Koinonia. După cum se înţelege din epistolele pauline, comunităţile creştine întemeiate de apostoli păstrau între ele o comu-

niune duhovnicească, exprimată vizibil în adunări locale, în concilii ecumenice, în salutări frăţeşti şi ajutor material reciproc. Sistemul Bisericilor autocefale naţionale este foarte potrivit pentru exprimarea unităţii în forma pluralităţii, întrucît Biserica există în acelaşi timp în diferite ţări şi-i supusă la diferite influenţe. La aceasta se mai adaugă faptul că Bisericile autocefale mărturisesc aceeaşi credinţă şi au aceleaşi sf. Taine, păstrîndu-se astfel legătura canonică între ele, – fiecare Biserică autocefală recunoscînd, în plus, ierarhia tuturor celorlalte Biserici. În felul acesta s-a stabilit o astfel de solidaritate şi reciprocă dependenţă sacramentală, încît, în cazul săvîrşirii unei abateri de către o Biserică, imediat toate celelalte Biserici ar apăra credinţa şi disciplina bisericească. Creştinismul ortodox s-a răspîndit în diferite ţări, totdeauna însă ţinînd seamă de limbă şi tradiţia fiecărei ţări. Deci în ortodoxie fiecare Biserică singulară este Biserica lui Hristos şi fiecare episcop este episcop al întregii Biserici a lui Hristos, deşi teritoriul administraţiei sale pastorale este delimitat local. Evident, împrejurări istorice au dus la întemeierea mai multor sedii episcopale. In primele veacuri au fost înfiinţate cele cinci patriarhate vechi şi alte împrejurări istorice au dus la acordarea primatului de onoare – primus inter pares – patriarhatului din Constantinopol, fără să implice exercitarea anumitor drepturi asupra celorlalte Biserici. Deci în ortodoxie există o sinteză formată din libertate şi autoritate. Există credincioşii severe faţă de rînduiala canonică, împreunată cu libertatea tuturor Bisericilor în cadrul ortodoxiei. Libertatea aceasta priveşte reglementarea independentă a tuturor chestiunilor unei Biserici, fără amestecul celorlalte Biserici. Dar şi în Bisericile autocefale deasupra tuturor episcopilor se află sinodul şi deasupra acestor sinoade se află sinodul ecumenic. Cît timp un sediu episcopal dispune de succesiune apostolică, respectiva Biserică locală posedă plenitudinea harului. Communio sanctorum face ca fiecare Biserică singulară să fie încorporată în toate celelalte Biserici şi acestea în ea. În felul acesta ele prezintă o unitate organică şi mistică, care face imposibilă o separare şi desfacere de Trupul lui Hristos. Potrivit acestui principiu, Bisericile singulare nu sînt organisme independente, putînd să ignoreze celelalte Biserici. Unitatea Bisericii constituie o comunitate vie cu responsabilitatea reciprocă a membrelor.

Firește, prof. Brunner voieşte – spune autorul – să întărească prin conceptul său eclesiologic cît mai mult legăturile dintre Bisericile membre ale „Uniunii luterane mondiale“, şi să acorde cît mai multă autoritate colectivului conducător. Desigur, colectivul conducător trebuie să dispună de o anumită măsură de autoritate, dar fără ca Bisericile membre să-i fie total subordonate şi să-şi piardă libertatea de acţiune. „Uniunea“ trebuie să aibă un caracter cu adevărat reprezentativ. Dacă părţile compun întregul, atunci această totalitate, care exprimă spiritul membrilor, trebuie să fie în situaţia de a putea susţine şi conduce viaţa şi dezvoltarea părţilor, pentru ca ele să meargă pe acelaşi drum. Acesta-i motivul pentru care – spune autorul – „Uniunea“ trebuie să dispună de o autoritate care să aducă o întărire a caracterului eclesiologic al părţilor sale. Firește, autoritatea aceasta trebuie să-şi derive puterea sa nu

numai de la consensul diferitelor Biserici membre confesionale, ci în primul rînd dintr-un izvor haric de origină apostolică întrucît e vorba de autencitatea dogmatică. Cu alte cuvinte, o astfel de Uniune mondială nu poate avea o autoritate per se; ea trebuie să-şi probeze originea prin o neîntreruptă succesiune apostolică în ierarhia sa şi prin apartenenţa sa la credinţa creştină universală.

Sistemul relaţiilor interbisericeşti din ortodoxie nu-i o invenţie omenească în scopul unei eficiente administraţii bisericeşti. Ea exista în timpul apostolic, fiind confirmată de conciliile ecumenice. Dacă o nouă organizare bisericească nu se conduce după acest criteriu eclesiologic, atunci orice propunere în privinţa ei nu va putea creea decît o comunitate curat omenească, lipsită de orice autoritate.

De aceste elemente, după părerea aurorului, trebuie să ţină seama efortul de a întemeia o eclesiologie în cadrul confesiunii luterane. Dacă lucrul i-ar succede prof. Brunner, atunci – spune autorul – s-ar realiza un mare cîştig pe plan ecumenic.

Diac. Prof. O. BUCEVSCHI

Noi studii asupra oraşului Tomis (Constanţa).

În ultimii ani, datorită intenselor cercetări arheologice întreprinse pe litoral în locul vechilor aşezări greceşti, au fost scoase la lumină numeroase monumente arheologice care furnizează noi date – nebănuite – asupra vieţii locuitorilor din epoca sclavagistă. Multe din aceste mărturii materiale ne dezvăluie preocupările economice, militare şi culturale ale acestor locuitori, altele ne îmbogăţesc cunoştinţele noastre asupra vieţii religioase. Toate cercetările ştiinţifice au fost posibile prin grija atentă a statului care acordă sume importante pentru săpături arheologice şi se îngrijeşte de crearea specialiştilor şi de conservarea pieselor descoperite.

După apariţia unei monografii arheologice dedicate unor centre importante (Callatis, Histria, Capidava) acum se pregăteşte studiul monografic asupra centrului vieţii romane la Dunărea de Jos oraşul Tomis –, metropolă a Scythiei Minor. Din cele mai recente studii asupra aşezării spicuim cîteva care ar putea interesa şi pe cititorii revistei.

V. Barbu, *Considérations chronologiques basées sur les donnés fournies par les inventaires funéraires des necropoles tomitanes*, în *Studii Clasice*, t. III (1961) pp. 203-225.

Comunicarea de mai sus a fost prezentată de autor în cursul lucrărilor conferinţei internaţionale de studii clasice din ţările socialiste, ţinută la Eforie între 18-24 septembrie 1960.

După ce scoate în relief lipsa de grijă pentru cercetarea şi conservarea culturii materiale din trecut de care au dat dovadă oficialităţile burgheze, autorul reaminteşte grija pe care, azi, conducerea de stat o depune pentru cercetarea ştiinţifică şi conservarea în condiţii excelente a tuturor depozitelor arheologice de pe teritoriul Patriei noastre. În continuare, autorul îşi propune să delimiteze în timp şi spaţiu cele cinci necropole tomitane, să studieze riturile de înmormîntare, să dateze inventariile funerare şi să le claseze.

Necropolele sînt aşezate după obiceiul greco-roman de-a lungul

vechilor drumuri care porneau de la Tomis spre cetăţile din jur. Din cele 185 morminte descoperite pînă acum — dintre care numeroase sarcofage din piatră sau plăci de piatră şi cărămidă s-a cules un bogat inventar funerar ajutînd pe cercetătorii de azi să precizeze riturile de înmormîntare şi să cunoască bogăţiile claselor dominante. Importante pentru noi, sînt mormintele din necropolele III şi V, majoritatea din sec. IV şi următoarele, săpate adesea în malul falezei şi dintre care, majoritatea par a fi fost folosite de creştini. Suscită mare interes descoperirea unor cavouri subterane foarte îngrijit săpate, unele sub formă de cruce cu semicalotă sferică la întretăierea braţelor şi din care lipseşte orice inventar mortuar. Lipsa inventarului arheologic nu poate fi atribuit sărăciei celui îngropat ci ritului deosebit de îngropare ca urmare a altei credinţe, adică a creştinismului. „Adepţii noii religii părăsesc vechile rituri păgîne şi elimină, printre altele, bogăţia podoabelor, pentru a manifesta astfel cumpătarea şi modestia care caracterizează creştinismul în epoca primară“ (p. 208). Primii creştini veniţi probabil din diferite zone ale imperiului vor folosi deci şi la Tomis sistemul de îngropare practicat în Alexandria, Roma şi alte centre, al catacombelor, deşi cele două monumente funerare nu pot fi numite catacombe obişnuite, în primul rînd pentru că nu păstrează decît un singur schelet. Multă asemănare arhitectonică au aceste monumente funerare cu „martyria“ dintre care cele mai multe aveau forma de cruce greacă iar în centru, mormîntul martirului. În cadrul actual al cercetărilor credem că nu se pot identifica aceste monumente cu capele martirice, în primul rînd datorită micimii lor şi înălţimii reduse (cc. 1 m.). Cel mult ele reproduc forma capelelor martirice din Orient. Aşteptăm descoperirea altor monumente din epoca veche care să intereseze istoria Bisericii romîne şi arheologia creştină prin datele revelatorii asupra practicilor şi obiceiurilor vechilor creştini ca şi legăturilor cu lumea din restul imperiului roman.

V. Canarache, director al muzeului arheologic Constanţa ne prezintă în paginile aceleiaşi reviste mozaicul recent descoperit în zona vechiului port Tomis. *(L'Edifice à mosaique découvert devant le port de Tomis*, în *rev. cit.*, pp. 227-240).

În toamna anului 1959, lucrîndu-se la fundaţiile unui nou bloc în apropierea pieţii Independenţei s-a descoperit la 5,50 m. sub nivelul actual de locuire un mare mozaic care a suscitat de la început atenţia cercetătorilor şi a publicului. Săpăturile sistematice întreprinse în anii următori au degajat uriaşa construcţie în terase, împodobită cu mozaic policrom. Din întreaga clădire lungă de circa 100 m. şi lată de 20 m. o parte s-a surpat încă din antichitate, antrenînd astfel şi o parte a mozaicului. Distrugerea a avut probabil loc în sec. V, ca urmare a unui cutremur de pămînt. Pereţii care mărgineau pe trei laturi terasa cu mozaicul au fost placaţi cu marmură multicoloră în mare măsură sculptată şi împodobiţi cu „splendide capiteluri corintice“. Latura a patra a terasei este deschisă spre mare, deci clădirea nu a fost niciodată acoperită. Mozaicul, din cinci culori, este împodobit cu ornamente geometrice şi florale stilizate cu o bogăţie rar întîlnită chiar în cen-

trele mari ale împeriului. Sub terasa cu mozaic, formînd o singură clădire, se află a doua terasă cu mai multe încăperi boltite destul de mari (cc. 10×5 m.) care au îndeplinit probabil rolul de magazii şi antrepozite.

Se pare că la nivelul acestei terase se află pe latura sud estică a clădirii o basilică comercială şi probabil alte construcţii care vor putea proba avîntul economic al metropolei Pontului Stîng. Autorul emite părerea că monumentul cu mozaic făcea parte din complexul comercial al Tomisului, poate chiar agora oraşului, deşi poziţia ei este mărginaşe faţă de oraş. Tot aşa de bine ar putea fi un *Oikos* de tip alexandrin sau o bursă pentru marile tranzacţii comerciale. Monumentul pare să dateze din sec. II-III e. n. „Un centru de afaceri de importanţa aceluia care face să-l fi avut Tomisul, un centru edilitar ajuns la un aşa înalt grad de dezvoltare după cum o dovedesc amploarea tehnicii sistemului de construcţie, valoarea însăşi a imensului mozaic şi marile suprafeţe de pereţi placaţi cu marmură sculptată, amenajarea a trei terase legate cu portul, toate acestea ne dau dreptul să tragem concluzia că oraşul Tomis a fost în epoca aceea un oraş foarte bogat“ (p. 239).

Tot *V. Canarache*, prezintă în colecţia „Monumentele Patriei noastre“ străvechea aşezare de la Tomis (**Tomis**, Bucureşti, 1961, 43 p., 30 il.+3 pl.). Se face un scurt istoric al cetăţii de la primele ei începuturi cu amintirea etapelor importante din dezvoltarea acesteia şi ale cercetărilor arheologice întreprinse din secolul trecut pînă astăzi. „Datorită muncii sistematice întreprinse în anii puterii populare, am ajuns să cunoaştem unele condiţii esenţiale ale existenţei şi dezvoltării societăţii omeneşti timp de aproximativ trei mii de ani, pe teritoriul ocupat astăzi de oraşul Constanţa. De asemenea, am ajuns la cunoaşterea documentată a topografiei oraşului Tomis, a unor condiţii istorice şi social-economice în care s-a dezvoltat oraşul şi a însemnătăţii lui în cadrul istoriei vechi“ (p. 8).

Capitolul al doilea se ocupă cu *obiective arheologice în aer liber şi în muzeu*. Sînt prezentate ruinele zidului roman de incintă, datînd din sec. III e. n. refăcut adesea şi din care s-au păstrat cîteva porţiuni ca şi unele turnuri de apărare şi porţi de acces.

Pe terenul fostei gări au fost descoperite două bazilici – dintre care una de proporţii apreciabile, datate din sec. IV-V, iar în jurul lor numeroase străzi, fîntîni, locuinţe şi ateliere. Cele două bazilici cu zidurile păstrate pînă la înălţimea de doi metri, cu absidele, navele şi criptele lor boltite şi cu interiorul tencuit şi zugrăvit în culori, cu pardoseală şi scări de marmură“ sînt în curs de degajare completă. Pe faleza de sud-vest a Constanţei se întindea în antichitate portul şi în zona aceasta au fost dezgropate numeroase monumente. Cel mai de seamă monument este construcţia cu marele mozaic despre care a fost vorba şi mai sus. În cuvinte elogioase este descris mozaicul uriaş al terasei edificiului. „Graţia şi eleganţa stilizărilor, caracterul lor realist în transpunerea decorativă a elementelor... fantezia şi varietatea izvoadelor, ritmul îmbinării lor armonioase dau o deosebită valoare artistică acestui mozaic, unul dintre cele mai importante vestigii de artă ale vechiului Tomis“ (p. 23).

Muzeul regional Constanţa cu-

prinde în sălile sale numeroase monumente ale culturii materiale a vechilor locuitori. Sarcofage, altare, piese arhitectonice, inscripţii, statui, îmbogăţesc colecţiile muzeului şi dezvăluie bogăţia şi gustul artistic al locuitorilor tomitani. De asemenea, uneltele din metal sau piatră, ceramica variată, obiectele de podoabă, vasele de uz casnic, toate reţin atenţia privitorului şi sînt obiecte de cercetare pentru specialişti. În sala capitelurilor se află una din cele mai bogate colecţii de capiteluri din lume, majoritatea găsite în Constanţa. De asemenea, printre colecţiile valoroase ale muzeului se află şi tezaurul numismatic, cuprinzînd numeroase piese din emisiunile monetare locale.

În capitolul trei sînt cuprinse *mărturii asupra activităţii economice din Tomis.* Prin săpăturile arheologice efectuate în ultimii ani s-au aflat noi mărturii asupra preocupărilor şi activităţii economice a tomitanilor. Majoritatea erau agricultori şi cultivatori de viţă de vie, deşi n-au lipsit nici meseriaşii sau navigatorii. Printre importantele clădiri care dau mărturie asupra preocupărilor tomitane se numără şi marele atelier de prelucrare a marmurei descoperit în 1958 ca şi numeroasele ateliere şi cuptoare ceramice şi cele pentru fabricat şi suflat sticla. În mare măsură toate produsele acestor ateliere erau destinate consumului intern, dar şi schimburilor comerciale pe care le întreţineau negustorii tomitani cu populaţiile din jur.

Clădirile impozante, împodobite cu frize sau alte elemente decorative, numeroasele ateliere, marele complex comercial, al bursei de tranzacţii comerciale, antrepozitele şi magaziile portuare, toate confirmă afirmaţiile scriitorilor din antichitate care vedeau în Tomis, „prea strălucitul oraş", marea metropolă a Pontului Stîng.

I. I. GEORGESCU

Augustin Z. N. Pop: **Contribuţii documentare la biografia lui Eminescu.** Ed. Academiei R. P. R., Bucureşti 1962.

În Editura Academiei R. P. R. a apărut o interesantă lucrare intitulată: *Contribuţii documentare la biografia lui Eminescu*, datorită harnicului cercetător pe tărîm literar, *Augustin Z. N. Pop*. Cartea conţine un număr de aproape 350 documente din care multe inedite şi se referă în ansamblul lor la clarificarea unor aspecte necunoscute, puţin cunoscute sau controversate din viaţa marelui nostru poet, Mihail Eminescu.

Materialul adunat cu grijă şi conştiinciozitate a fost cercetat şi transcris „după originalele din colecţiile Serviciului de manuscrise ale Bibliotecii Academiei R. P. R., din Arhivele Statului Iaşi, Arhivele Statului Botoşani, Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva Sfatului Popular Cucorăni, Arhiva Mănăstirii Putna, Biblioteca Regională Galaţi, Arhiva Şcolii Mixte de 7 ani Călineştii lui Cuparencu, Arhiva parohiei din Călineştii lui Cuparencu, arhivele personale ale membrilor familiei Eminescu (Bucureşti)". De asemenea, autorul a făcut în mai multe rînduri „anchete de teren la Ipoteşti şi la Călineştii lui Cuparencu şi au fost ascultaţi numeroşi informatori vîrstnici şi tineri". (p. 9).

Pornind într-o ordine logică, autorul ne pune în faţă, în primele capitole, date şi documente

referitoare la strămoşii poetului după tată (Eminescii) şi după mamă (Iuraşcu); documente privind istoria Ipoteştilor, locul drag al copilăriei lui Eminescu. La acest capitol, aflăm cu adîncă strîngere de inimă despre actul necugetat al moşierului Constantin Papadopol care – după ce ajunsese proprietar al moşiei Ipoteşti – într-o noapte de iulie a anului 1924 a dărîmat casa în care copilărise – sau poate chiar se şi născuse – marele nostru poet; o dărîmase pentru absurdul motiv că-l supărau prea des vizitatori din ţară şi din străinătate. Cu acest prilej aflăm şi despre vehementul protest al ţăranilor ipoteşteni împotriva nesăbuitului act al inconştientului moşier, întrucît, ţăranii consăteni ai poetului preţuiau într-atît această casă încît o socoteau ca un local sfînt şi o admirau ori de cîte ori treceau prin dreptul ei.

Un capitol nou în lucrarea de faţă îl constituie şi datele despre atitudinea căminarului Gh. Eminovici şi a socrului său stolnicul Vasile Iuraşcu faţă de Unire. După cum vedem din unele documente prezentate, amîndoi erau sinceri partizani ai Unirei ţărilor romîne.

Interesant de reţinut este şi capitolul care se referă la ramura dinspre mamă a lui Eminescu, familia Iuraşcu.

Raluca – mama poetului – era al şaselea vlăstar.

Despre Raluca – mama poetului – (1816-1876) – aflăm din mărturia fiului său, căpitanul Matei Eminescu, cum că era o femeie cuminte, harnică şi evlavioasă.

Celelalte capitole tratează diverse faze din viaţa poetului. De remarcat sînt memoriile foarte preţioase ale căpitanului Matei, fratele poetului, care ne dă multe date inedite relativ la Eminescu, la părinţi, fraţi, rude şi alte aspecte vrednice de a fi cunoscute.

Interesante sînt şi paginile care tratează despre junimiştii şi Eminescu; Eminescu în Bucureşti, unde autorul, după minuţioase cercetări şi documente autentice stabileşte locuinţele gazde ale poetului – multe la număr – în timpul şederii sale în Bucureşti începînd din noiembrie 1877. Alt capitol se referă la participarea lui Eminescu la diferite Societăţi tinereşti progresiste din care desprindem că poetul înţelegea să se avînte alături de alţi tineri entuziaşti în diferite grupări care urmăreau progresul şi ridicarea ţării.

Paginile ce urmează se referă la ultimii ani trişti din viaţa genialului poet: îngrijirea sănătăţii la Odesa după primul atac de boală; timpul petrecut la Ospiciul de la Mănăstirea Neamţ; anii grei petrecuţi la Botoşani alături de credincioasa dar suferinda sa soră Harieta; aflăm de asemenea despre sprijinul care l-a primit – în aceşti ani grei – de la diferite persoane particulare şi cu această ocazie, din documentele vremii, luăm cunoştinţă cu adîncă mîhnire despre indiferentismul Statului burghez faţă de suferinţele poetului, indiferentism care a tergiversat condamnabil ajutorul ce se cerea grabnic acordat, iar cînd s-au hotărît, în sfîrşit, să i-l acorde – în ultimele luni din viaţa poetului – ajutorul era aproape de prisos.

Menţionăm şi faptul că Eminescu a fost internat la Ospiciul de la Mănăstirea Neamţ – cum am amintit mai sus – între 9 noiembrie 1886 – 9 aprilie 1887.

Aici a fost bine îngrijit şi tratat omeneşte datorită persoanelor de suflet care îl cunoşteau din

scris. Din timpul şederii sale la Neamţ trimite la Convorbiri Literare poezia *Dece nu-mi vii* care s-a şi publicat în numărul de la 1 februarie 1887.

Revenindu-i boala pentru a treia oară, poetul este internat la sanatoriul „Caritatea" fiind sub îngrijirea doctorului Alex. Şuţu, dar cu toate îngrijirile şi interesul inimosului doctor, boala progresa vertiginos şi în zorii zilei de 15 spre 16 iunie 1889 firul vieţii marelui poet se rupe pentru totdeauna.

La 17 iunie 1889, într-o sîmbătă, are loc înmormîntarea. Prohodirea s-a făcut la biserica Sf. Gheorghe Nou şi „informaţii contemporane spun că la orele 4 $^1/_2$ (16,30) înainte de începerea oficierii slujbei înmormîntării ale cărei răspunsuri le dă Bărcănescu – lăcaşul şi curtea din preajmă erau înţesate de lume" (p. 539), după care corpul neînsufleţit a fost petrecut pînă la cimitirul Şerban Vodă-Bellu – şi spre seara acelei zile de 17 iunie, rămăşiţele pămînteşti s-au înfrăţit cu ţărîna.

Cartea lui A. Z. N. Pop e o lucrare interesantă pentru că prin cele aproape 350 documente autentice, prin numeroasele planşe referitoare la arborele genealogic al familiei Eminovici, Iuraşcu, sau la locurile din Bucureşti pe unde a trăit sau a muncit poetul, autorul aduce multă lumină în unele probleme necunoscute pînă acum altele eronat redate de unii cercetători, iar altele controversate.

Eminescu, genialul poet, a cărui operă este azi tipărită în zeci de mii de exemplare şi este tradusă în aproape toate limbile pămîntului merita acest studiu pe lîngă altele care s-au tipărit în ultimii ani, datorită unor cercetători printre care se numără şi autorul studiului de faţă.

AL. BARDIERU

Din istoria Transilvaniei, vol. I, ed. II şi vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1961, XII+354 pp. (I); XVI+462 pp. (II).

De multă vreme se simţia nevoia elaborării unei noi istorii a Transilvaniei, întocmită pe baze cu adevărat ştiinţifice. Anul trecut, a apărut primul volum „*Din istoria Transilvaniei*" lucrare apreciată în chip favorabil de diferite recenzii apărute în presă. Din pricina numeroaselor cereri venite din partea cetitorilor în vederea reeditării cărţii, nu de mult a apărut în librării o a doua ediţie a volumului I. În această nouă ediţie au fost dezvoltate unele capitole pe baza rezultatelor cercetărilor recente, ţinîndu-se seama şi de sugestiile făcute în recenziile la prima ediţie. O dată cu reeditarea primului volum, a apărut şi volumul II.

Spre deosebire de istoriografia burgheză naţionalistă romînă, maghiară sau germană, recenta istorie a Transilvaniei prezintă în primul rînd viaţa şi lupta maselor, lupta eroică dusă veacuri de-a rîndul de iobagii şi muncitorii romîni în strînsă unire cu cei aparţinînd altor naţionalităţi, împotriva exploatării şi asupririi feudale şi mai tîrziu a celei capitaliste. În aceeaşi vreme este pusă în lumină şi îndoita asuprire la care a fost supus poporul romîn, care avea de luptat şi împotriva feudalilor maghiari, dar şi împotriva exploatării imperiului otoman şi mai tîrziu a imperiului habsburgic. Din această pricină întreaga istorie a Transilvaniei a fost străbătută de un şir neîntrerupt de răscoale şi revoluţii. Reiese din lucrare şi faptul că Transilvania a fost totdeauna legată de viaţa economică şi culturală din regiunile şi ţările de

la sud şi răsărit de Carpaţi, fie în cadrul Daciei libere sau al Daciei romane, fie în cadrul formaţiunilor statale romano-slave, fie ca voievodat în cadrul regatului feudal maghiar din secolele XI-XVI, fie ca principat autonom vasal Porţii otomane în secolele XVI-XVII, fie ca principat autonom în cadrul imperiului habsburgic în secolele XVIII şi în cea mai mare parte a secolului XIX.

Volumul I se deschide printr-un capitol introductiv semnat de Tiberiu Morariu: „Transilvania în cadrul unitar al teritoriului Republicii Populare Romîne" (pp. 1-15), în care sînt prezentate: teritoriul, populaţia, schimbările demografice din anii puterii populare şi economia Transilvaniei în complexul economic al R. P. R.

Capitolele II-V sînt redactate de Acad. Constantin Daicoviciu. Capitolul II ne înfăţişează *Epoca străveche sau comuna primitivă* (pp. 16-25), cu diferitele ei subîmpărţiri (paleolitic, mezolitic, neolitic, bronz, fier) şi uniunile tribale geto-dace. Capitolul III se ocupă cu *Epoca veche sau sclavagismul* (pp. 26-58), prezentînd dezvoltarea politică, economică, socială şi culturală din statul sclavagist dac şi din Dacia sclavagistă romană. Capitolul IV ne înfăţişează *Perioada de trecere la feudalim* (pp. 59-72), cu noile populaţii venite în Dacia după părăsirea ei de către romani: carpi, goţi, huni, gepizi, avari, slavi şi bulgari. Capitolul V se ocupă de *Formarea limbii şi poporului romîn* (pp. 73-88). Este interesantă concluzia pe care o trage Acad. C. Daicoviciu în urma cercetării acestei probleme, care a frămîntat atît de mult istoriografia modernă romînă şi străină: „Poporul romîn şi limba romînească, rezultat al romînizării elementului autohton daco-moesic, al asimilării treptate a slavilor şi a altor populaţii aşezate pe teritorul Romîniei de azi, s-au format în ultimile secole ale mileniului I e. n., în spaţiul carpato-danubian de la nordul Dunării inferioare, avînd ca teritoriu nucleu ţinuturile de deal şi de munte ale Daciei" (p. 88).

Următoarele trei capitole, redactate de Prof. Ştefan Pascu, ne prezintă orînduirea feudală pe teritorul Transilvaniei. Capitolul VI se ocupă cu *Perioada feudalismului timpuriu* (pp. 89-126), care în Transilvania ţine din secolul X pînă în secolul XII-, cînd apar cele două mari clase ale societăţii feudale: ţărănimea dependentă şi nobilimea posesoare a marilor domenii feudale. Sînt înfăţişate tot aici şi organizaţiile politice din Transilvania din secolul X şi începutul secolului XI, cucerirea Transilvaniei de către regatul feudal maghiar şi urmările acestei cuceriri, în special organizarea noului voievodat al Transilvaniei în cadrul regatului maghiar.

Capitolul VII se ocupă cu *Perioada feudalismului dezvoltat* (pp. 127-253), care în Transilvania durează din secolul XIV pînă la mijlocul secolului XVIII, avînd două subperioade: prima din secolul XIV pînă la începutul secolului XVI, iar a doaua de la această dată pînă la mijlocul secolului XVIII. In partea întîia este prezentată pe larg situaţia socială şi economică din prima subperioadă, lupta ţărănimii împotriva asupririi feudale, care a culminat cu răscoalele ţărăneşti de la Bobîlna din 1437 şi cu cea condusă de Gheorghe Doja în 1514, starea politică a voievodatului Transilvaniei, care mereu a manifestat o tendinţă de autonomie faţă de regatul Ungariei, dezvoltarea

artei şi a culturii. Partea a doua din acest capitol se ocupă cu formarea şi organizarea Transilvaniei ca principat autonom în 1541, dată la care şi Ungaria este transformată în paşalîc turcesc. Noul principat deşi vasal Porţii otomane, îşi păstrează şi pe mai departe autonomia internă şi instituţiile proprii. În continuare este prezentată starea economică şi socială, lupta antifeudală a maselor populare, situaţia politică a noului principat şi încercarea lui Mihai Viteazul de a-l uni cu Ţara Romînească şi Moldova într-un singur stat, apoi starea culturală, înfăţişîndu-se atît cultura romînească, cît şi a naţionalităţilor conlocuitoare. Ultima parte din acest capitol se ocupă cu principatul Transilvaniei sub stăpînirea habsburgică, de la 1688 pînă la mijlocul secolului XVIII. Este prezentată şi aici starea economică şi socială, lupta antifeudală şi antihabsburgică (sînt tratate aici şi răscoalele conduse de călugării Visarion Sarai şi Sofronie de la Cioara).

Capitolul VIII ne înfăţişează *Perioada destrămării feudalismului şi începuturile capitalismului* (pp. 254-317). Prima parte a acestui capitol se ocupă cu situaţia socială şi economică din a doua jumătate a secolului XVIII, cu marea răscoală populară din 1784 de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan şi urmările ei. O importanţă deosebită se acordă culturii din secolul XVIII şi de la începutul secolului XIX, stăruind asupra lucrărilor reprezentanţilor Şcolii ardelene. Partea doua din capitolul VIII redactată de Ştefan Imrech şi Alexandru Neamţu se ocupă cu dezvoltarea elementelor capitaliste în prima jumătate a secolului XIX în agricultură, manufacturi, industria extractivă şi comerţ.

Ultimul capitol al volumului, redactat de prof. Victor Cheresteşiu, ne prezintă *Transilvania în ajunul revoluţiei de la 1848* (pp. 318-350), arătîndu-se cum ascuţirea contradicţiilor sociale şi politice, ca şi dezvoltarea conştiinţei naţionale a tuturor popoarelor asuprite de Habsburgi, au dus în mod inevitabil la izbucnirea revoluţiei din 1848.

Volumul II prezintă evenimentele petrecute între anii 1848 şi 1918, adică perioada modernă din istoria Transilvaniei. Capitolul I, redactat de Victor Cheresteşiu, ne înfăţişează *Revoluţia de la 1848* (pp. 1-132). Autorul face o scurtă privire asupra revoluţiei din 1848 în apusul şi centrul Europei, trecînd apoi la prezentarea revoluţiei din Transilvania, cu marea adunare de la Blaj din 3/13 mai 1848, votarea unirii Transilvaniei cu Ungaria de către dietă fără consimţămîntul poporului şi urmările acestui act. Sînt cercetate apoi contradicţiile sociale şi naţionale dintre revoluţionarii romîni şi unguri în urma acestei uniri şi încercările celor mai buni revoluţionari democraţi în frunte cu Nicolae Bălcescu, de a uni forţele revoluţionare romîne şi maghiare împotriva duşmanului comun: Habsburgii. Se arată apoi felul în care revoluţia a fost înăbuşită insistîndu-se şi asupra însemnătăţii ei.

Capitolul II, întitulat „*Absolutismul şi regimul liberal*“ (pp. 133-186), este redactat de Cornelia Bodea şi Bujor Surdu. Este înfăţişat aici regimul reacţionar absolutist instaurat îndată după revoluţie şi care durează pînă în 1860, avînd menirea de a consolida domnia Habsburgilor şi unitatea imperiului. Sînt analizate urmările economice şi sociale ale revoluţiei din 1848-49, starea ţărănimii, a proletariatului şi a bur-

gheziei, viaţa politică, mişcările naţionale şi antihabsburgice. In ultima parte este prezentat aşa zisul regim „liberal“ din anii 1860-1867.

Capitolul III, redactat de Camil Mureşan, ne prezintă *Transilvania între anii 1867-1900* (pp. 187-264), adică perioada dualismului austro-ungar, inaugurat în 1867 şi care a durat pînă la prăbuşirea imperiului în 1918. Este înfăţişată pe larg dezvoltarea economică (minieritul şi siderurgia, industria uşoară, creditul, comerţul şi transporturile, agricultura şi creşterea vitelor) apoi viaţa socială (clasele sociale, situaţia ţărănimii, a proletariatului, burghezia şt moşierimea). O atenţie deosebită s-a acordat mişcării muncitoreşti din această perioadă, căci, o dată cu dezvoltarea capitalismului ia naştere clasa muncitoare şi mişcarea muncitorească. Încă de la mijlocul secolului XIX apar primele asociaţii muncitoreşti la Braşov şi Timişoara. Mai tîrziu, o dată cu marile acţiuni, greve şi lupte ale clasei muncitoare din acest timp, se dezvoltă şi conştiinţa de clasă, încep să pătrundă ideile marxiste, mişcarea muncitorească devine tot mai puternică, luînd fiinţă Partidul General Muncitoresc în 1880, apoi Partidul Social Democrat în 1890 şi Consiliul General al Sindicatelor în 1898. În această perioadă se agravează şi problema naţională. Ţărănimea romînă, care forma majoritatea populaţiei sufere şi acum o dublă asuprire: naţională şi socială. Burghezia romînă se constituie în partide politice, cel mai însemnat fiind Partidul Naţional Romîn. Partidele duc lupta împotriva asupririi naţionale, luptă care a culminat cu Memorandumul din 1892.

Capitolul IV, *Transilvania în primele două decenii ale secolului XX şi unirea Transilvaniei cu Romînia* (pp. 265-390), este redactat de Constantin Nuţu şi Acaţiu Egyed. Este înfăţişată situaţia economică şi socială, apoi viaţa politică şi agravarea asupririi naţionale, politica burgheziei romîne şi a Partidului Naţional Romîn, lupta comună a maselor pentru drepturi politice, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi împotriva pregătirilor de război, apoi Transilvania în timpul primului război mondial, mişcarea revoluţionară burghezo-democratică din Transilvania şi unirea ei cu Romînia. Actul unirii s-a înfăptuit în condiţiile prăbuşirii imperiului austro-ungar, în urma înfrîngerii militare şi sub loviturile revoluţionare ale maselor populare, în condiţiile desăvîrşirii formării statelor naţionale pe ruinile fostului imperiu. Unirea Transilvaniei cu Romînia a fost un act necesar şi progresist care corespunde intereselor şi aspiraţiilor poporului romîn de pe amîndouă laturile Carpaţilor.

Capitolul V, redactat de Vasile Curticăpeanu, ne înfăţişează *Dezvoltarea culturii în anii 1848-1918* (pp. 391-458). Este prezentată gîndirea social politică a vremii, dezvoltarea învăţămîntului, bibliotecile, societăţile ştiinţifice şi culturale, stăruindu-se asupra activităţii desfăşurate de „Asociaţia pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn din Transilvania“ (Astra), înfiinţată în 1861, ştiinţele pozitive, istoriografia, filologia şi lingvistica, literatura, pictura, teatrul, muzica, presa, fiecare cu reprezentanţii ei cei mai de seamă. Este de remarcat faptul că s-a dat o deosebită atenţie şi culturii naţionalităţilor conlocuitoare, mai ales culturii progresiste maghiare şi germane, ca de altfel şi în capitolele anterioare.

Amîndouă volumele sînt însoţite de numeroase ilustraţii, iar în volumul I apar şi cîteva hărţi. Lucrarea este întocmită pe baza unui bogat material documentar, fiind scrisă într-o formă clară şi plăcută, pentru a fi accesibilă unui număr cît mai mare de cititori. În felul acesta, apariţia lucrării de care ne-am ocupat constituie un eveniment important în cadrul revoluţiei culturale care se desfăşoară în ţara noastră, încadrîndu-se în lanţul numeroaselor cercetări istorice în ultimul timp.

În cursul anului 1962 urmează să apară şi cel de al treilea volum, care va prezenta evenimentele din perioada contemporană, adică din 1918 pînă azi, cînd masele asuprite şi exploatate în trecut, atît cele ale poporului romîn, cît şi cele aparţinătoare minorităţilor naţionale, îşi hotărăsc singure soarta, sub conducerea clasei muncitoare din Patria noastră.

MIRCEA PĂCURARIU

Iorgu Stoian, **Tomitana,** contribuţii epigrafice la istoria cetăţii Tomis. Editura Academiei Republicii Populare Romîne. Bucureşti 1962, 302 pp. + planşe.

Cercetările arheologice sistematice întreprinse în ţara noastră, în anii puterii populare, au stimulat în mare măsură apariţia unor lucrări de specialitate de un înalt nivel ştiinţific.

Cercetători mai vechi, ca Gr. Tocilescu, Th. Mommsen, Kurt Regling, sau mai noi ca V. Pîrvan, Hristo Danov şi T. V. Blavatskaia nu au putut cuprinde bogatul material arheologic, recent descoperit în săpăturile de la Constanţa.

Apariţia unui „Corpus" al inscripţiilor greceşti şi latineşti de pe cuprinsul patriei noastre a fost posibilă în condiţiile noi de viaţă şi de muncă create de regimul nostru democrat popular oamenilor de ştiinţă şi sprijinului larg acordat acţiunilor iniţiate de Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Populare Romîne.

Volumul Tomitana de prof. Iorgu Stoian, pe care-l prezentăm, este o sinteză a materialului descoperit şi o valorificare critică a acestui material în faza actuală a săpăturilor arheologice.

Lucrarea cuprinde şase părţi: Cetatea pontică Tomis – scurtă schiţă istorică; Triburile tomitane; Organele deliberative ale cetăţii Tomis; Magistraturile tomitane; Sclavajul la Tomis; Scurte concluzii în limbile romînă, rusă şi franceză.

Pe lîngă acestea, lucrarea mai cuprinde un Cuvînt înainte, o Listă de prescurtări a lucrărilor mai des citate, Izvoare şi bibliografie, Indices – index nominum – index rerum –, Planşe, Addenda et corrigenda.

În capitolul *Cetatea pontică Tomis*, autorul arată că Tomisul, cetate ioniană-milesiană de pe coastele Pontului Euxin, întemeiată încă din secolul III î. e. n., ajunge la o oarecare dezvoltare datorită poziţiei sale; cetatea devine, după înfiinţarea aşezării de la Axiopolis, obiect de litigiu între Calatis-Istros pe de o parte şi Bizanţ pe de altă parte, şi decade după moartea lui Justinian.

Această decădere se datoreşte mai ales condiţiilor noi social-economice din sînul societăţii sclavagiste tomitane.

În partea a doua, *Triburile tomitane*, autorul pe baza documentelor epigrafice, ajunge la concluzia că au existat la Tomis unele triburi ca: Argadeis, Aigi-

coreis, Hloptes, Oinopes, precum şi Geleontes şi Boreis neatestate încă de documente sau: demii, hiliastii, lecatenstii, pentecontarii. De obicei ele aveau în frunte un προστάτης = patron.

Capitolul al treilea tratează despre *Organele deliberative ale cetăţii Tomis*, atestate de documentele epigrafice tomitane ~ ἡ βουλή = sfatul şi ὁ Δήμος = adunarea poporului.

Afară de aceste două organe deliberative ~ sfatul şi adunarea poporului ~ în unele documente se întîlneşte termenul sau titulatura Μητρόπολις πούτου precum şi unele profesiuni colegiale ca: ἱερεύς, ἀρχιερεύς, γραμματεύς şi ἐυποσιάρχης.

Mai tîrziu, în epoca elenistică şi mai ales în epoca romană, se constată o creştere a puterii oligarhice şi odată cu aceasta a rolului magistraţilor.

In capitolul al patrulea, *Magistraturile tomitane*, se arată că la Tomis, ca şi la Atena sau Histria, au existat desigur toate cele trei trepte ale unui polis: ἀρχαί, ἐπιμελείαι, ὑπερεσίαι. Prima magistratură, comună multor cetăţi greceşti, era eponimul, care în unele cetăţi era ocupat de un preot, după cum rezultă din documentele tomitane privitoare la paza oraşului, sau de zeul oraşului care, în împrejurări speciale, lua asupra sa această importantă demnitate. Astfel, zeul Apollo sau chiar o divinitate feminină ca zeiţa Demetra a putut lua asupra sa demnitatea de eponim tomitan. Acest lucru apare posibil ştiind că în cursul secolului II şi chiar a secolului I au avut loc lupte de clasă. Întîlnim de asemenea şi πρώτη ἀρχαι = prima magistratură care în decursul anilor a rămas la Tomis cea mai importantă magistratură a oraşului.

Magistraturile militare, Agoranomia, sitonia, evponiarhia, ghimnasiarhia, agonatetul, magistraturile financiare οἰκονόμοι-ταμίαι sînt bine atestate de documentele epigrafice.

Mai întîlnim alte magistraturi ca: γραματεύς τῆς βουλῆς = Secretarul sfatului, γραματεύς τοῦ Δήμου = secretarul adunării poporului, Ἔκδικος = defensor civitatis, sau νομορίλαξ = apărătorul cetăţii sau al legii.

Magistraturile erau încredinţate tuturor, prin alegere în lucrarea specială numită „ἀραιρετική ἐκκλησία“; votarea la aceste lunări se făcea prin ridicarea mîinilor χειροτονία.

Se poate spune, în concluzie, că la Tomis a existat la început un regim aristocratic, iar mai tîrziu un regim democratic sclavagist.

Îmbogăţirea unei minorităţi pe seama maselor sărăcite a dus la ascuţirea contradicţiilor sociale şi la lupta de clasă. Reducerea rolului adunării poporului şi acapararea puterii de către magistraţi a dus la răsturnarea orînduirii sclavagiste şi la statornicirea orînduirii feudale.

În penultima parte, *Sclavajul la Tomis*, autorul începe cu constatarea, foarte justă, că istoriografii burghezi nu s-au ocupat de problema sclavajului în cetăţile greceşti de pe teritoriul patriei noastre.

În vremea noastră, în urma reconsiderării datelor şi materialelor arheologice noi, s-au adus contribuţii preţioase la progresul ştiinţei şi culturii. Astfel, observăm că, în documentele epigrafice din sec. II-III, se menţionează nume de sclavi. Alteori sclavii sînt asociaţi la inscripţiile funerare ale stăpînilor lor. Alumni ~ θρέπτος = copiii găsiţi puteau fi crescuţi iar apoi răscumpăraţi, la

început ca sclavi, apoi, în lipsă de copii legitimi, declaraţi moştenitori, după ce fuseseră mai întîi eliberaţi.

Cele mai multe documente epigrafice sînt inscripţii funerare referitoare la gladiatori. Între aceştia erau, desigur, şi oameni liberi, dar cei mai mulţi erau sclavi – (urbani, casnici, agricoli).

Proprietatea privată, moneda proprie, traficul comercial, forma de stat – republica democrată sclavagistă – dovedesc prezenţa mînei de lucru servilă în economia tomitană.

După documentele epigrafice, în secolele II şi III au existat relaţii sclavagiste; aceasta nu exclude, desigur, existenţa liberilor.

În ultima parte a lucrării, *Scurte concluzii*, autorul afirmă, pe baze strict documentare-epigrafice, că la Tomis a fost de la început o orînduire sclavagistă, grecii fiind purtătorii modului de producţie sclavagist. (Ergasteria – ateliere cu mînă de lucru servilă). Alături de relaţiile sclavagiste au existat, fără îndoială, rămăşiţe ale relaţiilor obşteşti care vor constitui germenii relaţiilor feudale de mai tîrziu.

Baza economică sclavagistă dezvoltată explică organizarea politică întîlnită la Tomis – republica democrată sclavagistă – care nu poate fi concepută fără o producţie, marfă-bani, bazată pe mîna de lucru servilă.

Un rol principal în viaţa social politică au avut negustorii şi meşteşugarii mari şi mici, şi cei legaţi de ei, precum şi proprietarii funciari.

Organele deliberative βουλή şi Δήμος desemnau puterea supremă în stat. Recurgerea la Sfatul şi adunarea poporului – la Tomis – nu era decît recurgerea la puterea oligarhică, care acaparează toate organele deliberative şi în primul rînd magistraturile.

Fără a exclude existenţa unui regim aristocratic, autorul conchide că, la Tomis, a existat un stat democratic sclavagist cu sfatul, adunarea şi magistraturile sale ceea ce a dus la ascuţirea contradicţiilor de clasă ale căror ecouri le surprindem încă din secolele II şi III.

Prof. Iorgu Stoian, autorul lucrării Tomitana, pe care o subintitulează modest „contribuţii epigrafice la istoria cetăţii Tomis", este un profund cunoscător al bogatului material arheologic descoperit pînă acum. Cele mai multe din studiile sale le-a publicat în revista Studii clasice încă din anul 1951.

Tomitana este încoronarea muncii autorului din ultimii zece ani. Prin această lucrare el aduce o contribuţie foarte preţioasă la progresul ştiinţei şi al culturii în ţara noastră.

T. M.

Al. Popa – I. Berciu, **Cetatea Alba Iulia.** Editura Meridiane, Bucureşti 1962, colecţia Monumentele patriei noastre, pag. 78.

Colecţia *Monumentele patriei noastre* în care a apărut şi această lucrare urmăreşte să pună la îndemîna maselor date ştiinţifice, riguros verificate, cu privire la viaţa şi trecutul poporului nostru, din vremuri străvechi pînă în zilele noastre; aceste lucrări în care sînt expuse ultimile concluzii ştiinţifice ale cercetătorilor sînt accesibile oricărui cititor.

Cetatea Alba Iulia, cuprinde între zidurile ei bătrîne, atît vestigii arheologice milenare, cît şi impunătoare monumente istorice, arhitectonice, culturale şi artistice, care constituie o mîndrie a patriei noastre. Autorii arată, pe baza descoperirilor arheologice, cele

mai multe de dată recentă, că pe aceste locuri încă în epoca neolitică, apoi în cea a fierului şi bronzului, au existat aici aşezări tribale, care, organizate în comun, se ocupau cu agricultura şi cu vînătoarea.

În cea de a doua jumătate a mileniului I î. e. n., în regiunea centrală a Transilvaniei, se semnalează prezenţa tribului dacic al apulilor; la începutul erei noastre aici se stabilesc romanii, care pe ultimul pinten al terasei Mureşului, pe locul actualei cetăţi, au ridicat un puternic castru din piatră şi cărămidă, în jurul căruia s-au stabilit funcţionarii, negustorimea ca şi populaţia, formînd un municipiu de tipul celor din Italia romană.

Dărîmată şi refăcută de mai multe ori, Alba Iulia care veacuri de-a rîndul a fost reşedinţa voievozilor Transilvaniei, este martora celor mai de seamă evenimente din istoria acestei regiuni a patriei noastre, este martora diferitelor răbufniri a mîniei populare împotriva asupritorilor; o parte din trupul martirizat al lui Gh. Doja, a fost ţintuit pe una din porţile cetăţii. Conducătorii revoluţiei 1784-85 au fost întemniţaţi la Alba Iulia, şi apoi martirizaţi pe „Dealul furcilor" din apropiere, ca de alt fel şi Ecaterina Varga între 1841-47.

O manifestaţie de 1 Mai organizată la 1890 la Alba Iulia a fost reprimată de către autorităţi cu forţa armată. În 1906 şi 1907 sindicatul constructorilor a organizat la Alba Iulia două greve; la 1 decembrie 1918 pe platoul cetăţii s-au adunat ca la 100.000 de oameni care au cerut unirea cu Romînia.

Trecînd la partea II, autorii descriu monumentele istorice, arhitectonice şi artistice din Alba Iulia, începînd cu vestigiile vechiului castru roman: ei menţionează că în timpul săpăturilor s-au găsit obiecte de ceramică ca şi monumente votive şi funerare sculptate, statui, basoreliefuri de o deosebită valoare. În continuare, este descrisă vechea cetate a Bălgradului construită în veacurile XII-XIII pe ruinele vechiului castru roman, din care ni se păstrează parte din ziduri, ca şi două bastioane construite din piatră şi cărămidă care se găsesc în incinta cetăţii feudale.

Cetatea feudală, impresionant monument de arhitectură, a fost ridicată între 1714-1738, pe locul vechei cetăţi a Bălgradului, şi e compusă dintr-un fort central de formă heptagonală şi dintr-o centură de fortificaţii, care în mare parte se păstrează. Interesează aici mai ales poarta principală a cetăţii – poarta triumfală – clădită în stil clasic, ca şi poarta prin care se face intrarea în fortăreaţă, o construcţie arhitectonică de concepţie dorică, ornamentală în stil baroc; ambele sînt împodobite cu deosebite ornamente de o deosebită valoare artistică.

Autorii se ocupă şi de cîteva monumente din interiorul cetăţii: Catedrala romano-catolică, clădire manumentală, unul din cele mai vechi monumente bisericeşti din ţara noastră, în care se găsesc sarcofagul cu osemintele lui Iancu de Hundedoara, a fratelui şi a fiului său. Acest măreţ monument poartă amprenta diferitelor epoci prin care a trecut; clădirea alăturată catedralei care a fost cîndva reşedinţa principilor Transilvaniei; în această clădire a locuit şi Mihai Viteazul în timpul scurtei sale domnii în Ardeal; ei insistă apoi asupra bibliotecii Batthyneum, înfiinţată în 1792, unde se găsesc cărţi rare, manuscrise şi codexuri rare, din sec. IX, incunabile din faza de leagăn a

tiparului ş. a. Printre cărţile rare sînt amîntite *Palia de la Orăştie* singura carte păstrată din cele care eventual se vor fi tipărit în tipografia romînească de la Orăştie; Noul Testament al lui Simion Ştefan, *Codex aureus*, unică în lume prin frumuseţea lui artistică, scrisă pe pergament cu tinctură de aur ş. a.

Cele 49 de ilustraţii, imprimate în cuprinsul textului sau adăugate în partea III-a şi ultimă a cărţii, ca şi cele 3 planşe ajută cititorului la cunoaşterea complexului monumental descris.

Toţi cei care vor citi această carte, dar mai cu seamă, cei ce vor vizita aceste monumente vor înţelege că vestigiile din Alba Iulia – care constituie un adevărat muzeu – sînt de o deosebită importanţă pentru istoria patriei noastre.

Pr. ANTON COZMA

Hadzima Maţuda, Kasiva Haiasi, **„Arma nucleară şi omul".** Editura ştiinţifică. Bucureşti, 1961. Cu o prefaţă de I. Fîntînaru, pag. 280.

Lucrarea este rezultatul străduinţelor participanţilor la conferinţa mondială de radiomedicină, care a avut loc în oraşul Osaka din Japonia în anul 1955. Comitetul de pregătire a acestei conferinţe internaţionale a hotărît să editeze o carte în care să fie expuse într-o formă accesibilă marelui public cititor de pretutindenea, rezultatele ştiinţifice ale cercetătorilor – medici şi oameni de ştiinţă japonezi, – asupra urmărilor nefaste ale bombardamentelor atomice de la Hiroshima şi Nagasaki, precum şi a experienţei termonucleare americane de pe insula Bikini.

Cartea înfăţişează soarta nefericită a sutelor de mii de locuitori ai oraşelor Hiroshima şi Nagasaki, atinşi de explozia atomică şi de efectele radiaţiei. Potrivit unor date oficiale publicate la 1 octombrie 1960, numai în oraşul Nagasaki se aflau 87.866 de persoane atinse de diferite leziuni ca urmare a exploziei atomice din 1945.

În primele două părţi ale cărţii sînt descrise efectele bombei atomice şi felul cum acţionează explozia atomică asupra corpului omenesc. În partea a treia sînt expuse efectele cenuşei radioactive de pe urma exploziei bombei cu hidrogen de pe insula Bikini, căreea i-a căzut victimă echipajul vasului de pescuit japonez „Fukuriu Maru", ce se afla la 120 km. depărtare de locul exploziei.

Datele sînt prezentate pe bază de observaţii clinice, ştiinţifice sau informaţii culese de la martori oculari, care au supravieţuit acestor explozii şi sînt de-a dreptul înfiorătoare. Explozia bombei atomice produce vătămări omului prin *radiaţia luminoasă*, prin *suflul exploziei* şi prin *radiaţia penetrantă*. Cel mai mare pericol îl prezintă radiaţia radioactivă, care îmbolnăveşte întregul organism şi-l duce la moarte sigură.

Haosul provocat de explozia atomică de la Hiroshima a fost atît de mare, încît nu s-au putut preciza pierderile reale de vieţi omeneşti; cifrele publicate de direcţia poliţiei din Hiroshima la 30 noiembrie 1945, de Liga organizaţiilor de femei din prefectura Hiroshima, cît şi de persoane diferite, variază de la 75.000 pînă la 260.000 de morţi. Iată dar destul de clar, ce mare pericol prezintă pentru omenire, izbucnirea unui război termonuclear. Şi trebuie să mai punem la socoteală, că la ora actuală,

armele termonucleare sînt cu mult mai numeroase şi mai puternice ca în 1945.

Sînt expuse, rînd pe rînd, toate formele de îmbolnăvire ale organismului omenesc, datorită acţiunii nocive radioactive. Tabloul este mult prea sumbru şi e destul să amintim, că rasa umană, prin experienţele termonucleare de tot soiul, nu face nimic altceva, decît să-şi sape singură mormîntul. Printre alte nenorocite urmări ale exploziilor termonucleare, se numără pînă şi sterilitatea genetică. Cei scăpaţi de la moarte, nu vor avea urmaşi. Acest lucru s-a observat şi la victimele accidentelor ce s-au produs cu prilejul manipulării materialelor fisionabile. Radioactivitatea pătrunde peste tot, în plante, animale, apă etc.; cînd concentraţia de izotopi radioactivi este prea mare, provoacă îmbolnăvirea organismului omenesc, mergînd pînă la distrugerea totală.

Ştiinţa şi tehnica au creat omului numeroase mijloace de trai, uşurîndu-i şi îmbunătăţindu-i viaţa. Pe de altă parte, tot ştiinţa şi tehnica, lucrează la cele mai perfecţionate mijloace de distrugere, nu numai a vieţii omeneşti, ci a tuturor vieţuitoarelor şi bunurilor.

Cartea *„Arma nucleară şi omul"* trebuie citită de toată lumea, spre a cunoaşte în deaproape urmările nenorocite ale armelor termonucleare.

Lectura va dezvolta şi întări voinţa de pace şi bunăînvoire între oameni.

Pr. CONST. GR. CHIRICA

CRONICA BISERICEASCĂ

A. *ȘTIRI ȘI FAPTE DIN VIAȚA BISERICILOR*

REPREZENTANTUL BISERICII ORTODOXE RUSE LA CONSILIUL ECUMENIC

Arhimandritul *Vladimir Kotljarov*, locțiitor al conducătorului misiunii bisericești ruse în Ierusalim și unul dintre observatorii oficiali ai Bisericii Ortodoxe Ruse la cel de al doilea Conciliu Vatican, a fost numit reprezentant al Patriarhiei ortodoxe ruse la Consiliul Ecumenic al Bisericilor la Geneva. Totodată a fost hirotonit arhiereu cu titlu de Svenigorod și numit vicar al eparhiei Moscova.

VIZITA ÎN ABISINIA A REPRZENTANȚILOR MIȘCĂRII CREȘTINE PENTRU PACE DE LA PRAGA

In ziua de 3 februarie a. c. au sosit la Addis Abeba (Etiopia) I. P. S. Arhiepiscop Nicodim (Uniunea Sovietică), prof. J. Hromadka (Cehoslovacia) și pres. Martin Niemőller (R. F. G.), ca trimiși ai Conferinței creștine pentru pace de la Praga pentru a vizita Biserica coptă.

MARȘURI ALE PĂCII

Cu lozinca «de la Hiroșima la Auschwitz» a pornit într-un «marș al păcii», în ziua de 6 februarie 1962, un grup de patru membri ai «Conferinței religioase împotriva armelor nucleare» – aparținînd «mișcării antiatomice» din Japonia, străbătînd într-un an 24 țări (53.000 km). Din grup fac parte un preot budhist și 3 studenți – după confesiune: un romano-catolic, un protestant și un ateu. Studenții sînt membri ai asociației studențești Zengakurov, cunoscută prin lupta ei antimilitaristă. Preotul budist, odinioară inginer, a făcut parte în timpul războiului din personalul tehnic al aviației japoneze. După război dîndu-și seama că și el are vină pentru suferințele popoarelor din cauza războiului, s-a făcut preot budist, – cum a declarat el – «nu pentru a se feri de problemele societății, ci pentru a ajuta și el, cu atitudinea lui religioasă, la netezirea drumului pentru o pace trainică în lume». Cu lozinca «de la Hiroșhima la Auschwitz» grupul nu voiește să deschidă răni vechi, ci, în legătură cu documentele istorice de la Hiroshima și Auschwitz, să deschidă noi drumuri pentru asigurarea păcii».

Incepînd din 1959, «mișcarea pentru pace» din Japonia organizează des în țară «marșuri ale păcii», antrenînd la ele milioane de japonezi, (N. Z. 8. II. 1963).

CONFERINȚA TINERETULUI CREȘTIN DIN AFRICA

La Nairobi (Tanganica) s-a întrunit prima conferință creștină a tineretului din întreaga Africă, cu lozinca: «Libertate sub cruce». Au participat 400 delegați din 35 țări. In discuții s-a menționat «rolul revoluționar pe care l-a avut Biserica în Africa prin faptul că a aruncat sămînța ridicării împotriva oricărui fel de oprimare». S-a hotărît să se ducă «luptă susținută pentru dreptatea socială împotriva sărăciei, bolilor și analfabetismului» (N. Z. 9. II. 1963).

ÎMPOTRIVA DISCRIMINĂRILOR RASIALE

Dr. N. Arne Bendz, teolog cunoscut din S. U. A., a cerut luarea celor mai aspre măsuri pentru înlăturarea discriminării rasiale. Să fie destituit preotul care, din motive rasiale, va refuza primirea unui nou membru în comunitatea sa. (N. Z. 9.II.1963).

TRADUCEREA NOULUI TESTAMENT ÎN LIMBA CEHĂ

Un colectiv prezidat de prof. Dr. I. B. Soucek, titularul catedrei de Noul Testament de la Facultatea teologică Comenius-Praga, lucrează la o nouă traducere a Noului Testament în limba cehă.

SĂPTĂMÎNA DE RUGĂCIUNE ECUMENICĂ

Cu motto «El este pacea noastră», ortodocşii, protestanţii, anglicanii şi romano-catolicii de pretutindeni ţin între 18-25 ianuarie «săptămîna de rugăciune pentru unitatea creştină», pentru «Unitatea în adevăr şi dragoste spre slava lui Dumnezeu, prin mărturie şi slujire comună». «Săptămîna Ecumenică» a fost instituită în 1920 de către «Mişcarea pentru credinţă şi constituţie a Bisericii».

MIŞCAREA CREŞTINĂ PENTRU PACE DE LA PRAGA

A apărut primul număr al revistei «Christliche Friedens-Konferenz«, editată de secretariatul internaţional al «Conferinţei creştine pentru pace de la Praga».

Comitetul de lucru al «Conferinţei creştine pentru pace de la Praga» l-a ales pe episcopul reformat din Ungaria, D. Tibor Bartha, preşedinte al comitetului de pregătire a celei de a doua conferinţe pancreştine pentru pace, care se va ţine în 1964.

BISERICA VETEROCATOLICĂ ŞI CEL DE AL DOILEA CONCILIU VATICAN

La invitaţia Vaticanului, Conferinţa internaţională a episcopilor veterocatolici a decis trimiterea unui observator la cel de al doilea Conciliu Vatican.

Atitudinea Bisericii veterocatolice faţă de Conciliu a precizat-o episcopul veterocatolic Demmel (Germania), spunînd că ea rămîne neschimbată, întrucît cele două dogme: infailibilitatea şi primatul, care au determinat constituirea Bisericii veterocatolice, persistă în Biserica romano-catolică şi nici nu-i de aşteptat ca ele să fie revizuite de cel de al doilea Conciliu Vatican. «In privinţa aceasta – a spus episcopul Demmel – noi stăm pe acelaşi punct de vedere ca şi Biserica ortodoxă şi cea anglicană».

In aceeaşi ordine de idei, menţionăm – în rezumat – un comentar veterocatolic despre «primatul papal».

Structura fundamentală a Bisericii este de ordin sacramental şi ea nu vine de la om, ci de la Dumnezeu. Structurii divine i s-au adăugat, însă, elemente umane, care, în dezvoltarea lor, sînt accesibile erorii. Structurile umane sînt supuse variabilităţii şi erorii. Structura fundamentală divină a Bisericii este – fapt expus limpede de Ignatie din Antiohia –: episcop – prezbiteriu – comunitate.

Biserica are o constituţie monarhică. Teologia romano-catolică afirmă că papa şi anume: «el singur, dispune de un primat de jurisdicţie episcopal deplin, nemijlocit, ordinar şi universal asupra întregii Biserici, asupra fiecărui membru şi părţi, inclusiv asupra episcopilor». Astfel, în realitate, papa este singurul episcop adevărat în Biserică, pe cînd în vechea Biserică situaţia aceasta o avea fiecare episcop în eparhia sa. Primul Conciliu Vatican a luat însă episcopilor acest drept. Papa este ales, episcopii sînt numiţi de papa. In Biserică, puterea papei este oarecum limitată de episcopat, care, după voia divină ţine de constituţia Bisericii. Limitarea aceasta este însă numai aparentă.

Papa, într-adevăr, nu poate şi nici nu va desfiinţa episcopatul ca funcţie, întrucît el este de origină divină, i-a luat însă independenţa şi plenitudinea puterii, suprimînd autocefalia iniţială şi alegerea de episcop. Numai papa are dreptul de a numi şi revoca episcopii, de a acorda jurisdicţii. Episcopatul nu mai are putere deplină proprie, ci una derivată şi transmisă, – de aceea fiecare episcop trebuie să ceară, tot după cinci ani, aşa numitele quinquenalia. Deci funcţia de episcop nu-i instituită de papă, totuşi azi el numeşte episcopii. Papa respectă instituţia episcopatului, dar îl împiedică să-şi exercite de fapt plenitudinea puterii sale. Nelămurită rămîne întrebarea: cum se poate împăca primatul jurisdicţional universal şi nemijlocit al papei cu instituirea divină a episcopatului şi cu infailibilitatea de a-l desfiinţa. – De fapt, episcopii au fost reduşi la simpli funcţionari ai papei. – Dar relaţia dintre episcopat şi primat trebuie să fie cea indicată în Noul Testament, adică: autonomie în dragoste şi smerenie şi primat, asemenea, în dragoste şi smerenie. – Apostolatul este instituit de Mîntuitorul şi este unic. Trebuie făcută însă deosebirea între apostolat şi episcopat. Apostolii nu sînt, simplu, primii episcopi, căci ei nu sînt asemenea episcopilor, legaţi de un anumit teritoriu. Afirmaţiile dogmei vaticane cu privire la Papa nu sînt aplicabile nici Apostolului Petru şi nici episcopilor, care erau rînduiţi de apostoli. Succesiunea episcopilor de la Apostoli – spune teologul veterocatolic – nu trebuie interpretată personal sau teritorial, ci ea este cuprinsă în plenitudinea puterii sacramentale primite de ei. Colegiul episcopilor nicidecum nu trebuie privit în mod primar, drept continuarea colegiului Apostolilor. In comunităţile nou înfiinţate, episcopii erau rînduiţi de apostoli şi-şi exercitau autoritatea sub conducerea lor. Deci – spune teologul veterocatolic – întîi succede episcopul Apostolului şi apoi episcopatul colegiului Apostolilor.

Biserica cea întemeiată de Hristos, evident, este Biserica totală, dar, sub aspect istoric, ea apare ca Biserică locală. Aceasta, sau fiecare comunitate singulară, nu constituie însă o parte mai mică a Bisericii lui Hristos, ci un membru autonom al ei, şi totalitatea acestor membri constituie Biserica lui Hristos, după plenitudinea ei. Biserica este în mod necesar Biserică locală, căci numai în aceasta este ea vizibilă şi sesizabilă. Biserica locală nu-şi primeşte existenţa prin împărţirea Bisericii totale, ci aceasta există prin comunitatea Bisericii locale. Primordial şi fiinţial, Biserica locală este episcopală.

Unitatea Bisericii, în plenitudinea ei, este garantată de primatul dragostei. Episcopii sînt egali întreolaltă. Episcopul Romei este ca oricare alt episcop, el nu dispune de o hirotonie superioară, i se poate acorda întîietatea în dragoste şi slujire, dar nu în jurisdicţie. Jurisdicţia papală nu-i de ordin divin, ci uman, uzurpată şi deci nelegitimă.

Unitatea Bisericii ca totalitate, ca sinteza Bisericilor locale, – nu poate fi reprezentată de Papa singur, ci de Conciliul tuturor episcopilor, – ca reprezentanţi ai Bisericilor singulare împreună cu Papa. Episcopul este reprezentantul Bisericii întregi într-un anumit loc sau teritoriu, şi deci supus Bisericii şi reprezentanţilor ei. In eparhia sa, episcopul reprezintă Biserica întreagă şi este independent – dar, în urma responsabilităţii sale faţă de Biserică, stă în legătură şi comunitate cu ceilalţi episcopi. După primul Conciliu Vatican, însă papa şi-a asumat toată puterea în Biserică. Nu există o instanţă superioară Papei şi nici vreun drept de opoziţie faţă de el. Acest exagerat centralism papal are însă drept urmare că episcopatul există azi, de fapt, numai după nume.

De altfel împotriva devalorizării de azi a episcopatului în Biserica romano-catolică se ridică glasuri şi din lăuntrul ei, d. p. prof. K. Bahner în lucrarea «Episkopat und Primat» (Freiburg 1961). (cf. Kurt Pursch în Akid 11/1962).

VIAŢA TREBUIE SĂ ÎNVINGĂ

Patriarhul Bisericii cehoslovace, *Dr. Miroslav Novak*, care a participat la întrunirea comisiei de studii: *Pace şi Dreptate* a Mişcării creştine pentru pace de la Praga, ţinută la Tabarz, – a acordat unui colaborator al ziarului «Neue Zeit» un interviu în care se declară pentru responsabilitatea creştinului în privinţa păcii şi salută propunerea celor şapte puncte făcute de Germania răsăriteană Germaniei apusene.

Întrebare – Domnule Patriarh, Dumneavoastră ca episcop al Bisericii sînteţi activ în mişcarea pentru pace. Ce v=a îndemnat pe Dumneavoastră la această hotărîre şi ce misiuni credeţi că revin în privinţa aceasta îndeosebi creştinului?

Răspuns – Intrebarea aceasta mi=am pus=o cu ani în urmă, într=un timp în care mulţi creştini încă nu erau lămuriţi cum trebuiau să colaboreze ei la mişcarea mondială pentru pace. Intrebării i=am dat răspuns pe temeiul evan=gheliei lui Iisus Hristos şi, astfel, pot spune că din anul 1949 iau parte la mişcarea pentru pace.

Azi constat cu bucurie că nu vorbesc numai în numele meu, ci şi în numele Bisericii cehoslovace. In cadrul Bisericii am organizat chiar o şedinţă a adunării generale cu privire la problema păcii. Dar pentru unii pacea a în=semnat de la început mai mult decît este înţeleasă ea în mod obişnuit. Spe=cialitatea mea este Vechiul Testament, pe care l=am predat la Facultatea Ioan Hus, chiar înainte de a fi ales episcop şi patriarh.

Pacea, pe care noi creştinii o cunoaştem din Biblie, înseamnă mai mult decît o pauză între două războaie. In Biblie apare pacea – şalom – ca fruct al vieţii creştine, al frăţietăţii, al solaridăţii între oameni, fiindcă aceasta=i o solidaritate ce din Dumnezeu răsare.

Rog să fiu bine înţeles cînd vorbesc despre pace. Eu, pur şi simplu, nu pot înţelege că există creştini care nu voiesc să înţeleagă ceea ce este în definitiv prima noastră datorie.

Privesc în viitor cu nădejdea celui credincios. Dumnezeu voieşte viaţa şi nu moartea, de aceea viaţa trebuie să învingă. Şi viaţa înseamnă în era energiei atomice în primul rînd pace pe pămînt.

Întrebare – Dumneavoastră, după cum aud, manifestaţi un foarte viu interes pentru problema germană şi pentru rezolvarea ei paşnică. Ne=aţi putea spune părerea Dumneavoastră cu privire la propunerile de înţelegere făcute R. F. G. de către R. D. G. şi îndeosebi cu privire la ultima propu=nere cu cele şapte puncte pe bază de bunăvoinţă şi înţelepciune?

Răspuns – Vă asigur că am aprobat toate propunerile de pace făcute de R. D. G. In patria noastră se nădăjduieşte că, pînă la urmă, şi partea cea=laltă va ajunge să recunoască realitatea. Ca creştin am salutat îndeosebi ultima ofertă a R. D. G. cu cele şapte puncte, îndeosebi cu punctul prim cu renun=ţarea la aplicarea forţei în rezolvarea problemei germane, şi punctul al treilea cu renunţarea la înarmarea atomică a celor două state germane. Nu se pot face mai multe concesiuni decît cele făcute de R.D.G. Cunosc foarte bine Germania, căci de mai bine de treizeci de ani, de pe cînd studiam la Marburg pe Lahn, urmăresc cu deosebit interes evenimentele din ţara Dumneavoastră.

Am credinţa că trebuie să vină ceasul în care şi la Bonn se va recu=noaşte realitatea celor două state germane. Azi acolo încă nu=i recunoscut acest adevăr. Dar realitatea nu se schimbă după dorinţa noastră. De aceea eu nici nu mai vorbesc de reunirea Germaniei, aşa cum făceam cu zece ani în urmă, ci doresc ca germanii din amîndouă statele să se aşeze în sfîrşit la aceeaşi masă pentru a vorbi despre un viitor paşnic şi a=l pregăti. Căile sînt indicate de R. D. G. ca să se păşească pe ele; depinde acum de Guvernul Re=publicii Federale.

PREOŢI DIN U. R. S. S. VIZITEAZĂ S. U. A.

18 reprezentanţi ai Bisericii Ortodoxe Ruse, gruzine, armene, evanghe=lice şi baptiste din Letonia şi Estonia, au plecat în ziua de 25 februarie în S. U. A. pentru a întoarce vizita făcută de un grup de preoţi din America în Uniunea Sovietică în toamna anului 1962.

Conducătorul delegaţiei, Arhiepiscopul Nicodim, a declarat înainte de plecare că vizita aceasta în S. U. A. va întări nu numai legăturile dintre Bi=serici, ci va adînci şi relaţiile prieteneşti dintre popoare şi va face servicii şi cauzei păcii.

BISERICA PROTESTANTĂ ŞI PROBLEMA GERMANĂ

Fruntaşi ai Bisericilor protestante din Olanda, Polonia, Anglia, Romî=nia, S. U. A., Elveţia şi din cele două Germanii s=au întrunit la începutul

lunii martie a. c. în orașul Matrahaza din nordul Ungariei pentru a se consulta asupra mijloacelor și căilor prin care s-ar putea rezolva, prin intermediul Bisericii, problema germană. Inițiativa acestei întruniri a fost luată de «Mișcarea Creștină pentru Pace de la Praga», la sesiunea căreia Bisericile protestante din lumea întreagă au instituit o comisie care să contribuie la rezolvarea problemei germane.

CAMPANIE PENTRU DEZARMARE ȘI PACE

Prezidiul Consiliului Mondial pentru Pace, întrunit la începutul lunii martie a. c. la Stockholm, a discutat necesitatea unui tratat de pace german cum și a dezarmării generale și totale. In acest sens prezidiul a adresat un apel către popoarele din Europa și către Conferința pentru dezarmare de la Geneva. Totodată a hotărît desfășurarea unei «campanii de primăvară» pentru dezarmare și pace.

GREVA FOAMEI

Trei pastori metodiști au ținut mai multe zile greva foamei pe treptele universității sudafricane Durban, ca protest împotriva politicii rasiale. Unui student, deși trecuse examenele cu distincție, i s-a refuzat adică înscrierea în semestrul următor din cauza culorii negre a pielii sale. Duhovnicul presbiterian al Universității Durban și-a exprimat toată simpatia pentru protestul curajos al pastorilor.

AUDIENȚĂ LA PAPA IOAN XXIII

In ziua de 7 martie a. c. Papa Ioan XXIII a primit în audiență particulară pe redactorul șef al ziarului «Isvestia» din Moscova, Alexei Adshubei și pe soția sa. Ambii au participat mai întîi la o audiență la care fostul președinte al statului italian, Gronchi, i-a conferit Papei premiul păcii ~ Bolzan. După audiență soții Adshubei au fost conduși în biblioteca Papei.

Papa a primit premiul în acest an pentru strădaniile sale pentru pace, umanitate și frățietate între popoare. Primul Ministru Sovietic Hrușciov l-a felicitat pe Papa Ioan XXIII pentru această distincție.

Audiența particulară acordată de Papa lui Alexei Adshubei a trezit mult interes la agențiile de presă apusene. Este prima întîlnire personală a unui papă cu un reprezentant al Uniunii Sovietice.

Premiul păcii ~ Bolzan se acordă de o ctitorie internațională în amintirea editorului de ziare italian, Eugenio Bolzan.

Prof. O. BUCEVSCHI

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DIN LUNA MARTIE 1963

Potrivit itinerariului stabilit, în zilele de 5, 6, 7, 8, 13 şi 14 martie a.c. au avut loc la sediile protopopiatelor din cuprinsul Arhiepiscopiei Iaşilor conferinţele preoţeşti rînduite de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne.

Conferinţele au fost prezidate de delegaţi ai I. P. S. Mitropolit Iustin şi anume: P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş vicar, la protopopiatele: Paşcani, Botoşani, Gura Humorului, Cîmpulung şi Vatra Dornei, P. C. Pr. D. Hadîrcă consilier, la protopopiatele: Hîrlău şi Tg. Neamţ, P. C. Pr. Sc. Porcescu, consilier, la protopopiatele: Fălticeni şi Iaşi, P. C. Pr. Th. Irimia consilier, la protopopiatele: Dorohoi şi Piatra Neamţ, P. C. Pr. Th. Bodnar inspector bisericesc, la protopopiatele Rădăuţi şi Suceava, P. C. Pr. M. Gheorghiu, protopop, la protopopiatul Săveni.

La conferinţa preoţească de la protopopiatul Iaşi din ziua de 5 martie a. c. a luat parte şi I. P. S. Mitropolit Iustin. Cu acest prilej I. P. S. Sa a dat preoţilor preţioase îndrumări cu privire la activitatea pastorală şi patriotică pe care trebuie să o desfăşoare slujitorii altarelor şi a recomandat metodele cele mai potrivite pentru sprijinirea acţiunilor social-gospodăreşti.

In cadrul conferinţelor au fost susţinute lucrări cu subiectul aprobat de Sfîntul Sinod: *„Învăţătura Bisericii Ortodoxe faţă de proprietatea obştească"* (Indatorirea preoţilor de a cultiva în inimile credincioşilor noştri dragostea şi respectul faţă de proprietatea obştească).

In lucrările susţinute s-au arătat care sînt îndatoririle slujitorilor bisericeşti în acţiunea de sprijinire şi consolidare a gospodăriilor colective şi a proprietăţii obşteşti. S-a insistat asupra temeiurilor biblice şi patristice ale proprietăţii obşteşti: dragostea şi dreptatea, care trebuie să stea la temelia raporturilor dintre oameni. S-a arătat, în continuare, că lepădarea de sine şi de bunurile ce prisosesc nu este numai o recomandare ci şi o poruncă religioasă morală. Proprietatea particulară peste ceea ce este necesar are la origine atitudini şi stări sufleteşti inferioare ca: lăcomia, minciuna, mîndria, arghirofilia, furtul, lenea, exploatarea, care au generat colonialismul, rasismul, teoria spaţiului vital, sclavia, segregaţia rasială, omuciderea, războiul etc.

Sf. Părinţi ai Bisericii, în unanimitate, consideră proprietatea particulară care prisoseşte nevoilor omului ca un furt de la alţii şi o cauză a tulburărilor sociale.

Delegaţii I. P. S. Mitropolit Iustin în concluziile asupra lucrărilor susţinute au arătat care sînt temeiurile biblice şi patristice ale proprietăţii obşteşti insistînd asupra îndatoririi preoţilor de a sprijini desăvîrşirea orînduirii sociale şi de stat întemeiată pe proprietatea obştească, de a combate svonurile, calomniile şi comentariile tendenţioase colportate de răuvoitorii poporului nostru, de a combate anumite atitudini sau stări sufleteşti nesănătoase ca: lenea, nepăsarea, viciile, egoismul, lăcomia, risipa, furtul şi altele care frînează lucrarea de consolidare a orînduirii statornicite în scumpa noastră ţară.

Prin munca tuturor se va ajunge la formarea convingerii că orînduirea întemeiată pe proprietatea obştească este superioară orînduirii întemeiate pe proprietatea particulară.

In continuare, s-au discutat rapoartele de activitate pastorală din care s-a constatat modul în care slujitorii sfintelor altare îşi îndeplinesc îndatoririle pastorale şi cetăţeneşti.

Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin la Iaşi, delegaţii săi la celelalte conferinţe preoţeşti şi protopopii au dat sfaturi şi îndrumări cu privire la sprijinirea cu hărnicie a tuturor acţiunilor menite să ducă la fericirea, bunăstarea şi traiul îmbelşugat al poporului.

T. M.

†

PREOTUL DIMITRIE MOȚOC

In dimineața zilei de 6 noiembrie 1962, a încetat din viață preotul Dimitrie Moțoc de la parohia Mănăstioara, raionul Rădăuți, regiunea Suceava.

Cu cîteva zile mai înainte împlinise vîrsta de 65 de ani.

Corpul neînsuflețit al preotului Dimitrie Moțoc a fost depus în aceeași zi, în biserica parohială din Mănăstioara.

Slujba înmormîntării s-a săvîrșit duminică 11 noiembrie 1962, orele 13, de către un sobor de preoți, apoi a fost condus la locul de veșnică odihnă din curtea bisericii, de familia sa îndurerată, de colegi preoți, prieteni, cunoscuți și credincioși.

Au rostit cuvîntări părintele Octavian Georgian și părintele Grigore Popovici. Vorbitorii au scos în evidență meritele și însușirile deosebite ale preotului Dimitrie Moțoc, care a fost un slujitor devotat al Bisericii Ortodoxe și un fiu loial al scumpei noastre Patrii.

Pr. I. VASILAS

C. *EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR*

LUCRĂRILE ADUNĂRII EPARHIALE

In ziua de 9 decembrie 1962, la sediul acestei eparhii, a avut loc sesiunea de constituire a Adunării eparhiale, aleasă la 29 noiembrie 1962 de clericii şi reprezentanţii mirenilor din eparhie. Mai întîi s-a oficiat în Catedrala episcopală un Te-Deum.

Trecîndu-se în sala de şedinţe, Prea Sfinţitul Episcop Partenie Ciopron a rostit în faţa membrilor Adunării, între altele următoarele:

«Expirînd mandatele de 4 ani ale adunărilor eparhiale alese în 1958, potrivit dispoziţiunilor Sf. Sinod şi în conformitate cu prevederile Statutului pentru organizarea şi funcţionarea Bisericii Ortodoxe Romîne, în cursul lunii noiembrie 1962 au fost aleşi noii membri ai adunărilor eparhiale – clerici şi mireni – în toate eparhiile din Patriarhia Romînă. Pentru astăzi a fost stabilită la reşedinţa fiecărei Eparhii sesiunea de constituire, în care scop v-am şi convocat. Aflîndu-ne în ultimele zile ale anului, cînd trebuie neapărat să fie votat şi planul financiar pe anul 1963, am convocat tot pentru azi, în continuare, şi sesiunea obişnuită de lucru a Adunării eparhiale.

Ţin în primul rînd să salut cu toată consideraţia şi dragostea creştinească pe reprezentanţii clerului şi credincioşilor ortodocşi din Eparhia noastră, întruniţi în această sesiune. Urîndu-vă bun venit, vă doresc la toţi spor la lucru.

Salut prezenţa în mijlocul nostru a reprezentanţilor Departamentului Cultelor.

Unii dintre D-voastre aţi făcut parte şi din adunările eparhiale din trecut şi deci sînteţi orientaţi asupra felului cum se lucrează în diferite organe ale Bisericii. Cei mai mulţi, însă, sînt aleşi pentru prima dată în această adunare. Atît celor vechi cît şi celor noi, le dorim să se simtă cît mai bine în familia noastră bisericească.

Potrivit învăţăturii Mîntuitorului Hristos, menirea omului pe pămînt este de a se strădui să ducă o viaţă plăcută lui Dumnezeu şi de a face fapte creştineşti, în special fapte care privesc iubirea aproapelui, asigurîndu-şi prin aceasta, în cele din urmă, mîntuirea sufletului şi viaţa veşnică.

Insă această pregătire pentru veşnicie se face pe pămînt, între oameni, în societatea organizată, de ale cărei legi trebuie să ţinem seama. Mîntuitorul Hristos, întemeind Biserica Sa, a avut toată grija de a-i orîndui o conducere supremă, un for înalt, care să fie învestit cu toată autoritatea în problemele de credinţă şi morală. Ca urmare a acestei stări de lucruri, avem azi Biserica cea conducătoare, care are răspunderea înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor pentru felul cum îşi îndeplineşte mandatul încredinţat de Mîntuitorul. Avem apoi Biserica ascultătoare – credincioşii – care au datoria să asculte şi să pună în practică cele hotărîte de conducerea supremă a Bisericii, deoarece aceasta le este spre folosul lor în viaţa de pe pămînt cît şi pentru mîntuirea lor.

In general Biserica se străduieşte să-l facă pe om mai bun, mai înţelegător, mai prietenos cu semenii săi. De asemenea, Biserica se străduieşte să-i facă pe creştini să fie buni cetăţeni ai patriei. In acest scop îi îndeamnă stăruitor să-şi îndeplinească toate datoriile cetăţeneşti, să fie supuşi şi ascultători faţă de Conducerea supremă a ţării şi în general faţă de toate organele locale ale puterii de Stat, a căror strădanie este pentru bunăstarea şi fericirea poporului nostru.

Un sector de activitate care revine Bisericii şi care este foarte potrivit

cu misiunea ei, este acţiunea pentru apărarea păcii şi a bunei înţelegeri între toate popoarele lumii. Este ştiut că, datorită unor rău voitori, urmările războiului trecut n-au fost lichidate şi ca urmare lumea trăieşte încă sub această ameninţare. Nu mai departe decît cu o lună şi ceva în urmă, pacea era serios ameninţată. Dacă n-ar fi fost forţa de neînvins şi marea autoritate morală şi îndeosebi înţelepciunea Uniunii Sovietice, omenirea ar fi fost ameninţată de un război catastrofal. De aceea se cuvine să fim profund recunoscători şi sinceri aliaţi ai marei noastre vecine de la răsărit, care şi de data asta a adus o contribuţie atît de preţioasă la stabilirea păcii în lume.

Conducerea supremă a Bisericii noastre are în purtarea sa de grijă şi bunurile materiale care aparţin Bisericii. Aceasta, deoarece Biserica dezvoltîndu-şi activitatea pe pămînt are absolută nevoie, pentru a-şi îndeplini misiunea ei, şi de astfel de bunuri.

Datorită deplinei libertăţi, acordată de regimul nostru democrat-popular tuturor cultelor, Biserica Ortodoxă Romînă s-a putut organiza dar mai ales şi-a putut desfăşura în deplină libertate activitatea ei religioasă-morală şi socială. Organizarea Bisericii noastre este în spirit democratic, deoarece la conducerea ei iau parte – în măsură cuvenită – şi mireni alături de clerici.

Putem spune fără să greşim că am avut din partea Conducerii de Stat nu numai libertatea desăvîrşită a cultului, dar totodată sprijin material şi înţelegere. Este deajuns să subliniem faptul că o serie întreagă de biserici şi monumente istorice au fost renovate radical pe socoteala statului, cheltuindu-se şi alocîndu-se în acest scop fonduri considerabile, lucru care sub regimurile trecute a fost aproape complet neglijat.

Ca eveniment bisericesc deosebit şi care interesează în mod direct Eparhia noastră, este faptul că în cursul acestui an a fost ales, învestit şi instalat episcopul titular al acestei eparhii.

Ne aflăm deci în primul an al activităţii noastre episcopale. Din rapoartele întocmite de consilierii administrativi veţi putea lua cunoştinţă despre tot ce s-a lucrat în Eparhie şi la centrul episcopal în cursul acestui an.

In linii mari, vă putem informa că, printr-o bună gospodărire şi chivernisire a mijloacelor materiale, Eparhia noastră şi-a putut achita toate obligaţiile care sînt în sarcina ei.

Astfel, s-au făcut unele îmbunătăţiri la centru, iar altele sînt pe cale de a se înfăptui. Am acordat sume importante pentru efectuarea unor lucrări de reparaţii la biserici şi case parohiale din Eparhia noastră. Am acordat burse şi semiburse elevilor de la seminar şi studenţilor teologi, precum şi alte ajutoare, aşa cum cere tradiţia Bisericii noastre. Intenţionăm, de asemenea, să facem îmbunătăţiri la gospodăria episcopală.

Pentru toate acestea aşteptăm sugestiile şi propunerile D-voastre care ne vor fi de mult folos.

Rugînd pe Dumnezeu să binecuvinteze lucrările noastre, declar deschisă mai întîi sesiunea de constituire a Adunării noastre eparhiale».

* * *

După rostirea acestor cuvinte, P. S. Episcop a propus Adunării să aleagă biroul provizoriu. S-a făcut apoi apelul membrilor noi aleşi şi s-a constituit comisia de validare care a trecut la verificarea dosarelor de alegeri şi mandatelor emise; în continuare s-a procedat la alegerea Comisiilor, pe sectoare de muncă: bisericesc, cultural şi economic.

Adunarea alege în unanimitate ca reprezentanţi ai săi în Adunarea Naţională Bisericească, din partea preoţilor, pe preotul Roman Drug, protoiereul raionului Adjud, iar din partea mirenilor, pe domnii I. Caminschi-judecător din Roman şi Dr. Vasile Teodorescu-medic din oraşal Huşi.

Statutul Bisericii Ortodoxe Romîne, prevăzînd că Adunarea eparhială îşi execută între sesiuni mandatul prin Consiliul eparhial, ca organ executiv, au fost aleşi în acest for următorii: Preot Roman Drug, Pr. Eusebiu Bejan, Pr. Ioan Mareş, Ioan Caminschi, Vasile Marcoci, Alexandru Bilan, Laurenţiu Mărgineanu, Dr. C. Dumitraşcu, Grigore Pruteanu.

In consistoriul eparhial sînt aleşi următorii preoţi: Pr. Const. Ionescu de la parohia Sf. Nicolae din oraşul Bacău, Pr. Vasile Ulea de la parohia Valea Rea din raionul Vaslui, Pr. Vasile Ţoc de la parohia Scurta din raionul Adjud, iar supleanţi: Pr. Gh. Movileanu de la Parohia Sf. Nicolae Roman şi preot Gh. Moga de la parohia Ţibana raionul Negreşti.

Constituită în mod legal, Adunarea eparhială a trecut sub preşedenţia P. S. Episcop Partenie în sesiune obişnuită de lucru.

P. C. Pr. N. Burlacu, inspector bisericesc, a prezentat rapoartele de activitate ale secţiilor: administrativ-bisericească şi cultural-misionară, iar P. C. Pr. C. Platon a prezentat raportul secţiei economice.

După prezentarea rapoartelor, a urmat studierea lor de către comisiile respective.

Redeschizîndu-se şedinţa plenară, preotul Roman Drug a dat citire referatului asupra raportului prezentat de secţia administrativă. Dl. Dr. V. Teodorescu asupra celei culturale, iar Pr. Nic. Rugină asupra celei economice.

După discuţii la care au luat parte mai mulţi membrii ai Adunării eparhiale, epuizîndu-se ordinea de zi, P. S. Episcop Partenie Ciopron anunţînd terminarea lucrărilor care au făcut obiectul sesiunii, în cuvîntul de închidere, s-a arătat satisfăcut de seriozitatea cu care s-au tratat problemele puse în discuţie şi de spiritul de pătrundere cu care ele au fost analizate de către membrii Adunării.

In continuare, a scos în evidenţă faptul că slujitorii Bisericii sprijină lucrarea de statornicire a binelui în Patria noastră şi luptă pentru apărarea păcii în lume. Nu de mult, - a spus P. S. Sa - omenirea s-a aflat în pragul unui nou război. Marea Ţară a Socialismului, însă, prin maturitatea politică manifestată de conducătorii ei în frunte cu N. S. Hruşciov, a salvat şi de data aceasta lumea de la o catastofă.

Sîntem recunoscători şi rămînem datori să luăm pildă de calm şi înţelegere în rezolvarea problemelor.

Exprimînd apoi recunoştinţă faţă de Conducerea de Stat a Patriei noastre, pentru deplina libertate religioasă ce o acordă şi pentru sprijinul material ce-l dă Bisericii, P. S. Episcop a încheiat astfel: «Ne luăm angajamentul că vom îndemna pe credincioşii noştri să fie devotaţi cetăţeni, sprijinitori sinceri în înfăptuirea marilor opere de interes obştesc şi luptători neobosiţi pentru statornicirea păcii în lume».

Cu acestea, sesiunea Adunării eparhiale a luat sfîrşit.

N. B.

Noi studii asupra orașului Tomis (Constanța) *(I. I. Georgescu)*; *Augustin Z. N. Pop*, Contribuții documentare la biografia lui Eminescu, București, 1962 *(Al. Bardieru)*; Din istoria Transilvaniei, vol. I ed. II și vol. II, București *(Mircea Păcurariu)*; *Iorgu Stoian*, Tomitana, contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis, București, 1962 *(T. Meleșcanu)*; *Al. Popa-I. Berciu*, Cetatea Alba Iulia, București 1962 *(Pr. Anton Cozma)*; *Hadzima Matuda*, Arma nucleară și omul, București 1962 *(Pr. Const. Gr. Chirica)*.

CRONICA BISERICEASCĂ

Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse la Consiliul Ecumenic; Vizita în Abisinia a reprezentanților Mișcării Creștine pentru Pace de la Praga; Marșuri ale păcii; Conferința tineretului creștin din Africa; Împotriva discriminărilor rasiale; Traducerea Noului Testament în limba cehă; Săptămîna de rugăciune ecumenică; Mișcarea Creștină pentru Pace de la Praga; Biserica veterocatolică și cel de al doilea Conciliu Vatican; Viața trebuie să învingă; Preoți din U. R. S. S. vizitează S. U. A.; Biserica protestantă și problema germană; Campania pentru dezarmare și pace; Greva foamei; Audiență la Papa Ioan XXIII *(Prof. O. Bucevschi)*.

B. — *ARHIEPISCOPIA IAȘILOR*

Conferințele preoțești din luna martie 1963 *(T. M.)*. . . 244
† Preotul Dimitrie Moțoc *(Pr. I. Vasilas)*. 245

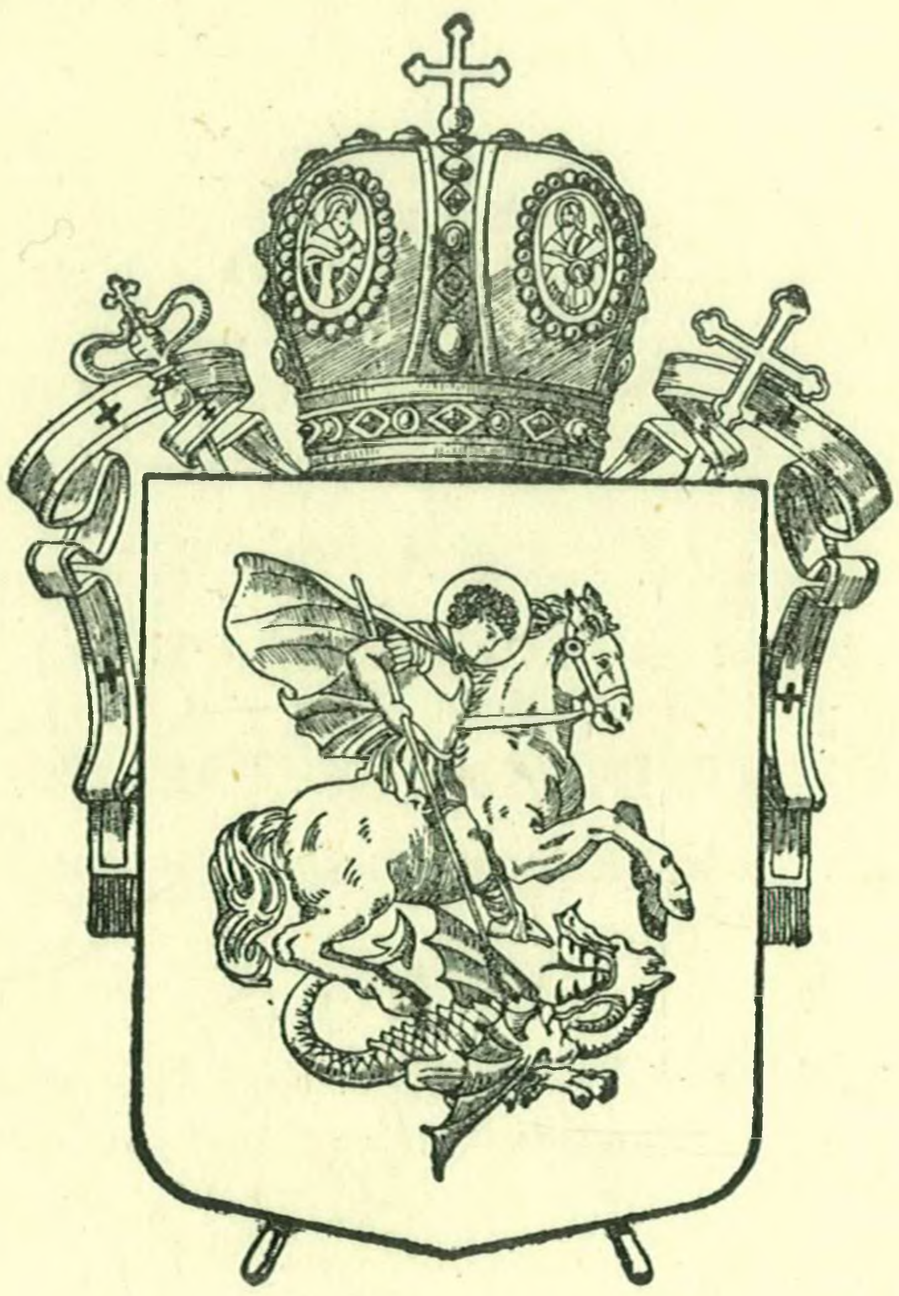
C. — *EPISCOPIA ROMANULUI ȘI HUȘILOR*

Lucrările adunării Eparhiale *(N. B.)*. 248

P 12

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 5-6 MAI-IUNIE 1963

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Mişcarea Creştină pentru Pace de la Praga. O nouă contribuţie creştină la opera păcii în lume *(Prof. M. Şesan)* 251

STUDII

Patriarh Dr. M. Novak: Biserica cehoslovacă (Traducere *de Prof. M. Şesan)* 255

Prof. Victor Brătulescu: Ţesături şi broderii din secolul XVII de la biserica Coşula 259

PREDICI

Pr. Gh. Vartolaş: Cuvînt la Sf. Constantin şi Elena . . . 274

MONUMENTE BISERICEŞTI DIN MOLDOVA

Prof. N. Grigoraş: Biserica Sf. Ioan Zlataust din Iaşi . . . 277

ÎNSEMNĂRI 288

I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei la Berlin *(Pr. M. Boca)*; Manuscrise din biblioteca Episcopiei Romanului, Teofilact al Bulgariei, Cuvinte la Sf. Evanghelii; Tîrnosanie *(Mircea I. Păcurariu)*; Procesele Ioanei d'Arc *(Al. A. Botez)*; Contribuţii la bibliografia romînească veche *(Protos. N. Vornicescu)*; Fragmentele unor mitricale inedite de la Hudeşti-Dorohoi din 1810 şi de la Serafineşti-Suceava din 1811 *(Pr. Iustin Gaşpar)*; O scrisoare care oglindeşte relaţiile frăţeşti între Biserica Ortodoxă Rusă şi Biserica Ortodoxă Romînă *(S. P)*.

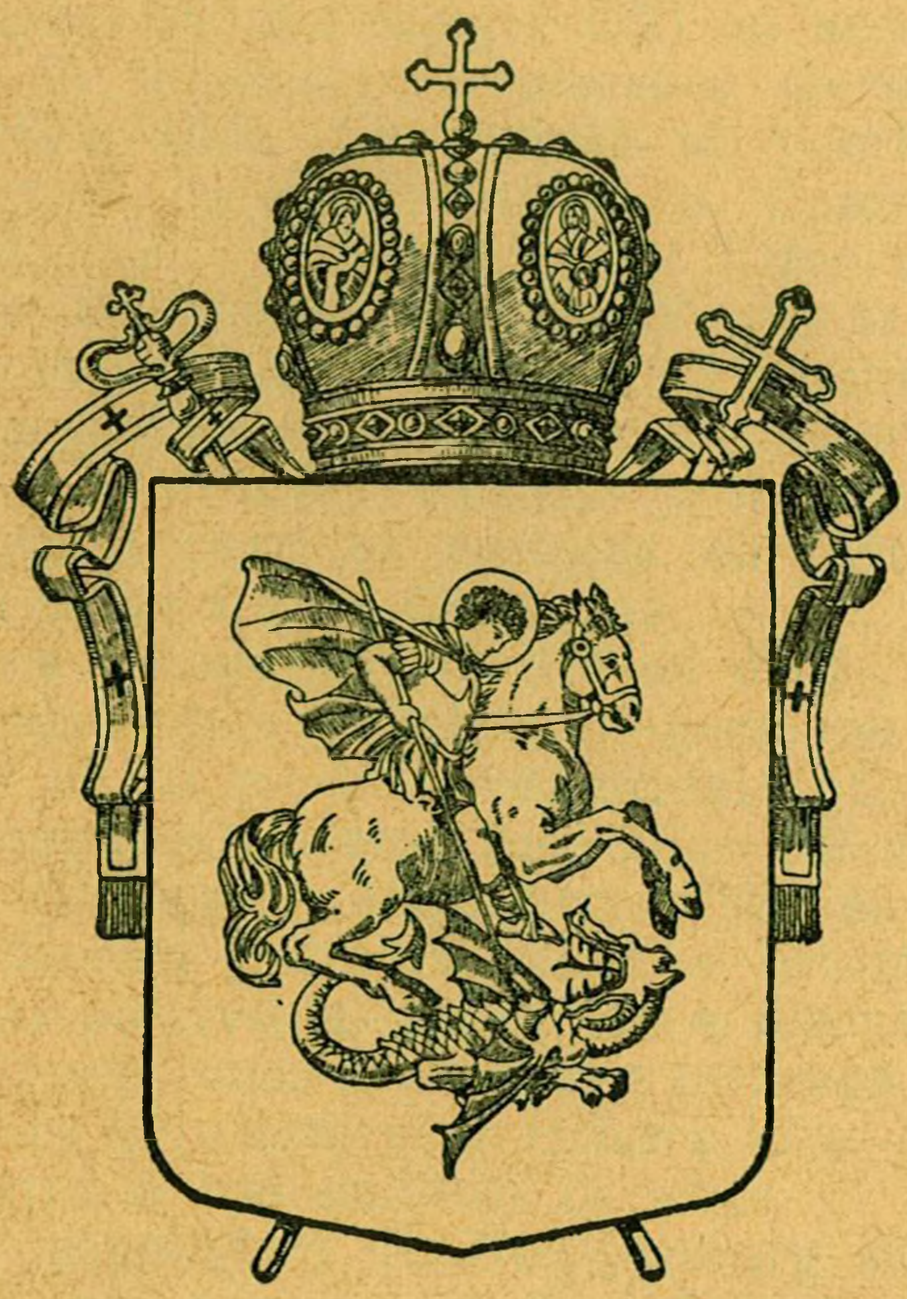
RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 300

„Журнал Московской Патриархий" (Revista Patriarhiei din Moscova) nr. 1-2/1963 *(Pr. Paul Mihail)*; „Голос Православия" Stimme der orthodoxie nr. 11-12/1962 *(Pr. D. Popescu)*; Comunio viatorum nr. 2-3/1962 (revista Institutului ecumenic de pe lîngă Facultatea de teologie Comenius-Praga); *Ernst Wolf*, Die schmalkaldischen Artikel und die Gegen-

(continuare în pagina 3-a a copertei).

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 5-6 MAI - IUNIE 1963

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA: ARHIEPISCOPIA IAŞILOR
STR. ŞTEFAN CEL MARE Nr. 46
IAŞI

MIȘCAREA CREȘTINĂ PENTRU PACE DE LA PRAGA

O NOUĂ CONTRIBUȚIE CREȘTINĂ LA OPERA PĂCII ÎN LUME

Potrivit planului de lucru al Mișcării creștine pentru pace de la Praga (în prescurtare MCPP) pe anul 1963, prima ședință a Comitetului executiv (în prescurtare CE) al acestei Mișcări a avut loc la Dresda, în Republica Democrată Germană, în zilele de 28 martie-3 aprilie 1963. La ședință au venit aproape toți membrii Secretariatului internațional și ai Comitetului; n-au putut lua parte la lucrări I. P. S. Mitropolit Nifon din Libia, moderatorul Mendscole din Liberia și past. P. Conord de la Paris.

O împrejurare deosebită pentru această întrunire consta în faptul că, ținîndu-se ședința în Germania Democrată, «problema germană» s-a impus în fruntea tuturor problemelor discutate. Urgența era evidentă și datorită faptului, că există încă atîtea urme ale războiului peste tot în Germania.

După rugăciunea inaugurală, rostită de prof. W. Schmauch din Greifswald, președintele Filialei est-germane a MCPP, ca gazdă, în seara zilei de 28 martie, președintele Mișcării, decanul J. Hromadka a schițat desfășurarea lucrărilor CE a MCPP după ultima ședință din Olanda, în decembrie 1962. Apoi a subliniat faptul, că dialogul deschis și frățesc, axat pe principiile creștine, este mijlocul cel mai potrivit al MCPP de a discuta problemele actualității, care privesc lumea și omenirea întreagă. Prin aceasta este susținută porunca Mîntuitorului Hristos și a Apostolilor de a fi unii altora sprijin și îndrumători în viață.

În continuare, consilierul H. Kloppenburg din Dortmund, R.F.G., unul din cei șase vicepreședinți ai MCPP, a prezentat o expunere limpede «Despre situația internațională». Au fost indicate aspectele esențiale internaționale față de care MCPP este chemată să ia atitudine. Consilierul s-a referit îndeosebi la «marșurile păcii» din numeroasele state capitaliste ale Apusului, la care iau parte numeroși creștini, ca proteste populare împotriva înarmărilor și ațîțătorilor la război.

În ziua următoare, 29 martie, secretarul general al MCPP, J. Ondra și-a prezentat «Raportul cu 8 teze» privitor la obiectivele ședinței CE și la lărgirea activității MCPP în lume, care numără chiar 7 filiale regionale și anume: în Germania Democrată (președ. W. Schmauch), în Germania Federală (președ. H. Kloppenburg), în Olanda (președ. prof. A. Rasker), în Japonia

(preşed. prof. Inoua), în Italia (preşed. G. Girardet de la Agape), în Elveţia (preşed. past. M. Schwarz) şi în Anglia (preşed. prof. R. Ullmann, vicepreşedinte al MCPP).

Cu această ocazie s-a fixat şi tematica pentru sesiunea Comitetului consultativ al MCPP, care cuprinde 100 membri şi care se va întruni în zilele de 4-9 iunie 1963 la Praga, în vederea pregătirii celei de a doua Adunări mondiale creştine pentru pace din anul 1964. Titlul ei a fost definit astfel: «Convieţuirea paşnică drept o datorie comună creştină».

Apoi s-a dat atenţie lucrărilor primelor patru comisii de studii, din cele 11 ale MCPP, care au avut loc în lunile februarie şi martie 1963 şi anume: «Pacea şi războiul rece» de la Erfurt-RDG condusă de prof. M. Palfy de la Budapesta; «Pacea şi dreptatea» de la Tabarz-Erfurt condusă de I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei; «Pacea şi problema germană» de la Matrahaza-R. P. Ungară, condusă de prof. Al. Rasker şi «Pacea şi libertatea» de la Buckow-Berlin, condusă de prof. Varga de la Debreţin. Referatele şi comunicatele acestor comisii au fost viu discutate subliniindu-se aportul pozitiv şi de adîncire teologică a problemelor actuale. Au mai luat cuvîntul: preşedintele CE a MCPP seniorul V. Hajek de la Praga, vicepreşedinţii MCPP, I. P. S. Arhiepiscop Nicodim din Patriarhia rusă, Episcopul T. Bartha de la Budapesta şi prof. H. Vogel de la Berlin, apoi membrii Secretariatului, past. G. Bassarak şi C. Ordnung de la Berlin, prot. P. Sokolovski şi A. Stoian de la Moscova, past. K. Toth de la Budapesta şi vicarul ortodox J. Novak de la Praga, cum şi membrii CE: Arhiepiscopul J. Kiivit din Tallin-URSS, past. A. Karev de la Moscova, prof. M. Şesan din partea Patriarhiei romîne, prof. A. Ziak de la Bratislava-RSC, prof. Şt. Turnsky de la Praga, responsabilul sectorului financiar al Mişcării şi J. Cihak din Praga.

Discuţiile de amănunt au urmat apoi în trei subcomisii în care au fost împărţiţi participanţii şi anume: teologică, internaţională şi operativă, care s-au ocupat, fiecare după specificul ei, cu materialul prezentat şi anume: Referatul cu cele 8 teze, Proiectul tematicii pentru şedinţa Comitetului consultativ şi Referatele celor 4 comisii de studii.

Sîmbătă, 30 martie, delegaţii ortodocşi, I. P. S. Arhiepiscop Nicodim, vicarul ceh J. Novak şi prof. M. Şesan, împreună cu I.P.S. Arhiepiscop Serghie de Berlin şi exarhul Patriarhiei ruse pentru Europa centrală şi parohul B. Burakov, au săvîrşit o Sf. Liturghie în biserica rusă din Dresda, cu hramul sf. Simeon Stîlpnicul. Asistenţa a putut astfel asculta această sfîntă slujbă ortodoxă în limbile paleoslavă, rusă, cehă, romînă şi germană.

Duminică, la 31 martie, a avut loc la Biserica Sf. Cruce din Dresda o slujbă evanghelică ecumenistă, cu care ocazie au cuvîntat Episcopul luteran local Noth şi din partea MCPP preşedintele J. Hromadka, I.P.S. Arhiepiscop Nicodim, Arhiepiscopul Kiivit şi prof. A. Rasker, despre foloasele activităţii MCPP pentru pace în lume.

Luni au continuat discuţiile, în şedinţa plenară, fiind ascultate, discutate şi aprobate referatele celor trei subcomisii asupra

lucrărilor lor. In continuare a fost discutat textul Comunicatului final și Memorandul prof. J. Hromadka «În problema Germană». Discuțiile au urmat și în ziua de marți, miercuri, 3 aprilie ; a fost aprobat textul a două scrisori adresate președinților parlamentelor din R.D.G. și R.F.G., precum și conducerilor bisericilor evanghelice din ambele state germane de a începe și sprijini discuții bilaterale pentru soluționarea «crizei germane». Apoi s-a aprobat și o adresă de salut frățesc către Papa Ioan al XXIII-lea pentru contribuția sa la opera păcii mondiale. În fine, I.P.S. Arhiepiscop Nicodim a prezentat amănunte despre vizita întreprinsă în Etiopia-Africa, împreună cu președintele J. Hromadka și Martin Niemöller președintele bisericii din Hessa-RFG, spre a putea iniția și apoi întări lucrarea MCPP în Africa.

La sfîrșitul lucrărilor, I.P.S. Arhiepiscop Serghie de Berlin a oferit o recepție ; Secretarul de Stat pentru culte din RDG, Seigewasser, a oferit, de asemenea, o recepție.

Unii membri au fost apoi invitați să conferențieze și în alte centre bisericești evanghelice și anume : prof. A. Ziak la Schwerin, prof. Șt. Turnsky la Halle, vicarul ceh J. Novak la Lipsca și prof. M. Șesan la Rostok, pe Baltică.

Contribuția la opera păcii a acestei sesiuni a CE a MCPP de la Dresda se desprinde din cuprinsul Comunicatului în care sînt îndeosebi subliniate următoarele :

— S-a putut consata din nou că ecoul lucrărilor MCPP crește pretutindeni ; sporesc cercurile acelora care înțeleg că trebuie să se alăture forțelor păcii.

— Comitetul executiv și-a adîncit atenția teologică față de problemele vremii, datorită lucrărilor temeinice ale celor patru comisii de studii. Astfel se va putea face mai ușor față unor abuzuri încercate de militariști cu credința și teologia creștină.

— În urma referatului consilierului H. Kloppenburg s-a putut constata că numărul vocilor care cer reglementarea pașnică a problemelor mondiale sporește necontenit și se ivesc mereu activiști noi care doresc să contribuie cu străduința lor la lucrările MCPP.

— De aceea CE își reînnoiește chemarea spre : dezarmare, pentru înlăturarea armelor nucleare și pentru încetarea experiențelor cu aceste arme. MCPP este convinsă că numai tratativele și compromisurile înțelepte pot evita o catastrofă și pot duce la înlăturarea crizelor vremelnice.

— Cu privire la dezarmare, MCPP salută toate propunerile care duc : la lichidarea pactelor militare și a bazelor militare de pe teritorii străine ; la menținerea numărului redus actual al puterilor atomice și la lichidarea bazelor străine cu arme nucleare ; la evitarea creerei puterilor atomice multilaterale, la interzicerea înarmării atomice a R.F.G., în urma tratatului dintre Bonn și Paris și în fine la încetarea experiențelor cu arme atomice în Sahara.

— De aceea în continuare MCPP sprijină rezoluția O.N.U. privitoare la lichidarea sistemului colonial acolo unde mai există și azi încă.

— Cu privire la «problema germană», CE a MCPP a stu-

diat numeroase modalităţi de ieşire din criză şi a propus unele măsuri concrete pentru înlăturarea ei. Între aceste măsuri este şi patronarea de către MCPP a convorbirilor bilaterale între reprezentanţii R.D.G. şi R.F.G. pentru evitarea unor atitudini de forţă ; în acest sens ea cere să fie realizată o convenţie de neagresiune reciprocă între puterile din NATO, şi cele ale Tratatului de la Varşovia. Astfel se vor putea creia condiţii paşnice de conveţuire a celor două state germane existente. În acest scop CE emite două scrisori către preşedinţii ambelor Parlamente germane, precum şi către Bisericile evanghelice din cele două state germane spre a sprijini aceste discuţii bilaterale, atît de necesare pentru rezolvarea problemei germane prin înşişi reprezentanţii poporului german.

— Toate aceste străduinţe vor pregăti şi mai temeinic întrunirile viitoare ale MCPP din 1963 şi 1964.

— În consecinţă CE al MCPP este hotărît, constatînd atmosfera favorabilă de lucru de la Dresda, să-şi intensifice sforţările şi colaborările cu alte organizaţii pentru apărarea şi menţinerea păcii în lume. În această străduinţă MCPP se reazimă pe învăţătura Mîntuitorului Hristos, Domnul păcii, cînd se adresează către lumea întreagă zicînd: «Să nu ne manifestăm mărturisirea noastră spre pace numai prin cuvinte, ci cu toţii să depunem toate eforturile şi capacităţile noastre de care dispunem întru slujirea acestei păci mondiale».

Acest apel este acum îndreptat şi către cititorii romîni ai acestor rînduri cu îndemnul de a contribui fiecare la acţiunea pentru apărarea păcii, potrivit poruncilor Mîntuitorului Hristos.

Prof. M. ŞESAN

BISERICA CEHOSLOVACĂ

Biserica Cehoslovacă îşi exercită existenţa ei îndeosebi în regiunile Cehiei şi Moraviei din Republica Socialistă Cehoslovacă. Ea se inspiră din predaniile lui Constantin şi Metodie din Biserica-mamă răsăriteană, propovăduite apoi cehilor de Ioan Hus, care, în străduinţa pentru înnoirea Bisericii faţă de concepţia papală în Biserică, a iniţiat prima mişcare reformatoare. Din ea a pornit apoi «Biserica Mielului», cum s-a numit Uniunea Fraţilor cehi (husişti) şi cum a fost definită de ultimul ei episcop, Ioan Amos Komensky.

Din aceste tradiţii, pe care nu le-a putut deforma nici contrareforma catolică îndeosebi după 1620, s-au inspirat preoţii catolici cehi doritori de adevărată înnoire în Biserică.

Dorinţele de reformă, care s-au accentuat încă din epoca iluminismului şi mai ales după anul revoluţionar 1848, au primit un impuls hotărîtor prin ivirea modernismului catolic mondial. De aceea au izbucnit mai accentuat după înfiinţarea în 1918 a Republicii Cehoslovace. Cînd Curia romană a refuzat pînă la urmă orice discuţii de acest fel, atunci aripa radicală a preoţilor reformatori a început din timpul Crăciunului 1919 să slujească în biserici în limba cehă. Astfel liturghia cehă a impresionat puternic sute de mii de credincioşi cehoslovaci şi a contribuit la pasul istoric din 8 iunie 1920, cînd a fost oficial proclamată naşterea Bisericii Cehoslovace.

Liturghia a stat astfel la bazele noii Bisericii, a adus în cadrul ei pe noii credincioşi (la recensămîntul din 1921 avea deja 1/2 milion de credincioşi), a constituit comunitatea bisericească în comunitatea lui Hristos şi azi o susţine prin calea evanghelizării. Prima traducere a liturghiei latine în limba cehă a fost înlocuită, în 1924, cu Liturghia primului Patriarh Dr. Karel Farsky.

Liturghia lui Farsky se leagă prin structura ei de Missa romană, dar este îmbogăţită cu elemente din Liturghia răsăriteană (cu ectenii). Ea este sărbătoarea plină de bucurie a Cinei Domnului. Preotul în talar negru cu semnul unui potir roş pe piept stă cu faţa spre credincioşi în spatele mesei Domnului, pe care se află potirul cu vin şi pe disc pîinea liturgică, apoi lumînări, şi flori. Credincioşii, şezînd în bănci, răspund preotului cu cîntări (antifoanele); ei cîntă piese liturgice cu acompaniamentul orgăi, mărturisesc, se ridică şi îşi fac semnul crucii, astfel că sînt membri activi şi reali ai comunităţii liturgice.

Liturghia începe cu rugăciuni şi mărturisirea păcatelor, după care urmează textul introductiv (introitus) şi ecteniile. Citirea Scripturii este introdusă cu o rugăciune pentru Sf. Duh, apoi urmează

citirea din Apostol şi după binecuvîntare urmează citirea pericopei evanghelice prevăzută de: «Cuvîntul Domnului». Predica şi simbolul de credinţă mărturisit în comun constituie principala culme a Liturghiei. Preotul jertfeşte pîinea şi vinul, credincioşii cîntă cîntarea osanalei şi după o rugăciune urmează «actualizarea lui Iisus». Textul ei este luat din Evanghelia după Luca despre ultima Cină a Domnului, care vesteşte moartea – jertfa lui Iisus Hristos – şi cheamă Biserica la drumul sub cruce. După cîntarea comună: «unde sînt adunaţi doi sau trei în numele meu, acolo sînt şi eu în mijlocul lor», preotul zice: «Hristos în mijlocul nostru» şi credincioşii răspund: «cu noi este şi în veci va fi». Prin rugăciunile comuniunii, Biserica se întăreşte în Sf. Duh, vesteşte lucrarea ei pentru viaţa veşnică şi se sileşte pentru mîntuirea şi înnoirea lumii la a doua venire a Domnului. După împărtăşirea cu pîine şi vin, la sărbători se împărtăşesc şi credincioşii ca şi preotul sub ambele chipuri. Liturghia se sfîrşeşte cu o binecuvîntare.

Liturghia Bisericii Cehoslovace nu este o repetare nesîngeroasă a jertfei lui Iisus Hristos şi nici o simbolizare dramatică a istoriei mîntuirii, ci ea stă chiar în centrul istoriei mîntuirii ca o formă liturgică centrală a acesteia. In liturghie, Biserica mărturiseşte că în comunitatea credincioşilor (în Biserică) se află de faţă însuşi Iisus Hristos. Ea asigură şi azi că El este Domnul ei cel credincios de la început şi pînă în veci, că o întăreşte în urmarea ei smerită şi ridică privirile ei spre milostivirea finală dreaptă a lui Dumnezeu. Atunci Biserica îşi dă seama prin Sf. Duh că este în adevăr trupul lui Hristos. In faţa ei se deschide, ca altă dată în faţa ucenicilor, calea dragostei îndurătoare a lui Hristos pentru credincios, şi pentru cel de azi, pe care o duce sub cruce şi astfel o pune în centrul promisiunii nestrămutate de înviere. Prin liturghie este eliminată din Biserică orice necredinţă, descurajare şi teamă şi se întăreşte credinţa şi siguranţa nădejdii, la orice membru nou al istoriei divine a mîntuirii.

Hristos cel viu şi înviat este continuat în Sf. Duh şi în zilele noastre prin Taine. Biserica cehoslovacă recunoaşte 7 Taine şi anume: botezul, mirul, căinţa, Cina Domnului, cununia, hirotonia (numai în grad preoţesc) şi mîngîierea bolnavilor (maslul). Nu există materie sfinţită şi nici anumite formule, ci comunitatea credinţei, a nădejdii şi a dragostei cu Hristos cel prezent.

Viaţa credinţei trezeşte, susţine şi îndrumează vestirea. Astfel predica este mărturisirea despre cuvîntul lui Dumnezeu, precum l-a înţeles Biserica şi cum este explicat omului actual în limba şi noţiunile curente, aşa ca să i se adreseze potrivit. Predica este totodată şi o formă a istoriei mîntuirii.

Prin Cuvîntul lui Dumnezeu Biserica Cehoslovacă înţelege pe însuşi Dumnezeu în revelaţie. Acesta se coboară din dragoste către om, îi vorbeşte şi acţionează spre mîntuirea lui. Mărturie despre Dumnezeu, care apare în istorie, este Sf. Scriptură. In măsura în care Dumnezeu este prezent în Scriptură, este şi Scriptura o realitate, care ţine de revelaţie. Ca o carte, cu forme de limbă şi noţiuni, este însă o realitate umană.

Teologia doreşte să fie ajutătoare spre buna înţelegere şi cunoaştere a Scripturii şi totodată păzitoare a predicării reale şi a activităţii Bisericii. O face pe baza necontenitei discuţii cu Scriptura şi

cu mulţimea de martori, cu înţelegerea smerită şi adîncă a gîndirii dogmatice a Bisericii lui Hristos, mai ales faţă de luptele pentru formularea dogmei Hristologice şi Trinitare, pentru adevărata înţelegere a milei Dumnezeieşti şi a naturii dialectice a omului şi faţă de justificarea reformaţiei prin har şi credinţă. Se străduieşte să învingă contradicţia dintre obiectivismul religios reprezentat prin fundamentalism şi subiectivism aşa cum s=a manifestat în liberalism. Prin Iisus Hristos Dumnezeu a păşit din transcendenţa sa tainică în lumea noastră, s=a aplecat spre om şi i s=a adresat lui. Credinciosul în credinţă răspunde prin relaţia încrederii ascultătoare şi a dragostei. E vorba de relaţia vie a omului contemporan cu Dumnezeu în Hristos. De aceea formulările doctrinare nu oferă formule obligatorii de drept, ci numai îndrumează şi îndreaptă relaţia credinţei spre Iisus Hristos.

Mărturisirea credinţei Bisericii Cehoslovace este următoarea:

– Credem în unul Dumnezeu, Duhul veşnic şi Creator a toate, Tatăl lui Iisus Hristos şi al nostru, care din veşnicie stăpîneşte împărăţia sufletelor noastre. – Credem în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Lumină din Lumină, viaţă din viaţă, care de la Tatăl a venit, prin viaţa sa a învins răul lumii şi moartea, ca să ne cîştige împărăţia veşnică a lui Dumnezeu. – Credem că Duhul lui Dumnezeu, care din veşnicie însufleţeşte toate, s=a arătat în Iisus Hristos, a vorbit prin prooroci şi părinţii noştri şi doreşte să locuiască şi în noi. = Credem în viaţa veşnică, în binele, adevărul şi frumosul, aşa precum sîntem convinşi de moartea răului şi a celor răi. – Credem că Tatăl ceresc ne=a creat pentru aceea că avînd în noi Sf. Duh, să fim fericiţi, să trăim viaţa Adevărului, să nu ne temem a apăra Adevărul divin şi astfel a ajunge sigur la viaţa veşnică. – Aşa să fie!

Acest simbol de credinţă împreună cu alte adevăruri de bază este explicat în documentul simbolic numit «Bazele credinţei».

Normă şi autoritate a gîndirii şi trăirii este după credinţa Bisericii Cehoslovace Duhul lui Hristos. Este însuşi Iisus Hristos, înviat şi preamărit, care prin Scriptură şi cuvîntul viu al Bisericii se adresează slujitorilor săi, şi=i atrage spre slujire. Acest Iisus cheamă peste vremuri şi pe omul de azi şi=l obligă la ascultare aşa precum i=a chemat pe pescarii galileeni, pe Zacheu şi pe Maria Magdalena. In chemarea lui către ei a vorbit direct Dumnezeu şi el vorbeşte şi către noi la fel de insistent şi cu autoritate absolută asupra vieţii şi morţii prin Scriptură şi cuvintele Bisericii în Duhul Sfînt. Acest Domn viu este autoritate prin slujitorii Bisericii şi prin el şi al teologiei.

Autorităţii Duhului lui Hristos i se supune şi instituţia bisericească. Baza Bisericii o constituie comunitatea bisericească (parohia). In fruntea ei stă Consiliul bătrînilor, aleşi dintre laici şi preot, eventual şi alţi clerici. Biserica Cehoslovacă cuprinde 5 dieceze: de Praga, Plezen, Hradec, Brno şi Clomouc. In fruntea lor stau episcopii aleşi pe durata de 10 ani şi Consiliile diecezane, compuse din laici şi clerici, aleşi de Adunările diecezane. Aceasta se adună odată pe an pentru a discuta viaţa diecezei. Pentru nevoile practice pastorale şi administrative, dieceza concentrează parohiile în raioane. In fruntea Bisericii stă Patriarhul, ales pe 10 ani, şi Consiliul central, compus din episcopi, delegaţii diecezelor şi ai Facultăţii de teologie. Centrala se află la Praga. Pînă acum au stat în fruntea bisericii Patriarhii:

din 1920 Dr. Karel Farsky, din 1928 Dr. Gustav Prochazka, din 1946 Dr. Frantisek Kovar şi din 1961 Dr. M. Novak. Pregătirea teologilor şi a preoţilor o face Facultatea teologică *Ioan Hus* din Praga, cu prelegeri din: Teologia biblică a V. şi N. Testament, Istoria bisericească şi cehă, Teologia sistematică, Teologia socială, Teologia practică şi problemele practice ale democraţiei. Studiul durează 4 ani şi e legat de petrecerea în internat.

Problemele financiare şi organizatorice le discută anual Consiliul reprezentanţilor bisericeşti, compus din clerici şi laici. Problemele fundamentale de credinţă, organizarea Bisericii şi alegerea patriarhului sînt rezervate Congresului bisericesc, care se întruneşte odată la 10 ani. Pînă acum au avut loc 5 congrese de acest fel. Toate au confirmat că Biserica Cehoslovacă a fost chemată la viaţă de Domnul Bisericii ca să-i întoarcă pe mulţi la credinţă, care au rătăcit din cauza contrazicerilor între dogmatismul tradiţional roman şi ştiinţă, între o Biserică politizată şi îmbogăţită şi simplitatea apostolică.

Biserica Cehoslovacă ştie că locul ei într-o vreme de frămîntări şi-l poate afirma numai prin dragostea smerită şi activă în Duhul lui Hristos printre oameni, la care a fost chemată. In această slujire a dragostei, dreptăţii şi păcii ea vede, în locul care i s-a stabilit, şi sensul existenţei ei şi a viitorului ei în cadrul marei familii de Biserici creştine.

Patriarh Dr. M. NOVAK-Praga

Traducere de *Prof. M. ŞESAN*

Biserica Cehoslovacă face parte din Alianţa bisericilor libere unde s-a putut încadra la începutul existenţei ei, din cauza crezului iniţial de aspect unitarian.

ŢESĂTURI ŞI BRODERII DIN SECOLUL XVII DE LA BISERICA COŞULA

Marele vistier Mateiaş, bogat boier în divanul lui Petru Rareş, a ridicat în 1535, în părţile Botoşanilor, biserica Coşula – pînă la jumătatea secolului XIX mănăstire – pe care, pe lîngă altele, se pare că a înzestrat-o cu broderii artistice, împodobite cu perle şi cu galoane de fir de aur şi argint, pe fond de catifea de culoare vişinie sau de mătase verde ori albastră.

Asupra trecutului bisericii Coşula şi asupra acestor obiecte de preţ, fără o descriere de amănunt, aflăm ştiri în două articole scrise de regretatul profesor N. Iorga, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, al cărei preşedinte a fost marele istoric, din luna martie 1923, pînă în ziua năprazniceî sale morţi din 28 noiembrie 1940[1]). Portretele ctitoriceşti, de care vorbeşte N. Iorga, amintesc pe acelea ale familiei logofătului Tăutu de la Bălineşti, «în costum şi în ţinută»[2]), vechea frescă fiind acoperită printr-un strat de pictură, adăogat în perioada înnoirilor cu orice preţ de după 1800. Ici, colo, cîte un fragment din vechea zugrăveală în frescă, scos la iveală prin căderea stratului suprapus din sec. XIX, aminteşte pictura de la Hîrlău, tot din epoca lui Petru Rareş. Firidele lungi şi ocniţele mici, realizate în adîncimea zidurilor în exterior, ca şi portalul gotic de la intrare, cum şi acela dintre naos şi pronaos, ne duc la arhitectura sec. XVI.

Intre odoarele descrise de N. Iorga, întîlnim o cruce de metal, de stil apusean, un «patrafir», un epitaf, o broderie de formă rotundă, cu colţuri pe margine, şi două personaje laterale, aplicată pe o stofă de formă patrată şi înfăţişînd Adormirea Maicii Domnului, o nebederniţă în formă de romb, mai păstrînd doi ciucuri de fir, prezentînd pe Iisus în slavă, pe o suprafaţă decorată cu un ornament continuu, realizat din linii curbe, înnodate şi în formă de buchete, printre care sînt presărate nenumărate floricele stelate şi rotunde şi, în fine, un acoperămînt în formă de cruce, brodat cu flori de garoafă şi de crin[3]).

In articolul din aceeaşi publicaţie, din 1938, Iorga revine asupra broderiilor descrise anterior, la care, pe lîngă patrafirul descris

---

1) N. Iorga, *Mănăstirea Coşula*, Bul. Com. Mon. Ist., an. XIX (1926), fasc. 48, aprilie-iunie, p. 70-73.

2) Idem, *Din tezaurul de artă botoşănean*, Bul. Com. Mon. Ist., an, XXXI (1938), fasc. 95, p. 1-21.

3) *Ibidem*, an. XIX (1926), p. 70.

mai înainte sub fig. 5, mai adaogă aerul, dar sub titlul de broderie [4]) şi acoperemîntul pentru potir, intitulat: «cruce ţesută pentru vesmînt».

Din această broderie în formă de cruce, ale cărei patru braţe se îndoiesc şi se păturesc sub partea centrală, care înfăţişează Răstignirea, s=a fotografiat numai această parte centrală, celelalte rămînînd îndoite sub ea şi astfel, a apărut sub titlul «epitaf», în primul articol [5]) (fig. 5, p. 72).

In rîndurile ce urmează, vom încerca o descriere a cîtorva din aceste ţesături şi broderii cu caracter religios.

Tradiţia locală atribuie lucrul acestor broderii cneghinei Anghelina, soţia marelui vistiernic Mateiaş, din sec. XVI, din timpul primei domnii a lui Petru Rareş.

1. *Acoperămînt pentru disc* (0,260 X 0,285 m.).

Ţesătura se compune dintr=o parte centrală de catifea vişinie, alcătuită astăzi din două bucăţi cusute între ele pe suportul de pînză de in, la îndoitură. In jurul acestei părţi centrale, e cusută o broderie de fir de argint, lucrată în trei rînduri de ochiuri, aplicată pe o bordură de mătase verde, care încadrează partea centrală de catifea vişinie. Marginea de sus şi cea de jos a bordurii sînt garnisite cu un galon îngust, alcătuit dintr=o bentiţă împletită din fire de argint, ale cărei capete se prelungesc pe margine, în formă de franjuri.

In mijlocul acoperămîntului, pe porţiunea de catifea vişinie, e brodată o cruce din acelaşi fel de fir de argint lucrat în ochiuri după modelul broderiei de pe marginea catifelei. De o parte şi de alta a crucii, de tipic bizantin, în partea de sus aflăm monogramele: *Is. Hs.* în cea de mijloc: *Ni. Ka.* bătute cu perle, iar sub cruce este schiţată căpăţîna lui Adam, tivită pe margine cu perle mărunte. Din capetele postamentului pe care se sprijină crucea se înalţă în dreapta şi în stînga, în sens oblic, lucrate tot în fir, suliţa şi trestia. Un chenar subţire de fir încadrează crucea şi monogramele cum şi celelalte detalii arătate mai sus. Intre acest chenar îngust, compus din două linii de fir răsucit, şi între marginea cu broderia de fir, o inscripţie în slavonă cusută tot cu fir, arată în slavoneşte textul liturgic, al cărui conţinut îl dăm mai jos.

Inceputul inscripţiei este marcat în colţul din stînga de sus printr=o cruce decorată de asemenea cu perle mărunte. Inscripţia însăşi prezintă stîngăcii în ce priveşte desenul. Conţinutul ei este acesta: *„Primiţi (luaţi) şi mîncaţi acesta este trupul meu care se frînge pentru voi“.*

Acest acoperămînt e alcătuit dintr=un suport central de pînză deasă de in, ţesută în două iţe, peste care s=a aplicat bucata de catifea vişinie mai lată decît suportul din pînză de in şi cu margi=nile răsfrînte în dos. In jurul acestei bucăţi de catifea, ale cărei margini le şi acoperă, s=a aplicat cadrul de mătase verde, iar peste încheietura dintre catifea şi mătase s=a aplicat broderia de fir de

---

4) N. Iorga, *Din tezaurul de artă botoşăneană*, fig. 4-9, p. 72, 73.
5) *Ibidem*, an. XXXI (1938), fig. 16, p. 13.

argint, lucrată à=jour, în genul crucii din mijloc. Intreaga piesă e căptuşită cu mătase galbenă.

Desenul monogramelor, al crucii, care arată începutul inscripţiei marginale, desenul căpăţinii lui Adam şi al inscripţiei slavone marginale este nesigur, are multe stîngăcii şi împreună cu maniera de lucru, cu stilul broderiei de fir şi al galonului împletit în fir şi aplicat pe latura de sus şi pe cea de jos a acestui acoperămînt, ne îndrituieşte să=l fixăm ca dată dincolo de a doua jumătate a sec. XVIII.

Tehnica. Se precizează că suporturile pe care sînt prinse perlele monogramelor, ale semnelor de prescurtare de deasupra lor, al crucii care arată începutul inscripţiei marginale brodate, al schemei căpăţînii lui Adam, sînt din alt material şi sînt cusute cu fir auriu răsucit, pe catifea vişinie. Literele inscripţiei slavone de pe marginea acoperămîntului sînt brodate tot cu fir răsucit.

Ornamentaţia este liniară.

Coloritul. Fondul părţii de mijloc este vişiniu, cadrul marginal este albastru=verzui. La aceste două culori principale se adaogă argintiul inscripţiilor, crucea înscrisă pe fondul vişiniu şi galonul de pe marginea de sus şi cea de jos a cadrului cum şi strălucirea bătînd în alb a perlelor.

2. *Acoperămînt pentru potir* are formă de cruce, pe fond de mătase albastră, aplicată pe pînză împletită din fire roşii, albastre, albe şi galbene, care se prelungesc în lături, în franjuri.

Partea centrală înfăţişează Răstignirea lui Iisus, după canonul cunoscut: Iisus răstignit în mijloc; în dreapta Maica Domnului; în stînga Sf. Ioan Evanghelistul. Pe celelalte patru plăci laterale, fiecare alcătuită dintr=o bucată de mătase albastră, aplicată ca şi partea centrală pe un suport de pînză de in garnisit cu o împletitură mai groasă de fire de mătase, de culoare albastră, albă, roşie şi galbenă, sînt brodate următoarele patru chipuri ale arhanghelilor: Mihail, Gavriil, Rafail şi Uriil. Toate aceste patru bucăţi pe care firele colorate şi prelungite le încadrează din toate părţile, sînt cusute de bucata centrală, a cincea, aceea pe care este înfăţişată Răstignirea.

Feţele şi mîinile tuturor personajelor reprezentate pe aceste cinci bucăţi sînt cusute cu fire de mătase albă. Ochii, sprîncenele, genele şi nasul sînt schiţate în linii şi puncte negre, părul este redat din fire de mătase gălbuie. Imbrăcămintea şi aureolele tuturor personajelor, aripile arhanghelilor, crucea şi inscripţiile cu nume sînt brodate în fir de aur, iar cele cu caracter liturgic în fir de argint. Aureolele tuturor sînt împodobite cu perle mici. In jurul scenei centrale, pe porţiunea cu Răstignirea, citim inscripţia slavonă: *„Beţi dintru acesta toţi, acesta este sîngele meu al legii celei nouă care pentru voi şi pentru mulţi se varsă“.* Sînt cuvintele pe care preotul le rosteşte în altar înainte de cîntarea: *„Pre Tine Te lăudăm“.*

Tot în jurul scenei acesteia însă pe porţiunile care înfăţişează pe cei patru arhangheli, citim inscripţia, tot cu caracter liturgic, în cuprinsul următor: *„Sfînt, Sfînt, Sfînt“*, deasupra Sf. Arhanghel Mihail: *„Domnul Savaot“*, deasupra arhanghelului Uriil; *„plin e*

cerul", deasupra arhanghelului Gavriil; *„şi pămîntul de slava lui Dumnezeu"*, deasupra arhanghelului Rafail.

Aceasta face parte din răspunsurile ce se dau la strană în timpul Liturghiei, înainte de rostirea Crezului.

Broderia în fir de aur prezintă diverse aspecte, desene şi colorit, după partea de corp pe care o îmbracă şi alternează de la unul la celălalt, la cei patru arhangheli. Aureolele tuturor prezintă ca motiv ornamental linia de zig=zag. Aripile arhanghelilor Mihail şi Gavriil sînt brodate în fir, avînd ca motiv tot zig=zagul, în timp ce aripile arhanghelilor Rafail şi Uriil prezintă ca motiv linia împletită plină, în romburi, în relief, totul axat pe o linie mediană în partea superioară, în timp ce vîrfurile, mai înguste, sînt realizate tot în relief, ca o coafură, de o parte şi de alta a unei adînciturі mediane. Orariile încrucişate peste piept, în forma orarelor diaconeşti, cad oblic de o parte şi de alta a bustului, terminîndu=se cu cîte trei ciucuri roşii şi albaştri, la Rafail şi Uriil, gălbui şi verzi la Mihail şi Gavriil. La arhanghelii Mihail şi Gavriil, firul orariilor se combină cu firul roş de mătase care le şi mărgineşte, ca şi pe aripi, într=o nuanţă închisă. Firul roş de pe marginea aripilor lui Rafail şi Uriil este de o nuanţă mai deschisă.

Motivul ornamental de pe orariul arhanghelului Mihail îl formează două romburi înscrise unul în altul şi încadrate pe margini în zig=zag, care dacă ar fi unite, ar da aceeaşi figură geometrică, rombul.

Orariul arhanghelului Gavriil prezintă acelaşi motiv: rombul, însă nu înscris unul în altul, ci pe trei rînduri, după dimensiunile celui mai mic de pe orariul lui Mihail.

Orariul arhanghelului Rafail prezintă acelaşi motiv: zigzagul, pe cinci rînduri, în unghiuri larg deschise, amintind împletitura, iar la arhanghelul Uriil, acelaşi motiv: zig=zagul, pe două rînduri, în unghiuri ascuţite.

Stiharele celor patru arhangheli prezintă variaţie, atît din punct de vedere coloristic, cît şi din punct de vedere al motivelor decorative. Alternanţa dintre motivele decorative folosite şi culoarea aleasă de meşterul sau autoarea broderiei, arată că preocuparea lor pentru efectele de culoare era constantă.

Stiharul arhanghelului Mihail, lucrat în fir de aur, prezintă două motive şi anume: împletitura de linii la guler şi mînecuţe şi rombul, care la rîndul lui este de trei feluri: cel de galon de fir de argint, îmbinat cu fir roş, de la marginea mînecelor, este de proporţii mici; cel de pe mîneci, mai mare, cuprinde patru rombuleţe dispuse în cruce; cele de pe poalele stiharului arată un romb mai mare, avînd în mijloc un altul, în jurul căruia sînt brodate alte romburi mici, în număr de 12, iar în mijlocul acestuia mai mic, un rombuleţ de mărimea celor din jur.

Pe poalele stiharului e cusut un galon de fir de argint, îmbinat cu fir roş, avînd acelaşi motiv: rombul, aşezat orizontal şi încadrat de linii în zig=zag, ca şi cel de pe orar. Galonul de pe poale, mînecuţele, galonul de pe marginile mînecilor, mărginite cu fir roş şi împletite cu fir mai subţire, de aceeaşi culoare.

Corespunzător, în latura opusă, apare arhanghelul Gavriil, al cărui stihar în fir de aur, avînd ca motiv împletitura, prezintă ga=

lonul mînecilor şi mînecuţele în acelaşi colorit şi cu aceleaşi motive, în timp ce galonul de pe poale păstrează numai coloritul respectiv, în timp ce motivul este linia în zig=zag, în patru şiruri.

Spre deosebire de cei doi dintîi, arhanghelii Rafail şi Uriil se prezintă cu stiharele în coloritul garniturilor de la ceilalţi, avînd ca motiv rombul şi linia zigzagată, în timp ce orariul lor este brodat în fir de aur şi mărginit cu fir verde pe margini.

Răstignirea. Monogramele IΣ. XΣ. MP. Θ8. şi numele întreg al apostolului Iωанъ, ca şi repetarea în restul inscripţiilor a semnului sigma grecesc, amintesc alfabetul elin. Crucea Răstignirii e realizată din fir de aur, braţul de sus avînd ca motiv zig=zagul, care se des=făşoară orizontal, în rînduri succesive, ale căror interspaţii mai joase par ca valuri de apă, în timp ce bara pe care se sprijină picioarele, ca şi trunchiul vertical al crucii prezintă acelaşi motiv, în sens ver=tical însă. Trupul Mîntuitorului e brodat în fir de argint, mărginit şi punctat în locul coastelor prin liniuţe şi puncte negre. Locul cuielor la mîini şi picioare şi acela al împunsăturii din coaste este arătat prin cîteva liniuţe roşii. Capul înclinat spre dreapta, ochii închişi, cununa de spini, de culoare verde, veşmîntul din jurul mijlocului, lucrat în fir de aur, uşor reliefat. Moviliţa pe care se înalţă crucea e brodată pe fond verde şi brăzdată de dungi de aur, între care apar stilizate două oase şi căpăţîna lui Adam.

Maica Domnului în dreapta, cu mîinile încrucişate pe piept, cu maforionul elegant tăiat, uşor reliefat, realizat în rînduri de fir, dispuse oblic şi alternînd cu dungi verticale, este îmbrăcată într=un veşmînt lung, lucrat în fir de argint, de sub care apar vîrfurile în=călţămintei. Veşmîntul acesta are ca motiv ornamental rombul, marcat prin fir verde, ca şi marginea maforionului, care se prelun=geşte uşor în spate, peste marginile de jos ale veşmîntului ca într=un fel de trenă.

Sf. Ioan cel jalnic, cu mîna dreaptă la piept, cu cea stîngă părînd a=şi ţine himationul aruncat pe umeri, de sub care apare mîna stîngă îmbrăcată în mîneca lungă, poartă părul lung, revărsat pe umeri. Himationul e lucrat în fir de aur, avînd ca motiv rombul, veşmîntul dedesubt lucrat în fir de argint şi fir de mătasă roşie, are ca motiv tot rombul, între ale cărui laturi sînt distribuite punctat mici romburi mărginite de fir roş.

Desenul e în general stîngaci, liniile n=au siguranţă, figurile sînt prea schematice, iar părţile din care sînt compuse nu păstrează raportul cerut de proporţionalitate, ovalurile chipurilor sînt prea con=venţionale, urechile prea depărtate de cap, iar gîtul prea gros în raport cu capul. Factură naivă.

Tehnica. Pe un suport de pînză de in, ţesută în două iţe, în război ţărănesc, s=a aplicat o faţă de mătase albastră, de formă dreptunghiulară, încadrată de un chenar subţire, compus din două linii din fir subţire de argint răsucit, care delimitează marginile. In acest cadru s=au desenat părţile din care se compune corpul socotit la 3/4, aureola din jurul capului, mărginită de un şirag de perle aplicat pe un şnur în relief şi cusut în jurul acestei aureole pe am=bele părţi cu cîte un fir de aur, fin răsucit. Coafura din jurul capului şi gîtului pînă la nivelul umerilor, figura ovală, cu părţile din care e alcătuită : fruntea înaltă şi prea ovală, ochii cu genele

şi sprîncenele, nasul, urechile, buzele şi bărbia delimitate cu fir negru pe fondul feţei, realizate din mătase albă, aplicată peste mătasea albastră a fondului, gura însemnată cu o linie roşie, arcuită după forma buzelor.

S=a făcut desenul părţilor din care se compune stiharul: gulerul care acoperă partea inferioară a gîtului, pieptul şi părţile inferioare ca poalele, respectîndu=se forma capului şi lăsîndu=se locul orarului care se încrucişează pe piept şi acoperă stiharul ca şi cum l=ar des= părţi de poale. S=a continuat cu desenul mînecilor largi, garnisite cu galoane de fir, lăsînd să se vadă şi capetele mînecilor strîmte ale veşmîntului de mătase albă, de sub cel brodat cu fir, s=a desenat locul mîinilor şi al palmelor deschise în lături şi al aripilor.

Părţile corpului şi ale veşmintelor desenate au fost umplute apoi cu cusătură de fire de mătase gălbuie pentru părul capului, cu fire albe pentru mînecile strîmte, pentru căptuşeala la mînecile stiha= rului, pentru palmele întinse în lături şi cu fir auriu pe alocuri, amestecat cu fir roş de mătase, pentru veşminte şi aripi. Efectele co= loristice date de jocul de lumini şi umbre sînt ajutate şi de diferen= ţele de nivel dintre suprafeţe brodate cu fir dintre zig=zaguri, ca la arhanghelii Mihail şi Gavriil, dar mai ales la acelea ale romburilor despărţite printr=o linie mediană sub nivelul restului, la aripile ar= hanghelilor Rafail şi Uriil. Deasupra cadrului cu chipul fiecărui ar= hanghel, inscripţia cu caracter liturgic de care s=a vorbit e cusută pe fondul de mătase albastră cu fire împletite, ca şi inscripţia cu titlul arhanghelului respectiv. Fiecare icoană e căptuşită cu trei rîn= duri de bucăţi de mătase, iar marginile sînt împodobite cu un che= nar subţire împletit din fire roşii şi galbene, de care atîrnă franjuri de culoare albă, albastră, roşie şi galbenă.

3. *Aer sau văzduh pentru acoperit sfintele vase* (0,365X0,400 m.). Lucrat în fir de aur pe mătase albastră, căptuşit cu pînză de in, pentru a rezista mai mult, aerul acesta prezenta odinioară marginile tuturor aureolelor bătute în perle mici, a căror preţiozi= tate era scoasă în evidenţă de contrastul dintre culoarea aurie a a fondului de mătase. In acelaşi scop al măririi efectelor de strălu= cire prin contrast cu fondul, apar pietrele rubinii de pe capitelele nimburilor şi a aureolelor lucrate în fir şi dintre culoarea albastră coloanelor baldachinului central, sub care este încadrată scena Răs= tignirii lui Iisus, cele de pe capitelele coloanelor scurte, care susţin cele patru baldachine din colţurile aerului, în care sînt brodate chi= purile celor patru evanghelişti şi, în fine, acelea ale baldachinului care cuprinde chipul Sfîntului Filotei, din registrul de jos, de sub scena Răstignirii.

Compoziţia principală este răstignirea lui Iisus Hristos pe cruce, avînd în laturi, sub acelaşi baldachin, pe Maica Domnului şi pe Sf. Evanghelist Ioan, iar dincolo de stîlpii baldachinului, spre margini, pe doi cuvioşi: pe Teodosie şi Antonie. In vîrful baldachinului, spre marginea de sus, apare brodat un serafim, flancat de soare încon= jurat de raze şi de lună, ambii aştri brodaţi, ca şi serafimii, iar în cele două colţuri de sus, şi tot brodaţi în fir de aur, doi evanghe= lişti: Luca şi Ioan.

Intreg acest ansamblu compoziţional, care ocupă ceva mai mult

decît două treimi din întreaga suprafaţă a aerului, e susţinut de un registru inferior care prezintă, în axul vertical central, pe Sf. Filotei, încadrat într=o ramă dreptunghiulară de fir, cele două laturi verti= cale luînd forma a două coloane de susţinere a registrului superior, iar latura superioară constituind=o însăşi baza, terenul brodat cu fir verde al compoziţiei de deasupra.

In rînd cu Sf. Filotei, în cele două colţuri, sub baldachin, bro= date în fir, apar ceilalţi doi evanghelişti: Matei şi Marcu. Distri= buţia personajelor din jurul compoziţiei centrale poate fi privită şi astfel: compoziţia centrală, Răstignirea, cele patru colţuri cu cei patru evanghelişti, dedesubt în ax Sf. Filotei. De o parte a Răstig= nirii apare Sf. Teodosie, avînd ca simbol al vieţii sale monahale o bisericuţă modestă, iar ca simbol al învăţăturilor sale, o biserică de proporţiile unei mari catedrale. In faţa sa din colţul de sus, dinspre baldachinul central şi ca o încununare a ostenelilor sale, primeşte binecuvîntarea Maicii Domnului şi a pruncului Iisus. De cealaltă parte, Sf. Antonie avînd ca simbol o chilie departe de lume, în pus= tie, într=o oază umbrită de copaci meridionali, primeşte din colţul de sus binecuvîntarea lui Iisus Hristos.

Cei patru evanghelişti şed în jeţuri, cu picioarele sprijinite pe scăunele, avînd în faţă pupitru şi cartea deschisă pe care fiecare scrie. Sf. Teodosie şi Sf. Antonie sînt îmbrăcaţi în haine de pustnici, purtînd în mîini filactere şi sînt aşezaţi de profil către scena cen= trală. Sf. Filotei e văzut din faţă, poartă odăjdii arhiereşti (sacos, omofor, epitrahil), cu dreapta binecuvîntînd, cu stînga ţinînd aproape de piept Evanghelia pe care o predică.

Coloanele din laturile sale prezintă cîte un prim capitel stilizat în chipul capitelelor obişnuite, iar ceva mai sus, cîte o bară orizon= tală de ambele părţi, pe care se reazemă capetele arcului din jurul capului. Din mijlocul celor două bare se înalţă cîte un stîlp scurt pe care se reazemă baza registrului superior. In cele două spaţii libere dintre arc şi stîlpii aceştia sînt brodate două flori stilizate.

Compoziţia este echilibrată, proporţiile personajelor sînt păstrate, feţele expresive şi mai îngrijit tratate, răspunzînd indicaţiunilor din erminii, inscripţiile sfinţilor cusute în fir de aur, iar cele din scena Răstignirii cusute cu perle cum vor fi fost toate marginile aureolelor sfinţilor, judecînd după urmele lăsate şi după singurele exemplare păstrate în jurul capului Maicii Domnului şi Iisus Hristos prunc, din colţul de sus al cadrului în care se află Sf. Teodosie.

Caracterele greco=slave ale literelor care compun inscripţiile bro= date cu fir sau bătute cu perle indică o epocă mai tîrzie celei a ctitorilor, ca şi factura chipurilor şi maniera lucrului. In comparaţie cu scena Răstignirii de pe acoperămîntul potirului, în această com= poziţie reprezentînd tot răstignirea lui Iisus, se pare că este redat un alt moment: acela în care îngînduraţi, şi Maica Domnului şi Sf. Ioan Evanghelistul urmează a se îngriji de îngroparea Mîntuitorului. Spre deosebire de cealaltă Răstignire, aici, faţa, bustul, mîinile şi picioarele Mîntuitorului sînt redate în mătase care imită pielea cor= pului omenesc. Prin unele firişoare roşii discret strecurate şi meşteşugit intercalate în masa de mătase a torsului şi a pîntecului, artistul a încercat să redea anatomic această parte a trupului. Capul plecat

în dreapta, ochii închişi, figura tristă şi mai închisă la culoare, par a dovedi cele arătate mai sus, adică un moment mai îndepărtat de ultima clipă a vieţii pămînteşti a Mîntuitorului, moment care era mai aproape de acela al coborîrii de pe cruce şi al punerii în mormînt.

De observat că apostolul Ioan este prezentat desculţ, ca şi evangheliştii din cele patru colţuri, între care şi el apare încă odată în ipostaza de evanghelist. Celelalte personaje: Maica Domnului, Sf. Teodosie, Sf. Antonie şi Sf. Filotei au încălţăminte în picioare. Chipurile personajelor din acest acoperămînt sînt orientate către personajul principal din centru, către Iisus pe cruce.

Maica Domnului, Sf. Ioan cel Jalnic, Sf. Teodosie, Sf. Antonie şi cei patru evanghelişti sînt văzuţi în această orientare, adică tind către centru şi în parte sînt înfăţişaţi din profil. In afară de Iisus pe cruce, văzut în întregime din faţă, pe acelaşi ax şi tot în faţă sînt priviţi Sf. Filotei din registrul de jos, de sub cruce, şi serafimul cu şase aripi de deasupra crucii Mîntuitorului.

Scena centrală a Răstignirii e aşezată pe teren de culoare verde, care se întinde şi în lături, sub cei doi pustnici. Un fel de baldachin, compus dintr-un arc realizat din împletituri de fir, rezemat pe două coloane marcate prin două broderii de relief, ale căror capitele sînt delimitate prin aceste broderii. Bogăţia de perle cu care va fi fost încărcat acest aer o arată prezenţa lor în aureola lui Iisus, indicînd iniţialele ѡ. О. И., în crucile catedralei simbolice din faţa sfîntului Teodosie şi în mînecuţele veşmîntului Maicii Domnului.

In cursul vremii, aerul a suferit unele reparaţiuni şi înlocuiri ale marginilor care s-au uzat mai uşor decît partea principală cu scenele brodate. Din această pricină, materialul însuşi diferă ca epocă. In această situaţie este stofa pe fond roş, cu flori, ramuri şi frunze brodate cu fir, care încadrează partea centrală şi marginea de mătase de culoare verde, pentru laturile de sus şi de jos, afară de cele patru colţuri de mătase tot verde dar cu desene şi celelalte două laturi verticale, de mătase albastră cu desene de flori.

Inscripţia cusută cu fir de argint în jurul scenelor brodate în cîmpul aerului nu arată prin nimic unde începe; ea are acelaşi caracter greco-slav şi prin stîngăcia desenului adaogă la argumentul că acest aer este mult mai tîrziu decît epoca lui Petru Rareş. Ceva mai mult, observate cu amănuntul, părţile din care sînt alcătuite veşmintele, cadrele, coloanele, arcul de deasupra scenei care înfăţişează Răstignirea, baldachinele evangheliştilor, mobilierul şi chiar terenul de sub scena centrală, par a fi bucăţi decupate din stofe ţesute iar nu brodate cu mîna şi apoi cusute cu fire de culoare neagră, de obicei în locurile cuvenite, pe desenele anterior pregătite. Şi totuşi este broderie fină de mînă. Şi această piesă poate fi socotită ca datînd din sec. XVII.

Cuprinsul inscripţiei este acesta: *„Iisus văzînd pe mama şi ucenicul stînd lîngă cruce şi a chemat (a zis) pe mama sa şi sora mamei lui Maria lui Cleopa şi Maria Magdalena“.*

4. *Epitrahilul* (0,225×1,45 cm.), este compus din două părţi care se încheie la mijloc printr-o cusătură. Materialul din care este lucrat e mătase de culoare roşie deschisă, brodată cu fir în

relief, avînd ca motiv decorativ floarea de garoafă, alcătuită din frunze şi flori prinse de tulpini subţiri. Aceste tulpini, răsărind din marginile unor frunze care formează litera ω, evoluează ridicîndu=se din latura de jos, pe ambele margini ale fiecăruia din cele două părţi din care se compune epitrahilul, înconjoară cadrele de formă ovală, cu chipuri brodate de sfinţi, se unesc deasupra acestor cadre, sub o bandă cu inscripţia conţinînd numele sfinţilor. Deasupra benzii respective se înalţă o tulpiniţă centrală, susţinînd potirul unei flori care se termină cu o floare deschisă. Pe această floare susţinută de tulpina centrală, se reazemă ovalul cu margini brodate cu fir, în care este înfăţişat chipul sfîntului. De la baza tulpinii centrale se desprind două frunze brodate şi se arcuiesc în lături, dînd fiecare naştere la cîte o tulpină. Aceste două tulpini susţin două flori ca două potire stilizate, terminate cu cîte o petală din care ia naştere iarăşi cîte o tulpină subţire. Tulpina se înalţă în sus, şerpuind, evo=luează în forma unei frunze dinţate, din care iese din nou o tulpină subţire care se desparte în două, închizînd un spaţiu brodat cu fir. Tulpina atinge marginea exterioară, se arcuieşte spre vîrful ovalului şi se întîlneşte din nou cu tulpina care vine pe cealaltă parte, ter=minîndu=se în cîte un potir de floare. Din aceste potire continuă, apropiindu=se de mijloc, alte două codiţe, care se întîlnesc sub banda orizontală, cu numele sfîntului din ovalul de desubt.

Deasupra benzei, în mijloc apare brodată o floare ajunsă la maturitate, aproape de transformare în fruct. Din vîrful acestei flori mature se desfac două codiţe punctate, care se curbează în jos, ter=minîndu=se cu cîte o floare care ocupă spaţiul din arcuitura codiţei. Locul în care se arcuiesc codiţele e însemnat prin cîte un boboc din care se desprinde iarăşi cîte o tulpină subţire, îmbrăcată cu frunze şi trecînd prin cîte un potir de floare, iese din nou deasupra ovalu=lui, pentru a întîlni cealaltă tulpină, de o parte şi de alta a unei tulpini centrale. Din aceste trei tulpini, acoperite de banda orizon=tală, răsare deasupra ei un bulb central, mărginit de două frunze. Din bulbul central se înalţă un ornament deschis, deasupra căruia apare o tulpină centrală cu două frunze, dintre care răsar două peţiole ce se arcuiesc în jos şi se termină cu cîte o floare deschisă, cu patru petale dinţate, floarea de garoafă.

Cele două tulpini care se desfac din peţiolele arcuite în jos se dezvoltă sub forma unor frunze stilizate, din care se înalţă şi evo=luează iarăşi sub forma de tulpini însoţite de frunze şi flori, închid scena Bunei Vestiri, formînd un unghi al cărui vîrf atinge mijlocul benzii cu inscripţia.

Deasupra celor două benzi se repetă şi se rezumă motivul flo=ral în toate amănuntele lui. In centru, un ornament de forma unui ω întors cu ramurile în jos, flancat de două flori de garoafă des=chise, susţine un bulb dintr=un portal lărgit la gură, din care se desfac două codiţe care evoluează în lături cu frunze şi flori. Din bulb se înalţă două tulpini laterale, evoluînd în frunze stilizate, iar în mijloc o alta pe care evoluează floarea în diferitele ei stadii de dezvoltare. In vîrful acestor decoraţiuni florale sînt brodate în relief doi serafimi.

Figurile brodate pe epitrahil sînt grupate cîte două.

Serafimii. Incepînd din partea de sus, unde epitrahilul are o

deschizătură pentru a putea fi aşezat după gît, ni se înfăţişează de o parte şi de alta două chipuri de serafimi realizaţi astfel: figurile pe fond de mătase albă, privind înainte, ochii, genele, sprîncenele, nasul, buzele şi părul sînt realizate din fire de culoare neagră; cele şase aripi grupate perechi în jurul capului sînt lucrate în fir de aur în felul următor: părţile care se leagă în jurul capului sînt cusute cu fir în uşor relief, în liniuţe orizontale; vîrfurile aripilor alcătuite din pene lungi sînt redate în drugi reliefaţi, rotunjiţi, cinci pentru aripile de deasupra capului, cîte patru pentru cele laterale şi cîte trei pentru cele inferioare. Două puncte roşii, unul în mijlocul frunţii, altul în obraz, dau mai multă viaţă chipurilor. Două perechi de pene ale aripilor de deasupra capului se arcuiesc spre centru, iar celelalte trei perechi spre margini, dînd forma unui evantai; cele patru perechi laterale, în forma unor trene elegante, se arcuiesc uşor la vîrf către margine, iar cele trei perechi din partea de jos se arcuiesc spre centru, corespunzînd cu cele din mijloc de deasupra capului; celelalte trei arcuite spre margine indică linia de urmat a aripilor laterale.

Buna Vestire.

Arhanghelul Gavriil, aşezat de profil şi privind spre stînga, poartă în mîna dreaptă o creangă verde înflorită; cu stînga face gestul care însoţeşte cuvintele rostite către Sfînta Fecioară. Părul bogat de culoare închisă îi cade pe umeri, iar cea dreaptă, deşi întreagă, este redusă în raport cu dimensiunile corpului şi în funcţie de cadrul de formă ovală, în care este cuprins arhanghelul. Un himation scurt, lucrat din fir de aur împletit cu fir verzui, de sub care apar poalele unei tunici lungi, lucrată în fir de argint, împletit cu fir de mătase roşie, îmbracă corpul. Mătasea pe care a fost desenată figura s-a destrămat, lăsînd să se vadă ţesătura suport, pe care se mai disting firele de culoare închisă care delimitează fruntea, ochii, sprîncenele, gura şi bărbia.

Motivul decorativ al himationului este linia în zig-zag, în mai multe rînduri orizontale, între care sînt înscrise rombuleţe mici. Veşmîntul de desubt prezintă ca motiv linia împletită, dînd forma de romb între împletituri. In spaţiul de forma rombului sînt înscrise rombuleţe mai mici.

Sfînta Fecioară Maria, cu mîinile împreunate la piept, cît se mai poate vedea pe suport, stă în picioare, în dreptul unui pupitru înalt, cu faţa întoarsă spre dreapta, în poziţia rugătoare. Maforionul care îi acoperă capul şi-i cade pe umeri în formă de mantie, se încheie la gît printr-un medalion de formă ovală, este realizat dintr-o ţesătură împletită în felul şi în culoarea tunicii Arhanghelului Mihail, în timp ce veşmîntul de sub maforion prezintă motivul decorativ şi şiruri de linii de fir de argint în zig-zag, întregite cu romburi, tot în fir de argint, pe fond albastru.

Fondul de mătase crem al feţei nu se păstrează destul de bine pentru a reda figura cu toate detaliile cuvenite. Aureola din jurul capului, lucrată din fir de aur şi avînd ca motiv linia în zig-zag, pare mai lată decît a arhanghelului Gavriil şi decît a celorlalţi sfinţi, din pricina învelişului de pe cap, lucrat tot în fir de aur, cu uşoare nuanţe de culoare roşie. Marginea veşmintelor este demarcată

printr=un fir subţire roşiatic. Este firul cu care este cusută pe fondul de mătase figura Sfintei Fecioare, brodată pe alt suport.

Scena Bunei Vestiri, în afara formei ovale a cadrului realizat din linii în relief, de fir, este încadrată în decoraţiuni florale, fie=care panou sprijinindu=se pe un boboc de floare cu două frunzuliţe de o parte şi de alta, pe lîngă care se desfac două peţioluri în for=mă de lănţişor, care se arcuiesc spre exterior, apoi se întorc spre interior, terminîndu=se cu cîte o floare cu patru petale.

Din aceste peţioluri se desface în sus cîte o tulpiniţă avînd în vîrf cîte o frunză care se continuă cu patru cerculeţe rotunde, poate fructe rezultate din flori. Aceste forme florale se înşiră în sus, împle=tindu=se cu alte două tulpiniţe cu flori şi frunze, din care apoi de=rivă două lănţişoare care se întîlnesc sub benzile de deasupra, în forma unui rotulus conţinînd titlul scenei.

Scena aceasta fiind concepută în raport cu celelalte subiecte brodate pe epitrahil, în care apar sfinţi ierarhi şi ţinînd seama şi de cadrul redus în care este expusă, se rezumă la strictul necesar, înlăturînd orice element arhitectural sau decorativ care să oblige la reducerea proporţiilor personajelor.

Tulpina florii pe care arhanghelul Gavriil o ţine în mîna stîngă îndeplineşte şi funcţia de cusătură pe marginea figurii prinse de fon=dul de mătase şi de suportul de pînză din dos. Sfînta Fecioară nu mai poartă în mîini firul şi fusul cu care toarce, mîinile fiind aduse pe piept, pentru a se încadra în acest chip în spaţiul respectiv.

Panourile cu chipurile Sfîntului Arhanghel Gavriil şi al Sfintei Fecioare Maria se reazimă pe un suport alcătuit din vîrful bobocu=lui de care am vorbit, dar acesta la rîndul lui se reazimă pe un alt suport, cu un motiv floral desfăşurat pe lat şi sprijinit pe un pi=vot tot floral, însoţit de două frunze stilizate, dispuse lateral. Cons=tructiv deci vorbind, suportul de susţinere a greutăţii de deasupra prezintă toate garanţiile de rezistenţă a unei arhitecturi, la care se adaugă distribuţia presupusei greutăţi pe volutele în forma unor arcuri pe care le înfăţişează tulpinile florilor deschise ce umplu spa=ţiile goale de o parte şi de alta a elementului floral central de sub panouri.

Sfîntul Vasile cel Mare şi Sfîntul Grigore de Dumnezeu Cuvîntătorul. Inscripţiile de deasupra, închise în benzile ce amintesc rotulusurile, sînt scrise în limba slavă cu caractere greco=slave: *„Sf. Vasile cel Mare“, „Sf. Grigore cuvîntătorul de Dumnezeu“.*

Sfîntul Vasile cel Mare, cu părul şi barba de culoare închisă, este înfăţişat cu capul gol, cu dreapta binecuvîntînd, iar cu stînga ţinînd de sub sacos o carte deschisă.

Sacosul, lucrat în fir de aur împletit vertical în urzeală lasă a se întrezări, în uşor relief, bătătura ţesăturii.

Omoforul, brodat în fir de argint, în vergi oblice, este petrecut peste mîna stîngă, atîrnînd în jos şi terminîndu=se în franjuri de culoare verde, ca şi firul care delimitează veşmintele.

Epitrahilul, brodat în fir de aur, mărginit ca şi sacosul de un şirag de perle mici, din care au mai rămas cîteva, se termină cu trei ciucuri roşii.

Stiharul, lucrat în fir de argint, avînd ca motiv decorativ rombul, e demarcat şi printr=un fir roş.

Sfîntul Grigore Bogosloul poartă o mitră ce pare disproporţionată pe capul rău desenat, brodată cu fir de aur împletit cu fir de mătase, pe fond albastru şi mărginită de perle mici; un şir de asemenea perle urmăreşte şi linia mediană verticală. Părul capului şi barba mare şi răsfirată încearcă să redea culoarea gălbuie, prea ştearsă, însă linia de culoare neagră care dă conturul capului de formă ovală, contrastează aşa de puternic, încît culoarea coafurei pierzîndu=se între această demarcaţie şi strălucirea aureolei, face ca mitra să apară disproporţionată ca lăţime şi aşezată pe vîrful oval al unui cap chel, ceea ce nu a fost în realitate intenţia artistului.

Omoforul, brodat cu fir de argint, avînd ca motiv zig=zagul, se suprapune epitrahilului cu care pare a se confunda, terminîndu=se cu trei ciucuri roşii. Marginile lui păstrează un mare număr de perle înşirate. Cîte două dungi paralele trase cu fire de mătase neagră dau variaţie cîmpului uniform.

Sacosul, avînd marginile din jurul mîinilor marcate cu perle, ca şi omoforul şi mînecuţele, este lucrat în fir de aur avînd ca motiv decorativ zig=zagul şi rombul presărat în spaţiile dintre zig=zaguri.

Stiharul, brodat cu acelaşi fir de aur şi avînd acelaşi motiv, ar părea înnădit la poale, în lături, dacă acest lucru nu s=ar repeta şi la alţi doi ierarhi din registrele inferioare. In realitate, este un galon lat de fir de argint. Ca şi la ceilalţi doi, această parte este brodată cu fir de argint, avînd în mijloc o bandă care este epitrahilul, marcat aici prin ciucuri roşii pe poale, iar la Sf. Ioan Gură de Aur cu ciucuri verzi. Figura stîngaci desenată, avînd un cap ascuţit, urechile prea pronunţate în lături, barba răvăşită, sprîncenele neegale, dovedesc o operă tîrzie şi mai depărtată de epoca lui Petru Rareş.

Fiecare din panourile cu figurile celor doi ierarhi se reazimă în partea de jos a panoului pe două puncte laterale, marcate printr=o floare cu trei petale, brodate în fir de argint. Aceste flori se află în punctul din care pornesc în sus, de o parte şi de alta a ovalului, cîte o tulpină de plantă, cu frunze şi flori şi unde începe arcuirea în jos a codiţelor care se încovoaie spre interior, terminîndu=se cu o floare îmbobocită. Codiţele acestor flori pornesc din vîrfurile unui semicerc răsturnat cu vîrfurile în sus, care se reazimă pe o floare de formă rotundă, închisă, tinzînd către fruct, mărginită de două frunze verzi şi sprijinită pe un alt semicerc mai mic, cu vîrfurile în jos însoţită de cîte o frunză aurie şi rezemîndu=se pe o bandă orizontală în care este înscrisă inscripţia cu numele ierarhului din registrul inferior.

Sf. Ioan Gură de Aur şi *Sf. Nicolae făcătorul de minuni.* In panourile din registrul inferior sînt brodaţi cei doi sfinţi ierarhi, ale căror inscripţii în caractere greco=slave are cuprinsul acesta: *„Sf. Ioan Gură de Aur“* şi *„Sf. Nicolae făcătorul de minuni“.*

Figura Sfîntului Ioan Gură de Aur este încadrată de o barbă de culoare brună deschis, ca şi părul capului, acoperit cu o mitră asemănătoare cu aceea descrisă mai sus, a Sfîntului Grigore Bogoslovul. Această mitră apare însă mai bine aşezată pe capul desenat altfel decît al celuilalt.

Figura Sfîntului Nicolae, încadrată de o barbă mai scurtă, albă, prezintă unele uşoare degradări la frunte şi pe alocuri la faţă,

din care pricină nu corespunde în totul cu tipul cunoscut al acestui sfînt.

Omoforul Sfîntului Ioan Gură de Aur, brodat în fir de argint, avînd ca motiv zig=zagul, se suprapune pînă aproape de poale peste epitrahil, ici=colo, înfăţişînd o cruce sau o linie în fir de mătase neagră, iar pe margine şiragul de perle din care se mai păstrează cîteva. Se termină cu trei ciucuri roşii.

Sacosul, brodat în fir de aur, avînd ca motiv rombul, aminteşte pe al Sfîntului Grigore Bogoslovul.

Stiharul, avînd ca motiv rombul, în care sînt înscrise în formă de cruce, alte patru romburi mai mici, este brodat ceva mai în relief. Acest veşmînt prezintă particularităţile pe care le=am întîlnit la acela al Sfîntului Grigore şi le vom mai întîlni la al Sfîntului Petru, mitropolitul Kievului, din registrul inferior.

Epitrahilul pare tot o prelungire, de fir galben însă, a omoforului.

Omoforul Sfîntului Nicolae, lucrat în fir de argint, în dungi oblice, aminteşte de cel descris la Sf. Vasile cel Mare.

Sacosul, de asemenea, aminteşte pe al Sfîntului Vasile cel Mare.

Stiharul în schimb, lucrat cu fir de argint în dungi oblice, cu interspaţiile punctate cu romburi mici, aminteşte veşmîntul Sfintei Fecioare din registrul superior al Bunei Vestiri.

Epitrahilul, lucrat în fir de aur, avînd ca motiv rombul, realizat din linii împletite ce se termină cu trei ciucuri roşii, ca şi al Sfîntului Vasile cel Mare de deasupra şi al Sfîntului Petru al Kievului, din registrul inferior.

Ultimul registru înfăţişează pe doi sfinţi ierarhi ai ruşilor, şi anume pe Sf. Petru mitropolitul Kievului şi pe Sf. Alexei mitropolitul [6]): *„Sf. Petru mitropolitul Kievului“* ; *„Sf. Alexei mitropolit“* [7]).

Figura Sfîntului Petru mitropolitul Kievului repetă aproape aidoma pe aceea a Sfîntului Grigore Bogoslovul.

Omoforul, sacosul, stiharul şi chiar *evanghelia* amintesc pe ale Sfîntului Ioan Zlataust de deasupra lui.

Figura Sfîntului Alexei mitropolitul aduce cu aceea a Sfîntului Nicolae din registrul de deasupra lui. Pînă şi unghiul brodat în relief, care delimitează omoforul de figura respectivă, aminteşte pe cel de la Sf. Nicolae [8]).

Omoforul, lucrat în fir de argint şi mărginit de şiragul de perle, este însemnat prin două cruci, de o parte şi de alta a gîtului, ca şi la Sf. Ioan Zlataust.

Sacosul, mărginit cu perle, e brodat în linii verticale, ca şi la Sf. Nicolae şi Sf. Vasile cel Mare.

---

6) *l. c.*, fig. 5, p. 72.

7) Sf. Petru mitropolitul Kievului e socotit patronul mitropolitului Petru Movilă (n. 21 dec. 1596 — † 22 dec. 1646) şi a păstorit în Rusia între anii 1308-1326 (Pr. Nicolae M. Popescu, *Petru Movilă*, în Biserica Ortodoxă Română an. LXV (1947) nr. 1-3 (ianuarie-martie), p. 15, n. 1.

8) Sf. Alexei, mitropolitul Kievului mai apare într-o icoană, alături de Sf. Nicolae şi Sf. Dumitru episcop de Vologda, pe care icoană N. Iorga o socoteşte „un împrumut rusesc din epoca Movileştilor“ (N. Iorga, *Icoana romînească*, în Bul. Com. Mon. Ist., an. XXVI (1933), p. 13.

Stiharul, în fir de argint, avînd ca motiv linia împletită dînd forma de romb, cu interspaţiile marcate prin rombuleţe, ca şi la Sf. Petru de alături şi la Arhanghelul Gavriil din registrul de sus.

Epitrahilul, mărginit de şiragul de perle, avînd ca motiv linia în zig=zag, se termină cu trei ciucuri de mătase galbenă.

Medalionul brodat şi aplicat în partea de sus a epitrahilului. Un medalion brodat în fir, avînd ca motiv punctul, e închis de o ramă ceva mai în relief. In mijlocul medalionului, Iisus Hristos, cu ambele mîini întinse în lături, binecuvintează. Poartă veşminte arhie=reşti, lucrate în fir, demarcate cu fir negru, pe cap mitră arhierească avînd în jur o aureolă de fir în relief, urmată de o ramă de perle din care au mai rămas două.

Părul capului, căzînd pe umeri, barba şi mustăţile, sînt de cu=loare neagră. Medalionul e brodat pe un suport deosebit şi cusut apoi pe partea răsfrîntă a epitrahilului.

O seamă de elemente comune în decoraţia panourilor şi a spa=ţiilor dintre ele formează sinteza decorativă a ansamblului figurativ şi ornamental.

Chenarele panourilor. In jurul figurilor încadrate în forme ovale sînt brodate chenare în relief, constînd dintr=un motiv deco=rativ ce aminteşte lanţul, mărginit spre exterior şi interior de cîte un şnur în relief, tot de fir. Acelaşi motiv apare în ramele care înca=drează inscripţiile de deasupra fiecărui panou, pe alocuri înlocuind codiţile florilor, iar în jurul aureolelor delimitează aceste aureole ridicîndu=se ceva mai în relief de şiragul de perle care astăzi au dispărut cu totul.

Aureolele sînt brodate în fir galben de aur, avînd ca motiv linia în zig=zag.

Siragurile de perle împodobeau altă dată marginile himatio=nului Arhanghelului Gavriil şi al maforionului Sfintei Fecioare Maria cum şi marginile sacoselor, ale omofoarelor şi ale mînecuţelor sfinţilor ierarhi.

Terenul de sub picioarele personajelor e brodat în fir de aur, împletit cu fire de mătase verde.

Broderia înfăţişînd decoraţia floralâ şi chenarul oval din jurul figurilor de sfinţi e aplicată pe mătase roşie, avînd ca suport o ţesătură de in colorată în verde pe dos.

Fondul de mătase roşie a fost în parte degradat, mai ales în părţile superioare ale epitrahilului, din pricina asprimii firelor me=talice de care s=a frecat în cursul vremii.

Spre deosebire de chenarele ovale şi decoraţia floralâ care împodobesc epitrahilul, figurile de sfinţi sînt brodate pe suporturi deosebite de pînză de in şi apoi aplicate în cadrele de formă ovală aşezate în registre suprapuse pe faţa epitrahilului. Ele sînt cusute cu fire de mătase verde pe fondul de culoare roşie al epitrahilului. Se=rafimii de deasupra sînt cusuţi cu fir de culoare închisă.

Incăltămintea, din care nu se văd decît vîrfurile, a fost cusută cu fire de culoare neagră care s=au destrămat.

Un fir verde delimitează veşmintele tuturor personajelor ; e firul cu care este cusut suportul separat pe care e brodată figura sfîntului.

Cărţile purate în mîna stîngă a ierarhilor sînt marcate pe margini cu fire roşii sau negre, iar marginea filelor care arată şi grosimea cărţii la unele e colorată în verde.

Galonul de pe poalele stiharului la sfinţii: Nicolae, Ioan Gură de Aur şi Petru mitropolitul Kievului e prea lat, iar delimitarea cu firul negru dă impresia unei înădituri ale unui veşmînt croit mai scurt decît trebuie. Din această pricină şi epitrahilul, peste care s-a suprapus omoforul – în cazurile în care acest omofor nu a fost îndoit peste mîna stîngă a ierarhului – pare un petec, o pată de altă culoare, introdusă ca o pană în această pată inferioară a veşmîntului.

Cei şase ierarhi sînt văzuţi din faţă. Se pare că intenţia iniţială a fost ca aceşti ierarhi să fie înfăţişaţi trei cu mitre şi trei fără, fie în chip alternativ, adică într-un registru, unul cu mitră, altul cu capul gol, fie unul sub altul, dacă ţinem seama şi de desenul feţelor, la unii mai oval, la alţii mai rotund.

La cei cu faţa prelungă şi barba se lungeşte, iar creştetul capului ia o formă mai ascuţită din care pricină, dar mai ales din aceea a culorii prea deschise, mitra apare rău aşezată.

Desenul mîinilor e un lucru greu, atît al celei drepte, care binecuvintează şi la care cele două degete din mijloc, care stau ridicate, par prea lungi, cît şi al celei stîngi, la care degetul mare sprijină cartea iar celelalte patru o susţin de margine. In unele cazuri, aceste degete apar disproporţionate şi butucănoase.

Alfabetul inscripţiilor este greco-slav şi nu este desenat destul de caligrafic. Inscripţia din partea de jos a epitrahilului, brodată cu fir, are cuprinsul acesta: *„Pomeneşte, Doamne, pe robul tău monahul Isaia în împărăţia ta cea cerească“*,

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

PREDICI ŞI MATERIAL OMILETIC

CUVÎNT LA SFINŢII CONSTANTIN ŞI ELENA

„Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului peste tine a răsărit“

(Isaia LX-1).

Cuvintele acestea de mîngîiere şi de întărire pentru poporul ales sînt ale marelui prooroc Isaia. Prin aceste cuvinte Biserica noastră ortodoxă îşi exprimă bucuria la învierea Domnului Iisus.

Aceste cuvinte răsună şi în această zi, în sfintele locaşuri ortodoxe, la pomenirea sfinţilor Constantin şi Elena. Credincioşii ortodocşi se bucură astăzi pentru prăznuire şi retrăiesc istoria Bisericii din timpul marelui Constantin.

Cunoscînd viaţa şi faptele sfinţilor Constantin şi Elena, putem striga cu profetul: «Veseleşte-te Noule Ierusalime – adică Biserică a Domnului şi Mîntuitorului Hristos, – că slava Domnului peste tine a răsărit», prin faptele alesului Său, Constantin cel Mare, care, luminat de Sfîntul Duh, a lucrat pentru slava sfintei noastre Biserici şi pentru mîntuirea celor ce cred şi mărturisesc că Hristos este Fiul lui Dumnezeu celui viu.

IUBIŢI CREDINCIOŞI,

A dat iubitorul de oameni, Dumnezeu, binecredincioasei Sale slugi Elena lumină în suflet, pentru ca ea să dăruiască suflet din sufletul ei de mamă creştină, fiului ei Constantin, ca să crească vlăstar vrednic şi demn de cinstire şi pomenire în Biserica creştină. Sfînta Elena a vărsat în inima fiului Constantin duhul iubirii de Dumnezeu şi de oameni.

A dat iubitorul de oameni, Dumnezeu, lui Constantin înţelepciunea lui Solomon, blîndeţa lui David şi dreapta credinţă a apostolilor. Razele luminoase ale Sfîntului Duh au călăuzit viaţa sfîntului Constantin şi ca marele Pavel, »chemare nu de la oameni luînd», ci prin semnul deosebit, ca şi Pavel pe drumul Damascului, a înţeles din semnul sfintei cruci de pe cer că va învinge pe potrivnicii săi.

Cu ce cuvinte vom putea lăuda hotărîrea istorică din anul 313 a sfîntului Constantin, prin care acordă libertate de cult generală în imperiul roman? Această hotărîre este un act de dreptate, în urma căreia învăţătura Mîntuitorului s-a răspîndit nestingherită în lume.

Cu adevărat fericit este pîntecele care te-a purtat şi sînul ce

l=ai supt, sfinte Constantine, căci ai devenit bucuria creştinilor, mîn=tuirea celor întristaţi, ajutătorul şi acoperămîntul celor smeriţi. Noi creştinii te cinstim, căci prin orînduielile tale ţi=ai arătat iubirea de Dumnezeu şi de aproapele.

Lumină prea luminoasă şi luceafăr a fost pentru Biserica Dom=nului Hristos sfîntul Constantin, care prin minunatele sale fapte a devenit noul David, primind, ca şi acesta, darul cerului pe creş=tetul său.

Neuitată rămîne întemeierea Romei celei nouă, a oraşului Cons=tantinopole, pentru care alege ca protectoare pe Sfînta Fecioară Ma=ria. In noua cetate va înflori şi străluci mai mult de o mie de ani Biserica Ortodoxă a răsăritului.

Luminată este fapta acestui vlăstar «întocmai ca apostolii» – aceea de a fi întrunit şi condus soborul ecumenic de la Niceea din anul 325, care a stins întărîtarea cea rea a lui Arie şi a slăbit limba celor rătăciţi; hotărîrile acestui sobor sînt tezaur de credinţă a Bisericii; simbolul credinţei alcătuit acolo a devenit rugăciune per=manentă pentru toţi acei care mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos că este Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, că este de o fiinţă cu Tatăl.

Iată de ce sfînta noastră Biserică Ortodoxă se veseleşte astăzi şi amintirea marelui Constantin cu laude o cinsteşte strigînd: «bucu=ră=te, cela ce lui Pavel ai rîvnit şi crucea lui Hristos ai ridicat; bucură=te cela ce eşti întocmai ca apostolii cinstit; bucură=te întă=rirea credincioşilor».

Cînd privim icoana sfinţilor Constantin şi Elena, observăm că ei străjuiesc în jurul unei cruci. Este însăşi crucea pe care a fost răs=tignit Mîntuitorul Iisus pe Golgota.

Rîvnă dumnezeiască a arătat sfînta Elena căutînd şi aflînd crucea pe care a pătimit Mîntuitorul Hristos.

De Dumnezeu înţelepţită, sfînta Elena după ce a aflat cinstita cruce a adus=o la Constantinopole unde a fost primită după cuviinţă de credincioşi.

Sfînta Elena s=a învrednicit de săvîrşirea acestei lucrări fiindcă a trăit în sfinţenie; *„A ştiut să stăpînească vasul său în sfinţenie şi cinste“* (I Tes. IV, 4), *„întru toată petrecerea vieţii“* (I Petru I, 15). In sfinţenie a primit ceasul din urmă sfînta Elena, iar fiul ei Constantin cu zece ani mai tîrziu.

IUBIŢI CREDINCIOŞI,

Istoria îl cunoaşte pe sfîntul Constantin ca pe un om cu o pu=tere mare de voinţă, înţelept şi drept.

Prăznuind astăzi pe sfîntul Constantin ne amintim şi de «pacea constantiniană», statornicită prin orînduirile sale.

Pace!, cuvînt sfînt rostit astăzi de covîrşitoarea majoritate a celor ce vieţuiesc pe pămînt, dorinţa ferbinte a omenirii, temelie a unei vieţi liniştite şi drepte; pace, solie a Evangheliei Domnului Iisus şi predică zilnică a sfintei Biserici Ortodoxe; iată spre ce trebuie să năzuim noi creştinii.

Sfîntul Constantin a aşezat pacea între credincioşi. Noi dorim cu înflăcărare pacea lumii întregi, pacea bazată pe dreptate socială.

La pace ne cheamă Biserica Mîntuitorului Hristos pentru că Dumnezeu *„este Dumnezeul păcii"* (I Cor. XIV, 33); Apostolilor li s=a poruncit să aducă oamenilor pacea. *„În orice casă veţi intra, la început spuneţi: pace casei acesteia"* (Luc. X, 5); Nouă, credincioşilor, apostolii ne=au poruncit: *„Desăvîrşiţi=vă, mîngîiaţi=vă, fiţi uniţi în cuget şi paşnici şi Dumnezeul iubirii şi al păcii va fi cu voi"* (II Cor. XIII, 11); *„să domnească în inimile voastre pacea lui Dumnezeu pentru care sînteţi chemaţi să alcătuiţi un singur trup"* (Colos. III, 15); *„trăiţi în pace unul cu altul"* (I Tes. V, 15).

Deci, creştine, caută şi tu pacea şi luptă pentru ea, căci aceasta este porunca ceasului de faţă şi de totdeauna, aceasta ţi=o porunceşte dreapta judecată, fiindcă pacea este spre binele tuturor.

Să căutăm cu toţii pacea, s=o propovăduim, s=o sădim în sufletele noastre, s=o aşezăm la temelia legăturilor cu cei din jurul nostru; a lupta pentru pace şi a o apăra este o cinste deosebită pentru fiecare creştin. *„Să căutăm dar cele ce înlesnesc pacea şi slujesc pentru a ne întări unii pe alţii"* (Rom. XIV, 19). La apărarea păcii contribuie toţi oamenii care iubesc viaţa şi prosperitatea întregii lumi. Pacea rămîne deci piatra de căpătîi a Evangheliei, chezăşia vieţii fericite a tuturor.

Noi, ca buni creştini, sîntem datori a ne îndeplini obligaţia de a apăra pacea *„cu vreme şi fără vreme"* prin toate puterile noastre.

Intr=un climat de pace toţi putem munci în linişte, ne putem ruga lui Dumnezeu şi putem săvîrşi cele duhovniceşti.

Pentru un viitor luminos, în numele iubirii, al păcii şi al fericirii tuturor oamenilor, ca buni creştini, avem datoria de a fi propovăduitori ai păcii şi «făcători de pace, ca să ne putem numi fii ai lui Dumnezeu». Amin.

Pr. GH. VARTOLAŞ

MONUMENTE DE ARTĂ BISERICEASCĂ DIN MOLDOVA

BISERICA SF. IOAN ZLATAUST DIN IAȘI

Situația internă a Moldovei în a doua jumătate a sec. al XVII=lea. In a doua jumătate a sec. al XVII=lea situația maselor populare s=a înrăutățit. In special țărănimea era obligată să dea stă=pînilor de moșii, sub forme de dijme, o mare parte din agonisita ei, să=i presteze gratuit tot felul de munci, fiind nevoită să suporte în același timp și abuzurile agenților fiscului, arendașilor de impozite și ale membrilor aparatului administrativ.

A. D. Xenopol a admis, pe bună dreptate, că țara se depopula din cauza nenumăratelor și grelelor impozite precum și a abuzurilor «comise de încasarea lor, cînd executorii jefuiau poporul numai în propriul lor interes» [1]).

Lăcomia domnitorilor, a stăpînilor de moșii și a agenților apa=ratului de stat, care au format – după cum scrie Marx – «o aso=ciere îndreptată împotriva clasei înrobite, producătoare» – a fost o permanentă cauză de frămîntări sociale.

Fiscalitatea excesivă, practicată în a doua jumătate a sec. al XVII=lea a fost strîns legată de exploatarea otomană, lăcomia dom=nitorilor și a clasei dominante.

Dintre domnii moldoveni din a doua jumătate a sec. al XVII=lea, care au exercitat o adevărată teroare fiscală asupra maselor, a fost și Gheorghe Duca. Acesta, după cum arată cronicarul Ami=ras, în timpul celei de a doua domnii (1668=1672) «s=au arătat rău și cumplit și prea vrăjmaș și plin de toată răutatea», deoarece a pus «dăjdi grele asupra pămîntenilor, afară din cele obișnuite» [2]). Alt cro=nicar a scris că Gheorghe Duca în domnia a doua a «început a scoate multe și grele dări... pre țară» [3]).

In cronica lui Ion Neculce, ca și în aceea atribuită lui N. Costin se dau amănunte despre metodele barbare aplicate de Gheor=ghe Duca în domnia a treia (1678=1684), împotriva celor care nu=și puteau plăti impozitele pretinse de el. Astfel N. Costin a scris că Gheorghe Duca «de lăcomie mare ce avea ca să tot mai strîngă bani mai mulți și domn era și vistiernicu mare și neguțătoru și va=

---

1) *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, t. VIII, p. 148.

2) Al. Amiras, *Cronica anonimă a țerei Moldovei (1662-1673)*, în *Cronicile Romîniei*, t. III, publ. de M. Kogălniceanu, ed. a 2-a, București, 1872, p. 100.

3) N. Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Ștefan sin Vasile Vodă* etc., în aceeași colecție, t. II, p. 7.

meş, că toată hrana tuturor luase el şi doamna de precupia toate cîte erau». Soţia sa «cîrciumărea bucatele din casă, pînea ori pe unde avea şi băutura şi pocloanele ce le venea la beciu, încă făcea boi de negoţ şi mînca iarna fînaţele oamenilor, săracilor, cu boii lor, pînă se vindea aceia şi apoi se apuca de alţii» [4]).

Gheorghe Duca «strînsoare mare pentru bani făcea tuturor şi şi boierilor şi neguţătorilor şi a toată ţara, muncindu=i şi căsnindu=i pe toţi, în toate chipurile, pe unii cu închisori pedepsindu=i, pe alţii cu munca şi bătăi cu buzduganul pînă la moarte ucigîndu=i... nu cruţa nici boieru, nici săracu, nici ţăranu, nici femei».

Numeroşi orăşeni stăteau închişi cîte un an pentru neplata im=pozitelor, iar alţii şi=au lăsat femeile, copii, casele şi «fugeau în lu=me». In locul lor domnul închidea pe femei sau pe vecini. Unele din soţiile fugarilor au stat închise «în grosuri cîte un an şi mai bine, dintre care multe au murit de foame, altele de pruncu, că erau multe şi grele, de=şi făceau copii prin grosuri şi tot nu le slobozea, pînă la multe le=au crescut copiii acolo în grosuri pînă au început a grăi, unii a umbla în picioare».

Un asemenea tratament a aplicat şi preoţilor, pe care=i «în=chidea de=a valma cu mirenii la grosuri şi bisericile stau închise cîte două trei luni şi mai mult». In general locuitorii îşi vindeau tot ce aveau ca să poată plăti şi cînd scăpau din închisori, «cum se duceau încotro puteau să scape, lăsîndu=şi toate în peire, şi case şi bucate şi femei şi copii, fugindu prin alte ţări, se înstrăinau» [5]).

Ion Neculce, referindu=se la aceleaşi metode barbare aplicate locuitorilor ţării de Gheorghe Duca, a scris că în timpul domniei lui, erau «pline închisorile de boieri şi grosurile de cei săraci, de=i bătè şi=i căznè cu capeteli pen garduri, şi leşinaţi de foame, şi bărbaţi şi femei» [6]).

In anul 1683, an în care se presupune că s=a construit biserica sf. Ioan Zlataust, Gheorghe Duca a fost obligat de turci să parti=cipe cu un contigent de trupe moldoveneşti, la asediul Vienei. El a plecat din Iaşi la 20 aprilie. Ţara întreagă îl «blsătăma» ca «să nu se mai întoarcă de unde mergè» [7]).

Pe lîngă Gheorge Duca şi alţi domnitori moldoveni din a doua jumătate a sec. al XVII=lea au introdus, în materie fiscală, tot felul de obiceiuri, calificate de cronicari ca fiind «rele şi spurcate» şi con=siderate ca pedepse ale «săracilor» [8]). Datorită incapacităţii politice a domnitorilor, precum şi lăcomiei lor, în ţară era adeseori «pradă şi foamete mare» [9]), ei şi consilierii lor negîndindu=se la nimic altceva, decît la inventarea unor noi metode de a strînge cît mai mulţi bani.

Cînd şi de către cine a fost construită biserica sf. Ioan Zlataust din Iaşi?

In peretele sud=estic al bisericii se află încastrată pisania cu

---

4) *Ibidem*, p. 18-19.
5) *Ibidem*, p. 22-24.
6) Ion Neculce, *Letopiseţul ţării Moldovei*, publ. de Iorgu Iordan, ESPLA, ed. a 2-a, Bucureşti, 1959, p. 70.
7) *Ibidem*, p. 71.
8) N. Muste, în *Letopiseţe*, t. III, p. 14.
9) N. Costin, *op. cit.*, p. 24-25.

următorul cuprins: «Această sfîntă mănăstire o au făcut=o Io Duca voevod cu doamna sa Anastasia, cu fiul său iubit Io Constantin voevod, cu doamna sa Maria; caria iaste hramul s[fea]tii Ioan Zlă=toust, vlto 7191 şi s=au zidit în 30 zile»[9 bis]).

Publicînd aceeaşi inscripţie, spre deosebire de Melchisedec, N. Iorga, n=a admis lectura datei acestuia şi în loc de «s=au zidit în 30 zile» a citit «s=au zidit în dechev»[10]), adică în luna decembrie. O lectură ceva mai atentă însă a pisaniei arată că lectura lui Melchisedec este bună. In afară de aceasta din veleatul 7191, Melchisedec a scăzut 5508, ceea ce l=a făcut să scrie că biserica a fost construită în anul 1683, iar N. Iorga scăzînd din acelaşi ve=leat 5509, a afirmat că a fost construită în 1682. Alte documente arată că asupra anului construcţiei bisericii sf. Ioan Zlataust, anul propus de N. Iorga este cel bun[11]).

S=a amintit că Gheorghe Duca, încă din aprilie 1683, a plecat din ţară spre Viena, astfel că biserica n=a putut fi construită decît în anul 1682. De altfel şi pseudo N. Costin a scris: «într=acestu anu, la veleatul 7190 (din care scăzîndu=se 5508 se dă anul 1682), au zidit Duca Vodă mănăstirea lui sfîntul Ioan Zlataust, din Iaşi»[12]).

Un document din 30 octombrie 1683 arată că la această dată biserica era construită. Totuşi în document este şi fraza următoare: «şi acum o au zidit şi o au făcut măria sa luminat domnul nostru Duca Vodă cu toată cheltuiala măriei sale»[13]). După această frază s=ar putea presupune că biserica a fost construită la sfîrşitul anului 1682, nu la începutul anului 1683, înainte de 20 aprilie. Noi înclinăm însă a crede că biserica a fost construită către sfîrşitul anu=lui 1682.

Citirea atentă a pisaniei pune însă problema contemporaneităţii ei cu construcţia bisericii, şi aceea a omiterii unuia din ctitori. S=a văzut că pisania arată ca ctitor, pe lîngă Gheorghe Duca şi pe fiul său Constantin, care în 1682 ar fi fost chiar căsătorit. Se ştie însă că în anul 1693 cînd a fost numit pentru prima oară domn al Mol=dovei, Constantin Duca avea doar 16=17 ani[14]) şi nu s=a căsătorit cu Maria, fata lui Constantin Brîncoveanu decît în toamna acestui an[15]). Prin urmare, Constantin Duca în 1683, nu avea decît circa 6=7 ani. Se înţelege deci că pisania bisericii sf. Ioan Zlataust a fost pusă ulterior, deci după căsătoria lui Constantin Duca, deoarece şi soţia acestuia este amintită alături de el. Am putea oare presupune că fiul lui Gheorghe Duca a schimbat vechea pisanie cu alta, şi dacă este aşa de ce a făcut=o?

In cronica atribuită lui N. Costin, din care am luat atîtea in=formaţii asupra situaţiei Moldovei în timpul ultimei domnii a lui

---

9 bis) Melchisedec, *Notiţe istorice şi arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri şi biserici antice din Moldova*, Bucureşti, 1885, p. 258.

10) N. Iorga, *Inscripţii şi însemnări din bisericile Iaşului*, Bucureşti, 1907, p. 19.

11) G. Ghibănescu, *Din trecutul bisericii romîne, (Bisericile din Iaşi)*, Iaşi, 1902, p. 23, admite anul propus de Melchisedec, 1683.

12) N. Costin, *op. cit.*, p. 24.

13) Arh. St. Buc., *Mrea sf. Ioan Zlataust*, XVI/4.

14) I. Neculce, *op. cit.*, p. 117.

15) *Ibidem*, p. 121.

Gheorghe Duca, se mai află consemnat că, prin iunie 1679, acest domn a plecat la Constantinopol «cu toţi boierii cei mari», «pentru sărutarea poalei împăratului»[16]). Tot acuma Gheorghe Duca a luat cu el şi pe fiica sa Catrina, pentru care fusese reclamat divanului turcesc, că nu voia s=o mai căsătorească, după cum promisese, cu Ştefan, fiul fostului domn Radu Leon[17]) al Ţării Romîneşti, (22 fe=bruarie 1665=martie 1669), care se pretindea nepot a lui Ştefan Tomşa al II=lea domnul Moldovei (1611=1615 şi 1621=1623).

Gheorghe Duca se opunea acestei căsătorii, deşi acceptase lo=godna, deoarece între timp Ştefan, fiul lui Radu Leon, se îmbolnă=vise. Din cauza bolii, după cum ne informează pseudo Nicolae Cos=tin, «lipsise şi din minte» şi chiar «umbletul lui nu=l arăta a fi deplin înţeleptu». Ştefan Radu probabil fusese bolnav de vărsat, deoarece după boală, Neculce scrie că «arăta grozav la faţă»[18]).

Se înţelege prin urmare, de ce Gheorghe Duca se opunea acestei căsătorii. El a pierdut procesul în faţa divanului turcesc şi de aceea a fost nevoit să=şi căsătorească fata cu Ştefan Radu[19]). Cu acest proces Gheorghe Duca a cheltuit mulţi bani, pe care şi i=a scos însă «totu din spinarea ţării»[20]). In urma hotărîrii divanului turcesc, la 4 noiembrie 1680, Gheorghe Duca a făcut nunta fiicei sale Catrina cu Ştefan Radu. La «nuntă mulţi soli dintr=alte ţări venise. Era din Ţara Muntenească Matei Cantacuzino bil vel agă, cum zic la mun=teni şi alţi feciori de boieri; erau şi din Ţara Leşească, şi din Ţara Ungurească; cu mare veselie ca la două săptămîni s=au nuntit; numai celor de ţară nu le era foarte veselie, că acea cheltuială era totu din spinarea bietei ţări»[21]). Fastul şi cheltuiala făcută cu nunta au fost consemnate şi de Ion Neculce[22]).

Ştefan Radu rămînînd pe lîngă socrul său în aşteptarea unei vacanţe a tronului Ţării Romîneşti, căci oricît de degenerat era, spera că va ajunge domn, a fost informat că în Iaşi, în marginea dinspre răsărit a oraşului, pe unde «era eşirea de la vamă spre Ţuţo=ra»[23]), Ştefan Tomşa I, deci străbunicul său, construise «o biserică mică, pe temelie înaltă de piatră»[24]). Se prea poate ca Ştefan Radu să se fi gîndit să construiască o biserică nouă pe locul celei vechi, probabil distrusă. In felul acesta se explica de ce în documentul din 30 oc=tombrie 1683 se arată că Ştefan Radu a dăruit bisericii sf. Ioan Zla=taust «care s=a chemat întăi biserica lui Ştefan vodă Tomşii... toată partea de ocină ce au avut strămoşul măriei sale Ştefan vodă Tomşa aicia în târgu în Eşi»[25]).

---

16) N. Costin, *loc. citat.*

17) Radu Leon cînd a logodit pe fiul său Ştefan cu Caterina, fiica lui Gheorghe Duca, „strîns-au toată boierimea ţării cu jupînesele şi au întins corturile în deal despre Mihai Vodă, în drumul Cotrocenilor, acolo făceau oaspeţe în toate zilele. Adus-au şi pehlivani de cei ce joacă pe funii şi pe alte lucruri“ (*Magazin istoric pentru Dacia*, I, p. 351).

18) Ion Neculce, *op. cit.*, p. 68.

19) *Ibidem*; N. Costin, *loc. cit.*

20) N. Costin, *loc. cit.*

21) *Ibidem.*

22) Ion Neculce, *op. cit.*, p. 69.

23) G. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 24.

24) N. Costin, *loc. cit.*

25) Arh. St. Buc., *Mrea Zlataust*, XVI/4.

Intrebarea care se pune aici este următoarea: la care Ştefan Tomşa se referă cronicarul? Răspuns ne dă un document din 7 mai 1592, care se referă la o danie făcută de Măriuca Iosipoaie, fata lui Vlaicul din Băseşti *„înaintea duhovnicului de la biserica lui Ştefan Vodă ce se zice Zlataust"*. Prin urmare ctitorul primei biserici cu hramul sf. Ioan Zlataust nu poate fi decît Ştefan Tomşa I (august 1563=martie 1564), de oarece Ştefan Tomşa al II=lea a domnit *între anii 1611=1615 şi 1621=1623.*

Evident că, după cum se menţionează şi în documentul din 30 octombrie 1683, biserica a fost reconstruită de Gheorghe Duca «cu toată cheltuiala» sa, totuşi nu se poate ca în pisania originală, dacă s=a pus una, să nu fi fost trecut şi ginerele său.

Domnia lui Gheorghe Duca — după cum se ştie — s=a terminat spre sfîrşitul lunii decembrie a anului 1683, cînd, întors de la asediul Vienei, a fost prins la Domneşti, luat prizonier de un detaşament de poloni şi dus în Polonia unde în curînd şi=a sfîrşit zilele.

In timp ce Gheorghe Duca era asediat de poloni în curtea de la Domneşti, soţia sa şi cu ginerele său Ştefan Radu se aflau la Focşani. Aceştia, în loc să strîngă imediat mercenari, care bineînţeles că trebuiau plătiţi, şi cu ei să salveze pe Gheorghe Duca, Ştefan Radu a plecat la Domneşti cu cîţiva seimeni şi «cu slugi» de ale boierilor care o însoţeau pe soacra sa. Cînd l=a văzut hatmanul Buhuş că vine cu asemenea oameni l=a ţinut de rău, fiindcă forţele de care dispuneau ei nu puteau face faţă corpului polon care nu=măra circa cinci sute de oameni[26]).

După luarea ca prizonier a lui Gheorghe Duca de către poloni, familia lui a trebuit să părăsească ţara. Biserica sf. Ioan Zlataust va fi din nou în atenţia acestei familii în timpul domniilor lui Cons=tantin Duca (1693=1695 şi 1700=1703). Presupunem că în timpul pri=mei domnii a acestuia — după cum am amintit — s=a pus şi pisania în care nu este inclus Ştefan Radu.

In pomelnicul bisericii săpat în piatră, în limba greacă, sînt menţionaţi următorii: Io Eustratie Dabija voevod, Ecaterina doam=na[27]), Io Duca voevod, Anastasia doamna, Io Constantin voevod, fiul lui Duca voevod, Io Ştefan voevod, fiul lui Radu voevod, Eca=terina doamna, fiica lui Duca voevod[28]), Io Matei voevod, Io Şte=fan voevod, fiii lui Duca voevod, Elena doamna, Alexandra doam=na, Maria doamna, Safta doamna, Anastasia doamna[29]), fiicele lui Duca voevod, Hristu[30]), Anastasia, Dumitru, Iacov, Maria doamna, fiica lui Dabija voevod, Ştefan voevod, fiul lui Duca voevod, Ma=ria doamna, fiica lui Duca voevod Hristu, Elena, Chirca, Tzanta, Ion Pauli, Paţo, Gheorghe, Oriotos, Sauli, Constantin Duca, Ion Giovaco, Seni, Arsene, Ghino, Despa, Proco, Niţu, Ion Paciu, Hristo, Grimu, Maria[31]).

Cum se explică interesul acordat de Gheorghe Duca acestei

---

26) Ion Neculce, *op. cit.*, p. 79.
27) Socrii lui Gheorghe Duca.
28) Soţia lui Ştefan Radu.
29) Soţia lui Nicolae Costin.
30) Fratele lui G. Duca.
31) N. Iorga, *op. cit.*, p. 19-20 ; Melchisedec, *op. cit.*, p. 259.

biserici? Se ştie că în iunie 1672 s=au terminat lucrările de construcţie de la mănăstirea Cetăţuia, ctitorie a lui Gheorghe Duca. Potrivit obiceiului timpului Gheorghe Duca şi=a înzestrat ctitoria cu sate, moşii, mori, vii etc. Lîngă mănăstirea Cetăţuia se află însă mănăstirea Hlincea, ctitoria Mariei, fiica lui Petru Şchiopu şi a soţului ei Zotu Tzigara [32]). Gheorghe Duca a hotărît ca mănăstirea Hlincea, care fusese bogat înzestrată de ctitorii ei, să fie metoc al Cetăţuiei, deşi era închinată «la o mănăstire de la Rumele, la Andriano de la Arghiro Castro». In cronica atribuită lui Nicolae Costin, chiar se consemnează că Gheorghe Duca a făcut acest act «mai mult, pentru moşiile ce are împrejur» Hlincea [33]).

Evident că Gheorghe Duca s=a gîndit să dea ceva în schimb călugărilor «de la Arghiro=Castro». Din cauza aceasta s=a grăbit să construiască biserica sf. Ioan Zlataust, pe care a şi închinat=o mănăstirii al cărei metoc fusese Hlincea [34]). Construirea în 30 de zile a unei asemenea biserici era posibilă în acea vreme. S=ar putea ca Gheorghe Duca să fi grăbit construcţia din cauza intenselor pregătiri turceşti de război, îndreptate împotriva Vienei. Munca de zi şi noapte a meşterilor şi a sutelor de lucrători, zoriţi dintr=un capriciu domnesc, ca să termine cît mai repede această biserică, se citesc în cuvintele pisaniei «şi s=au zidit în 30 zile».

Cîteva cuvinte despre arhitectura bisericii sf. Ioan Zlataust. Biserica este construită după planul bisericilor moldoveneşti, avînd compartimentarea cunoscută, pridvor, pronaos, naos şi altar. Naosul şi pronaosul sînt boltite în calote sferice, la «baza cărora e o profilatură simplă» [35]).

Absida altarului este de formă semi=poligonală în exterior cu 7 laturi şi semicirculară în interior şi cu o singură fereastră. Gh. Balş a observat că această absidă are o «formă ceva particulară», deoarece «poligonul nu e circumscris unui cerc mai mult sau mai puţin concentric celui din interior; e de o rază mult mai mare, care taie cele două dintăi laturi ale poligonului paralele cu axa bisericii» [36]). Absidele laterale, circulare în interior, sînt marcate în exterior printr=o îngroşare de formă dreptunghiulară a zidurilor, care nu merge pînă sub acoperiş, asemănătoare unor contraforţi masivi. Ei compensează scobiturile interioare a absidelor laterale.

O altă caracteristică a acestei biserici este că arcul care desparte naosul de pronaos este foarte lat ceea ce poate duce la presupunerea că între pronaos şi naos a fost un perete, dărîmat ulterior, pentru a se mări interiorul bisericii. Aceasta a fost de altfel tendinţa care s=a manifestat frecvent în întreaga Moldovă. Deasupra pridvorului se înalţă turnul clopotniţă al bisericii, simplu şi greoi, luminat de 4 ferestre mari, care pare a fi fost adăugat ceva mai tîrziu. Turnul are o tainiţă prin care se poate pătrunde

---

32) N. Grigoraş, *Ctitorii mănăstirii Hlincea*, în Însemnări Ieşene, a. III (1938), nr. 3, p. 552-554.

33) N. Costin, *loc. cit.*

34) *Ibidem*; Melchisedec, *op. cit.*, p. 260.

35) G. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1933, p. 209.

36) *Ibidem.*

deasupra bolţilor»[37]), care servea ca ascunzătoare pentru păstrarea odoarelor bisericii în caz de primejdie sau ca loc de refugiu.

Iniţial biserica a avut un pridvor deschis cu patru coloane, cu capitele dorice. Două din aceste coloane se mai văd şi astăzi, celelalte două sînt angajate în zidul unei încăperi adaose probabil în sec. al XVIII-lea.

Acest exonartex de formă octogonală, în interior şi pătrat în exterior, are stîlpi, care susţin arcuri trilobate. Ceva mai tîrziu, poate chiar în sec. al XIX-lea, acestor stîlpi li s-au adăugat, contraforţi de-o factură neestetică, care susţin cupola încăperii.

Ferestrele bisericii, una la altar, cîte una pe fiecare latură a naosului, şi cîte două pe fiecare latură a pronaosului, «au chenare derivate din clasic»[38]). Fără exonartexul adacs în sec. al XIX-lea, se poate afirma că biserica este proporţionată, însă modestă, simplă, ceea ce ar denota, între altele şi graba cu care a fost construită[39]).

Odoarele bisericii sf. Ioan Zlataust. – In această biserică, atunci cînd a vizitat-o episcopul Melchisedec, deci înainte de anul 1885, se păstra un tetraevanghel în limba slavă, scris pe hîrtie, care avea atît la început, cît şi la sfîrşit «cîte o coală de pergament»[40]). După Melchisedec manuscrisul nu s-ar fi distins «prin nimic estetic, chiar scrisoarea, deşi citeaţă, este prostuţă». La sfîrşitul textului avea următoarea însemnare scrisă în limba slavă: «Acest tetraevanghel l-a scris cu mîna mult păcătosul popa Gavriil Melentiescul în zilele evlaviosului şi iubitorului de Hristos domnului nostru Ion Petru voevod, cu mila lui Dumnezeu domnul ţării Moldovei, în anul 7053 (1545), luna iunie 30 zile»[41]).

Deşi manuscrisul este din vremea celei de a doua domnii a lui Petru Rareş, nu indică pentru ce biserică a fost scris. O serie de însemnări de pe manuscris arată însă o parte din bisericile prin care a trecut. Astfel o însemnare greacă, semnată de arhimandritul Paisie, fără dată de an, preciza că evanghelia era a mănăstirii sf. Ioan Hrisostomul[42]), iar o alta, în limba slavă, arată că «l-a plătit popa Mihăilă din Dăncești, cu 25 zloţi». Insemnarea nu menţionează însă pe vînzător, probabil în urma unei înţelegeri.

După această însemnare urma alta în limba romînă cu următorul cuprins: «Această cartie care se chiamă sfîntă ivanghelie era stricată şi răsipită de la mănăstire lui Nicoriţă ot Tătăraş, cariiesti hramul stvi Ion Novi *care e la Suceava*[43]), şi-au făcut pomană Ivaşco cu soţul său, în zilele mării sale lui Nicolaiu vodă, în domnie al doilea. S-au noitu această carte, leat 7221 (1713), fev[ruarie]. Eu Ion i-am tocmit-o cu plata lui Ivaşco drept un leu şi ca să mă pomenească la sfînta liturghie»[44]). Prin urmare, după informaţiile pe care

---

37) *Ibidem.*
38) *Ibidem.*
39) Melchisedec, *loc. cit.*
40) *Ibidem*, p. 258.
41) *Ibidem*, p. 259.
42) Acest Paisie deţinea funcţia de egumen la sf. Ioan Zlataust, în anul 1741 martie 2 (Arh. St. Buc., *Mrea sf. Ioan Zlataust*, XI/10).
43) În limba slavă.
44) N. Iorga, *Inscripţii şi însemnări din bisericile Iaşului*, Bucureşti 1907, p. 21.

ni le dă ultima însemnare se poate afirma că acest manuscris a trecut de la preotul din Dănceşti, la mănăstirea Nicoriţă şi de aici la sf. Ioan Zlataust.

Pe o evanghelie tipărită la Buda în 1812, fostă a mănăstirii sf. Ioan Zlataust, se află următoarea însemnare: «1819 iunie 8, pi vremea trandafirilor zorba asupra lui Calimah şi a boierilor pentru rălile urmări ce se face prin carantinile ciumii; 13 iunie maziliiei (sic) lui Scarlat Vodă Calimach»[45]). Informaţia se referă la răscoala populaţiei din Iaşi împotriva lui Scarlat Calimachi şi a dregătorilor săi, care sub pretext de carantină împotriva unei epidemii de ciumă au încercat să încaseze sume de bani de la oricine voia să intre sau să iasă din Iaşi.

După alte informaţii între odoarele bisericii se mai afla un epitrahil, lucrat în fir de aur şi argint, o nebederniţă, o pereche de naraclite din anul 1795, un brîu cu care se încingea preotul slujitor, cu data de 1768, un potir mare de argint aurit executat în anul 1835 şi o cruce mare de argint din anul 1843[46]). Evident că biserica a mai avut şi alte odoare, însă au fost risipite sau înstrăinate.

Proprietatea funciară a bisericii sf. Ioan Zlataust. In special domnitorii greci, trimişi de turci să conducă Moldova, precum şi cei fanarioţi au donat bisericii sf. Ioan Zlataust moşii întinse. Astfel, pe lîngă proprietăţile pe care i le-a dăruit Gheorghe Duca, la 1 aprilie 1685, Dumitraşcu Cantacuzino i-a «dat şi întărit» viile şi heleşteul «de la Penişoara» care se aflau «în ocolul tîrgului», cu «tot locul şi cu tot venitul»[47]).

Constantin Duca, fiul lui Gheorghe Duca, ale cărui legături cu Fanarul sînt cunoscute, a donat acestei mănăstiri un oraş întreg, cu «vatra» şi cu «tot locul şi cu tot venitul», cu iazurile, cîmpul, fîneţele, grădinile, livezile cu pomi, viile şi pădurile din jur[48]). Pe lîngă aceasta aceeaşi mănăstire mai deţinea, la 1 iunie 1768, satele Boghiceni şi Sperieţi[49]).

Călugărilor de la sf. Ioan Zlataust (în jurul acestei biserici au vieţuit călugări) li s-au dăruit terenuri de agricultură şi fînaţ, cultivate de obicei de locuitorii oraşului Iaşi. Astfel, la cererile lor domnitorul Grigore Ghica, (12 iulie 1741), le-a dăruit o parte din locul şi ţarina oraşului[50]). In acelaşi document se mai menţionează că Nicolae Mavrocordat a dăruit aceleeaşi biserici, mai înainte, o bucată de teren din hotarul oraşului Iaşi, care era cuprins între pîrîul Ciriculuı şi marginea oraşului. O altă danie din locul laşului i-a mai

---

45) C. Bobulescu, *Inscripţiile bisericilor din oraşul Iaşi*, Mss. A. 1580, la Biblioteca Acad. R. P. R. Pentru documentare asupra acestei răscoale vezi A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, t. X, ed. a 3-a, Bucureşti, 1930, p. 18-19; Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, t. II, Iaşi, 1857, p. 100 şi urm.

46) N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, ed. a 2-a, p. 220-221.

47) Arh. St. Buc., *Mitropolia Moldovei*. I/5; ms. nr. 535, f. 6 v-7; Arh. St. Iaşi, CCCXXXIX/3, pagina 172-173; *Ion Neculce, Buletinul Muzeului Municipal din Iaşi*, IV, p. 153-154.

48) G. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, t. XI, p. 54-56.

49) A. Sava, *Doc. Lăpuş.*, p. 215-222.

50) Arh. St. Buc., *Mrea Sf. Ioan Zlataust*, XXIX/2.

făcut și Matei Ghica în anul 1754. Toate aceste danii le=a întărit bisericii Constantin Cehan Racoviță, la 8 aprilie 1756 [51]).

Alt domnitor fanariot, Ioan Teodor Calimach a dăruit bisericii sf. Ioan Zlataust «o bucată de loc din drept locul domnesc din hotarul tîrgului Eșului», care loc nu fusese donat de înaintașii săi. Locul se afla «din giosu, supt curtea domnească unde au fost heleșteul domnesc» [52]).

Locuitorii orașelor ale căror pămînturi au fost luate, însă, n=au acceptat această situație fără a reacționa. In general călugării greci nu și=au respectat obligațiile impuse de domn, ceea ce a dat naștere la procese [53]).

Astfel, la 4 mai 1816, domnitorul Scarlat Callimachi a scris hatmanului Răducanu Roset despre plîngerea locuitorilor din Iași, care arătau că îndură «mare strîmbătate... și sărăcie despre stăpînitorii moșiilor din jurul orașului», între care se aflau și călugării de la mănăstirea sf. Ioan Zlataust, deoarece li se luase imașul ce=l aveau «din vechime... pentru pășunatul vitelor lor». Din cauza aceasta mai ales vara erau mereu supărați, fiindcă vechilii mănăstirilor le închideau vitele. Domnul a cerut hătmăniei să curme abuzurile amintite, dar acestea n=au încetat. De aceea a trebuit să atragă din nou atenția șefului acestei instituții ca imediat să dea de știre egumenilor de la mănăstirile din jurul Iașului ca să nu mai închidă vitele orășenilor, și să nu=i mai amendeze, să însemneze din nou hotarele imașului și să distrugă îngrădirile făcute pe imaș și locurile de arătură [54])

Biserica sf. Ioan Zlataust a avut posibilitatea de a deveni proprietara întregii coline a Tătărașilor, ai cărei locuitori îi erau «bezmănari», adică îi plăteau chirie pentru locul pe care=l foloseau [55]). In Iași, biserica a mai avut în stăpînire mahalalele Bucșinescu, Frecăul «pînă în țigănimea domnească», Bulagra și Ciurchi. Ca bezmăn de la locuitorii acestor mahalale, încasa anual peste 7.000 de galbeni [56]). In afara Iașului biserica sf. Ioan Zlataust a mai stăpînit satele: Iacobeni, Șapte oameni, Delești, Dumești, Tămășeni, Albești (Vaslui) etc. [57]).

La 1 ianuarie 1756 Scarlat Grigore Ghica, într=un hrisov special, susținea că a «cercetat» starea și «odihna» locuitorilor din Iași și a constatat că aceștia erau «foarte supărați» din cauză că trebuiau să găzduiască pe numeroșii curieri turci, care veneau în capitală în număr foarte mare. De aceea s=a gîndit să construiască o casă specială în care să fie găzduiți curierii și oaspeții turci. Căutînd un loc potrivit, a găsit unul aproape de curtea domnească, unde fuseseră mai înainte construite case, cu același scop, de către Mihail Racoviță, dar care se stricaseră de nu mai rămăsese nimic. Constatînd însă că acest loc de casă fusese donat între timp mănăstirii sf. Ioan Zlataust, și voind ca să nu facă «nici mănăs=

---

51) Arh. St. Buc., *Mrea sf. Ioan Zlataust*, XXIX/2.
52) *Ion Neculce, Buletinul Muzeului Municipal din Iași*, IV, p. 172-173.
53) A. Sava, *loc. citat.*
54) *Uricarul*, II, p. 22-24.
55) Gh. Ghibănescu, *Din trecutul bisericii romîne*, p. 24.
56) N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 220.
57) *Ibidem.*

tirii strîmbătate, nici pagubă», i=a dat în schimb din vama cea mare domnească, cîte o sută de lei, anual. După aceasta a trimis boieri hotarnici care au măsurat locul, apoi domnul a construit o «casă de oaspeţi turci», pentru ca de acum înainte orăşenii să nu mai fie supăraţi din cauza lor [58]).

Biserica sf. Ioan Zlataust a mai avut în Iaşi şi un număr de dugheni, care=i aduceau venituri însemnate [59]). De asemenea a obţi=nut şi scutiri generale de impozite şi munci pentru oamenii săi de «posluşanie» [60]). Intre scutirile acordate acestor oameni se enumeră următoarele: sulgiu, iliş, cai de olac, cai de menzil, cară de bra=nişte, podvezi, coasă domnească, cărături de fîn, lemne şi cărbuni la curtea domnească, ceară, unt, său, piei, desetină, gorştină şi de orice lucru [61]). Evident că dacă aceşti oameni n=ar fi avut asemenea scutiri, biserica nu s=ar fi putut bucura de munca lor.

Deşi s=a bucurat de atenţia domnească şi a altor boieri, con=ducerea bisericii, pînă la secularizare, nu a clădit, potrivit obiceiului din timpul orînduiri feudale, nici un aşezămînt public, cu care să fi venit în sprijinul maselor, ca de exemplu vreo bolniţă sau şcoală.

In concluzie, dintre monumentele de artă feudală din oraşul Iaşi şi biserica sf. Ioan Zlataust îşi are locul ei, dar mai ales indi=caţia că a fost construită într=un timp atît de scurt o face să fie privită cu mai multă atenţie de orice cercetător. Munca de zi şi noapte, zbuciumul zecilor de meşteri şi sutelor de lucrători zidari, zoriţi de domnitorul care se grăbea s=o vadă gata înainte de a pleca în campania împotriva Vienei, arată realitatea crudă a vieţii din timpul unei orînduiri care avea la bază numai exploatarea celor care munceau.

N. GRIGORAŞ

ANEXĂ

„*Iată, adică noi* Neculai Racoviţă *fost mare logofăt* *), Toader Paladie *mare* spatariu, Toader Iordachi *mare* vistiernic, Ramandi *fost mare* postelnic, Vasilachi Gavriliu *al doilea* comis, Ion Balşe vatavul de păhărnicei, Murgu=leţ şi Andrei vornici de poartă, facem ştire cu această scrisoare, cum au vinit înaintea noastră Anania egumenul şi cu tot săborul de la sfînta besia=rică, carea s=au chemat întăi besiarica lui Ştefan Vod[ă] Tomşii, aice în tărgu în Iaşi, şi acum o au zidit şi o au făcut măriia sa luminat domnul nostru Duca vodă, cu toată cheltuiala mării sali.

Şi ni=au arătat un zapis de danie şi de miluire de la măriia sa Ştefan Radul vodă, cu iscălitura mării sale, aşia scriind: cum măria sa de bună voia mării sali au dat toată partia de ocină ci=au avut strămoşul mării sali

---

58) Arh. St. Buc., *M-rea sf. Ioan Zlataust*, XXV/14.
59) *Ibidem*, XI/10 ; Acad. R. P. R., L/38.
60) Arh. St. Buc., *M-rea sf. Ioan Zlataust*, XXV/3, 4.
61) *Ibidem*, XIII/1, XXV/5.

*) Frazele şi cuvintele subliniate în text sînt scrise în limba slavă.

Ştefan vodă Tomşia aicia în tîrgu, în Iaşi, svintei besiarici aceştiia unde iaste hramul sfîntului Ioan Zlataust, ca să fie svintei besiarici driaptă ocină şi moşie şi miluire în viaci.

Pentru aciia şi noi, dacă am văzut acel adevărat zapis, iscălit de cinstită mîna mării sale crezut=am, şi de la noi încă am făcut aciastă scrisoare de întăritură.

Şi pentru credinţă noi toţi am iscălit.

Şi eu Corlat am scris acest adevărat zapis, ca să s[e] ştie.

În Iaşi, în anul 7192 (1683) octombrie 30 zile.

Neculai Racoviţă log[o]f[ă]t
Eu Toader Paladie *mare* spătar
Ramandi *mare* post[elnic]
Eu Vasilachi Gavriliu comis
Eu Ioan Balşe mare paharnic
Eu Murguleţ vornic

Arhivele Statului Bucureşti, *Documentele M-rii sf. Ioan Zlataust*, pachet XVI/4.

ÎNSEMNĂRI

I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, la Berlin.

Revista „*Union*“ din Berlin Nr. 3 anul 1963 publică pe coperta ei fotografia I. P. S. Mitropolit Iustin, care a participat la şedinţa comitetului regional din Berlin al Mişcării creştine pentru Pace de la Praga.

Într-un articol elogios intitulat „Un înalt oaspe Romîn“ se scrie că în cinstea Arhiepiscopului şi Mitropolittului Moldovei şi Sucevei Iustin, Ambasada Republicii Populare Romîne din capitala Republicii Democrate Germane a oferit la 20 februarie 1963 o recepţie la care au participat locţiitorul secretarului de Stat pentru chestiuni bisericeşti Fritz Flint, supraintendentul general D. Führ, cum şi alte persoane din cadrul Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga, între care: Preşedintele Prof. Dr. Hromadka şi secretarul general preotul Ondra din Praga.

La această recepţie, ambasadorul Dr. Cleja şi I. P. S. Mitropolit Iustin au făcut interesante comunicări cu privire la raporturile dintre Stat şi Biserică în R.P.R., afirmînd, între altele, că Biserica este strîns legată de popor şi sprijină noua orînduire socială.

Cu o zi înainte, I. P. S. Mitropolit Iustin vizitase împreună cu Prof. Dr. Milan Şesan şi rev. Decker-Ghana poarta Brandenburg şi mai multe monumente de importanţă istorică şi artistică din oraşul Berlin, capitala Republicii Democrate Germane.

Preot MIHAI EOCA

Manuscrise din biblioteca Episcopiei Romanului:

Teofilact al Bulgariei, **Cuvinte la Sf. Evanghelii.**

Sfîrşitul secolului XVIII sau începutul sesolului XIX, hîrtie, 189 foi paginaţie originală în litere + 6 foi nenumerotate. Sînt numeroase greşeli în numerotare: cîte două foi numerotate cu 38, 55, 57 şi 97, iar de la f. 63 sare la 67. La legat s-au făcut alte greşeli, încît apar în ordinea următoare: f. 1 la 2, apoi 54 la 189, cele 6 foi nenumerotate şi 3 la 54. În prezentarea cuprinsului am ţinut seama însă de ordinea firească a filelor 33 X 22,5 cm., 24 rînduri pe pagină, scris cursiv îngrijit, cerneală neagră şi roşie, cea roşie fiind folosită pentru titluri, colontitluri, iniţiale, pentru numerotarea versetelor din Evanghelii şi pentru indicarea pericopelor care se citesc la diferite slujbe sau sărbători. Textul e scris pe două coloane, încadrate în chenare simple. Nu are alte frontispicii sau alte podoabe, ci numai la începutul cîtorva capitole din Evanghelii e cîte un desen foarte simplu. Un singur condei al unui copist necunoscut. Unele mici completări

s-au făcut în partea de jos a file-lor. Legătura este mai nouă, fiind luată de la o Evanghelie slavonă (are inscripţii slavone), din lemn şi piele, cu mult mai mare decît manuscrisul (37,5 X 25,5 cm.). Număr vechi în Biblioteca Episcopiei 7816, acum Ms. 2. Însemnări sînt foarte puţine căci au fost luate de cineva (la început erau trei foi de legătură, din care două au fost rupte, iar la urmă au fost două, cea de a doua avînd partea din mijloc tăiată cu lama).

Cuprinsul :

f. 1-2 v.: A lui Theofilact a[r]hiepiscopul Bulgariei, cuvînt înainte a Sf[î]ntei Ev[an]g[he]lii a lui Mathe[i]u.

Inc. – D[u]mnezeeştii aceiia bărbaţi, carii adecă mai nainte de lege era.

Sf. – Alcătuirea cărţii să începem aşa: cartea neamului lui Iis[us] H[ristos] fiiul lui D[a]v[i]d.

f. 3-54 v.: De la Matheiu Sf[i]nta Bunăvestire (= Cuprinde toată Evanghelia de la Matei, împărţită pe capitole şi versete. Celelalte trei Evanghelii sînt prezentate la fel).

f. 54 (a doua): Viaţa Sf[i]ntului Ev[an]gh[e]list Marco.

Înc. – Marco ucenicul şi tîlcuitorul lui Petru.

Sf. – S-au îngropat în Alexandria luînd scaunul lui Anian.

f. 54 v: A acestuiaşi ev[an]gh[e]list viaţă pe scurt de la Dorotheiu mucenicul episcopul Tirului.

Înc. – Marco ev[an]gh[e]listul şi întîi Alexandriei episcop.

Sf. – Şi acolo s-au îngropat unde să chiamă Vucola.

f. 55-55 v: Cuvînt înainte a sf[i]ntei Ev[an]gh[e]lii de la Marco.

Înc. Ev[an]gh]e]lia cea de la Marco după zeace ani de la înălţarea lui H[risto]s s-au scris.

Sf. – Deci auzi ce zi; începerea Ev[an]gh[e]liei lui Iis[us] h[risto]s.

f. 56-87 v: De la Marco Sf[î]nta Bunăvestire.

f. 87 v – 88 v: Cuvîntu înainte de la Luca a Sf[i]ntei Bunei-vestiri.

Înc. – D[u]mnezeescul Luca era de neam antiohian iar cu meşteşugul doftor.

Sf. – Ca să sf[i]nţască şi legea şi firea.

f. 89-141 v: De la Luca Sf-[î]nta Bunăvestire,

f. 142-142 v: Viaţa sf[î]ntului ev[an]gh[e]list Ioan după cum o au scris Sofronie.

Înc. – Ioan pre carele Iis[us] foarte l-au iubit, fiiul lui Zevedeiu fratele lui Iacov.

Sf. – Lîngă cea mai de sus zise cetate odihnirii s-au învrednicit.

f. 142 v-144 v: Cuvînt înainte a Sf[i]ntei Ev[an]gh[e]lii de la Ioann.

Înc. – Putearea D[u]hului Sf[î]nt întru slăbăciune să săvîrşaşte.

Sf. – Şi descoperirea cuvîntului. La început era cuvîntul.

f. 145-187 v: De la Ioan Sf-[î]nta Bunăvestire.

f. 188-189: Din tălmăcirea lui Teofilact arhiepiscopul Bulgariei.

Înc. – Pentru ce nici unul din alţi ev[an]gh[e]lişti nu mărturiseaşte de sine însuşi.

Sf. – Întru cunoştinţa sa şi a Tatălui şi a Sf[î]ntului d[u]h, căruia să fie mărirea în veaci amin.

La f. 189 pe coloana doua v. 22-25 din cap. XXI din Evanghelia de la Ioan.

Cele 6 foi cuprind un tabel cu arătarea Evangheliilor care se citesc peste tot anul: Penticostar, Octoih, Triod, la sfinţi, la morţi, „la toată treaba", apoi pe zilele anului din septembrie pînă în august.

Însemnări de la alte mîini:

f. de legătură de la început:

„Această Evanghelie ieste a părintelui Sarafim ierodiacon".

f. 68-69 jos: „Acea[s]tă Evanghelie este a mea ierodiiacon (f. 68) Serafim" (f. 69).

Deasupra primei însemnări este una mai nouă, în litere latine şi cu creion chimic: „Ac[e]astă carti s[f]ă[n]tă au făcut-o cu mana Preoutului V. Petroşan la 1836 Maiu I". Probabil că a fost luat după însemnarea de la urmă, care a fost tăiată.

Tîrnosanie

Secolul XIX (1838), hîrtie, 10 pagini nenumerotate + 51 pagini numerotaţie originală în cifre + 16 pagini nenumerotate, 30,5×20 cm., 25-26 rînduri pe pagină, scris cursiv, cerneală neagră şi roşie, cea roşie fiind folosită pentru titluri, colontitluri, iniţiale şi îndrumările tipiconale. Nu are frontispicii sau alte ornamentaţii. Un singur condei, al biv vel sărdarului Gheorghe Barbovschi. Legătură din carton. Număr vechi în Biblioteca Episcopiei 7833, acum Ms. 11.

Cuprinsul:

p. 3 nenumerotată: „Tărnosanie ce s-au scos de pe elenie în limba românească cu toată osîrdia şi cheltuiala a preaosfinţitului Kirio Kirio Iacov Mitropolit a toată Moldavia. În zilele prea luminatului şi prea înălţatului Domnului nostru Io Constantin Mihail Racoviţă Voevod. De Duca Sotiriovici tipograful de la Thasos întru a sa tipografie. La le[a]t 7260 (= 1752) (Vezi: Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, tom. II, Bucureşti, 1906, p. 121).

p. 5-6 nenumerotate: Povăţuire pentru tărnosime [a] bisericii.

p. 6-8 nenumerotate: Slujba sfintei şi d[u]mnezeeştii tărnosanii (= slujba care se face la punerea moaştelor în Sf. Masă).

p. 1-6: Rînduiala Vecerniei.

p. 7-15: La Utren[i]e.

p. 16-47: Slujba sfintei şi d[u]mnezeeştii tărnosanii.

p. 48-50: Rînduiala a sfîntului prestol cînd să clăteşte sau cînd iaste vechiu, putred şi stricate legăturile sau hîrtiile sau smesăniia.

La acest prim text este adăugat un altul (hîrtie diferită) de 16 pagini nenumerotate, scris de aceeaşi mînă, acelaşi număr de rînduri pe pagină, aceleaşi cerneli etc.

p. 1-16: Urmarea cum are arhiereul a sfinţi antimise, pre care preotul va lucra cele sfinţite în biserică unde Sf[în]t[a] masă nu are moaşte. Tălmăcită din cinovnicul (rînduitoriul) grecescu, cel scris cu mîna.

Însemnări de la prima mînă:

p. 47: „1838 noemvr[ie] 7 indictionul 11. S-au scris această slujbă a sf[intei] şi d[u]mnezeeştii tarnosanii de smeritul şi păcătosul între scriitori robul lui D[u]mnezeu Gheorghie Barbovschi biv vel sardari în oraşul Romanului la 7 noem[vrie] 1838. Şi s-au afierosit Sf[intei] Episcopiei Rom[anului] unde se prez[nueşte] hram[ul] Preacuvioasei Maicii noastre Paraschevi[i] spre a sa pomenire şi iertarea păcatelor".

MIRCEA I. PĂCURARIU

Procesele Ioanei D'Arc. Biserica şi statul francez o cinstesc şi o sărbătoresc deopotrivă astăzi pe Ioana d'Arc. Reverendul Michel Riquet şi Raymond Oursel o pun într-o lumină nouă. De o inepuizabilă actualitate, forţa prezenţei sale s-a simţit mai mult ca oricînd. Dacă documentele pro-

cesului de reabilitare au fost mai puţin cunoscute, publicarea lor de către R. Oursel aduc o importantă contribuţie la cunoaşterea acţiunii politice a Ioanei, care a avut o repercusiune hotărîtoare asupra istoriei Franţei şi dezvoltării sale ulterioare. Masele de cetitori s-au înduioşat întotdeauna de soarta patetică a Ioanei d'Arc şi toţi autorii s-au străduit să demonstreze că a fost o adevărată eroină şi nu o simplă iluminată căzută în erezie. Aceste convingeri au îndreptăţit acţiunea de reabilitare din 1456 şi apoteoza ei din 1909 cînd a fost beatificată şi cea din 1920, cînd a fost canonizată.

Independent de unghiul din care cititorul studiază documentele devenite accesibile, este interesantă concluzia obiectivă care se impune, aceea că în rîndurile oricărui popor se găsesc energii de luptă inepuizabile. Procesul Ioanei este din cele mai scandaloase şi mişcătoare documente ale epocii. S-au coalizat contra acestei înflăcărate patriote jurişti şi teologi, în slujba duşmanilor.

Arătînd care este opinia Bisericii în ceea ce priveşte personalitatea Ioanei d'Arc, Michel Riquet scrie că eroina a reuşit să realizeze tot ce a săvîrşit, pentru că ea nu s-a temut să moară spre a atesta că „le Bon Dieu lui-même" se interesa de destinul poporului francez, că ţinea să-l salveze dintr-o completă decădere. „Tot ce se poate citi din procesul ei ne arată cu cîtă luciditate şi cu cîtă abilitate, cu cîtă noblete şi mîndrie îşi afirmă ea credinţa în planurile divine, al căror instrument umil şi generos a devenit". Rămîi uimit de resursele misterioase de energie şi măreţie sufletească, de perfectul echilibru, de îndrăzneala şi nevinovăţia ei, de fermitatea caracterului, dar şi de o caldă şi autentică pietate. Este o perfectă îmbinare a harului şi a naturii. Procesul de reabilitare arată cît de puternic s-a înscris în conştiinţa contemporanilor Ioanei, prestigiul, caracterul şi determinarea ei. A demonstrat în timpul interogatoriilor interminabile o coerenţă şi o forţă sufletească extraordinară, pe care autorul o explică prin sprijinul ce Ioana îl avea de la vîrsta de 13 ani de la luminile interioare ce i se revelau, de la familiaritatea intimă a sufletului său cu îngerii şi sfinţii. Ioana spunea: „Dacă n-ar fi harul lui Dumnezeu, eu singură n-aş fi ştiut să fac nimic". Ea a preferat să moară decît să renege originea divină a misiunii sale, căreia îi datora tot succesul. „Dacă în faţa judecăţii aş vedea focul arzînd, vreascurile aprinse şi călăul gata să înteţească focul, ba de aş fi chiar în foc, n-aş spune altfel şi voi repeta ce am spus la proces pînă la moarte". Independent de orice apreciere asupra misiunii divine a Ioanei, nu se pot contesta că virtuţile ei creştine au servit la măreţia şi fericirea poporului său.

Piesele din dosarul procesului Ioanei nu se poate înţelege decît citite în context cu documentele timpului în care s-a desfăşurat minunata sa epopee. Contextul istoric dă un puternic conţinut inedit documentelor de arhivă publicate. Michel Riquet exonerează Biserica de orice culpă pentru condamnarea Ioanei în 1431, deoarece tot oamenii Bisericii au reabilitat-o în 1456. Mai mult, dacă condamnarea a fost un act unilateral al episcopului de Beauvais la presiunile englezilor, reabilitarea din 1456 s-a făcut de prelaţi de mîna întîi, cum au fost Arhiepiscopul de Reims, Episcopii din Paris şi Coutances, asistaţi de Jean Bréhal, care au ac-

ţionat în virtutea unui rescript pontifical al papei Calist al III-lea. Biserica avînd o infailibilitate colectivă, nu-i pot fi atribuite actele unilaterale şi personale ale unor indivizi, comise pe cont propiu, cu privire la un particular. O sentinţă nedreaptă pronunţată fără respectarea regulelor de procedură ale dreptului canonic, nu pot angaja autoritatea Bisericii. Aceasta cu atît mai mult cu cît protagoniştii procesului de la Rouen au manifestat o insolentă independenţă faţă de capul Bisericii şi în alte împrejurări. Protagoniştii procesului de la Rouen, formau o echipă de doctori scolastici ai Universităţii din Paris, care au servit pe cei ce plăteau mai generos, întîi pe ducele de Burgogne şi apoi pe regele Angliei. La încheierea tratatelor de la Arras şi Calais, ei sînt de partea Angliei, contra Franţei. La sinoadele de la Coutances şi Bâle ei cer subordonarea papei sinodului, adică Universităţii din Paris. Ei spuneau că Universitatea lor era „maica studiilor, soarele frumos şi strălucitor al Franţei, adică al întregii creştinătăţi". Aceşti universitari, Cauchon, Courcelles, Erard, Midi, Beaupère, toţi au fost rectori ai Universităţii din Paris şi delegaţi la sinoadele de la Constanţa şi Bâle au cerut regelui Angliei să aprobe judecarea Ioanei la Paris, dar englezii mai diplomaţi şi cunoscînd sentimentele parisienilor, au preferat să convoace la Rouen, în inima Normandiei pe care o stăpîneau mai ferm, pe aceşti reprezentanţi ai Universităţii din Paris. Ei n-au pregetat să se prezinte, pentru a declara pe Ioana vrăjitoare, eretică şi schismatică, pentru vina de a fi dat un puternic impuls la restabilirea autorităţii şi prestigiului poporului francez, de a fi adus ordine în confuzia generală şi lumină în întuneric.

Judecătorii săi credeu însă că a fi de partea regelui Angliei, înseamnă a fi de partea celui mai tare. Ioana se credea de partea celui mai drept. Dialogurile proceselor dovedesc că buna credinţă nu a fost de partea membrilor inchiziţiei, care s-au comportat ca oameni înregimentaţi în partidul lui Heneric al VI-lea de Lancaster, pe cînd Ioana s-a dovedit a nu fi deloc o aventurieră şi o vizionară periculoasă, ci o fiică vrednică a poporului său. Miracolul în acţiunea Ioanei, pe care ea îl credea venit de sus, a fost trezirea energiilor şi a conştiinţelor. Orbiţi de patima politică ei n-au putut admite şi pătrunde curajul supranatural, virtutea eroismului şi măreţia supraomenească, din sufletul acestei tinere. Ei au luat asupra lor răspunderea morţii ei, duşi de ambiţie, orgoliu, şi lipsă de caracter, încurajaţi de teama şi laşitatea celorlalţi.

Ioana stă dreaptă şi fermă în faţa judecătorilor săi. Ea nu cedează decît formal şi pentru o clipă, spre a reconfirma cu mai multă vigoare. Ea este din rîndul celor mulţi şi simpli. Dacă o mînă de clerici prezumţioşi, orgolioşi şi interesaţi, au condamnat-o, Biserica a reabilitat-o. Sentinţa din 1431 a fost declarată în urma unei anchete severe, ca lovită de înşelăciune, calamnioasă şi nedreaptă, rezultată dintr-o eroare de drept şi de fapt şi în consecinţă nulă, nevalabilă şi abrogată. Memoria Ioanei este reabilitată în întregime şi în mod solemn. Papii, Pius al X-lea, Benedict al XV-lea şi Pius al XI-lea, îi vor recunoaşte eroismul virtuţilor ei creştine, o trec în sinaxarul sfinţilor şi vor declara-o patroana Franţei, imediat după Maica Domnului (Notre Dame).

Textul dezbaterilor editat de Raymond Oursel evidenţiază esenţialul pentru a face să reiasă misiunea pe care Ioana şi-a asumat-o, răspunsurile ei curajoase şi îndrăzneţe, la întrebările indecente şi la cursele ce i se întindeau. Autorul a vrut să sublinieze cu obiectivitate scopurile acţiunii deschise, cît şi amprenta de sfinţenie ce reiese din răspunsurile Ioanei, pentru a realiza „o sinteză închegată, vie şi incisivă a celor trei luni în care întregul destin al Franţei s-a judecat într-o celulă din Rouen". Textul dezbaterilor este redat în formă de dialoguri între Ioana şi judecătorii săi, după procedeul scenic, care face pe cititor să urmărească palpitantele faze ale procesului de condamnare, a deliberării pentru cauză de „relaps" (încălcare a promisiunii de abjurare a credinţelor şi practicilor rătăcite), precum şi a procesului de reabilitare din 1455-56.

După redarea textului procesului de condamnare, se dau pe larg documentele procesului de reabilitare, cerut de mama şi cei doi fraţi ai Ioanei, Pierre şi Jean, după ce la 10 noiembrie 1449, trupele franceze intrau în Rouen-ul eliberat. Acest al doilea dosar, mai consistent decît primul, „este o mărturie istorică, – spune comentatorul Raymond Oursel. Mai puţin bogat decît primul dosar, care duce pe Ioana în faţa judecătorilor, şi totuşi incomparabil şi complimentar obligatoriu al procesului de la Rouen"[1]).

Istoricul Joseph Calmette constată la *Jeanne d'Arc*,[2]) că „trebuie să-ţi pui cu toată sinceritatea şi de îndată, cu privire la Ioana, această problemă a supranaturalului care a tulburat atît de des pe cei care au vorbit, bine sau rău, de sublima eroină. Tendinţa hagiografică şi cea diametral opusă, s-au izbit în jurul ei. Ele riscă să falsifice deopotrivă realitatea. Istoricul demn de acest nume, vorbind în numele lui Clio, nu poate, orice ar gîndi în forul său interior, să adopte limbajul oratorului de panegiricuri, care îi pronunţă elogiul de la înălţimea amvonului, dar nici scepticismul aceluia care înlătură din bun început, din cîmpul său de viziune, orice noţiune de spiritualitate. „La grande règle en histoire c'est de comprendre". El ţine seama de înlănţuirea faptelor şi dacă Ioana este sfînta care a făcut minuni, sau instrumentul unui patriotism pur omenesc, chiar dacă ar fi o dementă, nimic nu schimbă din desfăşurarea istorică a vieţii sale, nici din procesul de redresare a Franţei. Istoria creştinismului nu s-a schimbat nici în cel mai mărunt detaliu, conchide istoricul Calmette, dacă s-a afirmat sau s-a negat divinitatea lui Hristos. Istoricul deci, dacă respectă obiectivitatea ştiinţifică, trebuie să facă abstracţie în astfel de cazuri, de orice metafizică şi de orice punct de vedere teologic. În schimb, el trebuie să ţină seama de mentalitatea mistică, individuală sau colectivă, din vremea pe care o studiază, căci această mentalitate este în primul rînd, o dată istorică".

Regine Pernoud, în Vie et mort de Jeanne d'Arc,[3]) spune că sărbătoarea Ioanei d'Arc a devenit

---

1) *Le procès de condamnation et le procés de rehabilitation de Jeanne d'Arc*, traduits, présentés et annotés par Raymond Oursel, avec une préface de R. P. Michel Riquet, Editions Denoël, Paris, 1959.

2) Joseph Calmette, *Jeanne d'Arc*, Paris 1950.

3) Régine Pernoud, *Vie et mort de Jeanne d'Arc*, les témoignages du procès de réhabilitation. 1455-1456. Paris, 1954.

în acelaşi timp religioasă şi naţională. „Biserica şi statul au convenit s-o aşeze pe altare şi în pieţele publice".

AL. A. BOTEZ

Contribuţie la bibliografia romînească veche.

Epistolă ţircularnică, din 1829.

Între tipăriturile noastre vechi romîneşti, care au apărut peste hotarele Ţării, trebuie să se numere şi această circulară, în patru pagini nenumerotate (34 cm. X 22 cm.).

Ea a fost concepută de Episcopul Isaia Baloşescul în anul 1828 şi s-a tipărit în primăvara anului 1829. Are importanţă pentru istoria industriei hîrtiei. Din rîndurile acestei circulare se constată grija şi străduania pentru prosperitatea industrială a Episcopului Isaia Baloşescul. Reproducem mai jos textul ei în întregime după exemplarul pe care l-am găsit în *Protocolul poruncilor*, tom. 4, 1827-1832, între filele 48-49, de la Mănăstirea Dragomirna.

Protos. NESTOR VORNICESCU

f. r. Nr. 3533, Anului 1829.

Epistolă ţircularnică
de la

Episcopescul Consistorium Kesaro Krăeştii Bucovinii, Cătră Preacuvioşiile sale nacialnicii şi sobornicii Monastirilor, Preacucerniciile sale protoprezbiterii şi toţi preoţii din această de Dumnezeu păzită eparhie,

Moara facerii hîrtiei, care pe curata apă a moşiei Vascouţii de pe Ceremuş de subt stăpînirea dumisale fon Petrino cu mari cheltuele prin dumnezeescul ajiutoriu s-au gătit, şi pe care dumnealui tipograful acestui Krans Petr Ekhardt în poseesionalnică stăpînire şi ocîrmuire a primit-o, este o fabrică nu numai pentru toată obştimea foarte folositoare ci şi de mare cinste aceştii chesaro crăiască provincie a Patriei noastre Bucovina, pentru că un realitet de acest fel nu în fieşte care ţară sau provincie se află.

Ştiut este, şi acelora care nu ar fi ştiut, le facem cunoscut, cum că materia din care se face hîrtia nu este alta decît învechite rupturi de pînzuri, adică: de in şi de cînepă ori cît de ferfeniţe ar fi.

În celelalte provincii în care sînt mori pentru facerea hîrtiei se află unii din persoanele cele de frunte de binefăcători, care între alte bune iconomii orînduiesc a nu le lepăda ci a se strînge prin slujitorii şi slujnicile casei lor pînzăturile cele ce nu sînt de altă treabă şi la venirea adunătorilor fabricanţi le dau în dar morii de facerea hîrtiei. Iar dumnealui tipograful Ekhardt voeşte acest fel de pînzeturi ori cu bani gata după cumpănă, ori celor ce vor voi schimbă cu hîrtie curată, cu tipărite tabele pentru mitrice, conscripţii, protocoale, şi cu cărţi bisericeşti şi bucoavne ale plăti, adecă: dumialui hotărîtoriu făgăduieşte,

1-tăiu: Pentru un cantariu sau tentner de învechite rufe de pînză albă, subţire, din care se face hîrtia cea delicată numită hîrtia de poştă, 2 lei 30 creiţari şi pînă la 3 lei în argint.

2-le: Pe un cîntar sau ţentner rufe de cămăşi, minişterguri, ştergare, şervete şi alte ce sînt de pînză de in sau curată cînepă, din care se face hîrtia cea bună cantlarească, 1 leu 40 creiţari argint.

3-le. Rufe de pînză proastă, groasă măcar de cîlţi, din care se face folea, adică: hîrtie străcutoare cîte 40 creiţari în argint.

Acelor ce nu or putea aduna acest feluri de ferfenițe pînă la măsura de cîntare sau țentinere li se vor plăti după prețul cel mai sus pus prin împărțire de funți sau după ocă.

Deci ca pentru un obiect a-mînduror părților trebuitori și de obște folositor, poftitori poroncim preacuviosiilor sale nacialnicilor și prin preacuviosiile sale tuturor mădularilor monastirești, preacu-cerniciilor sale protoprezviterilor și tuturor preoților din această de Dumnezeu păzită a noastră Eparhie ca să iconomisească, ca niște buni chivernisitori, care ni-mică lasă spre pierdere sau fără ceva folosință și de acum înainte toate peticile și pînzăturile din a lor rupte cămeși, menișterguri, ștergare, șervete și tot felul de pîn-zuri învechite sau rupte să nu le lepede, ci în oarecare traiste proaste, putini sau în alte înve-chite vase să le strîngă ca la ve-nirea adunătorilor de la numita fabrică să le deie spre arătata mai sus plată după feliu și după cumpănă.

Preacucerniciile sale protoprez-viterii și molitvele sale preoții pot fi cei mai aleși și cei mai bine sporitori întru această trebuință.

Drept aceasta repetim preacu-cerniciilor și molitvelor sale a noastră poftă și poroncă ca prin vestirea acestui țirculariu în multe rînduri în amvoanele besea-ricilor și în toate ocaziionile să sfătuiască și să îndemne pe toți [po]porenii lor ca deacum înainte să nu lepede, ci cu bună cruțare să strîngă pînzăturile de toate fe-lurile mai sus arătate, și încă și către cinstitele domnii și stăpîni-nitorii locurilor cu osăbită poftire să mijlocească ca și în curțile domniilor sale să se adune prin slujitori și slujnice pomenitele ve-chituri spre arătata folosință.

De bine aflăm și foarte plăcut ar fi nouă ca să apuce preoții Eparhiei noastre întru această treabă acel obicei, care îl au preo-ții eparhiei din marele prințipat Ardealului, adecă; Molitvele sale însuși în loc de plata taxiei epi-trahilului cu bani gata pentru unile din preoțeștile slujbe pre-cum pentru sfințirea apei, mo-litve, acatisturi, sorocouste și alte sfinte slujbe să primească de la poporănii lor acele după bunul sfat adunate de dînșii rufe să le strîngă molitvele sale întru a lor pază și după adunarea lor în cvan-titat (mulțime) de multe ocă sau pînă la unul sau mai multe cîn-tare sau țentnere, să le aducă molitvele sale cu prilejul venirii încoace ori prin alte ocazioni, să le trimită la domnul tipograf de aice, care, precum mai sus ară-tăm, ori cu bani gata ori cu hîr-tie, tabele, protocoale, și cu alte cărți bisericești după prețul felu-rilor arătate nesmintit le va plăti, sau dacă în monastiri și în pa-rohii s-ar aduna aceste feluri de rufe pînă la cvantitetul de unul sau mai multe cîntare, dar pri-lejul aducerii sau a trimiterii lor aice ar lipsi, așa cei ce le vor aduna să facă din starea locului lor înștiințare în scurt ori către consistorium ori directe către nu-mitul domn tipograf Ekhardt care va face orănduiala trimiterii după dînsele cu a sa trăsură și a pri-mirii lor spre arătata plată.

Noi cu încredințare nădăjduim urmare spre buna sporire ace-știi din mică la mare iconomi-sită lucrare și cu atît mai vîr-tos, că precum uniea așa și al-tiea părți este de părtinitoare fo-losință.

19 aprilie / 1 mai 1829

Isaie Gheorghievici Balșescul
episcop

Aducere aminte: Această ţir-cularnică epistoiă să se coasă sau se lipească în Protocoalele Po-roncilor de obşte.

(Scris de mînă:) Pentru Sfînta Mănăstire Dragomirna.

(Altă mînă:) ...27 iunie 1829, nr. M. 80.

*) În epoca în care se tipăreşte această circulară a episcopului Isaia Baloşescul în legătură cu susţinerea unei mori de hîrtie, nou înfiinţate, şi de către preoţi, episcopul Iohann Mihail Sailer critica propunerile abatelui Rautenstrauch, care impunea preoţilor supuşi Austriei „să fie o treime agricultori, o treime agenţi de poliţie şi apoi abea o treime să fie păstori sufleteşti". Se zicea că „tincturile de rabarber, picăturile lui Hoffan, sămănatul trifoiului, îngrăşarea la grajd n-au ce căuta pe amvon", (vezi Pr. Dr. Ioan Zugrav, Introducere în *Teologia Pastorală*, Cernăuţi 1942, p. 8) şi totuşi ierarhul cerea preoţilor să citească de mai multe ori această circulară poporului din amvonul bisericii.

Fragmentele unor mitricale inedite de la Hudeşti Dorohoi din 1810 şi de la Serafineşti Suceava din 1811.

Aghiazmatarul tipărit în 1814 cu blagoslovenia Mitropolitului Moldovei, Veniamin, proprietatea bisericii din Buhalniţa, a aparţinut preotului slujitor la această biserică, Gheorghe Alexandrescu. În 1879 septembrie 2 el îşi înscrie proprietatea pe acest aghiazmatar.

Agiazmatarul este incomplet, numai pînă la rugăciunea de sfinţire a apei la botez; pe ultimele foi sînt în cirilică de mînă moliftele din postul mare. Probabil că proprietarul respectiv a legat această carte întărindu-i totodată şi tartajele.

Cercetînd cărţile vechi din biserică mi-au atras atenţia tartajele acestui aghiazmatar. Desfăcîndu-le am dat peste foile unor registre mitricale de mult dispărute din biserica noastră, pe care cu îngrijire le-am deslipit una cîte una şi le-am citit.

A. *Fragmentele mitricale de la Hudeşti-Dorohoi din 1810.*

Prima filă din acest grup poartă titlul:

„Mitrica care sau dat la biserica sf. Voievozi din satul Hudeşti, ţinutul Dorohoi, ca să se scrie cei ce se vor naşte, cei care se vor cununa şi cei care vor muri pe anul 1810".

„Cartea întîi pentru cei ce se vor naşte" – şi apoi sînt înregistrate botezurile pe lunile februarie, septembrie, octombrie şi noiembrie, oficiate de preotul „Toma".

A doua filă din acest grup tot pentru născuţi dar pe alt an, literele cirilice atestă a fi mai vechi decît 1810 –, cuprinde înregistrările pe lunile februarie, martie, aprilie şi iunie. Preotul care oficiază e „Ioan".

Fila a treia din acest grup scrisă pe o singură faţă cuprinde 7 înregistrări de născuţi. Caracterele cirilice sînt identice cu cele ale filei a doua, deci mai vechi de anul 1810. Preotul care oficiază e „Andrei".

Fila a patra înregistrează morţii pe lunile martie, aprilie, mai şi iunie. Preotul care prohodeşte e „Dumitru". Din 10 morţi înregistraţi numai unul e un bătrîn de 67 ani, restul deceselor sînt sub 40 de ani. Printre cauzele deceselor e notată şi „lungoarea".

Fila a cincea înregistrează morţii pe lunile septembrie, octombrie şi decembrie în număr de 8. Preotul care prohodeşte e Ioan. La un decedat în etate de 23 ani cauza morţii e notată „din slăbăciune".

B. *Fragmentele mitricale de la Serafineşti-Suceava din 1811.*

Prima filă din acest grup poartă titulatura:

„Mitrica care sau dat la biserica sf. ierarh Nicolae din Serafineşti ţinutul Sucevii, ca să se scrie născuţii, cununaţii şi morţii".

In continuare citim:

„Partea întîi pentru cei născuţi". Apoi liniatura cu specificarea respectivă. Pe verso: „Partea al 2-lea pentru cei cununaţi" „Ianuarie".

Fila a doua din acest grup scrisă pe ambele feţe cuprinde născuţii pe februarie, martie, aprilie, mai şi decembrie. Cuprinde şi o singură înregistrare pentru cununaţi. Pe fiecare lună este cîte o înregistrare de născuţi; numai în decembrie sînt două înregistrări. Preotul care citeşte molitfa şi botezul e „Dimitrie".

A treia filă din acest grup scrisă pe o singură faţă poartă înregistrările născuţilor pe august, septembrie, octombrie şi noiembrie, tot cîte una pe fiecare lună. Preotul care citeşte molitfa şi botezul pe luna august şi septembrie e „Gheorghe", pe octombrie şi noiembie e „Constantin".

A cincea filă din acest grup scrisă pe ambele feţe cuprinde născuţii pe luna ianuarie (6), pe februarie (2) pe septembrie (2) pe octombrie (1) şi pe noiembrie (3). Preotul care oficiază e „Irofte".

După cum se observă, înregistrările din fila a patra şi a cincea se referă la alt an, pe care-l socotim anterior anului 1810.

Fila a şasea din acest grup este scrisă pe ambele feţe. Pe prima faţă stă scris:

„Carte al doilea pentru cei cununaţi".

Caracterele cirilice sînt identice cu cele de la fila 1 şi celelalte file din acest grup. Urmează apoi liniatura. La rubrica „anul" este trecut „1811". Sînt înregistrate două cununii. Preotul care cunună e „Ioan". Pe verso sînt înregistraţi născuţii pe lunile ianuarie, februarie (2), martie (1) şi aprilie. Preotul care citeşte molitfa şi botezul e „Ioan".

Fila a şaptea cu aceeaşi literă cirilică cuprinde înregistrarea decedaţilor. Pe prima faţă stă scris:

„Parte al doilea pentru cei morţi". Urmează liniatura. Morţii sînt înregistraţi pe luna ianuarie (1) pe luna februarie. Pe verso sînt înregistraţi născuţii pe luna octombrie (1) pe noiembrie (1). Preotul care citeşte molitfa şi botezul e „Ioan".

Concluzii.

Privind fragmentele mitricale încerci regretul că vechi condici mitricale care cuprind o parte interesantă din istoria satelor noastre n-au fost păstrate aşa cum se cuvenea.

Nu se poate înţelege cum în aceleaşi tartaje au putut încăpea fragmente mitricale din ani diferiţi şi mai ales din localităţi diferite. De asemenea nu se poate şti cum au ajuns aceste fragmente la Buhalniţa.

A trecut proprietarul acestui „Aghiazmatar" cîndva pe la acele două biserici? A avut în vreo împrejurare oarecare condicele mitricale în mîna sa şi a putut dispune de ele după plac? „Mitricalele" sau „Aghiazmatarul" au fost aduse de la vreo mănăstire sau de la vreuna din bisericile menţionate de preotul Alexandrescu?

Iată intrebări care nu se pot dezlega.

Preotul IUSTIN GAŞPAR

O scrisoare care oglindeşte relaţiile frăţeşti între Biserica Ortodoxă Rusă şi Biserica Ortodoxă Romînă

Numeroase documente istorice păstrate în arhivele ruse şi romîne grăiesc despre temeinicile şi frăţeştile relaţii ce au existat între Bisericile Ortodoxe Rusă şi Romînă. În ultimele două decenii, după actul istoric de la 23 august 1944, au fost date la iveală multe documente cu privire la relaţiile dintre cele două Biserici. La documentele publicate pînă acum se adaugă şi scrisoarea din 10 mai 1914 a Arhiepiscopului Arsenie al Novgorodului şi Rusiei Vechi către Mitropolitul Pimen al Moldovei şi Sucevei: *)

S. P.

Arhiepiscopul Novgorodului
şi al Rusiei Vechi
10 mai 1914

Înalt Prea Sfinţe
Înalt Prea Sfinţite Stăpîne
Prea Milostive Arhipăstor
Arhiepiscop şi Mitropolit al
Moldovei şi Sucevei

Prea iubite şi în Hristos
frate Pimene

Hristos în mijlocul nostru!

Neavînd cinstea să cunosc personal pe Înalt Prea Sfinţia Voastră, dar auzind de virtuţile care vă împodobesc, Eu, în numele iubirii lui Hristos, care leagă pe toţi creştinii şi mai cu seamă pe păstori şi arhipăstori şi pe propovăduitorii învăţăturii evanghelice şi pe purtătorii darului preoţiei, iau îndrăzneala să Vă salut ca pe unul din cei mai vrednici urmaşi ai marilor Prelaţi pe tronul Moldovei.

Istoria Bisericii moldoveneşti mărturiseşte despre acea strînsă legătură care de mult a existat între ea şi Biserica Rusă. Legătura aceasta s-a manifestat cînd prin legăturile personale şi scrise ale reprezentanţilor ambelor Biserici, cînd prin primirea culturii de către tinerii romîni în şcolile duhovniceşti ruseşti. În privinţa aceasta, mare însemnătate a avut Academia Imperială Duhovnicească din Kiev, întemeiată de Mitropolitul Kievului Petru Movilă. Despre însemnătatea binefăcătoare a ei pentru romîni vorbeşte marele prelat, Mitropolit al Moldovei, Veniamin Costachi, în scrisoarea sa către Mitropolitul Kievului, Filaret, cu ocazia trimiterii în Academie a lui Vasile Popescu-Scriban, mai apoi Filaret, titular Episcop de Stavropoleos, pe acest roditor apărător al Bisericii Ortodoxe, împreună cu fratele său Neofit Episcopul.

Iată ce scria, între altele Mitropolitul Veniamin Costachi: „...Nădăjduim pe deplin că binefacerea care se va revărsa şi în patria noastră prin şcoala kieviană luminătoare, va fi ca o continuare a aceleaşi conlucrări binefăcătoare, de care s-a folosit ţara noastră încă din secolul al XVII-lea cînd Mitropolitul Kievului, Petru Movilă, prin o deosebită grijă a Domnitorului de fericită pomenire, care stăpînea atunci, Vasile (Lupu), a trimis încoace din Kiev profesori desăvîrşiţi atît prin învăţătura cît şi prin moralitatea lor, care prin împlinirea datoriei lor, au ajutat mult la educaţia şi cultura tinerimii noastre...".

Din acea clipă mulţi tineri romîni au primit cultura în şcolile ruseşti şi mai cu seamă în Academia Duhovnicească din Kiev, care mai în urmă au devenit lucrători de seamă ai Bisericii Romîne. E destul să amintim nu-

*) Arhiva Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, Dosar nr. 27 anul 1914.

mele Prelaţilor: Melchisedec Episcop de Roman, Ghenadie Episcop de Rîmnic, Silvestru Episcop de Huşi şi alţii.

În cele două vizite făcute de mine în Romînia în 1890 şi 1892 m-am folosit de ospitalitatea şi grija lor părintească. În acest chip nădejdile vrednicului de amintire Prelat Veniamin Costachi în scrisoarea către Mitropolitul Kievului, Filaret, au primit o completă înfăptuire.

Nu este nici o îndoială că, comunicarea între Bisericile Rusă şi Romînă, fie prin legăturile scrise sau personale, fie prin trimiterea tinerilor pentru primirea culturii în şcolile duhovniceşti ruse, au o foarte folositoare influenţă pentru ambele Biserici.

Dea Dumnezeu ca această comunicare să se continue şi de acum înainte pentru binele ambelor Biserici care au un singur scop – mîntuirea turmei încredinţate lor de Hristos.

Ca semn al acestei comunicări, rog a primi pe lîngă aceasta – în dar – de la Mine icoana Maicii Domnului de Kazan, apărătoarea patriei noastre, printr-unul din studenţii Academiei Imperiale din Petersburg, prin ierodiaconul..... originar din cuprinsul Eparhiei Moldovei.

Împreună cu aceasta rog pe Puternicul Dumnezeu să vă trimită de sus, pentru slava şi mîntuirea sfintei turme încredinţate Înalt Prea Sfinţiei Voastre de Sfîntul Duh, viaţă lungă, lină, nebîntuită de valuri şi fericită.

Cu iubirea frăţească în Hristos rămîn al Înalt Prea Sfinţiei Voastre prea supusă slugă

Arsenie
Arhiepiscop al Novgorodului şi Rusiei Vechi

RECENZII

«Журнал Московской Патриахий» **(Revista Patriarhiei din Moscova)** Nr. 1 şi 2 pe 1963

Numărul pe ianuarie al revistei se deschide cu scrisoarea irenică adresată de Patriarhul Alexei, cu prilejul Naşterii Domnului, Patriarhilor, Întîistătătorilor Bisericilor creştine. Sînt apoi publicate scrisorile de felicitare primite de Patriarhul Alexei la a 85-a aniversare a naşterii sale. Solemnitatea prilejuită de împlinirea a 85 ani de la naşterea Patriarhului Alexei a avut loc în ziua de 30 noiembrie 1962 la Academia Teologică de la Zagorsk. Rectorul Academiei Prot. G. Rujiţchi a citit referatul despre activitatea Patriarhului, iar Mitropolitul Pimen al Leningradului a dat citire adresei omagiale din partea Sf. Sinod şi a clerului. Patriarhul a fost felicitat de preşedintele Departamentului Cultelor V. A. Curoedov; din partea Puterii de Stat i s-a acordat al 3-lea ordin al Drapelului Roşu al Muncii. În răspunsul său, Patriarhul a declarat că decorarea sa este o recunoaştere de către Puterea de Stat a activităţii patriotice a întregii Biserici Ortodoxe Ruse şi a amintit de factorii care au contribuit la formarea educaţiei sale duhovniceşti. Participanţilor la sărbătorire li s-a împărţit medalia jubiliară şi portretele Patriarhului.

Printre ştirile cu privire la viaţa Bisericii Ruse, publicate în acest număr al revistei sînt următoarele: Hirotonia în episcop a preotului Igor Proţiuc din Cameneţ-Podolsc, pe seama Eparhiei Cernigovului; hirotonia în episcop a preotului Ivan Spiridonovici Ivanov pe seama Eparhiei Chirovului şi Slobodei; ca reprezentant al Patriarhiei din Moscova în Consiliul Mondial al Bisericilor de la Geneva a fost numit Episcopul Vladimir Cotlearov, vicarul eparhiei Moscovei.

În *Cuvîntul pentru ziua Naşterii lui Hristos*, Prot. A. Vetelev citează versete din Noul Testament şi texte din Sf. Atanasie cel Mare, Ioan Gură de Aur, Filocalia, cîntările praznicului şi zicerile Mitropolitului Filaret al Moscovei. Se reproduce o icoană a Naşterii lui Hristos din secolul al XVII-lea şi o icoană a Botezului Domnului din secolul al XVIII-lea.

La rubrica *În apărarea păcii* se publică Comunicatul şedinţei Comitetului de lucru a Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga, ţinută în Olanda între 4-7 decembrie 1962. Din comunicat aflăm că, Comitetul de lucru şi-a exprimat speranţa că la Geneva se va ajunge la realizarea unui acord pentru dezarmare, că între 4-9 iunie 1963 se va ţine şedinţa Comitetului Consultativ care lucrează pentru convocarea celui de al doilea Congres pentru pace, în 1964 la Praga. Participanţii au vizitat diferite comunităţi religioase creştine în Olanda, Belgia

şi Franţa, în calitate de oaspeţi. Acolo ei au ţinut predici, lecţii şi referate cu privire la scopurile pe care le are Mişcarea Creştină pentru Pace de la Praga.

În referatul: *Pacea şi libertatea* ţinut de arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului la Conferinţa regională în Olanda se expun „cîteva gînduri privind scopul principal: însemnătatea practică a creştinismului pentru omenirea contemporană" (p. 39).

Se anunţă apariţia revistei: *Conferinţa Creştină pentru Pace, Nr. 1* apărută în noiembrie 1962 la Praga. Scopul revistei este de a face cunoscut cercurilor creştine din lumea întreagă activitatea Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga, de a răspîndi activitatea creatoare pentru pace a Bisericilor creştine şi denominaţii religioase, de a publica articole teoretice. Noua revistă este chemată de a deveni acea catedră de pe care va răsuna chemarea creştină pentru pace şi frăţietate între toate popoarele lumii. Revista va apare de 2 ori pe lună în limbile franceză, engleză şi germană.

Numărul se deschide cu articolul d-rului Kloppenburg: *„Condiţiunile necesare în lupta creştinilor pentru pace"*, în care vorbeşte despre felul cum năzuinţele Conferinţei creştine pentru pace întîlnesc sprijinul puternic al creştinilor din toată lumea şi cu deosebire al ţărilor din Asia şi Africa. Mişcarea îşi propune probleme şi urmăreşte scopuri care decurg din învăţătura evanghelică, a cuvîntării de pe munte a Mîntuitorului Hristos. Pentru ca acţiunea de a ajunge la o pace trainică să fie încununată cu succes sînt necesare trei condiţiuni: să existe dorinţa şi capacitatea pentru aprecieri obiective, să existe pregătirea de a fi gata pentru întîlniri şi înţelegeri cu oameni de convingeri şi păreri contrarii şi participarea personală în Mişcarea pancreştină pentru Pace!

Articolul Prof. Hromadka: *„În faţa noilor probleme"*, dezbate problemele de răspundere care stau în faţa credincioşilor creştini contemporani şi subliniază că fiecare acţiune a Mişcării trebuie să fie bazată teologic pe învăţătura evanghelică.

Pastorul Ia. Ondra, secretarul general al Mişcării creştine pentru Pace, expune perspectivele dezvoltării Mişcării creştine pentru Pace.

În continuare, apar ştiri cu privire la Conferinţa Federaţiei Mondiale a studenţilor creştini, ţinută în august 1962, la care au luat parte peste 300 studenţi. Tema de bază a conferinţei: *Ce este omul şi cum se cunoaşte prezenţa lui Hristos în lume, în afară de Biserică?* a fost discutată din diferite unghiuri de vedere.

Patriarhul Alexei al Moscovei şi Arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului semnează articole consacrate unităţii creştine şi luptei pentru pace.

La rubrica *„Probleme ecumenice"* apare salutul şi urarea la Naşterea lui Hristos al Mitropolitului Pitirim de Crutiţa către creştinii din Anglia. Creştinilor din Republica Federativă Germană le este adresată felicitarea la Naşterea Domnului de Arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului prin care cheamă la întărirea legăturilor frăţeşti dintre creştinii ambelor ţări.

Despre *„Săptămîna rugăciunii pentru unitatea creştină"* scrie Protoiereul L. Voronov. Năzuinţa de a birui despărţirile bisericeşti poartă numele de Mişcarea ecumenică. Consiliul Mondial al

Bisericilor consacră anual o săptămînă de rugăciune pentru unitatea creştină. Anul acesta, săptămîna rugăciunii a fost între 18-25 ianuarie. Biserica Ortodoxă Rusă salută cu dragoste această hotărîre pancreştină şi sporeşte în zilele acestea rugăciunile pentru „bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu Biserici şi pentru unirea tuturor". Biserica Rusă nădăjduieşte că lucrarea întregii reuniri se va înfăptui la timpul său potrivit mărturisirilor profetice a însuşi Domnului Iisus (Ioan 10, 16).

Broşura editată de Consiliul Mondial al Bisericilor pentru săptămîna rugăciunii în 1962 are un preambul mişcător. „Toţi chemăm numele Domnului Iisus Hristos, dar noi nu sîntem în stare a lăuda şi a slăvi numele Lui ca un *singur popor* al lui Dumnezeu. Noi vorbim despre o nădejde a chemării noastre, dar sîntem lipsiţi de unire în această nădejde. Oare această contrazicere nu ne apasă pe noi? Noi ne deosebim cu mult unul de altul, dar în egală măsură noi sîntem întristaţi din cauza despărţirii noastre".

Articolul relevă că acum Dumnezeu a deşteptat în inimile multor creştini setea mîntuitoare a unităţii în credinţă şi viaţă.

Broşura Consiliului Mondial al Bisericilor cheamă pe toţi creştinii din toată lumea de a se căi înaintea Domnului şi de a mărturisi înaintea Lui acele păcate care se arată a fi piedici pe drumul către reunirea Bisericilor.

La Paris, în luna august 1962, s-a ţinut sesiunea ordinară a Comitetului Central al Consiliului Mondial al Bisericilor, ales de Adunarea de la New-Delhi. După cum se ştie la acea Adunare s-a contopit Consiliul Internaţional Misionar cu Consiliul Mondial al Bisericilor. Acum înaintea Comitetului Central s-a pus problema de bază, de a înarma Bisericile creştine şi denominaţiile religioase cu una şi comună programă de acţiune pentru viitor, în spiritul indicaţiilor date de Adunarea Generală de la New-Delhi din decembrie 1961.

Hotărîrile luate de sesiunea Comitetului Central sînt importante prin aceea că se tinde a se birui existenţa divergenţelor de păreri şi contradicţii în lucrarea ecumenică şi a îndrepta Mişcarea Ecumenică către slujirea omenirii în scopuri bune.

Participanţii la sesiune au ascultat cu interes şi au aprobat raportul preşedintelui Comitetului Central Dr. Franklin Fry despre „*Activitatea Comitetului Executiv*" şi raportul secretarului general Dr. W. Hooft despre „*Problemele universale ale Consiliului Mondial al Bisericilor*".

La rubrica *Articole*, se publică referatul rectorului Academiei Teologice din Moscova despre Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei (p. 62-72). Despre Sinodul al II-lea de la Vatican scrie A. Kazem-Bec. La început face istoricul sinoadelor convocate de Biserica Romană. Comisiile pregătitoare ale sinodului II de la Vatican au prezentat 70 de probleme de bază supuse pentru dezbateri. La deschiderea sinodului, 11 octombrie 1962, Papa a rostit o cuvîntare în care a chemat toate statele lumii la promovarea şi păstrarea păcii între popoare.

La *Bibliografie* se recenzează Revista Bisericii Bulgare pe prima jumătate a anului 1962. Din ea aflăm că pentru întîia dată Patriarhul Bulgariei a făcut vizită Patriarhului de la Constantinopol şi că monahul Paisie al Hilindarului a fost comemorat de Consiliul Mondial al Păcii.

Numărul pe februarie se des-

chide cu o icoană din secolul XIV a Întîmpinării Domnului. În partea oficială se publică scrisorile de urare primite de la întîistătătorii Bisericilor creştine.

La ştiri, Sf. Sinod aprobă Rînduiala slujbei sfintei şi dreptei Tavita alcătuită de Nicodim Arhiepiscopul Iaroslavului şi dispune a se folosi în Biserica Rusă; Alcătuirea comisiei jubiliare pentru sărbătorirea a 50 de ani de slujbă în cinul episcopal al Patriarhului Alexei, în cursul anului 1963; hirotonia în episcop a arhimandritului Vladimir Cotlearov, reprezentant al Bisericii Ruse în Consiliul Mondial al Bisericilor, vicar al eparhiei Moscovei. Trimiterea a doi observatori din partea Bisericii Ortodoxe Ruse la sinodul al II-lea de la Vatican, a suscitat interesul presei din Grecia, care printr-un redactor al ziarului „Etnos" din Athena a pus cîteva întrebări Arhiepiscopului Nicodim.

În articolul: *Biserica Ortodoxă Rusă şi raporturile reciproce cu Bisericile Ortodoxe şi eterodoxe* pe anul 1961 se relevă evenimentul participării Bisericii Ruse la Consfătuirea panortodoxă de la Rodos şi intrarea acestei Biserici în Consiliul Mondial al Bisericilor; vizita Patriarhului Alexei la Bisericile frăţeşti din Jugoslavia, Bulgaria şi Romînia între 21 mai – 4 iunie 1962; vizita Episcopului Emilian Timiades din partea Patriarhiei ecumenice şi vizita unui grup de profesori teologi de la Atena la Patriarhia Moscovei, cum şi călătoria Arhiepiscopului Nicodim al Iaroslavului la muntele Athos arată legăturile tradiţionale între Bisericile Ortodoxe.

Pe de altă parte o delegaţie a lucrătorilor din aparatul central al Consiliului Mondial al Bisericilor, în iunie 1962, a vizitat Patriarhia Moscovei. Şeful delegaţiei, Dr. Lesli Kook, locţiitorul secretarului general al Consiliului Mondial al Bisericilor, a declarat că Biserica Ortodoxă Rusă, care trăieşte în condiţiuni sociale noi, poate da mult din experienţa sa altor Biserici.

În luna octombrie, o a doua delegaţie din aparatul central al Consiliului Mondial al Bisericilor a vizitat Patriarhia din Moscova. Toţi membrii delegaţiei erau pentru prima dată în U. R. S. S. Ei reprezentau diferite confesiuni creştine din ţările lumii, între ele şi Biserica din Malabar-India.

În august, a sosit o delegaţie a Departamentului Consiliului Mondial al Bisericilor „*Credinţa şi organizarea bisericească*", în frunte cu teologul protestant Dr. Luca Fischer. Între membrii delegaţiei şi profesori ai Academiei Teologice s-au purtat discuţii vii teologice. Punctul central al discuţiilor a fost problema înţelegerii corecte a învăţăturii despre: Biserică ca Trup al lui Hristos. S-a citit şi referatul asupra temei „*Predania şi tradiţia*". La plecare delegaţia a scris: Noi sîntem convinşi că discuţiile teologice sînt necesare, dacă noi dorim să păşim mai departe pe calea către adevărata unitate în Hristos. Noi nu putem să ne cunoaştem unul pe altul numai din cărţi. Noi trebuie să ne cunoaştem în întîlniri vii frăţeşti şi a ne descoperi reciproc comorile noastre bisericeşti".

Legăturile Bisericii Ruse cu lumea eterodoxă s-au continuat şi prin contacte cu diferite Biserici eterodoxe şi denominaţii. Un eveniment important a fost sosirea la Moscova, în vara trecută, a Primatului Bisericii anglicane Dr. Michael Ramsei.

În săptămîna patimilor, din Republica Democrată Germană a

sosit o delegaţie de preoţi şi teologi. Scopul lor a fost de a vedea nu numai viaţa şi structura Bisericii Ruse, ci şi de a se interesa de experienţa vieţii ei de 45 ani în condiţiunile despărţirii de Stat. După o vizită de două săptămîni, delegaţia a lăsat în scris aceste cuvînte: „În decursul secolelor noi am fost îndepărtaţi de Ortodoxie şi numai datorită Mişcării Ecumenice noi am putut să ne întîlnim, în Biserica Ortodoxă; bucuria este fără margini. Noi aceasta am văzut şi vom păstra amintirea nopţii pascale".

Un moment grăitor în acţiunea pentru unirea Bisericilor a fost şi vizita delegaţiei Consiliului Naţional al Bisericilor din Statele Unite ale Americii, în toamna anului 1962. Consiliul Naţional reuneşte Bisericile Ortodoxe, protestante şi denominaţii în număr de 33 din S. U. A. Delegaţia este compusă din ortodocşi, presbiterieni, baptişti, episcopali, luterani şi fraţi evanghelişti. Timp de trei săptămîni, delegaţia a avut convorbiri teologice, a făcut călătorii în numeroase oraşe, a luat cunoştinţă de viaţa obştească, a vizitat instituţii, muzee şi expoziţii.

Biserica Rusă a participalt la Conferinţa europeană a Federaţiei mondiale creştine a studenţilor, ţinută în august 1962 în Austria. Federaţia există din 1895 şi reuneşte tineretul studenţesc creştin din toate continentele şi multe ţări. La Conferinţă au participat peste 300 de reprezentanţi. Tema Conferinţei a fost referatul „Ce este omul?"

O însemnătate mare acordă Biserica Rusă participării sale la Conferinţa Bisericilor europene, care îşi ţine periodic şedinţele sale în oraşul Nyborg din Danemarca. Această Conferinţă există în afara cadrului Consiliului Mondial al Bisericilor. Ea îşi propune ca scop unirea diferitelor Biserici în jurul acelor probleme care interesează cu deosebire Bisericile ce se află în Europa. Între aceste probleme o însemnătate mare se acordă problemei practice a slujirii de către Biserică binelui omenirii şi apărării păcii.

Un fenomen pozitiv este că pentru întîia dată după o îndelungată lipsă de contacte oficiale, în trecutul an s-au trasat căile pentru stabilirea relaţiilor între Biserica romano-catolică şi Biserica Ortodoxă Rusă. Biserica Rusă a primit propunerea de a trimite observatorii săi la Sinodul al II-lea de la Vatican. Credincioşii Bisericii Ruse au întîmpinat cu satisfacţie un şir de acţiuni ale Papei Ioan al XXIII-lea precum şi Epistola Sinodului către omenire, în care s-a reflectat grija pentru aşezarea pe pămînt a unei păci drepte şi durabile. Biserica Ortodoxă Rusă va saluta şi în viitor toate acţiunile Bisericii romano-catolice îndreptate către acelaşi scop – întărirea legăturilor pancreştine.

În reportajul: *Zece zile la protestanţii din Franţa* se descrie călătoria Arhiepiscopului Nicodim al Iaroslavului în vizită oficială la Federaţia protestantă în luna decembrie. Din el aflăm că la Paris funcţionează mănăstirea diaconeselor în cadrul Bisericii protestante. Activitatea practică a diaconeselor este reeducarea femeilor din închisori, a copiilor şi tineretului trimis în faţa instanţelor judecătoreşti. Mănăstirea are internat pentru copiii pînă la 13 ani şi pentru fete de la 13 pînă la 21 ani. Primirea fetelor doritoare de a deveni diaconese se face în trei etape în curs de mai mulţi ani. Obligator este de a-şi completa cunoştinţele pentru spe-

cialitatea ascultării în mănăstire, de a urma Medicina, Pedagogia sau Teologia. Consacrarea se face prin punerea mîinilor, acordarea crucii pentru purtare la piept, haine deosebite şi netăierea părului. Dimineaţa şi seara diaconesele se adună la rugăciune; în fiecare vineri se oficiază Evharistia; o zi în an se păstrează post negru.

Mănăstirea protestantă de bărbaţi se află în satul Theze, aproape de oraşul Lyon. Ea adăposteşte 45 monahi de diferite naţionalităţi: francezi, elveţieni, englezi, olandezi, germani şi cîţiva din America Latină. Întemeiată acum 20 de ani, prima mănăstire protestantă şi-a propus ca scop ajutorarea unităţii Bisericii. Mănăstirea are catedrală nouă şi ateliere de pictură, tîmplărie, ceramică şi o tipografie înfloritoare.

La 40 km. depărtare de oraşul Nimes-Franţa se află „Muzeul Pustiului". Delegaţia Bisericii Ruse a vizitat acest loc sfînt pentru protestanţii francezi. În muzeu se păstrează decrete originale ale regilor împotriva protestanţilor şi alte lucruri legate de mişcarea protestantă în Franţa.

Teodosie episcopul Penzei scrie *Învăţătura despre post*, în care expune că Biserica nu arată hotarele postului, ci recomandă fiecărui credincios a-şi alege postul după puterile sale. Ca şi la fiecare lucru extremităţile sînt păgubitoare (p. 119).

Participarea Bisericii Ortodoxe Ruse la acţiunea pentru apărarea păcii în 1962; se enumeră etapele şi iniţiativele luate în cursul anului. Între altele, la Conferinţa reprezentanţilor luptătorilor sovietici pentru pace de la 29-30 mai au participat mitropoliţi, episcopi şi teologi. În comitetul Sovietic pentru Apărarea Păcii participă Patriarhul Alexei şi Mitropolitul Leningradului Pimen.

Întîlnirea cu creştinii din Olanda este reportajul semnat de A. Buevschi, secretarul Departamentului relaţiilor externe a Patriarhiei Moscovei. La începutul lunii decembrie, a avut loc şedinţa Comitetului de lucru al Mişcării creştine de la Praga în Olanda. O delegaţie a Bisericii Ruse în frunte cu Arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului a participat la lucrări între 4-7 decembrie, precum şi la Conferinţa Regionalei Olandeze, condusă de Prof. Al. Rasker.

La rubrica *Articole*, A. Vedernicov semnează comentarii în legătură cu ţinerea sinodului al doilea de la Vatican. Autorul scrie că Papa, în faţa delegaţilor oficiali a 86 state, a declarat: „Sinodul doreşte a arăta lumii cum să realizeze în practică învăţătura Dumnezeescului său Întemeietor, Împăratul păcii în întreaga lume. Tot cel care trăieşte potrivit acestei învăţături contribuie la statornicirea păcii şi favorizează bunăstarea omenirii. Pentru oameni, care ar dori să cunoască doar raporturile întemeiate de forţa fizică, datoria Bisericii este de a arăta toată importanţa şi eficacitatea forţei morale a creştinismului, care este solul adevărului, dreptăţii şi milei. Sinodul, fără îndoială, va contribui la crearea noii atmosfere şi îndepărtarea oricărui conflict, în special al războiului, acest bici al popoarelor, care ar însemna în timpul nostru distrugerea omenirii".

Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea *Mitropolitului Antonie Vadcovschi al St. Peterburgului*, V. Talin evocă personalitatea sa. Născut în 1846, în familie de preot, a absolvit Aca-

demia teologică din Cazan. Din 1872 devine docent, apoi profesor la Academia din Cazan, în 1887 devine rectorul Academiei din Peterburg. În 1898 a fost numit Mitropolit al Petersburgului şi preşedintele Sinodului Bisericii Ruse. Din iniţiativa sa, s-a introdus în Academiile teologice catedra de Bizantinologie şi s-a creat Comisia pregătitoare pentru convocarea Sinodului Bisericii Ruse.

Numărul revistei se încheie cu ritualul slujbei sfintei şi dreptei Tavita, a căreia amintire se serbează în săptămîna slăbănogului şi la 25 octombrie.

Pr. PAUL MIHAIL

„Голос Православия"-**Stimme der Orthodoxie" Nr. 11-12/ 1962** *).

Revista pe lunile noiembrie şi decembrie 1962 cuprinde un material variat şi bogat.

În Partea Oficială a revistei este publicată ştirea cu privire la decorarea Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei al Moscovei de către Prezidiul Sovietului Suprem cu ordinul „*Steagul roş al muncii*", ceea ce constituie o dovadă de preţuire a muncii întregii Biserici Ruse pentru bine, progres şi pace.

Fiind tipărită în timpul cunoscutei blocade împotriva Cubei, revista ne informează asupra demersurilor pe care Patriarhul Alexei al Moscovei le-a făcut prin telegrame şi mesaje către oamenii cu răspundere din lume, spre a împiedeca izbucnirea unui război nuclear.

Tot în această rubrică a apărut şi pastorala Arhiepiscopului Serghie, noul Exarh al Berlinului şi Europei Centrale către clerul şi credincioşii pravoslavnici din cuprinsul Exarhatului, din care desprindem următoarele: „În prezent omenirea este pusă în situaţia de a alege între puternicile mijloace de distrugere şi cele de construcţie – căci folosirea amîndurora stă în voinţa oamenilor. De aceea răsună astăzi, ca şi altă dată pentru vechiul Israel cuvintele de necombătut ale Domnului: „Eu iau astăzi cerul şi pămîntul *ca mărturie pentru voi: Eu am pus în faţa voastră viaţa şi moartea*, binecuvîntarea şi blestemul şi tu să alegi viaţa, spre a putea trăi tu şi urmaşii tăi" (V Moisi 30, 19).

Din curriculum vitae al noului Exarh reţinem că este născut în anul 1908, absolvent al Institutului Teologic precum şi al Facultăţii de Istorie din Leningrad. A fost episcop şi arhiepiscop în mai multe eparhii şi delegat la mai multe congrese şi conferinţe interbisericeşti şi interconfesionale. Astăzi este magistru în Teologie.

Este redată şi misiunea pe care a avut-o monseniorul I. Willebrand din partea Vaticanului de a informa Biserica Ortodoxă Rusă cu privire la Conciliul II Vatican, şi de a invita Patriarhia Moscovei să trimită 2 sau 3 observatori la acest Conciliu.

Reţinem dintre ştirile cu privire la viaţa Bisericii Ortodoxe Ruse şi a Exarhatului pentru Europa Centrală, desfăşurarea vizitei în U.R.S.S. a Delegaţiei Conciliului Naţional al Bisericilor Creştine din S. U. A. din care fac parte luterani, baptişti, anglicani, ortodocşi etc.; această Delegaţie compusă din 15 membri sub conducerea Dr-ului Irwin Miller, preşedintele acestui for creştin, este a doua care a venit la Moscova,

*) Organul Exarhatului Europei Centrale al Patriarhiei Moscovei.

prima a fost în anul 1956 sub conducerea Dr-ului Blache. Oaspeţii au vizitat mai multe oraşe, biserici, mănăstiri, instituţii, muzee, institute teologice etc. şi au purtat discuţii teologice cu reprezentanţii Bisericii Ortodoxe Ruse. Dintre referatele ţinute cu acest prilej: 1. „*Cultul divin, exegeza şi predică*“, 2. „*Telurile misiunii şi posibilităţile dezvoltării ei în Bisericile din S. U. A. şi U. R. S. S.*“, 3. „*Concepţia creştină despre dezvoltarea societăţii omeneşti în prezent în domeniile: ştiinţei, literaturii, artei, vieţii social-economice, ca şi în problemele naţionale şi rasiale*“ ; 4. *Pacea generală şi tot ce pot face Bisericile pe baza temeiurilor creştine ale libertăţii şi dreptăţii pentru menţinerea şi întărirea ei*“ ; 5. „*Probleme teologice ale prezentului în S. U. A. şi U. R. S. S.*“.

Spre a se dezvolta şi mai mult conştiinţa ecumenică actuală şi legăturile de prietenie între popoare s-a hotărît intensificarea legăturilor între ambele părţi ca: schimburi de vizite, de delegaţii, preoţi, profesori de Teologie, călugări, studenţi, publicaţii teologice etc.

Din cuvîntarea rostită de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei la primirea acestei delegaţii reţinem: „Este de datoria Bisericii Ortodoxe ca păzitoare şi izvor al tezaurului duhovnicesc, să deschidă lumii creştine bogăţia dogmatică şi liturgică a Bisericii noastre ca şi experienţa milenară a vieţii ei în Hristos...“.

Protopopul V. Badjor cu prilejul celei de a 85-a aniversări, a Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei, publică o biografie a întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Ruse şi cîteva informaţii asupra prodigioasei sale activităţi în folosul Bisericii, al patriei sale şi pentru apărarea păcii în lume. Urmează o descriere a festivităţilor cu prilejul sosirii la Berlin a Arhiepiscopului Serghie şi două dări de seamă asupra călătoriei prin ţară a reprezentanţilor Consiliului Naţional a Bisericilor Creştine din S. U. A., ca şi a cunoscutului profesor Hromadka. Ne oprim însă mai mult asupra articolului „*Prima mea călătorie la fraţii ruşi*“, semnat de Elisabeth Adler, secretara „Asociaţiei studenţilor creştini din lume“. Această studentă creştină după o convorbire avută la Praga, cu prilejul Conferinţei Creştine pentru Pace, cu un tînăr preot ortodox din Uniunea Sovietică, dorea să cunoască realităţile din această ţară, deoarece a fost crescută şi educată, spune ea, să urască această ţară. A plecat în Uniunea Sovietică cu prilejul celui de al 7-lea Congres internaţional al studenţilor, ţinut la Leningrad. Leningradul are documente istorice care uimesc, acolo a aflat despre suferinţele populaţiei din timpul blocadei ; pe studenţii ruşi îi descrie ca fiind harnici, practici, dornici de a şti şi a cunoaşte cît mai mult, mîndri de ţara lor, de poporul lor, ca şi de realizările lor. Entuziasmată de slujbele din biserici, pe care le-a găsit arhipline chiar în zilele de lucru, de ospitalitatea cu care a fost înconjurată la Patriarhia Moscovei, unde a fost găzduită, multe nedumeriri cu privire la situaţia Bisericii Ruse s-au spulberat. „Acum am înţeles, spune ea că nu există aici neînţelegere între „vechi“ şi „nou“ căci ceea ce am găsit eu că este „vechi“ este pentru ei mereu „tînăr“ şi „nou“.

O icoană vie a realităţilor bisericeşti din U.R.S.S. este şi articolul: „*Amintirile nesterse ale unui cleric evanghelic*“, semnat de preotul Ernest Löbel. E vorba

de cunoscuta călătorie în Uniunea Sovietică a unui grup de clerici germani. Peste tot, spune autorul şi totodată vizitatorul, ospitalitate de nedescris şi prietenie, curăţenie exemplară, bisericile arhipline de credincioşi între care mulţi tineri, încît unul din vizitatori se exprima: „În templul din Ierusalim nu poate fi mai frumos ca în locaşurile de închinare ale Bisericii Ortodoxe Ruse". Din convorbirea cu Arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului a putut constata că Biserica Ortodoxă Rusă îşi duce viaţa sa în mod normal, face numai lucru pozitiv şi de zidire şi e pregătită să participe la viaţa ecumenică.

În capitolul: „*Creştinii şi apărarea păcii*" este publicată o dare de seamă asupra sesiunii Comitetului de lucru al Conferinţei creştine pentru pace, ţinută în septembrie 1962 la Moscova.

Lucrînd în trei comisiuni: teologică, internaţională şi operativă, această sesiune a arătat lumii că se creează sub ochii noştri o teologie a păcii. După părerea profesorului Hromadka, preşedintele şi iniţiatorul acestei mişcări, creştinii trebuie să gîndească mai întîi teologic, ca să poată răspunde la problemele zilei. Comitetul constată că se observă la creştinii din Africa o activitate mai vie pentru apărarea păcii. În rîndurile tineretului creştin această nobilă cauză e îmbrăţişată tot cu mai multă căldură.

În şedinţele acestui Comitet s-a alcătuit un mesaj către Conciliul II Vatican, în care se spune între altele: „Noi vă dorim, cinstiţi părinţi şi fraţi, să poată rezulta din sesiunea Conciliului al II-lea Vatican un cuvînt autoritar pentru pace şi pentru împăcarea popoarelor, ca omenirea de astăzi să aibă o adevărată viaţă de libertate, lipsită de foame şi mizerie".

Sanctitatea Sa Patriarhul Moscovei, la o recepţie ce a avut loc cu acest prilej a declarat, între altele, următoarele: „...Doctrina noastră creştină cere de la noi o unire a forţelor noastre pentru întemeierea păcii ca şi o nesfîrşită dragoste a unora faţă de alţii şi faţă de toţi oamenii şi pregătirea pentru ca vesela solie a păcii să fie vestită tuturor celor de departe şi celor de aproape" (Efes. 2, 17).

La *materialul omiletic* al acestei reviste avem două predici scurte, dar bine închegate: una a Arhiepiscopului Serghie al Berlinului şi alta a Arhiepiscopului Leonida al Mojaiscului.

Conferinţa de la Nyborg III a Bisericilor din Europa, ţinută între 1 şi 5 oct. 1962, atrage o deosebită luare aminte. La această conferinţă, potrivit reportajului publicat, au participat peste 200 personalităţi bisericeşti din 21 ţări care au dezbătut cele mai importante probleme bisericeşti ce au contingenţă cu realităţile de astăzi din care amintim problema umanismului şi poziţia Bisericii faţă de el. Tema principală a acestei Conferinţe a format-o referatul cu titlul: „Trezirea Bisericilor spre noua slujire" alcătuit de Arhiepiscopul Ioan Wendland al Aleutinelor şi celor 2 Americi, citit de către Arhiepiscopul Serghie al Berlinului, deoarece autorul era în drum spre America, spre a-şi lua noul post în primire. Din referat spicuim: „Glasul lui Dumnezeu se aude astăzi mai mult ca oricînd, chemînd conştiinţa creştinătăţii spre o nouă slujire, slujirea pentru pace. Biserica, spune eruditul chiriarh, aude chemarea copiilor care şi-au pierdut părinţii şi a părinţilor care şi-au pierdut

copiii. Spre pace ne cheamă cursa înarmărilor, care îngrozeşte lumea prin experienţele cu arma nucleară" ...„Problema luptei pentru pace, de care depinde viaţa şi moartea omenirii, nu este pentru noi o problemă politică, ci una religios morală şi Biserica este datoare să-i dea ascultare. În cazul acesta ea împlineşte porunca Domnului. Predica Bisericii pentru pace este împlinirea înaltei sale misiuni în lume"... „Noi nu sîntem mai buni decît necredincioşii, ci mai fericiţi, iar credinţa care ne face fericiţi nu este un merit ci un dar după cum spune apostolul"... „Orice manifestare a binelui, fie ea în cadrul Bisericii sau în afara ei, este în legătură cu Hristos, căci el este izvorul a tot binele". Şi autorul încheie astfel: „Dacă ne vom îndeplini această chemare, atunci nu se va spune despre noi că am fost sare stricată, ci adevărata sare a pămîntului".

Între 20 şi 30 august 1962, ne informează revista, au avut loc discuţii teologice utile la care au luat parte profesori de teologie din cadrul Comisiei: „Credinţă şi Constituţie" („Faith and Ordër") a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care au vizitat Biserica Rusă, spre a-i cunoaşte viaţa sub diferitele ei aspecte. Oaspeţii şi-au dat seama cît de vie este ortodoxia rusă.

Interesant de amintit este şi referatul profesorului cehoslovac Hromadka, ţinut la Berlin în septembrie 1962, cu prilejul „Zilei preotului evanghelic", despre care scrie cunoscutul cronicar Carl Ordnung. În acest referat cu titlul: „Autoritatea şi slăbiciunea Bisericii", eminentul profesor spune, între altele: „Am pierdut mult din autoritatea Bisericii, fiindcă noi l-am uitat pe Cel înviat. Am umblat după abstracţiuni filozofice şi l-am uitat pe Iisus cel real, cel istoric. Să ne întoarcem la El, care a trăit în sărăcie, a mers la cei obijduiţi şi i-a cercetat, a iubit pe cei care îl urau... Mîntuitorul nu este numai al Bisericii istorice, ci al întregei lumi".

Mai aflăm în revistă sfîrşitul studiului Arhiepiscopului Leonida al Mojaiscului: *„Athosul şi monahismul rus"*, în care se arată cu o mare bogăţie de material rolul jucat de monahii ruşi, alături de cei sîrbi, bulgari, romîni, greci, la dezvoltarea şi răspîndirea tezaurului pietăţii şi culturii ortodoxe.

Nu putem trece cu vederea nici peste descrierea pelerinajului făcut de către 3 reprezentanţi ai Bisericii Ortodoxe Ruse, în frunte cu Arhiepiscopul Nicodim al Iaroslavului, în vara anului 1962 la Muntele Athos şi în Insula Eubea la moaştele Sf. Ioan Rusul.

Aici este publicat şi sfîrşitul studiului profesorului N. Uspenschi de la Institutul Teologic din Leningrad despre: *„Liturghia sau Serbarea Cinei Bisericii Anglicane, privită din punctul de vedere al ortodoxiei*, în care autorul ajunge la concluzia că, deşi „epicleza" lipseşte din multe ritualuri ale *„rugăciunii euharistice"* anglicane, Liturghia anglicană nu contrazice Liturghia ortodoxă bizantină în învăţătura despre Sf. Euharistie, care şi la anglicani este adevărată taină.

La *„Cronica Bisericească"* este publicat un reportaj asupra vizitei în U.R.S.S. a unei delegaţii a Bisericii Ortodoxe din Japonia, cu care prilej a fost tuns în monahism la Lavra Troiţa Sergheeva preotul japonez Petru Saiama; în acelaşi capitol sînt ştiri cu privire la sesiunea Sinodului Naţional al Bisericii Armene, ţinut la Etsmiadsin între 30 sept.

şi 15 oct. 1962, la care au participat oaspeţi din toate ţările; chiriarhii delegaţi ai Bisericii Ortodoxe Ruse au participat îmbrăcaţi în mantie, la cunoscuta lor procesiune cu prilejul „confirmaţiunii" copiilor care au împlinit vîrsta de 7 ani.

Pr. DIMITRIE POPESCU

Communio Viatorum nr. 2-3/1962 (revista Institutului ecumenic de pe lîngă Facultatea de Teologie Comenius-Praga).

E un număr dublu dedicat profesorului de Noul Testament de la Facultatea de Teologie Comenius-Praga, Dr. J. B. Soucek, la împlinirea vîrstei de 60 ani.

Din numărul studiilor dense privitoare mai mult la probleme de natură interconfesională, prezentăm în sinteză cîteva:

Ernst Wolf, Die Schmalkaldischen Artikel und die Gegenwart.

Din acest studiu se înţelege că în teologia evanghelică luterană se duc azi discuţii ample în legătură cu doctrina despre justificare în lumina Articolelor Şmalkaldice. Discuţiile au început — după cum menţionează autorul — între Sl. Volz şi profesorul de la Bonn E. Bizer pe tema: dacă Articolele Şmalkaldice trebuie considerate ca „Testament" al lui Luther (Volz) şi deci ca mărturisire de credinţă obligatorie sau ca lucrare pregătitoare pentru o eventuală participare a Protestanţilor la Conciliul convocat de Papa Paul al III la Mantua pentru mai 1537, deci ca „lucrare teologică cu caracter de controversă".

Dar trecînd peste relatările de această natură, reţinem problema centrală a studiului şi anume: doctrina despre justificare, actualizată îndeosebi, — după autor — de Hans Küng cu lucrarea: „Rechtfertigung, Die Lehre Karl Barths und eine katholische Besinnung, mit einem Geleitbrief von Karl Barth", 1957.

Küng în finalul lucrării sale, sintetizează subiectul tratat în: 1) o întrebare adresată de Barth învăţăturii romano-catolice — întrebare formulată de Küng în sensul învăţăturii lui Barth —: doctrina catolică interpretează într-adevăr justificarea ca un act haric al lui Dumnezeu în Iisus Hristos? şi 2) o întrebare a catolicilor adresată lui Barth — formulată tot de Küng —: Karl Barth interpretează într-adevăr justificarea ca justificare *a omului?*

Şi Küng dă ambelor întrebări un răspuns afirmativ, căci — subliniază el — „tocmai în învăţătura despre justificare — de unde şi-a luat începutul teologia reformaţiei — azi există un acord principial între teologia catolică şi cea evanghelică şi deci atît justificarea prin sola fide, cît şi interpretarea exterioară a justificării sînt biblice. După Küng, deosebirea de diferite trepte ale harului care-l dispun pe creştin pentru justificare; cooperarea celui renăscu cu harul; sporirea harului prin fapte — toate acestea sînt aspecte ale lucrării de justificare din partea lui Dumnezeu, — aspecte care voiesc numai să arate că credinciosul este, într-adevăr, primit în lucrarea de justificare divină. Această concepţie — după Küng, este posibilă şi din punct de vedere catolic, este „şi o posibilitate catolică", întrucît doctrina catolică este „un complex cu multe posibilităţi". Dar — în dezacord cu Küng, autorul studiului scrie — nu trebuie ignorat faptul că afirmaţia catolică „nimic fără har", nu este identică cu afirmaţia exclusivistă a reformaţiei „nimic în afară de har", iar

sola gratia, fundamentată scripturistic, poate produce felurite consecinţe dogmatice. Dar nici cooperarea credinciosului în cadrul lucrării lui Dumnezeu nu trebuie minimalizată, cum face Küng, – după cum zice E. Wolf – nici harul nu trebuie apreciat cantitativ. Wolf nu acceptă nici afirmaţia lui Küng, după care în fapta justificării aspectul teocentric, resp. cristocentric şi cel antropocentric, ar fie în relaţie „complimentară", adică unul fără celălalt n-ar fi complet. Şi apoi – accentuiază Wolf – trebuie reţinut că în interpretarea reformaţiei doctrina despre justificare constituie „centrul şi limita întregii teologii şi propovăduiri".

Învăţătura reformaţiei despre justificare este „articulus stantis et cadentis ecclesiae" (principiul material al reformaţiei) oferind elementele pentru formularea răspunsului la întrebarea despre adevărata Biserică.

De felul cum e înţeleasă justificarea e în funcţie precizarea dacă Biserica are Evanghelia şi este Biserica adevărată sau este Biserică numai după nume, adică se lămureşte existenţa Bisericii adevărate. E. Wolf menţionează apoi că, pe cînd dogmatica scolastică medievală situa doctrina despre justificare pe planul al doilea, tratînd-o tangenţial în legătură cu cristologia, antropologia şi sacramentologia, teologia reformaţiei o tratează în capitole separate. Deosebire se manifestă şi în definiţia dată teologiei. Pentru scolastică obiectul teologiei este Dumnezeu cel trinitar, iar pentru Luther „omul cel vinovat şi stricat de păcat şi Dumezeu şi Mîntuitorul acestui om cuprins de păcat. Deci obiectul teologiei nu-i o fiinţă metafizică, ci un fapt concret, istoric: lucrarea lui Dumnezeu asupra omului păcătos.

În teologia reformaţiei totul este deci axat pe doctrina despre justificare. Iar relaţia dintre doctrina despre justificare şi credinţa în Hristos duce de la abstract la concret, de la teoremă la realitate. E vorba de dialectica „dreptăţii din credinţă", de dialectica relaţiei lui „extra nos" şi „in nobis" a dreptăţii din credinţă (justiţia fidei). Şi tocmai în această dialectică a lui „extra nos" şi „in nobis" se descoperă sensul cristologic al doctrinei despre justificare, „justificarea în Hristos", afirmă E. Wolf. Şi accentuarea lui „extra nos" în justificare, implicînd pe „in Christo" interzice transferul „dreptăţii dăruite" asupra persoanei umane a celui justificat, căci Luther a repetat adeseori că Hristos Insuşi este persoana noului om. Iar sensul cristologic al lui „in nobis" înseamnă: „În Hristos, Dumnezeu este drept în felul că El face drept pe alţii, căci existenţa lui Dumnezeu este creere. Iustus Deus este totdeauna Deus iustificans". Dreptatea lui Dumnezeu, firește, este inseparabilă de Hristos. Şi fiindcă Dumnezeu l-a mîntuit pe om în Hristos, de aceea lui Dumnezeu cel drept îi corespunde un „a fi drept" al omului.

În lumina concepţiei reformaţiei despre justificare – concepţie cuprinsă în Articolele Şmalkaldice – se lămureşte şi antropologia şi ecclesiologia reformaţiei. Răspunsul lui Luther dat întrebării despre unitatea fiinţială a Bisericii nu înseamnă altceva decît o aplicare formală a doctrinei despre justificare la ecclesiologia cu sens cristologic. Unirea membrilor în trupul lui Hristos (Biserica) – acel „unum" din cap. 17 al Evangheliei după Ioan – spune Luther, poate fi cunoscută numai prin credinţă. Aşa, după cum numai Fiul este „imago essentiae

Dei invizibilis", şi creştinul este „similitudo et imago externo, non interno", în temeiul acelei justiţio alieno, acelei dreptăţi străine, a dreptăţii lui Dumnezeu dăruite omului, — exact aşa-i cazul şi cu privire la corpus Christi mysticum: „Ita nos in ecclesia sumus unum corpus Christi, sed externum, non natura", adică în Biserică noi sîntem un trup, Trupul lui Hristos, dar un trup extern, adică în afara existenţei noastre naturale. Această unitate a Trupului lui Hristos se constituie prin cuvînt, căci prin cuvîntul creator al lui Dumnezeu sîntem noi încorporaţi în Hristos. Şi acest „a fi una în Hristos" înseamnă: iertarea păcatelor, răscumpărarea de la moarte, putere asupra răului. În altfel — spune autorul studiului — nu poate fi definită unitatea Bisericii, de pildă ca un organism realizat prin relaţia membrilor întreolaltă sau ca o unitate de gîndire. Aceasta nu-şi are existenţa „in Christo" şi nu există în afara noastră, deci este o „simplă convenţiune lumească" (Luther).

În concluzie autorul subliniază că, după Articolele Şmalkaldice, doctrina despre justificare constituie „centrul şi totodată limitele" teologiei reformaţiei, în afara cărora există „error et venenum in theologia".

Desigur, Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat pentru a-i mîntui pe cei ce vor crede în El şi-şi vor proba credinţa prin fapte bune, totul în conlucrare cu harul divin. Şi astfel e firesc ca teologia fiecărei confesiuni să se ocupe pe larg de învăţătura despre mîntuire, făcînd-o cunoscută celorlalte confesiuni, pentru ca aşa să poată fi ea apreciată, după cuprinsul ei adevărat.

Acest scop îl urmăreşte şi E. Wolf cu studiul menţionat.

J. A. Dvoracek, Der Dienst des Evangeliums im Wandel der Zeit.

În dezvoltarea subiectului, autorul pleacă de la textul scripturistic: „Şi Cuvîntul trup s-a făcut şi s-a sălăşluit întru noi" (In. 1, 14), menţionînd că mesajul mîntuirii ajunge la om în forma Cuvîntului întrupat, prin intermediul Evangheliei cuprinse în canonul Noului Testament. Aici cuvîntul lui Dumnezeu (evanghelia propriu zisă) s-a întrupat într-un trup concret şi într-o situaţie istorică, după cum şi Iisus Hristos a fost un om istoric, concret. Astfel ca şi pentru Iisus, aşa şi pentru evanghelia întrupată, e valabilă afirmaţia: Verbum Divinum ia chipul lui Humanum şi anume inconfuse et indivise.

Forma istorică a Evangheliei biblice, evident, impune teologiei problema limbii, care, în domeniul cuvîntului divin, înseamnă mai mult decît simpla expresie exterioară, verbală a acestuia. E vorba aici de interpretarea Evangheliei biblice în termenii limbii timpului. Lucru necesar, fiindcă distanţa dintre „limba" Evangheliei biblice şi cea a prezentului din trecerea timpului devine tot mai mare şi evidentă, — în urma evoluţiei limbii umane. Şi fiindcă Evanghelia e destinată pentru oameni concreţi dintr-un timp dat, se înţelege că fiecare schimbare de natură istoric-spirituală în sfera umanului are însemnătate elementară pentru ermineutica propovăduirii adică pentru transpunerea conţinutului Evangheliei în termenii limbii timpului, pentru a fi accesibil credincioşilor dintr-un timp dat.

Acesta-i un fapt care nu poate fi ignorat.

Autorul prezintă apoi trei „tipuri principale" de interpretare a

elementelor fundamentale constructive ale Evangheliei, – tipuri azi de importanţă deosebită în teologia protestantă şi reprezentate prin cei „trei mari B.“ : Barth, Bultmann, Bonhoeffer. Fără să urmărească o caracterizare detaliată sau o apreciere comparativă a acestora, autorul indică totuşi caracterul cristologic al punctului lor comun de plecare în opera de interpretare biblică :

1. Realitatea obiectivă a cuvîntului lui Dumnezeu. (K. Barth).

Evanghelia dă mărturie despre realitatea revelaţiei lui Dumnezeu, despre dinamismul faptului mîntuirii în Iisus Hristos, prin care Dumnezeu ne-a împăcat obiectiv cu Sine. Împotriva primejdiei de a relativiza această realitate de caracter absolut şi-a ridicat glasul cu putere Karl Barth. Teologia sa despre revelaţie – spune autorul – a ajutat ca interpretarea Evangheliei să se desprindă dintr-o concepţie relativistă liberală. Dacă interpretarea aceasta îşi relatează obiectivitatea şi realitatea sa absolută transcendentă, atunci îşi pierde din importanţă. Iar temeiul ei obiectiv îl constituie realitatea mîntuirii, aşa cum este ea prezentată în Sfinta Scriptură. Ea se concentrează în Iisus Hristos prin care Dumnezeu vorbeşte cu noi oamenii şi lucrează real. „Iisus Hristos este realitatea obiectivă a revelaţiei“ (K. Barth).

Credinţa noastră îşi primeşte temeiul, originea şi sensul exclusiv din această lucrare de mîntuire. Iar în realitatea împăcării urmează că prin Hristos omul este împăcat şi salvat, justificat şi sfinţit obiectiv de către Dumnezeu. Harul lui Dumnezeu e mai puternic decît toate păcatele lumii şi lui i se cuvine autoritate absolută şi realitate suverană. Acesta-i tonul fundamental, eliberator şi minunat, auzit de Barth din mărturia Evangheliei. Temeiul real (obiectiv) al mîntuirii se află dincolo de subiectivul şi activitatea umană este extra me.

Recunoaşterea realităţii eshatologice a mîntuirii obiective în Iisus Hristos este firul conducător al teologiei lui K. Barth. Dar sînt şi primejdii. Acestea vin de pildă din partea concepţiei numite „pozitivismul revelaţiei“, care prezintă cuvîntul şi lucrarea de mîntuire a lui Dumnezeu, cuprinse în canonul biblic, – le prezintă omului de azi ca facto bruto, fără să se intereseze de problema ermineutică, adică de posibilităţile lui de înţelegere.

2. Actualitatea existenţială a credinţei creştine (R. Bultmann).

Evangheliei ca propovăduire şi faptă a mîntuirii în Iisus Hristos îi este proprie o actualitate dinamică existenţială ; ea este totdeauna propovăduire, cuvînt a lui Dumnezeu adresat omului concret, pe care-l cheamă mereu să aibă conştiinţa responsabilităţii sale cu privire la credinţa sa. De problema aceasta se ocupă Bultmann. El a desprins din relatarea Sfintei Scripturi că despre Dumnezeu, despre lucrarea sa de mîntuire şi revelare în Hristos se poate vorbi cu îndreptăţire numai avînd în vedere omul în existenţa sa istorică dintr-un timp dat. Cuvîntul lui Dumnezeu este totdeauna propovăduire, apel, chemare adresată de Dumnezeu omului. Dar pentru ca omul să poată auzi această chemare a lui Dumnezeu din Evanghelie, el trebuie s-o înţeleagă. Şi această „înţelegere“, împreună cu existenţialitatea cuvîntului lui Dumnezeu şi a credinţei creştine formează tema propriu zisă a teolo-

giei lui Bultmann. Toată lucrarea sa de ordin ermineutic, exegetic şi sistematic trebuie interpretată unitar ca „Teologia credinţei şi a înţelegerii". Evanghelia adresîndu-se omului existent într-un anumit timp, trebuie să-i fie interpretată după măsura înţelegerii sale, în ambianţa timpului. Acesta-i profilul teologiei lui Bultmann.

3. Activitatea lumească a vieţii creştine. (D. Bonhoeffer).

Mîntuirea înfăptuită de Iisus Hristos se întrupează în existenţa şi coexistenţa tuturor oamenilor, căci toţi sînt ai lui Dumnezeu. Bonhoeffer îşi îndreaptă atenţia asupra activităţii „lumeşti" a faptului mîntuirii şi a credinţei lucrătoare.

Bonhoeffer vorbeşte de o interpretare nereligioasă a noţiunilor biblice şi teologice, „fiindcă în Biserică e vorba de felul în care se prezintă Hristos unui grup de oameni". Iar prin „interpretarea nereligioasă a noţiunilor biblice şi teologice n-are să se înţeleagă o eliminare a acestora din propovăduirea Evangheliei, ci o *nouă interpretare* a lor. N-are să se cerceteze originea lor religioasă, ci „capacitatea" lor de a primi conţinuturi noi. „În Hristos ni se face oferta să participăm concomitent la realitatea lui Dumnezeu şi la realitatea lumii – una fără cealaltă nu se poate, – deci e vorba de o participare azi în Hristos la realitatea lui Dumnezeu şi la realitatea lumii". Hristos trebuie prezentat lumii nu cu cuvintele biblice, ci cu „cuvintele lumeşti", iar relaţia noastră cu Dumnezeu trebuie să însemne o viaţă nouă pusă în slujba semenilor.

Dar – spune autorul studiului – interpretarea dată de Bonhoeffer Evangheliei implică primejdia de a confunda împărăţia lui Dumnezeu cu o „împărăţie a lumii empirice" şi Evanghelia cu diferite programe de natură social-politică.

În încheierea studiului, autorul menţionează că cele trei tipuri de interpretare evanghelică nu trebuie privite aparte, fiecare pentru sine, acceptînd valabilitatea numai a uneia şi nici să nu se formeze din ele un sincretism interpretativ, căci fiecare îşi are însemnătatea ei. E vorba de *acelaşi* fapt al mîntuirii, privit sub trei aspecte: extra me (obiectivitatea adevărată), pro me (existenţialitate autentică), ad salutem omnium (activitatea responsabilă). E vorba de realitatea lui Hristos şi a comunităţii Sale în unitatea tridimensională: cuvînt-credinţă-faptă. „Căci Dumnezeu a împăcat în Hristos lumea cu Sine Însuşi" (Barth); „lăsaţi să fiţi împăcaţi cu Dumnezeu" (Bultmann); „şi acum trăiţi şi lucraţi ca unii care prin Hristos aţi fost împăcaţi şi făcuţi făpturi noi" (Bonhoeffer). Acesta-i serviciul de împăcare, pe care-l îndeplineşte Evanghelia (2 Cor. 5, 17-20).

Iar propovăduitorii Evangheliei – spune autorul, – atunci cînd îşi pregătesc cuvîntarea, să se gîndească mereu la ascultătorii lor, pentru a interpreta Evanghelia în termeni accesibili capacităţii lor intelectuale şi morale.

Albert Berecky, Mater et Magistra.

La 14 iulie 1961, Papa Ioan XXIII a dat publicităţii enciclica socială: „Mater et Magistra". Enciclica poartă data de 15 mai – împlinirea a 70 de ani de la publicarea aşa numitei „prima mare enciclică socială: „Rerum Novarum", iar pentru publicarea ei cu două luni mai tîrziu se dau diferite explicaţii. Dintre acestea, mai acceptabilă – spune autorul – este explicaţia că în colectivul,

format din membri ai ordinului jezuit, au existat mari divergenţe de păreri, pe care Papa însuşi a trebuit să le aplaneze. Divergenţele s-au ivit îndeosebi pe tema dacă noua enciclică are să urmeze linia veche, întărind conservatismul sau să facă încercarea de a ţine seama de prefacerile vremii, aducînd o schimbare în concepţia unilaterală de pînă atunci a Vaticanului. Primindu-şi forma definitivă prin împăcarea acestor divergenţe, enciclica – spune autorul – are contradicţii.

Aprecierile asupra ei sînt variate, de la numirea ei ca: „Magna Charta creştină a drepturilor omului" şi pînă la: „O aventură îndrăzneaţă în lumea banalităţilor". A. Berecky declară însă că-şi va da toată silinţa s-o aprecieze obiectiv.

Enciclica, privind problema socială de azi în lumina învăţăturii creştine, începe cu pretenţia, păstrată prin tot cuprinsul ei, de a voi să conducă cu grijă nu numai viaţa Bisericii ci şi viaţa tuturor popoarelor, căci prin ea vorbeşte Biserica aceea care este: „Mater et Magistra gentium".

În introducerea enciclicii se apreciază apoi enciclica Rerum Novarum, dar într-un fel că ulterior ea este corectată şi oarecum dată de-o parte.

Capitolul 5 se ocupă de împrejurările în care a fost publicată de Leon XIII, enciclica Rerum Novarum. Averi uriaşe în mîini puţine, clasa muncitoare în mizerie crescîndă, salariile fiind foarte reduse, condiţiile sanitare detestabile, copii şi femei lucrînd în condiţii inumane, şomajul o primejdie permanentă, familia în descompunere. În aceste împrejurări a publicat Leon XIII enciclica menţionată, pe care unii au numit-o „Summa catolicismului în domeniul economic şi social". Din el se subliniază anumite principii privitoare la valoarea muncii şi a personalităţii umane, la proprietatea particulară (pe care Statul n-ar avea dreptul s-o desfiinţeze), la misiunea Statului în viaţa socială, la obligaţia Statului de a se îngriji de bune condiţii pentru muncă şi de apărarea demnităţii umane, ceea ce va face ca după 40 de ani enciclica Quadragesimo Anno să afirme că din Rerum Novarum s-a dezvoltat o nouă ramură, nobilă, a dreptu-rilor: dreptul muncii. Muncitorilor să li se acorde dreptul de a forma asociaţii, iar relaţiile între patroni şi ei să se dezvolte pe principiul solidarităţii umane şi al fraternităţii creştine.

Enciclica – spune autorul – a avut răsunet şi în afara cercurilor catolice, fiind numită şi „Magna Charta a noei ordine economice şi sociale din epoca modernă".

– „Mater et Magistra" se ocupă apoi de enciclica Quadragesimo Anno, publicată în 1931 de Papa Pius XI pentru a reînnoi şi lămuri anumite principii din enciclica anterioară şi anume privitoare la proprietatea particulară, plata muncii şi atitudinea catolicilor faţă de un socialism moderat.

Proprietatea particulară e socotită un drept natural, dar ea are şi un sens şi o funcţiune socială. Munca are să fie remunerată în mod uman şi drept, – muncitorii, într-o anumită măsură, avînd să fie socotiţi coproprietari, şi să participe la administrarea şi cîştigul întreprinderii ţinîndu-se seama şi de binele comun. Pius XI accentuează din nou că în viaţa economică trebuie restabilită ordinea morală.

În continuare Papa Ioan XXIII se ocupă de mesajul radiodifuzat de Papa Pius XII, la 1 iunie

1947, în care se stăruise îndeosebi asupra a trei valori fundamentale ale vieţii sociale şi economice: folosirea bunurilor materiale, munca şi familia. După principiile dreptăţii şi ale iubirii, fiecare om are dreptul la utilizarea bunurilor materiale, drept care premerge dreptului de proprietate.

Se accentuează dreptul şi datoria muncii, Statul putînd interveni în această problemă numai cînd interesul comun este lezat. Bunurile materiale oferă părintelui mijloacele necesare pentru a-şi putea împlini datoriile faţă de familie – datorii date lui de Creatorul – Papa Ioan XXIII se ocupă şi de marile prefaceri dintre anii 1941-1961, – prefaceri de ordin ştiinţific, tehnic, economic, social şi politic.

În cap. II, enciclica „Mater et Magistra" se ocupă de precizarea şi dezvoltarea unor învăţături cuprinse în Rerum Novarum. Mai întîi se analizează iniţiativa particulară şi intervenţia economică a Statului, recunoscîndu-se că, în urma dezvoltării ştiinţelor şi tehnicii, „Statul are mai multă posibilitate concretă să micşoreze disproporţia dintre diferitele sectoare de producţie... şi să rezolve cu succes problema şomajului – adăugîndu-se însă imediat că „libertatea iniţiativei particulare a cetăţenilor" nu trebuie să fie limitată. Enciclica urmăreşte deci să stabilească un anumit echilibru între cei doi factori: iniţiativa particulară şi puterea statală. Enciclica interpretează socializarea ca o apariţie caracteristică a timpului nostru şi recunoaşte multe din avantajele ei, dar imediat se străduieşte să arate şi oarecare umbre, firească, de natură subiectivă, dar le arată de aşa manieră încît condamnă aproape total socializarea. Vorbind de mizeria muncitorilor din multe ţări, enciclica indică, în sfîrşit, şi motivul: „sume gigantice se cheltuiesc pentru înarmare", şi că „dreptatea şi umanitatea sînt legate azi prin multe dispoziţii de ordin economic şi social". Dar dreptul asupra proprietăţii particulare este „garanţia libertăţii personale fundamentale". Deci iarăşi o privire la dreapta şi una la stînga.

Cap. III al enciclicii se ocupă de noile relaţii ale problemei sociale.

Deosebirea între nivelul de trai al celor de la sate şi al celor de la oraşe este o problemă serioasă de care, de asemenea, se ocupă pe larg enciclica. Ea condamnă toate metodele şi mijloacele artificiale întrebuinţate pentru limitarea înmulţirii populaţiei, căci nu aceasta este cauza mizeriei. Problema păcii este menţionată de repetate ori, arătîndu-se ca motiv al tensiunii din lume, neîncrederea între oameni şi între popoare. Cauza principală a neîncrederii ar fi ignorarea ordinei morale, ceea ce face ca aceleaşi cuvinte să aibă sens diferit la diferiţi oameni.

Cap. IV tratează despre „ideologiile efemere şi eronate". După părerea Papei, în lumea aceasta nu vor stăpîni dreptatea şi pacea, cît timp nu vor reveni la conştiinţa demnităţii creaturilor şi fiilor lui Dumnezeu. Enciclica recunoaşte şi importanţa educaţiei.

În încheiere, autorul studiului de faţă subliniază că, faţă de enciclicile anterioare, „Mater et Magistra", dispune de oarecare blîndeţe, cel puţin în expresii, şi că prezintă un progres fiinţial sub aspectul cuprinsului. Aşa nici o enciclică papală nu acordă muncitorilor agricoli importanţa pe cere le-o acordă „Mater et Magistra", care voieşte şi stabilirea

unui echilibru între nivelul de trai al populaţiei de la sate şi de la oraşe. Dar chiar în problema aceasta trebuie făcută o observaţie critică – spune autorul – şi anume în privinţa faptului că nu se vorbeşte de loc de reforma agrară. „Persoane bine informate – spune autorul – afirmă că un paragraf privitor la reforma agrară ar fi fost şters în ultimul moment“. Să fie vorba de o anumită precauţie sau de dificultatea de a da îndrumări pentru situaţii foarte diferite, existente în mulţimea statelor. Situaţia pare a fi delicată – menţionează autorul – şi pentru faptul că Vaticanul face parte din cei mai mari latifundiari din Italia, fără a mai aminti de enormele depozite de bani de care dispune, de „Banca Duhului Sfînt“ ş. a. Apoi enciclica nu face nici o menţiune de problema rasială şi nici de situaţia actuală a muncitorilor din industrie. Dar una dintre cele mai mari slăbiciuni ale enciclicei – spune autorul – îl constituie faptul că ea trădează o incertitudine şi nehotărîre interioară din cauza distribuirii aceleeaşi dreptăţi în aceeaşi măsură la dreapta şi la stînga. Enciclica nu voieşte să ştie nici de faptul că în timpul războiului dintre naţiuni ce se numesc creştine, bomba atomică a fost aruncată, cu îngrozitor succes, pe teritoriul unei naţiuni necreştine.

Faţă de enciclicile anterioare – repetă autorul – „Mater et Magistra“ dispune de blîndeţe în expresie şi totuşi din ea n-a dispărut vechea mîndrie romană. Nu Biserica creştină ca atare, ci Biserica romano-catolică este „Mater et Magistra gentium“. Dar aşa vorbeşte un prinţ al Bisericii şi nu un slujitor al lui Hristos, care a spus despre Sine: „Învăţaţi de la Mine că sînt blînd şi smerit cu inima“ (Mt. 11, 29). Lipseşte pocăinţa creştină.

O revistă italiană, analizînd enciclica, recomandă cititorilor săi să citească o altă enciclică, un document scurt: epistola sfîntului apostol Pavel către Filimon. Şi în aceasta e vorba de relaţiile dintre patroni şi muncitori, de problema proprietăţii particulare, de autoritatea Bisericii. Dar, pe cînd în enciclica „Mater et Magistra“ vorbeşte „Sfîntul Părinte, conducătorul popoarelor şi naţiunilor“, în epistola către Filimon „Pavel, slujitorului lui Hristos“. Deosebirea este evidentă.

Karol Nandrásky, Zum Begriff „Zeit“.

Prin „timp“ se înţelege de obicei ceva ce poate fi măsurat cu ceasornicul. Astfel ne interesăm de începutul sau durata unui fapt. În cazul acesta ne imaginăm timpul ca o linie dreaptă pe care proiectăm, ca puncte, diferitele întîmplări în succesiunea lor temporală. Această concepţie „europeană“ despre noţiunea timpului e numită *liniară* şi timpul îi apare ca o abstracţiune goală de caracter omogen.

În contrast cu această concepţie despre timp ca despre ceva omogen şi abstract – numită şi clasică –, ştiinţa şi filozofia modernă începe să interpreteze timpul ca ceva concret, deşi îşi pierde caracterul său omogen, primind unul eterogen şi poliphon. Din literatura asupra acestei probleme se înţelege că există deosebire între concepţia ebraică (biblică) şi între cea greacă (elenistă). Şi evreii măsurau timpul cu ajutorul soarelui, lunei şi stelelor, dar în altfel decît azi. Pe cînd pentru greci acestea erau corpuri cereşti, pentru evrei erau luminători. Cunoaşterea evreilor era

deci *optică,* realizată cu ochiul; cunoaşterea grecilor se realiza prin pipăirea cu mîna, deci *faptică.*

Timpul măsurat cu ceasornicul e numit „hronos" în Noul Testament. Dar pe cînd noţiunea noastră despre timp este liniară, interesîndu-ne îndeosebi înscrierea cronologică a întîmplărilor, ca şi durata lor, omul din Biblie îşi îndreaptă atenţia îndeosebi asupra cuprinsului şi calităţii unui fapt în succesiune temporală cît, ce s-a întîmplat şi ce conţinut are faptul respectiv. Astfel pentru evrei timpul nu era o noţiune goală a liniei ca pentru noi, ci o noţiune dispunînd de un conţinut furnizat de faptul împlinit. Pentru evreu, timpul şi cuprinsul său sînt identice, e o noţiune a faptului împlinit.

Dacă în Vechiul Testament totul îşi are „timpul său", atunci nu-i vorba de timp în general, ci de timpul potrivit pentru ceva. Accentuarea că totul îşi are timpul său, că totul se va întîmpla şi se întîmplă la „timpul său" indică nu numai o concepţie concretă şi polifonă despre timp, ci este totodată argumentul cel mai tare că totul se întîmplă într-o ordine severă şi precisă. Omul din Vechiul Testament îşi dădea seama că în curgerea timpului există anumite puncte de mare însemnătate, în care au să se întîmple anumite evenimente importante şi care au fost prevăzute cu certitudine. Pentru acest timp anumit Septuaginta şi Noul Testament întrebuinţează termenul „Kairos". După concepţia greacă e vorba de un moment hotărît de soartă – moment pe care omul are să-l utilizeze pentru a realiza anumite lucruri. Septuaginta întrebuinţează termenul „Kairos" pentru timpul dat de Dumnezeu ca ocazie pentru a lua o hotărîre spre binele sau răul nostru, după cum a fost utilizată ocazia dată. O astfel de ocazie palpabilă a fost pentru evrei prima apariţie a lui Iisus Hristos. Plîngînd de mila Ierusalimului, Iisus rosteşte: „Dacă ai fi cunoscut şi tu, în această zi a ta, cele ce sînt spre pacea Ta... nu ai cunoscut vremea cercetării Tale" (Luca 19, 42, 44). E vorba de „Kairos-ul" lui Dumnezeu.

Nu-i vorba deci de înscrierea unor evenimente în linia timpului, ci de conţinutul timpului, ca de o acţiune potrivită într-o situaţie dată.

Astfel concepţia biblică despre timp, putem spune, nu-i cronologică, ci Kairologică. Omul din Biblie îşi îndreaptă atenţia asupra conţinutului timpului.

Din punct de vedere biblic, Kairologic n-are importanţă paralelismul în spaţiu al diferitelor evenimente, ci asemănarea întocmai şi identitatea de conţinut a două epoci sau evenimente. Astfel de pildă din punct de vedere cronologic între Moisi şi Iisus exisă o distanţă de secole, – din punct de vedere Kairologic însă ei sînt contemporani, întrucît umple timpul cu conţinut identic, – fapt hotărîtor pentru concepţia biblică. În acelaşi sens, Moisi şi Ilie, la Schimbarea la faţă a Mîntuitorului, sînt contemporani ai lui Iisus Hristos. În concepţia biblică contemporaneitatea nu-i interpretată spaţial, ca identitate paralelă a două evenimente într-un punct cronologic, ci ca înrudire spirituală şi de conţinut. Iar fiindcă interpretarea Kairologică priveşte conţinutul, atunci se poate întîmpla ca ceea ce este contemporan cronologic (existînd deodată) să nu fie contemporan din punct de vedere kairologic. Astfel, de pildă, contemporanii sf. apostol Pavel, care

l-au primit pe Iisus, aparţin eonului nou, viitor, pe cînd aceia dintre contemporanii apostolului, care nu l-au primit pe Iisus, aparţin eonului vechi, în curs de dispariţie. În felul acesta, concepţia kairologică diferenţiază contemporaneitatea cronologică şi în aceasta se încrucişează epocile.

Pentru concepţia grecească despre timp serveşte Aristotel, după care timpul e dimensiunea continuă a mişcării succesive. După Aristotel timpul poate fi exprimat printr-o linie dreaptă, cînd e vorba de timpul gramatical: trecut, prezent, viitor, şi printr-un cerc, cînd e vorba de timpul fizic, astronomic. Pe cînd Aristotel analizează timpul „ştiinţa naturii", Platon se ocupă de timp mai mult sub aspect religios, în legătură cu veşnicia. Pentru el, veşnicia nu-i infinitul timp astronomic, ci forma de existenţă a lumii divine, iar timpul este forma de existenţă a lumii acesteia. Prin faptul acesta veşnicia a primit un anumit caracter supranatural şi spaţial al lumii aceleia şi timpul, după Platon, e numai umbra, imitaţia trecătoare, variabilă a veşniciei desăvîrşite. Căci, în această concepţie contradictorie a corelaţiilor dintre timp şi veşnicie, reprezentată prin elenismul platonic, se află rădăcina – după autor – a concepţiei creştine despre timp şi veşnicie.

Jiri Bauer, Predigtdienst heute.

Biserica lui Hristos existînd în lume, are să-şi împlinească misiunea ei divină, ţinînd seama de situaţia actuală politică, economică, socială, culturală, interstatală şi internaţională.

Lui Dumnezeu nu-i serveşte cu cuvîntul cel care propovăduieşte despre cele divine fără să ţină seama de trebuinţele timpului, ci cel care contribuie cu cuvîntul şi cu fapta la satisfacerea lor. Propovăduirea Evangheliei pretinde azi predicatorului ca să manifeste interes ştiinţific pentru prefacerile sociale şi să se identifice cu ele din convingere şi nu din oportunism.

Pentru a-şi putea îndeplini azi cu succes misiunea sa, predicatorului i se cere:

a) studiu intens al Sfintei Scripturi;

b) participare la activitatea teologică a Bisericii sale;

c) responsabilitate ecumenică şi pentru apărarea păcii.

Din fiecare manifestare religioasă trebuie să se desprindă faptul că pacea este temelia solidă pentru activitatea umană. Propovăduirea Evangheliei lui Hristos trebuie să fie pătrunsă de conştiinţa vie că lucrarea pentru pace n-are să se sprijine numai pe umerii bărbaţilor de stat, ci este în funcţie şi de responsabilitatea fiecărui membru al Bisericii. A predica azi pentru pace înseamnă a-l pune pe fiecare ascultător în faţa responsabilităţii sale din familie, profesiune şi timp liber. Amvonul trebuie să întărească convingerea că înfăptuirea păcii prin relaţii paşnice are sens practic pretutindeni.

Carl Ordnung, Soziales Denken im Methodismus.

C. Ordnung tratează subiectul în legătură cu analiza conţinutului unei lucrări publicate de un teolog american. Miezul articolului îl constituie responsabilitatea socială şi politică a comunităţii creştine în sensul că aceasta n-are să facă concurenţă acţiunilor dezvoltate de organele vieţii lumeşti, ci să le ajute la rezolvarea cea mai potrivită a problemelor de interes obştesc. Autorul reproşează însă pe bună dreptate teologului american (prof.

S. P. Schilleng) că tratează problema în cadrul restrîns al Metodismului american, deci într-un concept redus despre aspectul social al Metodismului.

Petr Pokorny. Die Sozialität des Glaubens in der entstehenden Kirche.

Comparînd credinţa din Biserica creştină primară cu evlavia misteriilor elenistice, autorul arată incapacitatea socială a acestora, în urma tendinţei lor spre abstracţiune şi individualism. În componenţa credinţei, creştinii însă sînt elemente, prin definiţie, de natură socială, sintetizate în porunca iubirii jertfelnice pentru aproapele care-i orice semen.

Revista mai cuprinde şi alte studii, ca: Proto-Nahum şi filozofia istoriei; despre mişcarea de eliberare din Africa şi America latină; fragmente din lucrări ale prof. J. B. Saucek ş. a. Asemenea, note, comentarii şi prezentări de cărţi.

Prof. O. BUCEVSCHI

Ovid Densusianu, **Istoria Limbii Romîne** Vol. I, 318 p. vol. II, 453 p., Bucureşti 1962

Preluarea moştenirii ştiinţifice este în ţara noastră o acţiune de mari proporţii, sprijinită de conducerea de stat. Retipărind opera cunoscutului lingvist Ovid Densusianu, Editura ştiinţifică face cunoscută opera unuia din marii noştri înaintaşi.

Istoria limbii romîne a fost tipărită întîi, în limba franceză, cu mai bine de 60 de ani în urmă. Prin înalta ei ţinută ştiinţifică, prin informaţia bogată şi argumentaţia logică, a trecut examenul timpului şi astăzi prezintă interes actual pentru cercetători.

Ovid Densusianu este fiul lui Aron Densusianu (1837-1900) profesor la Universitatea din Iaşi, autor al unei istorii a limbii şi literaturii romîne (în 1885) el însuşi scriitor, autor al unei epopei „Negriada" şi al mai multor volume de poezii. Ovid Densusianu s-a născut la 27 decembrie 1873. A urmat Facultatea de litere din Iaşi şi, după ce şi-a luat licenţa, şi-a desăvîrşit studiile la Berlin şi Paris. Cînd s-a întors, în 1897, a fost numit profesor la Facultatea de litere din Bucureşti, unde a funcţionat pînă în ziua morţii sale, 8 iunie 1938. Cînd a elaborat volumul întîi al *Istoriei limbii romîne* autorul nu avea nici 27 de ani. Dar caracteristica generală a lucrărilor sale şi de mai tîrziu: redarea cu mare exactitate a faptelor, este prezentă în această scriere. Pînă în anul cînd Ovid Densusianu şi-a început cercetarea atentă a limbii romîne nu exista încă nici o lucrare de sinteză care să fi adunat laolaltă toate datele privitoare la limba noastră. Au trebuit citite în original documentele şi izvoadele, inscripţiile şi însemnările care atestau felul cum se vorbea şi se scria limba romînă cu multe secole în urmă. Autorul a depus o muncă migăloasă şi perseverentă, uriaşă în proporţiile ei, pentru a avea descifrat, clasat şi ordonat materialul pe care avea apoi să-l prelucreze în *Istoria* sa. Cunoscînd în amănunt mai toate limbile romanice el a putut să le compare pe plan larg cu limba romînă. Inchegarea finală a acestei lucrări a presupus o privire de ansamblu vastă, peste sute de ani, asupra unei realităţi în continuă schimbare şi prefacere, cum este limba. La aceasta i-au ajutat preocupările în scris şi la catedră care erau foarte variate.

„Aparţinînd unei generaţi pentru care filologia îmbrăţişa aproape întreaga viaţă spirituală a unui popor, Ovid Densusianu a îmbinat studiul istoriei limbii cu al istoriei literaturii, studiul textelor cu al folclorului. Această diversitate, departe de a-i fi dăunătoare, i-a îngăduit să cuprindă cu o mai largă înţelegere desfăşurarea limbii romîne de la începuturi pînă în zilele noastre, sub toate aspectele ei vorbite şi scrise şi în strînsă legătură cu viaţa poporului romîn“ (Introducere, p. VII). Şi, nu numai atît. Densusianu a îndrumat cu un larg spirit pedagogic şi umanitar şi activitatea elevilor săi. Printre ei se numără personalităţi ilustre ale vieţii culturale din ţara noastră ca acad. Al. Rosetti şi prof. J. Byck. Pe lîngă preocupările pentru istoria limbii romîne vechi (sec. XVI şi XVII) profesorul Ovid Densusianu a acordat atenţie dialectologiei şi folclorului. El nu s-a mulţumit însă numai cu activitatea de îndrumător ci a participat personal la cercetări şi a publicat texte vechi sau lucrări de dialectologie, ca, de exemplu, lucrarea consacrată regiunii sale (*Graiul din Ţara Haţegului, 1925*).

Am amintit toate acestea pentru că, în conturarea pesonalităţii autorului trebuie relevate trăsături diferite a căror îmbinare ne dau o imagine cît mai apropiată de realitate despre cel care a fost Ovid Densusianu. Apoi, mai trebuia pomenită activitatea sa în anii de după 1900 pentru că volumul II al *Istoriei limbii romîne* a apărut mai tîrziu. Întîrzierea este explicată de autor în prefaţă prin diferitele dificultăţi pe care le-a avut de întîmpinat, printre care n-au lipsit cele materiale şi tipografice.

Abia acum însă o p e r a lui Ovid Densusianu este pusă la îndemîna maselor. Prin traducerea ei în limba romînă o pot cerceta toţi cei care vor să cunoască mai bine istoria patriei, originile şi locul de formare a poporului romîn.

Vol. I cuprinde un capitol de privire generală în care este explicată romanizarea Peninsulei Balcanice. Studiul *Elementului autohton* se împleteşte cu cercetarea *latinei* şi a influenţelor: *slavă, albaneză, bizantină, bulgară şi sîrbă; maghiară, cumană* şi *polonă*. Autorul subliniază pe drept cuvînt că: „nu trebuie omisă dintre cauzele generale care au contribuit la victoria limbii şi civilizaţiei latine, răspîndirea din ce în ce mai mare a creştinismului. Chiar dacă latina nu era singura limbă în care se predica noua religie, folosirea ei era oficial consacrată şi prin aceasta se impunea celor care erau convertiţi la credinţa lui Iisus. Şi cum creştinismul se adresa mai ales celor umili, el a ajutat în felul acesta la răspîndirea latinei în clasele de jos ale populaţiei“ (Densusianu vol. I, p. 22-23). Ovid Densusianu, întemeindu-se pe diverse inscripţii susţine că religia creştină era cunoscută în Dacia la sfîrşitul secolului al II-lea e. n. Este adevărat că dovezi nu sînt prea multe dar nu trebuie să uităm că în acea perioadă creştinismul nu era religie oficială. Şi apoi perioada de trecere de la cultul păgîn la creştinism a fost destul de întinsă încît abia în secolul IV putem considera încheiat acest proces.

Constituirea romînei ca limbă, diferită de latină, nu poate fi considerată decît după ce latinitatea de pe ţărmurile Dunării a suferit influenţa slavă. Venirea slavilor a transformat complet fizionomia Peninsulei Balcanice,

Sînt studiate cu migală toate sectoarele de viaţă în care s-a exercitat această influenţă. Bineînţeles, că, pentru ceea ce ne interesează, nu a fost trecut cu vederea cultul creştin care are multe cuvinte împrumutate din slavă.

Inainte de a veni în contact cu slavii, romînii cunoscuseră creştinismul în formă latină. Din punct de vedere religios, după cum atestă istoria şi studiul limbii, ei depindeau de Roma. Majoritatea cuvintelor r o m î n e ş t i vechi referitoare la creştinism, şi în special cele care exprimau noţiunile elementare ale ortodoxiei sînt de origine latină. De exemplu: *biserică*, *botez*, *creştin*, *cuminecare*, *Dumnezeu*, *înger*, *sfînta scriptură*, ca şi: *cîşlegi*, *păresimi*, *paşti*. Peste acest strat de cuvinte latineşti s-au aşezat, treptat, elemente slave, începînd din sec. al IX-lea, cînd romînii s-au îndreptat către creştinismul de formă slavă, propovăduit de Metodiu şi Chiril şi de discipolii lor. Din această epocă trebuie să dateze următorii termeni religioşi: *blagoslovire*, *colindă*, *iad*, *icoană*, *idol*, *liturghie*, *maslu*, *molitvă*, *praznic*, *rai*, *troiţă*, *utrenie*, *vecernie*. Insuşi numele lui Iisus Hristos a intrat în limba noastră prin intermediu slav. In cîteva cazuri, din punct de vedere lingvistic, formele slave s-au întîlnit cu cele latine, de exemplu *bobotează* vine din vechiul bulgar *bogu+* latinescul *baptizare*. Desigur că în limba romînă mai există încă mulţi alţi termeni religioşi slavi, dar ei datează din alte epoci, adică au intrat în limba noastră mult mai tîrziu (Cf. Densusianu, vol. I, p. 173).

Aşa cum au fost prezentate, faptele de limbă în această carte duc la concluzia firească şi anume că, dezvoltarea limbii romîne a fost aşezată în adevăratul ei cadru, ea nu a fost prezentată ca o expunere a cîtorva fapte izolate şi alese dinadins. (Densusianu, vol. I, p. 255). Impletind datele oferite de istoria poporului nostru cu datele lingvistice, autorul a reuşit să facă o expunere clară asupra limbii noastre a cărei evoluţie a fost complicată căci „ea nu se reduce la o simplă transformare, lentă şi lipsită de orice influenţă străină adîncă, a latinei în Dacia, aşa cum au presupus cei mai mulţi filologi (de pînă la Densusianu); ea cuprinde ceva mai mult, adică întreaga istorie a latinei orientale şi multe capitole din istoria celorlalte limbi balcanice“ (idem).

In vol. II este studiată limba din sec. XVI. Sînt analizate pe larg primele încercări de scriere în limba romînă. Deşi există mărturii cum că textul unui jurămînt făcut în 1485 de Ştefan cel Mare regelui Poloniei a fost redactat în „valahă“ ea este o încercare izolată şi care n-a ajuns pînă în zilele noastre.

Primul text de limbă romînă rămîne pînă la o eventuală descoperire, scrisoarea din 1521 a boierului Neacşu din Cîmpulung către Ioan Benkner, la Braşov, pentru a-l informa despre o expediţie întreprinsă de turci. In acţiunea de răspîndire a limbii romîne în scris un rol important l-a avut biserica. Se ştie că în epilogul *Cazaniei* din 1564 Coresi scria: „Deac-am văzut că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumînii n-avem, şi Hristos zice (Matei, 109): „cine citeaşte să înţeleagă“, Pavel apostol încă scrie (la Corintom, 155) că „întru beserecă mai vîrtos cinci cuvinte cu înţelesul mieu să grăesc ca şi alţii să învăţ, decît întunearec de cuvinte neînţelease

într-alte limbi". Un alt pasaj despre întrebuinţarea limbii romîne în biserică, mai interesant, ne este oferit de acelaşi text: „Merg oamenii la besearecă, scrie Coresi, – cum acolo popa să spue cuvîntul lui Dumnezeu, sfînta Evanghelie, în limba pre carea grăesc oamenii... Ce folosu e lor, deaca popa grăieşte în limba străină ruminilor, sirbeaşte, de nu înţeleg".

Care a fost influenţa acestor cărţi? Autorul răspunde clar: „mult mai puternică, poate, decît o putem aprecia astăzi"; „de toată această mişcare aveau să profite limba şi literatura romînă, deoarece, datorită ei, tipografiile au putut să le dea romînilor cărţi sfinte scrise în limba lor". Dar, ca orice limbă nu încă destul de cultivată, improprie pentru a exprima cu suficientă abundenţă şi claritate noţiunile de ordin superior, limba romînă din secolul al XVI-lea nu putea să nu aibă numeroase lacune în vocabularul său.

Pe cuprinsul a peste 250 de pagini este analizată atent fonetica, morfologia, sintaxa limbii romîne. *Cuvinte care prezintă sensuri diferite de cele actuale; Cuvinte proprii limbii din sec. al XVI-lea* sînt capitole extrem de interesante şi de accesibile oricui citeşte această monumentală lucrare. De exemplu *oldădică* în secolul XVI avea sensul de „voivod, căpetenie, guvernator", „minune" se zicea *znamenie*, *tărie* = putere „mare e Domnul nostru şi mare tăriia lui", *scriptură* = „scrisoare", *sămînţă* „generaţie", *rudă* „famile", *pomeană* „amintire durabilă, memorie" – „cumpli-se din pămîntu pomeana lor", *mişelie* „sărăcie", *mîndrie* „înţelepciune" etc. Altă serie de cuvinte nu s-a mai folosit în secolele următoare, ele s-au învechit, au devenit arhaice, de exemplu: *botejune* „botez", *căsătoriu* „tată de familie", *fur* „hoţ", *alămojnă* „pomană", *Bitie* „genezâ", *blagodarenie* „recunoştinţă, mulţumire", *bogoslov*, *boz* „idol", *cadilă* „tămîie", *dosadă* „pedeapsă", „Dumnezeu n-are a face dosadă aleşilor săi", *milosîrd* „fiţi amu milosîrzi, că Tatăl nostru mîlosîrd iaste", *naraclită* „un fel de mînecuţe pe care le poartă preoţii" şi multe altele.

Ovid Densusianu a scos în evidenţă meritul autorilor primelor texte în limba romînă. In acelaşi timp, însă, probitatea ştiinţifică i-a impus să consemneze că cei care redactau textele, în special, erau clerici; prea puţini mireni s-au ocupat cu această activitate; ei erau destul de neîndemînateci atunci cînd trebuiau să se exprime în scris. „Scriitorii" din sec. XVI au avut de învins multe greutăţi şi, de aceea, se mulţumeau adesea cu posibilităţile pe care le oferea vorbirea familiară. Iată cum se exprimau traducătorii *Paliei* de la Orăştie la sfîrşitul prefeţei pe care au scris-o: „Deîn mila lui Domnedzeu... dăruim den aceste cărţi scrise a noastre ceste doo dentîniu... celui domn de steag şi vestit viteaz Ghesti Freanţi... şi măriia lu Ghesti Freanţi fu cu tot agiutorul şi le-au scris în cheltuială multă şi cu alţi oameni buni încă lîngă sine, şi le-au dăruit voo, fraţi Romînilor... Deîn mila lui Domnedzeu, eu, Serban diiacu... şi cu Marien diiac, dîndu în mîna noastră ceste cărţi, cetind şi ne plăcură şi le-am scris voo, fraţilor Romîni; şi le cetiţi, că veţi afla întru iale mărgăritariu scumpu şi vistieriu nesfîrşit; cunoaşteveţi folosul buneaţilor, şi plata păcatelor de la Domneadzeu întru ceste cărţi" (la Densusianu p. 266).

Autorul subliniază că limba romînă din textele religioase din acea perioadă nu era decît o limbă teologică elementară după cum şi cea din documente era un simplu mijoc de exprimare, lipsit de orice preocupare literară. Aceasta, din cauza condiţiilor speciale în care s-a dezvoltat limba romînă, pînă în momentul în care o activitate nouă, transformări mai mult sau mai puţin adînci survenite în cultură au îndreptat-o spre căi pe care nu le cunoscuse pînă atunci.

Se cuvine, îndeosebi, accentuat faptul că excelenta ediţie de care ne-am ocupat se datoreşte străduinţei prof. J. Byck a cărui îndreptări şi adăugiri ca şi masivul indice de cuvinte desăvîrşesc unitatea operei.

Cît despre opera şi omul Ovid Densusianu, credem îndreptăţit să încheiem această prezentare cu cuvintele acad. Iorgu Iordan: „Pasionat pentru cercetările sale de specialitate, curios faţă de toate produsele spiritului, persistent, pînă la exagerare, în părerile sale, puţin accesibil în raporturile cu oamenii, Ovid Densusianu a fost o pildă rară de conştiinciozitate şi de probitate în căutarea adevărului cu privire la trecutul romînilor, văzut prin prizma limbii lor".

ZAM. PAUL

ALMANAHUL PAROHIEI ORTODOXE ROMINE DIN VIENA PE ANUL 1962. Wien II, Tipografia Paul Gerin, 252 pag.

Parohia ortodoxă romînă din Viena prin osîrdia păstorului ei, Preotul Prof. Dr. Gh. I. Moisescu, care a înviorat mult viaţa acestei enorii, a dat la lumină, la finele anului trecut, în condiţiuni optime, Almanahul pe anul 1963, a doua lucrare de genul acesta editată de acea parohie.

Cuprinsul Almanahului este bogat, variat şi interesant. După „*Indemnul părintesc*", semnat de Prea Fericitul Patriarh Iustinian, în care întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne sfătuieşte pe credincioşii care înalţă rugăciuni lui Dumnezeu în biserica ortodoxă romînă din Viena să rămînă statornici în credinţa lor cea dreaptă şi să stea strîns uniţi în jurul păstorului sufletesc rînduit....., să fie cetăţeni supuşi, păzitori ai legilor, cinstitori ai cîrmuirii Statului unde vieţuiesc şi pildă de hărnicie, de pace şi bună înţelegere», urmează calendarul anului 1963 cu menţiunea în dreptul fiecărei luni a momentelor, întîmplărilor şi faptelor mai importante din istoria şi viaţa bisericească şi culturală a poporului romîn.

„*Cuvîntul lămuritor*" semnat de însuşi parohul bisericii ortodoxe romîne din Viena, Preot Prof. Dr. Gh. I. Moisescu, dezvăluie de la bun început gîndurile şi scopurile care au însufleţit şi călăuzit pe izvoditorul şi alcătuitorul tematicii acestui almanah: «mărturii netăgăduite despre strînsele legături de prietenie dintre poporul romîn şi poporul austriac pe tărîm cultural artistic şi literar», «sfaturi pline de înţelepciune ale Inalţilor Ierarhi» ai Bisericii Ortodoxe Romîne (*Popas duhovnicesc*); însemnări ale unor călători romîni în Austria sau amintiri ale fiilor poporului nostru care au studiat şi activat la Viena (*Mărturii, Chipuri şi amintiri, Drumeţi şi însemnări*); pagini memorabile din lucrările istoricilor ardeleni (*Cuvinte din bătrîni*); din creaţiile literare ale scriitorilor noştri şi din creaţiile artistice ale poporului romîn (*De citit în sărbători*); cunoaşterea frumuseţilor naturale ale patriei noastre, ale monumentelor ei istorice şi ale înfăptuirilor săvîrşite în ultimii ani (*Meleaguri romîneşti*); însemnări şi cronici asupra activităţilor religioase, culturale şi pastorale împlinite în cursul anului 1962 în viaţa parohiei ortodoxe romîne din Viena (cronica).

La «popasul duhovnicesc» al almanahului cititorii au înaintea ochilor cuvintele de zidire duhovnicească ale Inalţilor Ierarhi ai Bisericii noastre strămoşeşti: *Prea Fericitul Patriarh Iustinian* scrie că adevărata credinţă înleşneşte desăvîrşirea, iar fapta cea bună desăvîrşeşte credinţa; *Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei* subliniază că slujitorii şi credincioşii creştini sînt «martori ai luminii». In calea «spre

Ierusalimul cel ceresc» creştinătatea îndreptîndu-se la Dumnezeu «roagă pe Domnul nostru Iisus Hristos pentru pacea a toată lumea, pentru liniştea Bisericilor noastre şi pentru unirea tuturor». *Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicolae al Ardealului* arată că porunca cea mare a Domnului nostru este iubirea. *Inalt Prea Sfinţitul Firmilian al Olteniei* în slovă de pravilă dă sfaturi şi povăţuiri cu privire la mărturisire şi căinţă.

«Mărturiile» şi «Chipurile şi amintirile», sînt deschise de *Tudor Arghezi* prin cîteva rînduri care oglindesc inteligenţa ascuţită, înţelepciunea adîncă, darul de a evoca şi, firesc, meşteşugul literar al maestrului. Rînd pe rînd, *George Georgescu*, artist emerit al poporului, *Prof. Al. Elian, Prof. J. Rusu, Const. Stroescu, Protosinghelul Dr. Virgil Ciobanu, Preotul Nicolae M. Popescu, N. M. P.* şi *Gheorghe Alexe* semnează articole în care sînt împletite însemnări, amintiri, evocări şi informaţii interesante asupra oraşului Viena.

Preotul Prof. Dr. Gheorghe Moisescu în capitolul *„Drumeţi şi Insemnări“*, după ce aminteşte cîţiva din călătorii romîni la Viena în veacul al XIX-lea, reproduce fragmente din impresiile şi însemnările acestora: *Dinicu Golescu, I. Codru Drăguşanu, Ierom. Chiriac şi Nicolae Filimon*. Descrierile generale şi amănuntele asupra oraşului Viena ca şi asupra caselor, palatului împărătesc, monumentelor religioase, castelelor imperiale din Burg, pieţelor publice, monumentelor comemorative etc. dau imaginea destul de bine închegată a marelui oraş din centrul Europei.

Cîteva extrase din lucrările cărturarilor şi istoricilor ardeleni – *Samuil Micu Klain, Radu Tempea, Gheorghe Şincai* şi *Petru Maior* – readuc în mintea cititorului diferite momente dramatice din istoria poporului romîn (istoria vlădicăi Atanasie, uciderea lui Constantin Brîncoveanu, suferinţele preotului Ioan Piuaru).

Pentru ceasurile de odihnă cititorul are în capitolul «De citit în sărbători» pagini de literatură aleasă cu grija alcătuitorului de antologie, din operele scriitorilor noştri. Frmusetea *„Meleagurile romîneşti“* este redată de *Arh. Dr. Virgil Bilciurescu* (Monumente ale vechii arhitecturi moldoveneşti) prin reliefarea trăsăturilor caracteristice ale comorilor moldoveneşti de artă şi de colaboratorii *Leopold Peschek* şi *Ernst Dresser* prin cîteva însemnări asupra epocalelor înfăptuiri din ţara noastră.

In «Cronica» care încheie cuprinsul almanahului sînt înseilate momente mai importante din viaţa parohiei ortodoxe şi a coloniei romîne din Viena în cursul anului 1962. Un astfel de moment a fost şi vizita Inalt Prea Sfinţitului Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei în zilele de 8-9 octombrie. Intîistătătorul Bisericii moldovene, întorcîndu-se din apus spre patrie, a poposit la Viena unde a fost întîmipnat cu cinstea cuvenită de credincioşii ortodocşi romîni. In biserică Inalt Prea Sfinţia Sa a rostit un cuvînt de creştinească îndrumare şi a împărtăşit credincioşilor arhierească binecuvîntare.

Almanahul editat de parohia ortodoxă romînă din Viena împlineşte în viaţa comunităţii romîne din acel oraş un rol din cele mai importante. Alături de strădaniile conducătorilor comunităţii şi a preotului paroh, această lucrare întreţine vie conştiinţa romînească şi cea creştină ortodoxă a romînilor din Viena.

La conţinutul bogat şi variat – redat şi sub formă de rezumat în limba germană – se adaugă condiţiile poligrafice de-a dreptul impresionante în care este editat Almanahul: hîrtie de cea mai bună calitate, literă îmbietoare şi frumoasă, o copertă în două culori (albastru şi auriu) armonic îmbinate, cîteva vignete şi frontispicii, din care cea de pe copertă inspirată din Liturghierul slavon tipărit în Ţara Romînească la 1508 cum şi fotografiile executate cu măiestrie. Fără îndoială forma artistică în care a apărut, măreşte valoarea acestei lucrări.

Oricare cititor are cuvinte de binemeritată preţuire pentru osîrdia autorului în lucrarea ortodoxă şi romînească pe care o desfăşoară cu succes deosebit la Viena.

Pr. SCARLAT PORCESCU

Oscar Cullmann, Dr. théol, D. D. Professeur honoraire de l'Univeristé de Strasbourg, Professeur à l'Université de Bâle, Directeur d'Etudes à l' Ecole des Hautes-Etudes à Paris, LA TRADITION. *Problème exégétique, historique et théologique*. Cahiers Théologique, Edité en Suisse, 1953.

Oscar Cullmann este bine cunoscut în teologia protestantă. Amin-

tim cîteva din lucrările sale: *Saint Pierre, Disciple-Apôtre-Martyr. Histoire et Théologie (1952); Le retour du Christ, esperance de l'Eglise; Le culte dans l'Eglise primitive; Le baptême des enfants et la doctrine biblique du baptême* şi *Noël dans l'Eglise ancienne*. Opera pe care o semnalăm este continuarea unei discuţii purtate de autor cu teologii romano-catolici asupra problemei Tradiţiei. In acelaşi sens, O. Cullmann a mai publicat operele: *Paradosis et Kyrios. Le problème de la tradition dans paulinisme (1949)* şi *Ecriture et Tradition* (1953). In lucrarea de faţă, autorul pune în discuţie raportul dintre «tradiţia apostolică şi tradiţia postapostolică» (bisericească).

Materialul este expus în trei capitole: I. *Tradiţia apostolică şi „Mîntuitorul" ridicat la dreapta lui Dumnezeu (Paradosis et Kyrios).* Mîntuitorul este conţinut şi autor al tradiţiei. Numirea de «Domnul» (Kyrios) poate să fie înţeleasă în sensul că «nu ar viza pe Iisus istoric, început cronologic şi prima za din lanţul transmiterii, ci pe Mîntuitorul ridicat la dreapta lui Dumnezeu; acesta este agentul adevărat al întregii tradiţii care se dezvoltă în sînul Bisericii apostolice» (p. 14). Transmiterea (paradosis) prin apostoli nu este o predanie săvîrşită de oameni, ci prin Hristos, Mîntuitorul Insuşi fiind cel care comunică această revelaţie.

II. *Durata unicităţii apostolatului.* Apostolii au primit o misiune directă din partea lui Hristos întrupat şi înviat. Ei nu pot transmite altora misiunea lor cu totul unică. Săvîrşind lucrarea Mîntuitorului, ucenicilor li se atribuie aceleaşi asemănări (piatră, temelie, stîlp) ca şi Învăţătorului lor. Niciodată aceste imagini n-au fost şi nici nu pot fi acordate episcopilor. Cronologic, Biserica apostolică ţine numai în perioada trăirii apostolilor, iar de aici începe Biserica Postapostolică, cea din vremea episcopilor. De aici, concluzia că între tradiţia apostolică şi cea bisericească este un raport de subordonare, prima fiind fundamentul celei de a doua. Funcţia de apostol nu se transmite. Apostolii au instituit episcopi, nu apostoli. Din acest fapt, opinează autorul, rezultă caracterul de unicitate al tradiţiei apostolice. «Pentru ca să nu se introducă elemente omeneşti în această mărturie, apostolatul are acest caracter de unicitate care nu poate fi păstrat pentru noi decît prin Scrierile apostolice» (p. 34).

Deci interpretarea Sfintei Scripturi a Noului Testament trebuie făcută numai prin invocarea Duhului Sfînt, hotărîrile anterioare ale Bisericii şi literatura patristică servind exegeţilor protestanţi doar ca ghid, nu ca normă sau criteriu. Oscar Cullmann nu uită să amintească cu acest prilej, regula de aur a interpretării protestante: scriptura sui ipsius interpres, recunoscînd totuşi pericolul unor false interpretări din partea exegeţilor protestanţi.

III. In ultimul capitol, autorul se ocupă de *„durata fixării canonului de către Biserică în sec. II"*. Biserica însăşi a tras o linie de demarcaţie între tradiţia apostolică şi cea bisericească prin fixarea Canonului. «Stabilind principiul unui Canon, Biserica a recunoscut... că plecînd din acest moment, toată tradiţia ulterioară trebuie să fie supusă controlului tradiţiei apostolice» (p. 44). Canonul este egal cu norma apostolică. Magisteriul Bisericii n-a abdicat prin acest act suprem al fixării Canonului, dar el şi-a subordonat activitatea sa viitoare unei norme superioare.

In *Concluzia* lucrării, O. Cullmann mărturiseşte că pe lîngă *tradiţia* călăuzitoare a protestanţilor, formată din hotărîrea primelor sinoade şi scrierile reformatorilor, «de cîtva timp interesul teologiei protestante se întoarce, mai mult decît în trecut, către studiul patristic. Incepe să se înţeleagă de către partea protestantă ce tezaur imens se află în opera Părinţilor Bisericii, şi se constată începutul unei desprinderi de concepţia, unică în Istoria Bisericii şi în gîndirea creştină, că între sec. II şi XVI, cu unele excepţii, ar fi o eclipsă totală a Evangheliei». (p.53).

Autorul mai observă cu bucurie că discuţiile purtate în jurul problemei Tradiţiei apropie pe teologii din cele două confesiuni, romano-catolică şi protestantă, dacă nu prin concluzii, cel puţin prin efortul comun de a căuta adevărul în credinţa lui Hristos, «cu voinţa sinceră de a se cunoaşte reciproc, mai bine, fără prejudecăţi şi ţinînd seama că în amîndouă părţile este invocat acelaşi Mîntuitor». Dar el nu minimalizează divergenţele existente, şi gîndeşte să reia în discuţie problema raportului dintre *Scriptură* şi *Tradiţie*, «fără nici o intenţie polemică, cu o francheţe şi seninătate absolute» (p. 54).

Ne lasă totuși să înțelegem că discuția va fi de pe poziția «tradiției» protestante de lucru, atunci cînd încheie cu cuvintele: «Prezența Domnului (Kyrios) în Scriptură și prezența Sfîntului Duh în care cetitorul crede – dă putința de a interpreta cu toată imperfecțiunea omenească și cu toate erorile existente» (p. 54).

Opera lui Oscar Cullmann, prezentată, este interesantă ca rezumat al punctului de vedere protestant asupra unui aspect al problemei Tradiției. Desigur că eliminînd literatura patristică în materie nu se pot trage concluziile cele mai indicate.

Invățătura creștină-ortodoxă despre Sfînta Tradiție este expusă clar de Părintele Prof. Ioan Gh. Coman în lucrarea: *Sfînta Tradiție în lumina Sfinților Părinți.* (Vezi Revista *Ortodoxia*, Anul VIII, Nr. 2 (aprilie-iunie), pp. 163-190, 1956.

Prof. ȘTEFAN C. ALEXE

DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÎNIEI, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă), vol. I. Rapoarte consulare ruse (1770-1796), sub îngrijirea acad. A. Oțetea. Documente culese și publicate de A. Vianu. Editura Academiei R. P. R., București 1962, 812 p.

In cadrul acțiunii de editare a izvoarelor străine privind istoria Romîniei, Institutul de istorie al Academiei R. P. R. a inițiat continuarea vechii colecții de documente Hurmuzaki, în care s-au publicat, între anii 1887-1942, numeroase materiale externe referitoare la istoria Romîniei.

In volumul I din noua serie a colecției sînt publicate rapoartele consulare ruse, redactate de reprezentanții Rusiei în Principatele Romîne între 1760-1796; ele sînt precedate de o amplă introducere semnată de A. Vianu.

Anii 1770-1796 sînt foarte însemnați pentru istoria Romîniei; este epoca în care, pe plan intern, se dezvoltă procesul de destrămare a feudalismului și de apariție a capitalismului. In același timp, este epoca în care poporul romîn, alături de celelalte popoare creștine din Balcani, supuse de turci, se ridică la luptă hotărîtă pentru cîștigarea libertății naționale.

Criticînd pe istoricii care au redus problema orientală la o simplă chestiune de echilibru, A. Vianu socotește în mod just că acesta nu poate reprezenta esența problemei; ea trebuie căutată în altă parte, și anume tocmai în procesul de dezvoltare a mișcării de eliberare națională a popoarelor din Peninsula Balcanică.

Lupta pentru independență a popoarelor balcanice a găsit în Rusia un sprijinitor și un aliat; fără a nega faptul că politica țaristă urmărea, în cadrul problemei orientale, realizarea unor anumite scopuri expansioniste – remarcate încă de Marx și Engels, – trebuie arătat că, în mod obiectiv, această politică a slujit cauza pentru care luptau popoarele aflate sub stăpînirea otomană; lupta lor nu poate fi separată de războaiele ruso-turce.

Referindu-ne la istoria Principatelor Romîne, acest fapt apare și mai evident decît, poate, în istoria celorlalte popoare balcanice; încă din 1737, la congresul de la Niemirov, diplomații ruși au propus să se acorde independența principatelor, dar această cerere s-a lovit de împotrivirea fățișă a Austriei, Angliei și Olandei, care se situau pe o poziție opusă procesului istoric și intereselor naționale ale romînilor. Războaiele ruso-turce din veacul al XVIII-lea și de la începutul celui următor apar astfel ca etape importante în procesul de eliberare națională al poporului nostru.

Rapoartele consulare ruse, publicate acum pentru prima oară, cuprind știri noi privitoare la relațiile politice din sud-estul Europei, între anii 1770-1796, la legăturile Țărilor Romîne cu Rusia, la locul și rolul lor în diplomația vremii. Redactate de contemporani ai evenimentelor, pe care, datorită funcției lor, le-au putut cunoaște în profunzime, rapoartele consulare aduc în discuția istoricilor numeroase fapte și fenomene noi care luminează sau întregesc unele probleme rămase încă nelămurite.

O interpretare cu totul nouă se poate da, de pildă, activității desfășurate de N. V. Repnin, numit ambasador al Rusiei la Constantinopol după pacea de la Kuciuk-Kainargi. Informațiile mai vechi, după care Repnin ar fi neglijat interesele țării sale și n-ar fi luptat pentru apărarea privilegiilor Moldovei și Țării Romînești, sînt contrazise de numeroase documente.

Urmașul lui Repnin, A. Stahiev, a avut legături strînse cu Țările Romîne; deși domnii căpătaseră ordine severe de a nu intra în legătură cu

ambasadorul rus, acesta a stabilit raporturi secrete cu reprezentanţii Ţării Romîneşti şi ai Moldovei la Constantinopol; rapoartele lui cuprind numeroase ştiri, nu numai asupra evenimentelor politice propriu-zise, ci şi asupra raporturilor economice ale Porţii cu principatele; obligaţiile băneşti ale acestora, rolul de «grînar al împărăţiei» pe care îl aveau, obligaţia de a aproviziona cetăţile turceşti de pe malul Dunării, abuzurile la care erau supuse Ţările Romîne în toate aceste probleme. Obligaţiile materiale către Poartă au fost extrem de apăsătoare, mai ales în anii în care, nemulţumită de creşterea puterii şi influenţei ruse, Turcia plănuia începerea unor noi campanii militare.

O problemă foarte însemnată în anii imediat următori păcii de la Kuciuk-Kainargi a fost aceea a înfiinţării consulatului general al Rusiei în Ţările Romîne; tratativele diplomatice dintre Rusia şi Poartă au înaintat foarte greu, aceasta temîndu-se ca prezenţa consulilor ruşi la Iaşi şi la Bucureşti să nu ducă la creşterea aspiraţiilor de independenţă ale romînilor; abia după convenţia de la Ainali-Kavak, S. L. Laşcarev a fost numit consul general (1779), dar discuţiile au mai continuat încă doi ani, mai ales în privinţa localităţii de reşedinţă a consulatelor.

Infiinţarea consulatelor la Iaşi şi la Bucureşti a făcut ca lupta Rusiei pentru menţinerea şi lărgirea privilegiilor Ţărilor Romîne să fie mai eficace. Dacă primul consul general, S. L. Laşcarev, a stat, în general, mai departe de evenimente, urmaşul său, I. I. Severin, care a ocupat postul între 1776 şi 1799, a jucat un rol important în cadrul lor. Era în relaţii strînse cu marii boieri ai ţării, cum ar fi I. Văcărescu, de la care afla amănunte privind politica turcă în Ţările Romîne şi abuzurile la care erau supuse acestea.

Cu domnitorul N. Caragea raporturile au fost, de asemenea foarte bune. Severin a jucat un rol destul de important în cadrul acţiunilor diplomatice care au obligat Poarta să dea senedul din 1783; prin acest act Poarta se obliga să respecte tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi şi să nu încalce privilegiile Ţărilor Romîne; de asemenea, ea promitea să aducă oarecari uşurări obligaţiilor materiale datorate de acestea. In felul acesta, Rusia a obţinut o nouă limitare a dominaţiei otomane asupra Moldovei şi Ţării Romîneşti.

In anii care au urmat şi pînă la începerea războiului din 1787, reprezentantul Rusiei a adus o puternică luptă pentru ca Poarta să respecte privilegiile acordate. Arbitră între domni şi Poartă, ca şi între domni şi boieri, Rusia şi-a mărit neîncetat influienţa. Abuzurile domnitorilor sînt denunţate consulului rus şi nemulţumirea populaţiei ia forme făţişe, mai ales în vremea domniei lui Mavrogheni, făcînd necesară nu numai intervenţia consulului rus, dar chiar şi a Ecaterinei a II-a.

In timpul călătoriei împărătesei în Crimeia, boierii şi clerul i-au timis memorii, cerînd ocrotire şi ajutor împotriva otomanilor.

Poarta, îndemnată de Anglia şi Prusia, a folosit această călătorie în Crimeia pentru a începe războiul cu Rusia; ambasadorul ei la Constantinopol a fost arestat, iar consulul general din Ţările Romîne expluzat.

De la Sibiu, unde se refugiase, consulul urmărea cu atenţie desfăşurarea evenimentelor; era la curent cu extorcările lui N. Mavrogheni, cu asupririle Porţii şi cu nemulţumirile pe care situaţia generală o stîrnise în ţară. Severin era informat despre toate acestea nu numai de către agenţii săi direcţi, dar şi de unii boieri care i se adresau, cerînd ajutor şi sfat.

Este regretabil faptul că, în anii războiului, agenţii diplomatici ruşi nu au putut să redacteze rapoarte; sîntem astfel lipsiţi de ştiri asupra participării romînilor la operaţiile militare, participare care, de la război la război, devenea mai numeroasă şi mai activă.

Prin pacea de la Iaşi, datorită condiţiilor obiective, Rusia victorioasă a fost obligată să renunţe la planul ei de creare a unui stat romînesc independent; clauzele referitoare la Ţările Romîne, din tratatul de pace, prevedeau, în schimb, confirmarea vechilor privilegii, precum şi acordarea altora noi. Acest fapt a fost socotit însă insuficient de către romînii care văzuseră în Rusia pe eliberatoarea lor de sub jugul otoman; de aceea, după reîntoarcerea la Bucureşti a consulului general, el n-a mai fost înconjurat, un timp, cu aceeaşi afecţiune de către boierii dezamăgiţi.

Anii postbelici au fost pentru cele două principate ani foarte grei: distrugerilor războiului li s-au adăugat

pagubele pricinuite de epizotii, ciumă, secetă; în aceste condiţii, Severin a supravegheat îndeaproape purtările domnitorilor, pentru a limita abuzurile şi a făcut respectate clauzele ţratatului de pace. Aceasta a făcut ca relaţiile unora dintre ei cu reprezentantul rus să nu fie întotdeauna amicale; Alex. Moruzi a încercat chiar să obţină rechemarea lui Severin, dar motivele invocate nu s-au dovedit a fi suficient de temeinice.

Numeroase documente dovedesc agravarea dominaţiei turco-fanariote asupra Ţărilor Romîne în anii 1794-1796; recomandările făcute de Severin nu l-au împiedecat pe domn să ducă o politică fiscală apăsătoare şi să ordone achiziţii arbitrare; este interesant de arătat cum boierii şi prelaţii, care se opun unei asemenea politici, sînt acuzaţi de filorusism: «Dacă în Moldova s-ar afla o oştire rusă de 100.000 de oameni sau mai mult, ţara şi mitropolitul ar găsi mijlocul de a-i mulţumi şi nu s-ar jelui de lipsuri şi de starea de istov... şi deoarece Poarta cere acum, datorită împrejurărilor, un surplus de provizii, atunci se răspunde că nu este de unde lua, din cauză că acestea sînt pentru Poartă şi nu pentru Rusia» (doc. 327).

Rapoartele consulare ruse cuprind numeroase ştiri cu privire la înmulţirea obligaţiilor Ţărilor Romîne faţă de Poartă: cele mai oneroase erau furniturile de zaherea. Foarte costisitoare erau şi celelalte îndatoriri, cum ar fi trimiterea de salahori pentru diverse munci la fortăreţele turceşti de la Dunăre şi construirea de vase pentru flota turcă. Documentele confirmă din nou afirmaţia că din pricina dominaţiei otomane şi a existenţei monopolului comercial turcesc, relaţiile capitaliste au avut condiţii foarte grele de dezvoltare.

Deşi monopolul turcesc asupra comerţului Ţărilor Romîne nu a suferit în perioada 1770-1796 decît prea puţine modificări, se poate constata o oarecare dezvoltare a relaţiilor comerciale romîno-ruse; rapoartele dau ştiri importante asupra mărfurilor exportate în Ucraina şi Rusia, precum şi a celor importate de acolo. Tabelele de mărfuri şi de negustori ne dau o imagine fidelă a comerţului Ţărilor Romîne cu Rusia la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

Publicarea rapoartelor consulare ruse, deocamdată numai pînă în 1796, reprezintă o contribuţie însemnată la cunoaşterea mai aprofundată a istoriei romîneşti din epoca respectivă; în acelaşi timp, prin larga sferă a problemelor tratate, ele interesează pe toţi aceia care se preocupă de istoaria economică şi politică a ~ Peninsulei Balcanice; publicarea acestor documente în original, în limbi de circulaţie europeană (franceză şi rusă), face posibilă folosirea lor şi de către istorici străini.

Credem, de aceea, că ar fi fost utilă şi rezumarea interesantei introduceri în aceste două limbi; socotim, de asemenea, că o mai amplă alcătuire a regestelor ar fi uşurat cercetarea. Dar acestea sînt mici amănunte care nu scad cu nimic valoarea volumului ~ preţioasă realizare a istoriografiei contemporane romîne.

VLAD GEORGESCU

George Breazul, GAVRIIL MUSICESCU, Schiţă monografică, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. P. R., Bucureşti, 1962, 224 p., cu 48 planşe.

Personalitatea lui George Breazul s-a evidenţiat îndeosebi în domeniul istoriei muzicii romîneşti. În cartea de care ne ocupăm el scoate în evidenţă personalitatea marelui nostru muzician Gavriil Musicescu. Cartea are un „Cuvînt înainte" al „Editurii Muzicale". Urmează apoi: Introducere. Corul în principatele dunărene. Capitolul I cuprinde: Gavriil Musicescu, corist. Învăţătura. Dirijor de cor, Profesor. Cap. II: Culegerea şi valorificarea artistică a „melodiilor naţionale". Modurile melodiilor populare romîneşti. Cap. III: Artistul cetăţean. Cap. IV: Concertînd pentru popor. Critica muzicală, „Răsai lună". Cap. V: Educatorul, Omul de ştiinţă, Încheierea şi Planşele.

În „Cuvîntul înainte" amintit, se dau date în legătură cu viaţa lui Gavriil Musicescu şi integrarea personalităţii sale în ansamblul evenimentelor contemporane vieţii lui. Ceea ce e demn de reţinut în opera lui Musicescu — spune autorul — este faptul că valorifică frumuseţile melodiilor populare, armonizîndu-le şi punîndu-le la dispoziţia publicului, numindu-le „melodii naţionale" pentru a arăta originea lor popu-

lară. În acest fel Musicescu a ştiut să ia atitudine împotriva cosmopolitismului claselor dominante, ai căror exponenţi se ploconeau în faţa a tot ce e străin, de import (p. 7).

Deviza pe care o avea Gavriil Musicescu în cuvintele pe cît de concludente, pe atît de înălţătoare: „A fi amicul celor ce prin muncă onestă îşi petrec zilele în lumea asta mare, ca să lase posterităţii obolul activităţii lor intelectuale şi morale, este idealul spre care am îndreptat paşii mei".

Şi, pentru că muzica este o ramură a culturii pe care omul o neglijează, autorul caută să scoată în evidenţă faptul că muzica însoţeşte întotdeauna pe om. „Acest ram de cultură şi înnobilare a spiritului şi a inimii, omul totdeauna îl lasă la urma tuturor ba chiar de multe ori îl lasă chiar la voia întîmplării. Nu este tot aşa din partea muzicii faţă cu omul. Ea se ţine lipcă de om; îl întovărăşeşte pretutindeni atît în timpurile cele mai grele, cît şi în cele mai bune, ea ne încîntă, ne înveseleşte, iar în timpurile grele, ea ne mîngîie.

Au fost timpuri cînd romînilor le-a fost interzis, sub pedeapsă de moarte, a-şi comunica ideile unii altora; în timpurile acelea, omul se mîngîia cu *cîntecul*. Prin mijlocul lui comunica vecinului greul ce-l apăsa. Din acele timpuri ne-au rămas multe cîntece naţionale, din conţinutul cărora putem citi starea de apăsare în care se găseau străbunii noştri".

Dar, în afară de cîntecul popular, avem şi cîntecele în *cor*. Arhimandritul Paisie Velicikovschi din Ucraina, ajungînd stareţ al mănăstirii Neamţu, înfiinţează, în 1782, pe lîngă şcoala de psaltichie şi „o mare secţie de cîntări bisericeşti corale, după sistemul liniar europenesc, cu cuvintele în limba slavonă; pentru aceea, acel cor s-a numit *corul rusesc de muzică vocală*, spre a se deosebi de secţia cîntărilor orientale. Muzica corală în acest timp se folosea numai în cultul divin, iar „învăţarea muzicii nu era de conceput în vederea altui scop decît acela al practicării cultului religios. De aceea, muzica a început a fi predată în mănăstiri şi în şcolile şi seminariile teologice" (p. 11).

În muzica de cult, alături de străvechea cîntare bizantină monofonică, unisonică, străbate deci cîntarea pe mai multe voci, polifonică, armonică şi acordică, iar odată cu ea şi nedespărţit legată de ea, pe lîngă semiografia diastematică (intervalistică) a psaltichiei greceşti, ajunge în manuscrisele cărţilor de ritual şi notaţia apuseană, guidonică. Episcopul Melchisedec ne relatează că s-a format mai întîi la Bucureşti o şcoală de cîntare bisericească armonică, sub conducerea arhimandritului Visarion, rus de origină. Această şcoală a produs cel dintîi cor romîn de cîntări bisericeşti armonice. Arhimandritul menţionat „a prefăcut pe romîneşte o mare parte din cîntările armonice ale Bisericii romîneşti". După aceea, muzica aceasta a fost introdusă şi în Moldova, la seminarul de la Socola, avînd ca bază tot muzica rusă şi chiar cîntări prelucrate la Bucureşti, în şcoala lui Visarion.

Capitolul următor se ocupă de viaţa lui Gavriil Musicescu, arătînd că s-a născut la 20 martie 1847, în oraşul Ismail. Este înscris la seminarul teologic „pentru preoţii de pe comunele rurale" din Huşi, unde va avea ca rector pe Melchisedec (episcopul de mai tîrziu) de sprijinul căruia se va bucura. Încă fiind aici, se preocupă de muzică corală, al cărui interes se făcea simţit în rîndurile tinerilor seminarişti. Termină cele patru clase şi este numit bibliotecar şi pedagog la seminar. În 1864, înfiinţîndu-se Conservatorul de muzică din Iaşi, Musicescu urmează cursurile acestei şcoli, cîntînd în acelaşi timp în corul mitropoliei din Iaşi. La vîrsta de 19 ani se întoarce la Ismail, unde este numit profesor de muzică vocală şi conducător al corului episcopiei, fiind, în acel timp, Episcop al „Dunării de Jos" Episcopul Melchisedec, fostul lui profesor la Huşi. Pentru aprofundarea studiilor începute la Iaşi, el pleacă la Petersburg. După înapoierea în ţară, la vîrsta de 25 ani, este numit profesor de armonie la Conservatorul din Iaşi, iar din 25 ianuarie 1870 devine şi conducătorul corului ceremonial al Mitropoliei din Iaşi. Trebuind să facă faţă cerinţelor legate de funcţiile sale, el face primele încercări de armonizare pe melodii de cult. Aceste melodii numite „melodii romîneşti" erau melodiile „tradiţionale" ale glasului I. Influienţat de „reprezentativul stil al lui Bortneanski" el compune „Imnul heruvic" şi „cîteva imne din liturghia

Sf. Ioan Hrisostom", apoi „șase axioane la diferite sărbători împărătești" și altele.

Felul cum știa să execute repertoriul de care dispunea, ne este relatat de unul din subalternii săi, Gheorghe I. Gheorghe: „Musicescu a compus în 1887 un *concert*" (al doilea) care cuprindea un *andante sostenuto*, — concert care s-a cîntat apoi de mai multe ori și din ce în ce mai frumos. Într-una din duminici, întregul cor era atît de bine dispus și a cîntat acest concert atît de frumos și înduioșetor, încît Musicescu a încetat de a mai bate tactul, a pus mîinile la piept, a plecat capul în jos și a început a plînge. Niciodată coriștii lui Musicescu nu s-au simțit mai fericiți ca atunci". Alte aprecieri nu mai puțin elogioase le găsim la un cunoscut apropiat a lui Musicescu și anume A. D. Atanasiu: „Ca dirijor de cor era neîntrecut. Prin capacitatea muzicală, prin focul sacru al artei domina puterile tuturor și ca prin farmec cea mai mică nuanțare exprimată prin gest era executată de cor după dorința maestralui. El era expresia, era sufletul corului. Și l-a făcut fără pereche în țară și în stare de a rivaliza cu cele mai bune coruri din străinătate. Muncă fără preget, energie fără seamăn și caracteristica lui inteligentă au fost puse în conducerea corului nu numai în cercul retrîns al activității unui dirijor de cor, ci în direcționarea unei școli, unei epoci muzicale". Aceste calități au atras după ele calificarea lui Musicescu de către unul din contemporanii săi ca fiind „cel mai mare dirijor din țara noastră".

Repertoriul corului se îmbogățește cu muzică „profană", „laică", coruri de Händel, Auber, Mendelsohn, Wagner, precum și cu compoziții românești. Lărgindu-se și sfera de activitate artistică, el se îndreaptă spre melodia populară românească, pe care o culege și o armonizează pentru cor cît și pentru studierea acestor melodii, potrivit concepțiilor de interpretare pe care și le formase.

Recunoscîndu-i-se valoarea sa de compozitor și peste granițe, s-a ajuns ca unele lucrări liturgice ale lui Musicescu să fie cîntate și în Biserica rusă, cum este *Heruvicul* în re major, ca și „*Pre Tine Te lăudăm*". Tot atît de apreciat și răspîndit era și „*Imnul Heruvic*", în do major, care făcea parte din repertoriul capelei sinodale din Moscova, care l-a cîntat pentru prima oară în concertul său din 20 martie 1899. Inițiindu-se de către V. Alecsandri o mișcare de valorificare a melodiilor populare, Musicescu ia parte activă la această muncă. Culege și armonizează cîntecele populare: Văleanca, Vine știuca de la baltă și Moșulică. Dă apoi la lumină un număr de douăsprezece melodii naționale pentru cor: Lelea vitează, Oșteanul romîn, Răsai lună, Nevasta care iubește, Dor dorule, Stăncuța, Moș bătrîn, Congazul, Baba și moșneagul, Zis-au badea, Ileană.

Apariția celor „douăsprezece melodii naționale", marchează un eveniment de mare însemnătate, care a trezit un răsunet deosebit în cuprinsul vieții noastre culturale din acel timp. Atît de însetat de muzică românească era poporul și atît de sensibil la auzirea cîntecului izvorît din inima lui și prelucrat pentru el, încît executarea în concerte publice a celor douăsprezece melodii armonizate de Musicescu provoacă pretutindeni cel mai viu entuziasm (p. 88).

Ca artist — cetățean, Musicescu a stat totdeauna în largul vieții obștești, căutînd necontenit să înțeleagă spiritul timpului în care trăia și să contribuie cu arta sa, la trezirea conștiinței poporului, la luminarea și susținerea lui în lupta pentru dreptate și progres social, la bucuria izbînzilor sale (p. 93).

Concertînd în diferite orașe din Moldova ca: Iași, Botoșani, Roman, Tecuci etc. el pleacă apoi în Ardeal „pentru a face o excursiune artistică cu scop de a produce... cîntecele noastre naționale... în speranța că acolo cîntecele noastre naționale vor grăi direct inimilor majorității populațiunii". Dă concerte strălucite la Brașov, Zărnești, Sibiu, Săliște, Lugoj, Caransebeș etc. stîrnind pretutindeni admirația ascultătorilor (p. 125). Ca elev seminarist, Musicescu avusese obligația didactică de a-și însuși cîntările psaltice. Continuîndu-și studiile în Rusia, el a luat cunoștință de lucrarea lui Razumovski — *Cîntul bisericesc în Rusia* — apărută în 1867. În muzica rusească, Musicescu a aflat condiții favorabile studiului și prelucrărilor melodiilor bizantine. Ia cunoștință despre *transpunerile pe portative de cinci linii și cu note quadrate ale vechilor melodii*, precum și despre

transpunerea vechilor melodii ruse în notaţie guidonică. Stăpînit de ideea transpunerii muzicii psaltice pe notaţia liniară, el a început să lucreze din 1883 la această transpunere, îndemnînd pe învăţători şi profesori să lucreze pentru binele şi cultura muzicală în ţară.

Musicescu a murit în 21 decembrie 1903. „Valorosul şi energicul director al Conservatorului din Iaşi, culegătorul pios şi entuziast al cîntecelor naţionale, izvoditorul simţirii poporului... organizatorul inimitabil al neîntrecutului cor mitropolitan, Gavriil Musicescu a fost o personalitate marcantă în mişcarea culturii noastre contemporane. Memoria sa va trăi veşnic în istoria dezvoltării artei muzicale la romîni".

Magistrand V. PRESCURE

HENRY LEENHARDT (1900-1961)

La 30 mai 1961 a decedat profesorul Henry Leenhardt care a fost, începînd din 1938, titularul catedrei de morală şi istoria religiilor de la Facultatea de teologie protestantă din Montpellier (Franţa). Dintre lucrările publicate de H. Leenhardt menţionăm: *Déterminisme des lois de la nature et la Réalité; L'explication dans les sciences biologiques; Causalité et déterminisme; La nature de la conaissance et l'erreur initiale des théories; La connaissance religieuse et la foi; Le mariage chrétien.*

(Din „Revue Philosophique de Louvain", t. 59, august 1961, p. 573).

PUBLICAREA OPERELOR LUI FILON DIN ALEXADRIA

Casa de editură din Paris „Les Editions du Cerf" a inaugurat publicarea în traducere franceză a operelor lui Filon din Alexandria, renumitul filozof grec, de origină evreu, născut în Alexandria pe la 20 a. H. şi a cărui cugetare, un amestec de platonism şi doctrină biblică, se pare că a avut o oarecare influenţă asupra literaturii creştine. Publicarea operelor lui Filon se face sub patronajul Universităţii din Lyon de către Roger Arnaldez, Jean Pouilloux şi Claude Mondésert, cu concursul Centrului Naţional de Cercetări Ştiinţifice (C. N. R. S.) şi al Asociaţiei Prietenilor Universităţii din Lyon. Vol. I, apărut în 1960 (260 p.), cuprinde o *Introducere generală* a colecţiei, semnată de R. Arnaldez, profesor la Universitatea din Lyon, şi traducerea operei *De opificio mundi*, făcută de acelaşi autor. Seria completă a operelor lui Filon trebuie să cuprindă 35 de tratate, introducere, traducere şi note de Jean Pouilloux, profesor la Universitatea din Lyon (1961, 102 p.). Se anunţă ca fiind sub tipar lucrarea lui Filon *De praemiis et poenis, de exsecrationibus*, traducere de A. Beckaert.

(Din „Revue Philosophique de Louvain". t. 59, mai 1961, p. 396).

UN DICŢIONAR DE MITOLOGIE GENERALÂ

Casa de editură Êrnst Klett din Stuttgart (R. F. G.) anunţă publicarea pe curînd a unui Dicţionar de mitologie (Wörterbuch der Mythologie), editat de prof. H. W. Haussig de la Universitatea din Berlin, care şi-a cîştigat colaborarea unui mare număr de savanţi germani şi străini. Lucrarea va avea două secţii: I. *Die Mythologie der alten Kulturvölker*, II. *Die Mythologie der Naturvölker*. Prima secţie care va fi publicată în două volume format 24×15, va cuprinde circa 1300 de pagini şi 150 de ilustraţii. Ea se împarte după cum urmează: 1. *Vorder Orient*, 2. *Das alte Europa*, 3. *Die iranischen Völker*, 4. *Zentral — und Ostasien*, 5. *Antike und Altamerika*.

(Din „Revue Philosophique de Louvain", august 1961, p. 595).

PREMIU DE ISTORIA RELIGIILOR

Premiul *Goblet d'Alviella* de istoria religiilor, decernat de Academia din Belgia, a fost atribuit lui Etienne Lamotte, profesor la Universitatea din Louvain (Belgia), pentru lucrarea acestuia intitulată *Histoire du Boudhisme Indien, Dès origines à l'ère Saka* (Louvain 1958, 862 p.).

(Din „Revue Philosophique de Louvain", t. 59, mai 1961, p. 384).

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

H. I. Krauss, PSALMII (PSALMEN), Neukirchen 1960 pag. LXXXVIII, cu 994.

Autorul ne dă un comentar sub-

stanţial şi masiv la una dintre cele mai citite cărţi din Sf. Scriptură, la Psaltire. In lucrarea aceasta, autorul discută numeroase probleme ce se pun în legătură cu Psaltirea : Critica textului, forma poetică a psalmilor, cu problema încă nerezolvată, a metricei ebraice, uzul psalmilor, în cultul Bisericilor şi în viaţa credincioşilor creştini, Teologia psalmilor, raportul dintre Vechiul şi Noul Testament pe baza psalmilor ş. a.

Apreciem îndeosebi acea latura a cărţii, în care se arată că V. T. şi mai ales Psaltirea este umbra celor viitoare. Sînt numeroşi psalmii care văd pînă departe în epoca Noului Testament. In privinţa aceasta se poate spune că între Psaltire şi Noul Testament există legătura ce este între presimţire şi realizare, între făgăduinţă şi plinire. Psaltirea Vechiului Testament este oarecum lampa aşezată în trecutul omenirii ca să lumineze calea ce duce spre Acela care învată că a ierta este mai mare lucru decît a pedepsi.

Cele afirmate le adevereşte autorul cu psalmii 21, 1, cunoscut după cuvintele începătoare : „Dumnezeule, Dumnezeule, pentru ce m-ai părăsit" (Elli, Elli lama sabachtani), care constituie o prezicere a patimilor Domnului. Psalmul 2, 5 indică originea divină a Mîntuitorului, Ps. 109, 1-8, întreita demnitate, Ps 71, 10, adorarea de către magi, Ps. 88, 44 şi 101 (102) 25, moarte în floarea vieţii (cf. Lc. 23, 46) etc.

R. Rendtorff, FORMAREA V. TESTAMENT (Das werden des Alten Testaments), Berlin 1960, p. 52.

In această lucrare se arată cum au luat fiinţă cărţile V. T. şi colecţia întreagă de scrieri cunoscută cu numele de Vechiul Testament.

Amsler S. DR. VECHIUL TESTAMENT IN BISERICĂ (L'Ancien Testament dans l'Église), Neuschetel 1960 p. 274.

E o încercare de interpretare a V. T. Autorul răspunde la întrebările : De ce se citeşte V. T. în Biserică ? Cum se citeşte V. T. în Biserică ? Cum se interpretează V. T. în Noul Testament ? La întrebarea cea dintîi, autorul răspunde : Noul T. vesteşte o realitate, despre care dau mărturie Sf. Evanghelii. V. T. vesteşte pe Dumnezeu cel viu, care pregăteşte această realitate. Toate marile evenimente ale Noului Testament îşi au rădăcinile în îndepărtatul trecut al V. T. Partea întîia a Sf. Scripturi (V. T.) îşi are locul său necesar în canonul Bisericii pentru că constituie un capitol din istoria mîntuirii, care sfîrşeşte în Iisus Hristos. Noul Testament confirmă cuvintele lui Dumnezeu descoperite în V. T. Implinirea este totodată un „dépassement et confirmation" al V. T. în persoana lui Iisus Hristos. Nici legea, nici profeţii, nici istoria, nici rugăciunea nu au un sens închis în sine, ci îşi au urmarea şi desăvîrşirea în împărăţia spirituală şi universală întemeiată de Iisus Hristos.

Răspunsul la întrebarea a doua : Cum să se citească V. T. în Biserică ? îl rezumăm în următoarele : Citirea corectă a V. T. trebuie să facă deosebirea între textul care face o mărturisire şi între evenimentul mărturisit în acel text ; aceste două elemente nu pot fi separate şi nici amestecate. Ele conţin cuvîntul lui Dumnezeu şi servesc pentru înţelegerea acţiunii divine. Această afirmare poate fi exemplificată cu locul din Gen. 3, 15. Textul are pe de o parte un caracter alegoric, pe de altă parte nu poate fi contestat caracterul istoric a lui. Şarpele din Gen. 3, 15 alegorizează pe diavol, dar a fost un şarpe real. Şarpele a fost numai un „porte parole" ; diavolul este ispitorul. Cu interpretarea istorică se împlineşte adeseori şi cea simbolică.

Nu mai puţin interes arată partea cărţii care tratează : Cum se interpretează V. T. în N. T. ?

Noul Testament este o prelungire firească a celui Vechi. De aceea Noul nu face o deosebire strictă între Evanghelie şi Revelaţia Veche. Dacă un necunoscător al problemei ar citi numai Noul Testament, s-ar întreba nedumerit ; bine dar partea premergătoare unde e ? Dacă invers, ar începe lectura cu Vechiul Testament şi ar continua apoi cu citirea celui Nou, va recunoaşte o legătură organică între Testamente. Ambele testamente formează o unitate, precum rădăcina şi trunchiul formează copacul. Nu se poate presupune Noul fără Vechiul Testament, întocmai cum nu s-ar putea închipui vale fără deal. Din imen-

sitatea dovezilor acestora enumeră Geneza 12, 1-3 ; Is. 9, 1-6 ; I. Imp. 8, 23-53 ; Am. 1-2 ; Ps. 16, (17), Ps. 109, (110) etc.

M. A Beek, PE CĂILE ŞI URMELE V. T. (Auf den Wegen und Spuren des Alten Testaments), Tübingen 1961, p. 308.

Lucrarea aceasta a apărut în Olanda cu titlul: Wegen en Voetsporen vanher oude Testament". Cola Minis o traduce, cu titlul de mai sus în limba germană. Cartea se împarte în 9 capitole tratînd: Preistoria neamului omenesc, patriarhii, ieşirea din Egipt, epoca judecătorilor, regii, profeţii, captivitatea şi restaurarea, înţelepciunea, cîntarea.

Alexander Sperber, THE BIBLE IN ARAMAIC... Leiden 1962.

Sub acest titlu, Alexander Sperber publică textul aramaic critic la profeţii posteriori pe baza Targumului lui Ionatan. Sperber a trecut examenul de doctorat încă în anul 1924 cu teza „Profeţii din textul aramaic al Targumului lui Ionatan în raport cu profeţii din textul masoretic" (ebraic). La invitarea Academiei pentru ştiinţa iudaismului el a pregătit o ediţie critică la Targumul lui Ionatan pe care-l publică acum. La baza lucrării sale aşează manuscrisul aflător în Britsch Muzeum. Se înţelege că foloseşte şi alte manuscrise. Lucrarea e de mare importanţă pentru studiul ştiinţific al profeţilor, mai ales al profetului Daniel, deoarece jumătate din cartea sa este scrisă în limba aramaică.

Edward R. Dalglish, PSALM FIFTE-ONE, Leiden 1962, 305 pag.

Sub titlul de mai sus, autorul, Edward Dalglisch, ne dă un preţios studiu asupra psalmilor. Psalmii sînt studiaţi în comparaţie cu imnele religioase ale babilonenilor. Lucrarea include şi o bogată biblografie la psalmi.

Constatăm că în Leiden au apărut, în vremea din urmă, lucrări de mare valoare pentru antichitatea biblică. Astfel menţionăm lucrarea lui Kosmala H., Evrei-esei-creştini, studiu privitor la epoca primară a creştimismului, Leiden, 1959, 479 p.: Friedrich J., Legile hitite, transcriere, traducere, vocabular, glosar şi explicare, 1959 ; Kraus F. R., Un edict al regelui Ammi-Saduka din Babilon, 1958 ; Baumgartner w., Vechiul Testament şi lumea din jur, 1959 ; Nahmanides, Comentar la Geneză 1960 etc.

N. P. Bratsiotis, INTRODUCERE IN MONOLOAGELE LUI IEREMIA (Εἰσαγογή εἰς τοῦς μονολόγους τοῦ Ἰρεμίου) Atena 1959 p. 133.

Bratsiotis este un nou cercetător în domeniul studiului biblic. în Biserica din Grecia (a nu se confunda cu I. P. Bratsiotis, fost profesor de Vechiul Testament la Facultatea de teologie din Atena şi preşedintele Academiei greceşti, azi aproape octogenar şi pensionar). Lucrarea intitulată „Monoloagele din cartea lui Ieremia" pune în lumină personalitatea profetului. Monoloagele dezvăluie religiozitatea şi pietatea profetului. Autorul a consultat o bibliografie bogată pentru a studia cu deosebire următoarele texte din Ieremia : 4, 19-21 ; 4, 30-31 ; 5, 4-6 ; 6, 10-12 ; 8, 18-23 ; 9, 1-5 ; 14, 17-18; 15, 10 ; 20, 7-11 ; 23, 9 etc.

Pr. Prof. N. NEAGA

CRONICA BISERICEASCA

B. *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR*

PROFESORI ŞI STUDENŢI DE LA INSTITUTUL TEOLOGIC PROTESTANT DE GRAD UNIVERSITAR DIN CLUJ-SIBIU, IN EXCURSIE DE STUDII PRIN MOLDOVA

Incă din vara anului 1962, Profesorul Dr. Juhász István, rectorul Institutului teologic protestant din Cluj-Sibiu, vizitînd cîteva din monumentele istorice bisericeşti din Moldova, ca însoţitor al profesorului ceh Stefan Turnsky, a plănuit pentru finele anului universitar 1962-1963 o excursie de studii, cu profesori şi studenţi, în acest colţ al patriei noastre.

Planul de atunci al rectorului Juhász István a fost împlinit la finele lunii aprilie a. c. Excursia în Arhiepiscopia Iaşilor la care au luat parte în afară de rectorul Institutului protestant, Prof. Dr. Juhász (reformat) şi următorii: Prof. Dr. Nagy József (reformat) Prof. Dr. Geréb Pál (reformat), conf. Lengyel Lórand (evanghelic S. P.), conf. Hermann Petters (evanghelic C. A.), Dr. Gustav Gündisch, referent pentru monumentele istorice la Episcopia Evanghelică Sibiu, Dr. Nagy Géza, referent pentru monumentele istorice la Episcopia Reformată Cluj, Biró Adám contabilul principal al Institutului şi 40 de studenţi, s-a desfăşurat, potrivit itinerarului stabilit anterior, în zilele de 25-28 aprilie a. c.

La Biserica Voroneţ, ctitoria Domnului Ştefan cel Mare, grupul de excursionişti a fost întimpinat, în ziua de 25 aprilie orele 18 de P. C. Consilier Scarlat Porcescu, P. C. Inspector Bisericesc Teodor Bodnar şi P. C. Paroh Silvestru Grosu. Profesorii şi studenţii şi-au reîmprospătat cunoştinţele referitoare la evoluţia şi închegarea stilului arhitectonic moldovean din vremea lui Ştefan cel Mare, la lucrarea de împodobire a bisericii cu picturi în interior şi exterior şi la rolul cultural bisericesc pe care l-a împlinit acest sfînt locaş în trecut.

Seara, în aceeaşi zi, 25 aprilie a. c., la orele 20, oaspeţii au fost întîmpinaţi la Suceava în Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou. P. C. Scarlat Porcescu şi P. C. Stareţ Nestor Vornicescu au rostit scurte cuvîntări urînd profesorilor şi studenţilor bun venit. Rectorul Juhász István a dezvăluit sentimentele de care este stăpînit păşind în străvechiul şi voievodalul oraş Suceava şi în biserica, multă vreme catedrala mitropolitană a Bisericii Moldovene.

A doua zi, 26 aprilie, excursioniştii au vizitat Cetatea Sucevei şi alte monumente din oraş, Mănăstirea Dragomirna unde au admirat creaţiile iscusitului caligraf miniaturist, Mitropolitul Anastasie Crimca, biserica din Rădăuţi zidită de Bogdan Vodă în care se află mormîntul său şi cele ale urmaşilor săi în scaunul Moldovei, şi Mănăstirea Sucevita ctitoria Movileştilor, învesmîntată în picturi ce mai păstrează destul de viu aerul de prospeţime; seara pe la orele 21 au sosit la Mănăstirea Apapia unde au zăbovit cu deosebită luare aminte în faţa minunatelor picturi săvîrşite de N. Grigorescu.

Duminică 27 aprilie, în drum spre Mănăstirea Neamţ, lavra călugărismului moldovean, excursioniştii au vizitat casa memorială Ioan Creangă din Humuleşti în care s-a născut, a copilărit şi a făcut cele dintîi observaţii asupra oamenilor şi naturii marele nostru povestitor.

La Mănăstirea Neamţ, oaspeţii au luat parte la Sfînta Liturghie, săvîrşită în biserica Inălţarea Domnului, ctitoria marelui Domn Ştefan, restaurată de curînd cu sprijinul conducerii de Stat, acordat prin Departamentul Cultelor şi Direcţia Monumentelor Istorice, au vizitat muzeul, biblioteca, ti-

pografia şi Seminarul teologic unde au luat şi masa de prînz în cadrul căreea au rostit cuvîntări directorul Seminarului Prof. Şt. Alexe, un student din grupul excursioniştilor, rectorul Juhász István şi consilierul Scarlat Porcescu.

Inainte de a porni spre Iaşi, grupul de excursionişti a vizitat Hidrocentrala V. I. Lenin şi lacul de acumulare de la Bicaz însemnată înfăptuire a regimului de democraţie populară din Patria noastră.

La Iaşi, în seara de 27 aprilie, pe la orele 22, oaspeţii au fost primiţi în catedrală şi salutaţi în numele Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin de P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş, vicarul Arhiepiscopiei, care a subliniat că, excursia de studii a Institutului teologic protestant din Cluj-Sibiu adînceşte relaţiile de prietenie între Bisericile creştine.

A doua zi, 28 aprilie, după vizitarea bisericilor Trei Ierarhi şi Golia şi a unor cartiere din oraş, oaspeţii au luat masa de prînz la centrul eparhial. La masă au toastat Prof. Dr. Nagy József, un student, consilierul Sc. Porcescu şi P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş. Pe la orele 14 grupul de excursionişti a plecat spre Bucureşti.

Excursia făcută în Arhiepiscopia Iaşilor de profesori şi studenţi de la Institutul teologic protestant din Cluj-Sibiu a fost, fără îndoială, un prilej de recreaţie dar, în acelaşi timp, această excursie a avut un rost educativ-instructiv.

Comorile de artă vizitate au readus în memoria excursioniştilor însuşirile remarcabile creatoare ale poporului nostru; unele din ele, restaurate de curînd sau în curs de restaurare, – Voroneţ, Dragomirna, Sucevita, Agapia, Neamţ, Golia, Sala Gotică de la Trei Ierarhi – au reliefat grija, atenţia şi înalta înţelegere a conducerii de stat pentru vestigiile trecutului; întreprinderile şi Combinatele industriale, presărate, peste tot, pe pămîntul Moldovei, oraşele care renasc, devenind cu fiecare zi ce trece, mai frumoase şi mai impunătoare, satele din acest colţ de ţară în care pătrunde tot mai mult lumina şi mulţumirea, cîmpiile de pe care cu eforturi unite se smulg roade bogate au arătat excursioniştilor hărnicia şi patriotismul moldovenilor.

Pe deasupra, excursia este o nouă piatră aşezată la construirea marelui edificiu: prietenie şi dragoste frăţească între creştini, pace şi bunăînvoire pe pămînt.

S. P.

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DIN LUNA MAI 1963

In zilele de 6, 7, 8, 13 şi 14 mai a. c., la protopopiatele din cuprinsul Arhiepiscopiei Iaşilor au avut loc conferinţele preoţeşti rînduite de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne.

Conferinţele au fost prezidate de următorii delegaţi ai Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin: *P. C. Vicar Irineu Crăciunaş* la protopopiatele Iaşi, Hîrlău şi Rădăuţi, *P. C. Consilier D. Hadîrcă* la protopopiatele Dorohoi şi Botoşani, *P. C. Consilier Scarlat Porcescu* la protopopiatele Fălticeni, Tg. Neamţ şi Piatra Neamţ, *P. C. Consilier Teodor Irimia* la protopopiatele Săveni, Cîmpulung şi Vatra Dornei şi *P. C. Inspector bisericesc Teodor Bodnar* la protopopiatele Gura Humorului, Suceava şi Paşcani.

Au luat parte la aceste conferinţe reprezentanţi ai autorităţilor locale de stat şi ai Departamentului Cultelor.

La aceste conferinţe a fost tratată tema: „*Atitudinea Bisericilor şi confesiunilor creştine faţă de principalele probleme actuale*“ (Temeiuri creştine în slujba înfăptuirii năzuinţelor de pace, înfrăţire între popoare şi bună stare).

In expunerile pe care le-au făcut, preoţii conferenţiari s-au referit la problemele de actualitate: asigurarea coexistenţei paşnice a statelor cu sisteme politice diferite, încetarea cursei înarmărilor şi a experienţelor cu arma atomică şi termonucleară, lichidarea bazelor militare de pe teritorii străine, încetarea războiului rece, eliminarea războiului dintre mijloacele de susţinere a litigiilor internaţionale, folosirea spaţiului cosmic în scopuri paşnice, promovarea idealului păcii în rîndul tineretului, lărgirea schimburilor economice şi culturale între state, desfiinţarea robiei coloniale şi neocoloniale, semnarea tratatului de pace cu Germania şi normalizarea situaţiei în Berlinul occidental, primirea R. P. Chineze în O. N. U. etc. In acelaşi timp, au fost enumerate temeiurile biblice şi patristice pe care le au slujitorii altarelor şi credincioşii

creştini ortodocşi în activitatea lor pentru rezolvarea acestor probleme şi pentru statornicirea păcii în lume.

Delegaţii Centrului eparhial şi protopopii, în cadrul conferinţelor, au dat preoţilor diferite îndrumări cu privire la: îndatorirea lor de a îndemna pe credincioşi să îngrijească la timp şi în bune condiţiuni culturile ţinînd seama de sfaturile şi recomandările agrotehnicienilor; să contribuie la acţiunea de consolidare a gospodăriilor agricole colective prin îndrumarea stăruitoare a enoriaşilor de a efectua muncile agricole la timpul potrivit; să respecte cu toată atenţia proprietatea obştească, să acorde sprijin acţiunilor de înfrumuseţare a satelor, păstrării curăţeniei şi plantării pomilor fructiferi sau decorativi; să activeze stăruitor în lupta pentru apărarea păcii prin dezvoltarea convingerii credincioşilor că războiul înseamnă distrugere şi moarte iar pacea binefacere şi viaţă.

S-au recomandat, totodată, şi metodele pe care trebuie să le folosească slujitorii de altare în activitatea lor pastorală şi social patriotică.

T. M.

C. EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DIN MARTIE 1963

In zilele de 12-15 martie 1963, au avut loc la sediul fiecărui protopopiat din Eparhie cele dintîi conferinţe preoţeşti pe anul 1963.

Delegaţii chiriarhali, care au prezidat aceste conferinţe, au fost: P. C. Preot. Const. Platon - consilier administrativ la protopopiatele: Tg. Ocna, Adjud şi Bacău; P. C. Pr. Nic. Toderici - consilier administrativ la protopopiatele: Bîrlad, Huşi şi Vaslui, şi P. C. Pr. Nic. Burlacu - inspector eparhial la protopopiatele: Moineşti, Roman, Buhuşi şi Negreşti.

P. S. Episcop Dr. Partenie Ciopron a participat la desfăşurarea conferinţelor din protopopiatele Roman şi Bacău.

La aceste conferinţe au luat parte şi reprezentanţi ai sfaturilor populare, ai organizaţiilor obşteşti şi ai Departamentului Cultelor.

Subiectul temei dat spre tratare, şi anume: «Invăţătura Bisericii Ortodoxe faţă de proprietatea obştească», a fost pregătit şi dezvoltat de preoţii desemnaţi.

Cucernicii preoţi care au luat cuvîntul au adus preţioase contribuţii cu privire la tema tratată. Asigurarea unei vieţi mai fericite, s-a spus, nu se poate înfăptui decît într-un regim social ce se întemeiază pe proprietatea colectivă.

P. S. Episcop Partenie a spus preoţilor din protopopiatele Roman şi Bacău printre altele, următoarele: Dumnezeu le-a făcut toate pentru toţi, iar nouă ne-a dat puterea folosirii bunurilor, însă numai atît cît ne este necesar. P. S. Sa a amintit marile înfăptuiri realizate în Patria noastră, în anii domocraţiei populare, grija pe care Statul o acordă monumentelor istorice, libertatea de manifestare religioasă de care se bucură Biserica, îndemnînd pe preoţi să fie cetăţeni devotaţi şi îndrumători ai credincioşilor în opera de consolidare a gospodăriilor agricole colective şi de respectare cu sfinţenie a avutului obştesc.

In rapoartele de activitate prezentate, preoţii au arătat apoi munca pe care o desfăşoară în parohii, sprijinul pe care îl dau organelor locale ale Puterii de Stat în acţiunea de bună gospodărire a satelor cum şi aportul pe care îl aduc în mod permanent în lupta pentru apărarea păcii în lume.

Şi de data aceasta s-a făcut dovada că aceste conferinţe preoţeşti sînt de un real folos pentru preoţimea Eparhiei noastre.

N. B.

*

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DIN LUNA MAI 1963

Intre 13 şi 16 ale lunei mai 1963, au avut loc la sediile protopopiatelor din Eparhie, conferinţele preoţeşti programate.

Conferinţele au fost prezidate de următorii delegaţi: P. C. Const. Platon, consilier administrativ, la Buhuşi, Negreşti şi Roman; P. C. N. Toderici, consilier administrativ, la Bîrlad, Huşi şi Vaslui şi P. C. N. Burlacu, inspector eparhial, la Adjud, Bacău, Moineşti şi Tg. Ocna.

Conferinţa de la Huşi a fost cinstită cu prezenţa P. S. Episcop Dr. Partenie Ciopron.

La toate conferinţele au luat parte reprezentanţi ai Departamentului Cultelor, ai organelor locale ale Puterii de Stat şi ai organizaţiilor de interes obştesc; A. R. L. U. S., Crucea Roşie, Comitetele de Luptă pentru Pace etc.

Conferenţiarii dezvoltînd tema: «Atitudinea Bisericilor şi Confesiunilor creştine faţă de principalele probleme ale vieţii internaţionale», au arătat că Biserica creştină s-a străduit în trecut, pe baza principiilor morale statornicite de Mîntuitorul Iisus Hristos, să ia apărarea celor asupriţi şi a cerut ca problemele de interes obştesc să fie soluţionate în spiritul dreptăţii sociale, al egalităţii dintre oameni şi al păcii; astăzi ca şi în trecut, Biserica ia atitudine hotărîtă faţă de problemele contemporane între care se numără: asigurarea coexistenţei paşnice a statelor cu sisteme sociale deosebite, încetarea cursei înarmărilor şi a experienţelor cu arma atomică şi termonucleară, lichidarea bazelor militare de pe teritorii străine, încetarea războiului rece, eliminarea războiului dintre mijloacele de soluţionare a litigiilor internaţionale etc., şi cere rezolvarea lor prin mijoace paşnice.

La fiecare conferinţă s-a citit şi popularizat: «Apelul către popoarele din Europa» şi «Apelul pentru o campanie de primăvară în favoarea dezarmării şi a păcii», documente adoptate în sprijinul dezarmării şi al coexistenţei paşnice de către Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii, întrunit în şedinţă lărgită la 23 martie 1963 la Malmö, în Suedia.

In rapoartele de activitate ce s-au citit, preoţii au arătat în mod practic ce au realizat în parohiile lor pe tărîm bisericesc şi social obştesc.

Totodată, s-au angajat că vor munci cu puteri sporite ca fii ascultători ai Bisericii şi cetăţeni devotaţi ai Patriei.

N. B.

wart; *J. A. Dvoracek*, Der Dienst des Evangeliums im Wandel der Zeit; *Albert Berecky*, Mater et Magistra; *Karol Nandrásky*, Zum Begriff «Zeit»; *Jiri Bauer*, Predigtdienst heute; *Carl Ordnung*, Soziales Denken in Methodismus; *Petr Pokorny*, Die Sozialität des Glaubens in der entstehenden Kirche *(Prof. O. Bucevschi)*; *Ovid Densusianu*, Istoria limbii romîne, Bucureşti 1962 *(Zam. Paul)*; Almanahul parohiei ortodoxe romîne din Viena pe anul 1963, Wien *(Pr. Sc. Porcescu)*; *Dr. Osear Cullman*, La tradition, Suisse 1953 *(Prof. Şt. Alexe)*; Documente privind Istoria Romîniei, Colecţia Eudoxiu Hurmuzaki (Serie nouă) vol. I, Bucureşti 1962 *(Vlad Georgescu)*; *George Breazul*, Gavriil Musicescu, Bucureşti 1962 *(Magistrand V. Prescure)*; *Henry Leenhardt (1900-1961)*; Publicarea operelor lui Filon din Alexandria; Un dicţionar de mitologie generală; Premiu de istoria religiilor (din Revue Philosophique de Louvain, 1961) *(Diac. Prof. Emilian Vasilescu)*; *H. I. Krauss*, Psalmen, Neukirchen 1960; *R. Rendtorff*, Das Werden des Alten Testaments, Berlin 1960; *M. A. Beck*, Auf den Wegen und Spuren des Alten Testaments; *Alexander Sperber*, The Bible in aramaic, Leiden 1962; *N. P. Bratsiotis*, Introducere în monoloagele lui Ieremia, Atena 1959; *Edward R. Dalglish*, Psalm Fifte-one, Leiden 1962 *(Pr. Prof. N. Neaga)*.

CRONICA BISERICEASCĂ

B. — *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR*

Profesori şi studenţi de la Institutul teologic protestant de grad universitar din Cluj-Sibiu, în excursie de studii prin Moldova *(S. P.)* 335
Conferinţele preoţeşti din luna mai 1963 *(T. M.)* 336

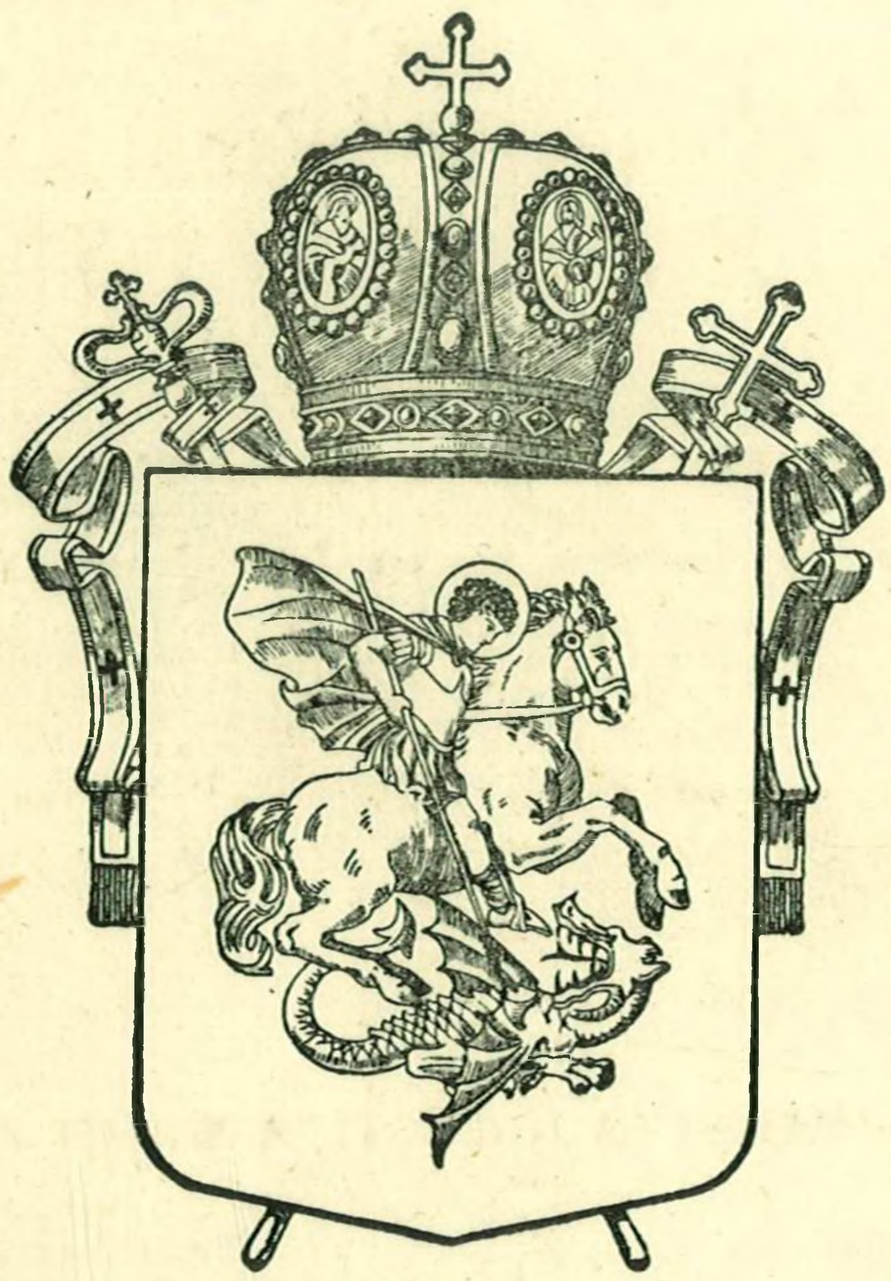
C. — *EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR*

Conferinţele preoţeşti din luna martie 1963 *(N. B.)* 337
Conferinţele preoţeşti din luna mai 1963 *(N. B.)* 338

P. I. 2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 7-8 IULIE-AUGUST 1963

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

23 AUGUST, ZIUA ELIBERĂRII *(Redacţia)* 341

* * *

DI. Prof. D. Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, în vizită la monumentele istorice bisericeşti din Arhiepiscopia Iaşilor *(Cronicar)* 344

Trecerea la cele veşnice a Episcopului Andrei Moldovanu. Înalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, la funeraliile Episcopului Andrei 347

* * *

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Din activitatea Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga *(Prof. M. Şesan)* 357

Şedinţa Comisiei «Tineretul în slujba Păcii» ţinută la Praga în zilele de 10–11 iunie 1963 *(Prof. Şt. Alexe)*. 362

Tratatul de la Moscova cu privire la interzicerea experienţelor cu armele nucleare, o mare victorie a luptătorilor pentru Pace *(Pr. Sc. Porcescu)* 369

STUDII

MĂNĂSTIREA MOLDOVIŢA IERI ŞI AZI

† *IUSTIN, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei:* Mănăstirea Moldoviţa ieri şi azi 371

P. S., Mănăstirea Moldoviţa monument de arhitectură; lucrările de restaurare efectuate în 1954–1959 374

Arhim. I. Crăciunaş: Pictura bisericii de la mănăstirea Moldoviţa . 389

Teodor Balan: Mănăstirea lui Alexandru cel Bun de la Moldoviţa . 418

I. Iufu: Mănăstirea Moldoviţa centru cultural important din perioada culturii romîne în limba slavonă sec. XV–XVIII . . . 428

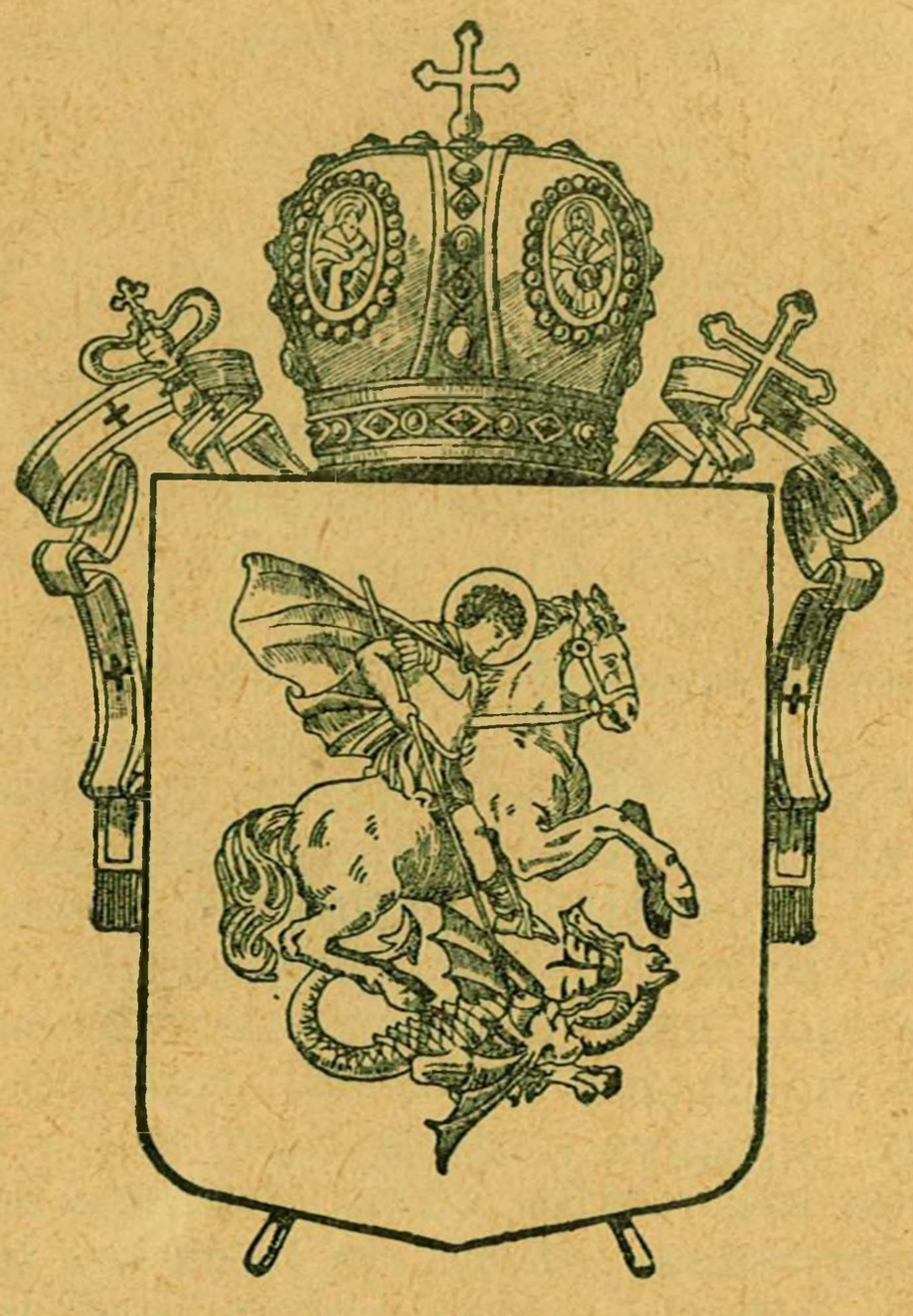
Prof. I. Zugrav: Trei manuscrise liturgice de la Episcopul Efrem al Rădăuţilor 456

Prof. Victor Brătulescu: Ornamentica manuscriselor slavone provenite de la Mănăstirea Moldoviţa şi aflate la Mănăstirile Dragomirna, Suceviţa şi în alte părţi 473

(continuare în pag. 3 a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAȘILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANULUI ȘI HUȘILOR

ANUL XXXIX, Nr. 7-8 IULIE - AUGUST 1963

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: ARHIEPISCOPIA IAȘILOR
STR. ȘTEFAN CEL MARE Nr. 46
IAȘI

23 AUGUST, ZIUA ELIBERĂRII

În istoria poporului nostru, ziua de 23 August 1944 apare, cu fiecare an ce trece, tot mai limpede, ca o epocală piatră de hotar.

Această zi va aminti mereu de trecerea de la regimul de exploatare și silnicie, de umilință și nedreptate pentru cei mulți, la regimul democrației adevărate, al demnității umane și al libertății.

Ea este sărbătorită de poporul nostru prin noi succese în muncă, prin prezentarea bilanțului succeselor de pînă acum și prin angajamente de noi realizări în viitor. În cei 19 ani, care au trecut de la 23 August 1944, pe pămîntul Patriei noastre scumpe se văd urmările binefăcătoare ale eliberării. În sate și orașe, pe cîmpii și în munți, pe văile rîurilor și în adîncurile pămîntului, în uzine și laboratoare, în școli și instituții de cultură, într-un iureș necunoscut pînă acum de poporul nostru, clocotește viața cea nouă. În orice colț al țării noastre, cu hărnicie și însuflețire, poporul nostru făurește climatul și condițiile vieții de mulțumire și belșug.

Țăranii colectiviști muncesc cu elan nestăvilit folosind metode și procedee înaintate pentru a smulge pămîntului cît mai multe roade, în vederea traiului îmbelșugat.

La tot pasul au apărut, ca din pămînt, fabrici, hidrocentrale și întreprinderi industriale în care lucrează cu stăruință sute de mii de muncitori. Industria petroliferă și minieră a luat o dezvoltare care aduce mari sporuri avutului național. Spre deosebire de ceea ce era altă dată, astăzi țara noastră exportă în alte țări mașini și tot felul de unelte industriale.

Viața tuturor locuitorilor Patriei noastre este cu fiecare zi ce trece mai îmbelșugată și mai prosperă.

Odată cu dezvoltarea industriei și cu acțiunea de socializare a agriculturii, conducerea de stat a pornit la reconstruirea și înfrumusețarea localităților distruse de urgia războiului trecut. Peste tot în Patria noastră — în sate și orașe — se desfășoară o susținută acțiune de sistematizare și înfrumusețare. Pentru ocrotirea sănătății tuturor fiilor poporului s-au clădit numeroase spitale, creșe, case de naștere, sanatorii, case de odihnă și locuințe confortabile. Viața culturală a luat un avînt necunoscut pînă acum. În țara noastră nu mai există analfabeți; învățămîntul de 8 ani este generalizat, gratuit și obligatoriu. Școli

elementare, medii, tehnice, profesionale, s-au clădit în sate şi oraşe. Universităţi şi institute de învăţămînt superior s-au organizat în oraşele mari ale patriei. Literaturii decadente care otrăvea tineretul i-a luat locul scrieri de mare valoare apărute în zeci de mii de exemplare. Institute de cercetări ştiinţifice, teatre de stat funcţionează în mai toate oraşele mari, filme apreciate în ţară şi peste hotare, muzee istorice, etnografice, de artă plastică, politehnice etc., descoperiri arheologice de mare valoare pentru istoria poporului nostru şi a omenirii în general, manifestări culturale dincolo de hotarele ţării, iată alte realizări culturale de seamă din aceşti ani.

Prin tot ce se gîndeşte, se urzeşte şi se înfăptuieşte în Patria noastră, într-un ritm necunoscut pînă acum, se urmăreşte numai binele pentru toţi cei care muncesc.

Aceeaşi preocupare, binele, pentru fiecare în parte şi pentru toţi la un loc entuziasmează pe conducătorii şi întregul popor în lupta stăruitoare pentru apărarea păcii. Fără nici o îndoială, pacea este temeiul esenţial al progresului şi al prosperităţii ; ea este climatul în care apar opere ştiinţifice şi artistice ; ea dezvoltă şi întăreşte sentimentele de dragoste faţă de toată lumea ; ea înalţă şi desăvîrşeşte pe om. Războiul, dimpotrivă, distruge opere de valoare istorică şi artistică, dezvoltă sentimente de ură, învrăjbeşte oamenii şi îi duce la condiţii de umilinţă şi nenorocire.

În Patria noastră, după 23 August 1944, lupta pentru pace este o îndatorire patriotică. Împlinind această îndatorire, fiecare fiu al poporului aşează o piatră la edificiul cel minunat care se construieşte sub ochii noştri : viaţa tot mai frumoasă şi tot mai fericită a Patriei noastre.

* * *

Biserica Ortodoxă Romînă şi cultele de pe teritoriul Patriei noastre au păşit alături de poporul romîn pe calea deschisă de 23 August 1944. În atmosfera de libertate instaurată în Patria noastră, «cultele religioase sînt libere să se organizeze şi pot funcţiona liber». Raporturile dintre culte şi stat sînt armonice.

Călăuzită şi îndrumată de îndreptătorul ei Sinod, Biserica Ortodoxă Romînă şi-a regăsit după eliberare adevăratele ei rosturi. Slujitorii şi credincioşii ei sprijină cu rîvnă evanghelică lucrarea pentru binele comun, pentru statornicirea raporturilor dintre oameni pe nemuritoarele principii de dragoste, dreptate socială, egalitate, pace şi bună înţelegere.

În condiţiile noi din patria noastră a fost posibilă revenirea foştilor greco-catolici la Biserica mamă de unde au fost smulşi la începutul secolului al XVIII-lea prin silnicie şi înşelăciune, Potrivit legiuirilor pe care Biserica Ortodoxă Romînă singură şi le-a statornicit, s-a procedat la reorganizarea învăţămîntului teologic, s-au instituit cursuri de îndrumări misionare pe care aproape toţi preoţii le-au urmat, s-au tipărit opere teologice de doctrină, îndrumare şi liturgică, s-au editat reviste bisericeşti care produc cea mai bună impresie prin forma şi conţinutul lor.

Din cauza condiţiilor impuse de cele două războaie mon-

diale, legăturile cu alte Biserici Ortodoxe, în mare parte, fuseseră întrerupte. Deşi sîntem Biserică Ortodoxă Autocefală, cu organizare şi conducere sinodală proprie, trebuie să fim călăuziţi de duhul ecumenicităţii mărturisind împreună cu celelalte Biserici ortodoxe surori aceleaşi adevăruri de credinţă şi păstrînd cu ele legăturile canonice statornicite de veacuri. Reluarea legăturilor cu Bisericile Ortodoxe şi cu alte Biserici creştine a fost posibilă în ambianţa care a urmat după 23 August 1944.

Vizitele, întîlnirile şi consfătuirile interortodoxe care au avut loc în ultimile două decenii, conferinţele panortodoxe de la Moscova şi Rodos, schimburi de studenţi şi publicaţii teologice, sînt semnele evidente ale raporturilor de bunăînţelegere şi frăţie între Bisericile Ortodoxe.

În Consiliul Mondial al Bisericilor, ca şi în Conferinţa Creştină pentru Pace de la Praga, Biserica Ortodoxă Romînă prin crainicii ei aduce un substanţial aport acţiunii mondiale de înţelegere şi unire a Bisericilor, de prietenie între popoare.

Biserica Ortodoxă Romînă a căpătat un deosebit prestigiu în familia celorlalte Biserici Ortodoxe şi între celelalte Biserici creştine datorită, în mare parte, condiţiilor statornicite în Patria noastră după 23 August şi sprijinului pe care-l primeşte din partea statului.

Printre marile înfăptuiri din Patria noastră, împlinite după 23 August 1944, este şi restaurarea monumentelor istorice bisericeşti, comori de artă ale poporului nostru. Numai pentru restaurarea monumentelor istorice bisericeşti din Arhiepiscopia Iaşilor, Conducerea de stat, prin Mitropolia Moldovei, Departamentul Cultelor şi Direcţia Monumentelor Istorice a acordat mari sume de bani. Mănăstiri şi biserici — Neamţ, Moldoviţa, Slatina, Dragomirna, Cetăţuia, Agapia, Voroneţ, Humor, Arbore, Frumoasa, Galata, Sf. Gheorghe-Hîrlău, Sf. Gheorghe-Botoşani, Sf. Teodori-Iaşi, Golia, Catedrala mitropolitană etc. şi-au recăpătat înfăţişarea de odinioară.

Slujitorii şi credincioşii ortodocşi înţeleg tot mai mult că înaltele principii morale — dreptatea, cinstea, frăţia, munca — sînt în Patria noastră realităţi vii, temeiuri puternice ale orînduirii democrat populare; înţeleg, în sfîrşit, că silinţa de a construi o ordine morală nouă, de a aşeza în lume binele, de a apăra pacea este şi menirea Bisericii lui Hristos.

Ziua de 23 August 1944, pentru slujitorii şi credincioşii ortodocşi este un izvor bogat de idei şi învăţăminte, un izvor de îndemnuri stăruitoare la muncă, la pace, la patriotism.

REDACŢIA

D-L PROF. D. DOGARU SECRETAR GENERAL AL DEPARTAMENTULUI CULTELOR ÎN VIZITĂ LA MONUMENTELE ISTORICE BISERICEȘTI DIN ARHIEPISCOPIA IAȘILOR

Luni 24 iunie a. c., după amiază, Dl. Prof. D. Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor, însoţit de Dl. arhitect Virgil Bilciurescu, conducătorul Direcţiei Monumentelor Istorice, şi de Dl. Lungeanu inspector principal în Departamentul Cultelor au sosit la Suceava. Acolo, au întîlnit pe Înalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, care săvîrşise în acea zi Sf. Liturghie la Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou, cu prilejul Sînzîienilor.

Pe la orele 17, însoţiţi de Întîistătătorul Bisericii moldovene, înalţii oaspeţi au pornit spre Mănăstirea Dragomirna, minunata ctitorie din primul deceniu al secolului al XVII-lea a Mitropolitului, cărturar de slovenie, Anastasie Crimca, la care se efectuează mari lucrări de restaurare cu sprijinul material al conducerii de Stat. La intrarea în mănăstire înalţii oaspeţi au fost întîmpinaţi de vieţuitoarele acestui aşezămînt călugăresc în frunte cu stareţa Olimpiada Isailă.

Începînd din 1961, în cadrul lucrărilor de restaurare, biserica mănăstirii Dragomirna şi complexul monumental din jur dobîndesc înfăţişarea şi aerul de prospeţime pe care le-au avut în vremurile de demult.

Dl. Secretar General şi I. P. S. Mitropolit Iustin fiind informaţi cu privire la mersul lucrărilor de arhitecţii şi tehnicienii din cadrul şantierului au făcut recomandări şi au dat unele sugestii în legătură cu buna desfăşurare a muncii, apoi au vizitat colecţia de obiecte bisericeşti din muzeul mănăstirii, amenajat de curînd, potrivit îndrumărilor arhipăstorului Bisericii Moldovene. Oaspeţii au admirat vechile icoane de la Dragomirna, cruci filigranate din secolul XVII, broderii bisericeşti artistice şi manuscrise caligrafiate şi decorate cu iscusinţă de Mitropolitul Anastasie Crimca.

Revenind la Suceava, Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor, I. P. S. Mitropolit Iustin, şi persoanele ce-i însoţeau au vizitat alte monumente istorice din străvechiul oraş al Moldovei: Cetatea Suceava, unde se efectuează lucrări de consolidare şi protecţie, bisericile: Sf. Dumitru, Învierea, Sf. Ioan Botezătorul, Mirăuţi şi biserica armenească Zamca situată

pe culmea dinspre nord-vest a oraşului de unde se văd încîntătoarele împrejurimi ale Sucevei.

Marţi 25 iunie, dimineaţă, Dl. Secretar General şi I. P. S. Mitropolit Iustin au plecat spre Rădăuţi unde au vizitat, biserica Bogdan-Vodă, gropniţa celor dintîi domnitori ai Moldovei. Preoţii slujitori din Rădăuţi — prot. M. Iftode, pr. Ilie Popescu şi pr. O. Gherasim — au primit unele instrucţiuni cu privire la îngrijirea şi buna păstrare a celei mai vechi biserici de piatră din Moldova. După biserica Bogdan-Vodă a fost vizitată Catedrala ale cărei lucrări s-au terminat acum doi ani cu sprijinul material, în mare parte, al Mitropoliei Moldovei şi Sucevei.

Potrivit itinerarului stabilit, în aceeaşi zi, marţi 25 iunie, înainte de amiază, a fost vizitată Mănăstirea Putna, ctitoria Domnului Ştefan cel Mare. La intrarea în biserica mănăstirii, vieţuitorii în frunte cu stareţul Gherasim Cucoşel, au întîmpinat pe Dl. Secretar General şi pe Înalt Prea Sfinţitul Iustin după tradiţiile mănăstireşti. În biserică, oaspeţii s-au oprit în faţa mormîntului în care odihneşte slăvitul voievod Ştefan şi în faţa altor morminte voievodale din acest sfînt locaş. Au fost vizitate apoi «turnul tezaurului», paraclisul, stăreţia şi corpurile de chilii după care au urmat discuţii interesante cu privire la lucrările de protecţie şi restaurare ale mănăstirii ce vor fi începute în curînd.

La amiază, după ce au trecut prin frumoasele şi pitoreştile sate bucovinene, Putna, Vicovul de Sus, Vicovul de Jos, Voitinel, Horodnicul de Sus, Marginea şi Sucevița, înalţii oaspeţi erau întîmpinaţi la Mănăstirea Sucevița — ctitoria Movileştilor — de călugăriţele acestei mănăstiri în frunte cu stareţa Xantipia Aniţei. Rînd pe rînd, au fost vizitate biserica Sucevița, comoară preţioasă de artă, înveşmîntată peste tot în interior şi exterior cu fermecătoare picturi în frescă, protejate acum de efectele vătămătoare ale intemperiilor naturale prin streaşina refăcută în ultima vreme, casele egumeneşti şi chiliile la care sînt în curs lucrări de restaurare, paraclisul, turnurile de apărare, zidurile împrejmuitoare, drumul de strajă, lucrările de artă adăpostite provizoriu într-o încăpere mai mare şi clădirile gospodăriei construite de curînd.

Mănăstirea Sucevița, obiectiv spre care se îndreaptă mii de vizitatori din ţară şi străinătate, în urma lucrărilor de restaurare care prin stăruinţa Direcţiei Monumentelor Istorice vor fi încheiate nu peste multă vreme, va arăta tuturor celor ce o cercetează, de altfel ca şi alte monumente istorice din Patria noastră, că alături de impresionantele înfăptuiri ale poporului nostru se dă întreaga atenţie şi moştenirii culturale a trecutului.

În drum spre Suceava, în aceeaşi zi, 25 iunie, după amiază, oaspeţii au vizitat biserica zidită de Luca Arbore, în satul cu acelaşi nume. La biserică au fost întîmpinaţi de preotul paroh A. Mucea. Picturile interioare şi exterioare de la această biserică sînt de mare valoare artistică.

Miercuri 26 iunie, dimineaţa, Dl. Secretar General şi Dl. Director V. Bilciurescu, împreună cu I. P. S. Mitropolit Iustin, au vizitat bisericile: Humor — ctitoria sfetnicului domnesc Teodor Bubuiog, secolul al XVI-lea, şi Voroneţ — ctitoria lui Ştefan cel Mare. Ambele biserici sînt împodobite cu picturi exterioare

de mare valoare artistică. La Humor înalţii oaspeţi au fost întîmpinaţi de preotul slujitor D. Voloşciuc, iar la Voroneţ de P. C. Inspector bisericesc Teodor Bodnar.

Lucrările de restaurare care s-au încheiat de curînd la biserica Humor au redat acestei biserici şi turnului clopotniţă formele originare ; cele care se efectuează, acum, la Voroneţ, urmăresc refacerea soclului, pardoselii interioare, acoperişului bisericii şi turnului clopotniţă în formele de la început. Tot la Voroneţ se va reface zidul împrejmuitor şi se va construi, pe temeliile vechilor clădiri, o casă în care vor fi orînduite lucrurile de valoare istorică şi artistică a acestei biserici.

La ora prînzului, Înalţii oaspeţi erau întîmpinaţi la Mănăstirea Moldoviţa — ctitoria lui Petru Rareş — de maica stareţă Magdalena Andronic şi de vieţuitoarele acestei mănăstiri. Biserica mănăstrii, clisiarniţa, în care prin grija Mitropoliei şi a Departamentului Cultelor au fost amenajate camerele de primire şi cele pentru orînduirea lucrărilor de artă, corpul de chilii, turnurile şi zidurile de împrejmuire, restaurate în cursul anilor 1954-1961, au impresionat adînc prin măreţia şi frumuseţea lor.

După amiază, Dl. Secretar General D. Dogaru şi Dl. Director V. Bilciurescu, împreună cu Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, au pornit spre Iaşi. Pe la orele 7 seara au sosit în vechea capitală a Moldovei care pe fiecare zi ce trece îşi schimbă înfăţişarea. În locul caselor vechi clădite în neorînduială, mai peste tot, se înalţă în Iaşi blocuri de locuinţe, instituţii de cultură şi de îngrijirea sănătăţii, întreprinderi industriale, magazine. Monumentele istorice bisericeşti, ca pretutindeni în Patria noastră, sînt în atenţia conducerii de stat. Pînă în seară au fost vizitate bisericile : Golia, Bărboi, Sf. Sava, Sf. Gheorghe (catedrala veche), Sf. Trei Ierarhi, Catedrala mitropolitană şi complexul de clădiri de la Centrul eparhial, zidite în ultimii 4-5 ani prin hărnicia, stăruinţa şi supravegherea directă a I. P. S. Mitropolit Iustin.

Joi 27 iunie, dimineaţa, după ce au fost vizitate Mănăstirea Cetăţuia şi biserica Galata unde se desfăşoară lucrări de protecţie, consolidare şi restaurare, Dl. Prof. D. Dogaru Secretar General al Departamentului Cultelor însoţit de Dl. arhitect V. Bilciurescu şi de Dl. inspector principal Lungeanu au plecat spre Bucureşti.

Cu prilejul vizitării bisericilor şi mănăstirilor, monumente istorice, toţi cei care străjuiesc împrejurul acestor comori de artă — preoţi slujitori, călugări, călugăriţe sau îndrumători muzeografi — au primit îndrumări şi sugestii cu privire la activitatea pe care fiecare trebuie să o desfăşoare pentru ca monumentele să fie îngrijite şi bine păstrate.

În conştiinţa fiecărui slujitor al Bisericii, răspunderea faţă de moştenirea culturală a trecutului este mai vie, mai puternică în urma recomandărilor şi sugestiilor primite de la Dl. Prof. D. Dogaru Secretar General al Departamentului Cultelor şi de la Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin.

CRONICAR

TRECEREA LA CELE VEŞNICE A EPISCOPULUI ANDREI MOLDOVANU

INALT PREA SFINŢITUL IUSTIN, MITROPOLITUL MOLDOVEI ŞI SUCEVEI LA FUNERALIILE EPISCOPULUI ANDREI

Joi 14 martie a. c., obosit de povara anilor şi de muncă istovitoare, Episcopul Andrei Moldovanu al Episcopiei Misionare Ortodoxe Romîne din America şi-a dat obştescul sfîrşit.

Născut acum 78 de ani în satul Apoldul de Sus de lîngă Sighişoara, Episcopul Andrei a căpătat o educaţie aleasă în casa părinţilor săi, ţărani, a învăţat la şcoala elementară din satul natal, a absolvit liceul şi în cele din urmă Institutul teologic din Sibiu. Ca preot şi în ultimii 12 ani ca episcop al romînilor ortodocşi din America a slujit Domnului cu rîvnă apostolică povăţuind turma cea dreptcredincioasă spre tot lucrul cel bun.

Duminică 17 martie la orele 12, în catedrala patriarhală din Bucureşti, Prea Fericitul Iustinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, înconjurat de I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, P. S. Episcop Antim şi P. S. Episcop Visarion, vicari patriarhali, şi de mai mulţi preoţi şi diaconi au săvîrşit o slujbă de pomenire a adormitului întru Domnul Episcop Andrei.

Prea Fericitul Patriarh Iustinian, rostind un cald cuvînt cu acest prilej, a amintit cîteva momente din viaţa Episcopului Andrei şi a scos în relief însuşirile frumoase care au împodobit fruntea celui plecat dintre noi. În continuare, Prea Fericitul Patriarh Iustinian a spus: «Episcopul Andrei Moldovanu a păstorit cu adevărată vrednicie timp de 12 ani turma încredinţată lui şi nu s-a arătat nepăsător faţă de darul ce i s-a încredinţat prin punerea mîinilor arhiereşti. A cugetat în toată clipa la sarcina ce i s-a pus pe umeri, după cuvîntul marelui Apostol Pavel, păzind învăţătura cea dreaptă, stăruind în ea şi îndemnînd întru aceasta pe toţi păstoriţii săi (I Tim. IV, 14-16). S-a arătat prin toată puterea sa arhipăstorească, înaintea lui Dumnezeu, «lucrător cu faţa curată, drept învăţînd cuvîntul adevărului» (II Tim. II, 15).

«A propovăduit cu timp şi fără timp Evanghelia lui Hristos, dragostea frăţească, înţelegerea şi pacea între oameni; a stăruit să ţină trează în sufletele fraţilor romîni de peste ocean flacăra credinţei noastre ortodoxe.

«Episcopul Andrei Moldovanu, în toată viaţa şi activitatea

sa, a fost misionarul care, urmărindu-şi de aproape credincioşii săi, i-a învăţat şi i-a îndrumat spre tot lucrul cel bun şi de folos, povăţuindu-i să se dovedească pururea fii vrednici ai Bisericii Ortodoxe şi cetăţeni loiali ai Patriei în care trăiesc.

«De aceea, a continuat Prea Fericitul Patriarh Iustinian, în acest moment de pioasă aducere aminte, ne plecăm cu evlavie fruntea înaintea Bunului Dumnezeu, Căruia îi înălţăm rugăciunile noastre fierbinţi, să-l odihnească cu drepţii întru Împărăţia Sa şi să-i răsplătească la dreapta judecată pentru tot binele pe care cu atîta dărnicie l-a împărtăşit pretutindeni, de-a lungul vieţii sale pămînteşti».

Marţi 19 martie a. c., la Detroit în S. U. A. s-au desfăşurat funeraliile Episcopului Andrei la care a luat parte Înalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, ca delegat al Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, însoţit de P. C. Diacon N. Nicolaescu Rectorul Institutului teologic din Bucureşti.

Corpul neînsufleţit al Episcopului Andrei a fost aşezat în Catedrala Sf. Treime din Detroit. Slujba prohodului la care au asistat mii de credincioşi ortodocşi romîni a fost săvîrşită de I. P. S. Mitropolit Iustin, P. S. Episcop Ghermanos (grec), P. C. Diacon N. Nicolaescu, P. C. Vicar S. Mihălţianu şi alţi preoţi ortodocşi din S. U. A. şi Canada.

La sfîrşitul slujbei, I. P. S. Mitropolit Iustin a rostit următorul cuvînt omagial:

PREA IUBITE ÎN HRISTOS FRATE ŞI PREA SFINŢITE PĂRINTE EPISCOP GHERMAN,
PREA CUCERNICE PĂRINTE VICAR,
PREA CUCERNICI PĂRINŢI,
ÎNTRISTAŢI CREDINCIOŞI,

Vestea năpraznică a trecerii blîndului şi bunului Dos. arhipăstor către Domnul a venit în ţară ca un trăsnet. Noi eram obişnuiţi de acolo de departe, să-l ştim pe fratele nostru iubit, Prea Sfinţitul Episcop Andrei al romînilor din America şi membru al Sf. Sinod, la cîrma Bisericii, învăţînd cu înţelepciune, sfătuind cu blîndeţe şi păstorind cu dragoste pe preoţii şi credincioşii săi.

Auzind însă vestea ruperii firului vieţii sale pămînteşti, ne-am grăbit să venim aici, în mijlocul Dos., pentru ca, în numele Prea Fericitului nostru Părinte Patriarh Iustinian, în numele membrilor Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne şi în deosebi în numele Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicolae al Ardealului şi în general în numele clerului şi credincioşilor Bisericii Ortodoxe Romîne, să luăm parte la această tristă ceremonie.

Sîntem, iubiţii mei, îndureraţi cu toţii, fiindcă momentul acesta al frîngerii fiinţei noastre, lăsînd să meargă spre cer sufletul, iar trupul să se coboare în pămînt, este poate cel mai dureros din viaţa fiecăruia dintre noi.

Noi însă, care credem în învierea morţilor, noi care cre-

dem în trecerea trupului de la stricăciune la nestricăciune, nu sîntem lipsiţi de nădejde. In acelaşi timp, sîntem mîngîiaţi de faptul că, în momentul despărţirii sale de noi, Prea Veneratul Dos. arhipăstor şi iubitul nostru frate în Hristos, Episcopul Andrei, plecînd pe calea cea fără întoarcere, lasă în urma sa un nume bun.

Vă este cunoscută tuturor calea vieţii arhipăstorului Dos. Născut în anul 1885, pe plaiurile Ardealului, în satul Apoldul de Sus, de lîngă Sighişoara, după ce şi-a făcut studiile de cultură generală şi apoi studiile teologice în oraşul Sibiu, tînărul teolog Andrei Moldovanu a primit darul preoţiei acum mai bine de o jumătate de veac, în anul 1911, iar după vreo 12 ani, lăsînd pe toţi cei care-i erau dragi acasă, s-a îndreptat spre această ţară.

El a venit însă aici pentru a hrăni duhovniceşte pe cei care, pentru a-şi agonisi o hrană trupească, se îndreptaseră spre aceste ţinuturi plecînd din provinciile noastre romîneşti stăpînite odinioară de Habsburgi. Şi el a rămas toată viaţa sa un slujitor în cele duhovniceşti.

Este greu, iubiţi credincioşi, să zugrăvim portretul răposatului întru Domnul, Episcopul Andrei. Impotriva legilor perspectivei, care pretind că cu cît un obiect este mai departe în spaţiu de privirile noastre sau cu cît un eveniment se depărtează mai mult în timp de momentul în care s-a produs, cu atît devine mai mic, cu oamenii din categoria iubitului D-vos. Episcop Andrei lucrurile se petrec altfel. Cu cît vremea va trece, cu atît se va putea zugrăvi mai bine chipul frumos al acestui mare ierarh.

Mi-aduc aminte că înainte de a îmbrăca mantia arhierească, arhipăstorul D-vos. a venit în ţară să se roage lui Dumnezeu, în lavra cea mare a Neamţului, la Mănăstirea Putna şi la Mănăstirea Varatec; şi-a plecat genunchii înaintea moaştelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava şi moaştelor Prea Cuvioasei Maicei noastre Parascheva de la Iaşi. A văzut apoi alte mănăstiri, în jurul Bucureştilor şi pe frumoasa vale a Oltului. Iar în catedrala de la Sibiu, a primit harul arhieriei.

A ţinut deci slujitorul lui Dumnezeu Andrei să se adape de la evlavia cea dreaptă, de la evlavia străbună a Ortodoxiei noastre romîneşti, în momentul în care a urcat pe scaunul episcopal. Iar într-una din cuvîntările pe care le-a rostit atunci, cu o sinceritate care a impresionat profund pe toţi cei ce l-au auzit, s-a caracterizat însuşi într-un chip minunat. Zicea, atunci, fratele nostru iubit, Episcopul Andrei: „Iată, cu sfială mă apropii astăzi de Sf. Altar, fiindcă sfînt este locul unde se săvîrşeşte jertfa cea fără de sînge a Domnului nostru Iisus Hristos şi nu ştiu dacă, în toată viaţa mea, voi putea fi atît de curat, pentru a mă apropia cu vrednicie de locul acesta sfînt. Copleşit de smerenie, mă înfior astăzi, gîndindu-mă că poate puterile mele nu mă vor ajuta îndeajuns să fiu vrednic de slujba aceasta mare a arhieriei. Cu frică, mă gîndesc – adăuga Episcopul Andrei – că darurile ce mi se încredinţează nu vor putea găsi în mine vas ales pentru slujirea aceasta a lui Dumnezeu".

Sfiit, smerit, înfricoşat, s=a apropiat însă şi a primit darul arhieriei, fiind hotărît să devină un slujitor devotat tuturor. Şi într=adevăr, iubiţii mei, o ştiţi, desigur, mai bine decît mine: „răposatul întru Domnul s=a străduit toată viaţa să slujească lui Dumnezeu, dar să fie totodată slujitor al fiecăruia dintre preoţii săi, al fiecăruia dintre credincioşii săi.

I=a fost uneori împovărată de nevoi şi greutăţi arhipăstoria. Privea însă senin, cu bunătate, în toate părţile. A fost, Prea Sfinţitul Andrei, un om a cărui caracteristică, după umila mea părere, o constituie această bunătate sufletească. Din convingere, s=a dăruit tuturor. Şi dacă în cortegiul acesta, în care merg cei care s=au ridicat deasupra semenilor lor, loc de frunte ocupă totdeauna oamenii de bine, iată că Episcopul Andrei tocmai prin această trăsătură puternică a fiinţei sale are dreptul să meargă înaintea multora dintre cei care, într=un fel sau altul, lucrează pe tărîmul Bisericii.

ÎNTRISTATĂ ADUNARE,

Este în vechea tradiţie a romînilor de peste munţi, pe care vreme de un an i=am păstorit şi eu, la Sibiu, rînduiala aceasta frumoasă a stabilirii, într=un anumit fel, a ultimului contact între cel care părăseşte această viaţă şi cei care rămîn în urma lui.

Sînt mulţi cei care într=adevăr au astăzi sufletele cernite, inimile îndurerate, cugetele cu apăsare, gîndindu=se la cel care ne=a părăsit. Sînt, în primul rînd, fiica şi ginerele Episcopului Andrei, care n=au putut să fie astăzi aici; dar, la plecare, m=au rugat pe mine, ca ultima îmbrăţişare din partea lor, să aduc şi să pun pe pieptul iubitului lor părinte, o sfîntă icoană pe care i=au trimis=o din îndepărtata ţară. Iată am şi împlinit dorinţa lor.

Nemîngîiaţi de această grea pierdere, ei îşi vor împărţi de acum lacrimile între cimitirul unde repauzează mama lor şi Detroit, unde se vor odihni osemintele părintelui lor. Parcă, în acest moment, fratele nostru, Episcopul Andrei, privindu=i cu dragostea sa de părinte atot=iubitor, îi iartă desigur pentru faptul că n=au putut fi astăzi lîngă dînsul. Mai mult, poate, le cere el iertare că n=a putut să li se dăruiască lor cu toată fiinţa sa, aşa cum alţii poate o fac.

Dar cu sufletul, în acest moment, bunul Episcop Andrei vă priveşte cu toată dragostea pe Dvs., turma încredinţată lui de Dumnezeu spre păstorire. El v=a privit şi cu sufletul vă priveşte şi astăzi ca pe mîndria vieţii sale, ca pe cununa şi lauda tuturor celor pe care le=a realizat el în viaţă.

Poate că v=a certat pe unii sau pe alţii. Sînt convins însă că niciodată nu s=a gîndit să facă cuiva vreun rău. Despre Episcopul Dvs. Andrei se poate spune că n=aţi putut Dvs. să=i faceţi atîta rău, cît ar fi putut el să ierte. Inima lui, după cum zice Sf. Ap. Pavel, s=a lărgit atît de mult, încît să poată încăpea în ea cît mai multe suflete, cît mai multe fiinţe dintre ace=

lea care l=au cinstit şi poate l=au ocărît. Pe toţi i=a iubit şi tuturor s=a dăruit.

Indeosebi, în momentul acesta, sufletul Episcopului Andrei se depărtează greu de iubiţii lui preoţi, de împreună=liturghi=sitorii, de împreună=lucrătorii în cele duhovniceşti, ca şi de toţi păstoriţii săi. Episcopul Andrei îşi cere prin mine iertare dacă pe cineva a nedreptăţit, dacă pe cineva cu prea mare asprime a certat. Işi cere şi mai mult iertare pentru că n=a putut să se dăruiască în faptă prea cucerniciilor voastre şi Dvs. tuturor, atît cît a dorit=o totdeauna cugetul său curat.

In sfîrşit, privind către Biserica Ortodoxă, căreia i=a în=chinat toate strădaniile sale mai mult de o jumătate de veac, Episcopul Andrei este poate nemîngîiat deopotrivă, fiindcă n=a putut să=i dea atît cît ar fi vrut. El a trăit, însă, mistuindu=se oarecum pe altarul pe care a săvîrşit dumnezeiasca jertfă a Domnului nostru Iisus Hristos.

Episcopul Andrei a vrut să strîngă în jurul său pe toţi cei care, prin legături străvechi, se simt încă aproape de casele părinteşti de pe meleagurile de pe care au plecat. A vrut să strîngă aproape pe toţi slujitorii şi credincioşii Bisericii Orto=doxe Romîne de aici, îndemnîndu=i la credinţă şi devotament faţă de noua şi frumoasa Dvs. Patrie, pe care el a slujit=o cu cinste şi devotament.

Tuturor, iubiţii mei, care, într=un fel sau altul, v=aţi putut apropia de blîndul şi bunul Episcop Andrei, el vă adresează astăzi prin mine cuvîntul său cel din urmă. El vă îndeamnă pe toţi să fiţi aşa cum fiinţa lui se va înfăţişa la dreapta judecată: plini de bunătate, roditori ai faptei celei bune, vase curate ale Duhului Sfînt, care se revarsă peste toţi cei ce preamăresc pe Dumnezeu cu credinţă, cu cinste şi cu inimi curate.

In numele Prea Fericitului nostru Părinte Patriarh Iusti=nian, în numele membrilor Sf. Sinod şi în numele tuturor preo=ţilor şi credincioşilor Bisericii Ortodoxe Romîne din ţară, care l=au cinstit şi l=au preţuit, eu îmi plec în acest moment fruntea înaintea iubitului şi bunului Episcop Andrei, rugînd pe bunul Dumnezeu să=l aşeze în împărăţia Sa cea cerească, în locul care i se cuvine, în ceata celor aleşi şi printre cei buni, fiindcă el binelui şi=a dăruit întreaga sa viaţă.

Veşnică să=i fie pomenirea, iar pe calea pe care el a mers, îndemnăm cu dragoste pe prea cucernicii preoţi să meargă cu inimi curate, cu cugete senine şi cu încredere în Dumnezeu, Părintele nostru cel din ceruri.

Dumnezeu să=l ierte şi să=l aşeze cu dreptii.

Au mai rostit cuvîntări P. S. Episcop Ghermanos, în numele Arhiepiscopiei Ortodoxe Greceşti din America şi P. C. Vicar Prot. S. Mihalţianu în numele clerului şi credincioşilor pe care i-a păstorit Episcopul Andrei.

După rugăciunile pogribaniei, corpul neînsufleţit al Episco-pului Andrei Moldovanu a fost condus la cimitirul Woodlawn din Detroit.

* * *

După ce au luat parte la slujba înmormîntării regretatului episcop Andrei Moldovanu — dînd urmare însărcinării Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne — I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au întreprins o călătorie în S. U. A. şi Canada pentru a vizita principalele centre în care vieţuiesc romîni americani ortodocşi.

În cursul acestei călătorii, pînă la praznicul Învierii Domnului, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu, înconjuraţi de preoţi locali, au săvîrşit Sf. Liturghie la Cleveland, la Detroit şi la Harbor-Indiana.

Vizitînd oraşul Boston, împreună cu I. P. S. Iacob, Arhiepiscopul Bisericii Greceşti din cele două Americi, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au asistat la slujba acatistului Maicii Domnului în biserica Şcolii Teologice de la Broklin şi în catedrala greacă din Boston.

În Joia Mare şi Vinerea Mare, precum şi în Duminica Paştelor I. P. S. Mitropolit Iustin a săvîrşit slujbele religioase la Detroit în catedrala Episcopiei Misionare Ortodoxe Romîne.

După Sf. Paşti, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au săvîrşit slujba Sf. Liturghii în Miami, (Florida) din S. U. A. şi în Regina Sask din Canada.

În ziua de duminică, 5 mai, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au asistat la Sfînta Liturghie săvîrşită în biserica «Sf. Gheorghe» din Windsor Canada.

Din dorinţa de a cunoaşte cît mai bine viaţa religioasă a romînilor americani ortodocşi, în această călătorie, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au vizitat în zilele de peste săptămînă parohiile romîneşti din Ohio, Pennsylvania, Illinois, Indiana, Massachusetts, Michigan şi Florida din S. U. A. cum şi parohiile din Ontario şi Saskatchewan din Canada.

Cu prilejul călătoriei în America, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au vizitat, la reşedinţele lor, pe I. P. S. Iacob, Arhiepiscopul Bisericii Ortodoxe Greceşti din cele două Americi, pe I. P. S. Ioan, Arhiepiscopul Bisericii Ortodoxe Ruse din S. U. A., pe P. S. Dionisie, Episcopul Bisericii Ortodoxe Sîrbe din S. U. A. şi pe alţi ierarhi ortodocşi. De asemenea, au luat contact şi s-au întreţinut frăţeşte cu reprezentanţii Consiliului Ecumenic al Bisericilor şi ai Consiliului Naţional al Bisericii lui Hristos din S. U. A. şi cu unii ierarhi ai Bisericii Episcopaliene.

În cursul acestei călătorii, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au luat contact cu unii reprezentanţi oficiali ai autorităţilor de stat din S. U. A. şi Canada şi au vizitat diferite instituţii şi întreprinderi.

Atît în cuvîntările rostite în biserici în cadrul serviciilor religioase sau cu prilejul diferitelor reuniuni şi agape organizate de parohii, precum şi în discuţiile cu membrii clerului şi cu credincioşii, delegaţii Bisericii Ortodoxe Romîne au exprimat dorinţa Sf. Sinod de a păstra legături strînse, de bună înţelegere şi colaborare cu toate cultele creştine.

În chip cu totul deosebit cei doi crainici ai Bisericii Ortodoxe Romîne au stăruit asupra necesităţii de unire şi înfrăţire, în duhul tradiţional al Ortodoxiei, între toţi slujitorii şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Romîne din S. U. A. şi Canada.

La plecare spre patrie, I. P. S. Mitropolit Iustin şi P. C. Rector N. Nicolaescu au exprimat calde mulţumiri credincioşilor şi slujitorilor bisericeşti pentru primirea ce li s-a făcut pretutindeni în S. U. A. şi Canada.

În Sîmbăta Mare, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, la ora romînă de radio din Detroit, Michigan, a rostit pentru credincioşii ortodocşi romîni următoarea cuvîntare:

IUBIŢI ASCULTĂTORI,

Mă găsesc în S. U. A. de aproape patru săptămîni. Am venit aici din încredinţarea Prea Fericitului nostru Patriarh Iustinian, pentru a participa, în numele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, la trista ceremonie a înmormîntării venerabilului Episcop Andrei Moldovan.

Profitînd de această călătorie, am întreprins cîteva vizite în unele din principalele oraşe americane. Privirile noastre s-au îndreptat în mod deosebit către cele mai de seamă confesiuni creştine din S. U. A., oprindu-se mai mult asupra vieţii religioase a americanilor ortodocşi de origină romînă.

Obişnuiţi să privim în miezul lucrurilor, scrutînd inimile oamenilor, am rămas însă întristaţi de constatarea existenţei duhului neînţelegerii între unii dintre romînii de aici; sîntem totuşi foarte bucuroşi, fiindcă pretutindeni am găsit o trăire deplină a ortodoxiei străbune de către cei mai mulţi dintre fraţii noştri împămînteniţi în America.

Dacă se lasă la o parte tot ceea ce vitregia vremurilor a adus, într-un fel sau altul şi din pricini diferite, după cel de al doilea război mondial, peste comunitatea romînilor ortodocşi din America, cînd unii au semănat dezbinare în locul bunei înţelegeri şi vrajbă în locul dragostei frăţeşti printre unii păstori duhovniceşti, după constatările noastre turma dreptcredincioasă şi-a păstrat însă neîntinată viaţa ei creştină.

Ne bucură profund faptul că credinţa noastră ortodoxă este vie în sufletele romînilor americani. Cu adîncă evlavie ei participă la slujbele religioase; frumoasele datini străbune se ţin cu multă scumpătate; din rodul muncii lor cinstite, cu multă dărnicie, credincioşii zidesc noi biserici sau repară şi întreţin vechile locaşuri de cult.

Aducînd, în numele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, cuvînt de îndreptăţită laudă, de caldă preţuire şi de părintească binecuvîntare tuturor celor care stau tari în dreapta credinţă şi păzesc fără ştirbire rînduielile străbune, să-mi fie îngăduit, ca în duhul dragostei creştine, să amintesc, pentru cei care se mai lasă încă mînaţi de duhul vrajbei, cuvintele pe care marele Apostol al Neamurilor le-a adresat Corintenilor, în vre-

mea cînd se ivise dezbinări între ei: „Căci fraţilor, – zice Sfîntul Pavel –, am aflat că între voi sînt certuri. Vreau să spun că unul din voi zice: Eu sînt al lui Pavel, iar altul: Eu sînt al lui Apolo, în timp ce altul spune: Eu sînt al lui Chifa... Au doară s-a împărţit Hristos? Au doară Pavel s-a răstignit pentru voi? Sau în numele lui Pavel aţi fost botezaţi?... Nu ştiţi oare că voi toţi sînteţi ai lui Hristos, iar Hristos este al lui Dumnezeu?“ (I Cor. I, 11-13, 23).

De aceste cuvinte, iubiţii mei, trebuie să ţinem mereu seamă, nu numai cînd ne gîndim la fraţii noştri de acelaşi neam şi de aceeaşi credinţă, dar şi cînd ne purtăm cu cugetul către creştinii care aparţin altor confesiuni sau către oameni în general.

Ţinînd însă pe umeri povara dezbinărilor din trecut sau creind noi pricini artificiale de dezbinare în prezent, noi, oamenii acestui veac, trăim departe unul de altul, cu toate că ne găsim atît de aproape. De multe ori punem mai mult preţ pe ceea ce ne deosebeşte şi ne desparte, decît pe ceea ce ne înfrăţeşte şi ne uneşte.

Uitînd adesea că sîntem cu toţii creştini, ne place să accentuăm deosebirile confesionale. Nu ne gîndim îndeajuns că Domnul nostru Iisus Hristos a întemeiat o singură Biserică, pe care, pentru putinţa noastră de pricepere, a asemănat-o cu trupul Său, ale cărui mădulare sîntem noi toţi, cu un pom ale cărui mlădiţe sîntem noi toţi, sau cu o turmă al cărui singur păstor este El.

Uitînd adesea că sîntem cu toţii fii ai aceluiaşi Dumnezeu, ne place să accentuăm peste masură deosebirea dintre credincioşi şi necredincioşi. Nu ne gîndim îndeajuns că întreaga lume, cu toate deficienţele pe care le poartă ea din pricina slăbiciunilor noastre, este totuşi făptură a lui Dumnezeu, iar noi toţi oamenii sîntem fraţi.

Marea noastră greşală este de a ne privi deseori unul pe altul prin prisma deosebirilor, care uneori au un caracter strict formal, în loc de a ne privi prin prisma unităţii noastre esenţiale.

Cu toate acestea, înlăuntrul nostru simţim legătura dragostei care ne uneşte, chiar dacă nu avem tăria sufletească să ne îmbrăţişăm ca adevăraţi fraţi, călcînd peste rutină şi frîngînd egoismele.

Duhul lui Dumnezeu care plutea deasupra lumii, la creaţie, lucrează permanent în noi. El este cel care ne aduce pururea aminte că sîntem fraţi, îndemnîndu-ne să numim cu toţii pe Dumnezeu Părinte al nostru al tuturor. El este cel care poartă cugetele noastre spre adevăr şi inimile noastre spre dragoste. In frămîntările noastre, El ne duce spre unitate.

De aceea, în vremea de acum, împotriva tuturor aparenţelor, fanatismul confesional creat de o anumită optică a ierarhiei bisericeşti din veacurile trecute merge încetul cu încetul spre dispariţie. O viziune cosmică a Bisericii lui Hristos, care se profilează în epoca noastră, a început să surpe barierele artificiale ridicate de oameni între creştini, iar unitatea Trupului

tainic al Domnului se vădește din zi în zi tot mai limpede în lume.

In perspectiva aceasta nouă, care caracterizează Creștinismul vremii noastre, fiecare confesiune sau denominațiune bisericească se lasă tot mai adînc pătrunsă de spiritul înalt al misiunii Bisericii lui Hristos în lume. Impreună cu celelalte, fiecare confesiune creștină vrea să devină, într-adevăr, „lumină a lumii", „sare a pămîntului" și „aluat al întregii frămîntături".

Cinstindu-se și ajutorîndu-se reciproc, confesiunile creștine se luminează acum una din lumina celorlalte; se sărează în sarea celorlalte; se dospește în aluatul celorlalte. Intr-un anumit fel, se întrupează fiecare în celelalte, pentru ca împreună să se ridice și să dobîndească chipul cel adevărat în trupul tainic al Domnului, adică „întru una, sfîntă, sobornicească și apostolească Biserică".

Calea pe care întreaga creștinătate merge astăzi țintește la refacerea unității ei. In fond, această unitate există. Este un singur Dumnezeu, pe care fiecare creștin îl numește Părinte. Noi toți ne simțim în Hristos fii ai lui Dumnezeu; dar încă nu sîntem adevărați frați unul cu altul. Noi știm că Hristos este capul Bisericii noastre ortodoxe; dar încă nu vrem să admitem că El este cap și al celor grupați în alte Biserici. Noi sîntem convinși că primim daruri dumnezeiești de la Sfîntul Duh; dar nu recunoaștem că și ceilalți creștini dobîndesc aceleași daruri.

Cu alte cuvinte, legătura verticală între om și Dumnezeu se păstrează. Pentru a ajunge însă la unitatea noastră creștină desăvîrșită, este necesară și stabilirea legăturii noastre pe linie orizontală.

Dragostea frățească este cheia de aur a unității noastre.

IUBIȚI ASCULTĂTORI,

In aceste clipe, cînd cugetele noastre sînt îndreptate spre Golgota, strivindu-ne inimile de durere, să ne aducem aminte că Mîntuitorul a venit în lume pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mîntuire.

El s-a întrupat în om pentru a face părtași firii Sale dumnezeiești pe toți oamenii. El s-a făcut „om al suferinței" pătimind toate pentru întreaga făptură omenească; El a înviat din morți ridicîndu-ne pe noi toți cu Sine către Dumnezeu. El este pacea, unitatea noastră.

Ziua Invierii Domnului este pentru noi toți prilej de ștergere a lacrimilor, de topire a vrăjmășiilor, de revărsare a dragostei unuia față de altul, de pace desăvîrșită.

Pururea să răsune în sufletele noastre cîntarea de proslăvire a învierii Domnului:

„E ziua învierii,
„Să ne luminăm cu prăznuirea
„Și unul pe altul să îmbrățișăm.
„Să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi,

„Să iertăm toate pentru înviere şi aşa să strigăm:
„Hristos a înviat din morţi, cu moartea pe moarte călcînd
„Şi celor din morminte viaţă dăruindu-le".

* * *

Participarea Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin la funeraliile Episcopului Andrei Moldovanu, arhipăstorul romînilor ortodocşi din America şi vizitele pe care le-a făcut parohiilor romîne ortodoxe din S. U. A. şi Canada, cuvîntările pe care le-a rostit în cadrul slujbelor religioase sau la diferite manifestări organizate de Comunităţile romîne de peste ocean, îndrumările părinteşti pe care le-a împărtăşit credincioşilor vor rămîne în istoria vieţii religioase a romînilor americani momente de mare importanţă.

Înaltul arhipăstor al Moldovei Ortodoxe, cu rîvnă şi căldură apostolică, a făcut îndemn stăruitor credincioşilor şi slujitorilor lor ortodocşi romîni din America să păzească neştirbită unitatea cu Biserica Ortodoxă Romînă, să trăiască între ei ca fraţii, să cinstească după cuviinţă patria în care vieţuiesc.

Întîlnirile pe care Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin le-a avut cu întîistătătorii credincioşilor ortodocşi de alte naţionalităţi din America şi cu reprezentanţi ai Consiliului Mondial al Bisericilor şi ai Consiliului Naţional al Bisericii lui Hristos din S. U. A. sînt contribuţii deosebite, pe de o parte, în lucrarea de adîncire a legăturilor frăţeşti între Bisericile care alcătuiesc marea familie a Ortodoxiei iar, pe de alta, în lucrarea mondială de statornicire a relaţiilor cu adevărat creştine între toţi cei care mărturisesc, într-un fel sau altul, învăţătura Mîntuitorului Hristos.

DIN ACTIVITATEA CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE DE LA PRAGA

Potrivit hotărîrilor Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace de la Praga (C. C. P. P.) adoptate la ședințele de la Driebergen-Olanda, în decembrie 1962, și Dresden, în aprilie 1963, s-a ținut la Praga, în zilele de 4-9 iunie 1963, sesiunea anuală a Comitetului Consultativ al C. C. P. P., care cuprinde 100 membri din 30 țări. Din partea Bisericilor din R. P. R. au participat I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, Dl. Episcop luteran Müller de la Sibiu și Prof. M. Șesan.

Tematica sesiunii a fost axată pe principiul «a trăi înseamnă azi a trăi împreună», principiu care include coexistența pașnică, dezarmarea și stabilirea de zone denuclearizate. Scopul întrunirii a fost examinarea problemelor de mai sus în cadrul C. C. P. P. și de mobilizare a păturilor cît mai largi ale credincioșilor spre colaborare generală pentru realizarea păcii în lume și între popoare.

Despre acest scop al C. C. P. P. a oferit informații autentice Buletinul Conferinței de la Praga în primele sale patru numere prin articolele semnate de fruntașii Conferinței. Acolo au apărut informații referitoare și la alte întruniri similare, cum este Conferința creștină japoneză pentru pace, care și-a ținut ședința plenară la Tokio, în septembrie 1962, și Conferința indiană a Mișcării creștine pentru pace de la Bangalore, din aprilie 1963.

Sesiunea a început la 4 iunie, cu festivitatea decernării titlului de «doctor honoris causa» din partea Facultății teologice evanghelice cehe Comenius I. P. S. Arhiepiscop Nicodim de Iaroslav și Rostov din Patriarhia Rusă și consilierului luteran H. Kloppenburg din Dortmund-R. F. G., ambii militanți neobosiți în lupta pentru apărarea păcii mondiale prin contribuție creștină. La festivitate a participat, pentru prima dată, tot cu același scop și decanul Dr. Merell al Facultății de teologie romano-catolică de la Praga.

După ședința prealabilă a Comitetului Executiv care a definitivat întregul program, în seara aceleași zile a avut loc în sala mare a hotelului Internațional, unde delegații erau și oaspeți, deschiderea solemnă a sesiunii. Sub emblema «Et in terra pax» — și pace pe pământ — s-a instituit prezidiul alcătuit din președintele C. C. P. P. J. Hromadka, președintele activ V. Hajek, secretarul general J. Ondra și vicepreședinții Episcopul T. Bartha

din Budapesta, consilierul H. Kloppenburg din R. F. G., I. P. S. Arhiepiscop Nicodim de la Moscova, prof. W. Schmauch din Greifswald-R. D. G., prof. R. Ullmann din Anglia şi prof. H. Vogel din Berlinul occidental. Erau de faţă aproape toţi cei 100 de membri, plus 30 oaspeţi şi pentru prima dată şi un observator oficial romano-catolic în persoana deputatului polonez J. Makowski.

Rugăciunea inaugurală a săvîrşit-o episcopul luteran A. Wantula de la Varşovia, după care preşedintele activ V. Hajek a salutat plenul conferinţei.

Apoi a luat cuvîntul preşedintele J. Hromadka care într-o cuvîntare plină de avînt şi convingere a constatat că împrejurările cer ca C. C. P. P. să-şi intensifice activitatea pentru a mobiliza cît mai integral forţele creştine împotriva pericolului armelor nucleare, susţinut de cercurile militariste şi revanşiste apusene. De aceea străduinţa C. C. P. P. şi a membrilor ei trebuie să fie şi mai imperativă, pentru că o cere şi Evanghelia Mîntuitorului Iisus Hristos.

A doua zi, miercuri 5 iunie, serviciul divin a fost săvîrşit de prot. ortodox P. Sokolovschi de la Moscova ; delegaţii ortodocşi au dat în cor răspunsurile. După citirea telegramelor de salut şi de urare de succes din partea multor persoane şi organizaţii care se ocupă de problema păcii, între care şi organizatorii «marşului păcii de la Hiroşima la Ausschwitz», a urmat primul referat la tema principală : «a trăi înseamnă azi a trăi împreună».

Referatul a fost susţinut de prof. G. Casalis de la Paris sub titlul : «Înfrăţirea în Hristos ca bază de plecare pentru împreuna trăire în lume». Folosind o argumentare teologică şi raţională profundă, vorbitorul a subliniat faptul că Biserica numai atunci slujeşte înfrăţirea lumii dacă urmează corect învăţătura Mîntuitorului despre pace şi realizarea ei pe pămînt. Numai atunci creştinii sînt purtătorii adevăratei nădejdi creştine dacă colaborează sincer şi cinstit cu toţi aceia care se străduiesc să asigure viaţa pentru toate popoarele pe pămînt. Astfel, se poate realiza nu numai coexistenţa dorită a variatelor sisteme social-politice, ci şi proexistenţa creştină adică de a trăi unii pentru alţii ; în felul acesta se vor putea asigura condiţiile cele mai potrivite pentru dezarmare, înlăturarea pericolului armelor nucleare şi încetarea războiului rece care înduşmăneşte şi întreţine suspiciunile. Această atitudine creştină este fericit exprimată prin concepţia ortodoxă despre «adorarea lui Dumnezeu» care îi duce pe toţi creştinii la conştiinţa unităţii lor. Vorbitorul a salutat cu căldură şi enciclica papii Ioan al XXIII-lea «Pacem in terris», emisă cu prilejul anului 1963, care contribuie din plin la climatul păcii, fiind prima manifestare oficială de acest fel a Vaticanului. Arătînd că «ziua de azi o pregăteşte pe cea de mîine», vorbitorul a cerut ca toţi să se străduiască prin activitatea lor să asigure acest «mîine» spre fericirea comună a omenirii.

Partea a doua a referatului a fost susţinută de prof. ortodox Lev Pariiski de la Leningrad cu titlul : «Răbdarea lui Dumnezeu faţă de om ca chemare la dialog şi la întărirea existenţei umane în epoca atomică». Pornind de la învăţătura Mîntuitorului şi de

la dogma întrupării în vederea mîntuirii neamului omenesc, vorbitorul a subliniat faptul evident că urmarea lui Hristos de către credincioşi trebuie să ducă neapărat la dialoguri utile pentru umanitate; astfel, pe calea unor compromisuri înţelepte se va putea realiza dezarmarea, înlăturarea războiului rece, lămurirea problemei germane şi a altor chestiuni la ordinea zilei pentru a se asigura securitatea Europei şi a lumii, în care se include proclamarea de zone denuclearizate, încetarea experienţelor cu arme nucleare, încetarea sistemului colonial şi a discriminărilor rasiale.

Apoi a urmat «referatul» secretarului general J. Ondra despre «realizările şi perspectivele C. C. P. P.» în vederea întrunirii în 1964 a celei de a doua Adunări Pancreştine pentru Pace. Îndeosebi a subliniat faptul că situaţia internaţională cere tuturor eforturi pentru asigurarea coexistenţei paşnice în lume care asigură apoi şi celelalte postulate pentru susţinerea vieţii şi a păcii. De aceea tema centrală pentru viitoarea Adunare Pancreştină va suna: «avut-am legămînt de viaţă şi pace» după proorocia lui Maleahi 2, 5.

La cuvînt a urmat polonezul romano-catolic J. Makowski, secretarul Uniunii creştine-sociale poloneze, care şi-a exprimat bucuria de a putea participa oficial la şedinţa C. C. P. P., căci şi credincioşii papali îşi dau bine seama că nu pot rămîne în afara străduinţelor creştine pentru pace din lume.

Adeziuni însufleţite au exprimat apoi P. F. Patriarh Efrem al Gruziei, past. F. Siven din Finlanda, olandeza H. Kohlbrugge, I. P. S. Mitropolit Ioan de la Praga, I. P. S. Arhiepiscop Nicodim de la Moscova, past. Schmauch-junior din Canada, I. P. S. Mitropolit Nicodim din Bulgaria, rev. K. Takado din Japonia, rev. J. Hendrik din partea Mişcării bisericilor americane pentru reconciliere, rev. D. Paton din Anglia, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei, episcopul luteran Z. Kaldy din Budapesta, patriarhul cehoslovac M. Novak, rev. Tampy din Madras în India, rev. Fernandez Cebalos din Cuba, episcopul metodist Jackson din Liberia şi alţii; toţi au recunoscut că C. C. P. P. este cu adevărat un organism creştin pozitiv mondial care contribuie prin felul său la asigurarea păcii şi înlăturarea crizelor care o ameninţă.

Joi 6 iunie, au început convorbirile în trei grupe şi anume: grupa teologică, îndrumată de I. P. S. Mitropolit Nicodim din Bulgaria, prof. W. Schmauch şi prof. R. Ullmann; grupa internaţională condusă de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei, consil. H. Kloppenburg şi prof. A. Ziak din Bratislava, şi grupa operativă îndrumată de prof. A. Rasker din Olanda în prezenţa I. P. S. Mitropolit Nifon din Liban. S-a discutat, pe baza referatelor prezentate de J. Hromadka, C. Casalis, L. Pariiski şi J. Ondra, în fiecare grupă după felul ei specific. Astfel s-a definit noţiunea de coexistenţă; prof. Vogel a dovedit «legitimitatea teologică a compromiselor înţelepte politice» şi au fost stabilite datele viitoarelor întruniri ale comitetului executiv, ale comisiilor de studii şi ale celei de a doua adunări pancreştine pentru pace, din anul 1964.

Lucrările au continuat şi în zilele următoare, vineri şi sîm-

bătă, 7 şi 8 iunie, cînd s-a pus în discuţie textul pentru «convocarea conferinţei pancreştine a doua din 1964», precum şi textul «rezoluţiei finale». Ambele texte au fost aprobate cu vot unanim.

La 8 iunie a fost sărbătorit preşedintele C. C. P. P., J. Hromadka, cu ocazia împlinirii vîrstei de 74 ani, cu care ocazie s-a putut desprinde din cuvintele omagiale ale indianului Tempy şi prof. Schmauch încrederea ce o au participanţii la C. C. P. P. în preşedintele lor.

Într-o atmosferă de reală însufleţire şi frăţietate, preşedintele Hromadka a încheiat sesiunea comitetului consultativ al C. C. P. P., cu bucuria unui bilanţ rodnic şi încurajator.

În duminica din 9 iunie s-a săvîrşit o Sf. Liturghie panortodoxă în Catedrala Sf. Chiril şi Metodie din Praga la care au luat parte: P. F. Patriarh Efrem al Gruziei, I. P. S. Mitropolit Ioan de Praga, I. P. S. Mitropolit Nifon din Liban, I. P. S. Arhiepiscop Nicodim din Moscova, I. P. S. Mitropolit Nicodim din Bulgaria, P. C. Arhim. Ilie din Gruzia, P. C. Arhim. Juvenalie de la Moscova, conducătorul misiunii Patriarhiei Ruse la Ierusalim, prof. M. Şesan, prot. Vasneţov, prot. ceh B. Aleş, prot. maghiar Feriz Berki de la Budapesta, prot. P. Sokolovski şi vicarul Mitropoliei ortodoxe cehoslovace J. Novak. Ca diacon a oficiat ieromonahul Nifon din Liban. S-a slujit în limbile paleoslavă, rusă, gruzină, arabă, bulgară, romînă, maghiară şi cehă.

Concomitent a avut loc în biserica evanghelică Salvator slujba ecumenică protestantă, la care au participat din partea ortodoxă I. P. S. Arhiepiscop Serghie din Berlin, exarhul Patriarhiei Ruse pentru Europa Centrală.

După masă a avut loc în catedrala Bisericii cehoslovace, condusă de patriarhul M. Novak, o liturghie solemnă săvîrşită în limba paleoslavă, în amintirea împlinirii a 1100 de ani de la venirea fraţilor apostoli Constantin-Chiril şi Metodie în Moravia şi de la iniţierea culturii superioare slavone.

Ministrul învăţămîntului şi Culturii, Fr. Kahuda, a oferit o recepţie festivă, seara, cu care ocazie şi-a arătat mulţumirea în legătură cu succesul sesiunii C. C. P. P.; au toastat pentru activitatea de viitor a C. C. P. P.: preşed. J. Hromadka, I. P. S. Arhiep. Nicodim, mog. romano-catolic Oliva, vicarul Arhiepiscopiei din Praga şi prof. W. Schmauch. Cei prezenţi îşi spuneau cu deosebită însufleţire «la revedere» în 1964.

Luni, 10 iunie, a avut loc şedinţa Comitetului Executiv, completată cu participarea membrilor din Comitetul pentru pregătirea adunării a doua din 1964. Cu această ocazie a fost stabilit programul sumar al şedinţelor Comitetului Executiv de la Agape-Italia, din septembrie 1963, şi de la Bucureşti, din 10-17 noiembrie 1963.

După obişnuita conferinţă de presă a urmat şedinţa comisiei pentru Informaţii, care a stabilit cîteva principii pentru continuarea publicării Buletinului C. C. P. P.

Pentru şedinţa comisiei «Pacea şi tineretul» a sosit de la Bucureşti prof. Şt. Alexe de la Seminarul din Mănăstirea Neamţ. Au fost de faţă 42 de membri. Referatul prof. Şt. Alexe a fost

aplaudat şi aprobat ca bază de discuţii pentru viitor şi s-a propus publicarea lui integrală. A fost un alt succes romînesc la această sesiune.

În zilele de miercuri şi joi, 12 şi 13 iunie a avut loc şedinţa comisiei «Pacea şi noile state», la care prof. M. Şesan şi Şt. Alexe au fost cooptaţi membri cu vot şi au participat activ la discuţii.

În fine, vineri 14 iunie, prof. M. Şesan a fost invitat în parohia evanghelică Dvakacioviţe de lîngă Peeduhice, cea mai veche comunitate evanghelică cehă, unde a vorbit despre viaţa Bisericii Ortodoxe, despre activitatea C. C. P. P. şi despre realizările Republicii Populare Romîne.

Rezoluţia finală este nu numai o oglindă a celor discutate la sesiune ci şi un apel mobilizator pentru toţi spre a susţine şi cu mai multă însufleţire străduinţa comună, pentru pace, aşa cum o îndeplineşte Conferinţa Creştină pentru Pace de la Praga.

Astfel, sub titlul «A trăi înseamnă azi a trăi împreună» se precizează că sesiunea Comitetului Consultativ al C. C. P. P. s-a ocupat cu toate problemele actuale social-politice importante, privindu-le prin prisma creştină spre a asigura biruinţa principiului păcii în lume. Pornind de la recunoaşterea faptului că răbdarea lui Dumnezeu are un scop evident, care este îndreptarea păcătosului, concluzia ce trebuie să o tragă orice creştin este aceea de a îndeplini voia Mîntuitorului cu privire la pacea lumii (1 Cor. 15, 58). În consecinţă dialogul în problema păcii mondiale nu este propagandă ci tocmai străduinţa de a fi creată o atmosferă sinceră paşnică în lume şi între oameni spre uşurarea discuţiilor de ordin înalt politic, şi spre înlăturarea piedicilor. În acest sens coexistenţa înseamnă lichidarea războiului rece care învrăjbeşte şi produce suspiciuni nejustificate, exprimate prin tot felul de măsuri care urcă tensiunea mondială. De aceea dezarmarea, încetarea experienţelor cu arme nucleare şi distrugerea acestor arme este un postulat justificat de la care nu se poate sustrage nici un om cinstit pentru nici un motiv sau pretext. În consecinţă, crearea de zone denuclearizate şi lichidarea bazelor militare pe teritorii străine este un alt postulat necesar pentru slăbirea tensiunii internaţionale. În acest sens e necesar să înceteze sistemul colonial şi să se îmbunătăţească relaţiile dintre popoare. În faţa acestor probleme actuale Biserica are datoria exprimată tocmai de Conferinţa Creştină pentru Pace de la Praga, de a susţine contacte între biserici şi variate organizaţii care urmăresc şi ele problema păcii mondiale şi de a le stimula şi mobiliza pentru opera păcii, în sensul cuvintelor Mîntuitorului Iisus Hristos şi a cîntării îngerilor la naşterea Domnului în Betleem: «şi pe pămînt pace»! Cu aceste gînduri C. C. P. P. se adresează tuturor creştinilor spre a-i sprijini lucrarea în vederea Adunării pancreştine pentru pace din 1964. Această adunare trebuie să fie expresia limpede a adevăratului Creştinism menit să ajute viaţa care a fost dată de Dumnezeu spre a fi întreţinută, şi nicidecum ameninţată şi chiar suprimată.

Prof. M. ŞESAN

ȘEDINȚA COMISIEI «TINERETUL ÎN SLUJBA PĂCII»

ȚINUTĂ LA PRAGA ÎN ZILELE DE 10 ȘI 11 IUNIE 1963

În zilele de 10 și 11 iunie a. c., a avut loc, la Praga, ședința Comisiei «Tineretul în slujba păcii», în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace (prescurtat C. C. P. P.). La începutul lunii iunie, Praga a găzduit și pe membrii Comitetului Executiv și ai Comitetului Consultativ ai C. C. P. P. Din partea Bisericii noastre au participat la lucrările acestor Comitete Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și Pr. Prof. Milan Șesan de la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu.

În cele ce urmează ne propunem să relatăm unele aspecte din lucrările Comisiei «Tineretul creștin în slujba păcii».

La lucrările acestei Comisii a luat parte un număr de 42 de reprezentanți ai tineretului creștin din diferite țări. Astfel, în afară de Comitetul restrîns format din Milan Opocensky, președintele Comisiei (R. S. C.), Reinhard Tietz, vicepreședinte (R. F. G.) și Klaudia Pilipiuk, secretar (U. R. S. S.), notăm cîteva nume cunoscute încă de la lucrările Conferinței Creștine pentru Pace din 1961 : Gillian Carver (Anglia), Heinrich Fink (R. D. G.), Adrienne Hermans (Olanda), Joachim Gneist (R. F. G.), Dr. Kálmán Huszti (Ungaria), Dr. Müller-Gangloff (Berlinul de Vest), Zdislav Pawlik (Polonia), Franco Perna (Italia), Prof. Șt. Alexe (R. P. R.), Arhim. Juvenalie Pojarkov (U. R. S. S.), Kaname Takado (Japonia), Key Jouasa (Brazilia), Bob van der Heide (Olanda) pastor în Senegal, Wilman Tanbopalan (Indonezia), Marcel Dietler (Elveția).

Membrii Comisiei au lucrat în 6 ședințe plenare și în ședințe restrînse. După ce s-a făcut rugăciunea în comun, Milan Opocensky, președintele Comisiei, a salutat prezența participanților, exprimîndu-și bucuria că tineri din diferite țări, Biserici și confesiuni s-au adunat laolaltă pentru a căuta mijloacele cele mai potrivite spre înfăptuirea și menținerea unei păci drepte în lume.

Expunînd programul de lucru, președintele Comisiei a precizat că această ședință are drept scop pregătirea celei de a doua sesiuni a Conferinței Creștine pentru Pace (C. C. P. P.). De aceea se cere participare activă la lucrări și fundamentare teologică a problemelor discutate; sugestiile venite din partea tuturor să țintească soluționarea practică a piedicilor care stau în calea înfăptuirii păcii.

Discuţiile Comisiei s-au purtat în jurul a trei teme : *Hotărîri* (G. Carver-Anglia), *Libertate* (R. Tietz-R. F. G.), *Speranţă* (Arhim. Juvenalie Pojarkov-U. R. S. S.) şi a *Propunerilor* prezentate de Prof. Şt. Alexe din partea Bisericii Ortodoxe Romîne.

La baza discuţiilor au stat, de asemenea, tezele prezentate mai înainte de către delegaţiile creştine din Cehoslovacia, Ungaria, Republica Federală Germană, Republica Democrată Germană, precum şi planul de lucru al Comisiei «Tineretul în slujba păcii», trimis participanţilor de Comitetul restrîns.

În legătură cu tema *Hotărîri* s-a accentuat că este necesar ca pacea să se întemeieze pe iubire, înţeleasă ca acţiune. Trebuie ca pacea să fie concretă, iar unitatea creştină să fie bazată pe bunăvoinţă. S-au căutat răspunsuri la întrebările : Ce putem face pentru ţările africane, care este hotărîrea noastră în legătură cu înlăturarea bazelor americane din Japonia (marşuri de pace, contacte cu ţările africane şi cu America Latină pentru a cunoaşte mai bine situaţia lor, militarea pentru distrugerea armamentului efort pentru creşterea încrederii între noi).

Problema colonialismului a fost reluată de R. Tietz care a vorbit despre *Libertate*. Cu acest prilej s-a subliniat faptul că în ţările colonialiste milioane de oameni, mai ales copii, mor de foame. Trebuie căutate căile potrivite pentru ajutorare. Nu este de ajuns de a se adresa un apel către tinerii creştini şi mai cu seamă africanilor, ci trebuie ajutaţi material, fără condiţii politice, cu scopul de a asigura acestor state libertatea.

În continuare, Arhim. Juvenalie Pojarkov a expus tema : «*Nădejdea creştină ca temelie însemnată a slujirii paşnice*». Pornind de la textul : «Iar Dumnezeul nădejdii să vă umple de toată bucuria şi pacea» (Rom. XV, 13), delegatul Bisericii Ortodoxe Ruse a subliniat că adevăratul creştin este chemat prin natura sa la înfăptuiri. Nădejdea creştină trebuie să fie însoţită de o neobosită voinţă pentru pace pe pămînt. Nădejdea creştină este activă şi străină de orice sentiment egoist. Discuţiile ce au urmat au scos în relief că nădejdea creştină este raţională şi că este o legătură strînsă între nădejde şi hotărîre. S-a discutat apoi posibilitatea unei colaborări între C. C. P. P. şi alte organizaţii creştine şi laice care urmăresc acelaşi ţel : realizarea şi menţinerea păcii pe pămînt.

În ziua de 11 iunie, primul care a luat cuvîntul a fost delegatul Bisericii Ortodoxe Romîne, Prof. Şt. Alexe, care a prezentat următoarele teze :

Dumnezeu a rînduit ca noi tinerii creştini de acum să trăim în acest veac, în care nu există sarcină mai importantă decît de a contribui la realizarea unei păci trainice între oameni şi popoare. Noi simţim această sarcină ca o poruncă a Mîntuitorului, care este «Dumnezeul Păcii» (Rom. XV, 33 ; I Cor. XIV, 33), căci El ne-a poruncit să avem pace între noi (Ioan XVI, 33), să fim «făcători de pace» (Mat. V. 9) şi să stăm cu tot sufletul în slujba păcii (Rom. XIV, 19).

1. — *Răspunderea tineretului creştin faţă de menţinerea păcii.* Se spune că tineretul este primăvara lumii şi viitorul ei. Iar viitorul se proiectează din viaţa prezentului. Pe măsură ce

tînăra generaţie creşte, pe umerii săi trece o parte tot mai însemnată din greutatea sarcinilor pe care trebuie să le rezolve societatea umană. Pătruns de răspunderea lui în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor şi faţă de propria lui soartă, tineretul creştin împreună cu întregul tineret al lumii este direct interesat în problemele care frămîntă lumea contemporană şi în special problema păcii. Apărînd pacea, apărînd vieţile tuturor oamenilor care sînt «prietenii noştri», dovedim dragostea noastră faţă de semeni, căci «mai mare dragoste decît aceasta nimeni nu are ca viaţa lui să şi-o pună pentru prieteni» (Ioan XV, 13).

2. — *Tineretul creştin şi solidaritatea creştină.* O condiţie de seamă pentru realizarea păcii în lume este şi armonia ce trebuie să domnească între creştini. Sf. Pavel a fost numit «Apostol al Neamurilor» şi el ne dă îndemnul: «Vă rog, fraţilor, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos..., să nu fie între voi dezbinări, ci să fiţi strîns uniţi într-un gînd şi într-o părere» (I Cor. I, 10); «pace să aveţi întreolaltă şi Dumnezeul dragostei şi al păcii va fi cu voi» (II Cor. XIII, 11); «siliţi-vă să păstraţi unitatea duhului în legătura păcii» (Efes. IV, 3).

Noi tinerii creştini de pretutindeni, ascultători ai poruncii Mîntuitorului de a ne iubi unul pe altul (Ioan XV, 17), să ne dăm mîna cu deplină încredere şi, peste tot ceea ce ne desparte, să ne rugăm laolaltă lui Dumnezeu ca să se aştearnă între noi gîndul iubirii şi al păcii, căci după aceasta va cunoaşte lumea că sîntem ucenicii Împăratului Păcii (Ioan XIII, 35).

Avem convingerea că bunăvoirea şi solidaritatea dintre creştini va însemna o mare forţă morală şi va aduce un mare serviciu umanităţii şi păcii în lume.

3. — *Tineretul creştin împotriva asupririi oamenilor.* Noi, tinerii creştini, afirmăm că obîrşia tuturor neînţelegerilor şi războaielor este păcatul sub forma lipsei de iubire faţă de aproapele, exprimată ca poftă a oamenilor după putere şi dorinţa de asuprire şi subjugare a altora. Căci zice Apostolul Iacob: «De unde vin războaiele şi de unde certurile dintre voi? Nu oare de aici, din poftele voastre care se luptă întru mădulările voastre?» (IV, 1). În timpul nostru, aceste pofte s-au vădit mai ales în asuprirea colonialistă şi neocolonialistă care au adus multă mizerie şi foamete în lume.

Mîntuitorul Iisus Hristos şi Sfinţii Apostoli au fost şi sînt nădejdi, lumini şi îndemnuri ale creştinilor pentru eliberarea de sub jugul păcatului şi a urmărilor lui în lume.

Urmînd calea arătată de Mîntuitorul şi Sfinţii Săi Apostoli, noi tinerii creştini, vedem în cei asupriţi şi înfometaţi pe fraţii noştri şi dorim să ne identificăm cu ei şi cu nevoile lor după cuvîntul Mîntuitorului: «Întrucît aţi făcut bine unora din aceşti fraţi mai mici ai mei, mie mi-aţi făcut» (Matei XXV, 40).

4. — *Tineretul creştin şi problema rasismului.* Tineretul creştin este îngrijorat că în unele părţi ale lumii se practică rasismul sub diferite forme.

Noi creştinii învăţăm că toţi oamenii au fost zidiţi după chipul lui Dumnezeu (Gen. I, 27); că toţi au acelaşi scop în viaţă: mîntuirea sufletului (Marcu VIII, 36-37) şi că pentru toţi s-a

jertfit pe cruce Domnul nostru Iisus Hristos (I Ioan II, 2); că «Dumnezeu a făcut dintr-un sînge întreg neamul omenesc ca să locuiască pe toată faţa pămîntului» (F. A. XVII, 26), că «El a dăruit duhul de viaţă şi a întocmit chipul fiecăruia» (II Macab. VII, 22-23).

Rasismul se ridică împotriva legii dumnezeeşti. Apostolul Petru ne spune: «Dumnezeu mi-a arătat să nu zic de nici un om că e spurcat sau necurat» (F. A. X, 28).

Sprijinindu-ne şi pe cuvîntul Apostolului Pavel: «Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este rob, nici slobod; nu mai este parte bărbătească şi parte femeiască, pentru că voi toţi una sînteţi întru Hristos Iisus» (Galat. III, 28), noi, tinerii creştini, ne solidarizăm cu popoarele de culoare care sînt fraţii noştri şi condamnăm metodele inumane şi necreştine, născocite de rasişti pentru reprimarea oamenilor.

Socotim util să se ia legătură cu tineretul creştin din ţările unde se practică rasismul, pentru a putea veni în ajutorul acestui tineret.

5. — *Ştiinţa şi tehnica în slujba păcii şi a vieţii.* Tineretul creştin este entuziasmat de progresele mari pe care le-a făcut ştiinţa şi tehnica în veacul nostru fiindcă «toată ştiinţa vine de la Dumnezeu. Ea a fost în tot timpul şi din veşnicie la El» (Is. Sirah I, 1). O preţuim deoarece «ea este mai scumpă decît toate bogăţiile şi nimic nu poate fi asemănat cu ea, orice am dori» (Proverbe III, 15). Dar, fiind de la Dumnezeu, ea trebuie folosită spre împlinirea voii lui Dumnezeu în lume, eliberîndu-l pe om de teama unui război îngrozitor. De aceea, în năzuinţele noastre pentru pace, apărăm cu hotărîre ideea ca descoperirile ştiinţei să fie folosite numai în scopuri paşnice, «căci nimic nu este mai propriu creştinului decît să fie făcător de pace» (Sf. Vasile cel Mare, *Epist.* CXIV, P. G., vol. XXXII, col. 528 B).

Noi militäm pentru solidarizarea organizată a tinerilor oameni de ştiinţă creştini ca ei să nu îngăduie folosirea ştiinţei în scopul distrugerii vieţii.

6. — *Tineretul creştin şi dragostea de patrie.* Tineretul creştin cultivă înalte sentimente de ataşament faţă de patria sa. În această privinţă, noi avem model pe însuşi Mîntuitorul care şi-a iubit patria sa şi a plîns amar că Ierusalimul n-a cunoscut căile care să-i aducă pacea (Luca XIX, 41-44), dar în acelaşi timp El S-a jertfit pe cruce pentru mîntuirea tuturor popoarelor.

Părinţii Bisericii ne oferă un exemplu deplin grăitor despre adevărata iubire de patrie. Astfel, Sf. Grigorie de Nazianz zice: «A cinsti pe mamă stă în firea oamenilor evlavioşi şi sfinţi. Dar unul are o mamă, altul altă mamă. Mama comună însă, a tuturor, este patria» (*Epist.* XXXVII, P. G., vol. XXXVII, col. 77 B).

Iubindu-şi patria, tineretul creştin este însufleţit de ideea libertăţii tuturor popoarelor şi de principiul că acelaşi drept pe care îl pretinzi pentru poporul tău să-l recunoşti fără rezervă şi pentru celelalte popoare.

Înţeleasă în felul acesta, iubirea de patrie devine una din cele mai trainice temelii a păcii între popoare.

7. — *Tineretul creştin şi convieţuirea paşnică a oamenilor.*

Noi, tinerii creştini, căutînd «pacea cu toată lumea şi sfinţenia» (Evrei XII, 14), îmbrăţişăm ideea conveţuirii paşnice a tuturor oamenilor şi popoarelor. Mai mult, noi dorim să facem slujba samarineanului milostiv faţă de toţi semenii noştri împlinind astfel şi îndemnul Apostolului Pavel: «Nu răsplătiţi nimănui răul cu rău. Purtaţi grijă de cele bune faţă de toţi oamenii» (Romani XII, 17).

Convieţuirea paşnică e climatul în care se pot culege «roadele păcii şi ale dreptăţii» (Evrei XII, 11), se poate realiza pacea pe care Mîntuitorul «a binevestit-o celor de aproape şi celor de departe» (Efes. II, 17), este starea în care «legămîntul de pace al lui Dumnezeu nu se va mai zdruncina» (Isaia LIV, 10).

Sîntem încredinţaţi, din iubire faţă de semeni, că convieţuirea paşnică va ajuta omenirea să treacă de la vechiul homo homini lupus la fericita stare de homo hominis frater.

8. — *Tineretul creştin şi dezarmarea.* Tineretul creştin este îngrijorat de cursa pentru înarmare care secătuieşte nenumărate bogăţii, naşte teamă şi ameninţă pacea. El îşi aduce aminte de cuvintele proorocului Isaia: «Încălţămintea cea zgomotoasă de om războinic şi haina cea stropită de sînge vor fi aruncate în foc şi mistuite de flăcări» (IX, 4) şi-şi uneşte puterile ca să vină acea vreme fericită cînd armele de luptă se vor preface în unelte de lucru (Isaia II, 4; Miheea IV, 3-4). «Legea lui Hristos conţine pacea şi mijloacele de a lupta împotriva războiului» (Sf. Vasile cel Mare, *Coment. la profetul Isaia*, 74, P. G., vol. XXX, col. 244 A).

Tinerii creştini iubesc viaţa şi consideră dezarmarea ca o garanţie că ei vor trăi această viaţă la un nivel material şi spiritual cît mai înalt posibil.

Propunem ca să se facă un apel către tineretul creştin al tuturor popoarelor şi mai ales către tinerii scriitori şi oameni de ştiinţă creştini ca să lupte cu toate mijloacele pe care Dumnezeu le-a pus la îndemînă pentru realizarea nobilei idei a dezarmării generale şi totale.

9. — *Educaţia tineretului creştin în duhul păcii.* Menţinerea păcii între popoarele lumii depinde într-o mare măsură de educaţia care se dă tinerelor generaţii. De aceea este necesar ca tineretul să fie educat în spiritul unei concepţii despre lume şi despre viaţă în centrul căreia să se afle ideea înfăptuirii şi menţinerii păcii în lume. În felul acesta un uriaş torent de energie, de inteligenţă, de vitalitate şi generozitate tinerească va fi pus în slujba propăşirii omenirii pe calea binelui şi a păcii.

Să înfăţişăm tineretului imaginea luminoasă a unei lumi fără arme, fără războaie, o lume paşnică bazată pe stimă, încredere, dragoste.

Tineretul creştin din Romînia constată cu bucurie că educaţia tinerei generaţii în ţara noastră se face într-o atmosferă prielnică păcii. Încă din anul 1960, Romînia a prezentat la a XV-a sesiune a Adunării Generale a O. N. U. propunerea privitoare la *Măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor păcii, respectului reciproc şi înţelegerii între popoare»*, idei ce sînt călăuzitoare în educaţia tineretului romîn.

Subliniem cu satisfacţie acordul deplin dintre ţelurile exprimate în această propunere ca şi cele din măsurile adoptate de Conferinţa Generală U. N. E. S. C. O. (Paris 1962) cu hotărîrea tineretului creştin de a promova şi a apăra pacea în lume.

Propuneri practice pentru activitatea Comisiei de lucru:

1. — Informare mai largă a tineretului creştin despre lucrările Comisiei a VIII-a «Tineretul în slujba păcii» a Conferinţei Creştine pentru Pace.

2. — Convocarea unei conferinţe de pace în lume la care să participe delegaţi din toate organizaţiile mondiale ale tineretului creştin.

* * *

Propunerile din partea Bisericii Crtodoxe Romîne au interesat prin varietatea problemelor tratate în spirit creştin, bogat fundamentate pe Sfînta Scriptură şi Sfinţii Părinţi ai Bisericii, precum şi prin sugestiile pentru activitatea Comisiei. Ele au servit ca bază discuţiilor de dimineaţă.

Au participat la discuţii: Z. Pawlik (Polonia), R. Tietz (R. F. G.), Dr. Kálmán Huszti (Ungaria), Michael Schwarz (Elveţia), Arhim. Juvenalie (U. R. S. S.).

S-a accentuat asupra fundamentării teologice şi a problemelor variate legate direct de viaţa tinerilor. Îndeosebi s-a accentuat legătura pe care tinerii trebuie să o aibă între ei pentru a se convinge că nu sînt izolaţi şi răspunderea pe care tineretul creştin trebuie să o aibă pentru mersul înainte al societăţii. Din tinereţe trebuie învăţată lumea să lucreze pentru pace.

La sfîrşitul discuţiilor, preşedintele Comisiei, Milan Opocensky, după ce a subliniat bogăţia materialului prezentat şi discutat, a propus ca tezele prezentate de delegatul Bisericii Ortodoxe Romîne să fie traduse în limba engleză (au fost prezentate în limbile franceză şi germană), tipărite şi trimise tuturor membrilor Comisiei pentru a fi studiate ca material de lucru pînă la următoarea şedinţă. Propunerea a fost acceptată în unanimitate.

Au mai fost de faţă: Prof. J. Hromadka, Preşedintele Comitetului Executiv, şi Prof. Pr. Milan Şesan, membru în Comitetul Executiv. La şedinţele următoare au mai participat: Patriarhul Bisericii Cehoslovace, Miroslav Novak, secretarul Comisiei «Pace şi Dreptate»; J. Cihak, secretar de coordonare al C. C. P. P.; J. Ondra, secretarul general al C. C. P. P.; L. Broz, secretarul Comisiei «Pacea şi Statele Noi», R. Ullmann, membru în Comitetul Executiv.

A fost pus în discuţie, în continuare, un proiect cu recomandările Comisiei «Tineretul în slujba Păcii» pentru continuarea lucrărilor în vederea celei de a doua sesiuni a Adunării pancreştine pentru pace. La discuţii au participat aproape toţi membrii Comisiei. Textul definitiv s-a fixat prin vot.

După precizarea textului, M. Opocensky a indicat unele procedee pentru lucrarea în viitor. În martie 1964, Comisia va ţine o nouă şedinţă de lucru în R. F. G. Pînă atunci se va ţine

legătura cu Comitetul restrîns, prin scrisori, trimiţîndu-se material: lucrări, probleme, sugestii.

Deoarece Comisia «Tineretul în slujb păcii» este cea mai numeroasă şi în ea se dezbat toate problemele legate de pace, preşedintele M. Opocensky a propus lărgirea Comitetului de lucru cu încă un vicepreşedinte. Este propus şi ales în unanimitate de voturi W. Tanbopalan (Indonezia).

J. Cihak a făcut propunerea ca membrii Comisiei să adîncească şi să dezvolte rezultatele discuţiilor de la Praga, luînd legătură cu comisiile de tineret filiale, prin seminarii, prin studiu comun, prin conferinţe etc. Necontenit trebuie stabilite contacte noi.

Încheind şedinţa, Milan Opocensky a mulţumit tuturor pentru participarea vioaie la discuţii, recomandînd ca munca în viitor să fie însoţită de rugăciune şi ca membrii să rămînă în contacte între ei şi în legătură cu Praga.

Lucrarea Comisiei de lucru *«Tineretul creştin în slujba păcii»*, de la Praga, a însemnat un aport deosebit la întărirea încrederii dintre tinerii creştini din diferite ţări, la verificarea mijloacelor întrebuinţate în propovăduirea păcii, la încredinţarea deplină că pacea va învinge, că omenirea este la începutul unei noi epoci mai bune, mai drepte, mai fericite, a unei epoci în care Dumnezeu «a curmat războaiele pînă la marginile pămîntului» (Ps. XLV, 9).

Prof. ŞTEFAN ALEXE

TRATATUL DE LA MOSCOVA CU PRIVIRE LA INTERZICEREA EXPERIENȚELOR CU ARMELE NUCLEARE ÎN CELE TREI MEDII

Delegați ai celor trei mari puteri — Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie s-au întrunit, potrivit înțelegerii înainte stabilite, în ziua de 15 iulie, la Moscova, unde într-o atmosferă caldă au purtat tratative cu privire la interzicerea experiențelor cu armele nucleare în atmosferă, în spațiul cosmic și sub apă.

Cele trei mari puteri nucleare, «proclamînd ca principal țel al lor realizarea cît mai grabnică a unui acord cu privire la dezarmarea generală și totală sub un strict control internațional, năzuind să obțină încetarea pentru totdeauna a tuturor exploziilor experimentale cu arma nucleară, pe deplin hotărîte să continuie tratativele în acest scop și dorind să pună capăt infectării mediului înconjurător cu substanțe radioactive», au încheiat un tratat prin care s-au obligat «să interzică, să prevină și să nu efectuieze nici un fel de explozii experimentale cu arma nucleară în atmosferă, dincolo de limitele ei, inclusiv spațiul cosmic, sub apă, inclusiv apele teritoriale și marea liberă».

Aplicarea prevederilor tratatului de la Moscova «va elimina infectarea atmosferei cu substanțe radioactive ce rezultă de pe urma experiențelor în atmosferă». Acordul încheiat va împiedeca, în același timp, producerea unor noi tipuri de arme nucleare «pentru perfecționarea cărora sînt necesare experiențe în mediile interzise de prevederile tratatului».

Fapt important pentru întreaga omenire este perspectiva politică pe care o deschide tratatul. Însuși comunicatul dat publicității la Moscova arată că, acordul încheiat «constituie un prim pas important spre destinderea încordării internaționale și întărirea păcii». Se vor face, fără îndoială, eforturi, pe de o parte, pentru a se ajunge la un pact de neagresiune între participanții la Organizația tratatului nord-atlantic și participanții la Tratatul de la Varșovia, iar, pe de altă parte, pentru a se realiza cît mai neîntîrziat «un acord cu privire la dezarmarea generală și totală sub un strict control internațional care va pune capăt cursei înarmărilor».

În ziua de 5 august a. c. reprezentanții celor trei mari puteri nucleare au semnat la Moscova într-un cadru sărbătoresc

tratatul pentru interzicerea experienţelor cu arma nucleară în atmosferă, în spaţiul cosmic şi sub apă.

Acordul încheiat, deschide perspectiva atenuării războiului rece, statornicirii climatului de încredere între popoare şi a păcii spre care aspiră toată omenirea.

Guvernul Republicii Populare Romîne, prin semnarea tratatului, şi-a dat adeziunea la acest important acord, şi a declarat că este gata să-şi aducă şi în viitor întreaga contribuţie la rezolvarea problemelor vitale pentru cauza păcii.

De la un capăt la altul al lumii, tratatul este considerat ca un pas important pe calea destinderii încordării internaţionale. Toţi oamenii privesc astăzi cu linişte şi mulţumire la viitorul lor. Muncitorul din uzine şi de pe ogoare lucrează cu însufleţire fiind convins că va fi pace; agricultorul smulge pămîntului roade cu încrederea că s-au pus temeliile înţelegerii, savantul studiază în linişte cu certitudinea că descoperirile sale vor sluji viaţa; artistul creează cu sentimentul că opera sa este o chemare la înfrăţire şi activitate constructivă.

Slujitorii şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Romîne, ca toţi fiii poporului nostru, înţeleg că, marile puteri ale lumii, conducători cu simţ de răspundere, încheind tratatul cu privire la interzicerea experienţelor nucleare, «au ales viaţa». Ei sînt înaripaţi de nădejdea nezdruncinată că acest tratat constituie o realizare epocală.

Lupta stăruitoare pe care au desfăşurat-o popoarele ani de zile — şi alături de ele slujitori şi credincioşi ai cultelor — pentru interzicerea experienţelor nucleare, pentru statornicirea climatului de încredere şi pace are, astăzi,ca rezultat acordul încheiat la Moscova. Această luptă va continua cu mai multă însufleţire pînă cînd primejdia războiului va fi definitiv eliminată.

Ca fii ai păcii, ca lucrători harnici în «Via Domnului», slujitorii şi credincioşii Bisericii Ortodoxe Romîne vor fi alături de aspiraţiile profunde şi universale ale fiinţei umane. Ei vor lupta cu perseverenţă şi în viitor pînă cînd toate «săbiile vor fi prefăcute în pluguri», pînă cînd pe pământ va fi «pace şi bunăînvoire».

Pr. SC. PORCESCU

MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA IERI ȘI AZI

Între comorile de artă bisericească din Moldova de Nord, la loc de cinste se numără și Mănăstirea Moldovița, care străjuiește de veacuri pe valea rîului cu același nume. Începuturile acestei așezări călugărești sînt învăluite în negura vremurilor de demult. Credincioși dreptmăritori din satele ascunse în codri și călugări stăruitori în lucrarea cea izbăvitoare au înălțat Domnului acel locaș, care, în vremurile de restriște prin care a trecut Moldova, a păstrat vie și neștirbită flacăra ortodoxiei.

Voievozii Mușatini, ctitori de țară și de tocmeli mai durabile și-au îndreptat privirile spre această mănăstire așezată în apropierea drumurilor care legau Moldova și Transilvania, au înzestrat-o și ocrotit-o pentru a-și îndeplini menirea ei. Mai mult decît înaintașii săi, Alexandru cel Bun, voievod care a înălțat Moldova la culmi de slavă, a înconjurat cu atenție părintească Mănăstirea Moldovița, zidind din nou biserica unde se prăznuiește hramul Bunei Vestiri, oblăduind și sprijinind cu autoritatea sa voievodală acest sfînt așezămînt pentru ca lucrările care se săvîrșeau în chiliile de acolo să fie de mult folos țării și Bisericii dreptmăritoare.

Biserica zidită de Alexandru cel Bun, însă, în primele decenii ale veacului al XVI-lea, a fost lovită de o năprasnică și rea întîmplare. Domnitorul Petru Rareș, alegînd un loc mai potrivit, a zidit în anul 1532 biserica ce se vede și astăzi. Potrivit datinilor călugărești, voievodul ctitor a zidit chilii, poate și o casă domnească, pe care le-a înconjurat cu ziduri puternice și turnuri înalte de apărare. Cîteva zeci de ani mai tîrziu, Episcopul Efrem al Rădăuților a ridicat clisiarnița în care aveau să fie adăpostite veșmintele, epitafele, cărțile de slujbă, vasele liturgice și toate celelalte odoare bisericești ale mănăstirii.

Biserica lui Petru Rareș, zveltă și armonic proporționată este clădită potrivit principiilor arhitectonice și planurilor statornicite în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare. Se deosebește, însă, de bisericile anterioare prin pridvorul deschis și prin fermecătoarele picturi desfășurate pe toată fațada exterioară.

Ca multe alte așezări călugărești, Mănăstirea Moldovița a fost pentru credincioșii ortodocși, în trecut, o făclie călăuzitoare, o candelă aprinsă.

În sfîntul locaș zidit de Petru Rareș s-au înălțat cu rîvnă

şi evlavie adîncă rugăciuni pentru mila, viaţa, pacea şi mîntuirea tuturor; s-a propovăduit dumnezeiasca şi izbăvitoarea învăţătură a Mîntuitorului; s-a binevestit dreptatea şi dragostea, cinstea şi omenia în lume.

În chiliile mănăstireşti, vieţuitori harnici şi cuvioşi au copiat şi au împodobit cu îndelungă zăbavă texte de slujbă şt de îndrumare bisericeaccă.

Multă vreme, între zidurile Moldoviţei a fiinţat o şcoală la care au parodisit călugări şi egumeni destoinici.

Fiind aşezată în apropierea Transilvaniei şi Maramureşului, Mănăstirea Moldoviţa a fost, mai cu seamă în secolul al XVIII-lea, liman de scăpare şi întărire pentru credincioşii ortodocşi din acele părţi, împovăraţi de necazuri şi silnicii. Se ştie din bătrîni şi din însemnări că mulţi credincioşi ortodocşi din Rodna, Năsăud, Vişeu, Moisei şi din alte părţi de peste crestele Carpaţilor au ascultat cu luare aminte la această mănăstire cuvînt de îndrumare şi de zidire creştinească.

Moldoviţa, tezaur de mare preţ al poporului nostru, a fost un focar viu de cultură bisericească, un amvon care a propovăduit şi păstrat neştirbită credinţa dreptmăritoare şi aşezămintele ortodoxe statornicite cu veacuri în urmă.

Deşi, pe de o parte, vădeşte, însuşirile alese ale voievodului ctitor, şi măiestria meşterilor care l-au înălţat, iar, pe de altă parte, a înscris în istoria culturii vechi a poporului nostru pagini de mare cinste, această mănăstire, totuşi, nu s-a bucurat de atenţia cuvenită în trecut. Nepăsarea oamenilor de altădată au lăsat urmări dureroase şi la Moldoviţa: acoperişul bisericii grav deteriorat, fundaţia expusă infiltraţiilor apei, zidurile de incintă şi turnurile rănite de dintele necruţător al vremii, clisiarniţa — un morman de ruine. În locul măreţiei şi farmecului de odinioară, cercetătorul întîlnea la Moldoviţa neorînduială şi tristeţe.

Astăzi, conducerea statului nostru, în cadrul stăruitoarei şi patrioticei acţiuni de protecţie, consolidare şi restaurare a monumentelor istorice, a redat Moldoviţei înfăţişarea originară.

Alături de acţiunea pentru statornicirea relaţiilor frăţeşti între oameni şi popoare, de rîvna pentru tot ceea ce este bun şi folositor omului, de avîntul clocotitor pentru zidirea unei orînduiri de belşug şi mulţumire, moştenirea culturală a poporului nostru este în atenţia binevoitoare a conducerii de stat. Numeroase monumente istorice, între care sute de biserici şi mănăstiri şi-au redobîndit, cu sprijinul material şi tehnic al conducerii de stat, înfăţişarea pe care o aveau în vremurile de demult.

Mănăstirea Moldoviţa, ca alte multe sfinte locaşuri istorice din Arhiepiscopia Iaşilor, în atmosfera de muncă ce însufleţeşte pe toţi fiii poporului nostru a fost restaurată şi reînnoită în cursul anilor 1954-1959 cu sprijinul preţios al statului acordat prin Departamentul Cultelor, Direcţia Monumentelor Istorice şi Mitropolia Moldovei şi Sucevei. Acoperişul bisericii este în întregime refăcut şi în aşa fel fragmentat pentru a ieşi la iveală silueta cu particularităţile arhitectonice ale turlei; fundaţiile şi

soclul au fost consolidate: drenul din jurul bisericii a fost repus în stare de funcţionare; zidurile incintei şi turnurile au fost completate, rostuite şi acoperite cu învelitoare de şiţă; chiliile şi clisiarniţa au fost aproape total reconstruite. În urma lucrărilor efectuate, acest minunat odor al patriei noastre se impune acum prin măreţie şi frumuseţe.

Splendida policromie a faţadelor bisericii Moldoviţa, operă a pietăţii şi sîrguinţei creştine ortodoxe, decoraţia geometrică florală a ştergarelor, ţesăturilor, covoarelor, bondiţelor şi a îndătinatelor ouă pascale din regiunea monumentului, operă a imaginaţiei creatoare şi ingeniozităţii poporului, constituie un ansamblu armonios cu efecte fermecătoare.

Slujitorii şi credincioşii Bisericii strămoşeşti aduc prinos de cinstire aleasă înaltei conduceri de stat pentru atenţia acordată monumentelor istorice bisericeşti cu încredinţarea că vor veghea cu mare luare aminte la buna păstrare a bisericilor şi mănăstirilor reînnoite. Folosirea, buna păstrare şi chivernisire a tezarului ortodox strămoşesc sînt cerute şi impuse de conştiinţa fiecăruia dintre noi.

† *IUSTIN*
MITROPOLITUL MOLDOVEI ŞI SUCEVEI

MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA

MONUMENT DE ARHITECTURĂ

lucrările de restaurare efectuate în 1954–1959

Ca multe mănăstiri din țara noastră, așezarea călugărească de la Moldovița va fi fost la origine un schit care s=a dezvoltat pînă a ajuns la ceea ce se cunoaște documentar sub numele de Mănăstirea Moldovița [1]).

Fiind situată în apropiere de drumurile care duceau spre Ar=deal, așezarea călugărească de la Moldovița a atras atenția celor dintîi domnitori ai noului stat feudal al Moldovei. Nu se cunoaște însă pînă acum nici un document istoric din secolul al XIV=lea în care această mănăstire să fie pomenită în vreun fel. La începutul secolului al XV=lea, mănăstirea ființa. Alexandru cel Bun, la 31 octombrie 1402, «dăruiește sfintei Mănăstiri Moldovița două mori în Baia, una înnăuntrul tîrgului și alta la marginea tîrgului și jumă=tate din altă moară de sladniță și patru sălașe de tatari asemenea în Baia. Și nimeni nu trebuie să se amestece la acestea și nimeni să nu împovăreze pe acești tatari cu vreo slujbă domnească. Iar cine va fi Domn după Domnia Sa, Acela să nu strice această danie și întăritură, făcută *Prea Curatei Născătoarei de Dumnezeu*" [2]).

Deși acest document nu este deplin «concludent» cu privire la întemeierea Mănăstirii Moldovița, totuși, el arată că această așe=zare călugărească la începutul secolului al XVI=lea ființa. Faptul că acestei mănăstiri i s=au dăruit mori și sălașe de tatari mai arată că la această mănăstire erau, de bună seamă, călugări mulți.

Tot Alexandru cel Bun, la 18 noiembrie 1409, dăruiește «Vama Moldoviței mănăstirii Bunei Vestiri a Preacuratei Născătoare de Dumnezeu care=i la Moldovița» [3]). Documentul cel nou, ca și cel din 31 octombrie 1402, lasă să se întrevadă că la acea mănăstire existau călugări mulți cărora li se asigurau prin daniile domnești condițiuni bune de viață.

---

1) Ștefan Balș-Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldovița*, Editura Teh-nică, București 1958, pag. 11; Al. Bocănețu, *Mănăstirea Moldovița*, 1938, pag. 1-7.

2) *Documente privind Istoria Romîniei, Moldova, veacul XIV-XV*, vol. I, pag. 13, București 1955: M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, pag. 45, Iași 1931.

3) *D. I. R., Moldova veacul* XIV-XV, pag. 19; M. Costăchescu o. c., p. 73.

Cele două documente, dar mai cu seamă cel de=al doilea, mai arată că hramul bisericii din Mănăstirea Moldoviţa era «Buna Vestire a Preacuratei Născătoare de Dumnezeu».

Lipsind ştirile istorice documentare, nu se poate preciza dacă vechea biserică de la Mănăstirea Moldoviţa a fost o construcţie de lemn sau de piatră. Un uric din 15 februarie 1410, prin care Domnitorul Alexandru cel Bun «a miluit mănăstirea noastră din nou zidită ce=i la Moldoviţa»[4]), arată limpede că cea de=a doua biserică din acea mănăstire a fost clădită din piatră de Ale=xandru cel Bun. In împrejurări şi datorită unor cauze necunoscute, biserica zidită de Alexandru cel Bun s=a prăbuşit. Ruinele ei se văd pînă astăzi la cîteva sute de metri est de actuala mănăstire şi arată clar că biserica avea pronaos, naos şi altar[5 a]).

Atît Alexandru cel Bun cît şi urmaşii săi în scaunul Moldovei au înzestrat Mănăstirea Moldoviţa cu sate şi moşii şi i=au acor=dat diferite privilegii şi scuteli[5 b]). Posedînd un important domeniu feudal care asigura bune condiţii de viaţă călugărilor, Mănăstirea Moldoviţa pe vremea lui Alexandru cel Bun a jucat un rol cultu=ral bisericesc de mare însemnătate. Mulţi din vieţuitorii de acolo caligrafiau şi împodobeau cu măestrie texte religioase[6]). Existenţa celor două broderii la Mănăstirea Moldoviţa: *Epitaful* egumenului Anastasie din anul 1484 şi *Epitaful* dăruit acestei mănăstiri de Ştefan cel Mare, zece ani mai tîrziu[7]), ar putea face loc ipotezei că la această aşezare călugărească funcţiona un atelier de bro=derie[8]).

Faza a doua din istoria Mănăstirii Moldoviţa se încheie prin prăbuşirea – în urma unui cataclism – a bisericii pe care a zidit=o Alexandru cel Bun[9]).

In deceniul al patrulea al secolului al XVI=lea, Domnitorul Petru Rareş a înălţat o nouă biserică mai spre vest, cu hramul pe care l=a avut şi vechea biserică, a zidit incinta care închidea pe patru

---

4) *D. I. R., Moldova, veacul XIV-XV*, pag. 21 ; M. Costăchescu, o. c., p. 75-76.

5 a) Dr. S. Reli, *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei*, pag. 170, 1937.

5 b) *D. I. R., Moldova, veacul XIV-XV* ; M. Costăchescu vol. I şi II ; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare vol. I şi VI; D. I. R., veacul XVI, Moldova*, vol. I, 1501-1550, Bucureşti 1953 ; M. Costăchescu, *Documen-tele moldoveneşti de la Bogdan Voievod, 1504-1517*, Bucureşti 1940 ; M. Cos-tăchescu, *Documentele moldoveneşti de la Ştefăniţă Voievod, 1517-1527*, Iaşi 1944 (mai multe documente cu privire la Mănăstirea Moldoviţa).

6) La Mănăstirea Dragomirna se păstrează mai multe manuscrise din care unele sînt copiate în secolul al XV-lea la Moldoviţa.

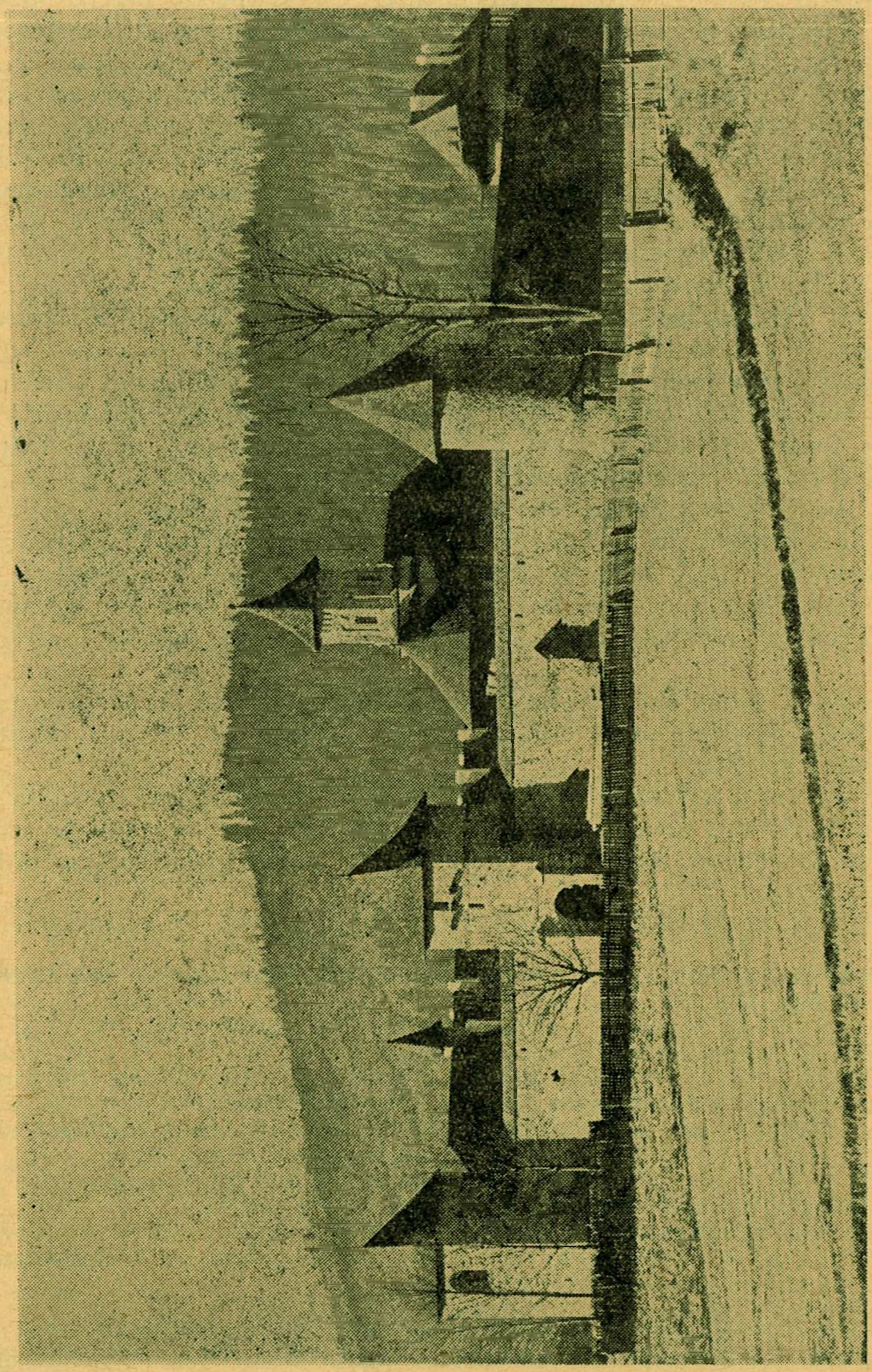
7) Pînă în anul 1962 acest epitaf se păstra la Mănăstirea Suceviţa. Încheindu-se lucrările de restaurare la Moldoviţa, epitaful a fost readus la această mănăstire şi aşezat în clisiarniţă.

8) Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *o. c.*, pag. 17.

9) Nu se cunosc, din lipsă de documente, cauzele şi timpul cînd s-a prăbuşit biserica. Tradiţia nu este nici ea deplin lămuritoare ; potrivit celor consemnate de dr. Daniel Werenka, *Topographie der Bukovina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Osterreich 1774-1785*, pag. 67, cauza prăbuşirii ar fi fost o rupere de nori ce s-a produs în primele decenii ale secolului al XVI-lea sau o alunecare de teren. Aceleaşi cauze sînt amintite şi de Dr. S. Reli în lucrarea *Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei* 1938, pag. 170.

laturi curtea mănăstirii, cele trei turnuri de pe laturea estică şi, poate, o casă domnească alipită colţului de nord-vest [10]).

«Petru Rareş, moştenind de la tatăl său, Ştefan cel Mare, în-

Mănăstirea Moldoviţa după lucrările de restaurare.

tre altele, dragostea de cultură, a înscris o frumoasă pagină de glorie» în evoluţia [11]) arhitecturii moldovene.

---

10) Ştefan Balş-Corina Nicolescu, o. c., pag. 14.
11) Paul Henry, *Les Eglises de la Moldavie du Nord des origines à la*

Ca şi celelalte arte, în general, arhitectura în secolul al XVI-lea urmează liniile fixate în vremea lui Ştefan cel Mare. Pe vremea marelui voievod se mai construiau încă biserici boiereşti şi chiar domneşti din categoria «bisericilor sală» [12]),dar ingeniozitatea meşterilor locali şi, firește, unele influenţe din afară au statornicit construirea bisericilor în plan triconc [13]). La unele din bisericile zidite de Ştefan cel Mare – Putna, Neamţ şi Dobrovăţ – întîlnim o nouă încăpere între pronaos şi naos, anume gropniţa sau camera mormintelor. «Deosebit de intersante sînt bolţile acestor clădiri; turla navei este aşzată pe un sistem de arcuri treptate pe care unii cercetători au încercat să-l explice printr-un împrumut din arhitectura armenească, pe cînd alţii văd şi aici o adaptare a metodelor de construcţie derivată din arhitectura în lemn.

In sensul ultimei ipoteze, sistemul introdus de meşterii moldoveni e chemat să rezolve în mod original problema stabilităţii bolţilor şi constituie o soluţie paralelă dar deosebită de cea realizată în Ţara Romînească» [14]). «Consecvenţa care se observă în evoluţia constructivă a bisericilor moldoveneşti demonstrează existenţa unor organizaţii de şantiere locale, cu tradiţii proprii» [15]). Pe vremea lui Ştefan cel Mare însă alături de băştinaşi apar şi străini, probabil poloni. Ei au introdus contraforturile, portalurile şi ferestrele gotice. Turnurile clopotniţe de la Sf. Ioan Piatra Neamţ şi Sf. Nicolae-Popăuţi-Botoşani sînt construite în forma şi după procedeele uzitate în Polonia [16]). «Paramentul de piatră brută, alternată cu cărămidă, este un procedeu adoptat din ambianţa balcanică; la fel articularea faţadelor prin arcade oarbe, brîiele de firide şi ocniţe dispuse sub cornişe, ca şi folosirea cărămizilor şi discurilor smălţuite» [17]).

Trecerea de la stilul arhitectonic statornicit pe vremea lui Ştefan cel Mare la stilul adoptat de meşterii din vremea lui Petru Rareş se face prin Biserica Sf. Gheorghe din Suceava zidită de Bogdan cel orb şi Ştefăniţă. La această biserică întîlnim, mai cu seamă, la arhitectura interioară elementele şi formele de la Biserica Înălţarea Domnului din Mănăstirea Neamţ.

Sub Petru Rareş meşterii continuă,în general, tradiţia lui Ştefan cel Mare, însă desfăşoară principii şi îmbogăţesc evoluţia artei locale şi o pregătesc pentru *a asimila inovaţiile venite din afară* [18]). Prima biserică – Pobrata – zidită de Petru Rareş în anul 1530, este asemănătoare cu biserica Sf. Gheorghe din Suceava atît prin aspectul exterior cît şi prin planul ei. Interiorul acestei biserici este asemător mai mult cu interiorul bisericii Înălţarea de la Neamţ. Alungirea se datoreşte pe de o parte încăperii celei noi – camera mormintelor – iar pe de alta exonartexului. Acest gen de biserică

---

fin de XVI-e siécle, arhitecture et peinture, Paris 1930, pag. 135; Virgil Bilciurescu, *Almanahul parohiei ortodoxe romîne din Viena, pe anul 1963*, pag. 178.

12) *Istoria Romîniei*, vol. II, pag. 722, Bucureşti 1962.

13) *Idem. Ibidem.*

14) *Idem*, pag. 724.

15) *Idem*, pag. 726.

16) *Idem.*

17) *Idem*, pag. 728.

18) Paul Henry, *o. c.*, pag. 142; Virgil Bilciurescu, *Almanahul parohiei ortodoxe romîne din Viena*, 1963, pag. 178.

la care se întîlnesc cele cinci încăperi interioare: exonartex, nartex, gropniţă, naos şi altar, va fi cel obişnuit în Moldova pînă la fine=le secolului al XVI=lea. Fapt important este că la Pobrata (1530), Humor (1530) şi Moldoviţa (1532), primele biserici zidite de Petru Rareş, «apare acea schimbare de concepţie în felul de tratare a fa=ţadelor, în care pictura obţine precădere asupra arhitecturii şi ajun=ge să îmbrace în întregime pereţii exteriori cu un covor multicolor, care, în mod surprinzător, a înfruntat veacurile în ciuda climei ne=prielnice. Acest nou fel de împodobire a faţadelor, caracteristica principală a bisericilor înălţate în vremea lui Petru Rareş, va fi aplicat chiar la paramentele unor biserici mai vechi, cum sînt Bă=lineşti, Voroneţ şi Arbore.

«Pridvorul deschis, străpuns de arcade, care dă atîta monu=mentalitate faţadelor de la Humor şi Moldoviţa, reprezintă a doua inovaţie importantă a meşterilor vremii. Rezultat al unei evoluţii ce poate fi urmărită de la pridvorul cu ferestre mici al bisericii Mănăstirii Neamţ (1497), la pridvorul încă închis dar cu ferestre mari şi înalte de la Pobrata (1530), arcadele deschise ale Humorului (1530) şi Moldoviţei (1532) ajung să înlocuiască ferestrele ini=ţiale»[19]). Intre noile elemente arhitectonice din vremea lui Petru Ra=reş este tainiţa (camera tezaurului) aşezată deasupra camerei mor=mintelor[20]).

La aceste modificări pe care le întîlnim la cele dintîi biserici zidite de Petru Rareş se mai adaugă unele elemente de plastică decorativă, cum sînt profilele unor tocuri de uşi şi ferstre, şi alte motive în stilul Renaşterii împămînteníte de meşterii transilvăneni pe care i=a folosit acest domnitor[20 a]).

Cu toate aceste modificări «părţile componente ale bisericlor re=petă formele precedente cunoscute, atît ca plan şi alcătuire anteri=oară, cît şi ca procedee constructive şi materiale puse în operă. Astfel, sub stratul de pictură care acoperă pereţii se găseşte piatră de rîu amestecată cu cioplitură de carieră în părţile inferioare ale clădirii şi cărămizi de format mare lucrate cu rosturi mici în părţile superioare (bolţi, arcuri, turle). Piatră cioplită în blocuri mari, fă=ţuite şi profilate pe suprafeţele vizibile, este folosită la fel la anca=dramentele uşilor şi ferestrelor, la contraforturi şi la soclu. Turla zveltă se înalţă deasupra naosului—unele din bisericile zidite de Pe=tru Rareş nu au turle—pe baze stelate suprapuse şi spijinite pe siste=mul de arcuri în diagonală»[21]).

Biserica zidită de Petru Rareş la Mănăstirea Moldoviţa, în apropiere de vechea biserică prăbuşită, este unul din cele mai inte=resante şi mai frumoase monumente de artă din vremea acestui domnitor. Pisania în limba slavonă, fixată în peretele dinspre mia=

---

19) Şt. Balş-Corina Nicolescu, *o. c.*, pag. 27-28; P. Constantinescu-Iaşi, *Nartexul în artele bizantine sud slave şi romîne*, pag. 207, Iaşi 1927; *Istoria Bisericii Romîne*, vol. I, pag. 449, Bucureşti 1957.

20) *Istoria Bisericii Romîne*, vol. I, pag. 448, Bucureşti 1957.

20 a) N. Iorga, *Documente romîneşti în arhivele Bistriţei* pag. XXI, Bucureşti 1899; Hurmuzachi, *Documente...* Vol. XV, pag. 445; Al. Lapedatu, *Meşterii bisericilor moldovene în secolul XVI*, în Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, 1912, pag. 24. Bucureşti 1912.

21) Şt. Balş-Corina Nicolescu, *o. c.*, pag. 28.

zăzi a exonartexului, arată limpede cine este ctitorul bisericii cum şi anul construcţiei: «*Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh, iată eu robul Stăpînului meu Iisus Hristos, blagocestivul Io Petru Voievod prin mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldovei, fiul lui Ştefan Voievod cel Bătrîn, am făcut şi am isprăvit acest hram în numele Bunei Vestiri a Preacuratei Noastre Stăpîne Născătoare de Dumnezeu şi Pururea Fecioară Maria în anul 7040 (1532) şi s-a sfinţit în luna septembrie 8, fiind igumen Ştefan şi s-a zugrăvit în anul 7045 (1537) fiind igumen Avram*».

Noul locaş de la Mănăstirea Moldoviţa, zidită de Petru Rareş este asemănător cu cel de la Humor înălţat cu doi ani mai înainte. Asemănarea se datoreşte, de bună seamă, faptului că ambele biserici au fost clădite de aceiaşi meşteri.

Atît la Moldoviţa cît şi la Humor întîlnim «acelaşi caracteristic pridvor deschis ale cărui arcade înalte se ridică pe toată înălţimea faţadei şi aceeaşi încăpere a tainiţei, aşezată la etaj, deasupra gropniţei dintre naos şi pronaos»[22]). Biserica de la Mănăstirea Moldoviţa are, ca şi cea de la Humor, în afară de pridvorul deschis, nartexul (pronaosul), gropniţa (camera mormintelor), naosul şi altarul, dar se deosebeşte de aceea prin dimensiunile ei mai mari: 32,80 lungime, 10,00 lăţime (în naos) şi 25,20 înălţime (turla); în afară de aceasta, ea are o turlă construită pe două baze suprapuse deasupra naosului «iar pridvorul cu trei arcade în loc de două –ca la Humor– reprezintă o formulă mai bună»[23]).

Intreaga faţadă a bisericii este înveşmîntată cu picturi în frescă executate în anul 1537 adică cinci ani după încheierea lucrărilor de zidărie. Sub stratul de picturi apare un al doilea strat de tencuială în frescă»[24]). «Pe acest strat mai vechi se află reprezentată o imitaţie de zidărie din cărămidă aparentă, cu rînduri alternate de cărămizi albastre şi roşii despărţite prin rosturi albe. Această decoraţie executată în răstimpul celor cinci ani cît se ştie că a rămas biserica nezugrăvtă, arată în ce fel înţelegeau meşterii acelor vremi să dea o înfăţişare îngrijită, fie chiar provizorie, monumentului, pînă la primirea finisajului definitiv»[25]).

Redăm, în continuare, descrierea bisericii ca monument de arhitectură, făcută de St. Balş şi Corina Nicolescu[26]): Pridvorul de formă dreptunghiulară, al acestei biserici, are cinci arcade mai deschise, în arc frînt la partea superioară; trei arcade sînt orînduite pe faţada dinspre vest, iar pe faţadele laterale cîte una. Arcada din axa faţadei principale cît şi cele două laterale sînt mai scurte decît celelalte, avînd dedesubtul lor intrările în pridvor, arcuite la partea superioară ca şi arcadele de deasupra.

«Bolţile pridvorului sînt împărţite în trei suprafeţe inegale prin două arcuri dublouri: cea din mijloc are formă patrată, iar cele-

---

22) *Idem*, pag. 31.
23) *Idem*.
24) *Idem*.
25) *Idem*, pag. 35; Gh. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacul XVI*, Bucureşti 1928, pag. 37.
26) „*Mănăstirea Moldoviţa*“, Bucureşti 1958.

laterale sînt dreptunghiulare. Atît suprafaţa centrală cît şi cele laterale sînt boltite «în cruce» prin intersecţia a doi cilindri.

«Intrarea în pronaos se face printr=un portal de piatră lucrat în stil gotic, aşezat în axa bisericii. Uşa dreptunghiulară, cu un ancadrament profilat de piatră, dublat de un al doilea ancadrament în arc frînt, tot de piatră profilată şi cu timpan plin în partea arcuită, este înscrisă într=un al treilea ancadrament de piatră de formă dreptunghiulară. Profilurile de tip gotic, adînc scobite, ale celor trei ancadramente sînt dispuse într=un plan oblic în raport cu faţa zidului. Foaia uşii din lemn de stejar masiv, căptuşită cu fîşii de tablă de fier ţintuită în cuie cu floare lată, are broasca şi clanţa veche cu mînerul în formă de frunză. In spatele uşii se mai păstrează încă drugul de lemn alunecînd în grosimea zidăriei, care asigură trainica zăvorîre a intrării.

«Pronaosul, de formă dreptunghiulară, este bine luminat prin patru ferestre mari şi înalte, dispuse cîte două în pereţii laterali sud şi nord. Lucrate în arc frînt, caracteristic goticului, cu timpane de piatră traforate şi colonete mediane care le împart în două pe toată înălţimea lor, ele sînt aşezate la faţa exterioară a zidului, cu parapetul oprit peste nivelul soclului. Spre interior glafurile, depăşind grosimea parapetului, mai îngustă decît zidul, sînt prelungite în jos pînă la nivelul pardoselii.

«Deosebit de frumoasă apare bolta aşezată la o înălţime bine proporţionată faţă de dimensiunile încăperii. Sistemul de boltire cu opt arcuri întretăiate, interesant ca rezolvare constructivă şi de un mare efect decorativ, este acelaşi cu cel de la pronaosul bisericii Sf. Gheorghe din Hîrlău, zidită de Ştefan cel Mare, primul de acest fel în Moldova (1492), şi de la biserica lui Petru Rareş de la Pobrata (1530). Intre cele patru arcuri mari sprijinite pe console, care determină spaţiul pătrat central şi calota sferică aşezată deasupra prin mijlocirea obişnuitelor triunghiuri sferice (pendentivi) din colţuri, este intercalat în locul celor patru arcuri moldoveneşti în diagonală, un sistem de opt arcuri întretăiate. Trebuie semnalat că procedeul este diferit, din punct de vedere constructiv, de cel moldovenesc, la care arcurile în diagonală se desprind dintr=o suprafaţă verticală cilindrică. Cele opt arcuri folosite aici sînt pe jumătate înglobate într=o zonă sferică. In primul sistem, arcurile apărînd cu o grosime mare la partea lor superioară, dau impresia de construcţie robustă, dar greoaie, potrivită în cazul susţinerii turlei aşezate deasupra lor, pe cînd aici construcţia, mai puţin vizibilă şi cu grosimea arcurilor mult redusă, este mai elegantă şi de mai mare efect decorativ.

«Ţinînd seama de numeroasele documente cunoscute, care ne arată prezenţa unei importante colonii de armeni emigraţi în Moldova încă din veacul XIV, de priceperea lor în arta de a clădi şi de asemănarea care se constată între aceste arcuri întretăiate şi cele ale unor monumenre mai vechi din Armenia se poate presupune că apariţia lor în Moldova se datoreşte vreunui meşter armean cunoscător al acestui procedeu, care a ştiut să transpună în zidărie de cărămidă construcţia de piatră folosită în ţara sa. Inrudirea care apare între bolta de la Moldoviţa şi acelea ale bisericilor din Horakest şi din Horanaşat, de pildă, este incontestabilă.

«Din pronaos, printr=o uşă dreptunghiulară împodobită cu un

ancadrament profilat de piatră cu cornișă așezată deasupra, se pă=trunde în camera mormintelor, de formă dreptunghiulară, scundă și boltită în semicilindru, în care se găsește mormîntul episcopului Efrem. Adăpostit sub baldachinul cu boltă de cărămidă tencuită și colonete de piatră, el se află alipit de peretele dinspre nord.

«Printr=o scară circulară cu trepte masive de piatră, pe jumă=tate scobită în grosimea zidului din colțul de nord=vest, se ajunge într=o încăpere la etaj de aceleași dimensiuni și boltită la fel cu cea de jos. Aici erau păstrate odoarele bisericii în nișe anume adîncite în pereți.

«Atît gropnița de la parter cît și tainița de la etaj sînt lumi=nate printr=o singură fereastră mică dreptunghiulară, deschisă în peretele dinspre sud.

«Printr=o ușă simetrică și identică ușii dinspre pronaos, se trece mai departe în naos. De formă dreptunghiulară și lărgit la mijloc prin cele două abside laterale, acesta este prelungit spre răsărit cu absida altarului încadrată de nișele adînci ale proscomidiei și diaco=nicului prevăzute în grosimea zidului. Absidele laterale, semicirculare în interior și poligonale cu cinci laturi în exterior, cît și absida altarului, mai adîncă și cu șapte laturi în exterior, sînt boltite în sfert de sferă». Tîmpla înaltă care desparte naosul de altar este sculptată cu măiestrie și poleită cu aur. Se presupune că o parte a tîmplei este din vremea lui Petru Rareș; altă parte, între care și crucea de deasupra, este săvîrșită potrivit unei inscripții de «Boul Vistiernic, în zilele evlaviosului Domn Ieremia Moghilă Voievod, în anul 7101 (1593) luna iunie 19».

«Cîte o fereastră dispusă în axa celor trei abside, de dimensi=uni mult mai mici decît cele ale pronaosului, la care se adaugă, în mod neobișnuit, încă o fereastră în peretele de sud, în fața tîmplei, dau lumina necesară încăperilor. Aceste ferestre, cu un arc ușor frînt la partea superioară, au un ancadrament de piatră cu profiluri gotice format din baghete întretăiate. Proscomidia și diaconicul au și ele cîte o ferestruică mică și îngustă, încadrată cu o ramă simplă de piatră.

«Peste spațiul naosului se ridică turla înaltă, circulară în interior și octogonală în exterior, așezată pe două baze suprapuse de formă stelată cu opt vîrfuri. Intreg masivul de zidărie al turlei și al bazelor sale este susținut prin obișnuitul procedeu de boltire mol=dovenesc cu arcuri suprapuse. Peste primul rînd de patru arcuri mari pornite pe console, care reduc spațiul dreptunghiular la un patrat, se ridică, prin mijlocirea cunoscuților pendentivi de colț, un prim cilin=dru, din pereții căruia se desprinde al doilea rînd de patru arcuri așezate în diagonală față de cele inferioare. Deasupra lor, cu dia=metrul astfel micșorat, se înalță tamburul cilindric al turlei, închis cu o calotă sferică la parte superioară.

«Pentru echilibrarea împingerilor date de arcurile mari trans=versale, pereții laterali nord și sud sînt proptiți în exterior cu cîte doi contraforți masivi ridicați pînă la nivelul nașterii bolților. Un al cincilea contrafort, mult mai mic, oprit la înălțimea pragului ferestrei, este așezat în axa absidei altarului».

Spre deosebire de bisericile zidite de Ștefan cel Mare, în ulti=

mul deceniu al domniei sale, la care faţadele sînt bogat decorate cu discuri smălţuite orînduite sub cornişă sau cu cuburi de cărămizi, de asemenea smălţuite, dispuse în linii în jurul bisericilor sau perpendicular pe soclu, biserica înălţată de Petru Rareş la Mănăstirea Moldoviţa este înveşmîntată pe toată suprafaţa exterioară cu picturi în frescă executate în anul 1537, la cinci ani după încheierea lucrărilor de construcţie.

Din decoraţiile executate pe faţadă în anul 1532 «se mai păstrează doar rîndul ocniţelor mici înşirate sub cornişă, pe turlă şi în corpul bisericii, precum şi firidele alungite ale absidelor poligonale, dispuse cîte una pe fiecare latură».

Pictura, întocmai ca un covor policrom, se desfăşoară «peste ocniţe şi firide, peste suprafaţa netedă a pereţilor şi peste feţele contraforţilor. Numai ancadramentele de piatră profilată ale ferestrelor pronaosului, copertinele contraforţilor şi soclul cu copertina sa de piatră profilată îşi mai păstrează materialul aparent»[28]).

«Soclul din piatră brută aparentă este acoperit cu blocuri de piatră profilată şi este lărgit la partea inferioară cu o bancă lată executată tot din blocuri mari de piatră făţuită. Cele trei intrări în pridvor, care întrerup soclul, sînt încadrate cu rame de piatră.

«Cornişa bisericii este executată în mod excepţional din zidărie de cărămidă tencuită cu profiluri liniare trase. Este posibil să fi existat o cornişă originară de piatră, din care nu s-a găsit nici o urmă.

«Turla octogonală înălţată peste cele două baze stelate suprapuse este astăzi tencuită, dar fragmentele de pictură, păstrate încă pe bazele recent degajate de acoperişul sub care se găseau ascunse, arată că şi ele erau zugrăvite. Pereţii turlei, străpunşi pe patru laturi de ferestre dreptunghiulare cu ancadramente de piatră profilată şi întăriţi pe celelalte patru laturi prin contraforţi cu copertinele împodobite cu cruciuliţe de piatră, sînt împărţiţi în trei registre bine distincte. La partea inferioară, un soclu uşor lărgit se opreşte la nivelul pragului ferestrelor. La mijloc, un rînd de firide îngemănate, dispuse cîte două pe fiecare latură, încalecă alternativ ferestrele şi contraforţii. La partea superioară scoasă în relief la fel ca şi soclul, un număr îndoit de ocniţe înguste şi alungite se înşiră sub cornişă.

«Acoperişul bisericii, cu învelitoare din şiţă de brad, nu mai păstrează formele sale din vechime. Pînă în anul 1954, cînd s-au făcut modificări parţiale pentru degajarea bazelor turlei, el îngloba aproape în întregime cele două baze stelate formînd partea inferioară a turlei. Tabloul votiv aflat în pictura din interior, unde vechile forme apar foarte bine precizate, arată că acoperişul înalt cu pante repezi, aşezat peste corpul din faţă al bisericii, avea în jurul turlei acea caracteristică de nivelare a coamei menită să degajeze bazele şi să accentuieze linia verticală şi zvelteţea turlei, care apare în toate reprezentările votive ale mormintelor din acea epocă»[29]).

---

27) Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *o. c.*, pag. 39.
28) *Idem*, pag. 40.
29) *Idem*, pag. 41-42.

«Decoraţia sculptată în piatră a bisericii din Moldoviţa se mărgineşte, ca şi la toate celelalte monumente moldoveneşti, la elemente de arhitectură. Ancadramentele de ferestre şi uşi, copertina soclului, cornişele-lintel ale uşilor interioare şi, într-o epocă mai tîrzie, chivotul mormîntului episcopului Efrem, sînt toate împodobite cu o bogată profilatură cioplită în piatră. In cea mai mare parte din această decoraţie este evidentă influenţa preponderentă a artei gotice arătînd încă o dată rolul pe care l-au jucat meşterii cioplitori de piatră veniţi de peste munte.

«Ferestrele mari au timpane de piatră traforată lucrată în stilul gotic denumit «raionant».

«Ferestrele mici de la gropniţă şi de la abside, în arc frînt, au ancadramente dreptunghiulare cu profiluri gotice, ale căror, baghete încrucişate la partea superioară, au baze sculptate, rezemate pe un plan înclinat la partea inferioară. Mici scuturi sculptate decorează colţurile de la încrucişarea baghetelor principale.

«Portalul, încadrat de soclul cu copertină, are obişnuitele profiluri din «cave»-uri şi muluri gotice, cu bazele sculptate rezemate pe planul înclinat al postamentului uşii. Timpanul prins în arcul frînt al ancadramentului este decorat cu o frumoasă pictură reprezentînd Buna Vestire, hramul bisericii.

«Uşile interioare sînt singurele elemente unde influenţa gotică este micşorată prin înrîurirea noului stil al Renaşterii, care apare în tratarea profilurilor. Această influenţă nouă se vede în cornişa-lintel de piatră, aşezată deasupra uşilor gropniţei, cu profiluri clasice.

«Pisania are la partea superioară o cornişă gotică mică întoarsă pe marginile laterale şi sprijinită pe mici scuturi decorative folosite drept console» [30]).

Pietrele de mormînt din secolul al XVII-lea «sînt decorate cu motive florale asemănătoare cu cele de la mobilierul» de lemn din acelaşi secol.

«Chivotul, aşezat peste mormîntul episcopului Efrem, ca un baldachin boltit, sprijinit pe coloane scurte de piatră, deşi de formă gotică, are drept motive sculpturale frînghii împletite şi răsucite alternînd cu ciubuc în solzi» [31]).

Piatra de pe mormîntul episcopului Efrem «uşor înălţată deasupra pardoselii, este încadrată cu un chenar decorat cu vrej meandric şi flori de cerceluş, urmat de o inscripţie slavonă frumos sculptată. Cîmpul este ornamentat cu frunze de spin stilizate, flori şi boboci de lalea, desenate cu un contur precis şi regulat» [32]). Insemnarea următoare arată că Episcopul Efrem este autorul gropniţei: *„Această gropniţă şi-a făcut-o şi împodobit-o sieşi Prea Sfinţitul părintele nostru chir Efrem, episcop de Rădăuţi, în zilele evlaviosului şi de Hristos iubitului nostru Domn Io Radu Voievod în anul 7127 mai“* (1619). Pe lespedea aşezată pe mormîntul episcopului Efrem se află însemnarea următoare: *„Acesta este mormîntul preasfinţitului nostru părinte chir Efrem, episcop de Rădăuţi, în care este şi îngropat... în anul 7134“.*

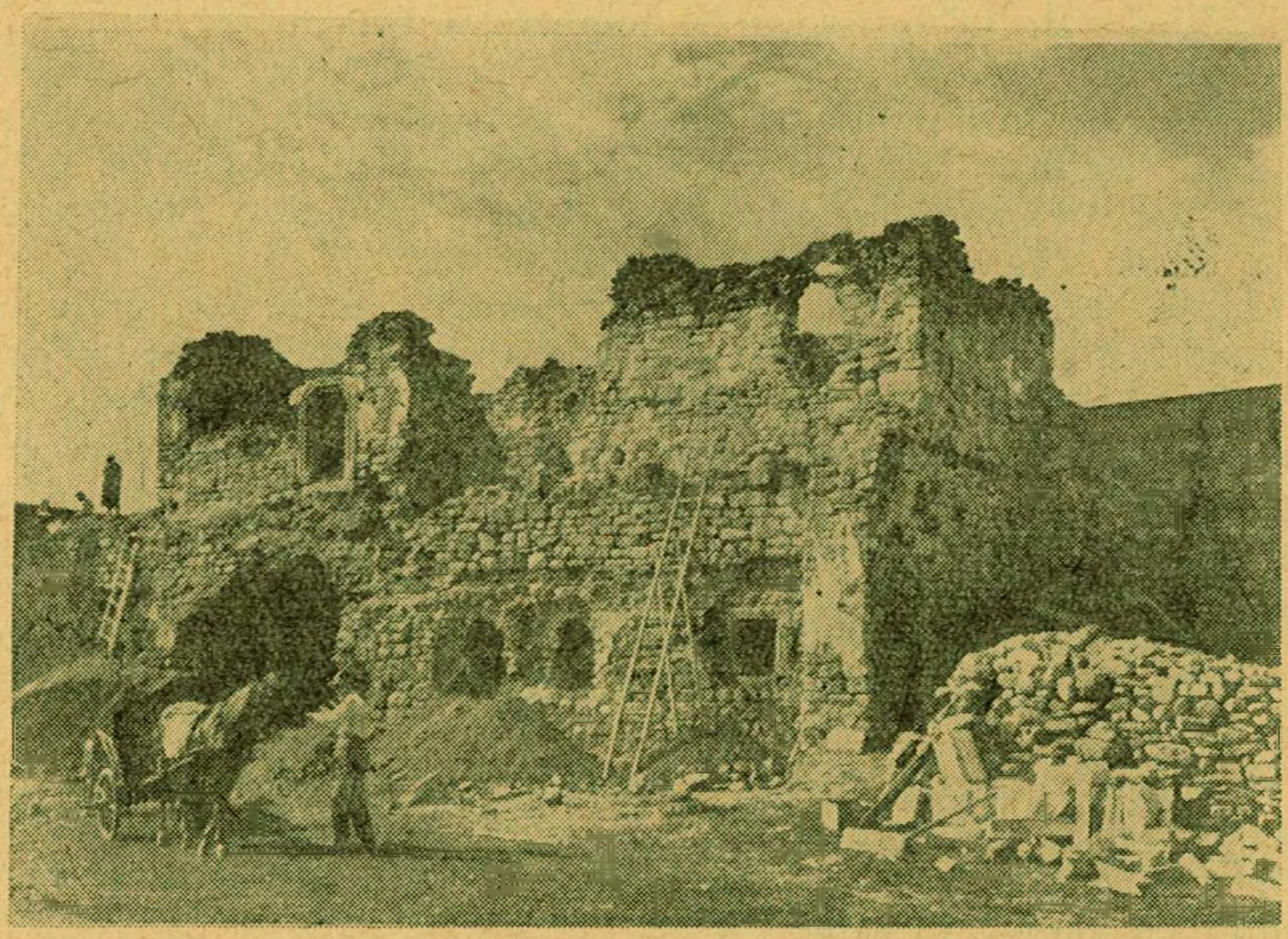
---

30) *Idem*, pag. 42-46.
31) *Idem*, pag. 46.
32) Idem.

Pietrele de mormînt cu inscripţie, care se păstrează în pronaos, arată că în această încăpere au fost înmormîntaţi: *Măria* soţia lui George Drăgănovici † 1621; *Ana* sora lui Constantin Stîrcea † 1637; *Antimia* soţia jupînului Corostian; boierul *Turcu*; boierul *Pătraşcu Oană*. In exonartex sînt mormintele episcopilor: *Anastasie* al Romanului † 1657 şi *Georgie* al Romanului † 1666.

CLISIARNIŢA

In partea de nord-vest a incintei se află o clădire care se numeşte *Clisiarniţa*. Această clădire a fost zidită de Episcopul Efrem al Rădăuţilor la începutul secolului al XVII-lea după cum arată textul pisaniei: *„Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu*

Clisiarniţa înainte de restaurare.

săvîrşirea Sfîntului Duh iată eu robul Stăpînului meu Iisus Hristos, Efrem Episcop de Rădăuţi, am făcut această clisiarniţă în numele lui Iisus Hristos şi al Prea Curatei Născătoare de Dumnezeu în zilele lui Io Constantin Voievod şi s-a săvîrşit în zilele lui Io Ştefan Voievod. S-a început în luna martie 26 în anul 7118 (1610) şi s-a săvîrşit în luna lui august 7120 (1612); s-a făcut cînd era egumen Agaton“.

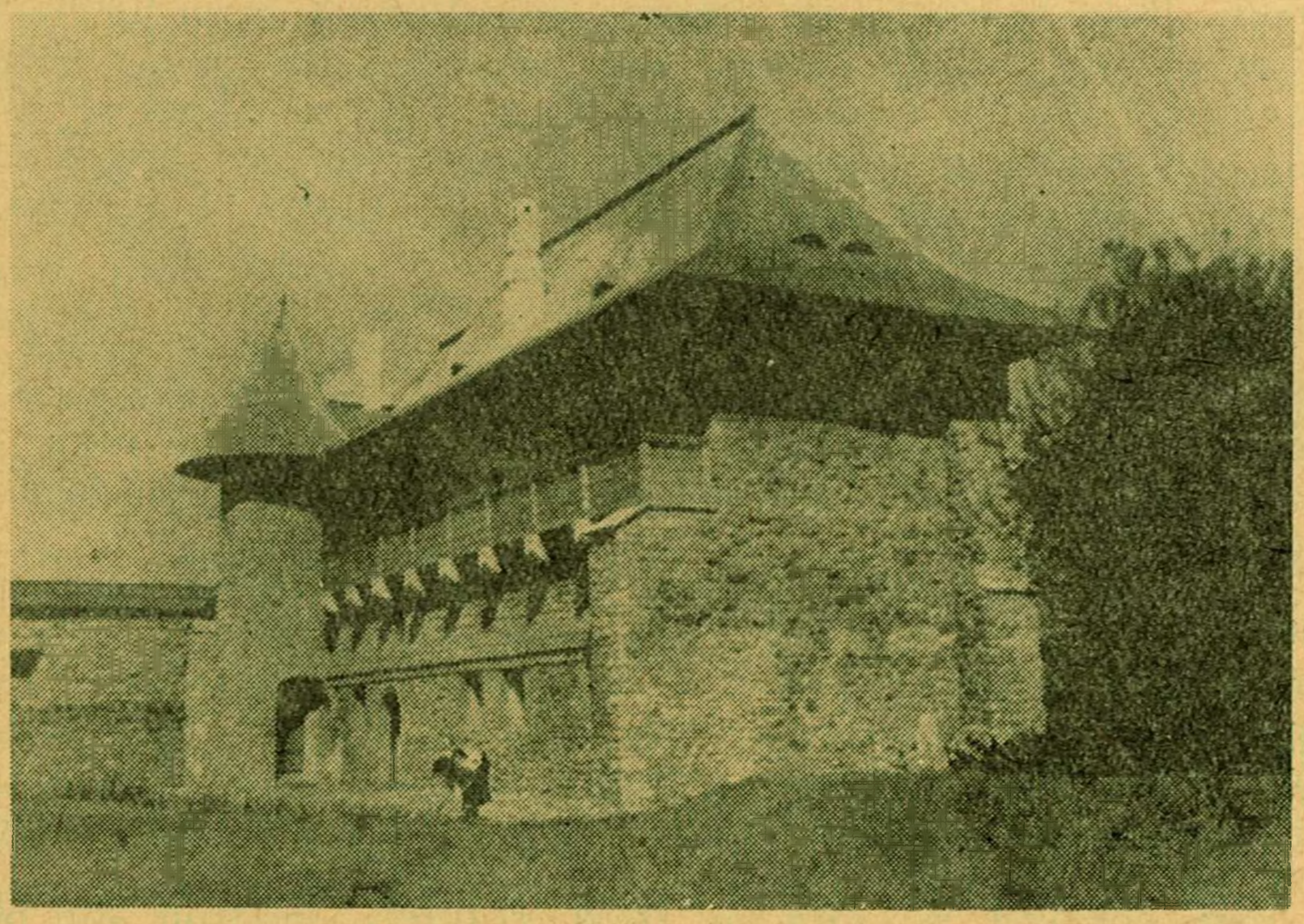
In clisiarniţă se adăposteau odoarele, veşmintele, epitafele şi în general obiectele care erau folosite la cultul religios.

«Zidită pe un plan dreptunghiular, îndreptată cu faţa spre sud şi cu spatele alipit zidului de incintă mai vechi, clisiarniţa are parter şi etaj, ziduri de la 1 m. pînă la 1,50 m. grosime şi este construită din bolovani de rîu amestecaţi cu piatră brută de carieră şi bolţi de cărămidă. Camerele de la etaj şi parter «sînt bol-

tite, unele cu bolți semicilindrice iar altele cu bolți pătrunse (semici=lindrice cu lunete în coaste)» [33]).

«Ferestrele și ușile exterioare au ancadramente de piatră și glafuri adînci spre interior, iar în pereții camerelor numeroase nișe prevăzute în grosimea zidului» [34]).

Trecerea de la parter la etaj se face prin mijlocirea unei scări circulare fixată într=un turn rotund care a fost adăugat ulterior. Spre nord=vest, deasupra unei porțiuni a parterului a fost construit «un foișor pe stîlpi de lemn cu vederea deschisă înspre vale». De=a lungul fațadei, la nivelul inferior al etajului «se întinde un balcon de lemn fără stîlpi» care se sprijină pe retragerea zidului și pe cinci console masive de piatră». Acoperișul are «pante repezi și streașină mare pe console»; «învelitoarea este de șiță din lemn de brad». In=

Clisiarnița după restaurare.

treaga fațadă dinspre sud și est a clisiarniței «este decorată cu brîuri de cărămidă în zimți». Sculptura clisiarniței ca și a bisericii este dominată de motive gotice și clasice. «Formele și profilurile gotice ale ușii vechi de la etaj se înrudesc mult cu ușa interioară a bisericii de la Humor. Iar colțurile superioare apar, însă, săpate în relief plat, acele rozete decorative cu motive florale, caracteristice veacului XVII. Ușile interioare și ferestrele au toate profiluri clasice de felul celor de la ușile interioare ale bisericii» [35]).

«Paramentul de piatră brută al fațadelor, înviorat de brîurile de cărămidă și de blocurile masive de piatră de talie ale ușilor și ferestrelor» fiind în armonie cu zidurile de incintă și cu turnurile dinspre est, «a fost lăsat cu materialul aparent» [36]).

---

33) *Idem*, pag. 63.
34) *Idem*, pag. 67.
35) *Idem*, pag. 71.
36) *Idem*.

ZIDURILE INCINTEI, TURNURILE, CHILIILE

Petru Rareş, de bună seamă, a împrejmuit ctitoria sa de la Moldoviţa cu ziduri puternice şi cu turnuri. Zidurile, «executate din piatră brută», sînt înalte de ó m.; deşi grosimea zidului este 1,20 m., din loc în loc este sprijinit pe faţa exterioară de contraforţi [37]). Necesitatea unei bune apărări a acestei mănăstiri a impus obişnuitele «metereze înguste spre exterior şi cu glafurile lărgite spre interior» cum şi a drumului de strajă. Meterezele de pe laturea de est şi de nord a zidului au fost astupate la începutul secolului al XVII-lea [38]).

La mijlocul laturei dinspre est a incintei se află *turnul de intrare,* construit în plan pătrat din piatră brută. Acest turn «cuprinde un parter străpuns de gangul intrării şi două etaje înălţate deasupra. Bolta gangului de intrare, semicilindrică şi cu lunete sprijinite pe console mici de piatră, este împărţită în două printr-un arc dublou. Arcadele intrării, încadrate cu doi contraforţi pe ambele faţade, exterioară şi interioară, sînt decorate cu medalioane sculptate şi stau sprijinite pe console puternice de piatră împodobită cu motivul frînghiei împletite» [39]).

Etajul întîi are o încăpere boltită semicilindric şi două ferestre aşezată în axă, iar al doilea are o încăpere acoperită cu o calotă sferică ridicată pe trompe de colţ şi trei ferestre cu o deschidere rotundă de diametru mic spre exterior. Legătura între etaje se face printr-o scară circulară din turnul rotund alipit în partea de sud vest [40]).

Ca şi la clisiarniţă, întîlnim brîuri de «cărămizi aşezate în dinţi». Ca elemente sculptate avem unele motive florale şi geometrice «care decorează fiecare colţar al arcadelor», «frînghia împletită de la console» şi unele reprezentări «de animale stilizate» care apar pe arcade. Elementele sculptate asemănătoare cu cele de la clisiarniţă şi de la mormîntul episcopului Efrem arată că turnul din mijloc a fost refăcut la începutul secolului al XVII-lea [41]).

Spre nord-est se află un *turn rotund,* construit din piatră brută, cu două încăperi – parter şi etaj – despărţite prin podea de lemn, iar spre sud-est se află *turnul clopotniţă,* construit în plan pătrat, de asemenea din piatră brută. Incăperea de la parter a acestui turn este boltită semicilindric, iar cea de la etaj – camera clopotelor – «este boltită cu o calotă sferică sprijinită pe trompe de colţ» [42]).

Urmele temeliilor adosate zidului dinspre nord arată că Petru Rareş sau urmaşii săi au zidit o casă domnească unde se află acum clisiarniţa.

Corpul de *chilii* dinspre sud, reconstruite cu prilejul lucrărilor de restaurare, «înlocuieşte fostele construcţii» [43]) de bună seamă tot chilii călugăreşti.

---

37) *Idem*, pag. 78.
38) *Idem*, pag. 14-15.
39) *Idem*, pag. 78.
40) *Idem*.
41) *Idem*, pag. 87.
42) *Idem*, pag. 90.
43) *Idem*, pag. 91.

LUCRĂRILE DE RESTAURARE

Mănăstirea Moldoviţa deşi monument istoric de mare importanţă, ca şi alte comori de artă ale poporului romîn, n=a fost ocrotită şi păstrată cu atenţia cuvenită. Nepăsarea oamenilor de altădată a lăsat şi la Moldoviţa ca şi la alte monumente istorice bisericeşti de artă urme dureroase. Picturile exterioare ale bisericii şi însăşi clădirea au avut de suferit deoarece acoperişul a stat, ani de=a rîndul, complet deteriorat; zidurile incintei, turnurile şi chiliile, pînă în anul 1954, nu erau decît un morman de ruine. Totul dădea «o tristă impresie de neîngrijire, nedemnă de frumosul monument de artă» [44]).

După cel dintîi război modial, s=au efectuat unele lucrări la Mănăstirea Moldoviţa, dar o acţiune stăruitoare de aducere a acestui monument istoric bisericesc la forma pe care a avut=o pe vremea lui Petru Rareş a început abia în anul 1954, în atmosfera de mari înfăptuiri din patria noastră.

Conducerea de stat, în cadrul acţiunii de protecţie, consolidare şi restaurare a monumentelor istorice bisericeşti a acordat, prin Departamentul Cultelor, Direcţia Monumentelor Istorice şi Mitropolia Moldovei şi Sucevei, importante sume de bani pentru efectuarea lucrărilor de restaurare de la Moldoviţa.

Lucrările de reparaţii şi de restaurare la Moldoviţa au început în anul 1954. Rînd pe rînd «a fost îndepărtată tencuiala cu mortar de ciment de la soclu, al cărei strat impermeabil împiedecînd libera trecere a umezelei o împingea spre interior, deteriorînd tencuielile la partea inferioară a pereţilor şi ameninţînd pictura; zidăria de piatră brută a soclului a fost lăsată aparentă».

Acoperişul a fost învelit cu şiţă de brad. Invelitoarea de tablă a turlei, după ce s=a refăcut acoperişul şi streaşina, potrivit formelor pe care le are în tabloul votiv, a fost înlocuită cu şiţă de brad. In cadrul lucrărilor efectuate, la acoperişul bisericii au fost degajate bazele turlei scoţîndu=se «la iveală cîteva fragmente de pictură care arată că aceste baze fuseseră iniţial aparente» [45]).

Clisiarniţa ale cărei ruine «erau acoperite de bălării şi arbuşti, care dislocaseră zidăria cu rădăcinile lor» a fost restaurată în cursul anilor 1955=1957. Prin îndepărtarea pămîntului şi molozului s=au obţinut preţioase elemente cu privire la forma originară a acestei clădiri. Au fost determinate, astfel, felul bolţilor, nivelul pardoselii, ancadramentele profilate ale uşilor şi ferestrelor. Refacerea etajului s=a săvîrşit «pe baza studiului unor fotografii mai vechi în care apar unele elemente azi dispărute» [46]). Potrivit unor indicaţii pe care le=au dat săpăturile, turnul circular care face legătura între parter şi etaj «a fost adăugat ulterior».

«Faţada nu a putut fi refăcută în întregime după date sigure, din cauza dispariţiei unor elemente – balcon, cornişă, uşi – încă înainte de a se fi făcut vechile fotografii. Fragmentele de brîie în zimţi păstrate la parter şi etaj, consolele de piatră indicînd existenţa

---

44) *Idem*, pag. 95.
45) *Idem*, pag. 96.
46) *Idem*, pag. 106.

unui balcon, ancadramentele de piatră încă existente, nişele de deasupra intrărilor la parter şi etaj, precum şi vechile fotografii au ajutat însă la restaurarea ei» [47]). Deşi paramentul, potrivit indicaţiilor pe care le=au dat săpăturile, «era tencuit şi văruit», cu prilejul lucrărilor de refacere a clădirii «s=a hotărît menţinerea materialului aparent» [48]).

«Zidul de împrejmuire şi turnurile au fost curăţate de porţiunile de tencuială rămase pe alocuri şi apoi rostuite şi lăsate aparente pentru a dobîndi aceeaşi înfăţişare cu restul zidăriei aparente de pe laturile nord şi vest» [49]).

Clădirea, adosată pe laturea de sud a incintei «complet restructurată în anul 1954, mai păstrează unele urme din vechea arhitectură» [50]). In această clădire, cu prilejul lucrărilor de restaurare au fost fixate chiliile călugăreşti, paraclisul, trapeza şi alte încăperi. Ca şi la clisiarniţă, turnuri şi zidul împrejmuitor, paramentul exterior a rămas în material aparent.

In urma lucrărilor de restaurare efectuate în cursul anilor 1954=1959, Mănăstirea Moldoviţa apare ca un monument de artă de toată măreţia. Străjuind de veacuri, pe valea rîului cu acelaşi nume, la umbra codrilor învăluiţi de pitoresc şi farmec, acest sfînt locaş este un fel de document în care găsim ştiri preţioase cu privire la Petru Rareş, voievodul ctitor, la epoca sa de mari realizări culturale şi mai cu seamă la meşterii artişti care vădesc pricepere şi însuşiri de neîntrecuţi constructori.

Recăpătîndu=şi forma pe care a avut=o la început, în urma lucrărilor de restaurare, Moldoviţa va purta cu ea şi în viitor sîrguinţa şi dragostea poporului nostru pentru nemuritoarele sale comori de artă.

S. P.

---

47) *Idem*, pag. 107.
48) *Idem*, pag. 108.
49) *Idem*, pag. 109.
50) *Idem*, pag. 109.

PICTURA BISERICII DE LA MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA

Pictura în frescă care împodobește bisericile moldovenești din veacurile XV=XVI (mai ales Voroneț, Bălinești, Sf. Ilie=Suceava, Pătrăuți, Sf. Gheorghe=Hîrlău, Mănăstirea Humorului, Moldovița, Arborea, Sucevița), formează una din cele mai originale pagini din istoria artei bizantine în special și a celei universale în general. Alături de arhitectură, de unele obiecte cu valoare istorică și artis=tică (manuscrise, broderii, argintărie etc.), pictura constituie mai ales elementul care dă acestor monumente o importanță deosebită. Ea a cunoscut o înflorire deosebită în veacul al XVI=lea. Dacă veacul al XV=lea, în special epoca lui Ștefan cel Mare, a fost acela al arhitecturii, în schimb, veacul următor, poate fi socotit pe drept cuvînt veacul de aur al vechii picturi moldovenești. «Aceasta nu pentru că epoca precedentă nu ne=a lăsat fresce, și încă foarte fru=moase; dar, în afară de faptul că frescele din veacul al XVI=lea s=au păstrat mai bine și pot fi studiate mai ușor, în acest veac pic=tura moldovenească cunoaște cea mai mare dezvoltare; ea acopere acum în întregime și cele mai mici părți nu numai în interior dar și în exterior unde stăpînește, ca o suverană de necontestat; în acest veac artiștii, credincioși pînă la scrupulozitate tradițiilor bizantino=sîrbe, îndrăznesc totuși să fie ei înșiși, adică să=și arate originalita=tea lor, fie în tematica iconografică, fie în realizarea artistică, fie în viața puternică ce se degajă din figurile zugrăvite de ei» [1]).

Se știe că în mod obișnuit bisericile se pictează în interior, iar exteriorul, fiind supus diferitelor intemperii, este decorat cu alte mij=loace. In veacul al XV=lea, atenția meșterilor în privința tratării fațadelor exterioare ale bisericilor era îndreptată spre o decorație mai mult în relief, înviorată în mod deosebit de policromia cera=micei și a pietrei aparente (ex. Sf. Treime=Siret, Sf. Gheorghe=Hîrlău, Neamț, Sf. Nicolae=Popăuți, Sf. Nicolae=Dorohoi etc.). Numai rare=ori în această epocă fațadele bisericilor erau împodobite, cu totul parțial, și cu mici frize ornamentale de caracter bizantin, și cu nișe deasupra portalului de intrare sau în alt loc mai vizibil în care era zugrăvită de obicei icoana hramului.

Urme de pictură reprezentînd îngeri și sfinți se mai păstrează si în ocnițele de la Neamț, care după unii cercetători datează însă

---

1) Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI-e siècle.* Arhitecture et peinture. Paris 1930, p. 159.

din veacul XVI. Aceste începuturi formează puntea de legătură către perioada lui Petru Rareş, cînd pictura exterioară a luat o mare dezvoltare, generalizîndu=se la aproape toate bisericile din acest timp.

Intr=adevăr, în veacul al XVI=lea, mai ales după 1530, meş= terii moldoveni fac eforturi pentru o ornamentaţie generală a biseri= cilor în exterior cu pictura în frescă, care îmbracă de sus pînă jos în întregime faţadele bisericilor. «Văzută din exterior, fiecare bise= rică este o piesă de decor fermecător, pe care trebuie s=o admiri în cadrul ei verde şi alb – verdele peluzei de verdeaţă pe care se înalţă biserica, albul incintei şi al construcţiilor mănăstireşti care formează un cadru dreptunghiular în jurul bisericii. Dar în acelaşi timp, aceste faţade pictate, cu figurile şi scenele lor, sînt ca o carte ilustrată deschisă pe toate paginile ei; ea instrueşte pe privitor, fără ca ace= sta să fie silit să depună efortul necesar celui ce citeşte un manu= scris, nici celui ce descifrează o scriere» [2]). Istoricii de artă compară aceste biserici cu o grădină de flori sau cu preţioasele covoare din Asia Mică. Modul acesta de decorare a întregului exterior cu fresce apare ca o replică a decoraţiei cu materiale aparente din epoca precedentă. «Entuziasmul modei a făcut ca în cursul acestui secol, o serie de monumente realizate în frumosul decor exterior al cera= micei colorate şi pietrei aparente să fie tencuite şi zugrăvite pe din= afară» [3]).

Ceea ce uimeşte pe cercetători şi vizitatori este extraordinara rezistenţă faţă de intemperiile vremii pe care a dovedit=o pictura exterioară. Este un fapt cu totul rar ca frescele să=şi fi păstrat as= pectul iniţial, chiar şi în interior cu atît mai puţin în exterior, după trecerea unui timp mai îndelungat. In bisericile, destul de rare, pic= tate parţial cu fresce exterioare, deobicei la intrare, în Italia la Ti= rol şi în Elveţia, pictura fie că a dispărut complet, fie că a suferit atîtea adaosuri încît nu se mai poate recunoaşte nimic din compo= ziţia originară. Păstrarea frescelor la bisericile din Moldova, consti= tuie un fapt aproape miraculos în condiţiile atmosferice locale [4]). Cei peste patru sute de ani, care s=au scurs de la realizarea acestor picturi, în ciuda iernelor grele moldoveneşti, a crivăţului şi a furtu= nii, au contribuit parcă printr=o uşoară patină la accentuarea pros= peţimii şi farmecului lor strălucitor. Aceasta arată cu prisosinţă că meşterii moldoveni au folosit o tehnică într=adevăr excepţională, care era desigur rodul unei experienţe îndelungate. «Autorii necu= noscuţi ai picturilor descoperiseră un «secret», care a conferit operei

2) *Roumanie — Eglises peintes de Moldavie*, Collection U.N.E.S.C.O. de l'art mondial, Préface d'André Grabar, Introduction de Georges Opresco, 1962 (cu 32 planşe în culori), p. 5 ; Arh. Dr. Virgil Bilciurescu, *Monumente ale vechii arhitecturi moldoveneşti*, în Almanahul Parohiei ort. rom. din Viena pe anul 1963, Viena 1963, p. 163 ; Sorin Ulea, *Originea şi semnificaţia ideo- logică a picturii exterioare moldoveneşti*, în Studii şi cercetări de Istoria Ar- tei, Nr. 1/1963, p. 61 ; Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamţ*, Bu- cureşti 1958, p. 72 ; O Luţia, *Legenda Sf. Ioan cel Nou de la Suceava în pic- tura de la Voroneţ*, în Codrul Cosminului, 1/1924.

3) Arh. Virgil Bilciurescu, *o. c.*, p. 163. Vezi mai pe larg P. Constan- tinescu-Iaşi, *Decoraţia bisericilor moldoveneşti*, Chişinău, 1929 ; idem *Nar- texul* în *artele bizantine sud slave şi romîne*, Iaşi 1926, p. 263.

4) *Roumanie...*, *Introduction*, p. 11-12.

lor o extraordinară splendoare şi rezistenţă, secret care însă nu s=a transmis pînă la noi... Dealtfel meşteşugarii noştri erau atît de pri=ceputi în producerea coloranţilor încît rodul muncii lor constituia un articol obişnuit de export către fabricile de postav din Franţa, ţară care producea şi ea coloranţi de calitate superioară» [5]).

O mărturie contemporană, care vorbeşte despre raritatea pic=turilor în frescă, face să crească şi mai mult valoarea realizărilor la care au ajuns meşterii moldoveni. La 1656, Giorgio Vasari, pic=tor italian, după ce tratează despre greutatea şi priceperea deose=bită pe care le cere meşteşugul picturii în frescă – pe care el o soco=teşte «cea mai măiastră şi cea mai frumoasă» – spune: «Mulţi dintre artiştii noştri sînt foarte buni în celelalte lucrări (picturi) adică în ulei şi în tempera, dar nu izbutesc în frescă» [6]). In vremea cînd Giorgio Vasari făcea această constatare pentru Italia, patria picturii murale, bisericile moldoveneşti erau deja împodobite în întregime cu covorul minunat al frescelor.

Pe lîngă realizarea artistică şi tehnica ei excepţională, pictura exterioară se impune şi prin unicitatea ei. Ea constituie un fapt unic, caracteristic bisericilor moldoveneşti.

La bisericile din alte ţări nu se găsesc picturi exterioare, decît în mod cu totul excepţional şi acestea sînt numai parţial şi fragmentar. La unele biserici bizantine din Grecia, Serbia şi Bulgaria, în veacu=rile XIV şi XV, în afară de pictura interioară, doar pridvoarele deschise sînt uneori pictate. Această pictură din interiorul pridvorului, este parţial vizibilă în exterior şi cîteodată trece, cu totul parţial şi fragmentar, şi pe faţada exterioară. Monumentele bizantine nu fac decît să prevestească realizările din Moldova. «Practicată spo=radic în diverse ţări, de=a lungul evului mediu şi utilizată numai pentru a decora mici porţiuni de faţadă (ca de pildă în jurul por=talului de intrare în biserică), pictura exterioară a cunoscut abia în Moldova veacului XVI – adevărata şi completa sa dezvoltare, devenind, dintr=un fenomen artistic neînsemnat, o categorie estetică de valoare universală şi totodată prin complexitatea sa iconografică un vast program de idei» [7]). Decoraţia exterioară o putem socoti deci ca fiind proprie Moldovei de Nord, pentru că în nici o parte ea n=a ajuns la atîta dezvoltare, la atîta amploare şi frumuseţe [8]). Mihail Alpatov, specialist în istoria artei, studiind arta popoarelor europene în Evul Mediu, ajunge la aceeaşi concluzie edificatoare: «Creaţia meşterilor autohtoni comportă elemente de o deosebită ori=ginalitate în cazul picturilor murale executate în secolele XV=XVI în numeroase biserici din Moldova... Ei au creat o artă plină de dragoste de viaţă, atrăgătoare şi plină de culoare. Ei au ştiut să

---

5) I. M. Ştefan-Dinu Moroianu, *Minţi inventive, mîini de aur*, în Veac Nou, 19 aprilie 1963 ; Dinu Moroianu-I. M. Ştefan, *Focul viu*, Pagini din istoria invenţiilor şi descoperirilor romîneşti, Bucureşti 1963, pp. 73-74 ; Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, Bucureşti 1958, p. 51.

6) Giorgio Vasari, *Vieţile pictorilor, sculptorilor şi arhitecţilor*, trad. şi note de Ştefan Crudu, vol. I, Bucureşti, 1962, p. 128-129.

7) Sorin Ulea, o. c., p. 57 ; A. Grabar, *Roumanie-Préface*, p. 7-8 ; O. Tafrali, *Les fresques des églises de Bucovine*, în *Viitorul* din 11.III.1924 şi în *Îndrumări culturale*, Bucureşti 1927, p. 9-11.

8) *Roumanie, Préface*, p. 5 ; *Introduction*, p. 11.

transforme fresce cu nenumărate subiecte şi figuri într=un covor de= corativ şi pestriţ, acoperind în întregime pereţii exteriori ai biserici= lor... Ce uimitoare îndrăzneală! Meşterii moldoveni zugrăveau pe= reţii exteriori ai bisericilor fără să se teamă de faptul că culorile din natură ar putea să facă să păleasca. Figurile sînt adesea dese= nate pe un fond de un albastru viu după cum însăşi biserica se profilează pe azurul cerului. In nici o altă ţară din Europa, nici măcar în patria clasică a picturii murale, în Italia, nu vom găsi ceva cît de cît asemănător cu aceste biserici, ale căror culori armo= nioase scînteiază pe verdele poienilor, pe fondul tremurat al dealu= rilor din frumoasa Moldovă»[9]).

Toate aceste caracteristici ale frescei moldoveneşti – realizarea artistică, tehnica excepţională, originalitatea şi unicitatea ei – dove= desc cu prisosinţă existenţa unei adevărate şcoli locale de pictură, cu tradiţiile şi concepţiile specifice ei. Cînd cunoaştem marile cerinţe ale tehnicei frescei şi vedem măiestria şi trăinicia lucrărilor făcute de zugravii noştri, majoritatea anonimi, ne dăm bine seama ce mari artişti au fost aceşti clasici ai picturii noastre.

Problema originii acestui neobişnuit fenomen artistic a determi= nat multe discuţii între istoricii de artă. Se pare că s=a ajuns la o concluzie, în sensul că pictura exterioară din Moldova nu s=a năs= cut ca rezultat al unor influenţe din afară (iraniană, occidentală, orientală, bulgară, sîrbă, din Trapezunt), cum susţin unii cercetători, ci ea are o origine locală, moldovenească[10]). Ideea picturii exte= rioare care se generalizează în veacul XVI, «a pornit din premize locale, şi nu datorită unei influenţe străine, cum s=a presupus uneori fără nici un temei»[11]). Teza originii locale este susţinută nu numai de majoritatea specialiştilor romîni dar şi de unii specialişti de seamă străini, ca A. Grabar, care s=a ocupat cu această problemă. El spune: «Nu este nici o înrudire vădită între faţadele sculptate ale bisericilor romane sau cele ale bisericilor, mai mult sau mai puţin contemporane cu acestea, din Rusia şi Armenia, şi frescele exterioare din Moldova»[12]).

Căutînd să explice originea picturii exterioare, majoritatea spe= cialiştilor consideră că ea a apărut din iniţiativa Bisericii ca o ne= cesitate practic=pedagogică, ca mijloc de educaţie religioasă a cre= dincioşilor. La aceasta se mai adaugă şi un factor de ordin estetic şi anume dragostea şi atracţia poporului romîn pentru policromia faţadelor.

Cine a fost însă iniţiatorul şi îndrumătorul acestei acţiuni? Cercetînd această problemă, P. Comarnescu a emis ipoteza potrivit căreia «Mitropolitul Grigorie Roşca este iniţiatorul şi îndrumătorul picturilor murale exterioare, autorul acestei «invenţii moldoveneşti»,

---

9) Mihail Alpatov, *Istoria Artei*, I. *Arta lumii vechi şi a evului mediu*, trad. rom., Bucureşti 1961, p. 343-344.

10) Vezi toate aceste păreri şi susţinătorii lor la Sorin Ulea, *o. c.*, p. 57-60; A. Grabar, *L'origine des façades peintes des églises moldaves*, în *Mê- langes offers à M. N. Iorga*, Paris 1935, p. 365-382.

11) Prof. Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările Romîne*, vol. I, Bucureşti 1959, p. 814-815; G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, Bucureşti 1928, p. 7-10.

12) *Roumanie*, Préface, p. 7-8; V. Vătăşianu, *o. c.*, p. 814, nota 1.

unice în felul ei în lume şi atît de valoroasă». Rolul Mitropolitului Grigorie Roşca în construcţia şi zugrăvirea Probotei şi a Voroneţului (pridvorul şi pictura exterioară) este grăitor în această privinţă. Inrudirea lui cu voievodul Petru Rareş şi cu fratele după mamă al acestuia, T. Bubuiog, ctitorul de la Humor, îi asigura un mare prestigiu şi o influenţă deosebită [13]). Recent, Sorin Ulea, în studiul citat, susţine că iniţiativa picturii exterioare a venit din partea domniei, adică a lui Petru Rareş [14]).

Pictura exterioară constituie un fenomen complex. De aceea apariţia şi dezvoltarea ei nu poate fi explicată unilateral ci numai printr=o strînsă colaborare între factorii componenţi ai vremii : domnia, Biserica şi meşterii zugravi. Desigur că Petru Rareş, în calitatea lui de domnitor şi ctitor, a avut un cuvînt greu de spus în această privinţă, mai ales că acest fenomen artistic este specific epocii lui. Rămîne să se vada dacă măsura de a picta bisericile şi în exterior este o iniţiativă proprie a voievodului, a Bisericii sau a meşterilor zugravi. Programul iconografic al picturii, care presupune o bogată cultură teologică, iconografică şi literară, aparţine însă fără îndoială Bisericii şi meşterilor zugravi. In acest cadru socotim că trebuie studiată problema. Cercetările ulterioare vor aduce desigur precizări în această problemă ca şi în altele care privesc pictura noastră bisericească şi asupra cărora mai există unele deosebiri de vederi.

Pictura exterioară care împodobeşte bisericile din Moldova constituie fără îndoială tot ce poate fi mai interesant, mai pitoresc şi mai original din pictura moldovenească. Ea constituie apogeul artei medievale romîneşti [15]). *Prin ea bisericile respective au devenit renumite în întreaga creştinătate, unice chiar în lume.* Covorul de pictură mereu proaspătă face ca aceste monumente să fie socotite «un muzeu în aer liber», «un colţ de cer» (P. Henry), «tezaure pe care nu le putem vedea în nici o altă parte» (Strzygowski) [16]), fapt pentru care ele exercită o influenţă deosebit de puternică. Aprecierile elogioase ale vizitatorilor şi specialiştilor, din ţară şi străinătate, nu contenesc. Recent, în colecţia UNESCO de artă mondială, a fost publicat un volum cu 32 planşe în culori după cele mai frumoase fresce moldoveneşti, cu scopul de

---

13) P. Comarnescu, *Indreptar artistic al monumentelor din Nordul Moldovei*, Suceava 1962, p. 162-163. Pentru influenţa Mitropolitului Grigorie Roşca asupra lui Petru Rareş se poate vedea, printre altele, mai ales scrisoarea Mitropolitului Grigorie către călugării din Probota din 19 sept. 1563. În scrisoare Grigorie Roşca menţionează două fapte deosebit de importante pe care le-a făcut pentru Mănăstirea Probota unde el a stat 23 ani egumen : el a determinat pe Petru Rareş şi pe doamna Elena să construiască Mănăstirea Probota şi s-o înfrumuseţeze cu pictură, lucrări supraveghiate de el însuşi ca egumen ; totodată el a determinat pe domnitor şi pe soţia sa să accepte ca după moarte să fie îngropaţi la Probota şi nu la Putna, unde obişnuiau să se îngroape toţi voievozii după Ştefan cel Mare. Ambele fapte arată influenţa puternică a lui Grigorie Roşca asupra voievodului (Vezi *Documente privind Istoria Romîniei*, veacul XVI, A. Moldova, vol. II (1551-1557), Bucureşti 1951, pp. 168-169.

14) Sorin Ulea, *o. c.*, p. 90-91.

15) Petre Constantinescu-Iaşi, *Nartexul...* p. 263 ; G. Opresco, *Roumanie... Introduction*, p. 11 ; P. Henry, p. III, 227 ; *Scurtă istorie a artelor plastice*, p. 186.

16) După P. Henry, *o. c.*, p. 251.

a pune la dispoziţia specialiştilor şi a marelui public iubitor de artă cîteva din aceste capodopere, care au adus poporului romîn o aleasă reputaţie.

Pictura interioară a vechilor biserici moldoveneşti, mai veche decît cea exterioară, are de asemenea o importanţă deosebită şi merită să fie văzută, cunoscută şi studiată.

* * *

Pictura bisericii Buna Vestire din Mănăstirea Moldoviţa constituie pînă astăzi, împreună cu pictura de la Mănăstirea Humorului şi Voroneţ (din pridvor şi exterior), «cea mai preţioasă şi fermecătoare realizare din epoca lui Petru Rareş» [17]). Făcînd o descriere mai amănunţită asupra ei, ne facem totodată o idee aproape completă despre pictura moldovenească din veacul al XVI-lea sub aspectul tematic al desfăşurării iconografice, al conţinutului de idei şi al realizării artistice.

După cum arată pisania bisericii, aşezată pe peretele de sud, la intrarea în pridvorul deschis, şi inscripţia zugrăvită desupra uşii de intrare în gropniţă, pictura de la Moldoviţa a fost executată în 1537, la 5 ani după construcţia bisericii. Meşterul care a realizat această frumoasă operă de artă încă nu se cunoaşte. De fapt în evul mediu, pictorii, potrivit tradiţiei bizantine, nu-şi semnau lucrările. La pictura unei biserici lucra de obicei un grup restrîns de pictori sub conducerea unui meşter iscusit. O analiză atentă a picturii de la Moldoviţa ne arată că şi aici au lucrat mai multe mîini, probabil tot acelea care au lucrat şi la Humor cu doi ani mai înainte, în 1535. «Pictura Moldoviţei este opera unui mare artist, din şcoala de zugravi moldoveni, formată în această perioadă, îndemînatici ilustratori, desăvîrşiţi decoratori şi talentaţi povestitori, care «scriau» cu multă vervă şi spontaneitate pe pereţii bisericii picturi religioase» [18]). Ea şi-a păstrat pînă astăzi înfăţişarea originară, cu modificări neînsemnate. Astfel în gropniţă şi pronaos se constată urmele unor restaurări din veacul al XVII-lea. Din fericire această revenire este numai o repictare, culoare peste culoare, care n-a schimbat compoziţiile şi, în linii mari, nici stilul originar.

Din punct de vedere iconografic şi al conţinutului de idei, pictura Moldoviţei continuă tradiţia anterioară, consemnată în cunoscutele Erminii. Descrierea ei se poate face urmînd calea unui vizitator, dornic să vadă această biserică. Astfel, trecînd pe sub turnul de la intrarea în incinta mănăstirii, vizitatorul are imediat în faţa ochilor biserica cu covorul minunat al picturii exterioare, păstrată foarte bine pe faţadele de sud, răsărit şi apus, mai puţin pe cea de nord.

Privite în ansamblul lor, frescele exterioare de la Moldoviţa, pentru a putea fi studiate şi descrise mai uşor, se pot împărţi în două grupuri bine distincte: 1) ansamblurile mari, care la rîndul lor pot fi subîmpărţite în scene unitare (ex. Arborele lui Ieseu) şi com-

---

17) *Istoria Romîniei*, vol. II, Bucureşti 1962, p. 732 ; Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, p. 51 ; O. Tafrali, *Frescele Moldoviţei*, în Viitorul 25/9-1928 ; Al. Bocăneţu, *Mănăstirea Moldoviţa*, 1933, cu 25 fotografii.

18) Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *o. c.*, p. 51.

partimentate (ex. Imnul Acatist etc.), şi 2) frizele sau teoriile de personaje care se desfăşoară pe cele 3 abside şi pe feţele contraforţilor. Sistemul acesta de decorare este impus în mare parte şi de nevoia adaptării picturii la arhitectură. Fără a întrece frumuseţea şi semnificaţia celei de la Voroneţ şi Humor, pictura exterioară de la Moldoviţa are multe compoziţii interesante şi adeseori aceeaşi strălucitoare tratare în colorit şi realizare artistică.

Pe stîlpul de la intrarea de sud a pridvorului, sînt patru scene, în care sînt redaţi într=o mişcare plină de energie şi viaţă, de sus în jos, *Sf. Gheorghe ucigînd balaurul, Sf. Dumitru ucigînd pe Lie, Sf. Mercurie,* şi ultima sub pisanie, *Lupta dintre Nestor şi Lie.* In continuare pe porţiunea corespunzătoare cu pronaosul din interior, se desfăşoară un ansamblu mare, *Imnul Acatist,* compartimentat în 24 scene care ilustrează Acatistul Maicii Domnului, o rugăciune de mulţumire şi laudă către Maica Domnului, intrată în iconografie în veacul XI, ca miniatură, şi apoi în frescă mai întîi la Athos. *Imnul Acatist* este una din cele mai frumoase teme iconografice pe care le putem vedea la Bisericile din Bucovina. Dintre toate, cel mai bine păstrat este cel de la Moldoviţa. Privit în comparaţie cu cele de la Humor şi Sucevita, constatăm unele mici deosebiri. La Moldoviţa de pildă lipseşte *Glorificarea Fecioarei,* scena principală din *Imnul* de la Humor [19]).

In registrul de sub *Imnul Acatist* sînt tratate două teme iconografice tot în semn de laudă adusă Maicii Domnului. Prima din ele, *Asediul Constantinopolului,* este o temă caracteristică picturii din vremea lui Petru Rareş, care necesită o atenţie deosebită.

Asediul de la Moldoviţa (fig. 1) este mai bine păstrat şi mai complex tratat decît cele de la Humor, Arborea, Sf. Gheorghe=Suceava, Adormirea=Baia etc. Scena redă cu o mare putere de evocare cetatea Constantinopolului şi lupta care se dă în preajma cetăţii, atît pe apă cît şi pe uscat. Folosind ca şi primitivii flamanzi perspectiva de sus dar şi cea de jos, artistul moldovean reuşeşte să redea o vedere panoramică a cetăţii asediate, cu ziduri puternice, turnuri de apărare, cele 7 coline, case, biserici în stil moldovenesc. Se vede bine şi situaţia internă din Constantinopol în timpul asediului. Pe strada de lîngă zidurile cetăţii se desfăşoară o procesiune impunătoare. In frunte păşesc două persoane care poartă Sf. Mahramă şi icoana Maicii Domnului cu Iisus în braţe. După ei urmează, grupuri de diaconi, cîntăreţi, clerul înalt, împăratul cu dregătorii săi şi la urmă împărăteasa cu doamnele de onoare. In timp ce în cetate poporul se roagă pentru biruinţă, pe ziduri luptătorii apără cetatea, cu toată puterea. In partea stîngă a scenei este înfăţişată armata turcească de uscat care se apropie de cetate de după patru coline mari. Se vede pedestrimea, cavaleria şi artileria. In mijlocul soldaţilor este sultanul călare pe un cal alb, cu veşminte roşii şi turban verde. La poalele acestei coline este înfăţişată lupta dintre

---

19) P. Henry, *Quelques notes sur la réprésentation de l'hymne Akathiste dans la peinture murale de Bucovine,* în Mélanges, 1928. p. 33-49 ; O. Tafrali, *Iconografia Imnului Acatist,* în Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, 1914, VII, pp. 49-84 ; 127-140 şi 153-173 ; I. D. Ştefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX siècle,* Paris 1929, p, 117-118.

un cavaler şi comandantul cavaleriei turceşti care cade mort. Pe mare se ridică o furtună puternică care izbeşte corăbiile una de alta distrugînd astfel flota. Din înălţimea cerului, înfăţişat prin curcubee,

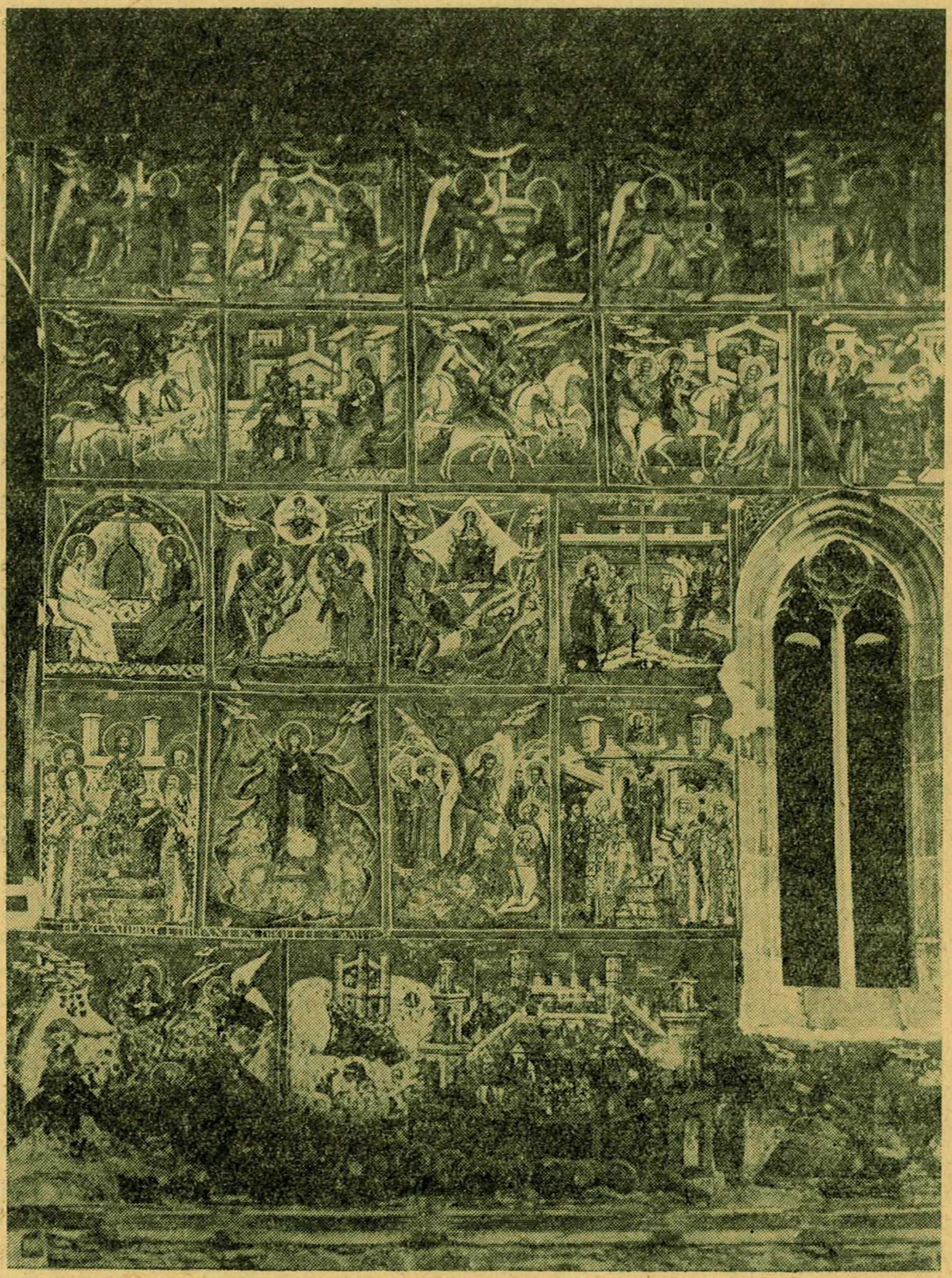

Fig. 1. Imnul acatist. În partea de jos: Rugul în flăcări şi Asediul Constantinopolului.

se revarsă o ploaie de foc asupra armatelor turceşti. Astfel este salvat oraşul în chip minunat prin mijlocirea Maicii Domnului.

Privind atent scenele cu *Asediul* la bisericile moldoveneşti se

constată unele deosebiri între ele. Scena de la Arborea, în care asediatorii poartă costume persane şi folosesc ca arme numai sulițe şi săgeți, fără tunuri , reprezintă Asediul Constantinopolului din 626, cum arată şi inscripția din partea de sus a compoziției. In scenele de la Moldovița, Humor, Sf. Gheorghe=Suceava şi Adormirea=Baia asediatorii poartă însă costumele armatei turceşti şi folosesc ca şi apărătorii, pe lîngă sulițe şi săgeți, în special tunurile, arme necunoscute în veacul VII. Inscripțiile de la cele 4 scene sînt vagi, nu dau o dată precisă (Aici este Țarigrad). Ținînd seama de aceste deosebiri față de Arborea, unii cercetători: ca P. Henry, I. D. Ştefănescu etc., susțin că scena de la Moldovița ca şi de la celelalte biserici amintite reprezintă asediul Constantinopolului din 1453. Inlocuirea asediului din 626 cu cel din 1453 s=ar datora unei erori sau confuzii din partea zugravilor. Uitînd vechiul asediu din 626, ei au reprezentat pe cel din 1453, mai proaspăt în memoria lor şi mult mai tragic pentru lumea creştină [20]).

Privită în lumina ultimelor cercetări ale lui A. Grabar, continuate de S. Ulea, deosebirea între scene are altă explicație. Analizînd cu atenție Asediul de la Moldovița şi de la celelalte biserici, elemente suficiente, menționate în descrierea de mai sus, arată că aici nu este reprezentată o victorie a asediatorilor ci o înfrîngere a lor prin intervenția minunată a Divinității, deci nu poate fi asediul din 1453. A. Grabar face următoarea remarcă: «nici un ordonator de picturi ortodoxe din secolul XVI nu ar fi acceptat reprezentarea celui mai mare dezastru creştin pe fațadele unei biserici» (După S. Ulea o. c., p. 72). Scena cu *Asediul* de la Moldovița şi celelalte 3 biserici, după S. Ulea, are la bază același prototip grecesc (cu asediul din 626), pe care însă zugravii moldoveni l=au actualizat şi adaptat la realitățile din vremea lor, procedeu des folosit de ei şi în alte scene. In locul vechilor dușmani care au asediat Constantinopolul, zugravii moldoveni au pus pe turci, cei mai mari dușmani ai creştinătății şi mai ales ai Țărilor Romîne în veacurile XV=XVII [21]).

Asediul de la Moldovița şi de la celelalte biserici stă în strînsă legătură cu *Imnul Acatist* sub care este pictat. La redarea Acatistului în pictură s=a adăugat de la început şi *Asediul,* cu scopul de a arăta originea istorică a Acatistului, evenimentul care a dus la alcătuirea lui [22]).

---

20) Vezi mai pe larg: O. Tafrali, *Le siège de Constantinople dans les fresques des églises de Bucovina*, în Mélanges... II, Paris 1924, pp. 460-461; idem, *Le siège de Constantinople et les portraits de la famille du prince Pierre Rareş dans les fresques de l'église de Moldovița*, în Arta şi Arheologia, Iaşi 1929, III, p. 2-3 ; Vasile Grecu, *Eine Belagerung Konstantinopels in der rumänischen Kirkhenmalerei*, în Bizantion, Paris, t. I, 1924; Pr. N. Şerbănescu, *Împresurarea Țarigradului în zugrăveala bisericilor noastre*, în Ortodoxia, București 1953, III, pp. 438-463 ; Paul Henry, *Les églises...* pp. 239-241 ; P. Comarnescu, o. c., p. 258-259 ; Dr. S. Reli, *Călăuza monumentelor religioase istorice*, 1937, p. 182.

21) A. Grabar, *Un graffite slave sur la façade d'une église de Bucovine*, în Revue des Etudes slaves, Paris 1947, XXIII, p. 90 ; S. Ulea, o. c., p. 70-73. *Peinture religieuse*, Album, Paris 1928.

22) Pe temeiul unei puternice tradiții bisericeşti se crede că Acatistul a fost alcătuit de patriarhul Serghie ca un imn de mulțumire şi laudă către

Pe lîngă acest înţeles istoric=religios, *Asediul* de la Moldoviţa are şi un aspect politic=social, în sensul că el exprimă totodată şi dorinţa moldovenilor de a scăpa de sub suzeranitatea jugului tur= cesc. Aşa cum Fecioara i=a ajutat odinioară pe bizantini la înfrîn= gerea perşilor, tot aşa acum să=i ajute pe moldoveni ca să înfrîngă pe agresorii turci. In felul acesta *Asediul* servea şi ca mijloc de mobilizare anti=otomană. Tocmai pentru aceasta scena a fost tratată mai pe larg, chiar la intrarea în biserică, pentru a fi mai uşor vă= zută şi înţeleasă de credincioşi. Pentru această interpretare pledează şi faptul că la Humor în duelul dintre cei doi cavaleri, cel ce în= vinge este un oştean moldovean cu numele Toma [23]).

In registrul de sub *Imnul Acatist,* alături de *Asediu* este tra= tată şi tema *Rugul lui Moise* sau *Rugul în flăcări* (fig. 1). Aceasta aminteşte de unele întîmplări din viaţa lui Moise pe care învăţă= tura creştină le interpretează ca prevestiri despre pururea fecioria Maicii Domnului. Scena este reprezentată tot în semn de laudă şi mulţumire către Maica Domnului, ca şi *Imnul Acatist* şi *Asediul.* Toate laolaltă ilustrează învăţătura mariologică ortodoxă.

A doua vastă compoziţie de pe faţada de sud, care ocupă partea corespunzătoare gropniţei din interior, este ansamblul unitar *Arborele lui Ieseu* (fig. 2), o temă care ilustrează genealogia lui Iisus Hristos şi care nu lipseşte de la nici o biserică cu pictură exte= rioară din Moldova. Numai la Cetăţuia şi Hlincea lîngă Iaşi tema este tratată în interiorul bisericii. Redacţia moldovenească a temei mult deosebită, prin vastitatea şi complexitatea ei, de toate redac= ţiile occidentale şi răsăritene din veacurile XII=XIV, se aseamănă mult cu cea de la Trapeza Lavrei din Athos.

Arborele lui Ieseu este înfăţişat sub forma unei decoraţii ve= getale care susţine o mulţime de imagini ale diferitelor personaje din Vechiul Testament, în special profeţi, sau scene din viaţa lor. Ră= dăcina arborelui porneşte din trupul lui Iesei şi apoi se ramifică în= tr=o mulţime de ramuri, cu frunze şi flori, orînduite simetric şi artistic, din care cresc, în atitudini variate, personajele şi scenele respective, decorînd astfel o mare suprafaţă a bisericii. Tulpina arborelui ce creşte din trupul lui Iesei este formată din imaginile suprapuse ale lui *David, Solomon, Roboam, Ozia, Manasia, Iehonia, Maica Domnului* şi *Iisus Hristos.* Tulpina e străjuită de ambele părţi de

---

Maica Domnului pentru salvarea Constantinopolului de invazia perşilor şi a avarilor în 626, salvare atribuită unei intervenţii miraculoase a Maicii Dom- nului. După cercetările mai noi, Acatistul a fost compus încă din veacul VI ca un imn pur liturgic în cinstea Bunei Vestiri. Apoi i s-a schimbat desti- naţia, fiind reînchinat Maicii Domnului în semn de recunoştinţă şi laudă pentru salvarea Constantinopolului în 626. Cu prilejul acestei rededicări i s-a adaos şi strofa introductivă lămuritoare, adică Condacul: Apărătoarei Doamnei, mulţumiri pentru biruinţă... Asediul Constantinopolului reprezintă, aşa cum a arătat A. Grabar, tocmai transpunerea iconografică a acestei strofe introductive. (Scenele Acatistului încep cu Buna Vestire despre care vorbeşte Icosul I).

Pentru legătura dintre Acatist şi scena cu Asediul vezi bibliografia necesară la Pr. N. Şerbănescu, *o. c.*, p. 447-448, 457 şi nota 45; Sorin Ulea, *o. c.*, p. 15-16 şi nota 3 (p. 71); Pr. I. G. Coman, *Patrologie*, Bucureşti, 1956, p. 298.

23) Sorin Ulea, *o. c.*, p. 72-73; Arh. V. Bilciurescu, *o. c.*, p. 162-164; P. Henry, *Les églises...* p. 239-241; P. Comarnescu, *o. c.*, p. 258-259.

căpeteniile celor douăsprezece seminţii ale lui Israel, suprapuse două cîte două. Iar în spatele lor se întind ramificaţiile vaste ale *Arborelui.* Această vastă compoziţie cuprinde de trei ori cîte 14 motive,

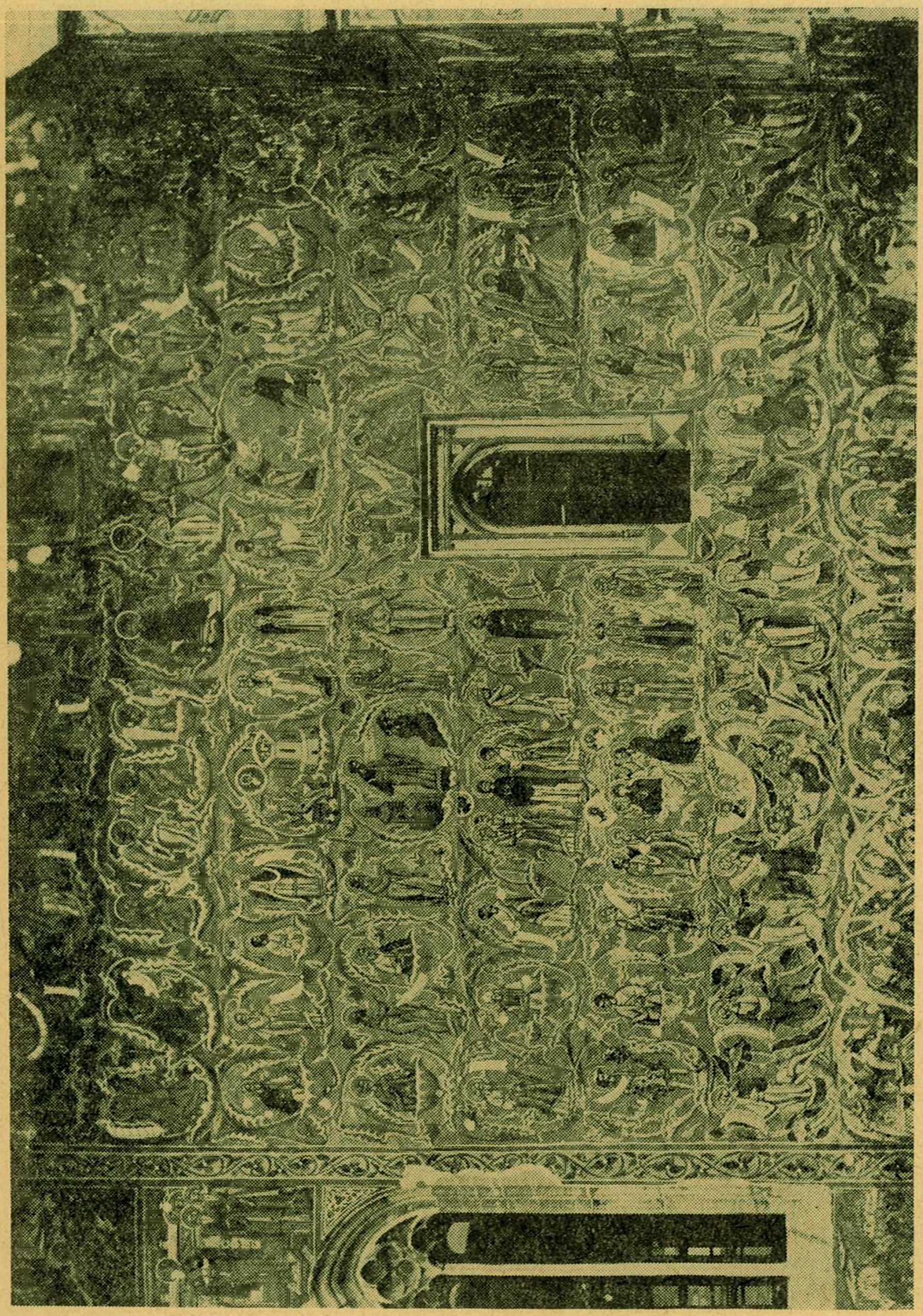

Fig. 2. Arborele lui Ieseu.

fiecare consacrat unuia din personaje sau unei scene caracteristice din viaţa lui: 14 de la Ieseu pînă la David, 14 de la David pînă la captivitatea babilonică, şi a treia serie de 14 pînă la naşterea

lui Hristos, aşa după cum arată Sf. Evanghelist Matei 1, 17. Naşterea lui Hristos, care domină partea superioară a compoziţiei, constituie centrul tematic al acestui ansamblu măreţ[24]).

Tema *Arborelui lui Ieseu* a fost introdusă în pictura exterioară moldovenească cu scopul de a arăta genealogia Domnului nostru Iisus Hristos, de a pune în faţa credincioşilor toate acele personaje din Vechiul Testament care au arătat necesitatea mîntuirii şi au profeţit venirea Mîntuitorului şi fapte din activitatea Sa mîntuitoare. De aceea majoritatea personajelor poartă cîte un pergament pe care este scris un text în legătură cu venirea lui Mesia şi activitatea Sa. Se poate spune că *Arborele lui Ieseu* este, sub acest aspect, o Protoevanghelie a Vechiului Testament, legătura dintre N. şi V. Testament.

Ceea ce dă o frumuseţe deosebită acestui mare ansamblu este, pe lîngă realizarea artistică, şi coloritul, care face ca această porţiune să fie cel mai viu colorată. Alături de fondul albastru, predomină galbenul folosit la nimburi şi unele costume, acoperişuri de case etc. Privite în comparaţie, scenele cu Arborele lui Ieseu de la Moldoviţa, Voroneţ şi Sucevita, cea mai bună realizare o avem la Voroneţ.

Ceea ce trebuie subliniat, ca un element original aici şi în general la bisericile din Bucovina, este înfăţişarea în frescă a unui *grup de filozofi*, matematicieni şi scriitori clasici din lumea greacă precreştină, înfăţişaţi sub *Arborele lui Ieseu*, ca la Sucevita, sau pe partea de vest a primului contrafort, în continuarea *Arborelui lui Ieseu*, ca la Moldoviţa şi Voroneţ. Ei sînt puşi totdeauna alături de *Arborele lui Ieseu* cu scopul de a arăta că ceea ce reprezintă profeţii pentru poporul iudeu aceea reprezintă aceşti filozofi pentru restul lumii, adică mărturii din lumea păgînă despre necesitatea mîntuirii şi despre venirea Mîntuitorului. Prezenţa şirului de filozofi zugrăviţi totdeauna alături de *Arborele lui Ieseu* este o dovadă în plus că prin aceasta zugravul a căutat să de un «nor» de mărturii despre Iisus Hristos din lumea precreştină, atît iudaică cît şi păgînă. Printre figurile filozofilor de la Moldoviţa sînt: Platon, Tucidide, Plutarch, Aristotel, «Astacoe» şi 2 sibile. Toţi poartă pergamente cu texte. Ei au figuri negricioase, tipic orientale, cu expresii neinteresante, departe de calitatea celor de la Voroneţ. Obiceiul de a aşeza pe filozofii antici alături de profeţii Vechiului Testament se întîlneşte şi la unii pictori ai renaşterii italiene[25]).

Pe cele trei abside ale bisericii este reprezentat ansamblul denumit *Biserica triumfătoare* sau *cerească* sau în slavonă *Cinul* (fig. 3). Este cel mai mare ansamblu din întreaga pictură exterioară şi interioară, în care artistul a avut oarecare libertate de acţiune. *Cinul* ne dă o viziune a Bisericii triumfătoare, adică a celor ce după moarte s=au învrednicit de moştenirea Impărăţiei lui Dumnezeu; vedem o imensă procesiune de îngeri, serafimi, profeţi, apostoli, ierarhi, mucenici, monahi, care au slujit cu smerenie şi credincioşie pe

---

24) G. Opresco, *Roumanie*-Introduction, p. 14 ; M. A. Musicescu şi M. Berza, *Mănăstirea Sucevita*, Bucureşti, 1958. p. 79-82.

25) G. Opresco, *o. c.*, p. 14 ; Arh. V. Bilciurescu, *o. c.*, p. 164 ; P. Henry, *Les églises...*, p. 234-235 ; P. Comarnescu, *o. c.*, p. 272 ; I. D. Ştefănescu. *L'evolution...*, 1928, p. 119 ; Dr. S. Reli, *o. c.*, p. 182.

Dumnezeu în viaţa lor. Toţi sînt aşezaţi după o rînduială bine chibzuită. La Moldoviţa desfăşurarea acestui mare ansamblu se face în cinci registre sau frize de personaje şi are drept centru absida

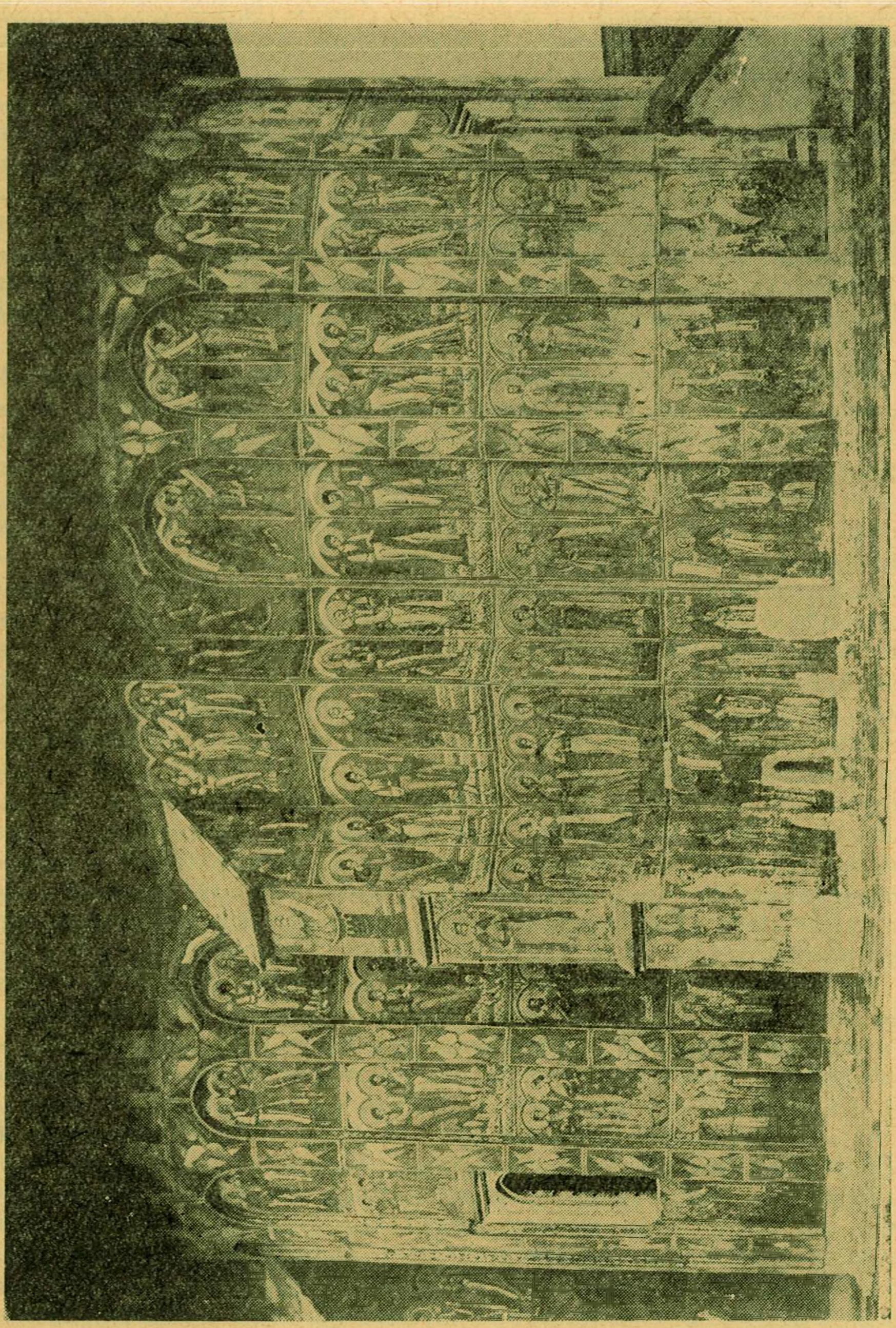

Fig. 3. Biserica cerească.

principală a altarului. Pornind de pe faţadele absidelor laterale procesiunea de personaje se îndreaptă spre axul absidei altarului în care figurează cîte o imagine a lui Iisus Hristos. La prima friză de sus, sub cornişă, în nişe mici, sînt reprezentaţi îngerii care ţin într-o

mînă cîte o lance iar în cealaltă monograme cu Iisus Hristos; după ei urmează şirul profeţilor reprezentaţi în picioare cîte doi; apostolii din şirul al treilea ţin în mînă potire, Evanghelii sau pergamente cu texte; după ei urmează şirul mucenicilor, fiecare ţinînd o cruce mică în mînă. Ultima friză este cea a sfinţilor monahi. Pe bandele verticale care separă nişele sînt pictaţi serafimi cu cîte 3 perechi de aripi. Pe axul absidei altarului în dreptul fiecărui registru este cîte o imagine a lui Iisus Hristos care constituie centrul *Cinului*. Astfel pe contrafortul de est sub fereastră în şirul sfinţilor monahi este reprezentat *Iisus Emanuel* în potir acoperit cu un voal de purpură şi o stea deasupra; deasupra ferestrei este *Iisus-Mielul* alb pe fondul unei draperii roşii în dreptul apostolilor; scena următoare din rîndul profeţilor, tratată mai bogat, reprezintă pe *Maica Domnului pe tron* cu Iisus în braţe, înconjurată de îngeri; scena din ultimul rînd al îngerilor reprezintă pe *Cel vechi de zile*[26]).

Tema *Bisericii triumfătoare* reprezentată în pictura exterioară moldovenească ocupă un loc însemnat în dogmatica ortodoxă dezvoltată mai ales de Sf. Dionisie Pseudo-Areopagitul. Ea a fost reprezentată în pictură cu un scop educativ-religios: să arate marile figuri ale Bisericii care s-au ridicat pe treptele sfinţeniei, pe care credincioşii trebuie să le urmeze, ele constituind totodată modele şi imbolduri către viaţa virtuoasă, pilde de imitat. Reprezentarea acestei teme pe faţadele absidelor altarului şi a celor laterale este bine gîndită. Ea îmbracă altarul şi naosul cele mai însemnate încăperi ale unei biserici ortodoxe, în care se săvîrşeşte taina Sfintei Liturghii, Jertfa cea fără de sînge. Privită din acest punct de vedere, tema tinde să dea o imagine a liturghiei cereşti la care participă toţi membrii Bisericii triumfătoare, căci potrivit dogmaticii ortodoxe Jertfa lui Iisus se continuă într-un anumit fel şi în cer. Reprezentarea lui *Iisus Emanuel*, *Mielul* care ridică păcatele, tema, *Deisis*, toate în axul altarului confirmă această interpretare. Chiar Sfinţii din întregul *Cin* sînt reprezentaţi în atitudinea tipică a rugăciunii spre Iisus din axul altarului. Este o dovadă grăitoare a legăturii strînse între Biserica triumfătoare din cer cu cea luptătoare de pe pămînt.

Pe faţada de nord, din cauza intemperiilor, pictura s-a şters în mare parte, mai ales în partea de jos a faţadei. Se mai pot distinge totuşi cîteva scene. Astfel în partea superioară a faţadei, corespunzătoare gropniţei din interior, se păstrează nouă tablouri mai mari, în două registre suprapuse, care fac parte dintr-un ansamblu mai mare ce ilustrează momente din viaţa lui *Ioachim şi Ana şi a Maicii Domnului*. Printre scenele mai bine păstrate amintim: *Ana se plînge lui Dumnezeu că nu are copii, Ioachim şi Ana mulţumesc lui Dumnezeu pentru trimiterea îngerului, Ioachim şi Ana se îmbrăţişează, Naşterea Mariei, Primii ani ai Fecioarei, Buna Vestire şi Mustrarea lui Iosif*. Restul zidului în jos nu mai păstrează pictura. In continuare, pe partea superioară a faţadei, corespunzătoare pronaosului, se păstrează de asemenea 15 scene repartizate în două registre, dintr-un ansamblu mai mare denumit *Invă-*

---

26) Paul Henry, o. c., p. 231-233.

tătura sau predicarea Sfinților Apostoli. Fiecare scenă arată în mijloc pe unul din apostoli, așezat și întors spre dreapta, predicînd grupului de oameni pe care-i are în față. Scenele au și cadru arhitectural. Mai jos de-abia se mai observă urme cu scene din *Viața Sf. Antonie.* In nișele de sub cornișă sînt reprezentați îngeri ca și la abside[27]).

Pe contrafortul de nord-vest, ca și la Voroneț, este reprezentată o temă din folclorul popular *Vămile văzduhului* combinată cu tema *Scara Virtuților* după Sf. Ioan Scărarul, tratată monumental la Sucevița. Scena are următoarea compoziție. Se vede un turn hexagonal cu mai multe etaje, fiecare etaj avînd de o parte și alta cîte o platformă. La Moldovița nu se mai păstrează decît ultimele 3 etaje de sus, din cele 12 cîte avea turnul în total. Pe fiecare platformă sînt cîte doi îngeri care conduc și apără sufletul credinciosului, simbolizat printr-un copilaș înfășurat în giulgiu. Ei sînt întîmpinați de un diavol negru, așezat pe tron în ușa turnului, cu un sul în mînă în care sînt scrise păcatele săvîrșite de sufletul ce trece prin vămile văzduhului. Din vîrful turnului pornește o scară ce urcă la cerul deschis, de unde Hristos înconjurat de îngeri, întinde mînă de ajutor sufletului care, străbătînd toate treptele, a ajuns pînă la cer.

Pe fațada de vest a celor patru stîlpi ce susțin pridvorul deschis sînt ilustrate diferite scene din *Geneză,* în patru registre. Primul registru de sus cuprinde *Creația lumii, Adam și Eva,* în al doilea rînd sînt diferite animale, apoi *Zapisul lui Adam, Sacrificiul lui Cain și Abel, Moartea lui Abel* în registrul al treilea, iar *Noe plantînd vie, Potopul lui Noe, Fiii lui Noe* în ultimul registru de jos. Porțiunea dintre soclu și ultimul registru de pictură este zugrăvită cu motive decorative. In ocnițele de sub cornișă sînt reprezentați îngeri, în fiecare cîte unul.

Pictura din pridvorul deschis al bisericii cuprinde cîteva scene deosebit de reușite. Ea face oarecum legătura dintre pictura interioară și cea exterioară. Pe întreaga suprafață a peretelui de est, adică la intrarea în pronaos, este reprezentat în 5 registre un mare ansamblu *Judecata din urmă. Judecata* de la Moldovița prezintă apropieri cu cea folosită la Athos în veacul XVI mai ales cu *Judecata* de la Trapeza Lavrei zugrăvită în 1512. In redacția moldovenească, *Judecata* este mult îmbunătățită. Ea impune mai ales prin decorativitatea și logica ei constructivă, caracteristicile principale ale acestui ansamblu. De aceea P. Henry socotește tema judecății printre cele mai reușite reprezentări din întreaga artă bizantină[28]).

Pornind de la textul Evangheliei și al Apocalipsului Sf. Ioan, zugravul a ilustrat în mod concret și abstract, printr-o serie de elemente plastice, pe înțelesul tuturor, momentul final al vieții cînd binele va fi răsplătit și răul pedepsit. Compoziția trebuie privită pe registre și scene, orînduite într-o strînsă legătură. Registrul de sus reprezintă lumea cerească care are în mijloc pe Dumnezeu. Urmează

---

27) I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture réligieuse en Bucovine et en Moldavie,* Nouvelle recherches, Paris 1930, pp. 36-37.

28) Petre Constantinescu-Iași, *Nartexul,* p. 266-267 ; Paul Henry, o. c., p. 245.

apoi al doilea registru care reprezintă pe Iisus, Judecătorul Suprem, pe tronul de judecată încadrat de o parte şi de alta de îngeri şi apostoli. Al treilea registru are în centru *Etimasia* adică Pregătirea scaunului de judecată, iar de o parte şi de alta stau grupuri de oameni care=şi aşteaptă judecata: la dreapta sînt cei drepţi în frunte cu Sf. Pavel iar la stînga cei păcătoşi mustraţi de Moisi. Tabloul ce reprezintă cîntărirea faptelor omeneşti, încadrat de rai, iad şi învierea morţilor formează al patrulea registru. Ultimul registru reprezintă în continuare raiul şi iadul. Un rîu de foc ce curge de la scaunul de judecată al lui Iisus Hristos creşte mereu şi se preface într=un mare balaur cu două capete care răpeşte spre iad pe cei osîndiţi. Centrul tematic al acestei vaste compoziţii este *Etimasia.* In judecata de la Moldoviţa lipseşte scena cu *Moartea dreptului şi a păcătosului,* existente în Judecata de la Voroneţ, superioară prin vasta ei compoziţie, prin monumentalitate şi prin măreţia ei artistică exemplară [29]).

«La Moldoviţa ca şi la Voroneţ, ceea ce impresionează în primul rînd este amploarea şi echilibrul dat compoziţiei, la care participă zeci de personaje dispuse ritmat în şiruri, pe jilţuri sau în convoaie solemne, care se îndreaptă cu paşi mărunţi spre tronul hetimasiei, care constituie centrul scenei. Artistul a avut putinţa, aici, de a se apropia de oglindirea realistă a psihologiei umane, iar varietatea de tipuri şi costume i=a îmbogăţit coloritul şi decorativitatea ...Artistul dovedeşte cunoaşterea tipologiei diferitelor popoare şi clase» [29 a]). Cunoaşterea tipologiei diferitelor popoare se constată mai ales în grupurile compacte şi distincte: evrei, turci, tătari, armeni. Aceste grupuri sînt tratate cu o atenţie deosebită. Zugravul a avut desigur ocazie să cunoască personal reprezentanţi ai acestor popoare şi de aceea a căutat să le reprezinte mai realist în pictură. Tot în scena cu păcătoşii sînt reprezentaţi alături de Iuda, Caiafa, Ana, Mahomed etc., şi catolici, mai ales călugări şi papi. In rîndul celor condamnaţi se disting deci două categorii: păgîni şi eretici, adică duşmanii dreptei credinţe. Din aceasta se vede că în vremea respectivă criteriul principal de valorificare a faptelor era credinţa; criteriul moral este pe planul al doilea. Mai tîrziu în rîndul păcătoşilor vor fi reprezentaţi şi bogatul nemilostiv, preotul nevrednic, morarul necinstit, cei ce înşeală la cîntar, beţivii, curtezanele etc., fapt ce arată că, alături de criteriile de dogmă şi credinţă, apar şi cele morale şi sociale.

La tratarea temei *Judecata din urmă,* se vede, mai mult decît la toate celelalte, scopul accentuat moralizator, ea constituind un permanent «memento mori» pentru credinciosul care intră în biserică. Prin înfăţişarea pedepselor de după moarte, judecata constituie un avertisment sever menit să zguduie conştiinţa oamenilor mai ales a celor păcătoşi, pentru a se lăsa de rele şi a urma calea binelui şi a dreptei credinţe; iar prin reprezentarea fericirii raiului cu mulţimea de sfinţi pregătiţi să intre în el, ea constituie un îndemn, o

---

29) G. Opresco, *Roumanie*-Introduction..., p. 14-15; S. Reli, *o. c.*, p. 184-285.

29 a) Balş-Nicolescu, *o. c.*, p. 56.

încurajare şi o întărire pentru cei virtuoşi şi dreptcredincioşi. Se vede în mod evident că aspectul teologic=moralizator constituie semnificaţia ideologică dominantă a *Judecăţii* [29 b]).

Deasupra uşii de intrare în pronaos, într=o mică lunetă, este *Maica Domnului* care ţine cu duioşie în braţe pe pruncul Iisus, al cărui obraz e lipit de al ei. Este una din cele mai frumoase scene din pictura Moldoviţei. Ca şi la Humor, Voroneţ, Bălineşti, Neamţ, etc., imaginea de la Moldoviţa este inspirată după tipul tradiţional al «Maicii Domnului îndurătoarea», plină de expresie şi de căldură, de origină bizantină (tipul Eleusa), care a cunoscut o mare răspîndire şi în Biserica rusă (tipul Umilenia). Ea este cunoscută şi în pictura occidentală. Ca expresie acest tip al Maicii Domnului este cel mai duios şi mai mişcător, cel mai umanizat şi mai tragic din toată iconografia răsăriteană şi apuseană. «Expresia mamei este aici tristă, îngîndurată, parcă temătoare de soarta ce=i aşteaptă Fiul, iar acesta, de o deosebită gingăşie, participă la îngrijorarea şi teama maternă, apropiindu=şi obrazul de acela al Maicii Domnului». Privite în comparaţie, imaginea de la Voroneţ pare apropiată de tristeţea spirituală, cea de la Humor este mai violentă în expresia patetică, iar cea de la Moldoviţa se distinge printr=o notă mai puternică de duioşie şi emotivitate, plină de expresie şi căldură, apropiindu=se mult de însuşirile unui portret. «Tipologic Fecioara de la Moldoviţa se apropie de înfăţişarea ţărancelor care probabil că i=au servit drept model pictorului. Ochii, nasul şi buzele sînt foarte vii, fără nimic «clasic» în ele. Aici convenţiile bizantine au făcut loc unei tratări mai realiste» (P. Comarnescu, o. c., p. 268). Chipul pruncului Iisus are de asemenea o materialitate palpabilă, iar broderiile de pe mînecă se aseamănă cu cele ale cămăşilor ţărăneşti din acel loc.

Căutînd prototipul imaginei de la Moldoviţa, specialiştii îl găsesc în *Maica Domnului de la Vladimir* (de origine bizantină) sau mai precis în icoana de la Torg, la rîndul ei inspirată de prototipul de la Vladimir. Meşterii moldoveni au luat acest tip poate prin negustori de la Pskov, care veneau în Moldova, sau prin călători moldoveni în Rusia [30]).

Restul pridvorului deschis este pictat cu îngeri, heruvimi, motive florale şi cîteva scene cu alte personaje.

In interiorul bisericii, ansamblurile de pictură se pot împărţi în categorii bine distincte: ansambluri şi scene unitare caracteristice bolţilor, frizele sau ciclurile care dezvoltă în mai multe scene o temă, mai ales în naos şi altar, şi scene care urmează formula compartimentării excesive a pereţilor în pronaos şi gropniţă. Pe bolţile bise=

---

29 b) Reprezentarea în *Judecată* a grupurilor de turci şi tătari, după cum a remarcat S. Ulea (*o. c.*, p. 78-79), constituie totodată şi o aluzie la starea de spirit antiotomană, tendinţa zugravilor de a stigmatiza pe turci şi tătari în faţa moldovenilor; ei nu sînt trataţi numai ca duşmani ai dreptei credinţe dar şi ai Moldovei. Pentru fărădelegile lor pricinuite Moldovei şi întregei creştinătăţi ei nu vor fi iertaţi de Dumnezeu nici nupă moarte ci vor fi aruncaţi în focul nestins al Gheenei.

30) Gh. Balş, *Maica Domnului îndurătoarea în bisericile moldoveneşti, din veacul al XVI-lea*, Bucureşti, 1930, p. 8 (fig. 1); P. Comarnescu, *o. c.*, p. 267-269.

ricii, care constituie lumea superioară a arhitecturii, este reprezentat universul ceresc, cu scene ce reprezintă în general fiinţa divină. Pe zidurile laterale sînt reprezentate scene biblice din istoria Vechiului şi Noului Testament, din istoria bisericească, precum şi o serie de sfinţi.

Spre deosebire de pictura exterioară care are un caracter mai monumental, în interior meşterul a folosit formula naraţiunii multiple, care l=a constrîns la o compartimentare excesivă a pereţilor. De pildă pictura pronaosului cuprinde, în cinci registre, *Menologul*, adică toţi sfinţii din lunile septembrie–februarie, iar în gropniţă se continuă şi se termină şirul sfinţilor din celelalte luni, martie–august. «Este pentru prima dată cînd întîlnim în Moldova, la Moldoviţa, un Me=nolog mural complet. De la această dată fiecare biserică va căuta să=l aibă de asemenea în întregime, şi va realiza în general acest plan, repartizîndu=l ca şi la Moldoviţa, în cele două încăperi: pro=naos şi gropniţă» (P. Henry, p. 216). Iconografia *Menologului*, care se aseamănă în toate bisericile, este, cu toată aparenta ei compli=caţie, totuşi uşor de înţeles. Ea are un caracter esenţialmente nara=tiv, urmînd să arate numele sfîntului din fiecare zi, cel mai adesea martiriul său, prin aceasta apropiindu=se de modul de tratare a icoanelor praznicare, care se schimbă în fiecare zi. *Menologul* cu cele 365 de scene din pronaos şi gropniţă constituie o mărturie că adevărul creştin poate fi realizat în viaţa omenească.

Necesitatea de a împărţi spaţiul în cele 365 de scene ale *Me=nologului* a dus în mod firesc la micşorarea dimensiunilor fiecărei scene, spre o pictură de icoane, spre un număr mai mare de scene, valorînd fiecare prin ea însăşi. Astfel zidul a devenit suma unor suprafeţe egale, regulate; pictura apare ca o serie de pagini miniate, aşezate unele lîngă altele, unele sub altele. Dispariţia treptată a monumentalului în pictură şi înlocuirea cu amănunte, valorificate prin calitatea poetică a culorii, este un fenomen specific în artă, care se produce către sfîrşitul veacului XV atît în Occident cît şi în Orient. Mulţimea acestor scene produce totuşi o impresie plăcută, mai ales prin coloritul viu care determină un fel de vibraţie con=tinuă venită pe cele patru ferestre mari gotice.

Pictura din pronaos cuprinde şi alte scene importante. Astfel sînt figurile de sfinţi martiri din ultimul registru care nu fac parte din *Menolog*. Pe peretele de sud sînt reprezentate: *Intîmpinarea Domnului*, la stînga uşii de vest este *Maica Domnului* în picioare, cu Iisus pe piept între doi îngeri. Din această scenă se remarcă chi=pul *Arhanghelului Mihail*, tratat ca un portret viu. In partea de sus a pereţilor şi în timpanele bolţilor, sînt redate cele 7 sinoade ecumenice, mult asemănătoare întreolaltă.

Dar realizarea cea mai însemnată, care domină întreaga pic=tură din pronaos, este *Fecioara rugîndu=se* (fig. 4) din bolta pro=naosului. Ea cuprinde ilustrarea troparului închinat Maicii Domnului: «Născătoare de Dumnezeu Fecioară, bucură=te ceea ce eşti plină de dar». Meşterul a folosit la maximum arhitectura bolţii mai complex construită decît cea de la Humor. Intre arhitectură şi pictură este o strînsă legătură; suprafeţei bolţii i s=a dat cea mai bună utilizare. In centrul cercului din boltă, înconjurat de un curcubeu, înveşmîntată

în roşu, este Maica Domnului. Ea se roagă şi ţine la piept pe Iisus, care este îmbrăcat într=o hlamidă roşie, vărgată cu aur. Imprejurul cercului vin o serie de arcuri în care sînt înscrişi 16 îngeri, unii imo=bili, alţii în mişcare cu atitudini diferite şi cu înclinaţia capetelor redată artistic. Apoi în alt registru tot circular, urmînd arhitectura bolţii, sînt 24 profeţi, în diferite atitudini. In pandantivii mari ai bolţii, pe un fond tratat cu motive arhitecturale, aşezaţi la masa lor de lucru, sînt reprezentaţi marii melozi ai Bisericii Ortodoxe: *Sfinţii Cosma, Iosif, Teofan* şi *Ioan Damaschin,* care au scris diferite imne în cinstea Maicii Domnului. Fecioara Maria este redată după tipul celei din Vlaherne. Pruncul Iisus este mai plinuţ la trup.

Scena se impune atît prin realizarea sobră a personajelor cît şi

Fig. 4. Fecioara rugîndu-se.

prin bogăţia elementelor figurative şi decorative. Coloritul dă viaţă cupolei, construită parcă special pentru o pictură atît de complexă şi strălucitoare. Figurile îngerilor şi ale profeţilor, înscrise în triun=ghiurile alcătuite din benzile decorative mai mici şi apoi mari, apoi figurile apostolilor şi ale episcopilor din medalioane, toate acestea încadrînd cercul în care tronează Fecioara Maria cu pruncul Iisus, sînt de un magistral efect, sugerînd lumea cerească, impresia de aerian ceresc şi de plutire. Aranjarea figurilor care însufleţesc această cupolă, îmbinarea aureolelor, decoraţia bogată a arcurilor bolţii şi a cercului de bază, produc un fel de lumină puternică care face pe privitor să înmărmurească în faţa scenei; este o impresie puţin obo=sitoare, dar totuşi plăcută.

Privită în raport cu cea de la Voroneţ, plină de seninătate, sobră, mişcătoare, scena de la Moldoviţa marchează o nouă epocă

în care frumosul începe să înlocuiască profunzimea ; o imaginaţie artistică duce la îmbogăţirea scenei cu elemente atrăgătoare. Aceste elemente care se întrezăresc de=abia acum se vor impune în mod de=plin în veacul al XVIII=lea. Prin toate aceste caracteristici, bolta de la Moldoviţa, ca şi cea de la Humor, constituie o culme a creati=vităţii şi originalităţii meşterilor moldoveni [31]).

Pictura din gropniţă sau camera mormintelor este mult afumată şi a suferit retuşări ulterioare. Ea cuprinde lucrări interesante, care stau în strînsă legătură cu pictura pronaosului. Pe boltă şi pe pereţii laterali, în scene mici, compartimentate, este reprezentat o parte din *Menolog,* continuarea din pronaos, cum s=a amintit. Pictura din gropniţă reprezintă în 5 registre, sfinţii din lunile martie începînd de la boltă, pînă în august, ultimul rînd de jos. Fiecare registru cuprinde o succesiune graţioasă de icoane şi medalioane de obicei moartea fiecărui sfînt. La răsărit şi în dreapta uşii de intrare în naos este o scenă mai bogată. Ea reprezintă pe *Iisus Hristos tronînd* ca mare arhiereu, între Maica Domnului şi Sf. Ioan Botezătorul. Deasupra uşii de intrare în naos este reprezentată *Maica Domnului* orantă cu Iisus pe piept, iar deasupra uşii de vest o scenă cu *Adormirea Maicii Domnului.* In şirul sfinţilor de deasupra baldachinului epis=copului Efrem, cercetătorul S. Ulea a identificat chipul ieromonahu=lui Avramie, starețul mănăstirii, în timpul căruia s=a făcut pictura bisericii.

In *naos* sînt scene deosebit de importante din viaţa lui Iisus Hristos, care au dat posibilitate meşterilor zugravi să=şi exprime talentul lor narativ şi artistic.

Iisus Pantocrator din cupola naosului, mai mare decît la Voroneţ, este înconjurat de un curcubeu şi de serafimi. Tamburul turlei este împărţit în patru registre care cuprind de sus în jos cîte un rînd de serafimi, îngeri cu ripide şi medalioanele lui Iisus Hristos, profeţi cu Ioan Botezătorul şi apostoli. In pandantivele mici este pic=tat cîte un înger iar în cele mari cei patru evanghelişti. Sub pan=dantive sînt patru scene din viaţa lui Iisus din care se pot distinge *Intîmpinarea, Naşterea, Botezul* şi a patra scenă în care este re=prezentată *Maica Domnului* avînd de o parte şi de alta pe Moise şi Aron iar în partea superioară a scenei pe Iisus Emanuel. *Iisus Pantocrator* are părul blond şi bogat, carnaţie albă. Deşi nu=i lipseşte măreţia, adîncimea privirii nici precizia trăsăturilor, totuşi impresionează mai puţin ca cel de la Voroneţ, superior ca realizare. In expresia feţei se vede o tendinţă de umanizare. Austera imagine de la Voroneţ este dincolo de timp, transcendentă omenirii, cea de la Molddviţa este un Dumnezeu Om, iar cea de la Sucevița va fi un Om (P. Henry, o. c., p. 180).

In conca absidei de sud a naosului este înfăţişată *Pogorîrea Sf. Duh* iar în cea nordică *Răstignirea lui Iisus* (fig. 5), care se remarcă prin frumuseţea realizării, interesul iconografic şi amploarea compoziţiei. In centrul scenei predomină Mîntuitorul răstignit. El este încadrat de cei doi tîlhari şi de soldaţi purtînd bonete de modă

---

31) Paul Henry, o. c., p. 212-213 ; Şt. Balş-Corina Nicolescu, o. c., p. 55-56 ; P. Comarnescu, o. c., p. 252-266 ; I. D. Ştefănescu, *L'évolution...*, p. 115.

italiană în două culori. Rigiditatea din alte scene aici lipseşte. Incovoierea trupului lui Iisus şi ale tîlharilor, cu musculaturi mai concrete, iscusit modelate prin umbre, dovedeşte cunoştinţe de anatomie. Chipul lui Iisus cu barbă şi plete negre nu este nepăsător ci exprimă tristeţe şi suferinţă. Se vede chiar o cută de durere pe frunte şi o mare tristeţe pe buze. Maica Domnului şi cele trei femei mironosiţe,

Fig. 5. Pictură din naos „Iisus pe cruce".

care sînt în dreapta scenei, sînt de asemenea copleşite de durere. Pe faţa Maicii Domnului profund umanizată se citeşte o mare suferinţă, îmbinată totuşi cu o stăpînire de sine, cu o rază de nădejde şi resemnare. Ca un element nou se remarcă şi prezenţa lui Moise în această scenă. In *Răstignirea* se simte influienţa renaşterii italiene mai ales în unele detalii: boneta italiană a personajului ce bate o pană la crucea lui Iisus, în costumele soldaţilor etc. Totuşi spiritul

în care este tratată este cel oriental. Artistul a avut conştiinţa sigură a concepţiei sale bizantine. Dintre toate imaginile cu această temă de la bisericile din nordul Moldovei, *Răstignirea* de la Moldoviţa este cea mai realizată sub aspect artistic.

Pogorîrea Sf. Duh ca şi *Răstignirea* au deasupra cîte un registru de 7 medalioane cu sfinţi. Sub aceste scene principale din cele două conci ale naosului pînă la partea de sus a ferestrelor se desfăşoară de asemenea cîte un registru de medalioane cu sfinţii martiri. Porţiunea corespunzătoare ferestrelor cuprinde registrul cu scenele cele mai însemnate din naos, o friză continuă, fără linii de despărţire între scene, cu *Patimile Mîntuitorului Hristos.* Ea începe pe peretele de sud, trece pe cel de vest şi apoi pe cel nordic. Friza cu *Patimile* cuprinde o serie de compoziţii interesante în care se resimte pronunţat tendinţa spre realism. Friza este precedată de o scenă cu *Sf. Ioan Botezătorul* şi *Sf. Ilie,* în unghiul iconostasului. *Patimile* încep cu scena ce cuprinde *Rugăciunea pe Muntele Măslinilor.* Urmează apoi *Pătrunderea oştenilor în grădina Ghetsimani* şi prinderea lui Iisus, care are unele elemente comune cu cea de la Popăuţi. Iisus, în picioare, stă în centrul scenei, iar apostolii sînt în spatele lui. Spre deosebire de Humor unde scena este mai sobră, cuprinzînd numai cîţiva soldaţi căzuţi la pămînt, la Moldoviţa soldaţii stau în picioare, aliniaţi în ordine. In faţa lor sînt cîţiva iudei înarmaţi căzuţi la pămînt; unul dintre ei porneşte cu lancea spre Iisus, ca şi la Popăuţi. In atitudinea apostolilor se observă de asemenea mai multă viaţă şi mişcare; mai ales gestul speriat al lui Petru lasă să se întrevadă lepădarea de Iisus. Prin aceasta scena de la Moldoviţa primeşte un caracter mai dramatic. In scena următoare, *Sărutarea lui Iuda,* se vede aceeaşi mişcare vie a personajelor; modul în care este tratată această temă se aseamănă cu cea de la Curtea de Argeş. După *Iisus în faţa arhiereului Ana* urmează *Lepădarea lui Petru,* una din cele mai însemnate scene. Ea se impune mai ales prin analiza psihologică a personajelor (slujnica, soldaţii şi mai ales Petru). Gestul speriat al lui Petru din *Pătrunderea oştenilor în Ghetsimani* este tratat mai profund în scena *Lepădării,* unde tăgăduieşte de trei ori pe Hristos. Artistul îşi concentrează atenţia asupra simţămintelor lui Petru. Psihologia lui mult adîncită se ridică pînă la expresiile caracteristice ale sentimentelor de teamă, şovăire, nefericire, căinţă. Cei din preajma lui îl bănuesc, îl învinuiesc, ba cunosc chiar şi dispreţul şi mila faţă de el. «Expresia de om extrem de nenorocit şi umilit cu care el răspunde slujnicii şi soldaţilor, cu spatele plecat, privirile sale rugătoare, arată mîna unui artist nu numai abil dar şi personal; oricare ar fi fost modelele sale, el a creat; o astfel de intensitate a expresiei nu se copiază, ea se creează» (P. Henry, p. 188). Valoarea compoziţiei creşte şi prin aceea că pictorul a unit lepădarea cu pocăinţa. Combinarea acestor 3 motive: cocoşul stînd pe zid, slujnica care vorbeşte şi apostolul Petru care-i întoarce spatele disperat, incapabil să reziste la privirile interlocutorului său şi să suporte mustrările propriei sale conştiinţe, constituie într-adevăr o realizare fericită.

Pe peretele de vest, friza Patimilor cuprinde trei scene: *Hristos înaintea lui Pilat, Iisus batjocorit* şi *Căinţa lui Iuda.* Prima din

ele, *Hristos înaintea lui Pilat,* reprezentată deasupra tabloului votiv, este tratată mai amplu decît la alte biserici. Scena e realizată în două planuri ; în aceasta se vede progresul ce-l face pictorul de la Moldovița în redarea acestei scene. In imaginea din primul plan Iisus e condus de oșteni și popor înaintea lui Pilat, care se spală pe mîini și se întoarce cu privirea spre dreapta. In planul al doilea se dă interogatorul lui Iisus înaintea lui Pilat, îmbrăcat în costum imperial, cu coroană. Realizarea unei scene în două planuri constituie un element specific Moldoviței ; prototipul ei încă nu se cunoaște. In scena următoare, *Hristos batjocorit,* doi soldați încoronează cu cununa de spini pe Hristos. Un detaliu din această scenă caracteristic iarăși Moldoviței – un personaj care joacă în fața soldaților fluturînd în amîndouă mîinile cîte o batistă, ce apare și în fresca de la Nagorica – arată o influență a picturii anatoliene prin intermediul Serbiei.

După *Căința lui Iuda,* tratată în spirit tradițional, urmează *Impărțirea hainelor,* pe peretele de nord, care printr-o eroare greu de explicat a fost așezată aici între *Căința lui Iuda* și *Ducerea crucii.* La Humor ea este orînduită mai logic, după scena *Răstignirii. Ducerea crucii* se impune ca o realizare mai de seamă, ca o narațiune mai dezvoltată. Un cortegiu impresionant de oameni călări și pedeștri cu sulițe conduc pe Iisus și pe tîlhari, care-și duc singuri crucile, spre deosebire de alte compoziții unde crucea lui Iisus e dusă de Simon. Scena aceasta se aseamănă mult cu *Drumul magilor* de Benazzo Gozzoli, ceea ce-l determină pe P. Henry (o. c., p. 191) să vadă în ea o influiență italiană: «Este greu să se tăgăduiască o influiență italiană în această scenă, poate chiar mai directă decît în toate celelalte». Scena cu *Urcarea pe cruce* în fereastra absidei de nord are de asemeni unele deosebiri de detaliu față de Voroneț și Humor. La Moldovița Iisus pare că se urcă singur pe cruce, servindu-se de un suport, iar cei doi tîlhari se urcă fiecare pe cîte o scară. Această deosebire de tratare vine desigur din influiențe ce se resimt asupra picturii, influența școlii macedonene la Moldovița și cea cretană la Voroneț și Humor. In continuarea ciclului Patimilor lui Iisus, avem scena cu *Intervenția lui Iosif din Arimateia la Pilat* executată în fereastra absidei de nord. Fizionomia lui Iosif este asemănătoare cu cea a lui Petru din scena *Lepădării.* Ea arată mîna aceluiași artist și aceeași tratare cu analiză psihologică. Pe fața lui Iosif se citește respectul față de Iisus, care nu-l împiedică să privească pe Pilat drept în față, fără frica dureroasă ce se desprinde de pe fața lui Petru.

Ultima scenă din ciclul Patimilor, *Coborîrea de pe Cruce,* se impune ca realizare artistică și compoziție tematică, deosebită iarăși față de Voroneț și Humor. Iosif, urcat pe scară, ține trupul lui Iisus. Fecioara Maria se apropie să-l primească la sînul ei, Maria Magdalena îi ia mîna, Ioan ține picioarele, Iosif scoate cuiele iar celelalte femei plîng de o parte și de alta. Modul de tratare

---

32) Paul Henry, o. c.. p. 183-186 ; P. Comarnescu, o. c.. p. 263 ; Șt. Balș-C. Nicolescu, o. c., p. 52 ; *Scurtă istorie a Artelor plastice în R. P. R.,* București 1947, p. 177 ; S. Reli, o. c.. p. 176.

33) Paul Henry, o. c., p. 188-189.

este asemănător lui Duccio. Dar trebuie să facem remarca că artis=tul moldovean a rămas credincios curbei bizantine a corpului şi nu cunoaşte linia frîntă a lui Duccio. Ciclul Patimilor din naos se ter=mină cu scena *Plîngerea lui Iisus* (pe peretele de nord în unghi cu iconostasul), în care se resimte probabil iarăşi influenţa şcolii bizan=tine din Balcani, dar mai ales cea rusă din Novgorod, de unde i=au venit artistului nostru înrîuririle în orînduirea compoziţiei. Cele ó personaje din compoziţie se aseamănă prin atitudinile comune care denotă meditare. Trupul lui Iisus, întins pe masa de ungere şi înfă=şurat în fîşii de pînză, este pregătit pentru a fi pus în groapă. Ma=

Fig. 6. Tabloul votiv.

ria îi ţine capul şi=l sărută, iar Ioan şi Iosif privesc îndureraţi. Faţă de icoana de la Novgorod, Moldoviţa are în plus pe Maria Mag=dalena, care stă lîngă cruce şi se tînguie, înconjurată de bocitoare.

In naos pe peretele din vest, în partea dreaptă, sub *Judecata lui Iisus,* este *Tabloul votiv* (fig. 6) ce reprezintă pe ctitorul bise=ricii, voievodul Petru Rareş cu soţia Elena şi doi copii, Ştefan şi Iliaş. Dintre toate tablourile votive care=l prezintă pe Petru Rareş – de la Probota, Humor, Moldoviţa, Sf. Nicolae=Dorohoi, Sf. Dumi=tru=Suceava, Baia, Dobrovăţ şi Rîşca – cel mai fidel, mai expresiv

şi mai bine păstrat în forma originară este cel de la Moldoviţa. Tabloul se distinge printr=o realizare artistică de mare valoare. Cos= tumele figurilor sînt executate cu minuţiozitate, probabil după un model tip, pînă la amănunt. Dar figurile sînt mai interesante. Voievodul seamănă cu tatăl său impus prin tradiţie. El are chip robust, cap rotund, aproape ca un ţăran. Din privirea feţii se vede imediat că este moldovean. Doamna Elena în schimb are trăsăturile tipului slav (ea era sîrboaică); se pare că artistul a căutat inten= ţionat să redea acest lucru. Copiii, care par mai degrabă nişte băr= baţi mici decît nişte copii, se aseamănă mai mult cu mama lor.

Iisus Hristos este redat după tipul tradiţionalist. Maica Dom= nului în schimb se aseamănă cu o femeie din părţile locului. Capul ei oval, bărbia ascuţită, surîsul ei dulce şi privirea aproape atrăgă= toare, sînt caracteristice atîtor fete din aceste locuri şi aceasta arată că meşterul a folosit probabil modelul viu [34]).

In naos, pe lîngă scenele descrise, sub friza Patimilor pînă dea= supra străniIor este un registru cu sfinţi militari *Gheorghe, Dumitru, Pantelimon, Nestor, Nichita, Mina, Procopie,* sfinţii doctori fără arginţi *Cosma* şi *Damian* şi apoi sfinţi dintre cuvioşi: *Paisie, Timo= tei, Teodosie, Eftimie, Antonie. Mercurie* şi *Ioan cel Nou.* Pe peretele de sud este reprezentată de asemenea *Maica Domnului* cu Iisus în braţe avînd de o parte şi de alta cîte un înger. Pe peretele de vest, corespunzător cu tabloul votiv, este scena cu *Constantin şi Elena* ţinînd crucea. Deasupra uşii de vest este *Mandylion=ul (Sf. Mahramă)* şi portretele sfinţilor *Zosima, Anastasie, Agaton* şi al *Mariei Egipteanca.* Pe partea superioară a peretelui de vest, pictura este deteriorată şi afumată complet încît nu se poate distinge aproape nimic.

Pictura din *altar* are un aer de o deosebită familiaritate şi frumuseţe. Meşterul zugrav ştie să dea fiecărui detaliu o notă inte= resantă, care nu se găseşte la Humor, în aceeaşi măsură.

In conca altarului tronează *Maica Domnului* cu Iisus în braţe, avînd la dreapta pe Ioachim şi un înger iar la stînga pe Ana şi un înger. Faptul acesta constituie o particularitate a Moldoviţei căci la Humor, Bălineşti şi Popăuţi, Maica Domnului este încadrată de o parte şi alta de cîte doi îngeri. Porţiunea de deasupra Fecioarei este de asemenea mai bogat tratată decît la Voroneţ, Humor şi Sucevita. Deasupra Fecioarei este *Hetimasia cu porumbelul* înca= drată de cîte şase medalioane de profeţi, apoi în al doilea rînd, *Iisus=Pantocrator* cu medalioane de cîte 6 apostoli de ambele părţi; în al treilea rînd este *Iisus Hristos* asemănător cu *Cel vechi de zile* încadrat de cîteva scene, din care se pot identifica *Schimba= rea la Faţă, Înălţarea, Pogorîrea Sf. Duh* şi altele două greu de identificat. Este uşor de înţeles că aceste trei registre sugerează Sfînta Treime.

In partea de sus a zidului circular al absidei, sub conca alta= rului, avem un registru ce cuprinde mici medalioane de ierarhi. La Humor registrul cuprinde 12 ierarhi iar la Voroneţ pictorul se mul= ţumeşte cu o friză de serafimi. Faptul acesta asigură unitatea pictu=

---

34) Idem, *Ibidem,* p. 196 ; P. Comarnescu, o. c., p. 317-319 ; *Scurtă Is= rie,* p. 179 ; I. D. Ştefănescu, *L'évolution.,.,* p. 114 ; S. Reli, o. c., p. 180.

rii din altar cu cea din naos. Artistul de la Moldovița aduce și aici un element nou. In mijlocul medalioanelor, acolo unde la Humor nu este decît un motiv floral, aici avem un *Mandilion*, deasupra *Adorării Mielului* pictat pe partea superioară a ferestrei, care se oferă privirii slujitorilor din altar, ca și la Voroneț, Humor, Sf. Ilie și Popăuți. De o parte și alta a *Mielului* aureolat sînt cîte doi îngeri, care se întorc cu fața înapoi și se alătură astfel îngerilor din scenele cu *Impărtășirea Apostolilor* și asistă pe Iisus Hristos, prelungind astfel această scenă. Sub registrul cu medalioanele celor 8 ierarhi, de o parte și alta a ferestrei altarului, este redată *Impărtășirea apostolilor*, în două scene (una cu Sf. Trup și a doua cu Sf. Sînge) care reprezintă un progres față de Voroneț. Masa este împodobită bogat, cu o stofă brodată cu perle, apostolii se apropie cu multă simțire și o varietate de atitudini, care nu se găsesc la Voroneț. Același progres se observă și în redarea obiectelor de cult: potirul și pîinea.

Impărtășirea apostolilor este încadrată de alte patru scene tradiționale: *Spălarea picioarelor* și *Cina cea de taină* pe peretele de sud și *Invierea* și *Mormîntul Domnului* pe peretele de nord.

O realizare deosebită este mai ales *Cina cea de taină*. Masa este în formă de potcoavă și acoperită cu o pînză vărgată. Iisus stă la mijlocul mesei, nu în frunte ca în scena de la Voroneț. Iisus pare că se așează după ce a vestit apostolilor dureroasa veste. In atitudinile apostolilor, se simte că această reprezentare tradițională este animată de un suflu nou: te frapează viața și adevărul ce se degajă din toate gesturile lor. Sîntem departe de răceala primitivă, departe chiar și de mișcările măsurate de la Voroneț, aici fiecare apostol are personalitatea sa, între ei se schițează convorbiri particulare, fiecare se întreabă dacă nu este el vizat de cuvîntul lui Iisus. Este foarte mișcător gestul apostolului Ioan care apucă mîna lui Iisus spre a-și pleca capul la pieptul său, iar Iisus acceptă aceasta și aproape că-l mîngîie pe umăr. In această privință scena de la Moldovița este superioară celor de la Voroneț și Humor. Acest gest familiar, caracteristic și picturii italiene, este maximum de gingășie la care putea ajunge arta bizantină. In scena *Invierii* se remarcă aceeași sobrietate ca și la Voroneț dar personajele, mai îngrijit tratate, au mai multă individualitate. Crucea nu este numai obiectul de tortură purtat de Iisus ca la Voroneț, ci constituie prin ea însăși o armă care lovește singură pe diavol, aflat la picioarele lui Iisus. Adam și Eva, ieșiți din mormînt, au atitudini smerite, David, Solomon și Ioan Botezătorul privesc pe Mesia, iar Abel lîngă Eva atinge hlamida lui Iisus.

De la nord la sud sînt reprezentați, în picioare și sub arcade, *Sfinții Ghenadie, Leontie, Spiridon, Vlasie, Grigorie cel Mare, Ioan Hrisostom* (în stînga ferestrei de est), *Vasile cel Mare*, (în dreapta ferestrei), *Atanasie, Macarie, Ciril, Dionisie și Ignatie*. Ierarhii sînt încadrați de cei doi arhidiaconi Ștefan și Prohor. La Moldovița ierarhii nu poartă pergamente cu texte ca la Humor ci cîțiva din ei țin cîte o Evanghelie împodobită cu pietre prețioase iar ceilalți binecuvintează. De remarcat că scenele din acest registru nu sînt separate prin linii; ele se desfășoară într-o friză continuă.

In diaconiconul de la proscomidie sînt reprezentați: *Iisus Ema-*

nuel binecuvîntînd cu dreapta iar în stînga poartă un pergament, *Sf. Petru al Alexandriei, Sf. arhidiacon Ştefan* şi doi serafimi în boltă. In diaconiconul de la est este *Sf. Simeon* cu Iisus în braţe, *Sf. Tarasie* cu Evanghelia în mînă, *Sf. Ambrozie* iar în boltă serafimi.

Pictura icoanelor din *catapeteasmă*, artistic lucrată, prezintă de asemenea interes deosebit. Ea datează cu toată probabilitatea de la sfîrşitul veacului XVI, fiind executată odată cu catapeteasma, adică la 1598, cum arată însemnarea din spatele crucii de sus. In registrul de jos ea cuprinde icoanele împărăteşti obişnuite: Iisus Hristos, Maica Domnului, Buna Vestire şi Sf. Nicolae. In al doilea registru sînt praznicile împărăteşti iar în mijloc răstignirea. Al treilea rînd are în mijloc icoana Deisis încadrată de apostoli. Urmează apoi Sf. Treime încadrată de profeţii Vechiului Testament. Ultimul registru are în mijloc icoana Maicii Domnului, avînd în dreapta şi stînga heruvimi şi serafimi. Deasupra tronează crucea obişnuită.

* * *

Din expunerea picturii de la Moldoviţa se desprind cu uşurinţă baza ideologică şi artistică precum şi caracteristicile stilistice ale ei. Pictura de la Moldoviţa ca şi de la celelalte biserici moldoveneşti din veacurile XV-XVII, este inspirată din cele mai autentice tradiţii şi principii ale picturii bizantine, maica vechii picturi din toate ţările ortodoxe, care cunoaşte în veacurile XIV-XVI o nouă epocă de înflorire prin cunoscutele şcoli: macedoneană şi macedoneană şi monahală (cretană). Pictura bizantină ajunsă la noi prin filieră atonită sau sîrbo-bulgară se încrucişează pe de o parte cu formele artei ucrainene şi moscovite, care au la bază tot pictura bizantină, iar pe de altă parte cu influienţe apusene venite prin Transilvania şi în parte prin legăturile directe cu Veneţia. Pe lîngă elementul bizantin, venit prin diferite filiere, care constituie fondul acestei picturi, un izvor important al ei îl constituie şi elementele locale, folclorul popular, tradiţia şi geniul artistic moldovenesc. Toate aceste elemente coexistă şi se armonizează într-o unitate deplină. Tocmai în aceasta stă şi originalitatea zugravilor localnici care au ştiut să asimileze şi să combine în mod armonios toate aceste curente, pe care le-au prelucrat într-un chip original şi creator; ei au ştiut să folosească vechile tradiţii, să le adapteze, să le aleagă, înnoind şi combinînd elementele lor.

Toate acestea arată cu prisosinţă că şcoala moldovenească de pictură n-a fost numai o încrucişare de influienţe venite din centrele amintite, ci ea a fost totodată «un focar şi un mediator între şi spre aceste centre». Mai mult, cu toate influenţele incontestabile exercitate asupra ei, pictura moldovenească a urmat totuşi un drum propriu, desigur în marginea canonului şi tradiţiei bizantine. Geniul artistic creator al meşterilor localnici a creat o adevărată şcoală moldovenească de pictură cu concepţiile şi tradiţiile ei, care ajunge uneori la amploarea de altă dată a epocii bizantine. Intr-adevăr pictura bizantină, deşi a pătruns în Moldova mai tîrziu decît în alte ţări ortodoxe (a doua jum. a v. XIV), totuşi, în cadrul şcolii

moldoveneşti, ea a ajuns îndată la o strălucire proprie, care a durat aproape fără întrerupere pînă la sfîrşitul veacului XVIII. In acest timp, cînd Ţările Romîne în general erau protectoare ale ortodoxiei şi în special a celei balcanice, fapt atestat documentar în mod neîndoielnic, Moldova – cum au arătat specialişti de seamă – a avut astfel un rol însemnat în evoluţia acestei faze tîrzii a picturii bizantine, care a ajuns la o înflorire deosebită în Moldova şi a exercitat o influenţă binefăcătoare asupra picturii din alte ţări (în special Muntele Athos şi Rusia [35]).

La baza întregii picturi interioare şi exterioare, care se desfăşoară după un program atît de precis, stă un principiu caracteristic nu numai picturii ortodoxe bizantine ci de asemenea întregii arte creştine şi anume acela de-a oferi prin pictură o «Suma» a adevărurilor religiei creştine. Aşa după cum arată marii iconografi, pictura bisericească este o Evanghelie în culori. La Moldoviţa, după cum am văzut, se constată acest principiu; preocuparea de a învăţa şi de a educa este firul conducător al întregii picturi. Pictura devine astfel o vastă desfăşurare de teme dogmatice, morale şi narative [36]).

Privită în comparaţie cu pictura din veacul XV, cea de la Voroneţ de pildă, la Moldoviţa se constată o uşoară înnoire. Se vede drumul parcurs în timp de cîteva decenii. Spre deosebire de pictura din veacul XV, de inspiraţie mai mult teologică, în care figurile sînt tratate antic, vorbind mai mult prin sobrietate, simbolism şi printr-un conţinut dens, pictura de la Moldoviţa şi de la celelalte biserici din această epocă, deşi continuă cu credincioşie aceeaşi cale a tradiţiei bizantine, totuşi are un caracter mai realist, narativ; este o tratare psihologică, îndrăgostită de pitoresc, care multiplică scenele şi lasă să vorbească, pe lîngă intelect, mai ales sentimentul. Temele sînt tratate la un înalt nivel artistic, cu inteligenţă dar şi cu inimă. Este o interpretare romînească a unor teme tradiţionale bizantine. In redarea personajelor din frescă simţim o apropiere de renaştere. Iconografia moldovenească reprezentată în picturile de la Moldoviţa, marchează apariţia unui suflu nou, care învie reprezentări tradiţionale. Realismul cu care sînt tratate personajele şi felul cum sînt aşezate în cadrul respectiv insuflă viaţă scenelor. «Nu numai vigoarea şi siguranţa desenului, ci chiar emoţia şi traducerea plastică a simţămintelor sînt ridicate cîte odată la un grad cu totul remarcabil. Intensitatea psihologică a *Răstignirii* de la Moldoviţa poate fi socotită ca expresia cea mai frapantă» [37]). «In întreaga pictură exterioară scenele şi figurile sînt judicios distribuite, urmărind să pună în valoare proporţiile armonioase ale bisericii. Siluetele înalte şi elegante ale personajelor sînt în acord cu suprafaţa curbă a absidelor, orînduirea lor procesională duce la un ritm liniar deosebit de interesant, în perfectă concor-

---

35) V. Vătăşianu, o. c., p. 801-802; *Istoria Romîniei*, II, p. 731-732; Paul Henry, *o. c.*, p. 251; *Roumanie-Eglises peintes...*, p. 59; I. D. Ştefănescu, *L'évolution...*, Paris 1928, p. 120-121, 302-304.

36) P. Henry, o. c., p. 196-197, 229; Gh. Balş, *Bisericile...*, p. 9; I. D. Ştefănescu, *L'évolution...*, p.,.. ; vezi mai pe larg Pr. Prof. Ene Branişte, *Teologia icoanelor*, în Studii Teologice, 3-4/1952, pp. 175-201.

37) P. Henry, o. c., p. 294.

danţă cu arhitectura monumentului. Pictura aceasta, dispusă în registre care trebuie urmărite treptat, de la soclu pînă la cornişă, pune în lumină formele bisericii, iar benzile cu variate ornamente care decorează intradosul firidelor şi ocniţelor subliniază şi mai mult eleganţa lor: întreaga pictură este parcă chemată să evidenţieze calităţile arhitectonice ale bisericii. Verdele, care constituie în această pictură linia pămîntului şi albastrul fondului, leagă construcţia de iarba pajiştei din jur şi de cerul pe care se proiectează silueta ei. La Moldoviţa ca şi la Voroneţ şi Arborea privitorul rămîne cu impresia că biserica a crescut în locul pe care se găseşte, fiind integrată întru totul naturii dimprejur.

«Mişcările vii şi variate ale personajelor, mai ales în cortegiile procesionale din exterior, desenarea corectă a monumentelor, felul în care sînt redate în unele scene draperiile, tendinţa de umanizare a unor tipuri, puterea de exprimare a sentimentelor, cît şi verva povestirii, sînt calităţile principale ale picturii de la Moldoviţa. Farmecul cu totul deosebit, întîlnit poate numai la Voroneţ, al coloritului proaspăt, amintind culorile vegetale, bogăţia şi varietatea motivelor decorative, mai ales florale şi mai puţin geometrice, care împodobesc întregul monument, leagă pictura Moldoviţei nu numai de frumuseţea cadrului natural în care a fost creată, dar şi de costumul şi de ţesăturile Moldovei de nord, care păstrează, înfruntînd veacurile aceleaşi motive pînă azi» [38]).

Prin calităţile amintite, pictura Moldoviţei ca şi a celorlalte biserici moldoveneşti din epoca de culme a acestei arte, depăşeşte limitele ţării şi intră în rîndul operelor de cultură universală. Ea este o comoară a artei universale, care face parte din acel grup restrîns de valori unice în lume.

Arhim. IRINEU CRĂCIUNAŞ

---

38) Ştefan Balş-Corina Nicolescu, *Moldoviţa*, p. 56-61.

MĂNĂSTIREA LUI ALEXANDRU CEL BUN DE LA MOLDOVIŢA

Una din cele dintîi preocupări ale Domnului Alexandru cel Bun a fost întemeierea unor mănăstiri şi înzestrarea lor spre a deveni centre culturale importante.

După obiceiul urmat în evul mediu în toate ţările Europei, mănăstirile nu se întemeiau pe locuri umblate, pe şesuri largi uşor accesibile, ci se ridicau în văi ascunse, adumbrite de păduri şi îndepărtate de zgomotul lumii. Astfel a procedat şi Alexandru cel Bun, căutînd pentru mănăstirile sale regiuni tainice, asigurătoare de linişte şi ferite de ochii hrăpăreţi ai duşmanilor ce obişnuiau să invadeze ţara, golindu-o de oameni şi de averi.

Cunoscînd valea rîului Moldova mai bine decît alte regiuni ale ţării sale, Alexandru cel Bun se opri la gura rîului Moldoviţa care-şi varsă undele spumoase în apele cristaline ale Moldovei. De aici porni pe cărarea îngustă ce duce în susul Moldoviţei, şi pe o pantă de deal, a găsit locul potrivit pentru întemeierea proiectatei sale mănăstiri. Îşi chemă meşterii şi puse temelia mănăstirii sale, cu hramul Buna Vestire a Maicii Domnului.

Intrucît prima danie făcută mănăstirii Moldoviţa de către ctitorul ei datează din anul 1402, anul zidirii ei se poate fixa cu drept cuvînt între anii 1400-1402.

Fiind una din primele mănăstiri zidite de Alexandru cel Bun imediat după suirea sa la tron, ea primi o danie valoroasă, aducătoare de mari venituri, asigurătoare a unui trai ferit de nevoi. I se dărui în tîrgul Baia, centru comercial important, două mori, una în mijlocul tîrgului, alta în capătul lui, o fabrică de bere împreună cu sladniţa ei şi patru case, adică familii, de poslușnici, care urmau să îngrijească de bunul mers al fabricei. Odată cu scrierea uricului din 31 octombrie 1402, apelă la domnii următori ai ţării să recunoască şi să întărească dania. «Iar după viaţa noastră», scrie el, «cine va fi domnul ţării noastre moldoveneşti, acela să nu strice a noastră danie, acela să fie blăstămat de Domnul Dumnezeu şi de preacurata lui maică şi de toţi sfinţii» [1]).

Nu se cunoaşte numele egumenului, care a primit această danie domnească.

Cu timpul, călugării Moldoviţei au adăugat în tîrgul Baia pe

---

1) Fr. a. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowiza*, Wien 1862, pag. 55, nr. 1.

malul Topliţei ce curge prin mijlocul tîrgului, alte trei mori, ce le aveau în jumătate cu călugării de la Neamţ. Cele două mori vechi le exploatau în jumătate cu părgarii din Baia. Piua înfiinţată şi ca ulterior bătea postav pentru nevoile locuitorilor. Voievodul Ştefan fiul lui Alexandru cel Bun, întări mănăstirii la 29 noiembrie 1443, toate aceste bunuri, cerînd ca «cine va fi domn în ţara noastră din copiii noştri sau din fraţii noştri sau din neamul nostru sau pe oricine îl va alege Dumnezeu să fie, acela să nu strice a noastră danie şi întărire, ci să le întărească şi să statornicească» [2]). Dar noile mori ţinute în devălmăşie cu călugării Mănăstirii Neamţ nu se dovediră rentabile şi de aceea, la 17 septembrie 1545, Voievodul Petru Rareş dădu mănăstirii Moldoviţa toate morile din Baia, despăgubind Mănăstirea Neamţ «în alt loc» [3]).

Cei patru poslușnici ai Mănăstirii Moldoviţa – doi berari şi doi morari – s=au bucurat de unele înlesniri la plata dărilor şi de scutiri. Ei erau scutiţi de dările faţă de domnie, adică de toată «angheria cătă va fi pe alţi mişei din ţară», în afară de tributul datorit turcilor pe care trebuia să=l plătească şi mai erau iertaţi de cai de olac, adică de obligaţia de a da cai pentru transportul persoanelor simandicoase şi de căratul mărfurilor, adică de podvoade [4]). La 1635 Voievodul Vasile Lupu mări numărul poslușnicilor la opt, scutindu=i şi de plata tributului pentru turci. Aceste scutiri au fost acordate poslușnicilor acestei mănăstiri «ca să aibă ei a lucra şi a sluji la ceva treburi sfintei mănăstiri». Ei vor fi scutiţi şi de prestaţii, avînd în schimb să dea numai goştina de oi şi desetina de albine [5]).

Voievodul Ştefan (1443=1447) a dăruit în timpul domniei sale şi ceara de la crîşmele din tîrgul Baia, adică darea crîşmelor ce la început se dăduse în formă de ceară. La 31 august 1458, referindu=se la uricul predecesorului său Ştefan, (uric rămas încă nedescoperit), Ştefan cel Mare îl confirmă zicînd «precum şi Ştefan Voievod au dat acei sfintei biserici, aşa domnie me dăm ceara de la toţi cărşmarii din Baie, ca să se ajutoreze ace sfîntă mănăstire, la sfînta beserică din Moldoviţa, cu acest venit». Şi nime să n=aibă dreptul a se amesteca la acel bir, deoarece el, Ştefan cel Mare a dat această danie, ca să fie «uric neclintit nici odinioară în veci» [6]).

A doua danie a lui Alexandru cel Bun a fost la fel de valoroasă. Cu uricul din 18 noiembrie 1409 el i=a dăruit vama de la Moldoviţa, care se găsea pe locul unde Moldoviţa se varsă în Moldova. De=a lungul rîului Moldova existase din vechime un drum ce trecea peste muntele Suhard pentru a ajunge la Bistriţa Ardealului. Il folosise la 1241 tătarii cînd invadaseră Ardealul. Odată cu întemeierea statului moldovenesc s=a instalat la gura Moldoviţei sta=

---

2) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II 187-189, nr. 50.

3) Fotocopia originalului. în „*Documente privind istoria Romîniei*“ veacul XVI/I pag. 679.

4) Fotocopia originalului, în „*Documente privind ist. Rom.*“ veacul XVI/4 p. 327 (doc. din 10 ian. 1592) şi originalul din 8 ian. 1593 din Biblioteca Acad. Rep. Pop. Rom. Doc. 104/XV.

5) Orest Popescul: *Cîteva docum. moldovene*, 58-60, nr. XXIII.

6) I. Bogdan: *Documentele lui Ştefan cel Mare* I 16-18, nr. IX.

ţiunea vamală, unde se percepeau taxele vamale de la negustorii care transportau marfă în şi din Ardeal. In jurul acestei staţiuni vamale s=a întemeiat un sat, care pînă astăzi poartă numele de Vama.

Veniturile acestei vămi se încasau de către călugării de la Moldoviţa.

Dar pentru ca Mănăstirea Moldoviţa să se poată servi nestingherită de drumul amintit şi de veniturile vămii, trebuia să i se asigure şi trecerea peste munţi. In acest scop Alexandru cel Bun i=a dăruit cu uricul din 15 februarie 1410 munţii zişi Marele şi Micul Suhard, «pentru sufletul înaintaşilor noştri şi pentru sănătatea noastră». El fixă totodată şi hotarul acestor munţi, apelînd la urmaşii săi, după cum era obiceiul, să nu strice această danie, ci s=o întărească [7]).

Un an mai tîrziu, la 14 aprilie 1411, Alexandru cel Bun dărui mănăstirii şi satul Vama, ca dania să fie completă. Hotarul acestui sat era foarte întins. El începea la hotarul satului Cîmpulung şi ajungea pînă la rîul Suha, unde se varsă în Moldova. Pe hotarul acestui sat sînt situate astăzi încă şi satele Molid şi Frasin [8]).

Dar satul Vama a pricinuit cu timpul mănăstirii multe neplăceri. Dispunînd de poeni întinse şi de un sol bogat a exercitat o atracţie asupra Cîmpulungenilor, care locuind într=o regiune infertilă, se aflau mereu în căutarea unor locuri mai mănoase. Ei emigrau cu predilecţie înspre satul Vama, durîndu=şi aici case şi gospodării. Dar ei, urmînd obiceiul consacrat în ocolul Cîmpulungului, nu dădeau mănăstirii nici boierescul, nici dijma. De aici a pornit un îndelungat conflict cu imigranţii cîmpulungeni, un conflict care a ţinut tot timpul evului mediu, neluînd sfîrşit decît odată cu desfiinţarea mănăstirii pe la sfîrşitul secolului XVIII=lea.

Exemplul lui Alexandru ce Bun a fost urmat şi de soţia sa Ana. Incă pe cînd era în viaţă, şi=a exprimat dorinţa să înzestreze Mănăstirea Moldoviţa cu satul Vaculinţii, zis mai tîrziu Văculeşti şi cu Seliştea lui Zărnă, amîndouă situate în ţinutul Hîrlăului. După moartea ei, soţul supraveţuitor i=a respectat dorinţa şi în uricul din aprilie 1415 a ordonat să se scrie că «Domnia Mea după voia şi dania Doamnei Domniei Mele am dat după moartea ei acele două sate, ca să fie sfintei mănăstiri uric şi cu tot venitul» [9]).

Tot atunci, sau puţin mai tîrziu, Alexandru cel Bun a mai adăugat satul Săsciori din ţinutul Sucevei, contopit astăzi cu satul Ilişeşti. Aceasta reiese din uricul Voievodului Ştefan din 29 noiembrie 1443, cînd se întăresc Mănăstirii Moldoviţa satele Vaculinţi, Seliştea lui Zărnă şi satul Săsciori, toate trei primite de la părinţii domnului moldovean. «Şi întărim», zice Voievodul Ştefan în uric, «acelei mai sus zise mănăstiri cu această a noastră carte satele ce le are de la părinţii noştri» [10]).

Satul Săsciori s=a bucurat de atenţie din partea domnului mol=

---

7) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I. 75-76, nr. 26.

8) *Idem*, I, 80-83, nr. 29.

9) Fr. A. Wickenhauser: *Die Urkunden des Klosters Moldowiza*, Wien 1862, pag. 59, nr. 6.

10) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, I 187-189, nr. 50.

dovean Petru Aron, care cu uricul din 25 august 1454 l=a scutit de imixtiunea globnicilor şi a ilişarilor, de plata tributului către turci şi de cea a taxelor pentru trecerea podurilor zisă posada. Locuitorii acestui sat nu vor munci la cetatea Sucevei, nici la morile domneşti, nu vor fi obligaţi să urmărească hoţii de la hotarul satului lor, peste tot nu vor da domniei «altceva nimic», fiindcă «tot venitul de la acel sat să meargă la mai sus scrisa mănăstire» [11]).

Animat de pilda domnului, boierul Sin Bărlici, fiul lui Bărlă, a dăruit la 17 martie 1418 Mănăstirii Moldoviţa satele sale de baştină Provorotic şi Oprişinţii, astăzi zis Oprişeni, situate în ţinutul Sucevei. Cu uricul din 26 august 1503 Ştefan cel Mare a confirmat această danie. Aceste mai sus scrise sate «să fie acelei sfinte a noastre mănăstiri care este la Moldoviţa... de la Noi uric şi cu tot venitul neclintit nici odinioară în vecii vecilor» [12]).

Cu dania lui Sin Bărlici se termină seria de sate dăruite Mănăstirii Moldoviţa în cursul domniei lui Alexandru cel Bun.

Urmaşii acestui domn au miluit la fel Mănăstirea Moldoviţa, dăruindu=i pe rînd sate, odoare, bani, iezere şi vii.

Cel dintîi domn moldovean care l=a urmat în dărnicie pe Alexandru cel Bun a fost Petru Aron, care cu uricul din 13 iunie 1456 a dăruit Mănăstirii Moldoviţa satul situat la gura Brădăţelului pe locul unde acest pîrîu se varsă în Şomuz, în ţinutul Sucevii. Satul a dispărut, iar pe locul lui se găseşte astăzi o regiune încîntătoare, descrisă în culori vii de Nicu Gane în nuvela sa «Fluierul lui Ştefan» [13]).

Nu se ştie de la cine a primit mănăstirea satul Borghineşti, zis şi Borhineşti, din ţinutul Sucevei. Mănăstirea îl stăpînea la 1458. In uricul lui Ştefan cel Mare din 31 august al acestui an se menţionează scutirile acordate acestui sat. Locuitorii lui nu vor da domniei desetina de albini şi de porci, nu vor căra vin, nu vor lucra la cetatea Sucevii, nici la morile domneşti, nu vor fi ţinuţi să gonească hoţii de pe hotarul satului lor şi nu vor plăti posada la trecerea rîurilor. Globnicii şi ilişarii nu vor călca hotarul lor. La război vor porni numai atunci, cînd însuşi domnul ţării «va merge la oaste» [14]).

Satul Borghineşti a dispărut. El fusese situat între satele Liteni, Nemerceni şi Bodeni. Aşadară el nu este identic nici cu satul de la gura Brădăţelului, nici cu satul Bahrineşti, după cum a crezut Ion Bogdan.

Satul Singureni din ţinutul Chigheciului a fost dăruit Mănăstirii Moldoviţei de Ştefan cel Mare la 8 ianuarie 1473, acest sat cu iezerele şi cu prisaca a rămas aproape trei secole în stăpînirea Mănăstirii Moldoviţa. La 1752 el îi mai aparţinea [15]).

Cu acelaşi uric, Ştefan cel Mare a dăruit Moldoviţei din «luminată şi curată inimă» şi satul Bălţaţi din ţinutul Cărligăturii. Acest sat a rămas în stăpînirea Moldoviţei pînă la jumătatea a

---

11) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II. 505-507, nr. 134.

12) I. Bogdan: *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I 13-15, nr. 109.

13) M. Costăchescu: *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II 582-583, nr. 156.

14) I. Bogdan: *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, 13-15, nr. VII.

15) „*Revista istorică romînă*“, 1944, vol. XIV, fasc. 1, pag. 79-83.

doua a secolului al XVII=lea, cînd a fost vîndut boierului Nene. Dar înainte de moarte, acesta a dispus ca satul să fie restituit Mă=năstirii Moldoviţa. Ion Iordache, executorul testamentului lui Nene, a înmînat egumenului Ioanichie la 20 iulie 1689 un zapis în lipsa uricilor satului, precum să stăpînească satul. Pentru a îndepărta orice îndoială asupra autenticităţii zapisului, Ion Iordache a însem=nat în el următoarele: «Iar la moartea lui mi=a spus Nene să dau mănăstirii Moldoviţa acel sat Bălţaţi, precum a şi scris în diată. După aceea a trimis la mine rugătorul egumenul să dau uricele ace=lui mai sus numit sat, dar neavînd la mine uricele, am dat sfinţiei sale acest zapis să stăpînească satul pînă îi vom da şi uricile» [16]).

Tot cu uricul din 8 ianuarie 1473, Ştefan cel Mare a întărit Mănăstirii Moldoviţa dania boierului Ivaşco Armeancici, anume ju=mătate de sat Ostăpceni la Turii din ţinutul Iaşi, partea de sus, unde fusese vătămanul Ostapco. Această jumătate de Ostăpceni a apar=ţinut Mănăstirii Moldoviţa pînă la data de 4 februarie 1522, cînd a intervenit un schimb de moşii. Mănăstirea a cedat=o, primind în schimb de la vistiernicul Eremie şi de la vornicul Iurie satul Pe=tinea pe Başău din ţinutul Iaşi [17]).

La 12 martie 1488 Ştefan cel Mare a cumpărat de la nepoţii lui Giurgea Zvorăşte pentru suma de 400 zloţi tătăreşti jumătate de sat Zvorăşte din ţinutul Dorohoi, cutul de jos, dăruind=o Mănăs=tirii Moldoviţa. I=a obligat însă pe călugării acestei mănăstiri să se roage pentru sănătatea şi mîntuirea lui şi pentru sănătatea şi mîntu=irea fiilor lui. «Iar egumenul carile va fi la sfînta noastră mănăstire Moldoviţa şi cu toţi călugării ce vor fi la această sfîntă mănăstire să aibă acest obicei: să slujească nouă păn'cînd vom fi în viaţă în fiişte care săptămînă o zi piste tot anul luni sara paraclis, iar marţi dimineaţa liturghie»... «iar după a noastră viaţă ii să slujească luni sara paraclis şi marţi dimineaţa liturghie, aşijdere să aibă a face nouă în fişte carile an pomenire la o zi» [18]).

Cu satul Zvorăşte se termină seria satelor dăruite Mănăstirii Moldoviţa de Ştefan cel Mare.

Pe timpul lui Bogdan Orbul a avut loc un schimb de moşii cu însuşi domnul ţării. Mănăstirea Moldoviţa primise de la jupîneasa pitarului Ioan Dajbog jumătate de sat Băiceni de lîngă Cotnar. La acest sat avea interes domnul ţării. La 8 decembrie 1514 a interve=nit schimbul. Mănăstirea a cedat Băicenii, primind în schimb de la domn jumătate de sat Răciuleni din ţinutul Sucevei. Cu acest prilej domnul a dăruit mănăstirii suma de 800 zloţi tătăreşti ca să i se facă pomenire în fiecare an în sîmbăta mironosiţelor, seara parastas, iar a doua zi dimineaţa liturghie [19]).

Pentru mănăstirea Moldoviţa această jumătate de Răciuleni n=a însemnat o stăpînire liniştită. Pe timpul Voievodului Ştefan Lă=custă (1538=1540) postelnicul Sturza a ocupat Răciuleni, confiscînd

---

16) Fr. A. Wickenhauser: *Die Urkunden des Klosters Moldowiza*, p. 112, nr. 144.

17) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă Voievod*, p. 325-329, nr. 64.

18) I. Bogdan: *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, 327-330, nr. 182.

19) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti de la Bogdan Voievod*, 328-329, nr. 47.

călugărilor şi uricul. Egumenul Efrem s=a plîns la 21 decembrie 1553 Voievodului Alexandru Lăpuşneanul, care, văzînd nedreptatea comisă, a retrocedat mănăstirii moşia, eliberîndu=i la 30 martie 1558 un nou uric.[20]). Dar la 14 septembrie 1581 Toader Pomici şi Adam visternicul cu rudele lor, toţi nepoţii fostului postelnic Sturza, i=au tras în judecată pe călugării de la Moldoviţa «cu mare pîră şi cu mare jalobă». Dar călugării s=au apărat prezentînd uricul primit de la Alexandru Lăpuşneanul, dovedindu=şi dreptatea. Pentru a se convinge de situaţia de fapt, Voievodui Iancu Sasul a trimis la faţa locului pe marele vătaf al ţinutului Suceveii Ghidion, căruia megieşii din jurul moşiei Răciuleni şi părgarii din tîrgul Baia au declarat, că Răciulenii sînt dreapta moşie a Mănăstirii Moldoviţa. In baza raportului lui Ghidion domnul «a făcut lor ispisoc de întărire, ca să fie lor şi de la noi sfintei mănăstiri acele părţi de Răciuleni». Pentru a=şi întări dreptul de proprietate inalienabil, mănăstirea a vărsat în visteria ţării feria de 12 lei, iar adversarii ei au «rămas din toată legea noastră»[21]). Dar cu toate acestea, la 29 martie 1583, călugării de la Moldoviţa s=au prezentat în faţa Voievodului Petru Şchiopul, arătînd privilegiul de danie de la Alexandru Voievod şi ispisocul de farie de la Iancul Voievod şi cerînd din nou un uric de întărire pe dreapta lor ocină de la Răciuleni. Voievodul Petru, văzînd dovezile arătate, le=a împlinit dorinţa, poruncind să se scrie un uric, precum că adversarii mănăstirii să nu mai aibă a trage în judecată «nici a=i birui nici odinioară în veci pe rugătorii noştri monahii de la ruga noastră sfîntă mănăstire de la Moldoviţa pentru acel mai sus scris sat anume Răciuleni»[22]).

Obiceiul domnilor ţării de a da danii mănăstirilor l=au urmat şi unii boieri şi astfel s=au găsit unii din ei care au înzestrat Mănăstirea Moldoviţa. Primul a fost vistiernicul Eremia, care la 12 februarie 1525 a dăruit Moldoviţei jumătate de moşie din ceea parte a Săcului, jumătatea de sus. Eremie o cumpărase de la Iacob, fiul prisăcarului Oţel şi de la unchiul acestuia[23]).

Alt boier, care a miluit Mănăstirea Moldoviţa, a fost cunoscutul logofăt Toader zis Bubuiug, binefăcătorul de mai tîrziu al Mănăstirii Homor. Acesta cumpărase de la Radul Sîrbul pentru suma de 110 zloţi satul pe Prut, anume Bodeştii «undi au fost Bode» din ţinutul Chigheciului şi la 15 martie 1528 l=a dăruit Moldoviţei. A dispus totodată ca mănăstirea «să aibă în tot anul în 16 zile şhen(ar) ca să cănte giupănului Toader logofătului şi giupănesei sale Nastasie, dintru sănătate trupească sara paraclis, iar a doua zi sfănta liturghie pentru sufletul lor» cît timp vor fi în viaţă, iar după moarte «pănă cănd va sta sfănta mănăstire»[24]).

Avantajoase erau veniturile posadelor, adică a taxelor ce se achitau pentru trecerea rîurilor, care se efectua cu ajutorul podurilor

---

20) Fr. A. Wickenhauser: *Die Urkunden des Klosters Moldowiza*, 84-85, nr. 50 şi 52.

21) Fotocopie, în „*Doc. privind istoria Romîniei*“ 1951, veacul XVI/3, pag. 537.

22) Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne, peceţi, 228.

23) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă Voievod*, p. 15-18 şi 447-450, nr. 15 şi nr. 94.

24) Proprietate personală.

plutitoare. Incasatorii domneşti ai acestor taxe se chemau posadnici. A dărui o posadă însemna a ceda taxele încasate pentru trecerea rîurilor.

Prima posadă dăruită Moldoviţei poartă data de 12 martie 1439. Trecerea se făcea pe rîul Moldovei, dar fără să se indice locul ce ar putea veni în vedere. Puteau fi numai localităţile Vama şi Baia. In document se zice numai că se dă mănăstirii posada «care=i pe Moldova cu tot venitul care se cuvine acelei posade» [25]).

La 11 februarie 1447 i s=a dăruit mănăstirii a doua posadă, iarăşi fără indicarea locului. Mănăstirea urma să încaseze numai jumătate din taxe [26]). Voievodul Ilie i=a cedat numai jumătate din venit, dar la 1 ianuarie 1453 Voievodul Alexandru i=a dăruit întregul venit. Cu acest prilej se menţionează că posada a fost pe rîul Moldovei, din sus de Baia [27]),

La 26 mai 1449 boierul Oană Păntece a dăruit Mănăstirii Moldoviţa din uricul lui posada sa de pe Moldova [28]).

Ctitorii şi donatorii grijeau şi de bunăstarea călugărilor. Aceştia aveau nevoie de peşte pe timpul posturilor de peste an, de ceară pentru fabricarea lumînărilor, de miere pentru îndulcirea bucatelor şi de vin pentru serviciul religios. Era firesc ca mănăstirile să aibă heleştee sau iezere, prisăci şi vii.

Cel dintîi iezer primit de Mănăstirea Moldoviţa se chema Leontie. Voievodul Ştefan care l=a dăruit în cursul domniei sale (1443=1447), menţionează în uric că iezerul i se cedează cu toate păraiele şi iezercanele, cu toate prisăcile şi fînaţele de la obîrşie pînă la gură şi cu cărarea ce duce la vadul apei [28 b]).

Mai important era iezerul de la Covur de lîngă gurile Dunării, zis şi Oreahov. I s=a acordat la 20 februarie 1445 de acelaşi Voievod Ştefan numai jumătate din acest iezer, în timp ce cealaltă jumătate aparţinea Mănăstirii Homor. Totodată i s=a dăruit Mănăstirii Moldoviţa şi alt iezer din apropiere care se varsă în Ialpug, împreună cu taxele vamale ce se încasau acolo. In uric se zice limpede: «Ori unde s=ar prinde peşte, să aibă a lua călugării jumătate din venit şi vama de pe uscat» [29]).

La 26 august 1449, Alexandru Voievod întări această danie, stabilind ca Mănăstirea Moldoviţa să stăpînească jumătate din iezerul Covur de=a lungul Dunării, jumătate din rîul Ialpug care se varsă în Covur jumătate din iezercanele ce ies din Covur, jumătate din vama peştilor pe apă şi pe uscat şi jumătate din sloabe şi pedepse [30]).

La fel de important era şi iezerul Blisceatul din ţinutul Chigheciului, situat la gura Prutului, care i=a fost dăruit la 11 februarie 1447 tot de Voievodul Ştefan, fiul lui Alexandru cel Bun [31]).

---

25) M. Costăchescu: *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, 31-33, nr. 11.
26) *Idem*, II, 281-283, nr. 76.
27) *Idem*, 453-456, nr. 122.
28) M. Costăchescu: o. c.. pag. 379-380. nr. 93.
28 b.) Fr. A. Wickenhauser: *Die Urkunden des Klosters Moldowiza*, 55, nr. 2.
29) *Idem*, 61, nr. 16.
30) *Idem*, 63, nr. 15.
31) M. Costăchescu: o. c., 281-283, nr. 76.

La 8 ianuarie 1473 Ştefan cel Mare a mai adăugat «blisceţele» cu micul iezer şi alt iezer Secriiul, o gîrlă ce este în colţul Prutului şi cade în iezer şi gîrla Bulhacului [32]).

Peştii se transportau în butoaie prin tot lungul ţării Moldovii pînă la mănăstire. Ca transportul să fie mai lesnicios şi mai ieftin, domnii scuteau carele de peşte ale mănăstirii de plata taxelor vamale. Voievodul Ştefan a scutit de plata vămii două care de peşte de peste an. Aceasta s=a întîmplat la 21 septembrie 1442, cînd s=au iertat pentru hrana călugărilor în ziua hramului Bunei Vestiri cîte două care de peşte pe an «pentru care să n=aibă a plăti nici o vamă» [33]). Voievodul Alexandru, urmaşul lui Ştefan, a sporit numărul carelor la trei. Era vorba de trei care de povară mari, pe care călugării îşi vor putea încărca în afară de peşte, sare de pe la ocnele de sare sau mere «sau altă marfă care este hrana sfintei mănăstiri». «Iar vamă din toate acele», se zice în uric, «să nu plătească nicăieri în toată ţara Domniei Mele, fie că va fi vama vîndută sau va fi nevîndută. «Nici brodină», adică posadă, nu va plăti la nici un vad [34]). La 25 august 1454, Voievodul Petru Aron a întărit această danie scriind că acele trei care ale Moldoviţei vor umbla «după peşte la oricare baltă în bună voie şi fără zăbavă şi să nu plătească vama nicăieri» [35]).

Pentru peştii ce se aduceau de la heleşteul Crasna din apropierea mănăstirii, heleşteu dăruit la 31 august 1458 de Ştefan cel Mare, nu era necesar să se acorde scutirea de plata vămii [36]).

Mănăstirea Moldoviţa stăpînea şi cîteva prisăci dăruite ei de domni şi boieri. De la Voievodul Ştefan, fiul lui Alexandru cel Bun, ea a primit la 11 februarie 1447 prisaca Brumarului cu poiana din jur de ţinutul Chigheciului [37]). Ştefan cel Mare s=a grăbit să o întărească la 8 ianuarie 1473 [38]). Boierul Costea Orăş, dorind să i se facă vecinică pomenire, a donat în ianuarie 1453 prisaca sa, situată în braniştea domnească de la Bohotin. Iar Alexandru Voievod a miluit mănăstirea, scutind=o în 30 septembrie 1453 de plata vămii şi de brodină, adică posadă, pentru carele de miere aduse din prisăcile ei [39]). Voievodul Petru Aron a fost mai explicit. El a scutit carele mănăstirii «cînd vor căra mierea de la Bohotin» (25 aug. 1454) [40]).

La început Mănăstirea Moldoviţa nu poseda vii dar primea vin de la domnie. Inceputul l=au făcut domnii Ilie şi Ştefan care la 12 martie 1439, i=au dăruit cîte 10 buţi de vin pe an [41]). Doi ani în urmă, în ianuarie 1453, Voievodul Alexandru a sporit numărul buţilor de vin menite Moldoviţei la 12 pe an, aceasta pentru sufletul

---

32) „*Revista istorică romînă*“, 1944, vol. XIV, fasc. I, pag. 79-83.
33) Fr. A. Wickenhauser: *o. c.*, 61, nr. 10.
34) „*Codrul Cosminului*“, 1933-1934, vol. VIII, pag. 460-462.
35) Orest Popescul: *Căteva documente moldovene*, pag. 8-9, nr, IV.
36) Ion Bogan: *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, 13-15, nr. VII.
37) M. Costăchescu: o. c., II, 281-283, nr. 76.
38) „*Revista istorică romînă*“, 1944, vol, XIV, fasc. 1, pag. 79-82.
39) „*Codrul Cosminului*“, VIII, 1933-1934, pag. 460-462.
40) Orest Popescul: *o. c.*, 8-9, nr. IV.
41) M. Costăchescu: *o. c.*, II, 31-33, nr. 11. Cu acest prilej i s-a luat mănăstirii satul Todereşti, despre care nu se ştie cînd şi de la cine l-a primit.

sfîntrăposaţilor părinţi şi moşi ai domnului şi pentru sănătatea domnului însuşi [42]).

Mănăstirea Moldoviţa a primit prima vie mai tîrziu. La 16 martie 1490 Ştefan cel Mare a făcut un schimb cu Moldoviţa. I=a dat cinci fălci de vie în Dealul Hîrlăului, pe care le cumpărase de la nişte tîrgoveţi din Hîrlău pentru 260 zloţi tătăreşti şi a primit de la Moldoviţa prisaca zisă Comarna pe Bohotin, primită în dar pe vremuri de la Coste Orăş [43]).

Intre daniile de importanţă mai mică primite în secolul al XV=lea se va menţiona casa din tîrgul Sucevii dăruită ei de soţii armeni Ioan şi Stana Cămărzan. Această casă era situată în strada ce ducea la cetatea Sucevii. Soţii Cămărzan urmau să locuiască în casă pînă la sfîrşitul vieţii lor, avînd a da mănăstirii pe an cîte o piatră de ceară (1448) [44]). Trei ani în urmă (10 ian. 1451), cînd în casă nu locuia decît armeanca Stana – soţul ei murise între timp, – casa a fost scutită de plata dărilor şi de prestaţii, iar Stana a fost iertată de toate dările domneşti şi nu urma să facă nici o muncă [45]). Petru Aron şi Ştefan cel Mare au confirmat scutirile acordate casei [46]). Stana mai era în viaţă în anul 1457.

In anul 1462 Vistiernicul Iuga s=a văzut îndemnat să înzestreze Mănăstirea Moldoviţa cu obiecte de cult. El i=a dăruit trei dvere de Damasc (perdele), o cădelniţă de argint aurită şi naraviţe tot de Damasc. A mai adăugat un cal şi 25 zloţi ungureşti. Acestea toate le=a dăruit ca să i se facă pomenire «în vecii vecilor», în ziua de joi înainte de Sf. Dimitrie, lui şi jupînesii sale Nastea, fiului său Mihul şi fiicei sale Sopţia. Egumenul Anastasie, luînd în primire darurile, a promis «fiului bisericesc şi bunului şi dreptului nostru prietin» să=i respecte dorinţa şi să dispună să se serbeze pomenirea «pînă cînd va fi acest sfănt lăcaş» [47]).

Pentru nevoile gospodăriei i s=au dăruit mănăstirii de diferiţi domni sălaşe de ţigani. De la Voievodul Ştefan ea a primit la 1434 două sălaşe de ţigani [48]). Petru Aron a adăugat la 1454 alte două sălaşe, anume pe Băra şi pe Badiu [49]). Ştefan cel Mare, găsind la 1458 aceste patru sălaşe, anume pe Hărman, Bera, Badiu şi Coman, le=a confirmat mănăstirii [50]). Cel din urmă domn moldovean care a miluit mănăstirea cu ţigani a fost Ştefăniţă Voievod, care la 4 februarie 1522 i=a dăruit sălaşul lui Danciul Gărvan cu femeiea lui Zăna şi i=a întărit sălaşul lui Radul cu femeiea Zoica primit de la Voievodul Basarab din Muntenia [51]).

Posedînd moşii, mori, o fabrică de bere, încasînd taxele vamale de la mărfurile ce se transportau în şi din Ardeal şi taxele pentru

---

42) M. Costăchescu : *o. c.*, II, 453-456, nr. 122.

43) Fr. A. Wickenhauser : *Geschichte des Kloster Woronetz und Putna*, 1886, p. 176-179, nr. XXV.

44) Fr. A. Wickenhauser : *Geschichte des Kloster Moldowiza*, p. 63, nr. 13.

45) *Idem*, p. 63-64, nr. 17.

46) *Idem*, p. 65. nr. 23 (6 oct. 1454) şi p. 65-66, nr. 24 (12 aug. 1457).

47) I. Bogdan : *Documentele lui Ştefan cel Mare* I, 70-71, nr. XLII.

48) M. Costăchescu : o. c., I, 393-394, nr. 127.

49) *Idem*, II, 505-507, nr. 134.

50) I. Bogdan : *o. c.*, I, 13-15, nr. VII.

51) M. Costăchescu : *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă Voievod*, 325-329, nr. 64.

trecerea podului peste Moldova de lîngă tîrgul Baia, avînd apoi vii, prisăci şi iezere, ale căror produse le transportau prin ţară fără a plăti vamă, mai dispunînd pentru îngrijirea gospodăriei de un număr de oameni, Mănăstirea Moldoviţa ajunse de vreme să fie bine situată. Ea ar fi prosperat, dacă n=ar fi intervenit o întîmplare nenorocită, o catastrofă de natură să=i zdruncine din temelie existenţa. După tradiţie, pe la anii 1528=1530 o ploaie torenţială de mai multe zile a făcut să lunece terenul de pe panta pe care era zidită mănăstirea, îngropînd=o sub dărămături. Din clădire n=a mai rămas decît o grămadă de pietre şi de moloz. Un gard împrejmuitor ridicat tîrziu, poate prea tîrziu, ocroteşte astăzi ruinele fostei mănăstiri.

Cu greu se va putea constata cum arătase odată mănăstirea. Se pot face numai presupuneri. După puţinele urme de zid rămase şi micul teren ce=l ocupă astăzi dărămăturile, se poate susţine că mănăstirea Moldoviţa a lui Alexandru cel Bun a avut dimensiuni mici, la fel cu biserica de la Homor, zidită tot pe la 1400 de vornicul Oană, sau cu bisericile din Rădăuţi şi Voroneţ. N=a fost zugrăvită nici pe din afară, nici pe din năuntru.

Nu se cunoaşte numele primului egumen al mănăstirii. La 1415 este menţionat egumenul Vasile. Apoi urmează o tăcere de peste jumătate de secol. De abea la 1473 apare în documente egumenul Anastasie, care a păstorit pînă în anul 1490. La 1503 este menţionat egumenul Ioasaf, urmat fiind la 1514 de egumenul Ştefan, la 1522 de Ioanichie, la 1528 de Tarasie şi la 1532 de Ştefan. Aceşti doi din urmă egumeni vor fi fost martorii oculari ai catastrofei care a lovit mănăstirea.

Cu Mănăstirea Moldoviţa a lui Alexandru cel Bun a dispărut una din cele mai vechi mănăstiri din Moldova.

Prăbuşirea mănăstirii Moldoviţa provocată de ploaie sau de altă întîmplare neprevăzută a însemnat o grea lovitură. Mănăstirea urma să fie desfiinţată, dacă nu s=ar fi găsit doi oameni de inimă, care s=au străduit s=o reclădească. Aceşti doi oameni au fost egumenul Ştefan şi urmaşul său în egumenie Avramie. Ştefan se va fi prezentat domnului, cerîndu=i sprijin. Voievodul Petru Rareş, îndurioşat de relatările egumenului va fi promis domnescul său sprijin şi punînd la dispoziţie sumele necesare, a îndrumat astfel refacerea mănăstirii.

Noua clădire a fost începută de îndată pe un loc mai ferit. La 8 septembrie 1532 biserica era terminată; în anul 1537 noul locaş era deja zugrăvit.

In secolul al XV=lea, Mănăstirea Moldoviţa a avut un important rol cultural. In chiliile acestui aşezămînt călugăresc s=au copiat şi împodobit cu miniaturi multe cărţi de slujbă bisericească. Manuscrisele care s=au mai păstrat sînt adevărate comori de cultură şi artă feudală.

TEODOR BALAN

MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA — CENTRU CULTURAL IMPORTANT DIN PERIOADA CULTURII ROMÎNE ÎN LIMBA SLAVONĂ (SEC. XV-XVIII).

Cu privire la centrele culturale ale Moldovei, în care a luat naştere literatura slavo=romînă, istoriografii romîni ne dau ştiri aproape numai despre Mănăstirea Neamț, în a cărei bibliotecă s=a păstrat un număr însemnat de manuscrise din prima jumătate a se=colului al XV=lea, scrise în bună parte de cunoscutul caligraf Ga=vriil, fiul uricarului Paisie. Pentru celelalte centre de cultură se fac menţiuni vagi despre Moldoviţa, Bistriţa şi Sf. Nicolae din Poiană (Probota) – ctitorii ale lui Alexandru cel Bun, fără însă a se aduce în sprijin dovezi concrete asupra activităţii culturale desfăşurate între zidurile acestor mănăstiri.

Prezentarea în forma de pînă acum a începuturilor de cultură romînă în limba slavonă în Moldova nu corespunde realităţii decît într=o mică măsură. Aceasta se datoreşte aproape exclusiv ne=cunoaşterii întregului fond de manuscrise slavone din ţara noastră. Majoritatea cercetătorilor s=au sprijinit pe datele furnizate de ma=nuscrisele de la Biblioteca Academiei Romîne, descrise în cataloagele şi lucrările lui A. J. Jacimirski.

Biblioteca Academiei R. P. R., cu achiziţiile făcute în ultimii ani, nu depăşeşte numărul de 760 manuscrise slavone. În diferitele biblioteci din ţara noastră mai sînt însă încă 1200 de manuscrise slavone, pe care am avut posibilitatea să le cercetez în cea mai mare parte în anii din urmă. Materialele documentare pe care ni le oferă aceste manuscrise ridică probleme cu totul noi şi deosebit de importante nu numai pentru cultura romînă, dar şi pentru litera=tura slavilor sudici din secolul al XV=lea. In ele aflăm date mai bogate şi mai precise şi cu privire la dezvoltarea culturală a Mol=dovei, scoţîndu=ne la iveală importanţa, alături de mănăstirea Neamţu şi a altor mănăstiri, ca centre de cultură romînă în limba slavonă.

Dintre fondurile de manuscrise slavone din Moldova, cel mai important este fondul de la mănăstirea Dragomirna, alcătuit din manuscrisele mai multor mănăstiri şi biserici din nordul Moldovei. Intre acestea, cele mai valoroase sînt manuscrisele aparţinînd iniţial mănăstirii Moldoviţa, în număr de 44, scrise în majoritatea lor în secolul al XV=lea.

In lucrarea de faţă vom face o scurtă prezentare a manuscri=

selor mănăstirii Moldoviţa, păstrate la biblioteca mănăstirii Dragomirna şi în alte părţi şi din cuprinsul şi însemnările pe care le au, vom încerca să reconstituim rolul important pe care l-a avut această primă ctitorie a lui Alexandru cel Bun în perioada culturii romîne în limba slavonă din Moldova.

MANUSCRISE

1. *„Minei pe luna octombrie".*

Secolul al XV-lea. Filigrane: litera O cu cruce deasupra; cap de bou cu toiag între coarne şi cruce în vîrful toiagului. Are 279 foi în 4^0, cu 27 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

In partea I-a (f. 1-119), cuprinde slujbele de fiecare zi din luna octombrie. In partea a II-a (f. 119-279) are vieţile pe scurt ale sfinţilor mai însemnaţi din fiecare zi din luna respectivă, trecîndu-se şi ceilalţi sfinţi din fiecare zi, cu arătarea numelui şi felului morţii.

In partea I-a lipsesc slujbe pentru sfinţii slavi sărbătoriţi în luna octombrie. La 14 octombrie, sărbătorirea cuv. Parascheva, marginal stă scris în limba slavonă, cu cerneală roşie:

„In această zi se cîntă slujba sfintei Parascheva (care se află) scrisă înaintea Proloagelor". Intr-adevăr slujba cuv. Parascheva se află la sfîrşitul slujbelor, înaintea proloagelor.

In schimb, la Proloage, la 14, 19 şi 21 octombrie, sînt trecute vieţile pe scurt ale sfinţilor ale căror moaşte se aflau la Tîrnova pînă la căderea Bulgariei sub turci (1393): cuvioasa Parascheva, Ioan de la Rila şi Ilarion al Meglenieiei. Aceste trei lucrări au fost alcătuite de patriarhul Eftimie al Tîrnovei (1375-1393).

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale mari şi mici scrise cu chinovar. Legătura cărţii este în scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1770/681.

Redacţia medio-bulgară, cu ortografia eftimiană.

2. *„Sbornic".*

Secolul al XV-lea. Filigran: balanţă în cerc. Are 286 foi în 4^0, cu 28 rînduri pe pagină. Lipseşte o foaie de la sfîrşit.

Cuprinde vieţile pe larg, martirii şi cuvinte de laudă ale unor sfinţi mai însemnaţi, pe lunile ianuarie-martie, predici, cuvinte de învăţătură, legende şi apocrife la unele sărbători din lunile respective.

Are, în total 24 de lucrări.

Titlul de pe f. 1 este scris cu litere în aur. Este împodobit cu iniţiale mari în roşu şi cu un frontispiciu alcătuit din cercuri împletite. Legătura este în scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr 1773/684.

Redacţia medio-bulgară.

3. *„Octoih".*

Secolul al XVI-lea. Filigran: mistreţ. Are 263 foi în 4^0, cu 28 rînduri pe pagină. Lipsesc foi de la începutul şi sfîrşitul cărţii.

Este partea a doua a Octoihului Mare, cuprinzînd slujbele glasurilor V-VIII.

La f. 183v se află următoarea însemnare scrisă în limba slavonă:

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh, s=a legat şi s=a înnoit această carte pe nume Octoih, în zilele binecredinciosului şi de Hristos iubitorului domnului nos=tru Necolai Alexandru Voievod. A legat=o pe aceasta un diac pe nume Onofrei din Putna cu osîrdia egumenului Atanasie din Moldoviţa, în anul 7218 (1710), luna mai, 6 zile".

Are iniţiale mari şi mici în chinovar. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1774/685.

Redacţie medio=bulgară.

4. *„Minei pe luna iulie".*

Secolul al XV=lea. Filigrane: secera, corn de vînătoare. Are 216 foi în 4^0, cu 27 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

In partea I sînt cuprinse slujbele de fiecare zi, iar în partea a II=a – vieţile pe scurt ale unor sfinţi mai însemnaţi şi istorisirea pe scurt a unor sărbători din luna iulie.

In partea a II=a, la 25 iulie este trecută o lucrare rar întîlnită în mineiele slavone: *„In aceieşi zi pomenirea creştinilor, fraţi ai noştri, care s=au săvîrşit la bulgari".* In această lucrare se descrie moartea mucenicească a unor creştini greci, în timpul înfrîngerii de către bulgarii necreştinaţi a împăratului bizantin Nicefor.

La f. 216, se află următoarea însemnare scrisă în limba sla=vonă de scriitorul anonim al manuscrisului: *„Slavă săvîrşitorului Dumnezeu în veci. Amin".*

Este împodobit cu iniţiale mari în cerneală roşie şi un frontis=piciu alcătuit din cercuri, colorate în roşu, verde şi albastru. Legă=tura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1775/686.

Redacţia medio=bulgară.

5. *„Tetraevanghel".*

Secolul al XVI. Filigrane: cap de bou; cap de bou mic cu toiag între coarne; cu şarpe încolăcit în jurul toiagului şi cruce în vîrf; ancoră în cerc cu stea deasupra. Are 258 foi în 4^0, şi o foaie liniară, cu 25 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde cele patru evanghelii, precedate de capete şi predos=lovii, cu diferite indicaţii tipiconale.

Are următoarele însemnări:

– pe coperta din faţă: *Eromonah Agaton Clisiarh* (în limba romînă).

– pe f. 1, în limba slavonă: *Atotluminatului şi prea sfinţi=tului şi de Dumnezeu alesului si dascălului nostru, chir iero=monah arhimandrit Filotei din Putna.*

– pe f. 257 v, în limba slavonă: *Eu mult păcătosul pusnic Isaia m=am trudit şi am scris.* (Isaia este copistul manuscrisului).

– pe aceiaşi foaie: *Că aşia se cade noo să... toată direptatea. Iară Iisus răspuse de dzise.*

– pe f. 1, în limba slavonă: *„Eremia Movilă Voievod, din mila lui Dumnezeu domn al ţării Moldovei, scrie rugăminte egumenului nostru din Moldoviţa şi întregului sobor".*

Iniţialele de la începuturile evangheliilor şi titlurile sînt scrise

cu cerneală roşie. Frontispiciile sînt alcătuite din figuri geometrice. Are o singură miniatură reprezentînd pe evanghelistul Luca. Legă=tura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, sub nr. 1776/687.

Redacţia medio=bulgară.

6. *„Minei pe lunile mai şi iunie“.*

Secolul al XVII=lea. Filigrane: stema în diferite variante. Are 270 foi în 4^0, cu 28 rînduri pe pagină. Lipsesc foi de la începutul şi sfîrşitul cărţii.

Este o copie a unui minei rusesc pe lunile mai (f. 1=144) şi iunie (f. 145=270), cu încercarea de a fi transpus din redacţia rusă în redacţia medio=bulgară a slavei bisericeşti.

Cuprinde slujbele din fiecare zi pe cele două luni, lipsindu=i proloage la sfîrşitul cărţii.

La f. 4v=14 este trecută slujba lui Boris şi Gleb.

La f. 105v: *In aceiaşi zi pomenirea sfîntului făcătorului de minuni arhiereului Leontie, episcopul Rostovului.*

Este împodobit cu iniţiale mari şi mici scrise cu cerneală roşie şi un frontispiciu (f. 145), alcătuit din cercuri înlănţuite între ele. Ornamentarea aparţine şcolilor de meşteri romîni.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1783/694.

Redacţia medio=bulgară cu numeroase elemente din redacţia rusă.

7. *„Sbornic“.*

Secolul al XV=lea. Filigran: cap de bou cu toiag între coarne, cu şarpe încolăcit pe toiag şi o floare în vîrf. Are 402 foi în 4^0, cu 30 rînduri pe pagină. Lipsesc foi la începutul şi sfîrşitul cărţii.

Sbornicul a avut iniţial 48 de lucrări hagiografice şi omiletice care se citeau la diferite zile între 1 septembrie şi 15 noiembrie. Din ele lipsesc astăzi predica întîia de la 1 septembrie despre Indiction a lui Ioan Gură de Aur şi începutul lucrării «Viaţa şi minunile sfîntului Simeon, scrisă de ucenicul său monahul Antonie», de la acesta din urmă păstrîndu=se şapte foi. Lucrările hagiografice sînt de trei feluri: Vieţi pe larg, martirii şi cuvinte de laudă. Intre lucrările omiletice găsim: omilii, cuvinte, cuvinte de învăţătură, legende şi apocrife.

Dintre vieţile pe larg menţionăm pe cele ale cuvioasei Paras=cheva (14 octombrie), Ioan de la Rila (19 octombrie) şi Ilarion al Megleniei (21 octombrie), scrise toate de patriarhul Eftimie al Tîrnovei. Aceste copii nu sînt cunoscute pînă în prezent cercetărilor slavişti.

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu, punctate cu negru. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1789/700.

Redacţia medio=bulgară.

8. *„Minei pe luna octombrie“.*

Secolul al XV=lea. Filigrane: trident; seceră. Are 238 foi în 4^0, cu 28 rînduri pe pagină.

Partea întîia a cărţii (f. 1=166) cuprinde slujbele de fiecare zi pe luna octombrie, iar partea a doua (f. 166=238) – vieţile pe scurt ale sfinţilor mai însemnaţi şi istorisiri scurte ale unor sărbători bise=riceşti din aceeaşi lună.

Şi aici, ca şi la manuscrisul de sub nr. 1, slujba cuvioasei Parascheva nu este trecută la ziua ei de sărbătorire, ci aparte, la sfîrşitul părţii I-a, înaintea proloagelor.

Dintre sfinţii slavi, la proloage sînt trecute vieţile pe scurt ale sfinţilor ale căror moaşte se păstrau la Tîrnova: Cuvioasa Parascheva (f. 194-195v), Ioan de la Rila (f. 206-209) si Ilarion al Meglenei (f. 212-212v). Textul acestor lucrări este identic cu cel din manuscrisul de sub nr. 1. Atît copiile lucrărilor respective din manuscrisul de sub nr.1 cît şi cele din manuscrisul de faţă, nu sînt cunoscute cercetătorilor.

Iniţialele şi titlurile sînt scrise cu cerneală roşie, iar frontispiciul (f. 167) este alcătuit din cercuri legate între ele folosindu-se numai culoarea roşie. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1794/705.

Redacţia medio-bulgară.

9. *„Sbornic“.*

Secolul al XIV-lea (sfîrşitul) – al XV-lea (începutul). Filigrane: turn. Are 478 foi în 4^0, cu 30 rînduri pe pagină. Lipseşte numai foaia de la început cu titlul primei lucrări scrisă de Teofilact, arhiepiscopul Ohridei, la sărbătoarea Intrarea în Biserică a Maicii Domnului de la 21 noiembrie.

Cuprinde 46 lucrări hagiografice şi omiletice de la 21 noiembrie la 31 decembrie. Dintre acestea: «Cuvînt de laudă sfîntului Mihai Ostaşul» (22 noiembrie) şi «Cuvînt de laudă celui întru sfinţi părintelui nostru Ioan, episcopul Polibotului (21 decembrie), sînt scrise de patriarhul Eftimie al Tîrnovei. Menţionăm că lucrarea a doua era cunoscută pînă acum numai într-o singură copie, scrisă de Gavriil de la Neamţu în sbornicul său din anul 1439, păstrat la Biblioteca Academiei R. P. R. Textul din manuscrisul de faţă este mai vechi cu 40 de ani decît cel al lui Gavriil, miscelaneul servind ca prototip pentu unele din lucrările caligrafului de la Neamţu din sbornicul scris în anul 1439, inclusiv cele două lucrări amintite ale patriarhului Eftimie.

Ca şi manuscrisul de sub nr. 7, sbornicul de faţă este alcătuit din vieţi pe larg, martirii, cuvinte de laudă, cuvinte, omilii, cuvinte de învăţătură, legende şi apocrife.

Pe cele trei laturi ale cărţii este scris cu litere slavone: SA – BOR – NIC.

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu punctate cu negru Legătura este din scoarţe de lemn, îmbrăcate în piele.

Se păstrează în biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1795/706.

Redacţia medio-bulgară.

10. *„Sf. Vasile cel Mare: Cuvinte pustniceşti“.*

Secolul al XIV-lea (sfîrşitul) - al XV-lea (începutul). Filigrane: foarfecă, floare. Are 259 foi cu 28 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Nu-mi este cunoscut să se fi păstrat un alt exemplar vechi al acestei cărţi, în literatura slavilor sudici, din această ediţie în limba slavonă a lucrării Sf. Vasile cel Mare.

Cartea cuprinde diferite cuvinte pustniceşti, epitimii, învăţături,

interdicţii pentru călugări. La început sînt 5 predoslovii la diferite teme (f. 1=33). Urmează apoi: «Invăţături pustniceşti şi despre dragoste» (f. 34=190v); «Cuvîntări către cei (ce duc) viaţă călugărească pustnicind» (f. 191=239), împărţite în 30 de capete: Diferite învăţături, epitimii, interdicţii pentru călugări şi călugăriţe (f. 239=259).

Este împodobit cu iniţiale mari şi titluri în roşu şi două frontispicii, primul (f. 1) alcătuit din linii curbe împletite, colorate în roşu, verde şi albastru, iar al doilea (f. 34) – din cercuri simple în roşu. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteea mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1796/707.

Este scris după toată probabilitatea la Constantinopol.

Redacţia medio=bulgară.

11. *„Minei pe luna mai“.*

Secolul al XV=lea. Filigrane: trident (în partea I=a); seceră (în partea a II=a). Are 175 foi în 4^0, cu 20 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

In partea I=a sînt cuprinse slujbele de fiecare zi din luna mai iar în partea a II=a – vieţile pe scurt ale unor sfinţi mai însemnaţi şi istorisirile pe scurt ale unor sărbători mai mari din luna respectivă.

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale mari şi titluri în roşu, punctate cu negru. La începutul proloagelor are un frontispiciu format din cercuri simple, străbătut de linii romboidale. Legătura este în scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1798/709.

Redacţia medio=bulgară.

12. *„Minei pe luna septembrie“.*

Secolul al XV=lea. Filigran: foarfecă. Are 201 foi în 4^0, cu 28 rînduri pe pagină. Lipsesc 3 foi în text.

Cuprinde numai slujbele de fiecare zi din luna septembrie, fără proloage în partea a doua a cărţii.

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu, punctate unele cu negru. – La începutul cărţii are un frontispiciu alcătuit din cercuri în culoare roşie. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1799/710.

Redacţia medio=bulgară.

13. *„Minei pe luna ianuarie“.*

Secolul al XV=lea. Filigrane: trident (în partea I=a); secera (în partea a II=a). Are 274 foi în 4^0, cu 30 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde slujbele de fiecare zi din luna ianuarie. In partea a doua sînt trecute vieţile pe scurt ale sfinţilor şi predici la sărbătorile mari din aceste luni.

La f. 72, se află însemnarea în limba slavonă a scriitorului manuscrisului: *In anul 6974 (1466) s=a scris această carte şi s=a sfîrşit în luna decembrie 23. Anastasie ah.*

Pe foaia liminară avem următoarea însemnare în limba romînă, din secolul al XVIII=lea: *Această sfîntă carte anume mineiu a*

sfintei mănăstiri Moldoviţa, den sfinţii părinţi scrisă, care să ostene zioa şi noaptea în lucruri, ca să aibă pomenire vecinică cine a rămînea pă urma lor. Că atîta bogăţie avea că nu (Pomenirea este lăsată fără sfîrşit).

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu. Legătura este tîrzie, din scoarţe de lemn îmbrăcat în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1804/715.

Redacţia medio=bulgară.

14. *„Penticostar"*.

Secolul al XV=lea. Filigrane: mînă cu stea deasupra; cap de bou cu toiag între coarne şi şarpe încolăcit pe toiag, cu cruce în vîrf. Are 295 foi în 4^0, cu 29 rînduri pe pagină. Lipsesc foi de la începutul şi sfîrşitul cărţii. Două foi de la sfîrşit sînt din altă carte.

Cuprinde slujbele din vinerea lui Lazăr pînă la duminica Tuturor sfinţilor.

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu. Legătura este din scoarţe de lemn, îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1808/719.

Redacţia medio=bulgară.

15. *„Miscelaneu: Zlatoust"*.

Secolul al XV=lea. Filigrane: foarfecă; cap de bou cu coroană între coarne, avînd în vîrf o cruce. Are 384 foi în 4^0, cu 28 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde omilii, predici, cuvinte de învăţătură de la duminica Ortodoxiei, prima duminică a Postului mare, pînă la Florii.

Miscelaneele care sînt alcătuite din lucrări privind numai zilele din Postul Mare şi din ciclul pascal poartă în literatura slavonă denumirea de «Zlatoust», termen necunoscut pînă în prezent cercetătorilor.

Acest miscelaneu va trebui socotit de aici înainte cel mai important manuscris pentru cultura romînă în limba slavonă, pentrucă el ne indică locul de unde au venit în ţara noastră prototipurile literaturii slavo=romîne. La f. 35, dedesuptul unui pasaj în care se vorbeşte despre Sf. Teodor Studitul, întocmitorul manuscrisului a lăsat următoarea însemnare, în limba slavonă: *„Sfîntul Teodor Studitul în a cărui mănăstire s=au scris aceste cărţi"*. Este vorba de mănăstirea Studion din Constantinopol.

Miscelaneul reprezintă unul din cele zece volume ale unei colecţii de lucrări hagiografice şi omiletice, despre care ne vom ocupa într=o lucrare aparte. Din această colecţie fac parte, ca volume, manuscrisele de sub nr. 7 şi 9, precum şi altele care vor fi descrise mai departe în articolul de faţă. Desigur că autorul s=a referit în însemnarea lui la aceste cărţi, care fac parte din colecţia de lucrări hagiografice şi omiletice. Cea mai mare parte din cuprinsul colecţiei este cunoscut cercetătorilor slavişti, dar colecţia în sine a rămas necunoscută lor şi ea s=a putut face vădită numai mulţumită manuscriselor aparţinînd iniţial Moldoviţei, care posedă ó din cele 10 volume ale ei. Din extrase făcute din aceste colecţii, au fost alcătuite în provinciile locuite de romîni un mare număr de miscelanee, din care astăzi se păstrează în diferitele biblioteci din ţara noastră peste 40 de sbornice.

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale în roşu punctate cu negru, iar altele colorate în roşu, verde şi albastru. Are un frontispiciu alcătuit din trei cercuri, colorate în roşu, verde şi albastru. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1813/724.

Redacţia medio=bulgară.

16. *„Palia“.*

Secolul al XV=lea. Filigran: cap de bou, cu toiag între coarne, şarpe încolăcit pe toiag şi cruce în vîrf. Are 286 foi în 4^0, cu 30 rînduri pe pagină. Lipsesc 17 foi de la început şi altele de la sfîrşitul cărţii.

Cuprinde, în rezumat, cele 5 cărţi ale lui Moisi (Facerea, Ieşirea, Leviticul, Numeri şi Deuteronomul), cartea lui Isus fiul lui Sirah, Judecătorii pînă la Rut.

Pe coperta din faţă are următoarea însemnare, în limba slavonă: *Arsenie diaconul, din Moldoviţa, în anul 7112 (1604).*

Este împodobit cu iniţiale mari şi mici şi cu titluri în roşu. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1817/728.

Redacţia medio=bulgară.

17. *„Minei pe luna decembrie“.*

Secolul al XV=lea. Filigrane: foarfecă; turn; cap de bou cu toiag scurt între coarne, avînd în vîrf o floare stilizată şi cu un pandantiv sub formă de cruce mică legat de gură. Are 255 foi în 4^0, şi o foaie liminară, cu 28 rînduri pe pagină.

Pe foaia liminară se află următoarea însemnare: *Să să ştie de cînd am fost eu Ioan dascăl la sfînta mănăstirea Moldoviţă, în zilele prea luminatului domn Io Costandin Mihail Cehan Racoviţă Vo. şi în zilele preaosfinţilului mitropolit Chiriu chir Iacov, în egumenie lui Gheorghie, leat 7265 (1757).*

Este impodobit cu litere iniţiale şi titluri în roşu şi cu un frontispiciu alcătuit din cercuri duble. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1824/735.

Redacţia medio=bulgară.

18. *„Sbornic“.*

Secolul al XVI=lea. Filigran: ancoră în cerc. Are 346 foi în 4^0, cu 28 rinduri pe pagină. Lipsesc 4 foi de la început şi cîteva foi de la sfîrşitul cărţii.

Cuprinde 23 de lucrări hagiografice şi omiletice de la 23 aprilie pînă la 18 iunie.

După cuprins este identic cu manuscrisul Nr. 551 de la biblioteca mănăstirii Putna, scris în anul 1474, din porunca lui Ştefan cel Mare de ieromonahul Iacov.

Dintre lucrările din care este alcătuit miscelaneul, menţionăm: Viaţa pe larg a sfintei Filofteia (28 mai) şi cuvînt de laudă sfinţilor Constantin şi Elena (21 mai), scrise de patriarhul Eftimie al

Tîrnovei, Cuvînt de laudă Sfîntului Gheorghe scris de Grigorie Ţamblac şi mucenicia sf. Ioan cel Nou de la Suceava, scris de Grigorie ieromonahul de la marea biserică a Moldovlahiei. Toate aceste copii sînt necunoscute cercetătorilor.

Pe partea dinăuntru a coperţii din faţă găsim însemnarea următoare: *Izvod de unele a Solchii. Să să ştie 3 faloane, o stihare, 1 masă de coliv, 4 pocroveţe, 3 antimise, 2 orare, 2 patrahire, 1 tratapod, 1 păreche..., 1 pocrovăţ de potir, 1 grobnic, 7 dvere, 1 pola, 1 prestol vechi, 1 pînză de...*

Ceva mai jos, de aceeaşi mînă: *1 grobnic, 1 petrahil, 1 pocrovăţ, 1 poală ~ lipsă aceste.*

Pe partea dinăuntru a coperţii din dos avem însemnarea următoare, scrisă în limba slavonă: *Cititi fraţilor vieţile sfinţilor mucenici şi preacuvioşi şi de la Domnul Dumnezeu şi prea cinstita lui Maică şi de la sfinţi răsplată veţi primi.*

Este împodobit cu iniţiale mari în roşu. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1828/739.

Redacţia medio=bulgară.

19. *„Varlaam şi Ioasaf“.*

Secolul al XVI=lea. Filigrane: mistreţ; mînă. Are 171 foi în 4^0, cu 29 rinduri pe pagină. Lipsesc coalele a III şi a IV=a (16 foi).

Pe f. 1. este dat titlul cărţii în limba slavonă: *Această scriere de suflet folositoare a fost adusă în Cetatea Sfîntă din părţile dinăuntru ale Etopiei anume Endia, de către monahul Ioan, bărbat cinstit şi plin de virtute din mănăstirea Sfîntului Sava, în care (se cuprinde) viaţa lui Varlaam şi Ioasaf, cel pururea pomenit şi dumnezeesc.*

Pe partea dinăuntru a coperţii din dos are următoarea însemnare în limba slavonă: *Această carte numită Varlaam am cetit=o eu netrebnicul şi mult păcătosul nevrednicul ieromonah Efrem din Moldovita, în aceeaşi mănăstire, şi am aflat în ea multe cuvinte de suflet folositoare şi mult m=am cucernicit. Anul 7118 (1610), luna iulie 30, în zilele domnului V. V.*

Este împodobit cu iniţiale mari şi mici în roşu şi cu un frontispiciu alcătuit din cercuri, schiţat în roşu.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1849/760.

Redacţia medio=bulgară.

20. *„Minei pe luna iunie“.*

Secolul al XV=lea. Filigrane: seceră; foarfecă; corabie mică cu cruce deasupra. Are 192 foi în 4^0, cu 30 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

In partea I=a (f. 1=145) cuprinde slujbele de fiecare zi din luna iunie iar în partea a II=a (f. 146=192) – vieţile pe scurt şi scurte istorisiri despre sărbătorile mai însemnate din luna respectivă.

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu şi cu un frontispiciu alcătuit din cercuri în diferite culori. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1855/766.

Redacţia medio=bulgară.

21. *„Minei pe luna februarie“.*

Secolul al XV=lea. Filigrane: trident; foarfecă. Are 258 foi în 4^0, şi 2 foi liminare, cu 21 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde slujbele de fiecare zi din luna februarie fără proloage.

Este împodobit cu iniţiale mari şi mici în roşu şi cu un frontis=piciu alcătuit din cercuri schiţate în roşu. Legătura este tîrzie, din secolul al XVIII=lea, din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează în biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1858/769.

Redacţia medio=bulgară.

22. *„Tetraevanghel“.*

Secolul al XVI=lea. Filigrane: coroană de Braşov; mistreţ. Are 234 foi în 4^0, cu 25 rînduri pe pagină.

Dedesuptul f. 5=13 are următoarea însemnare scrisă în limba slavonă: *Acest sfînt tetraevanghel l=a cumpărat roaba lui Dum=nezeu Agapia întru pomenirea sa şi a răposatului robului lui Dumnezeu Andrei şi a fiilor lor Pavel şi Tecla, Tecla şi părin=ţilor lui: Ilie şi Dochia şi fraţilor ei Basarab, Toma, Grigore, Andrei şi Filip. Şi l=a dat în sfînta mănăstire Moldoviţa, al cărei hram este sfînta Buna Vestire a pururea stăpînei noastre Născătoare de Dumnezeu, în zilele binecinstitorului şi de Hris=tos iubitorului domn Io Ştefan Voevod, domnul ţării Moldovei. Şi care se va atinge şi îl va lua din sfînta mănăstire fără bine=cuvîntarea egumenului şi a sfîntului sobor să fie blestemat de cei 318 sfinţi părinţi şi de toţi sfinţii. Amin. In anul 7123 (1615), luna ianuarie, 3 zile.*

Este împodobit cu litere iniţiale mari şi cu frontispicii la înce=putul fiecărei evanghelii lucrate artistic. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1870/781.

Redacţia medio=bulgară.

23. *„Minei pe tot anul şi Paraclise“.*

Secolul al XVI=lea. Filigran: mistreţ. Are 245 foi în 8^0, cu 20 rînduri pe pagină. Lipsesc foi din coala a VI=a şi după f. 237.

Cuprinde slujbele de la sărbătorile domneşti şi ale Maicii Dom=nului din tot anul, începînd cu septembrie, prima lună a anului bise=ricesc. La sfîrşit are paraclise legate de sărbătorile din cuprinsul cărţii.

Dedesuptul f. 1=3 are următoarea însemnare în limba romînă: *„Această sfîntă carte este a sfintei mănăstiri Moldoviţa şi care o va fura să=i fie părîş Maica Precista la strașnicul giudeţ. Leat 1720 august 21.*

La începutul şi sfîrşitul cărţii şi în alte spaţii goale din cuprinsul cărţii sînt diferite însemnări cu nume de dieci şi de dascăli din sec. al XVII=lea şi al XVIII=lea. Astfel, pe coperta din faţă avem în=semnările următoare, în limba romînă;

1. *Să să ştie decînd am învăţat carte aici la Moldoviţa la dascălul Ioan sin (fiul) lui Vasile Vicovanul ot Bistriţa 7245 (1737) measeţa (dec)hembrie), în 17 zile.*

2. *Să să ştie de cînd am învăţat carte în Moldoviţa în zilele lui Grigore Vodă, domn zemle Moldavschi, eu Pintelei diac. Şi*

am socotit că dacă m=aşi mai trudi a mai îmbla, mai bine aş muri. Vleat 7250 (1742), tocma.

3. *Pe f. 245: Să să ştie de cînd am învăţat carte eu Hristofor la Moldoviţa în leatul 7267 (1754).*

4. *Să să ştie de cînd am învăţat carte şi Oniţă a lui Gălan Vleat 7243 (1735).*

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu. Are frontispiciu alcătuit din cercuri colorate la f. 64 şi 157.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1872/783.

Redacţia medio=bulgară.

24. „*Minei pe luna noiembrie*".

Secolul al XV=lea. Filigrane: trident; secera. Are 253 foi în 4^0, cu 28 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde slujbele de fiecare zi din luna noiembrie, fără a avea proloage la sfîrşitul cărţii. Nu are slujbe pentru sfinţii slavi.

Este împodobit cu iniţiale mari şi titluri în roşu şi cu un frontispiciu alcătuit din cercuri împletite. Legătura este nouă, din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1873/784.

Redacţia medio=bulgară.

25. „*Sbornic*".

Secolul al XV=lea. Filigrane: două ciocane încrucişate cu coroană deasupra; ciorchine de struguri; floare stilizată; două săgeţi încrucişate. Are 428 foi în 4^0, cu 30 de rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde 48 de lucrări hagiografice şi omiletice pentru diferitele sărbători din lunile iunie=august. Lucrările hagiografice sînt alcătuite din vieţi pe larg, martirii şi cuvinte de laudă, iar cele omiletice: cuvinte, cuvinte de învăţătură, predici etc. Dintre lucrările hagiografice şi omiletice unele sînt apocrife şi legende.

Sînt numerotate numai primele 20 de lucrări. Apoi, de la f. 257, de unde începe luna august, începe o nouă numerotare a lucrărilor pînă la 14, după care se renunţă la numerotare pînă la sfîrşit.

Coalele sînt numerotate pînă la 32. Apoi pînă la coala a 44=a sînt două feluri de numerotări: sus de la numărul 1 iar jos în continuare, 33. După coala a 44=a rămîne numai numerotarea de jos.

Este împodobit cu iniţiale mari în roşu, unele decorate în diferite culori. Titlurile sînt scrise cu cerneală roşie. Are două frontispicii (f. 1 şi 257) alcătuite din cercuri împletite, primul colorat în roşu, galben, albastru şi verde iar al doilea schiţat în roşu. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1880/791.

Redacţia medio=bulgară.

26. „*Minei pe luna aprilie*".

Secolul al XV=lea. Filigran: trident şi secera. Are 204 foi în 4^0, cu 26 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

In partea a I=a se cuprind slujbele de fiecare zi din luna apri=

lie iar în partea a II=a – proloage şi scurte istorisiri ale sărbătorilor mai mari din luna respectivă. Nu are slujbe pentru sfinţii slavi.

La f. 204 are însemnarea următoare: *Monah den sfînta mănăstire Sofian de la... am tocmeat iscaliturar în anul 7263 (1755), dar to (sic) nebune să ştii dacă nu ştii a scriea beane te roga (sic) la acela care ştie carte, n=o strica peana.*

Pe aceiaşi filă: *Să să ştie de cîndu=i legat s=au călugărit Agaton în Moldovita, vă leat 7249 (1741), Measata martii 6. Dar nu era garnic (sic) să screi beani, dar au scris porcăreaşte. Dară apoi văzăndu=i eu iscălitura în carte bună şi rău scrisă, m=am trudit şi a iscălit bine...*

Textul de mai sus este precedat de un text scurt scris de Agaton şi apoi dedesuptul lui, cîteva rînduri scrise de acelaşi Agaton după ce a urmat cursul de perfecţionare.

Pe partea dinăuntru a coperţii din dos avem însemnarea următoare: *Pisa (a scris) Gligorascu diacul ot Vama moşie să să ştie cînd s=au învăţat a spune în mănăstiri în Moldovita V leat 7209 (1701), measet mart 11 zile, egumen Neculai, la dascăl Hariton ucih (am învăţat) psaltire.*

Pe aceeaşi copertă, de altă mînă: *Ion este ros (sic) din Maromorăş.*

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu şi cu două frontispicii alcătuite din cercuri împletite, în diferite culori. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1882/793.

Redacţia medio=bulgară.

27. „*Grigore Teologul: Cuvîntări*".

Secolul al XV=lea (începutul). Filigrane: foarfecă, floare. Are 238 foi în 4^0, cu 30 rînduri pe pagină. Lipseşte o singură foaie la sfîrşitul cărţii. Numerotarea coalelor începe cu 35, ceea ce înseamnă că este continuarea unui alt manuscris.

Cuprinde 16 cuvîntări ale lui Grigore Teologul la diferite sărbători de peste an, începînd cu două predici la sărbătoarea Paştelor.

Cartea este cunoscută în multe exemplare în literatura slavilor sudici. In ţara noastră se găsesc două exemplare la Biblioteca Academiei R. P. R. înregistrat sub nr. 141 şi 142. Acestea au după fiecare text sau la sfîrşitul cărţii tîlcuirile lui Nichita al Iracliei. Manuscrisul Moldoviţei nu are tîlcuirile respective.

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu şi cu un frontispiciu alcătuit din cercuri împletite. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1883/794.

Redacţia medio=bulgară.

28. „*Carte cu apocrife*".

Secolul al XVI=lea. Filigrane: coroană; trifoi. Are 128 foi în 8^0.

Cuprinde cîteva lucrări, toate apocrife, atribuite aproape în întregime lui Ioan Gură de Aur.

La f. 1 este dat titlul cărţii în limba slavonă: „*Cazanii la sfinţii părinţi şi despre minunile care au fost. Cu Dumnezeu începem ale lui Ioan Gură de Aur. Zaciala întîia*",

Dintre lucrări menţionăm: *Povestirea a 34=a despre cărţile bogate* (f. 68=71); *Despre femeile cele rele* (f. 81=83); *Despre Melhisedec* (f. 123=128) etc.

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu şi cu un frontispiciu colorat în roşu, galben şi verde, toate lucrate stîngaci. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1885/796.

Redacţia medio=bulgară.

29. „*Irmologhion*".

Secolul al XV=lea – al XVI=lea. Filigrane: spadă; arbaletă în cerc; cap de bou cu toiag între coarne şi cruce în vîrful toiagului; cap de cal. Are 141 foi în 8^0, cu 11 rînduri pe pagină. Lipsesc cîteva foi de la începutul cărţii.

Cuprinde diferite cîntări bisericeşti scrise pe note bisericeşti, al căror text de sub note este scris în limba greacă cu litere cirilice. Are explicaţii marginale, în limba slavonă, cu cerneală roşie, pentru indicarea sărbătorii cînd se cîntă lucrarea respectivă.

Notele muzicale sînt scrise cu cerneală neagră, iar semnele adiacente în roşu.

Este împodobit cu litere şi titluri în roşu. Are două frontispicii alcătuite din cercuri. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1886/797.

Textul slavon marginal este scris în redacţie medio=bulgară.

30. „*Acatistier şi Ceaslov*".

Secolul al XVI=lea. Filigran: mistreţ. Are 248 foi în 8^0, cu 18 rînduri pe pagină.

In partea I=a cuprinde acatistele principale din timpul anului, iar în partea a II=a fragmente din Ceaslov.

Pe coperta din faţă are următoarea însemnare în limba romînă: *Să să ştie de cînd au fost steaua cea cu coadă în zilele lui Ioan Neculai Voevod, V leat 7252 (1744), measeţa februarie.*

Intr=o altă însemnare, în josul primei foi, se spune: *Eromonah Hariton Clisiarh ot Moldovita, mă rog să mă ertaţi fraţilor.*

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1904/815.

Redacţia medio=bulgară.

31. „*Octoih mic*".

Anul 1743. Are 86 foi în 16^0, cu 15 rînduri pe pagină.

Reproducem următoarele însemnări, scrise în limba romînă de diferiţi dieci.

a) f. 1=1 *De vrăjmaşii miai aşi şi voi dragii miei... ceşti noi carii nu aţi trăit ivanghelul, ca David, ce aţi trăit cu cele ce au făcut pre angheli şi pre voi, cu domnul nostru Iisus Hristos. Deci cînd vei vedea vrăjmaşii tăi spre tine, atunce tu nu te nădăjdui spre vărtute ta nici pe prietăni cii tăi, ce tu te rogi celui de sus şi pune nădejde.*

Citeşte psalm 3, 9, 10, 30, 31. Iar cînd te va izbăvi, psalm 45,

46, 70, 72. Cînd ai făcut păcat şi te pocăeşti, psalm 57... cînd cazi în legătură sau în robie... cînd mergi la război... cînd veri începe la pîine noao sau prîg, au la poame, au la vie sau fie ce poame... (am scos din text psalmii indicaţi pentru diferitele trebuinţe).

b) f. 68: *Aceste stihirile evanghelskie am scris ieromonah Silvestru ot Moldovita.*

c) f. 68: *Această carte osmoglasnic (octoih) l=am scris mult păcătosul şi nedostoinicul robul lui Dumnezeu ieromonah Ioan ot Moldovita. Iară sau care cuvînt sau silă vom fi greşit, iară voi părinţi sfinţi şi preoţi cari veţi prociti pe aceasta cărtice, îndreptaţi cu duhul blîndeţălor, că n=au scris duh sfînt nice înger, ce mînă mincinoasă şi mult păcătcasă. Blagosloviţi iar nu blăstămaţi ca şi voi blagoslovenie veţi lua de la Domnul Dumnezeu în veci. Amin, V leat 7251 (1743) februarie 26.*

d) f. 69: *Acest osmoglasnic este a preotulut Gavriil şi l=am cumpărat cînd eram diac...* (urmează blestemul pentru cel care va vinde cartea).

Este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu, scrise cu multă stîngăcie. Are trei frontispicii cu motive florale, specifice ornamentării ruseşti.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1909/820.

Redacţia rusă.

32. „*Ceaslov*".

Anul 1596. Filigran: porc. Are 251 foi în 8^0, cu 18 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

La sinaxar sînt indicaţii tipiconale pentru sfinţii ale căror moaşte se păstrau la Tîrnova pînă la căderea Bulgariei sub turci (1393): Cuv. Parascheva, Ioan de la Rila şi Ilarion al Megleniei.

Are următoarea însemnare în limba slavonă: *Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh a făcut acest Ceaslov ieromonahul Misail şi l=a dat în sfînta biserică pentru sufletul său şi al părinţilor săi. Iar cel care va îndrăzni să se atingă să=l ia sau să=l scoată din mănăstire, fără blagoslovenia întregului sobor să aibe pîrîş pe preasfînta Născătoare de Dumnezeu şi pe Arhanghelul Gabriil înaintea înfricoşatei judecăţi. A scris Lucaci în anul 7104 (1596).*

Din însemnare rezultă că mănăstirea pentru a cărei biserică s=a dat Ceaslovul este Moldoviţa, cu hramul Buna Vestire, întrucît pîrîşii sînt Maica Domnului şi Gavriil.

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale şi titluri în roşu şi cu un frontispiciu alcătuit din cercuri împletite. Are legătură mai nouă, din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1913/824.

Redacţia medio=bulgară.

33. „*Liturghier*".

Anul 1641. Filigran: trei semilune. Are 134 foi în 4^0+5 foi liminare. Exemplar complet.

La f. 84 are însemnarea următoare în limba slavonă: *Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh (pentru) acest Liturghier s=a ostenit şi l=a făcut smeritul Anastasie,*

episcopul Rădăuţilor, ca să slujească pe el sfînta şi dumnezeiasca liturghie în (timpul) vieţii sale. Iar după moartea lui să fie a sfintei mănăstiri Moldoviţa, unde este hramul Buna Vestire a preasfintei Născătoare de Dumnezeu întru pomenirea sa şi a părinţilor săi. Cel ce din uneltire diavolească se va atinge să-l ia şi să-l mute din locul acesta în altul, unul ca acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu şi de preacinstita (sa) maică. Şi să-i fie pîrîş arhanghelul Gavriil la înfricoşata judecată a lui Hristos. Amin.

In zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului domnului nostru Io Vasile Voevod, domnul Ţării Moldovei, în anul 7149, luna mai 8, de la naşterea lui Hristos 1641.

La f. 48, tot în limba slavonă: *Acest liturghier l-a scris mult păcătosul Ioanco la Episcopia Rădăuţilor.*

Manuscrisul este împodobit cu iniţiale, titluri şi frontispicii artistic executate folosindu-se culorile roşu, verde şi albastru şi multă cerneală de aur.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 838.

Redacţia medio-bulgară.

34. „*Tetraevanghel*".

Secolul al XVI-lea. Filigran: mistreţ. Are 280 foi în 4°. Lipsesc o foaie între f. 216-217 şi mai multe foi la sfîrşitul cărţii.

Începutul fiecărei evanghelii este scris pe o foaie de pergament, frumos împodobită cu iniţiale mari şi frontispicii alcătuite din cercuri împletite, colorate în mai multe culori. Legătura este din scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la muzeul mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1954/749.

Redacţia medio-bulgară.

35. „*Octoih*".

Anul 1625.

Din acest manuscris, scris pe pergament nu ne-a rămas decît o singură foaie, care se păstrează astăzi la Biblioteca Academiei R. P. R., sub cota 43, dăruită Academiei Romîne de profesorul E. Barsov din Moscova, în anul 1878.

Pe f. 1v s-a păstrat următoarea însemnare în limba slavonă:

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh, iată eu, robul lui Domnului Dumnezeului meu, Efrem, episcopul Rădăuţilor am binevoit şi cu dor am dorit din toată inima şi am dat din dreapta mea agonisită să se scrie acest octoih, care stă de faţă celor ce-l privesc. Spre ruga mea şi a părinţilor mei l-am dat sfintei mănăstiri Moldoviţa, unde este hramul Buna Vestire a preacuratei stăpînei noastre Născătoare de Dumnezeu şi pururea fecioarei Maria. Dacă cineva, din îndemnul diavolului se va atinge să ia această carte din sfînta Biserică aceasta mai sus scrisă, acesta să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pămîntului şi de preacurata sa Maica Domnului şi de cei 318 sfinţi părinţi şi de toţi sfinţii şi de mine smeritul să fie neiertat şi să aibe parte cu Iuda Iscariotul în veacurile cele fără de sfîrşit. Amin. In zilele binecinstitorului şi de Hristos Mîntuitorului domnul nostru Io Radul Voevod, din mila lui Dumnezeu, domnul Moldovei, în anul 7133 (1625), luna septembrie. 22 zile.

Dedesupt urmează semnătura sub formă de monogramă a episcopului Efrem, scrisă cu litere de aur (Textul în limba slavonă este reprodus de P. P. Panaitescu în *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R. P. R.*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 62-63).

Redacţia medio-bulgară.

36. „*Psaltire*".

Anul 1614. Are 176 foi în 4^0.

Cartea a fost scrisă cu cheltuiala episcopului Efrem al Rădăuţilor, fiind împodobită artistic cu frontispicii de aur.

La sfîrşitul catismei a X-a, are însemnarea în limba slavonă:

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh, în zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Ştefan Voievod, din mila lui Dumnezeu domn al ţăriii Moldovei, a făcut această carte de suflet folositoare, Psaltire, Efrem, episcopul Rădăuţilor pentru sufletul său şi al părinţilor săi şi a dat-o sfintei mănăstiri Moldoviţa, unde este hramul Bună Vestirea Preacuratei Născătoare de Dumnezeu. Şi cel care din îndemn diavolesc s-ar ispiti a o lua şi a o da de la mănăstire într-alt loc, acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu care a făcut cerul şi pămîntul şi de preacurata sa maică şi de cei 318 părinţi din Niceia şi de toţi sfinţii şi să aibe parte cu Iuda. In anul 7122 (1614). Efrem episcop.

O mînă tîrzie, lasă în secolul al XVIII-lea următoarea însemnare în limba romînă, marginal, între f. 56-63:

Această sfîntă carte anume psaltire au fost la mine, ieromonahul Silioan Gromovici, care am fost luat-o de la sfînta besearecă a mănăstirii Moldoviţa prin ştirea preotului de loc pînă la o vreme şi acum o primeşte înapoi. Şi nimene să nu o depărteze de pe locul acela căci nu va fi norocit nici pe pămînt nici în cer, căci ca să rămîie pomenire aceluia care au dat-o la locul acela în vecii vecilor. Amin.

Se păstrează în pronaosul mănăstirii Moldoviţa.

Amănunte asupra acestui manuscris se dau în altă parte în acelaşi număr al revistei.

Redacţia medio-bulgară.

37. „*Tetraevanghel*".

Anul 1613. Filigran: ancoră în cerc cu stea deasupra. Are 306 foi în 4^0 şi o foaie liminară. Exemplar complet.

In sinaxarul de la sfîrşitul cărţii nu se dau indicaţii tipiconale pentru sfinţii slavi.

La f. 289 are următoarea însemnare în limba slavonă:

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh a făcut acest tetraevanghel Efrem, episcopul Rădăuţilor pentru sufletul său şi pentru părinţii săi şi l-a dat sfintei mănăstiri Moldoviţa unde este hramul Buna Vestire a preacuratei Născătoarei de Dumnezeu. Dacă cineva, din uneltire diavolească se va atinge să-l ia şi să-l mute de la mănăstire într-alt loc, unul ca acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu făcătorul cerului şi al pămîntului şi de prea curata sa Maică şi de cei 318 sfinţi părinţi din Niceia şi de toţi sfinţii şi să aibă parte cu Iuda. In anul 7121 (1613). Efrem Episcopul.

Manuscrisul este împodobit artistic, cu iniţiale, titluri vignete, şi frontispicii.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Sucevița, înregistrat sub nr. 45/423/I.

Redacţia medio=bulgară.

39. „*Liturghier*".

Anul 1616.

Se păstrează astăzi în Jugoslavia.

Are următoarea însemnare în limba slavonă: *Liturghier scris în Caravlahia, în mănăstirea Moldovița, de ieromonahul Epifanie pentru mitropolitul Efrem al Rădăuților, în anul 7124 (1616) aprilie 26.*

Cartea a fost trimisă în dar episcopului Iosif al Požarevațului, care la rîndul său a dăruit=o mănăstirii Şişatovaţ, în anul 1627.

(Emil Turdeanu, *Din vechile schimburi culturale dintre romîni şi jugoslavi*, în «Cercetări literare», III, Bucureşti, 1939, pag. 169).

39. „*Mărgăritarul lui Ioan Gură de Aur*".

Secolul al XV=lea (începutul). Filigrane: două ciocane încrucişate; două ciocane încrucişate cu coroană deasupra; cap de bou cu toiag între coarne şi stea în vîrful toiagului. Are 333 foi în 4^0, cu 30 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde 6 cuvîntări despre Dumnezeu cel Neajuns, 6 către iudei, 6 despre cartea lui Ozia împăratul, 5 despre Lazăr, 3 cuvîntări pe diferite teme, 4 despre Iov, una despre pomul cunoştinţei binelui şi răului, una despre cei ce doresc a se boteza şi una despre pocăinţă şi umilinţă.

Este singurul exemplar complet al acestei cărţi din literatura slavo=romînă. Un exemplar identic, dar cu lipsuri la început este Mărgăritarul scris de Gavriil de la Neamţu în anul 1443, păstrat la Biblioteca Academiei R. P. R. sub nr. 136.

Pe f. 3 are următoarea însemnare în limba romînă.

A Moldovitei este această carte.

Este legat în scoarţe de lemn îmbrăcate în piele.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Sucevița, înregistrat sub nr. 7/III/427/II.

Redacţia medio=bulgară.

40. „*Minei pe luna septembrie*".

Secolul al XIV=lea, (a doua jumătate). Filigran: corn. Are 198 foi în 4^0, cu 27 rînduri pe pagină. Exemplar complet.

Cuprinde slujbele pentru fiecare zi din luna septembrie, fără proloage la sfîrşit.

Este scris în vechea ortografie, de înainte de reforma ortografică a patriarhului Eftimie.

Identic, cu deosebiri foarte neînsemnate, cu acest manuscris este mineiul pe aceeaşi lună de sub numărul 12.

Iniţialele mari şi mici, ca şi titlurile, sînt scrise în roşu.

Pe foaia întîia s=a prevăzut spaţiu pentru un frontispiciu, care însă nu a mai fost scris.

Adus probabil de la Muntele Athos.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1771/682.

Redacţia sîrbă.

41. „*Minei pe luna august*".

Secolul al XVI=lea. Filigran: căprioară. Are 198 foi în 4°, cu 27 rînduri pe pagină. Deteriorat, cu multe foi desprinse din legătura cărţii.

In partea întîia cuprinde slujbele din fiecare zi, iar în partea a doua, din care lipseşte începutul, – vieţile pe scurt ale unor sfinţi şi istorisirea pe scurt a unor sărbători mai însemnate din luna august.

Pe coperta din dos are însemnarea în limba romînă: «Ierodiacon Serafim ot Dragomirna şi Butea Drăghici v leat 7175 (1667)».

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1818/729.

Redacţia medio=bulgară.

42. „*Minei pe luna aprilie*".

Secolul al XIV=lea. Filgrane; două chei încrucişate; vultur; arc cu săgeată; lance; licorn. Are 137 foi. Lipsesc foi de la început, din cuprinsul şi de la sfîrşitul cărţii.

In partea întîia (f. 1=99 v), scris în a doua jumătate a sec. al XIV=lea, sînt cuprinse slujbele din fiecare zi, iar în partea a doua (f. 100=137), scrisă înaintea primei părţi, cuprinde vieţile pe scurt ale unor sfinţi mai mari şi istorisiri, pe scurt, ale unor sărbători mai însemnate din luna respectivă.

Este scris de doi caligrafi. Primul, care a scris partea întîia, a cunoscut noua ortografie a patriarhului Eftimie, fără să şi=o fi însuşit pe deplin. Al doilea, care a scris sinaxarul (proloagele), nu cunoştea noua ortografie şi el rămîne consecvent vechii şcoli, lucru ce se poate vedea şi în felul cum ornamentează această parte a cărţii.

Acest minei este unul din prototipurile literaturii slavo=romîne. O copie identică cu manuscrisul respectiv este mineiul pe aceeaşi lună de sub nr. 26, scris la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al XV=lea. Identice cu cele două manuscrise sînt şi toate mineile cu proloage din luna septembrie, scrise în sec. al XV=lea în ţara noastră.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1827/738.

Redacţia medio=bulgară.

43. „*Tipicul Sf. Sava*".

Secolul al XIV=lea (a doua jumătate). Filigran: cruce în cerc mare. Are 143 foi jn 8°, cu 25 rînduri pe pagină. Exemplar complet. Ultimele trei foi, ca şi f. 111, sînt scrise de caligraful romîn Evloghie – mai tîrziu, în anul 1529, la legarea prin grija lui a cărţii, pentru care, la f. 143, avem însemnarea următoare scrisă în limba slavonă:

S=a întărit această carte numită tipic cu voia stareţului monahul Evloghie, care a fost în trecut vameş Kir, iar acum moştenitor al lui Hristos. Domnul Dumnezeu să mă înnoiască şi pe mine nevrednicul cu rugăciunile nevoinţei lui şi ale tuturor sfinţilor. Amin.

Pe aceiaşi filă, dedesubtul însemnării de mai sus, avem o altă însemnare, scrisă tot în limba slavonă:

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh s=a scris această carte numită tipic de către monahul Evloghie

și s-a dat în biserica cinstitei Adormiri din sfînta mănăstire Sălăgeni, în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnului nostru Io Petre Voievod, fiul bătrînului Ștefan Voievod, în timpul episcopului mitropolit Kir Calistrat, în anul 7037 (1529).

Pe aceeași foaie găsim și alte însemnări în limba slavonă:

Ieromonah Θefan (Sic) proegumen din Todereni a scris cu mîna sa mult păcătoasă la mănăstirea Salăgeni.

De o altă mînă:

Am încercat pana și cerneala cum curge. Pana scrie bine iar cerneala rău.

La f. 39 găsim următoarea însemnare, scrisă marginal, a scriitorului manuscrisului:

Am atipit și am greșit.

Nu are nici o indicație tipiconală pentru sfinții slavi.

Este scris în vechea ortografie, înainte de reforma ortografică a patriarhului Eftimie.

Se păstrează la biblioteca mănăstirii Dragomirna, înregistrat sub nr. 1902/813.

Redacția medio-bulgară.

44. „*Tetraevanghel*".

Anul 1498. Are 295 foi în 4°. Exemplar complet.

Scris din porunca lui Ștefan cel Mare de Teodor Mărișescul, pentru mănăstirea Moldovița, după cum se poate vedea din însemnarea în limba slavonă de pe f. 84:

Cu voia cea bună a Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a dat de a scris și a ferecat și a sfîrșit acest Tetraevanghel întru ruga sa și pentru a răposaților părinților săi. Și l-a dat în mănăstirea din Moldovița, unde este hramul Preasfintei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu și Bunăvestirei Sale, în anul 7006 (1498) iar al domniei sale al patruzeci și unulea an curgător și cu truda mult păcătosului monah Teodor. Și s-a scris în mănăstirea Neamț și s-a sfîrșit în luna ianuarie, în 24.

Manuscrisul este împodobit cu litere inițiale, chenare și frontispicii în diferite culori, cu predominarea culorii roșii folosindu-se și cerneală de aur.

Se păstrează la Muzeul istoric din Moscova (textul însemnării în limba slavonă, cu traducerea în limba romînă, precum și indicații bibliografice se dau în «Repertoriul Monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare», București, 1958, pag. 408).

Redacția medio-bulgară.

Lista manuscriselor aparținînd inițial mănăstirii Moldovița nu se oprește aici. Manuscrisele de sub nr. 758 și 773 – două tetraevanghele din sec. al XVI-lea și 776 – Parenesisul lui Efrem Sirul, din sec. al XVI-lea, păstrate la biblioteca mănăstirii Dragomirna, au aparținut după toată probabilitatea Moldoviței. Desigur că și alte manuscrise provenite de la această mănăstire se vor găsi, cu timpul, și în unele biblioteci din țară și din străinătate.

Indiferent de ce se va mai găsi în viitor, cele 44 de manuscrise descrise în această lucrare, prin cuprinsul și însemnările de pe ele,

ne furnizează un bogat material documentar cu privire la viaţa cărturărească desfăşurată între zidurile mănăstirii Moldoviţa, de la înfiinţarea ei şi pînă la ocuparea Bucovinei de către Austro-Ungaria.

Pentru cunoaşterea acestei activităţi cărturăreşti socotim necesar să dăm cîteva date asupra vechimii, cuprinsului, limbii şi locului scrierii manuscriselor Moldoviţei.

Vechimea manuscriselor. După timpul scrierii lor, stabilit prin filigranele hîrtiei, ortografia şi datele certe indicate în însemnări, cele 44 de manuscrise se împart, pe secole, astfel:

a) secolul al XIV-lea – al XV-lea: 5 manuscrise
b) „ „ XV-lea : 21 „
c) „ „ XVI-lea : 11 „
d) „ „ XVII-lea : 6 „
e) „ „ XVIII-lea : 1 „

IMPĂRŢIREA CĂRŢILOR DUPĂ CUPRINSUL LOR:

a) *Cărţi de cult:*

1. Tetraevanghel: 5 manuscrise.
2. Minei: 16 „
3. Ceaslov: 1 „
4. Liturghier: 2 „
5. Octoih: 3 „
6. Penticostar: 1 „
7. Psaltire: 1 „
8. Acatistier: 1 „
9. Irmologhion: 1 „
10. Tipic: 1 „

b) *Cărţi de învăţătură religioasă:*

1. Miscelanee: 7 manuscrise
2. Fragmente din Vechiul Testament: 1 manuscris
3. Mărgăritarul lui Ioan Gură de Aur: 1 manuscris
4. Cuvinte pustniceşti ale lui Vasile cel Mare: 1 manuscris
5. Cuvîntări ale lui Grigore Teologul: 1 manuscris
6. Varlaam şi Ioasaf: 1 manuscris

Dintre cărţile de cult lipsesc: Triodul, Apostolul şi Molitfelnicul, iar din principalele cărţi de învăţătură religioasă, puse în circulaţie în literatura slavă, într-o formă nouă, în sec. al XV-lea: Patericul, Pandectele lui Nicon, Cuvîntările lui Avva Dorotei, Cuvîntările lui Isac Sirul şi Leastviţa lui Ioan Scărarul.

Limba manuscriselor. Un număr de 40 de manuscrise sînt scrise în redacţia medio-bulgară a limbii slavone bisericeşti revizuită de cărturarii bulgari, în ultimul pătrar al sec. al XIV-lea. Două manuscrise sînt scrise în redacţia medio-bulgară a acestei limbi, în ortografia veche dinainte de patriarhul Eftimie al Tîrnovei. Un alt ma-

nuscris, scris în sec. al XVIII=lea (Nr. 31), este de redacţie rusă şi un alt (Nr. 40) de redacţie sîrbă.

Locul scrierii. Deşi numai două manuscrise (Nr. 31 şi 38) au însemnări în care se arată că au fost scrise la Moldoviţa, totuşi avem motive să socotim că majoritatea lor sînt produsul şcolilor de dieci de la această mănăstire. In această privinţă menţionăm că mineiul scris de Anastasie, stareţul Moldoviţei, în anul 1466 (Nr. 13) este identic prin grafie şi prin filigrane (secera şi tridentul), cu cea mai mare parte a mineielor din sec. al XV=lea.

Cîteva manuscrise (Nr. 33, 35, 37), sînt scrise pentru Mănăstirea Moldoviţa, la Episcopia din Rădăuţi.

Alte cîteva manuscrise au fost scrise la mănăstirea Studion din Constantinopol. Această ştire ne este dată de scriitorul manuscrisului de sub nr. 15, însemnarea marginală de pe f. 35, reprodusă la locul respectiv.

Manuscrisul de sub nr. 15 este un miscelaneu, cuprinzînd lucrări omiletice din ciclul Postului mare. El face parte dintr=o colecţie slavă de lucrări hagiografice şi omiletice alcătuită din zece volume. Rămasă pînă acum necunoscută cercetătorilor slavişti, această colecţie a putut fi descoperită mulţumită celor şase miscelanee de la Moldoviţa de sub nr. 2, 7, 9, 15, 18 şi 25, reprezentînd fiecare cîte un volum al ei. Dintre acestea, manuscrisele de sub Nr. 7 şi 9 sînt identice prin grafie cu manuscrisul de sub nr. 15 scris la mănăstirea Studion din Constantinopol. După filigrane, manuscrisele de sub nr. 2 şi 25 par a fi mai noi, poate la începutul domniei lui Ştefan cel Mare. Miscelaneul de sub nr. 18 a fost scris în secolul al XVI=lea. Deşi scrise mai tîrziu, totuşi manuscrisele de sub Nr. 2, 18 şi 25, prin cuprinsul lor, au legătură cu manuscrisele de sub nr. 7, 9 şi 15, fiind copii ale unor volume achiziţionate ca şi cele trei originale, pentru Mănăstirea Moldoviţa. Este de reţinut faptul că mănăstirea Moldoviţa a fost singurul centru de cultură romînă în limba slavonă care a posedat colecţia de lucrări hagiografice şi omiletice, scrisă în redacţia medio=bulgară. In această privinţă, miscelaneele mănăstirii Moldoviţa vor fi izvorul principal pentru studierea colecţiei respective, care constituie cea mai mare realizare a culturii vechi a slavilor sudici şi răsăriteni.

Dar nu numai colecţia de lucrări hagiografice şi omiletice a fost adusă de la mănăstirea Studion pentru Moldoviţa. Achiziţionate din acelaşi loc trebuiesc socotite şi manuscrisele de sub nr. 10, 27 şi 39.

Aşa cum arătăm în lucrarea noastră *Gavriil de la Neamţu*, pregătită pentru tipar, manuscrisele de sub nr. 2, 7, 9, 10, 15, 18, 25, 27 şi 39, împreună cu altele, păstrate astăzi în diferitele fonduri din ţara noastră, reprezintă copiile sau unele din ele chiar originalele ultimei ediţii a literaturii bulgare, definitivată pentru bulgari în timpul patriarhului Eftimie al Tîrnovei, la Mănăstirea Studion din Constantinopol, dar din cauza vremurilor tulburi de atunci, rămasă neterminată la căderea Bulgariei sub turci (1393) şi achiziţionată de Alexandru cel Bun pentru Mănăstirea Moldoviţa. Aduse în Moldova, ele au fost multiplicate pentru nevoile cultice şi culturale ale altor mănăstiri, mai întîi pentru mănăstirea Neamţu, de către caligraful Gavriil.

In felul acesta manuscrisele Moldoviţei aduse de la Constanti=

nopol reprezintă prototipurile din care a luat naştere cultura romînă în limba slavonă.

Sub acest aspect, Mănăstirea Moldoviţa va trebui să=şi ocupe locul de frunte pe care l=a avut în cultura romînă în limba slavonă.

Pe lîngă valoarea arătată, manuscrisele aparţinînd iniţial mănăstirii Moldoviţa au şi o altă însemnătate pentru perioada respectivă. Ele conţin diferite însemnări, ce reprezintă un material documentar preţios pentru trecutul acestei mănăstiri, pentru istoria Moldovei şi pentru cultura romînească în perioada dintre sec. XV=XVIII. Referindu=ne numai la cultura romînească, ele ne dezvăluie existenţa unor şcoli de slavonie, ne furnizează informaţii asupra scopurilor şi categoriilor acestor şcoli, ne indică nume de dascăli, caligrafi şi de călugări iubitori de carte.

CALIGRAFI ŞI DASCĂLI

1. Din însemnarea de pe f. 72 a manuscrisului de sub nr. 13 aflăm numele celui mai vechi caligraf cunoscut pînă acum de la mănăstirea Moldoviţa. In această însemnare ni se spune că manuscrisul în cauză, un minei pe luna ianuarie, a fost scris de *Anastasie* în anul 1466. Anastasie a fost stareţul Moldoviţei înte anii 1462=1490. El a mai scris şi mineiele de sub nr. 8, 11, 20, 21, 24, care, toate, au acelaşi scris şi aceleaşi filigrane ca şi manuscrisul nr. 13.

2. Din secolul al XVI=lea ne=au rămas. două nume de cafigrafi de la Moldoviţa: *Isaia Pustnicul*, scriitorul tetraevanghelului de sub nr. 5 şi *Lucaci*, scriitorul Ceaslovului de sub nr. 32, din anul 1596.

3. Din secolul al XVII=lea ni s=au păstrat mai multe nume de caligrafi şi de dascăli de slavonie şi de limba romînă:

a) In anul 1602, *Arsenie diaconul*, îşi scrie numele pe coperta manuscrisului de sub nr. 16.

b) In anul 1610, *Efrem ieromonahul* lasă o însemnare în limba romînă, în manuscrisul de sub nr. 19.

c) In anul 1616, *Epifanie ieromonahul* scrie liturghierul de sub nr. 38.

d) Un dascăl pe nume Hariton, acelaşi probabil care a avut ca ucenic pe diacul Gligoraşcu de la Vama (mss. nr. 26) lasă o însemnare în manuscrisul de sub nr. 30.

Caligrafi şi cunoscători de carte slovenească de la Moldoviţa găsim şi în însemnările unor manuscrise păstrate astăzi în diferite biblioteci din ţară.

e) Intr=un Octoih din sec. al XVI=lea de la biblioteca filialei din Cluj a Academiei R. P. R., înregistrat sub nr. 13, găsim o însemnare scrisă în limba slavonă de „*Silioan* din sfînta mănăstire Moldoviţa», în sec. al XVII=lea.

f) In miscelaneul din sec. al XVI=lea, înregistrat sub nr. 16/421/I, de la biblioteca mănăstirii Suceviţa se află semnătura unui caligraf din Moldoviţa pe nume *Vartolomeu ieromonahul*, din sec. al XVII=lea.

g) Pe Liturghierul de sub nr. 1919/831, de la biblioteca mănăstirii Dragomirna, îşi lasă semnătura caligraful „*Mitrofan* de la Moldoviţa».

4. Insemnările caligrafilor de la Moldoviţa din secolul al XVIII=lea sînt scrise aproape toate în limba romînă cu litere cirilice:

a) «A scris *Gligoraşcu diacu* ot Vama moşie... să să ştie cînd s=au învăţat... la dascăl Hariton...» (manuscrisul 26).

b) «Să să ştie de cînd am învăţat carte şi *Oniţă a lui Gălan* v leat 7243» (1735) manuscrisul 23.

c) «Să să ştie de cînd am învăţat carte aici la Moldoviţa la *dascălul Ioan* cu sin lui Vasile Vicovanul ot Bistriţa. 7245» (1737) manuscrisul 23.

d) «Să să ştie de cînd am învăţat carte cu *Hristofor* la Moldoviţa în leatul 7262» (1754) manuscrisul 23.

Am reprodus numai cîteva nume. In manuscrisele menţionate şi mai ales în cele din secolul al XV=lea se găsesc şi alte nume de caligrafi şi dascăli de la Moldoviţa.

Şcolile de dieci. La noi s=a înpămîntenit de mult părerea că şcolile mănăstireşti pregăteau atît pe diecii şi cărturarii de la cancelaria voievodală, cît şi pe cei de la mănăstiri. Această părere a fost unanim acceptată fără însă a se cunoaşte datele cu privire la şcolile noastre cărturăreşti pe care ni le furnizează însemnările de pe manuscrisele slavo=romîne. Un material documentar preţios asupra şcolilor de slavonie ni=l oferă însemnările de pe manuscrisele Moldoviţei. Cu ajutorul acestor însemnări şi ţinînd seama de ortografia manuscriselor slavo=romîne şi de cea folosită în cancelariile voievodale, în Ţările Romîne, apar două şcoli bine distincte, cu totul deosebit una de alta prin redacţia limbii slavone, prin obiectele de învăţămînt şi prin componenţa socială a elevilor şi dascălilor: *Scoli voievodale* şi *Scoli mănăstireşti.*

Puţinele dar preţioasele însemnări de pe manuscrisele Moldoviţei ne dau ştiri numai despre şcolile mănăstireşti. Pentru o mai bună cunoaştere a acestor şcoli, însă, socotim necesar să dăm mai întîi cîteva informaţii despre şcolile voievodale, cu toate că despre ele nu ni se dau ştiri în manuscrisele Moldoviţei.

Scoli voievodale. Despre timpul cînd au putut lua fiinţă aceste şcoli, despre modul lor de funcţionare şi despre obiectele de învăţămînt teoretic şi practic predate elevilor, nu avem niciun fel de ştiri istorice. Totuşi despre toate acestea ne furnizează un preţios material informativ produsele absolvenţilor şcolilor respective actele cancelariei voievodale.

Referindu=ne în chip special la şcolile voievodale din Moldova, actele de cancelarie ne dau următoarele date, valabile în cea mai mare parte şi pentru şcolile din Ţara Romînească:

a) Emiterea actelor de cancelarie încă de la înfiinţarea ţării Moldovei, ne confirmă existenţa încă de la început a unei şcoli voievodale în care erau pregătiţi diecii – scriitorii acestor acte.

b) Şcolile voievodale din Moldova nu au putut fi organizate şi nu au putut funcţiona decît după modelul şcolilor similare ale curţilor domneşti din ţările vecine, de la care cancelaria Moldovei a împrumutat principalele formule diplomatice tip, precum şi redacţia respectivă a limbii slavone. Astfel încît, informaţii despre forma de organizarea şcolilor voievodale moldoveneşti vor trebui luate de la şcolile care au funcţionat pe lîngă Cancelariile din Polonia şi Rusia

Chieviană, prin care s=a împrumutat limba şi formulele diplomatice tip ale Cancelariei Moldovei.

c) Forma în care au fost întocmite precum şi conţinutul actelor lucrate de Cancelaria Moldovei ne dau indicaţii şi despre unele obiecte de învăţămînt predate la şcolile voievodale: învăţarea pe de rost şi scrierea formulelor diplomatice tip; învăţarea diferitelor tipuri de acte emise de cancelaria respectivă; învăţarea gramaticii limbii slavone şi cetirea de texte slavone cu conţinut cancelaristic etc.

d) Prin materialele din care erau confecţionate, actele de cancelarie ne arată, de asemenea, că elevii erau învăţaţi să folosească diferite instrumente de scris pe pergament şi hîrtie, să cunoască şi să pregătească diferite reţete de cerneluri şi culori etc.

e) Limba slavonă folosită în cancelaria voievodală a Moldovei era diferită de cea a manuscriselor slavo=romîne, prin ortografie şi redacţia în care era scrisă. Actele emise de cancelaria Moldovei erau scrise în redacţia ruso=ucraineană, iar manualele slavo=romîne, în redacţia medio=bulgară. Deosebirea în redacţia şi ortografia limbii slavone constituie dovada cea mai concludentă că şcolile voievodale nu au funcţionat în mănăstiri, cum s=a crezut pînă acum. Dacă ar fi funcţionat în mănăstiri ar fi însemnat ca în şcolile mănăstireşti limba slavonă să fi fost predată paralel în cele două redacţii ale ei: medio=bulgară şi ruso=ucrainiană. In acest caz absolvenţii şcolilor mănăstireşti ar fi trebuit să cunoască şi să folosească în aceeaşi măsură cele două redacţii. Ori, aşa cum ne arată actele cancelariei Moldovei, diecii de curte au cunoscut numai redacţia ruso=ucraiiniană a limbii slavone. Cîteva acte ale cancelariei Moldovei din anii 1392, 1400, 1404, au fost scrise în redacţia medio=bulgară de dieci veniţi după toată probabilitatea din Cancelaria Ţării Romîneşti, unde actele se scriau în această redacţie.

f) După numele diecilor şi logofeţilor menţionate în actele cancelariei moldovene se poate afirma că elevii şcolilor voievodale erau laici, recrutaţi după toată probabilitatea din rîndurile clasei stăpînitoare.

Scolile mănăstireşti. Despre şcolile mănăstireşti avem cîteva ştiri dintr=o perioadă tîrzie. Ca şi la şcolile voievodale, dovada existenţei şcolilor mănăstireşti ne=o fac în primul rînd produsele absolvenţilor acestor şcoli, în cazul respectiv manuscrisele slavo=romîne.

Mănăstirile şi bisericile din Ţările Romîne au fost zidite în a doua jumătate a sec. al XIV=lea. Pînă acum nu avem dovada că odată cu apariţia lor au luat fiinţă şi şcolile mănăstireşti. Produsele acestor şcoli apar în prima jumătate a sec. al XV=lea. Astfel încît tot de atunci va trebui să socotim şi timpul apariţiei şcolilor mănăstireşti.

Desigur că scopul principal al şcolilor mănăstireşti era de a pregăti un cler de elită pentru mănăstirile şi bisericile voievodale şi de a forma un corp de caligrafi şi cărturari pentru copierea de cărţi de cult şi de literatură religioasă şi de cărţi cu conţinut istoric, juridic, beletristic etc.

Elevii şcolilor mănăstireşti erau recrutaţi la început din rîndurile vieţuitorilor mănăstirii, iar mai tîrziu şi dintre oamenii din popor.

Intre obiectele de învăţămînt predate în aceste şcoli, trebuiesc

socotite: scrisul şi cetitul textelor religioase în limba slavonă; învăţarea pe de rost a unor slujbe religioase şi chiar a diferitelor cărţi de cult; învăţarea unor reţete de cerneluri şi culori; folosirea pergamentului şi hîrtiei, legarea de cărţi etc.

In toate centrele mănăstireşti din provinciile locuite de romîni, de la înfiinţarea lor şi pînă la înlocuirea limbii slavone cu limba romînă, s=a folosit redacţia medio=bulgară a slavonei bisericeşti, în ortografia stabilită de patriarhul Eftimie al Tîrnovei [1]). Aceasta înseamnă că în şcolile mănăstireşti, care pregăteau pe viitorii caligrafi, dascăli şi cărturari, limba slavonă bisericească era predată numai în redacţia medio=bulgară.

Folosirea de către cele două şcoli de dieci – voievodale şi mănăstireşti, a două redacţii diferite a slavonei bisericeşti are o deosebită însemnătate pentru cultura romînă în limba slavonă. Cunoscînd deosebirea în ortografie şi redacţie dintre cele două şcoli, putem distinge acum, cu uşurinţă, cărei categorii de dieci aparţin autorii însemnărilor de pe diferitele manuscrise, de pe produsele de artă minoră, de pe zidurile mănăstirilor şi edificiilor, de pe cruci şi pietre funerare etc. Astfel, dacă ele vor fi scrise în redacţia rusă, înseamnă că autorii scrierii au aparţinut curţii domneşti. Dacă, însă, ele vor fi scrise în redacţia medio=bulgară, în acest caz ele sînt opera unor caligrafi mănăstireşti.

Pentru dezvoltarea culturii romîne în limba slavonă rolul de seamă l=au avut şcolile mănăstireşti, pentru că în ele s=au format cărturarii romîni, care cu toţii şi=au scris lucrările numai în redacţia medio=bulgară a slavonei bisericeşti.

Manuscrisele mănăstirii Moldoviţa, prin însemnările pe care le conţin, ne dau un material preţios cu privire la trecutul şcolilor mănăstireşti şi la forma lor de organizare. Deşi dintr=o perioadă tîrzie, ştirile din aceste însemnări contribuie la cunoaşterea trecutului şcolilor romîneşti încă de la începutul lor. Confruntarea lor cu alte ştiri păstrate în manuscrise slavone scrise în celelalte mănăstiri moldoveneşti şi munteneşti ne vor aduce o lumină şi mai mare asupra acestor şcoli.

Din însemnările de pe manuscrisele Moldoviţei aflăm că şcolile mănăstireşti de la această mănăstire aveau două cursuri: inferior şi superior. Absolvenţii primului curs îşi spuneau *iscăliturari*, iar ceilalţi *spunători*.

Iscăliturari erau diecii care învăţau să scrie diferite cărţi. Termenul de iscăliturar însemna de fapt scriitor de manuscrise, caligraf. Il găsim pentru prima oară menţionat în limba romînă, în sec. al

---

1) Incepînd din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, cărturarii şi diecii romîni, în căutarea de cărţi noi, au recurs la copierea unor lucrări noi apărute în literatura rusă, care în această perioadă înregistra o mare dezvoltare. La transpunerea acestor cărţi din redacţia rusă în redacţia medio-bulgară, singura redacţie a slavonei bisericeşti folosită de romîni, diecii romîni au lăsat netranspus un număr de cuvinte, reproducîndu-le în forma lor originală. Aceasta s-a petrecut mai ales la numele proprii. Cu timpul, din cauza influenţei crescînde a limbii şi literaturii ruse, caligrafii moldoveni au transcris cărţile respective în redacţia rusă. Din obişnuinţă, însă, ei au comis multe greşeli, transpunînd unele cuvinte în redacţia medio-bulgară. Dar numărul acestor cărţi este cu totul neînsemnat şi el reprezintă un procent de 4% din totalul manuscriselor slavo-romîne. Că aceste manuscrise sînt scrise de romîni ne-o confirmă şi ornamentarea lor, care este de tip romînesc.

XVIII=lea. Dar el a fost folosit cu mult înainte, probabil chiar din sec. al XV=lea, într=o formă slavizată, aşa cum se căuta a se sla=viza toate numele romîneşti. Forma slavizată a termenului de iscăli=tor era *iscal* şi *iscalet* şi se găseşte în manuscrisele slavo=romîne, în însemnările din sec. al XVI=lea. Astfel, Triodul de sub nr. 1811/722 de la bibliotea mănăstirii Dragomirna, a fost scris în sec. al XVI=lea, aşa cum ne arată însemnarea de pe el, de «robul lui Dumnezeu Ioan iscaleţ, fiul lui Demco». Intr=un liturghier scris la mănăstirea Bisericani, în anul 1651 şi păstrat astăzi la Biblioteca Academiei R. P. R., sub nr. 230, avem semnătura din anul 1722 a unui ieromo=nah «Pahomie iscal».

In forma romînească, termenul de iscăliturar se păstrează în mineiul de la Moldoviţa, de sub nr. 25, în însemnarea următoare: «Monah den sfînta mănăstire Sofian... am tocmeat iscăliturar în anul 7263 (1755). Dar to (sic) nebune, să ştii, dacă nu ştii a screa beane te roga la acela care ştie carte, n=o strica peana».

A doua treaptă, superioară diecilor iscăliturari, era învăţatul pe de rost a unei cărţi de cult, probabil nu atît pentru slujbele reli=gioase, cît mai ales pentru scrierea pe de rost a unor cărţi, în lipsa de manuscrise. Absolvenţii acestui curs se numeau, probabil, spunători. Aceasta ne=o atestă o altă însemnare din acelaşi manuscris nr. 25, aparţinînd iniţial Moldoviţei: «A scris Gligoraşcu, diacul ot Vama moşie. Să să ştie cîndu s=au învăţat a spune în mănăstiri în Mol=doviţa v leat 7209 (1701) measeţ mart, 11 zile, ...la dascal Hariton ucih (am învăţat) psaltire».

Invăţarea pe de rost a unei cărţi se practica şi în alte mă=năstiri mari din Moldova. Astfel într=un Penticostar din sec. al XVI=lea, aparţinînd iniţial mănăstirii Neamţu şi păstrat astăzi la Biblio=teca Academiei R. P. R. sub nr. 113, la f. 833 v, un alt Spunător lasă următoarea însemnare: «Să să ştie de cî(n)d, am început a spune pe această carte». (P. P. Panaitescu, manuscrise... pag. 351).

Deosebirea dintre cele două trepte ale şcolilor mănăstireşti tre=buie să fi fost destul de mare şi poate că la greutatea de a învăţa pe de rost o carte întreagă se referă însemnarea de pe coperta din faţă a manuscrisului nr. 23: «Să să ştie de cînd am învăţat carte în Moldoviţa... eu Pintelei. Şi am socotit că dacă m=aş mai trudi a înbla mai bine aş muri».

La necesitatea învăţării pe derost a unei cărţi de cult s=a ajuns probabil după înmulţirea locaşurilor de cult zidite, cu timpul, nu numai de voievozi ci şi de boieri şi obşte. La începutul vieţii bisericeşti în Moldova, mănăstirile mari ca: Moldoviţa, Neamţu, Bistriţa etc. îşi împrumutau între ele manuscrisele pentru completarea cărţilor de cult şi de învăţătura religioasă de care aveau nevoie. Această practică s=a continuat apoi de la Ştefan cel Mare pînă la Movileşti. Multe din aceste manuscrise, din diferite motive, nu s=au mai restituit mănăstirilor de unde fuseseră împrumutate pentru co=piere. Astfel, Mărgăritarul lui Ioan Gură de Aur, proprietatea mă=năstirii Moldoviţa, a rămas la mănăstirea Sucevita. Şi Mănăstirea Solca, ale cărei manuscrise se află, în parte, la biblioteca Mănăstirii Dragomirna, a avut manuscrise împrumutate la Moldoviţa, probabil pentru copiere, şi nerestituite după copierea lor. Asemenea cărţi găsim astăzi şi la biblioteca mănăstirii Putna.

Dacă schimbul de manuscrise se practica între mănăstirile ctitorite de voievozi, în schimb, bisericile zidite de boieri şi mai ales de obştii nu se bucurau de acelaşi regim. Pentru acestea, donatorul respectiv trebuia să comande cărţi la diecii mănăstirilor posesoare de manuscrise. Cum însă cerinţele erau din ce în ce mai mari comenzile se executau probabil mai greu. Marile mănăstiri din ţara noastră nu au avut niciodată un număr prea mare de caligrafi pe care să-i folosească anume pentru multiplicarea de cărţi în vederea satisfacerii nevoilor celorlalte biserici şi mănăstiri mai mici. O astfel de preocupare a marilor mănăstiri ar fi presupus existenţa în bibliotecile lor a unui număr mare de dublete din fiecare carte. Or atît de la Neamţu, cît şi de la Moldoviţa, Putna, Sucevita, Bisericani etc. nu ne-au rămas decît cel mult două trei rînduri de exemplare din fiecare carte, dar aceste dublete, în cele mai multe cazuri, reprezintă ediţii diferite cu texte noi îmbunătăţite, sau dacă sînt exemplare identice, ceea ce este foarte rar, ele au fost folosite de cele două strane din biserica cea mare sau la paraclisele din interiorul mănăstirii. Singurele cărţi păstrate în număr mai mare sînt tetraevanghelele. Ele însă au fost dăruite de diferiţi donatori, care le aduceau de multe ori şi din alte centre. Acest lucru se poate constata şi la manuscrisele mănăstirii Moldoviţa, descrise în lucrarea de faţă.

Singurul caz cînd la noi a existat o preocupare specială de multiplicat cărţi în număr mare se produce în vremea lui Paisie Velicicovschi, la Mănăstirea Neamţu, în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea. In biblioteca acestei mănăstiri se mai păstrează pînă astăzi din fiecare carte mai însemnată cîte un număr de cel puţin 10 exemplare identice. Aici se pot vedea un număr de cărţi cu însemnarea «Această carte se poate transcrie», reprezentînd exemplarul prototip, şi altele, cu însemnarea «copiată după cartea stareţului».

Necesitatea formării corpului de dieci spunători poate fi explicată cel mai bine prin lipsa la mănăstirile noastre mari a unor ateliere de proporţii mari, create anume pentru satisfacerea nevoilor din ce în ce mai crescînde de cărţi de cult şi de literatură religioasă. La aceasta se pare să fi contribuit, în cea mai mare măsură, faptul că mănăstirile respective erau asigurate din timp din punct de vedere material prin privilegiile şi daniile bogate primite de la voievozi şi boieri. Astfel încît scopul şcolilor mănăstireşti, cel puţin din Moldova, era de a forma un corp select de dieci, care să scrie manuscrise cît mai artistic împodobite şi să copieze cărţi rare, urmărindu-se prin aceasta ridicarea prestigiului mănăstirii respective. Nevoia creerii de ateliere de multiplicat cărţi apare în timpul lui Paisie Velicicovschi cînd averea mănăstirilor reunite Neamţu şi Secu nu puteau asigura existenţa materială a numărului foarte mare de călugări din perioada respectivă.

După ce învăţau pe derost o anumită carte, spunătorii se întorceau în satele lor sau colindau diferite localităţi în căutarea de comenzi pentru transcrierea de cărţi, care să le asigure un oarecare cîştig material. Cărţile scrise de ei pot fi identificate astăzi cu destulă uşurinţă, pentru că ele se deosebeau prin numărul extrem de mare de greşeli comise de alcătuitorii lor, mai ales de ordin ortografic. La aceste cărţi se referă A. J. Jacimirski în introducerea la catalogul manuscriselor slavone din bibliotecile romîne, cînd spune că

sînt manuscrise slavo=romîne unde apar cîte trei patru greşeli ortografice chiar în cuprinsul unui singur cuvînt format din mai multe litere. Dar A. J. Jacimirski n=a explicat cauzele pentru aceasta întrucît nu a avut cunoştinţă de existenţa diecilor spunători.

Produsele spunătorilor au circulat mai ales în Ardeal, unde se pare că ei îşi puteau asigura mai bine existenţa. Exemplare din aceste produse se mai păstrează astăzi în bibliotecile din Cluj şi la biblioteca Academiei R. P. R.

Cu toate că spunătorii apar la noi în pragul secolului al XVII=lea, dacă ţinem seama de manuscrisele existente, totuşi învăţarea pe derost a slujbelor religioase era practicată la noi din cele mai vechi timpuri şi ea era impusă atunci de lipsa de cărţi datorită în primul rînd preţului foarte mare al manuscriselor, scrise pînă în secolul al XIV=lea numai pe pergament şi în al doilea rînd, dar ca o consecinţă a primului, – lipsei de şcoli de dieci.

Desigur că cercetările care se vor face de aici înainte, pornindu=se de la aceste realităţi, vor scoate la iveală un material documentar mai bogat care să contribuie la lămurirea problemei şcolilor noastre de dieci în limba slavonă.

* * *

Manuscrisele slavo=romîne şi însemnările de pe ele, descrise în lucrarea de faţă, ne scot într=o lumină cu totul nouă însemnătatea mănăstirii Moldoviţa, ca unul din cele mai mari centre culturale, nu numai la începutul culturii romîne îu limba slavonă, ci şi cîteva secole după aceea.

Pentru istoria culturii romîne în limba slavonă, Mănăstirea Moldoviţa urmează să fie socotită centrul din care a luat naştere literatura slavo=romînă. Studierea pe larg a manuscriselor ei, mai ales a acelora aduse de la Constantinopol, vor cofirma din plin acest rol al ei.

Dar însemnătatea mănăstirii Moldoviţa nu se opreşte aici. Aceleaşi manuscrise ale ei contribuie în cea mai mare măsură la cunoaşterea ultimii ediţii a literaturii bulgare, întocmită de şcoala Patriarhului Eftimie, ale cărui produse vor înlocui toate cărţile de cult şi de învăţătură religioasă din Bulgaria, Serbia, Rusia şi Ţările Romîne, începînd din secolul al XV=lea.

In al treilea rînd, manuscrisele Moldoviţei prin confruntarea lor cu celelalte manuscrise ale slavilor sudici şi răsăriteni, din perioada respectivă, ne vor arăta în modul cel mai concludent că romînii au fost singurii moştenitori ai ultimei ediţii a literaturii bulgare, scrisă în redacţia medio=bulgară, în noua ortografie a Patriarhului Eftimie, pregătită de acesta şi de şcoala lui pentru bulgari, la mămăstirea Studion din Constantinopol, dar rămasă necunoscută lor, fiind definitivată deabia după căderea Bulgariei sub turci (1393) şi achiziţionată de Alexandru cel Bun pentru nevoile Bisericii Moldovei, organizată de el.

Prin prizma celor expuse mai sus, Mănăstirea Moldoviţa ocupă locul de frunte între mănăstirile moldovene prin posedarea prototipurilor literaturii slavo=romîne, în timp ce Mănăstirea Neamţu, prin caligraful Gavriil, fiul uricarului Paisie, are meritul de a fi prima care a copiat şi multiplicat această literatură.

I. IUFU

TREI MANUSCRISE LITURGICE DE LA EPISCOPUL EFREM AL RĂDĂUȚULUI

Odată cu înălțarea unei biserici, ctitorii aveau grijă să înzestreze noul locaș și cu obiectele necesare pentru cult. Pe lîngă clopote, vase sacre și veșminte necesare, cărțile de cult formau obiectul deosebitei lor atenții. Dintre cărțile liturgice sfînta Evanghelie, cartea cea mai de seamă, ținea primul loc între donațiunile ctitorești. Numeroase evangheliare, împodobite cu frumoase frontispicii, chenare și miniaturi, somptuos legate în ferecătură de argint, sînt mîndria artei noastre religioase, mărturii care arată înaltul nivel, măsura măiestriei artistice a caligrafilor din mănăstirile noastre.

In măsură mai mică, dar totuși destul de bogat și artistic ornamentate, urmează Liturghierul, Praxiul (Apostolul), Psaltirea și celelalte cărți de slujbă ca: Octoihul, Mineiul etc. Dintre cărțile acestea, chiar și din cele de la strană, la unele mănăstiri și biserici mai bogate, se impun atenției noastre unele manuscrise mai îngrijit scrise și împodobite cu frumoase vignete și miniaturi.

Mănăstirea Moldovița, una din cele mai vechi mănăstiri din Moldova, ctitoria lui Alexandru cel Bun, amintită în 1402, reclădită apoi de Petru Rareș în anul 1532, poseda un Tetraevanghel donat de însuși Alexandru cel Bun și soția sa Maria, din anul 1429, ajuns astăzi prin Veneția în Biblioteca Bodleiană din Oxford [1]), altul de la Ștefan cel Mare, din anul 1498, astăzi în Muzeul istoric din Moscova [2]), și altele, probabil de la noul ctitor, Petru Rareș.

Din bogăția aceasta, mănăstirea mai înzestra bisericile de prin prejur. Astfel în satul Vama, fost proprietatea mănăstirii, se găsește un Praxiu, manuscris din 1577 cu o însemnare din Moldovița din anul 1678. In Cîmpulung, la biserica Adormirii Maicii Domnului, se află un Catavasier, tipărit la Rădăuți în anul 1744, cu însemnarea: «Această sfîntă carte, ce se chiamă Catavasieru, este din Moldovița, dat sfintei biserici Adormirea Precistei, la anul 1787» [3]).

---

1) Dim. Onciul, *Geschichte der Bukowina*, vor der Vereinigung mit Osterreich, Extras din Osterreichsch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Viena 1899, pag. 22.

2) *Repertoriul Monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Ed. Acad. R. P. R. 1958, nr. 158. pag. 408.

3) S. Fl. Marian, *Inscripțiuni de pe manuscripte și cărți vechi din Bucovina*. Partea I Inscripțiunile din districtul Cîmpulung. Suceava, 1900, pag. 119.

O Cazanie a lui Varlaam se află la biserica Naşterii Domnului din Vatra Dornei, cu notiţa în limba romînă că a fost cumpărată de smeritul şi mult păcătosul Anastasie, episcopul de Rădăuţi: «Şi am cheltuit de am înfrumuseţat pre den afară cu ce a trebuit şi am dat la sfînta mănăstire, la Moldoviţa, unde iaste hramul svintele Blagovişteniе şi unde îmi iaste postrigul», însemnează episcopul, urmînd apoi în limba slavă: «In zilele blagocestivuului şi de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Vasilie Voevod Ţărei Moldoveneşti, în anul 7152 (1644), luna martie, 20 zile» [4]). Este acelaşi episcop, trecut apoi la Roman, şi care=i înmormîntat la Moldoviţa, de la care a rămas un analog pliant şi un pomelnic triptic.

Altele, dimpotrivă, ajung de prin vre=o localitate sau de la persoane .cu oarecare legături cu mănăstirea, de la locul de obîrşie, la Moldoviţa. Astfel este manuscrisul slav al unui *Ustav tercovnîi slujbe,* deci un Tipic, care jos pe foaia a 3=a are însemnarea în limba slavă că «Acest Tipic l=a făcut pan Constantin Roşca, hatman şi soţia sa Sofronia şi l=a dat la nou zidita sa biserică, unde éste hramul preacuvioasa noastră Paraschiva, din satul Chindeşti, pentru sufletul său şi al părinţilor săi vornicul Ion şi Acsinia, în zilele binecinstitorului nostru Domn Io Gaşpar Voevod, în anul 7128 (1620)» [5]).

După ce mănăstirea a fost prădată prin anul 1650 de «nişte tîlhari de au luat cărţi mănăstireşti foarte scumpe» – se plînge Bistriţenilor egumenul Serafim – [6]), în Condica=Inventar din anul 1775, întocmită de egumenul Benedict, cel care fusese în delegaţie la împărăteasa Ecaterina la Petersburg, afară de numeroase tipărituri, se enumeră numai la manuscrise slave: două evanghelii «sîrbeşti», legate cu totul în argint, apoi una legată în catifea roşie, încă alte 79 cărţi vechi slavone «scrise cu mîna». Intre acestea se aflau, date ca vechi (uzate), 7 psaltiri dintre care 2 cu tîlcuire [7]).

Zece ani mai tîrziu, odată cu desfiinţarea mănăstirii, în anul 1785, majoritatea zestrei sale se împarte pe la mănăstirile rămase în fiinţă, reţinîndu=se la biserica, acum parohială, numai puţine obiecte necesare cultului. Dintre cărţi se află la Sucevita un Tetraevanghel din anul 1613. Mai tîrziu multe manuscrise vechi au fost duse la Muzeul Arhidiecezan, iar astăzi se păstrează la Mănăstirea Dragomirna. La Moldoviţa în prezent se află, pe lîngă Tipicul manuscris slav din 1620, amintit mai sus, numai o preţioasă Psaltire, dăruită de Episcopul Efrem al Rădăuţului, în anul 1614.

EPISCOPUL EFREM, care a păstorit la Rădăuţi prima dată între anii 1608=1614 (la Iorga 1609=1615) era de postrig din Moldo=

---

4) S. Fl. Marian, *op. cit.*, pag. 87.

5) Se păstrează sub nr. inv. 423. Cîndeşti, sat între rîul Siret şi părîul Molniţa. Acelaşi Constantin Roşca, acum vel vornic, este cunoscut ca donator al unei evanghelii pentru Mănăstirea Solca, în anul 7131 noemvrie 8 (1622), evanghelie care se păstrează în prezent la Putna. (Vezi Dim. Dan, *Mănăstirea Putna*, Buc. 1905, pag. 74-75, cu reducţia datei la 1623),

6) N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, p. I., pag. 100, Doc. CXXXIV.

7) Fr. Wickenhauser, *Moldoviţa, 1862* pag. 195. S. Fl. Marian, *op. cit*,, pag. 108, nu ţine seama că inventarul lui Benedict arată starea din 1775, cînd afirmă, luîndu-se după data apariţiei cărţii lui Wickenhauser, că această mulţime de cărţi ar fi existat în 1862 la Moldoviţa.

viţa, mănăstire care a dat mulţi episcopi la Rădăuţi şi Roman. Urmînd exemplele edificatoare mai vechi, ca cel al lui Macarie al Romanului, ctitor=adăugător la Rîşca, şi acel al mitropolitului Grigorie Roşca pentru învecinatul Voroneţ, precum şi cel al contemporanilor săi, al lui Gheorghe Movilă la Sucevita şi Anastasie Crimca la Dragomirna, el clădeşte între anii 1610=1612 o frumoasă clisiarniţă cu etaj la Moldoviţa, unde pare=se a avut rol de ctitor adăugător şi la turnul de intrare [8]).

In lista destul de incompletă a egumenilor Moldoviţei, întocmită de Al. Bocăneţu, nu=l găsim [9]). Doar între Isaia, de la 1593 şi Agafton (dintre 1610=1618), ar fi putut avea această însărcinare. Dar ajuns episcop, de acolo de la Rădăuţi, el are grijă să obţină în calitatea sa de ctitor şi cu prestigiul său de episcop, pentru mănăstirea sa Moldoviţa, de la Constantin Movilă, o scrisoare de slobozie pentru o sălişte de la Covurlui (Actul din 7117 (1609), aprilie 24), şi o nouă poruncă de la acelaşi voievod, prin care se dă episcopului Efrem al Rădăuţului şi vatmanului său pentru acelaşi sat, Sălişte, dreptul de a prinde oamenii fugiţi de acolo (actul din 7118 (1610), august 25). El însuşi dă în anul 1612 o scrisoare către boierii din vecinătatea lacului Covur şi Oreah să nu împiedice călugării în drepturile lor. (Scrisoarea din 7120 (1612), ianuarie 9). In anul următor intervine în diferendul dintre Moldoviţa şi Rîşca privitor la un ferestrău (joagăr), care urmează să se întrebuinţeze pe viitor schimbiş de ambele mănăstiri (învoiala din 7121. (1613), aprilie 9) [10]).

Aici s=a retras în anul 1614, nu se ştie din ce cauză, lăsînd locul unui Aftanasie numai pentru un an, 1615, cînd acesta trece la Roman. Disensiunile cu Domnitorul fiind de regulă cauza retragerii chiriarhilor, întrucît am văzut că se bucura de trecere la Constantin Movilă, de la care obţine actele de mai sus, se poate că a fost bănuit de Ştefan Tomşa de simpatizare cu Movileştii.

Acel Efrem al Rădăuţului dinte anii 1616=1623 (la N. Iorga Ist. bis. rom. 1617 – c. 1623), dat de D. Dan şi apoi de N. Iorga, ca Efrem al II=lea, fost episcop de Huşi, provenit tot din Moldoviţa – deşi pomelnicul triptic din 1644 de la Moldoviţa dă în coloana a 4=a între episcopi, separat de un prim Efrem ot Moldoviţa, după episcopii Tarasie, Ghedeon, Gheorghe, arhiepiscop Mitrofan, pe alt episcop Efrem ot Moldoviţa – trebuie să fie totuşi aceiaşi persoană cu Efrem I, revenit pe scaun şi retras apoi în 1623 a doua oară la Moldoviţa, unde a petrecut restul vieţii sale pînă la moartea sa întîmplată în anul 1626 [11]).

Inainte de a fi fost episcop al Rădăuţului, el pare să fi trecut

---

8) Căzută în părăginire, cliziarniţa a avut parte de o reconstruire abia între 1955-1957, datorită grijii care o poartă noua orînduire a poporului nostru pentru monumentele istorice. Vezi: Ştefan Balş şi Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, Ed. teh. Buc. 1958. Cap. Cliziarniţa, pag. 62-77 şi Cap. V. Lucrările de restaurare, pag. 95-109, iar privitor la turn, pag. 87.

9) Vezi: *Măn. Moldoviţa*, cap. IV. Egumenii Moldoviţei, pag. 62 şi urm..

10) Vezi Wickenhauser, *op. cit.*, pag. 99-102.

11) Vezi D. Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuţi*, Viena 1912, pag. 72-74 pentru Efrem I şi pag. 75-76 pentru Efrem II. Subliniem aici că în Pomelnicul Sucevitei se aminteşte numai un Efrem, plasat între Ioan şi Euloghie (Vezi D. Dan, *Sucevita*, pag. 184).

pe la Huşi. Episcopul Melchisedec, în Cronica Huşilor, bazat pe Pomelnicul episcopului Iacov (Stamati) din 1782 şi pe Sinodicul episcopului Sofronie din anul 1849, dă pe un Efrem ca al treilea episcop în rînd al Huşilor, dar fără a putea preciza anul, din contra cu observarea «timpul episcopirei a acestuia şi al lui Iosif, pînă acum este obscur» [12]). Pe acest Efrem îl află apoi în 1617 la Rădăuţi. Pe acelaşi Efrem, Dan îl socoteşte ca Efrem al II-lea la Rădăuţi, retras în 1623 la Moldoviţa, de unde era de postrig, mort în 1626, apoi îl înmormînteză într-o «cămăruţă mormîntară» acolo. Prea multe coincidenţe, puţin probabile, de nume, de proveniență, de paretisire şi retragere la Moldoviţa – unde ar însemna că între 1623 şi 1626 ar fi vieţuit doi episcopi Efrem – apoi aceeaşi dată a morţii şi acelaşi loc al astrucării, prea multe ca să nu fie, mai probabil, vorba de aceeaşi persoană, Efrem I, revenit pe scaun între 1616 şi 1623 şi gata apoi a doua oară de retragere la Moldoviţa sa [13]). Avem destule alte cazuri de astfel de reveniri pe scaun. Cauza retragerii sale a doua oară poate fi vîrsta, starea sănătăţii, înclinarea sa spre cele cărturăreşti.

Din mai 1619 el îşi pregătise, în calitate de ctitor, în camera funerară a ctitorilor o destul de pretenţioasă gropniţă, chivot cu baldahin. In inscripţia cu frumoase şi foarte regulate litere, care ornează arcul de piatră al baldahinului, el pune să se graveze: «Această gropniţă a făcut-o sie însuş, preosfinţitul părintele nostru kir Efrem, episcop de Rădăuţi, în zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului Domn Ion Radul Voevod, în anul 7127 (1619), luna mai». El se intitulează deci episcop de Rădăuţi. De asemenea şi în lespede frumos sculptată dedesupt, în aceeaşi construcţie, la persoana a treia, se spune: «Acesta este mormîntul presfinţitului nostru părinte kir Efrem, episcop al Rădăuţului (unde) este şi înmormîntat, unde s-a făgăduit lui Dumnezeu şi preacuratei Sale Maice din tinereţe. Veşnica lui pomenire, în anul 7134 (1626) luna...».

Literele-cifre pentru unimi şi zeci din această inscripţie sînt adăogate ulterior de altă mînă, iar locul lăsat liber pentru numele lunii a rămas necompletat [14]).

Aceasta înseamnă că inscripţia a fost făcută cînd era Efrem în viaţă; dar şi în funcţie, probabil odată cu cea de pe baldahin, din 1619. Efrem nu s-ar fi putut intitula episcop al Rădăuţului, dacă la Rădăuţi ar fi fost alt episcop, pentru a nu-l jigni, ci s-ar fi numit fost episcop al Rădăuţului, precum s-a numit de ex. mitropolitul Grigore Roşca în inscripţia de pe procoveţele sale donate Voroneţului «Grigorie, fost mitropolit a plătit lucrul» [15]).

In concluzie, după această sumară analiză a datelor, putem reconstitui că Efrem, de postrig din Moldoviţa, după ce a fost mai întîi urmaşul episcopului Ioan de Huşi, a trecut după el în 1609 la

---

12) Vezi *Cronica Huşilor*, Bucureşti, 1869, pag. 103 şi 461.

13) Reţinem aici şi altă confuzie, după care Efrem I ar fi terminat în 26 august 1612 o cliziarniţă la *Rădăuţi* (!). Vezi D. Dan, *Cronica Ep. Rădăuţi*, pag. 73.

14) Textele slave originale, în E. Kozak, *op. cit.*, Inschriften aus der Bukowina, Viena 1903, pag. 189-190. Vezi şi pag. 191, nota 1.

15) Vezi Dorin Jacotă, *Pocroveţele de la Dragomirna*, în rev. Mitropolia Moldovei şi Sucevei, 1960, nr. 5-6, pag. 394.

Rădăuţi. Aici a păstorit pînă în 1623, cu o întrerupere de un an, în 1615, prin Atanasie. După avansarea lui Atanasie la Roman, Efrem a revenit pe scaun la Rădăuţi, de unde se retrage a doua oară în 1623 şi moare la Moldoviţa în 1626.

De la acest episcop Efrem al Rădăuţului, personaj avînd atîtea legături cu Moldoviţa, ne sînt cunoscute un Tetraevanghel, din 1613, o Psaltire, din anul 1614, şi o foaie singulară dintr=un «Anghelis», donat în 1624 acestei mănăstiri.

TETRAEVANGHELUL din anul 1613. Fiind mai vechi, din 1613, vom începe cu o sumară prezentare a acestei cărţi liturgice. Manuscrisul este scris în limba slavă bisericească, de redacţie medio=bulgară. In prezent el se păstrează la Mănăstirea Sucevita, unde este inventariat sub numărul 423/I. Avînd dimensiunile de 35/22 cm. cartea este legată în pereţi de lemn, scoarţa fiind învelită în matasă aurie, acum parţial roasă la capete. Peretele din spate al legăturii este desprins, împreună cu cîteva foi de la urmă, de corpul cărţii. Manuscrisul începe cu o foaie de gardă, goală [16]).

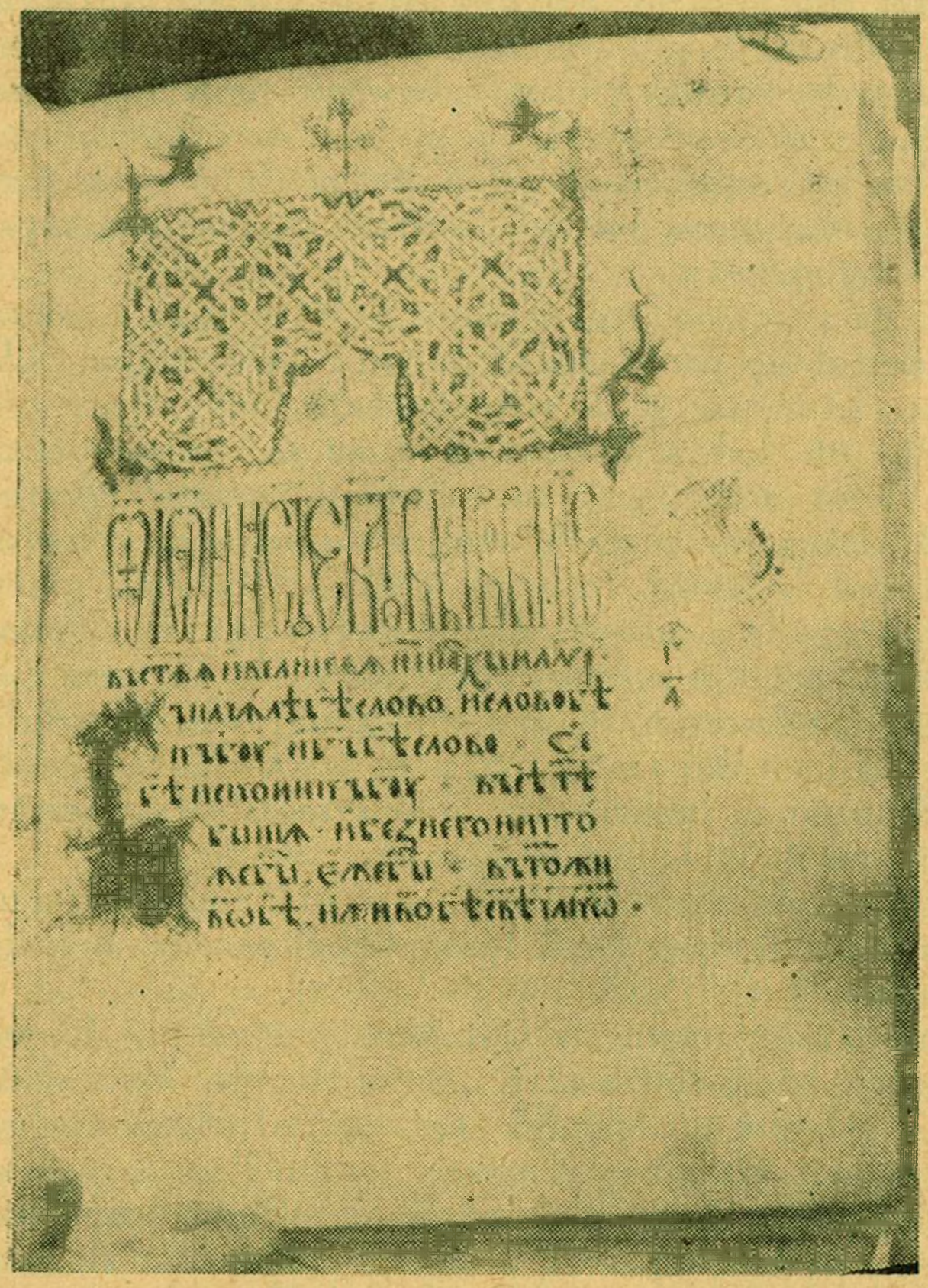

Fig. 1. Tetraevanghelul din 1613 al episcopului Efrem.

Materialul pe care este scris se prezintă ca o hîrtie groasă, lucie, imitaţie de pergament, cu filigrane liniare industriale, distanţate la circa 2 cm. deolaltă. Numărul foilor ajunge la 307, după cum s=a numerotat în timpul din urmă cu creionul. Numerotarea originală este după tetrade sau cvaternioane, adică fascicole de cîte 8 foi. Dar la tetrada în=

16) Pe foaia de gardă, de altfel goală, găsim scris cu litere cirilice Сия книга (Această carte), scrisoare care se continuă discret sus într-un colţ al primei foi scrise cu „*Tetraevanghel spisano*“ (scris 1613) şi iscălitura A. Petruşevici. Acesta poate fi cercetătorul istoric rus, Antonii Petruşevici (1821-1913), care a publicat scrisorile Domnitorului Alexandru Lăpuşneanu către cetăţenii din Liov de la 1555 la 1556 şi „Fosta episcopie a Rădăuţului“, Liov, 1885.

tîia, consemnată la începutul scrisului, abia după foaia de gardă, se află numai ó foi. In schimb la tetrada a doua găsim compensaţia la 9 foi. Ultima fascicolă consemnată este cea a 36=a, dar la finea ei nu se mai găseşte însemnarea literei cifre. De aici urmează încă 19 foi fără notarea fascicolei.

Scrisoarea. Manuscrisul este scris cu litere semiunciale maşcate de cca 1 cm. înălţime, rar distanţate şi cuprinde 20 şire pe paşină. Literele iniţiale ale pericopelor sînt mai mari şi împodobite cu dife=rite motive florale. Titlurile evangheliilcr sînt scrise somptuos în ma=juscule, cu aur, iar lateral se indică începutul pericopelor (zacealo) cu roş. Deasupra foilor este trecut cu roş, pe o parte, prescurtat sub formă de monogramă, numele evanghelistului (Mt. Mc. Lc. şi In), iar pe cealaltă parte note privitoare la pericopă. In genere observăm o judicioasă repartizare a textului, în special la titluri. Acestea nu se amestecă cu textul, ca în alte evanghelii de ex.: la Tetraevanghelul din 1502 (Repertoriu, fig. 275, pag. 418) sau ca în altele, unde neîn=căpînd în prima linie, titlul se continuă cu altă literă mai mică ca în textul propriu zis. (Repertoriu fig. 162, pag. 397). Din această ca=uză, probabil, lipseşte cuvîntul еже (eje), cel, cea, începîndu=se titlul simplu cu ot, de la, Matei sfînta blagovestvovanie (evanghelie), asemenea numai în Tetraevanghelul din 1502, de la Viena sau în Tetraevanghelul din 1504=1507, de la Putna (Report. fig. 283, 284, 285, pag. 426=428).

Nota privitoare la ziua cînd se citeşte evanghelia respectivă este aici introdusă imediat în faţă, după titlu, ca la cele mai multe evangheliare, pe cînd în alte ca cel de la Humor din 1473, această însemnare se află jos sub text, ca în notă subliniară.

Limba cată a fi cît se poate de curat slavă. Astfel observăm că în titluri cuvîntul evanghelie apare consecvent tradus cu *blago=vestvovanie,* spre deosebire de multe evangheliare, unde se păs=trează termenul grecesc evanghelie. In text însă se află şi cuvîntul evanghelie.

Interpunctiunea se rezumă la puncte mari roşii. Abreviaţiunile obişnuite.

Frontispicii. Manuscrisul are patru frumoase frontispicii late în culori roşii, auriu şi verde, cu motivele obişnuite de cercuri înlăn=ţuite, şi anume: un rînd de patru cercuri sus, iar dedesupt cîte un cerc pe laturile scobiturii rezultată din reducerea cercurilor de la patru la două. In centrul cercurilor iese la iveală cîte o cruce cu braţe egale, mai evidentă la frontispiciul de la evanghelia lui Luca, care aduce a motiv naţional de cusătură de pe o altiţă. Ele sînt în variaţiuni diferite pentru fiecare din cele patru evanghelii. Lateral la colţuri cu motive florale, frontispiciile culmineazâ sus într=o cruce pe laturile căreia scrie Is. Hs. Ni. Ka., iar jos avînd o scobitură în arcadă din care atîrnă un mic canaf. Observăm la motivele laterale florale oarecare asimetrie, întrucît pe latura din afară, jos, motivele sînt mai mari decît pe latura internă. La frontispiciile de la evan=gheliile lui Marcu şi Luca ornamentul acesta lateral este ţinut de o mînă mică. Frontispiciile acestea se află: la Matei pe foaia întîia, la Marcu f. 89, la Luca f. 144, iar la Ioan f. 230.

Afară de aceste patru frontispicii late, se află deasupra Pre=

dosloviilor cu indicarea glavelor (capitolelor) de citit, scrise acestea pe două coloane, la ficcare din cele patru evanghelii, cîte un frontispiciu mai îngust, de patru cercuri, colorate în roş, auriu şi verde, cu mici stilizări florale la colţuri, frontispicii potrivite la dimensiunea cu care începe prima coloană a tablei. Asemenea frontispicii mici se află şi deasupra Predosloviei lui Eutimie Bulgarul, de la începeputul manuscrisului, cît şi la finea cărţii, la evanghelistar, toate acestea scrise pe două coloane. Tabla de pe ultima foaie are un ornament de colonetă despărţitoare a celor două coloane scrise. Spre deosebire de alte evangheliii mai bogat ornamentate, în acest manuscris nu se află chipurile evangheliştilor.

Fig. 2. Tetraevanghelul din 1613 al episcopului Efrem. Frontispiciul la Ev. Luca.

După evanghelia de la Ioan, deci către finea cărţii, pe foaia 290 recto, se află într=un *epilog*, încadrat într=un chenar în acoladă, cu ornamente florale pe laturi, terminat sus într=o cruce, iar jos, susţinut de o mînă, următoarea însemnare în limba slavă:

«Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sf. Duh, a făcut acest Tetraevanghel Efrem, episcopul Rădăuţului şi l=am dat sfintei mănăstiri Moldoviţa, unde este hramul Bunei Vestiri a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, iar dacă cineva, împins de diavolul, ar îndrăzni să=l ieie şi să=l strămute în alt loc, acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pămîntului şi de prea sfînta lui Maică şi de 318 părinţi din Nikeia şi de toţi sfinţii şi să aibă parte cu Iuda. In anul 7121 (1613)». Luna şi ziua nu se indică. Dedesupt iscălitura în formă de monogramă în caturi, foarte iscusit stilizată, dovadă a unui condei maestru de caligraf, «Efrem episcop (Rădăuţului)» [17]).

17) Vezi D. Dan, *Mănăstirea Sucevița*, Bucureşti 1925, pag. 62. Tot aici sub nr. 17, pag. 64, se mai induce o evanghelie slavonă care s-ar afla la Sucevița sub nr. 442/1 (76 a) şi ar fi fost scrisă de Episcopul Efrem în 7121 (1618) şi a fost proprietatea mănăstirii Moldoviţa. Dar făcînd abstracţie de data

Cît privește *forma exterioară a chenarului* din acest epilog însemnările acestea, dedicații, erau cuprinse, încadrate în chenare de diferite motive. Epiloage în chenar cu acoladă, susținute de o mînă, găsim, între altele, la Tetraevanghelul de la Putna din 1488=1489, în Mineiul pe noiembrie din 1504 și în Tetraevanghelul lui Paladie din 1504=1507, de asemenea de la Putna [18]), precum și în manuscrise mai noi, ca Evangheliarul popei Sidor din Bădeuți, donat de Vasile Lupu ctitoriei sale Trei Ierarhi din Iași [19]), mai simplificat în Tipicul din 1641 de la Schitul Mare din Galiția, acum în biserica Banu din Iași [20]). Același chenar absolut identic se află în Psaltirea din 1614 și în «Angheli=sul» din 1624 a epis=copului Efrem, donate Moldoviței. Epilogul psaltirii lui A. Crimca are un chenar șerpuit ca o amforă, susținut de doi îngeri.

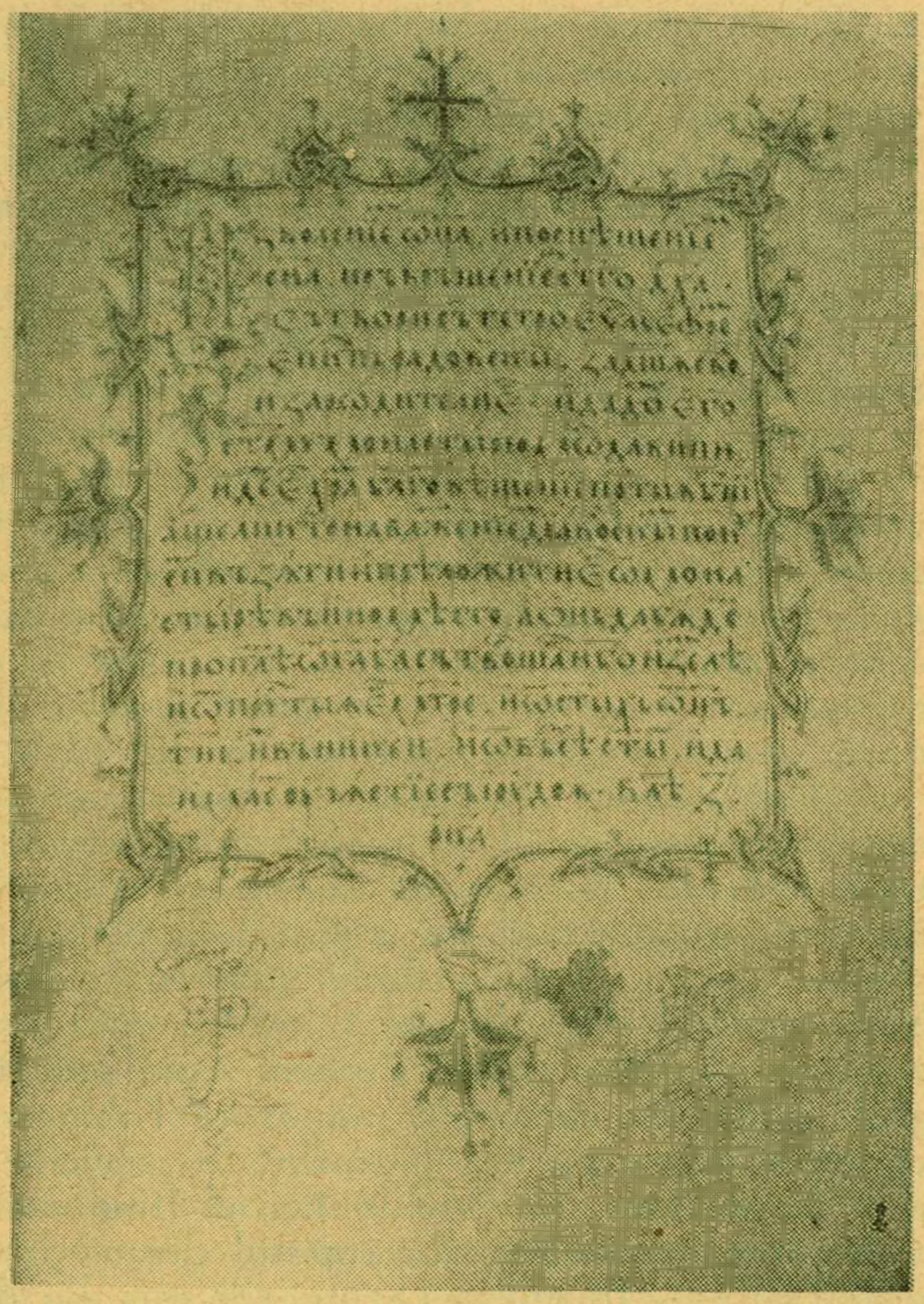

Fig. 3. Tetraevanghelul din 1613 al episcopului Efrem. Epilogul cu dedicația episcopului.

Cît despre *tex=tul acestei însem=nări* din epilog, care cuprind obișnuita in=vocație a Sf. Treimi, mențiunea despre per=soana donatorului, e=ventual numele copis=tului, dacă acesta nu preferă să rămînă a=nonim—și de fapt ma=nuscrisele care poartă numele copistului sînt în minoritate față de cele anonime și ne=datate [21]) — obiectul donației, beneficiarul ei, aproape nelipsitul blestem în caz de în=străinare, în fine data donației, vom reține faptul că aici lipsește precizarea persoanei scriitorului.

Scriitorul. Termenul СЪТВОРИ «sătvori», «a făcut», este destul

---

greșit calculată din 7121 la 1618, în loc de 1613 și de improbabilitatea ca episcopul Efrem să fi „făcut" două evanghelii în același an, sub acest nu-măr se află la Sucevița altă evanghelie. De altfel Dan a mai dat o evan-ghelie cu nr. 442/1 (76 a) și sub nr. 13, la pag. 63.

18 Vezi *Repertoriul*, pag. 399, fig, 267 ; pag. 424, fig. 282 și pag. 431.

19) Vezi *Studii asupra Tezaurului restituit de U.R.S.S.* Ed. Acad. R. P. R. 1958, cap. Manuscrisele de Lazăr Mircea, pag. 218, fig. 7.

20) Vezi Pr. Paul Mihail, *Manuscrisul slav de la Schitul Mare din Gali-ția*, în rev. Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1962, nr. 7-8, pag. 589.

21) Vezi M. Berzea, *Miniaturi și Manuscrise*, în Repertoriul. pag. 369.

de vag. El nu exclude scrisul de însăşi mîna donatorului, dar nici nu poate constitui o dovadă că manuscrisul a fost scris personal de donator. In aceste însemnări formulele variază de la acest «a făcut» spre arătări mai precise ca «a dat de scris», «a poruncit să se scrie», «a plătit din dreapta agonisire ca să se scrie» sau chiar la formulare, ca cea din Mineiul pe august de la Putna, din 1467, în care intră şi copistul: «Această lună a scris=o Ştefan Voievod, Domn al Tării Moldovei, cu mîna păcătosului Casian» [22]).

Amănuntul că notiţa consemnează faptul donaţiei la persoana a treia «a făcut» şi nu am făcut, nu constituie o dovadă că Tetra=evanghelul şi nici notiţa însăşi n=ar fi scrisă de episcop, de altfel construcţia frazei se schimbă imediat la persoana întîia şi «l=am dat». Comparaţia scrisului din epilog cu cel din textul însuşi nu este concludentă, deoarece aceste părţi sînt scrise cu caractere de literă diferite, cel din epilog fiind aproape de cursiv.

In sprijinul părerii că episcopul însuşi ar fi scris acest Tetra=evanghel, ar putea veni faptul că în altă carte manuscris, donată de episcopul Efrem mănăstirii Moldoviţa, anume în Anghelisul din anul 1624, în epilog se specifică precis «am dat din agonista mea dreaptă *ca să se scrie*». Totuşi, chiar dacă am considera şi faptul că copierea de manuscrise era o îndeletnicire de onoare a călugări=lor cărturari şi că din aceste elemente de elită se ridicau chiriarhii vremurilor, după cum mai tîrziu, după ivirea tiparului, ajung episcopi şi mitropoliţi vestiţi tipografi ca Antim Ivireanu şi alţii, deci şi la Efrem putea fi un caz similar, nu putem neglija faptul că un episcop are atîtea îndatoriri, încît n=ar fi avut răgazul necesar să caligrafieze o carte aşa de mare şi încă două cărţi după olaltă, dacă ne gîndim şi la Psaltirea sa din 1614.

Dar ştim că şi caligrafi şi miniaturişti celebri, cum este consi=derat contemporanul mitropolit Anastasie Crimca, nu scriu personal toate cărţile donate, ci angajează dieci, ca diacul Dumitraşcu Bilinschi, cunoscut şi ca angajat de Ştefan Tomşa pentru un evan=gheliar al său, donat ctitoriei sale Mănăstirea Solca. Alt caligraf contemporan, care lucrează pentru mitropolitul Anastasie Crimca, este monahul Teofil din Voroneţ, care scrie în 1614 un tetraevan=ghel, donat de mitropolit mănăstirii Krehow din Ucraina [23]). Deci şi episcopul Efrem pare a fi apelat la serviciile vreunui caligraf, chiar din mănăstirea sa Moldoviţa, el fiind numai donatorul, iubitor şi cunoscător în materie, iar copistul din modestie nu s=a amintit pe sine. De fapt, în multe cazuri, copiştii, din deferenţă faţă de dona=tor, se amintesc separat, în vreo însemnare discretă, după cum o face chiar diacul Dumitraşcu în evangheliarul de la Solca şi în ce=lelalte donate de mitropolitul Anastasie mănăstirii Dragomirna.

Cercetători mai noi, vorbind de viaţa culturală şi copierea de manuscrise la Moldoviţa, – după ce arată că evangheliarul donat de Ştefan cel Mare în 1498 Moldoviţei este opera caligrafului şi

---

22) Vezi *Repertoriu*, pag. 373, nr. 138.

23) Vezi Ip. Vorobchievici, *Istoria măn. Dragomirna*, ed. II 1925, pag. 45 şi 51 ; D. Dan, *Măn. Sucevița*, pag. 63, 64 ; Vezi şi Acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Relaţtile culturale romîno-ruse din trecut*, ed. Acad. R. P. R. 1954, pag. 159, cu reducţia datei la 1615.

miniaturistului nemţan Teodor Mărişescul – dovadă că în acea vreme la Moldoviţa nu exista încă un centru de caligrafi, susţin «că mai tîrziu s=a format aici o astfel de şcoală, lipsită însă de însuşi=rile artistice ale aceleia de la Neamţ, dar care a dat cîteva manuscrise în veacul XVI şi continuă să fie reprezentantă la înce=putul veacului XVII de episcopul Efrem al Rădăuţului, retras în această mănăstire» [24]).

Din *cuprinsul* Tetraevanghelului vom releva că manuscrisul începe cu glavele (capetele) sf. evanghelii a lui Matei, scrise pe două coloane. După Predoslovia lui Teofilact, arhiepiscopul Bulga=riei, la sf. evanghelie de la Matei (tot pe două coloane), urmează textul propriu zis al evangheliei lui Matei (pe 84 foi). Glavele şi Predoslovia evangheliei de la Marcu (pe două coloane) şi textul însuşi al evangheliei de la Marcu. Asemenea capetele, predosloviile şi textele evangheliilor de la Luca şi Ioan. După evanghelia lui Ioan, terminată în şire tot mai scurte, ca la un final, urmează pe foaia următoare, a 290=a, *epilogul* cu dedicaţia episcopului Efrem. (Verso gol). Pe foaia 291, începe, scrisă pe două coloane, *Scazania*, *Spu=nerea*, cuprinzînd pe tot anul numărul evangheliilor şi ordinea de folosire a evangheliştilor. Urmează *Sinaxarul* pe 12 luni şi *Arătarea* glavelor (Capitolelor) evangheliilor.

PSALTIREA EPISCOPULUI EFREM. Acest manuscris, cu care a înzestrat episcopul mănăstirea Moldoviţa trebue apreciat în com=paraţie cu alte manuscrise similare cunoscute. Amintim aici, din cele mai vechi, pe lîngă preţioasa Psaltire a caligrafului Casian, donată în 1470 de Ştefan cel Mare Mănăstirii Putna, şi aşa numita PSALTIRE de la Muncacs a logofătului Ioan, personaj care pare a fi logofătul Ioan Tăutu din timpul lui Ştefan cel Mare. Mai nece=sară va fi însă o comparaţie cu psaltirea scrisă şi bogat ilustrată de însuşi Mitropolitul Anastasie Crimca pentru ctitoria sa Mănăsti=rea Dragomirna, din anul 1616, precum şi cu alte psaltiri contem=porane, astăzi în Biblioteca Academiei R. P. R.

Psaltirea episcopului Efrem, păstrată la Moldoviţa sub numărul de inventar 44, manuscris în limba slavonă bisericească, de redacţie medio=bulgară, este o carte de dimensiuni potrivite, 30 x 23 cm., legată în scoarţă de lemn de tei, îmbrăcată în piele maron închis. Legătura are în faţă, la mijloc, întipărit un mic chip al Maicii Domnului cu pruncul în braţe, iar în spate o gravură mai mică, aproape ştearsă, din care se mai distinge numai partea de sus a unui semn heraldic. Aceste gravuri au fost la origine aurite.

Materialul pe care este scrisă, o hîrtie groasă, uşor de confun=dat cu pergamentul, are filigrane liniare industriale, de cca 2 cm. întreolaltă [25]). Deschizînd cartea, se constată lipsa foii titulare, iar scoarţa de lemn se vede goală, neacoperită de vreo foaie [26]).

---

24) Vezi: Şt. Balş şi Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, pag. 19.

25) S. Fl. Marian, *op. cit.*, pag. 108; Kozak, *op. cit.*, pag. 189, nota 2; D. Dan, *Cronica ep. Rădăuţilor*, pag. 74, afirmă că Psaltirea ar fi scrisă pe pergament.

26) Direct pe lemn o notiţă scrisă de prof. Leca Morariu, din 3 sept. 1920, corectează data greşită a unei notiţe mai mici de sus, în care parohul Dimitrovici estima vechimea cărţii la 1604, în loc de 1614.

Oarecare stare de uzare se explică prin venerabila vechime de 350 ani, dar şi de folosirea cărţii, oricît de atent a fost mînuită de către cititori, dintre care unul relativ mai nou, lasă o însemnare subliniară, singurul de altfel care a îndrăznit să=şi pună slova pe frumosul manuscris [27]).

In starea actuală, psaltirea are 176 de foi. O numerotare mai nouă, consemnată doar tot la a 10=a foaie cu creionul, nu cores= punde astăzi, fiind de la prima decadă o foaie lipsă. Numerotarea veche originală este după fascicole, aşa numitele cvaternioane sau tetrade de opt foi. Dar din fascicola I=a se constată lipsa primelor 5 foi, dintre care prima putea să cuprindă în faţă titlul cărţii: «Ale lui David împărat şi proroc cîntări» sau «Psaltirea împăratului

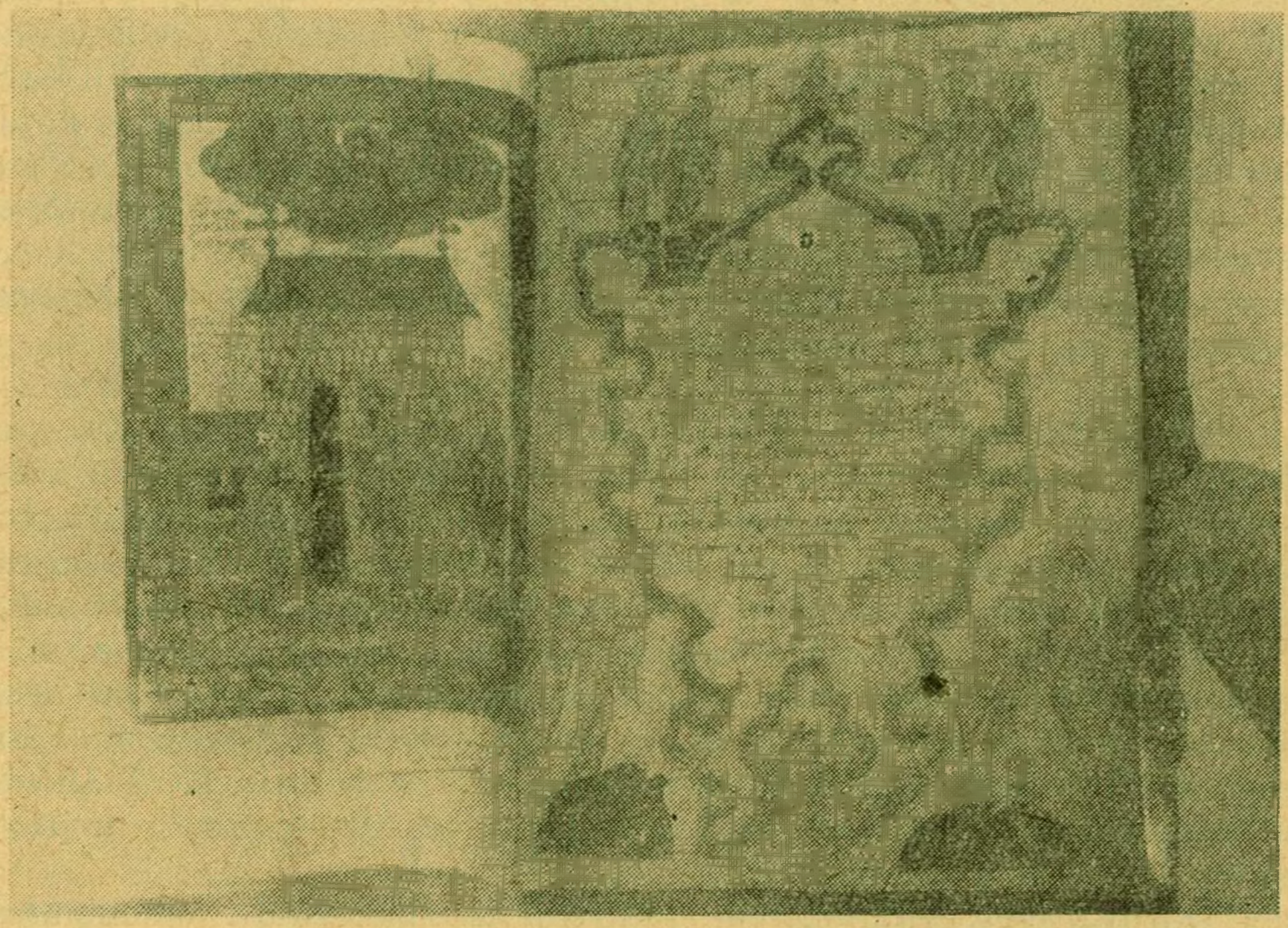

Fig. 4. Psaltirea din 1616 a mitropolitului Anastasie Crimca. Miniatură cu chipul donatorului şi epilogul.

şi proorocului David», iar în spate ca la multe alte psaltiri, eventual chipul psalmistului David (în psaltirea de la Muncaci este chiar şi chipul logofătului Ioan, donatorul, în cea a mitropolitului Anas= tasie Crimca se află chipul său pe foaia penultimă, înaintea epilo= gului). Celelalte foi puteau să cuprindă, potrivit conţinutului obişnuit al altor psaltiri, ţinînd cont şi de spaţiul respectiv, vreun Cuvînt al lui Vasile cel Mare sau al altui părinte bisericesc [28]).

---

27) De la foaia 56-63, găsim următoarea însemnare scrisă cu cirilice: „Această sfîntă carte anume psaltire au fost la mine ieromonahul Siluan Gromovici, care am fost luat-o dela Sf. beserică a mănăstirii Moldoviţa prin ştire preotului de loc până la o vreme şi acum o primeşte înapoi şi nimene să nu o depărteze den locul acela, căci nu va fi norocit nici pre pământ nici în ceri, căci ca să rămăie pomenire aceluia care au dat-o la locul acela în vecii vecilor amin". Intrucît se aminteşte de preotul de loc, însemnarea tre- buie să fie din timpul imediat de după desfiinţarea mănăstirii.

28) Psaltirea mitropolitului Anastasie Crimca de la Dragomirna începe

Numeroiarea originală merge mai departe normal pînă inclusiv tetrada 21, cu o singură foaie lipsă, dar litera=cifră de la finea acestei tetrade nu o mai găsim repetată jos la fine. De la această tetradă înainte nu mai găsim notarea tetradei, deşi mai sînt 17 foi dintre care unele desprinse de legătură. La urmă, sus pe ultima foaie găsim scris cu cilirice: «Psaltiri 1614 goda 180 list.» şi iscălitura A. Petruşevici. Este acelaşi care iscăleşte pe tetraevanghelul lui Efrem şi numără şi foile psaltirii lui Anastasie Crimca de la Dragomirna [29]). Deci manuscrisul nostru avea atunci 180 de foi. Identificarea lipselor este îngreuiată de faptul că aici, de altfel asemănător şi în psaltirea de la Dragomirna, nu se notează în josul foilor începutul cuvîntului ce urmează pe foaia următoare.

Textul propriu zis constă din 18 şire de pagină şi anume pe o lăţime de 12 cm., rămînînd libere o margine mai mare de 7 cm. spre capătul foii şi una mai mică de 3 cm. dinspre legătură. De asemenea din cei 30 cm. înălţime a foii rămîn jos 8 cm. liberi, iar sus 5 cm. Deci textul propriu zis are dimensiunile de 17 cm. pe 12 cm.

Scrisoarea, foarte bine păstrată, cu litere negre, semiunciale de cca 0,75 cm. înălţime, este de o regularitate şi precizie rară. Literele iniţiale ale fiecărui psalm sînt mai mari şi după obicei împodobite cu ornamente colorate în diferite culori, în special în nuanţe de verde. Unele şire, în special cele cu enunţarea Slavei, de la Stările Catismelor şi cele ale vreunui psalm, sînt scrise în întregime cu aur.

Frontispicii mai înguste, ca un găetan de guler din arta populară, simple bande dreptunghiulare, împodobesc manuscrisul. Numărăm în prezent însă numai unul în auriu verde şi roş la foaia de început şi altul mai dezvoltat pe foaia de după dedicaţia episcopului Efrem, înainte de începutul Catismei a 11=a, deci la jumătatea psaltirei. Ele nu sînt deci de mărimea şi nu ţin de motivul cercurilor înlănţuite, cum se găsesc în evangheliare la începutul celor 4 evangheliii, ba chiar şi la unele psaltiri mai bogat ornate, ca în cea a lui Casian. Nu mai vorbim de psaltirea lui Crimca, care abundă în frontispicii late şi miniaturi, cîte cel puţin una de fiecare Catismă.

Abreviaţiuni. Prescurtările sînt cele obişnuite la cuvintele mai des întrebuinţate, toate însemnate pe deasupra cu semnul prescurtării. *Interpuncţiunea* abundă în punctele mari, toate în aur.

Marginal se scrie numai numărul psalmului respectiv din Catismă. In grija pentru ornamental, unele finale ale catismelor se termină în şire din ce în ce mai scurte, în special cînd copistul vrea să termine textul unei catisme sau psalm odată cu pagina, pentru a începe următoarea catismă pe pagină nouă, ca de pildă după

însă, după lăsarea cîtorva foi albe, direct cu Catisma I-a, psalm 1. Ţinîndu-se seama că psaltirea este o carte de largă răspîndire, psaltirile mai noi tipărite, ca cea de la Kiev, din 1891, cuprind la început Simbolul atanasian, Cuvintele lui Anastasie al Antiohiei, Chiril Alexandrinul, o scurtă expunere despre credinţă, ba chiar şi despre facerea semnului crucii. De asemenea de ex. Psaltirea noastră, de la Bucureşti, din 1957, are la început Cuvîntul înainte la psalmi al Sf. Vasile cel Mare.

29) Vezi nota noastră nr. 16.

catisma a X=a, căreia îi urmează dedicaţia sau la pagina care reprezintă sfîrşitul psaltirei.

Contînd, probabil, cu faptul că foile prime şi cele din urmă sînt mai periclitate de a se deteriora sau chiar de a se pierde, Episcopul Efrem scrie într=un *epilog=dedicaţie,* cuprins într=un chenar în acoladă terminat sus într=o cruce stilizată, înfrumuseţat cu vrejuri florale de culoare aurie, roşie şi verde, iar jos susţinut de o mînă, epilogul plasat la mijlocul psaltirei [30]), după catisma a 10=a, următoarea însemnare în limba slavă bisericească.

In traducere: «Cu voinţa Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea sf. Duh, în zilele bine cinstitorului şi de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Ştefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldovei, a făcut această carte de suflet folositoare psaltire, Efrem, episcopul Rădăuţului, pentru sufletul său şi pentru al părinţilor săi, şi a dat=o sfintei mănăstiri Moldoviţa, unde este hramul Bunei Vestiri a Preacuratei Născătoare de Dumnezeu. Şi cine din îndemn diavolesc s=ar ispiti a o lua şi a o da de la mănăstire în alt loc, acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, care a făcut cerul şi pămîntul şi de pre curata Maică sa şi de cei 318 părinţi dela Nikeia şi de toţi sfinţii, şi să aibă parte cu Iuda. In anul 7122 (1614)». Iscăleşte mai jos pe două coloane în formă de monogram «Efrem episcop (Rădăuţului)». Iscălitura e făcută cu aur [31]).

Cercetătorii de pînă acuma au considerat ca scriitor al psaltirii pe însuşi episcopul Efrem. Astfel S. Fl. Marian afirmă «Aice a scris el (episcopul Efrem) şi psaltirea». Aceiaşi afirmaţie o întîlnim la D. Dan şi Al. Bocăneţu [32]). Ştefan Balş şi Corina Nicolescu, după ce preconizează existenţa unei şcoli de caligrafi la Moldoviţa, reprezentată la începutul secolului XVII de episcopul Efrem al Rădăuţilor, retras în această mănăstire, vorbesc de «o psaltire caligrafiată îngrijit cu mici frontispicii de aur, purtînd iscălitura lui Efrem» [33]).

Despre persoana copistului vom spune aceleaşi ce le=am afirmat mai sus cu privire la scriitorul Tetraevanghelului.

Din *cuprinsul* psaltirii vom releva că în forma actuală, manuscrisul începe sub un frontispiciu mai îngust, compus dintr=o bandă cu motive geometrice, cu însemnarea despre felul cum se citeşte cartea. Insemnarea caligrafiată în majuscule, în formă de titlu, este următoarea în traducere din slavă:

„Cînd începi pravila ta, roagă=te mai înainte astfel“. Este un început identic de ex. cu cel din Psaltirea de la mănăstirea Neamţ, din anul 1579 [34]). Urmează rugăciunea: «Doamne, cură=

30) De altfel însemnările acestea le întîlnim şi în alte manuscrise plasate din precauţie mai în interiorul cărţii; Mitropolitul Anastasie Crimca, mai încrezătar în ferecătura psaltirii sale, ferecătură făcută probabil de acelaşi Gligore Moisiu din Suceava, care a legat Tetraevanghelul de la Dragomirna, a pus însă epilogul psaltirii pe ultima foaie a manuscrisului.

31) Textul slav şi traducerea lui se află la S. Fl. Marian, *Inscripţiuni,* pag. 109-111 şi Bocăneţu, *op. cit.,* pag. 59.

32) Vezi S. Fl. Marian, *op. cit.,* 109; D. Dan, *Ep. Rădăuţi.* pag. 74; Bocăneţu, *op. cit.,* pag. 59. E. Kozak vorbeşte numai că Efrem a donat o psaltire pe pergament (pag. 189. nota 2).

33) Vezi *op. cit.,* pag. 19 şi nota 4, unde se afirmă că manuscrisul ar avea 177 file şi 3 frontispicii.

34) Vezi P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Acad. R.P.R.* vol. I, ed. Acad. R. P. R. 1959, ms. 103, pag. 130, vezi şi ms. 223 din 1628, pag. 324.

ţeşte=mă pe mine păcătosul, că niciodată n=am făcut bine înaintea ta şi mă izbăveşte de cel rău».

Apoi cu litere de aur, un subtitlu în slavă: *„Rînduiala cum trebuie cîntată psaltirea“.* Text identic cu cel din Psaltirea din sec. XVI, păstrată la Academia R. P. R. sub nr. 174 [35]). Urmează amă=nuntul: «Dacă este preot zice: Binecuvîntat (este) Dumnezeul nostru, apoi аще прост (dacă=i simplu laic) să facă «Cu rugăciunile sfinţilor părinţilor noştri. Slavă ţie, Doamne, Sfinte Dumnezeule – Tatăl nos=tru... Tipicul acesta trebuie să fi existat în multe psaltiri, manuscrise vechi, de altfel se află şi în tipăriturile mai noi, dar în majoritatea manuscriselor vechi păstrate lipsesc astăzi foile cu începutul. Psaltirea lui Anastasie Crimca începe direct cu psalmul 1; dar se poate că cele cîteva foi albe de la începutul ei, să fi fost rezervate pentru introducerea ulterioară a acestui tipic.

Despre catisme vom menţiona că se întrerup la cele trei stări în mod normal cu indicarea Slavei, scrisă cu aur, pentru a sublinia şi varia, doar că rugăciunile de astăzi de la finea catismelor nu se află, ca şi în psaltirea mitropolitului Anastasie Crimca. După ca=tisma a 10=a, deci exact la mijlocul psaltirei, se află, după cum s=a arătat, însemnarea despre donaţia din partea episcopului Efrem. Pe foaia ce urmează, sub un frontispiciu mai dezvoltat, evident şi în consideraţia faptului că alăturea este epilogul=dedicaţie al epis=copului, găsim catisma a 11=a cu psalmul înţelegerii lui Asaf, mar=ginal indicat cu litere=cifre 77 «Luaţi aminte, poporul meu, la legea mea, plecaţi urechile voastre spre graiurile gurii mele».

După psalmul 151 «Cel scris îndeosebi de David şi în afară de numărul psalmilor, cînd s=a bătut cu Goliat», se află cele 9 cîntări biblice, ale lui Moisi (Eşire 15) şi A doua Lege (32) şi celelalte, ale Anei, maica proorocului Samoil, a proorocilor Avacum, Isaia şi Ionà, a celor 3 tineri, a prea sfintei Născătoare de Dumnezeu, sfîr=şind cu cea a proorocului Zaharia, care este scrisă ca un final, în şire tot mai scurte.

Manuscrisul se termină cu *Rugăciunea de sfîrşitul Psaltirei,* scrisă ca titlu mai dezvoltat, rugăciune diferită însă de sfîrşitul psaltirii din a doua jumătate a secolului XVI, de proveniență din Moldova, ms. 173 din biblioteca Academiei R. P. R. [36]).

Iată traducerea rugăciunii: «Mult milostive şi prea îndurate, Doamne, care ai zis cereţi şi veţi primi, şi eu nădăjduiesc în acele cuvinte. M=am însărcinat să citesc psaltirea aceasta. De aceea dacă la oareşcare psalm m=am grăbit, sau pentru alta ceva, sau în gînduri, întotdeauna să fie plăcut iubirii Tale de oameni. Şi mă mîntuieşte pe mine robul tău după mila ta, ca pururе să fii lăudat pînă la ultima suflare a mea. Totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor, amin». Rugăciunea se termină în şire tot mai scurte. Alte manuscrise se termină cu Acatistul şi Paraclisul Maicii Domnului, un Ceasloveţ (ceaslov mic) etc. [37]). Sînt «Psaltirile s Vosle dovaniem».

35) P. P. Panaitescu, *op. cit.*, ms. 174, pag. 260.

36) Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, ms. 173, pag. 260 şi ms. 222. O Psal-tire cu tipic, din 1612, de la Bisericani, scrisă de diacul Michail, cu text de asemenea diferit de al nostru (foaia 187-188).

37) Aşa manuscrisele 103, 223, 224, 225, 226 ale Academiei R. P. R. Psaltirea mitrop. A. Crimca se termină cu cele 9 cîntări, fără vreo rugă-ciune de sfîrşit, urmează numai epilogul. Tipărituri mai noi ca Psaltirea din

In încheiere vom releva că, fără a constitui o culme a prezentării artistice, ca Psaltirea contemporană a mitropolitului Anastasie Crimca de la Dragomirna, psaltirea noastră se distinge prin gust şi sobrietate în scris şi ornamentaţie, fapt care a făcut să fie remarcată dintre multele manuscrie de la Moldoviţa, chiar mai vechi, dar fără pretenţii artistice, menite mai mult uzului practic de fiecare zi.

Este şi acest manuscris, ca şi Tetraevanghelul din 1613, un exemplar document de artă moldovenească, care cu ornamentica sobră şi echilibrată, elegantă şi discretă a repurtat un succes deosebit mai ales în Rusia de miază-zi, unde în jumătatea a doua a veacului al XV-lea şi la începutul veacului următor, manuscrisele moldoveneşti fuseseră foarte apreciate şi luate ca model» [38]).

«ANGHELISUL» EPISCOPULUI EFREM. *Habent sua fata libelli.* Intr-adevăr şi cărţile au soarta lor, căci, afară de Tetraevanghelul din 1613 şi de Psaltirea din anul 1614 a episcopului Efrem, dintr-o altă carte a episcopului Efrem, cu un titlu astăzi ieşit din uz, puţin cunoscut, nu ne-a rămas decît o singură foaie. Este vorba de o foaie-fragment dintr-un Anghelis, scris pe pergament în anul 1624, – (dar restul Anghelisului putea fi şi pe hîrtie) – şi donat mănăstirii Moldoviţa. Ajunsă la Moscova, amintită de cunoscutul învăţat Iaţmirschi, a fost donată în anul 1878 Academiei Romîne de către profesorul Elpidifor Barsov. Acest fragment este înregistrat sub nr. 43 ca Octoih între manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R. P. R. şi publicat de P. P. Panaitescu, în Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R. P. R.

Pe foaia aceasta, de 28/16 cm. dimensiune, se află, într-un chenar în acoladă susţinut de o mînă, identic cu cel din Tetraevanghel şi cu cel din Psaltirea aceluiaşi episcop, *epilogul* cu dedicaţia episcopului donator, însemnare «scrisă de autorul manuscrisului», specificată d. P. P. Panaitescu [39]).

Iată textul ei în traducere : «Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh. Iată eu robul Domnului Dumnezeului meu, Efrem, episcop de Rădăuţi, am bine voit şi am dorit ca dornic din toată inima şi am dat din agonisita mea dreaptă ca să se scrie sfîntul Anghelis care stă de faţă celor ce-l privesc, ca rugăciune a mea pentru mine şi părinţii mei, şi l-am dat sfintei mănăstiri Moldoviţa, unde este hramul Buna Vestire a preacuratei Stăpînei noastre Născătoare de Dumnezeu şi pururea Fecioare Maria. Dacă cineva, din îndemn diavolesc s-ar încumeta să ia această carte de la această biserică, mai sus scrisă, acela să fie blestemat

---

Kiev 1891 şi Psaltirea din Bucureşti, 1957, au la fine şi un pomelnic obştesc etc.

38) Vezi Virgil Vătăşianu, *Istoria Artei Feudale în Ţările Romîne*, vol. I, ed. Acad. R. P. R. 1959, pag. 912 şi nota 1, unde se citează A. Iaţmirschi, *Slaveanschia i ruskia rukopisi rumînskih biblioteh.* Petersburg, 1905. Vezi şi Acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Relaţiile culturale romîno-ruse*, pag. 109, cu citate din istoricul rus A. Petruşevici şi A. Iaţmirschi.

39) Vezi *op. cit.*, pag. 62-63, textul slav şi traducerea cu descrierea manuscrisului : 21 rînduri pe pagină. Semiuncială. Scris în Moldova. Slavă bisericească de redacţie medio-bulgară. Scrisoarea în limba franceză, din 10.2.1878 a prof. Barsov către Acad. Rom. nu conţine vreo ştire revelatoare despre soarta restului din manuscris.

de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pămîntului şi de preacurata lui Maică a lui Dumnezeu şi de sfinţii 318 părinţi şi de toţi sfinţii şi de smeritul să fie neiertat, şi să aibă parte cu Iuda Iscarioteanul în veacurile cele fără de sfîrşit. Amin. In zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului Domnului nostru, Io Radul Voevod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Tării Moldovei, în anul 7133 (1624) luna septembrie 22 zile» [40]). Dedesupt semnătura monogramatică cu litere de aur «Efrem Episcop». Cît despre *cuprinsul acestei dedicaţii*, concepută mai larg decît cele din Tetraevanghel şi Psaltire, vom releva faptul că, spre deosebire de cele anterioare, aceasta este ţinută la persoana I=a, particularitate care ar vorbi pentru opinia că a fost scrisă de însuşi episcopul Efrem. Dar întrucît aici mai este numit episcop al Rădăuţului, trebuie să fi fost scris de un caligraf doritor de=a nu=l supăra pe donator, respectiv pentru că sub acest titlu era intrat în uz de a=l numi. Apoi observăm că de astă dată se precizează «că a dat din dreapta agonisită a sa, ca să se scrie» cartea. In fine că de astă dată, în 1624, cînd era retras de pe scaun, iscăleşte numai episcop, fără de Rădăuţi.

La întrebarea, care se impune, în urma declaraţiei episcopului Efrem că a dat să se scrie, cine=i copistul, este greu să răspundem precis. Vestitul caligraf, diacul Dimitrie Belinschi, contemporan, care scrie pentru Mitropolitul Anastasie Crimca, sau tahigraful Teofil de la Voroneţ, cunoscut că a scris la comanda aceluiaşi mitropolit un Tetraevanghel, nu par a fi, deoarece Scriptori consacraţi obişnuiesc să nu rămînă anonimi [41]). S=ar putea deci să fie, după cum am arătat mai sus, un caligraf din Mănăstirea Moldoviţa. Am arătat, de asemenea, că în prezent se preconizează existenţa unei şcoli de caligrafi de sub patronajul episcopului Efrem [42]).

In fine, vom lămuri titlul acesta mai puţin cunoscut pentru Octoih. Octoihul, cartea celor opt glasuri, numită slavoneşte în traducere Osmoglasnic, se mai găseşte şi sub numirea deformată din Octoih, anume de Ohtai, ba chiar Oftai, (ms. slav 39 din Cîmpulung Mold.; ms. slav 41 din Transilvania ale Acad. R. R. R.), apoi în cea de Paracliticon sau Paraclitichi (mîngîiere). Dar prin secolul al XVII=lea, deci în timpul lui Efrem, îl găsim şi sub numele de Angherest, Angherist, Anghilest. Aşa Mitropolitul Dosoftei, în paremiile sale din 1683 scrie: «De iaste slab la pricepere, citească Osmoglasnicul adică Octoihul, ce=i dzicem noi Anghilestul, că va afla toate cuvintele acestui psalom răşchirate, tîlcuite prin canoane». (Canon ot Voznesenie f. 73 b), de asemenea în registrul manuscriselor de la Mănăstirea Neamţului, făcut de episcopul Melchisedec, se pomeneşte o carte Anghelist (Octoih), de la glas 5 înainte, între cărţile mănăstirii Galata din 1588 se enumeră: 1 Praxiu, 1 Anghirest, 1 Triod [43]).

---

40) Radu Mihnea în a doua domnie (1623-1626). Relevăm o mică deobire în citirea textului şi în consecinţă şi în traducere. La P. P. Panaitescu se află сьи, „*acest* Anghelis", pe cînd D. Smochină, căruia îi datoresc multe informaţii privitoare la acest manuscris, a citit, сыи „*Sfînt* Anghelis".

41) Vezi Ip. Vorobchievici, *op. cit.*, pag. 45 şi 51.

42) Vezi: Deja mai sus citaţii Ştefan Balş şi Corina Nicolescu, în *Mănăstirea Moldoviţa*, pag. 19.

43) Vezi Bogdan P. Haşdeu, *Etymologicum, Magnum Romaniae*, tom. II Buc., col. 1202 şi 1203. Tot aici se citează din catastihul bisericii Sf. Nicolae din Braşov o carte cu un astfel de titlu.

Şi alte manuscrise de prin vecul al XVI=lea=XVII=lea, păstrate acum în Biblioteca Academiei R. P. R., poartă acest titlu. Astfel un manuscris, descris şi de Melchisedec, astăzi mss. slav 44 al Academiei, un Octoih are la foaia 56 verso însemnarea: «Această sfîntă carte numită Angheles, (partea), întăia, a făcut=o din dreapta agonisita sa pan Gheorghe, mare ceaşnic şi soţia sa Ana şi a dat=o la nou zidita sa mănăstire, numită de sub muntele Peon (Ceahlău)... în zilele lui Io Vasilie Voevod, în anul 7148 (1640), luna ghen». De asemenea şi mss. 107, provenit de la Neamţ, un Octoih are însemnarea din anul 1642 cu indicaţia că «ierei Filimon şi preoteasa Crăstina şi copiii lor Andronic şi Nastia au cumparat acest Anghirest» [44]).

Cît priveşte etimologia acestui cuvînt, se propune că ar fi singularul unei forme angheleşti din care ar fi tradus cuvîntul rusesc angheliskaia, Cîntare înaltă, îngerească [45]).

Din cuprinsul de pe contrapagina cu dedicaţia episcopului Efrem, atît cît se poate descifra, deoarece textul este parţial şters şi pe margine mîncat, desprindem că e vorba de o rugăciune de pocăinţă către Maica Domnului. «Acopere blestematele (mele) nevoi, pentru că m=am apropiat de toate, care le urăşte Dumnezeu, trupul l=am murdărit şi sufletul şi cugetul meu cu necuvioase fapte şi cuvinte mîrşave, cu limba am judecat pre cei care păcătuiesc, (iar) singur cele mai rele am făcut. Născătoare de Dumnezeu... (rînd şters) rănită de obiceiurile mele rele... şi căzînd şi plîngînd, pe care în viaţa mea rău am făcut prin purtarea mea. Slava şi acum. Glas. Păcatele care le=am făcut, şi fărădelegile mele de care m=am îngrijorat. De aceea cad înaintea Ta, milueşte=mă Maica lui Dumnezeu, a tot neprihănită Stăpînă, nu mă (lăsa) pe mine, nu mă ruşina pe mine păcătosul (loc deteriorat) fără ajutor. Smerita şi întunecata (inimă) mea lumineaz=o. Cu lacrimi curăţeşte şi plînsete şi tînguiri şi gînduri de umilinţă dă...» [46]).

Rugăciunea aceasta de pocăinţă, pentru care n=am putut afla corespondent în rugăciunile din Rînduiala împărtăşirii şi nici în alt loc, pare a fi culeasă de Episcopul Efrem din vreun alt manuscris şi adăogată aici la fine, după cum se obişnuia pentru unele texte preferate, în special pentru a nu lăsa loc gol, ci a întrebuinţa ultimele foi ale tetradei începute.

*

In încheiere, vom releva că factura uniformă a scrisului şi cea a ornamentelor, în special a chenarelor de la epilog, din aceste trei manuscrise, provenite de la episcopul Efrem al Rădăuţului, întăreşte părerea, mai sus citată a cercetătorilor, că la Moldoviţa a funcţionat în acest timp o şcoală de caligrafi cu o ultimă strălucire înainte de ivirea tiparului şi în Ţara Moldovei.

I. ZUGRAV

---

44) Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, pag. 64 şi ms. 108, pag. 135-136.

45) De fapt cuvîntul grecesc ἄγγελιης (mesaj, vestire, ordin) este sinonim cu ἀγγελία poruncă, dar şi rugăciune (înţeles derivat). Vezi Dicţionarul lui K. Schenkel, Viena 1902, pag. 4.

46) Textul slav l-am dobîndit mulţumită d-lui N. Smochină, iar traducerea este îngrijită de păr. N. Glăvoianu-Suceava.

ORNAMENTICA MANUSCRISELOR SLAVONE PROVENITE DE LA MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA ȘI AFLATE LA MĂNĂSTIRILE DRAGOMIRNA, SUCEVIȚA ȘI ÎN ALTE PĂRȚI

Este în deobște cunoscut că înainte de răspîndirea tiparului întîmplată după căderea cetății Mainz, în anul 1451, de unde s-au răspîndit în toate părțile ucenicii lui Gutenberg, problema cărții de cult era rezolvată prin caligrafii mănăstirilor. Data căderii cetății Mainz se apropie de aceea a căderii Constantinopolului (1453), cînd au căzut pradă focului peste 300.000 de manuscrise, multe din ele împodobite multicolor, cu miniaturi, frontispicii, chenare, litere ornate etc.

Cuvîntul sfînt, menit să fie cetit, ascultat și răspîndit în masele de credincioși, trebuia să îmbrace și o haină adecvată scopului înalt pe care îl urmărea Biserica și astfel a răsărit nevoia prezentării textelor religioase în condițiuni tehnice și artistice deosebite.

Condițiunile tehnice erau îndeplinite de materialul durabil, pe care se așternea cuvîntul scris: pergamentul, hîrtia de calitate bună și calitatea cernelurilor folosite iar cele artistice se înmănunchiau din ingeniozitatea îmbinării trăsăturilor literelor, cu tăetura lor, cu dozarea culorilor, negru și roșu pe fondul alb al pergamentului sau al hîrtiei.

Folosirea culorii de roșu, în cele mai multe cazuri, este însă în funcție de împărțirea textului și de indicațiile de tipic, pentru preoți și cîntăreți, cărora li se înlesnia în acest fel găsirea cîntărilor care se repetau în cursul serviciilor religioase.

La lucrarea caligrafului se adaugă uneori opera artistică a ilustratorului, numit tahigraf. Acestuia i se rezerva spațiul din partea superioară a filei care începea un text nou: la cele patru evanghelii, patru file, cîte una pentru fiecare evanghelie; la cele trei liturghii, trei file, cîte una pentru fiecare liturghie, pentru sbornice, minee, ceasloave, și pentru alte cărți, numărul filelor cu frontispicii nu este fixat. De multe ori apare numai o filă la început, sau două, împodobite cu frontispicii.

Se întîmpla cîteodată ca ilustratorul să nu ajungă să mai împodobească manuscrisul și astfel ni s-au păstrat unele manuscrise cu spații albe, lipsite de frontispicii sau vignete.

Astfel găsim spații albe rezervate pentru frontispicii, în

mineiul pe luna Septembrie, inventariat sub nr. 1771/682 la Dragomirna. Într-un octoih (no. 1774/685), aflăm trei file cu frontispicii şi alte trei cu spaţii albe, rezervate frontispiciilor. În alte cazuri împodobirea s-a făcut mult prea tîrziu şi lucru se observă din nepotrivirea dintre literele textului şi maniera de lucru a ilustratorului dintr-o epocă tîrzie. În acest fel apare octoihul din sec. XVI (nr. 1774/685), ilustrat abia în 1710 şi tetraevanghelul din sec. XVI, nr. 1800/711.

I. — TITLURI INIŢIALE INDICAŢII TIPICONALE

A. TITLURILE

Se scriau de obicei cu cerneală roşie sau cu cerneală de aur. Literele din care erau alcătuite cuvintele titlurilor erau de obicei, capitale, de tăietură elegantă, mult mai înalte, ca literele din text, ajungînd pînă la doi şi chiar trei centimetri, uneori suple, alteori uşor îngroşate, uneori subţiri şi sprintene, alteori stîngace şi greoaie.

Urmărite prin comparaţie cu altele, aceste titluri împodobite, alături de litera textului, de iniţiale şi de frontispicii, ne ajută la stabilirea înrudirii dintre ele, la cunoaşterea şcolii, la identificarea caligrafului şi a ilustratorului, la stabilirea cu multă aproximaţie a epocii apariţiei, în cazul cînd manuscrisul este pe pergament, căci la cele pe hîrtie, cel mai preţios auxiliar pentru datare este filigranul.

a) *Titluri scrise cu cerneală roşie, alcătuite din litere capitale subţiri, înalte şi de tăietură elegantă.*

Astfel de titluri găsim în două manuscrise din secolul al XV-lea şi două din secolul al XVI-lea. Primul este un minei pe octombrie, avînd ca filigrane tridentul şi secerea, înregistrat sub nr. 1794/705, la mănăstirea Dragomirna. Al doilea este tot un minei, acesta este pe Septembrie, are ca filigran foarfeca şi poartă nr. 1799/710. Aceste două minee sînt din secolul al XV-lea.

Alte două manuscrise, datînd din secolul al XVI-lea: *un tetraevanghel* (nr. 1776/687), avînd ca filigrane capul de bou, în două variante şi ancora în cerc, cu stea deasupra şi un al doilea *tetraevanghel* (nr. 1870/781), avînd ca filigrane mistreţul şi coroana de Braşov, cuprind aceleaşi fel de titluri.

b) *Titluri în roşu din capitale înalte.*

Asemenea titluri aflăm într-un *sbornic* din secolul al XV-lea, avînd ca filigrane, două ciocane încrucişate, cu coroană deasupra, strugure, două săgeţi încrucişate şi floare stilizată, fiind inventariat sub nr. 1880/791 la Dragomirna.

Aceleaşi titluri le găsim într-o carte de *paraclise şi canoane* (nr. 1884/795) provenită de la Ruşi-Moldoviţa, datînd din sec. XVI şi avînd ca filigran, mistreţul şi într-un *irmologhion* (nr. 1886/947) datînd din sec. XV-XVI, avînd ca filigrane: spadă, arbaletă în cerc, cap de bou cu toiag şi cruce în vîrf, cap de cal.

Titluri în roşu, din capitale înalte aflăm în Mărgăritarele Sf. Ioan Gură de Aur, aflate la Sucevița, sub nr. 427/II. Cartea datează din sec. XV și are ca filigrane: două ciocane încrucișate cu coroană deasupra și capul de bou, cu crucea între coarne.

c) *Titluri în roşu din capitale bine tăiate însă pline.*

Un asemenea titlu îl prezintă *tetraevanghelul* (1800/711) de la Ruși — Moldovița din secolul al XVI-lea, avînd ca filigrane ursul și mistreţul, *mineiul pe luna mai* (nr. 1798/709) din sec. XV, cu filigrane: *trident* (în partea primă), *secera* în partea a doua, *Sbornicul* (1813/724) din sec. XV, avînd ca filigrane: *foarfeca și capul de bou cu toiag între coarne, avînd în vîrf o cruce;* provenite de la mănăstirea Studion, de lîngă Constantinopol; *Palia* (1817/728), sec. XV, avînd ca filigran *capul de bou* cu toiag, avînd şarpe încolăcit și cruce în vîrf; *mineiul pe decembrie* (1824/735), sec. XV, avînd ca filigrane: *foarfecă, turn, cap de bou* cu toiag scurt între coarne, purtînd în vîrf o floare stilizată iar ca pandantiv, în gură, o cruce mică; *un tetraevanghel* (1870/781), sec. XVI, avînd ca filigrane: *coroana de Braşov* și *mistreţul; mineiul pe luna Noembrie* (1873/784), sec. XV, avînd ca filigrane: *tridentul și secerea.*

d) *Titlul principal din capitale înalte și subțiri iar subtitlurile din capitale uşor îngroşate.*

Astfel de titluri aflăm în *mineiul pe Aprilie*, (1882/793) sec. XIV — începutul sec. XV, avînd ca filigran *tridentul.*

e) *Titlul din capitale mari, uşor îngroşate.*

Un acatistier și ceaslov prezintă titluri scrise în roșu alcătuite din capitale înalte, uşor îngroşate. Poartă nr. 1404/815, datează din sec. XVI și are ca filigran, mistreţul.

f) *Titluri scrise în roşu, alcătuite din capitale mijlocii.*

Mai puțin obișnuite, găsim astfel de titluri într-un *penticostar* din sec. XVI, avînd ca filigran, *o mînă cu stea* (1808/719).

Tot din capitale mijlocii, însă scrise stîngaci, este titlul *tipicului Sf. Sava* (1902/813), datînd din secolul al XIV-lea, a doua jumătate, avînd ca filigran, *crucea greacă, înscrisă în cerc.*

Titluri din capitale mijlocii însă subțiri ne prezintă *mineiul pe tot anul, care cuprinde și paraclise*, (nr. 1872/783), sec. XVI, filigran, *mistreţul.*

g) *Titluri cu capitale în roşu, stîngaci scrise.*

Într-o *carte cu apocrife* (1885/796), datînd din secolul al XVI-lea, avînd ca filigrane, *o coroană* și *o frunză*, găsim și titluri stîngaci scrise.

h) *Titluri din capitale mari, în roşu, de factură rusească.*

Un minei pe lunile mai și iunie (nr. 1783/694), din secolul al XVII, avînd ca filigrane diverse steme prezintă titluri în condițiile indicate.

i) *Titluri, din capitale de aur subțiri, înalte și ornate cu decoraţiuni din linii curbe și şerpuitoare, aproape de spirală, ne oferă liturghierul* din 1641, dăruit mănăstirii Moldovița de episcopul Atanasie al Rădăuților (nr. 838/1954). La pagina de început a liturghiei Sf. Vasile cel Mare, după titlul scris cu aur, urmează tot cu cerneală de aur și restul textului pînă jos.

Tetraevanghelul, dăruit mănăstirii Moldoviţa la 1613, de episcopul Efrem al Rădăuţilor, astăzi la Suceviţa (423/I) ; cuprinde un număr de douăsprezece titluri alcătuite din capitale înalte şi subţiri, dintre care trei scrise în cerneală de aur ceva mai înalte (filele 7, 144, 230), nouă tot din capitale înalte şi subţiri, scrise cu cerneală roşie (filele 85, 850, 139, 141, 227, 227 v, 291, 293, 298).

j) *Titluri din capitale înalte scrise cu cernelă de aur.*

Mai este o carte la Dragomirna, din cele provenite de la Ruşi pe Boul, de lîngă Vatra Moldoviţei, care prezintă titlul scris cu capitale înalte de aur. Este un *sbornic* (1793/684) din secolul al XVI-lea, a cărui hîrtie are ca filigran *balanţa în cerc.*

B. INIŢIALE

a) *Iniţiale mari simple scrise cu cerneală roşie.*

Începutul textelor manuscriselor de conţinut religios era marcat printr-o iniţială colorată în roşu, simplă sau decorată cu motive adecvate, de obicei de mărimea capitalelor din titlul, care indica felul cărţii. Alte iniţiale, mai mari decît cele precedente, scrise tot cu cerneală roşie, simple sau ornate, aflăm de multe ori în cuprinsul aceluiaşi manuscris.

În rîndul celor dintîi, adică de mărimea capitalelor din titlu, găsim iniţialele din *mineiul de pe luna Septembrie* (nr. 1771/682) din secolul al XV-lea.

Din rîndul celorlalte, scrise tot cu cerneală roşie, fără nicio decoraţie, întîlnim în manuscrisele pe care le notăm mai jos: *penticostarul* (1808/709), din secolul al XVI-lea ; *mineiul pe Octombrie* (1824/735), din secolul al XV-lea ; *sbornicul* (1829/739), din secolul al XVI-lea, *mineiul pe Iulie* (1775/886), din secolul al XV-lea, *tipicul Sfîntului Sava* (1902/813) din secolul al XIV-lea, *cartea cu apocrife* (1886/ 796).

b) *Iniţiale mari parte simple, parte ornate, scrise cu cerneală roşie.*

Motivele decorative care împodobesc parte din iniţialele unor manuscrise constau din elemente adecvate : punctul, virgula, cercul şi linia şerpuită. Manuscrise în care găsim asemenea iniţiale, adică parte simple, parte ornate sînt cîteva : *mineiul pe lunile mai şi iunie* (1783/694), din sec. XVII ; *mineiul pe Octombrie* (1794/705) sec. XV ; *acatistierul şi ceaslovul* (1904/815) sec. XVI, *sbornicul* (1795/706), sec. XV. Spre deosebire de celelalte, *sbornicul* prezintă iniţiale de două dimensiuni : cele mai înalte sînt ornate cu motivele pe care le-am înşirat mai sus. Ca şi iniţiala, şi motivele decorative sînt de culoare roşie. *Mărgăritarele Sf. Ioan Gură de Aur*, din sec. XV, aflate la Suceviţa, sub nr. 427/II.

c) *Iniţiale mari scrise cu cerneală roşie, marcate cu puncte şi iniţiale negre şi împodobite cu decoraţii adecvate, roşii.*

O variaţie în ce priveşte decorarea iniţialelor cu negru şi roşu o prezintă : *sbornicul* (1773/684), sec. XVI ; *octoichul* (1774/685), sec. XVI şi *cartea cu acatiste şi paraclise* (1835/746) din sec. XVI, de la Ruşi-Moldoviţa.

d) *Inițiale mari cu ornamente adecvate.*

Acestea formează grupa cea mai mare și le aflăm în cele mai vechi manuscrise, începînd din veacul al XIV-lea și terminînd cu veacul al XVI-lea.

Luate în ordine cronologică manuscrisele cu asemenea inițiale se pot înșira, precum urmează: *mineiul pe Aprilie* (1882/793), sfîrșitul sec. XIV — începutul sec. XV; *mineiul* pe Septembrie (1799/710) sec. XV; *mineiul pe Noembrie* (1873/784), sec. XV; *mineiul pe Februarie* (1858/769); *sbornicul* (1813/724), sec. XV; *sbornicul* (1880/791), sec XV; *palia* (1817/728) sec. XV; *minei pe tot anul și paraclise* (1872/783) sec. XVI; *paraclise și canoane* (1884/791), sec. XVI; *ceaslov* din 1596 (1884/795), aceasta din urmă de la Rușii-Moldovița.

e) *Inițiale mari, scrise cu cerneală roșie, înflorate și punctate în negru.*

Acest fel de inițiale le aflăm în *sbornicul* (1789/700) sec. XV, în *irmologhionul* (1886/797) din sec. XV-XVI, *un minei pe Mai* (1798/209); *un minei pe August* (1828/729), sec. XVI.

f) *Inițiale mari realizate din linii roșii împletite.*

Sînt două manscrise din secolul al XVI-lea împodobite cu asemenea inițiale: *acatiste și paraclise* (1835/746) de la Rușii-Moldovița și *Varlaam și Ioasaf* (1849/760).

Pe lîngă inițialele de mărimea capitalelor din titluri și pe lîngă acelea mai mari decît ele, în ornarea manuscriselor din acest fond, vom mai întîlni un număr de inițiale de dimensiuni mult mai mari, de circa 10-12 cm. unele în roșu cu decorațiuni și punctate în negru, altele realizate din linii de diverse culori; împletite și înnodate. Acestea sînt *tetraevanghele și sbornice*, din veacurile XV și XVI.

g) *Inițialele cele mai mari, desenate și ornate cu roșu și punctate cu negru.*

h) *Inițialele cele mai mari realizate din linii colorate, împletite și înnodate.*

Din grupa g. fac parte toate inițialele din *tetraevanghelul* (1870/781), sec. XVI și inițialele K și З din primele două evangheli ale *tetraevanghelului* din sec. XVI, nr. 1800/711, de la Rușii Moldovița.

Din grupa h. fac parte inițialele З și B cu care încep evangheliile lui Luca și Ioan din tetraevanghelul de mai sus, lucrate pe fond verde și avînd ca motive: prima, frunza, a doua, funia împletită.

Sbornicul nr. 1773/684, din secolul al XVI-lea prezintă inițiala C din linii împletite și înnodate, colorate în roșu și verde, pe fondul alb al hîrtiei.

i) *Inițialele cele mai mari, realizate din linii înnodate și colorate.*

Această grupă de inițiale de cele mai mari cuprinde inițialele П și B din manuscrisele de mai jos.

Inițialele П și B din linii multicolore le aflăm în *tetraevanghelul* din sec. XVI, (nr. 1800/711).

O inițială B, pe fond verde, lucrată din linii albastre, roșii și albe, cu pigmenții albi, pe care îi dă fondul manuscrisului,

o găsim în *sbornicul* (nr. 1813/824) din sec. XV, iar o alta, tot B, lucrată din linii împletite, de culoare roșie, albastră, verde și galbenă, pe fondul alb al hîrtiei, o găsim în *sbornicul* nr. 1880/791, din secolul XV.

Indicațiile tipiconale se dau în roșu, în toate manuscrisele.

Între inițialele alcătuite din linii împletite, înnodate și colorate, fără a avea proporțiile de mai sus, trebuie să socotim și inițialele H și B, aflate în liturghierul nr. 838/954 scris pe pergament, de la mănăstirea Dragomirna.

Liniile curbe și frînte, care se împletesc și se înnoadă sînt de culoare roșie, albastră și verde pe fondul alb-gălbui al pergamentului. Trei inele de culoare galbenă : unul la baza transversală, două la baza celor două bare verticale, dau variație coloritului. Părțile proeminente, de jur împrejurul celor două inițiale și spre exterior și spre interior, sînt marcate cu mănunchiuri de trei liniuțe, pornind ca acele de brad dintr-un punct. Ele sînt de culoare roșie sau verde.

În rîndul aceluiași fel de inițiale, din linii împletite, înnodate și colorate, trebuie să adăugăm și pe acelea din tetraevanghelul dăruit de episcopul Efrem al Rădăuților, în anul 1613 aflat la mănăstirea Sucevița (nr. 423/I). Variația de culori și îmbinația acestor culori la fiecare inițială, ne obligă se le redăm în amănunt pentru a ilustra ușurința folosirii lor de artistul ilustrator. Inițiala K (f) ornată și cu motive florale este colorată cu verde, aur, roșu și cenușiu ; inițiala E (f. 85 v) pe fond cenușiu, colorată cu verde, aur și roșu și decorată cu frunzulițe de brad verzi ; З (f. 89) pe același fond, cu aceleași culori, decorată cu frunzulițe verzi și roșii, Л (f. 141) cu verde, galben, roșu, fără aur, cu frunzulițe verzi și roșii ; П (f. 144) cu cafeniu, roșu, aur ; И (f. 227 v) albastru, verde, roșu, cu frunzulițe verzi și roșii, В (f. 230) cu verde, roșu, aur și pigmenți albi, decorată cu frunzulițe verzi, roșii și cafenii.

В (f. 291) fără aur, gălbui, verde, vișiniu și roșu, decorată cu frunzulițe verzi și vișinii.

Mărgăritarele Sf. Ioan Gură de Aur, din sec. XV, aflate la Mănăstirea Sucevița și înregistrate sub nr. 427/II, prezintă inițiala 4 de pe fila 4, pe care se află și frontispiciul, realizată din benzi duble, împletite și răsfrînte, colorate în albastru și roșu pe fondul alb al hîrtiei și subliniată prin decorațiuni alcătuite din cîte trei frunzulițe verzi (ace de brad).

j) *Inițiale în roșu cu multe încărcături florale.*

În rîndul acestora este triodul 1793/704, din anul 1754, aflat la Ruși pe Boul.

k) *Inițiale mijlocii.*

Pe lîngă inițialele mari de diverse dimensiuni întîlnim și inițiale mijlocii, care amintesc literele capitale ale titlurilor secundare din unele manuscrise.

Manuscrisele cu acest fel de inițiale sînt următoarele : *Tipicul Sfîntului Sava* (1902/913) din sec. XIV, *Ceaslovul* nr. 1913/824 din anul 1596 și *Octoichul* nr. 1909/820, din anul 1743.

1) *Inițiale mici*, de mărimea literelor din text, sau ceva mai mari decît acestea, unele mai răspîndite, altele mai rare, ca

şi punctele roşii dintre perioadele mai lungi, se găsesc în 15 dintre cele 44 manuscrise de la Moldoviţa, ce fac obiectul cercetării de faţă : 1770/681, 1774/685, 1798/709, 1808,/719, 1817/728, 1824/735, 1828/731, 1849/760, 1858/769, 1873/789, 1882/793, 1904/815, 1913/824.

II. — FRONTISPICII VIGNETE CHENARE

Am arătat la începutul acestei expuneri că de obicei altul decît caligraful era ilustratorul cu frontispicii, vignete, chenare multicolorate al manuscriselor, ceea ce explică lipsa acestor împodobiri şi păstrarea spaţiilor albe, destinate acestui scop, în unele manuscrise.

Am mai arătat în altă parte[1]) că motivele decorative ale acestor împodobiri se inspirau de la forma literelor din text, din care pricină ilustraţia textelor slave a folosit mai mult linia şi derivatele ei, combinate între ele ca firele unei ţesături în care intră linia curbă, linia frîntă, zig-zagul, linia şerpuită, cercul, ovalul, unghiul ascuţit, unghiul drept, unghiul obtuz, rombul, arcul, segmentul de cerc, crucea dreaptă, crucea răsturnată etc.

Din împletirea mai strînsă sau mai largă a benzilor, sau a liniilor colorate au rezultat unele motive ale căror repetare şi forme au căpătat denumiri cunoscute de toţi ca aceea de funie împletită, lanţ etc., sau altele cu denumiri cunoscute în cercuri populare mai restrînse ca : şarampoiul, şabacul (şabacele la plural), udul boului etc. Acestea din urmă au rezultat din observaţiile curente ale oamenilor din popor, gata oricînd să facă apropierile de rigoare, mai ales cînd era vorba de unele stîngăcii, în exprimarea sau redarea motivelor folosite în opera artistică.

Îmbinarea liniilor, împletirea lor, alegerea culorilor de bază şi a nuanţelor intermediare, dozarea acestor nuanţe, care dădea paleta ansamblului, erau tot atîtea condiţii care ţineau de simţul artistic, de ingeniozitatea şi, de sigur, de experienţa executantului dar de multe ori şi de gustul rafinat al celui care comanda o operă de artă.

Este de sine înţeles că artistul, pe lîngă plata ce primea pentru opera sa, lucra şi pentru o răsplată de ordin spiritual, care îi dădea înalte satisfacţii în lumea aceasta şi-l mîngîia pentru iertarea greşelilor, într-o lume mai bună, în lumea de dincolo de marginile prea limitate în timp şi în spaţiu ale lumii pămînteşti.

În treacăt trebuie să arătăm că precum alfabetul cirilic se armoniza cu motivele lineare, tot aşa alfabetul grecesc se armoniza cu motivele florale şi cu cele zoomorfice îmbinate de multe ori cu cele florale.

În unele cazuri, dar mai ales acolo unde cele două feluri de scriere : cea slavonă şi cea grecească s-au întîlnit, s-au putut influenţa una pe alta, împrumutîndu-şi chiar şi motivele artistice pe care unii meşteri le-au ştiut mînui cu multă abilitate.

---

1) Victor Brătulescu, *Miniaturi şi manuscrise din Muzeul de Artă religioasă*, Bucureşti, 1939, p, 128.

În rîndurile ce urmează vom încerca a grupa, după procedeul de pînă acum şi capitolul ilustrării manuscriselor cu frontispicii, vignete, chenare şi chiar litere ornate, miniatura ne fiind încercată în manuscrisele de care ne ocupăm, decît tîrziu, prin sec. XVIII şi într-un singur tetraevanghel din sec. XVI, nr. 1776/687.

a) *Manuscrise cu locuri albe pentru frontispicii.*

Sînt două manuscrise în care găsim locuri albe pentru frontispicii, pe care, din cine ştie ce pricini, ilustratorul nu le-a umplut cu decoraţiunile pentru care fuseseră rezervate aceste spaţii albe. Primul este un *minei pe luna Septembrie* (1771/682) din secolul al XIV-lea, iar al doilea este un *octoih* (1774/685), din secolul al XVI-lea. În acest octoih găsim numai în partea doua trei file cu spaţii albe rezervate frontispiciilor. În prima parte aflăm două frontispicii. Primul are forma unui cadru dreptunghiular, colorat în roşu şi verde pe fondul alb al hîrtiei, iar motivul ornamental are forma de inimă. În opt forme de patrulater sînt înscrise opt flori cu frunze care întregesc decorul. Al doilea frontispiciu de pe fila 120, prezintă un motiv în formă de trilob, aşezat pe două rînduri: un rînd cu vîrfurile în jos, celălalt cu vîrfurile în sus. Frunze verzi şi roşii îmbinate cu linii în zig-zag, completează decorul.

Este de toată evidenţa că ilustratorul a intervenit foarte tîrziu în acest al doilea manuscris, prin secolul al XVIII-lea. Nepotrivirea dintre acest fel de a ilustra un manuscris, motivele folosite, stîngăcia redării, coloritul şi însuşi desenul arată o intervenţie nepotrivită cu caracterul ilustraţiilor din secolul al XVI-lea şi în totală discordanţă cu caracterul literelor din text.

Însemnarea de pe fila 183 v vine în sprijinul tezei noastre căci e vorba şi de «înnoirea» manuscrisului, în 1710. Iată însemnarea în traducere din slavoneşte:

«*Cu bunăvoinţa Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sfîntului Duh, s-a legat şi s-a înnoit această carte anume octoih, în zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului domnului nostru Ion Neculai Alexandru Voevod. A legat-o pe aceasta un diac pe nume Onofrei din Putna, cu osîrdia egumenului Atanasie de la Moldoviţa, în anul 7218 (1710), luna Mai 6 zile*».

b) *Frontispicii alcătuite din cercuri, linii curbe, linii frînte, arcuri, unghiuri, romburi, cruci drepte şi răsturnate.*

Un *sbornic* din sec. XV-lea (1773/684) — prezintă pe fila primă a textului un frontispiciu, sub forma unei benzi dreptunghiulare, alcătuit din patru cercuri legate între ele, străbătute de linii curbe şi linii frînte, măestrit împletite între ele şi colorate în galben, roşu şi verde pe fond alb.

Liniile frînte iau forma unor zig-zaguri, dînd patru cruci răsturnate, trei romburi cu unghiuri în centrul cercurilor, patru unghiuri deschise în sus, patru unghiuri deschise în jos, pe cele două laturi orizontale, un unghi deschis spre latura verticală din dreapta, altul spre cea din stînga. Întretăierile dintre aceste linii dau naştere la opt cruci albe pe patru diagonale. Două benzi curbe se împletesc pe marginea frontispiciului pe care îl închid,

înviorîndu-l prin roşul şi verdele lor şi prin interstiţiile roşii pigmentate cu negru.

În cele patru cercuri, legate între ele, sînt înscrise patru cruci răsturnate care dau trei romburi centrale. Un număr de 10 semicercuri (2 laterale şi 8 pe latura de sus şi cea de jos, cîte 4 pe fiecare), întretăindu-se cu cercurile mari, dau naştere la forme romboidale. La cele două puncte de intersecţie, dintre cercuri şi semicercuri, aflăm cîte o înnodătură care se repetă de patru ori în cele patru cercuri. În jurul centrelor cercurilor mari sînt desenate cercuri mai mici în care sînt înscrise două cruci albe şi două cu braţe colorate diferit. Proeminenţele lor leagă de linii ce mărginesc crucile, elemente înrudite.

Pe margini frontispiciul este împodobit cu flori ce se deschid în formă de evantaie. În latura dreaptă evantaiul este susţinut de o tulpină verticală, în cea stîngă pare a fi fost la fel, acum lipseşte din pricina unei reparaţii, în colţurile de sus, cele două evantaie se frîng spre frontispiciu, lăsînd deschiderea în sus, cu petale în roşu, albastru şi verde.

Deasupra frontispiciului, în mijloc, pe un postament ce ia forma a două cupe largi răsturnate una peste alta, se înalţă o cruciuliţă bizantină, pe fond verde şi galben, pigmentat cu albul fondului hîrtiei.

Proeminenţele de pe margini sînt marcate cu un fel de steluţe în forma unor frunzuliţe ca acele frunzelor de brad, colorate diferit.

Mineiul pe luna iulie (1775/686) din sec. XV, prezintă un frontispiciu, alcătuit după modelul celui de mai sus, cu deosebirea că în loc de patru cercuri, are cinci, iar culorile sînt: roşu, albastru, în loc de galben şi verde, pe fond alb.

Mineiul de pe luna Mai (1798/709), din sec. XV, prezintă un frontispiciu, în acelaşi colorit: roşu, albastru, verde, cu acelaşi număr de cercuri, cinci, străbătute de ţesătura de linii drepte şi curbe pe care am discutat-o.

Mineiul pe luna Decembrie (1824/735) din sec. XV, cu un frontispiciu în acelaşi colorit cu acelaşi număr de cercuri, prezintă evantaie pe jumătate deschise, iar floarea ce răsare din latura dreaptă se termină în formă de buclă.

Sbornicul nr. 1880/791, din sec. XV, are două frontispicii. Cel de pe prima filă este alcătuit din zece cercuri, legate între ele şi orizontal şi vertical şi dispuse în trei rînduri: două rînduri de cîte patru cercuri iar în cel de al treilea rînd numai două cercuri, la cele două capete ale frontispiciului, pe care par a-l sprijini.

Culorile date fragmentar în aceste frontispicii dau impresia lipsei de continuitate. Crucile înscrise în cercuri sînt de culoare verde şi roşie. Florile marginale deschise în afară, în formă de evantai, amintesc pe cele întîlnite pînă acum. Într-o scobitură dintre cele două cercuri, de la baza frontispiciului, corespunzînd crucii colorate în roşu şi rezemată pe un postament multicolor, deasupra frontispiciului, atîrnă un ciucure colorat.

Frontispiciul de pe fila cu 1 August, schiţat în roşu, este alcătuit din cinci cercuri legate între ele iar marginal, legate

prin semicercuri. Aceleaşi flori în evantai împodobesc marginile superioare iar lateral, în formă de bucle. Deasupra frontispiciului o cruce polichromă.

Mineiul de pe luna Aprilie (1882/793) din sec. XIV înfăţişează de asemenea două frontispicii. Primul este format din şase cercuri în care se întretaie şi se împletesc liniile curbe derivate din cercurile marginale, dînd naştere unor cruci împletite. Deasupra frontispiciului o mică cruce roşie, în cele patru colţuri, patru flori stilizate: una în formă de evantai, două în formă de bucle, una ca floare simplă.

Frontispiciul din partea a doua este schiţat în roşu şi este alcătuit din cinci cercuri legate între ele prin arcuri mari (3/4 din cerc), care, prin împletitura dintre ele şi cercuri, dau naştere la cruci realizate din arcuri întretăiate.

Irmologhionul (1886/797), din sec. XV-XVI, prezintă pe una din foile coalei a 22-a, un frontispiciu realizat din patru cercuri mici străbătut de drepte oblice care dau forma de romburi şi cruci răsturnate, flori stilizate sub formă de bucle pe margini. Linii roşii şi albastre pe fonduri galbene, cafenii şi albastre, întregesc decorul.

Un al doilea frontispiciu, mai mult o vignetă, pe fond închis, într-un cadru de culoare roşie, avînd trei flori, în formă de lobi deasupra, este împodobit cu patru semicercuri unele deschise în sus, altele în jos.

Tipicul Sfîntului Sava (1002/813) din a doua jumătate a sec. XIV cuprinde două frontispicii. Primul este pe spatele primei file, alcătuit din opt cercuri neregulate, cîte trei la capete, legate între ele şi prin arcurile înlănţuite, dînd forme romboidale cu vîrfurile înnodate, pe fond cafeniu, alternat cu verde iar benzile în roşu.

Al doilea frontispiciu, compus din şase cercuri legate între ele, susţinute la capete de alte două, aşezate dedesuptul lor şi legate prin arcuri înlănţuite, este străbătut de două benzi împletite, care merg şerpuind de la un cap la altul al frontispiciului. Cunoscutele flori în formă de evantaie apar în cele patru colţuri. Două culori alternează: verdele şi cafeniul, marginile de culoare roşie cu pigmenţi verzi în flori.

Ceaslovul din 1596 (1913/824) prezintă un frontispiciu alcătuit din patru cercuri realizate din îmbinarea liniilor curbe ce se împletesc cu liniile zig-zag. Aceste linii dau trei romburi şi două unghiuri deschise spre exterior. Capetele arcurilor, deschise în afară, dau margine dinţată frontispiciului împodobit, în cele patru colţuri, cu flori în formă de evantaiu, cele de sus şi de buclă, cea din latura din dreapta.

Liturghierul dăruit de episcopul Anastasie, din 1641, este împodobit cu trei frontispicii.

Primul împodobeşte întîia filă şi este alcătuit dintr-un cadru dreptunghiular, cu marginea colorată liliachiu, punctată cu albul fondului. Trei arcuri din benzi împletite se leagă între ele printr-o ţesătură realizată din benzi albe mărginite cu roşu, avînd interstiţiile umplute cu verde, roşu deschis, roşu închis şi albastru. Din colţurile de jos, se înalţă două ornamente florale pe

fond verde, evoluînd în formă de evantai. Din cele de sus se ridică de o parte şi de alta cîte-un suport asemenea unui nod, dintr-o combinaţie de benzi de culoare verde din care se desface, paralel cu frontispiciul, o codiţă colorată, se încovoae în sus şi se termină printr-o floare deschisă. Între aceste două flori, deasupra frontispiciului se înalţă o floare stilizată amintind crinul.

Gama de culori, nuanţele alese : roşu, verde, albastru, galben, pe fondul manuscrisului, arată ingeniozitatea meşterului şi talentul aplicării acestor culori.

Al doilea este de formă dreptunghiulară, avînd laturile marcate prin ornamente verzi, de forma unor patrulatere, mărginite de o dungă de aceeaşi culoare. Spre exterior, spaţiile libere dintre patrulatere sînt decorate cu frunzuliţe în forma acelor de brad, grupate cîte trei, de culoare verde şi roşie.

Benzi albe înguste, împletite între ele, mărginite cu dungi de aur cu interstiţiile colorate în roşu, verde, albastru şi galben, lasă a se distinge în trei locuri, pe mijloc, trei cruci colorate în galben, închise cu aur.

Al treilea frontispiciu, de forma celorlalte două anterioare, este împodobit cu trei cercuri legate între ele şi realizate din benzi împletite. Cercurile sînt străbătute de linii drepte împletite, care la punctele de întretăiere din cercurile mari, dau cîte o cruce înscrisă în cîte un cerculeţ.

Benzile realizate din fondul alb, mărginite cu dungi roşii, alternează cu interstiţiile umplute cu verde, albastru, punctate cu alb şi mărginite cu roşu. Din colţurile de sus evoluiază două flori amintind crinul, în cel din stînga de jos, se desface şi se înalţă vertical, o floare în evantai, deschisă în afară, în dreapta şi tot vertical, se înalţă o floare stilizată tot în crin. În jurul frontispiciului cunoscutele frunzuliţe grupate cîte trei, verzi şi roşii.

c) *Frontispicii împodobite cu motive de forme deosebite, unele adăugate tîrziu.*

Le-am discutat la punctul *a*, odată cu discutarea foilor cu spaţii rezervate acestor frontispicii. Repetăm numai motivele întîlnite : inima, frunze şi flori încadrate în forma de patrulater, trilobul care poate fi şi frunza de trifoi. *Octoichul* din secolul al XVI-lea inventariat sub nr. 1774/685. Motivele de forme deosebite din frontispiciile acestui octoich se explică prin aceea că aceste frontispicii au fost adăugate în 1710, precum am arătat la locul cuvenit.

Tetraevanghelul din sec. XVI (1800/711) prezintă un caz curios prin frontispiciile evangheliilor, care nu corespund din punct de vedere al epocii scrierii.

Comparaţia sumară cu alte manuscrise din epocă ne poate convinge de adevăr.

Frontispiciile acestui manuscris au fost deci adăugate tîrziu, în locurile lăsate în alb, de cei din trecut.

Frontispiciul evangheliei lui Matei are formă dreptunghiulară şi este încadrat de o ramă de un neplăcut roşu aprins. Deco-

raţia mediană este realizată din împletirea unor linii frînte în direcţie orizontală.

Frontispiciul evangheliei lui Marcu este format din trei rînduri de cercuri: patru în rîndul de sus, trei la mijloc, patru în rîndul de jos, legate între ele printr-un lanţ de cercuri, împletite cu benzi în zig-zag şi dînd naştere la romburi de diferite dimensiuni.

Frontispiciul evangheliei lui Luca este compus din linii împletite, lăsînd a se intrevedea forme geometrice patrate, în care sînt înscrise cruci şi romburi. Gama culorilor folosite (vişiniu, roşu spălăcit şi verde) apare lipsită de gust.

Frontispiciul evangheliei lui Ioan, mărginit de o dungă roşie, este lucrat din benzi împletite. Părţile punctate dau forma unor romburi rezultate din împletirea zig-zagurilor.

d) *Frontispicii alcătuite din cercuri înconjurate de flori stilizate.*

Un asemenea frontispiciu aflăm în *mineiul pe mai şi iunie*, din sec. XVII (1783/694). Este alcătuit din cinci cercuri care se înlănţuiesc şi sînt înconjurate de flori stilizate. Maniera aceasta de lucru este străină genului nostru.

e) *Frontispicii de factură străină.*

Octoichul din anul 1743 (1909/520), de redacţie rusă, prezintă de asemenea o manieră străină de aceea cunoscută de la ilustratorii moldoveni sau munteni.

Primul frontispiciu din acest octoich prezintă un cadru dreptunghiular mărginit de o bandă verde, înnodată. Deasupra se înalţă o cruce tot pe fond verde. În mijlocul frontispiciului dăm de o tulpină, din care se înalţă o floare deschisă iar din două laturi ale florii, două codiţe se arcuesc spre margini, se răsucesc în loc şi dau orizontal două flori mari cu caliciu şi corolă. Al doilea frontispiciu e compus dintr-un cadru cu proeminenţe marginale. Un zig-zag în interior, din care răsar două flori schiţate.

Al treilea frontispiciu, într-un cadru colorat în roşu, avînd în interior un glob, care depăşeşte marginea de sus a cadrului, de deasupra căruia se înalţă crucea cu monogramele lui Is. Hs. Dedesupt, ca pandant al crucii de deasupra, aflăm o grămădire de forme rotunde (flori) de culoare roşie, alternînd cu verde. În exterior două tulpini, greoaie, se curbează după cele două benzi şi se termină cu flori. Din dreapta şi din stînga de sus, coboară în zig-zag, agăţîndu-se de stîlpii laterali două vrejuri de plante cu frunze şi flori.

f) *Frontispicii trasate cu roşu.*

Tetraevanghelul din sec. XVI (1776/687) cuprinde patru frontispicii trase cu liinii roşii, cu motivele cunoscute (cercul, linia curbă, zig-zagul, împletite între ele.

Miniatura. Singura încercare, sfioasă dealtfel, de a reda chipul în miniatură al unui evanghelist este redarea tîrzie, probabil din sec. XVIII, a chipului evanghelistului Luca, destul de stîngace, în acest manuscris.

Frontispicii schematice, schiţate numai în roşu ne oferă *mineiul pe octombrie*, (1794/705), datînd din sec. XV; *mineiul pe*

Septembrie (1799/710) din sec. XV ; *Varlaam şi Ioasaf* (1848/760), din sec. XVI ; *mineiul pe luna Februarie* (1858/769), din sec. XV ; *mineiul pe luna Aprilie* (1882/793), din sec. XIV.

Acest minei prezintă un dublu aspect în ce priveşte frontispiciile, întrucît primul frontispiciu este colorat iar cel de al doilea numai tras cu roşu. (A se vedea pct. b. mai sus). Tot în roşu, cu flori în evantai deschise pe jumătate, ni se înfăţişează frontispiciul, alcătuit din patru cercuri duble, legate şi împletite între ele, din mineiul pe luna Octombrie (1795/705), din sec. XV.

FRONTISPICII VIGNETE ŞI CHENARE DEOSEBITE.

Tetraevanghelul dăruit de episcopul Efrem al Rădăuţilor mănăstirii Moldoviţa, în anul 1613, se află la Suceviţa (423/I).

Frontispiciile acestui tetraevanghel dovedesc marele talent al tahigrafului. In adevăr artistul, folosind aceleaşi motive decorative, linia curbă, cercul, linia dreaptă, linia frîntă, şi derivatele ei, alege pentru fondul alb al suportului un colorit sobru, rezultat din îmbinarea discretă de verde, vişiniu, roz, gălbui, subliniate cu aur, pentru frontispiciul evangheliei lui Matei. Benzile împletite strîns, dau impresia unor bucăţele de mozaic preţios, aşezat după rînduieli bine chibzuite, în aşa fel încît lasă a se vedea şi formele de cerc pe care le marchează cruciuliţele roşii fixate în centrul lor. Sînt patru cercuri sus şi două jos întregi, în cele două capete. Intre aceste două cercuri de jos se deschide un unghi ascuţit cu vîrful în mijlocul bazei frontispiciului, de unde atîrnă un ciucure de fire de aur şi din fire verzi, pandantul crucii de deasupra frontispiciului, aşezată pe un postament, colorat, ca şi crucea în verde şi în mai mică măsură, roşu şi albastru. In aceleaşi culori apar cele patru flori de culoare vişinie, deschise : două de o parte şi alta, două în cele două colţuri de sus, cu potirul deschis în sus.

Frontispiciul evangheliei lui Marcu.

Păstrînd principiul decorării în mozaic, în acest frontispiciu, artistul prezintă un desen mai precis al formelor geometrice : şase cercuri duble, dispuse ca şi în frontispiciul evangheliei lui Matei. Patru benzi verticale şi două orizontale, împletite unele în altele şi împletite şi cu benzile curbe pe care le întîlnesc, dau forme de cruci drepte, scoase mai bine în evidenţă de pătrăţelele roşii care cad la întretăierea lor şi marchează şi centrul cercurilor. Aceleaşi flori marginale, deosebit colorate, crucea colorată şi stilizată altfel, fac din acest frontispiciu o variantă mai precisă a concepţiei artistului.

Frontispiciul evangheliei lui Luca.

Artistul prezintă o formulă nouă. Păstrează numărul de 6 cercuri ale frontispiciului, schimbă însă direcţia benzilor verticale şi orizontale în benzi oblice şi creează puncte de întîlnire în afara cercurilor. Forma triunghiului şi a capului de poligon din celelalte două frontispicii, este aici alta, fixarea din colţul stîng dispare, cea din colţul drept ia altă formă, mai alungită în

sus, cele din colţurile de sus, mai pline şi mai bogate în elemente decorative, par mai grele, din care pricină atîrnă spre frontispiciu, crucea însăşi este mai greoaie, în schimb coloritul mozaicului capătă mai multe nuanţe şi apare mai viu decît în celelalte două. Impletitura marginală mai strînsă impune, deşi unduirile mai largi ale benzilor din frontispiciul precedent par mai elegante.

Frontispiciul evangheliei lui Ioan.

Păstrînd numărul de cercuri (şase), folosind zig-zagurile încrucişate şi acelaşi număr de cruciuliţe (şase) ca şi la primul frontispiciu, artistul variază coloritul la acestea din urmă: 2 roşii, 2 cenuşii, 1 verde, 1 vişinie.

Din împletirea benzilor şi înlănţuirea ovalelor, ca şi din înnodarea lor cu cercurile adiacente, artistul a urmărit efecte plăcute prin variaţia culorilor părticelelor din care este alcătuit mozaicul pe care îl formează ingenioasa împletire a acestor părticele.

Laturile porticului din partea inferioară a frontispiciului se curbează. Marginile colorate se prind în nodurile din colţ iar frîngerea în unghi ascuţit a părţii din mijloc, ca şi coloritul deosebit, dau impresia a două draperii care se strîng în lături pentru a arăta «poarta» de intrare pe sub arcul triumfal, întocmai precum, în mare, ar fi intrarea într-un altar, în care tîmpla ar juca rolul frontispiciului.

Florile marginale care întregesc decorarea frontispiciului, în alt colorit, păstrează deschiderea spre exterior, ca şi la frontispiciul evangheliei lui Luca, afară de cea din colţul din stînga, care se deschide spre frontispiciu.

VIGNETE ŞI CHENARE

Vignetele sub forma unor benzi multicolore apar la începutul predosloviei fiecărei evanghelii, cum şi la începutul distribuţiei pe capitole a evangheliei respective.

Chenarele, mai rare, închid într-o ramă subţire, prevăzută în partea inferioară cu mîner, susţinut cu mîna, epilogul unei cărţi, de obicei o însemnare cu caracter istoric, privind pe caligraf, pe cel care a plătit şi pe cel care a împodobit cu ilustraţii, data începerii ca şi aceea a sfîrşirii lucrului (anul, luna şi ziua).

O bandă înflorată şerpuind într-o formă dreptunghiulară, încadrată la cele patru colţuri cu motive florale prezintă ca vignetă *mineiul pe luna Octombrie*, din sec. XV (1770/681).

Vignetele manuscrisului 1884/795 *(Paraclise, canoane)* din sec. XVI, alcătuite din benzi colorate, împletite orizontal sau în zig-zag, prezintă şi motive florale în decorarea spaţiului rezervat lor.

Cartea de apocrife (1885/796), din sec. XVI, prezintă o vignetă stîngaci desenată, un cadru în zig-zag dublu, de culoare verde şi gălbue. Interstiţiile punctate cu puncte şi pete de culoare verzuie şi roşie spălăcită arată o factură străină şi poate tîrzie.

Tetraevanghelul dăruit Moldoviţei în 1613, de episcopul Rădăuţilor, Efrem, aflat la Suceviţa şi înregistrat sub nr. 423/I, prezintă o varietate de vignete, asupra cărora merită să ne oprim.

Vigneta de pe fila 2, pe fond vineţiu (cenuşiu-albastru) este realizată din împletirea pe vertical şi orizontal a unor benzi galbene subliniate marginal cu roşu, ca şi florile din margine colorate în galben şi verde şi decorate cu frunzuliţe de brad, grupate cîte trei. Cea de pe fila 85 este o împletitură care prezintă trei figuri în formă de inimă cu vîrful în jos, două ovale cu vîrful mai ascuţit în sus iar florile marginale larg deschise; partea superioară fiind marcată prin proeminenţe terminate cu cele trei frunzuliţe colorate.

Pe aceiaşi filă (85 v), vigneta constă dintr-o împletitură mediană care străbate şase cercuri variat colorate: vişiniu şi albastru deschis. Intre cercuri, în partea de sus ca şi în cea de jos motive variate de culoare galbenă. In colţurile de sus cîte o floare dezvoltată în formă de bucle.

Vigneta de pe fila 139 înfăţişează împletitura pe sus, în trei ovale orizontale, tăiate şi mărginite de patru ovale ascuţite, avînd vîrful în jos. Florile de la colţurile de sus sînt alcătuite din trei petale: două verzi, una cenuşie.

Vigneta de pe fila 141 este o împletitură în trei grupe, despărţite prin două ovale. Florile din colţuri sînt dispuse vertical, deschise una către alta şi colorate în galben şi verde.

Fila 227 prezintă o *vignetă* împletită în forma a patru ovale în partea de sus, patru împletituri în partea de jos, cu florile din colţuri, pe fond cenuşiu, colorate în verde şi roşu. Frunzuliţe verzi şi cenuşii grupate cîte trei ajută la decoraţie.

Pe dosul aceleeaşi file, vigneta împletită în forma a cinci ovale cu marginile de forma inimii. Benzile împletite sînt albe spre interior şi galbene, înnodate spre exterior.

Flori subţiri, în trei bucăţi, formă de inimă.

Vigneta de pe fila 291 este o împletitură care prezintă cîte două ovale legate sus, peste un altul, vertical şi ascuţit, terminat cu o floare deschisă. In colţurile de sus, două flori mai mici deschise spre vignetă iar în cele de jos alte două flori deschise spre interior.

Vigneta de pe fila 293 este o împletitură strînsă prezentînd colţuri şi forme rotunjite. Pe mijloc cruci răsturnate şi rombuleţe, toate colorate în verde, vişiniu, albastru şi roşu. Flori deschise şi curbate spre ornamentul din mijloc de deasupra vignetei, sprijinite pe un oval ascuţit. Ornamentul floral secţionat şi colorat în verde, albăstrui şi roşu.

Fila 298 prezintă o *vignetă* împletită strîns, vertical în formă de 8, alternînd cu romburi pe mijloc. Florile din colţurile de sus deschise spre exterior. O secţie într-o floare formează ornamentul din mijloc al vignetei.

Fila 307 prezintă ca vignetă un stîlp vertical, alcătuit din două benzi segmentate şi sprijinite pe un postament împletit. Cele cinci segmente sînt colorate în verde şi albăstrui, cu interspaţiile galbene iar vîrful verde.

La mijloc un nod împletit, în jur flori stilizate, deschise şi întoarse unele către altele, în jos şi în sus.

Chenarul de pe fila 290 încadrează epilogul într-o ramă cenuşie mărginită cu roşu. Mijlocul laturilor şi colţurile de sus sînt ornate cu flori deschise, flancate cu ornamente înnodate. Colţurile de jos cu ornamente înnodate. Floarea din latura de jos a încadramentului este o mînă a cărei manşetă e din petale. Mîna ţine strîns mînerul care e codiţa florii stilizate, reprezentînd cadrul, deasupra cadrului o cruce verde.

Manuscrisul a fost cîndva ferecat în coperte metalice, peste scoarţele de lemn între care au fost aşternute, pe măsura acestora, două bucăţi de mătase galbenă înfloratã. Copertele metalice lipsesc. Se mai păstrează scoarţele de lemn şi învelişul de mătase.

Mărgăritarele lui Ioan Gură de Aur.

Manuscrisul poartă în partea de jos a filei 3 însemnarea: «*A Moldoviţei este această carte*», care ar putea să fie a aceluia care acum, poate 280 de ani va fi împrumutat cartea aflată şi astăzi la Sucevița şi inventariată sub nr. 427/II.

Frontispiciul de pe fila 3, alcătuit după aceleaşi criterii şi folosind aceleaşi motive, altfel îmbinate, se prezintă astfel: şase cercuri din care patru în rîndul de sus şi două atîrnînd la capete, legate între ele şi orizontal şi vertical, sînt înconjurate de linii curbe care le triplează în mai mult de trei sferturi şi, împletindu-se între ele, dau forma a şase cruci împletite, cinci romburi şi şapte unghiuri deschise spre exterior. Arcurile marginale, ovalele din colţuri, cercurile mari, de aproape trei sferturi de arc, se leagă şi se împletesc pe albul fondului, în verde, albastru şi vişiniu.

In cele două colţuri de sus evoluiază două flori, ca două evantaie deschise spre exterior, încadrînd o floare stilizată în formă de cruce, avînd în vîrf o floare în formă de buclă, amintind pe cele două flori din colţuriile de jos ale frontispiciului. In scobitura de sub frontispiciu, deschisă sub forma poligonală atîrnă un ciucure din fire multicolore, pandantul florii stilizate în formă de cruce de deasupra frontispiciului.

Vigneta de pe prima filă este compusă din trei benzi împletite între ele, sub forma unor arcuri înlănţuite şi dispuse cu capetele în jos, avînd spaţiile colorate în vişiniu, cenuşiu, verde albastru, cu pigmenţii albi ai fondului. Deasupra o cruce stilizată, de culoarea roşie, în cele două colţuri de sus, două flori în formă de bucle iar în colţurile de jos două noduri stilizate floral.

In rîndurile ce urmează vom înfăţişa decoraţia tetraevanghelului provenit de la Moldoviţa şi păstrat la Dragomirna sub nr. 749/609, aşa cum o prezintă manuscrisul datînd din secolul al XVI, avînd ca filigran mistreţul, 280 f. în 4 şi 20 rînduri pe pagină.

Menţionăm că începutul fiecărei evanghelii cu frontispiciul, titlul şi iniţiala primului cuvînt din evanghelie este scris pe o foaie de pergament. Restul manuscrisului este scris pe hîrtie.

Tetraevanghelul nr. 749/609 provenit de la Moldoviţa. *Vig-*

neta la scara evangheliei lui Matei, realizată din împletirea a trei benzi albastre dungate cu roşu: două mai strînse în partea de jos, a treia mai largă sus, cu două lujere de flori arcuite uşor spre centru, terminate cu cîte o floare verde cu dungi de aur şi roşii, marcate cu steluţe roşii. Pe un postament, în mijloc, o cruce de aur cu raze în forma unui **X** tăiat de o cruce monograma Is. Hr. avînd în vîrf aceeaşi floare.

Inceputul evangheliei pe o filă de pergament *Frontispiciul Evangheliei lui Matei.*

Este alcătuit din opt cercuri înlănţuite, legate între ele, patru deasupra, patru dedesubt, prezentînd o uşoară scobitură în latura de jos, în mijloc. Cercurile sînt străbătute de 10 paralele oblice: 5 într-o direcţie 5 în alta, formînd romburi, unghiuri ascuţite şi cruci răsturnate întreţesute cu liniile cercurilor. Două flori ce se deschid în sus, în formă de evantaie, se arcuesc în loc, din cele două colţuri superioare. Pe un postament central o cruce de aur cu monogramele $\frac{IS}{N}\left|\frac{HS}{K}\right.$ cu steluţe roşii în vîrf (ace de brad).

Din colţurile de jos se înalţă vertical, ceva mai înaltă, în dreapta, o floare pe fond albastru — mărginită cu aur ce se termină cu o buclă. In stînga aceeaşi floare, uşor înclinată spre exterior.

In partea inferioară, în mijloc, în scobitură, un ciucure. Liniile trase cu albastru, mărginite cu dungi de aur, interstiţiile cu vişiniu şi verde, prea puţin pigmentate cu albul fondului.

Titlul cu aur, din capitale înalte, de tăietură elegantă.

Iniţiala K, de aproape 10 cm. înălţime, este realizată din linii roşii, mărginite cu linii de aur, marcată cu inele albastre şi spre extremităţi cu linii albastre.

Interstiţiile umplute cu verde, proeminenţele marginale cu ace de brad (steluţe) albastre, cîteva roşii, cîteva verzi.

Evanghelia lui Marcu.

Prima filă de pergament.

Frontispiciul străbătut de 10 oblice paralele în sens contrar, rezemate pe două marginale, trase cu linii roşii, mărginite de dungi aurii, cu interstiţile alternînd cu verde şi albastru, pe alocurea galben; cu marginile chenarului verzi, pigmentate cu albul fondului. Din trei colţuri: două de sus, evantaie deschise în sus, unul în stînga, jos, evantai deschis spre frontispiciu.

In dreapta, jos, aproape vertical, se înalţă ca o floare stilizată un fel de sfeşnic stilizat, terminat în forma unei cupe cu marginile resfrînte în afară, din al cărei mijloc răsare ca o flacără galbenă, o limbă de aur.

In mijlocul frontispiciului, sus, sprijinită pe un oval susţinut de o bandă ce flutură în lături, crucea bizantină, de aur, cu o prelungire, tot ca o cruce, în sus.

In jur ace de brad de culoare verde, alternînd cu roşu şi albastru.

Titlul din capitale înalte şi elegante, de aur.

3, iniţiala de început, pe fond albastru, mărginit de dungi

de aur, marcat cu inele şi liniuţe de culoare roşie şi decorat cu ace de brad roşii şi foarte puţin verzi.

Vigneta de început a evangheliei lui Marcu pe fond albastru, mărginite cu roşu, cu interstiţii de aur şi verde, cu proeminenţe roşii, punctate cu verde şi marcate cu steluţe albastre, verzi şi galbene. In colţuri cîte o floare deschisă în două, o ramură arcuindu-se spre interior.

Cruce latină de aur pe o proeminenţă din mijloc, avînd în vîrf o steluţă albastră, din vîrful căreia se continuă alte trei steluţe roşii.

Vigneta care precede predoslovia este realizată din împletitura a două benzi de aur, între ale cărei împletituri apar 16 inele, la cele două capete cîte o buclă iar de jur împrejur şi între inele steluţe, V, de culoare albastră, ca şi centrele inelelor.

Evanghelia lui Luca.

Vigneta capitalelor este realizată din patru benzi strîns împletite, într-un cadru albastru. Benzile de culoarea fondului sînt străbătute de o dungă de aur şi mărginite de două dungi roşii. Ele se termină la colţurile de sus prin două bucle albastre arcuite în loc iar în partea de jos cu două flori, abia deschise. Proeminenţele rotunde de pe latura de sus şi de pe cea de jos sînt marcate cu steluţe albastre iar golurile cu steluţe roşii.

Vigneta predosloviei este realizată din împletirea a două benzi aurii, mărginite de alb şi roşu, strîns împletite şi străbătînd un lanţ de 11 inele legate între ele, de culoare albastră, mărginite de dungi subţiri, roşii, cu proeminenţe rotunde, roşii, marcate cu steluţe albastre, alternînd cu roşu.

In centru, pe o decoraţie ca o banderolă roşie, o fundă ce flutură, crucea latină cu X, surmontată de o floare în forma unei cupe deschise ; în jur, steluţe albastre. La cele două colţuri, arcuite în semicerc, două flori în secţiune, cu fond albastru şi cîte o petală roşie, înălţîndu-se ca o aripă, iar alta redusă şi arcuită în jos.

Titlurile în capitale roşii, uşor îngropate.

Iniţiala Λ în roşu cu ornamentele genului, în roşu.

Evanghelia lui Luca.

Frontispiciul este compus din patru cercuri duble : două sus, două jos, o scobitură în alte două cercuri centrale, cinci oblice paralele într-un sens, cinci în sens contrar, dînd romburi, unghiuri deschise şi cinci răsturnate trase cu albastru pe fondul pergamentului, cu marginile aurite, cu interstiţiile umplute cu roşu şi verde în chip alternativ : prezintă la cele două colţuri superioare cele două evantaie deschise în sus, cu petale de culoare verde, albastru, roşu pe fondul filei cu pigmenţii acestui fond, iar în jurul frontispiciului o împletitură ca a unui lănţuc albastru.

Pe o bază împletită ca un ştergar ales în mijloc, se înalţă crucea de aur, surmontată de o floare albastră cu trei petale marcată cu două cercuri roşii şi terminată la vîrfuri cu steluţe roşii. Marginea chenarului e roşie.

Scobitura din latura de jos a frontispiciului are forma aproape a unui dreptunghi. In colţul stîng, o floare ca o buclă

în cel drept, o floare marcată la bază cu un inel roşu, o împletitură mai sus, o cruce roşie dungată cu aur şi o cupă ca de floare albastră cu roşu, sus de tot.

Titlul este din capitale de aur, tăiate elegant.

Iniţiala II. Un cadru vertical cu proeminenţe spre interior de culoare roşie pe fond alb, cu dungi de aur, un spaţiu cu unghiuri, spre exterior, umplut cu verde, o margine roşie cu dungi de aur pe fond alb. Bazele şi extremităţile de sus împletite. Steluţe roşii şi albastre.

Evanghelia lui Ioan.

Vigneta capitalelor. Cadru verde pigmentat. Două benzi albastre împletite în forma de **8**, legate prin inele pe fond galben, cu margini roşii, cu interstiţiile vişinii, cu pigmenţii daţi de albul fondului.

Vigneta predosloviei. Pe un cadru verde se împletesc două benzi albastre în zig-zag, pe fond alb, mărginite de dungi roşii, avînd vîrfurile marcate prin steluţe roşii.

In colţurile de sus, două flori cu două bucle verzi, pigmentate, iar în celelalte două colţuri de jos, două flori deschise.

Frontispiciul evangheliei lui Ioan.

Cadru dreptunghiular, pigmentat cu roşu, pe fondul pergamentului, 14 cercuri din linii roşii mărginite cu aur împletite strîns: cinci deasupra cu interstiţii albastre, cinci dedesubt cu interstiţii verzi, 4 (două de o parte, două de alta) a scobiturii verticale şi înguste, în care apare un ciucure tricolor. Obişnuitele evantalie întoarse în sus, floarea terminată cu buclă, în colţul din stînga de jos, o alta verticală cu cruce roşie, frunze şi sus floare deschisă, ca o cupă.

Deasupra unui romb, pe un vîrf cu două flori deschise şi întoarse în jos, se înalţă în mijlocul frontispiciului, crucea bizantină de aur, surmontată de o floare deschisă amintind, motivul întrebuinţat.

Steluţe * albastre şi roşii de jur împrejur.

Titlul din capitale înalte de aur.

Iniţiala B, cu bucla mare, de jos, în tregită cu un evantai deschis, cu patru petale pigmentate cu alb (albastru, roşu, verde, roşu), acoperite sus de o frunză albastră, cu pigment negru. Dedesubt o floare deschisă în formă de crin roşu cu dungi de aur.

Bara verticală din două linii (una albastră şi una roşie) mărginite de aur, din două bucăţi. Bucla superioară închide o spirală roşie, aurie, pe fondul pergamentului; în jur steluţe roşii şi albastre, în colţul din stînga o floare albastră.

III. — LEGĂTURA MANUSCRISELOR ÎN SCOARŢE DE LEMN. MOTIVE ORNAMENTALE PE ÎNVELIŞUL DE PIELE.

Greutatea procurării materialului de scris şi timpul îndelungat ce se cerea pentru scrierea şi împodobirea unui text religios, raritatea caligrafilor şi costul prea ridicat, în raport direct cu truda depusă pentru confecţionarea unui atare manu-

scris, au impus o grijă deosebită în păstrarea unor atari odoare. De aci preocuparea ca aceste manuscrise să fie legate în învelișuri deosebite care să le ocrotească la multă folosire, la care erau supuse cărțile religioase, cum și sarcina specială dată eclesiarhilor din mănăstire de a prefira foile cărților ca să nu se lipească între ele și de a le păstra la loc uscat, de a le feri de șoareci etc.[2]).

Coalele erau cusute cu sfoară groasă, de cînepă sau de in, una de alta iar la cotor, la mijloc și la cele două capete, de sus și de jos, ale cărții, se adăgau trei benzi mai late de țesătură de fire din același material, care se lipeau de cele două scoarțe de lemn. Pentru ocrotirea învelișului de piele, la deschiderea cărților, ca și pentru rezistența la efortul și greutatea atîtor file, la care se adăuga și tensiunea la care era supusă cartea din cauza greutății scoarțelor de lemn, cîteodată ferecate și în plăci metalice, se mai constată la cele două capete, la cotor, cîte o bentiță, țesută în patru și în șase ițe, de obicei colorată în verde sau albastru, roșu și alb sau galben, care lega cele două scoarțe de lemn, și lua asupra sa toată greutatea cărții, descărcînd astfel învelișul de piele de această sforțare repetată și dăunătoare.

Scoarțele de lemn erau de obicei de tei, pentru motivul că este o esență ușoară și placa e netedă, mai rar de fag sau de stejar, și destul de rar, de brad. Grosimea plăcilor era de aproape un centimetru și se scobea de cele mai multe ori pe cele trei părți libere, pentru ca învelișul de piele să aibă o rezistență în plus prin presarea pielei în acest șănțuleț, care dădea astfel două margini, deci două linii de rezistență la întindere. Marginea învelișului de piele tăbăcită, de culoare cafenie deschisă, mai rar închisă, se resfrîngeau și se lipea pe cele trei părți interioare ale scoarțelor de lemn.

Pentru a păstra formatul cărții se prevedeau închizători de piele în față, de obicei două care constau din benzi de piele împletite în trei, legate de scoarța din spate și prevăzute la capete cu plăci metalice. Aceste plăci metalice erau găurite și se prindeau de cuiele de metal sau de os, fixate în șanțul sau pe muchia copertei din față și astfel cartea, după întrebuințare, se închidea și se păstra în forma normală de la început.

Motivele ornamentale de pe învelișul de piele al celor două scoarțe de lemn sînt de obicei lineare, dar sînt îngemănate și cu motive florale și chiar cu motive zoomorfice.

Negativele acestor motive se săpau în metal și se aplicau încălzite pe pielea scoarțelor de lemn, rămînînd astfel imprimate pentru totdeauna.

Din motivele principale derivau uneori altele pe care le putem ușor recunoaște descompunîndu-le și reconstituindu-le în comparație cu originalele.

Motivele lineare constau de obicei din trei linii drepte paralele, marcate la capete și la mijloc cu două cerculețe: unul

---

2) Emil Vîrtosu, *Eclisiarhul păstrătorul arhivelor mănăstirești*, în rev. „Biserica Ortodoxă Romînă", anul LXXIX nr. 11-12, Noiembr.-Dec. 1961. p. 1053.

înscris în celălalt. Aceste linii formează cadrul principal al copertelor și delimitează și panouri interioare ale copertelor. Deseori cadrele sînt despărțite în panouri mai mici, de forme variate (romburi și triunghiuri), prin împărțirea cadrului principal cu ajutorul aceloraşi linii, dispuse în cruce dreaptă sau în cruci răsturnate.

Un alt motiv, tot linear, folosit pentru împodobirea chenarelor și a cadrelor de pe învelișul de piele al scoarțelor de lemn este linia șerpuită în felul literei latine S, prima așezată normal și a doua, întoarsă S, dînd forma cifrei 8 sau a literei slave ѕ, deschisă și ornată în partea de jos, la mijloc și în partea de sus.

La aceasta se adaugă la mijloc și la capete cele trei forme de romb, care grupate în jurul unui punct central, amintesc și floarea de crin stilizată.

Motivele florale.

Printre cele mai răspîndite motive florale este floarea de crin care constă dintr-un cerculeț de bază, din care se înalță trei petale alungite, cea din mijloc fiind mai lungă. In cusăturile populare acest motiv decorativ cu care începeau a învăța fetele să coasă, poartă numele de talpa gîștei, avînd o ușoară nuanță de ironie pentru fetele care nu izbuteau să dea lucruri reușite nici după trudă îndelungată.

Un alt motiv floral, care la origine este linear, constă dintr-un pătrat în care sînt înscrise, în jurul unui punct central, alte opt puncte, dispuse în cruce dreaptă și în cruce răsfirată. Ușor alungite în exterior micile cerculețe pline devin petalele unei flori al cărui centru este punctul central de care am vorbit.

Cîteodată floarea aceasta în formă de cruce prin patru petale alungite, în jurul punctului central, așezate în cruce dreaptă iar celelalte patru dispuse în cruce răsturnată și tot în jurul punctului central au o formă rotunjită și sînt de proporții mai mici.

In domeniul linear, acest motiv ar da o cruce dreaptă peste o cruce răsturnată, într-un patrulater, de forma aproximativă a unui patrat.

Ca motiv floral ea amintește floarea soarelui foarte răspîndită ca motiv în argintul candelelor brîncovenești și derivînd din însuși soarele, motiv asiatic, pe care îl întîlnim pe scuturile sfinților noștri, în picturile murale.

Motivele zoomorfice.

Fac parte din despărțămîntul zoologic; cel avicol și din cel animalier. Ele amintesc străvechi motive din arta păgînă ajunse la popoarele din jurul Mediteranei, la rang de embleme și simboluri.

Este vulturul roman, vulturul bicefal bizantin și taurul cu capul întors, motiv oriental. De obicei aceste motive sînt înscrise în medalioane, în formă de cerc sau romburi, pe romburi apare mai ales vulturul bicefal care de obicei este arătat de față și care se încadrează mai bine în romb, prin forma sa alungită.

Motivele lineare, florale și zoomorfice apar și împreună, fiind distribuite după forma lor, în jurul punctelor de întîlnire

ale liniilor, în spaţiile libere, create de întîlnirea acestor linii, în cadrele din jurul panourilor şi în chenarele intermediare de sus şi de jos, dintre panoul mare şi panoul sau panourile centrale. De reţinut: coperta din faţă era mai bogat împodobită decît cea din dos.

Distribuirea motivelor pe manuscrise.

Motivul S dublu, sau doi S încrucişaţi, apare pe scoarţele mineiului de pe luna Octombrie (1770/681), sec. XV.

Motivele combinate (linear, floral şi zoomorfic) le găsim pe scoarţele mineiului pe Septembrie (1771/682), din sec. XVI; pe scoarţele *sbornicului* (1773/684), din sec. XVI; pe scoarţele *octoichului* (1774/685), din sec. XVI; pe scoarţele *tetraevanghelului* (1776/687), din sec. XVI; pe scoarţele *sbornicului* (1789/800) din sec. XV.

La acest manuscris scoarţa din dos, caz destul de rar, este împodobită la fel cu cea din faţă.

Sbornicul 1795/706, din sec. XV prezintă ca motive decorative pe învelişul de piele ornamentul în forma a doi S încrucişaţi, orizontal şi vertical, vulturul bicefal, floarea cu opt petale care aminteşte floarea soarelui, floarea cu trei petale, amintind crinul, avînd cîteodată la baza codiţei, două spirale răsucite în afară.

Cercetînd paralel diverse legături şi analizînd motivele ornamentale imprimate pe diverse învelişuri de piele ale manuscriselor, am putut constata multe apropieri dar şi destule variante, datorite iscusinţei meşterului în căutare de noutăţi şi de ieşire din comun.

Ca şi în ornamentaţia frontispiciilor a literelor şi a chenarelor şi vignetelor, meşterul legător nu s-a mărginit la o reproducere sterotipă a modelului, ci a căutat îmbunătăţirea şi îmbogăţirea cu alte elemente care să dea şi măsura talentului şi ingeniozitatea sa.

Şi dacă, precum propune I. Iufu, prototipul a pătruns de la mănăstirea Studion, de lîngă Constantinopol, în Moldova, în timpul lui Alexandru cel Bun, derivatele lui, prin talentul artiştilor moldoveni au întrecut originalul, atît în ce priveşte decorarea cu frontispicii, titluri, vignete, chenare etc. a interiorului cît şi decorarea învelişului de piele cu motive originale derivate şi combinate de meşterii din Moldova şi desigur şi de cei din Ţara Romînească.

Pentru ilustrarea celor expuse vom începe cu motivele aflate pe capetele *sbornicului* 1813/724, din sec. XV, provenit de la mînăstirea Studion precum arată o însemnare din josul filei 35.

Motivul folosit la împodobirea învelişului de piele provenind din încrucişarea a doi S (literă latină) care dă forma cifrei 8, sau a literei cilirice 8.

Al doilea motiv este vulturul bicefal înscris în romb.

Iată acum un manuscris — *Paraclise şi canoane*, (1884/795), din sec. XVI, scris în Moldova şi provenind de la Ruşi-Moldoviţa, desigur din acelaşi fond, Moldoviţa. Învelişul de piele al scoarţelor de lemn de tei este împodobit cu aceleaşi motive, la

care meşterul moldovean a adăugat încă două: floarea cu opt petale dispusă într-un patrulater (floarea soarelui) şi floarea cu trei petale pornind de la un inel (crinul).

Trebuie să mai arătăm că vulturul bicefal este înscris într-un pătrat şi că, pentru a corespunde ca poziţie, meşterul l-a aşezat înclinat spre colţul din dreapta parcă gata de zbor, aşa fel că dacă schimbi poziţia în unghi a patratului, vulturul pare înscris tot în romb.

Un alt manuscris — *Acatistier şi ceaslov* — (nr. 1904/845), din sec. XVI, scris tot în Moldova şi provenind tot de la Vatra Moldoviţei prezintă ca motive decorative ale învelişului de piele aceiaşi 2 S încrucişaţi, floarea cu trei petale legate de un inel, amintind floarea de crin iar în locul vulturului bicefal, vulturul obişnuit.

Mineiul pe luna Aprilie no. 1882/793, din sec. XIV, provenind de la Vatra Moldoviţei, înfăţişează numai motivele florale pe lîngă cei doi S încrucişaţi: floarea cu opt petale într-o formă aproape dreptungiulară şi floarea cu trei petale şi un inel, amintind crinul.

Pe copertele sbornicului no. 1880/791, din sec. XV, aflăm motive decorative noi: *taurul* cu capul întors spre spate, într-un medalion, crucea înscrisă în cerc, împreună cu o altă cruce mai mare, pe lîngă *floarea* cu opt petale, floarea soarelui.

Cartea cu apocrife, nr. 1885/716, din sec. XVI prezintă pe lîngă alte motive, *2 S încrucişaţi* şi întregiţi cu cercuri şi ovale, *crucea* înscrisă în cerc avînd în spaţiile unghiulare dintre braţe trei C = S, ceea ce ar putea însemna: Sfînt, Sfînt, Sfînt, care apar între braţele crucilor răsturnate de pe ripidele arhanghelilor.

Motive derivate din altele.

Scoarţele *tipicului Sfîntului Sava* (1902/813), din a doua jumătate a secolului al XIV, prezintă două motive evoluate şi anume: din patru S împletiţi ies doi 8 legaţi între ei; floarea cu opt petale evoluată în sensul că patru petale unite cap la cap, în diagonală, dau crucea răsturnată iar din cercul central răsar două tulpini, la ale căror capete se deschid două flori.

Învelişul de piele al scoarţelor *mineiului pe August*, nr. 1818/729, din sec. XVI, oferă un motiv nou, derivat din cei doi S afrontaţi la unul din capete. Forma acestui motiv aminteşte lira, instrument muzical cu coarde, cu vîrful în jos.

Varlaam şi Ioasaf (1849/760), din sec. XVI, înfăţişează pe îmbrăcămintea de piele roşcată, două motive florale. Primul, o floare deschisă în zece petale, dispuse în dreptunghi, cinci de o parte, cinci de alta, a unei benzi orizontale, altul cu acelaşi număr de petale, dispuse în jurul unui punct central şi înscrise într-un oval.

Motive deosebite.

Palia din sec. XV (1817/728), scrisă în Moldova, are învelişul copertelor decorat cu motive pe care nu le-am mai întîlnit pînă acum. Scoarţele sînt de fag. Decoraţia învelişului de piele înfăţişează trei chenare marginale verticale, două orizontale (unul sus şi unul jos), încadrînd un panou central, mărginit de două benzi care prezintă ca motive decorative, în medalioane:

păsări stilizate, şerpi stilizaţi, flori şi stele. Într-un panou mai mic din mijloc se prezintă un alt motiv nou: o floare înscrisă într-un romb.

Scoarţa din spate prezintă aceleaşi motive.

Legături tîrzii.

Din cauza prea marei întrebuinţări unele manuscrise şi-au pierdut vechile coperte, care au fost înlocuite spre sfîrşitul secolului al XVIII prin altele mai subţiri, teşite spre cele trei margini exterioare.

Decorarea învelişului de piele, neagră de obicei, a suferit şi el de pe urma înnoirii la unele decoraţia constă dintr-un chenar marginal avînd ca motiv o tulpină subţire de plantă, şerpuitoare cu frunze şi flori de asemenea subţiri. În mijlocul copertei este imprimată în adîncime, pe foiţă de bronz, o icoană. (Manuscrisele 1783, 1808, 1824, 1858, 1873, 1913), aceste din urmă în scoarţe de fag.

O altă serie de manuscrise, avînd o icoană în mijlocul copertei, prezintă în cele patru colţuri cîte o floare bogată, stilizată. Un cadru de linii subţiri mărgineşte coperta. (Manuscrisele 1794, 1799, 1800, cu coperta teşită).

Dintre manuscrisele care au aparţinut Moldoviţei, se mai păstrează la această mănăstire unul singur şi anume o psaltire dăruită în 1613-1614 de episcopul Efrem, cel care a pus să se construiască şi clisiarniţa în timpul păstoriei sale,[3]) astăzi restaurată.

Despre această psaltire împodobită cu decoraţiuni în care aurul abundă este a se vedea, în cuprinsul revistei articolul lui I. Iufu.

Între cele care au aparţinut Moldoviţei este *tetraevanghelul* dăruit de Ştefan cel Mare la 1498, astăzi la Moscova[4]) şi *liturghierul* din 1616 astăzi aflat în Jugoslavia.

A fost scris de Epifanie ieromonahul pentru episcopul Efrem şi a fost descris mai înainte[5]).

Tetraevanghelul lui Ştefan cel Mare a fost scris în mănăstirea Neamţ de monahul Teodor Mirişescul pe care îl mai cunoaştem şi din alte lucrări[6]).

În sfîrşit, o singură filă cu data 7133 Septembrie 22 (1624) şi cu monograma episcopului Efrem, care a făcut parte dintr-un octoich, se păstrează în biblioteca Academiei R. P. R. (Cf. I. Iufu în numărul de faţă)..

Pe lîngă manuscrisele cu indicaţia certă că au aparţinut Moldoviţei, I. Iufu mai adaugă încă trei ca probabile (n-rele 758, 773 şi 776).

Cred că am mai putea adăuga la cele probabile, manuscri-

---

3) *Idem, ibid.* p. 63.

4) *Repertoriul monumentelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1958, p. 408, nr. 158.

5) *Din vechile schimburi culturale dintre romîni şi jugoslavi*,, în Cercetări literare III, Bucureşti, 1939, p. 169 (cf. I. Iufu în cuprinsul acestui număr).

6) N. Iorga, *Les Arts mineurs en Roumanie*, I, 1934, p. 45 ; Victor Brătulescu, *Miniaturi şi manuscrise din Muzeul de Artă religioasă*, Bucureşti, 1939, p. 14, şi 116.

sele descrise în cuprinsul studiului de față și provenite de la bisericile din Ruși Moldovița și Ruși pe Boul, din nemijlocita apropiere a Moldoviței (No 1800/711, 1835/746, 1884/795 și 1793/804).

Din comparația fugară a inițialelor, a titlurilor, literelor și a decorațiunilor și chiar a legăturilor de piele, manuscrisele nr. 1813/724 (Sbornic din sec. XV, provenit de la mănăstirea *Studion*, de lîngă Constantinopol; 1789/700 (Sbornic din sec. XV, scrisă în Moldova, 1795/706, Viețile sfinților sec. XV, scrise probabil la Constantinopol, 1796/707; *Regulile monahale ale Sf. Vasilie cel Mare)* s-au putut constata multe apropieri și înrudiri în ce privește felul de a împodobi, folosirea anumitor motive, îmbinarea acestora, coloritul, ductul literelor etc.

ÎNCHEIERE

Rezumînd cele expuse mai sus, după analiza de amănunt a manuscriselor aflate în biblioteca și muzeul mănăstirii Dragomirna și Sucevița, cred că se poate ajunge la concluzia că strălucitele modele ale împodobirilor manuscriselor ce se aflau în bibliotecile Constantinopolului, înainte de cucerirea turcească din 1453, au putut să iradieze și să servească drept model pentru cei care se osteneau prin mănăstirile din jurul cetății împărătești.

După unii învățați au pierit în flăcări circa 300.000 de manuscrise la căderea Constantinopolului, ceea ce este desigur o pagubă tot așa de mare ca și aceea a incendierii marii biblioteci din Alexandria.

Printre mănăstirile apropiate de Constantinopol, apare și mănăstirea Studion de unde a venit și *Sbornicul* scris în secolul al XV-lea (1813/724).

Împodobirile filelor cu frontispiciu, cu inițiale și titlu, ca și împodobirile învelișului de piele al scoarțelor au putut servi ca model caligrafilor, tahigrafilor și legătorilor moldoveni, care au interpretat modelele, le-au îmbogățit și au realizat astfel opere de artă superioare originalului.

Comparate cu exemplarele străine similare, învățații străini și romîni au recunoscut superioritatea modelelor romînești, încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea [7]).

Am putut constata din această comparație și din altele cu alte exemplare asemănătoare că părerea lui Ioan Bogdan, împărtășită și de alți învățați străini, cum că modelele romînești sînt superioare din punct de vedere artistic, modelelor străine, este îndreptățită.

Împărțind pe categorii manuscrisele cercetate, vom afla tabelul de mai jos :

---

7) Ion Bogdan, *Evangheliile de la Homor și Voroneț*, în Analele Academiei Romîne, Memoriile Secției Istorice, S. II, tom. XXIX, p. 645; Victor Brătulescu, *o. c.*, p. 139.

I. MINEE

Nr. crt.	Nr. inventar	Luna	Sec,
1.	1771/682	Sept.	XIV
2.	1827/738	Aprilie	XIV
3.	1882/793	Aprilie	XIV
4.	1770/681	Octombr.	XV
5.	1775/686	Iulie	XV
6.	1783/694	Mai-iunie	XVII
7.	1794/705	Octombr.	XV
8.	1798/709	Mai	XV
9.	1799/710	Septembr.	XV
10.	1824/735	Decembr.	XV
11.	1855/766	Iunie	XV
12.	1858/769	Februarie	XV
13.	1873/784	Noembrie	XV
14.	1804/715	Ianuarie	XVI
15.	1872/753	Pe tot an.	XVI
16.	1878/729	August	XVI

PE SECOLE

Sec. XIV . . . 3
„ XV . . . 10
„ XVI . . . 2
„ XVII. . . 1
Total 16

II. SBORNICE

1. 1789/700 . . . XV
2. 1795/706 . . . XV
3. 1813/724 . . . XV
4. 1773/684 . . . XVI
5. 1828/739 . . . XVI
6. 1911/822 . . . XVI

PE SECOLE

Din sec. XV . . 3 ex.
„ „ XVI . . 3 „
Total 6 ex.

III. TETRAEVANGHELE

1. 1776/687 . . . XVI
2. 1870/781 . . . XVI
3. 1903/1814 . . XV
4. Moscova . . . 1498
5. 794/954 . . . XVI
6. Sucevița . . . 1613

Sec. XV. . . . 2
„ XVI . . . 3
„ XVII . . . 1
Total 6

IV. OCTOICHURI

1. 1774/685 . . XVI
2. Academie . . 1635
3. 1909/820 . . 1743 (mic)

Sec. XVI . . . 1
„ XVII . . . 1
„ XVIII . . . 1
Total 3

V. PENTICOSTARE

1. 1808/719 . . . XVI
Total 1

VI. PALIA

1. 1817/728 . . . XV
Total 1 ex.

VII. VARLAAM ŞI IOASAF

1. 1849/760 . . . XVI
Total 1 ex.

VIII. CARTE DE APOCRIFE

1. 1885/796 . . XVI
Total 1 ex.

IX. IRMOLOGHIOANE

1. 1886/797 . . XV-XVI
Total 1 ex.

X. TIPIC SF. SAVA

1. 1902/813 . XIV a doua jum.
Total 1 ex.

XI. CEASLOAVE

1. 1915/824. . . 1596
Total 1 ex.

XII. ACATISTIER ȘI CEASLOV

1. 1904/815 . . XVI
Total 1 ex.

XIII. LITURGHIERE

1. 848 . . . 1641
2. În Iugoslavia . . 1616
Total 2 ex.

XIV. PSALTIRE

1. la Moldoviţa . . 1614
Total 1 ex.

XV. MĂRGĂRITARELE SF. IOAN

1. la Sucevița . . 1
Total 1 ex.

XVI. CUVÎNTĂRI

1. Sf. Vasile 1796/757 XV
2. Sf. Grigore 1883/714 XV
Total 2 ex.

În total sînt 44 de manuscrise de conţinuturi diverse care împărţite pe secole dau profilele acestea :

I. Minee . . .	16	IX. Irmologhioane . .	1
II. Sbornice . .	7	X. Varlaam și Ioasaf .	1
III. Tetraevanghele .	5	XI. Ceasloave . .	1
IV. Octoichuri . .	3	XII. Acatistier și ceaslov .	1
V. Penticostare . .	1	XIII. Liturghiere . .	1
VI. Palia . . .	1	XIV. Psaltiri . . .	1
VII. Carte cu apocrife .	1	XV. Mărgăritarele Sf. Ioan	1
VIII. Tipic Sf. Sava ,	1	XVI. Cuvîntări . . .	1

Sec.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	Total
XIV	3	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	
XV	10	4	1	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1	2	
XVI	2	2	3	1	1	–	1	1	–	–	1	1	–	–	–	–	
XVII	1	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1	–	–	
XVIII	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Total	16	6	5	3	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	44

În fondul Moldoviţa cred că se cade a fi incluse și manuscrisele provenite din satele Rușii Moldoviţei și Rușii pe Boul din preajma mănăstirii amintite, de unde au putut ajunge cu ușurinţă în trecut, manuscrisele aflate în bisericile acelor sate.

În rîndul acestora intră : *Triodul* nr. 1793, aflat la Ruși pe Boul ;

Tetraevanghelul nr. 1779/690, din sec. XVI ;

*Tetraevanghelu*l nr. 1800/711, din sec. XVI ;

Cartea de acatiste și paraclise nr. 1835/746, din sec. XVI ;

Cartea de paraclise și canoane nr. 1884/795, de la Rușii Moldoviţei.

MOTIVE COMUNE IN DECORAŢIA MANUSCRISELOR ŞI A MOBILIERULUI DE LA MOLDOVIŢA

S-a observat cu drept cuvînt că în decorarea mobilerului Moldoviţei, mai ales la jilţul lui Petru Rareş şi la stranele bisericii mari meşterii au împrumutat motive decorative din «sculptarea pietrelor de mormînt, a picturii şi a ceramicei ornamentale» [8]).

Acelaşi lucru se poate spune şi despre înrîurirea motivelor aflate în manuscrisele de la Moldoviţa de la care desigur că s-au inspirat meşterii care au sculptat mobilierul de acolo.

Între aceste motive aflăm cercurile duble repetate pe spateaza jilţului lui Petru Rareş, străbătute de zig-zagul de asemenea dublu care se împleteşte cu cercurile, dînd naştere la romburi, unghiuri şi cruci răsturnate pe care le cunoaştem din frontispiciile atîtor manuscrise care au aparţinut odinioară Moldoviţei.

Tot aşa rozeta, închisă de motivul funia împletită, care aminteşte «roata şi roza vînturilor» dar aminteşte în primul rînd soarele, străvechi motiv asiatic, din care a derivat şi roata şi rozeta şi floarea soarelui, pe care o aflăm stilizată şi în manuscrisele Moldoviţei, dar mai ales în medalioanele înscrise în stelele cu nouă colţuri, la rîndul lor înscrise şi ele în cercurile care decorează spetezele şi marginile verticale ale jeţului.

CONCLUZII

Din cele înşirate pînă aici putem trage concluzia că Moldoviţa în pitoreasca şi liniştita ei aşezare a adăpostit centrul de cultură artistică încă din secolul al XV-lea care a continuat şi în secolele următoare. Dovada o fac pentru început şi pentru secolele XVI, XVII şi XVIII manuscrisele caligrafiate şi frumos împodobite.

Secolul al XVI-lea le adaugă arhitectura lui Petru Rareş, pictura exterioară şi interioară a marilor zugravi din epocă, sculptarea în piatră şi în lemn a altor mari meşteri.

La ansamblul arhitectural din secolul al XVI-lea a lui Petru Rareş, episcopul Efrem a adăugat în secolul XVII clisiarniţa din latura de vest iar fondul manuscriselor l-a îmbogăţit cu o *psaltire* scrisă şi bogat împodobită, pe pergament, în 1614, un *tetraevanghel* scris şi împodobit pe hîrtie, în 1613, un *octoich* pe pergament, purtînd data 7133 Sept. 22 (1624), din care nu se mai păstrează decît fila cu însemnarea, la Academia R. P. R.

În Moldoviţa, în anul 1616 a scris din porunca episcopului Efrem, un liturghier, ieromonahul Epifanie.

Liturghierul a fost dăruit de episcopul Efrem «episcopu-

---

8) Şt. Balş şi Corina Nicolescu, *o. c.*, p. 116. O replică a jilţului lui Petru Rareş, lucrată de părintele Moraru de la Putna a fost cumpărată, pentru fostul muzeu de artă religioasă, de fostul preşedinte al Comisiunii Monumentelor istorice, regretatul profesor N. Iorga.

lui Iosif al Pojarevaţului, care la rîndul său l-a dăruit mănăstirii Siştovaţ, în 1627» (Articolul I. Iufu în cuprinsul revistei).

Episcopul Efrem odihneşte somnul cel lung în gropniţa (camera mormintelor) bisericii mari a mănăstirii Moldoviţa.

Revenînd asupra discuţiei privitoare la ornamentaţia jilţului lui Petru Rareş trebuie să adăugăm că G. Balş vede ca loc de origine al motivelor ornamentale, nordul Ungariei sau al Ardealului, la care se adaugă un amestec de înrîuriri otomane şi bizantino-romanice. N. Iorga îi opune ideea popularizării elementelor culte din ornamentaţie şi trecerea acestor elemente în sculptura în lemn, de unde apoi meşterii care le-au folosit la împodobirea obiectelor casnice, le-au aplicat şi la stranele din biserici şi deci şi la jilţul lui Petru Rareş de la Moldoviţa [9]).

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

---

9) G. Balş, *Bisericile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, anul 21, (1928), pp. 307-309 ; N, Iorga, *Les Arts mineurs en Roumanie*, II, Buc. 1936, p. 10, fil. 3.

EPITAFELE ŞI LUCRĂRILE BISERICEŞTI DE ARTĂ DE LA MĂNĂSTIREA MOLDOVIŢA

Mănăstirea Moldoviţa, ca una din cele mai vechi ctitorii moldovene, a fost şi ea «miluită» cu dărnicie de voievozi şi credincioşi, cu diferite odoare şi obiecte de cult, unele dintre ele adevărate opere de artă. Intre mănăstirile moldovene, Moldoviţa n=a fost bine înţeles, mai veche decît Mănăstirea Rădăuţului, înfiinţată şi dezvoltată lîngă cripta Bogdanizilor şi Muşatinilor, îndată după zidirea ei de către Bogdan cel Bătrîn, ci este mai degrabă contemporană cu Mănăstirea Neamţ şi Bistriţa.

Moldoviţa ia o deosebită amploare pe vremea ctitorului ei cel dintîi, adică a voievodului Alexandru cel Bun, care=i întregeşte domeniile stăpînite în anul 1410 [1]) şi pune temelia materială a înfloririi sale. Numai cu aceste posibilităţi materiale, asigurate de larga dărnicie a ctitorilor, mănăstirile moldovene au putut deveni în vremea lor, adevărate focare de cultură şi tezaure de artă, favorizînd diferitele îndeletniciri călugăreşti : copierea de manuscrise, ateliere de ţesături şi broderii, ateliere de pictură şi de sculptură în lemn, confecţionarea de obiecte de cult din diferite stofe, argint şi aur etc. [2]).

Fără îndoială şi la Mănăstirea Moldoviţa s=au înfiinţat, pe lîngă mănăstire şi au funcţionat atelierele de meşteşugari, care au împodobit, în primul rînd, ctitoria lor. Apoi ctitorul Alexandru cel Bun a înzestrat, de bună seamă, cu odoarele şi obiectele necesare noul aşezămînt. Şi daniile credincioşilor s=au îndreptat, la început, tot spre puţinele ctitorii moldovene. Abia mai tîrziu, cu zidirea Putnei [3]), apoi a Suceviţei [4]), daniile se vor îndrepta spre acele mănăstiri care vor deveni mai înstărite decît Moldoviţa.

Intre timp, însă, Moldoviţa sufere de pe urma unei alunecări de teren, care dărămă vechea ctitorie a lui Alexandru cel Bun, pe la începutul veacului al XVI=lea, sub primii urmaşi a lui Ştefan cel Mare [5]). Alegînd un alt loc, mai sigur, Voievodul Petru Rareş a clădit noua Moldoviţă în anul 1532 şi a înzestrat=o cu alte odoare

---

1) Cf. Ştefan Balş şi Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, Bucureşti, Ed. Tehnică, 1958, p. 11.

2) A se vedea şi istoricul acestor manifestări mai pe larg la : Al. Bocăneţu, *Mănăstirea Moldoviţa*, 1933, p. 60 şi urm, ; apoi : I. Nistor, *Mănăstirea Moldoviţa. Cu ocaziunea aniversării de 400 de ani de la sfinţirea ei*, 1933, pasim şi ; Pr. Gh. Antonescu, *Un vechi monument de artă bisericească : Mănăstirea Moldoviţa*, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei, An. XXXI, Nr. 1-2, Iaşi, p. 14-22.

3) Vezi : D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1905, p. 42-112.

4) Vezi : M. A. Musicescu şi M. Berza, *Mănăstirea Sucevita*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1958, p. 187 şi urm. ; fig. 139-153.

5) Nistor, *o*, c., p. 8.

și obiecte [6]). De la vechea Moldoviță s=au moștenit, de bună seamă, odoarele și obiectele de cult anterioare acestui an, afară de acelea care în împrejurări necunoscute s=au pierdut. Acest lucru este dove=dit de existența la Moldovița a unor odoare vechi, dăruite de Ște=fan cel Mare sau de persoane de pe vremea lui.

A doua epocă de înflorire artistică și totodată cea mai im=portantă este, așa dar, aceea a Voievodului Petru Rareș, care a înzestrat ctitoria sa cu minunata sa pictură (1537), cu mobilier ar=tistic și cu obiecte de cult. In noua Moldoviță, zidită de Petru Ra=reș, continuă, astfel, activitatea rodnică, începută sub Alexandru cel Bun, așa că această mănăstire ajunge una din cele mai înflori=toare. Alte danii măresc și patrimoniul ei artistic, mai ales sub stă=reția episcopului Efrem, un foarte bun gospodar.

Această stare de lucruri a durat însă pînă la 23 aprilie 1785, cînd Mănăstirea Moldovița a fost desființată, odată cu alte mă=năstiri, de către habsburgi [7]). Aceasta a fost lovitura de grație, care a risipit, de astădată nu zidurile, ci oamenii în cele patru vînturi. Acum socotim că au fost înstrăinate și rătăcite cele mai multe din=tre odoarele și obiectele de cult transportabile ale Moldoviței în hao=sul și desordinea care au intervenit. Starețul Benedict împreună cu mai mulți călugări a plecat în Moldova, transportînd cu ei o parte din odoare; altă parte s=a pierdut sau s=a înstrăinat după aceea, așa că astăzi au rămas numai cîteva, mai ales cele mai greu de transportat, totuși destul de multe ca să ne dăm seama de nivelul artistic ridicat al acestui vechi focar de cultură [8]).

Au rămas la Moldovița două minunate aere sau epitafe și nu mai puține valoroasele piese de mobilier (jilț, strane, tetrapodii etc.). Despre alte odoare ale Moldoviței se mai face doar pomenire în documentele epocii, dar ele nu mai există, căci erau țesături, broderii și diferite obiecte prețioase. Dintr=un document din anul 1462, aflăm, astfel, că marele vistiernic al lui Ștefan cel Mare, Iuga, a dăruit Mănăstirii Moldovița «trei perdele de damască roșie cu aur, un pocrovăț și rucavițe din aceeași camhă de damasc și o candelă de argint aurit» [9]). Tot în Moldovița mai era un epitaf al Epis=copului Efrem, dăruit de el mănăstirii, care, la fel, s=a pierdut fără urme. De aceea în cele următoare ne vom ocupa numai de odoa=rele și obiectele de artă existente și cunoscute de către alcătuitorii de monografii și studii de specialitate.

1. EPITAFUL (AERUL) EGUMENULUI ANASTASIE DIN 1484 [10]).

Acest epitaf a fost lucrat în anul 1484, cînd era egumen Anastasie, unul dintre cei mai vrednici ostenitori de la această mă=

---

6) Balș-Nicolescu, o. c., p. 14.
7) *Ibidem*, p. 16.
8) Asupra altor diferite întîmplări din trecutul mănăstirii Moldovița a se cerceta : Fr. A. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowitza*, în *Moldawa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche für die Moldau und Bukowina*, F. Abteilung, Wien, 1862.
9) Balș-Nicolescu, o c., p. 19.
10) Asupra lui a scris un excelent studiu monografic : I. D. Ștefă=nescu, *Un chef d'oeuvre de la brodérie roumaine. Le voile de calice brodé du*

năstire, căci a condus treburile administrative timp de 28 de ani (1462=1490). Epitaful a fost lucrat probabil la Moldoviţa unde vor fi existat ateliere specializate în această direcţie. Tot acolo se va fi ţesut şi brodat şi al doilea epitaf al Moldoviţei cunoscut peste zece ani (1494) şi de bună seamă şi alte epitafe pentru bisericile moldovene. Asemenea epitafe se confecţionau şi la alte mănăstiri la care existau ateliere: Bistriţa, eventual Neamţ, mai tîrziu Putna şi Sucevita.

Măiestria deosebită a epitafelor moldoviţene atestă, fără nici o îndoială, existenţa unei şcoli vechi de meşteri, poate, încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, căci asemenea opere de artă nu pot răsări deodată, ci presupun meşteşug şi ucenicie îndelungată. Vechimea şcolii de broderie de aici o afirmă apoi şi cercetarea atentă a reprezentării iconografice a scenei Prohodului (plîngerii) trupului Domnului nostru Iisus Hristos.

Pe epitaful egumenului Anastasie, scena plîngerii este de o mare simplitate. La mijloc se află reprezentat trupul Domnului nostru Iisus Hristos gol, cu o învelitoare peste mijloc. Trupul este extrem de slab. Domină culoarea alb=gălbuie. Faţa ascetică a Domnului este ovală; ochii sînt închişi; părul castaniu; barba o nuanţă mai închisă. Mîinile împreunate şi picioarele alungite, drepte, au semnele cuielor. Se vede, distinctă şi rana din coastă, făcută de sulita ostaşului roman. Deasupra trupului plîng trei îngeri; unul din ei se şterge la ochi cu o năframă. Veşmintele lor aurite sînt măiestrit executate, sugerînd prin faldurile lor zborul. Imediat sub ei şi în registrul inferior al epitafului sînt reprezentaţi patru serafimi cu cîte şase aripi, care se înalţă, fiecare avînd în centru un chip. Intre cei doi serafimi din registrul inferior sînt «tronuri îngereşti», două cercuri înaripate care se întretaie, în interiorul cărora se află alte două aripi, Aureola (nimbul) Domnului nostru Iisus Hristos şi cele trei ale îngerilor sînt înconjurate cu perle. Această scenă este reprezentată pe «un fond brodat în întregime cu mătasă groasă roşie=vişinie» [11]), 77 stele cu şase raze umplu spaţiile goale (a se observa numărul simbolic). In dreapta capului Domnului se află inscripţia IC, în stînga HC, iar serafimii au patru inscripţii slavone «Sfînt».

Execuţia tehnică este ireproşabilă; coloritul admirabil realizat, de mari meşteri cu un simţ perfect al nuanţelor; compoziţia aparţine liturghiei specifice îngereşti, care a fost dominantă la început în brodarea epitafelor, abia mai tîrziu apărînd şi chipurile Maicii Domnului, ale lui Iosif din Arimateia şi Nicodim şi ale mironosiţelor.

Epitaful lui Anastasie este «unica operă suprabrodată din broderia moldovenească». «Pe pînza groasă de cînepă, peste o mătase cafenie, s=a creeat mai întîi în punct păşit, un fond compact de mătase vişinie, peste care s=au suprabrodat cu mătase de culoarea fildeşului figurile, cu mătase castanie părul şi barba, cu fir de aur şi umbre de mătase albastră, draperiile. Punctul broderiei, atît al

---

monastère de Vatra-Moldoviţei, Paris, 1930 (Extras din: *L'art byzantin chez les Slaves, les Balkans*. Premier recuel dèdié à le mémoire de Théodore Uspensky, vol. II, Paris, 1930), p. 303-309. Vezi şi: *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, Ed. Acad., 1958, p. 293.

11) Balş-Nicolescu, o. c., p. 17.

fondului, cît şi al feţelor, este de o extremă fineţe. Tonurile calde de roşu=vişiniu sînt obţinute dintr=o plantă orientală, sarança (ru=ghia=roiba), cultivată şi aclimatizată în ţara noastră în preajma mănăstirilor» [12]).

Epitaful lui Anastasie are dimensiunea de 0,69 m X 0,65 m. iar broderia este încadrată într=o inscripţie slavonă, care ne arată anul execuţiei 1484, sub «egumenul popa Anastasie» (6992).

In ceea ce priveşte scena şi tema iconografică (epitaphios Thre=nos), epitaful lui Anastasie reprezintă stadiul de după luarea de pe cruce a trupului Domnului nostru Iisus Hristos şi înainte de punerea sa în mormînt. Este aşa numita fază clasică simplă a liturghiei în=gereşti sau cereşti, mai propriu zis al prohodului ceresc, cînd în jurul Domnului sînt numai îngeri, heruvimi şi serafimi. Abia mai tîrziu, potrivit cu tradiţiile Bisericii, vădite în prohodul Dompului, apar Maica Domnului, Iosif din Arimateia, Nicodim şi femeile mironosiţe, dînd, astfel, un alt aspect epitafelor şi mult mai tîrziu apare şi cru=cea, apoi chiar coborîrea de pe cruce, îmbinîndu=se ambele scene iconografice.

Pe cele mai vechi epitafe din Moldova şi din Tara Romînească, scena iconografică este simplă, reprezentînd liturghia cerească, inter=mediară între luarea de pe cruce şi înmormîntare, alcătuită numai din trupul Domnului şi îngeri. Astfel cea mai veche pictură din Tara Romînească, de la Biserica Domnească din Curtea de Argeş, care se află în proscomidia acestei biserici, ne arată «numai îngerii, îm=brăcaţi în costume diaconeşti, slujind cu ripide, sfeşnice şi cătui sfînta liturghie îngerească, iar alţi îngeri plîngînd» [13]). Aceeaşi reprezentare se află şi pe epitaful sîrbesc din veacul al XIV=lea, aflat la Mă=năstirea Putna: «Hristos întins la mijloc, patru îngeri în sobor în planurile de sus şi de jos, încadraţi de patru arhangheli, avînd ripide, oficiază sfînta slujbă» [14]).

La începutul veacului al XV=lea, în epitaful de la Cozia din 1422, predomină tot cei patru arhangheli, dar apar şi două perso=naje: Maica Domnului şi Sfîntul Ioan Teologul. Epitafele lui Ştefan cel Mare, care au un caracter atît de definit pentru epoca veacului al XV=lea, începînd cu cel de la Mănăstirea Neamţ al egumenului Siluan din 1437, reprezintă pe lîngă cei cinci arhangheli cu ripide, împărţiţi în planul de sus şi de jos şi pe Maica Domnului şi pe Ma=ria Magdalena. Antimisul cu scena epitafului din 1481 de la Putna reprezintă, de asemenea, pe lîngă patru arhangheli, pe Maica Dom=nului şi Iosif la capul şi picioarele lui Hristos, întins. Epitaful din 1490 de la Putna, cel din 1494 de la Moldoviţa şi cel din 1506 de la Dobrovăţ introduc mai multe personaje: Maica Domnului, Sf. Ioan, Nicodim, Maria Magdalena. Veacul al XV=lea introduce şi crucea, cum se vede pe epitaful Mănăstirii Slatina din 1556. La în=ceputul veacului al XVII=lea, rolul îngerilor este din ce în ce mai redus, ei de abia sînt desenaţi pe epitaful lui Anastasie Crimca de la Dragomirna din 1622, unde apare pentru prima oară şi scara.

---

12) *Ibidem.*

13) Virgil Drăghiceanu, *Un epitaf al mitropolitului Ştefan din anul 1652*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice, An. XXII, fasc. 59, Bucureşti, 1929, p. 29.

14) *Ibidem.*

Prin urmare, tipul iconografic al veacului al XIV=lea şi al XV=lea, care pare să fie de origină sîrbească, se umanizează din ce în ce în cadrul istoric al personajelor care au participat la luarea corpului lui Hristos de pe cruce, rare fiind exemplele reprezentării vechii scene liturghice, cum este cazul cu un acoperămînt liturgic din veacul al XVIII=lea de la Hurezi [15]).

Epitaful lui Anastasie are deci o vechime destul de mare, identică cu cea a epitafului lui Siluan de la Neamţ din 1437 şi cu cea a epitafului de la Rădăuţi, care reprezintă şi el «forma cea mai simplă, considerată ca tipul cel mai vechi, al plîngerii de deasupra mormîntului Mîntuitorului. Există numai figura centrală a lui Hristos mort, întins, cu trupul nesprijinit pe nimic. El este plîns numai de îngeri» [16]). Acestui prim tip iconografic îi aparţine şi epitaful sîrb al principeselor Euthimia şi Eupraxia şi epitaful lui Anastasie [17]).

In ceea ce priveşte inscripţia marginală, care formează cadrul acestei splendide broderii, ea cuprinde, de obicei, cunoscuta rugăciune liturgică: «Iosif cel cu bun chip...». Alteori ea cuprinde şi formula de danie care de multe ori se repetă stereotip, schimbîndu=se numai numele locaşului care primeşte dania cum şi data confecţionării. In cazul epitafului de la Moldoviţa din 1484, inscripţia marginală are următorul cuprins: «Iosif, cel cu bun chip, de pe lemn a luat preacu=ratul tău trup, cu giulgiu curat înfăşurîndu=l şi cu miresme în mor=mînt nou acoperindu=l, l=au pus», dar trei zile după aceea ai în=viat, Doamne, dînd lumii mila cea mare, o răstignire! Acest aer (epitaf) s=a făcut în timpul egumenului popa Anastasie (pri igume=nea popu Anastasii), în anul 6992 (1484), mai 15».

Asupra anului, datorită unei mici omisiuni la brodarea cifrelor, a fost o controversă, care însă a încetat în momentul cînd s=a iden=tificat persoana egumenului Anastasie şi timpul în care a condus tre=burile duhovniceşti şi administrative ale Mănăstirii Moldoviţa (1462=1490).

2. EPITAFUL LUI ŞTEFAN CEL MARE DIN 1494

Epitafele de la Putna ale lui Ştefan cel Mare îşi au stilul lor propriu. Faza simplităţii ornamentale este depăşită; apar şi alte chi=puri, în mod obişnuit ale Maicii Domnului, şi Sfîntului Ioan şi al Mariei Magdalena. Dintre cele mai cunoscute epitafe putnene amin=tim pe cel din 1481 şi pe cel din 1490. Epitaful din vremea lui Şte=fan cel Mare de la Mănăstirea Moldoviţa este din anul 1494, aşa că putem face o comparaţie edificatoare între ele.

Ca modele ale epitafelor din epoca lui Ştefan cel Mare le=am putea socoti pe cel al lui Siluan din 1437, dar şi pe cel de la Putna din 1481. Acesta din urmă este de mătase cafenie şi are dimensiu=nile: 83 cm. lung şi 58 cm. lat. Scena iconografică reprezintă pe Domnul Iisus aşezat în mormînt, deci altă fază. La stînga Domnu=lui la cap, stă Prea Curata Sa Maică, iar la picioare Sfîntul Ioan

---

15) *Ibidem*, p. 29-32.

16) I. Zugrav, *Un epitaf din biserica Bogdan-Vodă din Rădăuţi*, în Mi=tropolia Moldovei şi Sucevei. An. XXXVI, Nr. 5-6, Iaşi, 1960, p. 388.

17) *Ibid.*, p. 388.

și Maria Magdalena. In registrul superior se mai află, în colțuri, soarele și luna, arhanghelii Mihail și Gavriil, cum și multe stele cu șase raze, în spațiul rămas liber. In registrul de jos se află arhanghelii Rafail și Uriil. Cadrul broderiei are, pe cele trei laturi de sus, inscripția slavonă: «Iosif cel cu bun chip», iar pe latura de jos inscripția slavonă: «Io Ștefan Voievod cu mila lui Dumnezeu Domnul Țării Moldovei l=a făcut în anul 6989 (1481)».

Epitaful lui Ștefan cel Mare de la Putna din anul 6998 (1490) este de 2,42 m. lung și de 1,48 m. lat și=i cusut pe mătase albastră. Scena iconografică este mai bogată. Ea reprezintă tot faza punerii în mormînt a Domnului. Lîngă capul lui stă Maica Domnului cu Maria Magdalena, iar la picioare Iosif și Nicodim cu două femei purtătoare de mir. Dintr=o parte, evanghelistul Ioan ține pe Iisus Hristos de mînă, iar jur împrejur stau îngerii cîntînd prohodul. Deasupra este scris grecește Maica Domnului și cîntarea de la înmormîntare. Colțurile epitafului sînt ornate cu cuvintele respective: cîntînd, strigînd, glas înălțînd și grăind în grecește. Jos este inscripția: «Cu voința Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, Io Ștefan Voievod cu mila lui Dumnezeu Domnul Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod și cu drept măritoarea lui doamnă Maria și iubiții copii Alexandru și Vlad, au făcut acest aer în mănăstirea din Putna, unde este hramul Adormirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și Pururea fecioarei Maria în anul 6998 (1490)»[18]).

Epitafele aparțin, astfel, unei concepții noi, deosebită de cea veche. Fie că se execută la Moldovița, fie că se execută la Putna, cum arată epitaful de sus din 1490, ele introduc în scenă personaje noi, dispuse în jurul Mîntuitorului, potrivit cîntărilor Triodului. Noul stil va fi dominant și=n epitaful lui Ștefan cel Mare din 1494 de la Moldovița, care a peregrinat mai întîi la Mănăstirea Dragomirna, de bună seamă cu călugării risipiți în 1785, apoi a ajuns în muzeul mănăstirii Sucevița[19]), iar de acolo, din nou la Mănăstirea Moldovița.

Dimensiunile sale sînt de 2,06 m. lung și de 1,15 m. lat. «De mari proporții, pe fondul albastru, epitaful reprezintă, într=o compoziție mai dezvoltată, scena plînserii lui Iisus; fondul este presărat cu stele; în colțuri simbolurile evangheliștilor... El se deosebește mult de celelalte două epitafe de la Putna prin trăsăturile școlii noi de broderie moldovenească din vremea lui Ștefan cel Mare, caracterizate mai ales prin amploarea compoziției cu personaje mai numeroase, pline de mișcare, și prin redarea mai vie și mai umană a sentimentelor de durere și deznădejde în fața morții»[20]).

Scena sa iconografică este fixată cronologic după epitaful din 1490 și vădește influența școlii din Putna în compoziție și=n numărul personajelor. Stilul în care este înfățișat trupul Domnului, păstrînd

---

18) Dan, *o. c.*, p. 65-66, 67.

19) Vezi în special: O. Tafrali, *Le monastère de Sucevița et son trésor în Mélanges Charles Diehl*, vol. II, Paris, 1930, p. 209 și urm.; apoi Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI-e siècle*, Paris 1930, p. 179.

20) Balș-Nicolescu, *o. c.*, p. 18-19.

simplitatea clasică şi tradiţia veche a reprezentării, dovedeşte că epitaful a ieşit din aceeaşi şcoală de broderie de la Moldoviţa, din mîinile aceloraşi meşteri, deşi noile influenţe putnene sînt vizibile.

Şi acest epitaf înfăţişează punerea în mormînt. «In centru, Hristos stă întins, cu capul aşezat pe genunchii Fecioarei, avînd alături pe Maria Magdalena. Picioarele Domnului sînt sprijinite pe genunchii Sfîntului Ioan, alături de care stă o mironosiţă. In partea de sus (registrul superior), patru îngeri îngenunchiaţi; jos (în registrul inferior), alţi patru îngeri. Patru dintre ei ţin în mînă ripide. In colţurile epitafului sînt simboalele evangheliştilor. Cîmpul este împodobit cu numeroase stele. Pe margine, inscripţia slavonă brodată: «Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi săvîrşirea Sfîntului Duh, Io Ştefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod şi cu binecinstitoarea doamna lui Maria, şi prea iubiţii mei fii Alexandru şi Bogdan au făcut acest aer în mănăstirea de la Moldoviţa, unde este hramul Bunei Vestiri a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, în anul 7002 (1494), martie 1». Broderia este din fir de aur, argint şi mătase. Bordura este din mătase galbenă-cafenie, cu motivul palmetei, pe care sînt brodate cu fir de aur şi argint motive florale. Căptuşeala este din pînză de in»[21]).

Cu variaţia inscripţiei slavone, a personajelor (la picioarele Domnului nostru Iisus Hristos stau Sfîntul Ioan şi o femeie mironosiţă în locul celor patru personaje de pe epitaful din 1490 – Iosif şi Nicodim şi două femei mironosiţe) – şi a poziţiei trupului, acest epitaf arată influenţele stilului putnean. Cu alte variaţiuni, compoziţia iconografică se repetă şi pe epitaful de la Dobrovăţ din 1506, făcut de bună seamă la Putna.

3. JILŢUL DOMNESC

Intre obiectele de artă păstrate la Mănăstirea Moldoviţa se numără şi jilţul domnesc, pe care G. Balş îl consideră «anterior şi contemporan, sau aproape cu clădirea bisericii»[22]). Atît jilţul, cît şi unele strane, tetrapoadele, tîmpla şi analogul vădesc măiestria sculpturilor în lemn. Cercetîndu-se obiecte de artă asemănătoare, s-a opinat că meşterii ar fi din Ardeal. Mai uşor este însă de susţinut că ei erau moldoviţeni, iar ornamenţaţia este autohtonă. Asemenea piese, bogat împodobite, se mai păstrează la Voroneţ, la Probota şi la Suceviţa. Din acelaşi atelier ieşeau apoi şi mobilierele nebisericeşti, folosite în locuinţele particulare.

Jilţul domnesc a aparţinut domnului Petru Rareş, n-a fost arhieresc, fiindcă are pe spetează, în cele două colţuri ale rozetei «capul de zimbru cu steaua între coarne şi cu gîtul terminat prin lambrechine»[23]). El se deosebeşte de celelalte strane şi prin proporţiile sale: înălţimea maximă a spetezei 2,00 m.; înălţimea părţilor laterale 1,24 m.; lăţimea braţelor 0,63 m. Acest jilţ sau scaun domnesc

---

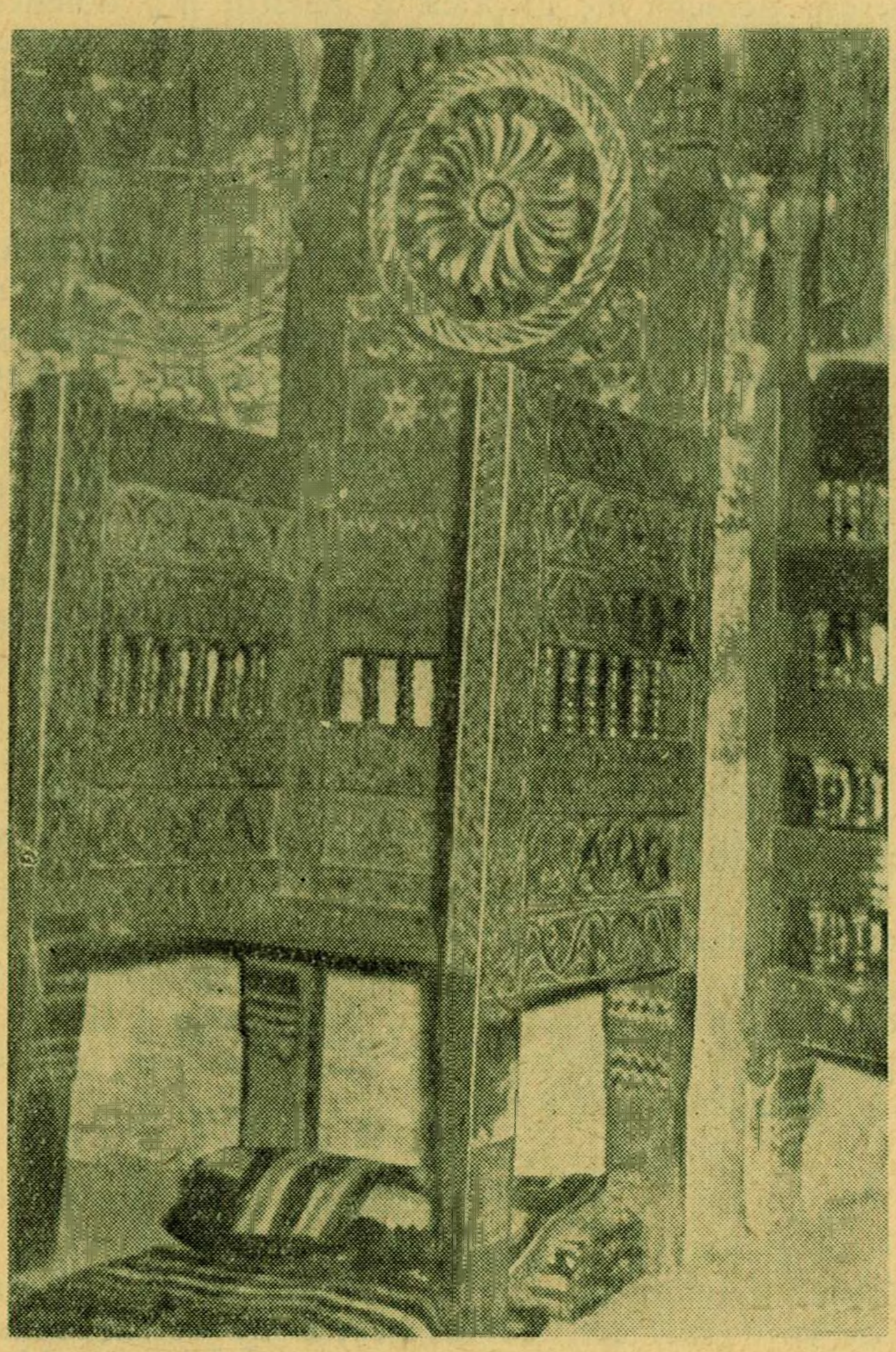
21) Vezi: *Repertoriul monumentelor...* p. 301-302.

22) G. Balş, *Bisericile moldoveneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1928, p. 306.

23) *Ibid.*, p. 314.

este «o adevărată sinteză a ornamentației moldovenești din secolul al XVI=lea»[24]).

Jilțul este ornamentat în întregimea sa. «De la început, spune G. Balș, ceea ce atrage atenția este marea diversitate de motive ce o găsim; mai fiecare bucată are un alt ornament și de stiluri foarte diferite. Avem ornamente gotice «raionante»; sînt altele cu cercuri încrucișate, bizantine pure; pe montanți sînt împletituri tot bizantine

Jilț din vremea lui Petru Rareș.

sau, mai general, orientale, altele bizantino=romanice la fel cu unele zugrăvite în nișele bisericilor. Altele sînt rinscuri persane=otomane care se pot asemăna și cu unele ruso=georgiene. Un alt ornament e compus din cercuri cu o rozetă la mijloc și din ramuri terminate cu cîte un mic trifoi. Stilul acestui ornament e mai vag și ceva mai greu de determinat, dar totuși se recunoaște că e tot gotic de ori=gine, dar degenerat»[25]).

---

24) Balș-Nicolescu, o. c., p. 116.
25) Balș, o. c., p. 306-310.

Celelalte jilţuri cunoscute de la Voroneţ, Homor şi Probota sînt mai simple şi mai primitive; n=au bogăţia ornamentală a celui de la Moldoviţa. Cel de la Voroneţ e acoperit mai peste tot cu împletituri tot aşa şi cel de la Homor, în timp ce jilţul de la Probota are rozete cu ornamentări arabe, asemănătoare cu discurile de la Mănăstirea Curtea de Argeş. Aceste jilţuri ar putea să fie contemporane.

Descrierea deosebit de plastică a acestui jilţ domnesc este făcută de Ştefan Balş şi Corina Nicolescu, care constată existenţa a trei sisteme de ornamentaţie, folosite la aceeaşi piesă de mobilier. Prima categorie de motive este populară: roata, roza vînturilor, steaua, triunghiul, căpriorii etc. Decoraţia spetezei este tipică în această privinţă, cu o rozetă mare îmbinată cu o rază a vînturilor, în centrul căreia este bustul Maicii Domnului, apoi cu un grup de motive stelare. A doua categorie de motive o constituie împletiturile de linii şi flori mărunte crucifere, caracteristice sculpturii georgiene şi armeniene. A treia categorie este formată din motive vegetale, comune Orientului şi artei apusene romanice [26]).

Influenţele cele mai vizibile sînt, astfel, cele populare din ceramica şi mobilierul moldovenesc din veacul al XV=lea şi al XVI=lea cît şi cele orientale. Mobilierul de tradiţie populară este necolorat. La Moldoviţa, peste un strat fin de preparaţie din stuc, s=a utilizat un fond roşu cinabru şi albastru cobalt pe care intervine aurul, care dă astfel sculpturii mai multă căldură şi strălucire [27]).

4. STRANELE

O menţiune deosebită merită şi unele strane de la Moldoviţa, chiar dacă nu sînt împodobite atît de bogat ca jilţul domnesc. Şi ele sînt ornamentate cu motive vegetale, populare şi împletituri, în care domină palmeta de pe pietrele de mormînt. Pe unele strane, decoraţia este compusă dintr=o margaretă dispusă în mijlocul spetezei şi o frîză longitudinală în partea ei de jos, cu motive gotice amintite. Stranele n=au fost colorate [28]).

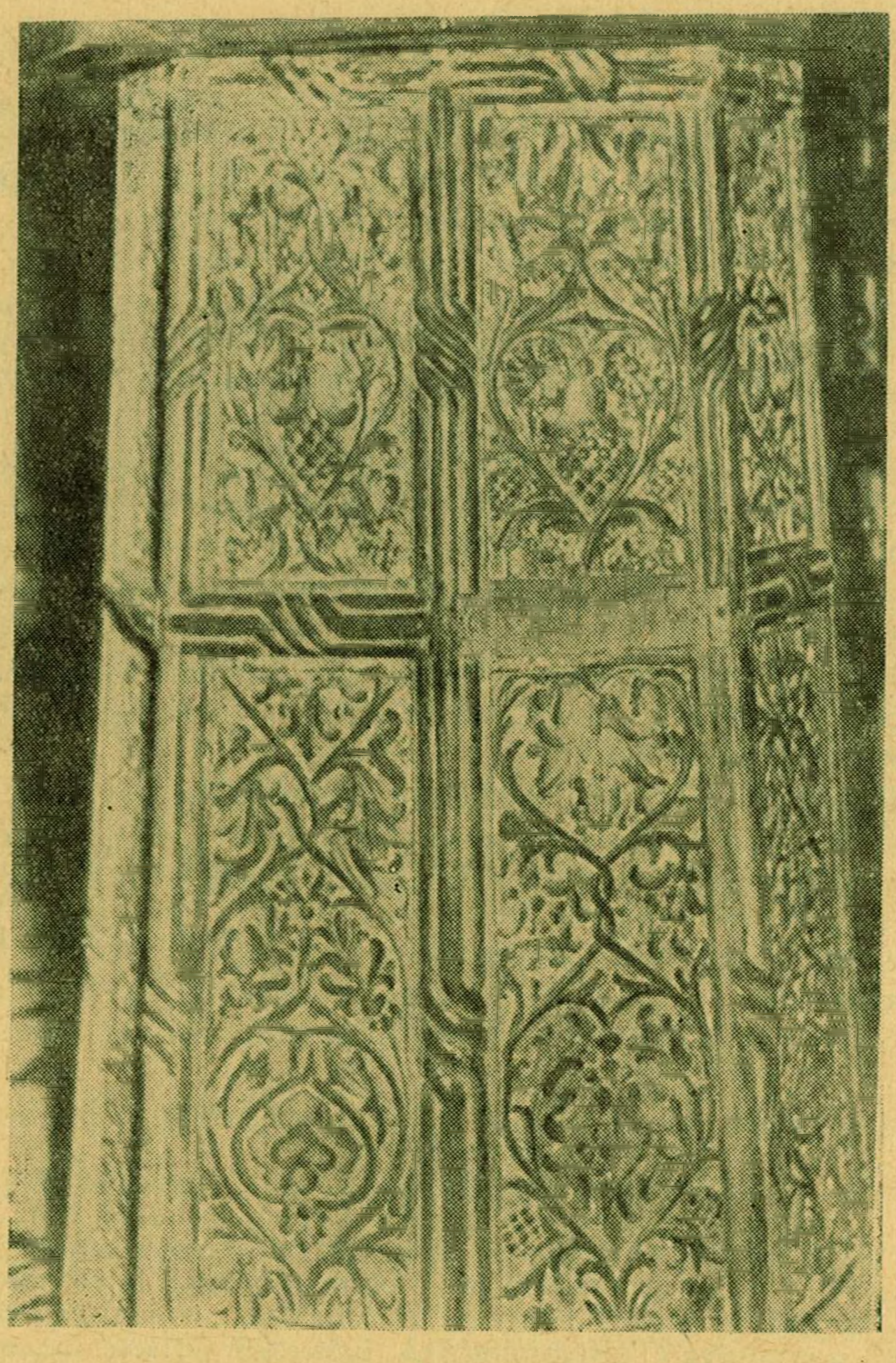
5. TETRAPODIILE

Mănăstirea Moldoviţa mai are două tetrapodii, artistice ornamentate de sus pînă jos. Se deosebesc de tetrapodiile cu picior, triunghiulare sau patrate, fiind octogonale. Cele opt tăblii sînt despărţite întreolaltă de cîte «trei ciubuce în trei plane diferite» cel de la mijloc fiind mai reliefat şi împărţite tot prin ciubuce în panouri egale. Adică în total sînt şasesprezece panouri cu ornamentaţie identică. «Motivele exclusiv vegetale amintesc pe acelea ale stofelor orientale – vrejuri împletite, care cresc din vase, încadrînd fructe de rodii, flori de garoafe etc. Ele sînt tipice pentru decoraţia tot mai bogată şi complicată a epocii – şi amintesc foarte îndeaproape orna-

26) Balş-Nicolescu, o. c., p. 110-113.
27) *Ibid.*, p. 116.
28) *Ibid.*, p. 116.

mentele pietrelor de mormînt chiar de la Moldoviţa şi aiurea, precum şi pe aceea a plăcilor de sobă»[29]).

Cele două tetrapodii sînt, probabil, de la începutul veacului al XVII=lea. Evoluţia ornamentaţiei se evidenţiază prin bogăţie şi policromie, culoarea dominantă fiind aurul. Măiestria execuţiei se manifestă în fineţea ornamentaţiei şi în proporţiile perfecte ale obiec=telor. Înălţimea lor este de 1,04 m.; diametrul între 0,65=0,70 m. iar

Analoghion de la Moldoviţa.

dimensiunile panourilor: 0,50 în lungime şi 0,26 în lăţime. Piesele ar=tistice ale mobilierului de la Moldoviţa n=au variante la alte biserici şi mănăstiri. Meşterii au lucrat asemenea unicate numai pentru cti=toria lor, iar, dacă au lucrat şi pentru alte locaşuri, au utilizat alte combinaţii de motive ornamentale. Numai tetrapodul de la Mănăs=tirea Sucevița are o asemănare izbitoare, ceea ce ne îndreptăţeşte să afirmăm că atelierul moldovițean a dat piese şi în afară. «Meşterii

29) *Ibid.*, p. 118.

de la Moldoviţa au lucrat mobilier şi pentru alte mănăstiri ale Moldovei ; ei erau legaţi desigur de activitatea lui Efrem episcop al Rădăuţilor. Astfel, la Sucevița se păstrează un tetrapod aproape identic cu cel de la Moldoviţa, părînd să fie lucrat chiar de aceeaşi mînă» [30]).

6. POMELNICUL-TRIPTIC DE LEMN AL EPISCOPULUI EFREM

Episcopul Efrem, stareţ gospodar al mănăstirii Moldoviţa, comparabil cu Anastasie, pe lîngă activitatea sa duhovnicească, a construit clisiarniţa în timpul păstoriei sale (1609-1614), şi a înzestrat mănăstirea cu manuscrise care-i poartă iscălitura. Episcopul Anastasie a înzestrat Mănăstirea cu un pomelnic triptic.

«Acest pomelnic-triptic de lemn este încununat de un fronton sculptat, avînd zugrăvită pe cele două aripi scena Bunei Vestiri, aparţinînd de asemenea acestei perioade (adică mijlocul secolului al XVII-lea). El este deosebit de preţios, deoarece cuprinde numele ctitorilor şi al tuturor donatorilor mănăstirii» [31]).

Mai sînt interesante şi anumite părţi din tîmplă, aşezate deasupra intrării pronaosului, grinda tîmplei, cum şi «un analog pliant cu crestături pe margine şi cu partea de sus de piele groasă cu o inscripţie zugrăvită în alb, în care se arată că a fost făcut de episcopul Anastasie al Rădăuţilor la 1645 (7157)» [32]. Alte obiecte mai de seamă nu există ; ele s-au pierdut sau au fost înstrăinate, ca epitaful Episcopului Efrem, perdelele de damască, pocrovăţul şi rucaviţele vistiernicului luga etc. [33]).

Totuşi atîtea cîte sînt, odoarele şi obiectele de artă de la Mănăstirea Moldoviţa sînt de un deosebit interes artistic şi documentar, avînd o valoare recunoscută în tezaurul Bisericii moldovene.

Pr. Prof. PETRU REZUŞ

---

30) *Ibid.*, p. 119.
31) *Ibid.*, p. 21.
32) *Ibid.*, p. 119.
33) Despre broderiile moldovene, în special cele de la Moldoviţa, a se vedea şi : I. D. Ştefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovina et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, Paul Geuthner, 1928, p. 51, iar despre sculptura în lemn : N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, II. 1. *La sculpture en bois*. 2. *Le tissus*, Bucureşti, 1936 şi O. Tafrali, *Sculptura romînească în lemn*, Iaşi, 1936 etc. Planşele broderiilor de la Moldoviţa, în special, a se vedea în condiţii optime la : G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, vol. II, Paris, 1947, planşele CLXXVII, CXC, CCXIV şi CCXV.

ARHIMANDRITUL VENEDICT TEODOROVICI, EGUMENUL MOLDOVIŢEI, 1769—1785

Acest vrednic egumen era de loc din Suceava [1]). Tatăl său se numea Teodor, iar mama sa, Maria [2]). Ucenicia călugărească şi pregătirea intelectuală şi le=a făcut la Mănăstirea Putna în prima jumătate a secolului al XVIII=lea [3]).

Aici, la stălucita ctitorie ştefaniană, Venedict ajunge egumen în anul 1757 [4]), pe la 20 iunie [5]), cînd egumenul de pînă atunci, Vartolomeu Măzăreanu, pleacă la Kiev.

In timpul egumeniei lui Venedict, la Putna, a venit ispravnicul Sucevei, Dumitru Lascarachi, cu poruncă domnească de la Iaşi şi a deschis mormîntul «nebiruitului Vodă Ştefan». In legătură cu cele găsite în mormînt, scria Mitropolitul Iacov de la Iaşi în 2 martie 1758 egumenului Venedict ca «toate petricelele acele ce s=au aflat şi inelile şi sărjile şi boldurile şi altele ce s=au aflat, toate să le pecetlueşti la un loc» [6]).

Egumenul Venedict al Putnei, în iunie 1758, purta corespondenţă cu Mănăstirea Humor, în legătură cu unle treburi gospodăreşti [7]), la 30 august, acelaşi an, alcătuia o *Samă* pe 8 luni de zile [8]).

In anul 1759, Venedict trece egumen la Solca lui Ştefan Tomşa, la Putna e aşezat din nou egumen Vartolomeu Măzăreanu care se

---

1) Franz Adolf Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowitza*, Wien, 1862, p. 196.

2) Vezi *Pomelnicul triptic* de la Mănăstirea Moldovița, care a început a se scrie în anul 1644, iulie 5, la sfîrşitul coloanei voievozilor.

3) În vremea aceasta şi-au făcut ucenicia la Mănăstirea Putna cei mai distinşi ierarhi şi egumeni moldoveni din secolul al XVIII-lea ca: Mitropolitul Iacov Putneanu, Mitropolitul Gavriil Calimah, Mitropolitul Leon Gheucă, Episcopul Dositei Herescu, Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu; egumenii: Metodie de la Solca, Macarie de la Voroneţ, Antim de la Humor etc. Cei mai mulţi dintre ei s-au pregătit sub grija înţeleptului ieromonah Antonie, care după ce ajunge episcop de Rădăuţi şi apoi mitropolit al Moldovei, pleacă în Rusia unde trece către Domnul în anul 1748. Foştii lui ucenici de la Putna continuă opera culturală începută de el în Moldova.

4) Vezi D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1905, p. 121.

5) Idem, *Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu. Schiţă biografică şi bibliografică cu mai multe anexe*, în *Analele Academiei Romîne*, Seria II, Mem. secţ. literare, tomul XXXIII (1910-1911), p. 255,

6) Idem, *Mănăstirea şi comuna Putna*, pp. 46-47.

7) Vezi *Catalogul Manuscriptelor romîneşti*, tomul I, întocmit de I. Bianu, Bucureşti 1907, p. 256.

8) Cf. D. Dan, *op. cit.*, p. 228.

înapoiase de la Kiev [9]). Ei erau buni prieteni şi harnici colaboratori, după cum vom vedea în cele ce urmează.

* * *

Venedict, în 18 mai 1759 era deja la Solca [10]). La această dată Ioan Teodor Calimah îi dădea o carte domnească pentru scutire de oierit şi salamură.

Odată instalat la Solca, Venedict se ocupă de buna chivernisire a bunurilor obşteşti. La 2 iunie 1759 recapătă dreptul asupra braniştei din jurul mănăstirii; în iarna anilor 1759-1760 face mai multe «jaloabe» pentru unele drepturi ale Mănăstirii Solca asupra mai multor proprietăţi de la Faraoani [11]).

Vel vornicul Lupu Balş stăpînea din 1746, în chip samavolnic, o parte a satului Mileşăuţ. La 20 ianuarie 1760 «s-a ridicat sfinţia sa chiar Venedict, egumenul sfintei Mănăstiri Solca şi ca un răzăş adevărat a cerut» această parte de sat, pe care a şi dobîndit-o [12]).

Şi în anii următori se observă în documentele de epocă aceleaşi preocupări gospodăreşti ale egumenului Venedict [13]). El se îngrijea de «buna podoabă a Casei Domnului» dăruind personal frumoase veşminte Mănăstirii Solca [14]).

Se străduia ca şi cea din urmă carte de cult sau anumite cuvinte de învăţătură să fie traduse în limba romînă, pe înţelesul părinţilor şi fraţilor din mănăstire, pe înţelesul creştinilor din împrejurimi.

Pentru a traduce în fapt acest gînd, a chemat la Solca pe arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu şi împreună au ostenit la elaborarea vestitului *Panahidnic* al Mănăstirii Solca, în prima parte a anului 1768 [15]).

Acest Panahidnic sau Slujba cea mare a parastasului care se face pentru pomenirea morţilor are la început o Prefaţă în care se spune că s-a tradus «din slovonie pe moldovenie». S-a mai tradus şi s-a adăugat Slujbei Parastasului, *Plînsul Născătoarei de Dumnezeu din Vinerea Mare,* (ceea ce numim noi astăzi *Prohodul Domnului nostru Iisus Hristos); Paraclisul sfinţilor apostoli Petru şi Pavel,* (hramul Mănăstirii Solca era Sf. ap. Petru şi Pavel);

---

9) Idem, *Arhim. Vartolomeu Măzăreanu,* p. 246. Menţionăm că peste un număr de ani, de rodnică egumenie la Solca, vine acelaşi Vartolomeu Măzăreanu şi aici.

10) Fr. Ad. Wickenhauser, *Geschichte und Urkunden des Klosters Solka,* Czernowitz 1877, p. 126.

11) Pr. Erast Costea, *Ctitoria voievodului Ştefan Tomşa al II-lea de la Solca,* 1939, pp, 85, 88.

12) Idem, *Ibidem,* pp. 254-255.

13) În 4 noiembrie 1762 primeşte de la Iaşi un hrisov de scutire de anumite dări puse asupra mănăstirilor de către fanarioţi. În 25 iulie 1764 primeşte iarăşi un hrisov pentru alte scutiri etc. (Idem, *ibidem,* pp. 98, 261).

14) Idem, *Ibidem,* p. 294.

15) *Panahidnicul* se păstrează astăzi la Biblioteca Acad. R. P. R., sub cota 3698. Cînd s-a desfiinţat Mănăstirea Solca în vremea habsburgilor, Panahidnicul a fost dus împreună cu alte obiecte de valoare la Dragomirna. De aici le-a luat ieromonahul Gherasim Andrievici. El l-a lăsat marelui ierarh Silvestru Morariu de unde-l avea C. Berariu care l-a dat lui Dimitrie Dan, şi în fine în preajma anului 1910, D. Dan îl depune la Biblioteca Academiei Romîne (cf. D. Dan, *op. cit.,* p. 272).

Un Cuvînt al sfîntului Ioan Gură de Aur despre Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel; Viaţa Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel; Viaţa şi pătimirea Sfintei Mucenițe Chiriachi după Eutimie al Tîrnovei (la Solca se găseau o parte din sfintele ei moaşte).

Un frumos şi interesant *Cuvînt* din partea egumenului Venedict se găseşte la ff. 188=189: «Prea cinstiţi părinţi, Igumeni pe care va orîndui Sfîntul Dumnezeu a fi povăţuitori fraţilor şi purtători de grijă sfintei Mănăstiri Solcăi şi voi preacinstiţi părinţi pe care va orîndui Sfîntul Dumnezeu să locuiţi întru această sfîntă Mănăstire Solca, bucuraţi=vă întru Domnul!

De vreme ce pronia atotpurtătorului de grijă, a Mîntuitorului şi Dumnezeului nostru Iisus Hristos, după a sa alegere, m=a învrednicit şi pre mine păcătosul a fi igumen şi purtător de grijă acestei sfinte Mănăstiri Solcăi, cum pentru ustavul Sfintei Biserici şi pentru înfrumuseţarea ei, aşa şi pentru povăţuirea sufltelor fraţilor ce lăcuesc întru acest sfînt Lăcaş, fiindcă pentru toţi şi pentru toate am să dau greu răspuns înaintea straşnicului judecător, unde ni s=a zice: «Dăţi sama ispravnice de isprăvnicia casei mele, dăţi seama păstorule de păstoria oilor mele celor cuvîntăreţe».

Drept aceia, temîndu=mă eu de nişte întrebări groaznice şi netrecute ca acestea, după a mea datorie, întîi am cercat pentru ustavul Bisericii şi multe greşeli am aflat, însă pe cît mi=a fost cu putinţă am îndreptat acele greşeli, cumpărînd ustav şi octoice moschiceşti ca întru toate să urmeze părinţii după ustav. Dar fiindcă nu fiecare din părinţi poate să înţeleagă limba slovenească şi pentru ca să nu se facă vre=o sminteală în ceva, iar mai ales la Panahida cea mare ce să face pentru pomenirea ctitorilor şi a tuturor pravoslavnicilor creştini, iată că din toată osîrdia mea şi cu inimă curată, m=am silit şi le=am scos pre limba moldovenească (...).

Pentru aceea, tuturor de obşte cu umilinţă mă rog să primiţi această puţină osîrdie a mea şi întrutoate să urmaţi, după cum anume se arată în izvodul, ce am pus la începutul cărţii aceştia şi să mă pomeniţi şi pre mine păcătosul la sfintele rugi, ca şi pre voi să vă pomenească Dumnezeu întru împărăţia sa, Amin».

Această strădanie nu este o simplă traducere a unui Panahidnic obişnuit. Venedict era preocupat de marea problemă a secolului respectiv: deplina introducere a limbii romîne în cultul bisericesc. El ostenindu=se pentru traducerea Slujbei Parastasului care se făcea cu mare solemnitate la hramul mănăstirii, nu uită nici de traducerea Paraclisului, a Panegiricului, a Vieţilor Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel; nici de Prohodul Domnului, cînd se adunau la denie mulţi credincioşi; nici de Viaţa şi Pătimirea sfintei Mucenițe Chiriachi, care se prăznuia în chip deosebit la Solca [16 - 17]).

La 8 iulie 1768, Venedict era egumen tot la Solca [18]), în 20 iulie, însă cînd se precizează un hotar între Solca şi Sucevița, nu se

---

16) La foaia 35 v. din Panahidnic se găseşte o însemnare a egumenului Venedict în legătură cu traducerea despre care s-a amintit.

17) Sfînta Muceniță Chiriachi se prăznuieşte în fiecare an la 7 iulie, La Solca se găseau o parte din sfintele ei moaşte.

18) E. Costea, *op. cit.*, pp. 284-287.

spune cine este egumen [19]), într=un act din 20 octombrie acelaşi an, 1768, este amintit ca egumen al Mănăstirii Solca arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu [20]).

* * *

La Mănăstirea Moldoviţa, una din cele mai mari mănăstiri neînchinate ale Moldovei, erau multe probleme de rezolvat la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al XVIII=lea. Aici era nevoie de un egumen cu multă pricepere şi experienţă căci într=un răstimp de 9 ani se schimbase la Moldoviţa 10 egumeni [21]). Pentru a pune capăt acestei triste situaţii, Mitropolitul Gavril Calimah a pus stareţ la Moldoviţa pe cuviosul Venedict în vara anului 1769 [22]). In toamna aceluiaşi an, Venedict este ales în delegaţia moldovenească care trebuia să meargă la Petersburg.

Statul rus era din ce în ce tot mai puternic. Moldovenii spuneau Rusiei că turcii «sînt tare răi şi sălbatici, mereu ne asupresc şi ne ruinează, bisericile ni le ard, la care găsesc argint îl fură, icoanele le nimicesc şi la nimeni nu ne putem jălui. Răbdăm suferinţele şi aşteptăm mila de la Dumezeu, pînă va veni Rosia să ne scape de acest jug turcesc» [23]). După războaie şi tratative îndelungate, Rusia va dobîndi în 1774 şi în 1791 dreptul de protecţie asupra creştinilor din Peninsula Balcanică. Inaintaşii noştri «au văzut în Rusia singurul stat care poate ajuta şi asigura romînilor o existenţă potrivită intereselor lor» [24]), căci în timp ce Imperiul otoman cădea tot mai mult în haos, în a doua jumătate a secolului al XVIII=lea, Rusia era unul dintre cele mai puternice state din lume. Administraţia rusă prin măsurile ce le va lua «împotriva practicilor feudale orientale, a abuzurilor şi a dezordinei, care domneau în organizaţia statală a Ţărilor Romîne, a îmbunătăţit mult întregul orga=

---

19) Idem, *Ibidem*, p. 288.

20) Idem, *Ibidem*, p. 110. La această pagină autorul lucrării citate spune: „Cunoaştem din acest zapis că nu mai era egumen venerabilul Venedict, care luptase atît de mult şi cu pricepere pentru păstrarea patrimoniului mănăstiresc, căci, între timp murise". Ultima afirmaţie este lipsită de temei.

21) La 1 decembrie 1772, mitropolitul spunea într-un act că din cauza greutăţilor pe care le făceau unii supuşi mănăstireşti, ca locuitorii din Vama, el a fost nevoit să schimbe 9 egumeni la Moldoviţa pînă în anul 1769 (Vezi Alexandru Bocăneţu, *Mănăstirea Moldoviţa*, 1933, p. 61).

22) Mănăstirea Vatra Moldoviţei, pînă la venirea egumenului Venedict, a fost condusă de egumenul Antonie care la începutul anului 1769, în 2 februarie era propus pentru scaunul de episcop la Roman (Vezi *Condica de hirotonii a Mitropoliei Moldovei*, publicată în *Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, 3(1924), la p. 12, unde se arată că pe lîngă Leon Gheucă care a fost ales episcop la Roman, atunci, au mai fost doi candidaţi: egumenul Antonie de la Moldoviţa şi proegumenul Veniamin de la Solca.

Acest Antonie se pare că a ţinut loc de egumen la Moldoviţa în timp ce Venedict era plecat la Petersburg, căci se aminteşte de el cu această calitate într-un document din 20 iulie 1770 (Vezi Al. Bocăneţu, *op. cit.*, p. 65).

23) *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova, în jumătatea a întîia a veacului XIX*, Vălenii de Munte, 1910, p. 42, apud Tr. Ionescu-Nicşor, *Aspecte sociale din Ţările Romîne în însemnările unor călători şi publicaţii ruseşti de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Relaţii romîno-ruse în trecut*, Studii şi conferinţe, Bucureşti 1956, p. 96.

24) Scarlat Callimachi şi Vlad Georgescu, *Mitropolitul Gavriil Callimachi şi Rusia*, în *Bis. Ort. Rom.*, an. 79 (1961), nr. 9-10, p. 813.

nism de stat, pe care l=a reorganizat în întregime, ceea ce în mod obiectiv s=a răsfrînt pozitiv şi asupra dezvoltării vieţii economice» [25]).

La începutul războiului ruso=turc din 1768=1774, popoarele sub=jugate de turci din Peninsula Balcanică au început să se frămînte.

Comandantul rus Galiţin, cedînd stăruinţelor moldovenilor, care la 13 iulie 1769 au trimis delegaţi în tabăra de la Hotin [26]), a intrat cu trupele ruseşti în ţară şi a păşit triumfal în Iaşi la 26 seprembrie 1769 [27]). In capitala Moldovei se tipăresc imediat: *Ecte=nii pentru biruinţa oştii creştineşti asupra vrăjmaşilor, Ectenii, care se cade a zice la liturghii, la vecernii şi la utrenii etc.* [28]).

Acum se alcătuieşte o deputaţiune pentru a merge la Petersburg ca să mulţumească pentru eliberarea dobîndită, pentru a exprima doleanţele, plîngerile şi sugestiile locuitorilor, pentru a discuta vii=toarea organizare a ţării.

Unul dintre aceşti deputaţi moldoveni este şi Venedict Teodo=rovici [29]).

In fruntea delegaţiei se găsea Inochentie, episcopul Huşului.

---

25) Al. Vianu, *Consideraţii, asupra caracterului activităţii administraţiei ruse în Ţările Romîne (1769-1779)*, în *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. I (1956), pp. 234-235.

26) Scarlat Callimachi şi Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 795.

27) Pe lîngă armatele Rusiei s-au alăturat de timpuriu şi cetele de volintiri romîni conduse de Ilie Lăpuşneanu, de Pîrvu Cantacuzino şi de alţii. (Vezi G. Bezviconi, *Contribuţii la Istoria relaţiilor romîno-ruse*, Bucureşti 1962, pp. 149-150).

28) Dan Simonescu, *Contribuţii la Bibliografia romînească veche*, în *Studii şi cercetări de Bibliologie*, I (1959), pp. 249-250.

29) Vezi *Arhiva Romînească*, vol. II, ed. II, p. 152 sq. În mai multe do-cumente egumenul Moldoviţei Venedict, semnează: Teodorovici, (Vezi Wi-ckenhauser, *Moldowitza*, pp. 227-233 passim), numele de familie format de la numele tatălui său, *Teodor*.

După o greşeală care s-a strecurat în cîteva publicaţii la noi, cineva ar putea crede că la 1769 e vorba de Venedict Pavlincovschi şi nu de Ve-nedict Teodorovici. Anume: în lucrarea lui D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, din 1905, e amintit la p. 83, ierodiaconul Venedict Pavlincovschi, care ar fi scris *Slujba Acoperemîntului Maicii Domnului* la 14 martie anul 1722, deşi în paranteză e redat în cirilică anul adevărat αωκβ= 1822. N. Iorga în *Ist. Bis. Rom*,, vol. II, ed. II, Bucureşti 1932, la p. 97 vorbind despre acti-vitatea culturală de la noi din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, aminteşte şi de Venedict Palincovschi de la Putna.

Pe baza acestor lucrări, cercetătorul G. Bezviconi în *op. cit.*, p. 152, între delegaţii moldoveni care pleacă la Petersburg în 1769, enumeră şi pe „cărturarii Venedict Pavlincovschi din Moldoviţa şi Vartolomeu Măzăreanu din Solca".

Venedict Pavlincovschi este însă o altă figură bisericească din această parte a Moldovei, din secolul al XIX-lea.

În acest sens ne lămureşte deplin titlul manuscrisului amintit de D. Dan, existent şi astăzi (1963) în biblioteca Mănăstirii Putna, poziţia 6: „Această carte ce se numeşte *Slujba Acoperemîntului Prea Sfintei Născătoa-rei de Dumnezeu* s-au prescris de pe altă carte tipărită în Iaşi, precum şi alte slujbe ce sînt scrise întrînsa. S-au scris întru acest chip, acum în zilele prealuminatului şi singur stăpînitorului Împărat Franţ I şi în zilele Prea Sfinţiei Sale iubitorului de Dumnezeu cel bun Kir Daniil Vlahovici episco-pul Bucovinei şi Isaia Băloşescul arhimandrit, la anii de la strămoşul nos-tru Adam 7330 iară de la Domnul nostru Iisus Hristos 1822, în Mănăstirea Putna, 14 martie", „cu toată cheltuiala lui Venedict Pavlincovschi ierodia-con" (f. 16 v). Facem această menţiune prin bunăvoinţa Părintelui Gherasim Cucoşel, stareţul actual al Mănăstirii Putna.

Dintre egumenii din mănăstirile noastre, pe lîngă Venedict, mai era şi prietenul său, Vartolomeu Măzăreanu de la Solca. Aceştia erau din partea bisericească, iar din partea «politicească» se hotărîse ca să plece Logofătul Lupu Balş (din pricina bătrîneţii n=a putut merge), Biv vel Logofătul Ioan Paladi şi Biv vel Spătarul Enachi Milu.

Ei au luat de la Sfatul Ţării mai multe scrisori alcătuite între 18 noiembrie şi 10 decembrie 1769. Duceau trei scrisori către împărăteasa Ecaterina II. In prima se vorbea despre interesele Moldovei de atunci; în a doua scrisoare moldovenii cereau sprijinul Rusiei pentru a readuce cinstitele moaşte ale sfîntului Ioan cel Nou la Suceava de la Zolkiev; în a treia scrisoare mai multe văduve din Moldova cereau împărătesei unele scutiri. Aveau două scrisori către Sfîntul Sinod de la Petersburg în legătură cu Biserica Moldovei şi în legătură cu readucerea sfintelor moaşte, amintite mai sus, la Suceava; o scrisoare către generalul Rumianţev în legătură cu nevoile oştilor ortodoxe, şi alta către unul dintre miniştrii ruşi din Petersburg în legătură cu noua organizare a Moldovei[30]). Deputaţii moldoveni, pentru viitoarea organizare administrativă a Moldovei, vor depune la Petersburg şi o *Insemnare în 18 ponturi*[31]).

In preajma Crăciunului din anul 1769, deputaţii noştri erau gata de drum. A treia zi de Crăciun, în 27 decembrie, Venedict trece munţii de la Moldoviţa la Solca unde se întîlneşte cu Inochentie al Huşului şi împreună cu Vartolomeu Măzăreanu pornesc spre Petersburg prin Rădăuţi, Cernăuţi, Kiev, Moscova.

Arhimandritul Venedict, egumenul Moldoviţei, îi revine meritul de a fi alcătuit preţioasele *Insemnări de călătorie* ale delegaţiei moldovene[32]).

Insemnările egumenului Venedict se intitulau: *„Mergerea drumului nostru din Moldova la Petersburg, precum arată în jios, leat 1769“*. Insemnările lui Venedict sînt publicate cu unele omisiuni de către M. Kogălniceanu în anul 1841[33]) şi în anul 1860[34]). La început editorul scrie: *„Călătoria la Petersburg a Părintelui Venedict.* Această călătorie este scoasă dintr=un Album de drum, mic în 8^0, care ni s=au împărtăşit prin bunătatea D=sale Spătar Antohi Sion. Albumul a fost chiar a părintelui arhimandrit şi este scris însuşi de mîna sa».

---

30) Textul acestor documente, în întregime, se găseşte publicat de M. Kogălniceanu în *Arhiva Romînească*, vol. I, Iaşi, 1841 şi în ed. II, vol. I, Iaşi 1860.

31) Vezi *Arhiva romînească*, vol. I, ed. II, pp. 202-205.

32) Datele din Precuvîntarea *Condicii* Mănăstirii Solca scrisă de Vartolomeu Măzăreanu nu se pot numi o descriere a acestei călătorii. Egumenul Mănăstirii Solca s-a folosit de şederea la Petersburg în vara anului 1770 pentru a dobîndi milostenii în folosul mănăstirii sale. Amintita Precuvîntare dă toată atenţia acestui capitol. (Vezi Alexandru Elian, *Din legăturile mitropolitului Moscovei Platon cu clericii romîni*, în *Ortodoxia*, an. XII (1960), nr. 2, p. 181). Din partea delegaţiei muntene a scris *Jurnalul de călătorie* mitropolitul Ungrovlahiei, cu titlul: „Expunere adevărată despre călătoria Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit al Ungrovlahiei la Petersburg, călătorie făcută în folosul turmei...“. (Vezi *Condica Sfîntă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, publicată de arhiereul Ghenadie Craioveanul, vol. I, Bucureşti 1886, pp. 202-203, n. 84).

33) Vezi *Arhiva Romînească*, ed. I, Iaşi 1841, pp. 335-352.

34) Vezi *Arhiva Romînească*, ed. II, Iaşi 1860, pp. 249-262.

N. Iorga, fără să discute paternitatea acestei lucrări, o atribuie arhimandritului Vartolomeu Măzăreanu [35]). De curînd, profesorul universitar Al. Elian, a arătat că această atribuire se datorește unei confuzii. M. Kogălniceanu nu s-a îndoit deloc asupra paternității acestor însemnări [36]).

Autorul acestor Insemnări este fără nici o îndoială Venedict [37]).

Egumenul Moldoviței, Venedict, după propriile sale Insemnări, a plecat spre Petersburg în timp greu de iarnă. Impreună cu Episcopul Inochentie și cu egumenul Vartolomeu ajunge la Rădăuți în ziua de 28 decembrie. In ziua de Anul Nou 1770, călătorii noștri au ajuns în Cernăuți, peste trei zile, în 3 ianuarie sînt în Tîrgul Zalesciki din Țara leșască unde se întîlnesc cu deputații boieri moldoveni. Luni, 4 ianuarie pornesc împreună pe drumul obișnuit spre Kiev. Slujba Iordanului au făcut-o în satul Loșale la casa unui preot. Ajungînd la Tîrgul Leticev găsesc pe generalul Rumiantev care-i primește «cu mare cinste». La Rumiantev vor sta ó zile pentru a discuta pe larg problemele pentru care mergeau la Petersburg. Cunoaștem o scrisoare a lui Rumiantev trimisă în Moldova care confirmă cele însemnate: «aleșii deputați au sosit într-aceste zile către mine, care după aceasta se vor porni...[38]). Au plecat mai departe în ziua de 18 ianuarie, spre Kiev și în 25 ianuarie, «s-a stricat drumul de sanie foarte» și au mers cu mare greu, fiind drumurile nisipoase. Ajungînd la Kiev au găzduit la Mănăstirea Nicolaevschi, lîngă Pecersca. A doua zi fac o vizită arhipăstorului Arsenie din Kiev, a treia zi arhimandritului Pecerscăi, Zosin. Vineri 29 ianuarie s-au închinat la sfintele moaște din Peșteri, sîmbătă se închină la moaștele sfintei Mucenițe Varvara din Mănăstirea Mihailovschi, duminică participă la Sfînta Liturghie în măreața catedrală Sfînta Sofia, și luîndu-și «ziua bună» de la mitropolitul locului, se îndreaptă spre «stalița Mosculuí», călătorind cu poșta, zi și noapte.

Venedict menționează că în cursul lunii februarie, călătoria lor spre Moscova a fost pe la Tîrgul Dimitrievca «a lui Matei Beizade a lui Dumitrașcu Cantemir Vodă» [39]).

---

35) Vezi N. Iorga, *Istoria Literaturii Românești*, vol. II, ed. II, București 1928, p. 600.

36) Al. Elian, *op. cit.*, p. 181.

37) Însemnările au început cu ziua de 27 decembrie 1769 cînd are loc plecarea în grup spre Petersburg. Se arată că în ziua de 3 ianuarie 1770, i-a ajuns din urmă în Țara Leșască și „boierii", adică cei doi deputați din partea „politicească" care făceau parte din delegație. Din aceste rînduri constatăm că autor al însemnărilor nu este nici unul dintre „boieri".

Notînd despre faptul că în ziua de 29 iunie 1770, delegații au fost la împărăteasa Rusiei, autorul Însemnărilor zice: „unde au fost... Inochentie episcopul Hușului, trei arhimandriți și eu egumen". Măzăreanu era arhimandrit din unul 1757, Venedict Teodorovici s-a făcut arhimandrit mai tîrziu.

În ziua de 22 iulie 1770 se notează: „am fost la Curte, la contele Panin, de am vorbit pentru veșmintele ce ne-a miluit împărăteasa, pe mine și pe arhimandritul Măzăreanu".

Pentru alcătuirea paginilor de față, folosim de-acum înainte pînă la înapoierea lui Venedict în Moldova, (septembrie 1770), propriile sale Însemnări publicate de Kogălniceanu în *Arhiva Românească*. Unde vom fi nevoiți să folosim alte izvoare, le vom indica imediat în chip special.

38) Vezi în *Arhiva Românească*, vol. I, ed. II, Iași 1860, pp. 193-194.

39) E vorba de un mare domeniu dăruit de Petru cel Mare învățatului nostru moldovean, Dimitrie Cantemir, și care va purta apoi numele său:

Sîmbătă, 13 februarie au intrat în Moscova «fiind mare furtună cu mare ger şi cu ninsoare», şi au găzduit la arhiepiscopul Moscovei, Ambrozie. Fiind începutul Postului Mare şi aşteptînd pe cei doi boieri deputaţi care rămăseseră în urmă din cauză că unul dintre ei s=a îmbolnăvit şi a murit pe drum (a fost înmormîntat la biserica grecilor din Nijna), au stat în Moscova două săptămîni de zile. In Duminica Ortodoxiei au fost «la sobor la blăstămul eretici=lor». Miercuri din săptămîna a doua din Post, delegaţii moldoveni sînt poftiţi la masă de către Beizade Matei a lui Dumitraşcu Vodă Cantemir «primindu=ne cu mare dragoste», zice egumenul Moldoviţei.

La Mănăstirea Bogoiavlenschi au fost în ziua de 25 februarie participînd la înmormîntarea lui Andrei Mihailovici Galiţin. A doua zi şi=au continuat drumul spre Petersburg unde au ajuns la 9 martie. Aici sînt găzduiţi la curţile lui Ivan Epşov Sovietnic, pe uliţa Admiralteisva.

La trei luni de zile după ce au plecat din Moldova, spre Petersburg, se prezintă cu multă ceremonie la împărăteasa Rusiei, în Duminica Floriilor, 28 martie 1770. Era de faţă şi delegaţia Munteniei. S=au ţinut cuvîntări, au predat împărătesei scrisorile aduse din Ţară şi au fost asiguraţi de tot sprijinul şi ocrotirea Rusiei asupra Ţărilor Romîne, urmînd ca precizările în amănunţime să se facă în scris, ulterior. Imediat s=a comunicat şi în Ţară rînduiala ceremoniei [40]) şi cum li s=a făgăduit din «împărătescul rost» că Patria va fi sub umbrirea şi apărarea Rusiei [41]).

După această ceremonie, deputaţii noştri aşteptînd răspunsurile scrisorilor date împărătesei, fac mai multe vizite personalităţilor de seamă ale Rusiei, participă la slujbele bisericeşti, vizitează monumentele Petersburgului etc., despre care Venedict notează în fiecare zi.

La Sfînta Inviere din anul 1770, 4 aprilie, a slujit şi egumenul Moldoviţei, Venedict, împreună cu mitropolitul Peteresburgului, Gavriil, în catedrala mănăstirii Sfîntul Alexandru Nevschi.

A doua zi de Paşti, au fost cu toţii în biserica Curţii unde au felicitat pe împărăteasa cu Христос Воскресе.

Deputaţii moldoveni participă la sfînta Liturghie săvîrşită în biserica Curţii, în ziua de 15 aprilie 1770, şi prin strădania duhovnicului împărătesei, Ioan, «fiind nouă vechi prieten», cum notează Venedict, au vizitat palatul imperial cu toate podoabele lui. Aici egumenul Venedict are prilejul să facă o descriere amănunţită a lucrurilor de artă văzute. «El nu rămîne nesimţitor faţă de civilizaţia superioară, pe care – la Petersburg – o întîmpină la tot pasul. Dacă palatul cu uşile de oglinzi, sobele poleite şi marile gobelinuri, care reprezentau după gustul vremii scene spectaculoase de război, îi trezesc admiraţia, încă şi mai fermecat este de grădinile curţii imperiale» [42]).

Dimitrievca. Aici era reşedinţa nefericitului domnitor, în care a şi murit la 21 august 1723 (cf. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti 1958, p. 146 ; Al. Piru, *Literatura romînă veche*, Bucureşti 1961, p. 373).

40) *Arhiva Romînească*, vol. I, ed. II, Iaşi 1860, pp. 196, 200-201.

41) Ceremonia din 28 martie 1770 este descrisă în toate rapoartele ambasadorilor de la Petersburg. Acum s-au prezentat şi listele cu „ponturi“ pentru organizarea Ţărilor Romîneşti (Vezi Scarlat Callimachi şi Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 802.

42) Al. Elian, *op. cit.*, p. 182.

In ziua de naştere a împărătesei Ecaterina II=a, 21 aprilie, Venedict a fost la Liturghie în biserica Cazanscaia Bogorodiţa şi a slujit la Tedeumul ce s=a făcut cu acest prilej. Mergînd apoi la Curtea împărătească, Venedict menţionează că era de faţă şi Ghica Vodă [43]). La Injumătăţirea Praznicului, miercuri 28 aprilie, Venedict a participat, după Liturghie, la o slujbă specială făcută pe zidurile cetăţii Petersburg, la 29 aprilie este de faţă la slobozirea pe Neva a unei corăbii mari cu 66 tunuri întrînsa, şi aşa mai departe în luna mai, Venedict ca şi toţi ceilalţi deputaţi participă la toate festivităţile care aveau loc atunci în viaţa Petersburgului.

La 6 iunie, într=o duminică după slujbă, au aflat despre prăzile ce au făcut tătarii în Moldova şi despre luptele care se dăduse între ruşi şi turci la Movilele Rîbăii [44]). In aceeaşi Duminică, Venedict a luata masa la arhimandritul Platon, dascălul împărătesc. Despre recepţia dată de arhim. Platon a notat şi ieromonahul bănăţean Mihail Popovici, care ajunsese în Petersburg la 7 mai 1770. El arată că: «la o masă cu 12 persoane, Platon a şezut între doi arhimandriţi. In dreapta pe rînd era Filaret arhidiaconul Voloţchi, Venedict igumenul Moldavschii, Inochentie episcop Moldavschii (...), Vartolomei arhimandrit Moldavschii» [45]). Cu acest prilej Mihail Popovici a vorbit celor de faţă despre pătimirile ortodocşilor din Ardeal, despre activitatea bineplăcuţilor lui Dumnezeu Visarion şi Sofronie împotriva uniaţiei.

Duminică 4 iulie 1770 «am mers după trebuinţele noastre care sînt pentru Ţară», zice Venedict, la împărătească. Acum au aflat că joia viitoare contele Panin le va da răspunsul cuvenit.

Timp de cîteva zile Venedict s=a îmbolnăvit «foarte cumplit». In vremea aceasta cînd Venedict avea »fierbinţeli foarte mari» s=a primit răspunsul pentru ţară din partea împărătesei şi în ziua de 17 iulie 1770, vlădica Huşului şi cu logofătul Enachi au plecat din Petersburg spre Moldova.

Misiunea delegaţilor moldoveni era încheiată.

Venedict şi Vartolomeu mai rămîn la Petersburg pentru unele nevoi ale mănăstirilor lor, Moldoviţa şi Solca. Vartolomeu Măzăreanu va scrie mai tîrziu în legătură cu aceste nevoi «fiindcă şi sfînta Mănăstire Moldoviţa era şi mai lipsită (decît Solca) cît de sfinte vase, de cărţi, aşa şi de veşminte şi a le face cu cheltuiala noastră nicidecum nu era cu putinţă, fiindcă pe acele vremi (adică înainte de 1769) numitele mănăstiri se aflau la mari greutăţi şi dări la armia turcească, din care dări şi cu bani se îngreuiază cu camătă, sfătuindu=ne cu fratele Venedict, ne=am unit amîndoi spre o cerere, cerşind ajutor (...), toată lipsa a acestor două mănăstiri

---

43) Grigore Ghica după ce a fost domnitor în Moldova (1764-1767) şi în Muntenia (1768-1769) plecase la Petersburg unde va sta pînă în 1774 cînd, după pacea de la Kuciuc-Kainargi, vine iar la Iaşi cu ajutorul Rusiei.

44) Mitropolitul din Iaşi şi boierii după ce au primit scrisori de la deputaţii trimişi la Petersburg, au comunicat şi ei la rîndul lor anumite dispoziţii şi ştiri, ca să ştie ce să spună mai departe miniştrilor ruşi din Petersburg. Au comunicat despre robirea tătarilor la Soroca, Orhei, Chilia, spunînd eă de-acum înainte speră să fie liniştiţi (Vezi *Arhiva Romînească*, vol. I, ed. II, Iaşi 1860, pp. 220-224).

45) Vezi *Călătoriile în Rusia ale preotului bănăţean Mihail Popovici*, publicate de N. Iorga, Arad, 1901, pp. 20, 21.

Solca şi Moldoviţa am arătat (...) în scris prea plecata rugăciunea noastră, Impărăteasa a poruncit să se dea la amîndouă mănăstirile cărţi, vase sfinte şi veşminte cîte trei perechi»[46]). Venedict notează joi 22 iulie: «am fost la Curte la contele Panin, de am vorbit pentru veşmintele ce ne=au miluit împărăteasa, pe mine şi pe arhimandritul Măzăreanu», ca la 26 iulie să scrie în continuare: «s=au dat veşmintele şi cărţile de la împărăţie».

A primit fiecare egumen pentru mănăstirea sa «din comnata împărătească» cîte un rînd de vase bisericeşti de argint, cîte o Evanghelie, de proporţii foarte mari, ferecată în argint, cîte o cruce mare de argint, veşminte şi «altele de agiuns», cîte 37 cărţi bisericeşti[47]).

Mai tîrziu, cînd Venedict se străduieşte pentru a scrie într=o *Condică* specială toată averea Moldoviţei[48]), înainte de a înregistra darurile aduse din Rusia, spune că împărăteasa s=a îndurat să înzestreze[49]) mănăstirea Moldoviţa cu aceste cărţi, obiecte bisericeşti de argint şi veşminte.

La capitolul «Cărţi nouă ruseşti, tipărite şi legate» se trece: Sfînta Scriptură, Vieţile Sfinţilor, Psaltire, Octoih, Triod, Penticostar, Liturghier, Pravilă bisericească, Noţiuni de muzică bisericească, Tedeum, Arhieraticon, Evanghelie, Apostol etc.

Dintre aceste cărţi se mai păstrează şi astăzi la Moldoviţa: *Evanghelia* tipărită la Moscova în anul 1735, legată în pluş verde şi argint, cu însemnarea lui Venedict făcută pe mai multe pagini la început: «Această carte, anume Evanghelie s=a dăruit sfintei mănăstiri Moldoviţa de prea înălţata împărătească Ecaterina Alexievna a toată Rosia, prin osteneala şi silinţa preacuviosului arhimandrit şi egumen al Moldoviţei chir Venedict. Anul 1770 iulie 27, Petersburg»[50]), *Liturghierul* tipărit la Moscova în anul 1751, cu o inscripţie asemănătoare făcută de Venedict[51]), şi *Octoihul* în două volume, tipărit la Moscva în anul 1760[52]).

Celelalte cărţi, obiecte de cult şi veşminte nu se mai găsesc astăzi la Moldoviţa. Multe dintre ele, credem că, s=au împărţit pe

---

46) Vezi Prefaţa din *Condica Mănăstirii Solca*, publicată de D. Dan, în monografia Vartolomeu Măzăreanu, cit., pp. 277-278.

47) Idem, *Ibidem*.

48) Vezi Wickenhauser, *Moldowitza*, pp. 196-198.

49) Din veacul acesta se cunosc şi alte ajutoare făcute de Rusia, Ortodoxiei romîneşti. Astfel, la începutul secolului al XVIII-lea, în Ţara Moscului găsesc ajutor, ieromonahul Paisie de la Cozia, egumenul Isaia de la Humor, egumenul Ioil de la Mănăstirea Vintilă Vodă din Buzău, egumenul Pavel de la Rîşca. Din Rusia au primit cărţi în dar Protopopul Braşovului Eustaţiu Vasilevici şi Cuviosul Nicodim pentru biserica sa în anul 1774 (cf. Pr. Prof. Gh, I. Moisescu, Pr. Prof. Şt. Lupşa şi Pr. Prof. Alex. Filipaşcu, *Istoria Bisertcii Romîne*, vol. II, Bucureşti 1957, pp. 310-311). Paisie Velicicovschi în timp ce era egumen la Dragomirna a primit prin Rumianţev un policandru mare de cristal care se păstrează şi azi în Muzeu şi clopotul numit „zaporojeanul“ (Vezi Ep. Dr. Ipolit Vorobchievici, *Istoria Sf. Mănăstiri Dragomirna*, ed. II, 1925, p. 38), de la Petersburg a primit în anul 1778, vlădica Anania Calmăşul, pentru mănăstirea Todireni din Burdujeni, bani, meşteri lemnari, obiecte de cult etc. (Vezi S. Callimachi şi Vl. Georgescu, *op. cit.*, p. 812 şi alţii).

50) Trecută în inventarul Mănăstirii Moldoviţa la nr. 434.

51) Numărul 429 din Inventar.

52) Numărul 422 din Inventar.

la bisericile din satele vecine după anul 1785, cînd austriecii au desfiinţat Mănăstirea Moldoviţa, aşa cum s=a întîmplat şi cu un *Catavasier* tipărit la Rădăuţi în anul 1744, pe care s=a făcut mai tîrziu următoarea însemnare: «Această sfîntă carte ce se chiamă Catavasier esti dila Moldoviţa dat sfintei biserici Adormirea Pre=cistei (din Cîmpulung) la anul 1787 feb. 19 zile» [53]).

Incărcat cu atîtea daruri, egumenul Venedict porneşte spre Moldoviţa, în ziua de 27 iulie, ieşind din Petersburg «pe la şase ciasuri după amiază». Peste o săptămînă, vineri 4 august, au fost din nou în Moscova împreună cu Vartolomeu Măzăreanu. La sfîr=şitul lunii august erau în Kiev.

Ultimile pagini din Insemnările lui Venedict lipseau la 1841 cînd le publică Kogălniceanu. Insemnările se termină cu ziua de 1 septembrie 1770: «am purces din Kiev (...) de la Vasilicău la satul Soltanovca, acolo am mas şi de acolo la satul Motovelat cu poşta, 20 verste»...

Ştim că cei doi egumeni, călătorind spre ţară, au întîmpinat multe greutăţi din cauza lipsurilor. Episcopul Inochentie al Huşului, plecînd din Petersburg la 17 iulie, le=a lăsat puţini bani de cheltu=ială pentru înapoiere; aveau frică «de oamenii răi», iar de la Tîr=gul Pavlovici din Ţara Leşească şi pînă aproape de mănăstirile lor, din Moldova, au călătorit mai mult printre ciumaţi. Dumnezeu i=a păzit de toate relele şi împreună cu frumoasele odoare primite au ajuns cu bine în sfintele lor mănăstiri» şi nu puţină bucurie au adus tuturor părinţilor» [54]).

Toţi aveau convingerea nestrămutată că Rusia «nu va lăsa niciodată să piară ortodoxia noroadelor răsăritene» [55]).

In epoca aceasta mănăstirile noastre se treziseră la o viaţă plină de roade duhovniceşti, cărturăreşti şi gospodăreşti. Putna era sub conducerea fostului mitopolit Iacov, la Moldoviţa era Venedict, la Solca, Măzăreanu, la Dragomirna, Paisie Velicicovschi ş. a. m. d.

Venedict după ce s=a întors de la Petersburg se ocupă şi cu mai mult avînt de prosperitatea Mănăstirii Moldoviţa. Găsise mă=năstirea «foarte dezolată, iar economia în starea cea mai rea. El deci restaură deplin zidurile şi încăperile mănăstirii şi aduse moşiile în stare mai bună» [56]). Din timpul egumeniei sale s=au păstrat la Moldoviţa mai multe clopote făcute de arhimandritul Venedict; în martie 1918, clopotele au fost rechiziţionate de armatele habsbur=gice [57]). Unul din clopotele făcute de Venedict pentru Moldoviţa în anul 1777, nu se ştie prin ce împrejurare se găseşte astăzi la biserica Sf. Ilie=Gorgani din Bucureşti; clopotul are următoarea inscripţie: «Acest clopot esti a Mănăstirii Moldoviţăi şi s=au făcut cu toată silinţa arhimandritului şi egumenu aceştii mănăstiri chir Venedict 1777 april 9».

---

53) Vezi Simeon Fl. Marian, *Inscripţiuni de pe manuscrise şi cărţi vechi din Bucovina*, Suceava 1900, p. 10.

54) Vezi D. Dan, *op. cit.*, p. 279.

55) Pr. Prof. Gh. I. Moisescu ş. c., *op. cit.*, vol. cit., p. 295.

56) Isidor Onciul, *Fondul religionar gr. ort. al Bucovinei*, în *Candela*, 1890, pp. 79-80,

57) Vezi *Condica cronicală*, a parochiatului ortodox-orient. din Vatra Moldoviţei, p. 27.

Începînd cu 29 ianuarie 1771, arhimandritul Venedict conduce şi protopopiatul Cîmpulung. Această dispoziţie a fost dată printr=un act special emis de Mitropolitul Moldovei Gavriil Calimah [58]).

Egumenul Venedict se ocupă şi de buna chivernisire a bunurilor obşteşti, după cum reese din documente [59]).

In iarna anilor 1774=1775, Venedict alcătuieşte un *Inventar* general cunoscut sub numele de *Condica Moldoviţei* din ianuarie 1775. Acum înregistrează toate odoarele, veşmintele, cărţile, proprie=tăţile şi averile pe care le stăpînea sau pe care le stăpînise mai înainte Mănăstirea Moldoviţa. Sînt catalogate cu acest prilej multe mauscrise slave, care astăzi se găsesc la Mănăstirea Dragomirna, unde au fost aduse după 1785; multe tipărituri romîneşti apărute pînă la această dată. De exemplu se menţionează despre o *Carte de învăţătură,* care trebue să fi fost *Cazania* lui Varlaam, dă=ruită Moldoviţei în anul 1644 de către episcopul Anastasie II al Rădăuţului. Sînt manuscrise cu Voroave din opera Sfîntului Ioan Gură de Aur, din operele Sfinţilor Dorotei, Isac Sirul, Efrem Sirul; Varlaam şi Ioasaf, Alexandria şi altele [60]).

Mai departe se cuprind toate darurile aduse de la Petersburg în anul 1770, precedate de o *Prefaţă* în care se spune printre altele că în septembrie 1769 ruşii au bătut pe turci, dar în 1774 s=a în=cheiat pace cu turcii şi partea de jos a Moldovei şi toată Munte=nia au rămas sub suveranitatea Turciei [61]).

Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu de la 14 mai 1774 nu mai era egumen la Solca. In primăvara anului 1775, Venedict l=a chemat la Moldoviţa pentru traducerea, alcătuirea şi transcrierea *Pomelnicului Moldoviţei,* care începea cu anul 1417 [62]). Manuscri=sul care cuprinde acest Pomelnic are 83 de foi. La foaia 4 se găseşte un scurt cuvînt lămuritor în care se spune că «prin silinţa, osîrdia şi cheltuiala Preacuvioşiei Sale Kir Venedict, egumenul Sf. Mănăstiri Moldoviţa şi a Protopopiei Cîmpului=Lung» s=a tălmăcit cu blagos=lovenia mitropolitului Gavriil Calimah, acest Pomelnic de pe sîrbie pe moldovenie, s=a adăugat şi un pomelnic nou, Panahida mică, apoi s=a mai scris şi Sinaxarul Bunei Vestiri (hramul Moloviţei).

O bogată *Predislovie* din partea lui Venedict se mai găseşte la f. 4. v. El arată aici că părinţii călugări de la Moldoviţa sînt

---

58) Vezi *Pomelnicul Moldoviţei*, ms. nr. 921, f. 4, de la Acad. R. P. R.; Wickenhauser, *op. cit.*, p. 177.

59) Vezi Al. Bocăneţu, *op. cit.*, p. 61.

60) Aceste lucrări erau citite şi recitite cu multă sîrguinţă de călugării care făceau parte din soborul marelui egumen Venedict Teodorovici. Unul dintre ei va nota peste cîţiva ani: „Această carte ce se chiamă Ioan Scărar am procitit eu smerit monah Theodosii ot Moldoviţa şi multă mîngîiere am aflat întrînsa. Rogu-vă pe voi fraţilor, să nu stricaţi cartea aceasta, că ne judecă Dumnezeu. 1783, iunie 15". Şi peste puţin timp iarăşi notează: „feb. 15, 1784, iară am procitit şi mai mare mîngîiere sufletului am aflat". (Vezi: *Catalogul manuscriptelor romîneşti,* vol. II, întocmit de I. Bianu şi R. Carcoş, Bucureşti 1913, p. 234).

61) Vezi Inventarul amănunţit din 1775, cu excepţia proprietăţilor în Wickenhauser, *op. cit.*, pp. 193-198.

62) Vezi manuscrisul romînesc nr. 921 de la Acad. R. P. R. descris de I. Bianu şi G. Nicolăiasa în *Catalogul Manuscriptelor Romîneşti,* vol. III, Craiova 1931, pp. 125-129.

datori să pomenească pe fericiţii ctitori Alexandru cel Bun, Petru Rareş şi pe alţii. Spune că a găsit un Pomelnic vechi de la 1417 care are rînduielile tipiconale pe «sîrbie» şi fiindcă s=au înmulţit cărţile moldoveneşti tipărite, puţini mai pot citi şi înţelege bine cînd se face pomenirea. Apoi ne aduce la cunoştinţă că în Pomelnicul vechi nu mai este loc de scris pentru ctitorii noi, blagocestiva Ecaterina Alexievna a toată Rusia cu familia ei. S=a văzut că este nevoie să se facă un nou Pomelnic mare al Mănăstirei Moldoviţa.

Venedict a chemat la Moldoviţa «dascăl ca acela, zice, adică pe Sfinţia Sa Kir Vartolomeu Măzăreanu arhimandritul, carele împreună cu mine s=au nevoit în multe zile» la tălmăcirea Pomelnicului vechi de pe sîrbie pe moldovenie. S=a menţionat zilele în care trebuie să se facă pomenirea ctitorilor, după dorinţa lor, şi s=a trecut în Pomelnicul nou împărăteasa Ecaterina Alexievna cu toată familia ei, domnitorii Moldovei «din început şi pînă la a treia venire a muscalilor, în anul 1769».

La foaia 27 este un «Cuvînt de folos la sfîrşitul acestui Pomelnic» scris tot de Venedict în 1775, mai departe la foaia 38 sq. este «Arătare din Scriptură pentru folosul pomenirii morţilor», un Cuvînt al Sfîntului Ioan Gură de Aur despre Buna Vestire, alt Cuvînt, Sinaxarul din 25 martie, toate traduse şi scrise pînă la 24 martie 1775.

Incepînd cu anul 1775 [63]), pentru Moldoviţa ca şi pentru multe mănăstiri din această parte a Moldovei încep să apară rînduieli noi care se vor pune definitiv în practică abia în anul 1785.

In vîltoarea acestei epoci se întîlneşte mereu numele arhimandritului Venedict Teodorovici, egumenul de la Moldoviţa. In vara anului 1776, el face o plîngere în interesul mănăstirii către comandantul imperial Spleny şi i se face dreptate la 18 august, acelaşi an. In anul următor, 1777, Venedict face o cruce frumoasă pentru Sf. Masă din altarul Moldoviţei, care se păstra în anul 1901 la Mănăstirea Rîşca [64]). Arhimandritul Venedict a făcut îmbunătăţiri la catapeteazma Mănăstirii Moldoviţa în anul 1779, scriind în partea de jos, sub icoana Mîntuitorului: «Aceste icoane s=au lucrat în anul, luna şi indictul 1779, carele pentru silinţă, laudă şi pe Venedict arhimandritul, ianuarie 20». La Moldoviţa se mai găseşte şi astăzi un *Liturghier* tipărit la Rîmnic în anul 1778 [65]) cu următoarea însemnare făcută de Venedict: «Această Leturghie esti a arhimandritului Kir Venedict, cumpurată drepţi bani a Sfinţiei Sale, Vleat 1779, sept. 17».

Venedict, la 21 martie 1782, dădea un *Antologhion*, tipărit la Bucureşti în 1777, schitului Rarău, cu însemnarea: «(Acest Antologhion) este a sfintei Mănăstiri Moldoviţa şi s=au dat la schitul Rarău [66]), ca să fie pentru slujba schitului, unde se prăznueşte hra=

---

63) Imperiul habsburgic, pe temeiul Convenţiei din 5 mai 1775 şi a Tratatului din 25 februarie 1777 încheiat cu poarta Otomană a pus stăpînire pe această parte a Moldovei unde se găsea şi Moldoviţa. Intrigile Prusiei au oprit pe Rumianţev să raporteze (cf. G. Bezviconi, *op. cit.*. p. 159).

64) Vezi Arhiereul Narcis Creţulescu, *Istoria Mănăstirii Rîşca*, Fălticeni 1901, p. 133, nota 1.

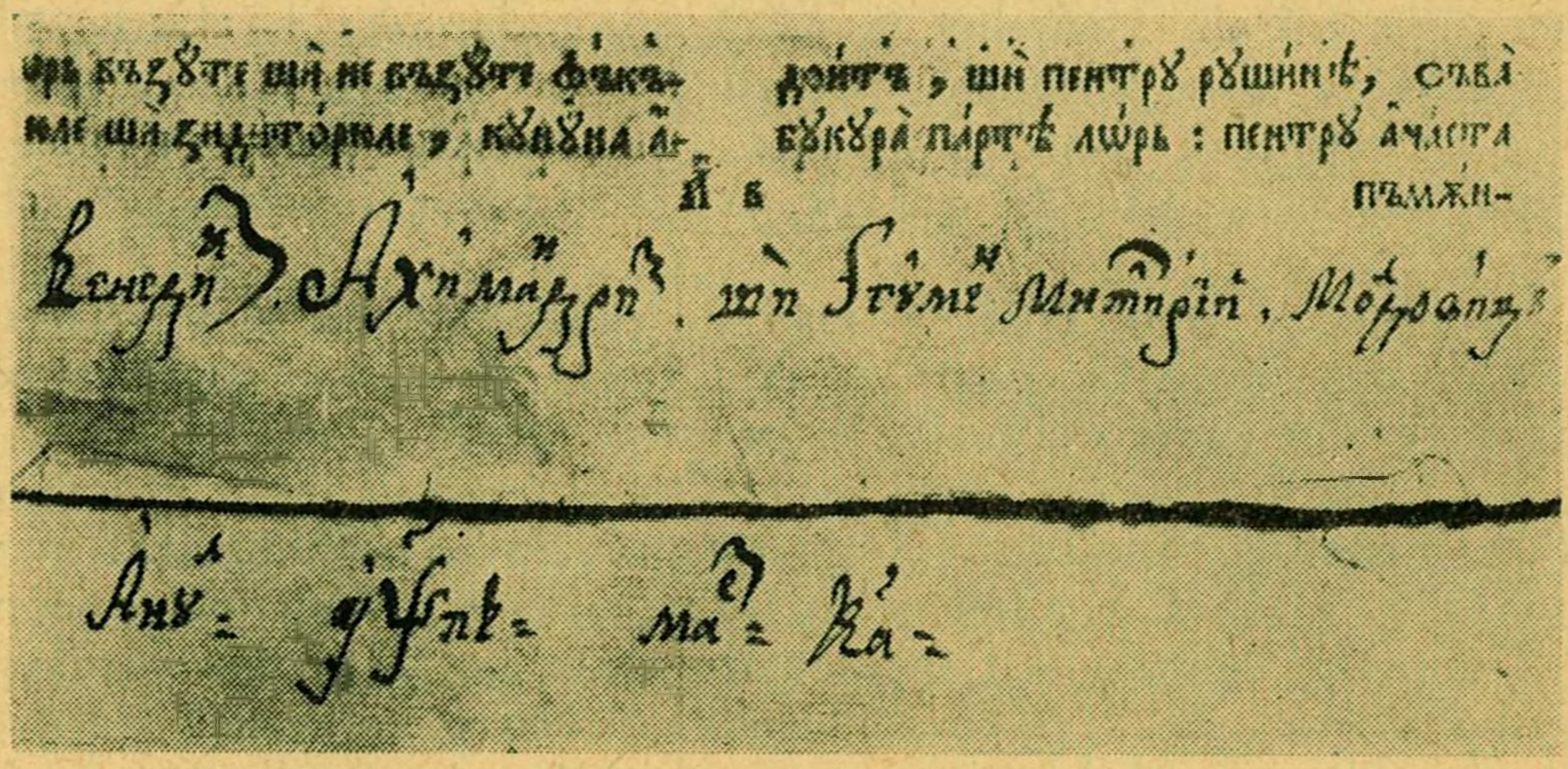
65) Trecut în inventarul Manăstirii Moldoviţa sub nr. 428.

66) În legătură cu schitul Rarău: „Călugărul Hagi Serafim, sihastru

mul Sfîntului Ioan Bogoslov. Venedict arhimandrit şi igumen Mănăstirii Moldoviţa, Anul 1782, martie 21» [67]).

De multe ori egumenul Venedict avea ordin să rezolve anumite probleme din viaţa mănăstirilor vecine. Astfel, conducătorul districtului bucovinean, generalul Enzenberg în iunie 1778 îi porunceşte să meargă şi să stabilească hotarul unor proprietăţi ale Mănăstirii Solca, apoi ale Mănăstirii Sf. Ilie. Pe dispoziţiile primite, egumenul Moldoviţei semnează: «Această scrisoare a Înălţimii sale generalului am citit-o, am înţeles-o şi voesc să lucrez după ordin. Venedict, arhimandrit din Moldoviţa» [68]).

Averile bisericeşti din această parte de ţară au atras, imediat după 1775, atenţia habsburgilor. Chiar în timpul tratativelor cu Poarta pentru cesiunea acestui pămînt moldovenesc, guvernatorul militar Spleny raporta la Viena că averile mănăstireşti de aici ar putea fi de mare folos pentru fiscul imperial. Dar mai mult din consideraţie faţă de Rusia se amînă deocamdată dezlegarea acestei pro-

Iscălitura arhimandritului Venedict Teodorovici, egumenul mănăstirii Moldoviţa, din 21 martie 1782.

bleme [69]). Amînarea durează numai pînă în anul 1781. Din ordinul habsburgilor, la 1 aprilie 1781, se întrerup legăturile canonice şi istorice dintre Episcopia din Rădăuţi şi Mitropolia din Iaşi. După această dată, în scopul arătat mai sus, începe delimitarea moşiilor Episcopiei din Rădăuţi şi delimitarea proprietăţilor mănăstireşti. Arhimandritul Venedict nu era de acord cu această delimitare. El nu s-a prezentat personal la Suceava unde lucra o comisie spe-

---

pe muntele Rarău, dă mănăstirii Moldoviţa Sihăstria făcută de el cu tot ceaparţine. Această danie a fost făcută la 26 septembrie 1756" (cf. Wickenhauser, *op. cit.*, p. 154).

67) Acest *Antologhion*, ajunge mai tîrziu la biserica Davideni din părţile Storojineţului, Astăzi, deteriorat în parte, se găseşte în biblioteca Mănăstirii Dragomirna, nr. 1758 din Inventar. De aici am fotocopiat semnătura arhimandritului Venedict şi am trimis un exemplar la Biblioteca Acad. R. P. R., unde s-a depus la secţia Stampe spre a fi la îndemînă celor interesaţi.

68) Vezi Erast Costea, *op. cit.*, pp. 306-307.

69) Vezi I. Nistor, *Istoria Fondului bisericesc*, 1921, p. 20.

cială [70]), ci a trimis pe ieromonahul Vasian la 18 ian. 1782, cu oare-care documente privitoare la proprietăţile Mănăstirii Moldoviţa [71]).

In primăvara anului 1782, Comisiunea, pentru a face o con-semnare mai precisă, pleacă la fiecare mănăstire. Se opreşte prima dată la Solca unde a găsit multă «neregulă» şi l-a trimis în surghiun pe egumenul Metodie. La 9 martie, Comisiunea depune din scaun pe egumenul Macarie de la Voroneţ, din aceleaşi motive. De la Voroneţ, membrii Comisiei vin la Moldoviţa. Vrednicia lui Vene-dict în egumnie n-a putut fi trecută cu vederea. «Din cauza aceasta s-a decis Episcopul şi Consistoriul, ca pentru a-l distinge între cei-lalţi, să nu i se ceară dare de seamă asupra veniturilor şi cheltuie-lilor din anii trecuţi, ci Comisiunea să constate numai starea de faţă a averii (...). Comisarii deci conscriseră numai averea de faţă a mănăstirii, în care scop arhimandritul, pe care şi de almintrelea îl aflară în toată privinţa vrednic, le supuse consemnăciunea venitu-rilor şi a averii» [72]). La 17 iulie 1782 s-a terminat conscrierea averii tuturor mănăstirilor [73]).

Episcopul Dositei Herăscu punea anumite condiţiuni noilor dis-poziţii habsburgice în primăvara anului 1782 [74]). Numai cîţiva egu-meni în frunte cu Venedict de la Moldoviţa se mai găseau în sca-une, restul fiind depuşi. Secularizarea a stîrnit indignare şi a produs o energică protestare din partea tuturor egumenilor [75]). La 6 martie 1784 se ţine o şedinţă la Cernăuţi unde sînt chemaţi şi egumenii mănăstirilor pentru a fi consultaţi în legătură cu luarea moşiilor. Acum se arată că trebuie să rămînă numai trei mănăstiri mari: Mol-doviţa, Suceviţa şi Putna. Se numesc dintre egumenii existenţi, noi asesori consistoriali. Cei aleşi se opuneau cu dîrzenie dispoziţiilor imperiale. «Mai ales se întrecea în purtarea sa nou alesul asesor Vendict, egumenul Moldoviţei, aşa, încît administratorul baron En-zenberg, care era de faţă, trebui de mai multe ori să roage pe amîndoi episcopii (pe Dositei Herăscu şi pe Ghedeon Nichitovici), ca să-l provoace a nu trece peste marginile bunei cuviinţe» [76]). Egu-menii au cerut încă o şedinţă pentru 8 martie, dar nu s-au mai prezentat, ci au plecat la mănăstiri. In ziua de 25 martie au trimis o scrisoare de protest Episcopului Dositei Herăscu. Episcopul îndem-nîndu-i la supunere, ei răsupnd că pînă în luna mai 1785 vor pleca din Ţară şi sînt hotărîţi să nu mai primească nici un sfat de la el. Ca drept urmare, în 22 iunie se adună Consistoriul şi decide ca egumenii de la Putna, Sucevita şi Solca să fie depuşi şi strămutaţi la Schitul Mare din Galiţia. «Venedict Teodorovici arhimandrit şi egumen din Moldoviţa după depunere să dea în seamă socotelile şi

---

70) La 3 ianuarie 1781, Venedict pentru a motiva absenţa din faţa Comisiunii de la Suceava, zice că în timpul sfintelor sărbători de iarnă nu poate lipsi de la mănăstire (cf. Wickenhauser, *op. cit.*, p. 213).

71) Arune Pumnul, *Privire repede peste 267 moşii mănăstireşti*, 1865, p. 17.

72) Isidor Onciul, *op. cit.*, pp. 79-80.

73) Din 23 decembrie 1781 exista o rezoluţie împărătească în legătură cu soarta mănăstirilor şi în legătură cu întrebuinţarea averilor mănăstireşti în folosul confesionalilor (Vezi Isidor Onciul, *op. cit.*, pp. 73-74).

74) Isidor Onciul, *op. cit.*, pp. 71-72.

75) N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîne*, vol. şi ed. cit., pp. 170-172.

76) Isidor Onciul, *op. cit.*, pp. 143-144.

lucrurile mănăstirii şi să se transfere la Sucevița»[77]), (Moldovița se va desființa, rămînînd în loc Dragomirna); egumenul de la Humor să fie expulzat peste graniță pe totdeauna[78]).

Venedict împreună cu ceilalți egumeni, încă de la 2 mai 1784, înaintase o cerere împăratului de la Viena în care arătau că vor să fie lăsați liberi să plece în Moldova cu toți călugării lor[79]). Impăratul dăduse deja în acest sens o dispoziție la 22 decembrie 1782 care prevedea că dacă unii călugări din Bucovina vor să treacă în Moldova, în Țara Romînească sau în Rusia, li se îngăduie fără nici o greutate, dacă ei sînt în ordine din punct de vedere economic cu mănăstirea lor şi dacă promit că niciodată nu vor pretinde ceva şi nicicînd nu se vor mai întoarce înapoi[80]).

Mulți călugări de la Moldovița au început să pribegească chiar în timpul acestor ultime frămîntări.

Din cei rămaşi în ultima parte a anului 1784 şi în primele luni ale anului 1785, au plecat doi la Putna, unul la Dragomirna, unul în Ardeal şi Venedict însoțit de cîțiva în Moldova[81]). In Moldova a trecut în 1785 şi egumenul Antohi de la Sucevița, egumenul Artemon de la Solca, egumenul Inochentie de la Voroneț, vicarul Teofilact din Horecea etc.[82]).

Cu inima plină de durere, arhimandritul Venedict a părăsit Mănăstirea Moldovița (care s=a desființat la 23 aprilie 1785), unde ostenise cinsprezece ani de zile, trecînd în «Moldova turcească». Avea şi el pe buze cuvintele pe care le spunea la 1 decembrie 1787 un contemporan: «Ştiu toți că fugirea mea de acolo a fost, pentru că n=am găsit cuviință să se strice obiceiurile Patriei şi rînduiala Bisericii Răsăritene. Şi am plecat, cînd un mare împărat (Iosif II) îmi făgăduia cinste şi tron şi nu puțină plată. Dar m=am mulțumit să trăiesc în sărăcie, decît să primesc vătămarea prea dulcii mele Patrii şi pentru că prevedeam nebăgarea în seamă a stării duhovniceşti»[83]).

Arhimandritul Teodorovici s=a dus la Mănăstirea Rîşca[84]), poate însoțit şi de cel care la 1802 era arhimandrit şi egumen aici,[85]) Antonie de la Moldovița.

Cît a mai trăit egumenul Venedict de la Moldovița la Rîşca sau unde este înmormîntat nu se ştie pînă acum[86]).

---

77) Idem, *Ibidem*. p. 145.
78) Idem, *Ibidem*.
79) D. Dan, *Vartolomeu Măzăreanu*, p. 247.
80) Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 134.
81) Al. Bocăneţu, *op. cit.*, p. 57.
82) Isidor Onciul, *op. cit.*, pp. 198-199.
83) Vezi Testamentul Arhimandritului Meletie Ghica, fost egumen la Mănăstirea Ilişeşti, în S. Reli, *Bucovineni celebri*, extras din *Candela*, an. XL (1929), nr. 10-12, pp. 9-10.
84) Cf. N, Iorga, *Istoria Bisericii Romîne*, vol. şi ed. cit., p. 175. Meletie Ghica de la Ilişeşti ajunge pînă la Atos, Macarie de la Voroneţ se opreşte la Slatina, iar Vartolomeu Măzăreanu de la Putna pe la 18 iulie 1789 se găsea la Mănăstirea Neamţ. (Pentru Vartolomeu Măzăreanu vezi: Epifanie Cozărescu, *Arhimandritul Vartolomei Putneanu, Contribuţie la elucidarea unei vechi confuzii*, în revista *Mitropolia Moldovei şi Sucevei* an 38 (1962), nr. 3-4, p. 199.
85) Cf. N. Creţulescu, *op. cit.*, p. 96.
86) La Mănăstirea Rîşca era egumen atunci arhimandritul Iosif. Înce-

Știm că Mănăstirea Moldovița, unde Venedict a pus atîta suflet, ajunsese în timpul habsburgilor în stare de ruină. După primul război mondial s-a reînceput viața monahală în ea, dar zidurile ei tot dărăpănate au rămas pînă în vremea noastră cînd Regimul democrat popular din Patria noastră a restaurat în întegime acest important monument vechi de artă moldovenească.

Gîndindu-ne la viața plină de strădanii pentru binele obștesc a celui ce a fost ultimul egumen din secolul al XVIII-lea al Mănăstirii Moldovița, la arhimandritul Venedict Teodorovici, gîndindu-ne la acțiunea de restaurare și de întreținere a monumentelor istorice inițiată în anii noștrii, vedem că «tîlcul acestei ample acțiuni depășește, desigur, marginile unor lucrări de arhitectură ; prețuirea ce se dă astăzi valorilor trecutului continuă și încununează peste moarte viața acelor osîrduitori pe terenul odinioară atît de nesigur și de primejdios al culturii romînești»[87]).

Protos. NESTOR VORNICESCU

---

pînd cu anul 1786 și pînă în anul 1792 este egumen la Rîșca un omonim al lui Venedict Teodorovici, anume Venedict Dinga, fost mai înainte în aceeași ascultare la Mănăstirea Neamțu. El a fost propus pentru a fi ales episcop la Roman, la 1 martie 1786, împreună cu ieromonahul Iorest, dichiul de la Huși, cînd a fost ales egumenul Iacov de la Mănăstirea Barnovschi din Iași (cf. *Condica de hirotonii a Mitropoliei Moldovei*, publicată de N. Iorga, în *Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, 3 (1924), p. 13 ; N. Crețulescu, *op. cit.*, p. 90 ; *Scurtă povestire istorică despre Mănăstirea Neamț*, M-rea Neamț 1942, pp. 22, 75. 95 ; și Pr. Leonida Gavrilescu, *Mănăstirea Rîșca*, în revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an. 36 (1960), nr. 1-2, p. 74).

87) Radu Albala, *Antim Ivireanul și vremea lui*, București, 1962, p. 8.

POMELNICUL TRIPTIC DE LA MĂNĂSTIREA MOLDOVIŢA

Ritualul pomenirii celor răposaţi este adînc înrădăcinat în Biserica Ortodoxă. In cadrul Sf. Liturghii şi a altor slujbe religioase, comuniunea între Biserica luptătoare şi Biserica triumfătoare se împlineşte, încă de pe vremea apostolilor, prin înălţarea rugăciunilor pentru fericirea veşnică a celor răposaţi.

Din cele mai vechi timpuri, credincioşii în viaţă au întocmit şi încredinţat locaşurilor de cult pomelnice pe care le *numim de familie* în care figurează nume de *strămoşi, moşi, părinţi, fraţi şi surori cu tot neamul lor.*

Pe lîngă pomelnicile de familie, istoria vieţii religioase a creştinilor cunoaşte şi *pomelnicile ctitoriceşti,* întocmite, de cele mai multe ori, de slujitori bisericeşti, în care figurează *ctitori, binefăcători şi slujitori* ai locaşurilor de rugăciune.

In Biserica Ortodoxă Romînă, ca în toate Bisericile Ortodoxe, practica întocmirii pomelnicelor de familie şi a celor ctitoreşti este, aproape, generală. Din nefericire, însă, s=au păstrat foarte puţine exemplare din vechile pomelnice de familie; unele din cele păstrate sînt din secolul al XVIII=lea, dar cele mai multe sînt mai noi. Materialul din care sînt lucrate aceste pomelnice variază: carton, hîrtie, lemn sau tablă; formatul, de asemenea: patrate, dreptunghiulare şi arcuite; multe din ele au mînere. Fiind destul de vechi, aceste piese au ajutat pe cercetători la reconstituirea unor spiţe genealogice sau au servit ca izvoare alcătuitorilor de monografii istorice asupra satelor sau locaşurilor de cult.

Pomelnicele ctitoriceşti au importanţă deosebită pentru istoria naţională; sub aspectul materialului şi formatului sînt de mai multe feluri: foi de pergament sau hîrtie legate în formă de carte; tablii de metal sau lemn, de obicei în dimensiuni mai mari, uneori dispuse în formă de diptic sau triptic, pe care sînt lipite foile de pergament sau hîrtie; se cunosc şi pomelnice ctitoriceşti care apar direct pe zidurile locaşurilor de cult mai cu seamă la proscomidar.

Cîteva din pomelnicile ctitoriceşti, format carte, mai importante, păstrate la Academia R. P. R., în diferite arhive, sau la biserici şi mănăstiri, au fost menţionate de către cercetători: Pomelnicul Mitropoliei din Tîrgovişte înoit în anul 1697, al Mănăstirii Cîmpulung înoit în anul 1710, al Bisericii din satul Tomşani, din anul 1731, al Schitului Comanca, din anul 1748, al Mănăstirii Cotmeana înoit în anul 1781, al Schitului Dintr=un lemn, al Mănăstirii Polovraci,

al Cioclovinei înoit în anul 1780, al metohului Episcopiei de Rîmnic, din anul 1781, al Mănăstirii Tismana înoit în anul 1708, al Bisericii din Bărbăteşti, al Mitropoliei Moldovei înoit în anul 1754 [1]), al Mănăstirii Bistriţa copiat în vremea lui Ştefan cel Mare [2]), al Mănăstirii Moldoviţa înoit în anul 1750 [3]), al Mănăstirii Argeş, al Bisericii Sf. Nicolae din Scheii Braşovului [4]), la Mănăstirea Sucevița se păstrează următoarele pomelnice, format carte: Un pomelnic scris pe 22 foi de pergament şi 47 foi de hîrtie, cu unele decoraţii, legat în piele, scris în slavă cu începere de la 3 septembrie 1580 de Mitropolitul Gheorghe Movilă [5]); Un pomelnic scris în slavă pe 12 foi de pergament şi 13 foi de hîrtiie [6]); pomelnicul mare al Mănăstirii Sucevița scris în slavă pe foi de pergament aplicate pe tablii de lemn dispuse în formă de triptic [7]). Scrierea acestui pomelnic a început-o Gheorghe Movilă în anul 1588. Textul pomelnicului este încadrat de următoarele picturi: Mîntuitorul Hristos ca judecător, şezînd pe scaun, de o parte şi de alta Maica Domnului şi Apostolii, deasupra îngeri şi serafimi, dedesupt Sf. Duh în chip de porumb, la dreapta ceata dreptilor iar la stînga ceata celor osîndiţi [8]). La biserica clădită de Ştefan Tomşa la Solca se păstrează un pomelnic triptic. La Biserica Sf. Sava din Iaşi se păstrează o parte dintr-un pomelnic triptic, asemănător celui de la Sucevița. La biserica Sf. Gheorghe din Suceava (Mănăstirea Sf. Ioan) se păstrează două pomelnice: unul, format tablie pe care este aplicată hîrtia, scris în anul 1796 [9]) şi unul, format carte cu 102 foi (0,27/0,20), scris în anul 1805 [10]). LaBiserica Sf. Onufrie de lîngă Siret se păstrează un pomelnic (sinodic) format carte 0,19/0,15 scris în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea [11]). La Patriarhia Romînă se află un pomelnic triptic (0,840/0,530/0,45) al Mănăstirii Slatina, copie din anii 1777-1792, după un pomelnic mai vechi [12]).

In afară de aceste cîteva pomelnice amintite, în diferite arhive, la mănăstiri şi biserici mai vechi, se păstrează pomelnice cu

---

1) Damian P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistriţa*, Bucureşti 1941, pag. 22.

2) *Idem*, pag. 20.

3) *Idem*, pag. 20; însemnarea din acest pomelnic: „iaru deosebită de toate aceste fiindă că acelî pomialnik iaste foarte vekiu după cumî amî şi mai zis şi iaste preste totî scrisî din scăndură şi pînă în scîndură..." (din scoarţă în scoarţă) arată că la Moldoviţa a existat un pomelnic din cele mai vechi timpuri.

4) *Idem*, pag. 22.

5) Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița*, Bucureşti 1923, pag. 86 (în anexe, pomelnicul este transcris integral).

6) *Idem*, pag. 86 (în anexe pomelnicul este transcris integral).

7) *Idem*, pag. 86-87.

8) *Idem*.

9) Pr. Prof. Ioan Zugrav, *Două pomelnice ale bisericii Sf. Gheorghe din Suceava*, Mitropolia Moldovei şi Sucevei nr. 1-2, anul 1960, pag. 34.

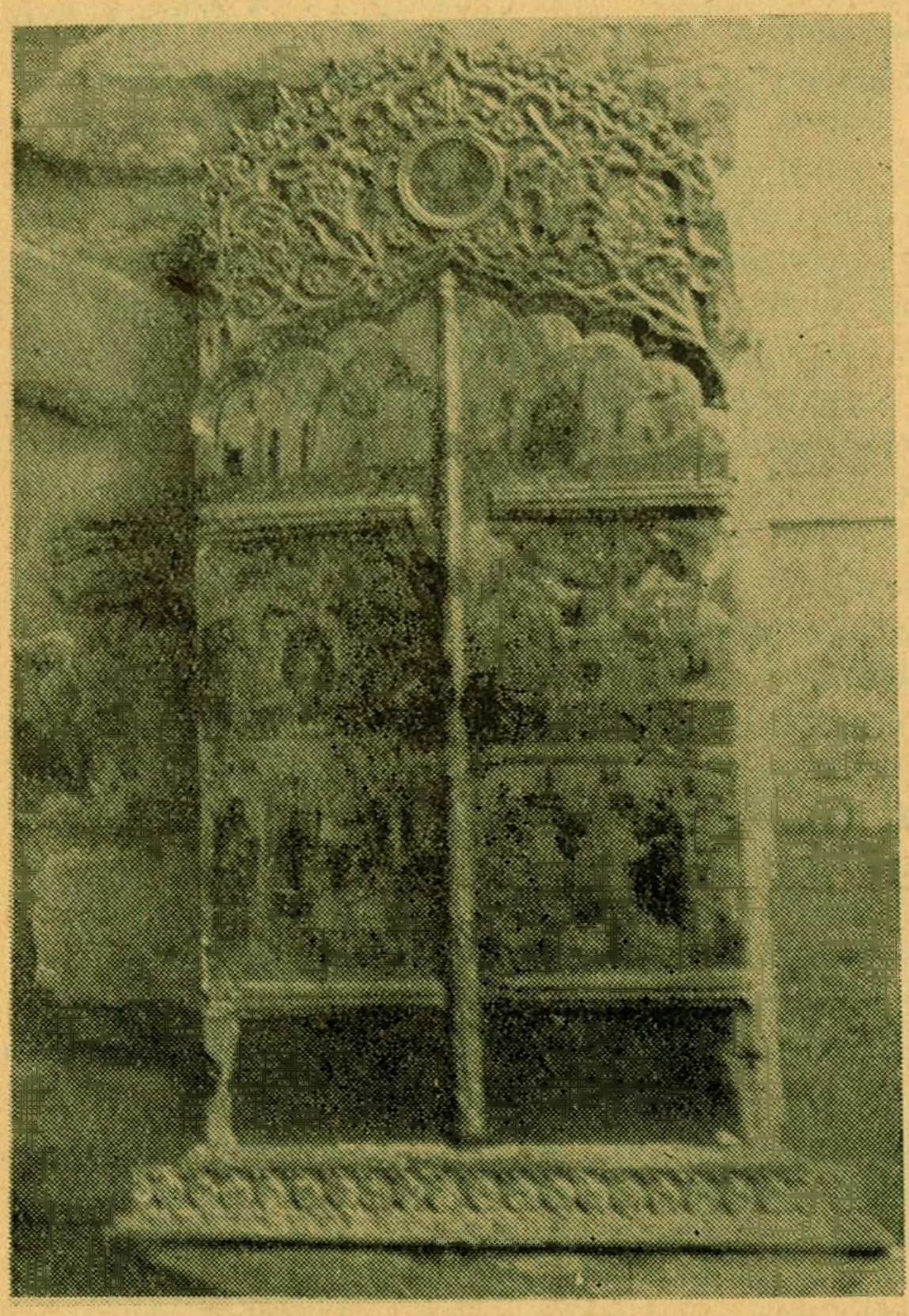
10) *Idem*, pag. 36.

11) Pr. Prof. Ioan Zugrav, *Un pomelnic manuscris*, Mitropolia Moldovei şi Sucevei nr. 9-12, anul 1961, pag. 674.

12) Prof. Victor Brătulescu, *Pomelnicul triptic al lui Alexandru Lăpuşneanu din Mănăstirea Slatina*, Mitropolia Moldovei şi Sucevei nr. 3-4, anul 1959, pag. 179; acest pomelnic este amintit şi de I. D. Ştefănescu în Colecţia de artă a Patriarhiei noastre, Glasul Bisericii nr. 1-2, anul 1958, pag. 103.

oarecare importanţă istorică însă, n=au fost pînă acum semnalate de cercetători.

Cauza esenţială care a determinat apariţia pomelnicelor este, fără îndoială, în primul rînd, învăţătura Bisericii cu privire la în=datorirea celor ce sînt în viaţă de a înălţa rugăciuni pentru ferici=rea veşnică a celor ce s=au legat prin diferite acte ctitoriceşti de locaşurile de rugăciune. La aceasta se adaugă dorinţa unor fii ai Bisericii vădită în actele de danie care, în condiţiile vieţii religioase de altă dată, era un fel de testament. Formula: «ca să fie pentru pomenirea sfîntrăposaţi=lor... şi pentru pomenirea şi sănătatea Domniei mele» este foarte obiş=nuită în uricele dom=neşti de danie.

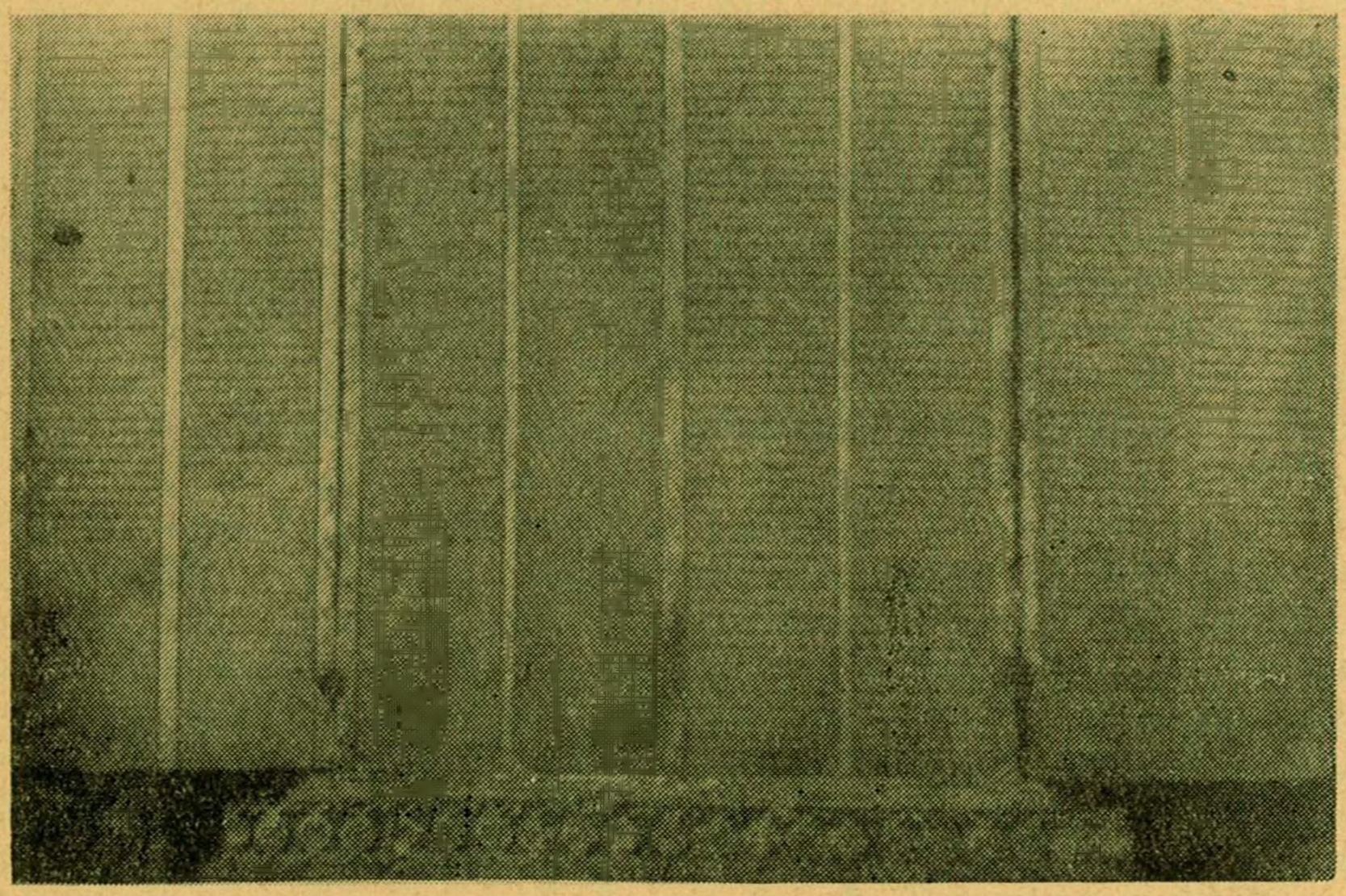
Pomelnicul triptic de la mănăstirea Moldoviţa (închis).

La Mănăstirea Moldoviţa se păstrează un interesant şi frumos pomelnic care poartă data de 5 iulie anul 1644. Donatorul acestui pomelnic este Episcopul Anastasie, la acea dată episcop al Rădăuţilor, iar din anul 1645 al Roma=nului.

Acest pomelnic în formă de triptic face parte din categoria po=melnicelor ctitoriceşti. Un panou central de lemn şi două părţi (capace) laterale, de asemenea de lemn, legate de par=tea centrală prin verigi de metal îngropate. El are următoarele dimen=siuni: Înălţimea 0,960 m., lăţimea (deschis) 0,810 m., lăţimea (închis) 0,410 m. Lemnul din care este lucrat pomelnicul pare a fi tei. Feţele interioare ale pomelnicului pe care este aşezată hîrtia cu numele ctitorilor, binefăcătorilor şi slujitorilor de la Mănăstirea Moldoviţa, cum şi cele pe care apar picturi şi sculpturi sînt tratate şi nivelate cu ipsos şi soluţii cleioase. Numele ctitorilor, binefăcătorilor şi slujitorilor sînt scrise în opt coloane despărţite prin benzi aurii şi argintii în felul următor: La nivelul superior al coloanelor o bandă aurie; panoul central şi capacele laterale încadrate la dreapta şi la stînga sînt separate de benzi argintii; o bandă argintie împarte în două şi panoul central; cele două părţi laterale cum şi cele două părţi ale panoului central sînt împărţite, la rîndul lor, de benzi aurii.

Potrivit însemnării, în limba slavă, orînduită în regiunea inferioară a celor două capace închise, autorul pomelnicului este Episcopul Anastasie al Rădăuţilor: *„Acest mare pomelnic l-a făcut smeritul şi mult păcătosul chir Anastasie episcop de Rădăuţi care este în Sfinta mănăstire Moldoviţa, care l-a închinat lui Dumnezeu întru pomenire sieşi şi părinţilor lui spre veşnica lor pomenire în zilele binecinstitorului Domnului nostru Io Vasilie Voievod domn Ţării Moldovei în anul 7152 luna iulie 5“ (1644)* [13]).

Prea multe ştiri cu privire la Episcopul Anastasie nu avem. Pe temeiul celor care se păstrează, ştim că a fost episcop al Rădăuţilor în cursul anilor 1639-1645. In anul 1639, Anastasie, ca episcop al Rădăuţilor, primea de la hatmanul Gavriil [14]) o cruce cu următoarea

Pomelnicul triptic de la mănăstirea Moldoviţa (deschis).

rea însemnare: «Această cruce a făcut-o Gavriil hatman şi cneaghina lui Liliana şi a dat-o părintelui chir Anastasie episcop de Rădăuţi în anul 7147» (1639) [15]). Implinind porunca Domnitorului Vasile Lupu, în anul 1641, Episcopul Anastasie împreună cu Episcopul Evloghie al Romanului întîmpina la Dunărea, în ziua de 13 iunie 1641, moaştele prea cuvioasei Parascheva [16]). In anul 1642 ia parte la lucrările Sinodului de la Iaşi care a aprobat Mărturisirea de credinţă alcătuită de Mitropolitul Petru Movilă al Kievului [17]).

---

13) Vezi însemnarea şi la Teodora Voinescu, *Pomelnicul cu donatori al Mănăstirii Moldoviţa*, Studii şi Cercetări de Istoria Artei I, 1963, pag. 204.

14) Hatmanul Gavriil a fost frate cu Voievodul Vasile Lupu; împreună cu soţia sa, Liliana, este ctitorul bisericii Sf. Voievozi din Mănăstirea Agapia.

15) Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuţi*, Viena 1912, pag. 81; T. Voinescu, *o. c.*, pag. 205.

16) N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, I, pag. 72; N. Iorga, *Studii şi Documente*, VII, pag. CXLVIII, ; *Istoria Bisericii Romîne*, II, Bucureşti 1959, pag. 20.

17) *Istoria Bisericii Romîneşti*, vol. I, Bucureşti 1929, pag. 309-318; Pr.

In anul 1644 dăruieşte Mănăstirii Moldoviţa pomelnicul de care ne ocupăm şi un analoghion de lemn cu însemnări votive [18]). Episcopul Anastasie a încredinţat copistului Ioan de la Rădăuţi misiunea de a scrie un Liturghier pentru Mitropolitul Varlaam, contemporanul său [19]). Tot el dăruieşte la 20 martie 1644 o cazanie Mănăstirii Moldoviţa: «Această sfîntă carte, ce se cheamă evanghelie de învăţătură duminicile peste an alese şi împărăteşti şi sfinţi mari o am cumpărat eu smeritul şi multpăcătosul Anastasie, episcopul de Rădăuţi şi am cheltuit de o am înfrumsiat pre de nafară cu ce=au trebuit, şi o am dat la sfînta mănăstire Moldoviţa... în zilele dreptmăritorului şi de Hristos iubitorului nostru domn Vasilie Voievod, domnul ţării Moldovei, în anul 7152 luna martie 20 zile» (1644) [20]). In anul 1645, împreună cu alţi ierarhi din Moldova şi Ţara Romînească, Episcopul Anastasie lua parte la un sinod care a avut loc la Iaşi, în cadrul căruia s=au combătut învăţăturile religioase calvine [21]). In legătură cu activitatea Episcopului Anastasie la Rădăuţi mai sînt şi alte ştiri documentare [22]).

Ca episcop al Romanului, Anastasie [23]) lua parte, în ziua de 23 martie 1646 la hirotonia, în Biserica Trei Ierarhi a ieromonahului Paisie, fost egumen la Mănăstirea Galata, ca Patriarh al Ierusalimului [24]), iar în ziua de 26 martie 1651 lua parte la divanul care a avut loc la Iaşi sub preşedinţia Domnitorului Vasile Lupu în cadrul căruia cu consimţămîntul ierarhilor şi boierilor s=a decis a se închina Mănăstirea Dobrovăţ, mănăstirii bulgare Zograful de la Muntele Athos [25]). In ziua de 13 noiembrie 1653, în timp ce Patriarhul Macarie al Antiohiei împreună cu arhidiaconul Paul de Alep asistau la Liturghia săvîşită în Catedrala episcopală a Romanului, Episcopul Anastasie a fost înveşmîntat cu felonul Sf. Ioan Crisostom primit, după tradiţie, de Alexandru cel Bun de la Ioan Paleologul [26]) şi dăruit apoi episcopiei. In hrisovul dat de Domnitorul Gheorghe Ştefan la 5 aprilie 1656 cu privire la ajutorul pe care Biserica Sf. Nicolae din Braşov îl primea din Moldova, între ierarhii contemporani este amintit şi Episcopul Anastasie al Romanului [27]). In ziua de 8 martie 1657, Episcopul Anastasie al Romanului lua parte împreună cu Mitropolitul Ghedeon la hirotonia Episcopului de Cernigov, La=

N. M. Popescu, *Pomenirea de trei sute de ani a Sinodului de la Iaşi* în Analele Academiei Romîne, Mem. secţ. ist. Iaşi în t. XXV, 1943 ; N. Grigoraş, *Biserica Trei Ierarhi din Iaşi*, Iaşi 1962, pag. 75.

18) Dr. E Kozak, *Inschriften aus der Bukowina*, Wien 1903, pag. 196 ; Şt. Balş-Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, Bucureşti 1958, pag. 119.

19) Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuţi*, pag. 217 ; T. Voinescu, *o. c.*

20) *Idem*, pag. 218 ; S. Fl. Marian, *Inscripţiuni pe manuscrise şi cărţi vechi din Bucovina*, pag. 86-87.

21) Melchisedec, *Biserica Ortodoxă în luptă cu Protestantismul*, pag. 26.

22) Dimitrie Dan, *Cronica...*, pag. 81-84.

23) Este al treilea Episcop al Romanului cu acest nume: primul a păstorit prin 1558-1572, iar al doilea (Anastasie Crimca) prin 1605-1608.

24) Hurmuzaki, vol. IV, pag. 180 ; N. Grigoraş, *o. c.*, p. 77,

25) Melchisedec, *Cronica Romanului şi a Episcopiei de Roman*, Bucureşti 1874, pag. 268 ; Dimitrie Dan, *o. c.*, p. 84.

26) Melchisedec, *Cronica...*, pag. 269.

27) *Idem*. pag. 277.

zăr Baranovici, săvîrşită în Biserica Trei Ierarhi din Iaşi [28]). In documentele timpului mai sînt şi alte ştiri cu privire la Episcopul Anastasie [28 bis]).

Cu toate că nu avem nici un document din care să rezulte că Anastasie, ca monah, provenea din Mănăstirea Moldoviţa, totuşi temeiuri puternice ne îndreptăţesc să credem că acest ierarh a vieţuit şi s=a format în ambianţa călugărească la această mănăstire. Dăruind acestei mănăstiri analoghionul de care s=a amintit, pomelnicul de care ne ocupăm cum şi alte lucruri, înţelegem că avea faţă de Mănăstirea Moldoviţa simţăminte de aleasă cinstire. Faptul că a fost înmormîntat în pridvorul deschis al bisericii din această mănăstire, de bună seamă, urmare a celor statornicite de el, arată că plecase din obştea călugărească a Moldoviţei. «Timpul a şters de pe lespedea sa de mormînt atît inscripţia cît şi portretul de cleric, probabil un episcop ţinînd în mînă o cîrjă» [29]). Dacă «portretul ar fi înfăţişat pe defunct, el ar reprezenta un element important şi cu totul neîntîlnit în ornamentica sculpturii în piatră în Moldova, unde asemenea motive figurative sînt inexistente» [30]).

Cele cîteva ştiri cu privire la Episcopul Anastasie ne arată că, în acea epocă de mari frămîntări religioase, el a fost după Mitropolitul Anastasie Crimca şi Episcopul Efrem şi în acelaşi timp cu Mitropolitul Varlaam un ierarh cu preocupări culturale bisericeşti mai deosebite.

POMELNICUL DE LA MOLDOVIŢA LUCRARE DE ARTĂ

Pomelnicul triptic ce se păstrează la Mănăstirea Moldoviţa face parte din categoria vechilor sculpturi în lemn din ţara noastră. Elementele decorative – sculpturi în basorelief şi profilate arcuite la care întîlnim motive geometrice şi florale cum şi diferite picturi – înscriu pomelnicul de la Moldoviţa în lucrările vechi de artă bisericească. «Cu toată monumentalitatea structurii sale arhitecturale» [31]), pomelnicul face parte din categoria sculpturilor în lemn «de proporţii mijlocii».

Inchizîndu=l, aşezînd, adică, cele două capace laterale pe partea centrală «pomelnicul de la Moldoviţa are forma unor uşi împărăteşti» [32]) de la o catapeteasmă.

Partea superioară este dominată de «un frumos ornament sculptat conturat sus şi jos de arcuri polilobate culminînd în acoladă» [33]). Forma aceasta este, fără îndoială, de origine rusească [34]). Un şir de flori de fleuroni de tip oriental mărgineşte extremitatea superioară a

---

28) *Idem*, pag. 277 ; N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîne*, I, pag. 313 ; N. Grigoraş, o. c., pag. 72.

28 bis) Dimitrie Dan, *Cronica...*, pag. 80-83.

29) E. Kozak, o. c., p. 195 ; T. Voinescu o. c., pag. 205.

30) T. Voinescu, o. c., pag. 205.

31) T. Voinescu, *Pomelnicul cu donatori al Mănăstirii Moldoviţa*, Studii şi Cercetări de Istoria Artei, 1963 pag. 207.

32) *Idem.*

33) *Idem.*

34) Gh. Balş, *Bisericile şi Mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, 1527-1582, Bucureşti 1928, pag. 317.

coronamentului, amintind prin forma lor de motivele similare folosite în sculptura în piatră a Mănăstirii de la Curtea de Argeş şi de la Biserica Trei Ierarhi din Iaşi. «Pe acest coronament, motive florale de origine orientală – granate, lalele în floare şi boboci, flori în formă de rozete – intrate în repertoriul ornamenticei romîneşti încă din veacurile anterioare, sînt dispuse într=o compoziţie ce se repetă sime= tric, de o parte şi de alta a unui medalion central» [35]), în mijlocul căruia apare zugrăvit Domnul Savaot. In ansamblul pomelnicului, coronomentul sculptat pare o broderie. «Medalionul rotunjit este ac= centuat prin tonurile vii, de roşu şi albastru şi de irizaţiile metalice ale aurului şi argintului» [36]).

Capacele laterale ale pomelnicului sînt legate de panoul cen= tral prin verigi de metal. Două verigi de metal fixate, unul în dreptul altuia, pe cele două capace, servesc la deschiderea pomelnicului. La întîlnire, capacele sînt acoperite de o colonetă «în formă de frînghie răsucită cînd pe dreapta cînd pe stînga» [37]). Două traverse cu pro= file împarte feţele exterioare ale capacelor în trei regiuni împodobite peste tot cu picturi.

La partea inferioară un suport cu cîţiva cm., mai lat decît panoul central al pomelnicului «format din trei trepte, decorat cu motive vegetale, denticuli şi perle, policromate în roşu, albastru şi auriu, serveşte de bază acestei piese de un armonios echilibru arhi= tectural» [38]).

Valoarea artistică a pomelnicului este mărită şi de picturile orînduite mai cu seamă pe feţele exterioare ale capacelor. Astfel, în primul registru de sub coronament este reprezentată scena Bunei Vestiri. Ingerul Gavriil apare pe capacul din stînga, iar Fecioara pe cel din dreapta. In planul al doilea, apar clădiri cu turnuri. Ur= mînd indicaţiile vechilor erminii ortodoxe, zugravul adaugă vasul cu flori semn al neprihănirei fecioreşti. Atît chipul îngerului cît şi al Fecioarei arată mişcare şi viaţă.

Scena Bunei Vestiri din acest pomelnic poate fi pusă în legă= tură cu hramul Mănăstirii Moldoviţa sărbătorit la Buna Vestire (Blagoveştenia) sau cu sensul dogmatic al acestui moment biblic exprimat în troparul acestei sărbători: «Astăzi înainte însemnarea bunei voinţe a lui Dumnezeu şi propovăduirea mîntuirii oamenilor, în biserica lui Dumnezeu luminat Fecioara se arată...». Toţi cei care apar în pomelnic sînt credincioşi însetaţi de mîntuire.

In registrul al doilea apare în stînga scena Înălţării Domnului la cer iar în dreapta Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel. La zugrăvirea scenei Înălţarea Domnului s=a ţinut seama de relatările evanghelice, de tradiţii şi de prevederile vechilor erminii: Muntele este sugerat de linii şi forme geometrice; Sf. Fecioară ocrotită de doi îngeri do= mină scena stînd în mijlocul apostolilor, fapt neexplicabil, fără au= reolă; în înaltul cerului Mîntuitorul Hristos este înconjurat de doi îngeri.

Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel sînt reprezentaţi stînd în picioare

---

35) T. Voinescu, o. c., pag. 207.
36) *Idem.*
37) *Idem.*
38) *Idem.*

în faţa unui zid străpuns de două intrări; dincolo de zid apar turnurile unei clădiri iar deasupra lor este reprezentat Mîntuitorul Hristos de la care pornesc raze în toate părţile.

Inălţarea ar putea aminti credincioşilor că au îndatorirea de a năzui spre împărăţia lui Dumnezeu iar Apostolii calea – învăţătura Mîntuitorului propovăduită de ei ca izvor şi temei al cugetelor şi faptelor omeneşti – care duce la împărăţia cerurilor.

In al treilea registru, pe capacul stîng este zugrăvit Episcopul Anastasie donatorul pomelnicului. Stînd în faţa unei chilii aşezată la marginea din stînga scenei, Episcopul Anastasie oferă pomelnicul cu mîna stîngă. Maica Domnului priveşte la episcopul ctitor în timp ce mîinile îi sînt îndreptate spre Mîntuitorul aşezat pe un tron şi binecuvîntînd. In planul al doilea, spre dreapta tabloului, apar trei tineri care amintesc, poate, de cei trei tineri primiţi de Avraam la stejarul din Mamvri.

Scena din dreapta ar putea fi intitulată Locaşurile drepţilor. In primul plan apar stînd pe scaune trei patriarhi biblici: Isaac, Avraam şi Iacob[39]). Fiecare din ei arată cetele drepţilor orînduite în planul al doilea. La extremitatea dreaptă a scenei este înfăţişat un personaj cu aureolă ţinînd cu ambele mîini pe umărul stîng o cruce. Acest personaj, potrivit unor interpretări, este «tîlharul cel bun»[39 bis]) mîntuit pe cruce. In dreptul acestui personaj este însemnat numele ДНСМАС, poate de la grecescul Δεσμίος-οῦ (ό) înlănţuit. R. Catolicii denumesc pînă astăzi acest personaj Dismas. La Mănăstirea Sucevita, în scena judecăţii de apoi, el este numit РЪЗБОИ (răufăcător).

In ultimul registru se află însemnarea votivă în limba slavonă scrisă cu cerneală roşie pe un fond măsliniu. Grafia artistică este, fără îndoială, opera unui caligraf iscusit. Legendele scenelor zugrăvite sînt scrise tot cu cerneală roşie dar de altă mînă mai neîndemînatică.

Autorul decoraţiei sculpturale a pomelnicului va fi fost un călugăr meşter din Mănăstirea Moldoviţa sau din altă mănăstire. Motivele decorative – flori, profile, denticuli, linii circulare – pe care le întîlnim, încadrează această lucrare în familia sculpturilor bisericeşti de la finele secolului al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea. Decoraţia floral㠹i geometrică «a frumosului coronament»[40]) este asemănătoare cu decoraţia pe care o întîlnim la icoanele[41]) care au aparţinut bisericii Trei Ierarhi din Iaşi, astăzi păstrate la reşedinţa mitropolitană a Moldovei, zugrăvite la cererea Domnitorului Vasile Lupu, de meşteri ruşi[42]) şi cu aceea de pe alte lucrări contemporane: Tetrapodiile de la Mănăstirea Moldoviţa[43])

---

39) Zugravii au fost inspiraţi în redarea acestei scene de textul evanghelic: „Drept aceea vă spun că mulţi de la răsărit şi de la apus vor veni şi vor sta la masă cu Avraam, cu Isaac şi cu Iacob în împărăţia cerurilor“ (Matei VIII, 11).

39 bis) I. D. Ştefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, II, Paris 1929, pag. 145.

40) N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie* II, Bucureşti 1936, pag. 12.

41) Păstrate astăzi în Biserica Sf. Gheorghe (Catedrala veche) din Iaşi.

42) Victor Brătulescu, *Vechi icoane şi fresce la Iaşi*, în Mitropolia Moldovei şi Sucevei nr. 9-10, anul 1958, pag. 724; N. Grigoraş, o. c., p. 32.

43) Şt. Balş-Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviţa*, Bucureşti 1958, pag. 118.

tetrapodiile de la Sucevița [44]) etc. Asemănările dovedesc că în ate=lierele de sculptură din secolul al XVII=lea circulau anumite modele care erau îmbogățite de imaginația creatoare a meșterilor.

Picturile sînt executate potrivit canonului adînc înrădăcinat în Biserica Ortodoxă. Portretele și compozițiile de ansamblu fiind reduse la proporțiile unor miniaturi [45]) nu au valoarea picturilor în frescă săvîrșite la Sucevița spre sfîrșitul secolului al XVI=lea sau a icoanelor din vremea lui Vasile Lupu. La picturile pomelnicului de la Moldo=vița întîlnim linii și trăsături nepotrivite și chiar unele stîngăcii care umbresc valoarea scenelor pictate; coloritul, deși pomelnicul are mai mult de trei secole își păstrează încă prospețimea. Redînd chipul Episcopului Anastasie în forma în care apare Mitropolitul Anastasie Crimca pe miniaturile ce împodobesc unele din manuscrisele sale, zugravul pomelnicului de la Moldovița poate fi considerat ucenic sau cunoscător al artei iscusitului caligraf miniaturist de la Dragomirna. Policromia dominată de auriu, verde și roșu a fețelor închise ale pomelnicului apare ca un ansamblu bine proporționat.

Pomelnicul de la Moldovița cu dimensiunile sale echilibrate și cu elementele de plastică decorativă rămîne, totuși, în istoria vechii culturi romînești o lucrare interesantă de artă bisericească.

Deschizînd acest pomelnic, pe fața superioară a panoului cen=tral, «sub coronament pe un fond presărat cu stele de aur» [46]), este pictată scena «Deisis» – Mîntuitorul înconjurat de Maica Domnului și de Sf. Ioan Botezătorul. La dreapta, în regiunea superioară a tabliei laterale apare Arhanghelul Gavriil iar la stînga în aceeași regiune a tabliei laterale apare Arhanghelul Mihail. «Compoziția sugerează un adevărat frontispiciu de carte ce imprimă și textului un adevărat caracter artistic. Scrisul simplu, cu cerneală neagră și roșie, pe hîrtie lipită pe lemn acoperă atît partea centrală cît și canatu=rile. Benzi de aur și de argint, fixate pe lemn separă textul în opt coloane. Atît partea de deasupra pe care am denumit=o «frontis=piciu» cît și caligrafia imprimă pomelnicului somptuozitatea unei pa=gini de manuscris» [47]).

POMELNICUL DE LA MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA IMPORTANT DOCUMENT ISTORIC

Pentru istoria vieții religioase a poporului romîn în general și pentru istoria Mănăstirii Moldovița în special, pomelnicul de la Mănăstirea Moldovița este un important document istoric. In acest document apar domnitorii Moldovei, arhiepiscopii, episcopii și bine=credincioșii creștini care s=au legat de acest așezămînt călugăresc prin daniile sau prin lucrările pe care le=au săvîrșit ei acolo. Către acest locaș de rugăciune, potrivit însemnărilor din pomelnic, s=au

---

44) O. Tafrali, *Le Trésor du Monastere de Sucevița*, în Arta și Arheo=logia, fascicolele 7-8 anii 1931-1932, pag. 16; O. Tafrali, *Sculptura în lemn romînească*, în Arta și Arheologia, fascicolele 11-12, anii 1935-1936, pag. 18.

45) T. Voinescu, *o. c.*, pag. 209.

46) *Idem*, pag. 207.

47) *Idem.*

îndreptat credincioşi care locuiau în apropiere sau în regiunile mai îndepărtate. Astfel, avem în coloanele acestui document nume de credincioşi originari din Maramureş sau nordul Ardealului care îndemnaţi de ideile şi sentimentele lor ortodoxe s-au închinat la Moldoviţa şi au adăugat cîte ceva pentru dezvoltarea şi bunapăstrare a acestei vetre călugăreşti.

Prima coloană a pomelnicului începe cu aceste cuvinte scrise cu cerneală roşie în limba slavă: *Pomeneşte Doamne pe robii tăi ctitorii Sf. locaşului acestuia.* Primul nume scris cu cerneală neagră este un *ierei Miron* iar ultimul nume, scris de aceeaşi mînă, tot cu cerneală neagră, este un *ierei Ioan.* Unele însemnări cu roşu privind localitatea de origină sau numele de familie apar deasupra numelor scrise cu cerneală neagră. Astfel *ierei Ştefan* este (ot Călaţi (?), *ierei Teodor* este (ot Poianî), *ierei Ioan* se mai numea şi (Bantăş). Cîteva nume de preoţi sînt scrise în continuare de altă mînă: *ierei Luca* este (ot Zarha), *ierei Teodor* este (ot Sireu(?), *ierei Dumitru* este (ot Moisei), *ierei Vasile* este (ot Maramurăş), *ierei Gavril* este (ot Bîcicov), *ierei Grigoriasei* este (ot Cunea) şi *ierei Vasile* este (ot selo Moisei).

Mîna care a scris cele dintîi nume de preoţi în această coloană adaugă în continuare douăsprezece nume de monahii; după două nume de monahii scrise de altă mînă, urmează un spaţiu în care au fost scrise cîteva cuvinte astăzi aproape şterse, apoi o formă geometrică triunghiulară în interiorul căreea apar cuvintele: *selo Moisei* (satul Moisei); numele înscrise în dreptul triunghiului sînt, de bună seamă, ale unor credincioşi din satul Moisei. Alte cîteva nume înscrise cu cerneală neagră decolorată încheie această coloană. De cele mai multe ori iniţiala de la ierei, la monahia ca şi de la unele nume este redată cu cerneală roşie.

Coloana a doua poartă titlul: *Pomeneşte Doamne pe robii tăi părinţii şi fraţii noştri.* Insemnările cu roşu orînduite deasupra numelor de părinţi şi fraţi denumesc mănăstirile de metanie ale acestor binefăcători: *eromonahii Dosoftei, Selevestru, Avxentie, Chiprian, Pahomie, Partenie, Ghervasie şi Pavel erau* (ot Putna); eromonahii *Teodosie şi Gheorghie* erau (ot Voroneţ); *eromonahii Isaia, Vasilie, Ilie, Gherondie, Andonie, Galerie şi monahul Calistrat* erau (ot Slatina); monahul *Nicolae Zlotul* era (ot Sîntilie). Alte nume de monahi sînt înscrise, în continuare, fără a se arăta mănăstirea căreea aparţineau.

Altă mînă a adăugat nume de ieromnahi şi monahi; unii dintre ei cu mănăstirea de metanie: monahul *Iosif* era ot Putna, eromonahul *Nicolae* era ot Voroneţ, eromonahul *Silion* era ot Putna şi eromonahul *Gavrilie* era ot Agapia; însemnarea de deasupra numelui *Andonie* este indescifrabilă (poate Shima?).

Mai multe nume de credincioşi înscrise cu cerneală neagră decolorată completează această coloană.

In coloana a treia: *Pomeneşte Doamne pe robii tăi binecinstitorii Domnitori* sînt înscrişi acei voievozi moldoveni care prin daniile sau lucrările săvîrşite la Moldoviţa s-au legat de acest aşezămînt călugăresc: *Io Alexandru Voievod* (Alexandru cel Bun) şi *Doamna sa Elina,* ctitori ai bisericii care s-a prăbuşit, *Io Petru Voievod* (Petru Rareş) şi *Doamna sa Elena* ctitorii actualei biserici

din Mănăstirea Moldoviţa, *Io Stefan Voievod, Io Bogdan Voievod* (cel orb), *Io Stefan Voievod* (Ştefăniţă), *Io Alexandru Voievod* (Alexandru Lăpuşneanu) şi *Doamna sa Ruxanda* şi neamul lor şi mama sa *Anastasia, Io Petru Voievod* (Petru Şchiopu) şi *Doamna sa Maria, Io Aron Voievod* (Aron Tiranul), *Io Ieremia Voievod* (Ieremia Movilă); *Io Stefan Voievod* (Ştefan Tomşa) – numele Tomşa este însemnat deasupra cu roşu – şi *Doamna sa Axanina* – cu adausul *vici* deasupra – şi copiii lor, *Doamna Teodosia* (soţia lui Vasile Lupu). Cuvintele *Io Vasilie Voievod* sînt înscrise cu roşu deasupra numelui Teodosie. Apar astfel aceste cuvinte, deoarece în anul 1644 cînd a fost scris acest pomelnic, Vasile Lupu era în viaţă.

In continuare, altă mînă a scris *ieromonah Venedict*, – cu roşu, deasupra, cuvintele *igumen ot Moldoviţa* – şi Teodor şi Maria, probabil părinţii săi. Personalitatea deosebită a egumenului Venedict şi înfăptuirile sale la Moldoviţa au impresionat atît de mult pe vieţuitorii din această mănăstire încît l-au trecut în rîndul domnitorilor Moldovei.

Mai multe nume sînt scrise de diferite mîini, în continuare. In dreptul a două figuri triunghiulare în interiorul cărora se află scris *selo Moisei* apar nume de credincioşi care, de bună seamă, sînt din acel sat. In dreptul unei figuri triunghiulare, cu însemnarea *selo Vişeu mijloc* în interior, apar nume de credincioşi originari probabil din Vişeu.

Printre numele de credincioşi din această coloană apar şi *Ghenghea logofăt, Dumitru* (Gogoş ot Maramorăş). *Stefan* (ot Dlăgopoli), *Vasile* (Crăciun Cojocar), *Vasile* (ot Giuleşti) Rîvnicu (?), *Petre* (Hurăghici ot Dlăgăpoli), *Nuţul* (ot Dlăgopoli). Dlăgopoli este numele slav al localităţii Cîmpulung situată în apropiere.

Nume de monahi şi credincioşi înscrise de diferite mîini completează această coloană.

In coloana a patra: *Pomeneşte doamne pe robii tăi Preosfinţiţii arhiepiscopi şi episcopi,* sînt trecuţi următorii slujitori din clerul superior al Moldovei: *Arhiepiscop Grigorie* (Mitropolitul Moldovei Grigorie Roşca), *Arhiepiscopul Teofan* (Mitropolit al Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea), *Episcop Macarie* (al Romanului pe vremea lui Petru Rareş), *Episcop Efrem* – ot Moldoviţa – (al Rădăuţilor la începutul secolului al XVII-lea), *Episcop Tarasie* (al Romanului pe vremea lui Ştefan cel Mare), *Episcop Ghedeon* (al Rădăuţilor în penultimul deceniu al secolului al XVI-lea), *Episcop Gheorghie* (al Romanului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea sau al Rădăuţilor tot pe atunci). *Arhiepiscop Mitrofan* (al Moldovei la finele secolului al XVI-lea), *Episcop Efrem* – ot Moldoviţa – (credem că este una şi aceeaşi persoană cu Efrem pomenit anterior), *Episcop Agaton* (al Romanului la finele secolului al XVI-lea), *Arhiepiscop Teodosie* – Barbovschi – (al Moldovei la începutul secolului al XVII-lea), *Episcop Ioan* (al Rădăuţilor la începutul secolului al XVII-lea), *Arhiepiscop Anastasie* – Crimcovici – (al Moldovei la începutul secolului al XVII-lea), *Arhiepiscop Atanasie* – ot Bistriţa – (al Moldovei 1629-1632), *Episcop Agaton* – ot Moldoviţa – (al Romanului, una şi aceeaşi persoană cu Agaton cel amintit deja sau un episcop a cărei păstorie nu este cunoscută), *Arhiepiscop Teofan* – ot Sla-

tina – (al Moldovei în al doilea deceniu al secolului al XVII=lea), *Episcop Evloghie* – ot Solca – (al Rădăuţilor în al treilea deceniu al secolului al XVII=lea), *Episcop Dionisie* – ot Dragomirna – (al Rădăuţilor în al treilea deceniu al secolului al XVII=lea, apoi al Romanului), *Episcop Gheorghie* – ot Moldoviţa – (al Rădăuţilor pe la jumătatea secolului al XV=lea sau al Romanului tot pe atunci), *Episcop Anastasie* – ot Moldoviţa – (al Rădăuţilor pe la jumătatea secolului al XVII=lea, apoi al Romanului).

Altă mînă a scris la arhiepiscopi şi episcopi următoarele nume: *Arhiepiscop Varlaam* – ot Săcul – (al Moldovei pe vremea lui Va=sile Lupu), *Episcop Teofan* – ot Putna – (al Rădăuţilor prin 1658=1667), *Episcop Ghedeon* (al Rădăuţilor în primul deceniu al seco=lului al XVIII=lea), *Episcop Sava* – ot Săcul – (al Rădăuţilor? prin 1631=1658), *Episcop Dosoftei* (poate Dosoftei Herescu al Rădăuţilor prin 1750=1780), *Episcop Iorest* (Ilie Iorest Mitropolitul Ardealu=lui în deceniul al patrulea al secolului al XVII=lea, iar prin 1656 episcop al Huşilor[48]), *Arhiepiscop Teodosie* (al Moldovei prin 1674=1677), *Episcop Nicolae Vasilie* (vici) (al Rădăuţilor prin 1694).

In continuare, după o formă triunghiulară în interiorul căreea este scris *selo Viseul Jos* apar mai multe nume de credincioşi în fruntea cărora este un *erei Gheorghe.* După alt triunghi, în interi=orul căruia este scris *selo Moisei,* mai apar cîteva nume de credin=cioşi originari din acel sat.

Coloana se încheie cu următoarele nume: *Banul Sturza Ste=fan* şi cneaghina sa *Roxanda* şi neamul lor.

In coloana a cincea: *Pomeneşte Doamne pe robii tăi sfinţiţii eromonahi şi monahi* sînt înscrişi călugării. Coloana începe cu *eromonah Anastasie* şi sfîrşeşte cu *monah Mihail.* Toate numele din această coloană sînt scrise de aceeaşi mînă; singur *monahul Si=verian* era ot Suceviţa. Din moment ce nici pentru unul din ceilalţi nu este adăugată mănăstirea din care provenea se poate admite că toţi cei pomeniţi au vieţuit în Mănăstirea Moldoviţa.

Coloana a şasea: *Pomeneşte Doamne pe robii tăi ctitorii sfîntului locaşului acestuia* cuprinde numele unor credincioşi ctitori. Şirul lor începe cu *Gheorghe* (Corosteanul)[49]. Diferite cuvinte adău=gate cu cerneală roşie deasupra arată numele de familie, titlul sau locul de origină al ctitorilor respectivi: *Gheorghie* (Catargiu vel post(elnic), *Ionaşco* (postelnic), *Ionaşco* (Cehan), *Grigorie* (Udrea), *Grigorie* (ot Brîgău), *Ioan* (Ghenovici), *Crîstea* (Ghenovici vel dvor (nic), *Gavriil* (Sturza Ghetman), *Gliga* (ot Dlăgopoli), *Dră=gan* (Tăutul), *Tofan* (Dracea); unii ctitori apar cu numele şi pronumele: *Grigor Maldî, Luca Dumşa, Vlad Micul* etc.

Coloana a şaptea: *Pomeneşte Doamne pe robii tăi ctitorii sfîntului locaşului acestuia* cuprinde numele unor credincioşi, în mare majoritate boieri, care, de bună seamă, s=au legat de Mănă=stirea Moldoviţa prin acte de danie; adausurile supraliniare cu cer=neală roşie sau neagră arată locul de origine, rangul şi chiar înde=letnicirea unora dintre ei.

Primul nume din această coloană este *Gheorghe* (ot Că...). In

---

48) *Istoria Bisericii Romîne*, vol. II, Bucureşti 1958, pag. 29.

49) În biserica Mănăstirii Moldoviţa este înmormîntată între alţii An=timia soţia unui jupîn Corostean.

continuare redăm numai acele nume care sînt însoţite de adausuri supraliniare: *Vasile* (tlămaci), *Nistor şi Mitrofana* (Ureche vel dvor (nic)[50]), *Ioan* (Gheorghe), *Eremia* (postel(nic) ot Brăieşti), *Grigore* (Ghenghea), *Dimitrie* (Dima ot Hrîlov), *Pintelei* (Biv comis), *Ignatie* (ot Sîngeroz), *Anton* (ot Suceava), *Ioan* (ot Rîtompan), *Arsenie* (Nebojaţco), *Semion* (...ţăreşti (?), *Vasilie* (ot Ma...eri (?), *Toader* (Drăganovici), *Ioan* (Vrancianul).

Altă mînă a trecut în continuare alte nume de ctitori din care notăm: *Matei* (Sturza), *Ilie* (Şeptelici), *Ioan* (Chicoş), *Gheorghe* (Roşca vistiarnic), *Cosma* (Deleanul), *Ioan Grigorie* (Dociul vel ceaşnic), *Tofan* (Ţiroaie), *Miron* (vistier(nic), *Precup* (ot Dlăgopoli), *Dumitraşcu* (postelnic sîn Nacul), *Gavrilaş* (?), *Hariton* (Rodna), *Gheorghiţă* (Şeptelici), *Iane* (...cămăraş), *Ioan* (Nacul vel stolnic), *Mihai* (Văsi ot Bîcicov), *Simeon* (vis Visevî (?)[51]), *Gavriil* (ot Strămtură).

Multe din adausurile supraliniare sînt aproape şterse şi ca atare indescifrabile.

In coloana a opta: *Pomeneşte Doamne pe robii tăi ctitorii sfîntului locaşului acestuia,* ca şi în coloana precedentă apar nume de ctitori din care redăm pe acelea cu adausuri supraliniare: *Simeon* (...?), *Lupul Coste* (ot Vama), *Toma* (Radici), *Toader* (Ruginî), *Gheorghe* (Morat), *Ştefan* (ot Vama), *Petre* (ot Dlăgopoli), *Dimian* (Deciaca), *Giurgea* (ot Zalga), *Ioan* (ot Dlăgopoli), *Ioan* (ot Coţan), *Pîntia* (ot Vama), *Ioan* (Isai ot Dlăgopoli), *Ioan* (ot Năsăud).

Altă mînă a adăugat diferite nume din care redăm: *Coste* (Romăşcel), *Dimitrie* (Roşca), *Ioan Gheorghe* (cu Conţea), *Grigorie* (Chiţăscul ot Suceavă), *pan Constantin* (Străcea), *pan Vasile* (Tăunul ?), *Gavriil* (Veveriţă), *Eremia* (Buzia), *Ioan* (Băştelei), *Ioan* (Foşcu), *Chiril* (ot Dlăgopoli), *Grigorie* (Cocul ot Dlăgopoli), *Dimitraşco* (ot Suceavî), *Toader* (ot Moisei), *Iftinca* (ot Berchieşti), din nou *Văsi ot Bîcicov* etc. Unele din adausurile supraliniare nu sînt descifrabile.

CONCLUZII

Pomelnicul triptic de la Mănăstirea Moldoviţa este, fără îndoială, o importantă lucrare de artă. Chiar dacă face parte din categoria sculpturilor de dimensiuni mijlocii, pomelnicul se încadrează în familia operelor de artă bisericească din secolul al XVII-lea, păstrate, care oferă ştiri destul de importante cu privire la ambianţa culturală din vremea aceea.

Ctitorul sau, mai corect, donatorul pomelnicului este Episcopul Anastasie al Rădăuţilor, iar din anul 1645 al Romanului. Ştirile cu privire la acest ierarh al Bisericii, natura darurilor pe care le-a făcut Mănăstirii Moldoviţa, sau Mitropolitului Varlaam, prezenţa sa la sinoadele ce au avut loc la Iaşi în 1642 şi 1645 în cadrul cărora s-au discutat diferite chestiuni referitoare la păstrarea neştirbită a ortodoxiei, ne ajută să credem că el a avut preocupări cărturăreşti.

---

50) Ctitorii Mănăstirii Secu.
51) Desigur Vişeu sat în Maramureş.

Cum se ştie, viaţa cultural=bisericească în primele decenii ale secolului al XVII=lea este dominată de *Mitropolitul Anastasie Crimca*, iscusit caligraf şi miniaturist. Altă figură de atunci a Bisericii a fost Episcopul Efrem al Rădăuţilor de la care au rămas mai multe manuscrise măiestrit caligrafiate şi împodobite, e drept, mai simplu numai cu unele miniaturi. Mitropolitul Varlaam tot pe vremurile ace=lea a înscris în viaţa cultural=bisericească a Moldovei o pagină de mare cinste. Nu este exclus ca donatorul pomelnicului triptic de la Moldoviţa, Episcopul Anastasie, format în atmosfera cărturărească statornicită la acea mănăstire de Episcopul Efrem, să fie, în mare parte, chiar autorul acestei lucrări. Dacă Episcopul nu va fi contri=buit la desăvîrşirea acestei opere decît cu îndrumarea, atunci, ne=greşit, unul din slujitorii de la Episcopia Rădăuţilor, poate «copistul Ioan» care a scris şi un liturghier pentru Mitropolitul Varlaam, să fi scris numele ctitorilor şi slujitorilor Moldoviţei iar alţi meşteri – un sculptor şi un zugrav – poate călugări de la Rădăuţi sau Moldo=viţa,să fi dat pomelnicului forma definitivă. Meşterii «au reuşit să îmbine cu gust şi măsură într=un tot unitar contribuţiile lor de scul=ptori în lemn, pictori de icoane şi caligrafi» [52]).

«Zugravul, deşi nu s=a putut ridica la măiestria artistică a zugravilor din veacul al XVI=lea, dovedeşte, totuşi, că cunoaşte pic=tura moldovenească a acelui veac ale cărui modele le reproduce însă cu mijloace reduse» [53]). «Trăsături comune se remarcă şi între orna=mentica sculptată a pomelnicului şi opere contemporane de sculptură în piatră din complexul mănăstirii şi de pe alte piese de mobilier ca de exemplu brîul răsucit ce se regăseşte pe tetrapodiile din Mănăs=tirea Moldoviţa ca şi în ornamentica sculptată de pe turnul de in=trare în incintă» [54]).

Măiestria artistică şi destoinicia meşterilor au fost ajutate de «influienţa artei ruse» exercitată în secolul al XVI=lea şi chiar în prima jumătate a secolului al XVII=lea prin meşterii ruşi chemaţi de Vasile Lupu pentru a împodobi biserica Sf. Trei Ierarhi şi alte ctitorii ale sale.

Prin arhitectura şi aspectul general artistic la care întîlnim ele=mente decorative din secolele anterioare, elemente create de imagi=naţia şi destoinicia meşterilor cum şi elemente de influenţă, pomelni=cul de la Moldoviţa rămîne o operă reprezentativă a culturii bise=riceşti moldoveneşti din prima jumătate a secolului al XVII=lea.

Pentru viaţa bisericească din trecut, pomelnicul de la Mănăs=tirea Moldoviţa este şi un document istoric important care păstrează numele celor ce au înzestrat sau au contribuit, într=un fel sau altul, la zidirea şi buna dezvoltare a mănăstirii. Negreşit, numele ctitorilor anteriori anului 1644, sînt copiate după alte pomelnice mai vechi, după hrisoavele şi actele de danie care se păstrau la mănăstire şi, poate, după tradiţie. In mare parte se cunoaşte natura şi forma ac=telor de danie, a unora dintre voievozii, arhiepiscopii, episcopii şi credincioşii trecuţi în pomelnic. Cercetările şi descoperirile ulterioare

---

52) T. Voinescu, *o. c.*, pag. 210.
53) *Idem.*
54) *Idem.*

vor arăta, poate, ce au făcut pentru Moldoviţa toţi cei ale căror nume apar în pomelnic.

Cuvîntul *Zlatul* adăugat deasupra numelui *Nicolae ot Sîntilie,* ne poate duce la concluzia că în Mănăstirea Sfîntul Ilie de lîngă Suceava erau meşteri aurari.

Ceea ce măreşte valoarea istorică a pomelnicului este faptul că «oglindeşte» într=o oarecare măsură legăturile care existau între Moldova şi Transilvania în trecut. Se ştie că, între moldoveni şi transilvăneni au fost în trecut legături trainice. Din Transilvania veneau meşteri zidari, argintari şi diferiţi manufacturieri, iar din Moldova se trimiteau pentru ardelenii ortodocşi cărţi de slujbă şi fel de fel de ajutoare; veacuri de=a rîndul între Moldova şi Transil= vania au existat intense schimburi comerciale. Legăturile bisericeşti între moldoveni şi transilvăneni au fost, de asemeni, variate şi temeinice.

Pomelnicul de la Moldoviţa se adaugă la mulţimea documen= telor istorice care vorbesc despre legăturile dintre ardeleni şi moldo= veni. Credincioşii originari din *Moisei, Coţan, Zalga, Zarha, Strămtură, Rîtompan, Cunea, Sireu, Giuleşti, Vişeu, Năsăud, Bîr= gău, Rodna, Sîngiorz* – unii adaugă că sînt din *Maramureş* – a căror nume sînt trecute de diferite mîini în pomelnic, de bună seamă în secolul al XVIII=lea, înainte de desfiinţarea mănăstirii de către Habsburgi, în anul 1784, arată că, această aşezare călugărească, situată în apropiere de Ardeal era cercetată şi ajutată de ardeleni. Se poate afirma, fără exagerare, că acest locaş de rugăciune a slu= jit într=o mare măsură unitatea de credinţă religioasă a poporului romîn.

Unii credincioşi trecuţi în pomelnic erau originari din localită= ţile învecinate: Dlăgopoli (Cîmpulung), Vama, Suceava, Berchişeşti. In sfîrşit, alţi credincioşi erau originari din *Bîcicov,* poate o locali= tate situată în regiunile locuite de ucrainieni.

Pomelnicul de la Moldoviţa este o lucrare de artă, un docu= ment istoric, dar poate fi privit şi studiat şi din punct de vedere lingvistic. El este scris în limba slavă. Sub aspectul grafiei, pomelnicul este asemănător cu manuscrisele Mitropolitului Anastasie Crimca şi Episcopului Efrem ceea ce denotă că, autorul era unul din ucenicii acestor caligrafi. Se observă totuşi unele inconsecvenţe în ce priveşte grafia [55]): formele *eromonah şi ieromonah, erei şi ierei, Simion şi Semeon, Elina şi Elena, Vasilie şi Vasile, Ili şi Ilie;* întîlnim şi erori de grafie: *Gherondie în loc de Gherontie;* avem cazuri de metateză: *Porfira* în loc de Profira, *Hîrlov* în loc de Hîrlău, *Străcea* în loc de Stărcea, *Tlămaci* în loc de Tălmaci,; se întîlneşte şi un caz de labială palatalizţă: *Prohira* în loc de Profira. Cu= vîntul Dlăgopoli apare scris în mai multe feluri. In pomelnic întîl= nim, în sfîrşit, nume obişnuite în onomastica călugărească şi laică veche moldovenească astăzi, însă, aproape dispărute: *Sinodie, Ioănanie, Siverian, Vasutca, Onufrei, Odochia, Parasca, Steful, Dimian* etc.

Interesant că în loc de cuvîntul rob apare în pomelnic cuvîn= tul şerb.

---

55) Avem în vedere numai textul pomelnicului scris de prima mînă.

Intre lucrările cu valoare istorică şi artistică ce se păstrează în vechile noastre mănăstiri se adaugă şi pomelnicul triptic de la Moldoviţa. Această piesă impune cercetătorilor un studiu temeinic de mult aşteptat. Studiul va încadra pomelnicul în istoria artei moldoveneşti arătînd elementele de influenţă şi cele create de meşterii locali, va pune în lumină valoarea sa documentară şi-l va prezenta în comparaţie cu alte texte slavone contemporane scoţînd în evidenţă particularităţile de grafie şi lexicografice.

Această operă de artă bisericească din secolul al XVII-lea, expusă în clisiarniţa de la Mănăstirea Moldoviţa, de curînd restaurată este preţuită de toţi cei care se îndreaptă spre acest monument.

Pr. SCARLAT PORCESCU

ÎNSEMNĂRI

1100 ani de la apariţia scrierii slave

Popoarele slave aniversează anul acesta un eveniment epocal: Implinirea a 1100 ani de la apariţia scrierii slave şi creştinării popoarelor din sud-estul european.

Această aniversare culturală şi religioasă ne aminteşte de sfinţii Chiril şi Metodie, de rolul important al Bisericii bizantine la creştinarea Europei de mijloc cît şi la folosirea alfabetului chirilic pe teritoriul ţării noastre.

După tradiţia stabilită în Bulgaria, ziua de 24 mai a devenit sărbătoarea anuală închinată marilor cărturari-sfinţi, ai sec. al IX-lea, Constantin (Chiril) şi Metodie, întemeietorii scrierii slave. Apariţia şi răspîndirea limbii scrise la slavi au o strînsă legătură cu misiunea religioasă desfăşurată în Marea Moravie de susnumiţii fraţi, începînd cu anul 863.

Din izvoarele istorice şi din vieţile sfinţilor Chiril şi Metodie, cunoaştem că în preajma anului 863 principele Moraviei Rostislav, s-a adresat împăratului Mihail al III-lea al Bizanţului cerîndu-i să trimită misionari în Moravia care să înveţe pe ai săi credinţa creştină în limba lor maternă. Faptul că principile morav s-a adresat Bizanţului denotă teama ce o avea faţă de influenţa religioasă a episcopilor germani (catolici). De asemenea, Rostislav voia să obţină de la Bizanţ, care datorită depărtării nu era primejdios, sprijinul religios-politic spre a-şi întări autoritatea.

Bizantinii au răspuns favorabil dorinţei lui Rostislav şi Patriarhul Fotie, ca şi împăratul Bardas, au încuviinţat ca feciorii unui funcţionar bizantin din Salonic să meargă să creştineze pe moravi. „Voi doar sînteţi din Salonic, iar salonicienii vorbesc cu toţii bine slavoneşte", au fost cuvintele cu care bazileul bizantin a întărit începutul misiuniii religioase a celor doi fraţi. Constantin, zis şi „filozoful" cunoscut sub numele său călugăresc de Chiril, a alcătuit înainte de a pleca în Moravia, alfabetul slavon în care a şi tălmăcit Sf. Evanghelie. Sosiţi în Moravia, la cererea lui Rostislav, ei au tradus din greacă, parţial şi din limba latină, cărţile de cult creştin în limba pe care astăzi o denumim slava veche.

E drept că, ei au folosit graiul slav din Salonic şi din împrejurimi (un grai vechi bulgaro-macedonean), dar ei au inclus în lexicul lui atit elementele sud şi vest slave, cît şi din bogăţia literară şi stilistică a limbilor culturii antice: greaca şi latina. In felul acesta limba traducerilor chirilo-metodiene s-a dezvoltat ca limbă literară comună - slavă şi era înţeleasă atît de slavii din Marea Moravie cît şi, ulterior, de cei din Rusia, Serbia şi Croaţia. In anul 885, după moartea „apostolilor" slavilor (Sf. Chiril murise în 869 la Roma, iar Sf. Metodie în 885), cultura şi scrie-

rea slavă au fost interzise în Marea Moravie. Se resimte o puternică influenţă germano-latină susţinută de scaunul papal prin arhiepiscopul de Salzburg. Totuşi, cultura şi scrierea (paleo) slavă au găsit teren prielnic de dezvoltare în Bulgaria şi celelalte ţări slave, unde se continuă opera marilor misionari slavi, a traducerilor, şi se îmbogăţeşte cu o literatură proprie fiecărui popor.

După traducerile păstrate în copii, de la sfîrşitul sec. al X-lea şi din sec. al XI-lea, specialiştii afirmă cu certitudine întrebuinţarea a două alfabete vechi slave. Este vorba de cel glagolitic alcătuit de Constantin din scrierea minusculă greacă stilizată cu semne noi orientale, păstrat în evangheliarele din Codex Zographensis şi Codex Marianus, ca şi în Foile de la Kiev; şi de cel chirilic întocmit în secolul al X-lea de ucenicii sfinţilor Chiril şi Metodie, din Preslav, capitala de atunci a statului bulgar. Dependenţa alfabetului chirilic de cel glagolitic este evidentă. Vechile inscripţii în alfabetul chirilic, cunoscute azi, datează din sec. al X-lea, unele fiind descoperite cu cîţiva ani în urmă chiar pe teritoriul ţării noastre: *Inscripţia dobrogeană* din anul 943 (descoperită în 1950, la Mircea Vodă, în Dobrogea), *Inscripţia lui Mostici*, databilă între 927-969 (descoperită în 1952, la Preslav), *Inscripţia ţarului Samuil* din anul 993 (descoperită în 1888 în localitatea Gherman-Macedonia) şi altele.

Datorită împrejurărilor istorice speciale (extinderea stăpînirii statului bulgar şi pe teritoriul Dobrogei şi la nord de Dunăre, ca şi strînsele legături ale statelor feudale româneşti cu statele vecine slave), scrierea slavă chirilică, mai puţin cea glagolitică, s-a răspîndit şi pe teritoriul ţării noastre. O menţiune specială meritá descoperirile mai noi datorite harnicilor arheologi români, dintre care cele mai importante sînt inscripţiile de pe pereţii bisericuţei din dealul de cretă de lîngă Basarabi (Dobrogea) care aparţin sfîrşitului sec. al X-lea – începutul sec. al XI-lea. Pergamentele cunoscute sub numele de *Codicile de la Suprasl şi Cartea preotului Sava*, aparţin tot sec. al XI-lea.

Pe lîngă inscripţiile menţionate ne sînt cunoscute astăzi manuscrisele copiate pe teritoriul României încă din sec. al XIII-lea şi mai ales începînd cu sec. al XIV-lea, cînd apar şi primele documente slavo-române. Inceputul sec. al XVI-lea, ne aduce şi prima carte tipărită în limba slavonă: Liturghierul lui Macarie, Tîrgovişte, 1508. De acum, alfabetul chirilic este folosit la noi pentru scrierea în limba română atît a manuscriselor, cît şi a cărţilor tipărite, pînă la înlocuirea cu alfabetul latin, în al şaselea deceniu al sec. al XIX-lea.

Amintindu-ne de momentul istoric în care – cu 1100 ani în urmă – popoarele slave au căpătat o scriere proprie, de împrejurările religioase-politice legate de dorinţa principelui Rostislav, ca şi de misiunea Sf. Chiril şi Metodie, aducem modestul nostru omagiu culturii slave, parte integrantă a tezaurului cultural mondial.

Profesor V. I. BRIA

O voce cehă despre Patriarhia Română

În pregătirea lucrărilor comisiei „Pacea şi dreptatea", organizată de Conferinţa Creştină pen-

tru Pace de la Praga şi condusă de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei, a avut loc la Iaşi o consfătuire a conducerii acelei comisii, în ianuarie 1963 (Vezi Mitropolia Moldovei şi Sucevei, nr. 1-2/1963). Cu această ocazie a venit de la Praga -R. S. Cehoslovacă, secretarul comisiei Dr. Miroslav Novak, Patriahul Bisericii Cehoslovace. La încheierea lucrărilor, întorcîndu-se acasă, Patriarhul M. Novak şi-a expus impresiile dobîndite cu ocazia vizitei sale în Republica Populară Romînă, în săptămînalul Bisericii sale numit „Cesky Zapas" - Lupta cehă - în numerele 8 şi 9 pe 21 şi 28 februarie 1963 şi în numerele 10-11 şi 12 din 7, 14 şi 21 martie 1963.

Începînd cu o introducere lămuritoare, pentru cititorii săi, asupra istoriei poporului romîn, asupra trecutului său şi relaţiilor cu slavii, autorul continuă dînd unele informaţii asupra situaţiei înfloritoare pe care o are Republica Populară Romînă astăzi. Descrie apoi motivul venirii la Bucureşti şi Iaşi, în vederea consfătuirilor comisiei „Pacea şi dreptatea".

Un moment impresionant asupra căruia insistă este întîlnirea „patriarhală" cu P. F Patriarh Iustinian ; întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne a făcut asupra sa o impresie din cele care nu se uită. De aceea s-a şi făcut remarca potrivită, că Bisericii Ortodoxe Romîne îi este uşor să stăruiască pentru „pace şi dreptatate" dacă înşişi întîistătătorii ei poartă în propriile lor nume principiul „dreptăţii" derivat din „iustus" şi exprimat prin Iustinian şi Iustin. Expune apoi impresiile vii de la vizita pe care a făcuto la Institutul teologic din Bucureşti şi de la concertul festiv dat în onoarea sa.

Iaşii au lăsat asupra Patriarhului M. Novak o impresie deosebită; mai ales lucrarea teologică în comun, timp de cinci zile, sub atenta şi necontenit de amabila priveghere a I. P. S. Mitropolit Iustin nu poate fi uitată. Pe Patriarh l-a impresionat îndeosebi, teologia ortodoxă, cu care, de fapt, venea pentru prima dată în contact ; în consecinţă, recunoaşte că este necesară o mai vie legătură cu această ortodoxie care a păstrat autentica învăţătură a Bisericii primare.

În continuare, Patriarhul M. Novak explică cititorilor săi de ce este nevoie să se insiste atît de mult asupra noţiunii şi cuprinsului de „dreptate" în legătură cu pacea. El trage concluzia că atîta vreme cît creştinii vor crede că pot introduce în Biblie punctele lor de vedere, şi, nu invers, să se conducă ei după ceea ce spune Biblia, va fi nevoie de interpretarea exegetică a locurilor scripturistice cu multă străduinţă pentru ca creştinii să înţeleagă corect cum trebuie să-i urmeze Mîntuitorului Iisus Hristos şi învăţăturilor Sale.

Datorită grijii I. P. S. Mitropolit Iustin, Patriarhul M. Novak a putut cerceta şi biblioteca personală a Întîistătătorului Bisericii Moldovene, unde a aflat şi cărţi cu care, bănuieşte, că nu se va mai întîlni în viaţă. Indeosebi, l-au impresionat cărţile de arheologie ; privindu-le şi-a pus întrebarea : de ce s-a trecut cultura antică ? şi a găsit un răspuns corect şi actual : de vină sînt oamenii ! de vină sînt războaiele care nimicesc fără cruţare totul şi cultura cea mai înaltă şi mai preţioasă. Deci dacă „istoria este învăţătoarea vieţii" atunci să pu-

nem imperativul actual: „nici odată război!".

Vizitînd apoi orașul Iași și-a dat seama cum aici se îmbină vechiul cu noul: Istoria luptelor pentru libertatea poporului și realizările strălucite ale regimului de democrație populară. Piața Cuza Vodă l-a impresionat prin măreția ei, Biserica Trei Ierahi i-a lăsat amintiri neșterse și schitul Bucium i-a insuflat din liniștea contemplației monahale. Parcă se aștepta să audă chiar sunetele duioase ale unei doine...

Înapoindu-se la București, l-a impresionat răbdarea P. S. Episcop Antim, vicarul patriarhiei, de a aștepta pe ger și viscol sosirea oaspetelui ceh. „Beneficiind" de vremea grea, care i-a amînat plecarea acasă, Patriarhul M. Novak a avut mulțumirea să viziteze Palatul patriarhal, tipografia unde a putut vedea cea mai importantă carte despre vestirea Cuvîntului Evangheliei: Cazania; Atelierele patriarhale de la Schitul Maicilor; Palatul Republicii unde a cunoscut creațiile renumiților pictori romîni: Grigorescu, Aman, Luchian, Mirea, Tonița, Băncilă etc.; l-au impresionat bulevardele, cartierele noi și luminoase, viața și forfota pe străzi.

Discuția de seară cu P. F. Patriarh Iustinian, serbările de la Institutul teologic de praznicul Sf. Trei Ierahi și darul primit de la P. F. Patriarh — un potir în filigrane — „pentru ca în rugăciuni să ne gîndim unii la alții", toate i-au lăsat impresii neșterse despre Biserica Ortodoxă, despre trăirea romînească a acestei ortodoxii, despre Republica Populară Romînă, despre P. F. Patriarh Iustinian și I. P. S. Mitropolit Iustin, despre ceilalți vlădici pe care i-a cunoscut, despre profesorii și studenții Institutului teologic, despre instituțiile Patriarhiei Romîne, despre Capitala țării București și despre bătrînul oraș Iași. Expunerile au fost ilustrate cu imaginile Catedralei Patriarhale, a Palatului Patriarhal, a Catedralei din Iași, a Bisericii Sf. Trei Ierahi etc.

Întocmai ca un cunoscător al mediului romînesc, Patriarhul M. Novak își încheie expunerile cu constatarea romînului exprimată în cuvintele, pe care le publică și în romînește: „Dîmboviță apă dulce, cine te bea nu se mai duce".

La încheierea seriei de articole, Patriarhul M. Novak înseilează următoarea concluzie: „chiar dacă plec, în gînd mă voi întoarce mereu spre prietenii acestei frumoase și bogate țări, care este tînără prin dorința de progres în toate direcțiile și compartimentele vieții și ale muncii și merge alături de noi pe calea comună a păcii!"

Prof. M. ȘESAN

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

„Голос Православия – „**Stimme der Ortodoxie“ nr. 5 (mai) 1963.**

Cuprinsul revistei se deschide cu ştiri referitoare la relaţiile interbisericeşti. Ceea ce atrage cu deosebire atenţia este noua fază a relaţiilor între Biserica Ortodoxă şi Biserica Romei. Astfel chiar pe prima pagină apare telegrama de felicitare trimisă de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei fostului Papă Ioan al XXIII-lea cu prilejul decorării sale cu „Meritul pentru pace – Balzan“; în continuare apare şi răspunsul demn al Papei Ioan.

Din articolul „*Al doilea Conciliu de la Vatican*“, semnat de N. Saboloţchi, candidat în Teologie, aflăm că pentru prima dată iau parte la un astfel de conciliu observatori ortodocşi şi protestanţi.

Biserica Romano-Catolică a urmărit ca acest conciliu să fie o chemare pentru întreaga omenire, către „creştini şi necreştini, către cei ce-L cunosc pe Hristos şi către cei ce s-au depărtat de El, pentru a se uni şi a contribui astfel la formarea structurii celei noi a societăţii omeneşti“.

Conciliul al II-lea Vatican–cum spunea Papa Ioan al XXIII-lea – trebuie să deschidă o nouă etapă în istoria Bisericii de astăzi, să insufle o „înnoire a vieţii creştine a credincioşilor“ (Enciclica „Ad Petri cathedram“).

Potrivit vederilor Papei Ioan al XXIII-lea, prima parte a celui de al 2-lea Conciliu de la Vatican s-a ocupat intens de problemele existenţei Bisericii într-o lume în permanentă dezvoltare şi progres, de corecta înţelegere a planului divin de sfinţire a vieţii creştinilor, de utilizare a libertăţii creştine în armonie cu planul divin, a cărui realizare cere un climat de pace între oameni. Papa Ioan, în cuvîntarea sa introductivă, se îndreaptă şi către observatorii ortodocşi şi protestanţi, rugîndu-i să urmărească cu o nouă şi prietenească atenţie lucrările conciliului, ca prin osteneala tuturor să sosească mai de vreme ceasul în care rugăciunea lui Hristos din noaptea Cinei de Taină să se îndeplinească pentru întreaga omenire creştină.

In Apelul său din 20 octombrie 1962 către întreaga omenire, Conciliul, în concordanţă cu străduaniile Papei Ioan, se pronunţă pentru pace, pentru buna înţelegere între oameni şi popoare, pentru dreptate socială, împotriva armelor atomice, pentru ridicarea oamenilor prin harul divin la demnitatea de fii ai lui Dumnezeu, pentru o viaţă fără foamete şi mizerie, împotriva egoismului destructiv, pentru progres. Prin puterea armelor şi opresiune politică nu se poate ajunge la o rezolvare fericită a acestor probleme.

Conciliul spune papa Ioan către reprezentanţii diplomatici în Capela Sixtină, vrea să arate lumii cum se poate pune cu ade-

vărat în practică învăţătura Mîntuitorului. Fiecare creştin care urmează această învăţătură trebuie să slujească pacea.

Cu prilejul conflictului periculos din Marea Caraibilor, Papa Ioan a făcut în numele Conciliului apel la raţiune, spre a se apăra pacea şi a feri omenirea de un cataclism atomic; acest apel a fost apreciat de întreaga lume şi cu deosebire de Guvernul sovietic.

Observatorii Bisericii Ortodoxe Ruse au urmărit cu atenţie lucrările conciliului, rugîndu-se lui Dumnezeu să lumineze pe episcopii Bisericii Romane şi salutînd toate manifestările şi acţiunile papei Ioan privitoare la dragostea şi voinţa de pace a acestei Biserici. Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei, in convorbirea sa cu profesorul Jean Boulier referitoare la relaţiile Bisericii Ortodoxe Ruse cu Biserica Romană şi la Conciliul II de la Vatican, spune: „După convingerea noastră, acţiunile concrete ale autorităţii supreme a Bisericii Romane care se îndreaptă către o pace dreaptă şi trainică pe pămînt pot sluji ca o bază bună pentru limpezirea atmosferei internaţionale şi pentru crearea unei înţelegeri reciproce între Biserici, fiind folositoare şi mult doritei noastre uniri.

In acest nou spirit al relaţiilor dintre Ortodoxie şi Biserica Romană s-a desfăşurat şi vizita făcută de Arhiepiscopul Serghie al Berlinului Arhiepiscopului romano-catolic al Berlinului, Dr. Bengsch, fapt despre care relatează Cronica Bisericească din acest număr al revistei.

In revistă sînt informaţii cu privire la întărirea raporturilor prieteneşti între ortodocşi şi protestanţi. Intîlnirile Arhiepiscopului Serghie al Berlinului cu superintendentul general evanghelic Dr. Gűnter Iacob, cu primul consilier al Bisericii Evanghelice Dr. Schärf, cu Episcopul Dibelius şi cu alţi fruntaşi protestanţi, în cadrul cărora s-a discutat posibilitatea lărgirii contactelor între ambele Biserici. Se pot adăuga în această ordine de idei şi referatele asupra Bisericii Ortodoxe Ruse ţinute de prim redactorul revistei „Stimme der Orthodoxie", Gherman Troiţchi atît în faţa unor lucrători în via Domnului din lumea protestantă a Republicii Democrate Germane, cît şi în faţa studenţilor de la Institutul Ecumenic din Bossey. Tot la cererea preoţilor protestanţi, Arhiepiscopul Serghie a săvîrşit la 14 martie 1963 în Biserica Exarhatului din Berlin Liturghia darurilor celor mai înainte sfinţite. Participarea Arhiepiscopului Serghie la aniversarea a 300 de ani de la naşterea marelui pietist german August Hermann Franke la o biserică din Halle este socotită ca o contribuţie la întărirea raporturilor prieteneşti.

In continuare, sînt cîteva ştiri cu privire la activitatea Mişcării Creştine pentru Pace de la Praga: Comunicatele adoptate la sesiunile din martie a. c. a Comisiilor „Pacea şi Germania" şi „Pacea şi Libertatea" cum şi Comunicatul de la încheierea lucrărilor Conferinţei pentru pace care a avut loc la Drezda în aprilie a. c.

Intre manifestările ecumenice de care se ocupă revista este vizita în S. U. A. a unei delegaţii, alcătuită din 18 reprezentanţi a 6 Biserici şi culte din Uniunea Sovietică, sub conducerea Arhiepiscopului Nicodim al Iaroslavului. Această delegaţie a vizitat Bisericile şi aşezămintele bisericeşti din S. U. A. la invitaţia Consiliului Naţional al Bisericilor din S. U. A. Cu acest prilej s-au purtat discuţii importante

asupra aspectelor religioase din diferitele Comunităţi creştine.

In afară de cronicile şi reportajele pe care le-am amintit, apar, în continuare, o Predică la Duminica Paraliticului, semnată de protopopul P. Gnedici şi următoarele studii: „*Unirea de la Lyon*“ din anul 1274, de Gherman Troiţchi. Studiul este alcătuit după lucrarea istoricilor greci Gheorghios Pachimeres şi Nichiforos Gregoras. Cu o mare bogăţie de material, autorul, după ce face un istoric al tuturor încercărilor de unire, determinate de calcule politice sau chiar economice, dovedeşte că Impăratul bizantin Mihail Paleologul, împotriva voinţei Patriarhului Iosif, a majorităţii episcopilor, clerului şi mirenilor răsăriteni, recurgînd la silnicie şi înşelătorii, a semnat unirea ruşinoasă prin reprezentaţii trimişi de el la Lyon. Această unire n-a fost pusă, însă, niciodată în aplicare.

Episcopul Mihail semnează un articol cu privire la *Epitafele* brodate de femei credincioase şi harnice. Arta broderiei a ajuns la o mare dezvoltare în Rusia secolului al XIV-lea, după eliberarea de sub jugul tătarilor.

Din articolul „*Paharul vieţii*“, semnat de N. Ivanov, candidat în Teologie, reţinem că Mîntuitorul prin instituirea Sf. Taine a Euharistiei a avut în vedere spiritualizarea concepţiei de viaţă, pînă atunci atît de legată de mîncare şi băutura materială. Autorul arată apoi că noţiunea de pahar, în înţeles de înţelepciune a a vieţii, este întrebuinţat destul de des în Sf. Scriptură a Vechiului şi Noului Testament. Dînd omului paharul la Cina cea de Taină, Mîntuitorul l-a umplut cu adevărata viaţă. Aici rezidă taina unităţii în comuniunea cu Dumnezeu. „Carne“, „sînge“, „viaţă“ sînt noţiuni sinonime în graiul biblic! Numai bînd paharul suferinţelor Sale, putem îndepărta răul şi moartea, numai aşa se produce renaşterea vieţii. Acest pahar este unirea cu Hristos, unire reală, adevărată, chiar dacă este liturgică. Acest pahar este adevărata viaţă. Omul are numai un singur pahar al vieţii. Creştinul deci nu poate bea totodată şi din paharul lui Hristos şi din cel al păcătosului.

Cuprinsul revistei se încheie cu alte cîteva ştiri cu privire la: Liturghia arhierească de la catedrala rusă Sf. Nicolae din Viena, săvîrşită cu prilejul Botezului Domnului, în cadrul căreea Episcopul Filaret a hirotonit în diacon un student bulgar, Congresul clericilor şi mirenilor ortodocşi ruşi din cuprinsul Exarhatului ambelor Americi, ţinut la New-York între 29 şi 31 ianuarie 1963, avînd ca obiectiv probleme de organizare bisericească, conferirea titlului de magistru în Teologie protopopului N. Nicolschi, care şi-a ţinut dizertaţia sa în acest scop la 18 februarie 1963, trecerea prin Moscova, fiind în drum spre Australia, a Episcopului anglican Jane Sheville.

Cîteva note bibliografice apar la sfîrşitul a c e s t e i interesante reviste.

Preot D. POPESCU

Die zeichen der zeit. Evangelische Monatsschrift für Mitarbeiter der Kirche *(Semnele Timpului.* Revista lunară evanghelică pentru colaboratori ai Bisericii), 4/1963.

Prezentul număr al revistei „Semnele timpului“, care stă în slujba pastorilor şi colaboratorilor din cadrul Bisericilor Evanghelice-Luterane Unite din Ger-

mania Răsăriteană, se menţine la nivelul obişnuit.

Sub titlul „*Inaintea celei de a doua Conferinţe bisericeşti africane generale*“ se ilustrează cu fapte puternica conştiinţă ecumenică, care se manifestă în sînul Bisericii creştine din cuprinsul marelui continent începînd odată cu trezirea lui la o viaţă nouă. Totodată se arată orientarea şi perspectivele celei de-a doua Conferinţe ecumenice a Bisericilor din întreaga Africă, care se întruneşte la 20-30 aprilie 1963 în Kampala (Uganda), avînd ca temă: „Libertatea şi unitatea în Hristos: pe drumul unei biserici înnoite într-o Africă nouă“. Vrednic de reţinut este şi faptul că în cadrul unei întruniri bisericeşti ecumenice din anul trecut s-a menţionat şi rolul pe care l-a jucat Biserica în Africa prin aceea că a „semănat sămînţa ridicării împotriva oricărui fel de oprimare“ (p. 121).

Sezisat de drama lui Jean Paul Sartre „*Huis clos*“ (Cu uşile încuiate), Werner Scheidecher face cîteva consideraţiuni de actualitate în legătură cu pericopa de la In. XX, 19-29, discutînd atitudinea ce trebuie să o dovedească credinciosul creştin ca unul care crede în învierea din morţi a Domnului nostru Iisus Hristos.

In continuare, se impune atenţiei bilanţul provizoriu asupra Conciliului II Vatican, pe care-l face Wolfgang Funke.

Prima fază a Conciliului II Vatican s-a început la 11 oct. şi s-a sfîrşit la 7 dec. 1962, cînd conciliul a fost amînat pînă la 8 sept. 1963. In acest interval de două luni, s-au ţinut – fiind prezenţi 2540 de membri – în total 36 de şedinţe plenare, ale căror rezultate oficiale vor fi publicate numai după încheierea conciliului.

Incercînd să dea un răspuns provizoriu la întrebarea despre rezultatele primei faze a conciliului, autorul porneşte de la o privire asupra situaţiei de dinainte de deschiderea conciliului.

Prima anunţare a conciliului de către fostul papă Ioan al XXIII-lea a produs un larg entuziasm ecumenic. Căci anunţarea unui „Conciliu Ecumenic“ a trezit nădejdea că Biserica romano-catolică se va îndrepta spre Mişcarea ecumenică. Cu atît mai vîrtos, cu cît în dorinţa celui ce-l convoca, conciliul avea să fie „pozitiv, ecumenic şi pastoral“. Dar după aceea a urmat o răcire a acestui entuziasm, provocată fie de anunţurile oficiale ale Curiei papale, fie de glasurile venite din partea creştinătăţii necatolice.

In cadrul primei faze a conciliului, pe primul plan al discuţiilor s-au situat mai cu seamă problemele următoare: reformarea Sf. Liturghii prin acordarea unui spaţiu mai larg limbii poporului; poziţia episcopatului mai ales în raportul său cu papalitatea; poziţia laicilor în Biserică.

Cele 69 de propuneri (proiecte) aşteptau să fie discutate şi aprobate. In cadrul serviciului divin de deschidere, fostul papă Ioan al XXIII-lea vorbea despre chipul unei întreite unităţi, căreia trebuie să-i slujească conciliul, şi anume: aceea a romano-catolicilor între ei; aceea a rugăciunii împreună cu toţi creştinii care speră într-o unire cu Biserica romano-catolică; şi, în fine, apropierea Bisericii de aceia care aparţin celorlalte religii.

Referindu-se la aceste formulări, autorul consideră că tematica lor fundamentală prezintă tangenţe vădite cu preocupările celei de a III-a Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al

Bisericilor de la New-Delhi. Şi mai vădită apare această consonanţă în alocuţia fostului papa Ioan al XXIII-lea din 12 octombrie 1962. In cadrul conciliului este vorba despre trimiterea Bisericii în lume, despre căutarea drumului ce duce la unitatea cu credincioşii comunităţilor separate şi despre slujirea Bisericii în lumea de azi. Aici: – mărturisire, unitate, slujire, la New-Delhi: – măturisire, slujire, unitate. Deci singura deosebire faţă de New-Delhi este faptul că „unitatea" stă în locul al doilea!...

In sînul Curiei romane există două direcţii opuse: una favorabilă reformelor necesare şi alta conservatoare.

Cît priveşte prima teză adusă în discuţie, şi anume cea în legătură cu Sf. Liturghie, s-a ajuns la ţintă. Este vorba despre simplificarea Liturghiei romane, ca ea să devină mai uşor de înţeles pentru popor.

De tratarea tezei în legătură cu Liturghia se leagă proiectul de teză: „Izvoarele revelaţiei". Este aici vorba despre puncte arzătoare ale discuţiei ecumenice: Scriptură şi Tradiţie, Mariologie şi Exegeza Sf. Scripturi şi cercetarea critică. Formularea definitivă a tezei a fost încredinţată unei comisii nou instituită cu scopul de a se ajunge la un compromis între cele două direcţii opuse: cea conservativă şi cea dispusă spre reforme.

Cu zece zile înainte de încheierea primei faze, conciliul a discutat problema unităţii Bisericii. Se caută calea cea mai bună pentru împăcarea cu răsăritenii. Centrală este aici problema interpretării şi exercitării corecte a funcţiei lui Petru. Rezolvarea ce i se va da, va fi esenţială şi pentru relaţia Romei cu ecumenismul. Dar tratarea acestei teme a fost întreruptă, fiindcă ea ţine de cadrul general al schemei „Despre Biserică".

După părerea lui Wolfgang Funke, se pot face următoarele 3 concluzii provizorii asupra Conciliului II Vatican:

I. Biserica romano-catolică nu prezintă unitatea unui bloc monolit, ci se arată ca o Biserică în care există şi trebuie să existe contradicţii.

II. Atmosfera conciliului nu este în orice caz aceea a unei Biserici care vrea să se închisteze în sine în mod sectar.

III. Se conturează un nou raport între episcopatul universal şi Curia romană, în care centralismul de pînă acum se transformă într-o autentică colegialitate, fără a se frînge continuitatea conducerii prin Episcopatul Romei.

Autorul încheie cu sublinierea că lucrările conciliului II Vatican privesc pe toţi creştinii: „Creştinătatea este realmente o unitate şi are o parte comună la păcatele ei ca şi la roadele Duhului, pe care i le dăruieşte Dumnezeu". De aceea, toţi creştinii necatolici trebuie să se roage pentru calea cea bună a acestui conciliu, fiind încredinţaţi că „o Biserică romano-catolică înnoită din Duhul lui Dumnezeu va fi şi un partener nou în dialogul ecumenic al Bisericilor şi cu aceasta o nouă nădejde în restabilirea comunităţii întregului popor al lui Dumnezeu în lume" (p. 137).

Interesantă din punct de vedere teologic este şi expunerea lui Claus Westermann cu titlul: „*Lauda lui Dumnezeu*" (p. 138-139), care tratează importanţa şi modul preamăririi lui Dumnezeu în Vechiul Testament. Din ea reţinem că „psalmii sînt expresia unei bucurii a existenţei îndrep-

tate spre Dumnezeu", precum şi că în Vechiul Testament există două forme fundamentale de preamărire a lui Dumnezeu: una care expune şi alta care descrie.

Excepţional de bogată, de variată şi de interesantă în conţinutul ei, este rubrica „*Privire în jur*" (p. 140-158). Ea se deschide cu o alocuţie în cadrul sesiunii din februarie a Sinodului regional Ost al Bisericii Evanghelice din Berlin-Brandenburg, plină de duh creştin şi mai ales de smerenie.

In continuare, prof. Karl Barth fixează contextul istoric în care a apărut Catehismul de Heidelberg; totodată face caracterizarea acestui catehism punînd accent deosebit pe substanţa învăţăturii pe care o formulează el – ca „bun comun al întregii Reformaţiuni".

Sub titlul „*Nairobi*" apar ştiri asupra primei Conferinţe general-africane creştine a tineretului, care a avut loc la Nairobi (28 dec. 1962- 7 ian. 1963). Reţinem: „Aici în Nairobi am trăit în sens real unitatea... dincolo de graniţele naţionale, rasiale şi confesionale"; de asemenea: „Ea (Biserica) nu-şi poate forma viaţa sa aparte de puternica revoluţie care se arată în întreaga lume. Ea trebuie să fie „Biserică în timpul acesta", Biserică a acelora care trăiesc în formele şi rînduielile sociale ale zilelor noastre" (p. 146).

Raportul conducerii bisericeşti Berlin-Brandenburg, care se publică sub titlul: „*Pe drumul către Biserica misionară*", tratează propriu-zis misiunea Bisericii în faţa problemelor actuale, plus îndrumări asupra modului cum trebuie să se lucreze în cadrul comunităţilor.

Şi mai multă importanţă prezintă textul prescurtat al referatului cu privire la situaţia ecumenică-misionară, prezentat în cadrul ultimei sesiuni a Sinodului Bisericii Evanghelice din Berlin-Brandenburg. El prezintă activitatea şi succesele din ultimul timp ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor pe cele trei tărîmuri principale ale acţiunii sale, precum şi perspectivele apropiate ale ecumenismului – în special îmbunătăţirea relaţiilor dintre Biserica romano-catolică şi Biserica evanghelică. De asemenea, se subliniază importanţa intrării Bisericii Ortodoxe Ruse în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, precum şi a acceptării de către Comitetul Central al acestui Consiliu – cu ocazia sesiunii sale recente de la Paris – a 5 Biserici din cuprinsul Uniunii Sovietice. Interesante informaţii avem cu privire la dezvoltarea ecumenismului în Asia şi Africa şi cu privire la importanţa Conferinţei Creştine pentru Pace de la Praga. Totul dovedeşte că „Trăim într-un veac ecumenic".

In continuare, urmează o bogată cronică asupra persoanelor marcante mai ales din cadrul ecumenismului. Reţinem cu deosebire faptul că Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Athenagoras a acordat, în Constantinopol, Crucea cea Mare de la Sf. Mormînt secretarului general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Dr. W. A. Visser't Hooft. La predare Patriarhul a declarat: „Vă acordăm această sfîntă distincţie pentru marile merite pe care le-aţi cîştigat şi le cîştigaţi în acţiunea de reunire a tuturor creştinilor sub crucea Domnului şi Mîntuitorului".

Rubrica „*Cartea nouă*" prezintă cîteva noutăţi teologice. Reţinem faptul că arhitectonica bisericească modernă a determinat reînflorirea picturii pe sticlă.

In sfîrşit, aşa-numitele „*Observaţii ale redacţiei*" cuprind o

seamă întreagă de explicaţii şi comunicări redacţionale.

Este de prisos să facem o recomandare a acestui număr al revistei „*Semnele timpului*". El se recomandă de la sine prin calitatea în general a conţinutului său şi în special prin actualitatea sa. Datorită acestora, el poate fi de folos oricărui credincios creştin – preot sau mirean – care este conştient de contribuţia ce trebuie s-o aducă la rezolvarea fericită a problemelor mari, în faţa cărora stă omenirea de azi.

C. SÎRBU

Amusin I. D., **Manuscrisele de la Marea Moartă** – Editura Ştiinţifică 1963 – 302 pagini, sub îngrijirea ştiinţifică a Acad. Emil Condurachi.

In revistele noastre teologice au apărut diferite studii şi cronici cu privire la descoperirile de la Marea Moartă.

O lucrare de ansamblu în limba romînă era de mult aşteptată şi ea a venit anul acesta prin Editura Ştiinţifică care a tradus din limba rusă lucrarea lui I. D. Amusin „Manuscrisele de la Marea Moartă". Lucrarea lui I. D. Amusin, este o lucrare ştiinţifică, cu o aparatură critică bogată. La întocmirea lucrării, autorul a zăbovit aproape doi ani 1959-1961. Pînă în anul 1959 apăruseră peste 3.000 de lucrări consacrate manuscriselor de la Qumran, în afară de note şi recenzii; după această dată, noi informaţii şi lucrări au îmbogăţit bibliografia.

Cele dintîi descoperiri la Qumran, au fost făcute în primăvara anului 1947 de beduinii din tribul seminomad al toamirilor. Inceputul l-a făcut tînărul beduin Mahomed ed-Dib (= Mahomed Lupul).

Sulurile depăşeau 2000 de ani vechime şi au stîrnit o vie curiozitate ştiinţifică, S-au descoperit de atunci circa 40.000 fragmente de manuscrise, unele aproape complete, altele extrem de mici, reprezentînd vestigiile a aproximativ 600 de cărţi. Pergamente, papirusuri, inscripţii pe table de aramă, în opt limbi şi dialecte întocmite în perioada de timp cuprinsă între sec. III î. e. n. şi sec. VIII e. n.

Descoperirile s-au făcut în peşterile de la Qumran, Wadi Murabba'at şi Khirbet Wird. Săpăturile arheologice de la Khirbet Qumran (= ruinele Qumranului) şi Ain Feshkha au scos la lumină urmele unei vechi comunităţi care a fost şi proprietatea manuscriselor.

S-a născut o ştiinţă nouă „qumrologia" denumită astfel după locul unde au fost făcute primele descoperiri, deşi aria geografică a descoperirilor se întinde pe mai mulţi km.², în jurul Mării Moarte, partea de vest, – în deşertul numit al Iudeei.

Din anul 1958 apare la Paris o revistă specială, intitulată „Revue de Qumrân".

Lucrarea lui I. D. Amusin, în afară de prefaţă, încheiere, tabel cronologic, lista abrevierilor, scurtă bibliografie şi un plan al aşezării qumraniene cuprinde cinci mari capitole: I. *Istoricul descoperirilor.* II. *Biblioteca comunităţii de la Qumran.* III. *Comunitatea de la Qumran.* IV. *Comunitatea de la Qumran şi Essenienii.* V. *Manuscrisele de la Qumran şi creştinismul primitiv.*

Manuscrisele de la Qumran pot fi împărţite în două mari categorii: 1) manuscrisele de texte biblice şi 2) manuscrisele nebiblice.

Manuscrisele biblice furnizează

un material valoros cu privire la istoria literară a diferitelor texte biblice şi la întocmirea canonului. Conţinutul manuscriselor nebiblice, ilustrează structura organizatorică, relaţiile sociale, modul de trai şi concepţiile unei secte dezidente necunoscute pînă acum: din manuscrisele nebiblice se desprinde atmosfera socială şi ideologică în care a apărut creştinismul.

Pînă acum, afirmă I. D. Amusin, se cunoştea că cel mai vechi manuscris în limba ebraică, cu conţinut biblic este „papirusul Nash" (după numele arheologului englez W. L. Nash), datat în perioada de timp cuprins între sec. II î. e. n. şi sec. III e. n. şi care cuprinde decalogul şi rugăciunea „Sama". Pentru Noul Testament aflăm că în anul 1951 s-a descoperit un fragment pe papirus care cuprinde Evaghelia a IV-a, aşa numitul papirus Chester Beatty, datat la începutul sec. II e. n.

Descoperirile de la Qumran şi împrejurimi au prilejuit discuţii cu prîvire la o bibliotecă a comunităţii de la Qumran.

Textele biblice descoperite, traduse şi cercetate, reprezintă toate cărţile canonice ale V. T., cu excepţia cărţii Estera, deci 38 din cele 39 de cărţi canonice. Toate textete descoperite sînt scrise cu alfabetul patrat şi datează din perioada cuprinsă între sfîrşitul sec. al III-lea î. e. n. şi începutul sec. al II-lea e. n. – Insemnătatea acestor manuscrise biblice qumraniene constă în faptul că ne permit să urmărim evoluţia textului biblic de-a lungul a peste 300 de ani, precum şi existenţa unor versiuni fundamentale concomitente ale textului biblic – arhetipul ebraic al Septuagintei, versiunea protosamariteană şi samariteană, versiunea protomasoretică şi o alta apropiată de cea masoretică, precum şi versiuni intermediare şi variante.

Textele nebiblice cuprind comentarii la cărţile profetice: *Habacuc*, *Naum*, *Miheia*, *Isaia*, *Sofonie*, *Ozeea*, precum şi la cărţile *Geneza* şi *Psalmi*. Cel mai bine s-a păstrat comentarul la cartea *Habacuc*.

In afară de comentarii, textele nebiblice qumraniene cuprind:

„*Statutul comunităţii*" – unul din cele 7 suluri din prima peşteră – este printre cele mai importante documente, de oarece ne oferă cea mai completă imagine a structurii interne, a orînduirii sociale şi a concepţiilor ideologice a comunităţii de la Qumran.

„*Textul celor două coloane*" reglementează în mod amănunţit normele de educare a tineretului şi de îndeplinire de către membrii Comunităţii a obligaţiilor lor obşteşti, în concordanţă cu grupele de vîrstă cărora le aparţin.

„*Documentul de la Damasc*" deosebit de interesant are oarecare relaţie cu „Statutul" şi s-ar referi la membrii comunităţii „Noului Legămînt" strămutaţi în „ţara Damascului".

„*Războiul fiilor luminii împotriva fiilor întunerecului*" s-au „Sulul războiului", este una din cele mai originale lucrări qumraniene, neavînd analogii nici în literatura iudaică, nici în cea creştină.

„*Rugăciunile de mulţumire sau imnurile*".

„*Apocrifiul cărţii Geneza*" singurul scris în aramaică şi cel mai vast în această limbă; acest manuscris prezintă o mare importanţă pentru studierea limbii ebraice din ultimile secole înaintea erei noastre.

Fragmente de dimensiuni reduse sînt: din cartea *Jubileelor*,

a lui *Enoh* şi din *Testamentul celor 12 patriarhi* – toate din literatura apocrifă.

In afară de acestea mai sînt: „*Cartea tainelor*“, „*Sulurile de aramă*“ – documente ale opisului unui tezaur (aur şi argint) îngropat în 60 de tainiţe, situate în diferite locuri din Palestina, tezaur apreciat la cifra de 6.000 talanţi adică peste 150 de tone de aur şi argint. Acest document prezintă un mare interes lingvistic şi furnizează importante date topografice. De asemenea, „biblioteca“ cuprinde documente cu caracter administrativ sau comercial de vînzări de case, grădini etc., şi documente din timpul răscoalei antiromane (132-135 e. n.) scrisori de ale lui Bar-Kochba.

Cît priveşte comunitatea de la Qumran s-a ajuns la concluzia că ea era ceva deosebit de viaţa normală a iudeilor. In comunitatea qumraniană erau primiţi cei care îndeplineau trei condiţii: ştiinţa, munca şi averea. O producţie colectivă ducea la consumul colectiv.

Principiul de bază al eticii sociale qumraniene era: „fiecare să-şi iubească fratele ca pe sine însuşi“, cu remarca că „fratele“ era numai membrul comunităţii.

Principiile fundamentale ale filozofiei religioase ale comunităţii de la Qumran (dualismul, predestinarea, alegerea celor buni) se încadrează într-un sistem teologic unitar şi închegat care se îndepărtează de iudaismul oficial şi prezintă unele puncte de contact cu ideologia creştinismului pe cale de constituire.

Documentele qumraniene vorbesc despre „învăţătorul dreptăţii», „cel drept“, „cel credincios“ sau „al credinţei“. Acest „învăţător“ qumranian – real sau legendar – a trăit cu cel puţin un secol înainte de Hristos şi „deşi se pot stabili unele însuşiri de asemănare între Hristos şi învăţătorul dreptăţii, totuşi sînt şi deosebiri esenţiale“.

„Invăţătorul de la Qumran a propovăduit o învăţătură primită direct „din gura lui Dumnezeu“, însă el însuşi n-a avut nimic divin, fiind în cel mai bun caz, un profet. Dimpotrivă, caracteristica principală a „Invăţătorului“ galilean (adică a lui Iisus Hristos) este divinitatea Sa. Dacă învăţătorul de la Qumran poate fi considerat numai ca viitorul Mesia, Iisus din Evanghelie este aşteptatul Mesia“ („Hristos“), Fiul lui Dumnezeu şi întruchiparea lui Dumnezeu însuşi“ (p. 209-210).

Majoritatea cercetătorilor identifică pe membrii comunităţii de la Qumran cu esenienii. Deosebirile dintre qumraniţi şi esenieni sînt explicate prin evoluţia pe care a suferit-o comunitatea din Qumran începînd din sec. II î. e. n. şi pînă în sec. I e. n. Nu s-a spus pînă acum ultimul cuvînt cu privire la legăturile între qumraniţi-essenieni şi creştinism. „Numai publicarea integrală a tuturor manuscriselor descoperite la Qumran, studierea lor filologică amănunţită, extragerea tuturor datelor şi informaţiilor cuprinse în texte şi folosirea întregului material comparativ accesibil vor permite să se abordeze în întreaga lor amploare problemele raporturilor dintre ideologia şi practica comunităţii de la Qumran şi creştinismul primitiv, şi vor duce, nădăjduim, la rezolvarea multora dintre problemele ridicate“ (p. 280).

In lucrare sînt menţionate cîteva păreri cu privire la legăturile dintre qumraniţi şi creştini: a lui Wilder care afirmă că, din moment ce Hristos a trăit după „învăţătorul de la Qumran“ creştinismul ar deriva din doctrina

aceasta; a lui Rowley care susţine că manuscrisele de la Marea Moartă nu contribuie cu nimic la studiul creştinismului primitiv (p. 242); a lui Albright care a afirmat că „în general vorbind, această descoperire (manuscrisele de la Qumran) nu este în stare să modifice ansamblul credinţelor noastre creştine, ci doar să faciliteze reprezentarea condiţiilor istorice „în care a luat naştere creştinismul" (p. 245) şi a Episcopului Mihail de Smolensk şi Dorogoby din revista Patriarhiei Moscovii care admite posibilitatea că Ioan Botezătorul ar fi avut legături cu obştea de la Qumran, deoarece intenţiona „să păşească pe calea slujirii independente".

In concluzie, autorul cu toată obiectivitatea ştiinţifică afirmă că „este prematur să se tragă concluzii definitive" (p. 281).

Acest interesant studiu, prezentat într-o aleasă limbă, ne face să înţelegem un capitol de foarte mare importanţă din viaţa poporului iudeu în perioada apariţiei creştinismului. Aceste descoperiri au deocamdată următoarele efecte: 1). Studierea istoriei literaturii biblice şi postbiblice; 2). anunţarea unor noi traduceri ştiinţifice ale Bibliei, întocmirea de noi dicţionare şi concordanţe (p. 282); 3). studiul mai atent al religiilor antice, şi în primul rînd al religiilor mozaică şi creştină (p. 283); 4). intensificarea eforturilor pentru cunoaşterea paleografiei aramaice şi ebraice (p. 286); 5). studierea mişcărilor social-politice şi ideologice din Iudeea secolului al II-lea î. e. n. (p. 286); 6). studierea multilaterală şi aprofundată a mişcării esseniene (p. 287); 7). cunoaşterea mai temeinică sub aspect topografic şi toponimic a Palestinei din perioada biblică şi din cea romano-bizantină (p. 288).

Prin conţinutul ei interesant, cartea pe care o prezentăm este de un real folos cititorilor.

Diac. Prof. I. IVAN

CRONICA BISERICEASCA

B. *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR*

VIZITA P. S. EPISCOP NICOLAE MACARIOPOLSCHI ÎN MOLDOVA

Luni 12 august a. c., la orele 6 dimineaţa, P. S. Episcop Nicolae Macariopolschi, rectorul Academiei duhovniceşti din Sofia, însoţit de Dl. I. Iufu de la Administraţia Patriarhală, a sosit la Iaşi. La reşedinţa mitropolitană oaspeţii au fost întîmpinaţi în numele Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin de P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş, vicarul Arhiepiscopiei.

In cursul zilelor de luni 12 şi marţi 13 august a. c., P. S. Episcop Nicolae a vizitat biserici şi mănăstiri monumente istorice din Iaşi, instituţii de cultură şi diferite cartiere din fosta capitală a Moldovei.

La prînzul oferit de Consiliul eparhial în cinstea oaspetelui în ziua de 13 august a. c., P. C. Vicar Irineu Crăciunaş a arătat că vizita P. S. Episcop Nicolae Macariopolschi constituie un prilej de bucurie. Această vizită este o nouă contribuţie la strîngerea relaţiilor frăţeşti între Bisericile Ortodoxe Romînă şi Bulgară, între popoarele romîn şi bulgar. Răspunzînd P. S. Episcop Nicolae şi-a arătat mulţumirea că a putut vizita Romînia şi Biserica Ortodoxă Romînă. P. S. Sa aduce omagii Prea Fericitului Patriarh Iustinian şi Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin că i-au oferit posibilitatea de a face această vizită.

Marţi 13 august a. c., după amiază, P. S. Episcop Nicolae şi Dl. I. Iufu, însoţiţi de P. C. Vicar Irineu Crăciunaş, au plecat în vizită la bisericile şi mănăstirile mai importante din Arhiepiscopia Iaşilor. Au fost vizitate, rînd pe rînd, Mănăstirea Neamţ, Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou din Suceava, Biserica Sf. Dumitru din Suceava, Mănăstirea Dragomirna, Biserica Bogdan-Vodă şi Catedrala nouă din Rădăuţi, Mănăstirea Sucevita şi Mănăstirea Putna.

La Mănăstirea Putna, 15 august a. c., P. S. Episcop Nicolae, înconjurat de un sobor de slujitori, a săvîrşit Sf. Liturghie. La sfîrşitul Sf. Liturghii oaspetele şi P. C. Vicar Irineu Crăciunaş au rostit cuvîntări.

P. S. Episcop Nicolae a rămas plăcut impresionat de tot ceea ce a văzut în Moldova: frumuseţea şi măreţia monumentelor istorice care în urma lucrărilor de restaurare ce se efectuiază acum îşi recapătă forma originară, marile construcţii pe care le-a întîlnit la tot pasul, hărnicia şi silinţa poporului romîn pentru o viaţă îmbelşugată, liniştită şi fericită.

SFÎRŞIT DE AN ŞCOLAR LA ŞCOALA DE CÎNTĂREŢI BISERICEŞTI ŞI SEMINARUL TEOLOGIC DIN MĂNĂSTIREA NEAMŢ

– 29 iunie 1963 –

Douăzeci şi nouă iunie 1963 a fost la şcolile bisericeşti din Mănăstirea Neamţ o zi de analiză a muncii anului şcolar 1962-1963.

Dimineaţă, elevii şi profesorii au luat parte la Sf. Liturghie şi la Te Deum-ul săvîrşit de P. C. Arhim. Dionisie Velea, starețul Sf. M-ri Neamţ, înconjurat de un sobor de preoţi şi diaconi, în biserica «Inălţarea Domnului» din mănăstire, ctitoria slăvitului voievod Ştefan cel Mare. Răspunsurile la Sf. Liturghie şi Te-Deum au fost date de corul şcolilor condus de Prof. H. Pan-

țiru și de elevii Dragomir N., Balan V., și Goreţchi M. Predica a fost rostită de elevul Chișcă Gh.

In sala de festivități, în care de cu vreme s=au adunat părinții prezenți ai elevilor s=a desfășurat începînd de la orele 11,30 un bogat program artistic, alcătuit din coruri religioase, patriotice și populare și poezii. Corul a fost codus de dl. Prof. H. Panțiru, iar «Imnul partizanilor păcii» cu care s=a încheiat programul a fost dirijat de absolventul Dragomir Nicolae. S=au remarcat poeziile originale ale absolventului Ungureanu Vasile și ale elevului Ichim Dumitru.

Au luat parte la această serbare P. C. Consilier Pr. Scarlat Porcescu, delegat al Inalt Prea Sfințitului Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, și al Prea Sfințitului Partenie, Episcopul Romanului și Hușilor, reprezentanți ai Departamentului Cultelor, P. C. Arhim. Dionisie Velea, starețul Mănăstirii Neamț, profesorii și personalul școlii.

Dl. Director, Prof. Ștefan Alexe, la momentul potrivit a făcut o amănunțită prezentare asupra modului în care s=a muncit la cele două școli teologice de la Mănăstirea Neamț ~ Școala de Cîntăreți Bisericești și Seminarul Teologic ~ în anul școlar 1962/1963.

D=sa a spus: «Munca noastră în acest an școlar a fost stăruitoare și binecuvîntată de Dumnezeu cu roade frumoase. Colectivul de profesori a căutat să zidească în sufletele elevilor sentimente de dragoste creștinească față de Dumnezeu și om, de iubire față de Patrie ai cărei fii sîntem, a căutat să formeze fii buni ai Bisericii și cetățeni loiali ai Patriei, să formeze oameni de omenie. Osîrdia noastră ne=a fost înlesnită de faptul că în general, în Patria noastră, educația are drept scop formarea unor oameni cu înalte calități morale, atașați profund nobilelor idei ale păcii, libertății, egalității și fericirii tuturor, al dragostei și respectului față de om și de munca lui creatoare, însuflețiți de încrederea în viitorul fericit al omenirii.

Nu numai prin orele de curs, de diriginție, prin convorbirile particulare, sau în adunările de luptă pentru pace, dar și în chip practic, prin munca patriotică, elevilor li s=a făcut educația cetățenească. In afara școlii, elevii au realizat 1611 ore muncă patriotică voluntară.

Lupta pentru pace și dezarmare totală a fost un obiectiv principal al activității școlare. Strălucitul zbor cosmic al navelor «Vostok 5» și «Vostok 6» constituie un triumf al științei și tehnicii sovietice. In același timp este un îndemn stăruitor la pace, un apel puternic pentru încetarea cursei înarmărilor, pentru dezarmarea generală și totală, pentru coexistență pașnică, pentru întrebuințarea bogățiilor lumii acesteia în scopul buneistări și a fericirii tuturor oamenilor».

Ca unul care a participat în diferite rînduri la Conferințele Creștine pentru Pace de la Praga, Dl. Director, Prof. Șt. Alexe a insistat asupra luptei pentru pace și înțelegere ce se duce și în cadrul Bisericilor. D=sa a arătat cum s=a lucrat la aceste întruniri și mai ales în cadrul Comisiei «Tineretul în slujba păcii». «Ne=am spus cuvîntul nostru, solidarizîndu=ne cu partizanii binelui pentru fericirea tuturor», a declarat la Praga D=sa.

S=a arătat că în afară de D=sa, care a fost peste hotare ca trimis din partea Bisericii Ortodoxe Romîne la Praga, în cursul anului școlar 1962/1963 Dl. Profesor I. I. Georgescu a fost trimis tot de către B. O. R. pentru studii la Paris.

Dl. Director Șt. Alexe a mulțumit P. C. Prof. Prelipceanu, Președintele comisiei de diplomă de la Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic. In continuare a dat elevilor sfaturi pentru vacanță și absolvenților pentru viață. «Fiți buni, drepți față de toată lumea. Fiți respectuoși și demni. Fiți harnici și plini de recunoștință față de cei ce v=au învățat și vă învață, față de părinți, de frați și de poporul din care faceți parte. In vacanță munciți fără reținere, alături de consătenii d=voastră, pentru înflorirea scumpei noastre Patrii. Participați la toate acțiunile patriotice acolo unde veți merge și răspundeți cu tragere de inimă la toate chemările conducerii noastre de Stat. In timpul liber îmbogățiți=vă cunoștințele prin lecturi utile și nu uitați minunata noastră carte de căpătîi, Sfînta Scriptură... Fiți lucrători ai păcii».

S=au adus alese mulțumiri Conducerii de Stat prin Departamentul Cultelor pentru grija arătată problemelor Bisericii; de asemenea I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, neobositul luptător pentru pace și pentru unirea Bisericilor, precum și P. S. Partenie, Episcopul Romanului și Hușilor,

pentru atenţia părintească pe care au avut=o faţă-de şcolile bisericeşti de la Mănăstirea Neamţ.

După cuvîntul domnului Director Prof. Şt. Alexe, au luat cuvîntul absolventul Seminarului teologic Dragomir Nicolae şi absolventul Şcolii de cîntăreţi bisericeşti Corugă Matei, care au scos în evidenţă frumuseţea vieţii şcolare, temeinicia cunoştinţelor dobîndite, deprinderile pe care şi le=au format, idealurile măreţe pentru care vor lupta în viaţă, pacea şi bunăstarea poporului din care fac parte.

Inainte de sfîrşitul programului a luat cuvîntul P. C. Consilier Scarlat Porcescu, ca delegat al celor două Centre eparhiale – Iaşi şi Roman –. P. C. Sa, referindu=se la parabola talanţilor şi la rezultatele frumoase ale anului şcolar 1962/1963 a constatat că talanţii n=au fost îngropaţi ci valorificaţi prin munca stăruitoare a profesorilor şi elevilor. P. C. Sa a înţeles că în timpul petrecut în şcoală elevii au învăţat ce e folositor pentru ei, pentru Biserică şi pentru Patrie. In continuare a amintit cîteva din realizările poporului nostru prin care este cunoscut pretutindeni. Faţa Patriei noastre, prin munca stăruitoare a întregului popor atrage respectul şi admiraţia tuturor.

«Nici Biserica noastră strămoşească nu este mai pre jos», a spus P. C. Sa. «Vă sînt cunoscute eforturile pentru apropierea Bisericilor creştine, pentru stabilirea unor relaţii frăţeşti. Nu se poate concepe o Biserică creştină împărţită, dominată de pasiuni şi ambiţii omeneşti. Toţi cei care propovăduiesc pe Iisus îşi dau seama că în atmosferă de neînţelegere nu se poate realiza nimic pozitiv pentru omenire. Potrivit mesajului Domnului Hristos, Biserica noastră stăruie, alături de alte Biserici creştine şi de toţi oamenii, pentru stabilirea relaţiilor frăţeşti. In cadrul Conferinţei Creştine pentru Pace de la Praga, Biserica Ortodoxă Romînă activează prin reprezentanţii ei pentru bunăînţelegere şi pace în toată lumea.

Azi în Patria noastră este un climat nou de muncă. Cu toţii trebuie să muncim spre a contribui cu hărnicia noastră la edificiul măreţ al Patriei».

Tuturor elevilor şi absolvenţilor le=a spus: «Pentru a fi folositori în viaţa în care mergeţi, se cuvine să stăruiţi în muncă, să ascultaţi poveţele profesorilor, părinţilor şi mai marilor voştri, spre a zidi alături de ziditorii ţării noastre pacea şi bunăînţelegerea».

P. C. Sa, în încheiere, a adus cuvîntul de respectuoasă mulţumire Departamentului Cultelor, pentru sprijinul acordat Bisericii şi instituţiilor ei de învăţămînt.

Acum cîteva zile DI. Secretar General al Departamentului Cultelor împreună cu I. P. S. Mitropolit Iustin au cercetat comorile bisericeşti de artă din Moldova de Nord.

A mulţumit de asemenea şi P. C. Sale Arhim. Dionisie Velea pentru interesul şi dragostea arătată şcolilor. A mulţumit în sfîrşit şi a împărtăşit binecuvîntările I. P. S. Mitropolit Iustin şi ale P. S. Episcop Partenie tuturor profesorilor, elevilor şi ostenitorilor de la cele două şcoli în frunte cu DI. Director, Prof. Şt. Alexe. Incheind P. C. Sa doreşte ca vacanţa să fie timp de odihnă, reculegere şi recîştigare a forţelor atît pentru profesori cît şi pentru elevi.

A urmat apoi împărţirea cărţilor, oferite de cele două centre eparhiale, elevilor merituoşi la studii şi purtare.

Serbarea acestui sfîrşit de an şcolar a fost o nouă contribuţie la educarea elevilor în spiritul muncii creatoare.

Diac. Prof. I. IVAN

HRAMUL DRAGOMIRNEI, DUMINICA MARE — 1963

In fiecare an, la Duminica Mare, credincioşii se îndreaptă spre Mănăstirea Dragomirna, ctitoria marelui mitropolit Anastasie Crimca, spre a participa la slujba bisericească, spre a admira din nou neîntrecuta sculptură în piatră de pe turnul bisericii mari şi nepreţuitele manuscrise ferecate în aur şi argint.

Cu prilejul acestui hram, credincioşii au luat cunoştinţă de lucrările de restaurare generală pe care le săvîrşeşte Conducerea Statului întocmai ca la celelalte locaşuri străbune: Neamţ, Moldoviţa, Voroneţ, Suceviţa, Galata, Cozia, Slatina, Cetăţuia etc.

In ziua premergătoare hramului s-a săvîrşit slujba vecerniei şi binecuvîntarea Litiilor.

In dimineaţa Rusaliilor, pe la orele 8 dimineaţa, soborul de slujitori - protos. Nestor Vornicescu, protopop D. Hriţcu, ierom. Sava Parascan, diaconii T. Meleşcan şi E. Manelici - au săvîrşit sfinţirea apei şi în continuare Sfînta Liturghie. Răspunsurile au fost date de corul călugăriţelor şi de corul bisericii lui Ştefan cel Mare din Pătrăuţi.

La sfîrşitul serviciului divin, Protos. Nestor Vornicescu a vorbit despre însemnătatea Pogorîrii Duhului Sfînt, care se mai numeşte şi Duminica Cincizecimii, Duminica Mare, Rusalii.

S-a arătat că la Turnul Babel oamenii, ne mai putînd să se înţeleagă, s-au împărţit, acum, însă, la Pogorîrea Duhului Sfînt ei se unesc, înţelegînd fiecare în limba sa aceeaşi «Veste bună». Slujba Duminicii Mari ne îndeamnă la unitate, la bunăînţelegere, la convieţuire paşnică.

Mitropolitul Anastasie Crimca, fericitul ctitor, a fost călăuzit de gîndul unirii tuturor cînd a pus temeliile ctitoriei sale la începutul secolului al XVII-lea, dîndu-i drept hram: Duminica Mare. Insăşi denumirea mănăstirii - Dragomirna - arată că pe aici totdeauna au trăit oameni iubitori de pace.

După predică, s-au împărţit celor de faţă crenguţe de tei înflorit, după care a urmat masa comună la care P. C. Protopop D. Hriţcu a vorbit despre tradiţia agapelor creştine, despre porunca creştină de a ne iubi unii pe alţii.

După amiază o parte dintre oaspeţi au mers în sălile în care sînt expuse minunatele vestigii ale trecutului cultural bisericesc. Coloritul miniaturilor originale ale lui Anastasie Crimca, de pe Psaltiri, Evangheliare, Liturghiere sau Molitfelnice, cuceresc totdeauna prin măiestria cu care sînt lucrate. Pentru buna păstrare a acestor comori de artă ale poporului nostru, Conducerea de stat şi Mitropolia Moldovei şi Sucevei acordă importante sume de bani.

Lucrările de restaurare care se desfăşoară la Mănăstirea Dragomirna şi la alte monumente bisericeşti, preţuirea ce se acordă valorilor culturale din trecut înalţă sufletele tuturor şi îndeamnă la activitate stăruitoare pentru binele obştesc şi bunăvoire între oameni.

Protos. NESTOR VORNICESCU

SFINŢIREA BISERICII DIN PAROHIA SCHIT RAIONUL PIATRA NEAMŢ

In ziua de 30 iunie a. c., I. P. S. Mitropolit Iustin a săvîrşit sfinţirea bisericii nou zidite din parohia Schit raionul Piatra Neamţ.

Aşezată la poalele Ceahlăului, pe malul lacului de acumulare Bicaz, biserica a fost construită cu sprijinul material şi munca harnicilor credincioşi din acea parohie şi cu ajutorul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei.

Astăzi biserica se înfăţişează în faţa ochilor noştri luminoasă, zveltă, măreaţă ca o catedrală.

In dimineaţa zilei de 30 iunie a. c., numeroşi credincioşi îmbrăcaţi în frumosul port naţional nemţean au întîmpinat în curtea bisericii pe Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin.

După cuvîntul de bun venit rostit de P. C. Protopop I. Pricop, Intîistătătorul Bisericii Moldovene a intrat în biserică a îmbrăcat veşmintele arhiereşti şi a săvîrşit slujba tîrnosirei înconjurat de un sobor de preoţi şi diaconi şi în continuare a săvîrşit Sf. Liturghie. De la Centrul eparhial au mai luat parte la sfinţire P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş vicarul Arhiepiscopiei şi P. C. Consilier D. Hadîrcă.

La sfîrşitul Sf. Liturghii, preotul paroh I. Ungureanu a prezentat o dare de seamă Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin, asupra modului în care s-au desfăşurat lucrările, asigurînd de preţuire şi cinste pe cei ce s-au străduit la această lucrare.

Inalt Prea Scinţitul Mitropolit Iustin rostind un frumos cuvînt de învăţătură, între altele, a spus:

Cuvînt de mulţumire se cade a aduce lui Dumnezeu care ne-a învrednicit să trăim ziua binecuvîntată a sfinţirii bisericii.

Cuvînt de laudă se cuvine şi preotului paroh şi celor care v=au îndrumat la construirea acestei biserici.

Cuvînt de preţuire avem faţă de toţi cei ce au ajutat la această mă=reaţă înfăptuire.

Aţi ridicat un nou locaş lui Dumnezeu. Este un locaş sfinţit peste care a pogorît puterea şi harul lui Dumnezeu. Se cuvine deci a intra în el cu evlavie şi cu dragoste.

Biserica aparţine fiecăruia din Dvs., fiecare are o cărămidă, o părticică din ea. Este o jertfă din propria fiinţă. Această legătură între omul credin=cios şi Dumnezeu s=a arătat acum. Dumnezeu v=a ajutat să zidiţi această casă; în ea se aduce jertfă lui Dumnezeu şi tot în ea se împart darurile Sale. Aici veţi asculta cuvîntul lui Dumnezeu şi îndemnul de a trăi după voia Sa.

Noi ştim că voia lui Dumnezeu este lucrarea binelui, urmarea evan=gheliei Sale. De vom face binele vom arăta că sîntem credincioşi adevăraţi.

Binele este ceea ce foloseşte omului, colectivităţii, lumii întregi. Voi sînteţi slujitori ai binelui. Cine năzuieşte după dreptate şi cine iubeşte pe semenul său este slujitor al binelui.

Marile înfăptuiri din ţara noastră săvîrşite cu înţelepciune, hărnicie şi cumînţenie urmăresc binele pentru toţi. Să fim mîndri că luăm parte prin munca şi osîrdia noastră la păstrarea bunei înţelegeri şi păcii în întreaga lume şi la statornicirea ordinii celei noi.

In încheiere, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin a îndrumat pe cre=dincioşi la slujirea binelui obştesc cu toată puterea şi capacitatea fiecăruia.

Bunul credincios trebuie să se roage lui Dumnezeu pentru înţelepţii conducători ai poporului nostru, pentru slujitorii bisericii noastre şi pentru pace în lume.

In Patria noastră se lucrează stăruitor pentru o viaţă nouă, pentru bine, progres şi pace. Fiecare fiu al poporului nostru trebuie să fie mîndru de realizările minunate din ţara noastră prin care se asigură bunul trai şi fericirea copiilor noştri.

Rugînd pe Dumnezeu să reverse asupra lumii darurile sale cele bogate, binecuvinteazâ străduaniile părintelui paroh I. Ungureanu şi a tuturor celor care s=au străduit pentru înălţarea bisericii.

Ziua frumoasă de 30 iunie 1963, cînd a avut loc sfinţirea bisericii din parohia Schit, cu prilejul căreea au ascultat cuvîntul de îndrumare al arhi=păstorului lor va rămîne o zi binecuvîntată.

Diac. T. MELEŞCANU

† PREOTUL TIT TUDAN

In ziua de 4 iulie 1963, după o îndelungată şi grea suferinţă, a adormit întru Domnul, în sanatoriul din Selişlea=Sibiului, preotul Tit Tudan în etate de 79 ani.

Defunctul, după absolvirea studiilor, a fost hirotonit întru preot şi a păstorit în mai multe parohii. Ultima sa parohie a fost Ilişeşti din proto=popiatul Gura Humorului.

A sluiit Biserica Mîntuitorului ca preot şi protopop timp de 52 de ani. A fost un slujitor conştiincios, respectînd cu scrupulozitate rînduielile bisericeşti, un păstor priceput, un bun sfătuitor şi îndrumător al credin=cioşilor. Recunoscîndu=i=se meritele pastorale i s=a acordat distincţia de econom stavrofor.

A trecut la pensie în anul 1947 dar a continuat să slujească Domnului pînă în ultimul timp.

Slujba înmormîntării a fost săvîrşită sîmbătă 6 iulie 1963 în Catedrala din Sighişoara de către un sobor de preoţi în frunte cu protopopul local care a rostit şi cuvîntul funebru. Sicriul cu rămăşiţele pămînteşti ale defunctului aü fost înhumate în cimitirul oraşului.

In urma lui rămîne soţia greu suferindă şi o fiică mult îndurerată.

Dumnezeu să=l odihnească în pace!

Pr. V. TIMOCEANU-Ilişeşti

Pr. Prof. Petru Rezuş: Epitafele şi lucrările bisericeşti de artă de la Mănăstirea Moldovița 502
Protos. N. Vornicescu: Arhimandritul Venedict Teodorovici, egumenul Moldoviței, 1769–1785 513
Pr. Sc. Porcescu: Pomelnicul triptic de la Mănăstirea Moldovița . 530

ÎNSEMNĂRI 546

1100 de ani de la apariția scrierii slave (*Prof. V. I. Bria*); O voce cehă despre Patriarhia Romînă (*Prof. M. Şesan*).

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 550

Голос Прабослбия – Stimme der Orthodoxie nr. 5 (mai) 1963 (*Pr. D. Popescu*); Die Zeichen der Zeit, Evangelische Monatschrift für Mitarbeiter der Kirche nr. 3–4/1963 (*C. Sîrbu*); *Amusin I. D.*, Manuscrisele de la Marea Moartă, Buc. 1963 (*Diac. Prof. I. Ivan*).

CRONICA BISERICEASCĂ

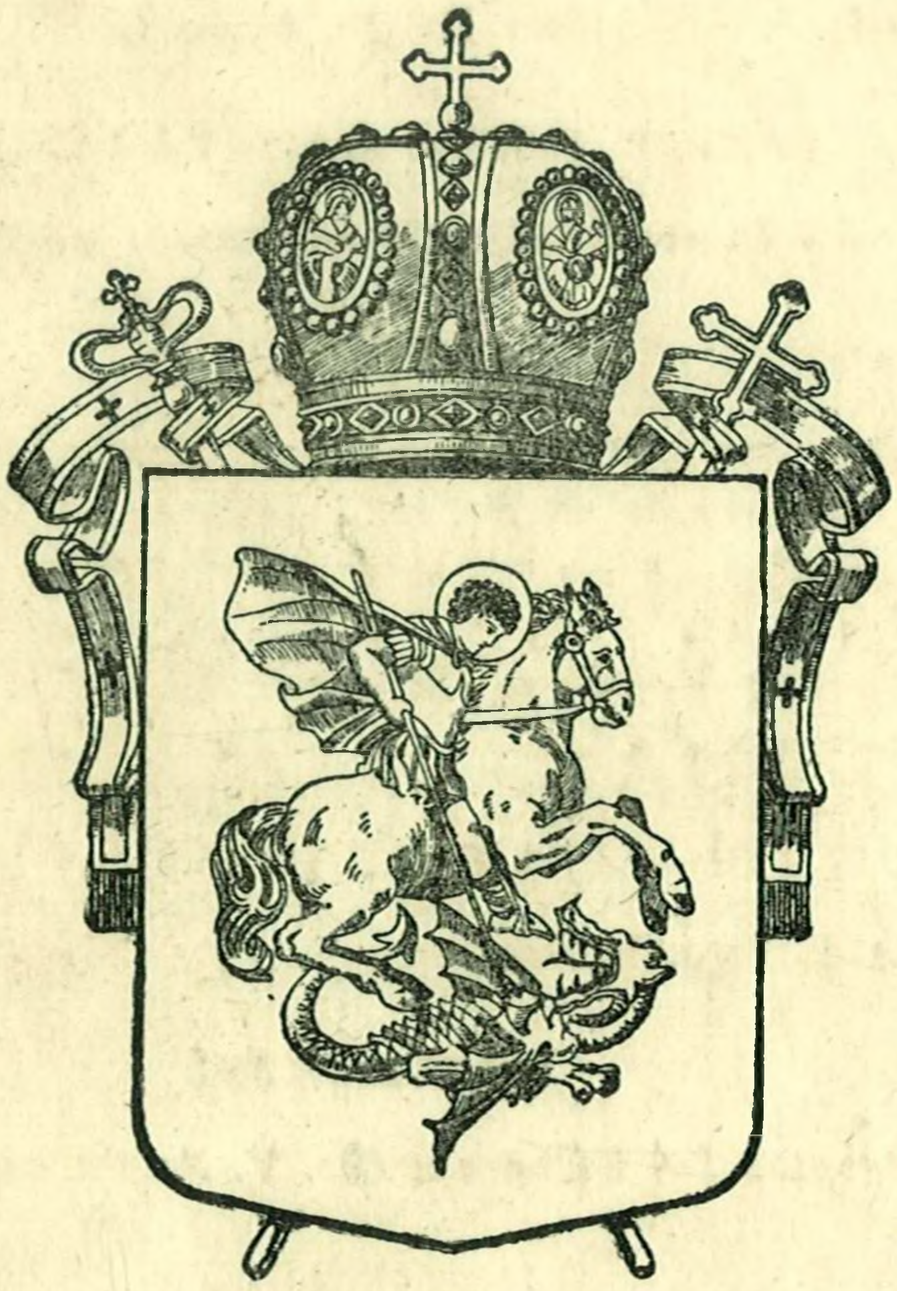
B. — *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR* . . . 560

Vizita P. S. Episcop Nicolae Macariopolschi în Moldova; Sfîrşit de an la Şcoala de cîntăreți bisericeşti şi Seminarul Teologic din Mănăstirea Neamț (*Diac. Prof. I. Ivan*); Hramul Dragomirnei, Duminica Mare 1963 (*N. Vornicescu*); Sfinţirea bisericii din parohia Schit raionul Piatra Neamț (*Diac. T, Meleşcan*); † Preotul Tit Tudan (*Pr. V. Timoceanu-Ilişeşti*).

P I 2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 9-10 SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE 1963

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

LUNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

Prietenia Romîno-Sovietică *(Preot Dr. Şt. Slevoacă)* . . . 567

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Pacea şi statele noi – eforturi noi pentru apărarea păcii *(Prof. Şt. Alexe)* 570

STUDII

Mitropolit Serghie: Importanţa succesiunii apostolice la eterodocşi. (traducere din rusește de *Pr. D. Stăniloae)* 574

Dr. V. Gonţa şi *Al. Gonţa:* Un spital de mănăstire la Putna în veacul al XV-lea 592

Protos. N. Vornicescu: Reşedinţa Mitropolitului Dosoftei de la «Sf. Nicolae Domnesc» din Iaşi 602

FIGURI DIN VIAŢA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

Pr. I. Boca: Preotul Dimitrie Dan 610

COMEMORĂRI

Un veac de la moartea lui Délacroix (*Pr. V. Anghelea)* . . . 614

ÎNSEMNĂRI 620

Din relaţiile călugărilor de la Mănăstirea Neamţ cu Biserica şi societatea rusă pe la jumătatea secolului al XIX-lea (*Diac. Prof. I. Ivan);* Completări la Bibliografia Romînească Veche – Psaltirea din 1709 (*Pr. M. Mănucă);* Amintirea unei vizite *(Pr. Prof. M. Şesan).*

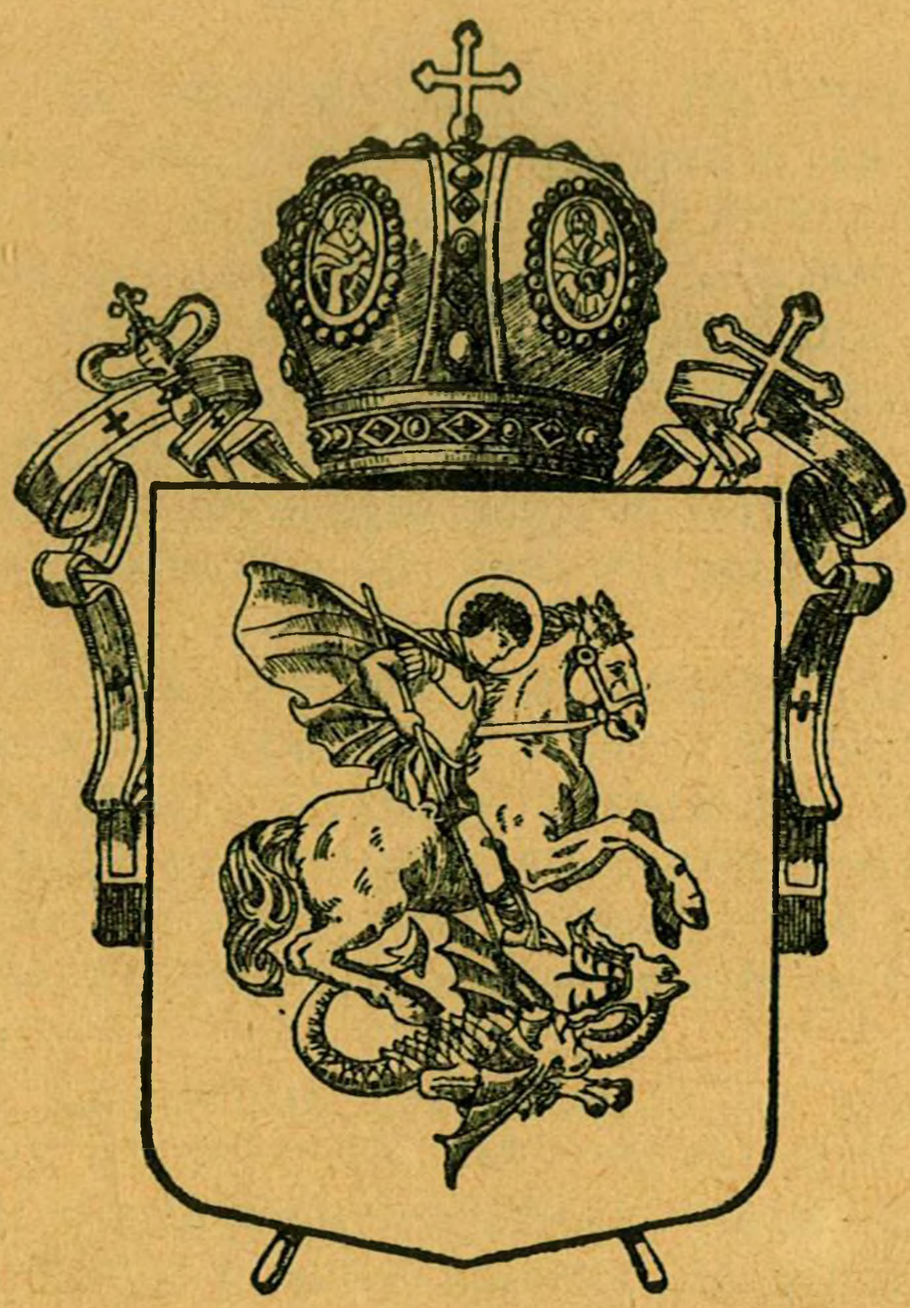
RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 626

Conferinţa creştină pentru pace *(Prof. O. Bucevschi);* Biblioteca Academiei R. P. R., Studii şi cercetări de bibliologie V, Bucureşti 1963 p. 480 *(Pr. Paul Mihail)*; Prof. Ion Apostol Popescu, Contribuţia lui Dimitrie Ţichindeal la dezvoltarea învăţămîntului şi gîndirii pedagogice în Transilvania şi Banat – Revista de Pedagogie, anul XI, nr. 12/1962

(continuare în pag. 3 a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 9-10 SEPTEMBRIE - OCTOMBRIE 1963

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA: ARHIEPISCOPIA IAŞILOR
STR. ŞTEFAN CEL MARE Nr. 46
IAŞI

LUNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE

PRIETENIA ROMÎNO-SOVIETICĂ

Pe tot întinsul Patriei noastre, în fiecare an, între 7 octombrie şi 7 noiembrie, se sărbătoreşte Luna Prieteniei Romîno-Sovietice. Nenumărate manifestări festive se desfăşoară în cursul acestei luni. La ele participă oamenii muncii de pe ogoare, din fabrici, din instituţii, din şcoli şi din întreprinderi, organizaţii de masă şi de tineret.

Pretutindeni, la sate şi la oraşe, fiii Patriei noastre serbează cu însufleţire legăturile de prietenie ce s-au statornicit între poporul romîn şi popoarele Uniunii Sovietice. Clerul Bisericii Ortodoxe Romîne nu poate rămîne în afara acestor festivităţi. Fiind mereu alături de năzuinţele poporului, preoţimea este alături de aceste acţiuni, menite să exprime bunele sentimente faţă de marele vecin de la răsărit.

Această atitudine izvorăşte dintr-o serie întreagă de consideraţiuni etice şi patriotice şi are rădăcini adînc înfipte în inima veacurilor.

Prietenia este una din cele mai nobile trăsături ale fiinţei umane. Ea izvorăşte din specificul nostru de făpturi sociale, din acel caracter natural în virtutea căruia noi oamenii simţim necesitatea de a căuta comuniunea cu semenii noştri.

«*Nu este bine ca omul să fie singur pe pămînt*» scrie în Cartea sfîntă. Prin aceste cuvinte prietenia este binecuvîntată de însuşi Ziditorul.

Noi oamenii nu putem trăi izolaţi ca nişte fire de nisip într-un pustiu. Noi avem trebuinţă unii de alţii. Izolaţi, sîntem slabi şi dezarmaţi în faţa primejdiilor vieţii. Dar asociaţi cu semenii noştri, puterile noastre sporesc, bucuriile se intensifică, cerinţele vitale se împlinesc — după adagiul că «în unire e puterea».

Prietenia este unul din modurile superioare de manifestare a caracterului social al omului şi ea constă dintr-o legătură afectuoasă cu o persoană cu care cugeţi la fel, simţi la fel, lucrezi cu aceeaşi voinţă, ea este o comuniune care se menţine la vreme de bucurie cît şi în zile de necaz.

De aceea şi Scriptura zice: «*Ferice de cel ce şi-a aflat un prieten adevărat*» (Sirah, 25, 12). «*Prietenul credincios este acoperămînt tare şi cine l-a aflat, a aflat o comoară. Cu prietenul credincios nimic nu se poate asemăna şi nu este măsură bunătăţii lui*» (Sirah, 6, 14-15).

Legea naturală a sociabilităţii stă la temelia relaţiilor între

oameni aparte, şi între grupurile de indivizi, între marile colectivităţi umane care sînt popoarele.

Parafrazînd cuvintele Genezii, putem spune: «nu este bine ca popoarele să trăiască singure pe pămînt». Fiindcă ele fac parte din aceeaşi familie a umanităţii şi fără prietenie, fără o colaborare, nu-şi pot împlini misiunea lor.

Fără a-şi pierde specificul lor etnic, popoarele pămîntului au datoria să trăiască în pace, să contribuie prin forţe unite la promovarea binelui comun, a culturii şi a civilizaţiei.

Părinţii bisericeşti vedeau un motiv de solidaritate între neamurile pămîntului, chiar în faptul repartizării diferite a bunurilor de trai în regiunile lumii.

Rînduiţi de providenţa divină să se nască şi să trăiască în această parte a Europei, romînii au avut cele mai bune legături de prietenie cu vecinii de la răsărit, din cele mai vechi timpuri.

Pe noi ne-au unit condiţii de dezvoltare asemănătoare, interese comune, necesitatea de a ne apăra pămînturile de cotropirea aceloraşi duşmani.

Ne-a unit şi ne-a înfrăţit mult aceeaşi credinţă în Mîntuitorul Iisus Hristos, făcînd parte din «una, sfîntă, sobornicească şi apostolească Biserică».

Ruşii ne-au ajutat frăţeşte în luptele pentru libertate şi independenţă naţională. Pe tărîm cultural am primit de la ruşi meşteri iscusiţi care au înălţat şi împodobit locaşuri de închinare şi edificii măreţe; am primit tipografii şi tipografi, cu ajutorul cărora am dat în mîna poporului cărţi pentru luminarea minţii. Duhul ortodoxiei ecumenice ne-a apropiat în chip deosebit.

Cînd a fost vorba de apărarea dreptei credinţe, de organizarea învăţămîntului bisericesc, de reînnoirea vieţii monahale, am aflat în conducătorii spirituali ai Bisericii ruse surori îndrumători, sprijinitori şi fraţi de nădejde. Nume ca cele ale lui Paisie Velicicovschi şi Sofronie Pociaţki vor rămîne mereu în istoria Bisericii romîneşti. Pe de altă parte, nume ca cele ale lui Petru Movilă, Nicolaie Milescu Spătarul şi Dimitrie Cantemir vor fi pururi pomenite cu cinste în istoria Bisericii şi culturii ruse.

După revoluţia din octombrie 1917, legăturile între popoarele noastre au slăbit o vreme, dar au fost reluate cu un mare avînt după eliberarea Patriei noastre, la 23 august 1944.

Două sînt sursele de căpetenie care întreţin noile legături romîno-sovietice: *concepţia politică-socială şi necesitatea luptei pentru pace.*

Prin revoluţia din 1917, Rusia a scuturat lanţurile iobăgiei seculare şi a inaugurat o viaţă nouă. Exploatarea omului de către om a încetat la prietenii noştri, puterea politică şi stăpînirea mijloacelor de producţie au trecut în mîna poporului muncitor, a luat naştere astfel primul stat al muncitorilor şi ţăranilor.

Stăpîni pe o ştiinţă înaintată şi pe o tehnică uluitoare, prietenii noştri sovietici construiesc hidrocentrale şi reactoare atomice, împăduresc ţinuturi pustii şi le fac propice vieţii, si-

lesc grîul să rodească mai la miazănoapte spre cercul polar şi lansează sateliţi artificiali spre cer pentru a descoperi noi feţe ale cosmosului.

După ultimul război mondial poporul romîn a păşit şi el pe calea cea nouă. A fost desfiinţată exploatarea instaurîndu-se un regim de dreptate socială, a luat o mare dezvoltare viaţa culturală, grija de om este o preocupare de căpetănie a conducerii de stat, peste tot în ţara noastră se construiesc fabrici şi uzine, şcoli şi spitale, instituţii de cultură şi locuinţe, pe ogoarele înfrăţite fiii satelor muncesc cu avînt pentru a smulge pămîntului roade bogate.

Uniunea Sovietică este apoi cea mai neobosită luptătoare pentru triumful cauzei păcii. Ea luptă stăruitor pentru rezolvarea prin tratative a tuturor problemelor nerezolvate, pentru interzicerea totală a experienţelor cu armele nucleare, pentru dezarmare, pentru înlăturarea războiului întrucît este cea mai mare dintre calamităţi.

Ţara noastră, acum cînd îşi zideşte şi-şi întăreşte temeliile pentru o viaţă mai bună, are trebuinţă de pace cum are nevoie un lan semănat cu grîu de ploaie şi de razele binefăcătoare ale soarelui. De aceea alături de U. R. S. S. şi împreună cu toate popoarele iubitoare de pace şi progres, poporul nostru luptă pentru încetarea totală a experienţelor cu armele nucleare, pentru dezarmarea generală şi totală, pentru pace şi bunăvoire în lume.

Rezumînd aceste gînduri, ajungem la următoarele concluzii :

Ca unii care credem că iubirea şi prietenia sînt temeliile vieţii,

ca unii care slujim Domnului păcii, lui Hristos, şi ne închinăm toate puterile noastre binelui omenesc,

ca unii care sprijinim eforturile conducătorilor poporului romîn, pentru statornicirea unei vieţi fericite,

ca preoţi ai Bisericii Ortodoxe care preţuim Biserica Rusă ca pe o soră din marea familie a Ortodoxiei,

întîmpinăm Luna Prieteniei Romîno-Sovietice cu toată afecţiunea şi bucuria.

Sîntem deplin încredinţaţi că prin această prietenie se împlineşte o parte din mesajul divin cîntat de îngeri deasupra peşterii din Betleem : Pe pămînt să fie pace şi între oameni bună învoire.

Preot Dr. ŞT. SLEVOACĂ

«PACEA ȘI STATELE NOI» — EFORTURI NOI PENTRU APĂRAREA PĂCII

Mișcarea de eliberare a popoarelor din Africa, Asia și America de Sud ridică o serie de probleme vitale pentru dezvoltarea normală a acestor țări. Aceste probleme au fost discutate pe larg la conferința de la Addis-Abeba a șefilor de state și guverne ai țărilor africane, la conferința de la Kampala, la conferința de la Nairobi, la Consiliul de Securitate al O.N.U. etc. O mișcare de simpatie și solidaritate umană cu acțiunile întreprinse de Statele Noi, pentru a-și realiza istoria lor, este tot mai vie în viața contemporană.

Care este atitudinea creștinilor față de situația Statelor Noi? În cele ce urmează vom căuta să descifrăm răspunsul la această întrebare așa cum se desprinde din discuțiile ce s-au purtat în ședința Comisiei de lucru a Conferinței Creștine pentru Pace, «Pacea și Statele Noi», ținută la Praga, în zilele de 12 și 13 iunie, 1963.

Această ședință s-a ținut potrivit hotărîrii Comitetului Executiv al Conferinței Creștine pentru Pace (C.C.P.P.) din decembrie 1962 și de la Dresda din aprilie 1963. Au participat 24 membri, între care: *Dr. Ludek Broz* (R.S.C.), *Pr. P. Sokolovsky* (U.R.S.S.), *G. Troițky* (U.R.S.S), *Frau Magdalene Hager*, *Walter Romberg* și *Gerhard Linn* din R.D.G., *Prof. Andrei Ziak* (R.S.C.), *R. Nell și Rudolf Sinz* din R.F.G., *Bob van der Heide* (Olanda). Au mai participat: *J. N. Ondra*, membru în Comitetul Executiv și secretarul C.C.P.P., *J. Cihak*, secretar de coordonare al C.C.P.P., Patriarhul Bisericii Cehoslovace, *Miroslav Novak* și *K. Toth* (R.P.U.), membru în Comitetul Consultativ. De asemenea subliniem prezența indonezianului *W. Tanbopalan*, a japonezului *Kaname Takado*, a brazilianului *Key Youasa* și a cubanezului *Fernandes Cibalos*. Din partea Bisericii noastre au luat parte *Pr. Prof. Milan Șesan* de la Institutul Teologic din Sibiu, membru în Comitetul Executiv și în Comitetul Consultativ al C.C.P.P. și *Prof. Ștefan Alexe* de la Seminarul Teologic din Mănăstirea Neamț.

Discuțiile s-au desfășurat în 4 ședințe plenare, în comitete restrînse, în dialoguri. În lipsa președintelui Comisiei «Pacea și Statele Noi», Rev. *Alan Keighley* (Anglia) și a vicepreședintelui canon. *Harry Sawyerr* (Sierra Leone), lucrările comisiei au fost conduse de Dr. Ludek Broz.

Ca material de lucru au fost date spre studiu «*Tezele asupra şedinţei Comisiei Conferinţei Creştine pentru Pace*, «*Pacea şi Statele Noi*» şi *Raportul Comisiei* la prima adunare a C. C. P. P. (1961). Luînd cuvîntul Pr. Prof. Milan Şesan a subliniat faptul că tocmai din Statele Noi lipsesc delegaţii astfel că discuţiile nu pot fi complete. Cît priveşte atitudinea creştinilor din Romînia, aceştia, după cum se bucură de independenţa ţării lor, tot aşa doresc ca şi alte state să fie libere. Problemele legate de Statele Noi trebuie să fie cercetate în spirit creştin. *Sinz* (R. F. G.) a propus ca Conferinţa Creştină de la Praga să folosească experţi care să informeze despre adevărata situaţie din Statele Noi spre a le putea veni în ajutor. El a sugerat următoarele puncte de discuţie: 1) Cum putem chema experţi; 2) Ce concluzii putem trage din experienţele de pînă acum; 3) În ce fel putem ajuta la eliberarea ţărilor încă subjugate fără să fie vărsare de sînge. Pr. P. Sokolovsky (delegatul Patriarhiei din Moscova pe lîngă Secretariatul C. C. P. P. de la Praga) a accentuat că este greşit a se spune că nu se cunoaşte situaţia Statelor Noi, deoarece conferinţele de la Nairobi, Kampala şi Addis-Abeba oferă un bogat material documentar în legătură cu problemele Statelor Noi care şi-au găsit calea pentru dezvoltarea lor, însă au nevoie de ajutor material. În continuare au luat cuvîntul *Key Youasa*, *W. Tanbopalan*, *K. Takado* şi *Fernandes Cibalos* care au înfăţişat pe scurt situaţia din ţările respective. Ei s-au declarat de acord să se organizeze dialoguri cu teologii creştini din Europa şi să meargă experţi în ţările lor, dar fără nici un amestec în treburile interne.

Expunerile fraţilor din Brazilia, Indonezia, Japonia şi Cuba au fost interesante şi utile pentru că au informat asupra opiniei ce există în aceste state faţă de ethosul european şi faţă de acţiunile Conferinţei Creştine de la Praga.

J. Cihak a rezumat discuţiile de pînă acum în punctele: 1) De ce se caută contacte cu Noile State; 2) De ce Conferinţa de la Praga se numeşte «Pentru Pace».

În şedinţa următoare, discuţiile s-au purtat asupra chestiunii: Ce experţi ai C. C. P. P. s-au ocupat pînă acum de problema Statelor Noi? *Linn* (R. D. G.) a informat Comisia că după ce a analizat situaţia politică şi socială a Statelor Noi, filiala C. C. P. P. din Germania Democrată n-a obţinut un rezultat bogat din lipsă de experţi. *Prof. Andrei Ziak* a făcut o amplă expunere asupra călătoriilor sale în Africa. El a vizitat Ghana, Congo, India. De asemenea s-a informat din literatură despre modul de viaţă din Statele Noi. Conferinţa de la Bandung, a spus el, conţine un material bogat pentru pace, pentru relaţiile dintre state. Trebuie utilizat. Statele africane au structuri diferite şi se deosebesc între ele în problemele legate de dezvoltarea materială şi culturală. Conferinţa Creştină de la Praga are misiunea destul de grea de a cunoaşte aceste probleme şi mai ales de a oferi ajutor, deşi vor fi serioase greutăţi de întîmpinat fiindcă Africa este mare şi greu de cunoscut. *Bob van der Heide*, pastor olandez, misionar în Senegal, este de părere că trebuie să cunoaştem: starea de robie din statele africane, pe creştinii de

acolo şi celelalte religii. Trebuie analizată lucrarea de pînă acum şi văzut de ce nu s-a făcut mai mult. În continuare, *G. Troiţky* (redactorul principal al revistei *Stimme der Orthodoxie)* a discutat tezele propuse spre studiu, insistînd îndeosebi asupra următoarelor: studierea materialului conferinţelor de la Addis-Abeba şi Kampala; eliberarea şi neatîrnarea statelor coloniale; problema analfabetismului; problema Bisericilor africane. El a propus să se ia legătura cu Conferinţele religioase creştine din Africa.

Secretarul comisiei, *L. Broz* a rezumat cele discutate în punctele: cercetarea bibliografiei, căutarea de noi contacte cu creştinii din Africa; analiza problemelor legate de dezvoltarea Statelor Noi. S-a alcătuit o comisie care să orînduiască în scris problemele discutate şi să facă propuneri pentru discuţiile de a doua zi. În încheierea şedinţei, *Pr. Sokolovsky* a citit o scrisoare adresată Comisiei de Patriarhul Catolicos Efrem II al Gruziei care regretă că n-a putut participa la lucrări deoarece se pregăteşte să meargă la Muntele Athos.

În ziua de 13 iunie, după rugăciunea comună, însoţită de o scurtă meditaţie asupra textului din Matei XVII, 1-8, în cele două şedinţe, plenul a discutat problemele prezentate de comisia restrînsă şi anume: 1) Discriminarea rasială; 2) Combaterea foamei şi dezarmarea; 3) Poziţia Bisericilor noi faţă de dezvoltarea socială, politică şi economică a Statelor Noi; 4) Căutarea de puncte comune în diversitatea problemelor Statelor Noi; 5) Independenţa Statelor Noi din punct de vedere economic. Acestea au fost rezumate în trei puncte: 1) Ce ajutor material şi personal sîntem în stare să oferim; 2) Cu ce organizaţii bisericeşti din Asia, Africa şi America Latină este posibil să se încheie relaţii de comunicare şi cum s-ar putea înfiinţa alte filiale ale C. C. P. P. în aceste ţări; 3) Dacă C. C. P. P. poate susţine convorbiri cu specialiştii politici ai acestor ţări. În cadrul discuţiilor, *Prof. Şt. Alexe* a făcut următoarele propuneri, notate şi aprobate de plen: 1) La sesiunea a II-a a C. C. P. P. să fie invitat un număr mai mare de delegaţi din Statele Noi, din diferite regiuni, pentru a cunoaşte direct de la ei, problemele ce-i frămîntă şi pentru a cunoaşte şi ei dorinţa sinceră creştină a C. C. P. P. de a-i ajuta dezinteresat; 2) Colaborare mai intensă între Bisericile creştine în rugăciune şi fapte ale iubirii creştine ca exemplu pentru înfrîngerea neîncrederii Statelor Noi faţă de creştini şi lucrarea lor; 3) Membrii C. C. P. P. să sprijine în ţările lor acţiunile de ajutorare dezinteresată a Statelor Noi; 4) Colaborare cu toate organizaţiile creştine şi necreştine care urmăresc ridicarea şi ajutorarea Statelor Noi.

Toţi cei care au luat parte la discuţii au ţinut seama necontenit de porunca iubirii creştine faţă de semeni.

În general s-a accentuat faptul că problema intervenţiei directe a Conferinţei Creştine pentru Pace de la Praga în Statele Noi este dificilă. Conferinţa Creştină are totuşi posibilitatea de a crea o atmosferă morală favorabilă ajutorării Statelor Noi.

Lucrările Comisiei «Pacea şi Statele Noi» au arătat din plin că slujitorii şi credincioşii creştini nu sînt nepăsători faţă de

multiplele probleme ce se pun în faţa Statelor de curînd eliberate. S-a subliniat de nenumărate ori că rezolvarea fericită a acestor probleme este un factor puternic la realizarea şi menţinerea păcii în lume. Pentru aceasta este necesar ca toţi creştinii de pretutindeni să fie gata pururea spre a mărturisi şi împlini obligaţiile impuse de mesajul creştin şi de a trăi potrivit acestui mesaj. Numai aşa va fi «pe pămînt pace şi întru oameni bunăvoire» (Luca II, 14).

Şedinţa de lucru a Comisiei care se ocupă permanent cu problemele Statelor Noi, în cadrul Conferinţei Creştine pentru Pace de la Praga, poate fi considerată ca o nouă contribuţie creştină la făurirea şi apărarea păcii pe pămînt.

Prof. ŞTEFAN ALEXE

STUDII

IMPORTANȚA SUCCESIUNII APOSTOLICE LA ETERODOCȘI [1])

I

Autoritatea ierarhiei noastre bisericești în timpul de azi, dreptu=rile și împuternicirile ei ca ierarhie instituită de Dumnezeu, se înte=meiază pe faptul istoric al coborîrii ei prin succesiune de la apostoli. Aceasta este invățătura Bisericii în timpul de față, aceasta a fost învățătura ei și în vechime, în perioada Bisericii «neîmpărțite», cum se spune de regulă în literatura teologică a Apusului. De aceea nu e de mirare, că comunitățile eterodoxe despărțite de Biserică, care nu doresc să se rupă de trecutul lor bisericesc (cum s=au rupt protes=tanții), păstrează această învățătură și țin foarte mult la succesiu=nea apostolică a ierarhiei lor, dacă pot să o dovedească. Chestiu=nea succesiunii apostolice se pune inevitabil și în toate încercările de reunire ale comunităților eterodoxe cu Biserica ortodoxă sau, cum iubesc să pună problema tot în Apus, în legătură cu aprecierea drep=tului uneia sau alteia dintre «Bisericile« ce s=au autogerminat (Vechiul catolicism etc.) la recunoașterea calității de parte constitutivă a Bi=sericii Ecumenice cu privire la ierarhia anglicană, de pildă, există o întreagă literatură teologică, dat fiind faptul că și adversarii recu=noașterii acestei ierarhii și apărătorii ei pornesc de la întrebarea despre succesiunea apostolică: cei dintîi contestă această succesiune apostolică în amintita ierarhie, cei de al doilea o argumentează.

Se pune întrebarea cum consideră Biserica ortodoxă succesiunea apostolică a ierarhiei, păstrată la eterodocși? Are această împreju=rare în ochii ei vreun interes, afară de cel istoric? Cu alte cuvinte influențează esențial existența succesiunii aprecierea ce o face Bise=rica noastră asupra comunității eterodoxe în chestiune, și în special asupra preoției ei?

Există o părere care răspunde la întrebarea pusă cu un cate=goric *nu*. Biserica lui Hristos, spun aderenții acestei păreri, se știe pe sine unica vistiernică pe pămînt a harului mîntuitor. («Cred într=una

---

1). Acest studiu a fost publicat prima dată de Mitropolitul Serghie (Starogoradțki), patriarhul de mai tîrziu, în „Jurnal Moscovscoi Patriarhii“ Nr. 23-24 din 1935. Importanța temei și autoritatea autorului au contribuit la republicarea lui în „Jurnal Moscovscoi Patriarhii“ Nr. 10 din 1961. Aceleași considerente ne-au îndemnat să-l traducem în romînește.

D. S.

sfîntă, sobornicească şi apostolească Biserică»). Numai ea are ierarhia autentică apostolică, distribuitoare a tainelor mîntuitoare. Comunităţile eterodoxe despărţite de Biserică, oricum s=ar deosebi între ele: fie că ar avea ierarhia apostolică, fie că n=o au, fie că doresc să aibă preoţie, fie că nu recunosc de loc preoţia, – toate se confundă pentru Biserică în masa comună, de acelaşi gen, a celor lipsiţi de har, creştini numai printr=o întrebuinţare inexactă a cuvîntului.

E adevărat că în Biserică există trei ritualuri de primire a celor ce vin la sînul ei, din eterodoxie: pe unii ea îi primeşte, ca pe păgîni, prin botez, pe alţii prin ungere cu sf. mir; în şfîrşit, pe alţii prin pocăinţă, desigur clericii în cazul din urmă primindu=se în tagma lor. Dar aceste trei ritualuri nu presupun în nici un fel existenţa a trei categorii de eterodocşi, ca să se poată spune că unora Biserica nu le recunoaşte nici un fel de taine, altora le socoteşte botezul valid, iar celor de=al treilea nu numai botezul, ci şi ungerea cu sf. mir şi chiar preoţia, şi prin ritualul ei de primire corespunzător îi completează fiecăruia ceea ce nu are. Aplicînd unei comunităţi eterodoxe un ritual de primire mai strict, iar alteia sau chiar aceleiaşi, dar în altă vreme, un ritual de primire mai condescendent, Biserica se călăuzeşte exclusiv de considerente practice, de considerentele iconomiei bisericeşti: de dorinţa şi de datoria ei de a ajuta la mîntuirea unui cît mai mare număr de oameni. In fond ea ar trebui să boteze şi să ungă cu sf. mir pe oricine vine la sînul ei şi, după aceea, dacă e vrednic de primirea în cler să=l învrednicească de hirotonia ortodoxă. Dar menajînd sentimentele naturale ale oamenilor, obişnuiţi să se socotească pe ei botezaţi şi chiar slujitori ai Bisericii, aceasta nu repetă asupra lor nici botezul, nici hirotonia, ci se mărgineşte numai, la al treilea ritual, prin care odată cu taina spovedaniei dă *implicite* (nedezvăluind=o aceasta prin nimic) celui primit şi botezul şi ungerea cu sf. mir şi hirotonia.

Pogorămîntul manifestat cu o ocazie sau alta de Biserică, nu obligă prin aceasta Biserica să observe acelaşi ritual şi în viitor. Cu schimbarea împrejurărilor se schimbă şi ritualul de primire.

Justeţea părerii expuse se dovedeşte, spun aderenţii ei, nu numai prin fidelitatea ei faţă de dogmă, ci şi prin extrema variabilitate a practicii bisericeşti în raport cu eterodocşii. De pildă, pe catolici, Biserica rusă la început i=a primit cu ritualul al treilea şi în tagma în care erau; pe urmă a început să=i reboteze, apoi iarăşi s=a întors la practica de mai înainte, care e în vigoare şi azi. Biserica greacă, dimpotrivă, înainte i=a primit pe catolici la fel ca noi, iar din sec. XVIII a început să=i reboteze. Dar în acelaşi timp, Biserica greacă nu numai că nu mustră Biserica noastră pentru acest pogorămînt, dar şi ea e gata să facă, după cazuri, cu considerare la diferitele împrejurări, excepţie de la regula ei severă. Iar prin recunoaşterea hirotoniilor anglicane, Biserica greacă va fi logic obligată să înmoaie şi poate acum a şi înmuiat (menţionăm că studiul a fost scris în 1935=Red.) practica ei în raport cu catolicii. Aceeaşi lipsă de fixitate o dezvăluie şi practica Bisericii vechi în raport cu diferitele comunităţi (de pildă cu donatiştii şi alţii). Ar fi zadarnic să căutăm vreun sistem în această varietate şi să găsim niscai temeiuri dogmatice pentru această comportare a Bisericii. Nu există aici nici un sistem şi nici un fel de temeiuri dogmatice nu obligă Biserica să

întrebuinţeze în loc de primul ritual pe al doilea sau pe al treilea. Biserica poate acţiona în această problemă absolut liber, alegînd după aprecierea ei ceea ce în împrejurarea dată şi în timpul dat e mai folositor din punctul ei de vedere.

Părerea expusă te fură prin caracterul ei dogmatic liniar şi prin aceea că înlătură toate nelămuririle şi neclarităţile în raport cu eterodocşii. E suficient eterodoxului să vină la via bisericească şi aducă el orice cu sine, Biserica îl răsplăteşte în rînd cu fiii ei credincioşi. Astfel, răposatul arhiepiscop Ilarion a răspuns profesorului anglican: «Incetaţi de a vă munci cu întrebarea: aveţi sau nu preoţie? Intoarceţi=vă direct la Biserică. Ea vă va primi fără nici un fel de umiliri, fără rebotezări, fără rehirotoniri, şi din plinătatea ei vă va da şi existenţă în sînul Bisericii Ecumenice a lui Hristos şi preoţie harică şi tot».

La noi, însă, nu e principiul catolic, după care dogma determină istoria. Noi ortodocşii nu putem închide ochii la indicaţiile ultimei. Văzînd dezacordul istoriei cu dogma, noi trebuie să ne întrebăm înainte de toate, oare înţelegem corect dogma bisericească? Iar în cazul de faţă, indicaţiile istoriei nu vin în favorul înţelegerii amintite. Practica Bisericii în raport cu eterodocşii e, într=adevăr, extrem de variată şi de nestabilă. Importanţa iconomiei bisericeşti în chestiunea primirii eterodocşilor a fost totdeauna foarte mare. Dar cu toate acestea, există o trăsătură clar vizibilă, pe care Biserica, în practica ei, niciodată nu o nesocoteşte. Această trăsătură e absentă într=una sau alta din comunităţile eterodoxe a hirotoniei episcopale canonice, păstrată prin succesiune de la apostoli (desigur, în legătură şi cu învăţătura apostolică despre preoţie). Oricît de categorice ar fi puterile iconomiei bisericeşti, pe membrii unei astfel de comunităţi Biserica niciodată nu=i va primi în sînul ei cu al treilea ritual (fără ungerea cu sf. mir) şi cu atît mai vîrtos nu=i va introduce în clerul ei fără hirotonia ortodoxă. De pildă, pastorul luteran, presbiterul scoţian şi cei asemenea, pot fi oameni cu totul vrednici de primirea în clerul ortodox şi totuşi niciodată nu vor fi recunoscuţi ca preoţi fără o hirotonie ortodoxă, nu vor primi în taina pocăinţii (prin al treilea ritual) implicite şi harul preoţiei.

Aceasta înseamnă că existenţa succesiunii apostolice desparte vizibil o anumită grupă de comunităţi eterodoxe de toată masa cealaltă. Numai pe cei ce păstrează succesiunea apostolică, Biserica îi primeşte fără hirotonie în clerul său. Recunoaşte ea, deci, hirotoniile acelea ca harice?

Apărătorii părerii expuse explică lucrul altfel. Biserica, zic ei, preţuieşte foarte mult moştenirea apostolică în general, şi în cazul dat nu voieşte să nesocotească nici măcar formele externe, păstrate de la apostoli, deşi aceste forme au devenit goale, au pierdut conţinutul apostolic, haric.

Dar faptele practicei bisericeşti ne înfăţişează învăţătura bisericească iarăşi în altă lumină. De pildă, regula, existentă la noi, a primirii preoţilor catolici în treapta în care sînt, se întinde pînă acolo, că dacă un astfel de preot să admitem, din dorinţa de a se căsători, nu voieşte să fie primit în treapta în care este, după primirea în sînul Bisericii ortodoxe (dacă s=a căsătorit), nu e socotit ca simplu mirean, ci ca un scos din treapta lui şi de aceea nu mai poate avea

speranţa să primească pe urmă hirotonia ortodoxă. E greu de admis că din respect pentru o formă goală Biserica a lipsit atît de irevocabil pe un om vrednic de speranţa de a fi preot ortodox, cu atît mai mult cu cît starea de căsătorie pentru un preot e permisă de canoanele ei. La obiecţia că, în cazul dat Biserica pedepseşte nestatornicia morală, neadmisibilă în cler, lepădarea de crucea pe care a luat-o asupra sa, răspundem: de ce Biserica lasă nepedepsit pe pastorul luteran, pe presbiterul scoţian şi pe cei asemenea lor, cînd prin trecerea lor la ortodoxie, ei la fel nu voiesc să intre în clerul ortodox, dar pe urmă vor cere aceasta?

Biserica înţelege prin succesiunea apostolică, fără îndoială, nu o transmitere exterioară, mecanică, a actului însuşi al hirotoniei, ci şi credinţa unită cu acest act, adică păstrarea în comunitatea respectivă a învăţăturii apostolice, despre harul preoţiei. Aceasta se armonizează, iarăşi, anevoie cu părerea expusă. A primi o formă goală, fără har, şi în acelaşi timp a crede în acord cu învăţătura apostolică, adică a primi harul dumnezeiesc şi a experia prin aceasta stările şi gîndurile corespunzătoare, aceasta ar fi o autoamăgire, sau, în graiul duhovnicesc, o stare magică. Magia însă nu o tolerează Biserica, dimpotrivă luptă împotriva ei cu toate mijloacele îngăduite. Dar aici Biserica parcă s-ar strădui în tot felul să lase pe om în vraja lui ca şi cînd s-ar teme să clatine în om convingerea lui mincinoasă că prin hirotonia eterodoxă a primit un har real. Nepomenind măcar de necesitatea hirotoniei ortodoxe, Biserica inventează chiar un ritual de primire, ca să comunice prin taina spovedaniei celui primit, fără ca el să bage de seamă, *implicite* şi harul preoţiei. De aceea e mai aproape de adevăr şi de învăţătura bisericească să presupunem că la eterodocşii aceia, la care s-a păstrat succesiunea apostolică, adică atît forma apostolică a hirotoniei cît şi învăţătura apostolică despre harul preoţiei, hirotoniile nu sînt, după cugetarea Bisericii, numai nişte forme fără har şi de aceea nu se repetă la introducerea acestor clerici în clerul ortodox.

E mai drept să înţelegem astel învăţătura bisericească, decît să născocim vreo transmisiune fictivă a tainelor în mod implicit, idee despre care nu se pot găsi urme nici în canoanele bisericeşti, nici în învăţătura Sf. Părinţi, unde găsim mai degrabă date contrare ei.

Sîntem de acord că această teorie iscusită dar artificială simplifică foarte mult practica pastorală şi misionară, împrăştiind toate şovăielile. De pildă omul s-a socotit pe sine ortodox a venit la împărtăşanie dar după aceea descoperă că nu e botezat. Ce să facă? Răspuns: odată ce s-a împărtăşit, înseamnă că are toată plenitudinea harului şi nu mai are lipsa de botez. Sau: la întoarcerea din «Biserica înnoitoare» ce să se facă cu copiii unşi cu mir acolo? Răspuns: la prima Liturghie să fie împărtăşiţi toţi şi gata lucrul. Dar aceşti sfătuitori, cum spune proverbul, vărsînd apa din vană, varsă şi copilul odată cu apa. Dorind să scutească pe oameni de agitaţia şi tulburarea obositoare unite inevitabil cu săvîrşirea tainelor, de care au lipsă, sfătuitorii aceştia decid arbitrar să nu se mai săvîrşească şi lasă deschisă întrebarea nemăsurat mai importantă: folosesc oare tainele bisericeşti acelora care nu au intrat încă în Biserică pe calea rînduită? Nu este oare aceasta (Sf. împărtăşanie, n. tr.)

mîncare pentru mort? In primul canon al sf. Timotei al Alexandriei se spune: oglaşenicul împărtăşit din greşeală nu numai că nu trebuie scutit de botez ca unul ce ar fi primit deja totul şi fără botez, ci dimpotrivă trebuie botezat (neaşteptîndu=se sorocul oglaşeniei).

Dar şi în general canoanele sînt împotriva rezolvării simpliste a unor cazuri atît de importante, cînd e în joc renaşterea şi sfinţirea fie măcar a unui singur om. După can. 83 al Sinod. Cartag. în cazul de nesiguranţă dacă e botezat un copil, nu trebuie dus la împărtăşanie, liniştindu=ne uşuratec cu gîndul că în sf. împărtăşanie el primeşte totul. Canonul porunceşte cu hotărîre «să fie botezat, fără nici o îndoială», din teama «de a nu lipsi (pe copii) de curăţirea prin acest lucru sfînt», nehotărînd să fie botezaţi (evident din frica de a repeta taina). Lucrul acesta s=a socotit atît de important că sinodul trulan (ec. VI, 84) a găsit necesar să repete can. Cartag. pentru practica universală. In acest chip, Biserica prin canoanele ei preferă să rişte o repetare a tainei nerepetabile (apost. 47), decît să admită învăţătura despre posibilitatea transmiterii acestei taine în mod implicit. Şi s=ar putea spune, că ar fi fost momentul cel mai potrivit pentru a formula această învăţătură.

Putem fi încredinţaţi că atunci cînd s=ar îndoi de validitatea tainelor eterodocşilor, Biserica lui Hristos şi=ar manifesta cu toată sinceritatea această îndoială, hotărînd direct să repete tainele necesare şi n=ar căuta să=şi ascundă îndoielile sale şi cu atît mai mult convingerea despre invaliditatea tainelor, prin transmiterea lor implicită.

Eu socotesc (cum am arătat în studiul din nr. 2=4 al «Jurnalului» nostru, din 1931), că multe laturi din raporturile Bisericii cu eterodocşii ne=ar deveni mai înţelese, dacă n=am scăpa din vedere faptul că, eterodocşii sînt consideraţi de Biserică nu ca ceva de sine stătător şi cu totul străin pentru ea, ca un fel de altă religie, că, eterodocşii în realitate sînt o categorie de căzuţi sau penitenţi sînt căzuţii despărţiţi de comuniunea în taine, iar unii şi în rugăciune dar ei se află încă în Biserică şi sub acţiunea ei. Desigur, eterodocşii sînt mai străini de Biserică decît cei căzuţi, ei nu păcătuiesc numai, ci nu recunosc nici Biserica şi luptă împotriva ei. Totuşi raportul Bisericii cu ei rămîne acelaşi, ca şi cu cei căzuţi în general. E un raport de osîndire necondiţionată «urînd şi cămaşa mînjită de trupul lor» (Iuda 1, 23) dar prin aceasta nu dorîtor de rău şi nu duşmănos, ci «mîntuitor prin frică». Biserica «predă satanei» şi pe eterodocşi, dar cu scopul unic «ca duhul lor să se mîntuiască» (I. Cor. 5, 5). Cu alte cuvinte, raportul Bisericii faţă de eterodocşi este numai una din laturile activităţii judecăţii bisericeşti, înţeleasă în sensul larg de acţiune de îndreptare a celor căzuţi. Natural că acest raport reflectă în sine trăsăturile generale ale activităţii judecătoreşti.

Pentru noi în cazul de faţă e important să observăm trăsătura generală, negativă, ce caracterizează judecata bisericească, anume că ea, avînd depline puteri, cînd vede un temeiu pentru a lua (pentru totdeauna, sau temporar) ceea ce s=a primit în taine, (o face), dar nu poate da, prin sentinţa ei, ceea ce se poate primi numai în taine: judecata nu poate recunoaşte pe cel nebotezat ca botezat, pe mirean ca preot ş. a. m. d. Aceasta o şi face anume în ra=

port cu eterodocşii: pe aceia, la care Biserica nu află botez canonic, ea nu=i primeşte fără botez; pe aceia la care nu află preoţie canonică, ea nu=i introduce în cler fără hirotonie, şi invers.

II

Dacă Biserica ortodoxă primeşte pe clericii eterodocşi în treapta în care sînt, pentru că recunoaşte ca validă preoţia lor, cum se poate împăca cu această recunoaştere faptul istoric al schimbărilor în raporturile Bisericii cu comunităţi care au o astfel de preoţie, de pildă cu catolicii?

Nu trebuie uitat, că şi faţă de tainele proprii, săvîrşite în sînul ei, Biserica nu se raportă fără distincţie. Există o întreagă serie de hirotonii ortodoxe, care au fost declarate invalide. De pildă, Maxim Cinicul, a fost ortodox şi el, şi nu din cei de rînd, iar hirotonia a primit=o de la episcopi ortodocşi şi canonic instituiţi. Totuşi, «şi ceea ce s=a făcut pentru el, şi ceea ce s=a făcut de către el, totul e nul» (Sin. ec. II, 14). Aici se referă şi toate acele canoane, prin care se declară nevalide hirotoniile ortodoxe, săvîrşite cu abateri esenţiale de la canoane, de pildă fără voia mitropolitului regiunii (Sin. ec. I. 6), sau de un episcop în eparhie străină (apost. 14. 35) sau asupra unui cleric străin (sin. ec. I. 16, Sardica 15, Cartag. 91 şi cele asemenea).

In acelaşi timp, practica stabilită prin astfel de canoane nu se arată, la rîndul ei, neschimbabilă. In istorie necontenit se repetă cazuri de excepţii de la canoane. Aceasta pentru motivul că, canoanele Bisericii nu sînt definiţii dogmatice despre adevăruri de credinţă, hotărînd pentru totdeauna într=o chestiune, şi nu acţionează automat. Ele sînt date înainte de toate pentru călăuzirea judecăţii bisericeşti şi, în consecinţă, fiecare caz la care se aplică cere o hotărîre deosebită a acestei judecăţi. In special, vorbind despre invaliditatea hirotoniei, în cutare sau cutare condiţii, canoanele vorbesc numai despre dreptul judecăţii bisericeşti de a declara aceste hirotonii ca nevalide. Aceasta înseamnă, că în cazul de necesitate, cu considerare la împrejurările situaţiei date, sau simplu din considerente de iconomie bisericească, judecata poate opri paloşul său pedepsitor şi lăsa hirotonia respectivă în vigoare. In istoria Bisericii sînt cunoscute cazuri cînd episcopii ortodocşi, siliţi de împrejurări extraordinare, sau de un abuz extraordinar, au făcut judecată şi dreptate dincolo de hotarele regiunii lor, au depus pe unii episcopi şi clerici, instituind pe alţii. Totuşi, în conştiinţa Bisericii asemenea intervenţii au aflat justificare şi au rămas în vigoare (de pildă actele sf. Ioan Gură de Aur ş. a.).

Dar făcînd asemenea excepţii de la canoane, Biserica niciodată nu creează prin aceasta precedente pentru timpul viitor şi nu dă nimănui dreptul să=şi justifice călcarea canoanelor prin invocarea acestor precedente. Iconomia bisericească nu abrogă şi nici nu slăbeşte măcar puterea canonului. Ea are în vedere numai cazul special dat cu natura lui nerepetată şi îşi limitează la el intervenţia ei. Pentru toate celelalte rămîne obligator canonul, judecata

bisericească putînd pedepsi pe vinovat după asprimea lui, dacă nu are motivul să aplice principiul iconomiei.

Aproximativ după această schemă sînt structurate şi raportu=rile Bisericii cu comunităţile eterodxe. Deosebirea esenţială e numai aceea că puterea judecăţii bisericeşti se întîmplă să aibă de a face cu transgresori singulari ai canoanelor bisericeşti, iar aici e vorba de grupe întregi de astfel de transgresori care sînt mai mult sau mai puţin organizaţi, grupe din care fiecare se distinge printr=o abatere deosebită. Judecata asupra reprezentantului singular al grupei atîrnă aici în mod inevitabil de judecata prealabilă asupra grupei.

Ca purtătoare unică pe pămînt a puterii de a lega şi dezlega şi ca vistiernică unică a harului mîntuitor, Biserica lui Hristos are puterea şi dreptul de a declara nevalide toate hirotoniile extrabise=riceşti. Dar călăuzindu=se de principiul iconomiei bisericeşti, ea nu face uz de acest drept totdeauna şi pretutindeni. Hirotoniile comuni=tăţilor eterodoxe în care s=a păstrat şi învăţătura apostolică despre hirotonie şi forma apostolică, Biserica le lasă în vigoare, le recu=noaşte pe o cale oarecare valide, trăgînd din această recunoaştere şi concluziile necesare: de pildă nu repetă nu numai botezul, dar nici ungerea cu sf. mir, săvîrşite de acest cler. Cu toate acestea, neaplicarea de către Biserică a acestui drept fundamental al ei, în raport cu o anumită grupă de comunităţi eterodoxe nu înseamnă şi renunţarea Bisericii pentru totdeauna de la dreptul acesta. Cînd îm=prejurările vieţii bisericeşti se schimbă şi pogorămîntul amintit faţă de comunitatea respectivă încetează să mai contribuie la mîntuirea unui cît mai mare număr de oameni, ba mai mult, cînd să o îm=piedice direct, Biserica se întoarce la dreptul ei fundamental şi sus=pendă dispensa, leagă iarăşi ce a dezlegat. Prin aceasta se lămu=reşte păruta lipsă de sistem şi nestabilitatea raportului Bisericii cu comunităţile eterodoxe.

De pildă, ierarhia vechilor catolici şi ierarhia belocriniţă îşi iau începutul de la o hirotonie unipersonală. Ierarhia belocriniţă e respinsă fără condiţii de Biserica ortodoxă şi toate actele ei sînt declarate nevalide, iar pe cei ce vin de acolo îi primim prin ungerea cu sf. mir. La fel Biserica noastră nu recunoaşte ierarhia vechilor catolici. Cum se raportă faţă de ea Răsăritul grec pînă acum nu se cunoaşte. Dar raportul cercurilor conducătoare bisericeşti faţă de vechii catolici (în măsură extremă, mai înainte) a fost de cea mai mare simpatie şi la noi şi în Răsărit. In speţă, hirotonia uniperso=nală n=a fost considerată ca o piedică necondiţionată pentru recu=noaşterea ierarhiei vechilor catolici. Spre justificare s=au provocat la faptul că hirotonia unipersonală e admisă de dreptul Bisericii apu=sene (un episcop cu coliturghisirea a doi abaţi împuterniciţi spre aceasta). E verosimil că această abatere s=a impus pentru motivul că acolo treapta episcopală, subordonată autorităţii, peste măsură de dezvoltată a papei, se deosebeşte prea puţin de cea preoţească. Oricum ar fi, dar dacă vechii catolici şi=ar însuşi real învăţătura Bisericii vechi, nedespărţite, despre sine însăşi, şi ar stărui mai puţin în evidenţierea scăderilor, în expuneri şi în discuţii despre amănun=tele învăţăturii şi cultului, dacă conducătorii lor ar imita mai puţin pe protestanţi, foarte posibil că ar fi primiţi în comuniune cu recu=noaşterea ierarhiei lor.

Multe lucruri comune se află la originea anglicanismului şi a «înnoitorilor» de la noi. Precum aici, aşa şi acolo, începutul a fost pus prin ruperea de patriarhul lor şi de ierarhia canonică unită sub el (întrucît se poate spune aceasta de ierarhia catolică). Precum aici, aşa şi acolo arhiereii eparhiali cu pline puteri s=au rupt de prima hirotonie episcopală săvîrşită. Precum aici aşa şi acolo cea dintîi hirotonie au săvîrşit=o nişte arhierei întîmplători, în parte vicari, în parte, retraşi ale căror puteri erau limitate se pare, deşi puterea Bisericească legală nu reuşise în acea vreme să pună asupra lor o interdicţie.

Ierarhia anglicană n=a primit de la Biserica ortodoxă o recu=noaştere bisericească. Totuşi, dacă lăudata «apropiere a Bisericii anglicane de ortodoxie» şi=ar merge drumul ei normal, bisericesc, dacă anglicanii ca comunitate ar fi chinuiţi într=adevăr de căutarea adevăratei Biserici şi a preoţiei harice, dacă căutările lor nu ar fi încurcate, uneori de gîndul de a dobîndi înainte de toate recunoaş=terea ierarhiei lor (pe care la vremea sa a osîndit=o atît de aspru papa de la Roma), pentru a rămînea în cazul acesta la tot ce le e propriu – dacă ar face aşa, unirea anglicanilor cu Biserica ortodoxă ar putea să se înfăptuiască şi problema ierarhiei ar putea fi rezol=vată în sens pozitiv.

Dimpotrivă, reînnoitorii au fost condamnaţi de Biserica noastră după toată asprimea canoanelor, deşi nu fără o gradaţie. Declarînd reînnoitorismul schismă, Prea Fericitul Patriarh în sinodul episcopilor prezenţi, pe temeiul canoanelor bisericeşti în vigoare, (vezi mai sus), ar fi putut hotărî decăderea din treaptă, sau, la urma urmei, inter=dicţia tuturor episcopilor şi clericilor insubordonaţi, ceea ce ar fi în=semnat primirea reînnoitorilor întorşi la Biserică prin al doilea ritual (prin ungerea cu sf. mir). Dar Patriarhul în 1923 a aplicat acest drept numai în parte, adică numai în raport cu hirotoniile care în afară de faptul că s=au făcut cu de la sine putere aveau şi alte defecte. Patriarhul n=a recunoscut ca arhierei pe episcopii căsătoriţi şi hirotoniile săvîrşite de ei precum nici hirotoniile în treapta preoţiei a celor căsătoriţi al doilea sau căsătoriţi cu văduve ş. a. m. d. Şi numai la 2 aprilie a fost emisă interdicţia asupra conducătorilor reînnoitorilor (ceea ce înseamnă că şi asupra celor aflători în comu=niune cu ei). Din ziua aceea noi socotim nevalide hirotoniile reînno=itorilor şi celelalte taine, între care şi ungerea cu sf. mir, chiar dacă s=ar întrebuinţa la săvîrşirea ei sf. mir vechi, adică luat de la Bi=serică. Aceasta pentru că sf. mir nu este un lucru ce acţionează de sine, prin care oricine ar unge, această ungere ar fi «taină». După învăţătura Bisericii, taina ungerii cu sf. mir o săvîrşeşte în mod propriu episcopul şi numai cu delegaţia lui presbiterul (se înţelege cel neinterzis). Ungerea săvîrşită, de pildă, de un diacon sau mirean nu e taină.

Această atitudine neuniformă faţă de manifestări egale se explică prin considerente de utilitate bisericească, pastoral practică. Vechiul catolicism şi anglicanismul s=au despărţit de Roma, cînd ea însăşi reprezenta o schismă. Despărţirea lor a fost în esenţă o ieşire din schismă, deşi nu s=au încoronat pînă acum prin unirea cu Bise=rica. Ele trebuie dojenite nu pentru despărţire, ci mai degrabă pentru

că nu s=au despărţit atîta vreme. Pe lîngă aceasta, prin ieşirea lor, au slăbit fără îndoială, schisma romană şi prin aceasta au întărit în parte poziţia Bisericii ortodoxe. E natural ca şi ele să privească la Biserica noastră ca la o aliată şi să aibă faţă de ea interes şi simpatie, dar şi Biserica noastră să spere că atitudinea condescendentă faţă de ele va servi spre mîntuirea unui cît mai mare număr de oameni. Dimpotrivă, ierarhia belocriniţă şi reînnoitoare au apărut cu intenţia directă de a întări schisma cu implacabila ei duşmănie faţă de Biserică, de a slăbi gravitaţia sufletelor credincioase spre adevărata preoţie, prin surogatul confecţionat de ea şi prin aceasta de a strîmtora ierarhia ortodoxă şi de a se aşeza ea în locul aceleia. Scopul acestor comunităţi nu e zidirea ci fărămiţarea corpului bisericesc. Iată de ce, aplicînd la primele două comunităţi ritualul iconomiei bisericeşti, în raport cu ultimile, Biserica nu vede temeiuri pentru a renunţa la acrivia canoanelor, în cazul extrem pînă atunci pînă cînd poziţia acestor două schisme asemănătoare între ele nu se va schimba spre bine.

Dar oare nu călcăm canonul 68 al sf. apostoli, rehirotonind pe clericii care vin la noi de la nişte comunităţi schismatice? Canonul, se obiectează, hotărăşte rehirotonirea numai după o hirotonie primită de la eretic, dar aici nu sînt eretici, ci schismatici. Dar mai întîi, trebuie să se ştie că cuvîntul eretic în graiul canoanelor are două înţelesuri: unul larg (corespunzător literei cuvîntului eretic), însemnînd pe oricine se desparte de Biserică, şi unul special însemnînd pe cel ce se desparte de Biserică în credinţă. In al doilea rînd, hirotoniile eretice se repetă tocmai pentru motivul că nu sînt valide («e cu neputinţă slujitorilor Bisericii... să fie hirotoniţi de aceia»), adică nu dau nimic. Dar nevalidă poate fi declarată, după cum se vede din canoanele bisericeşti citate mai sus, orice hirotonie necanonică, cu atît mai mult cea schismatică. Insă deosebirea între urmările anulării unei hirotonii canonice şi a uneia necanonice sînt esenţiale. Cel ce a primit o hirotonie canonică poate fi numai «depus din treaptă», adică se ia de la el ceva real, ce a avut. Pe lîngă aceasta el se depune nu numai din treapta în care a fost, ci în general din orice treaptă a ierarhiei, aşa că, de pildă episcopul depus din treapta arhierească, nu poate să rămînă nici presbiter (Sin. ec. IV, 29). Iar cel depus din treaptă nu poate fi din nou hirotonit. Dimpotrivă, hirotonia necanonică se recunoaşte nevalidă, ca şi cînd n=a fost de loc, şi acela care a primit=o poate rămînea în treapta lui de mai înainte, în care a fost în momentul acestei hirotonii, dacă, desigur, nu e pedepsit pentru primirea unei hirotonii necanonice şi cu depunerea din treapta sa de mai înainte, conform can. ap. 35. De pildă, după comentarul P. S. Episcop Loli Iurevschi (vezi cap. VII, Alexandria şi Egipt. 17 Mişcarea Colutiană), presbiterul din Alexandria, Colut, împreună cu alţii a primit hirotonia episcopală necanonică de la Meletie (schisma meleţiană sub episcopul Alexandru, predecesorul sf. Atanasie). După aceea, întrucît hirotoniile meleţiene au fost declarate nevalide, «Colut a murit presbiter» (Cuvîntările Sf. Atanasie), ceea ce nu s=ar fi putut întîmpla dacă el ar fi fost «depus» din treapta de episcop. Iar rămînînd presbiter, el, fără îndoială, a păstrat, dacă nu moral, măcar formal, dreptul de a fi şi candidat de episcop. Posibilitatea unei a doua

hirotonii (în realitate ea va fi prima) după aceasta, întrucît prima a fost recunoscută ca nevalidă, nu poate fi, astfel contestată.

Astfel, contrar părerii mai sus expuse, care neagă în mod necondiţionat hirotoniile eterodoxe, e mai corect a gîndi că Biserica nu repetă hirotoniile eterodoxe (cînd vede în comunitatea respectivă succesiunea apostolică) nu numai pentru motivul că Bisericii îi sînt scumpe formele apostolice, ci pentru motivul că socoteşte aceste hirotonii valide. Totuşi aceasta nu înseamnă că ar putea fi, în afară de Biserică, taine harice. Biserica recunoaşte harul la eterodocşi numai pentru motivul că îi socoteşte pe aceia «nu străini» de Biserică, «ἐκ τῆς ἐκκλησίας» (Vas. c. Mare, can. 1) şi anume pînă atunci, pînă cînd rămîn astfel. Păstrînd cu ei «oarecare canon al comuniunii» (deşi oficial e ruptă cu ei şi comuniunea euharistică şi cea a rugăciunii), Biserica le dă posibilitatea să se folosească în oarecare mod de fărămiturile harului de la acea masă bogată, la care îşi hrăneşte copiii ei credincioşi. Alt har, nebisericesc, nu există şi de aceea Biserica, avînd puterea «să lege şi să dezlege», poate să-şi prelungească acest «oarecare canon al comuniunii» cu eterodocşii, cînd aceasta e potrivit cu scopurile ei (mîntuirea oamenilor), şi să oprească această comuniune, să întrerupă aşa zicînd, curentul harului şi prin aceasta să întoarcă respectiva comunitate în starea ei neharică, în care în esenţă trebuie să fie toate comunităţile nebisericeşti. Pe de altă parte, Bisericile ortodoxe locale, despărţite între ele prin spaţii şi acţionînd fiecare în mediul ei, pot săvîrşi acest act de respingere a unei comunităţi eterodoxe (de pildă a catolicilor) nu în acelaşi timp, sau una să-l săvîrşească, iar celelalte să rămînă la raportul de mai înainte. De aici şi neuniformitatea în practica interbisericească. Dar aceasta e numai o apariţie vremelnică, trecătoare, ţinînd pînă atunci pînă cînd se înstăpîneşte practica uniformă ecumenică.

III

In opoziţie cu negarea extremă a oricărei importanţe a succesiunii apostolice în eterodoxie, alţii, şi în primul rînd eterodocşii înşişi, exagerează pînă la extrem această importanţă. Ei îşi reprezintă hirotonia apostolică, bazată pe succesiune, ca pe un oarecare lucru în sine, putînd să existe în afară şi fără Biserică, chiar împotriva voinţei ei. O asemenea preţuire exagerată a succesiunii apostolice îi e proprie înainte de toate Apusului catolic, corespunzător cu caracterul general al concepţiei sale religioase, în special cu înţelegerea catolică puţin duhovnicească a harului dumnezeiesc. Deosebirea fundamentală între ortodoxie şi catolicism în acest punct al învăţăturii s-a dezvăluit în mod cu totul determinat în cunoscutele dispute între palamiţi şi varlaamiţi. Palamiţii (ortodocşii) înţelegeau energia (lucrarea lui Dumnezeu asupra creaţiunii şi în speţă asupra omului) ca nemijlocită, aşa zicînd ca o lucrare personală a lui Dumnezeu. De aceea ei numeau energia direct Dumnezeu. Varlaamiţii (apusenii), dimpotrivă, pornind de la ideea inaccesibilităţii lui Dumnezeu vedeau în energie un fenomen al lumii create şi îi atribuiau o existenţă creată, separată de Dumnezeu. Aplicînd acest principiu de temelie la învăţătura despre taine obţinem: harul este energia

lui Dumnezeu. A spune: «harul se dă în taine», pentru ortodox înseamnă: «Dumnezeu acţionează asupra omului în taină». De aici şi greutatea extraordinară de a formula cu o ultimă preciziune învăţătura ortodoxă. E necesară şi forma pentru taină, dar e cu neputinţă să fie legată lucrarea liberă, creatoare, a lui Dumnexeu de un anumit simbol sau de un lucru ca semn, şi prin aceasta de a o lăsa, aşa zicînd, la dispoziţia săvîrşitorului simbolului. Forma pentru învăţătura ortodoxă, nu este un vehicol al harului, ci mai degrabă un semn sau o mărturie că lucrarea lui Dumnezeu are loc. La fel săvîrşitorul tainei nu este un donator suveran al harului, ci un rugător pentru lucrarea lui Dumnezeu şi un garant că Dumnezeu lucrează cu adevărat. Pe lîngă aceasta şi rugăciunea şi garanţia preotului primesc puterea lor de la rugăciunea şi garanţia Bisericii, ispravnica lui Hristos pe pămînt. Aceasta înseamnă că tainele sînt valide pînă cînd preotul e în legătură cu Biserica şi ierurghiseşte pe garanţia ei.

Dimpotrivă, la catolici, totul e clar şi definit. Graţia lui Dumnezeu este o putere, ieşită de la Dumnezeu, predată de El ierarhiei, prin urmare avînd o existenţă separată de Dumnezeu. Ea poate fi uşor fixată în calitatea ei de putere impersonală, de o anumită formă (opus operatum) şi pusă într=o directă dependenţă de voia săvîrşitorului.

Trebuie să recunoaştem că şi noi, ortodocşii, ne încurcăm adeseori într=o asemenea reprezentare coborîtă, obiectiformă, despre har şi taine. Aceasta provine şi din influenţa catolicismului. Dar cauza principală stă în faptul că omului trupesc, omului «lumesc», îi este totdeauna mai uşor să opereze cu înţelesuri corporale,« psichice», decît cu cele «duhovniceşti». Dar în orice caz aceasta este o inconsecvenţă cu punctul de vedere pur ortodox.

Concluzia logică ce derivă din înţelesul apusean al harului este accentul exagerat ce se pune pe însăşi persoana preotului în paguba importanţei lui ca slujitor al Bisericii, accent deosebit de dezvoltat în catolicism. Primind hirotonia harică legiuită, preotul devine acolo personal un fel de izvor de sine stătător al graţici, deşi prin succesiune de la alţii. Dacă la aceasta se adaugă învăţătura despre indelebilitatea graţiei, se obţine că preotul se poate despărţi de autoritatea sa bisericească, poate fi oprit, poate lepăda creştinismul cu totul, poate deveni, de ex., oculist, sau ateu pe faţă, şi totuşi el rămîne preot, păstrează hirotonia apostolică şi toate actele lui, ca ale unui preot, continuă să fie valide, chiar dacă el a săvîrşit şi aşa numita «missa neagră». La rîndul său, episcopul săvîrşind o hirotonie, lucrează cu puterea graţiei arhiereşti prezentă în el ca persoană, dăruieşte vorbind grosolan, graţia sa, nu graţia Bisericii şi de aceea nu e prea important de se află în acord cu Biserica sa, sau a ieşit din ea. Iar hirotonia nu se primeşte de la Biserică, ci de la hirotonisitori, care la rîndul lor au primit=o de la hirotonisitorii lor ş. a. m. d. pînă la apostoli. Dar atunci nu e cu totul egal, că sînt ortodocşi, că aparţin Bisericii ecumenice sau oricărei alte comunităţi eterodoxe? Principal e numai să existe în mod neîndoelnic succesiunea apostolică în respectiva comunitate şi hirotonia va fi validă. Iar cel sfinţit va fi la rîndul său purtător de sine stătător al haru=

lui, de care se poate folosi după propria judecată, neţinînd seama nici de învăţătura, nici de dorinţa acelora care i=au dat hirotonia.

Minciuna de temelie a acestei idei desfigurate despre har, des= pre preoţie şi în general despre viaţa spirituală se dezvăluie cu toată claritatea în special în consecinţele extreme, absurde, la care ajung uneori în practică căutătorii prea liniari şi din păcate, prea nescrupuloşi ai hirotoniei descendente de la apostoli. Dacă harul preoţiei reprezintă prin sine ceva de natura lucrului (aproape marfă) inconştient şi orb în existenţa lui, nu vedem cauza pentru care nu s=ar putea folosi de un astfel de lucru oricine care ştie să o facă indiferent prin ce mijloace.

Ne amintim ceva asemănător şi din istoria rascolului nostru starobread, de diferite chiţibuşuri, uneori cu totul copilăreşti (de ex. afundarea preotului în cristelniţă, fără să=l dezbrace de odăjdii, ca «să nu i se ia hirotonia»), la care recurgeau pentru ca să=l atragă pe om la ei cu hirotonia apostolică, dar ei nu se molipseau de niconianism. Spre cinstea starobreaţilor (vechi ritualişti), nici unul din ei nu s=a hotărît pentru sacrilegiu: să accepte fraudulos orto= doxia ca să obţină acolo hirotonia şi după aceea să se întoarcă, cu preoţia primită iarăşi la ai săi. Mai departe de invitarea sau atra= gerea arhiereilor şi preoţilor ortodocşi la unirea cu ei, nu au mers.

Nu aşa s=a întîmplat în Apus. Acolo nu s=au limitat la atra= gerea arhiereilor şi preoţilor străini, ci s=au hotărît direct să pună mîna personal pe hirotonia apostolică într=o comunitate străină, chiar eretică, pentru a folosi apoi hirotonia obţinută în grupa lor preten= dentă la ortodoxie. De pildă Vilatt, care a făcut pe vremea sa atîta zgomot. Pentru hirotonia apostolică el s=a dus chiar în India, la Iacobiţii de acolo, pentru ca după aceea să dea hirotonia cui dorea, nu numai dintre anglicani (în America), nu numai dintre ve= chii catolici (de pildă în Franţa), ci pretutindeni şi oricui voia să profite de serviciile lui arhiereşti. Iar imitatorii lui Vilatt apar pînă în timpul de faţă. De pildă, în Germania, care se mîndreşte în mod deosebit cu ştiinţa ei teologică şi cu cultura creştină, există cîteva grupe religioase (nesocotind pe vechii catolici), care au pretenţia la recunoaşterea din partea ortodocşilor. Aşa e «Frăţia Evanghelică Catolică», care numără cîteva sute de mii de aderenţi. In fruntea ei stă pastorul luteran Herzog, care a primit hirotonia arhierească de la monofiziţi. Pentru luterani el continuă să fie pastor, dar în Frăţia «ortodoxă» îndeplineşte obligaţiile unui episcop ortodox. Epis= copul Tihon (din grupa Carloviţ) a primit pe aderenţii Frăţiei în comuniunea rugăciunii şi chiar a sf. împărtăşanii. Mai este «Comu= nitatea Bisericii Inalte», cu mai mult de o jumătate de milion de aderenţi. Această comunitate e condusă de profesorul luteran de teologie Heiler, care a primit hirotonia arhierească tot de la mono= fiziţi şi de «sute» de pastori luterani, instituiţi (verosimil chiar de Heiler) ca preoţi ortodocşi. Toţi aceştia, păstrînd obligaţiile lor lute= rane, el de profesor, aceia de pastori, servesc în acelaşi timp, în calitate de ierarhie ortodoxă în comunitatea «ortodoxă».

Mai există în Germania aşa zisa «diaspora germano=ortodoxă», sau «Spiridion», de la numele celui ce s=a numit pe sine «mitropolit» al acestei diaspora, o persoană cu totul reprezentativă pentru căută= torii de hirotonie apostolică. După mărturisirea lui proprie, are 33

de ani de la naştere, dar deja de 7 ani se află în treapta arhie=rească. E german, botezat şi confirmat în catolicism. A urmat în mănăstirile din Belgia şi Luxemburg un curs de teologie. La 19 ani a trecut de la catolicism la vechii catolici. S=a căsătorit. In curînd s=a simţit dezamăgit şi de vechii catolici şi din anul 1926 «s=a situat pe teren curat ortodox». Aceasta nu l=a împiedecat pe Spiri=dion în oct. 1927 să se apropie de un oarecare episcop armean căsă=torit (după cît se pare, voiajor), Grigorie Guzic, care după cinci zile l=a hirotonit (pe el care era tot căsătorit) în diacon, presbiter şi la sfîrşit episcop al «Bisericii armeano=ortodoxe» (fără indicarea unui scaun). Primind o astfel de hirotonie, Spiridion s=a socotit pe sine în drept să se declare mitropolit al diasporei germano=ortodoxe, asociaţie care numără vreo 200 de membri cu 7 preoţi, şi acum cere să fie recunoscut cu numirea aceasta, purtînd, desigur, culion negru şi o cruce «roşie» (nu şi altfel). Cine este acest Guzic, de la care a primit arhieria, după cît se pare nu ştie nici Spiridion însuşi. In ultima analiză, la început a spus că nu poate stabili exact prove=nienţa hirotoniei lui Guzic; pentru că acum toţi cei ce s=au împăr=tăşit de hirotonia lui (şi se pare că însuşi Guzic) s=au reîntors la Roma. La început Spiridion l=a numit pe Guzic episcop ortodox de orientare reînnoitoare, dar instituit nu de reînnoitori, ci de armeni uniţi, anume în acea grupă armeană care pe la anii 70 ai secolu=lui trecut, urmînd episcopului său Kipelian, s=a rupt de Roma. Intrucît rupîndu=se de Roma, aceşti armeni nu s=au alipit la mono=fiziţi, Spiridion s=a grăbit să=i numească ortodocşi. Acest «patriarh ortodox=armean» (cum îl intitulează Spiridion) Kipelian, cu episcopul său Kasanghian, l=ar fi hirotonit pe Grigorie Guzic episcop reînnoi=tor. Menţionăm: Kipelian s=a reîntors la Roma încă în anul 1879 şi deci hirotonia lui Guzic a trebuit să aibă loc mai înainte. Mai departe, Spiridion descopere că cel de al doilea hirotonisitor al lui Guzic, Kasanghian, s=a dovedit a fi nu episcop, ci horepiscop în treaptă de presbiter. Dar din ultimile scrisori ale lui Spiridion se stabileşte că pe Guzic nu l=a hirotonit Kipelian cu Kasanghian, ci episcopul anglican Gore, iar legătura lui Kasanghian cu hirotonia s=a mărginit la faptul că grupa sa armeano=unită a recunoscut validă hirotonia lui Guzic. O astfel de descoperire îi surîde oare=cum lui Spiridion: acum hirotoniile anglicane au fost recunoscute de unii patriarhi ortodocşi răsăriteni, iar aceasta înseamnă că acum poate fi recunoscută mai uşor şi hirotonia lui. In felul acesta, hiro=tonia anglicană recunoscută de grupa armeano=unită, despărţită de Roma, dă un episcop reînnoitor (mult timp înainte de apariţia reînnoitorilor), iar acesta din urmă e competent să instituie un arhie=reu ortodox pentru diasporaua germano=ortodoxă.

Ciudăţenia tuturor acestor căutări ale hirotoniei ortodoxe în atenansele dosnice e cu atît mai mare, cu cît în Europa occidentală au fost şi sînt la îndemîna căutătorilor arhierei ortodocşi prezenţi: greci, sîrbi, romîni şi alţii, nemai vorbind de I. P. S. Mitropolit Elefte=rie, reprezentantul Bisericii noastre în Europa occidentală. E probabil că voiajorii armeni şi cei asemenea lor au fost mai înţelegători, au tratat dăruirea hirotoniei cu mai puţină seriozitate şi de aceea n=au pus condiţii prea constrîngătoare.

Asemenea apariţii monstruoase reprezintă, desigur, cazuri ex=

treme şi fără îndoială sînt condamnate şi de oamenii serioşi din Apus. Totuşi terenul care le naşte rămîne şi el stă la baza năzuinţelor cu totul sincere şi înarmate cu tot aparatul ştiinţific după unitatea ecumenică (exemplu: anglicanii, vechii catolici ş. a.). Exagerînd importanţa succesiunii apostolice, aceşti căutători ai unităţii presupun că comunitatea eterodoxă, deşi s-a despărţit de Biserică a păstrat totuşi preoţia de succesiune apostolică; continuă să rămînă o Biserică locală ca o parte componentă a Bisericii ecumenice. E drept că admiţînd erori în dogme sau abateri de la exigenţele canonice fundamentale şi alte asemenea, au lipsit această Biserică locală de comuniunea euharistică cu Bisericile locale ortodoxe. Dar chiar dacă e în afară de comuniune, ea, pînă nu se abate definitiv de la credinţa în Hristos, continuă să trăiască viaţa bisericească şi săvîrşeşte tainele, mîntuieşte poporul. Comuniunea euharistică cu ortodocşii pentru o astfel de Biserică locală este extrem de dorită şi practic folositoare în scopul reciprocei întăriri în munca bisericească. Cu toate acestea, pentru că aceasta e numai o datorie morală (după porunca lui Hristos: «ca toţi să fie una»), mai degrabă un ideal depărtat, cu totul seducător, decît e necesitate practic-vitală. Pierzînd comuniunea, comunitatea eterodoxă, nu încetează, chiar fără ea de a fi o Biserică locală, o parte a Bisericii ecumenice.

Pentru a se reaşeza pe sine în comuniune, «Biserica» eterodoxă, trebuie să-şi recunoască numai erorile dogmatice şi canonice şi să şi le corecteze, ceea ce ea poate face şi prin puterile proprii. Şi chiar prin faptul corectării ea se face membru deplin îndreptăţit al uniunii Bisericilor ortodoxe locale, unite între olaltă prin comuniune în Euharistie şi în rugăciune. Nu e necesară pentru această reaşezare nici primire rituală, nici o unire cu vreuna din Bisericile ortodoxe existente. Pe lîngă aceasta, occidentalii, cunoscînd din experienţă numai unirea cu Roma, urmată de înghiţirea oricărei autocefalii şi neatîrnări locale, se tem şi de invitaţiile spre unirea cu Biserica ortodoxă din Răsărit, ca să nu întîlnească aceeaşi încercare de a-i supune Răsăritului cu pierderea neatîrnării lor. Teama aceasta, desigur, răceşte nu puţin gîndurile şi aşa calde-reci despre o unire bisericească. Şi de fapt, dacă comuniunea cu Biserica ortodoxă în Euharistie reprezintă numai o înfrumuseţare dorită a vieţii bisericeşti şi nu însăşi viaţa, e raţional oare ca pentru o idee abstractă, chiar dacă e cu totul seducătoare şi înălţătoare, dar practic puţin folositoare, să se riste realităţi atît de valoroase. De aceea în tratative se spun multe vorbe dulci, se cheltuieşte multă erudiţie, precum se manifestă şi multe contradicţii pentru lucrări secundare şi multă încăpăţinare în apărarea a ceea ce e propriu fiecăruia, dar nu se vede nimic din acea sete, care forţează «să se meargă la izvoarele mîntuitoare» (Isaia 51, 1, 12, 3), din acea luptă duhovnicească, prin care se pot «săvîrşi cele mari» (Canonul cel mare).

IV

Reprezentarea Bisericii Ecumenice ca un conglomerat de părţi eterogene, de Biserici locale, din care unele sînt ortodoxe, altele nu, are multe laturi seducătoare. Uneori ea e exprimată şi de ortodocşi,

chiar de reprezentanţi ai ierarhiei ortodoxe. De pildă, mitropolitul Chievului, Platon (Gorodeţchi, † 1891), într=o călătorie prin eparhie, vizitînd o biserică catolică, a declarat public într=o predică, (deci aşa zicînd oficial), că «îngrăditurile noastre nu ajung pînă la cer». Această idee se întinde şi devine modă pe perioadele năzuinţelor spre unificare, cum a fost sub Pavel I cu Marele Maestru de Malta, în perioada Sf. Alianţe ş.a.m.d. Mi s=a arătat că chiar mitropolitul Moscovei, Filaret, a tîlcuit cererea din ectenia mare: «pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu Biserici», adică a celor ortodoxe «şi pentru unirea tuturor», adică a Bisericilor neortodoxe (Greşeala acestei tîlcuiri este evidentă: cuvîntul «tuturor» e pus aici la genul masculin sau neutru, iar ecclesia – Biserica cere femininul). Probabil că expresiuni mult asemănătoare se pot auzi şi la diferitele şedinţe, congrese religioase etc. contemporane nouă. Dar această teorie cu totul seducătoare, atît de lăţită şi care vrea să=i împace pe toţi, nu se poate numi bisericească, Biserica lui Hristos a înţeles totdeauna unitatea sa într=o unică Euharistie: «toţi se împărtăşesc dintr=o pîne şi dintr=un pahar». Ierarhia poate fi prezentă şi=şi poate deriva neîndoielnic succesiunea ei de la apostoli, dar despărţită de comuniunea în Euharistie cu Biserica, ierarhia pierde şi puterea de a lega şi dezlega, care a rămas cu Biserica şi cu atît mai mult puterea de a săvîrşi Euharistia adevărată. De aceea mădulare vii ale Bisericii ecumenice a lui Hristos pot fi numai acele Biserici locale, care n=au pierdut participarea la această Euharistie ecumenică unică. Cercul acestor participanţi se poate micşora în anumite timpuri pînă la ultimul minim; dar aceasta nu schimbă lucrurile şi nu dă majorităţii căzute dreptul de a se socoti pe sine Biserică. Maximum ce se poate admite este: eterodocşii sînt pridvorul sau curtea Bisericii, unde au stat cei căzuţi, scoşi de la sf. împărtăşanie şi de la comuniunea în rugăciune, deşi încă nu cu totul străini de Biserică. Calea spre restabilirea comuniunii pierdute şi prin aceasta şi spre mîntuirea veşnică e aceeaşi şi pentru comunităţile căzute care e şi pentru orice căzut. E necesar nu numai să=şi recunoască greşelile proprii înaintea Bisericii, ci şi să primească de la Biserică, singura posesoare a puterii de a lega şi dezlega, dezlegarea (pentru participarea la Euharistie), ceea ce se şi face prin ritualul de primire. Numai această dezlegare deschide celui despărţit accesul în Uniunea membrilor deplin îndreptăţiţi ai Bisericii.

Că aceasta este învăţătura autentică a Bisericii despre sine însăşi şi că aceasta este învăţătura Bisericii vechi «nedespărţite» atît de scumpă vechilor catolici şi celor asemenea, o arată nu numai documentele scrise ale acelui timp, ci şi martorele vii, supravieţuitoare pînă azi, care sînt comunităţile nestorienilor şi monofiziţilor=armeni, copţi, maroniţi şi ceilalţi. Toate aceste comunităţi au ieşit din Biserica «nedespărţită», dar cînd au ieşit, fiecare din ele a crezut (şi continuă să creadă pînă azi) că ea este Biserica ortodoxă a lui Hristos, iar celelalte toate (anume şi ortodoxia noastră), sînt schisme sau erezii. Ele s=au considerat deci nu numai parte a Bisericii în rînd cu celelalte părţi de sine stătătoare, fie şi cea mai bună din toate. Biserica pentru ele a fost şi este nu suma părţilor deosebite în valoare şi despărţite ca viaţă, ci o comunitate mono=

lită, închegată printr=o unică Euharistie. In afară de această comu=nitate nu sînt decît aşchii ce nu au o importanţă de sine stătătoare.

In ce priveşte încercările mai sus descrise de a căpăta harul preoţiei, fără Biserică, adică în afară de ea, sau chiar şi de la ea, dar fără consimţămîntul ei, toate aceste încercări poartă în ele în=seşi osînda lor. Ele sînt pentru Biserică inacceptabile şi pentru cei ce se străduiesc în acest sens, fără valoare; nu le aduce străvechiul har al preoţiei.

In primul rînd, asemenea încercări au ca premisă o noţiune= grosolan=sensibilă, superstiţioasă despre însăşi taina preoţiei, ca des=pre un oarecare talisman fermecat, care are pe de o parte atîta putere că face minuni, pe de alta lipsit de putere ca orice lucru neînsu=fleţit. El poate fi răpit pe furiş de la vrăjitor şi după aceea te poţi lipsi de el ca de un talisman după poftă proprie. Dar o asemenea orbire duhovnicească înseamnă propriu zis o necredinţă lăuntrică, «o nesimţire de piatră» pentru viaţa spiritual harică şi în general o stare de suflet care împiedecă primirea harului autentic. Amintim că Simon magul n=a primit harul arhieriei tocmai pentru că a «cu=getat» ceva profanator prin ceea ce s=a descoperit «răutatea inimii lui în faţa lui Dumnezeu» (Fapte 8, 28, 23). Desigur, există şi în Biserică preoţi cu astfel de stări sufleteşti. Dar pînă cînd preotul e în Biserică şi lucrează în numele ei, insuficienţele lui sînt acoperite de plenitudinea Bisericii. Ieşind însă din ea, ce aduce nou turmei sale?

In al doilea rînd, încercările descrise sînt însoţite în realitate şi de o călcare a canoanelor, aducînd după ele condamnarea, foarte adeseori a corupătorilor pentru ademenirea preoţilor şi arhiereilor, cum a fost cu Ambrozie Belocriniţki (şi de aceea nu numai cei insti=tuiţi şi cei ce instituie pentru mită se lipsesc de har, ci şi complicii lor mireni şi monahii se predau anatemei Sin. ec. IV, 2), şi aproape totdeauna a fraudatorilor, frauda într=un sens sau altul fiind con=damnată la fel cu cumpărarea şi lipsind la fel, pe cei ce uzează de ea, de har.

Un exemplu clasic de încercare de a se înşela unul pe altul cu transportarea harului din ortodoxie în schismă e «ritualul» inven=tat în sept. 1925 în Aşhabad de episcopul Andrei Uhtomschi şi de arhimandritul Climent fugit din Biserică. Din însărcinarea vechilor ritualişti (starobreaţi), Climent a venit la episcopul Andrei să=l invite să treacă la ei. Episcopul Andrei a ştiut foarte bine că vechii ritualişti îl primesc pe el numai cu ritualul al doilea, adică cu lepă=darea de niconianism şi cu ungerea cu sf. mir, şi cu toate acestea a consimţit. Dar lepădîndu=se de niconianism, el s=a folosit de un sofism, corecturile lui Nicon au servit ca impuls pentru reformele bisericeşti ale lui Petru I şi pe terenul celor din urmă a răsărit o nouă direcţie în viaţa bisericească, din care s=a născut reînnoitoris=mul. In consecinţă a se lepăda de niconianism, înseamnă a se lepăda de reînnoitori. S=a uns pe sine şi cu mir, dar s=a străduit să cugete că nu săvîrşeşte taina ungerii cu sf. mir, ci o simplă ungere ca semn al bucuriei duhovniceşti pentru ceea ce se întîmplă. Climent, care avea în perspectivă, primirea hirotoniei întru arhiereu de la episcopul Andrei, s=a grăbit să închidă ochii la toate aceste mici inexactităţi. Episcopul Andrei a devenit arhiereu al vechilor ritualişti, iar Cli=

ment a căpătat hirotonia. Totuşi pe vechii ritualişti asemenea qui pro quo nu i=a satisfăcut, ei n=au recunoscut nici pe Andrei ca al lor, nici pe Climent ca arhiereu.

Dar la asemenea chiţibuşuri recurg în esenţă adeseori şi vechii ritualişti înşişi. De pildă se străduiesc ca cel ce vine la ei din Bise=rică să facă astfel ca să reuşească, aşazicînd, să treacă prin ograda bisericească – să treacă prin ritualul primirii la vechii ritualişti – mai înainte de ce judecata bisericească rosteşte asupra lui interdicţia sau scoaterea din treaptă. Ei uită că în afară de judecata exterioară, omenească, este încă judecata lui Dumnezeu, de care nu se poate ascunde cineva nicăiri şi prin nimic. «De se vor ascunde în iad, şi de acolo mînia mea îi va smulge» (Amos 7, 2). Dar şi judecata exterioară bisericească poate ajunge pe transfug, oriunde ar fi fugit el ; după canoane, clericul transfug rămîne cleric al eparhiei de mai înainte şi supus jurisdicţiei arhiereului său anterior, ca şi arhiereul transfug chiriarhului său. Unirea cu comunitatea schismatică nu în=seamnă o ascundere de judecată, ci numai un temei în plus pen=tru scoaterea transfugului din treaptă sau, în ultima instanţă, inter=dicţia şi declararea ca nevalid a tot ce a săvîrşit el de la ieşirea din Biserică.

Incă şi mai suspect şi la fel de fără nădejde pentru primirea a ceva autentic, este mijlocul de a se adresa cineva pentru preoţie la vreo comunitate eterodoxă. De pildă, un arhimandrit, care nu e un om de rînd, a pierdut răbdarea de a aştepta o arhierie orto=doxă, şi s=a hotărît să o obţină printr=o mişcare ocolită : s=a în=dreptat spre reînnoitori, a primit acolo hirotonia şi după scurtă vreme a venit la mine cu pocăinţă şi cu cererea de a=l primi în Biserică. Sau mai bine : un tînăr ieromonah, foarte activ, care a fost răs=plătit de arhiereul său, între altele şi pentru lupta cu reînnoitorii şi grigorevscienii, deodată mi se arată ca episcop grigorevscian şi=mi scrie o cerere pentru primirea în Biserică, făgăduind să aducă cu sine şi toată eparhia sa. Judecata ce şi=au făcut=o amîndoi e uşor de înţeles : «E drept, că a trece la schismă e un păcat, judecata biseri=cească îl pedepseşte cu epitimie, dar eu mă voi pocăi de păcat, voi suporta epitimia, dar totuşi pînă la urmă voi rămînea cu arhieria». Desigur aceste două persoane nu pot fi primite în treapta lor, chiar dacă noi am primit hirotonia grigorevscienilor şi (după 2 aprilie 1924) pe a reînnoitorilor. Cel mai mare pogorămînt ce s=ar putea face faţă de cei doi postulanţi ar fi să nu fie lipsiţi de preoţie, pentru şiretli=cul lor sacrileg, lăsînd pe unul arhimandrit şi pe celălalt ieromonah.

Aşa sînt şi drumurile preaînvăţaţilor profesori germani pe la monofiziţi după hirotonie. Cel ce e hirotonit recurge, evident, la o amăgire : cetеşte o mărturisire monofizită, făgăduieşte credinţă ierar=hiei monofizite, dar în suflet ştie foarte bine că el nu poate fi mo=nofizit şi nu va fi, că îndată va rupe orice raporturi de cult cu ierarhia monofizită, pentru că ierarhia îi este necesară lui şi comu=nităţii lui. Iar dacă hirotonisitorii nu pot fi amăgiţi cu privire la intenţiile reale ale candidatului la hirotonie, ei participă la amăgi=rea comunităţii lor monofizite. Fără voie se introduce bănuiala că vigilenţa gărzilor spirituale ale monofizitismului în astfel de cazuri adoptă mijloace cu totul neduhovniceşti. Iar dacă hirotonisitorii sînt mînaţi, fără nici o lăcomie, de o dorinţă sui generis a facerii de

binc: să aprovizioneze cu arhierei o comunitate rătăcitoare, care s=a rupt de luteranism sau catolicism, dar nu s=a alipit Bisericii. Biserica are dreptul să considere o astfel de hirotonie ca o acţiune întreprinsă spre paguba misiunii ortodoxe şi să=i aplice unei astfel de hirotonii extrateritoriale toate rigorile canoanelor (apost. 14; ec. I, 16; Sard. 15 ş. c.).

Ce priveşte pe mai sus pomenitul episcop Guzic şi pe creatura lui Spiridion, nici unul nici altul nu pot fi recunoscuţi ca arhierei chiar dacă n=ar fi căsătoriţi. Guzic a primit hirotonia de la anglicani, a căror preoţie nu e recunoscută de Biserica noastră rusă. Iar recunoaşterea acestei hirotonii de către Kasanghian, armeanul unit, care s=a rupt de Roma, ea nu e obligatorie pentru nimeni. Trebuie însă să ne mire faptul că Spiridion om cu pregătire teologică, s=a lăsat hirotonit de un episcop vagabond, fără să ştie măcar ce hirotonie are, iar după aceea s=a declarat pe sine episcop ortodox.

In felul acesta nu au dreptate nici aceia care contestă orice importanţă succesiunii apostolice în eterodoxie, cum fac zeloşii fără măsură ai dogmei ortodoxe, dar mai mult greşesc aceia care îşi reprezintă succesiunea ca pe o valoare în sine, care se poate mînui şi fără Biserica ortodoxă ecumenică. Marele avantaj al comunităţilor eterodoxe care au păstrat succesiunea apostolică stă în aceea că Biserica le socoteşte încă «bisericeşti» (ἐκ τῆς ἐκκλησίας), «încă nu străine de Biserică», ea păstrează încă cu ele «oarecare canon al comuniunii», asemenea aceleia pe care o are cu cei căzuţi şi nesupuşi epitimiei. Totuşi, dacă această comuniune nedesăvîrşită şi incertă nu se desăvîrşeşte printr=o deplină unire cu Biserica într=o unică Euharistie, toate avantajele acestei comunităţi eterodoxe se pierd fără folos (Rom. 9, 4=5; 10, 4).

MITROPOLIT SERGHIE

(traducere din rusește de
Pr. D. STĂNILOAE)

UN SPITAL DE MĂNĂSTIRE LA PUTNA ÎN VEACUL AL XV-LEA

Intr=un număr al revistei «Mitropolia Moldovei», pe anul 1962, am publicat un mic articol în care arătam că Anastasie Crimca mitropolitul a fondat cel dintîi spital din Moldova [1]). Era vorba de un spital construit într=o comunitate politică, într=un oraş, ca Su=ceava, pe un loc dăruit de Gaşpar voievod la 1619, în afara zidu=rilor unei mănăstiri, dar totuşi sub auspiiciile bisericii.

Din rîndurile scrise acolo, cum şi de la prezenţa unor bărbieri şi vraci prin tîrgurile Iaşi şi Trotuş, s=a putut conchide că instituţii pentru asistenţa socială erau organizate în centrele mai aglomerate. Ne aflăm de altfel, la o epocă mai tîrzie, la începutul veacului al XVII=lea.

Dar întorcîndu=ne la veacurile anterioare se pune totuşi între=barea legitimă: Era posibil oare ca în acest interval de timp, pînă la spitalul din Suceava, să nu fi existat în Moldova aşezăminte spitaliceşti, în care să fi fost îngrijiţi bolnavii?

Aşa ceva e greu de închipuit dacă ne gîndim că aceste insti=tuţii de asistenţă socială funcţionau, potrivit legilor de organizare a statului feudal şi a bisericii mai ales, pe lîngă mănăstiri.

E adevărat că poporul romînesc era cunoscut de vecini ca în=zestrat cu o sănătate bună. Cronicarul polon Oricovius spune că «moldovenii nu sunt niciodată bolnavi» [2]). Dar aceasta nu înseamnă că nu se aflau şi bolnavi în mijlocul lor. O informaţie mai veche folosită de cronica lui Dlugosz ne relatează că la anul 1308 era bolnav chiar voievodul cel mare al moldovenilor, tocmai în timpul cît ţinea arestat pe Otto de Bavaria candidat la tronul Ungariei, înainte de a fi înscăunată Dinastia Angevinilor. El era tratat de nişte femei mai în vîrstă, care i=au spus stăpînului lor că boala este o pedeapsă a cerului datorită deţinerii nejustificate, în închisoare, a nefericitului pretendent [3]).

Tot în veacul al XIV=lea se mai pot urmări cazuri de bol=navi în Moldova înregistrate de documentele bisericii catolice din

---

1) Dr. V. Gonţa şi Al. Gonţa, *Mitropolitul Anastasie Crimca fondatorul celui dintîi spital din Moldova*, în rev. „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", Anul XXXVIII nr. 1-2, ianuarie-februarie 1962, Iaşi, p. 33-39.

2) M. Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iaşi, 1857, vol. I, p. 31.

3) I. Minea, *Informaţiile romîneşti ale cronicii lui Ian Dlugosz*, Iaşi, 1926, p. 12.

Siret, pentru că suferinzii au apelat, pentru vindecare, la preoţii şi obiectele de cult ale acestei biserici, pe care le socoteau făcătoare de minuni.

Sînt semnalaţi oameni de rînd, meseriaşi şi, pe lîngă aceştia, un diac rutean[4]), care, condamnat la moarte pentru hiclenie şi scăpînd de sabia călăului numai cu cinci răni în urma intervenţiei miraculoase, a fost la urmă graţiat de Ştefan voievod (1394-1399). Tradiţia vindecării de boală de către un făcător de minuni din Siret a fost spulberată mai tîrziu de către Bogdan Chiorul (1504-1517), care apelînd pentru îngrijirea ochiului său bolnav şi aici, dar fără rezultat, a dispus dărîmarea bisericii franciscane din temelie[5]).

După organizarea noastră de Stat, în care am împrumutat o serie de instituţii de la Bizanţ, secundată şi de una bisericească, aşezămintele de asistenţă socială au fost create sub supravegherea acesteia din urmă pe lîngă mănăstirile ortodoxe. Deşi documentele domneşti şi boiereşti de danie pentru mănăstiri tac atunci cînd este vorba de organizarea spitalelor, totuşi îngrijirea bolnavilor fiind una din obligaţiile fixate în disciplina monahală, spitalele erau subvenţionate desigur din aceleaşi venituri provenite din danii. Numai rareori avem cazuri de danii cu destinaţie – pentru mănăstiri şi pentru spitale – cum este cazul mănăstirii Zograf dăruită de Ştefan cel Mare la 10 mai 1466 cu 100 ducaţi ungureşti anual[6]), dar pentru care marele voievod a zidit un spital înzestrat, începînd cu 13 septembrie 1471, cu cîte 500 aspri în fiecare an[7]); ori ca spitalul de la Simidreni şi adăpostul de pelerini de la Curtea de Argeş dăruite de Vladislav voievod la 24 iulie 1524 cu tot caşul domnesc din judeţul Păduret[8]).

Tot din această cauză sîntem lipsiţi de informaţii şi în ce priveşte problema formării personalului medical mănăstiresc. Inexistenţa unor şcoli pentru pregătirea medicală a laicilor se explică prin aceea că îngrijirea sănătăţii unui bolnav înstărit cădea în seama familiei respective. Cînd e vorba de casele domnitoare ori cele boiereşti, pravilele interzic familiilor acestora intrarea vreunui membru al familiei în asemenea spitale, de pe o parte pentru ca cei avuţi să nu abuzeze de asistenţa şi întreţinerea gratuită, iar pe de altă parte ca să nu fie posibilă însuşirea averii celui internat de către cei rămaşi acasă. Sub acest ultim aspect pravila este categorică: «Acela ce-şi va trimite pe fiul său cel bolnav la spital va pierde puterea părintească ce are asupra fiilor săi. Tot aşa să facă şi fiul ce-şi va trimite pe tatăl său la spital»[9]).

Cazul trimiterii la 9 iunie 1436, de către croitorul Ioan din Roman, a fiului său la Braşov pentru a învăţa arta de a tunde

---

4) C. Auer, *Cei din urmă episcopi de Siret*, în „Revista Catolică“ 1914, p. 571-573.

5) Okolski, *Russia Florida*, Lemberg, 1646, p. 137; cf. C. Auer, *Episcopia de Baia*, în „Revista Catolică“, Buc. 1915, p. 126.

6) I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Buc., 1913, vol. I, p. 99-103.

7) *Ibidem*, vol. I, p. 162-3.

8) *Doc. priv. Istoria Romîniei*, B. *Ţara Romînească*, *veacul XVI*, vol. I, (1500-1525), p. 181-2.

9) S. G. Longinescu, *Legi vechi romîneşti şi izvoarele lor*, Buc., 1912, vol. I, p. 97.

ars rasoria rezumat de N. Iorga [10]), M. Costăchescu [11]), dr. P. Samarian [12]) şi de la care l-am luat şi noi [13]) cu înţelesul de a-l face medic, chirurg-bărbier, provine de la confuzia ce există în dicţionarul de instituţii feudale asupra termenului de *rasor* şi *tonsor* identificat cu *balneator* [14]). Dar termenii luaţi în limba latină, *ars rasoria* şi *barbi rasoria*, deşi folosesc acelaşi instrument, *rasorium*, [15]) manevrat de *rasor, tonsor, balneator* pentru îndeplinirea misiunii lor, au totuşi înţelesuri deosebite. *Ars rasoria* pentru care este trimis la Braşov fiul croitorului Ioan din Roman, deşi apare alături de *ars tonsoria* [16]), este totuşi arta de a tunde postavul şi nu arta de a învăţa medicina. La această concluzie se poate ajunge numai atunci cînd se constată că în textele medievale arta de a rade *ars rasoria* apare alături de *ars sartoria* – ori *sartor = croitor* [17]), aşa cum este cazul şi, în documentul moldovenesc citat mai sus. La fel nu se specifică în actele de danii nimic despre pregătirea călugărilor *bolniceri* pentru care ştiinţa medicinii se preda paralel cu literele şi astronomia în şcolile mănăstireşti, care erau organizate după acelaşi sistem ca învăţămîntul bizantin şi supraveghiat de episcopi. Intervenţia domnească era numai în ce priveşte daniile. Şcolile şi spitalele cu întreţinerea şi îngrijirea bolnavilor săraci cădea în seama călugărilor bolniceri. Deşi domnul era cel mai mare donator, totuşi el nu apela niciodată la medicii mănăstirilor. Incă din anul 1460 este semnalat la curtea lui Ştefan cel Mare un medic bărbier [18]) genovez, iar după rana căpătată la Chilia în 1462 el mai cheamă unul de la Buda [19]). La redeschiderea ei în 1475 s-a adresat Veneţienilor pentru a-i trimite un altul [20]).

Cunoscînd ce este suferinţa pe propriul său corp, marele voievod s-a gîndit şi la durerile celor săraci. Faptul că a dăruit mănăstirii Zograf 100 ducaţi şi spitalului său încă 500 aspri anual la 13 septembrie 1471, este cea mai puternică dovadă că el era aproape, nu numai moral ci şi material, de cei obidiţi şi părăsiţi de soartă.

---

10) *Hurmuzaki-Iorga*, XVI, p. 32.

11) M. Costăchescu, *Doc. Moldova înainte de Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1932, vol. II, p. 696.

12) Dr. P. Samarian, *Medicina şi Farmacia în trecutul romînesc*, Călăraşi, 1935.

13) Dr. V. Gonţa şi Al. Gonţa, *op. cit.*, p. 33.

14) A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Lipsca, 1901, p. 554.

15) Du Cange, *Glossarium. Mediae et infimae latinitatis*, Niort, 1886, p. 20.

16) A. Bartal, *op. cit.*, p. 50.

17) Zimmermann-Werner-Müller-Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte* der Deutschen in Siebenbürgen, Hermanstadt, 1937, vol. IV, p. 604-605; şi Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în sec. XVI*, Buc., 1954, p. 150.

18) N. Iorga, *Istoria Comerţului Romînesc*, Vălenii de Munte, 1925, vol. I, p. 125.

19) N. Iorga, *Medicii şi medicina în trecutul Ţărilor Romîne*, Buc., 1919, p. 15.

20) Dr. V. Gomoiu, *Din Istoria Medicinii şi a Învăţămîntului Medical în Romînia*, Buc., 1923, p. 40-42; P. Samarian, *op. cit.*, vol. I, p. 31, 60-67 241, 301-302; V. Manoliu şi T. Ghiţan, *Spicuiri medico-istorice din vremea lui Ştefan cel Mare*, extras din rev. „Păzirea Sănătăţii", lunile nov.-dec., 1961, p. 51-57.

Şi dacă a făcut această danie pentru un spital care avea să îngrijească de bolnavi tocmai la muntele Athos, numai dintr-o datorie umană de a veni în ajutorul aproapelui, era oare posibil să fi fost străin de suferinţele supuşilor săi bolnavi şi răniţi în desele războaie purtate alături de ei şi cu ajutorul lor, pentru apărarea ţării? Lăsînd la o parte întărirea mănăstirilor anterioare domniei lui cu noi venituri, el a trebuit să se gîndească la asemenea aşezăminte ori de cîte ori devenea ctitor al fundaţiilor sale, ca unul ce recunoaşte rolul bisericii în mijlocul societăţii omeneşti şi ca supus al unei ordine stabilite prin canoanele bisericeşti valabile pentru orice ortodox la acea oră. Aşa a fost şi cazul fondării mănăstirii de la Putna. Cronicile vremii au însemnat că viitoarea necropolă domnească a fost zidită în anii 1466 şi 1470 cînd a fost sfîrşită [21]). Ele nu menţionează însă construirea unor alte clădiri în incinta ei destinate unor altfel de instituţii, cum ar fi fost şcoala ori spitalul. Documentele privind privilegiile cu care a fost înzestrată îndată după sfinţire tac şi ele cînd e vorba de aşa ceva [22]). Şi totuşi se ştie că de la Mănăstirea Putna au ieşit multe lucrări de cultură şi artă din mîna călugărilor care au învăţat carte aici [23]), deşi nu vom găsi informaţii nici în actele anterioare şi nici posterioare arderii ei [24]), în miercurea mare din 15 martie 1484. Refăcută în întregime după această dată, ctitorul a dăruit-o în continuare cu multe venituri provenite din vama de la Jicov, de la Siret, mori, sate, vii, drobi de sare de la ocne, etc., dar niciodată nu se precizează în actele de danie, că din aceste subvenţii să fie repartizate o parte pentru şcoală sau spital. Pe un minei, însă, din secolul al XV-lea salvat de la năpraznicul foc care a mistuit mănăstirea din temelie se află o însemnare puţin cunoscută, datată din 8 martie 1536. In această zi Mănăstirea Putna a avut de suferit din nou, fiind cuprinsă de un foc tot aşa de mistuitor ca şi cel din 1484. Martorul ocular al cataclismului descrie amănunţit pe fila 187 a acestui minei tot ce a dispărut în flăcările groaznicului incendiu. Iată ce spune însemnarea în limba slavă: «In anul 1536 luna lui martie 8 zile, în zilele prea fericitului şi de Hristos iubitorul Io Petru voievod domnul ţării Moldovei şi pe timpul arhimandritului Siloan, cu grija lui Dumnezeu sau pentru păcatele noastre a ars mănăstirea de la Putna, mult rău au pricinuit şi au ars casele domneşti, amîndouă trapezele şi bucătăria (maşherniţa) şi spitalul (bolniţa) şi camara (maşhipia) şi împreună cu ea toate alimentele (făina?) care erau în ea şi n-a rămas nimic. Au mai rămas doar foarte puţine alimente (făină) pe care le-am scos din foc [25])». Insemnarea este deosebit de preţioasă.

---

21) I. Bogdan, *Cronicile slavo-romîne din sec. XV-XVI*, Buc., 1959, ed, P. P. Panaitescu, p. 50.

22) Al. I. Gonţa, *Domeniile feudale şi privilegiile mănăstirilor moldoveneşti în timpul domniei lui Ştefan cel Mare*, în rev. „Biserica Ortodoxă", Anul LXXV nr. 5, mai 1957, p. 438-455.

23) D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Buc., 1905, p. 69-81, 116-118; 153-159.

24) I. Bogdan, *Cronicile...* p. 51 „În anul 6992 (1484) martie 15, în miercurea mare la miezul nopţii, a ars toată mănăstirea Putna cu desăvîrşire".

25) E. I. Соколов descrie mineiul sub nr. 337 în Библиотека императорского обшества истории и древностеи росиских выпуск второи în стения в

Pe de o parte este descris evenimentul, în sine, care a distrus din nou mănăstirea iar pe de altă parte menţionat *spitalul* din incinta mănăstirii aşa cum fusese restaurat după dezastrul din 1484, ca fiind alături de trapeze, bucătărie şi cămară. De la focul din 1536, afară de acest minei, a mai fost salvat şi un manuscris de tratarea bolilor scris în limba latină, de pe care găsim o copie făcută la mănăstirea Putna în anul 1543 intitulat *Proemitatia quaedani ad Medicinam Spectantia,*[26]) Putna, 1543. Acest tratat de medicină în prima lui copie va fi fost folosit încă sub Ştefan cel Mare de învăţatul călugăr astronom, probabil şi medic al mănăstirii, cunoscut de altfel de istoriografia noastră, cu numele de Filip Popa[27]), care apare în cronica lui Dlugosz, după bătălia de la Baia, ca şef al oştirii moldovene intrate în secuime pentru represalii[28]). Faţă de o asemenea informaţie putem, în adevăr, să afirmăm că ne aflăm în faţa unei bolniţe de mănăstire în sec. XV.

Singura problemă care se mai pune acum după aceasta este aceea de a stabili dacă *bolniţa* de la Putna putea să fie *spital* mănăstiresc ori osuar al călugărilor decedaţi?

Problema existenţei unor spitale pe lîngă mănăstirile romîneşti încă de la fondarea lor nu a fost discutată pînă acum. Ea este considerată, în general, ca fiind o datorie morală a clerului de a îngriji nu numai de sufletele credincioşilor ci şi de trupurile atinse de boală. Şi era normal să se judece aşa. Bolniţa a fost în evul mediu spitalul oamenilor nevoiaşi[29]).

Dar în ultimul timp îşi face loc tot mai mult un nou curent de gîndire în rîndurile cercetătorilor de istoria medicinii, acela de a contesta prezenţa spitalelor pe lîngă mănăstiri şi rolul avut de medicina călugărească în mijlocul societăţii romîneşti, în ciuda faptului că *bolniţa* a fost şi la toate popoarele slave spital în tot timpul evului mediu. Iniţiatorul acestei gîndiri a fost Pompei Samarian[30]), iar în prezent a fost concretizat într=un articol publicat recent. Iată pe scurt conţinutul: «In timp ce în paleoslavă şi în limbile slave de azi bolniţa înseamnă spital, casă de bolnavi, infirmerie, în dicţionarele noastre, alături de acest sens mai apare şi «loc apărat unde se izolează, se îngrijesc vitele bolnave sau încăpere boltită într=o parte a paraclisului, unde sînt aşezate craniile morţilor după deshumare...[31]). Unele s=au clădit odată cu mănăstirea, altele ulterior... credem mai mult pentru depunerea călugărilor morţi înainte de a fi îngropaţi, lucru pentru care în jurul bolniţei se afla, în general, şi cimitirul mănăstirii»... Bolniţele în Ţara Romînească nu au fost şi nu

---

императорском обществе истории и Древностеи Росниских при Московском университете, книга первая. Moscova 1906, pag. 122, p. 22-36.

Mineiul este pe lunile noiembrie-decembrie scris în semiuncială din veacul XV, în folio. De la fila 187, pe care se află însemnarea, încolo lipseşte sfîrşitul. Manuscrisul a ajuns în proprietatea negustorului Afanasie Cociuev care l-a predat bibliotecii în anul 1846.

26) Arh. St. Buc., *Mns. 503*/1857 filele 37-38.

27) Acad. R. P. R., *Mns. 4620.*

28) I. Minea, *op. cit.*. p. 51.

29) Dr. V. Răşcanu, Dr. Gh. Gh. Năstase, Gh. Băileanu, *Istoricul spitalului orăşănesc clinic de adulţi din Iaşi*, Iaşi, 1956, vol. I, p. 17 şi urm.

30) Pompei Samarian, *Medicina şi Farmacia...* vol. I passim.

31) *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, Buc. 1955, p. 260.

au avut rolul celor din mănăstirile slave în sens de spital, decît mult mai tîrziu, date fiind condiţiile social politice specifice Principatelor dunărene. Cel mult biserica împărţea celor săraci o serie de danii, îndeplinind într=o oarecare măsură un rol de asistenţă socială, dar nu s=a putut ridica niciodată pînă la acordarea unui ajutor medical propriu=zis. Asistenţa spitalicească organizată apare odată cu înfiinţarea spitalului Colţea din Bucureşti... [32]).

Nu este cazul şi nici locul a face aici polemică. Ceea ce urmărim, este să vedem, doar, dacă poate fi acceptată părerea că spitalul de mănăstire nu s=a putut ridica niciodată pînă la acordarea unui ajutor medical propriu=zis în evul mediu? Şi dacă bolniţele de pe lîngă mănăstirile moldoveneşti şi bolniţa zidită de Ştefan cel Mare puteau să aibă altă funcţie decît aceea de spital, adică de paraclis pentru aşezarea călugărilor morţi înainte de îngropare ori a oaselor lor după deshumare?

Organizarea instituţiilor de asistenţă socială, aşezămintele de ocrotire sau caritate, casele de oaspeţi stăini (xenodochiile) azilurile pentru săraci (ptohotrofiile) ca şi spitalele (nosocomiile) etc., erau recomandate pentru cler prin canonul 5 al lui Ipolit încă din secolul al III=lea şi prin canonul 75 al Sinodului de la Niceia [33]) (325).

Vasile cel Mare le=a introdus ca obligatorii în disciplina monahală în secolul IV, el însuşi dînd exemplu prin înfiinţarea unui spital în Cezarea Capadociei [34]).

Prevederile canoanelor şi orînduiala lui Vasile cel Mare de a se zidi spitale pe lîngă mănăstiri şi în oraşe au fost considerate normative de drept şi trecute în legiuirile bizantine din Codul şi Novelele lui Iustinian [35]) ş. a... De administrarea bunurilor lor răspundeau episcopii, iar organizarea lor se făcea după rînduielile bisericeşti adoptate şi de stat. Ele au putut funcţiona şi ca instituţii autonome atunci cînd donaţiile de bunuri erau, expres, pe numele lor, fapt care le=a adus din partea legiuirilor de stat înzestrarea lor cu personalitatea juridică deosebită de a bisericii pe lîngă care funcţiona [36]).

Sistemul acesta de organizare al spitalelor pe lîngă mănăstiri, după canoanele şi legiuirile bizantine, a fost însuşit şi de slavii din Balcani. Hrisovul din 1348 al ţarului Duşan al Serbiei, dat pentru spitalul care funcţiona la Mănăstirea Sf. Arhangheli de la Prizren pe Bistriţa, ne precizează chiar că acesta avea 12 paturi, iar intrarea în el era liberă pentru orice bolnav dar nu infirm [37]).

In Ţările Romîne creştinismul pătrunzînd cu mult înainte de

---

32) V. Manoliu, *Cu privire la presupusa bolniţă de la Vodiţa*, extras „Din Istoria Medicinii Romîneşti şi universale", Bucureşti, 1962, p. 1/59-5/63.

33) L. Stan, *Instituţiile de asistenţă socială în biserica veche*, în „Ortodoxia", Anul IX (1957), nr. 1, p. 95-118; Nr. 2, p. 269-279 cf. H. Leclerq, *Hopitaux, Hospices, Hotelleries*, în „Dicţionar de Arheologie creştină", Paris, 1925, VI, 2, p. 2753.

34) L. Stan, *op. cit.*, nr. 2, p. 272, cf. L. Tomassin, *Vechea şi noua rînduială a bisericii*, Paris, 1864, vol. II, p. 292, 287 ed. franceză.

35) L. Stan, *op. cit.*, Nr. 2, p. 273.

36) L. Stan, *op. cit.*, Nr. 2, p. 275.

37) B. P. Haşdeu, *Arhiva Istorică a Romîniei* tom. III, p. 119 şi 125; P. Samarian, *op. cit.*, vol. I, p. 53-59.

venirea slavilor în Balcani, a adus cu el şi aşezămintele, care în mod normal funcţionau sub auspiciile bisericii. De altfel, chiar în organizarea noastră de stat, noi am împrumutat, direct de la Bizanţ, o serie de instituţii[38]), nu mai vorbim de cea bisericească de la care ne-au rămas o mulţime de denumiri greceşti[39]). Aşa că şi spitalele noastre aşezate pe lîngă mănăstiri sau biserici în evul mediu sînt de drept şi de fapt o continuare a spitalelor bizantine[40]). Chiar în documentele destinate fondaţiilor religioase cum sînt mănăstirile, spitalele, azilurile ş. a.... domnii Ţărilor Romîne exprimă ideea continuării tradiţiei bizantine. In contextul lor aceste acte cuprind ideea reglementării fundaţiilor potrivit dispoziţiunilor canonice bizantine cuprinse şi în pravilele noastre. Tot în ele se mai constată că obligaţia înfiinţării şi înzestrării fundaţiilor cum şi protecţia lor, în general, formează una din îndatoririle de continuitate şi de cîrmuire domnească[41]). Personalitatea juridică a fundaţiilor în sensul dreptului medieval din ţările romîne nu s-a creat prin actul puterii publice. Această veche tradiţie juridică, care se poate considera ca o prelungire şi o interpretare romînească a principiilor juridice bizantine a fost întreruptă mai tîrziu prin intrarea în vigoare a Codului civil în 1865, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza[42]) după care spitalele de mănăstire căzînd în desuetudine au putut deveni osuare mănăstireşti. De altfel întreaga doctrină juridică asupra modului de creare a fundaţiilor întemeiate pe o donaţiune *sub modo ad pias causas* avînd un scop determinat, biserică, spital, ospătărie, azil şi a.... este în principiu de acord că, crearea unei fundaţii potrivit libertăţilor *sub modo* erau date unei corporaţiuni existente, unei comuniuni politice sau eclesiastice pentru realizarea scopului[43]). Canoanele şi legislaţia bizantină nu opresc însă şi celălalt mod, de a se face donaţii exprese pentru spitale, azile ş. a.... existente pe lîngă mănăstiri. Pravila lui Vasile Lupu este clară sub acest aspect. *„De vor lăsa cuiva drept suflet ceva, nu va putea el singur cu voia să se ia, ce trebuiaşte ispravă dela giudeţ, alegînd acel lucru ce-au lăsat drept suflet. Iaste învăţătură să facă biserică sau bolniţă sau ospătărie ce să dzice casă de străini sau grobnic (azil) şi alte asemenea acestora, pentru ca atunce să ia singur cu voia sa şi nu trebuie nice un giudeţ şi încă poate să ia singur cîndu-i va alege stăpînul în zapis..."*[44]).

Nu este nevoie de nici un comentariu aici, deoarece ideea exprimată în paragraf arată clar că cine vrea să facă biserică, bolniţă sau ospătărie ş. a.... pe lîngă cea diniîi, nu are nevoie de aprobarea judecătorului, aşa după cum şi pentru fondarea bolniţei de către o mănăstire nu se cere aprobarea cuiva. Astfel, privită pro-

---

38) I. Nistor, *Temeiurile organizării noastre de Stat*, Buc., 1943, p. 29-33.

39) *Ibidem*, p. 34 şi urm. presviter, enorie, arhiereu, episcop, eparhie, mănăstire, egumen, monah, călugăr etc.

40) N. Iorga, *Les Hopitaux byzantins et les hopitaux roumains*, în „Revue historique du Sud-Est Européen, Anul IX, nr. 10-12/1932, p. 345-350.

41) Gh. Cronţ, *Dreptul de ctitorie în Ţările Romîne*, Buc., 1960, p. 15.

42) *Ibidem*, p. 100.

43) Gh. Băileanu, *Fondarea epitropiei Sf. Spiridon şi crearea persoanelor juridice în vechiul drept privat*, Iaşi, 1929, p. 14-15.

44) *Cartea Romînească de Învăţătură*, 1646, Buc., 1960, pricina 15, paragraf 216, p. 78 ; Gh. Gronţ, *op. cit.*, p. 106.

blema *bolniței=spital* de pe lîngă mănăstire, ca făcînd parte din dreptul privat ce decurge din însăși donația către o biserică și ca o obligație aparținînd disciplinei monahale în special, punerea în discuție a ei, dacă a fost instituție de asistență socială, este lipsită de obiect, în raport cu legile de organizare bisericească.

Afară de aceasta termenul de *bolniță* folosit în documentele romînești scrise slavonește este o derivație de la cuvîntul slav Боль, Боли, care traduce cuvîntul romînesc *suferința* corespondent grecesc ἄῤῥοστος, ἀστενής ὁ ἐν νοσω [45]). El are comun cu spitalele slavilor din Balcani doar originea lui bizantină, traducînd și la ei ca și la romîni cuvîntul grec νοσοκομεῖα-ας (ἡ) [46]).

Diecii din cancelariile țărilor romîne, deși scriau slavonește în veacurile XIV=XVI, au adoptat, pentru instituțiile de bază pe lîngă care fucționau spitalele, termenii grecești, biserică, mănăstire, episcopie, mitropolie, arhiereu, preot, presvitier, arhimandrit, egumen, exarh, călugăr, monah [47]) etc. Dar cînd a fost vorba de spital ei nu au mai procedat la fel să=l ia pe acela de νοσοκομεῖον, corespondentul cuvîntului *valetudinarium*, ci au folosit cuvîntul slav *bolniță* care înseamnă același lucru больница cf. ἄῤῥοστος [48]). Cu același înțeles îl găsim apoi și la toate celelalte popoare slave, ruși, cehi și poloni [49]).

Urmărind atent documentele emise de cancelariile țărilor romîne vom vedea că bolnița nu este altceva decît *spitalul* unde se îngrijesc bolnavii, suferinzii proveniți dintre călugări, oamenii săraci. In actul emis de Ștefan cel Mare la 13 septembrie 1471, prin care dăruiește bolniței făcută de el la Mănăstirea Zograf 500 aspri anual, se precizează că suma este destinată pentru cei *ce se găsesc suferinzi acolo* iar scopul daniei este *ca aceștia să se roage pentru sufletul părinților voievodului pentru sănătatea sa și a copiilor lui* etc.

Sub aspectul rolului bolniței textul slav este expres. Atît Ștefan cel Mare cît și diacul Isaia, care scrie actul, erau conștienți cînd precizau că banii sînt pentru cei vii, suferinzi din spital, care se și roagă lui Dumnezeu și nu pentru hrana fraților călugări morți ori pentru craniile și oasele lor după deshumare.

Tot așa de evidente sînt lucrurile și în actul de danie emis de Vladislav voievodul Țării Romînești la 24 iulie 1524 bolniței de la Simidreni cu hramul Sf. Dimitrie și adăpostului de pelerini de la Mănăstirea Arges prin care li se dă toată cășăria din județul Pădureț. Domnul orînduiește ca burdufele de brînză să fie împărțite pe din două între aceste două așezăminte și să fie pentru hrana bolnavilor *„ce trăiesc în acest sfînt loc“ „pentru hrana fraților de la bolniță și pelerinilor din adăpost“* [51]). Nu există îndoială asupra clarității textului, așa după cum nu se poate răstălmăci conținutul

---

45) Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeo-Slovenico Graeco-Latinum*, Viena 1862-65, p. 39.

46) A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1906, p. 1333 și 1115.

47) I. Nistor, *op. cit.*, p. 37-40.

48) Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 39.

49) Fr. Miklosich, Краткии Словарь, St. Peterburg-Moscova-Viena, 1885, p. 42-43.

50) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 162-163.

51) *Doc. priv. Ist. Rom., B Țara Romînească*, veac. XVI, vol. I, p. 181.

lui că brînza ar putea fi destinată călugărilor morţi ori sufletelor pelerinilor.

Revenind acum la bolniţa de la Mănăstirea Putna distrusă de incendiu la 8 martie 1536, aşezată lîngă camara de alimente, trapeză, bucătărie şi casele domneşti, toate acestea neputînd fi puse în rînd cu morga, negreşit ea era un spital de mănăstire şi nu un loc de astrucat oasele, atît timp cît era menţionată în rîndul aşezămintelor necesare comunităţii călugăreşti şi avea în copie un tratat de medicină pentru îngrijirea bolnavilor despre care ni s=a păstrat o menţiune pînă astăzi. Nu mai spunem că prezenţa manuscrisului în limba latină este o dovadă că în şcoala de la Putna se preda călugărilor şi medicina după cursurile de medicină ale apusului Europei. E foarte adevărat că ele nu puteau avea la început o mare capacitate. Din documente se vede că spitalul sîrbesc de la Prizren ca şi cel de la Vodiţa[52]) nu aveau decît 12 paturi. Ele erau suficiente însă pentru comunitatea călugărească şi satele din împrejurimi dacă ne gîndim că pentru internatele şcolare de 300 elevi în secolul XX infirmieriile nu au mai mult de 10=12 paturi. Cele de la oraşe, puse tot sub supravegherea bisericii, cum l=am văzut pe cel de la Suceava, vor fi avut o capacitate mai mare pînă la 30=40 paturi.

CONCLUZII

Trecînd în revistă acum informaţiile folosite în acest mic articol oricui îi este limpede că : I. Influienţa bizantină asupra organizării noastre de stat şi în cea bisericească a impus direct fondarea instituţiilor de asistenţă socială pe lîngă mănăstiri, chiar dacă uneori documentele de danie pentru acestea nu specifică expres venitu=rile separate ale bolniţelor.

II. Dovada cea mai concludentă pentru aşa ceva este însemnarea din 8 martie 1536, că la Mănătirea Putna funcţiona un spital fără să fi fost vreodată menţionat în privilegiile domneşti ale lui Ştefan cel Mare şi urmaşilor săi, spital la care mai tîrziu în 1543 a apărut o copie după un tratat de medicină scris în limba latină, salvat de la focul din 1536.

III. Bolniţele din veacurile XV-XVII sînt spitale şi în ţările romîne – aşa cum rezultă din documentul lui Ştefan cel Mare pentru Zograf şi din cel al lui Vladislav pentru Simidreni şi Argeş – ca şi în ţările slavilor.

IV. Concluziile eronate la care au ajuns unii cercetători de istoria medicinii – de profesie medici – că bolniţele noastre ar fi fost întotdeauna paraclise unde se depun călugării morţi înainte de îngropare ori craniile şi oasele acestora după deshumare provine de acolo că, pentru a se documenta în probleme de instituţii feudale bizantine şi romîneşti n=au apelat la canoane, legiuiri bizantine şi documentele vremii emise de cancelariile domneşti, după care se organizează biserica şi se administrează bunurile ei şi toate aşezămintele

---

52) *Ibidem, veacul XIII, XIV şi XV, B. Ţara Rom.*, (1247-1500), p. 27 şi V. Manoliu, *op. cit.*, p. 2-3/60-61.

ei, ci au folosit dicţionarele limbii romîne tipărite în veacul al XX-lea [53]). Ori toate acestea înregistrează instituţia deja moartă, căzută în desuetudine, sau mai bine zis numai numele ei de pe lîngă mănăstiri, cînd se ştie că odată cu introducerea articolului 30 şi 85 al capitolului III din Regulamentul Organic [54]) al Moldovei intrat în vigoare la 1 ianuarie 1832 toate spitalele trec sub supravegherea Statului [55]).

După reorganizarea statului romîn modern sub domnia lui Alexandru I. Cuza, odată cu reformele şi introducerea Codului civil, înlocuitorul legiuirilor bizantine în Principatele Dunărene, bolniţele de pe lîngă mănăstiri vor fi ajuns, în adevăr, paraclise unde se depun călugării morţi şi oasele lor după deshumare. Pînă la această dată însă ele au fost spitale sub supravegherea mănăstiriior.

Dr. V. GONŢA şi ALEXANDRU I. GONŢA

---

53) V. Manoliu, *op. cit.*, p. 5/63, nota 1.

54) Dr. V. Răşcanu, Dr. Gh. Gh. Năstase, Gh. Băileanu, *Istoricul spitalului orăşănesc clinic de adulţi din Iaşi*, Iaşi, vol. I, p. 128-157 ; 213-268.

55) *Ibidem*, p. 388 şi urmare.

REȘEDINȚA MITROPOLITULUI DOSOFTEI DE LA «SF. NICOLAE DOMNESC» DIN IAȘI

I.

Pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu, scaunul domnesc al Moldovei a fost mutat de la Suceava la Iași; nu s=a întîmplat însă, atunci, același lucru și cu scaunul mitropolitan.

Mitropoliții Moldovei n=au urmat pe domnitor la Iași din cauză că la Suceava era reședința lor de la întemeierea Bisericii moldovene și din cauză că aveau clădiri special zidite în jurul catedralei mitropolitane, ctitorită de Bogdan cel Orb și de Ștefăniță Vodă între 1514=1522, cum nu aveau la Iași; nu erau siguri, în sfîrșit, că Iașul va deveni într=adevăr, pentru mai multe secole, capitala «Bogdaniei» [1]).

Mitropoliții acum nu mai făceau parte din Divanul Țării ca pe vremea lui Ștefan cel Mare. Deci voievodul nu putea cere mitropolitului, să se mute neîntîrziat cu reședința la Iași. (Și mitropoliții Ungrovlahiei au rămas la Argeș încă un veac după mutarea scaunului domnesc la Tîrgoviște).

In anul 1568, mitropolitul Moldovei a fost chemat din Suceava la Iași ca împreună cu episcopii sufragani să călugărească pe Alexandru Lăpușneanu. La Suceava stătea Mitropolitul Gheorghe Movilă în anul 1588 cînd Petru Șchiopul, îl trimite pe cămărașul său, catolicul Bartolomeo Brutti, ca să=i ceară o scrisoare către papa. La 7 aprilie 1595, Mitropolitul Mitrofan care se afla la Suceava, poartă corespondență cu bistrițenii. Cînd Mihai Viteazul intră în Suceava la 16 mai 1600, mitropolitul fuge de la reședința sa din acel oraș în Polonia. Mitropolitul Anastasie Crimca stătea la Suceava unde în anul 1611 botează pe fiica lui Radu Șerban. Același mitropolit, între anii 1626=1629 zidește eccleziarhia, care există și azi, pentru tezaurul Mitropoliei din Suceava [2]).

La anumite sărbători, cînd mitropolitul mergea de la Suceava la Iași, slujea la biserica curții domnești zidită de Ștefan cel Mare și închinată Sfîntului Ierarh Nicolae. In această biserică slujea mi=

---

1) În timpul Movileștilor, știm că reședința domnească s-a mutat din nou la Suceava. Mai tîrziu, Gheorghe Ștefan înlocuind pe Vasile Lupu, stă mai mult la Roman sau la Cașin.

2) Vezi: *Istoria Bisericii Romîne*, de Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu, Pr. Prof. Ștefan Lupșa și Pr. Prof. Alexandru Filipașcu, vol. I, București, 1957, pp. 340-345.

tropolitul Moldovei în anul 1593, la 6 ianuarie, cînd a fost de faţă, la slujba bisericească şi peregrinul rus, Trifon Korobeinicov [3]).

Mitropoliţii din Suceava, veniţi la Iaşi, găzduiau în apropiere de Biserica Sfîntul Nicolae-Domnesc, la «Biserica Albă» [4]) închinată Sfîntului Ioan Botezătorul şi zidită, după tradiţie, tot de Ştefan cel Mare. Fiindcă stăteau aici cînd veneau la Iaşi, mai tîrziu (după 1678) Biserica Albă se numeşte şi «Mitropolia Veche».

Marele mitropolit Varlaam, pentru a-şi putea desfăşura mai bine rodnica sa activitate bisericească şi cărturărească, stătea mai mult la Iaşi [5]), deşi nu era pînă acum o reşedinţă corespunzătoare, zidită pentru mitropolit. Se poate crede că, Mitropolitul Varlaam a stat în unele chilii ale noului aşezămînt de la Treisfetitele. Feredeul din Iaşi a fost dăruit, cum se ştie, de Vasile Lupu acestei mănăstiri, se poate admite că «Ispisocul de la Vasile Vodă prin care întăreşte stăpînirea *mitropoliei* (s. n.) asupra feredeului» [6]) se datoreşte faptului că mitropolitul stătea mai mult la Iaşi.

In vara anului 1674, la 23 iunie, Mitropolitul Dosoftei vieţuia în chiliile Mănăstirii Cetăţuia de lîngă Iaşi unde lucra la textul Molitvelnicului care se tipăreşte în 1681.

Mitropoliţii Moldovei sînt întîlniţi, în cele din urmă, tot mai des la Iaşi, în apropierea scaunului domnesc care se stabilise definitiv aici. Dar «de la Lăpuşneanu, 1564 şi pînă la 1677, n-au avut reşedinţă stabilă, în Iaşi» [7-a]).

II.

Antonie Ruset [7-b]) stabileşte în 29 martie 1677 ca reşedinţa scaunului Mitropoliei Moldovei să fie, pe lîngă cea de la Suceava, şi la Iaşi, anume: la Biserica Sfîntului Nicolae Domnesc, în chilii special zidite.

In vara anului 1672, cînd a avut loc expediţia sultanului Mahomed al IV-lea împotriva Cameniţei, turcii în trecere s-au oprit şi la Iaşi unde au făcut o slujbă după rînduielile mahomedane la Biserica Sfîntul Nicolae Domnesc. «Atunce, zice cronicarul Ioan Neculce, a strigat şi hogea în clopotniţă la Sfetè Neculaiu, ş-au stătut

---

3) Cf. Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, pp. 35-36.

4) Din cauza aceasta, Trifon Korobeinicov, în memoriile sale, îl numeşte pe mitropolitul Moldovei: „Belinschii". (Vezi: O. Tafrali, *Curţile domneşti din Iaşi*, în revista: Arta şi Arheologia, fasc. 7-8, Iaşi 1931-1932, p. 81).

5) Reşedinţa propriu zisă a mitropoliei Moldovei era încă tot la Suceava. Pelerinul rus Vasile Iacovlev Gagara scrie la începutul anului 1637 că mitropolitul Varlaam a venit la Iaşi, din Suceava unde-şi are reşedinţa, pentru a sluji în timpul sărbătorilor de iarnă şi mai ales la Bobotează cînd se făcea slujba cu mare fast (Vezi Gh. Bezviconi, *op. cit.*, pp. 43-44).

6) Vezi: *Perilips despre scrisorile de moşii a Sf. Mitropolii a Moldovei duse de Mitropolitul Dosoftei în Ţara Leşească*, în Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a Catedralei Mitropolitane*, Bucureşti 1888. p. 22.

7 a) C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. XLIII.

7 b) Vezi: R. Rosetti, *Familia Rosetti, I. Coborîtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, Bucureşti, 1938.

Biserica pecetluită păn=la venirea cu domnia lui Antonie Vodă»[8]. Moldovenii, în urma acestui fapt, au închis biserica considerînd=o profanată de turci[9]). Fiind închisă şi părăsită starea generală a ei se înrăutăţeşte.

Venind la domnie în decembrie 1675 Antonie Ruset începe restaurarea acestei biserici în primăvara anului 1676[10]).

In martie 1677, voievodul Antonie Ruset împreună cu Mitropolitul Dosoftei, cu Ioan Episcopul Romanului, Serafim Episcopul Rădăuţului, Calistru Episcopul Huşului şi cu tot Sfatul Ţării arată că «Nefiind scaon de mitropolie aice în tîrgul nostru în Eşi, şi fiind această sfîntă Biserică din tîrgul din Eşi aproape de Curte, unde este hramul Arhierarhului şi de minuni făcătorului a lui Hristos, Nicolai, care este zidită şi făcută dintr=ntăi de prea bunul şi fericitul domn bătrîn Noi Ştefan Voevoda, şi fiind întru această vreme stricată de foc şi de ploi, de gios din urzirea ei pînă sus în vîrf, n=am vrut să o lăsăm să se răsipiască şi să se strice de tot. Ci am luat pre domnul Dumnezeu într=agiutor şi am pus multă cheltuială de o am tocmit de gios pînă sus, şi i=am tocmit clopotniţa, şi o am înfrumuseţat cu toate podoabele cum se cade desăvîrşit. *Şi i=am făcut zid şi chilii prin pregiur şi o am făcut şi aceasta scaon de mitropolie* (s. n.), să fie închinată scaunului celui vechi, Mitropoliei de Suceava, ca să hie amîndouă un scaon de mitropolie nedespărţite a toată Ţara Moldovei.

Şi le=am dat în mîna părintelui şi rugătorului nostru Dosoftei arhiepiscop şi mitropolit a toată Ţara. Să hie amîndouă nedespărţite în mîna Svinţiei Sale, pînă cînd va hi în cinstea aceasta mitropolit. Aşijdere şi după urma Svinţiei sale, pre cine Dumnezeu va alege să hie mitropoliţi, tot un mitropolit să hie la amîndouă mitropoliile (citeşte: reşedinţele) şi la toată eparhia lor, pînă cînd va sta Ţara Moldovei»[11]).

Refăcînd biserica[12]), Antonie Ruset a zidit, în jurul ei, diferite clădiri pentru reşedinţa Mitropolitului; o clădire din acestea cunoscută sub numele de «Casa Dosoftei» se păstrează pînă astăzi. Această primă reşedinţă din Iaşi clădită pentru mitropoliţii Moldo=

---

8) *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. II. Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959, p. 43.

9) C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III, partea I, Bucureşti 1944, p. 139 sq.

10) Neculai Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu, Tom. II, Iaşi 1845, p. 16.

11) C. Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 3-4.

12) În anul 1678, Antonie Ruset dăruia Mitropoliei ctitorite de el, o cristelniţă şi un chivot care aveau următoarele inscripţii: „Această creştealniţă datu-o-au Antonie Ruset Voevod, din mila lui Dumnezeu domn Ţării Moldovei, la sfînta Mitropolie unde este hramul Sf. Nicolae în Iaşi, pentru pomana sa. Leat ot sătvor svieta 7186, a ot H. 1678 msţa martie 24 dni".

„Acest chivot l-am făcut Io Roset Voevod [...] şi dau acest chivot Sfintei Mitropolii unde este hramul Sf. Nicolae Domnesc în Iaşi, în anul de la Adam 7186 (1678)". Vezi: N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, ed. II, Iaşi 1913, pp. 194-195).

Tot acestei Mitropolii, în acelaşi an, la 8 aprilie, Antonie Ruset i-a dăruit şi un frumos panaghiar (Vezi: Petre S. Năsturel, *Un panaghiar moldovenesc necunoscut din 1678*, în revista *Mitropolia Moldovei*, an. XXXVI (1960), Nr. 7-8, pp. 447-448).

vei era, desigur, gata în primăvara anului 1677, cînd a fost semnat documentul din care s=a redat o parte, mai sus. Ideea pe care o urmărim e cuprinsă în cuvintele: «şi i=am făcut zid şi chilii prin preşiur şi o am făcut şi aceasta scaon de mitropolie».

Aşezat în această reşedinţă, Mitropolitul Dosoftei îşi continuă activitatea sa cărturărească, înfiinţînd tipografie şi tipărind cărţile atît de necesare credincioşilor moldoveni setoşi de cuvîntul tipărit în graiul propriu.

Tipografia de la Trei Ierarhi îşi încetase activitatea imediat după ce mănăstirea a fost închinată grecilor din Athos, în 1646. In anul 1673, Mitropolitul Dosoftei proaspăt instalat nu avea unde=şi tipări la noi Psaltirea în versuri. Instalat la Sf. Nicolae Domnesc, acest mare mitropolit se îngrijeşte, în scurt timp, de înfiinţarea unei tipografii.

Mai întîi încearcă să folosească ceeace se mai păstra din tipografia de la Trei Ierarhi[13]); aduce apoi de la Uniev, pentru a turna literă, pe Vasile Stadinschi şi în luna mai 1679 apare *Dumnezeiasca Liturghie*, prima lucrare «tipărită la sfînta Mitropolie în Iaşi» adică la reşedinţa mitropolitană de la Biserică Sf. Nicolae Domnesc din Iaşi. Litera nu era frumoasă şi *Liturghierul* se tipărise cu multă greutate. Dar imediat ce Gheorghe Duca, în 1679, primise din partea turcilor misiunea de a mijloci pacea cu Rusia, Dosoftei folosind acest prilej, îşi îndreaptă nădejdea spre Moscova unde trimite două scrisori, una adresată Spătarului Nicolae Milescu şi alta fericitului Patriarh Ioachim. In ele se ruga să i se trimită un teasc de tipografie şi litera trebuitoare[14]).

Cererea fiindu=i împlinită, i s=a trimis la reşedinţa sa din Iaşi, o maşină tipografică de lemn, un teasc, un torel de aramă, patru puduri de literă pentru Evanghelie, patru puduri de literă mijlocie şi două puduri de liteă măruntă; cvadrate, spaţii, în total 10 puduri; unelte de aramă în cumpănă de 7 puduri etc.[15]). Mitropolitul Dosoftei s=a grăbit a scrie şi a tipări[16]) următoarele versuri de mulţumire şi de recunoştinţă:

«Lăudată s=aibă direptul pomană,
In ceri şi pre lume fără de prihană,
Că şi de la Moscova luceşte lucoare,
Intinzînd lungi raze i bun nume supt soare;
Ioachim svîntul, a svînta cetate,
Acea împărătească de creştinătate.
La dînsu pentru milă cine năzuieşte
Cu ovilit suflet bine=l dăruieşte.
Ce=am năzuit şi noi la svînta lui faţă,
Primitu=ne=au bine ruga cu dulceaţă.
Din patriarşie datu=ne=au tipare,
Sufletească treabă, şi bine ne pare».

---

13) N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. II, Bucureşti 1942, p. 116.

14) Al. Piru, *Literatura romînă veche*, Bucureşti, 1961, pp. 195-196.

15) Vezi lista completă publicată de Melhisedec Ştefănescu, în colecţia de documente: *Uricariul*, III, Iaşi, 1853, pp. 102-104.

16) În *Paremiile de preste an*, Iaşi, 1683.

De sub teascul tipografiei venit de la Moscova apar la Sf. Nicolai Domnesc din Iaşi una după alta cărţi în limba romînă ca: *Psaltire pe=nţeles a sîntului împărat prooroc David,* 1680; *Mo=litvenic de=nţeles,* 1681; *Molitvenicul cel mic şi sfînta Liturghie,* 1683; *Parimiile,* 1683; *Viaţa şi petrecerea svinţilor,* 1682=1686, în mai multe volume [17]).

In toate aceste cărţi se arată şi locul unde s=au tipărit: «tipă=ritu=s=au la Sf. Mitropolie în Iaşi», «tipăritu=s=au în casa sf. Mi=tropolii în Iaşi» etc.

Din cauza vitregiilor istorice din această epocă, reşedinţa mi=tropolitană de la Sfîntul Nicolae Domnesc a fost părăsită peste cîţiva ani.

Craiul Poloniei, Ioan Sobieski, în anul 1686, pornind campania împotriva turcilor cu gîndul de a smulge Moldova din mîinile lor, cînd ajunge la Iaşi, petrece două săptămîni, venind şi la mitropo=lie [18]) după ce asistase mai întîi la un Te=Deum în biserica romano=catolică. Dar Sobieski se întoarce repede în Polonia, izgonit de turci şi tătari.

Acum pleacă şi Mitropolitul Dosoftei din reşedinţa sa de la Sf. Nicolae Domnesc, luînd cu sine odoarele mitropoliei, documentele şi cinstitele moaşte ale Sf. Ioan cel Nou de la Suceava. Mitropolitul Dosoftei nu s=a mai înapoiat din Polonia.

Mitropolitul Sava al II=lea, urmaşul în scaun al lui Dosoftei, în primii ani de arhipăstorie a stat, probabil, tot la Sf. Nicolai Domnesc, dar pe la 1695 se stabilise deja la noua mitropolie, zidită de Anastasia Doamna, pe locul unde se află şi astăzi catedrala şi reşedinţa mitropolitană din Iaşi.

Aici, la fosta Biserică Albă (se numea albă din cauză că era construită din piatră şi era văruită în exterior) înainte de a fi stabilită reşedinţa mitropolitană la sf. Nicolae Domnesc, stăteau arhipăstorii Moldovei cînd veneau la Iaşi, după cum am amintit mai sus. Constantin Erbiceanu spunea că această biserică era soco=tită drept «metoch al Mitropoliei Sucevei» [19]). După ce Antonie Vodă Ruset stabilise reşedinţa mitropolitană la Sf. Nicolae Domnesc, Bise=rica Albă se numea uneori şi «Mitropolia Veche».

In apropierea Bisericii Albe se găsea locuinţa [20]) lui Dumitru Buhuş, tatăl doamnei Anastasia, soţia lui Duca Vodă.

Venit pentru a treia oară la domnie (în decembrie 1678) Gheorghe Duca reface «Biserica cea albă de lîngă feredeu». De bună seamă Doamna Anastasia, văzînd în apropierea casei părin=teşti, această biserică crăpată, din cauza unui cutremur, de sus pînă jos, a stăruit să se zidească o nouă biserică al căreea hram

---

17) I. Bianu-N. Hodoş, *Bibliografia Romînească Veche,* tom. I, Bucureşti 1903, pp. 214-263.

În 29 august 1683, Dosoftei cerea Patriarhului Moscovei să-i trimită la Mitropolia din Iaşi şi hîrtie pentru tipărituri (Vezi: Silviu Dragomir, *Rela-ţiile Bisericii romîneşti cu Rusia în veacul al XVII-lea,* în *Analele Acad. Rom.* seria II-a, tom. XXX, pp. 132-133).

18) Cf. Al. Lapedatu, *Jurnalul principelui Iacob Sobieski, fiul regelui Ioan asupra campaniei polone în Moldova la 1686,* în *An. Acad. Rom.* mem. secţ. ist. seria III, tom. XIII, (1932-1933), p. 279 sq.

19) *Istoria Mitropoliei Moldovei,* p. XLI.

20) *Ibidem,* p. XLV.

este Stratenia. La proscomidia Catedralei mitropolitane din Iaşi se vede şi astăzi pomelnicul săpat în piatră al familei Duca care devenise ctitor aici în 1682. In anul acela, înseamnă că Biserica Strateniei era aproape gata.

După expediţia din 1683, împotriva Vienei, nemaifiind Gh. Duca la domnie, lucrările au rămas neterminate. El a murit la Liow în 10 aprilie 1685, iar văduva Anastasia Doamna, după ce stătuse mai mulţi ani la Constantinopol, vine la Iaşi abea în 4 iulie 1693, cînd fiul său, Constantin Duca, ocupă scaunul domnesc din Moldova. Anastasia Doamna, odată înapoiată la Iaşi, continuă lucrările la Biserica Strateniei, răscumpără multe locuri din jur şi face posibilă stabilirea reşedinţei mitropolitane [21]), aici, la noua ctitorie a familiei domnitoare.

Dintr-un act de înzestrare a Mitropoliei care la 15 iunie 1695 era deja la Biserica Strateniei, se vede că Sf. Nicolae Domnesc încetase de a mai fi reşedinţă mitropolitană. In acest document, Anastasia Doamna spune că s-a hotărît mai înainte să facă «altă mitropolie Ţării, mai mare şi mai deschisă. Şi cu ajutorul milostivului Dumnezeu începînd a face şi a zidi din temelie acea sfîntă biserică, casă dumnezeiască, să hie mitropolie Ţării sub hramul Stratenia Domnului (...) o am şi obărşit şi o am împodobit şi o am înzestrat, după cum mi-au fost prilejul, din darul lui Dumnezeu» [22]).

In 5 octombrie 1695, cînd mitropolitul Sava cumpără nişte case din apropierea cimitirului Bisericii Albe se menţiona că acolo era acum«Mitropolie Nouă» [23]), deci sf. Nicolae Domnesc era «Mitropolie Veche», sau «metoch al Mitropoliei» [24]) cum se va numi mai tîrziu.

Din această veche reşedinţă mitropolitană de la Sf. Nicolae Domnesc din Iaşi se păstrează astăzi numai o parte, cunoscută sub numele de „Casa Dosoftei".

Această clădire este orientată cu faţa spre strada care se numea în vechime, sf. Vineri, iar mai apoi, Anastasie Panu. Ea are coloane svelte în faţă şi bolţi semicilindrice înăuntru. Nu ştim astăzi ce destinaţie avea această construcţie, deosebită în felul ei, în ansamblul reşedinţei mitropolitane din vremea lui Dosoftei.

Această clădire, nefiind potrivită pentru locuinţă, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se închiria de Biserica Sf. Nicolae Domnesc, sub numele de «două bolţi» pentru a se deschide aici du-

---

21) Multe din locurile răscumpărate aveau şi clădiri, beciuri. Construcţii noi în jurul Strateniei se fac apoi şi în anul 1736, pe vremea mitropolitului Antonie (Vezi o *Samă a cheltuielilor* din acest timp publicată de Gh. Ghibănescu, în *T. Codrescu*, an. III. nr. 2 (Iaşi) 1934, pp. 19-22).

22) Vezi *Hrisovul Anastasiei Doamna*, în C. Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 7-9. Mitropolitul Iosif Naniescu scria în 1888, că voievodul Antonie Ruset „a aşezat ca reşedinţa mitropolitului din Iaşi să fie la biserica Sf. Nicolae Domnesc, făcîndu-i şi încăperile trebuincioase pentru locuinţă, unde însă nu a stat decît pînă în anul 1695, cînd se stabileşte reşedinţa mitropolitului, aici în Iaşi, pe locul unde se află şi astăzi, lărgit prin cumpărături de locuri împrejur de către fericita Doamnă Anastasia soţia lui Duca Voievod". Vezi: *Restaurarea Monumentelor Istorice 1865-1890. Acte şi Rapoarte oficiale*, Bucureşti, 1890, p. 206.

23) C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 294.

24) Pe un clopot de la Sf. Nicolae Domnesc care se găseşte azi la Trei Ierarhi, scrie că s-a făcut pentru Sf. Nicolae Domnesc „ce au fost Mitropolie Veche, iar acum metoch".

şheni. Astfel, la 2 aprilie 1789, preotul Ioan de la această biserică, întocmind Sama veniturilor de la Sf. Nicolae Gospo din Iaşi, notează, între altele 50 lei bezmăn de la Ioan Braşoveanul şi 100 lei bezmăn de la Ioan Nacul, pentru cele două bolţi[25]). Şi tot aşa se menţionează şi mai departe, în anii următori[26]).

Pentru anul 1822 se primesc 800 lei «chiria dughenei de piatră din poarta Sf. Nicolae» şi «650 lei de la Gheorghe Vasiliu de la a doilea dugheană de piatră de lîngă poartă»[27]).

Uneori sînt numite dughenile sau bolţile de piatră «de lîngă poarta din faţă». Aici era clopotniţa, spre Ulişa Mare pe atunci, azi Ştefan cel Mare şi Poarta Vorniciei Palatului domnesc[28]).

Pe vremuri adevărata piaţă a Iaşului era pe toată Ulişa Sfînta Vineri. Aici aveau dugheni închiriate şi alte aşezăminte bisericeşti ca Sf. Sava Sf. Vineri, Sf. Spiridon, Galata, Frumoasa[29 a]).

In *Albumul de 12 vederi ale Iaşului,* desenate de I. Rey şi litografiat de P. Müller, în schiţa: *Ulişa Sfintei Vineri* se vede bine această clădire din fosta reşedinţă mitropolitană[29 b]) în care atunci erau dugheni. Schiţa e desenată din partea de apus. Clădirea are spre strada Sf. Vineri, pridvorul deschis cu coloane complet degajate; se vede totuşi singurul geam existent în partea de apus, sus, în formă dreptunghiulară cu gratii, cum este şi astăzi. Casa este acoperită cu ţiglă în formă semicilindrică, cum era, pe atunci, acoperit şi Feredeul.

In depărtare se văd turnurile Bisericii sf. Vineri care a fost dărîmată în anul 1879.

«Casa Dosoftei», în 1846 nu mai avea pe lîngă ea vechile ziduri care formau, în vechime, incinta Bisericii Sf. Nicolae Domnesc[30]).

Acum în jurul bisericii erau numai casele de locuit ale slujitorilor şi cele de «spicularizarea negustătorească»[31]).

In timpul secularizării «Casa Dosoftei» devine proprietatea Statului. Trec însă mai mulţi ani fără a i se da vreo întrebuinţare. Neputîndu-se locui întrînsa, nimeni n-o solicita. In *Monitorul ofi-*

---

25) Gh. Ghibănescu, *Biserica Sfîntului Nicolae Domnesc din Iaşi*, Iaşi, 1934, pp. 40-42.

26) Vezi: *Condica*, nr. 33/1813 de la *Arhivele Statului din Iaşi*, care cuprinde Veniturile Bisericii Sf. Nicolae Gospod din Iaşi, metochul Sf. Mitropolii, dintre anii 1813-1837.

27) *Ibidem*, f. 8, r.

28) Gh. Ghibănescu, *Catastihul Iaşilor din 1755*, în *Ioan Neculce*, an. I, (1921) p. 24.

29 a) N, A. Bogdan, *Cu prilejul pavării cîtorva uliţi din Iaşi, în 1833*, în *Ioan Neculce*, an. I (1921) p. 43.

29 b) Vederea aceasta a fost reprodusă de curînd în chip excelent de G. C. Nicolescu la sfîrşitul lucrării: *Viaţa lui Vasile Alecsandri*, Editura pentru Literatură, Bucureşti 1962, unde se numeşte: „Piaţa Sfînta Vineri din Iaşi...".

30) În anul 1846, arhiereul Mardarie Apamias comunica Departamentului averilor bisericeşti din Principatul Moldovei că locul „sterp" din jurul Bisericii sf. Nicolae Domnesc, nu se mai închiriază, ci se va îngrădi pentru trebuinţele Mitropoliei. (Vezi: *Dosarul A/19/1846*. Fond Mitropolia Moldovei de la *Arhivele Statului din Iaşi).*

31) Vezi: Raportul iconomului Ioan de la Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iaşi, din 25 aprilie 1855, în *Dos. B/37*, anul 1855, Fond Mitropolia Moldovei, la Arhivele Statului din Iaşi.

cial, din 3 martie 1873, nr. 49, p. 309, în: «Tabloul de bunurile statului rămase încă nevîndute după legea din anul 1868» se arată că, «în strada sf. Vineri sau Căldărari din Iaşi, bolţile nr. 5 şi 6 au rămas neînchiriate din lipsa concurenţilor».

Preotul Gavriil Ursu de la Biserica Sf. Nicolae Domnesc aflînd că se proiectează restaurarea radicală a acestei biserici, cumpără această clădire, nesolicitată, de la Ministerul Finanţelor în anul 1875. Peste cîţiva ani (1884) cînd s=a început restaurarea, el preface aceas= tă clădire în paraclis. Aduce aici sf. Masă şi catapeteazma altas= rului Sf. Ştefan din Biserica Sf. Nicolae Domnesc[32]), mai multe obiecte de cult împreună cu icoana sf. Mina, de unde se numeşte această construcţie şi «Paraclisul Sfîntului Mina». Unul dintre martorii con= temporani scria: «In paraclisul acela mic şi sărăcăcios de lîngă hală, înghemuit din toate părţile de prăvălii [...] e făcătorul acesta de minuni (sf. Mina)». Veneau în acest paraclis mulţi credincioşi la vecernia hramului, a doua zi la sfînta Liturghie, la vecernia Dumi= nicilor precum şi în alte zile din cursul anului.

Preotul Gavriil Ursu a încetat din viaţă în anul 1905. Icoana sf. Mina a fost mutată, după cît se ştie, mai întîi la Biserica Sfin= ţii Constantin şi Elena şi după aceea la Biserica Sfîntul Andrei unde se află astăzi, iar moştenitorii minori ai preotului Ursu au cedat clădirea în care tatăl lor făcuse paraclis, cetăţeanului Iacob Moscovici, care a şi cumpărat=o cu acte în anul 1911.

Incepînd din anul 1905, această mărturie a trecutului nostru, este folosită drept depozit de băuturi spirtoase, cîrciumă etc.

In anul 1935, la 12 februarie, s=a format un Comitet de ini= ţiativă care a adresat un memoriu către Mitropolia Moldovei, pro= testînd împotriva nepăsării arătate faţă de această clădire din vechea reşedinţă a Mitropolitului Dosoftei[34]).

Acest comitet îşi propunea să adune fonduri pentru răscumpă= rarea «Casei Dosoftei», căreia să=i dea apoi o destinaţie cuvenită.

Evenimentele care au urmat au oprit realizarea proiectului pe care=l avea acel comitet.

In zilele noastre, «Casa Dosoftei» este privită cu toată atenţia. Specialiştii fac studii de Istorie, Arheologie şi Arhitectură medievală asupra acestei clădiri seculare în vederea lucrărilor de restaurare.

Regimul Democrat Popular din Patria noastră dă astfel, ade= vărata preţuire acestei clădiri vechi din Iaşi, în care Mitropolitul cărturar Dosoftei a avut reşedinţa.

Protos. NESTOR VORNICESCU

---

32) Vezi: *Cîteva cuvinte asupra bisericilor Sf. Nicolae Domnesc şi Trei Ierarhi din Iaşi*, Bucureşti 1904, p. 16.

33) Rudolf Şuţu, *Iaşii de odinioară, de la 1893-1900*, partea I, Iaşi, 1933, pp. 290-291.

34) Memoriul acesta a fost şi publicat sub titlul: *Primul palat mitro= politan din Iaşi*, în revista: *Arta şi Arheologia*, fasc. 9-10, 1933-1934, Iaşi, 1935, pp. 91-92.

FIGURI DIN VIAȚA BISERICEASCĂ A MOLDOVEI

PREOTUL DIMITRIE DAN

In vechiul oraș Suceava, pe o uliță îngustă, întortochiată, – astăzi cu numele Dimitrie Dan – nu departe de biserica Sf. Dumitru, ctitoria lui Petru Rareș, într=o casă de lemn, scundă, care avea nr. 80, din care dincolo de apa Sucevei se vedea bine tîrgul Burdujeni, pădurea Adîncata și întinsul șes al Salciei, ciubotarul Nicolai Dan, se îndeletnicea cu meșteșugul cizmăriei; el făcea parte din vechea breaslă a cizmarilor, care avea ca simbol un steag cu chipul Sf. Spiridon și care era purtat de breslași la hramul lor «Intrarea în biserică» la biserica «Adormirea Maicii Domnului», una din cele mai vechi biserici din Suceava.

Viața și=o petrecea din zori pînă tîrziu noaptea între sculele sale, meșteșugărind pentru tîrgoveți și țărani ciobote, papuci cu scîrț și știbleturi [1]).

In această casă, în liniște, dar cu grija pentru pîinea de toate zilele, Nicolai, ciobotarul își împletea viața împreună cu soția sa Domnica, fiica preotului Bunceag, din Straja [2]); acolo vede lumina zilei la 8/20 octombrie 1856, fiul Dimitrie; copilul a avut ca nașă la botez pe Maria soția preotului Ion Maghior, din Bilca, iar botezul a fost oficiat de preotul Leon Popovici, paroh la biserica Sf. Nicolai din Suceava [3]).

Copilăria și=o petrece în sînul familiei; doar duminicile împreună cu alți băieți de seama lui, se ducea la «Cetate» sau «Poiană» ca să joace «meta» [4]).

Acest copil liniștit, primește în casă o creștere frumoasă ajungînd la vîrsta de 7 ani, este dat la școala «trivială», de sub supravegherea Consistoriului și episcopului diecezan [5]).

In anul școlar 1868/69 este înscris la gimnaziul din Suceava; în 1876 trece examenul de maturitate [6]).

Incă din gimnaziu nutrea gîndul și simțea chemarea să se facă preot, căci aflăm în cataloagele clasei a VII=a și a VIII=a înregistrată hotărîrea sa de a studia teologia [7]).

In toamna anului 1876 se înscrie la Facultatea de Teologie, pe

---

1) Un fel de cisme scurte.
2) Comunicat de prof. pensionar Emanoil Iliuț.
3) Arhivele Statului Suceava.
4) Un joc de minge.
5) Prof. Dr. Eusebie Popovici „*Din istoricul liceului Ștefan cel Mare*“.
6) Arhivele liceului „Ștefan cel Mare“ din Suceava.
7) *Idem*.

care o termină în 1880. In acelaşi an se căsătoreşte cu Emilia, fiica protopopului Ioan Homiuca, din Cozmeni şi este hirotonit în preot, iar în 1890 numit paroh. A fost rînduit să slujească la parohiile Mahala, Jujineţ, Lujeni, Straja şi în urmă la Roşa. In 1897 este distins cu brîu roşu ca exarh, în 1908 protoprezviter, iar în 1920 numit consilier consistorial.

A fost un preot distins, volnic, plin de demnitate, iubit şi respectat de credincioşii pe care-i păstorea.

Preotul D. Dan, s-a arătat neostenit cercetător al trecutului istoric şi al folclorului. Academia i-a recunoscut strădania sa, alegîndu-l în 1904, membru corespondent; la fel este numit membru corespondent al Comisiunii Centrale pentru întreţinerea monumentelor de artă şi istorie din Viena.

El a publicat următoarele lucrări:

1. Din Statistica Bisericească a Romîniei, 1885.
2. Cîntăreaţa, traducere după Hauf, 1889.
3. O pagină din istoria unirii oraşului Belţ cu biserica latină, 1894. Poporul rutean din Galiţia aparţinea de biserica ortodoxă, unirea cu biserica latină a fost impusă de regii poloni.
4. «Dare de seamă asupra celor mai vechi patru evanghelii armene, aflătoare în Moldova şi Bucovina», 1896. Cea mai veche evanghelie armeană în manuscris este în biserica armeană din Roman, scrisă în anul 714, era armeană, adică în 1265 şi s-a scris în mănăstirea Maşghevon; a doua se află în biserica armeană din Iaşi din anul 800 era armeană, adică în 1351, scrisă în Kaffa (Crimeea), a treia se află la parohia armeană din Botoşani, a patra este scrisă la Suceava în 1649 în ţara Bogdania (Moldova) şi se află la parohia armeană Sf. Cruce din Suceava.
5. Comuna Straja, 1907.
6. «Mîntuirea păcătoşilor», 1899. Un manuscris al mitropolitului Antim Ivireanu, care conţine cazanii.
7. Monofisitismul în biserica armeană. 1901.
8. Zidirea mănăstirii Sucevița. 1902.
9. Patronatul în biserica ortodoxă din Bucovina. 1902.
10. Cercetări asupra folclorului: obiceiuri, credinţe armene, la naştere, cununii şi înmormîntări. 1904.
11. Mănăstirea şi comuna Putna. 1905.
12. Infăşatul la Romînii din Bucovina. 1906.
13. Rolul literar şi cultural al Episcopiei Rădăuţilor. 1906.
14. Mănăstirea Sucevița. 1907.
15. «Fondatorul bisericii mănăstirii Sucevița». 1907. Una din cele mai însemnate mănăstiri este mănăstirea Sucevița. Autorul arată că relaţiunea cronicarului Miron Costin, după care Ieremia Movilă ar fi fondatorul mănăstirii Sucevița, nu ar fi exactă; bazat pe diferite urice ale lui Petru Şchiopul, arată că Gheorghe Movilă, episcopul Rădăuţilor, mai tîrziu mitropolitul Moldovei, este cel dintîi fondator iar Ieremia Movilă împreună fondator. Episcopul Gheorghe a zidit biserica «Invierii Domnului» de la mănăstirea Sucevița numai cu 3 despărţituri: pronaos, naos şi altar, iar polunoşnicul, tinda şi baldachinele (pridvoarele deschise) le-au zidit Ieremia Movilă, el a înfrumuseţat întreaga biserică, zugrăvind-o pe dinăuntru şi pe dinafară. Tabloul ctitoresc îl înfăţişează pe Ieremia Movilă cu toată familia

ca ctitor; primul fondator ca un smerit călugăr apare în tabloul din stînga uşii de intrare în naos.

16. «O inspecţie eclesiastică din 1677». 1908. După ce Ştefan cel Mare a zidit mănăstirea Putna în 1469, a înzestrat=o cu moşii şi privilegii. Intre altele i s=a acordat ca danii mai multe biserici, pocloane şi tot venitul preoţesc. Pentru a exercita dreptul său de jurisdicţiune soborul mănăstiresc delega în fiecare an pe un ieromonah să inspecteze acele biserici, pe preoţi, viaţa religioasă morală, să certe, ba chiar să globească pe călcătorii de lege şi să strîngă obişnuita dajdie, care se cuvenea episcopului şi mănăstirii.

17. «Un odor din mănăstirea Sucevita». 1909. Autorul descrie un aer (epitaf) lucrat artistic de doamna şi domniţele lui Ieremia Movilă.

18. «Biserica Sf. Gheorghe, Suceava». 1910.

19. Vartolomeu Măzăreanu. 1911.

20. «Protopopul Mihail Strilbiţchi» 1912. Schiţă biografică şi bibliografică. Mihail Strilbiţchi a fost tipograf, gravor şi legător de cărţi; el se trăgea din o veche familie poloneză de gravori, care era rusificată la venirea sa în ţară.

21. «Cronica Episcopiei Rădăuţilor». 1912.

22. «O evanghelie a lui Ştefan cel Mare la München». 1913. D. Dan, aflîndu=se la München, Bavaria, află în biblioteca Curţii şi Statului o evanghelie numită a lui Teofilact, scrisă la mănăstirea Neamţ; în 1637 se afla în Lavra=Pecerska din Kiev, cumpărată de Petru Movilă mitropolit al Kievului; printr=o necunoscută împrejurare ajunge la München.

23. «Natanail=Natan Dreteanu». 1914. O lucrare în care autorul arată că în mănăstirea Putna s=a aflat un preţios material=istoric între altele şi un pomelnic al mănăstirii Putna din 1768, alcătuit la îndemnul lui Vartolomeu Măzăreanu, de ieroschimonahul Natan=Natanail Dreteanu, mai tîrziu stareţ la Sihăstria. Aceste manuscrise putnene adnotate de autor oferă multe date istorice şi genealogice.

24. Cuvinte la înmormîntarea lui I. G. Sbiera. 1919.

25. Tudor Ştefanelli. 1920.

26. Izvorul şi cascada Suceava. 1920.

27. Stîna la Romîni. 1923.

28. Biserica cea veche din Roşa. 1923.

29. Insemnări vechi despre sf. Ioan cel Nou de la Suceava. 1924.

Autorul comunică că într=o carte de cazanii scrisă în 1819 pe hîrtie groasă se află între cele 19 cazanii şi «Cazania» la 2 zile a lui Iunie pentru mucenia sf. m. m. Ioan cel Nou de la Suceava.

Titlul este scris în chinovar. Cazaniile sînt legate şi scrise în Bucovina, căci pe un perete se află notiţa: «Către Pre cinstit Consistorul» şi este adnotată cu interesante note istorice.

30. Rolul preoţimii. 1925.

31. «Un felon din 1761 din Şerăuţi de Jos». 1925.

32. Biserica Doamnei Elena Rareş din Suceava. 1925.

33. Ctitoria hatmanului Luca Arbore. 1926.

34. Episcopia Rădăuţilor, mitropolia şi mănăstirile. 1926.

35. «Un vechi felon de la biserica sf. Dumitru Suceava». 1926 Acest felon, după tradiţie a slujit la început drept arşă (cioltar) pe calul de călărit a lui Ştefan cel Mare.

36. «Dosoftei, mitropolitul Moldovei, 1624=1696». 1927.
37. «Izvorul lui Ștefan cel mare».

La 25 mai 1927 se stinge viața preotului Dimitrie Dan. El s=a distins prin spiritul său ager, prin energie neînfrîntă și muncă neobosită și prodigioasă. A fost și va rămîne una din cele mai valoroase figuri preoțești de pe meleagurile moldovene.

Pentru lucrarea sa în slujba Bisericii, se cuvine să=i aducem un prinos de bine meritată recunoștință, evocînd viața și opera sa, care este o bogată pagină din cartea vieții preoților, care s=au avîntat cu zel și însuflețire spre sferile senine ale preocupărilor istorice și literare.

Preot MIHAI BOCA

COMEMORARI

UN VEAC DE LA MOARTEA LUI DÉLACROIX.

In acest an, – mai precis la 13 august 1963, – s=a comemorat un veac de la moartea pictorului francez Ferdinand=Victor Eugène Délacroix. La recomandarea Consiliului Mondial al Păcii, Comitetul Naţional pentru Apărarea Păcii din Republica Populară Romînă, a organizat o serie de manifestări dedicate vieţii şi operei marelui pictor francez.

Délacroix (1798=1863) este comparat de Baudelaire într=o poezie celebră cu «un far», pentru că numai el a găsit cuvîntul pe care «tinerimea îngrijorată de după războaiele napoleoniene îl aştepta fără să ştie cum să=l numească. Ceea ce Gros a întrevăzut fără a îndrăzni să exprime pînă la capăt, ceea ce Géricault a presimţit dar de abia a avut timpul să atace, acest poem de vibrant entuziasm a fost Délacroix.

In 1816, adică la vîrsta de 18 ani, Délacroix se hotăreşte să devină pictor şi intră în atelierul lui Guérin. Guérin fusese ucenicul lui David, şi se considera ca unul din cei mai inteligenţi pedagogi, în materie de pictură. In atelierul lui se formase Géricault mai înainte.

Dar n=a trecut mult timp pentru a=şi da seama, că «paleta Şcoalei oficiale», nu=l satisfăcea şi că «frumosul absolut», «frumuseţea antică», care, după spusele maeştrilor – era ultimul scop al artelor, nu era frumuseţea în toată plenitudinea ei. El ştia să aprecieze frumuseţea «prozei bărbăteşti şi viguroase» a lui David, dar pentru elevii săi şi pedanţii Şcoalei nu găsea decît sarcasme. In anii tinereţii şi ai învăţăturii citeşte poeţii cu lacrimi; viaţa lui Tasso şi captivitatea lui îl fac să verse lacrimi de mînie şi de indignare. El «se frămîntă pe scaun cînd îl citeşte, cu ochii ameninţători, cu dinţii strînşi de ură»; poeţilor le=a închinat cea mai pasionată preferinţă şi simpatie, aceasta numai pentru că a trăit cu el ceasurile cele mai sincere şi mai intime din viaţa sa morală. «Reculege=te în faţa picturii tale şi nu te gîndi decît la Dante» scria el în jurnalul său la începutul vieţii sale de artist, iar mai tîrziu: «Gîndeşte la marele Michel=Angelo, hrăneşte=te cu marile şi severele sale frumuseţi». Délacroix se îndreaptă, mai întîi, către marii zbuciumaţi, către Dante şi Byron, iar, mai apoi, către Shakespeare. Cît despre Faust al lui Goethe, nimeni nu l=a înţeles mai profund, nu l=a simţit şi comentat ca Délacroix în seria desenelor sale litografiate. Eroii pe care şi=i alege nu sînt cei care triumfă, ci, în general, cei învinşi, cei care în

conflictul cu natura sau cu împrejurările vieţii au fost zdrobiţi, au căzut şi s=au resemnat.

Cînd în Salonul din 1822 a apărut *„Barca lui Dante"* (Dante şi Virgil intrînd în infern), creaţie artistică de mare anvergură, a fost pentru toţi o surpriză, un amestec de admiraţie la unii, de spaimă şi de groază la cei mai mulţi. Unde a găsit secretul acestei poezii şi această limbă cu totul nouă? El nu l=a găsit la Guérin, ci la marii săi consilieri, în Michel Angelo şi Rubens. *Plégias* este mi=chelangelesc ; *Femeia întoarsă spre barcă* este inspirată în mod vi=zibil din «O noapte». Cît despre afurisitul pictat la celălalt capăt şi o parte a trupurilor goale ale oamenilor din iad ce plutesc în ju=rul bărcii lui Dante, el s=a inspirat din *Nereidele* lui Rubens, din *„Debarcarea Mariei de Medicis la Marsilia"*. Deşi n=avea decît 23 de ani şi se găsea în faza tatonărilor, totuşi, această operă, aşa după cum scria şi Thiers, pe atunci critic plastic la «Constituţionalul», anunţa Franţei un mare colorist.

Masacrul din Chios (Le Massacre de Scio) a apărut la Salo=nul din 1824. Atenţiunea publică din acea vreme era îndreptată cu o arzătoare simpatie către Grecia. Tocmai atunci, în 1821, asistăm la războiul dintre Turci şi această mică ţară. Neputinţa de a îndura la nesfîrşit înjosirea, a ridicat întregul popor împotriva tiranului turc care, de=a lungul veacurilor, a dat lovituri crude demnităţii umane.

In acest tablou care poartă pecetea inspiraţiei tumultuoase, el a făcut să vibreze culoarea în toată plenitudinea ei triumfală şi, în acelaşi timp, a exprimat cu o forţă dramatică disperarea învinşilor ; o scenă de carnaj şi de doliu în splendoarea aurită a unuia din cele mai splendide peisaje orientale. Simţămîntul pierderii libertăţii devine cea mai insuportabilă cazną. Délacroix are intuiţia sentimen=tului de apăsare trăit de popor. Protestul este aici convingător. Ima=ginea obiectivă a operei este răscolitoare, un îndemn la dezrobirea omenirei, la abolirea teroarei. Cu apariţia acestei pînze, ruptura dintre clasici şi Délacroix a fost definitivă.

Délacroix este, în primul rînd, aşa cum afirmă şi academicianul Gheorghe Oprescu, «un realist, în tot ce face, de la natură şi om. Nu admite însă o redare integrală, calmă, care ar duce la o operă rece şi indiferentă. El consideră că artistul, pornind de la realitatea vizibilă, trebuie să facă deosebire între ce este esenţial şi provoacă «efect», termen asupra căruia insistă – adesea – şi ceea ce poate, şi chiar trebuie, să fie neglijat. In această alegere artistul e condus de pasiune, de interesul activ, fierbinte, pentru subiect». El trebuia să asculte de demonul interior, trebuia să picteze pentru liniştea febrei ce=l ardea pînă=i tremura mîna, să rămînă pînă la sfîrşit, interpre=tul sufletului contemporan, al sufletului mai mult decît al vieţii. Totul e supus unei analize neînfricate ; aşa era şi Rubens, aşa erau marii veneţieni. Cu ei mai mult decît cu oricine altul constatăm afinităţi, atunci cînd trecem în revistă operele lui Délacroix.

El cunoştea temeinic mijloacele cu care lucra. Repertoriul mag=nific în forme şi în culori îl cerceta în orele de inspiraţie. Nimeni n=a reunit într=o aşa măsură căldura entuziasmului şi vigoarea me=todică a lucrului. «Marile genii au improvizat rar» – scria el puţin timp înainte de a muri, într=un articol asupra lui Charlet. Sub pensula ca şi şi sub creionul său, se aprinde o flacără de viaţă. El

mai mult evocă imaginea decît o fixează. Trăsătura cînd subţire, cînd largă, cînd plină, cînd întreruptă, cînd reluată, redublată, îţi arată în mod confuz, ceea ce în mintea şi imaginaţia artistului constituie scena întreagă din care nu poate exprima decît una din elementele sale. Din viaţa lui solitară ţîşneşte o operă imensă, plină de avînt, populată de personajii care se luptă unele cu altele, care=şi izbesc tumultuos voinţele, în cel mai strălucit colorit, unic în secolul al XIX=lea şi considerat de cei mai mulţi demn de a sta alături de cel al marilor pictori ai omenirei. Pictura sa, dacă se poate spune, este plină de poezie; el gîndea în culori. Armonia în pictură, ca şi în muzică, nu consistă numai în alcătuirea acordurilor, ci în succe=siunea lor logică, în înlănţuirea lor ca şi în reflexele lor. Se poate urmări în opera sa toată seria tatonărilor, a tentativelor, a studiilor şi a cuceririlor.

Vom încerca să trecem în revistă cele mai importante şi mai caracteristice tablouri ale sale. Poeţii – noi am semnalat deja faptul acesta – i=au inspirat o mare parte din opera sa. După Dante vine la Goethe: *Doctorul Faust* (1827), *Goetz von Berlinchingen, Moartea lui Valentin* etc. In Salonul din 1827, după cum am arătat mai înainte, a trimis tabloul cunoscut sub numele: *„Rugul lui Sar=danapal“*. In acelaşi timp cu Sardanapal, artistul a mai trimis la acest Salon, *Cai de fermă englezi, Tînăr turc mîngîindu=şi calul, Lupta ghiaurului şi paşa, Milton îngrijit de ficele sale, Docto=rul Faust în cabinetulul său văzînd cum apare Mefistofel, Dogele Marino Faliera decapitat,* în fine, *Hristos în grădina măslinilor.*

Ca să=şi poată face o idee de întreaga mişcare în pictura en=gleză a trebuit să facă o călătorie în Anglia. Pictorii englezi şi mai ales acuareliştii Vorlej şi cei doi Fielding, apoi Bonigton, *Wilkie, Ettie,* marele peisagist Constable, în sfîrşit Gain Iborugh, Turner şi Lawrence, au avut asupra lui o mare înrîurire. Ajungem în anul 1830, la revoluţia din iulie. Délacroix n=are decît 32 de ani. E un tînăr, care simpatizează cu mişcarea populară. Jurnalul său ne do=vedeşte că este un partizan sincer şi hotărît al libertăţii şi egalităţii tuturor în faţa legilor. El mărturiseşte simpatie şi respect pentru omul simplu din popor, pentru ţăran pe care=l întîlneşte în comunele unde=şi petrece vacanţa, pentru lucătorii pe care=i vede la Paris. Este uimit de lipsa de sinceritate a oamenilor din clasa lui, ori de cîte ori are afaceri cu ei şi, în acelaşi timp, de reacţiunile atente ale unui lucrător cu bun simţ. Artist autentic nu se poate izola, decît, uneori, aparent, dar dincolo de temperamentul său singular, se ascunde întotdeauna un suflet receptiv ca un seismograf, în stare să înregistreze orice infimă vibraţie.

Ca un omagiu adus Revoluţiei din iulie (unii biografi au susţi=ţinut că el a luat parte la luptele de baricade), execută un tablou de mari dimensiuni, plin de vigoare şi de autenticitate: *„Libertatea conducînd poporul“*. In acest tablou rămîne legat de problematica vremii, se străduieşte să cuprindă cele mai variate aspecte ale mul=ţimilor revoltate; aici artistul a spus uimitoare adevăruri despre su=fletul omenesc, mistuit de monstruoasele contradicţii ale capitalismu=lui. Sînt atitudini sufleteşti subtile, ceea ce arată încăodată arta de caracterizare psihologică a lui Délacroix. Protestul împotriva orîndu=

ielilor sociale de atunci este pregnant şi convingător. Presiunea faptelor obiective l-a estompat aici pe poetul liric al culorilor.

El a excelat în a picta mulţimile neastîmpărate şi pasionate. Aceasta se vede în *Boissy d'Anglas,* în *Baricada* (la Barricade) şi în *Asasinarea episcopului din Liége;* subiectul l-a împrumutat din Quentin Durvard de Walter Scott.

Pînzele lui Délacroix reprezintă o arhitectonică foarte diversă; plecînd de la tema de un fantastic straniu, cum este şi tema asasinării episcopului din Liège, zămisleşte făpturi excentrice, care nu pot avea un corespondent direct cu realitatea – şi cu toate acestea – victorie a realismului! – ele se mişcă perfect ca oameni şi destăinue lucruri esenţiale, încă nerelevate, despre fizionomia straturilor sociale şi despre profunzimea sufletului uman. Tabloul este unul din cele mai bune. El este aici în întregime cu nervii săi, cu intuiţile sale geniale şi cu ştiinţa sa.

Către Byron şi Shakespeare se îndreaptă mai adesea şi cu o predilecţie specială. *Don Juan* (1824), *Moartea lui Hassan* (1827), *Prizonierul din Chillon* (1834), *Hamlet şi Horaţiu* (1835), *Hamlet ezitînd să ucidă pe rege, Despărţirea lui Romeo de Julieta* (1835), *Dezdemona la picioarele tatălui ei* (1847). Niciodată n-a fost imaginată o interpretare mai vibrantă, niciodată o încarnaţie n-a fost realizată ca aceste fiinţe de pasiune şi vis. Critica este din ce în ce mai derutată şi scandalizată «de aceste picturi de un aspect desgustător» de «acest fanatism al urîtului», de «această manieră vagă şi ciudată», «de această execuţie barbară» şi, pentru a spune totul într-un cuvînt, «de aceste compoziţii ieşite din capul unui bolnav în delir». Ingres cînd trecea pe lîngă tablourile lui Délacroix ridica pulpana redingotei şi-şi acoperea ochii, să nu le vadă. In preajma anului 1830, curiozitatea de a descoperi noul, poate «obligaţia de a se deplasa pentru a inventa», poate nevoia de a-şi lărgi registrul de idei, îl determină să facă o călătorie în Maroc, însoţind pe contele de Moruy. Călătoria n-a însemnat de loc o simplă escapadă turistică; el a poposit acolo îndelung, a descifrat cu luare aminte sensul imaginilor oferite de realitate. In Maroc e uimit de natura şi de oamenii de acolo. Ceea ce-i apare mai izbitor în Africa, pe lîngă natura subtropicală cu vegetaţia luxuriantă şi splendidă, este acea umanitate primitivă, simplă, sinceră, nobilă, spontană, aşa cum credea el că a trebuit să fie cea grecească în timpurile homerice. In Africa, el îşi îmbogăţi paleta într-un mod fericit. Se întoarce cu un material deosebit de preţios; caiete de schiţe, studii, însemnări. Apoi cu un repertoriu surprinzător de bogat în teme de inspiraţie, la care va recurge nu numai în această vreme şi-n anii imediat următori, dar toată viaţa sa. Şederea în Maroc va avea cea mai mare înrîurire asupra modului de a picta şi-n genere asupra concepţiilor estetice ale lui Délacroix. Incepînd cu anul 1832 amintirile din Orient se înmulţesc în opera sa: *Costume în Maroc, Fantasia arabă, Intîlnire cu cavalerii mauri, Femei din Alger, Arabii din Oran, Convulsionarii din Tanger, Haltă a soldaţilor marocani, Rugăciunea, Sultanul Mulej-abd-el Rahman ieşind din palat, Odaliscă culcată, Corp de gardă marocan, Muzicieni evrei, Bufoni arabi, Piraţi africani, Femei turce în bae, Lupta arabilor cu leii* etc. etc.

Cînd se odihnea, mai ales la ţară – picta flori – era pentru el un mic amuzament de vacanţă, dar de aici au ieşit cîteva capodopere. Se pare – într=o ordine diferită –, el încerca impresiuni analoage în faţa cuştilor fiarelor sălbatice din Grădina Plantelor, unde a făcut alături de marele animalier Barye, lungi şi anevoioase şedinţe de lucru *Leu devorînd un iepure, Studii de tigri, Leu într=o grotă, Leu culcat, Leu devorînd o capră, Leu atacînd un călăreţ arab, Vînătoare de lei, Pantere, Tigri gata să se lanseze* etc., etc., tablouri, schiţe, acuarele, desene cu peniţa, litografii. Cînd mergea la mare (Dieppe, Etrétat), se ascundea de mulţime, el nu voia să vadă decît un singur lucru, în orice oră din zi şi noapte, marea, totdeauna marea. După o săptămînă de studii şi de contemplaţie solitară a executat, în 1840, *Barca lui Don Juan*, «unul din cele mai frumoase şi mai dramatice peisajii de mare», cum zicea Courbet, care s=au pictat vreodată. In 1853, după cîteva zile petrecute la Etrétat, a pictat tabloul *„Hristos adormit în timpul furtunii"*. Principalele tablouri religioase ale lui Délacroix, sînt: *Sfîntul Sebastian ajutat de sfintele femei, Educaţia Fecioarei, Magdalena, Hristos în mormînt, Bunul Samarinean, Sfîntul Ştefan, Pelerinii din Emaus, Hristos la stîlpul infamiei, Hristos în pretoriu, Iisus pe lacul Ghenizaret, Tobi şi îngerul, Moartea Sf. Ioan Botezătorul* etc., etc. *„La Pieta"* pe care a pictat=o în 1841 în biserica Saint=Denis=du=Saint=Sacrément=au=Marias, este, poate, una din cele mai mari capodopere ale sale.

După ce a expus tabloul *„Femeile din Alger"* Statul francez îi comandă cîteva tablouri, care trebuiau să reprezinte bătălii din istoria Franţei. Principalele sale tablouri eroice sînt: *Bătălia de la Poitiers, Boissy d'Anglas, Crommell la Windsor, Carol Quintul în mănăstirea Saint Just, Bătălia de la Nancy, Bătălia de la Taillebourg, Medeea Cleopatra, Justiţia lui Traian, Luarea Constantinopolului, Ultimile momente ale lui Marc Aureliu, Ovidiu la Sciţi, Demostene pe malul mării, Odette şi Carol al V=lea, Regele Ioan de Poitiers* etc. Acţiunile violente l=au atras în mod definitiv. Evocînd aceste spectacole îndepărtate, el nu făcea operă de arheolog sau de erudit, el punea culori în scenele de istorie, întocmai ca un compozitor de muzică într=un poem de operă.

In sfîrşit, ajungem la acea parte din opera maestrului care=i ocupă primul loc în inimă şi pe care publicul o cunoştea mai puţin: picturile decorative. In 1833 fu însărcinat cu decorarea aşa numitului Salon al Regelui din palatul Camerei de deputaţi; opera n=a fost terminată decît în 1838. Comenzile, urmară apoi, la intervale regulate. Tot el a fost însărcinat cu decorarea bibliotecii din acel palat, aproape tot în acest timp i=a fost încredinţată şi decorarea cupolei bibliotecii Palatului Luxenbourg (1838=1847). Délaccroix a mai decorat în 1849, galeria lui Apollo din palatul Louvru, la 1854 Salonul păcii din Primăria oraşului Paris, în 1849 acceptă să decoreze una din capelele bisericii St. Sulpice, numită Chapelle des St. Anges care n=a fost gata decît puţin timp înaintea morţii maestrului. In capela sfinţilor îngeri sînt trei compoziţii: sus, sf. Mihail învingînd balaurul, la dreapta, Eliodor izgonit din templu, la stînga lupta lui Iacob cu îngerul. Cu cît înaintează în vîrstă, pictorul este atras de anumite

subiecte din viaţa Mîntuitorului, în special cele dramatice: *Inmormîntarea lui Hristos; Coborîrea de pe cruce* etc.

Se apropie de capătul vieţii. Moartea l-a surprins în ziua de 13 august 1863, nelăsîndu-l să-şi realizeze marile proiecte «pe care le avea în cap şi care i-ar fi umplut o viaţă de muncă». Ori din ce punct de vedere am privi arta secolului al XIX-lea, Délacroix ne apare impunător. El şi-a lăsat cu maximă pregnanţă sigiliul în arta şi spiritualitatea franceză. A rămas pînă la urmă neînţeles de lume. Cu cît triumful i-a venit mai tîrziu cu atît el este mai durabil. El se aşează de la sine în rîndurile celor mai mari decoratori şi al geniilor celor mai lirice ale picturii. Este iniţiatorul artei moderne. Venit prea tîrziu, într-o lume prea bătrînă, copilul unui secol şi al unei civilizaţii prea complicate, el a urmărit cu pasiune şi interes viaţa şi a scris c-o mînă înspăimîntată ceea ce maeştrii epocilor clasice realizează în deplină sănătate şi bucurie. Ca şi Rubens şi Veronese, Rembrandt şi Michel-Angelo, Délacroix este nu geniu al omenirii.

Preot VASILE C. ANGHELEA

ÎNSEMNĂRI

Din relaţiile călugărilor de la Mănăstirea Neamţ cu Biserica şi societatea rusă pe la jumătatea secolului al XIX-lea

În cele ce urmează, încercăm să prezentăm cîteva amănunte scoase din arhiva pe anii 1850-1860 a Mănăstirii Neamţ, cu privire la legăturile pe care călugării din acest mare aşezămînt le-au avut cu viaţa şi cultura bisericească rusă şi cu diferite personalităţi din Biserica şi societatea rusă.

Solemnităţi la catedrala Mitropoliei din Iaşi.

Cu ocazia zilei onomastice a conducătorilor Rusiei, slujbele religioase se săvîrşeau şi în limba rusă. Pentru partea ceremonialului săvîrşit în limba rusă, se căutau persoane care cunoşteau foarte bine această limbă. Este măgulitor să constatăm, că astfel de persoane se găseau şi în soborul Mănăstirilor Neamţul şi Secul.

La 20 noiembrie 1851, mitropolitul Sofronie al Moldovei, cere stareţului Mănăstirii Neamţ ca să trimită „părinţi cîntăreţi ruşi, între carii să fie şi cuvioşia sa duhovnicul *Nathanail fiind de trebuinţă pentru ştiinţa ce are întru aceasta.* Să vor trimite precum şi în alţi ani să obişnuia“ [1]).

Stareţul Neonil a executat poftirea ce i s-a făcut pentru care a primit mulţumiri din partea mitropolitului Sofronie întrucît călugării nemţeni şi-au împlinit „chemarea datoriei lor aice în capitală“.

Printre cei trimişi au fost şi duhovnicii Nathanail (viitor stareţ) şi Antim, pentru care mitropolitul intervine să fie rînduiţi la Schitul Războieni „spre a face anomasie în locul protoiereilor care lipsesc“ [2]).

În anii 1853 şi 1854 „potrivit cu pilda urmată şi în anii trecuţi“ au fost trimişi slujitori cunoscători ai limbii ruse [3]). In 1853 a fost un preot, un diacon şi şase cîntăreţi iar în 1854 un preot şi un diacon.

Sfîntul Mir de la Kiev.

Ieroshimonahul Chiriac în „*Predoslovie la călătoria ce am făcut-o în Rossia şi aiurea — 1850 — iulie 25*“ vorbeşte de un obicei înrădăcinat în Moldova de a se aduce Sf. Mir de la Kiev de către părinţi din soborul Mănăstirii Neamţ. „Stareţul Mardarie şi cu nepotul său părintele Teodosie au fost în Rusia pentru Sfîntul Mir... şi de atunci s-au obicinuit a trimite mitropoliei la 7 ani pentru Sfîntul Mir tot părinţi de la Mănăstirea Neamţului“ [4]).

În virtutea acestei tradiţii, la 6 aprilie 1853 Mitropolitul Sofronie cere stareţului Neonil ca să trimită pe duhovnicul Nathanail şi încă un altul pe care-l va socoti potrivit, spre a pleca la Kiev după Sfîntul Mir, în săptămîna a doua după paşti [5]).

Mănăstirea a răspuns trimiţînd trei vieţuitori: duhovnicul Nathanail, cămăraşul mănăstirii Ghenadie şi ieromonahul Nicandru Zugravul ca poslușnic (vizitiu la cai).

Cămăraşul Ghenadie avea însărcinarea „de a arvoni să coase un aer şi spate de feloane“, iar ieromonahul Nicandru „ca zugrav ce este spre a cumpăra aur şi alte materii pentru zugrăvit“ [6]).

Reviste şi cărţi ruseşti cetite şi traduse în Mănăstirea Neamţ.

Stareţui Nathanail era bun cunoscător al limbii ruse. Mitropolitul Sofronie la 11 noiembrie 1853 îi

---

1) Arhivele Statului – Filiala Bacău – Documente arhivistice privind Mănăstirea Neamţ – Pachetul 8 an 1851 – foaia 105.

2) idem, ibidem, foile 106, 109.

3) idem, ibidem, pachetul 10 – an 1853–1854 – foile 11 şi 59.

4) Biblioteca M. Neamţ, Manuscrise româneşti cota 50 (cota veche), p. 2.

5) Arhivele Statului – Filiala Bacău – Documente arhivistice privind Mănăstirea Neamţ – pachetul 10, anul 1853, foaia 11.

6) idem, ibidem, pachet 10, dos. nr. 180.

scrie: „Preasfinţitul Mitropolit al Kievului ne-a trimis zece pacheturi cu jurnale bisericeşti şi fiindcă noi nu le putem ceti nici înţelege le trimitem prea cuvioşiei tale, ca printre vremi şi cînd te va erta trebile să te îndeletniceşti a le ceti“ [7]).

Un tălmăcitor din slavoneşte.

În ianuarie 1854, mitropolitul Sofronie confirmă Stareţului Nathanail că a primit întîmpinarea făcută de ieromonahii Cleopa tipograful şi Nechita diortositorul, în legătură cu greutăţile ce aceştia le întîmpină la tipărirea „cuvintelor“ răposatului arhimandrit Sofronie. Pentru a se evita stagnarea în activitatea tipografică, mitropolitul Sofronie a dispus ca pînă ce se va face o verificare amănunţită a manuscrisului arhimadritului Sofronie, să se tipărească proloagele „pentru a căror îndreptare după cele slavoneşti se alăturează cu această scrisoare către cuvioşia sa duhovnicul Chiriac ca să stăruiască a le poslădui şi îndrepta întocmai“ [8]).

În legătură cu duhovnicul Chiriac s-au scris lucruri interesante în ultima vreme [9]). În ceea ce priveşte anul naşterii s-a spus „pe la 1800“. Putem azi coborî data naşterii către 1796.

Duhovnicul Chiriac a fost fiu de preot, născut în Bulgaria la Şiştov. A venit cu tatăl său din Tîrnova pe mare, pe timpul unui război ruso-turc (1806-1812) şi s-a stabilit la Bîrlad. Chiriac s-a călugărit de timpuriu şi a stat la Mănăstirile Neamţ şi Secu.

În „Acta cu Sfinţia sa părintele duhovnic Andronic şi (i) eromonahul Chesari rînduiţi spre facerea catagrafiei pentru părinţii ce au luat haine — anul 1855 sept. 13“ găsim preţioase date în legătură cu duhovnicul Chiriac.

„*Chiriac duhovnic.* Vîrsta: *59 ani.* Anii venirii în mănăstire *43* — Anii de cînd este călugărit: *41.* Unde este metania: *În Secul.* Ce ascultare are: *la chilia sa în Secu.* În ce ascultări a mai fost după vremi în mănăstire: *ucenic la bătrîni, tipograf, tălmcitoriu de cărţi, igumen Secului*“ [10]).

Punînd de acord datele din lucrările de specialitate cu cele din izvodul arătat, putem stabili următoarele, plecînd de la anul 1855:

a. anul naşterii — 1855-59=*1796*

b. anul venirii în mănăstire — 1855-43=*1812*

c. anul călugăriei — 1855-41=*1814*

Dacă s-a născut în 1796, va fi venit la mănăstire la circa 16 ani şi „s-a călugărit de timpuriu“ la circa 18 ani.

Tot în legătură cu duhovnicul Chiriac mai adăugăm cîteva amănunte:

A. A avut ca ucenic pe un oarecare monah Ilarie care pe o psaltire slavonă tipărită în 1758 îşi face însemnarea: „Această psaltire rusească iaste a me(a) monahul Ilari(e) un ucenic părintelui duhovnicului Chiriacu sfintei monastiri Secul“ [11]). Înclinăm să credem că şi Ilarie era cunoscător al limbii slavone şi probabil, de acelaşi neam cu Chiriac, adică de neam bulgar.

B. Manuscrise de ale lui Chiriac nesemnalate:

— *Rozisc* — copiat de Andronic, care referindu-se la Chiriac face îndemnul ca cei ce vor ceti „încă mai ales să se roage şi pentru cela ce cu multă osteneală o au tălmăcit“. În chenar manuscrisul are anul 1858. În „Înainte cuvîntare către cetitori“ aflăm de anul 1854 cînd „s-au tălmăcit această sfîntă şi de suflet folositoare carte, din limba slavonească pe limba patriei moldoveneşte de prea mult ostenitorul întru această sfîntă lucrare a tălmăcirii cărţilor sfinţia sa părintele Chiriac duhovnicul din acelaşi sobor, în sfînta mănăstire Secul în anul 1854. Deci să ştiţi că această carte numită Rozisc este una din cele multe, alcătuite de vieţuitoriul ceresc, Sfîntul Dimitrie Rostovul. Iar în originalu are în cuprindere trei părţi şi aicea numai doaoă sînt tălmăcite; pentru că dintru a treia, cea mai multă parte... sau tălmăcit tot acestaşi cuvios barbat mai înainte şi sau tipărit la sfîrşitul cărţii numită Praştie“ [12]).

— „*Viaţa şi facerile de minuni a*

---

7) idem, ibidem, pachet 10, foaia 19, an. 1853.

8) idem, ibidem, pachet 10, foaia 54, an 1354.

9) Constantinescu-Iaşi, Acad. Prof. P. – Studii istorice romîno-bulgare. Editura Academiei R. P. R., Bucureşti 1956, cf. Ortodoxia, an. IV-1, ian.-mart. 1957, pp. 156-164 – recenzie: Studii istorice romîno-bulgare 1956, de Conf. I. Negrescu.

10) Arhivele Statului – Filiala Bacău – Documente arhivistice privind Mănăstirea Neamţ – pachetul 12 – foaia 37.

11) Biblioteca Mănăstirii Neamţ – cărţi slave cota 112 (cota veche).

12) idem, manuscrise romîneşti – cota 35 (cota veche) foaia 1 nenumerotate.

Sfîntului Mitrofan arhiepiscopul Voronejului, ce se prăznuieşte noiembrie 23, s-au tălmăct dupre izvodul rusienesc de mine păcătosul ieroshimonah Chiriac", „Şi sau tălmăcit de mine păcătosul Chiriac ieromonah spre folosul limbii romîneşti la anul 1839 sept. 4" [13]).

— *Cinstitele condace şi icoase către prea Cuvioasa maica noastră Parascheva.* „Aceste icoase ale Maicii Paraschevii le-am scos... de la vlădica Meletie Stravopoleos ţiitorul de loc al Mitropoliei de a se tipări eu Chiriac ieroshimonahul încă la anul 1849 şi pentru aceasta nu sau tipărit căci au apucat oareşcine mai înainte de au tipărit pe nişte icoase a sf. sale pre care cetindule eu le-am aflat ca nişte bucate fără sare şi cine a voi a le tipări şi acestea socotesc că nu va greşi şi încă şi de la Sfînta de mare dar şi ajutor să va învrednici. Căci acestea sînt alcătuite călugăreşte iară nu mireneşte. Şi cel ce va folosi, roagăse şi pentru mine mult păcătosul Chiriac ieroshimonah" [14]).

— *A celui dintre sfinţi părintelui nostru Dimitrie mitropolitul Rostovului, învăţătură la Înălţarea Domnului Dumnezeu şi Mîntuitorului nostru Iisus Hristos".*

— *Rînduiala pomenirii pentru pravoslavnicii ostaşi carii pentru credinţă şi patrie sau săvîrşit în războiu.* „Sau tălmăcit la anul 1849 luna lui septembrie 22 de sfinţia sa părintele ieroshimonahul şi duhovnicul Chiriac în sfînta mănăstire Neamţul" [15]). Tetrada aceasta a fost pregătită pentru a fi tipărită.

— *Cîntăreţi şi străinari cunoscători ai limbii ruse.*

În actele păstrate în arhiva Mănăstirii Neamţ găsim formula „cîntăreţ la ruşi". Cu acest titlu găsim pe ieroshimonahul Paisie din Secu şi pe monahul Dometie la Neamţ [16]), pe duhovnicul Augustin îl găsim ca „igumen la Secu", „secretariu în decasterie" şi cîntăreţ la „strana rusească" [17]).

— *Alte legături ale Mănăstirii Neamţ cu personalităţi din Rusia.*

a. cu mitropolitul Kievului [18]).

b. cu cneazul Nicolai Sergheevici Goliţîn din Santpetersburg, căruia i s-au dat cu împrumut 2 manuscripte, ce au fost restituite prin consulul rus de la Iaşi, Nicolae Carlovici. Cum Goliţîn a făgăduit o icoană pentru Mănăstirea Neamţ, stareţul roagă ca icoana să fie cu chipul Înălţării Domnului, hramul mănăstirii [19]).

c. cu consulul rus din Bucureşti [20]).

d. cu consulul rus din Iaşi [21]).

e. cu comandantul corpului V de pihotă (infanterie) generalul Liders [22]).

f. cu comisarul Duhamel prezentîndu-i-se mulţumiri, căci prin schimbarea domnitorului în Moldova, se va schimba situaţia mănăstirii [23]).

g. cu generalul rus Ivan Dimitrievici Halcenski [24]).

h. cu prinţul M. Dimitrievici cneazul Goreiaca comandantul oştilor ruseşti din Moldova şi Valahia [25]).

* * *

Considerăm că aceste cîteva însemnări vor contribui la completarea paginii privind relaţiile bisericeşti romîno-ruse în general şi a celor dintre Mănăstirea Neamţ şi centrele ruseşti bisericeşti în special.

Diacon Prof. I. IVAN

Completări la Bibliografia Romînească Veche

Psaltirea din 1709.

In *Bibliografia Romînească Veche,* Ion Bianu şi Dan Simonescu Tom. IV, adăogiri şi Indreptări, p. 37 Nr. 45 [1]), este menţionată o Psaltire, din

---

13) idem, ibidem, cota 50 (cota veche) foile 243=283, f. 282, tipăritură din 1848 este prin sîrguinţa lui Neonil de către ierodiaconul Augustin după originalul Moscova 1838.

14) idem, ibidem, foile 283=293, foaia 292 verso.

15) idem cota 77 (cota veche).

16) Arhivele Statului – Filiala Bacău – Documente arhivistice privind Mănăstirea Neamţ – pachetul 12 – 1855 foaia 54.

17) idem, ibidem, foaia 6.

18) idem, ibidem, pachetul 11 – dosar 1 – 1850.

19) idem, ibidem, pachet 8 – foaia 38 – 1851.

20) idem, ibidem, pachet 7, nr. 2 dos. 28 – 1849 şi pachet 8 nr. 7 dos. 29 – 1850.

21) idem, ibidem, pachet 8 nr. 3 dos. 32 – 1850 şi pachet 8 nr. 19 dos. 38 – 1851.

22) idem, ibidem, pachet 6 nr. 1 – 1893.

23) idem, ibidem, pachet 8 dos. 5 – 1850.

24) idem, ibidem, pachet 8 nr. 7 dos. 34 – 1850.

25) idem, ibidem – pachet 10 nr. 3 dos. 42 – 1853.

1) Bucureşti, 1944.

1709 semnalată de N. Iorga în Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene II, p. 400, ca „existînd la biserica unită din Apoldul de Jos".

Posed un exemplar defectuos, dar cu multe indicațiuni pentru a dovedi că acesta este cel semnalat de N. Iorga și înregistrat de Bibliografia Romînească Veche.

Dimensiunile 22½ × 17½ cm. ; pagini 226. Lipsește foaia de titlu și probabil foile liniare, dar și sfîrșitul. Peste tot cerneală neagră, afară de Pashalie unde se găsesc și cuvinte de titlu și numere scrise cu cerneală roșie.

Numerotarea paginilor se face cu litere cirilice, numerotarea coalelor cu litere cirilice și cifre arabe. Foaia groasă, în 29 coale, cu patru file coala. Scrisul rînduit pe două coloane, în 35 rînduri fiecare coloană.

Așa cum este acum, cartea începe cu pagina 1.

„*Psaltirea* Proorocului și împăratului David". Ea cuprinde Psaltirea împărțită în 20 Catisme (p. 1-142) ; Cîntarea lui Moisi -153 ; „Pripealele" (-174) ; „De la facerea (a toată făptura) și de la Adam Omul cel dintîi zidit, (întoarcerea Indictionului, a 532, de ani al 14". (fig. 2). Capul cuprinde nouă secțiuni : „Anii de la Adam ; Anii de la H[risto]s ; Indictul ; Crug[ul] Soarel[ui] ; Mîna Anului : Crug[ul] Lunii ; Temelia ; Epacta ; Slova Pashal[ă]" -192 ; *Pashalia* carea se veade după cuprinderea slovelor" -211 (alfabet cu 35 litere-semne) ; Sfîrșitul Pashalii. Aicea arătăm acei 6 Stîlpii a Evangheliei și cu începutul glasului 1, și cu Voscresnele Invierii ceale 11". 212 ; „Nașterea Lunilor" (tablou numeric), în care se redă „Crugul Lun[ii]" de la 1-19. Se încheie cu „Temeliia" de la 1-29. Se specifică : 1) „februarie are 28 zile în 3 ani după olaltă, cînd nu-i bisect ; 2) și iară februarie în a patrule ann cînd iast bisect are 29 de zile" ; *Cinstitul paraclis* (Al doilea al prea sf[i]ntei de D[u]mnezeu, ce se cîntă la toată scîrba (sufletului și la vreame de nevoie și grije. Facerea fericitului Impărat Chir Theodor)" — 225 ; Nume iudaicești care le pomenește /David la Psalmii lui tîlcuite/ cu istoriia lor. Înșirarea se face în ordine alfabetică, 226, unde a rămas pînă la litera Θ inclusiv. Ultimele cuvinte „*Tharsis*, nume bărbătesc și nume de oarecre „Țară".

Inițiale deosebit de ornamentare 2 × 1,5 cm. împodobesc începutul catismelor, la troparele glasului 4 și Canonul de rugăciune de la Cinstitul Paraclis și de la Evanghelia de aici (fig. 2).

În toată cartea se găsesc trei xilogravuri. Prima este icoana Domnului Hristos ИΣ ΧΣ 11½ × 7 cm. ; (p. 150) care, cu figură de bătrîn, cu plete lăsate pe umere, în vesminte arhierești, nimbat, stă pe norii cerului ca pe tron arhieresc. Cu dreapta binecuvintează, iar cu stînga ține evanghelia deschisă pe genunchi, text : „Neîncetat vă rugați". Sub icoană stă scrisă cîntarea „Crucea însemnîndu-o marele Prooroc Moisi cu toiagul" ; etc. În jurul ei un chenar 18×13 cm. alcătuit din altele mai mici 1,5×1,5 cm. cu motive vegetale și desene. A doua xilogravură, reprezintă icoana Maicii Domnului (p. 213), dimensiuni 9,5×5 cm. numită „Izvorul cel de viață dătător". Maica Domnului stă în jilț arhieresc. În mîna dreaptă ține „toiagul lui Aaron ce a odrăslit". Pe genunchiul stîng, în veșminte bogat ornamentale stă Domnul Hristos, care cu mîna dreaptă binecuvîntează, iar în mîna stîngă ține globul pămîntesc. În partea inferioară a icoanei se găsesc patru persoane biblice (prooroci) care țin în mîini cupe în care curge apă din izvorul cel de viață dătător. Text : „Cazi suflete al meu, la Maica /lui D[u]mnezeul și te roagă, că aceea/ iaste izvor plin de bunătăți și de /milostivire și grabnică ajutătoare/, celor ce aleargă la dînsa cu credință". Chenarul de la icoana Domnului Hristos împodobește și aici, această icoană. A treia xilogravură se găsește în cuprinsul rugăciunii Paraclisului al doilea (p. 224). Este o icoană simplă 2,5×2,5 cm. care reprezintă chipul Maicii Domnului, cu inițialele grecești MP ΘOY : pruncul așezat pe brațul drept binecuvintează. Atît Maica Domnului cît și pruncul au veșminte bogat ornamentate.

Această Psaltire din 1709 ne prezintă numai două ornamente de sfîrșit de pagină.

Încolo, este extrem de săracă în ornamente. Probabil că vitregia vremurilor, ca și lipsa de hîrtie l-au împiedecat pe autor sau comandatar să o ornamenteze cum se cuvine sau cum ar fi voit. Așa, la sfîrșitul Catismei a 20-a (p. 149). unde trei pătrimi de pagină sint

albe, se găseşte o vază de fructe, în forma unui corn cu vîrful spre pămînt, 4×3 cm. în care sînt struguri şi mere. La sfîrşitul Psalmilor aleşi (p. 174). se găseşte o glastră cu flori 4×2,5 cm. deasupra căreia atîrnă un semibaldachin cu ciucuri. Glastra este încadrată într-un desen citeră, cu ligamente în dreapta şi în stînga.

Se observă în alb, pe unele file mai puţin deteriorate, aparent invizibile, filigrane ce constau din linii, figuri şi numere [2]).

Paralel cu rîndurile tipărite, aşadar, pe pagină în latul ei, se observă filigrane de linii, cîte şapte de fiecare pagină. Unele dintre ele sînt exact şi ordonat imprimate (sfoara a fost bine aşezată) ; altele, dimpotrivă, nu sînt imprimate ordonat. Nu apar niciodată în lungul paginii, ci, numai în latul ei.

Singurul loc unde apare o marcă este pagina 15, mijloc spre cotor. În mijlocul mărcii apare, sus, o cruce, spre care privesc două figuri, probabil două acvile cu aripile întinse; emblema vreunei instituţii bisericeşti. La pagina 32 sus, margine, apare un semn filigranat, nedesluşit, poate cruce şi alte două semne (p. 39, 40, 59). În legătură cu acestea constatăm că pe paginile 100-101, 107-108 şi 109-110, apare la cotor (legătura filelor) filigranat, aparent invizibil, cuvîntul *Orleith*, iar pe paginile 92-93, 95, 97 şi 105-106, la cotor, cu multă probabilitate apare cuvîntul *Sibiu*. De asemenea, aparent invizibil, se găsesc filigranate următoarele : „Nr. 2 ; (p. 115-117 ; „538“ (p. 51, 67). „628“ (p. 97 sus) ; „836“ (p. 147 sus), „298“ (p. 75) ; „381“ (p. 29 şi 31) etc.

Cartea a fost legată rudimentar în carton şi pînză, între 1922-27. Tartajii lipiţi cu filă de ziar din acești ani dovedesc aceasta. Cel care a făcut această legătură a adăugat la p. 215, foaia de titlu a Ceaslovului, tipărit la Braşov în 1842. Pe revers, tipografia Ioann Gătt a xilogravat exact chipul Domnului Hristos, după Psaltirea din 1709. Aceeaşi icoană, aceleaşi trăsături şi chiar dimensiuni. Numai grafia insignelor Is. Hs. diferă [3]).

Toate aceste constatări cu privire la filigranele Psaltirii din 1709, ca şi indicaţiile Ceaslovului din 1842, ne fac să credem că Psaltirea a fost tipărită la Braşov [4]) sau Sibiu. Faptul că ea a fost utilizată în Moldova (Iaşi), confirmă procesul de circulaţie a cărţilor în genere şi în special a celor bisericeşti, dar face dovada legăturilor culturale şi a valorilor artistice romîneşti dintre Moldova şi Ardeal.

Se ştie că toate Pascaliile care se tipăresc în cuprinsul Psaltirilor încep cu anul editării. Mai întîi majoritatea Psaltirilor aşează anii de la zidirea lumii şi apoi anii de la Hristos. Psaltirea pe care o prezentăm, aşează : „Anii de la Adam 7217“, iar „Anii de la H[risto]s. 1709“ şi merge cu numărătoarea anilor de la Adam pînă la 7748 şi respectiv de la naşterea lui Hristos pînă la 2240. Dar, pentru că alcătuitorul ei ori era milenarist, ori a fost influienţat de acesta, n-a scris cifra 2240 (BCM) ci a scris 1940 (†АЦМ) deşi la anii de la Adam a scris corect „†ЗУМИ“ 7748.

Aşa dar Psaltirea aceasta a fost tipărită în anul 1709.

Notăm că Pashaliei numerice îi urmează aici „Pashalia, carea se veade după cuprinderea Slovelor“, ceea ce înseamnă că în ordinea literelor din alfabet se dau explicaţii calendaristice şi tipiconale, privind anul bisect şi cel „de nu iaste bisect“.

Enumerarea lunilor anului începe aici cu luna martie, ceea ce înseamnă că şi începutul anului se

---

2) „*Filigranele de linii* sînt semne industriale, care rezultă din urmele pe care le lăsa aţele sforilor de la dispozitivele de punctare, presare şi uscare a hîrtiei. Filigranele figuri sînt semne comerciale, care arată de obicei simbolul fabricii unde se fabrică celuloza, emblema sau monograma caselor sau firmelor, care comercializau materialul, blazonul cumpărătorului, cînd era vorba de comenzi speciale şi uneori simple simboluri ale breslelor, oraşelor sau tîrgurilor». Pr. Paulin Popescu, Mărcile de hîrtie filigranate pe manuscrisele slavone din Mănăstirea Putna, art. în Biserica Ortodoxă Romînă, Anul LXXX, Nr. 9-10, 1962, p. 938.

3) „*Ceasoslov* | Tipărit după | rînduiala Bisericii răsări|tului de leagea grecească. |Cu Blagoslovenia celor mai Mari|. Braşov 1842»| «S-au tipărit în Tipografia lui | Ioann Gătt». Dim. 17|10 cm. Cu chenar de rozete pe avers şi revers la icoana Domnului Hristos. Textul Evangheliei pe care o ţine Domnul pe genunchiul stîng «Neîncetat vă rugaţi» exact aceeaşi literă de tipar ca şi la Psaltire. Rugăciunea diferă de cea a Psaltirii.

4) S-a constatat că a existat «o activitate tipografică romînească în Transilvania, cu centrul la tipografia de la Braşov, unde se tipăreau lucrări destinate romînilor din toată Transilvania, precum şi celor din Ţara Romînească şi Moldova». Apoi se afirmă documentar că «Tipografia de la Braşov a fost continuarea tipografiei slavone din Ţara Romînească, dar, odată cu mutarea ei la Braşov a început să tipărească şi cărţi romîneşti». Istoria Romîniei. T. I (1962) p. 1041.

socotește tot din martie și nu de la 1 ianuarie cum începe anul civil sau de la 1 septembrie așa cum începe anul bisericesc.

Alături de celelalte monumente literare, Psaltirea din 1709 este un aspect al vechii culturi romînești. Ea este un monument literar „pentru istoria vechii noastre literaturi" și în același timp „pentru istoria artei tipografice" românești [5]). Cît privește gravurile ele sînt documente precise privind „istoria artei la Romîni" [6]). În această carte, ca și în altele, se poate urmări procesul literar și lingvistic dintre două epoci, adică, cea a influienţelor slave și grecești și cea a începutului stabilității în limba și literatura românească.

Preot MIHAI MÂNUCĂ

Amintirea unei vizite

În ianuarie 1963 s-a ţinut la Iași ședința Comitetului de conducere al comisiei „Pace și dreptate", din cadrul Conferinței creștine pentru pace de la Praga. I. P. S. Mitropolit Iustin este președintele acestei comisii. La ședință au participat teologi ortodocși, luterani și reformați din țară cum și secretarul acestei comisii Dr. Miroslav Novak de la Praga, patriarhul Bisericii cehoslovace.

După încheierea lucrărilor, patriarhul Novak și-a publicat bunele amintiri asupra acestei vizite și asupra discuțiilor teologice de la Iași, în săptămînalul Bisericii cehoslovace: Cesky Zapas-Lupta cehă. În cinci numere consecutive pe februarie și martie 1963, sub titlul „În Romînia", patriarhul Novak și-a informat cititorii bisericii sale asupra primirii deosebite ce i s-a făcut în Romînia. La început justifică venirea sa la Iași spre a da urmare „invitației prietenului distins și drag, Mitropolitul Moldovei".

Prezintă apoi cititorilor unele amintiri ale sale referitoare la întîlnirile cu unii romîni, cum a fost cea cu sculptorul romîn Caragea în drum spre Copenhaga, care l-a lămurit asupra popularității zilei de 23 august, sau cele cu unii profesori romîni de teologie ortodoxă.

În continuare amintește de relațiile dintre mănăstirea cehă Sazava și mănăstirea românească Murășana din Banat, la care pare că și-a făcut ucenicia sf. Procopie, starețul de la Sazava, pe la 1025. Apoi evocă relațiile unor husiți cu Moldova în veacul XV și prezența valahilor în Tatra și în Moravia.

Descrie apoi sosirea sa la București, primirea la aeroport și impresia deosebită ce i-a făcut capitala Romîniei în seara aceea plină de lumină. La Patriarhie unde a fost găzduit, l-a impresionat pictura din vestibulul reședinței patriarhale care înfățișează diferite momente din istoria religioasă a poporului romîn. Privind apoi pe geam, și-a amintit de luptele muncitorești, de Griviţa, de cei căzuți atunci pentru binele urmașilor.

Descrie apoi audiența la Prea Fericitul Patriarh Iustinian, care i s-a întipărit adînc în minte, călătoria plăcută cu trenul la Iași și întîlnirea cu I. P. S. Mitropolit Iustin.

Amintiri de neuitat are despre lucrările de la Iași ale Comisiei „Pace și dreptate" care au decurs în modul cel mai înalt teologic și totodată frățesc, ortodocșii dovedind adevărat simț ecumenist față de frații lor protestanți.

L-a impresionat catedrala mitropolitană adevărat monument de artă, întreaga incintă a reședinței mitropolitane în reconstrucție, și frumoasa așezare a schitului Bucium; Iașul i-a făcut impresie deosebită ca o icoană a viitorului fericit al poporului romîn.

În încheiere, nu află cuvinte potrivite pentru a evoca grija și dragostea deosebită cu care a fost înconjurat din prima pînă în ultima zi a petrecerii sale în Romînia.

De aceea își încheie impresiile și amintirile cu asigurarea: „mă rog pentru pacea acestui popor".

Astfel, după lucrările de la Iași a comisiei „Pace și dreptate" s-a născut și un nou prieten sincer al poporului romîn și al Republicii Populare Romîne, patriarhul Bisericii cehoslovace, Dr. Miroslav Novak de la Praga.

Prof. M. ȘESAN

---

5) Bibliografia Românească Veche, Tom. I, p. VIII. Prefața.
6) Idem, Tom. III, p. VIII, Lămuriri.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

«Conferinţa creştină pentru pace» este titlul noului Buletin publicat de „Conferinţa creştină pentru pace de la Praga". Buletinul va apare de şase ori pe an, fiecare număr tipărit separat în limba engleză, franceză şi germană.

Redăm cîteva date din conţinutul primelor numere.

Primul articol din primul număr e semnat de H. Kloppenburg — preşedintele comitetului redacţional — şi tratează despre „Premise ale lucrării creştine pentru pace".

Rezonanţa puternică în lumea întreagă a activităţii Conferinţei creştine pentru pace — spune autorul — se datoreşte faptului că, Conferinţa se ocupă de o problemă, fără care mesajul evangheliei lui Iisus Hristos — ca lumina lumii — ar fi lipsit de conţinut. Mesajul de pace adresat popoarelor de Conferinţa creştină îşi are puterea din Fericirile Predicii de pe munte.

Conferinţa nu poate ignora marile tensiuni existente azi în lume şi nici minimaliza contrastele dintre sistemele sociale.

Problema dreptăţii sociale şi cea a libertăţii popoarelor sînt diferit interpretate în Răsărit şi Apus. Pe cînd Apusul dubitează dacă în situaţia actuală a lucrurilor pacea e posibilă, Răsăritul are convingerea fermă că pacea e posibilă. A lămuri premisele unei păci reale şi ale războiului rece ţine de primele datorii ale creştinătăţii, pe care Conferinţa de la Praga voieşte s-o servească.

Străduinţele pentru înfăptuirea păcii cer în primul rînd *încredere*, şi cine e dispus să acorde încrederea, aceluia i se va acorda încredere. Şi premisele încrederii şi ale creierii unei atmosfere prielnice păcii pot fi sintetizate în : voinţa de a cunoaşte realitatea ; dorinţa de întîlnire cu partea cealaltă ; intervenţia personală.

Primul factor pretinde cîştigarea unei evidenţe reale a fenomenelor sociale din lume, ceea ce motivează lupta împotriva războiului rece, care desfigurează realitatea şi emite judecăţi de valoare fără cunoaşterea reală a faptelor. Cunoaşterea realităţii pretinde apoi, desigur, întîlnirea părţilor. Nu se pot dar lua hotărîri privitoare la pace, fără ca părţile să se cunoască reciproc. Şi cum s-ar putea cunoaşte, fără să se întîlnească ?! De aceea, „Conferinţa creştină pentru pace" intervine pentru organizarea de conferinţe internaţionale, pentru întîlniri cît mai des între persoanele cu răspundere în viaţa popoarelor.

În adunările noastre proprii dorim să ne ocupăm de problemele timpului lămurindu-le în referate elaborate de persoane competente în materia respectivă.

Şi apoi pentru înfăptuirea păcii, credem, mai este necesară şi intervenţia porsonală. De aceea membrii Conferinţei de la Praga voiesc să fie în ţara lor propovăduitorii păcii, ai unei păci bazate pe dreptate. La aceasta au să contribuie Bisericile cu fapta şi cu rugăciunea. În acest sens lucrează Conferinţa de la Praga.

O expunere largă asupra lucrărilor Conferinţei de la Praga cuprinde articolul „În faţa noilor datorii", semnat de prof. I. L. Hromadka, preşedintele Conferinţei.

Activitatea Conferinţei — spune autorul — a fost determinată de presiunea situaţiei internaţionale şi de conştiinţa că trebuie făcut totul pentru a evita o nouă catastrofă. Ne-am dat seama că nouă, creştinilor, ne revine azi o mare răspundere şi că trebuie să acţionăm după principiile evanghelice.

Creştinătatea de azi e împărţită şi din punct de vedere teologic în mai multe grupe şi astfel are o concepţie diferită chiar despre pro-

blemele cele mai urgente ale omenirii ca : problema dezarmării, a armelor termonucleare, a războiului rece şi cald, a luptei popoarelor pentru independenţă, a luptei împotriva foamei şi exploatării, chiar şi în problema coexistenţei paşnice. Şi datoria noastră este ca, pe temeiul principiilor evanghelice, să înlăturăm deosebirile de interpretare a problemelor vremii. În acest scop reamintim Bisericilor misiunea lor. Nu-i datoria noastră să ne ocupăm de unirea Bisericilor sub raport dogmatic, liturgic şi canonic. Respectăm tradiţia şi specificul fiecărei grupări religioase reprezentate în mişcarea noastră creştină pentru pace. Prin muncă comună însă voim să creiem o atmosferă de înţelegere, de dragoste reciprocă şi prin aceasta o bază pentru discuţii comune asupra problemelor vremii. Mai voim să coordonăm toate străduinţele şi forţele care voiesc să înlăture primejdiile unui nou război, şi să luptăm pentru dezarmarea generală şi pentru o paşnică împreună lucrare a popoarelor. Ne străduim, asemenea, pentru o mai bună cunoaştere a situaţiei internaţionale — a problemei germane, a structurii sociale din Apus şi Răsărit, — ceea ce, evident, necesită studiu serios. Dorim apoi ca şi Biserica romano-catolică să înţeleagă străduinţele noastre pentru pace în spiritul evangheliei. Prin studii şi discuţii, în lumina evangheliei dorim să ne înţelegem cu creştinii de orice nuanţă şi cu oamenii de bine de pretutindeni, asupra problemelor ce preocupă omenirea de azi.

În acest scop am creiat — în cadrul Conferinţei de la Praga — comisii permanente de studiu al problemelor, pregătind a doua Conferinţă creştină mondială pentru pace.

— În „Este timpul împăcării" Arhiepiscopul Nicodim (Moscova) menţionează că Biserica ortodoxă rusă s-a asociat Conferinţei de la Praga, din tot începutul ei, avînd ferma convingere că păstrarea păcii e datorie creştină. Biserica ortodoxă rusă doreşte ca creştinii, în deplină unitate de vederi, să intervină la rezolvarea marilor probleme de azi ale omenirii. Unitatea creştinilor se exprimă în propovăduirea împăcării (2 Cor. 5, 18) ; ceea ce ajută la crearea unei atmosfere de fraternitate ecumenică : una dintre premisele viitoarei unităţi în Iisus Hristos Mîntuitorul nostru. Ştim că primejdia unui război atomic a întărit conştiinţa Bisericilor cu privire la răspunderea lor în acţiunea pentru apărarea păcii internaţionale ; ele trebuie deci să activeze intens în acest sens.

Primul număr al Buletinului publică şi mesajul Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei al Moscovei, adresat cititorilor, în care, între altele, se spune : „Conferinţa de la Praga, plecînd de la porunca lui Hristos despre iubire şi pace, sîntem convinşi că ea va fi în stare să unească, pe cale paşnică, largi cercuri creştine şi aşa să apropie ajungerea ţintei dorite de omenire ; pacea trainică şi dreaptă.

Din cronica primului număr al Buletinului menţionăm reportajul despre conferinţa „Asociaţiei creştine mondiale a studenţilor" ţinută în august 1962 la Graz (Austria) avînd ca temă principală : „Cine este omul ? Cum se descoperă prezenţa lui Hristos în lumea secularizată ?" Interes mult a trezit referatul docentului de la Praga Dr. Milan Machovec, despre „Conceptul marxist al omului".

În numărul al doilea al Buletinului, pastorul Giorgio Girardet (directorul de la Agape, Prali-Italia) în articolul „Un stil creştin de viaţă pentru pace" spune că, deşi există o mişcare creştină pentru pace, totuşi mai sînt mulţi creştini cu atitudine indiferentă faţă de problema păcii. E timpul însă ca aderenţa noastră de la Hristos să primească sens şi conţinut şi prin faptul că ne pătrundem deplin de mesajul evanghelic al păcii şi-l trăim deplin în viaţa noastră. Pacea lui Hristos nu-i o ideologie abstractă, ci un stil de viaţă. Sîntem chemaţi să trăim pacea în toate faptele noastre. Şi fiind împăcaţi cu Dumnezeu, sîntem în pace şi cu semenii noştri. E timpul să înceteze vechea duşmănie a tuturor împotriva tuturor. Pacea, ca stil de viaţă, înseamnă că noi putem fi solidari, în orice timp şi situaţie cu semenii noştri, cu cei oprimaţi, cu cei disprețuiţi, cu cei în suferinţă, recunoscînd în fiecare semen, demnitatea umană, chipul lui Dumnezeu, restaurat în el de Hristos prin lucrarea Sa mîntuitoare. Pacea priveşte pe toţi oamenii — nu numai pe creştini, — toţi sînt chemaţi să lucreze pentru înfăptuirea ei. Stilul creştin de viaţă pentru pace, înseamnă să nu existe

între creştini deosebiri de ordin rasial sau de altă natură în privinţa păcii. Acest stil înseamnă că nici un creştin să nu stea indiferent în faţa problemelor: dreptăţii, păcii şi libertăţii popoarelor, înseamnă o acţiune care nu se limitează la creştini, ci cuprinde pe toţi luptătorii sinceri pentru pace.

I. I. Mends-Cole (Biserica reformată Liberă) semnează articolul „Mişcarea pentru libertate în Asia, Africa şi America latină". După un scurt istoric al activităţii misionarilor creştini în colonii, autorul stăruie asupra datoriei creştinilor de a ajuta efectiv mişcarea populaţiilor din colonii pentru dobîndirea independenţii lor politice. E o datorie desprinsă din conţinutul învăţăturii creştine care voieşte respectarea demnităţii umane în fiecare om şi la fiecare popor. Cît timp creştinii nu sînt dispuşi să înfăptuiască deplin principiile creştine, fără privire la culoarea pielii, ei nu vor fi creştini adevăraţi. Autorul îşi exprimă nădejdea că activitatea Conferinţei creştine mondiale pentru pace va fi de natură să trezească în întreaga creştinătate o atitudine de ajutorare efectivă a mişcării de eliberare a popoarelor din colonii.

Tibor Bartha (Episcop reformat Ungaria) în „Datoriile şi scopul Conferinţei pentru pace", subliniază că în relaţiile dintre popoare trebuie eliminate neîncrederea şi suspiciunea şi cultivată dragostea care poate înlătura orice asperităţi. Conştiinţa răspunderii Bisericilor pentru problemele vremii are nevoie de o serioasă lucrare teologică, şi pe aceasta voieşte s-o îndeplinească Conferinţa creştină pentru pace.

Din numărul trei al Buletinului reţinem reportajele despre: 1) Conferinţa de la Bangalore-India (17-21 aprilie 1963) cu temele: „Temeiurile creştine ale comunităţii şi păcii mondiale; raportul dintre revoluţie socială şi pace; atitudinea creştinilor în faţa conflictelor internaţionale".

2) Prima conferinţă a tineretului creştin din Africa (28 decembrie 1962, 7 ianuarie 1963), ţinută la Nairobi (Kenia); cu tema: „Libertatea sub semnul crucii". Au participat 500 delegaţi din 35 ţări africane. John Karefo-Smart, medic, predicator şi ministru de externe al Sierrei-Leone a stăruit asupra unirii tinerilor creştini africani în a înţelege sensul Evangheliei pentru timpurile actuale.

Libertatea, — nădejdea africanilor în ultimul deceniu, — înseamnă mai mult decît independenţa politică; ea trebuie să cuprindă toate aspectele vieţii (libertate personală, libertatea cultului religios, eliberarea de foame, boli ş. a.).

În „Rugăciunea Conferinţei creştine pentru pace" (Nr. 4 al Buletinului) K. Toth subliniază, în legătură cu reportajul despre conferinţa Comitetului executiv (Drezda, aprilie 1963) cimentarea bazei teologice a Conferinţei prin referatele elaborate de comisiile de studii. Tot aici A. Molnar analizează pe scurt enciclica papală „pacem in terris" menţionînd că ea este adresată nu numai credincioşilor romano-catolici, ci tuturor oamenilor de bine de pretutindeni. Acest număr (4) al Buletinului se ocupă apoi pe larg de problema germană. (A. I. Rasker, I. L. Hromadka). Numărul publică Statutul Conferinţei de la Praga, informaţii despre lucrările comisiilor: Pace şi ecumenism (Aprilie-Moscova); Pace şi dezarmare (Mai-Varşovia).

Se mai menţionează că între 8-12 aprilie 1963 s-a ţinut la Geneva o conferinţă a studenţilor creştini, care s-au ocupat de problema libertăţii în legătură cu textul de la Rom. 8, 12-25.

Prof. O. BUCEVSCHI

Biblioteca Academiei R. P. R. **Studii şi Cercetări de Bibliologie. V.** Bucureşti, 1963. Pag. 480.

Volumul al V-lea al publicaţiei „Studii şi Cercetări de Bibliologie", apărut prin grija colectivului redacţional al Bibliotecii Academiei R. P. R., aduce preţioase şi interesante articole, studii, comunicări şi recenzii.

Articolul editorial: *Unele aspecte ale documentării ştiinţifice şi tehnice în Republica Populară Romînă*, arată că Biblioteca Academiei reprezintă cel mai de seamă centru de documentare ştiinţifică din Romînia. Bogatele ei colecţii, inclusiv fondul naţional de publicaţii, însumează circa 7.000.000 de piese. Biblioteca Academiei R. P. R., prin caracterul ei enciclopedic este un preţios factor de documentare. Instrumente de documentare ca: Ghidul de documentare în ştiinţele

naturii şi ştiinţele aplicate, Ghidul de documentare în agronomie, Ghidul de documentare în ştiinţele medicale, Ghidul de documentare în ştiinţele sociale etc., au ca scop de a elibera pe cercetător de sarcina dificilă şi complexă a propriei sale informări bibliografice.

La Biblioteca Academiei se lucrează la opera mare a Bibliografiei naţionale retrospectivă a cărţii romîneşti (1831-1930), la Bibliografia naţională retrospectivă a periodicelor romîneşti (1906-1930) şi la Bibliografia literaturii romîne. Ţara noastră are peste 25.000 biblioteci, cuprinzînd circa 70 milioane de volume, care vor fi cercetate în cadrul muncii colective de documentare.

În continuare, se publică o serie de articole referitoare la problemele documentării ştiinţifice a ştiinţelor contemporane: agronomie (p. 23-25) şi ale ştiinţelor medicale (p. 27-30). Numărul revistelor medicale de pe glob a atins cifra de 4800 titluri, iar în lumea întreagă există circa 50.000 de reviste de ştiinţă.

I. Donat semnează articolul: *Izvoare şi metode istorice puţin folosite* (p. 59-75) în care arată necesitatea tipăririi unor mari colecţii de documente, cronici, relaţii de călătorie şi inscripţii. Sînt sectoare rămase în urmă, între acestea în primul rînd sectorul statisticii istorice şi sectorul de documente cartografice vechi, în special hărţile întocmite în secolele XVIII-XIX. Se atrage atenţia aupra însemnătăţii documentelor păstrate la sate, scrise de obicei de localnici care păstrează informaţii unice.

Ioan Lupu în: *Date noi privitoare la bibliofilul Constantin Oltelniceanu* (p. 79-104) aminteşte că se cunosc 11 cărţi vechi care poartă însemnări manuscrise. C. Oltelniceanu a adunat peste 3000 cărţi cu conţinut filologic şi orientalist plus manuscrise de cronici romîneşti. De la el s-a păstrat *Sicriul de aur* tipărit la Sas-Sebeş în 1683, unicul exemplar cunoscut.

P. P. Panaitescu în: *Începuturile scrisului în limba romînă. Noi contribuţii* (p. 107-132) arată că lupta pentru autonomia bisericii feudale din Maramureş a fost cauza traducerii primelor cărţi bisericeşti în romîneşte, în dialect maramureşan (rotacizant), în secolul al XV-lea. In cursul secolului al XVI-lea, această mişcare culturală se întinde în toate provinciile romîneşti. Ca urmare a acestui curent social cultural romînesc se începe tipărirea cărţilor bisericeşti în romîneşte la Braşov. Opera tipografiei de la Braşov a fost operă de difuzare. Adunînd manuscrise religioase romîneşti din diferite locuri din Transilvania de sud, Maramureş, Moldova, Ţara Romînească, tipografia lui Coresi le-a transformat, *unificînd limba* pe baza graiului muntean şi sud ardelean şi apoi le-a răspîndit. Autorul aduce argumente cu privire la biruinţa limbei poporului asupra celei slavone feudale şi asupra influenţelor externe: luterane şi calvine.

Cea dintîi carte tipărită în romîneşte este: *Catehismul romînesc din 1544* tipărit la Tîrgovişte şi era destinat bisericii romînilor din Transilvania (p. 114). Catehismul diaconului Coresi (1561-1562) care a fost tipărit după comanda municipalităţii luterane a oraşului Sibiu, a fost supus cenzurei tipografice, care a introdus în carte textele de bază ale învăţăturii ortodoxe: Crezul şi Tatăl nostru traduse din slavoneşte.

Cea mai importantă carte din punct de vedere al introducerii limbii romîne în biserică este *Liturghierul romînesc tipărit la Braşov, în 1570.* Tipărirea liturghierului la 1570 reprezenta „o revoluţie în ritualul bisericii ortodoxe"; el a fost tradus după Liturghierul slavon din 1508 tipărit în Valahia, şi este independent de reforma religioasă luterană şi calvină.

Ridicarea economică şi politică a micii boierimi şi a tîrgoveţilor, a făcut posibilă scrierea în limba romînă a cărţilor bisericeşti cît şi a celor laice (scrisori, inscripţii, cronici, pravile). Opera de „adunare a scrisului romînesc" şi a difuzării cărţilor scrise în limba poporului, s-a putut face numai la Braşov, centru de schimb între cele 3 ţări: Muntenia, Moldova, Transilvania.

N. Georgescu-Tistu expune: *Activitatea bibliografică a lui Alexandru Odobescu* (p. 135-151) din iniţiativa căruia s-a început colecţionarea cărţilor romîneşti vechi şi orînduirea lor în marile biblioteci.

Valeriu Moldoveanu publică: *Regruparea documentaţiei ştiinţifice în Republica Populară Romînă, un as-*

pect al raţionalizării biblioteconomice moderne (p. 153-168).

O. Iliescu în: *Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R. P. Romîne în pragul celui de al X-lea deceniu de la întemeierea colecţiilor sale,* face istoricul tezaurului adunat pînă acum. În prezent, cabinetul posedă circa 200.000 piese de monede, medalii, decoraţii, sigilii, mărci poştale, care se fac cunoscut marelui public prin *Caietul selectiv.* Dintre piesele intrate recent se numără şi lingoul roman de aur din secolul al IV-lea descoperit în Transilvania.

Cornelia Teofana Papacostea semnează articolul: *O bibliotecă din Moldova la începutul secolului al XIX-lea. Biblioteca de la Stînca* (p. 215-220). Biblioteca aparţinea familiei Rosetti-Roznovanu şi avea pe la 1821, circa 2000 volume, de literatură şi filozofie clasică şi modernă, de artă, politică, drept, de ştiinţe naturale şi ştiinţe pozitive.

Karol Göllner în: *Din istoricul unor biblioteci feudale ale saşilor din Sibiu* (p. 221-229), scrie că Biblioteca fostei mănăstiri dominicane din Sibiu este atestată încă din sec. al XIV-lea. Se păstrează incunabule ale sf. Toma d'Aquino de la Mainz din 1469, a fericitului August de la Mainz din 1473, Veneţia, din 1475, Basel, din 1489, Biblia în limba germană de la Nürnberg din 1483. Biblioteca Brűkenthal cuprindea peste 15.000 volume, cu incunabule din medicină, drept, istorie şi clasici greco-romani.

Ileana Băncilă în: *Aspecte din evoluţia bibliotecilor de specialitate din ţara noastră, în sec. XIX şi la începutul sec. XX* (p. 231- 256), aduce date documentare asupra bibliotecilor de specialitate. În categoria bibliotecilor teologice se enumeră cele de pe lîngă mănăstirile din Ţara Romînească: Mărgineni, Cozia, Bistriţa, Horez, Polovraci, Episcopiile Argeş, Rîmnic şi Mitropolia din Bucureşti, Biblioteca Seminarului Central şi biblioteca Facultăţii de teologie. După secularizare multe cărţi de la mănăstiri au intrat în Biblioteca Centrală din Bucureşti.

Printre bibliotecile din Moldova se enumeră biblioteca mănăstirii Doljeşti, a vechii mitropolii, a Mănăstirii Floreşti, a Mănăstirii Neamţu şi a seminarului de la Socola. Prin acte de donaţii, biblioteca mitropolitului Calinic Miclescu este donată Universităţii din Iaşi la 1865, biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului este lăsată Societăţii Academiei la 1867, iar 6261 volume intră în 1897-98 în biblioteca Academiei. Arhim. Ghenadie Petrescu lasă Bibliotecii Academiei Romîne în 1877, 1214 volume, episcopul Melchisedec al Romanului în 1892 donează 2511 cărţi şi 82 volume manuscrise, iar la 1894 Mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei îi dăruieşte marea sa bibliotecă de manuscrise şi documente şi mai mult de 8000 volume tipărite. Autoarea conchide, că, istoria culturii romîneşti, s-ar putea face în legătură cu istoria bibliotecilor.

V. şi G. Botez semnează articolul: *Biblioteca şcoalelor din Moldova* (1839-1860). Biblioteca a fost întemeiată la 8 noiembrie 1839, dar deschisă la 23 noiembrie 1841. Etapa de tranziţie între anii 1839-1860 de la biblioteca şcolară la biblioteca publică se caracterizează prin lupta pentru îmbogăţirea ei cu cărţi. Biblioteca numără circa 4200 volume. Această instituţie de cultură îndeplinea şi oficiul de librărie şi era denumită: „Biblioteca Academiei" alteori „Bibloteca naţională". Catalogul bibliotecii a avut un caracter didactic. Profesorii au împrumutat peste 400 de cărţi, din nefericire nerestituite bibliotecii.

La rubrica Manuscrise şi documente, I. Sulea-Firu publică: *O scrisoare inedită a lui D. Cantemir* (p. 267-276). *Un contract editorial şi o corespondenţă literară între Vasile Pojar şi Eliade Rădulescu* (p. 277-292) de Marta Anineanu: Al. Vianu relevă: *Un manuscris rus inedit despre Principatele Romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea;* Liviu Onu trateză despre *o copie necuoscută a cronicilor moldoveneşti* (p. 297-317); M. Popescu-Spineni descrie: *Un manuscris romînesc* de geografie din secolul al XVII-lea (p. 319-333).

La rubrica Cronică, Note, M. Zamatiu referă despre: *Biblioteca Academiei R. P. R. în 1961* (p. 335-349). Al. Duţu tratează: *Probleme ale bibliografiei literaturii naţionale* (p. 357-367). Despre: *Centenarul bibliotecii de Stat a U. R. S. S „V. I. Lenin"* (p. 367-372) scrie Natalia Protopopescu. Biblioteca de Stat a U. R. S. S. posedă 21 milioane de publicaţii, manuscrise şi microfilme. Suprafaţa clădirilor ocupă 75 mii metri pătraţi. Are 2200 de locuri

pentru cetitori, care anual se ridică la 2 milioane şi care consultă 10 milioane cărţi.

Recenziile asupra cărţilor scrise în limbile romînă, rusă, franceză, engleză, germană, italiană, polonă, maghiară şi cehă (p. 377-480) sînt semnate de P. P. Panaitescu, Liviu Onu, Ludmila Cîndea, Valeria Trifu, Nadia Lovinescu, Rodica Fochi, Valeriu Moldoveanu, Const. Comorovscki, Liliana Ţopa. M. Guboglu recenzează colecţia intitulată „Turcica" (p. 377-391) preţios instrument de lucru, privind istoria relaţiilor turco-europene, cu merit deosebit şi pentru istoria culturii romîneşti.

Studierea volumului, deschide orizontul cetitorului cu privire la problemele cărţii şi umple sufletul de lumina muncii ostenitorilor.

Preot PAUL MIHAIL

Prof. Ion Apostol Popescu, **Contribuţia lui Dimitrie Ţichindeal la dezvoltarea învăţămîntului şi gîndirii pedagogice în Transilvania şi Banat**, «Revista de Pedagogie», Anul XI, Nr. 12, 1962, pp. 55-64.

Dimitrie Ţichindeal este cunoscut mai mult ca fabulist şi mai puţin ca dascăl şi promotor al învăţămîntului elementar şi pedagogic romînesc. A trăit în ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea şi primul pătrar al veacului următor. Autorul scoate, se poate spune, din anonimat, pe acest făclier al culturii romîneşti care s-a străduit cu dragoste şi pricepere, ca învăţător şi revizor şcolar, apoi ca preot în Becicherecul Mic (Banat) şi în ultima parte a vieţii, ca profesor şi catehet în Arad unde se înfiinţase, la 1811, Preparandia - şcoală pentru răspîndirea culturii spre folosul celor mulţi.

Ca teolog, potrivit informaţiilor istoricului N. Iorga, Ţichindeal a fost stăpînit de dorinţa «de a face ca şi clerul romînesc bănăţean să ştie mai mult decît îmbrăcarea şi dezbrăcarea, zicerea Evangheliilor, deschiderea şi închiderea dverilor, ieşirea la oameni, arătarea şi intrarea în altariu». In acest scop, el a tipărit în anul 1808, lucrarea: „*Epitomul sau scurte arătări pentru sânta besearică, pentru veşmintele ei şi pentru dumnezeiasca liturghie care se săvârşaşte într'însa, aşijderea şi pentru preotul şi slujitoriul lui Dumnezeu, prin scurte întrebări şi răspunsuri*", şi a elaborat un *tratat despre sărbători*, (după I. Muşcatirovici), un tratat de *Teologie Pastorală*, unul de *Teologie Dogmatică* şi o *Istorie a Bisericii* - lucrări care n-au văzut lumina tiparului (Vezi *Istoria Bisericii Romîneşti*, Ed. II, vol. II. Bucureşti, 1932, p. 226).

Puternic influenţate de gîndirea iluministă, operele pedagogice ale lui D. Ţichindeal «au un vădit sens social şi sînt străbătute de riguroasa tendinţă de a-şi lumina poporul» (p. 57).

Cîteva lucrări publicate, ca: „*Sfaturile înţelegerii cei sănătoase prin bine înţeleptul Dosithei Obradovici* (Buda, 1802), „*Adunare de lucruri moraliceşti de folos şi spre veselie prin Dosithei Obradovici întocmite, iar acum în limba daco-romînească produse de părintele Dimitrie Ţichindeal, parohul Becichereculuiu-Mic*" (Partea I, Buda, 1808), *Arătare despre starea acestor noao scolasticeşti instituturi ale naţiei romîneşti, sîrbeşti şi greceşti* (Buda, 1813) şi mai cu seamă „*Filozoficeşti şi politiceşti prin fabule moralnice învăţături, acum întîia oară culese întru acest chip pe limba romînească, întocmite de Dimitrie Ţichindeal, parohul Becicherului şi al Şcoalelor preparande romîneşti din Aradul Vechi catehet*" (Buda, 1814), îl aşează pe Dimitrie Ţichindeal printre pedagogii de seamă ai începuturilor culturale romîneşti, dincolo de munţi.

Concepţia pedagogică a lui Ţichindeal are un caracter popular şi democratic. Educaţia trebuie să fie instrument pentru ridicarea maselor, iar educatorul să fie conştient de sarcina sa avînd dragoste nesfîrşită faţă de cei mulţi, iar prin purtarea sa, să fie pildă vrednică de urmat. Trebuie subliniat că pedagogul romîn Dimitrie Ţichindeal a aplicat el mai întîi, principiile sale pedagogice.

In urma unei analize atente, făcută pe baza unui bogat material bibliografic, autorul ajunge la concluzia că preotul şi cărturarul D. Ţichindeal poate constitui şi astăzi, prin viaţa şi unele din ideile sale, «un luminos exemplu» (p. 63).

Articolul prof. Ion Apostol Popescu este important şi din alt punct de vedere. Valorificînd opera dascălului scriitor Dimitrie Ţichindeal, în lumina condiţiilor istorice în care a apărut, ne mijloceşte o comparaţie utilă şi edificatoare cu starea actuală a învăţămîntului din Ţara noastră în care sînt create

condiţii optime de studiu, pentru toată lumea, învăţămîntul fiind strîns legat de interesele vitale ale poporului.

De asemenea, răscolind amintirile despre începuturile culturale din Ardeal şi Banat, autorul a înfăţişat în adevărata lumină pe omul de inimă şi acţiune, «Chichindeal gură de aur» (aşa cum l-a apreciat elogios Eminescu în «Epigonii») care n-a fost preţuit după cuviinţă de unii dintre contemporanii săi din partea cărora a trebuit să îndure multe neplăceri.

Prof. ŞT. ALEXE

Radu Albala, **Antim Ivireanul**
Editura tineretului Colecţia oameni de seamă. Bucureşti. 1962, Pag. 205.

Cartea începe cu un scurt extras din cuvîntarea lui Vasili Mjavanadze, rostită în faţa delegaţiei de partid şi guvernamentale a R. P. R. care a vizitat Uniunea Sovietică în august 1961. In cuvîntare se accentuiază, că, Antim Ivireanul «a fost un remarcabil om de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea şi unul dintre fondatorii şi conducătorii activităţii de tipărire a cărţilor în Romînia. In tipografia organizată de el s-au tipărit cărţi în limbile romînă, greacă, slavă, arabă etc. In 1703, Antim Ivireanul l-a trimis în Gruzia pe Mihai Iştvanovici, cel mai bun elev romîn al său, care a participat direct la organizarea primei tipografii gruzine, unde s-a tipărit nemuritoarea operă a geniului poporului gruzin, Şota Rustaveli, «Viteazul în piele de tigru». Urmează biografia sumară a Mitropolitului Antim, descrierea bisericii cu numele său, din Bucureşti, ctitoria sa ale cărei uşi sînt sculptate de însăşi mîna ctitorului, care s-a identificat complet cu năzuinţele poporului romîn. Prin cultivarea meşteşugului tipografic, el a adus o contribuţie de mare valoare la dezvoltarea culturii romîneşti. Din amvonul bisericii, a combătut corupţia socială şi s-a ridicat împotriva jugului otoman. In toată activitatea pe care a desfăşurat-o, Antim s-a situat pe poziţia fermă a politicii de apropiere cu Rusia, spre a scăpa ţara de jugul otoman.

Cartea are patru capitole intitulate:

I. „*Eu aici în ţară n-am venit din voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă*".

II. „*De aceea dar nu este minune... de m-am pus, om mic fiind şi smerit, păstor... la turmă... mare şi înaltă*".

III. „*Că ne-au încărcat turcii cu dările cît este peste putinţa săracilor şi nu mai contenesc cu cerutul*".

IV. „*Ce folos este a nu bea vin şi a fi beat de veninul mîniei?*"

Pe bază de cronici şi alte izvoare istorice, autorul ne înfăţişează plastic, viaţa de la curtea domnească a lui Constantin Brîncoveanu, intrigile boierilor pentru domnie, suferinţa poporului apăsat de exploatarea boierească precum şi tendinţa unor boieri şi a poporului de a scăpa de cumplita robie străină.

Viaţa lui Antim Ivireanu pe meleagurile Ţării Romîneşti n-a durat decît un sfert de secol, din 1691 pînă în august 1716, cînd a fost depus din treaptă şi caterisit prin gramata patriarhală, ce fusese semnată de 11 înalţi ierarhi în frunte cu Ieremia, patriarhul ecumenic, în urma cererei domnitorului Nicolae Mavrocordat. In acea gramată era acuzat de conspiraţie împotriva puternicii împărăţii turceşti, de răscoală contra domnitorului N. Mavrocordat şi contra prea luminatului şi prea înălţatului domnitor D. D. Ioan Alexandru Voevod... şi pe deasupra de magie şi vrăjitorie.

Depus din treaptă, «fostul arhiereu îşi vede mitra dată de-a rostogolul şi capul împodobit cu tichie roşie şi aude pe ceauşii domneşti strigîndu-i «strigoi» şi «înşelător» şi batjocorindu-l cu numele de Andrei, pe care, de un sfert de veac, de cînd nu mai era mirean, aproape îl şi uitase».

In drum spre mănăstirea Sinai, unde i se hotărîse surghiunul pe viaţă, cînd a ajuns la malul rîului Tundja – un afluent al Mariţei, – căruţa s-a oprit şi garda slujitorilor turci l-a aruncat în rîu, care l-a înghiţit pentru totdeauna.

Cartea are 20 de planşe, cum şi cîteva fotocopii ale titlurilor de cărţi tipărite de mitropolitul Antim.

Pr. CONST. GR. CHIRICA

I. Lespezeanu, I. Marcu, **Nebiruitul Vodă Ştefan**, *colecţia Pagini din istoria Patriei. Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1962, ed. II pag. 406. Lu-*

crarea este prefaţată de Acad. prof. P. Constantinescu-Iaşi.

Una dintre preocupările culturale de seamă ale regimului nostru democrat popular, este de a pune la îndemîna cercurilor cît mai largi de cititori, diferite aspecte din istoria poporului nostru. In acest cadru de preocupări apare şi lucrarea de mai sus. Este o lucrare completă şi foarte bogată în date ; folosind o bibliografie amplă, lucrarea pune la îndemîna cititorului tot ceea ce documentele vremei dau la iveală, acolo unde documentele tac, se trag concluzii logice pe bază de deducţii şi raţionamente.

În expunere, autorii nu se mulţumesc cu simpla înşirare a faptelor, ci încadrîndu-le în timp şi spaţiu, merg să descopere în adînc cauzele care le produc, ca de altfel şi urmările pe care le au.

Vom găsi în această operă caracterizarea politicii marelui Domnitor ca şi portretele celor mai de seamă personalităţi ale timpului cum e Matiaş Corvin, Mahomed al II-lea sau Ioan Albert riga Poloniei pe care el i-a biruit în lupte sau cărora le-a dejucat planurile.

De la primii paşi, Ştefan uimeşte pe contemporanii săi prin politica sa de o remarcabilă precizie. În urmărirea obiectivelor sale politice, pe plan intern ca şi pe plan extern, Ştefan va dovedi tot atîta tact ca şi pe cîmpul de luptă. Astăzi cînd cunoaştem puterea de atunci a turcilor, ca şi condiţiile interne şi externe în care şi-a desfăşurat Ştefan activitatea, sîntem cuprinşi de un sentiment de uimire şi de admiraţie faţă de acest nebiruit, cum atît de bine îl numesc autorii, ca şi faţă de ţărişoara pe care el o conducea, care deşi mai mică nu a avut o soartă pe care ceva mai tîrziu a avut-o Ungaria.

În partea introductivă a lucrării se vorbeşte, despre copilăria şi tinereţea lui Ştefan cel Mare pînă la urcarea sa pe tron.

Cele trei părţi ale cărţii poartă titluri caracteristice.

Ocupîndu-se în prima parte de starea socială şi economică a epocii, autorul constată că aceasta a fost o epocă de înflorire şi propăşire economică, ceea ce în parte explică şi succesele lui Ştefan.

Descriind clasele sociale, arată starea grea a ţăranilor dependenţi, şi mai ales a robilor. Răzeşii, oameni dîrji şi iubitori de ţară au apărat de multe ori cu sîngele lor, darnic vărsat, independenţa Moldovei. Meşteşugarii sînt numiţi făuritori de bunuri şi frumuseţi. Boierii mari sînt prezentaţi, după cum şi erau, ca o clasă parazitară, capabili numai de intrigi şi „hitlenii". Preoţii de la ţară duceau şi împărtăşeau soarta maselor ţărăneşti, fiind de un real folos sătenilor.

Partea a doua, intitulată „Lupta pentru independenţă" este consacrată celor mai importante acţiuni din viaţa lui Ştefan cel Mare. In acest răstimp el poartă cele mai multe războaie şi repurtează cele mai multe victorii. Sînt descrise aici bătăliile mari şi mici pe care le-a purtat Moldova sub conducerea lui Ştefan. Bătăliile de la Baia, de la Lipniţi şi celelalte; un spaţiu special se rezervă bătăliei de la Vaslui, care a luat sfîrşit prin zdrobirea totală a armatei turceşti condusă de Soliman Hadîmbul, bine dotată şi numărînd peste 120.000 de oameni, faţă de numai 40.000 cît număra oastea lui Ştefan. Ea a însemnat la vremea aceea, cea mai deplină izbîndă asupra forţei turceşti în plină expansiune. Este descrisă în continuare invazia armatelor turceşti în număr de 150.000 de oameni condusă de însuşi sultanul Mahomed al II-lea, care venea să pedepsească pe viteazul Ştefan pentru îndrăzneala de la Vaslui. Ciocnirea cu armata lui Ştefan care număra numai 15.000 de oameni are loc la Valea Albă ; pentru moment Ştefan cu oastea moldoveană se retrage, dar după ce adună ostaşi noi, a pricinuit inamicului pierderi grele silindu-l pînă la urmă să se retragă fără să fi realizat ceva.

Partea a treia este intitulată „Alături de popor". Autorul descrie atașamentul oamenilor simpli faţă de domn şi ţară în 1465, 1467 şi în 1475. Experienţa atîtor frămîntări interne l-au făcut pe domn să înţeleagă că trebuie să pornească mai hotărît pe calea unei conlucrări active cu boernaşii, tîrgoveţii şi cu ţăranii, care, urmărind slăbirea puterii marilor feudali, contribuiau prin lupta lor la întărirea puterii domneşti. Sînt descrise în această parte a lucrării momente din domnia lui Ştefan: unele ciocniri cu turcii, împăcarea cu turcii, pierderea cetăţilor Chilia şi Cetatea Albă, bătălia din Codrii Cosminului, ca şi partea din urmă a vieţii sale.

În încheierea lucrării este redată pe scurt, viaţa culturală şi artistică din timpul lui Ştefan cel Mare, la

care au contribuit în bună măsură şi unele feţe bisericeşti.

După lectura acestei cărţi se încheagă convingerea că cel mai de seamă pericol pentru Moldova ca şi pentru Ştefan, îl constituia Imperiul Otoman, ca de altfel pentru întreaga Europă de atunci. Ca să poată ţine piept acestui temut duşman, a încheiat diferite alianţe mai îndepărtate sau apropiate, ajungînd pînă la Ivan III ţarul Moscovei şi chiar pînă la şahul turcoman al Persiei Uzun Hasan.

După o domnie atît de îndelungată şi de bogată, în cursul căreia a avut mai întîi de luptat cu greutăţile începutului şi cu o moştenire grea apoi cu diferiţi duşmani externi mai apropiaţi sau mai îndepărtaţi şi în tot acest răstimp în neîncetată hărţuială cu unii din marii boieri care nu-i împărtăşeau năzuinţele, Ştefan apare în primul rînd ca un războinic, ceea ce a şi fost. El a fost totodată şi un mare om politic, iar ca organizator şi administrator al ţării n-a fost cu nimic inferior.

Bine închegată şi conturată, lucrarea merită să fie citită.

Pr. ANTON COSMA

N. C. Enescu, **Gheorghe Asachi organizatorul şcolilor naţionale din Moldova**, Editura Didactică şi pedagogică, Bucureşti 1962, 350 pag. + 8 planşe. Opera lui Gheorghe Asachi, bogată şi variată, privită şi considerată în perspectiva condiţiilor în care a trăit şi activat acest iscusit şi entuziast organizator cultural, rămîne în istoria poporului romîn piatra neclintită de temelie a măreţului edificiu: cultura modernă a poporului romîn.

Cu privire la viaţa lui Gh. Asachi şi mai cu seamă la multilaterala sa activitate culturală, s-a scris mult pînă acum. Au apărut studii şi diferite articole asupra muncii de organizator cultural pe care a desfăsurat-o Gh. Asachi, asupra creaţiilor sale literare, asupra lucrărilor de critică literară, asupra ideilor şi concepţiilor sale pedagogice; au apărut, mai înainte, şi unele monografii în care este privită şi studiată în ansamblu viaţa şi opera lui Gh. Asachi.

Monografia, care a apărut spre sfîrşitul anului 1962, alcătuită de profesorul şi cercetătorul N. C. Enescu este o lucrare de mare valoare ştiinţifică. Nu întîlnim în această lucrare numai o înşirare searbădă de momente şi aspecte ale operei lui Gh. Asachi ci o expunere limpede şi judicioasă referitoare pe de o parte la şcolile existente în Moldova care satisfăceau, doar, interesele claselor dominante, la atmosfera şi condiţiile social politice în care s-a pregătit şi a activat acest mare fiu al poporului nostru, iar, pe de alta, referitoare la munca sa stăruitoare pentru înfiinţarea şi organizarea şcolilor în Moldova.

Autorul cărţii, prof. N. C. Enescu, ocupîndu-se de condiţiile social politice ale statului moldovean în prima jumătate a secolului al XIX-lea – apariţia burgheziei cu anumite roluri în viaţa de stat, înmulţirea atelierelor cu muncitori salariaţi, dezvoltarea tîrgurilor, industriei şi comerţului, continuarea mişcării cărbunarilor, pătrunderea economiei de tip capitalist – afirmă că Gh. Asachi a înţeles cerinţele societăţii moldovene şi a stăruit pentru înjghebarea unui sistem bine organizat de şcoli care ar contribui la răspîndirea culturii în intensitate şi în extensiune.

După ce s-a pregătit temeinic în ţară şi în străinătate, în mare parte cu sprijinul Mitropolitului Veniamin, Gh. Asachi a îndeplinit rînd pe rînd, diferite misiuni: *împiegat referent* la Departamentul Afacerilor Externe, *agent* diplomatic la Viena, *referendar* al Epitropiei învăţăturilor Publice, *arhivist* al Statului, *secretar* al Comisiei pentru redactarea Regulamentului organic, *director* al şcolilor pe timpul Căimăcăniei etc. Cu simţul de înaltă răspundere al funcţionarului conştiincios dar şi cu o puternică pasiune pentru viaţa culturală a poporului său, Gh. Asachi a ţinut un curs de inginerie în limba romînă la şcoala domnească de la Mitropolie, a organizat un teatru de societate, a reorganizat în mai multe rînduri seminarul de la Socola, a înfiinţat la Biserica Trei Ierarhi o şcoală normală şi un gimnaziu, a editat *Albina Românească*, *Alăuta Românească*, *Arhiva Albinei*, *Gazeta de Moldavia*, *Patria*, *Buletin foaie oficială*, *Foaia Sătească*, *Icoana lumii*, *Spicuitorul Moldo-Romîn*, *Calendarul pentru Romîni cu Almanah* etc., a tradus cărţi tipărite în alte limbi, a înfiinţat în 1830 cu M. Zotta şi I. Cihac *Cercul de lectură al medicilor moldoveni şi Societatea*

de Medicină şi Istorie Naturală, a înfiinţat prima tipolitografie, a pus bazele unui Conservator filarmonic dramatic în colaborare cu alţi intelectuali, a scris poezii, a tradus şi prelucrat opere dramatice, a publicat nuvele, studii de istorie, critică literară şi lingvistică, amintiri, cărţi şcolare, s-a îndeletnicit cu desenul, pictura, muzica, a ajutat la înmulţirea şcolilor ţinutale, s-a ocupat de colegiul pentru fiii dregătorilor, a propus înfiinţarea unei şcoli pentru fetele *orăşenilor*, a sugerat măsuri pentru înfiinţarea şi organizarea Academiei Mihailene, a sprijinit înfiinţarea şcolilor săteşti, a organizat o *şcoală reală* cerută de dezvoltarea industriei şi comerţului, a contribuit la înfiinţarea şcolii de arte şi meşteşuguri, a încercat să organizeze un institut agronomic etc.

In vederea bunei lor funcţionări, şcolile aveau nevoie de regulamente şi instrucţiuni. In 1832, Gh. Asachi redactează *Réglément de l'instruction publique en Moldavie* iar în 1834 un *Regulament al Şcolilor din Principatul Moldovei*. Aceste regulamente cu privire la „*învăţături*„ şi „*administraţia şcolilor*", sînt asemănătoare cu cele din Rusia şi Austria dar adaptate la condiţiile de viaţă ale poporului nostru. In decursul anilor, Gh. Asachi a mai întocmit şi alte proiecte de regulament şi a elaborat instrucţiuni în care apar ideile sale pedagogice progresiste. Cu hărnicie exemplară el a stăruit pentru buna organizare a şcolilor spre a răspunde mai efectiv aşteptărilor. Preocupările pedagogice desprinse din sistemul său de organizare şcolară – generalizarea limbii literare romîne în instituţiile de învăţămînt, asigurarea mijloacelor materiale a tuturor şcolilor, recrutarea şi pregătirea profesorilor pămînteni, editarea manualelor şcolare în bune condiţiuni, înmulţirea şi perfecţionarea materialului didactic, folosirea celor mai potrivite metode în procesul de desfăşurare al educaţiei vădesc gîndirea sa profundă, concepţia sa pedagogică multilaterală, patriotismul său. Potrivit gîndirii sale pedagogice, şcoala trebuie să fie un aşezămînt în care se dăltuiesc personalităţile umane. Şcolile sînt, cum el însuşi a spus, „*paladiul nostru*".

Instrucţia şi educaţia în şcoli nu s-au desfăşurat la întîmplare ci potrivit unor principii statornicite în mare parte de Gh. Asachi. Aceste principii sînt presărate în diferite articole, memorii, amintiri, cuvîntări ocazionale, informaţii etc. El s-a ocupat de unele probleme de educaţie care privesc familia şi şcoala, învăţătura şi educaţia, educaţia copiilor, datoriile învăţătorului. Insăşi creaţiile sale literare sînt axate pe idei şi teme pedagogice – dragostea de patrie, eroismul, virtutea, critica nedreptăţilor sociale – care nu sînt altceva decît tendinţe ce l-au entuziasmat în activitatea sa.

Ideile pedagogice referitoare la educaţie în genere şi la instituţiile de educaţie dezvăluiesc progresismul şi maturitatea lui Gh. Asachi : «Educaţia este temeiul tuturor aşezămintelor obşteşti«, deci funcţia transformatoare a educaţiei ; şcoala, cea mai importantă instituţie de educaţie ; învăţămîntul este un mijloc de educaţie ; el trebuie să se desfăşoare după anumite reguli ; educaţia trebuie să fie săvîrşită în atmosfera umanistă ; învăţătorul trebuie să fie un părinte ; între şcoală şi familie trebuie să fie o strînsă legătură.

Deşi a întîmpinat piedici şi chiar potrivnicii, Gh. Asachi şi opera sa şcolară constituie un mare pas înainte în istoria pedagogiei la romîni.

In ultima parte a cărţii, autorul considerînd opera lui Gh. Asachi în complexul de condiţiuni social-politice în care a fost împlinită, afirmă că ea a contribuit la consolidarea şi educarea burgheziei. Deşi progresist în idei şi atitudini, Gh. Asachi nu s-a desprins total de mentalitatea feudală. El a arătat simpatie pentru clasele sociale oprimate dar n-a sprijinit mişcarea revoluţionară avînd legături strînse cu guvernarea lui Mihail Sturza. Prin opera sa, Gh. Asachi a făcut totuşi, «o puternică spărtură în rîndul orînduirii feudale, în politica şcolară a clasei conducătoare, în organizarea vieţii şcolare, în teoria pedagogică», reuşind să naţionalizeze învăţămîntul, să-i dea caracter ştiinţific şi să-l impună ca o preocupare de stat.

Considerate prin unghiul condiţiilor noi statornicite în patria noastră, ideile lui Gh. Asachi, potrivit afirmaţiilor autorului, au căpătat o valoare mai mare. Ceea ce a preconizat şi ceea ce l-a preocupat : învăţămîntul pentru toţi fiii poporului, cultura naţională, şcoala de educaţie şi instrucţie etc., sînt astăzi în mare parte realităţi.

Cine citeşte cu atenţie cartea scrisă de prof. N. C. Enescu, cunoaşte temeinic viaţa lui Gh. Asachi şi

mai ales locul pe care-l ocupă în istoria şcolilor şi pedagogiei romîneşti organizarea şcolară realizată şi consolidată de el. Viaţa sa a fost neasîmpăr şi muncă. N-ar fi o exagerare dacă s-ar afirma că acest fiu al poporului nostru a fost o enciclopedie şi a avut o energie şi o îndrăzneală rar întîlnite. Motivul care l-a îndemnat la acţiune şi l-a însufleţit a fost binele poporului său. Deşi a avut de înfruntat opoziţie şi critici, cu răbdare şi perseverenţă a atins scopurile pe care le urmărea. M. Kogălniceanu, cu toate că în anumite împrejurări a criticat cu asprime iniţiativele şi acţiunile lui Gh. Asachi a scris în 1860 că: »în vremuri grele el s-a străduit pentru luminarea neamului său... şi a făcut singur mai mult decît toţi moldovenii împreună«.

Folosind în expunere metoda compartimentării şi analizei materialului referitor la viaţa şi opera lui Gh. Asachi, autorul lasă cîteodată impresia că repetă unele chestiuni. Fără îndoială, prin această metodă ajută pe cititor să-şi fixeze mai temeinic cunoştinţele şi, în acelaşi timp, să ajungă la o viziune de ansamblu cît mai clară asupra lui Gh. Asachi.

Citind această carte, dobîndeşti preţioase cunoştinţe cu privire la Gh. Asachi şi la epoca în care a trăit şi a activat.

Cele cîteva anexe şi planşe, bibliografia şi indicele de nume, sînt de mare folos cititorului în încercarea de cunoaştere şi înţelegere a operei lui Gh. Asachi.

Pr. SCARLAT PORCESCU

SĂRBĂTOAREA SFINTEI PARASCHEVA LA CATEDRALA MITROPOLITANĂ DIN IAŞI

Anul acesta, ziua Prea Cuvioasei Parascheva a fost sărbătorită la Iaşi, după cuviinţă, potrivit datinilor statornicite în viaţa Bisericii ortodoxe moldovene. Duminică 13 octombrie, dimineaţa, zi binecuvîntată de Dumnezeu cu soare şi căldură de toamnă, racla cu cinstitele moaşte ale Prea Cuvioasei Parascheva a fost aşezată sub un baldachin în faţa Catedralei mitropolitane.

Inconjurat de un sobor de preoţi şi diaconi, întîistătăorul Bisericii Ortodoxe din Moldova a săvîrşit Sf. Liturghie în Catedrala mitropolitană, duminică 13 octombrie şi luni 14 octombrie. Duminică seara, în ajunul praznicului Prea Cuvioasei Parascheva, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin a săvîrşit vecernia cu sfinţirea litiilor, iar luni seara slujba paraclisului sfintei.

Duminică şi luni, după sf. Liturghie, credincioşii au avut prilejul de a asculta cuvintele de îndrumare creştinească ale Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin.

Tîlcuind parabola semănătorului, care s-a citit duminică la sf. Liturghie, Inalt Prea Sfinţitul a îndemnat părinteşte pe toţi cei care-l ascultau să se arate lucrători destoinici în via Domnului înfăptuind numai ceea ce este bun pentru toţi şi, în acelaşi timp, lucrători harnici pe ogoarele mănoase ale patriei noastre.

Luni, vorbind despre viaţa şi faptele minunate ale Prea Cuvioasei Parascheva, Inalt Prea Sfinţitul Iustin a amintit că, de mai bine de 800 de ani mărturisitorii credinţei ortodoxe, întocmai ca fiii unei mari familii, au înconjurat cu dragoste moaştele ei şi au învăţat de la ea modestia şi blîndeţea.

In chip cu totul deosebit, Prea Cuvioasa Parascheva esta cinstită de dreptmăritorii creştini din Moldova, mai cu seamă după ce moaştele ei sălăşluiesc de mai bine de trei veacuri, prin osîrdia voievodului Vasile Lupu, în vechiul nostru oraş.

Viaţa Sfintei Parascheva, a spus Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit, este pentru fiecare credincios al Bisericii, o pildă grăitoare. Ea este un izvor de învăţături folositoare şi un îndemn la modestie, la evlavie, la viaţă curată, la lucrare bineplăcută lui Dumnezeu. Prin rîvnă şi jertfelnicie pentru binele semenilor ei, prin legătura tainică cu Dumnezeu ea a dobîndit viaţa cea fără de moarte alături de îngeri.

In continuare, Inalt Prea Sfinţitul a îndemnat părinteşte pe toţi cei care au luat parte la praznicul Prea Cuvioasei Parascheva să lucreze neîncetat pentru statornicirea binelui în lumea aceasta. Un adevărat credincios are îndatorirea de a stărui în rugăciune, de a păzi aşezămintele şi rînduielile statornicite de Biserică, de a asculta şi împlini sfaturile şi poruncile mai marilor, de a înfăptui ceea ce este bine pentru el însuşi şi pentru semenii săi, de a merge pe calea fericirii veşnice, de a munci, în acelaşi timp, cu hărnicie pentru belşug şi spor de roade. Credinciosul care munceşte cu rîvnă pe ogoarele binecuvîntate ale patriei noastre împlineşte o poruncă dumnezeiască, este cu adevărat un fiu al ascultării, un lucrător care nu-şi îngroapă talanţii, un mădular vrednic al poporului din care face parte şi, în acelaşi timp, un vas ales al Bisericii dreptmăritoare.

Toţi cei care au luat parte la slujbele săvîrşite în catedrala mitropolitană şi au ascultat cuvintele de îndrumare şi zidire creştinească ale arhipăstorului lor au plecat întrarmaţi sufleteşte cu hotărîrea de a săvîrşi tot ceea ce este bun pentru ei şi pentru semenii lor.

S. P.

DESCHIDEREA CURSURILOR ANULUI ŞCOLAR 1963-1964 LA ŞCOALA DE CÎNTĂREŢI BISERICEŞTI ŞI SEMINARUL TEOLGIC DIN MĂNĂSTIREA NEAMŢ

Marţi 1 octombrie a. c., zi festivă pentru şcolile teologice a notat pe fila ei tradiţionala sărbătoare a deschiderii cursurilor noului an de învăţămînt.

In dimineaţa acestei zile, după slujba sfinţirei apei şi a îndătinatului Te=Deum, săvîrşite de către soborul părinţilor profesori, în paraclisul şcolii, asistenţa a trecut în sala de festivităţi. Erau de faţă: P. C. Consilier Scarlat Porcescu, reprezentantul I. P. S Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, P. C. I. Moraru, protoiereul raionului Tg. Neamţ, corpul didactic, elevii şi părinţii elevilor.

După intonarea Imnului de Stat al Republicii Populare Romîne, dl. prof. Ştefan Alexe, directorul Seminarului, a rostit cuvîntul de deschidere a cursu=rilor anului şcolar 1963=1964. Domnia sa a evocat bucuria ce umple inimile tuturor la această nouă întîlnire şcolărească. Evidenţiind evenimentele impor=tante sub a căror lumină se deschide noul an şcolar, Dsa a vorbit despre im=portanţa Tratatului cu privire la interzicerea experienţelor nucleare în cele trei medii, ca şi de climatul favorabil păcii în lumea întreagă.

Amintind de importanta propunere a Republicii Populare Romîne cu privire la promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor de pace, respect reciproc şi înţelegere între popoare, Dl. director a spus: «Tineretul este primăvara omenirii, viitorul ei, floarea umanităţii. Pe măsură ce tînăra gene=raţie creşte, pe umerii ei trece o parte din sarcinile societăţii. Din această cauză, tinerii elevi de la şcolile noastre sînt direct interesaţi de problemele lumii contemporane şi mai ales de problema păcii, căci apărînd pacea, înseamnă că apără vieţile tuturor oamenilor care sînt «prietenii noştri» şi prin aceasta mărturisesc dragostea lor către semeni, deoarece «nu este dragoste mai mare decît să=ţi dai viaţa pentru prieteni» (Ioan XV, 13).

In continuare, vorbitorul a îndrumat pe elevi ca prin stăruinţa la învă=ţătură şi bună conduită să îndeplinească sfatul Sf. Ap. Pavel: «Cîte sînt ade=vărate, cîte sînt de cinste, cîte sînt drepte, cîte sînt curate, cîte sînt de iubit, cîte sînt cu nume bun, orice faptă bună şi orice laudă – la acestea să fie gîndul» (Filipeni IV, 8). Totodată Dsa a creionat în linii generale atmosfera de lucru a noului an şcolar spunînd: «Voi sînteţi născuţi în anii marilor înfăp=tuiri. Trebuie să depuneţi stăruinţă încordată urmărind cu toată atenţia lecţiile profesorilor pentru aprofundarea cunoştinţelor. Şi Patria noastră şi Biserica strămoşească, au nevoie de fii conştienţi de menirea lor. In munca voastră sînteţi sprijiniţi de un colectiv de profesori bine intenţionaţi. Trebuie să vă daţi seama că exigenţile care vă stau în faţă nu sînt expresia unui regulament, ci izvorăsc din răspunderea pe care o aveţi faţă de societate, faţă de părinţii şi fraţii voştri, faţă de mai marii voştri, faţă de Patria noastră scumpă ai cărei fii sînteţi, faţă de Biserica noastră care vă ajută în pregătirea voastră».

«Este necesar să învăţaţi sîrguincios şi cu simţ de răspundere însuşindu=vă cunoştinţele, să respectaţi sfaturile educatorilor şi dascălilor voştri, să participaţi cu avînt la acţiunile patriotice organizate de şcoală şi la toate chemările din partea conducerii locale de Stat».

Dl. director face apoi cîteva recomandări şi profesorilor, care în orele de curs, de diriginţie, de activităţi educative din şcoală şi din afara ei vor modela personalităţi la înălţimea epocii contemporane.

In încheierea cuvîntului său, Dsa a mulţumit I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, P. S. Episcop Partenie al Romanului şi Huşilor pentru părinteasca grijă ce o arată acestei şcoli din Mănăstirea Neamţ. De asemenea, Domnia Sa a prezentat Departamentului Cultelor asigurarea ataşamentului colectivului de profesorî şi elevi faţă de Conducerea de Stat, poporul mun=citor şi faţă de măreţele sale înfăptuiri.

După un scurt program de coruri şi poezii, a luat cuvîntul P. C. Con=silier Scarlat Porcescu, care a adus profesorilor şi elevilor îndemnuri părin=teşti şi binecuvîntări arhiereşti din partea I. P. S. Iustin Mitropolitul Moldovei şi Sucevei şi a P. S. Partenie Episcopul Romanului şi Huşilor. Prea Cucer=nicia Sa a amintit de eforturile tuturor popoarelor pentru statornicirea păcii mondiale, pentru aplanarea neînţelegerilor. Apropierea, cunoaşterea şi înţele=gerea reciprocă, sînt astăzi lucrări tot mai vii atît în viaţa statelor cît şi a

Bisericilor creştine; unitatea şi dragostea însufleţesc năzuinţele omului contemporan.

Indrumînd pe elevi să fie silitori la învăţătură, încununaţi de spiritul disciplinei şi al patriotismului, P. C Consilier a spus: «Priviţi în jurul vostru înfăptuirile economice-gospodăreşti şi social-culturale care au fost posibile datorită elanului creator al poporului nostru, desfăşurat în condiţiile atmosferei de pace. Silinţa epopeică a poporului romîn pentru înfăptuirea a tot ce este bun, trebuie să fie pentru voi un îndemn la muncă, la dragoste de patrie şi la luptă pentru pace. Amintind de faptul că învăţămîntul nu trebuie să fie străin de ceea ce se petrece în lumea întreagă, Prea Cucernicia Sa a continuat spunînd: «Sentimentul înalt al iubirii să stăpînească inimile voastre, ştiind că dragostea înnobilează şi topeşte resentimentele. Siliţi-vă să arătaţi prin toate gîndurile şi mişcările voastre, că sînteţi elevi destoinici. Impletiţi munca intelectuală cu disciplina şi veţi reuşi să deveniţi pilde grăitoare pentru semenii voştri».

In încheiere, vorbitorul a urat mult succes şi spor în muncă profesorilor, elevilor şi tuturor celor ce ostenesc pentru această şcoală.

Festivitatea deschiderii cursurilor anului şcolar 1963-1964, s-a încheiat cu imnul partizanilor păcii de I. Chirescu, după care, în atmosfera cordială a revederii, profesorii s-au întreţinut cu elevii şi părinţii acestora.

Prof. V. I. BRIA

CONFERINŢELE PREOŢEŞTI DIN LUNA OCTOMBRIE

In zilele de 9, 10, 11 octombrre a. c. , la protopopiatele din arhiepiscopia laşilor, au avut loc conferinţele preoţeşti rînduite de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne.

Aceste conferinţe, la care s-a dezvoltat tema „*Poziţia ortodoxă în ecumenism*" au fost prezidate de delegaţi ai Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin şi anume: P. C. Vicar Irineu Crăciunaş la protopopiatele: Tg. Neamţ şi Piatra Neamţ; P. C. Consilier D. Hadîrcă la protopopiatele: Paşcani şi Hîrlău; P. C. Consilier Sc. Porcescu la protopopiatele: Iaşi, Gura Humorului, Botoşani şi Suceava; P. C. Consilier Th. Irimia la protopopiatele Rădăuţi, Săveni şi Cîmpulung; P. C. Inspector Bisericesc Th. Bodnar la protopopiatele: Dorohoi, Vatra Dornei şi Fălticeni.

Delegaţii I. P. S. Mitropolit Iustin, luînd cuvîntul, s-au referit la unele aspecte ale vieţii politice şi bisericeşti din ţara noastră şi din toată lumea: 23 August 1944 - 23 August 1963; marile înfăptuiri economice, sociale, gospodăreşti şi culturale ale poporului nostru în anii puterii populare; ecourile sărbătorii naţionale a poporului romîn peste hotare; încheierea Tratatului de la Moscova pentru interzicerea experienţelor cu arma nucleară în atmosferă, în spaţiul cosmic şi sub apă care a fost semnat de peste 100 de state, între care şi de Republica Populară Romînă, un măreţ succes al luptei popoarelor pentru apărarea păcii în întreaga lume -; activitatea delegaţilor guvernului Republicii Populare Romîne la sesiunea din toamna aceasta a O. N. U. -; examinarea şi discutarea rezoluţiilor propuse de guvernul ţării noastre cu privire la îmbunătăţirea relaţiilor dintre state aparţinînd unor sisteme social politice diferite şi la promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor de pace, respectului reciproc şi înţelegerii între popoare, comemorarea savantului Fr. J. Curie la Paris în ziua de 15 august 1963 cu prilejul împlinirii a 5 ani de la moartea sa; - lupta împotriva colonialismului; călătoria P. F. Patriarh Iustinian, în luna iulie a. c. în Grecia şi la Muntele Athos unde a luat parte la festivităţile prilejuite de împlinirea a 1000 de ani de la întemeierea primei mănăstiri atonite; călătoria P. F. Patriarh Iustinian, în luna iulie a. c. la Moscova pentru a lua parte la festivităţile care au avut loc cu prilejul împlinirii a 50 de ani de slujbă arhierească a Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei; participarea I. P. S. Mitropolit Iustin la lucrările Comitetului „*Credinţă şi Constituţie*" din cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor care a avut loc în luna august a. c., la Montréal; participarea I. P. S. Mitropolit Iustin la sesiunea Comitetului Central al Consiliului Mondial al Bisericilor care a avut loc la finele lunei august la Rochester S. U. A.; călătoria I. P. S. Mitropolit

Iustin, în luna septembrie a. c., la Rhodos, pentru a lua parte la o consfătuire panortodoxă.

Tema conferinţei «Poziţia ortodoxă în ecumenism» primită de la sf. Sinod al B. O. R. a fost tratată de următorii preoţi:

La protopopiatul Iaşi, Pr. Th. Vrănescu; la prot. Rădăuţi, Pr. Gh. Popescu; la prot. Dorohoi, Pr. C. Ştefănescu; la prot. Paşcani, Pr. A. Ursaciuc; la prot. Gura Homorului, Pr. N. Bojescu; la prot. Botoşani Pr. N. Soescu; la prot. Fălticeni, Pr. I. Hurmuz, la prot. Cîmpulung, Pr. I. Ursescu; la prot. Vatra Dornei, Pr. Nic. Peţenghea; la prot. Suceava, Pr. D. Popovici; la prot. Săveni, Pr. N. Apetroaie; la prot. Hîrlău, Pr. D. Ichim; la prot. Tg. Neamţ, Pr. Gh. Diaconiţa; la prot. P. Neamţ, Pr. C. Drăgoi.

La aceste conferinţe delegaţii I. P. S. Mitropolit au insistat asupra poziţiei pe care a avut-o ortodoxia în trecut şi pe care o are astăzi faţă de ecumenism. Reintrînd în Mişcarea ecumenică, Biserica Ortodoxă a imprimat acestei mişcări o nouă direcţie: cunoaşterea mai temeinică a problemelor de actualitate şi sprijinirea tuturor eforturilor pentru o viaţă paşnică şi îmbelşugată, pentru abolirea colonialismului, pentru independenţa şi libertatea tuturor popoarelor, pentru încetarea experienţelor cu arma nucleară, pentru dezarmare generală şi totală, pentru apărarea păcii.

Participarea Ortodoxiei la Mişcarea Ecumenică a însemnat formularea unei baze teologice trinitare.

Delegaţii I. P. S. Mitropolit Iustin au îndemnat pe preoţi să fie însufleţiţi de duhul ecumenicităţii în relaţiile lor cu credincioşii altor culte, pentru apărarea păcii şi pentru sprijinirea eforturilor ce se depun în vederea cultivării sentimentului de dragoste în raporturile dintre creştini.

In cadrul rapoartelor de activitate, delegaţii I. P. S. Mitropolit Iustin au făcut sugestii şi au dat unele indicaţii cu privire la munca pastorală şi socială obştească pe care trebuie să o desfăşoare preoţii în parohii: sprijinirea acţiunilor de consolidare a gospodăriilor agricole colective; respectul proprietăţii obşteşti, sprijinirea acţiunilor de înfrumuseţare şi sistematizare a satelor şi oraşelor, lupta pentru apărarea păcii, popularizarea Tratatului de la Moscova, îngrijirea bisericilor, a caselor parohiale, a obiectelor de cult, păstrarea în bune condiţiuni a arhivelor şi bibliotecilor parohiale, împrejmuirea şi îngrijirea cimitirelor etc.

Slujitorii altarelor au fost îndemnaţi de asemenea, să asculte îndrumările date de autorităţi, să întreţină raporturi bune cu ceilalţi slujitori ai bisericii, cu epitropii şi consilierii parohiali să caute pacea şi s-o urmeze.

Conferinţele din luna octombrie a. c., s-au dovedit a fi şi de această dată de un real folos preoţimii noastre.

T. M.

†

PREOTUL GRIGORE POPOVICI

In tîrguşorul Siret, raionul Rădăuţi, regiunea Suceava, joi 12 septembrie a. c., după o grea suferinţă, a încetat din viaţă preotul Grigore Popovici care împlinise vîrsta de 76 ani.

Corpul neînsufleţit al preotului Grigore Popovici a fost depus în biserica Naşterea Sf. Ioan Botezătorul din Siret în care defunctul a slujit multă vreme ca paroh.

Slujba înmormîntării la care au luat parte familia îndoliată, colegi, prieteni, cunoscuţi şi credincioşi s-a săvîrşit sîmbătă 14 septembrie a. c., de către un sobor de preoţi.

Preoţii Octavian Georgian şi Dimitrie Maftei din Siret în cuvîntările pe care le-au rostit au arătat că preotul Grigore Popovici a slujit multă vreme Biserica în calitate de preot paroh şi protopop la Siret.

Pr. I. VASILAŞ

†

PREOTUL MITROFAN TĂNĂSESCU

După o activitate preoțească și cetățenească, de trei decenii și jumătate, a trecut la cele veșnice, în vîrstă de 61 de ani, preotul Mitrofan Tănăsescu, care s=a remarcat printr=o slujire devotată Domnului și printr=un spirit gos=podăresc deosebit.

Regrete unanime a lăsat în sufletele confraților preoți care l=au iubit și prețuit și mai ales în sufletele enoriașilor din parohiile Comănești, Laura, Brăești și Plopeni, unde preotul Tănăsescu a păstorit cu rîvnă.

Lui i se datoresc: construirea frumoasei case parohiale din Laura, pre=cum și restaurarea bisericii istorice din Plopeni, pe care a pictat=o în interior și la care a scos în evidență vechea și remarcabila pictură a catapetesmei.

Preotul Tănăsescu a fost un iubitor pasionat al frumosului. In jurul bi=sericilor în care a slujit și a caselor parohiale în care a locuit a răsădit pomi decorativi sau fructiferi și a plantat flori vădind prin aceasta gust și spirit estetic.

Tot timpul vieții sale s=a ocupat cu apicultura și s=a silit să dezvolte la săteni dragoste și interes față de această îndeletnicire.

Activitatea pastorală pe care a desfășurat=o preotul Tănăsescu este o pildă grăitoare pentru confrații săi.

Slujba înmormîntării a avut loc în ziua de 13 iunie a. c. și a fost să=vîrșită de un sobor de preoți; la locul de odihnă veșnică regretatul preot a fost condus de credincioșii din orașul Rădăuți și din satele în care a păstorit.

Insușirile și activitatea sa au fost remarcate în cuvîntările ce s=au rostit în biserică și la mormînt de către preoții R. Vasiliu, O. Gherasim, O. Sabin și M. Senceanu.

Dumnezeu să=l odihnească în pace.

Preot O. GHERASIM

C. EPISCOPIA ROMANULUI ȘI HUȘILOR

CONFERINȚELE PREOȚEȘTI DIN OCTOMBRIE 1963

In zilele de 15-18 octombrie 1963, au avut loc la protopopiatele din Eparhie, conferințele preoțești programate.

Delegații chiriarhali, care au prezidat aceste conferințe, au fost: P. C. Preot Nic. Toderici, consilier administrativ, la protopopiatele: Moinești, Tg. Ocna, Roman și Buhuși: P. C. Preot Const. Platon, consilier administrativ, la protopopiatele: Huși, Bîrlad, Vaslui și P. C. Preot Nic. Burlacu, inspector eparhial, la protopopiatele: Negrești, Adjud și Bacău.

P. S. Episcop Dr. Partenie Ciopron a participat la desfășurarea conferinței de la Bîrlad.

La toate conferințele au luat parte reprezentanți ai Departamentului Cultelor și ai organelor locale ale puterii de Stat.

Conferențiarii dezvoltînd tema: «Poziția ortodoxă în ecumenism» au reliefat aportul pe care ortodoxia îl aduce în Consiliul Mondial al Bisericilor.

Ortodoxia dorește ca toate Bisericile și confesiunile creștine să-și împlinească misiunea lor religioasă dar și îndatorirea de a sluji popoarele în mijlocul cărora lucrează, sprijinind aspirațiile întemeiate pe dreptate cum și toate acțiunile pentru o pace trainică în lume.

S-a cerut tuturor slujitorilor Bisericii să cunoască natura și obiectivele Mișcării Ecumenice, atît cele dogmatice cît și cele sociale.

In rapoartele de activitate prezentate, preoții au arătat munca depusă pentru sprijinirea acțiunilor de interes obștesc și pentru apărarea păcii.

P. S. Episcop Partenie a vorbit la Bîrlad despre aportul Bisericii Ortodoxe adus în noiembrie 1961 la New-Delhi în cadrul Adunării generale a Mișcării ecumenice unde s-au tratat în spirit realist unele probleme și s-au luat hotărîri concrete cu privire la obligația tuturor creștinilor de a lupta pentru pace, pentru dezarmare și securitate internațională, pentru abolirea colonialismului, rasismului și antisemitismului.

Prea Sfinția Sa a îndemnat preoțimea să cultive în sufletele credincioșilor spiritul nou de bună înțelegere și frățietate între oameni, să scoată din mentalitatea lor toate prejudecățile, motivele de ură și neîncredere, egoismul, ambiția, disprețul față de alții, sentimentele meschine, pasiunile care învrăjbesc și dezbină, într-un cuvînt tot ceea ce tulbură și împiedică buna conviețuire pașnică.

Atît Prea Sfinția Sa, cît și ceilalți delegați, au cerut slujitorilor Altarelor ca să îndemne credincioșii să-și împlinească îndatoririle obștești din conștiință, sprijinind marile eforturi pentru o viață mai bună, pentru pace, unire și înfrățire între oameni.

N. B.

pag. 55-64 (*Prof. Şt. Alexe*); Radu Albala, Antim Ivireanul. Editura Tineretului - Bucureşti, 1962 (*Pr. Const. Chirica*); I. Lespezeanu, I. Marcu, Nebiruitul Vodă Ştefan, Editura Ştiinţifică - Bucureşti, 1962 p. 406 (*Pr. Anton Cozma*); *N. C. Enescu*, Gheorghe Asachi organizatorul şcolilor naţionale din Moldova, Editura Didactică şi pedagogică, Bucureşti 1962, pag. 350 + 8 planşe (*Pr. Scarlat Porcescu*).

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR* . . . 637

Sărbătoarea Sfintei Parascheva la Catedrala mitropolitană din Iaşi (*S. P.*); Deschiderea cursurilor anului şcolar 1963/64 la Seminarul Teologic şi Şcoala de cîntăreţi bisericeşti de la Mănăstirea Neamţ (*Prof. V. I. Bria*); Conferinţele preoţeşti din luna octombrie (*T. M.*); † Preotul Grigore Popovici (*Pr. I. Vasilaş*); † Preotul Mitrofan Tănăsescu (*Pr. O. Gherasim*).

B. — *EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR* . . 642

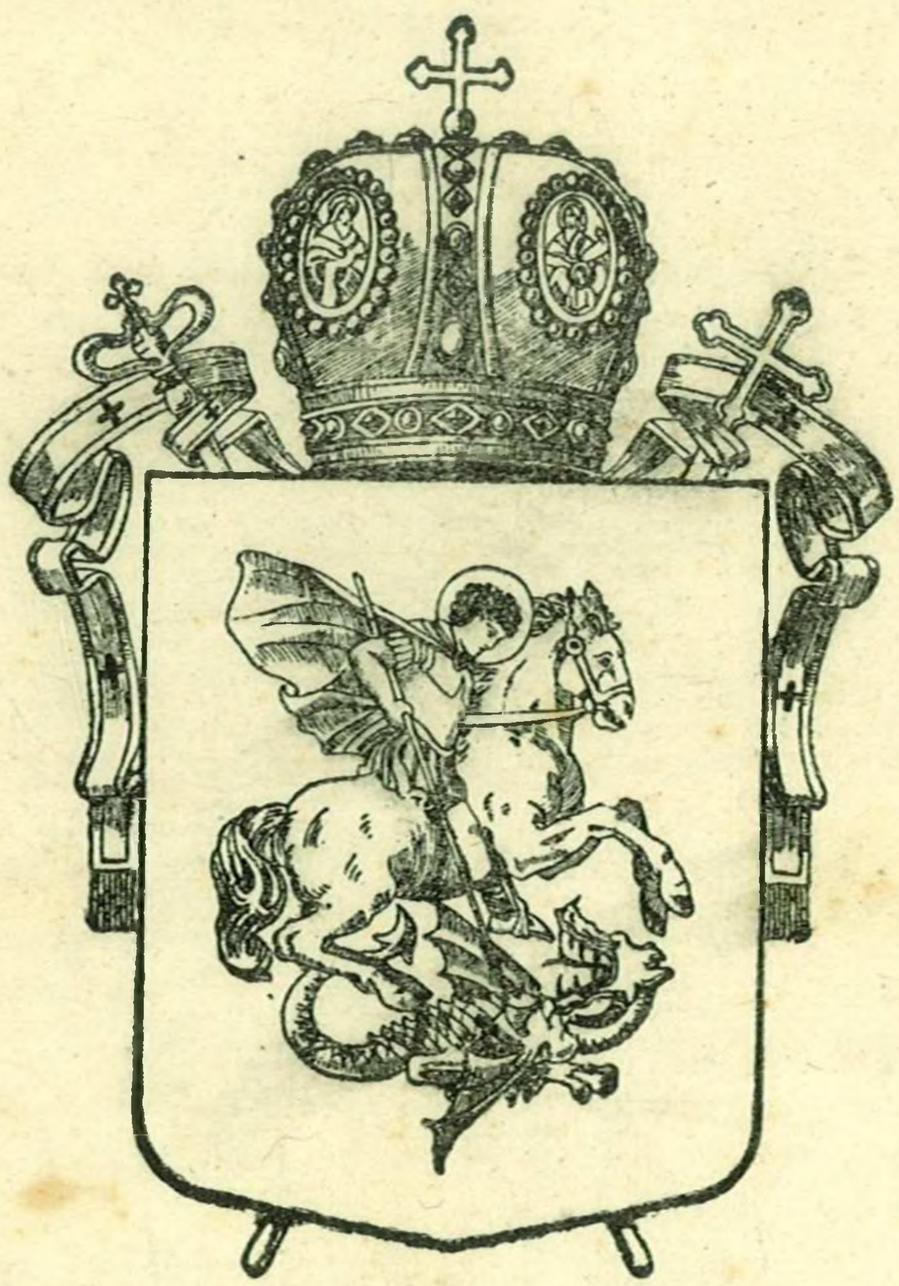
Conferinţele preoţeşti din octombrie 1963 (*N. B.*).

43.420

P. I-2

MITROPOLIA MOLDOVEI SI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

ANUL XXXIX, Nr. 11-12 NOIEMBRIE-DECEMBRIE 1963

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI SUCEVEI
REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAŞILOR
ŞI A EPISCOPIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR
APARE CU BINECUVÎNTAREA ŞI SUB ÎNDRUMAREA
ÎNALT PREA SFINŢIEI SALE
Dr. IUSTIN MOISESCU
ARHIEPISCOP ŞI MITROPOLIT

CUPRINSUL

† *IUSTIN, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei:* Pastorală la Naşterea Domnului 1963 645
† *PARTENIE, Episcopul Romanului şi Huşilor:* Pastorala la Naşterea Domnului 1963 650

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Legămîntul păcii, Sesiunea de la Bucureşti a Comitetului Executiv a Conferinţei Creştine pentru Pace 11 – 17. XI. 1963 (*Prof. M. Şesan*) 658

EVENIMENTE DIN VIAŢA BISERICII ORTODOXE ÎN ANUL 1963

Prea Fericitul Patriarh Iustinian la 15 ani de slujire patriarhală (*Redacţia*) 669
Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei la 50 ani de slujire arhierească (*Redacţia*) 670
Vizita Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustinian la Sfîntul Munte cu prilejul unui mileniu de viaţă a monahismului atonit (*Arhim. Irineu Crăciunaş*) 671
A doua conferinţă panortodoxă de la Rodos (26–29 septembrie 1963) (*Redacţia*) 681

ACTIVITĂŢI ALE CONSILIULUI MONDIAL AL BISERICILOR

Conferinţa de la Montréal a Comisiei Credinţă şi Constituţie, 12 – 26 iulie 1963 (*Prof. N. Chiţescu*) 688
Sesiunea Comitetului Central al Consiliului Mondial al Bisericilor . 693

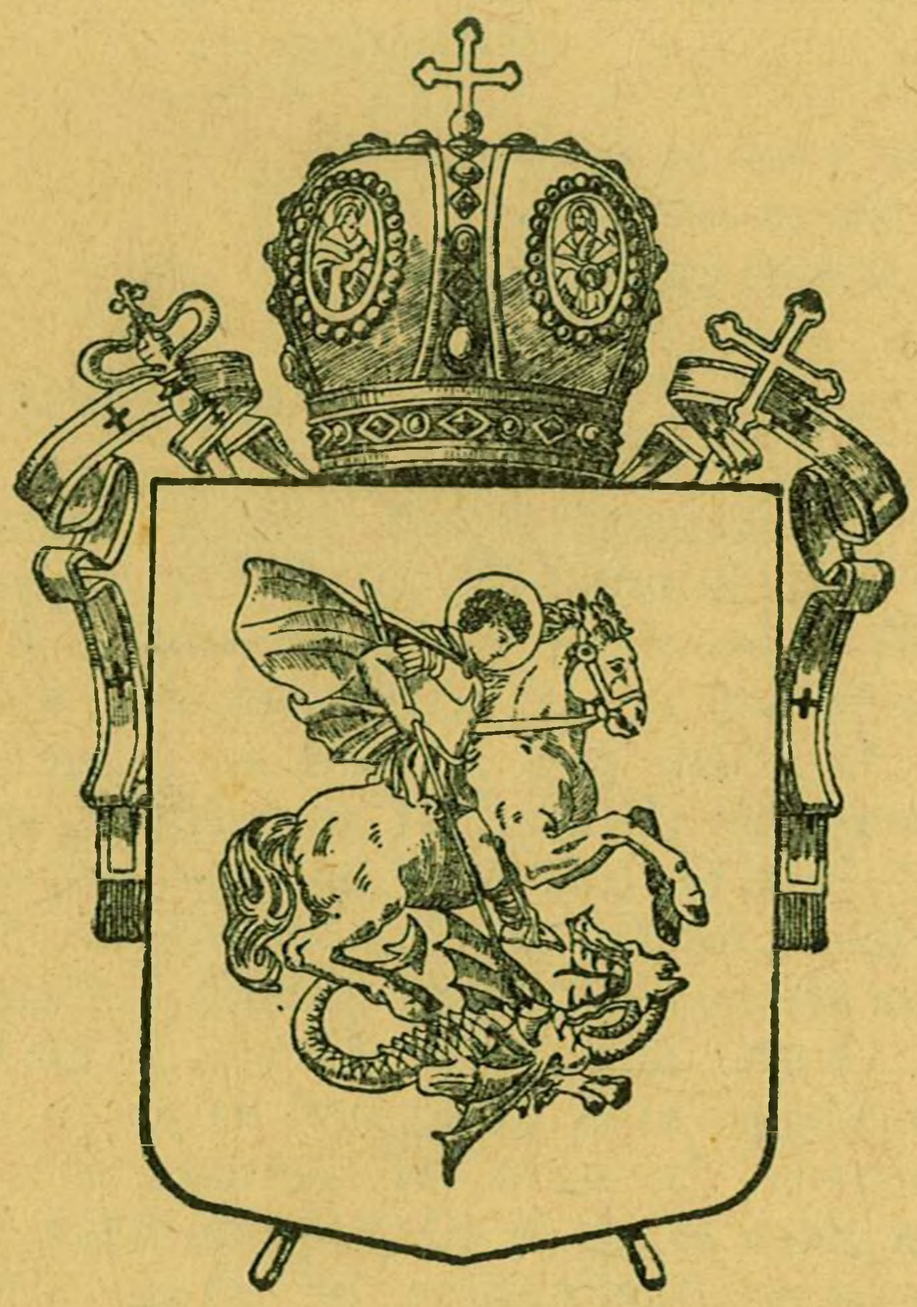
OASPEŢI DE PESTE HOTARE

Înalt Prea Sfinţitul Nicodim, Mitropolitul Leningradului, Episcopul Wischmann şi profesorul J. Hromadka oaspeţi ai Înalt Prea Sfinţitului Iustin Mitropolitul Moldovei şi Sucevei . . . 697

(continuare în pag. 3 a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI IAȘILOR
ȘI A EPISCOPIEI ROMANULUI ȘI HUȘILOR

ANUL XXXIX, Nr. 11-12 NOIEMBRIE - DECEMBRIE 1963

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: ARHIEPISCOPIA IAȘILOR
STR. ȘTEFAN CEL MARE Nr. 45
IAȘI

† IUSTIN

DIN MILA LUI DUMNEZEU ARHIEPISCOP AL IAȘILOR ȘI MITROPOLIT AL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

iubitului nostru cler, cinului monahal şi binecredincioşilor creştini din de Dumnezeu păzita Noastră Arhiepiscopie har, milă şi pace de la Dumnezeu, iar de la noi arhierească binecuvîntare

„Hristos se naşte, slăviţi-L,
„Hristos din ceruri, întîmpinaţi-L,
„Hristos pe pămînt, înălţaţi-vă!“

IUBIȚI CREDINCIOȘI,

Fiul lui Dumnezeu, astăzi, fiu al omului S-a făcut. «*Cel ce mai înainte de luceafăr din Tatăl fără mamă S-a născut, astăzi, pe pămînt fără tată a luat trup din Fecioara*». Dezbrăcîndu-Se vremelnic de mărirea Dumnezeirii, cel ce pururea este chip al Tatălui ceresc S-a smerit pe Sine şi S-a întrupat, astăzi, în cel zidit după chipul lui Dumnezeu, făcîndu-Se «*oamenilor asemenea şi la înfăţişare dovedindu-Se ca om*» (Filipeni II, 7).

Sînt aproape două mii de ani de atunci. Ieşise poruncă de la stăpînire să se înscrie fiecare în cetatea sa de obîrşie. Auzind aceasta, Dreptul Iosif şi Sfînta Fecioară Maria s-au suit din Nazaret în Betleem ca să se înscrie în cetatea aceea a lui David, fiindcă din casa şi din neamul lui erau ei. Întrucît n-au găsit loc pentru a găzdui peste noapte, în oraş, ei s-au aşezat în apropiere, într-o peşteră, unde se adăposteau uneori păstorii cu turmele lor. În noaptea aceea, pe care o prăznuim noi astăzi, împlinindu-se vremea ca să nască, Sfinta Fecioară Maria «*a născut pe fiul ei cel dintîi născut şi l-a înfăşat şi l-a culcat în iesle*» (Luca II, 7).

Cu negrăită bucurie, privind atunci pentru întîia oară pe fiul său, Fecioara Maria, alături de Dreptul Iosif, şi-a îndreptat cugetul ei curat către Bunul Dumnezeu, mulţumindu-I încă o dată pentru milostivirea pe care a vărsat-o din belşug peste ea, făcînd-o Maica Domnului.

Coborînd din înaltul cerului deasupra peşterii, cetele îngereşti «*s-au mirat văzînd pe Domnul tuturor pe pămînt că a luat chip de om şi de Tatăl nu S-a despărţit cu nimic*» şi au început

să laude pe Dumnezeu, cîntînd cu bucurie : «*Slavă întru cei d sus lui Dumnezeu şi pe pămînt pace, întru oameni bunăvoire* (Luca II, 14).

De aceeaşi sfîntă bucurie s-au cuprins şi păstorii care stă teau de veghe lîngă turmele lor, în partea locului, cînd au afla de la îngerul Domnului vestea cea bună a naşterii Mîntuitorului Încredinţîndu-se apoi de împlinirea făgăduinţei date strămoşilo lor despre izbăvirea de sub răutatea păcatului, după ce au văzu pruncul înfăşat şi culcat în iesle, ei s-au întors la turmele lor preamărind şi lăudînd pe Dumnezeu.

Iar după cîtăva vreme, înţelegînd din arătarea unei stel minunate pe cer că «*aşteptarea neamurilor*» s-a împlinit, tre magi de la răsărit, cu bucurie, au pornit spre Betleem, pentru căuta pe Mîntuitorul lumii. Acolo, după ce L-au aflat, căzînd l pămînt, «*s-au închinat Lui şi deschizînd vistieriile lor I-au adu Lui daruri: aur, tămîie şi smirnă*» (Matei II, 11).

In acest fel, iubiţii mei, la naşterea Domnului nostru Iisu Hristos, împlinind bucuria Preacuratei Fecioare Maria, bucuri îngerilor s-a împerecheat cu bucuria oamenilor, însoţindu-se d cîntări de laudă şi cuvinte de mulţumire către Dumnezeu pentr marea Sa iubire şi purtare de grijă faţă de făptura mîinilo Sale. De atunci, fără încetare, dreptmăritorii creştini de pretu tindeni cu aceeaşi sfîntă bucurie cinstesc Naşterea Domnului cîntînd:

«*Hristos se naşte, slăviţi-L,*
«*Hristos din ceruri, întîmpinaţi-L,*
«*Hristos pe pămînt, înălţaţi-vă!*»

IUBIŢII MEI FII DUHOVNICEŞTI,

«*Mai înainte de aşezarea temeliei lumii ne-a ales pe no Dumnezeu să fim sfinţi şi fără de prihană înaintea feţei Sale rînduindu-ne mai dinainte pe noi, din dragoste, spre înfiere prin Iisus Hristos*» (Efeseni I, 4-6). De aceea, potrivit cu făgăduinţa pe care El ne-a dat-o, după călcarea poruncii Sale de către Adam de a ne dărui mîntuirea, la plinirea vremii a trimis în lume pe însuşi Fiul Său, nu numai pentru a ne izbăvi de sub răutatea păcatului, făcîndu-ne «*sfinţi*», prin jertfa de pe cruce, şi învă-ţîndu-ne să vieţuim «*fără prihană*», ci şi pentru a ne da nouă puterea «*ca să ne facem fii ai lui Dumnezeu*» (Ioan I, 12).

În înţelepciunea lui Dumnezeu noi am fost zămisliţi în-tr-adevăr ca fii ai Părintelui nostru ceresc din veşnicie; iar, la zidirea lumii, noi am fost făcuţi după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu. Dar, numai o dată cu întruparea în om a Fiului, care este «*chipul lui Dumnezeu celui nevăzut*», s-a făcut începutul înfierii făpturii noastre de către Tatăl ceresc. Fiul lui Dumne-zeu, întrupîndu-Se, S-a făcut asemenea cu noi, pentru ca noi, unindu-ne cu El, să ne putem face asemenea cu El. Astfel, prin întruparea Fiului lui Dumnezeu, noi toţi am devenit fii ai lui Dumnezeu.

Fiind «*uniți într-un singur trup*», în Domnul nostru Iisus Hristos, deoarece, atunci «*cînd S-a întrupat și S-a făcut om, Fiul lui Dumnezeu a cuprins în Sine șirul lung de oameni*», cum spune sfîntul Irineu, noi toți avem acum «*apropiere către Tatăl într-unul și același Duh*». Impreună cu Mîntuitorul, care este piatra cea din capul unghiului, noi toți alcătuim acum o zidire nouă, ale cărei încheieturi sînt întărite de Sfîntul Duh, spre a fi templu al lui Dumnezeu, cum zice sfîntul Apostol Pavel (Efeseni II, 13-22).

Ca fii ai aceluiași Părinte, noi toți sîntem frați unii cu alții. De acum «*nu mai este Elin și Iudeu, tăiere împrejur și netăiere împrejur, barbar, Scit, rob ori slobod, ci toate și întru toate este Hristos*» (Coloseni III, 11). Prin întrupare, El S-a unit cu întreaga fire omenească; pe cruce, El și-a vărsat scumpul Său sînge pentru izbăvirea tuturor de sub robia păcatului; înviind din morți, El a deschis pentru toți porțile veșniciei.

Noua zidire, care s-a plămădit prin întreaga lucrare mîntuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos în lume, este chemată la o viață nouă după însăși pilda vieții lui Emmanuel, adică a Dumnezeu-Omului Iisus Hristos. De aceea, Mîntuitorul este înfățișat în Sfinta Scriptură nu numai ca «*om al durerii*», care «*a purtat suferințele noastre și a luat asupra Sa durerile noastre*» sau ca un «*miel*», care merge la junghiere de bunăvoie pentru noi (Isaia LIII, 3 și urm.), ci mai ales ca începător al unei vieți noi, în care își găsesc sălaș statornic: dreptatea, pacea și fericirea. Ca «*învățător al dreptății*» (Ioil II, 23), El nu poate avea «*odihnă pînă cînd nu se va așeza pe pămînt dreptatea*» (Isaia XLII, 4), iar ca «*Domn al păcii*», El a întemeiat împărăția Sa, în care, de la un capăt pînă la altul al lumii, trebuie să fie «*belșug de pace cît va sta luna pe cer*» (Psalm LXXII, 7). *Izvor al fericirii*, El ne dăruiește nouă mai mult decît dorim sau cerem noi, fiindcă «*cele pe care ochiul nu le-a văzut și urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe acelea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El*» (I Corinteni II, 9).

IUBIȚI CREDINCIOȘI,

Ca fii ascultători ai Sfintei noastre Biserici, în această zi de mare praznic, se cuvine să cugetăm adînc la nemărginita dragoste a lui Dumnezeu față de făpturile Sale, la iconomia întrupării Mîntuitorului și la darurile pe care Sfîntul Duh le varsă neîncetat peste noi, arătîndu-ne totodată vrednici de chemarea pe care noi o avem ca fii ai Părintelui nostru ceresc. Purtînd pe Dumnezeu în inimile noastre, ca mădulare de cinste ale trupului Domnului, sub călăuzirea Sfîntului Duh, după lepădarea omului cel vechi, să viețuim în omul cel nou, în așa fel încît fiecare din noi să poată spune, împreună cu Sfîntul Apostol Pavel: «*De acum nu mai viețuiesc eu; viețuiește în mine Hristos*» (Galateni II, 20).

Zi de zi, înnoindu-ne ființa noastră, să ne îmbogățim mintea cu adevăruri dătătoare de viață; prin rugăciuni stăruitoare

să ne ridicăm tot mai aproape de Părintele nostru din ceruri cu puteri mereu sporite să ne împotrivim păcatului; să înmulţim fără încetare faptele noastre bune, împodobind chipul nostru creştinesc cu nimbul dragostei frăţeşti.

Odorul cel de mare preţ al dreptei credinţe să-l păzim cu multă scumpătate. Să ţinem sărbătorile în zilele rînduite de Sfîntul Sinod al Bisericii noastre, ca fii ai ascultării; iar la slujbele bisericeşti, laolaltă, în sfintele noastre locaşuri de închinare, să ne purtăm *«cu bună cuviinţă şi după rînduială»* (I Corinteni XII, 40).

Dar, mai înainte de toate, după cum ne îndeamnă cu stăruinţă Sfîntul Apostol Pavel, să facem *«cereri, rugăciuni, mijlociri şi mulţumite pentru toţi oamenii»*, adică pentru cîrmuitorii ţării şi pentru toţi cei care sînt în înalte dregătorii, pentru fraţii noştri care sînt aproape sau departe de noi, pentru oamenii de pretutindeni, fiindcă *«acesta este lucru bun şi primit înaintea Mîntuitorului nostru Dumnezeu»* (I Timotei II, 2-3).

În sufletele noastre să nu găsească sălaş cugetele rele. Dimpotrivă, gîndurile noastre să fie mereu îndreptate la toate *«cîte sînt adevărate, cîte sînt smerite, cîte sînt drepte, cîte sînt curate cîte sînt vrednice de iubit, cîte sînt cinstite»* de toţi (Filipeni IV, 8); iar trupurile noastre să le ferim de orice necurăţie, fiindcă, prin întinarea cu păcat a unuia dintre noi, nu numai fiinţa sa se face nevrednică de a fi zidire în care locuieşte Dumnezeu, dar se vatămă şi curăţia fraţilor noştri. După cum ne putem sfinţi unii prin alţii, tot astfel ne putem întina unul de la altul, deoarece *«noi cei mulţi sîntem în Hristos un trup, iar fiecare dintre noi mădulare sîntem unii altora»*, cum spune Apostolul neamurilor (Romani XII, 5). Prin vieţuirea noastră întru neprihănire desăvîrşită, să slăvim deci pe Dumnezeu, înfăţişîndu-I *«trupurile noastre ca o jertfă vie, sfîntă, Domnului bine-plăcută şi ca o închinăciune a noastră în cuget»* (Romani XII, 1).

Mai presus de toate, să preamărim pe Dumnezeu prin faptele noastre de dragoste frăţească. Unul pe altul să ne îngăduim cu blîndeţe, între noi să ne ajutăm cu bucurie şi împreună să ne sfătuim cu înţelepciune spre săvîrşirea lucrului bun.

Muncind cu puteri mereu înnoite, nimeni *«să nu caute numai la cele ale sale, dar şi la cele ale altora»* (Filipeni II, 4), făcîndu-se părtaş la zidirea binelui obştesc. Cei iscusiţi în făurirea lucrurilor trebuitoare pentru traiul ridicat al poporului nostru, cu bucurie să-şi împlinească şi să-şi depăşească îndatoririle lor spre îndestularea tuturor; iar cei care trudesc laolaltă pe întinsele şi mănoasele noastre ogoare, prin hărnicia lor să aducă *«pînă în vîrful munţilor belşug de grîne în ţară şi spicele lor să se clatine ca chedrii din Liban»*, cum zice Psalmistul (LXXII, 16). Întemeiată pe muncă şi dreptate, viaţa cea nouă care se clădeşte acum în ţara noastră, să fie rod al silinţelor înmănunchiate ale tuturor fiilor scumpei noastre patrii.

Înfrăţiţi în slujirea binelui, să sporim neîncetat străduaniile noastre de apărare a păcii în lume. Ca fii ai *Domnului păcii*, la naşterea căruia îngerii au vestit *«pe pămînt pacea şi întru*

oameni bunăvoirea», să înteţim rugăciunile noastre *«pentru pacea a toată lumea»;* din zi în zi să răsune tot mai puternic glasul nostru hotărît pentru păzirea şi întărirea păcii; voinţa neclintită a poporului nostru de a trăi în pace cu toate popoarele să o facem cunoscută pretutindeni.

O dată cu acest cuvînt de învăţătură creştinească şi de părintesc îndemn, în slăvita zi a praznicului Naşterii Domnului, cu osîrdie îmi ridic cugetul meu către Milostivul Dumnezeu, rugîndu-L să ne păstreze în dragostea Sa pentru a putea vieţui noi întru dreptate, pace şi fericire.

Al vostru de tot binele voitor şi pururea fierbinte către Domnul rugător,

† *IUSTIN*
Arhiepiscop al Iaşilor şi Mitropolit
al Moldovei şi Sucevei

Dată în reşedinţa noastră mitropolitană din Iaşi, la praznicul Naşterii Domnului din anul 1963.

† PARTENIE

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL EPARHIEI ROMANULUI ŞI HUŞILOR

Iubitului nostru cler şi tuturor binecredincioşilor creştini din cuprinsul acestei Eparhii, har, milă şi pace de la Dumnezeu, Părintele ceresc, iar de la Noi binecuvîntare arhierească, urări de sănătate şi spor la tot lucrul cel bun.

„Cercetatu-ne-a pe noi Răsăritul cel de sus, ca să lumineze pe cei ce şedeau întru întuneric şi în umbra morţii şi să îndrepteze picioarele noastre în calea păcii“ (Luca I, 78-79).

IUBIŢII MEI FII SUFLETEŞTI,

Pentru fiecare dintre sărbătorile creştine, orînduite de Biserica noastră în cursul anului, se poate spune că este un popas duhovnicesc pe calea vieţii. Cu atît mai mult şi cu dreptate este a spune acest lucru despre marea sărbătoare a Naşterii Domnului.

Acest praznic creştin este aşezat să fie sărbătorit la sfîrşitul unui an vechi, care pleacă şi în preajma unui an nou, care vine.

Dreptcredincioşii noştri întîmpină şi ei cu credinţă şi evlavie pe Pruncul Iisus, născut în ieslea Betleemulni «*care pentru noi, oamenii, şi pentru a noastră mîntuire S-a pogorît din cer, S-a întrupat din Duhul Sfînt şi din Fecioara Maria S-a făcut om*» (Simbolul Credinţei, art. III).

Cel făgăduit de Dumnezeu oamenilor; cel dorit şi aşteptat cu înfiorare de cuvioşii şi drepţii veacurilor îndepărtate; cel prezis neîncetat de prooroci; cel vestit de îngeri şi mai apoi propovăduit de apostoli şi mărturisit de mucenici, se coboară din slava Sa cea cerească şi vine printre noi, pămîntenii, luînd trupul nostru, ca să ne ridice la Tatăl ceresc.

Născîndu-Se din Fecioara Maria, a luat trupul nostru, S-a unit cu firea noastră omenească întreagă, nu pentru un timp oarecare, ci pentru a rămîne cu acest trup pînă la sfîrşit. Din nemărginita Sa iubire pentru noi, S-a unit în chip nedespărţit de oameni ca să ne păstreze în sfinţenie şi nevinovăţie, şi din rătăcitori prin noaptea neagră a păcatului, să ne ridice, prin harul Său, la o viaţă nouă.

«Și Cuvîntul S-a întrupat și a locuit între noi și am văzut slava Lui, slavă ca a unuia născut din Tatăl, plin de har și de adevăr» (Ioan I, 14). El a venit printre oameni propovăduind Evanghelia: *«Pe pămînt S-a arătat și cu oamenii împreună a viețuit», «ca să cunoaștem pe cel adevărat și să fim întru cel adevărat, întru Iisus Hristos; acesta este Dumnezeul cel adevărat și viața cea veșnică»* (I Ioan V, 20).

Nașterea Mîntuitorului Iisus Hristos a fost cel mai mare eveniment petrecut pe pămînt de la zidirea lumii, fiindcă prin lucrarea Sa mîntuitoare a făcut din om o făptură nouă, *îmbrăcat în omul cel nou, care s-a zidit după chipul lui Dumnezeu întru dreptate și sfințenia adevărului»* (Efeseni IV, 24). Totodată, venirea printre oameni a Fiului lui Dumnezeu este și o adîncă taină a lucrării dumnezeiești, prin roadele ce avea să le aducă și prin chipul minunat în care s-a produs.

In fața acestei taine, Sfîntul Apostol Pavel glăsuiește atît de frumos: *«Cu adevărat, mare este taina creștinătății; Dumnezeu S-a arătat în trup, S-a îndreptat în Duhul, S-a văzut de îngeri, S-a propovăduit întru neamuri, S-a crezut în lume și S-a înălțat întru slavă»* (I Timotei III, 16).

IUBIȚI FII SUFLETEȘTI,

Fiul lui Dumnezeu S-a născut din Fecioara Maria, nu prin rînduiala firească, potrivit căreia fiecare om vine în lume prin naștere din părinții săi trupești. Zămislirea Sa în trupul Fecioarei Maria s-a făcut prin lucrarea Sfîntului Duh după cum însuși arhanghelul Gavriil i-a binevestit zicînd: *«Ai aflat har înaintea lui Dumnezeu; Duhul Sfînt se va pogorî peste tine și puterea Celui de sus te va umbri; pentru aceasta și Sfîntul care se va naște din tine se va chema Fiul lui Dumnezeu»* (Luca I, 35).

Cînd bătrînul Iosif, logodnicul Fecioarei Maria, a văzut că ea a rămas grea și a voit s-o părăsească pe ascuns, pentru a nu o da în vileag, un înger i-a apărut în față și i-a spus: *«Iosife, fiul lui David, nu te teme a lua pe Maria femeia ta, căci ce s-a zămislit într-însa este de la Duhul Sfînt; și se va chema numele lui Iisus, că acesta va mîntui pe poporul Său de păcatele lor»* (Matei I, 21-22). Iar în Simbolul credinței mărturisim: *«Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire S-a pogorît din cer, s-a întrupat din Duhul Sfînt și din Maria Fecioara S-a făcut om»* (art. III).

Despre existența Fiului lui Dumnezeu, înainte de a se naște ca om, vorbește întreaga Scriptură, atît a Vechiului cît și a Noului Testament. *«Zis-a cel veșnic Domnului meu: din mitras mai înainte de luceafăr te-am născut»* (Psalm CIX, 4). Plin de măreție vorbește Sfîntul Evanghelist Ioan, cînd anunță existența Fiului mai înainte de facerea lumii: *«La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul; și Cuvîntul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi și am văzut slava lui, slavă ca a unuia născut din Tatăl, plin de har și de adevăr»*

(Ioan I, 1-3, 14). Iar Sfîntul Ioan Hrisostom, în cuvîntarea de la Naşterea Domnului, îmbracă adevărul marii taine a întrupări în cuvinte ca acestea: «*Astăzi cel ce este se naşte, şi cel ce este se face ceea ce nu era; Fiul lui Dumnezeu se face om, fără să înceteze a fi Dumnezeu*». Iar Sfîntul Ioan Botezătorul, care a pregătit calea pentru venirea Mîntuitorului, spune: «*Cel ce vine după mine, mai înainte de mine a fost, pentru că mai înainte de mine era*» (Ioan I, 15). Însuşi Mîntuitorul Hristos într-o convorbire cu iudeii a spus despre Sine: «*Înainte de a fi fost Avraam, Eu am fost*» (Ioan VIII, 58).

Vedeţi dar, iubiţii mei, că a venit pe pămînt să ne mîntuiască însuşi Fiul lui Dumnezeu. El a venit în lume ca să reaşeze în suflete buna rînduială, răvăşită din cauza păcatului şi a neştiinţei. El a adus adevărul Evangheliei Sale, ca să lumineze în întuneric puterea şi bunătatea lui Dumnezeu faţă de oameni. Acesta este înţelesul troparului Naşterii, cîntat astăzi, atît în biserici cît şi în fiecare casă creştină: «*Naşterea Ta Hristoase Dumnezeul nostru, răsărit-a lumii lumina cunoştinţei*». Căci dezordinea morală înseamnă păcat, iar păcatul naşte nedreptate, împilare, inegalitate între oameni, sărăcie şi suferinţă.

Sfînta Fecioară Maria din însuflare dumnezeiască a fost în stare să rostească acele cuvinte profetice care îşi menţin fără întrerupere valoarea lor: «*Făcut-a tărie cu braţul Său Domnul risipit-a pe cei mîndri cu cugetul inimii lor; pogorît-a pe cei puternici de pe scaune şi a înălţat pe cei smeriţi; pe cei flămînzi i-a umplut de bunătăţi iar pe cei bogaţi i-a scos afară deşerţi*» (Luca I, 51-53). Timpul se deapănă neîncetat, generaţiile de oameni sînt într-o permanentă prefacere, dar adevărul Domnului rămîne în veac. Mîntuitorul a venit ca să-l împace pe om cu sine însuşi, eliberînd cugetul omenesc de apăsarea păcatului. El a venit în lume ca mesager al păcii, «*Întru Dînsul viaţă era şi viaţa era lumina oamenilor*». Deasupra leagănului Său sărac din peştera Betleemului îngerii au vestit lumii mesajul păcii şi frăţiei între toţi oamenii. «*Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pămînt pace şi între oameni bună învoire*» (Luca II, 14). Nu era numai un imn de slavă Celui ce se născuse, ci era totodată şi o chemare către omenire la pace şi bună învoire, la frăţie şi colaborare.

Pentru aceasta ne-a cercetat pe noi Hristos, «*Răsăritul cel de sus, ca să lumineze pe cei ce şedeau întru întuneric şi în umbra morţii şi să îndrepteze picioarele noastre în calea păcii*» (Luca I, 78-79).

Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat ca să mîntuiască pe oameni de păcat şi de moarte şi să le deschidă calea spre împărăţia lui Dumnezeu. Păcatul, rădăcină a morţii şi moartea ca rod al păcatului dominau peste conştiinţa omenească şi nimeni afară de Mîntuitorul, nu putea zdrobi păcatul şi moartea.

Profeţii au ţinut pururea aprinsă făclia nădejdii din sufletele drepţilor cu privire la venirea lui Hristos. «*El va veni şi ne va mîntui; atunci se vor deschide ochii orbilor şi urechile surzilor vor auzi; atunci va sări şchiopul ca cerbul şi limba gîngavilor va fi limpede; acolo va fi cale curată şi cale sfîntă se*

va chema; cei risipiți vor merge pe dînsa și nu vor rătăci» (Isaia XXXV, 4-8).

La Nașterea Sa, ce cei au crezut în El L-au așteptat, L-au recunoscut, s-au bucurat și s-au închinat Lui. L-au slăvit îngerii, L-au cinstit cu daruri înțelepții și filozofii, în persoana celor trei Crai veniți de la răsărit; s-au apropiat de El cu inimă curată păstorii de turme din preajma Betleemului; cu alte cuvinte, cerul și pămîntul s-au bucurat de întruparea Sa.

Singură ura lui Irod, oarbă și nedreaptă, a amestecat în cîntarea de bucurie a pămîntului, zăngănit de săbii care ucideau ființe nevinovate, bocete de jale nemîngîiată, sînge și lacrimi. El nu știa că împărăția lui Hristos nu este din lumea aceasta.

Ochii bătrînului Simeon au lăcrimat de fericire, cînd la patruzeci de zile el a luat în brațe pe pruncul Iisus la templul cel sfînt, înălțînd acea frumoasă rugăciune de eliberare: «*Acum slobozește pe robul Tău, Stăpîne, după cuvîntul Tău în pace, că văzură ochii mei mîntuirea Ta, care ai gătit-o înaintea feței tuturor popoarelor*» (Luca II, 29-32).

Celor care au avut fericirea de a-L vedea, a-L auzi și de a se apropia de El, le-a adresat următoarele cuvinte: «*Fericiți sînt ochii voștri că văd și urechile voastre că aud, căci adevăr grăiesc vouă că mulți prooroci și drepți au dorit să vadă ceea ce vedeți voi și n-au văzut, și să audă cele ce voi auziți și n-au auzit*» (Matei XIII, 16-17). Unii din cei ce L-au văzut și au crezut Lui s-au mîntuit. Alții, deși L-au văzut n-au crezut în El și au rămas nemîntuiți.

Fericiți au fost cei ce L-au văzut în trup, dar întru nimic bucuria celor ce-L văd numai prin credință și-L urmează prin fapte nu este mai mică. Îl vedem și noi, prin ochii celor ce L-au văzut născîndu-se, trăind printre oameni și împlinind prin lucrări minunate opera Sa mîntuitoare pe pămînt. Îl vom vedea și aevea în trup, în slava Sa cerească, dacă credem în El pînă la sfîrșit și vom păzi poruncile. În egală măsură ne este și nouă asigurată întreaga bucurie a mîntuirii. El ne-a lăsat pe Duhul Său cel Sfînt, care ne deschide ochii minții ca să-L vedem, să-L recunoaștem și să-l slujim cu credință, «*pentru că Dumnezeu care a poruncit luminii să strălucească în mijlocul întunericului, a luminat cugetele noastre ca să strălucească în ele cunoștința slavei lui Dumnezeu, în fața lui Iisus Hristos*» (II Corinteni IV, 6).

Credința în Hristos face ca, în orice zi de prăznuire, bisericile și locuințele noastre să îmbrace haine de sărbătoare, iar viața noastră să capete înțeles mai înalt, vrednic de sfințenia lui Iisus Hristos, salvatorul nostru scump și prea iubit.

Fericite sînt sufletele care se deschid ca niște ferestre iubitoare de lumină și aer proaspăt, în fața Soarelui Hristos, care astăzi a răsărit lumii. Lumina lui Hristos luminează tuturor și trezește din somnul morții pe cei ce dorm în păcate. Așa este bine și plăcut lui Dumnezeu să ne smulgem din ghiarele răului. V-ați pregătit prin taina mărturisirii și v-ați unit cu Hristos prin sfînta împărtășanie, potrivit celor învățate de la părinții voștri și așa cum orînduiesc poruncile Bisericii.

Rugăciunile noastre se înalță mai curate spre Dumnezeu,

credinţa noastră capătă aripi noi, dorul pentru o viaţă neprihănită ne cuprinde mai cu putere, inimile noastre devin mai bune, mai aplecate spre iubire, spre milă şi iertare, iar pacea şi buna învoire între oameni găseşte cale mai netedă şi îi apropie mai mult pe oameni unii de alţii.

IUBIŢI FII DUHOVNICEŞTI,

Aceste zile de mare sărbătoare nu sînt şi nu trebuie să fie numai un prilej de repaus, de îmbrăcăminte mai aleasă pentru împodobirea trupului şi de hrană mai îndestulătoare, ci mai mult un popas duhovnicesc pentru viaţa noastră creştină. De aceea socotim că este de a noastră datorie să vă aducem aminte că spre mare folos este să ne cercetăm fiecare viaţa şi faptele noastre şi să luăm pentru viitor hotărîrea de a îndrepta ceea ce am constatat că nu este spre binele nostru şi de a urma cu mai multă sîrguinţă ceea ce a fost bun şi plăcut lui Dumnezeu. Cuvîntul din Cartea sfîntă ne învaţă că «*din fapte se îndreptează omul, iar nu numai din credinţă*» (Iacob II, 24). Căci ce folos este că ar zice cineva că are credinţă, iar fapte nu are; «*au poate credinţa să-l mîntuiască pe dînsul?*» (Iacob II, 24). Tot aşa cuvintele frumoase îşi dovedesc valoarea numai cînd sînt însoţite de fapte bune; altfel rămîn numai o lucrare a buzelor şi a glasului, fără nici o legătură cu inima omului care le rosteşte. Sfîntul Apostol Ioan spune lămurit: «*Fiii mei, să nu iubim cu cuvîntul sau cu limba, ci cu fapta şi cu adevărul; căci cel ce zice că L-a cunoscut pe Dumnezeu şi îl iubeşte, dar poruncile Lui nu le păzeşte acela mincinos este*» (I Ioan II, 4), Afară de acestea, însuşi Mîntuitorul a spus: «*Nu cel ce-mi zice Doamne, Doamne va intra în împărăţia lui Dumnezeu, ci cel ce va face voia Tatălui Meu care este în ceruri*» (Matei VII, 21). Dacă iubim într-adevăr pe Dumnezeu şi poruncile Lui, dacă credem cu adevărat în El şi nădăjduim a-L vedea în toată slava Sa în împărăţia cerească; dacă iubim din toată inima pe semenii noştri şi le dorim fericirea, toate acestea trebuie să se vadă din faptele noastre. Fapta este pecetea adevărului şi dovada văzută a ceea ce în chip nevăzut lucrăm în noi înşine. Noi, creştinii, sîntem altoiţi pe tulpina lui Hristos. Dacă altoiul este viu şi seva harului dumnezeiesc circulă prin noi atunci dovada o fac faptele noastre, «*Căci tot pomul după roade se cunoaşte; pentru că nu este pom bun şi să facă roade rele, nici pom rău care să facă roadă bună*» (Luca VII, 43-44).

Dumnezeu ne-a dat viaţă şi ne-a pus la îndemînă toate bogăţiile pămîntului pentru ca să le folosim cu toţii laolaltă şi, astfel înfrăţiţi la muncă, să trăim viaţă paşnică şi îndestulată fără ură şi fără nedreptăţi sociale. Darurile fiinţei noastre dinăuntru sînt talanţii Părintelui ceresc, încredinţaţi nouă ca să-i folosim şi să-i sporim, iar nu să-i îngropăm prin lenevire sau să-i risipim în scopuri rele. Cine crede în aceste adevăruri sfinte, nu poate fi decît de partea faptelor bune, pentru că ştie că va da răspuns înaintea lui Dumnezeu despre felul cum a trăit şi ce

urme a lăsat printre semenii săi pe drumul acestei vieți. Experiența vieții creștine ne arată că ori de cîte ori s-au călcat poruncile lui Dumnezeu, s-au cules roade amare.

Pe plan moral, o viață dezordonată, alunecată în vicii, este un izvor de nefericire, așa cum citim în Sfînta Scriptură: «*Pofta zămislind naște păcatul, iar păcatul săvîrșindu-se naște moartea*» (Iacob I, 15). Biserica noastră atrage neîncetat luarea aminte fiilor săi să se ferească de orice fel de nelegiuire, iar acelora care se lasă ispitiți de păcat, le dă avertismentul adresat de Sfîntul Apostol Pavel Efesenilor: «*Nu așa v-a învățat Hristos*» (Efeseni IV, 20).

De asemenea și pe planul vieții sociale, datoria oricărui creștin este de a fi în orice împrejurare un făcător de bine ferindu-se de tot ce ar aduce vreo vătămare semenilor săi. Sfîntul Apostol Pavel aseamănă viața societății cu un trup, în care orice creștin este un mădular folositor, împlinindu-și lucrarea cu care este orînduit: *În același chip și noi cei mulți, un trup sîntem întru Hristos și unul altuia mădulare, cu dragoste frățească unul pe altul iubind, cu cinstea unul pe altul mai mare făcînd, cu duhul slujind lui Dumnezeu, nimic rău pentru rău răsplătind, făcînd purtare de grijă de cele bune înaintea tuturor oamenilor*» (Romani XII, 4-7).

IUBIȚI FII DUHOVNICEȘTI,

Veacul al douăzecilea în care trăim va rămîne în istoria tuturor timpurilor veacul celor mai mari prefaceri sociale. Lumea își făurește o nouă orînduire de viață. Sub ochii noștri se înalță o lume nouă, mai bună, mai îndestulată, mai conștientă de drepturile și datoriile ei, de demnitatea și răspunderea sa în fața tuturor marilor probleme ale vremii. Peste tot cuprinsul Patriei noastre, Republica Populară Romînă, scumpă tuturor fiilor ei, se înalță neîncetat lucrări minunate, care fac mîndria celor ce construiesc cu brațele și cu mintea țara cea nouă, despre care s-a dus faima în toate colțurile lumii. Zorile vieții celei noi se oglindesc în tot ce s-a construit și se construiește în răstimpul celor aproape douăzeci de ani de viață liberă, în ochii copiilor și ai tineretului nostru, în buna orînduire a treburilor obștești, în înflorirea așezămintelor publice, în progresul științei și culturii maselor de cetățeni.

Se cuvine, așadar, să mergem fără șovăire la lucrul pentru binele obștesc, pe calea poruncilor evanghelice, care ne cer fiecăruia să ne cheltuim energiile sufletești și trupești în folosul societății și să nu ne irosim timpul prețios al vieții în fapte neroditoare.

Poporul nostru, alături de celelalte popoare din lume, care își construiesc ca și noi viața cea nouă, în munca sa plină de însuflețire, prețuiește pacea ca pe cel mai mare bun al său, pentru că numai pacea îi lasă răgazul trebuitor marilor înfăptuiri la care este angajat.

Spre marea noastră bucurie, în calitate de creștini și de ce-

tăţeni, vedem că în lume se naşte un nou duh de mai multă înţelegere şi o rază nouă de lumină a început să răsară la orizontul viitorului. Pacea şi buna înţelegere între toate popoarele lumii dorită cu arzătoare sete de oamenii tuturor timpurilor, cu fiecare clipă îşi află din ce în ce mai mulţi prieteni şi apărători.

Profeţii au anunţat pacea lumii, îngerii au cîntat-o sub cerul înstelat al Betleemului; Mîntuitorul Hristos a propovăduit-o şi chiar a poruncit-o, Biserica Sa o propovăduieşte fără încetare; iar în vremurile noastre, neliniştite de tabloul unui nou război, numărul luptătorilor pentru pace şi acţiunea organizată pe plan mondial dau semne că au început să dea primele roade. O adiere înviorătoare şi dătătoare de nădejde a prins să sufle în lunga încleştare a războiului rece, care a ţinut popoarele lumii sub povara nesiguranţei şi a grelelor poveri de înarmare, de la sfîrşitul ultimului război pînă în prezent.

Toată lumea s-a bucurat şi a primit cu nespus entuziasm încheierea tratatului de la Moscova din luna august a. c., prin care Marile Puteri ale lumii, în frunte cu Uniunea Sovietică, renunţă la experienţele nucleare în aer, sub apă şi în spaţiul cosmic, tratat la care s-au alăturat peste o sută de state de pe glob, iar ţara noastră a fost printre cele dintîi care şi-a dat adeziunea.

Ca urmare firească, în dezbaterile ce au urmat la Organizaţia Naţiunilor Unite, au fost luate contacte între diplomaţi şi şefi de state, într-un spirit de înţelegere şi bunăvoinţă, care au dus la un nou pas pe calea cea bună a tratativelor şi anume la hotărîrea de a nu se mai folosi de nimeni spaţiul aerian pentru transportul de încărcături atomice. Calea înţelegerii între oameni este deschisă şi speranţele lumii la o pace peste tot pămîntul sînt din ce în ce mai întemeiate.

Am putea spune că aceste evenimente din ultimul timp vin în sufletele oamenilor de pretutindeni ca unul din cele mai scumpe daruri de Crăciunul anului 1963 din partea lui Dumnezeu prin acţiunea luptătorilor pentru pace din întreaga lume.

Noi, clerul şi poporul dreptcredincios, urmînd fără şovăire calea arătată de Evanghelia Mîntuitorului Hristos şi din îndemnul curat al sufletelor noastre, ne-am alăturat dintru început luptei hotărîte pentru apărarea păcii şi bunei înţelegeri între toate popoarele lumii şi din drumul nostru nu ne vom abate, deoarece poruncă avem de la Dumnezeu să facem aceasta: «*Pacea să o urmaţi şi sfinţenia fără de care nimeni nu va plăcea lui Dumnezeu*» (Evrei XII, 14).

Mîntuitorul a venit pe pămînt să aducă pace şi bucurie, viaţă şi fericire. Lumea, în frunte cu omul sînt, după credinţa noastră opera lui Dumnezeu. Iar cine aduce peste lume şi oameni războaie şi moarte este duşman al lui Dumnezeu pentru că urăşte şi distruge ceea ce El a creat şi iubeşte ca un Părinte. «*Cercetatu-ne-a pe noi Răsăritul cel de sus, ca să lumineze pe cei dintru întuneric şi să îndrepteze picioarele noastre pe calea păcii*».

Cuvîntul păcii este rostit neîncetat de toţi oamenii de pe pămînt, de toate popoarele şi în toate limbile, ca un strigăt şi ca o dorinţă a tuturor inimilor. Niciodată însă nu este mai pu-

ternic acest strigăt ca în ziua cînd întreaga creștinătate prăznuiește Nașterea Domnului păcii și a bunei înțelegeri. Și el va fi tot mai răsunător fiindcă este plin de nădejde în viitor.

Să nu uităm însă că drumul pînă la deplina biruință a păcii în lume este lung și anevoios fiindcă dușmanii păcii — puțini cîți au mai rămas — încă n-au dezarmat. Lupta tuturor statelor, a popoarelor și oamenilor devotați cauzei păci va trebui dusă mai departe pînă la dezarmarea generală și totală și la renunțarea pentru totdeauna la război.

Să ne rugăm din toată inima *«Dumnezeului Păcii»* pentru ca lupta noastră a tuturor pentru cauza nobilă a păcii să cîștige, în anul care vine, noi biruințe care să apropie și mai mult pe oameni de împlinirea acestui măreț ideal.

Să ne facem fiecare datoria, la locul de muncă unde sîntem așezați, respectînd și împlinind poruncile lui Dumnezeu precum și legile țării, dînd organelor puterii de stat toată ascultarea și tot sprijinul de care au nevoie în munca pentru bunăstarea și fericirea poporului nostru. Să ținem seamă de vremurile istorice în care trăim pentru ca și în cursul anului cel nou să sporim atît în sfințenia vieții cît și în înfăptuiri mărețe pentru binele obștesc.

Bucuria Nașterii Mîntuitorului să lumineze ca o stea neapusă în inimile și în casele voastre, avînd duhul iubirii de Dumnezeu și de aproapele, în care se cuprinde toată legea și profeții, astfel ca faptele și înfăptuirile voastre, vrednice de toată lauda să dovedească și în afară tezaurul prețios din sufletele voastre.

Iar *«Dumnezeul Păcii»* și al iubirii de oameni să vă încununeze cu toată darea cea bună și cu tot darul cel desăvîrșit, care să rămînă cu voi cu toți, în toate zilele vieții voastre.

Al vostru doritor de tot binele și pururea rugător către Dumnezeu,

† *PARTENIE*
Episcopul Romanului și Hușilor

Dată în reședința Noastră episcopală din Roman, la praznicul Nașterii Domnului din anul 1963.

LEGĂMÎNTUL PĂCII

SESIUNEA DE LA BUCUREȘTI A COMITETULUI EXECUTIV AL CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE (11—17. XI. 1963)

Tema principală pentru Adunarea a 2-a pancreștină ce va avea loc în iunie 1964 a fost luată de la profetul Maleahi: «Avut-am legământ cu el de viață și pace» (2, 5). În acest sens, Biroul central al Conferinței creștine pentru pace (CCPP) de la Praga, la ședința Secretariatului Internațional (S. I.) din 15-17 oct. 1963, a făcut pregătiri în vederea întrunirii ședinței Comitetului executiv (C. E.) al CCPP la București.

Sesiunea de la București s-a întrunit prin grija Prea Fericirii Sale Patriarhului Iustinian și a Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, în zilele de 11-17 noiembrie 1963, în clădirea Sf. Sinod și în Palatul Patriarhal.

S-au prezentat la sesiune membrii Biroului Central al S. I. și C. E. și anume: președintele J. L. Hromadka-Praga; secretarul general J. N. Ondra-Praga; vicepreședinții: I. P. S. Mitropolit Nicodim de Leningrad, prof. H. Vogel din Berlinul occidental, consilierul H. Kloppenburg din Dortmund-RFG, episcopul reformat T. Bartha din Budapesta; membrii C. E.: prof. G. Casalis din Paris, secretarul general baptist A. Karev din Moscova, prof. A. Ziak din Bratislava, prof. M. Șesan din Patriarhia Romînă; secretarii: pastorul G. Bassarak din Berlin-RDG, A. Stoian și Al. Buievscki de la Moscova, prot. P. Sokolovski din Patriarhia Rusă, pastorul K. Toth de la Budapesta, H. Mathes din Dortmund-RFG și prof. C. Ordnung din Berlin-RDG; în fine consultanții: coordonatorul J. Cihak, vicarul Mitropoliei ortodoxe, J. Novak, prof. Șt. Turnsky referent financiar, prof. J. Smolik pentru informații și Buletin și Dagmar Bruzova stenodactilografă oficială, toți de la Praga.

Sesiunea a început în ziua de 11 noiembrie cu ședințele S. I. spre a pregăti materialul propriu zis pentru ședința C. E. Cu această ocazie a fost stabilită tematica pentru cele trei grupe de discuții: teologică, internațională și operativă și s-a luat act de dorința exprimată în scris de către Biserica presbiteriană din SUA, de Consiliul creștin din Kenya-Africa și de conducerea Bisericii Evanghelice din Germania (EKD) de a intra în contacte cu CCPP de la Praga.

Schimbul de păreri şi propuneri cu privire la pace este foarte util întrucît se lămuresc şi se rezolvă probleme multilaterale cu aspecte variate.

Cu mulţumire s-a luat apoi act de rezultatul pozitiv al şedinţei Comisiei de studii: «Pacea şi războiul rece», care s-a ţinut la Osnabrück în RFG în zilele de 5-9 noiembrie a. c., la care a participat, din partea Centrului CCPP, prot. P. Sokolovski.

Sosind delegaţii la Bucureşti, în seara zilei de 12 noiembrie a avut loc şedinţa solemnă de inaugurare a sesiunii C. E. a CCPP de la Praga, în aula Institutului Teologic de grad universitar din Bucureşti, frumos pavoazată cu simbolul CCPP şi cu citate biblice despre pace. În prezidiu au luat loc preşedintele J. Hromadka, secretarul general J. Ondra, vicepreşedinţii: IPS Mitropolit Nicodim de Leningrad, prof. H. Vogel, consilierul H. Kloppenburg, episcopul T. Bartha, prof. G. Casalis şi IPS Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei reprezentînd pe gazde. Asistau ceilalţi oaspeţi de peste hotare, preoţi invitaţi şi studenţi teologi.

După deschiderea şedinţei de către preşedintele J. Hromadka prof. M. Şesan a rostit rugăciunea inaugurală, bazată pe citatele din Isaia 48, 17-18; Ioan 7, 16-17 şi Efes. 2, 14-17, şi pe texte din Părinţii şi scriitorii bisericeşti: Sf. Grigorie de Nisa, Sf. Ioan Gură de Aur şi Fer. Augustin cu privire la pace.

A urmat apoi cuvîntul de salut şi bună urare din partea gazdei, rostit în numele P. F. Patriarh Iustinian de către I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei.

IUBIŢI FRAŢI ÎN HRISTOS ŞI SCUMPI OASPEŢI,

Din încredinţarea Prea Fericitului Patriarh Iustinian, îmi revine deosebita cinste de a vă întîmpina aici, cu cald cuvînt de creştinească bucurie, pe Dvs. toţi, care v-aţi adunat de pretutindeni, în Capitala patriei noastre, ca oaspeţi ai Bisericii Ortodoxe Romîne pentru a ţine o sesiune a Comitetului Executiv al Conferinţei creştine pentru pace.

Să-mi fie îngăduit, cu acest prilej, să dau expresie sentimentelor de dragoste şi preţuire, cu care vă înconjoară credincioşii, preoţii, profesorii de Teologie şi membrii Sfîntului Sinod al Bisericii noastre, în frunte cu Prea Fericitul nostru Patriarh Iustinian.

Totodată, din adîncul sufletului, vă fac cele mai bune urări pentru deplina reuşită a lucrărilor Dvs. „Plină de bucurie să fie de-a pururi inima celor ce dau sfaturi de pace!" (Proverbe, XII, 20).

DISTINSĂ ASISTENŢĂ,

Una din cele mai caracteristice laturi ale vieţii Bisericii lui Hristos, în secolul nostru, este năzuinţa ei statornică spre

unitate. Animaţi de un spirit nou, numeroşi creştini cu convingeri confesionale diferite sînt înclinaţi acum să-şi dea mîinile pentru a vieţui în Hristos ca adevăraţi fraţi. De aceea, în diferitele lor congrese sau întruniri interconfesionale, în comitetele de lucru sau în adunări de cult religios, teologii descoperă tot mai multe punţi de legătură peste prăpastiile pe care le creiase optica îngustă a fanatismului confesional din trecut. O atmosferă irenică începe să domine viaţa Creştinătăţii în vremea noastră.

Indeosebi, de la tribuna Conferinţei creştine pentru pace, depăşindu-se nuanţele confesionale, în graiuri diferite desigur, din cugete unite însă, fără încetare se exprimă, în faţa întregei omeniri, solidaritatea morală creştină împotriva pregătirii cataclismului nuclear al lumii. In adunările ei generale, în sesiunile comitetului consultativ, ale comitetului executiv, în lucrările comisiilor sau în întrunirile regionale, necontenit, ierarhi, preoţi, teologi şi credincioşi laici de pretutindeni îşi mărturisesc în comun devotamentul lor faţă de Iisus Hristos, Domnul Păcii, legîndu-se să facă tot ce le stă în putinţă pentru ca Evanghelia împăcării tuturor cu Dumnezeu pentru care a pătimit pe Golgota însuşi Logosul întrupat, să-şi arate cît mai neîntîrziat roadele ei pentru fericirea întregului neam omenesc, iar, în rugăciunile comune, glasurile lor se ridică împreună către Bunul Dumnezeu, cerînd, cu umilinţă, iertare de greşeli şi pace în întreaga lume.

Se poate spune pe drept cuvînt că niciodată creştinii nu şi-au dat mîna pentru un ţel mai înalt şi niciodată n-au cuprins în cugetele şi în inimile lor întreaga omenire, în măsura în care o fac prin Conferinţa creştină pentru pace.

Evident, în cadrul acestei Mişcări, noi abordăm în primul rînd aspectul teologic al păcii. Nu o facem însă cu scopul de a rezolva o problemă teologică pe tărîm strict teoretic. Ţinta noastră comună este de a aduce o contribuţie cît mai efectivă la asigurarea păcii desăvîrşite în lume. De aceea, cercetînd aspectul teologic al problemei păcii, noi nu urmărim decît să descoperim şi să înfăţişăm lumii creştine temeiul divin şi datoria creştină a acţiunii noastre comune pentru pacea popoarelor şi fericirea omului.

In acest cadru general, dincolo de deosebirile care există între Bisericile noastre cu privire la mărturisirile de credinţă, la forme de cult sau de viaţă creştină, există totuşi unitate deplină de convingere şi voinţă comună de a sprijini înscăunarea păcii trainice în lume.

Invăţătura creştină ne conferă tuturor nu numai sentimentul originii noastre comune, datoria de a vieţui în comun şi nădejdea unui destin viitor comun, ci însăşi certitudinea filiaţiei noastre divine. Noi ne simţim strîns legaţi între noi, prin însuşi actul creaţiei noastre, fiindcă „dintr-un singur sînge a făcut Dumnezeu întregul neam al oamenilor ca să locuiască pe toată faţa pămîntului", cum zice Sf. Apostol Pavel (Faptele Apostolilor XVII, 26). *Noi ştim că pentru toţi oamenii în comun au fost spuse de Dumnezeu cuvintele: „Creşteţi, umpleţi pămîntul şi supuneţi-l; şi stăpîniţi peste peştii mării, peste pă-*

sările cerului și peste orice vietuitoare care se mișcă pe pămînt“. (Facerea I, 28). *Noi sîntem convinși că destinul nostru comun este viața în Dumnezeu, de vreme ce ne-am făcut „părtași ai firii dumnezeești“* (II Petru 1, 4), *prin întruparea Domnului nostru Iisus Hristos în om.*

Răscumpărați apoi, prin jertfa de pe cruce, și ridicați la viață, prin învierea Mîntuitorului, în cadrul cosmic al împăcării tuturor cu Dumnezeu, odată cu dobîndirea păcii noastre, noi am primit și porunca de a fi făcători de pace. Ca slujitori, deci, ai Evangheliei, noi sîntem slujitori ai păcii.

Această învățătură de credință nu este o simplă teorie din sfera abstracției pure; Iisus n-a venit în lume numai pentru a vesti un mesaj de pace; acest lucru l-au făcut profeții Vechiului Testament. Iisus a venit în lume pentru a realiza mesajul păcii. Astfel, pacea ca stare obiectivă, pe plan spiritual, a fost realizată de Mîntuitorul, prin împăcarea tuturor cu Dumnezeu; ea se cere însă împlinită și trăită permanent, în chip concret, pe pămînt, fiind o stare voită de Dumnezeu, care rodește fericirea pentru toți oamenii.

Avînd conștiința deplinei răspunderi înaintea Părintelui nostru ceresc, ca slujitori ai Mîntuitorului, care „a fost uns să binevestească săracilor, a fost trimis să tămăduiască pe cei zdrobiți cu inima, să propovăduiască robilor slobozirea și orbilor căpătarea vederii, să dea drumul celor apăsați și să vestească anul de îndurare al Domnului“ (Isaia LXI, 1-2 și Luca IV, 18-19), *noi avem datoria sfîntă de a înmănunchia străduințile noastre împerechindu-le cu eforturile tuturor oamenilor de bine de pretutindeni pentru a contribui la așezarea păcii desăvîrșite în întreaga lume, la eliberarea popoarelor de sub jugul colonialist și la înscăunarea dreptății sociale pe pămînt.*

Prin dreptate socială, omul, care în concepția noastră creștină își are chipul împodobit cu nimbul dumnezeirii dobîndește valoarea sa reală de om; prin abolirea colonialismului, fiecare popor va dobîndi posibilitatea de dezvoltare proprie și, potrivit cu voința și interesele sale, de colaborare frățească cu celelalte popoare spre binele comun al omenirii; iar prin apărarea păcii lumea își va putea asigura viața ei.

Fără nici o îndoială, pacea este cea mai importantă problemă a omenirii din zilele noastre. Cu toții ne dăm seama acum că, pentru întîia oară în istorie, omul a dobîndit puterea de a nimici însăși viața pe pămînt. Cele două bombe atomice care au pustiit în cîteva secunde orașele Hiroșima și Nagasachi, ucigînd aproape jumătate din populația lor, pentru a lăsa cealaltă jumătate sub amenințarea radiațiilor atomice nocive, nu constituie decît o prefigurare a ceea ce ar putea însemna un eventual război nuclear, de proporții cosmice.

Dar, dacă în climatul războinic de la sfîrșitul celui de al doilea cataclism mondial, pîrjolul atomic a fost privit pe alocuri cu îngăduință, astăzi, cînd marile puteri dispun de arme nucleare cu o putere de distrugere aproape nici chiar bănuită de mintea omenească, voința de eliminare a războiului din viața popoarelor este mai puternică în lume ca niciodată pînă acum.

Tocmai pentru acest fapt, lucrarea de apărare a păcii, pe care o desfășoară Conferința noastră creștină pentru pace își menține răsunetul său puternic nu numai în sînul Bisericilor și organizațiilor care alcătuiesc marea familie a Creștinătății, dar chiar dincolo de limitele ei în întreaga lume.

Este incontestabil că acțiunea creștină pentru pace a adus o contribuție importantă la înseninarea actuală a atmosferei internaționale. Incheierea tratatului de la Moscova cu privire la încetarea limitată a experiențelor cu armele nucleare, are la temelia sa și o parte a acțiunii noastre. Același lucru se poate spune și despre celelalte faze ale destinderii internaționale, care se observă în prezent.

In orice caz după încetarea limitată a experiențelor cu armele nucleare, stabilirea de zone denuclearizate în diferite părți ale lumii poate fi socotită ca obiectivul imediat necesar care trebuie atins în etapa actuală a relațiilor internaționale.

Dar, numai dezarmarea generală și totală, sub strict control internațional, poate elibera omenirea de coșmarul războiului; în același timp ea poate asigura dezvoltarea rapidă a tuturor popoarelor și îmbunătățirea vieții locuitorilor din țările slab dezvoltate. In primul rînd însă, dezarmarea generală și totală va înlătura toate piedicile în calea statornicirii unei păci reale în lume. De aceea, dezarmarea nu trebuie considerată ca un obiectiv vag și îndepărtat; ea constituie o țintă pe care noi trebuie să o atingem cît mai repede posibil pentru a asigura viitorul întregii lumi în pace desăvîrșită.

Intr-adevăr, pacea este în mers. Dar, ea n-a fost încă definitiv înscăunată. In mod incontestabil, ziua biruinței ei va veni, fiindcă nu războiul, care este un accident în istorie determinat de păcat, este inevitabil, ci pacea care este o stare normală voită de Dumnezeu pentru lume este inevitabilă. „Munții se vor putea da înapoi, scrie profetul Isaia, și colinele pot să se clatine, dar milostivirea mea, zice Domnul, nu se va depărta de la tine, și legămîntul meu de pace nu se va zdruncina“ (Isaia LIV, 10).

Pentru ca acest legămînt să prindă chip în lume, străduințile noastre trebuiesc sporite. Pe de o parte, este necesar, în cadrul comisiilor noastre de lucru, să ne aplecăm cu mai multă luare aminte asupra temeiurilor teologice ale păcii, iar, pe de altă parte, să întețim flacăra entuziasmului nostru pentru o angajare cît mai activă a tuturor creștinilor în lupta omenirii pentru apărarea păcii. In același timp, se cuvine să ne lărgim orizontul păsind la o colaborare cît mai strînsă în spirit ecumenic cu toate bisericile și organizațiile creștine, din rîndul cărora se ridică tot mai insistent glasuri în favoarea păcii sau care, sub anumite aspecte, desfășoară totuși acțiuni pozitive pentru pace, informîndu-ne reciproc, sprijinindu-ne și îndrumîndu-ne eforturile pe aceeași cale a păcii.

Insetate de pace, păturile largi de oameni din țări cu sisteme sociale diferite, oricare ar fi vederile lor politice, credințele religioase, rasa, limba și culoarea lor, toți acești oameni cer să se realizeze o unitate mai adîncă și cît mai largă a tu-

turor forțelor care luptă pentru apărarea păcii mondiale. Roadele unei acțiuni unite și hotărîte vor fi mai bogate și mai timpuriu obținute.

DRAGI OASPEȚI,

Pentru a vă înfățișa climatul în care se va desfășura activitatea Dumneavoastră, în timpul sesiunii Comitetului executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, la București, îmi iau plăcuta îngăduință să vă informez că vă găsiți nu numai în vatra unei Biserici a păcii, cum este Biserica Ortodoxă Romînă, ci și într-o țară a păcii, Republica Populară Romînă, ai cărei fii desfășoară, cu hărnicie, o binecuvîntată muncă pentru bunăstare, fericire și pace.

Poporul romîn iubește sincer pacea și participă în mod activ la toate acțiunile internaționale menite să creeze o lume cu o așezare întemeiată pe dreptate, o lume în care toate popoarele să se poată bucura de independența și libertatea lor, o lume în care să domnească pacea adevărată.

In satele și orașele patriei noastre, sub îndrumarea stăruitoare a membrilor Sfîntului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Iustinian, slujitorii tuturor altarelor ortodoxe ca și slujitorii celorlalte culte religioase, se străduiesc să țină mereu aprinsă, în sufletele credincioșilor, flacăra dumnezeiască a dragostei și rîvna pentru pacea a toată lumea.

Aceasta este, prea onorați oaspeți, atmosfera care înconjoară sesiunea Comitetului Dumneavoastră în țara noastră.

Exprimînd încă odată sentimentele de prietenie și prețuire cu care noi toți de aici vă îmbrățișăm, îmi îndrept cugetul către Atotputernicul Dumnezeu, rugîndu-L să binecuvinteze întîlnirea noastră și să reverse peste noi toți harurile Sale cele bogate pentru a duce la bun sfîrșit lucrarea noastră comună în slujba păcii.

* * *

În continuare au rostit cuvîntări de salut frățesc episcopul luteran Fr. Müller de la Sibiu și episcopul reformat I. Nagy de la Cluj.

A luat apoi cuvîntul președintele *J. Hromadka* care a stabilit în principiu țelurile ședinței CE al CCPP la București. Între altele, prof. Hromadka a spus că frămîntarea lumii actuale creștine se datorește faptului că, creștinii n-au găsit o rezolvare potrivită pentru ieșirea din fracționarea confesională și de aceea este necesar, pentru a servi mai temeinic eforturile pentru coexistență ca și ei să se apropie cît mai mult unii de alții să se cunoască mai temeinic și astfel să colaboreze frățește la rezolvarea problemelor vremii. Prima adunare pancreștină pentru pace de la Praga din 1961 a fost un important moment în acțiunea de trezire a conștiințelor creștine în vederea împlinirii datoriei evanghelice: «... și pe pămînt pace!». Iar în a doua Adunare pancreștină pentru pace din 1964 va trata problemele prin

prizma cuvintelor profetului Maleahi: «avut-am legămînt de viaţă şi pace», ca o dovadă că lucrarea CCPP nu este o improvizaţie trecătoare, ci ea corespunde legămîntului dintre Dumnezeu şi credincios pentru realizarea păcii pe pămînt şi între oameni, după porunca limpede a Mîntuitorului Iisus Hristos. Lucrarea creştinilor pentru pace este un răspuns la prezenţa lui Dumezeu în viaţa oamenilor prin legămîntul Vechiului Testament şi prin întruparea Fiului Său. Toţi trebuie să fie conştienţi că lucrarea păcii este un scop dorit de Dumnezeu care trebuie realizat de către creştini; legămîntul de viaţă şi pace nu este numai legămînt între Dumnezeu şi om, ci este o pildă continuă pentru relaţiile dintre toţi oamenii.

Spre acest scop, a continuat preşedintele J. Hromadka, se îndreaptă străduinţele de 6 ani ale CCPP, în cadrul cărora au fost propuse şi măsuri concrete pe care creştinii urmează să le promoveze în cercurile din care fac parte; aceste măsuri concrete sînt: stăruinţa pentru coexistenţa paşnică în lume, înlăturarea discriminărilor dintre oameni, rezolvarea problemelor internaţionale prin tratative, încetarea experienţelor cu armele nucleare şi dezarmarea generală.

Noi înţelegem, a spus preşedintele Hromadka, că problemele sînt grele şi nu se pot rezolva dintr-o dată; ele cer străduinţă şi răbdarea noastră îndelungată, neobosită şi reciprocă. De aceea unele din aceste probleme importante vor fi dezbătute în cele trei grupe de discuţii de la şedinţa CCPP de la Bucureşti.

În continuare, secretarul general al CCPP, *J. Ondra* a trasat sarcinile concrete ale participanţilor la sesiunea CE de la Bucureşti, precizînd următoarele: întregul trecut al CCPP îndeamnă şi obligă la lărgirea şi adîncirea tematicii creştine pentru pace, în vederea pregătirii conferinţei pancreştine din 1964. De fapt, activitatea a fost mult lărgită prin lucrarea Filialelor regionale ale CCPP în Olanda, Germania Democrată, Italia, Elveţia, Anglia, Germania Federală şi recent şi în Japonia, unde a luat fiinţă o filială nouă. Lucrarea se adînceşte şi prin activitatea Bisericilor membre din Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, URSS, Romînia şi Bulgaria. Pregătirea studiilor speciale în problema păcii se realizează în cele 10 comisii permanente de studii; unele din ele şi-au ţinut deja cel puţin prima şedinţă plenară, altele urmează să o facă de acum înainte. Prin această activitate, Conferinţa Creştină pentru Pace de la Praga începe să fie tot mai mult recunoscută ca fruntaşă creştină în lupta pentru pacea lumii. Pe această linie CCPP colaborează cu Consiliul Mondial al Păcii, cu Consiliul Mondial al Bisericilor de la Geneva, cu Mişcarea de la Nyborg şi cu Mişcarea pacifistă Puidoux, apoi cu alte numeroase mişcări cu caracter mondial, coordonîndu-şi cu ele activitatea. De aceea, ea acordă atenţie specială Enciclicii papale «Pacem in terris» din 1963 care poate fi luată ca un bun prilej de contacte între CCPP şi Biserica romano-catolică. Prin urmare, a încheiat J. Ondra, CCPP poate rosti un cuvînt hotărîtor faţă de problemele internaţionale, pentru a contribui astfel la slăbirea încordării internaţionale şi la progresul stăruinţelor pentru pace.

Încheierea şedinţei festive a făcut-o, prin cuvîntul său, prof. G. Casalis care a rostit şi rugăciunea de încheiere şi de invocare a ajutorului Duhului Sfînt.

În zilele următoare, miercuri 13/XI, joi 14/XI, vineri 15/XI şi sîmbătă 16/XI, au urmat şedinţele în grupe şi cele plenare respective, la care s-au prezentat, după discuţii însufleţite şi de profunzime, trei referate şi anume: cel teologic, cel internaţional, şi cel operativ.

Referatul grupei teologice (preşedinte prof. G. Casalis şi membrii: prof. H. Vogel, J. Smolik, G. Bassarak, A. Karev şi Al. Buievski), cuprinde explicarea biblică şi teologică a noţiunii de «legămînt spre viaţă şi pace». Ea va contribui ca bază pentru tema referatului principal de la Adunarea pancreştină din 1964. Cum la aceeaşi Adunare mai urmează să se ţină şi alte coreferate, tematica lor a fost de asemenea stabilită în discuţiile grupei teologice. Astfel, coreferatele au fost repartizate pe continente şi anume: coreferatul pentru Europa se va ocupa cu tema: Coexistenţa în lume, care în concepţia creştină este exprimată prin proexistenţă; — coreferatul pentru America Latină va trata despre: Problema dezvoltării economice mondiale, privită prin prizma creştină a proexistenţei; — coreferatul pentru Asia va trata despre: Problema foamei ca element de politică socială, şi ca problemă creştină din punct de vedere al dragostei faţă de semen; — coreferatul pentru Africa va atinge îndeosebi: problema colonialismului, a libertăţii şi unităţii popoarelor, din punct de vedere creştin şi social; — în fine, coreferatul pentru America de Nord se va ocupa cu problema: Răspunderea creştină în epoca atomică.

Apoi referatul a precizat şi tematica teologică pentru cele 10 comisii de studii. Totodată a stabilit şi cele cinci texte biblice pentru cele 5 zile de lucru ale Adunării pancreştine din 1964 şi anume: Geneza cap. I, 26-31 şi II, 7-22; Geneza cap. III-IV sau XIV; apoi Ieremia XXXI, 31-33, Matei XXVI, 26-29 şi în fine I Petru III, 8-22. In sfîrşit, s-au stabilit şi conducerile pentru grupele biblice, în care vor fi delegaţi ortodocşi (vicarul ceh J. Novak, prot. maghiar Feriz Berki şi prof. M. Şesan), apoi dintre protestanţi, preşedintele M. Niemöller, H. Gollwitzer, M. Palfy, G. Girardet, W. Lüthi, De Graaf şi alţii.

Referatul grupei internaţionale, (preşeşedinte prof. A. Ziak şi membri H. Kloppenburg, J. Hromadka, M. Şesan, J. Cihak, P. Sokolovski, A. Stoian şi H. Matthes), cuprinde la început o serie de precizări de principii despre coexistenţă, colaborare şi dialog între participanţi. Cît priveşte tematica de caracter internaţional a celor 10 comisii de studii, ea va fi expusă în 3 secţiuni: teologică, politică şi practică şi va cuprinde următoarele amănunte suplimentare:

Comisia: «Pace şi dreptate» îşi va amplifica tematica şi cu problema segregaţiei rasiale şi a discriminărilor;

Comisia: «Pacea şi războiul rece», beneficiind de referatele de la şedinţa din Osnabrück, va exemplifica cazurile de război

rece pe teren creştin, arătînd că nu este deloc potrivită teza intitulată : Evanghelie — anticomunism, propusă de unele cercuri apusene ;

Comisia : «Pacea şi noile state», îşi va amplifica tematica cu problemele privitoare la foamete, boli, analfabetism, neocolonialism, discriminare etc.

Comisia : «Problema germană» va continua adîncirea tematicii, stabilită bine la şedinţa de la Matrahaza din 1963 ;

Comisia : «Abuzul cu creştinismul» îşi va modifica tematica în direcţia noţiunii mai generale de : Biserica în lume, pentrucă multe din amănuntele ei intră necesar în tematica altor comisii;

Comisia: «Pacea şi dezarmarea» va cuprinde în plus problemele privind lichidarea bazelor militare, pe teritorii străine, lichidarea pactelor militare, folosirea paşnică a energiei atomice etc.;

Comisia: «Lucrarea păcii a tineretului» trebuie să justifice şi mai concludent necesitatea participării tineretului la opera păcii în lume;

Comisia: «Pacea şi ecumenismul» va da atenţie relaţiilor interconfesionale care sprijină lucrarea păcii, sau poate o şi stingheresc într-o anumită formă ;

Comisia: «Catolicismul» are datoria specială de a analiza poziţia Bisericii romano-catolice şi a Vaticanului faţă de problemele vremii, în legătură cu politica ei, cu problemele tratate la Conciliul de la Vatican şi în enciclica «Pacem in terris».

Aceste propuneri şi teme vor mai fi dezbătute şi în cadrul Buletinului CCPP, în numerile 8-9-10-11-12, care vor apare în răstimpul dintre decembrie 1963 şi iunie 1964.

Referatul grupei operative, (preşedinte episcop T. Bartha şi membri: IPS Mitropolit Nicodim, M. Şesan, J. Novak, St. Turnsky, J. Cihak, J. Ondra, C. Ordnung şi K. Toth), a prezentat lista invitaţilor la Adunarea Pancreştină din 1964, care se vor ridica la cifra de 900, faţă de 640 în 1961.

A precizat apoi datele pentru conferinţele regionale din Olanda, RFG, Cehoslovacia şi RDG; a stabilit datele pentru şedinţele plenare ale celor 10 comisii de studii (seria a doua).

Între timp a lucrat şi *Comisia pentru redactarea comunicatului final*, din care au făcut parte: G. Casalis, M. Şesan, G. Basarak şi J. Cihak.

În seara zilei de 14. XI, la Patriarhie, oaspeţii au vizionat filme cu aspecte din viaţa Bisericii Ortodoxe Romîne, după care a urmat o frăţească agapă, la care şi-au exprimat recunoştinţa lor pentru P. F. Patriarh şi Sf. Sinod : preşedintele J. Hromadka, consilierul H. Kloppenburg, I. P. S. Mitropolit Nicodim, prof. G. Casalis şi episcopul T. Bartha. Tuturor le-a răspuns cu urări de succes P. F. Patriarh Iustinian.

A doua zi, vineri 15/XI, P. F. Patriarh Iustinian a patronat Concertul festiv de muzică religioasă şi populară ce a avut loc în Aula Institutului Teologic din Bucureşti; Concertul a fost oferit de corul studenţilor, de Corala preoţilor din Capitală şi

de Corul mixt al sf. Patriarhii. El a fost un strălucit exemplu de artă romînească, mult admirată de delegaţii străini.

În seara zilei de sîmbătă 16/XI, P. F. Patriarh Iustinian a fost prezent cu toţi membrii şedinţei CCPP la Teatrul de operă şi balet la opera «Oedip» de G. Enescu, care a lăsat impresii adînci în amintirea participanţilor străini.

Pentru aceste motive, la încheierea şedinţei C. E. a CCPP, preşedintele J. Hromadka a putut spune, între altele, că organizarea şedinţei C. E. la Bucureşti de către P. F. Patriarh Iustinian şi colaboratorii săi a întrecut orice aşteptări. Cadrul pentru şedinţe în clădirea Sf. Sinod şi la Patriarhie, gala de filme şi agapa de la Patriarhie, concertul religios din aula Institutului, vizita prin Bucureşti şi grija necontenită a P. F. Patriarh Iustinian pentru participanţi a creat amintiri de neşters în inimile tuturor celor ce au luat parte la şedinţa de la Bucureşti. În aplauze generale, preşedintele Hromadka a recunoscut că şedinţa s-a desfăşurat în condiţii excepţionale şi de aceea a putut realiza un pas hotărîtor şi temeinic înainte pentru opera păcii în cadrul CCPP şi în pregătirea Adunării Pancreştine din 1964.

Duminică 17/XI, toţi participanţii la şedinţa C. E. au luat parte la Sf. Liturghie săvîrşită în Biserica Domniţa Balaşa de către un sobor vlădicesc, în frunte cu I. P. S. Mitropolit Nicodim de Leningrad, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei şi I. P S. Mitropolit Nicolae al Banatului, păr. prof. I. G. Coman, vicarul Mitropoliei ortodoxe de la Praga, J. Novak, şi alţii. Interpretarea cîntărilor bisericeşti, dată de corul bisericii condus de maestrul Ioan D. Chirescu, a încîntat întreaga asistenţă.

A urmat apoi recepţia festivă de la Patriarhie, oferită de P. F. Patriarh Iustinian în condiţii excepţionale de însufleţire frăţească. Au rostit cuvîntări: prof. A. Ziak, episcopul T. Bartha, episcopul reformat Al. Buthi de la Oradea, protopopul romano-catolic Zudor Francisc de la Bucureşti, şef rabinul Moses Rosen, muftiul Mehmet Jakub, preşedintele J. Hromadka, prof. H. Vogel, I. P. S. Mitropolit Nicodim, pastorul G. Bassarak, episcopul evanghelic G. Wischmann din RFG, oaspetele Patriarhiei Romîne; de asemenea Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor, profesor Dumitru Dogaru. Tuturor le-a răspuns P. F. Patriarh Iustinian exprimîndu-şi bucuria şi mulţumirea că Mişcarea CCPP de la Praga a devenit expresia voinţei unanime a creştinilor pentru realizarea păcii în întreaga lume.

Alte constatări cu privire la progresul imens al R. P. R., le-au putut face participanţii la şedinţa C. E. a CCPP, cu ocazia vizitării oraşului Bucureşti şi cu ocazia vizitării mănăstirilor de la Tîrgovişte, Dealul şi Ghighiu. Unii participanţi la lucrările sesiunii — I. P. S. Nicodim Mitropolitul Leningradului, prof. J. Hromadka şi prof Al. Buievschi — împreună cu episcopul evanghelic G. Wischmann răspunzînd invitaţiei I. P. S. Iustin Mitropolitul Moldovei şi Sucevei au vizitat oraşul Iaşi şi mănăstirile Agapia, Neamţ şi Varatec.

Succesul sesiunii C. E. a CCPP de la Bucureşti s-a oglindit şi în Comunicatul final care are următorul cuprins:

Sesiunea C. E. a CCPP din Romînia a început cu o şedinţă

festivă în Aula Institutului teologic al Bisericii Ortodoxe Romîne din București. Au participat la ea reprezentanții Bisericii Ortotoxe Romîne în frunte cu I. P. S. Mitropolit Iustin de la Iași, ca și reprezentantul Bisericii evanghelice C. A., episcopul Fr. Müller și al Bisericii reformate episcopul G. Nagy.

În timpul sesiunii, membrii C. E. au fost de mai multe ori oaspeții gazdei. La o recepție din partea P. F. Patriarh Iustinian, la care au fost vizionate filme din viața Bisericii Ortodoxe Romîne, au luat cuvîntul președintele CCPP prof. J. Hromadka, vicepreședinții H. Kloppenburg din RFG, Episcopul T. Bartha din Budapesta, I. P. S. Mitropolit Nicodim din Leningrad și prof. G. Casalis din Paris.

Într-o altă seară, coruri bisericești au dat un concert festiv; sîmbătă 16/XI au participare, la opera Oedip de G. Enescu, duminică 17/XI au asistat la Sf. Liturghie în Biserica Domnița Balașa.

La sfîrșitul sesiunii, P. F. Patriarh Iustinian a primit pe membrii C. E. și ai S. I. în palatul patriarhal. Au fost prezenți reprezentanții tuturor Bisericilor și confesiunilor din R. P R.

Cu ocazia variatelor discuții, oaspeții și-au putut exprima recunoștința lor față de Biserica gazdă și față de autoritățile din R. P. R.; P. F. Patriarh Iustinian, care de ani de zile sprijină cu succes străduințele pentru pace, a dat asigurări că Biserica sa dorește să participe și mai departe la lucrările CCPP. Cu această ocazie s-a constatat din nou că Bisericile creștine și celelalte confesiuni din R. P. R. sînt active în lupta comună pentru asigurarea unei păci durabile în întreaga lume.

În centrul activității teologice, politice și practice a C. E. a CCPP a stat pregătirea celei de a doua Adunări pancreștine pentru pace care va avea loc la Praga, în zilele de 28/VI pînă la 3/VII. 1964, cu tema centrală: «Legămîntul meu este viață și Pace» (Maleahi 2, 5).

Activitatea Conferinței Creștine pentru Pace asigură sufletele credincioase că tocmai pe linia Mișcării CCPP se poate realiza bunul comun al păcii mondiale din partea creștinilor și că în acest cadru cei ce activează pentru pace se învrednicesc cu adevărat de chemarea Mîntuitorului Iisus Hristos: «Fericiți sînt făcătorii de pace»!

Prof. MILAN ŞESAN

EVENIMENTE DIN VIAȚA BISERICII ORTODOXE ÎN ANUL 1963

PREA FERICITUL PATRIARH IUSTINIAN LA 15 ANI DE SLUJIRE PATRIARHALĂ

Anul acesta, la 6 iunie, s-au împlinit cincisprezece ani de la festivitatea înscăunării Prea Fericitului Iustinian ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Romîne.

Întîistătătorul sfintei noastre Biserici, Prea Fericitul Patriarh Iustinian, primind acum cincisprezece ani cu elan tineresc, cu o bogată experiență și cu rîvnă apostolică înalta dregătorie de ocîrmuitor al dreptcredincioșilor romîni spunea: «Mă voi strădui ca sfînta noastră Biserică Ortodoxă Romînă să facă față așteptărilor și nădejdilor ce și le pune norodul dreptcredincios în contribuția ei la noua așezare». De atunci, zi de zi, Biserica Romînă, sub înalta ocîrmuire a Prea Fericitului Patriarh Iustinian, în condițiile de libertate și dreptate pe care le-a statornicit poporul nostru, a stăruit necontenit în lucrarea de «înnoire, de înnobilare a vieții omenești», a sprijinit cu cinste și hărnicie eforturile care urmăresc binele și fericirea tuturor. Potrivit învățăturilor Mîntuitorului nostru, slujitorii altarelor străbune, ca «preoți adevărați» au propovăduit dreptatea, munca, omenia și au stat alături de sutele de milioane de oameni pentru întărirea legăturilor frățești între creștini, pentru apărarea și întărirea păcii în lume.

În istoria vieții bisericești a poporului nostru cei cincisprezece ani de activitate ai Prea Fericitului Patriarh Iustinian, sînt ani de muncă încordată, de înfăptuiri impresionante care constituie o pagină de aleasă cinste.

La popasul prilejuit de împlinirea celor cincisprezece ani de la înscăunarea Prea Fericitului Iustinian la cîrma Bisericii Ortodoxe Romîne, a luat parte laolaltă cu toată suflarea ortodoxă din țara noastră și Biserica dreptmăritoare a Moldovei în care, peste tot, amintirea Mitropolitului Iustinian este încă vie.

Cu fiiască supunere, slujitorii și credincioșii ortodocși din această parte a țării noastre, înalță rugăciuni la «mai marele păstorilor» să dăruiască Prea Fericitului Patriarh Iustinian viață îndelungată, putere de muncă și spor bogat de înfăptuiri în via pe care a sădit-o Domnul.

SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI LA 50 ANI DE SLUJIRE ARHIEREASCĂ

La Patriarhia din Moscova, în luna iulie a anului acestuia, s-a desfăşurat festivitatea cinstirii Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei cu prilejul împlinirii a 50 de ani de slujire arhierească.

În viaţa contemporană a Bisericii Ortodoxe Ruse, a întregii Ortodoxii şi a întregii creştinătăţi, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei este ierarhul care stăruie necontenit pentru adîncirea legăturilor între toţi creştinii de pe faţa pămîntului, pentru statornicirea unei păci întemeiată pe adevăr şi dreptate.

Pilda pe care Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei o dă slujitorilor şi credincioşilor în înalta dregătorie de întîistătător al Bisericii Ortodoxe Ruse este grăitoare şi convingătoare. Sanctitatea Sa păstrează «neschimbată credinţa, sfintele canoane şi sfintele predanii bisericeşti, păzeşte Biserica de dezbinări şi propovăduieşte binele». Faţă de toţi cei din jurul său «este plin de grijă părintească şi cuvîntul de îndrumare este dat cu toată stăruinţa».

Printre măreţele înfăptuiri bisericeşti ale Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei au fost amintite în cuvîntările rostite cu prilejul praznicului jubiliar: Lucrarea stăruitoare pentru unitatea dogmatică şi administrativă bisericească în Biserica Ortodoxă Rusă; revenirea în Biserică în anul 1946 a ucrainienilor greco-catolici; intrarea sub ascultarea Sf. Sinod a Bisericii Ortodoxe Ruse a celor mai mulţi din credincioşii ortodocşi ruşi care trăiesc departe de patrie; eforturi pentru unitatea ecumenică a ortodoxiei pe de o parte, iar, pe de altă parte, pentru găsirea unui limbaj comun în slujba unirii tuturor Bisericilor lui Hristos; reorganizarea instituţiilor de învăţămînt teologic ale Bisericii Ortodoxe Ruse etc.

Jubileul de 50 ani de slujire arhierească a Sanctităţii Sale Patriarhului Alexei este o sărbătoare a Bisericii Ortodoxe Ruse şi în acelaşi timp a întregii creştinătăţi.

La acest praznic al surorei noastre întru Hristos, a luat parte şi Prea Fericitul Iustinian Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne însoţit de Prea Sfinţitul Iosif Episcopul Rîmnicului şi Argeşului şi de Prea Sfinţitul Episcop Antim vicar patriarhal.

Prea Fericitul Patriarh Iustinian a dat expresie la acest praznic înaltelor simţăminte pe care slujitorii şi credincioşii ortodocşi romîni le au faţă de Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Ruse.

VIZITA
PREA FERICITULUI PĂRINTE PATRIARH IUSTINIAN LA SFÎNTUL MUNTE CU PRILEJUL ANIVERSĂRII MILENIULUI ATONIT

Biserica Ortodoxă Romînă, prin reprezentanții ei, în cursul anului 1963, a participat la numeroase întruniri interortodoxe și interconfesionale.

Pe plan interortodox menționăm participarea Bisericii noastre la festivitățile de la Moscova, prilejuite de aniversarea a 50 de ani de slujire arhierească a Sanctității Sale Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia, precum și la cea de a doua Consfătuire panortodoxă de la Rodos.

Plecarea unei delegații a Bisericii noastre la Detroit-S. U. A. la funeraliile episcopului Andrei Moldovanu a prilejuit vizitarea comunității de romîni din S. U. A. precum și contacte cu alte confesiuni creștine.

Ca membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ea a luat parte, de asemenea, la ședința Comisiei pentru libertate religioasă de la Geneva, la cea de a treia adunare a Comitetului Credință și Constituție de la Montreal-Canada și la sesiunea anuală a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic la Rochester, în S. U. A.

Activitate bogată a desfășurat Biserica noastră și în cadrul Mișcării creștine pentru pace, participînd la ședințele de lucru ale unor comisii ținute la Tabartz și Drezda în R. D. G., Praga, Moscova și București. Ea a fost de asemenea prezentă la Congresul de patrologie ținut la Oxford.

Evenimentul bisericesc cel mai important din cursul acestui an, și în general din ultima vreme, îl constituie însă vizita Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustinian, în fruntea unei delegații reprezentative, la Sf. Munte Atos, între 24. VI — 4. VII. 1963. Această vizită a fost prilejuită de festivitățile ce au avut loc în legătură cu împlinirea unui mileniu de la zidirea Marei Lavre de către Sf. Atanasie în 963. Din delegație au făcut parte: I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, P. S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor, P. C. Prof. I. G. Coman, P. C. Arhim. N. Mladin, P. C. Pr. Olimp Căciulă, insp. patriarhal, și P. C. Diacon M. Marinescu de la Catedrala Sf. Patriarhii.

Scăldat din trei părți de apa cristalină a Mării Egee, care

se confundă cu albastrul cerului mediteranean, Atosul este o fâşie de pământ, în cea mai mare parte muntos, care se întinde în mare ca un deget al Peninsulei Calcidica, pe o lungime de circa 60 km. şi o lăţime ce variază între 5-8 km., cu o suprafaţă totală de 385 km. p. În partea de sud se înalţă vîrful cel mai înalt, Atosul (1935 m.). Clima este destul de variată. Pe ţărmuri ea este mai dulce, datorită curenţilor calzi ai mării. În partea muntoasă are ierni aspre şi veri dogoritoare. Primăvara şi toamna sînt însă plăcute şi frumoase. Vegetaţia este de asemenea variată şi destul de săracă, începînd cu cea mediteraneană de pe ţărmuri, şi sfîrşind cu coniferele de pe înălţimi. În partea de nord sînt mici păduri de fag, stejar, mesteacăn. Iar pe colinele mai mici cresc măslini, aluni, castani, viţa de vie. În jurul tuturor aşezămintelor mănăstireşti se cultivă legume şi zarzavat, care alături de peşte constituie hrana obişnuită a monahilor atoniţi

Priveliştea generală a Atosului este destul de aspră, îndulcită doar de verdeaţa pădurilor. Condiţiile de viaţă sînt grele, prielnice pentru monahism, care prin esenţa lui este o viaţă de asceză şi renunţare. De fapt însăşi natura geografică a Atosului, cu vîrful cel mai înalt, care se avîntă în mare, pare a fi o chemare spre înfăptuirea unui destin măreţ, care s-a înfăptuit într-adevăr prin viaţa sublimă ce s-a dezvoltat în aceste locuri.

O veche şi pioasă tradiţie atribuie creştinarea locului chiar Maicii Domnului, care fiind în drum spre Cipru, a trecut şi pe la Atos, proorocind că acest munte va fi locuit numai de bărbaţi feciorelnici. Nu se cunosc date istorice în legătură cu această tradiţie. Cert este că nicăiri ca la Sf. Munte cultul Maicii Domnului n-a ajuns la o dezvoltare atît de bogată şi vie. Nicăiri ca la Atos nu se găsesc atîtea icoane cu Maica Domnului. Atosul este numit chiar Grădina Maicii Domnului.

Primele începuturi de viaţă monahală în Muntele Atos sînt destul de vechi. Ele datează din veacurile IV-V, epoca de înflorire a monahismului. Pînă în veacul IX, monahismul atonit se caracterizează printr-o asceză aspră şi sistem idioritmic fără o organizaţie centrală. Dintre figurile mai de seamă din această primă perioadă sînt Sf. Petru Atonitul, Sf. Eftimie Tesalonicea-nul şi Sf. Ioan Colibaşul. În disputa iconoclastă, monahii atoniţi s-au arătat mari apărători ai cultului icoanelor.

În veacul X (963) Sf. Atanasie din Trapezunt, numit şi Atonitul, cu ajutorul împăratului Nichifor Foca a zidit prima mare mănăstire, Marea Lavră, în sudul Atosului. El a reorganizat monahismul cu viaţă de obşte şi conducere centrală, toate acestea fiind prevăzule în primul Typicon dat de el. Sf. Atanasie nu este deci întemeietorul propriuzis ci organizatorul şi reformatorul monahismului atonit. Odată cu reorganizarea şi disciplina introdusă de Sf. Atanasie, viaţa monahală de la Atos cunoaşte o continuă dezvoltare. Numărul mănăstirilor şi al călugărilor creşte mereu. În scurt timp Muntele Atos devine cel mai mare şi mai important centru monahal din lumea creştină, cu sute de aşezări monahale şi mii de călugări, o adevărată ţară monahală. Impăraţii bizantini, începînd cu Vasile Macedoneanul,

Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Atenagora înconjurat de Prea Fericiții Patriarhi Benedict al Ierusalimului, Gherman al Serbiei, Iustinian al Romîniei, Chiril al Bulgariei și alți reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe.

Nichifor Focas şi Ioan Ţimiskes şi cei ce au urmat pînă la 1453, au ajutat mult Sf. Munte, acordîndu-i autonomie şi diferite privilegii. Încă din veacul VI el este locuit numai de călugări, accesul femeilor fiind oprit pînă astăzi.

Atraşi de faima Sf. Munte, încă din veacurile XI-XIV, alături de călugării greci, la Atos se întîlnesc şi numeroşi călugări gruzini, georgieni, ruşi, sîrbi, bulgari şi romîni. Monahismul atonit primeşte astfel un caracter panortodox, ecumenic, caracter ce rezultă din faptul că monahii sînt de naţionalităţi diferite, veniţi din toate ţările ortodoxe, precum şi din grija şi contribuţia popoarelor şi Bisericilor Ortodoxe la construirea şi întreţinerea mănăstirilor şi aşezărilor atonite. În special ajutorul dat de Ţările Romîneşti, în veacurile XV-XIX, a fost deosebit de preţios. «Nici un alt popor pravoslavnic nu a făcut atîta bine pentru Atos, cît au făcut Romînii», spune marele cărturar rus, arhimandritul Porfirie Uspenschi, unul din cei mai buni cunoscători ai Atosului.

Caracterul panortodox al monahismului a determinat în mod firesc şi natura spiritualităţii care s-a dezvoltat la Atos. «Astfel la Sf. Munte se înmănunchiază tradiţia greacă, romînă şi slavă. Nu este o spiritualitate strict bizantină, ci zămislită din lumea greacă, romînă şi slavă. De aceea privirile noastre se îndreaptă spre sfîntul Munte Atos, ca spre o parte a trecutului nostru creştin».

Prin muncă şi rugăciune stăruitoare, şi ajutat de toate popoarele şi Bisericile Ortodoxe, Sfîntul Munte a cunoscut, în veacurile XII-XIX, o mare înflorire, devenind centrul vieţii bisericeşti ortodoxe, mai ales după 1453. Atosul a atins în această vreme cele mai înalte culmi de spiritualitate ortodoxă, culmi de sfinţenie şi viaţă duhovnicească, culmi de artă bisericească (arhitectură, pictură, muzică, documente, odoare, obiecte de cult, cărţi etc.), culmi care provoacă pînă astăzi admiraţia şi uimirea creştinilor şi a iubitorilor de artă de pretutindeni. «Înfiat de toate Bisericile Ortodoxe şi beneficiar al respectului tuturor, el a comunicat în duh cu tote şi a servit tuturor. În nici un alt loc şi chip nu s-a realizat mai bine solidaritatea şi constanţa Ortodoxiei, decît acolo».

Aşezămintele mănăstireşti de la Sfîntul Munte se împart în diferite categorii, potrivit principiilor de organizare atonită. Prima categorie o formează grupul celor 20 mănăstiri zise istorice (17 greceşti, 1 rusească, 1 bulgărească şi 1 sîrbească), care îşi împart între ele stăpînirea asupra întregului teritoriu al Sfîntului Munte. În afară de cele 20 de mănăstiri zise istorice, sînt şi alte numeroase aşezăminte mănăstireşti: schituri, chilii, sihăstrii şi colibe, în total peste 500, fiecare din ele fiind sub ascultarea mănăstirii istorice pe teritoriul căreia se găseşte.

Cel mai mare schit atonit este cel romînesc numit Prodromul, care deşi depăşeşte ca dimensiuni şi însemnătate unele din cele 20 de mănăstiri, n-a putut intra în această categorie. În total la Muntele Atos sînt 66 de aşezări romîneşti (schituri, chilii, colibe, etc.), care aparţin de mănăstirile: Lavra (10), Pantocrator (23), Sf. Pavel (17) şi Stavronichita (6).

Începînd cu veacul al XV-lea în așezările mănăstirești se introduce din nou sistemul idioritmic, care a dus la decăderea vieții monahale. De aceea prin tipicoanele din 1575 și 1783, în unele mănăstiri se revine iarăși la viața de obște, în altele — aproape jumătate din ele — se păstrează pînă astăzi tot sistemul idioritmic.

După o perioadă destul de îndelungată în care conducerea mănăstirilor o avea un Protos, acest sistem decăzînd, prin tipiconul din 1783, valabil și astăzi, conducerea supremă a Sf. Munte o are Sf. Comunitate (Sinaxă), ca organ administrativ permanent, format din 20 de reprezentanți ai celor 20 de mănăstiri. Organul executiv al Sf. Comunități este Sf. Epistasie, format din 4 reprezentanți aleși de Sf. Comunitate pe timp de 1 an.

Cele 20 mănăstiri sînt împărțite în cinci grupe de cîte patru : 1) Marea Lavră, Dohiarul, Xenofon și Esfigmenu, 2) Vatoped, Cutlumuș, Caracalu și Stavronichita, 3) Ivir, Pantrocrator, Filotheu și Simon Petra, 4) Hilandar, Xiropotamu, Sf. Pavel și Grigoriu, 5) Dionisiu, Zografu, Sf. Panteleimon și Constamonitu.

Anual, fiecare din aceste grupe de mănăstiri are îndatorirea de a trimite cîte un reprezentant în Sf. Epistasie ales de Sf. Comunitate. Cel dintîi dintre epistați poartă numele de protepistat.

Din punct de vedere administrativ Sf. Munte este un fel de «republică» autonomă, cu capitala la Careia, și face parte din statul grec, care are la Athos un guvernator și poliție. Sub aspect bisericesc Sf. Munte se găsește sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice ca și multe insule grecești ce fac parte din statul grec. Toți viețuitorii din mănăstiri sînt obligați să fie cetățeni greci.

În concluzie deci se poate spune că «Atosul e nu numai un capitol de istorie locală grecească sau bizantină, ci unul cu serioase implicații de istorie universală, care fac din el un important centru care a afectat lumea din jur și mai depărtată sub raport politic, militar, spiritual și cultural. El a fost și a rămas areopagul vieții monahale ortodoxe și o rezervă de energii duhovnicești, la care Biserica poate apela oricînd».

*

Aniversarea unui mileniu de cînd Sf. Atanasie Atonitul a organizat prima mare mănăstire, Lavra (963-1963), constituie fără îndoială un popas important nu numai în viața monahilor de la Sfîntul Munte, ci pentru întreaga ortodoxie și pentru creștinismul de pretutindeni. De aceea Patriarhia de Constantinopole împreună cu Arhiepiscopia Greciei și cu statul grec au căutat să dea acestei aniversări atenția cuvenită, pe măsura a ceea ce reprezintă Atosul sub toate aspectele lui.

În această situație, mileniul monahismului atonit, care pulsează ca o inimă a întregii Ortodoxii, a prilejuit o importantă întrunire panortodoxă, la care au participat numeroși întîistătători ai Bisericilor Ortodoxe autocefale: S. Sa Atenagora,

Patriarhul Constantinopolei, P. F. Sa Benedict, Patriarhul Ierusalimului, P. F. Sa Gherman, Patriarhul Serbiei, P. F. Sa Iustinian, Patriarhul Romîniei, P. F. Sa Chiril, Patriarhul Bulgariei, P. F. Sa Hrisostom arhiepiscopul Greciei, însoţiţi de numeroşi ierarhi şi clerici, precum şi reprezentanţi ai Patriarhiilor din Alexandria, Antiohia, Rusia, Gruzia şi ai Bisericilor din Sinai, Cipru, Cehoslovacia, Finlanda etc. În istoria Bisericii Ortodoxe de multă vreme n-a avut loc o întrunire atît de numeroasă şi de însemnată. Faptul acesta a fost relevat de însuşi S. Sa Atenagora, Patriarhul Constantinopolei, care a precizaţ că «pentru prima oară în decursul veacurilor se întîlnesc laolaltă mai mulţi patriarhi. Ar fi fost o deplină fericire dacă s-ar fi găsit aici toţi patriarhii. Avem însă între noi reprezentanţi aleşi ai patriarhilor ce nu sînt de faţă».

Momentul culminant al festivităţilor l-a constituit oficierea Sf. Liturghii la Marea Lavră de un sobor măreţ format din 5 patriarhi, 11 mitropoliţi, episcopi, arhimandriţi şi diaconi, care rostesc ecteniile pe rînd în limbile: greacă, slavă, arabă şi romînă, răspunsurile la cele două străni fiind date, într-o execuţie înălţătoare, de două coruri formate din călugări, elevi ai seminarului atonit. Slujba de la Marea Lavră a constituit o strălucită manifestare a frumuseţii, măreţiei şi adîncimii cultului ortodox — oficiat cu toată pompa şi scrupulozitatea tipicului atonit — care a făcut pe participanţi să retrăiască o clipă din gloria de altădată a Bizanţului.

Întîistătătorii şi reprezentanţii Bisericilor ortodoxe au avut posibilitatea ca să ia contact între ei şi să discute probleme de interes comun. La încheierea festivităţilor în ziua de 24. VI s-a ţinut o Consfătuire neoficială prezidată de Sanctitatea Sa Atenagora, Patriarhul Ecumenic, în cadrul căreia s-au discutat probleme de interes panortodox. O consfătuire mai restrînsă a avut loc şi în ziua de 25. VI, tot la Lavra, între Patriarhul Ecumenic şi delegaţia Bisericii noastre în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Iustinian. Problemele mai importante discutate în cadrul consfătuirilor şi contactelor între participanţi sînt: crearea unei Comisii permanente de pregătire a viitorului prosinod ecumenic ortodox, pregătirea celui de al doilea congres al teologilor ortodocşi, schimburile de studenţi etc. În general s-a stăruit asupra necesităţii unei legături mai strînse şi permanente între Bisericile Ortodoxe. Studierea diferitelor probleme actuale, sarcină ce revine mai ales teologilor, trebuie să se facă totdeauna din punct de vedere panortodox. S-a stăruit de asemenea asupra caracterului panortodox al Sf. Munte Atos.

Întîlnirea la festivităţi a conducătorilor şi a delegaţiilor Bisericilor Ortodoxe cu Patriarhul Ecumenic şi cu o bună parte din obştea monahală de la Sf. Munte a constituit astfel o manifestare şi consolidare a unităţii Ortodoxiei. Atît la serviciile divine cît şi în cadrul contactelor şi consfătuirilor, totul s-a desfăşurat în duhul comuniunii frăţeşti, într-o atmosferă de iubire, plină de bucuria întîlnirii şi a înfrăţirii.

Prin natura şi menirea sa, ca şi prin aportul bogat adus la

îmbogăţirea tezaurului de viaţă creştină, Sfîntul Munte a devenit de mult un loc scump şi sfînt nu numai pentru creştinii ortodocşi, ci pentru întreaga creştinătate. De aceea cu prilejul mileniului, alături de ortodocşi, au fost prezenţi la festivităţi şi reprezentanţi de seamă ai romano-catolicilor, anglicanilor, protestanţilor şi ai Consiliului Ecumenic, din diferite ţări ca: Italia, Franţa Belgia, Germania Federală, S. U. A. etc.

Oaspeţii catolici, etiopieni, copţi, anglicani, protestanţi au fost trataţi tot timpul cu dragoste şi atenţie încît ei nu s-au simţit, nici o clipă, ca între streini, ci ca între fraţi. Mileniul atonit a prilejuit astfel nu numai o manifestare a unităţii Ortodoxiei, ci şi o importantă manifestare ecumenică, la care au fost reprezentate toate confesiunile creştine. Privită sub acest aspect, este mult grăitoare participarea la festivităţi a conducătorilor actuali ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor: Dr. Fr. Fry, Preşedintelele Comitetului Central, F. W. Visser't Hooft, secretarul general, şi P. S. Emilian reprezentantul Patriarhiei Ecumenice pe lîngă Consiliul Ecumenic la Geneva. De fapt monahismul atonit şi în general viaţa monahală a fost şi rămîne o chemare la ecumenism şi unitate creştină, un izvor de energie pentru ecumenismul zilelor noastre. Arătînd că mileniul Sf. Munte a pus din nou problema unităţii creştine, teologul rom. catolic E. Stephanou, spune în acelaşi timp că Atosul ne ajută totodată la descoperirea şi promovarea spiritului ecumenic «Cu toate greutăţile pe care le-a întîmpinat în trecut, spune el, Muntele Atos, prin ascetismul şi jertfele monahilor pentru realizarea binelui, a fost un centru de viaţă duhovnicească şi de sfinţenie în lumea creştină. Ori tocmai sfinţenia este aceea prin care trăieşte Biserica lui Dumnezeu şi tot sfinţenia este aceea prin care creştinii despărţiţi de astăzi se pot întîlni şi iubi. Să dea Dumnezeu ca Atosul, printr-o rîvnă crescîndă, să ajute pe creştini în mod efectiv, din ce în ce mai mult, să se regăsească, să se iubească, să se cunoască».

Privită în acest cadru panortodox şi ecumenic, participarea unei delegaţii a Bisericii Ortodoxe Romîne în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Iustinian la această aniversare constituie un eveniment important pentru Biserica noastră. Este pentru prima dată cînd o delegaţie reprezentativă a Bisericii noastre în frunte cu Întîistătătorul ei, înnodînd firul unei vechi şi glorioase tradiţii, a vizitat Sfîntul Munte, unde a luat parte la festivităţi şi a păşit apoi pe urmele evlaviei străbune a strămoşilor noştri. De asemenea trebuie accentuat că după o perioadă de contacte strînse prin corespondenţă şi delegaţi cu Patriarhia Ecumenică, vizita la Atos a prilejuit prima întîlnire între un întîistătător al Bisericii Ortodoxe Romîne, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustinian, şi un Patriarh Ecumenic, S. Sa Atenagora, care acordă o caldă preţuire Bisericii noastre şi întîistătătorului ei. Aceeaşi semnificaţie înaltă o are şi întîlnirea cu S. Sa Benedict, Patriarhul Ierusalimului.

Iată deci numai cîteva semnificaţii care dau acestei vizite o importanţă deosebită. Toate acestea sînt înscrise de fapt în acţiunea de colaborare frăţească şi de strîngere a legăturilor din-

tre Biserica Ortodoxă Romînă şi celelalte Biserici Ortodoxe Surori, prin vizite reciproce şi convorbiri frăţeşti, care constituie un punct principal în programul de activitate a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustinian. Vizita la Atos reprezintă un nou pas, unul din cei mai importanţi, în realizarea acestui program. Pentru Biserica Ortodoxă Romînă, participarea la festivităţile în legătură cu aniversarea mileniului atonit a fost un prilej fericit de a lua contact şi a întări legăturile ei cu aproape toate Bisericile Ortodoxe şi cu Sf. Munte în spiritul dragostei şi al unităţii ortodoxe, precum şi cu reprezentanţi ai celorlalte confesiuni creştine. A fost o nouă ocazie în care s-a putut constata că Biserica Ortodoxă Romînă este cunoscută şi preţuită nu numai de celelalte Biserici Ortodoxe surori ci şi de reprezentanţi ai celorlalte confesiuni creştine.

Popasul prilejuit de mileniul atonit a readus în memoria participanţilor la festivităţi, ca şi a tuturor creştinilor ortodocşi şi mai ales a monahilor din Sfîntul Munte, istoria milenară a monahismului de la Atos cu toată măreţia şi frumuseţea ei. Aniversarea a oferit totodată un prilej potrivit pentru a cunoaşte starea actuală a vieţii monahale de la Sf. Munte precum şi perspectivele ei de viitor.

Într-adevăr, în raport cu trecutul atît de înfloritor, monahismul atonit de astăzi se găseşte într-o situaţie destul de grea. Numărul călugărilor s-a împuţinat mult. În veac. XVIII-XIX, la Sf. Munte trăiau aproape 10.000 călugări. În vremurile noastre, după o statistică din anul 1956, numărul călugărilor atoniţi era de 1902. Dintre aceştia 1551 erau greci, 160 ruşi, 129 romîni, 35 bulgari şi 27 sîrbi.

Participanţii la festivităţi au avut prilejul să vadă parte din comorile de artă ale Atosului şi să cunoască mai bine starea actuală a monahismului de acolo. În acest scop, după încheierea festivităţilor, în special delegaţiile Bisericilor Rusă, Sîrbă şi Romînă (cea Bulgară a vizitat anterior Sf. Munte), şi-au prelungit şederea lor la Atos pentru vizitarea unor mănăstiri.

Delegaţia Bisericii Ortodoxe Romîne în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustinian, în zilele de 25-29 iunie, a vizitat Mănăstirile Lavra, Ivirion, Pantocrator, Vatoped, Hilandar, Dionisiu, Grigoriu, Panteleimon, Dochiaru, deci 9 din mănăstirile mari, schitul romînesc Prodromul şi chiliile Sf. Ipatie.

Făcînd această călătorie, nu fără greutăţi şi riscuri, Prea Fericitul Părinte Patriarh continuă firul unei vechi şi frumoase tradiţii a multor voievozi, ierarhi şi credincioşi romîni care au păşit pe acest loc scump Ortodoxiei sau au întreţinut cu el legături strînse şi l-au ajutat. Primită cu multă dragoste, delegaţia Biserici noastre a avut posibilitatea să vadă la mănăstirile vizitate biserici monumentale şi diferite construcţii mănăstireşti, unele din ele împodobite cu picturi minunate, obiecte de cult preţioase, documente, manuscrise vechi, cărţi etc. multe din ele ctitorite de evlavia străbună a unor voievozi romîni ca: Neagoe Basarab, Matei Basarab, Ştefan cel Mare, Petru Rareş, Alexandru

Lăpușneanu, Vasile Lupu etc. Pretutindeni pe unde a trecut, starețiii și vețuitorii mănăstirilor au ținut să arate aceste mărturii grăitoare care vădesc ajutorul și sprijinul pe care Atosul l-a primit din partea Țărilor Romînești, atît Valahia cît și Moldova. «Lucrurile acestea le știm din cărțile de istorie, a declarat P. F. Patriarh Iustinian, la Dionisiu, dar acum le cunoaștem văzîndu-le cu ochii... Mulțumim Prea Bunului Dumnezeu că ne-a învrednicit să mergem pe urmele înaintașilor noștri: voievozi, episcopi și credincioși, care au fost aici». «Ne-a impresionat de multe ori pînă la lacrimi,—a spus, Prea Fericirea Sa la întoarcerea în țară — sinceritatea cu care părinții din acele mănăstiri ne arătau documentele domnitorilor romîni, ctitori, chipurile lor, pomelnicele lor, și care neîncetat se roagă pentru poporul romîn din ale căror danii s-au ridicat în parte aproape toate aceste mănăstiri». Întîistătătorul Bisericii noastre s-a interesat îndeaproape de starea monahilor romîni și a construcțiilor, a dat îndrumări folositoare promițînd totodată ajutorul necesar.

In prezent numărul călugărilor romîni este de cca 100.

Se cuvine să arătăm aici că pretutindeni pe unde a trecut delegația Bisericii noastre: la mănăstirile din Atos, la Atena, Salonic etc., continuînd tradiția străbună, Prea Fericitul Părinte Iustinian a împărtășit tuturor, pe lîngă urările de bine și patriarhicești binecuvîntări, numeroase și prețioase daruri (cruci, veșminte preoțești și diaconești, icoane, sfinte vase, cruciulițe, cărți, reviste etc.).

Relațiile bisericești în spiritul unității ortodoxe și al ecumenismului actual contribuie fără îndoială la netezirea relațiilor dintre oameni și popoare. Privite sub acest aspect, festivitățile de la Atos marchează totodată o contribuție la apropierea dintre oameni, după cum a remarcat chiar Patriarhul Ecumenic, care a spus că: «Muntele Atos este adevărata arcă a vieții monahale ortodoxe. Dacă oamenii ar da mai multă atenție mesajului tainic al acestei vieți, ei ar trăi în pace».

In mod special trebuie să remarcăm că vizita delegației Bisericii Ortodoxe Romîne în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Iustinian la Atos, Salonic și Atena etc. a fost un prilej de manifestare și consolidare a prieteniei greco-romîne, cu rădăcini adînci și trainice în trecutul de veacuri ale celor două Biserici și popoare. Atenția deosebită și dragostea sinceră cu care ea a fost îmbrățișată pretutindeni de clerul și poporul grec este o dovadă grăitoare în această privință. In cursul vizitei, Prea Fericitul Iustinian a luat contact nu numai cu preoți, ierarhi și credincioși ci și cu numeroase personalități politice grecești. Cu acest prilej s-au evocat din ambele părți legăturile dintre cele două Biserici și popoare, și s-au făcut mărturisiri de prietenie și apropiere reciprocă. Adresîndu-se Prea Fericitului Patriarh Iustinian, Patriarhul Ecumenic a declarat solemn: «Imbrățișez cu toată dragostea pe Prea Fericirea Voastră și pe membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne. «Noi iubim pe vecinii din Balcani — a spus Dl. Prof. H. Frankistas, Ministrul Greciei de Nord, — și vrem să avem legături bune cu ei, dar pe

romîni îi iubim ca pe nişte fraţi. Poporul grec are legături vechi cu poporul romîn care nu se pot uita... Ele au fost şi sînt două popoare prietene...».

*

Aniversarea constituie un popas festiv, dar în aceeaşi măsură ea este un nou început, un legămînt pentru noi înfăptuiri în viitor. Privite în această perspectivă concluziile ce se desprind din aniversarea unui mileniu de viaţă la Sfîntul Munte devin tot atîtea imperative pentru Ortodoxia contemporană. Credincioase învăţăturii Mîntuitorului, de a lucra cu timp şi fără timp la împlinirea mesajului divin al Evangheliei, Bisericile Ortodoxe trebuie să depună eforturi sporite pentru o cît mai strînsă colaborare şi unitate ortodoxă, pentru apropiere între toţi creştinii, pentru înfăptuirea binelui şi fericirii tuturor oamenilor.

Arhim. IRINEU CRĂCIUNAŞ

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ: Pr. Prof. Ioan G. Coman şi Pr. Dr. Olimp N. Căciulă, *Sărbătorirea Mileniului Sfîntului Munte şi participarea Bisericii Ortodoxe Romîne la festivităţile comemorative* în rev. Bis. Ort. Rom, 7-8/1963, pp. 598-649 ; Arhim. Prof. Dr. Nicolae Mladin, *Însemnări de la sărbătorirea mileniului Sfîntului Munte Atos,* în rev. Mitropolia Ardealului 1963/7-8, p. 598-620 ; Elpide Stephanou, A. A., *Le milenaire du Mont Athos,* în Unitas, Organe d'information oecumenique, Paris, 1963, fasc. V et VI (vol. IX, nr. 64/, pp. 403-421 ; Pr. Dr. Teodor Bodogae, *Ajutoarele romîneşti la mănăstirile din Sfîntul Munte Atos,* Sibiu, 1940 ; Teodor M. Popescu, *O mie de ani în istoria Sfîntului Munte Atos* (963-1963), în rev. Ortodoxia, 1963/3-4, pp. 530-620 ; *Problema Muntelui Atos,* în Ortodoxia, 1953/2, pp. 206-294 ; Hieromoine Pierre (Paul L'Huillier), *Origine et developpement du monachisme athonite,* în Messager de L'exarchat du Patriarche Russe en Europe Occidentale, Paris, 1955, nr. 21, pp. 33-44 ; Ieromonahul Diomid Valasă, *Album cu vederi ale Sfîntului Munte Atos,* 1940.

A DOUA CONFERINȚĂ PANORTODOXĂ DE LA RODOS

(26-29 SEPTEMBRIE 1963)

Între 26—29 septembrie 1963, în insula Rodos s-a ținut cea de a doua Conferință panortodoxă, care a luat unele hotărîri cu privire la relațiile Ortodoxiei cu Biserica Romano-Catolică.

Din partea Bisericii Ortodoxe Romîne a participat o delegație formată din: I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei și P. S. Episcop Antim, Vicar patriarhal. Delegația a plecat cu avionul spre Atena în dimineața zilei de luni 23 septembrie. La sosirea în Atena delegația romînă a fost întîmpinată de I. P. S. Mitropolit Spiridon al Rodosului, Președintele Comitetului de organizare a Conferinței, și de P. S. Episcop Pantelimon al Ahaiei în numele P. F. Arhiepiscop Hrisostom al Atenei, precum și de reprezentanți ai Ambasadei Romîne la Atena. După sosire delegația Bisericii noastre a luat legătura cu reprezentanții celorlalte Biserici Ortodoxe sosite între timp, a vizitat unele biserici și monumente însemnate din Atena, lacul de acumulare Marathon și portul Pireu. Marți 24 septembrie a făcut o vizită protocolară la Ambasada Romînă din Atena.

Miercuri 25 septembrie, dimineața, delegațiile Ortodoxe au făcut o vizită oficială P. F. Arhiepiscop Hrisostom, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe din Grecia. În sala de recepție după prezentările de rigoare a luat cuvîntul conducătorul delegației Patriarhiei Ecumenice, I. P. S. Mitropolit Meliton al Iliupolei, care a salutat pe Întîistătătorul Bisericii Greciei în numele delegaților.

Joi 26 septembrie, dimineața toate delegațiile au plecat cu avionul spre insula Rodos. După primirea oficială deosebit de fastuoasă, la aeroport și în piața orașului Rodos, delegații au mers în Catedrala Buna Vestire, unde s-a săvîrșit slujba Doxologiei, la care au participat reprezentanții autorităților locale, invitați—printre care romano-catolici și musulmani—și o mare mulțime de credincioși. La sfîrșitul Doxologiei I. P. S. Mitropolit Spiridon al Rodosului a rostit o cuvîntare de salut. După ce a amintit evenimentele bisericești mai însemnate din anul 1963, ca: aniversarea unui mileniu de viață monahală la Athos, 50 de ani de slujire arhierească a P. F. Alexei, Patriarhul Moscovei și al în-

tregii Rusii, diferite adunări în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor care dovedesc vitalitatea ortodoxiei în lumea contemporană, I. P. S. Mitropolit Spiridon a vorbit despre problemele ce se vor discuta în cadrul conferinţei.

I. P. S. Mitropolit Meliton, conducătorul delegaţiei Patriarhiei Ecumenice, mulţumind pentru primirea făcută, a spus că reprezentanţii Bisericilor Ortodoxe au venit la Rodos pentru a sluji «unitatea Duhului în legătura păcii». Ortodoxia lucrează cu asiduitate, pe de o parte la edificarea şi creşterea ei în Domnul, iar pe de alta, caută modalităţile şi mijloacele prin care să pună comorile ei în slujba creştinismului în genere, în slujba tuturor oamenilor de pe pământ, vestind pe Hristos şi binevestind şi lucrînd împăcarea.

După solemnităţile de primire, delegaţiile au fost conduse şi găzduite pe tot timpul conferinţei la hotelul Eladas de lîngă Mănăstirea Sf. Ilie, situată la 50 km. departe de oraş, la o altitudine de 850 m., o aşezare pitorească care a oferit delegaţilor condiţii prielnice de lucru şi meditaţie.

În aceeaşi zi, 26 septembrie, după amiază la orele 18, a avut loc în catedrala mitropolitană a Bunei Vestiri şedinţa festivă de deschidere a lucrărilor Conferinţei panortodoxe, la care au participat pe lîngă delegaţiile bisericeşti şi autorităţile din localitate, numeroşi invitaţi şi credincioşi.

La lucrările Conferinţei au luat parte următoarele delegaţii ale Bisericilor Autocefale:

PATRIARHIA ECUMENICĂ

I. P. S. Mitropolit Meliton al Iliupolei,
I. P. S. Mitropolit Iakov al Filadelfiei,
I. P. S. Mitropolit Hrisostom al Mirelor.

PATRIARHIA ALEXANDRIEI

I. P. S. Mitropolit Partenie al Pilusiei,
I. P. S. Mitropolit Constantin al Leontopolei.

PATRIARHIA ANTIOHIEI

I. P. S. Mitropolit Ilias al Halepului.

PATRIARHIA IERUSALIMULUI

I. P. S. Arhiepiscop Aristovul al Kiriakupolei,
P. C. Arhimandrit Gherman, mare schevofilax.

PATRIARHIA RUSĂ

I. P. S. Mitropolit Nicodim al Minskului,
I. P. S. Arhiepiscop Vasile de Bruxelles.

PATRIARHIA SÎRBĂ

I. P. S. Mitropolit Vasile al Zitsei,
P. S. Episcop Vladislav al Herzegovinei.

PATRIARHIA ROMÎNĂ

I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei,
I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei,
P. S. Episcop Antim Tîrgovişteanul.

PATRIARHIA BULGARĂ

I. P. S. Mitropolit Maxim al Loveciului,
P. S. Episcop Partenie al Levkei.

BISERICA CIPRULUI

I. P. S. Mitropolit Ghenadie al Pafosului,
P. S. Episcop Gheorghie al Trimitundei,
Dl. Prof. Andreas Mitsidis.

BISERICA CEHOSLOVACIEI

I. P. S. Mitropolit Ioan al Pragăi,
P. S. Episcop Metodie al Trebisovskului.

Lucrările Conferinţei au început cu un serviciu religios săvîrşit de I. P. S. Mitropolit Meliton al Iliupolei, conducătorul delegaţiei Patriarhiei Ecumenice. După terminarea serviciului, conducătorii delegaţiilor şi fruntaşii autorităţilor locale au rostit cuvîntări de salut. Ei au spus că cea de a doua Conferinţă panortodoxă de la Rodos constituie o nouă dovadă a unităţii şi solidarităţii ce caracterizează relaţiile dintre Bisericile Ortodoxe.

În numele Patriarhiei Romîne, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei a rostit următoarea cuvîntare de salut:

„PREA RESPECTABILI ŞI IUBIŢI FRAŢI ÎN HRISTOS,

În numele Prea Fericirii Sale, Patriarhului Iustinian şi al Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, adresez tuturor celor ce iau parte la această a doua Conferinţă panortodoxă de la Rodos, un salut frăţesc cordial, urînd o deplină reuşită lucrărilor Conferinţei.

Dacă ne gîndim că acum doi ani, cînd am venit aici ca să luăm parte la lucrările celei dintîi Conferinţe panortodoxe de la Rodos priveam la lucrările şi la scopul ei — dacă nu cu timiditate, cel puţin cu o oarecare rezervă în ceea ce priveşte concluziile la care ar fi ajuns ea — astăzi, am venit la Rodos împreună cu fra-

ţii: Mitropolitul Olteniei, D. Firmilian şi Episcopul D. Antim, Vicar al Patriarhiei Romîne, cu credinţa şi nădejdea nestrămutată în mersul plin de reuşită al Conferinţei.

Vă este cunoscut tuturor că nu numai pentru Ortodoxie, ci şi pentru întreaga lume creştină există «spiritul Rodosului».

Pentru noi, Rodosul nu este numai o insulă, cu frumuseţe naturală şi trecut istoric. Pentru Ortodoxie, Rodosul a devenit centru de manifestare al unităţii noastre în înţelesul cel mai deplin şi mai adînc al cuvîntului.

Rodosul este centrul de manifestare al părerii Ortodoxiei cu privire la problemele care interesează lumea actuală. Este centrul de manifestare al dragostei noastre reciproce care constituie baza vieţii în Hristos.

Astăzi, sub forma adunării acesteia, cea de a doua Conferinţă panortodoxă de la Rodos, a devenit o realitate. «Duhul Rodosului» trăeşte în ortodoxie. Cerînd acum binecuvîntarea părintelui nostru ceresc, prezenţa în mijlocul nostru a Domnului nostru Iisus Hristos şi puterea Duhului Sfînt celui a toate înţelept, cu urările de bine ale Sanctităţii Sale Patriarhului Ecumenic, D. D. Athenagoras şi ale Prea Fericiţilor Conducători ai celorlalte Biserici, purcedem la începerea lucrărilor noastre, avînd conştiinţa deplină a răspunderii noastre înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor.

Dumnezeul adevărului, al dragostei şi al păcii să fie totdeauna cu noi, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin!»

Terminîndu-se şedinţa festivă pentru deschiderea Conferinţei, delegaţiile bisericeşti, însoţite de autorităţile locale şi numeroşi invitaţi, au făcut o vizită I. P. S. Mitropolit Spiridon al Rodosului la reşedinţa sa mitropolitană.

Vineri 27 septembrie 1963, după Sf. Liturghie săvîrşită în biserica mănăstirii Sf. Ilie de I. P. S. Mitropolit Nicodim al Minskului, a avut loc prima şedinţă de lucru, într-o sală amenajată special la hotelul Elafos. La şedinţă au participat numai membrii delegaţiilor. Limbile oficiale în care s-au desfăşurat lucrările au fost: greaca, rusa şi araba. Înainte de a se intra în ordinea de zi a şedinţei de lucru, I. P. S. Mitropolit Spiridon al Rodosului a înmînat tuturor delegaţilor insigna mileniului Sf. Munte Athos, din partea Sanctităţii Sale Patriarhului Ecumenic Atenagoras.

În prezidium au luat loc I. P. S. Mitropolit Meliton al Iliupolei, care a condus lucrările şi I. P. S. Hrisostom al Mirelor, care a îndeplinit funcţia de secretar al Conferinţei.

I. P. S. Mitropolit Meliton al Iliupolei în cuvîntarea de deschidere a făcut o expunere asupra scopului Conferinţei, cu privire la problemele de pe ordinea de zi.

Potrivit înţelegerilor anterioare, după terminarea acestei expuneri, s-a suspendat şedinţa spre a da posibilitate participanţilor pentru noi consultări. La propunerea I. P. S. Mitropolit Nicodim al Minskului s-a stabilit de comun acord ca la sfîrşitul fiecărei şedinţe de lucru să se dea un comunicat pentru presă,

întocmit de secretariatul Conferinței și apoi văzut de conducătorii delegațiilor.

Sîmbătă 28 septembrie 1963, după săvîrșirea Sf. Liturghii, de I. P. S. Mitropolit Ilias al Halepului, a început ședința de lucru. S-au citit mai întîi procesele verbale ale ședințelor anterioare, care au fost aprobate după ce s-au făcut modificările necesare.

Întrîndu-se în ordinea de zi, după cuvîntul de deschidere al ședinței rostit de I. P. S. Mitropolit Meliton al Iliupolei, a luat cuvîntul I. P. S. Mitropolit Ilias al Halepului, care a făcut următoarea propunere: «Chibzuind asupra părerilor exprimate ieri aici de toți reprezentanții, consider că este mai bine ca fiecare Biserică să aibă libertatea de a decide cu privire la trimiterea de observatori pentru că această problemă nu atinge unitatea Bisericii și constituie un fapt secundar. În calitate de reprezentant al Patriarhiei Apostolice a Antiohiei, care prețuiește în chip deosebit unitatea Ortodoxiei, propun să se lase fiecărei Biserici Ortodoxe posibilitatea de a decide pe baza unei hotărîri bisericești locale, dacă este în interesul ei să trimită sau nu observatori la acest Conciliu».

Lund cuvîntul, în continuare, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și I. P. S. Mitropolit Ghenadie al Pafosului (Cipru) au declarat că sînt de acord cu părerea reprezentantului Patriarhiei Antiohiei și că sprijină propunerea sa.

În continuare s-a trecut la cercetarea celui de al doilea punct de pe ordinea de zi a Conferinței, propunerea privitoare la angajarea unui dialog cu Biserica Romano-Catolică. I. P. S. Mitropolit Iakob al Filadelfiei, membru al delegației Patriarhiei Ecumenice, a arătat motivele care au determinat Patriarhia Ecumenică să facă această propunere.

«Biserica Ortodoxă — a spus, între altele, I. P. S. Sa — socotește că, în condițiile de astăzi, ținînd seama de cea de a doua invitație ce i-a fost adresată pentru trimiterea de observatori, este oportun și constructiv să propună Bisericii Romano-Catolice un lucru mai mare și mai pozitiv, adică începerea unui dialog, pe picior de egalitate... Patriarhia Ecumenică socotește că dialogul acesta este o cerință a epocii de față».

În cadrul discuțiilor în legătură cu această propunere, reprezentanții tuturor delegațiilor au arătat că în principiu sînt de acord, cu propunerea Patriarhiei Ecumenice de a se începe un dialog în condiții egale, între Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică. Detaliile acestui dialog, au arătat unii delegați, vor trebui stabilite prin corespondență sau chiar într-o nouă întrunire panortodoxă, care să examineze căile și mijloacele de realizare a dialogului. Ca lucrare a întregii Ortodoxii, acest dialog trebuie pregătit în modul cel mai înalt și trebuie să fie prestat la timpul potrivit de toate Bisericile, în comun și în deplină înțelegere. În încheierea dezbaterilor asupra dialogului, s-a propus următoarea formulare de hotărîre asupra acestei probleme: «*cu privire la chestiunea a doua, adică despre începerea dialogului pe picior de egalitate între Biserica Ortodoxă și cea*

Romano-Catolică, propus de Patriarhia Ecumenică, aceasta a fost acceptată de comun acord de toate delegaţiile ortodoxe; s-a căzut de acord, totodată, ca, hotărîrea aceasta să fie supusă Sanctităţii Sale Patriarhului Ecumenic şi celorlalţi Prea Fericiţi Conducători ai Bisericilor Ortodoxe, pentru punerea ei în practică de comun acord».

Hotărîrea propusă a fost aprobată în unanimitate. Astfel, încheindu-se discutarea problemelor înscrise pe ordinea de zi a Conferinţei, în cuvîntul său, I. P. S. Mitropolit Meliton a adus slavă şi mulţumire lui Dumnezeu pentru mersul şi succesul Conferinţei la care au contribuit toate delegaţiile în duhul dragostei evanghelice şi al colaborării frăţeşti. După ce membrii delegaţiilor au rostit simbolul credinţei, fiecare în limba sa, Preşedintele a declarat încheiate lucrările Conferinţei.

Duminică 29 septembrie, a avut loc în Catedrala Bunei Vestiri slujba de încheiere a lucrărilor Conferinţei. Sfînta Liturghie a fost săvîrşită de un mare sobor de preoţi. În cadrul Sf. Liturghii, după Evanghelie, I. P. S. Mitropolit Hristostom al Mirelor, a citit Mesajul către credincioşi adresat de Conferinţa Panortodoxă.

Duminică după amiază delegaţiile au vizitat Mănăstirea Philerimos, situată pe muntele cu acelaşi nume. Prin arhitectura şi poziţia pitorească a locului ea este cel mai important centru de atracţie pentru vizitatori. Seara, delegaţiile au participat la o agapă oficială dată de Patriarhia Ecumenică în cinstea reprezentanţilor Bisericilor Ortodoxe.

Luni 30 septembrie, după excursia cu vaporul la Mănăstirea Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril din insula Syme, la întoarcere conducătorii delegaţiilor s-au întrunit în cancelaria Mitropoliei Rodosului, unde s-au citit şi s-au definitivat ultimele procese verbale ale Conferinţei. Seara delegaţiile au asistat la o gală de filme documentare cu privire la Conferinţa Panortodoxă din 1961 şi în legătură cu mileniul Sf. Munte al Athosului.

Marţi dimineaţa, cu un avion special, membrii delegaţiilor s-au întors în Grecia, unde au mai stat încă două zile. La întrevederea de marţi după amiază cu Prea Fericitul Hristostom, Primatul Greciei, I. P. S. Mitropolit Meliton a făcut o expunere asupra lucrărilor de la Rodos. Seara la hotelul Cécyl a avut loc o agapă frăţească de despărţire, oferită de Comitetul de organizare, care s-a desfăşurat într-o atmosferă caldă de dragoste şi unitate ortodoxă.

Miercuri, 2 octombrie, delegaţia Bisericii Ortodoxe Romîne a vizitat unele biserici şi monumente istorice. Seara I. P. S. Mitropolit Iustin a avut o întîlnire cu profesorul Amilcar Alivizatos, cunoscut teolog din Atena. Vineri dimineaţa delegaţia Bisericii Ortodoxe Romîne s-a îndreptat spre patrie, fiind condusă la aeroport de I. P. S. Arhiepiscop Aristovul al Kiriakupolei şi de reprezentanţi ai Ambasadei Romîne. După o scurtă escală la Sofia, delegaţia romînă a sosit la Bucureşti, fiind întîmpinată de reprezentanţi ai Sf. Sinod, Administraţiei Patriarhale, Arhiepiscopiei Bucureştilor şi Institutului Teologic din Bucureşti.

În după amiaza zilei de miecuri 2 octombrie, delegația Bisericii noastre s-a prezentat Prea Fericitului Părinte Iustinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, și i-a adus la cunoștință mersul și rezultatele Conferinței.

Cea de a doua Conferință Panortodoxă de la Rodos, prin unitatea arătată în adoptarea celor două hotărîri de pe ordinea de zi, este o nouă dovadă a spiritului de solidaritate în rezolvarea problemelor ridicate de actualitate. Conferința de la Rodos a găsit formulele cele mai potrivite care să asigure libertatea de acțiune a fiecărei Biserici Autocefale în parte și care să păstreze nevătămată unitatea dintre Biserici.

REDACȚIA

ACTIVITĂȚI ALE CONSILIULUI MONDIAL AL BISERICILOR

CONFERINȚA DE LA MONTRÉAL A COMISIEI PENTRU CREDINȚĂ ȘI CONSTITUȚIE

(12—16 IULIE 1963)

1. Comisia sau Departamentul pentru Credinţă şi Constituţie, — ecumeniştii o numesc şi într-un fel şi într-altul —, formează marele curent teologic al Consiliului ecumenic al Bisericilor. Activînd din 1927, această Comisie a fuzionat peste 10 ani cu celălalt mare curent ecumenist, cel practic, formînd împreună Consiliul ecumenic al Bisericilor, iar în 1961 Consiliul Mondial al Misiunilor a fuzionat cu acest Consiliu ecumenic.

Lucrînd în noul cadru, Comisia pentru Credinţă şi Constituţie şi-a păstrat atît organizarea proprie, cît şi programul ei iniţial, într-un fel de autonomie, garantată de actul fuzionării. Ea este formată astăzi de 120 de membri, cu un preşedinte şi 3 vicepreşedinţi, (doi protestanţi şi un ortodox), avînd un comitet de lucru (format din 20 de membri şi un preşedinte), un secretariat amplu (condus de 3 secretari) şi mai multe subsecţii teologice, (formate de teologi protestanţi şi ortodocşi, la care colaborează la nevoie, şi teologi romano-catolici).

Conferinţa de la Montréal este a IV-a conferinţă mondială, — sau ecumenică —, a Comisiei pentru Credinţă şi Constituţie, (după cea de la Lausanne, din 1927, cea de la Edinburgh, din 1937 şi cea de la Lund, din 1952). Ca şi la Conferinţele precedente năzuinţa celei de la Montréal a fost cea constantă a Comisiei pentru Credinţă şi Constituţie şi anume, aceea de apropiere şi de colaborare în vederea unirii finale a Bisericilor pe teren dogmatic-instituţional.

Pregătirea ei a durat mai bine de 10 ani, începînd îndată după Conferinţa de la Lund. S-au fixat temele care aveau să fie discutate la Conferinţă şi s-au publicat studii în legătură cu acestea. Temele au fost formulate astfel: 1. Biserica în planul lui Dumnezeu; 2. Scriptură, Tradiţie şi tradiţii; 3. Lucrarea răscumpărătoare a lui Hristos şi Ministeriul Bisericii Sale; 4. Cultul şi unitatea Bisericii; 5. Toţi în acelaşi loc: 6. Metoda dezvoltării împreună (Tema a III-a cuprinde problema ierarhiei, iar a V-a pe aceea a unităţii locale, aconfesionale). Asupra a trei teme s-au publicat şi următoarele rapoarte introductive, scrise

de colective de teologi protestanți și ortodocși ; Pentru tema I-a: Hristos și Biserica Sa și Instituționalismul ; pentru tema a II-a : Tradiție și Tradiții ; pentru a IV-a : Cultul. Tema a III-a și a V-a n-au avut asemenea puncte de plecare ; aceasta a îngreuiat munca secțiilor respective, într-o oarecare măsură.

Din partea Bisericii Ortodoxe Romîne au participat la această Conferință : Înalt Prea Sfințitul Dr. Iustin Moisescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei ; P. S. Theoctist Arăpaș, Episcopul Aradului ; P. C. Diac. N. Nicolaescu, Rectorul Institutului teologic din București și Prof. N. Chițescu ; din partea Bisericii Protestante din Ardeal a luat parte Dl. Episcop Al. Buthi. Întreaga delegație a fost condusă de I. P. S. Mitropolit Iustin.

2. Plecată la 11 iulie, dimineața, (ora 7,30), delegația Bisericilor din R. P. R. a sosit seara la Montréal, (ora locală 18.30 adică 12.30 noaptea), unde a fost întîmpinată de Dl. Nikos Nissiotis, Director-adjunct al Institutului ecumenic din Bossey-Geneva și de un grup de ecumeniști, care îndrumau delegațiile sosite, de preotul romîn Iuga, de la parohia Hamilton-Ontario etc.

Orarul zilnic a fost încadrat între studiul biblic și rugăciunea de dimineață și cea de seară, care se termina la ora 22. La oboseala acestui program compact se mai adăugau și ședințele ținute separat de delegații ortodocși, după ora 22 și care se continuau, de obicei, pînă tîrziu, noaptea. La acestea a participat tot timpul I. P. S. Mitropolit Iustin, părerile și îndrumările I. P. S. Sale fiind totdeauna cerute și ascultate cu mare atenție de ierarhii și teologii ortodocși.

Studiul biblic a fost făcut, pentru cele cinci secții, separat ; el a constat din interpretarea aconfensională —, a unei Epistole sau a unor texte biblice ; la secția a III-a, la care a participat I. P. S. Mitropolit Iustin, profesorul protestant J. Bose, de la Paris, a comentat Epistola către Coloseni. Rugăciunile de dimineața și de seara, au fost săvîrșite alternativ de pastori protestanți și de ierarhi ortodocși. Cei dintîi au ținut rînduiala cultului protestant încadrînd predica cu lecturi biblice și cîntări tradiționale, protestante din culegerea ecumenistă, «Cantate Domino», iar ortodocșii au păstrat rînduiala slujbelor respective, rostite în englezește însă, la care s-a adăugat uneori o predică. Predicile rostite erau bine gîndite ; ele au avut teme interesante și o formă și o acțiune foarte frumoasă — toate în duh ecumenist.

3. Programul a constat mai întîi din conferințe pregătite din vreme și ținute de teologi și vîrfuri ale Consiliului ecumenic al Bisericilor, ortodocși și mai ales protestanți, în ședințe plenare (Notăm aici că la pregătirea unor referate, ca acela al Comisiei a II-a, despre «Scriptură, Tradiție și tradiții», au luat parte și unii teologi romano-catolici cunoscuți, ca Yves Congar, al cărui referat a fost difuzat separat ; de asemenea, unul dintre conferențiarii de la ședințele plenare a fost romano-catolic).

Unii dintre teologii romano-catolici (ca profesorul iezuit Langevin ș. a.), au participat și la discuții în secții și subsecții.

Subiectele conferințelor au fost foarte variate și foarte

interesante. Amintim o parte dintre ele: Prof. Roger Mehl a vorbit despre «Punctul situaţiei ecumenice», arătînd stadiul actual al problemelor ecumenice; Prof. A. Outler a descris evoluţia raporturilor dintre Biserici în ultimii 50 de ani în conferinţa «De la dispută la dialog»; Episcopul Anglican Oliver Tomkins, în «Sarcina Conferinţei de la Montréal», a analizat temele ei: Prof. Pr. Vitalie Boroboi şi Prof. Claude Welch au expus respectiv, un punct de vedere ortodox şi unul protestant despre «Semnificaţia catolicităţii», iar prof. Ernst Käsermann şi prof. iezuit R. E. Brown au dezvoltat punctul de vedere protestant şi cel romano-catolic despre «Biserica în Noul Testament». Prof. H. H. Harms a vorbit despre «Examen de conştiinţă şi previziuni — Dialog cu Biserica romană»; Prof. Dr. Chow Lien-Hwa despre «Dialog cu Evangheliştii independenţi», iar pastorul William Stringfellow despre «Libertatea lui Dumnezeu», în care arată că adevăratele probleme, pe care trebuie să le rezolve Conferinţele ecumenice sînt nevoile oamenilor pe lume, adică problemele vitale ale omenirii de azi, ca segregaţia rasială şi altele.

La aceste conferinţe adăugăm pe cele prilejuite de «Adunarea ecumenică festivă la a IV-a Conferinţă pentru Credinţă şi Constituţie» care a avut loc în marele amfiteatru al Universităţii de stat din Montréal: «Sensul Conferinţei pentru Credinţă şi Constituţie de la Montréal» de W. A. Visser't Hooft, secretarul general al Consiliului ecumenic; «Catolicitate protestantă» de Decanul George Johnston; «Spre o teologie a unităţii» de Mitropolitul Atenagora al Elaei, arhipăstorul grec ortodox al Canadei şi «Sîntem una în Hristos» de Cardinalul Paul-Emile Léger, Arhiepiscopul Canadei, cancelarul Universităţii locale. Adăugăm, de asemenea, şi predica prof. pastor negru Johnson, din Georgia (Statele Unite), care a descris lupta împotriva segregaţiei rasiale din Sudul Statelor Unite, unde au fost incendiate locaşuri creştine frecventate de negri.

Discuţiile asupra celor cinci teme amintite mai sus au avut loc în şedinţele plenare, în cele cinci secţii şi în subsecţiile lor, (cîte trei subsecţii de fiecare secţie, adică 15 în total). Delegaţii ortodocşi s-au împărţit, de regulă, după înclinările sau specializarea fiecăruia.

Potrivit hotărîrii celei de a III-a Conferinţe Mondiale a Comisiei pentru Credinţă şi Constituţie de la Lund, din 1952, discuţiile nu se mai purtau scoţîndu-se în relief punctul de vedere confesional, propriu, ci accentuînd mai ales ceea ce apropie punctele de vedere deosebite, adică punţile de trecere de la o doctrină la alta. Totuşi, nu rareori discuţiile alunecau pe panta strict confesională, fie protestantă, fie ortodoxă, şi la secţiile lor delegaţii noştri au intervenit de mai multe ori spre a aminti vorbitorilor principiul ecumenist al dialogului, a cărui părăsire făcea de prisos Conferinţa. De asemenea, în mai multe intervenţii speciale, s-au amintit protestanţilor textele biblice nou-testamentare, care stau la temelia ideii de ierarhie ca şi faptul că înşişi protestanţii admit în practică episcopatul, multe din Bisericile protestante avînd în fruntea lor Episcopi ori Arhiepiscopi chiar.

Delegaţii ortodocşi au organizat consfătuiri în comun aproape în fiecare seară pentru urmărirea dezbaterilor din punct de vedere ortodox, pentru că ele aveau să se încheie cu votarea cîte unui Raport final pentru fiecare secţie. Unii dintre aceşti delegaţi ortodocşi, nefiind mulţumiţi cu redactarea unuia dintre aceste Rapoarte, ar fi vrut să se manifeste în colectiv o atitudine de «non possumus». Înalt Prea Sfinţitul Iustin a intervenit şi cuvîntul I. P. S. Sale a fost ascultat : Înalt Prea Sfinţia Sa a amintit că, pe de o parte, Raportul respectiv va fi modificat în aşa fel încît să poată fi votat şi de ortodocşi, iar, pe de alta, că aceste Rapoarte nu obligă pe nimeni la nimic, ele fiind trimise Bisericilor spre studiere.

Înalt Prea Sfinţia Sa a fost invitat să facă parte şi din comitetul restrîns de redactare finală a Raportului Secţiei la care participa.

4. Rapoartele finale oglindesc năzuinţa de unitate a Conferinţei. Ele sînt redactate în stil irenic, aconfesional şi, în acelaşi timp, arată deschis aspectele celor cinci teme asupra cărora Bisericile creştine sînt de acord ca şi aspectele asupra cărora ele nu sînt de acord. Toate exprimă nădejdea că, în viitor, printr-o aprofundare din ce în ce mai mare a propriei învăţături, în lumina celorlalte, Bisericile se vor apropia din ce în ce mai mult în vederea unirii finale.

Aceste Rapoarte, avînd, la trei dintre secţii, ca puncte de plecare referatele iniţiale, au fost atît de mult refăcute după dezbaterile care au avut loc, încît n-au mai păstrat nimic din ceea ce fusese dat de la început.

Mesajul către Biserici arată însemnătatea participării reprezentanţilor aproape ai tuturor Bisericilor Ortodoxe, începînd de la New Delhi şi face apel la un efort comun pentru o apropiere şi mai mare din punct de vedere doctrinar şi cultic a tuturor Bisericilor pentru a găsi calea spre unitatea finală.

O întrebare firească se pune pentru cititor: Ce loc au avut problemele vitale, care stau astăzi la inima popoarelor? Răspunsul la această întrebare îl dă un pasaj din Mesajul către Biserici: «Cu toate că nu ne-am ocupat în mod explicit de chestiuni atît de vitale ca acelea ale păcii şi războiului, ale conflictelor de rasă, ale tehnicii sau ale transformărilor sociale, — ni se spune acolo —, totuşi, lucrarea noastră nu are pentru aceasta un raport mai puţin direct cu ele, întrucît ea are legături cu dragostea lui Dumnezeu pentru lume». Într-adevăr, Consiliul ecumenic are o singură Comisie, care se ocupă de relaţiile internaţionale. Celelalte Comisii sau Departamente ale ei se ocupă cu alte probleme. Totuşi, ca un suspin al omenirii de azi, care nu poate fi înăbuşit de nimic, chemarea acestor probleme vitale a răsunat şi de la tribuna acestei Conferinţe, nu numai prin Mesajul amintit, ci şi prin cuvintele pline de bun simţ ale unor participanţi, ca de pildă, cele ale pastorului Stringfellow din New-York, jurist, care a arătat că problemele, de care trebuie să se ocupe astăzi Comisia pentru Credinţă şi Constituţie sînt tocmai aceste probleme vitale şi că Biserica nu este prezentă în

lupta împotriva discriminării rasiale, care a cuprins ţara sa; problemele epocii noastre au găsit răsunet şi în sumbra descriere a suferinţelor negrilor din Statele Unite făcută de Prof. Pastor Joseph A. Johnson (negru din Georgia, Statele Unite), care a arătat, printre altele, că rasiştii au incendiat şi nişte locaşuri creştine şi în sfîrşit şi în predica rostită de secretarul general al Consiliului ecumenic la închiderea solemnă a Conferinţei, în catedrala anglicană a Montréalului, care a fost închinată în întregime *Păcii*...

Iar coincidenţa fericită a lucrărilor acestei Conferinţe cu încheierea epocalului pact de la Moscova pentru încetarea limitată a experienţelor nucleare a dat un climat favorabil acestor probleme.

5. Membrii delegaţiei Bisericii noastre s-au întrecut în zelul de a reprezenta cît mai bine Biserica şi teologia ortodoxă la această Conferinţă luînd parte activă la dezbaterile din Comisii, subcomisii şi şedinţele plenare; de asemenea, au avut o activitate susţinută în luarea de contacte cu membrii Bisericii romîne din Canada, clerici şi mireni.

Încă la sosirea pe aeroportul de la Montréal, delegaţia romînă era aşteptată de unii dintre conducătorii acestor parohii. În urma convorbirilor avute cu ei şi în urma invitaţiilor stăruitoare de a le vizita, I. P. S. Mitropolit Iustin a rămas în acest scop, după închiderea solemnă a Conferinţei de la Montréal, în continuare, cîtva timp în Canada. În acest timp a vizitat oraşele cu parohii ortodoxe romîne, împreună cu P. S. Episcop Theoctist şi cu P. C. Rector N. Nicolaescu. Apoi I. P. S. Sa a trecut în Statele Unite pentru a lua parte la lucrările C. C. al Consiliului ecumenic care au avut loc la Rochester, — în calitate de membru al acestui comitet.

6. Unii comentatori au văzut ca un rezultat al lucrărilor Conferinţei de la Montréal că toţi cei de acolo au fost stăpîniţi de sentimentul marii răspunderi faţă de adevărul, pe care-l susţineau, al propriei confesiuni, dar şi faţă de umanitatea de azi, care se zbate în căutarea, pe diferite planuri, a unor formule de tot mai mare apropiere şi colaborare în iubire şi pace mai presus de tot ce separă pe membrii ei.

Faptul că, pentru prima dată, de la începutul acestor conferinţe mondiale pentru Credinţă şi Constituţie, din 1927 pînă azi ortodocşii şi protestanţii au votat în unanimitate un Mesaj către Biserici şi cinci Rapoarte adresate tuturor Bisericilor, reprezintă, totuşi, un pas înainte pe calea acestei apropieri, colaborări şi uniri finale pentru care s-a rugat însuşi Domnul (Ioan XVII).

Iar grijile comune care frămîntă omenirea de azi pentru problemele ei vitale scot în relief folosul de netăgăduit al acestor adunări, cu condiţia ca participanţii să dovedească toată sinceritatea şi buna credinţă în urmărirea stabilirii unei apropieri şi colaborări în vederea unităţii finale a Bisericilor, ca şi pentru problemele vitale de azi, cărora omenirea nu le-a dat încă o rezolvare satisfăcătoare.

Prof. N. CHIŢESCU

SESIUNEA COMITETULUI CENTRAL AL CONSILIULUI MONDIAL AL BISERICILOR

ROCHESTER-NEW YORK, S. U. A. 26 AUGUST - 2 SEPTEMBRIE 1963

În zilele de 26 august — 2 septembrie 1963, potrivit hotărîrilor luate anterior, s-au desfăşurat la Rochester—New-York, Statele Unite ale Americii, lucrările Comitetului Central al Consiliului Mondial al Bisericilor.

La această sesiune au luat parte: Cei şase preşedinţi ai Consiliului Ecumenic, aproape toţi membrii Comitetului Central, delegaţi ai unor Biserici care nu sînt reprezentate în Comitetul Central, observatori, consilieri etc. Din partea Bisericii Ortodoxe Romîne a participat I. P. S. Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

În cadrul acestei sesiuni s-a analizat activitatea desfăşurată de către Secretariat, Divizii, Departamente, Comisii etc. de la ultima sesiune pînă la cea de la Rochester şi s-au dat directive noi cu privire la activităţile viitoare ale Consiliului Mondial al Bisericilor.

Lucrările Comitetului Central s-au desfăşurat după cum urmează:

Luni 26 august 1963 la orele 20, a avut loc deschiderea festivă a sesiunii în Catedrala metodistă locală (Asbury First Methodist Church). După un serviciu religios săvîrşit de Dr. D. G. Moses, unul din cei şase preşedinţi ai Consiliului Mondial al Bisericilor, *Dr. Franklin Clark Fry*, preşedintele Comitetului Executiv şi al Comitetului Central al Consiliului Mondial al Bisericilor a prezentat raportul Comitetului Executiv.

Mai întîi, vorbitorul a omagiat, în numele Comitetului Central, personalităţile marcante din mişcarea ecumenică decedate în intervalul de timp dintre ultimele sesiuni ale Comitetului Central, apoi s-a referit la hotărîrile Comitetului executiv, la dezvoltarea organizaţiilor regionale ale Bisericilor, la declaraţiile publice ale membrilor Biroului Consiliului Ecumenic, la al doilea Conciliu de la Vatican, la structura Consiliului Ecumenic, la contactele cu Bisericile membre, la a patra Conferinţă a Comisiei pentru *Credinţă şi Constituţie*, la rolul laicilor în mişcarea ecumenică, la schimbările de personal din administraţie, la situa-

ţia financiară a Consiliului Ecumenic, la noile construcţii de la Geneva şi la acţiunea de ajutor reciproc a Bisericilor.

A luat cuvîntul, în continuare, *Dr. W. A. Visser't Hooft*, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care a făcut un scurt istoric al organizării Consiliului Ecumenic punînd în lumină diferite aspecte ale activităţii pe care o desfăşoară mişcarea ecumenică. În continuare, vorbitorul a stăruit atît asupra dialogului dintre Bisericile Ortodoxe şi Protestantism cît şi asupra relaţiilor Comitetului Ecumenic cu Biserica Romano-Catolică. Ultima parte a acestui raport a fost consacrată organizaţiilor regionale ale Bisericilor.

După prezentarea acestor rapoarte, festivitatea de deschidere a sesiunii a luat sfîrşit.

Marţi 27 august, dimineaţa, după săvîrşirea serviciului religios în paraclisul şcolii teologice, toţi cei prezenţi au trecut în sala de şedinţe unde au rostit cuvîntări de salut directorul şcolii şi secretarul general al Consiliului Naţional al Bisericilor din S. U. A.

În continuare, după ce s-a adoptat ordinea de zi a lucrărilor, Comitetul Central a dat mandat Comitetului Executiv să desemneze un nou secretar general în locul Doctorului W. A. Visser't Hooft care în anul 1965 va ieşi la pensie. A fost prezentat apoi raportul *diviziei de întrajutorare şi de serviciu al Bisericilor şi de asistenţă*, în care s-a expus pe larg activitatea Diviziei, pe ultimul an, cu privire la asistenţa acordată popoarelor în curs de dezvoltare, prin mijlocirea Bisericilor.

Comisia Bisericilor pentru Afacerile internaţionale a prezentat, în aceeaşi şedinţă, o declaraţie cu privire la *Tratatul de interdicţie a experienţelor nucleare.*

În cadrul şedinţei de după amiază, marţi 27 august, C. Rodger a prezentat un raport cu privire la cea de a patra conferinţă mondială a Comisiei *Credinţă şi Constituţie*, care a avut loc la Montreal-Canada între 12-16 iulie 1963, iar Lukas Vischer a prezentat raportul său despre cel de al doilea Conciliu de la Vatican.

Seara, membrii Comitetului Central au luat parte la o întrunire publică în marele auditoriu al Universităţii din Rochester. După prezentarea celor şase preşedinţi ai Consiliului Mondial al Bisericilor de către Dr. W. A. Visser't Hooft a luat cuvîntul Averell Harriman, secretar de stat adjunct al S. U. A., care a salutat Comitetul Central în numele preşedintelui S. U A. J. F. Kennedy. În cuvîntul său, A. Harriman s-a referit mai cu seamă la tratatul încheiat la Moscova cu privire la interdicţia limitată a experienţelor cu armele nucleare. Au mai luat cuvîntul arhiepiscopul anglican Michael Ramsey, care a vorbit cu înflăcărare despre necesitatea unirii Bisericilor şi popoarelor pentru a putea ajuta omenirea în lupta ei pentru progres şi pace, şi Dr. Franklin Clark Fry, preşedintele Comitetului Central, care şi-a exprimat satisfacţia că este cetăţean al unei ţări ce a semnat tratatul de la Moscova. D-sa a stăruit asupra necesităţii de continuare a acţiunilor de orice natură pentru apropierea popoarelor şi menţinerea păcii în lume.

Miercuri 28 august, după săvîrşirea serviciului religios, în şedinţa de dimineaţă, pastorul J. Kotto din Camerun a vorbit despre «*Responsabilitatea Bisericii în societăţile noi*» referindu-se mai cu seamă la aspectele vieţii religioase din Africa în perioada actuală a evoluţiei societăţii. O cuvîntare cu conţinut asemănător a rostit şi Klaus Von Bismarch din Republica Federală Germană. Ambele cuvîntări au dat naştere la discuţii îndelungate.

În şedinţa de după amiază a fost prezentat raportul *Diviziei de misiuni şi evanghelizare* în care s-au expus noile aspecte ale acţiunii misionare după integrarea Consiliului Internaţional al Misiunilor în Consiliul Ecumenic.

În aceeaşi şedinţă, a fost prezentat raportul *Diviziei de formaţie ecumenică*, în care, între altele, se vorbeşte de cele patru sectoare ale Diviziei: Institutul ecumenic, Departamentul pentru tineret, Departamentul pentru laici şi Departamentul pentru cooperare între bărbaţi şi femei în Biserică, familie şi societate.

După amiază a fost prezentat un raport cu privire la problema: «*In al cui serviciu trebuie să fie persoana instruită*»? apoi au urmat discuţii cu privire la întrajutorarea Bisericilor, la Afacerile internaţionale şi la Formaţia ecumenică.

Joi 29 august, dimineaţa, după obişnuitul serviciu religios, Dr. Visser't Hooft a dezvoltat tema: «*Ce înseamnă a fi membru al Consiliului Ecumenic al Bisericilor*». Punînd această problemă el a urmărit să determine Bisericile să examineze din nou sfera noţiunii de Consiliu Ecumenic, stabilindu-i o poziţie precisă, un conţinut doctrinal între sfera noţiunii de Biserică şi sfera noţiunii de simplă asociaţie a Bisericilor.

În continuare, s-au prezentat rapoartele: *Diviziei de studii*, *Departamentului de informare* şi al *Oficiului de la New-York*.

Vineri 30 august, membrii Comitetului Central au lucrat în Comisii. *Comisia I-a pentru afacerile generale*, în care a lucrat şi Înalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, a examinat diferite probleme: Primirea unor Biserici în Consiliul Mondial al Bisericilor, Viitoarele întruniri ale organelor Consiliului Ecumenic, Fondurile guvernamentale pentru ajutorarea acţiunilor pe care Bisericile le desfăşoară în străinătate, Acţiuni ale Bisericilor pentru ajutoare, Schimbări de personal în conducerea Diviziilor, Restructurarea Consiliului Ecumenic, Alegeri de membri în Comitetul Central, Alegerea Comitetului Executiv, Fondul pentru literatură creştină, Fondul pentru formaţia teologică etc.; *Comisia a II-a pentru afacerile generale* a examinat: Relaţiile cu Biserica Romano-catolică, serviciile euharistice la întrunirile ecumenice; Cea de a patra Conferinţă pentru Credinţă şi Constituţie (Montréal). Ce înseamnează a fi membru al Consiliului Ecumenic al Bisericilor? etc.; *Comisia a III-a pentru afacerile generale* a examinat: Tratatul de interdicţie a experienţelor nucleare, Declaraţia cu privire la tensiunile rasiale şi etnice, Recomandări cu privire la Conferinţa Mondială despre Biserică şi societate etc.; *Comisia pentru finanţe* a examinat: Raportul financiar pe anul 1962, Executarea bugetului general pe anul 1963 şi alcătuirea bugetului general pe anul 1964.

Sîmbătă 31 august au continuat dezbaterile în cadrul cărora

s-au făcut diferite recomandări şi s-au adus mulţumiri celor ce au muncit cu rîvnă pentru ducerea la bun sfîrşit a sarcinilor primite.

Duminică 1 septembrie, în cursul dimineţii, membrii Comitetului Central au participat la slujbele religioase săvîrşite în diferite Biserici din Rochester. După amiază a avut loc o şedinţă plenară a Comitetului Central. În cadrul acestei şedinţe s-a hotărît primirea următoarelor Biserici în Consiliul Ecumenic: Presbiteriană evanghelică din Ghana, Evanghelică din Congo, presbiteriană camerunează, evanghelică coptă (sinodul de la Nil), evanghelică luterană din Chili, evanghelică slovacă C. A. din Jugoslavia, Cehoslovacă, metodistă — Nigeria şi tahitiană. Biserica creştină coreiană din Japonia a fost acceptată ca Biserică asociată. Totodată, s-au fixat şi viitoarele întruniri ale Comitetului Executiv şi Comitetului Central al Consiliului Mondial al Bisericilor.

În locul celor doi membri al Comitetului Central, decedaţi, au fost aleşi Clarence Wisman (Londra) şi Juan Faune (Filipine).

Comitetul Executiv şi-a păstrat următoarea alcătuire: *C. G. Basta, Episcop S. U. Barbieri, Eugene C. Blake, Kathleen M. Bliss, Alford Carleton, J. R. Chandran, Ivy Chou, J. L. Hromadka, Arhiepiscop Gunar Hultgren, Mitropolitul Iacob de Filadelfia, Episcopul Hanns Lilje, H. Irnin Miller, Mitropolitul Nicodim al Leningradului, Arhiepiscopul Frank Voods.*

Luni 2 septembrie, în şedinţele de dimineaţă şi de după amiază, Comitetul Central a luat diferite hotărîri din care amintim: încuviinţarea întrunirii Comisiei pentru Credinţă şi Constituţie în luna august 1964 în Insula Cipru; trimiterea declaraţiei «Ce însemnează a fi membru al Consiliului Ecumenic al Bisericilor»? tuturor Bisericilor pentru a fi studiată şi comentată; aprobarea proiectului de buget pe anul 1964; aprobarea declaraţiei cu privire la *«Tratatul de interdicţie a experienţelor nucleare şi la domeniile următoare»* împreună cu textul scrisorii către cele trei puteri cu indicaţia de a fi trimise guvernelor statelor care au semnat tratatul de la Moscova; aprobarea declaraţiei cu privire la discriminările rasiale şi etnice prin care se cere încetarea discriminărilor de acest fel în Africa şi cu deosebire în S. U. A.; aprobarea programului prezentat în raportul Diviziei de studii cu privire la conferinţa mondială despre Biserică şi Societate care va avea loc în anul 1966.

Discutîndu-se programul conferinţelor pe care le organizează Institutul Ecumenic de la Bossey-Geneva, delegaţia romînă de la Rochester a reînoit propunerea făcută anul trecut la Paris în Comitetul Institutului de către I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, de a se organiza o conferinţă în legătură cu problema apărării păcii în lume.

Într-o consfătuire restrînsă, la care au participat: I. P. S. Mitropolit Nicodim al Leningradului, I. P. S. Mitropolit Iustin, Prof. Dr. H. Wolf directorul Institutului ecumenic şi Prof. N. Nissiotes, director asociat, s-a convenit să se organizeze o asemenea conferinţă, la Bossey, între 3-9 septembrie 1964. Prof N. Nissiotes a sprijinit cu căldură propunerea reprezentanţilor Bisericii Ortodoxe Romîne.

La sfîrşitul lucrărilor s-a săvîrşit un serviciu religios festiv.

REDACŢIA

ÎNALT PREA SFINȚITUL NICODIM MITROPOLITUL LENINGRADULUI, EPISCOPUL WISCHMANN ȘI PROFESORUL J. HROMADKA OASPEȚI AI ÎNALT PREA SFINȚITULUI IUSTIN MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI

La invitaţia Înalt Prea Sfinţitului Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, după încheierea lucrărilor Sesiunii de la Bucureşti a Comitetului Executiv al Conferinţei Creştine pentru Pace, luni 18 noiembrie a. c., dimineaţa, au sosit la Iaşi Înalt Prea Sfinţitul Nicodim Mitropolitul Leningradului şi Ladogăi, Doamna şi Dl. prof. J. Hromadka, Decanul Facultăţii de Teologie «Comenius» de la Praga şi preşedintele Conferinţei Creştine Mondiale pentru Pace, însoţiţi de Prea Sfinţitul Episcop Antim Nica, vicar patriarhal, Dl. profesor Al. Buevschi de la Academia Teologică din Moscova, P. C. profesor O. Bucevschi de la Institutul Teologic din Bucureşti, P. C. Vasile Ştefan, Consilier la Patriarhia Romînă şi P. C. Preot N. Neaga de la Biserica rusă din Bucureşti.

Odată cu înalţii oaspeţi a sosit la Iaşi, ca invitat al I. P. S. Iustin, Episcopul protestant A. Wischmann, preşedintele oficiului de relaţii externe al Bisericii Evanghelice din Germania Federală, care a făcut o vizită Bisericii Ortodoxe Romîne, la invitaţia P. F. Patriarh Iustinian.

La orele 6,15 în gara Iaşi, distinşii oaspeţi au fost întîmpinaţi de P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş, vicarul Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, consilierii administrativi şi secretarul eparhial.

Începînd de la orele 10, oaspeţii, însoţiţi de Înalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, au vizitat biserici monumente istorice, instituţii de cultură şi diferite cartiere din oraşul Iaşi.

În Catedrala mitropolitană, una din cele mai impunătoare biserici din ţara noastră, oaspeţii au apreciat pictura, operă a marelui pictor romîn Gh. M. Tattarescu, iar în Biserica Sf. Gheorghe — vechea Catedrală — au zăbovit în faţa unor fresce, cărţi şi obiecte de cult din vremea Domnitorului Vasile Lupu.

Oaspeţii au rămas adînc impresionaţi de înfăptuirile de la Mitropolia Moldovei şi Sucevei. Clădirile din jurul Catedralei mitropolitane — căminul preoţesc unde au fost găzduiţi, clădirea în care se află Sala festivă, birourile şi biblioteca, clădirea în

care funcţionează atelierul de lumînări, protoieria Iaşi — zidite prin rîvna Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin, constituie un ansamblu arhitectonic şi artistic impunător.

La Biserica Trei Ierarhi au fost impresionaţi de frumuseţea arhitectonică şi de decoraţia acestui măreţ monument ieşan. În Sala gotică de lîngă această biserică de curînd restaurată cu sprijinul statului s-a făcut o scurtă expunere cu privire la rolul cultural pe care l-a împlinit biserica Trei Ierarhi în trecut. În jurul acestei biserici, a avut loc în anul 1642 Sinodul care a aprobat Mărturisirea de Credinţă Ortodoxă alcătuită de Mitropolitul Petru Movilă; lîngă Biserica Trei Ierarhi a funcţionat cea dintîi tipografie în Moldova şi cele dintîi şcoli organizate în Iaşi.

La Biserica Golia au avut prilejul de a cunoaşte aspecte din viaţa trecută a acestui monument, lucrări de artă, zidurile de incintă ale fostei mănăstiri şi turnurile de apărare.

Înainte de a se îndrepta spre Mănăstirea Cetăţuia, oaspeţii au vizitat unele cartiere noi şi cîteva instituţii de cultură din Iaşi. Cartierele: Copou, T. Codrescu, Aurora, Păcurari şi Nicolina clădite în ultima vreme prin hărnicia poporului nostru dau un aspect impunător bătrînului oraş al Moldovei. Universitatea «Alexandru I. Cuza», Politehnica «Gh. Asachi», Palatul Culturii, Institutul de Chimie «P. Poni», Institutul Agronomic «I. Ionescu de la Brad», Institutul de Medicină, Biblioteca Centrală «M. Eminescu», Teatrul Naţional «V. Alecsandri» etc., reliefează rolul cultural pe care acest oraş îl împlineşte în viaţa patriei noastre.

Mănăstirea Cetăţuia, ctitoria voievodului Gh. Duca, în 1672, care străjuieşte Iaşul de pe culmea dinspre sud-est a fost vizitată pe la orele 14. Biserica, stăreţia, Casa domnească, feredeul şi zidul de incintă sînt în mare parte restaurate şi reînoite în ultimii ani cu sprijinul conducerii de stat, acordat prin Departamentul Cultelor, Direcţia Monumentelor Istorice şi Mitropolia Moldovei şi Sucevei. De pe culmea dealului Cetăţuia, oaspeţii au avut înaintea ochilor vederea panoramică a oraşului în care alături de biserici şi clădiri vechi, mărturii ale trecutului, se înalţă blocuri, şcoli şi mari întreprinderi industriale.

În jurul orelor 14,30 la reşedinţa mitropolitană, restaurată şi renovată în cursul acestui an, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin a oferit oaspeţilor masa de prînz.

După amiază, înalţii oaspeţi, însoţiţi de I. P. S. Mitropolit Iustin şi de P. S. Partenie, Episcopul Romanului şi Huşilor, — care sosise între timp la Iaşi —, au făcut o nouă vizită prin oraş, oprindu-se spre seară la gospodăria Mitropoliei de la Bucium, unde au luat cina.

La cină, *Prea Sfinţitul Episcop Antim Nica*, vicar patriarhal, luînd cuvîntul, a spus că, din încredinţarea Prea Fericitului Patriarh Iustinian însoţeşte în vizita aceasta pe Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim al Leningradului şi Ladogăi, Eminenţa sa dl. Episcop Wischmann preşedintele oficiului de relaţii externe al Bisericii evanghelice luterane din Germania occidentală, Doamna şi Dl. profesor J. Hromadka decanul Falcutăţii de

teologie «Comenius» de la Praga și Dl. profesor Al. Buevschi de la Academia Teologică din Moscova.

Biserica Ortodoxă Romînă, a adăugat Prea Sfinția Sa, s-a alăturat cu hotărîre Conferinței Creștine pentru Pace și sprijină stăruitor această mișcare cu preocupări așa de înalte și de umane.

Lucrările sesiunii de la București a Comitetului de lucru a Conferinței Creștine pentru Pace au fost urmărite cu viu interes de clericii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Romîne.

Asigurînd că preoții și credincioșii ortodocși romîni vor apăra pacea și vor munci tot mai mult pentru statornicirea ei, urează Mișcării Creștine de la Praga bună sporire în toate acțiunile.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin a spus că pentru Biserica ortodoxă din Moldova, vizita de față este un prilej de bucurie și desfătare duhovnicească aleasă.

Sînt de față aici reprezentanți ai Bisericilor creștine de pe întreg întinsul Europei ca: Înalt Prea Sfințitul Nicodim Mitropolitul Leningradului și Ladogăi, Eminența Sa Dl. Wischmann, Episcop al Bisericii evanghelice din Germania apuseană, Dl. profesor J. Hromadka de la Praga și Dl. profesor Al. Buevschi de la Moscova.

Cu o jumătate de veac în urmă, o reuniune la care să participe reprezentanți ai tuturor Bisericilor creștine în duhul dragostei și al armoniei era de neconceput. Astăzi, dominînd în lume un spirit nou, aceste reuniuni sînt firești. Bisericile creștine pășesc cu tot mai mult curaj la acțiunea de apropiere, de cunoaștere, de împrietenire. Prin această acțiune, ele împlinesc o poruncă a Mîntuitorului dată ucenicilor înainte de Înălțarea Sa la cer.

În acțiunea de apropiere, de cunoaștere, de statornicire a unor legături de prietenie și de slujire a omenirii, Bisericile creștine sînt ajutate de Duhul Sfînt care sălășluiește în lume. Așa cum la Duminica Rusaliilor Sf. Duh a întrarmat pe Sf. Apostoli pentru misiunea pe care o aveau de împlinit, tot astfel, astăzi, apropie și unește pe creștini și le dă curajul, îndrăzneala de a stărui pentru așezarea binelui și păcii în lume.

Conferința Creștină pentru Pace unește și înfrățește pe creștini. Principiul moral înalt — creștinul trebuie să vadă în semenul său pe Hristos și trebuie să trăiască pentru el — este scump, astăzi, tuturor creștinilor.

Biserica Ortodoxă Romînă este fericită că a putut primi reprezentanți distinși ai Conferinței Creștine pentru Pace și este sigură că hotărîrile luate în cadrul Sesiunii de la București vor da un nou impuls activităților viitoare ale acestei Conferințe. Clericii și credincioșii ortodocși au inimile larg deschise și vor să stabilească legături tot mai strînse cu slujitorii și credincioșii creștini de pretutindeni. Ei doresc să urmeze în viața omenirii o epocă de pace și fericire pentru toată lumea.

Încheind, Întîistătătorul Bisericii moldovene dorește oaspeților să se simtă în timpul vizitei în Moldova ca acasă.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim mulțumește în

duhul dragostei întru Hristos Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin pentru activitatea sa stăruitoare în slujba păcii şi pentru ospitalitatea ce a fost rezervată oaspeţilor care se găsesc acum în oraşul Iaşi. Este bine ştiut, a spus I. P. S. Sa, că Biserica Ortodoxă a Moldovei a dat Bisericii Ortodoxe Ruse pe marele Mitropolit Petru Movilă care a întocmit o Mărturisire de Credinţă Ortodoxă ce a fost aprobată la Soborul din 1642 de la Iaşi. De aceea se bucură atît de mult acum cînd are prilejul să viziteze Iaşul.

Cei ce vizitează pe Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin sînt reprezentanţi ai diferitelor Biserici creştine deosebite sub aspect dogmatic şi liturgic, dar atunci cînd este vorba de pacea lumii ei găsesc ceea ce apropie şi uneşte. Nu se va putea ajunge la unitatea totală prea curînd, dar, dacă există bunăvoinţă la toţi slujitorii lui Hristos, înţelegerea şi pacea între Biserici şi popoare vor putea fi împlinite.

De cele mai multe ori, despărţirea şi izolarea Bisericilor au fost cauzate de păcatele care puseseră stăpînire pe sufletele credincioşilor. Prin statornicirea climatului de dragoste şi bunăvoinţă, slujitorii şi credincioşii vor putea sluji pacea pe care o porunceşte Mîntuitorul Hristos. Pacea între Biserici şi popoare va fi urmarea păcii pe care orice creştin trebuie să o sădească în sufletul său.

La invitaţia Prea Fericitului Patriarh Iustinian, Comitetul de lucru al Conferinţei Mondiale Creştine pentru Pace s-a întrunit în sesiune la Bucureşti între 10-17 noiembrie a. c. Lucrările acestei sesiuni s-au încheiat cu frumoase realizări pentru pacea creştinilor şi a lumii întregi.

La invitaţia Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin, unii din conducătorii Conferinţei creştine pentru pace se află la Iaşi. Această întîlnire şi altele ce vor urma sînt contribuţii la împlinirea idealului creştin: unitate, dragoste, pace între toţi creştinii din lume.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim a încheiat mulţumind încă o dată întîistătătorului Bisericii Ortodoxe din Moldova pentru dragostea şi ospitalitatea Înalt Prea Sfinţiei Sale.

LA MĂNĂSTIREA AGAPIA

Marţi 19 noiembrie pe la orele 10, oaspeţii, însoţiţi de Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, au plecat spre mănăstirile situate în Munţii Neamţului. La orele 12,30 erau întîmpinaţi în faţa Mănăstirii Agapia de maica stareţă Eustochia Ciucanu, duhovnicii şi soborul mănăstirii. În sunetele clopotelor Agapiei, înconjuraţi cu dragoste şi bunăcuviinţă de vieţuitoarele acestui aşezămînt călugăresc, oaspeţii au intrat în biserica Sf. Voievozi în care corul maicilor cînta Axionul «Cuvine-se cu adevărat».

S-a săvîrşit un scurt serviciu religios după care maica stareţă *Eustochia Ciucanu*, exprimînd bucuria deosebită a soborului din Agapia a salutat oaspeţii şi pe Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin în acel locaş al dragostei creştine. În continuare,

stareţa s-a referit, în cuvîntul ei, la schitul Agapia-Veche care fiinţează de veacuri la 2-3 km. în munte, şi la trecutul istoric al bisericii în care au fost primiţi distinşii oaspeţi.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim, a mulţumit pentru cuvintele de salutare şi întîmpinare pe care le-a rostit maica Eustochia stareţa acestei mănăstiri.

Cu multă bucurie a spus Înalt Prea Sfinţia Sa, a venit în acest aşezămînt călugăresc sfinţit de veacuri prin rugăciunile celor ce au vieţuit aici.

Adresîndu-se vieţuitoarelor din mănăstire, Înalt Prea Sfinţia Sa le aminteşte că ele au renunţat la viaţa lumii alegînd calea rugăciunii şi a desăvîrşirii morale. Fiecare călugăriţă care vieţuieşte la Agapia, ca toţi călugării Bisericii Mîntuitorului, a ales Crucea şi urmează lui Hristos, a venit în acest sfînt locaş al dragostei creştine şi se sileşte să fie o pildă de bună vieţuire şi dragoste.

Orice călugăr se îndepărtează într-un fel de lume, dar tot cel ce vieţuieşte într-o mănăstire trebuie să slujească lumea sprijinind eforturile ei pentru o viaţă în care să sălăşluiască pacea şi dragostea. De aceea vieţuitoarele din acest locaş de dragoste şi rugăciune trebuie să se roage pentru pace şi, în acelaşi timp, să lucreze cu osîrdie pentru binele tuturor.

În Biserica ortodoxă rusă este cinstit cu evlavie Sf. Serafim de Sarov care a trăit multă vreme în pustie dar prin aceasta a fost pentru semenii săi un exemplu de desăvîrşire, un luminător al conştiinţelor. El a slujit, prin urmare, lumea. Ca şi el, toţi slujitorii Bisericii Mîntuitorului, s-au rugat lui Dumnezeu pentru pace, au fost lumină lumii, au fost exemple pentru toţi cei din jurul lor.

Mulţumind vieţuitoarelor din Agapia, pentru primirea făcută, Înalt Prea Sfinţitul Nicodim, binecuvintează osîrdia lor şi le îndeamnă să se roage şi să lucreze pentru dragostea între oameni.

Episcopul Wischmann aduce vieţuitoarelor din Mănăstirea Agapia salutul credincioşilor creştini din Germania. D-sa spune că a călătorit în Rusia, Cehoslovacia şi Jugoslavia, unde a cunoscut viaţa bisericească iar acum în Romînia unde ia cunoştinţă de diferite aspecte ale vieţii bisericeşti.

Impresionat de dragostea cu care a fost primit, D-sa a spus că se simte ca acasă. Atmosfera din Mănăstirea Agapia îi întăreşte credinţa.

În cadrul bisericii evanghelice continuă D-sa, se ocupă de relaţiile cu alte biserici creştine. Totodată, conduce, ca preşedinte, o instituţie de diaconese din care fac parte 230 femei. Ele desfăşoară acţiuni care urmăresc binele semenilor şi înalţă mereu rugăciuni lui Dumnezeu pentru bună stare şi bună învoire în lume. Munca lor se săvîrşeşte fără plată. Frumuseţea şi înălţimea slujirii lor este pentru ele o recompensă.

Este convins, adaugă D-sa, că munca vieţuitoarelor din Agapia este asemănătoare cu a diaconeselor din biserica sa.

Cînd se va întoarce acasă va împărtăşi credincioşilor pe

care-i îndrumează şi conduce impresiile frumoase pe care le are despre Biserica Ortodoxă din Romînia.

Profesorul J. Hromadka, în cuvîntul său, mărturiseşte că este din Cehoslovacia. Între Biserica din care face parte şi Biserica Ortodoxă Romînă, între poporul cehoslovac şi poporul romîn sînt în multe privinţe legături temeinice.

D-sa spune că face parte din grupul profesorilor de teologie care au pus bazele Conferinţei Creştine Mondiale pentru Pace de la Praga. Una din sesiunile de lucru ale acestei conferinţe a avut loc la Bucureşti între 10-17 noiembrie a. c. De la întîistătătorii Bisericii Ortodoxe Romîne a primit multe şi variate cunoştinţe cu privire la viaţa religioasă în Biserica Ortodoxă Romînă.

De mai mulţi ani, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, arhipăstorul Bisericii ortodoxe din Moldova, lucrează cu deosebită stăruinţă pentru apărarea păcii în lume. Activitatea Înalt Prea Sfinţiei Sale constituie o pildă şi în acelaşi timp, un îndemn pentru slujitorii şi credincioşii ortodocşi.

Continuînd, D-sa şi-a arătat bucuria auzind că vieţuitoarele din Mănăstirea Agapia se roagă pentru pace în lume.

Încheind, profesorul Hromadka îndeamnă pe călugăriţe să se roage lui Dumnezeu pentru pace dar, în acelaşi timp, să lucreze din toate puterile pentru statornicirea ei în lume. Acasă, în patria sa şi în Biserica sa îşi va aminti cu deosebită plăcere de clipele pe care le petrece la Agapia.

Înalt Preasfinţitul Mitropolit Iustin, încheind seria cuvîntărilor, a salutat cu deosebită satisfacţie pe oaspeţi la una din cele mai mari mănăstiri de călugăriţe din întreaga ortodoxie.

Prilejul a fost dat de invitaţia pe care Prea Fericitul Patriarh Iustinian a făcut-o oaspeţilor de a vizita Biserica Ortodoxă Romînă.

Înalt Prea Sfinţia Sa a adăugat că prin contacte, slujitorii lui Hristos se cunosc mai bine, se apropie unii de alţii, se împrietenesc, se iubesc, lucrează în comun pentru a da lumii ceea ce Mîntuitorul Iisus Hristos a propovăduit: dreptatea, dragostea, mîntuirea.

Mîntuirea nu este numai actul final, scopul ultim al vieţii nostre. Ea este o lucrare împlinită de Mîntuitorul prin propovăduirea evangheliei, prin jertfa şi prin învierea Sa, dar este continuată de fiecare credincios al Bisericii. Lucrarea mîntuirii înseamnă virtute, înfrăţirea tuturor şi unirea întregii creştinătăţi cu Domnul Hristos.

Toţi cei care mărturisesc pe Mîntuitorul şi Îi slujesc trebuie să se aproppie unii de alţii, să se cunoască şi înfrăţească ca lucrarea în slujba omenirii să fie deplină.

În continuare, Înalt Prea Sfinţitul Iustin face îndemn stăruitor maicilor să păstreze cu cinstea cuvenită voturile monahale pe care le-au luat; mirele tuturor călugăriţelor, Mîntuitorul Hristos, cere de la ele viaţă cuvioasă şi hărnicie în slujba lui Dumnezeu şi în slujba tuturor oamenilor.

«Rugaţi-vă lui Dumnezeu, a cerut maicilor, în încheiere, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, pentru mîntuirea voastră,

pentru mîntuirea tuturor oamenilor, pentru pace și unirea tuturor».

Binecuvîntînd strădaniile vieţuitoarelor din Mănăstirea Agapia, Înalt Prea Sfinţitul a rugat pe Dumnezeu să reverse darurile Sale asupra acestui așezămînt călugăresc și asupra lumii întregi.

Minunatele picturi de la Mănăstirea Agapia, creaţii ale marelui pictor romîn N. Grigorescu, au lăsat o adîncă impresie asupra oaspeţilor. Prin realismul şi măreţia lor, aceste picturi stau alături de capodoperele universale.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin a împărtăşit oaspeţipeţilor cîteva date cu privire la vechimea acestui aşezămînt călugăresc şi mai ales cu privire la importanţa artistică a bisericii zidite de hatmanul Gavriil, fratele Domnitorului Vasile Lupu.

În timp ce ansamblul coral al mănăstirii cînta troparul «Bine eşti cuvîntat Hristoase Dumnezeul nostru», oaspeţii însoţiţi de Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin au ieşit din biserică şi s-au îndreptat spre camerele unde sînt orînduite icoane vechi, manuscrise de muzică psaltică, diferite lucrări bisericeşti de artă, covoare etc. Cîteva ştiri cu privire la obiectele expuse în aceste camere au fost date de maica stareţă Eustochia Ciucanu.

După masa de prînz, servită la stăreţie, pe la orele 15.30, oaspeţii înconjuraţi de dragostea şi melodiile bisericeşti ale vieţuitoarelor din Agapia s-au îndreptat spre alt aşezămînt călugăresc din apropiere.

LA MĂNĂSTIREA VARATEC

În mai puţin de o jumătate de ceas, călătorind pe drumul de ţară prin satele Agapia, Filioara şi Varatec, situate la poalele dealului Filioara, înalţii oaspeţi au fost întîmpinaţi la Mănăstirea Varatec de maica stareţă Pelaghia Amilcar, de slujitorii în odăjdii ai acestui sfînt locaş şi de întregul sobor al mănăstirii.

În biserică, maica Nazaria Niţă, egumena mănăstirii, după ectenia pentru mila, viaţa, pacea, sănătatea şi mîntuirea Înaltului Arhipăstor al Bisericii moldovene, a oaspeţilor şi conducătorilor patriei noastre, rostind un scurt cuvînt de bun venit, a arătat că, Mănăstirea Varatec, trăieşte clipe de aleasă bucurie prilejuită de vizita înalţilor oaspeţi. În continuare, maica egumenă s-a referit la vechimea acestei mănăstiri, la îndrumarea pe care stareţul Paisie Velicicovschi de la Neamţ a dat-o călugăriţelor din Varatec în ultimile decenii ale secolului al XVIII-lea şi la rolul religios pe care l-a împlinit între credincioşi acest aşezămînt călugăresc.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim binecuvintează în numele Domnului nostru Iisus Hristos vieţuitoarele din Mănăstirea Varatec şi cheamă asupra lor harul lui Dumnezeu.

Cu mare bucurie, a spus Înalt Prea Sfinţia Sa, a venit în această mănăstire care a fost îndrumată cîtva timp de stareţul Paisie Velicicovschi născut pe pămîntul Rusiei dar desăvîrşit în

cele duhovniceşti pe pămîntul Moldovei. Acest mare călugăr al ortodoxiei a călăuzit mulţi credincioşi pe calea mîntuirii.

Una din bisericile acestei mănăstiri poartă hramul Schimbarea la Faţă a Domnului. Călugăriţele din această mănăstire şi credincioşii care se închină în sfintele locşuri ale acestui aşezămînt călugăresc trebuie să fie înarmaţi de nădejdea schimbării; fiecare trebuie să se dezbrace de omul cel vechi şi prin rugăciuni, viaţă curată şi fapte bune să arate că este îmbrăcat în omul cel nou.

«Rugaţi-vă mereu lui Dumnezeu, a spus Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim, ca să dobîndiţi harul lui Dumnezeu. Dobîndind harul lui Dumnezeu veţi birui păcatul şi veţi putea umbla pe calea desăvîrşirii. Rugăciunea şi munca sînt cele două aripi care înalţă pe bunul credincios la cer. Bunul Dumnezeu să vă ajute tuturor ca să vă desăvîrşiţi şi să lăsaţi, astfel, o pildă grăitoare celor ce vor vieţui şi în viitor în această mănăstire. În rugăciunile pe care le înălţaţi lui Dumnezeu rugaţi-vă şi pentru noi. Rugaţi-vă pentru Biserica Ortodoxă Rusă soră întru credinţă cu Biserica Ortodoxă Romînă; rugaţi-vă pentru întreaga creştinătate; rugaţi-vă pentru pace şi bunăvoire între oameni şi popoare. Prin rugăciunea pentru pace veţi arăta că sînteţi stăpîniţi de simţămîntul înalt al dragostei şi doriţi o lume în care să sălăşluiască dragostea» a încheiat Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim.

Episcopul Wischmann aduce vieţuitoarelor din Mănăstirea Varatec salutul slujitorilor şi credincioşilor Bisericii evanghelice luterane din Germania. D-sa este bucuros că vizitează această mănăstire împreună cu ceilalţi fraţi ai săi. Altă dată nu erau relaţii bune între creştini. Aceasta a fost în trecut. Astăzi Biserica evanghelică cunoaşte şi preţuieşte Biserica ortodoxă. Rugăciunea şi munca maicilor din Biserica Ortodoxă sînt rugăciunea şi munca diaconeselor din Biserica evanghelică. Creştinătatea nu poate trăi astăzi fără dragoste. Mai înainte nu se putea înţelege bine aceasta.

În continuare, D-sa a amintit că a fost cîndva bolnav; o diaconiţă care-l îngrijea se ruga pentru sănătatea sa. Rugăciunea ei era izvorîtă din dragoste şi evlavie. În cursul celor cinci săptămîni a învăţat de la diaconiţă să se roage.

Mîntuitorul Iisus Hristos a spus înainte de patimile Sale că cel ce slujeşte, împlineşte o îndatorire religioasă. El s-a întrupat ca să slujească.

Sînt astăzi deosebiri între creştini; sînt deosebiri mari politice şi sociale între oameni. Mîntuitorul Hristos nu poate fi, însă, împărţit. Învăţătura şi morala Sa sînt una. El este unicul stăpîn al creştinătăţii. «Îl rugăm, a încheiat vorbitorul, să ne ajute în lucrarea noastră ca peste tot să sălăşluiască iubirea Sa. Toţi cei ce slujim într-un fel sau altul pe Mîntuitorul, să rămînem legaţi întru numele Lui».

Profesorul J. Hromadka spune vieţuitoarelor din Mănăstirea Varatec că aduce cu D-sa simţămintele înalte ale credincioşilor creştini din Cehoslovacia. A luat parte la lucrările Sesiunii pe care Conferinţa creştină pentru Pace a avut-o la Bucureşti. Ca

invitat al Înalt Prea Sfinţitului Iustin, a spus profesorul Hromadka, vizitează împreună cu soţia sa, Moldova.

Mişcarea Creştină Mondială pentru Apărarea Păcii a început acum cîţiva ani. Această mişcare este sprijinită de toate Bisericile Ortodoxe. Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin face parte din mănunchiul de teologi şi slujitori ai creştinătăţii care au iniţiat şi fondat această mişcare.

«După cum s-a spus, continuă profesorul Hromadka, noi creştinii nu putem trăi fără rugăciune şi fără muncă. Ori unde sîntem, ne cunoaştem şi ne întrajutorăm prin rugăciune. Pentru orice credincios creştin, Mîntuitorul este Alfa şi Omega; cheia vieţii noastre. Să ne silim tot mai mult să ne apropiem de El şi să-L rugăm să ne ajute în munca noastră.»

Profesorul Hromadka a încheiat cuvîntul său mulţumind pentru primirea făcută.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin mulţumeşte cu recunoştinţă oaspeţilor pentru că au luat osteneala de a vizita acest sfînt aşezămînt călugăresc al Bisericii ortodoxe moldovene. Cuvîntările pe care le-au ascultat vieţuitoarele din Varatec sînt seminţe care vor rodi dragostea şi pacea în sufletele lor.

Adresîndu-se maicilor, Întîistătătorul Bisericii moldovene, le sfătuieşte să se roage, să lucreze, să se împotrivească ispitelor, să păzească în frică voturile călugăreşti, să asculte cuvîntul Domnului, să fie pildă în împlinirea tuturor îndatoririlor.

Săvîrşindu-se obişnuitul polihroniu, oaspeţii însoţiţi de Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin au ieşit din biserică şi s-au îndreptat spre sala în care sînt expuse cîteva lucrări bisericeşti de artă în cea mai mare parte create în Mănăstirea Varatec prin osîrdia maicilor.

LA MĂNĂSTIREA NEAMŢ

După un scurt popas în casa stăreţiei de la Mănăstirea Varatec, pe la orele 18, înalţii oaspeţi ai Bisericii Moldovene au pornit spre voievodala şi străvechea Mănăstire Neamţ, unde au fost întîmpinaţi în faţa turnului de intrare în incintă de P. C. Arhim. Dionisie Velea starețul mănăstirii, întregul sobor călugăresc, profesorii seminarului în fruntea cu directorul Şt. Alexe, elevi şi credincioşi.

Clopotele mănăstirii luau parte cu «predica» lor impresionantă la primirea solilor frăţiei creştine şi ai păcii.

În biserica ctitorită spre sfîrşitul secolului al XV-lea de slăvitul Domn al Moldovei Ştefan cel Mare, după ectenie, P. C. Arhim. Dionisie Velea, în numele vieţuitorilor din Neamţ a rostit un cuvînt de bun venit. P. C. Sa s-a referit la trecutul Mănăstirii, la rolul cultural bisericesc pe care l-a desfăşurat acest aşezămînt călugăresc, la vieţuitorii cărturari, caligrafi şi tipografi, pregătiţi în acestă lavră a ortodoxiei romîneşti, la marele Paisie Velicicovschi şi la reînoirea bisericii voievodale şi a mă-

năstirii cu prilejul lucrărilor de restaurare efectuate cu sprijinul material al statului în cursul anilor 1954-1960.

Vizita prin care este cinstită astăzi Mănăstirea Neamţ se adaugă, spre aleasa bucurie a soborului călugăresc, la vizitele pe care în decursul timpului le-au făcut aici vlădici, profesori şi diferite personalităţi ale lumii.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim, luînd cuvîntul spune că, îndată ce a păşit în această mănăstire a avut un puternic sentiment de emoţie, care încă îl stăpîneşte. Acest sentiment este deplin justificat deoarece gîndeşte la trecutul istoric al Bisericii Ortodoxe Ruse, la atîţia şi atîţia cuvioşi care s-au desăvîrşit în evlavie la acest sfînt şi dumnezeiesc locaş. Trăirea cucernică a marelui Paisie Velicicovschi a avut ecouri şi asupra vieţii călugăreşti din Rusia.

Înalt Prea Sfinţia Sa aminteşte de viaţa curată în spirit paisian a călugărilor din Mănăstirea Optina şi din alte locaşuri ale ortodoxiei ruse. Mulţi vieţuitori din mănăstirile noastre s-au adăpat la acest izvor de credinţă şi evlavie.

În continuare, mulţumeşte lui Dumnezeu că i s-a dat ocazia de a petrece cîtva timp unde sălăşluieşte duhul lui Paisie, apoi se referă la fecioarele înţelepte care au purtat untdelemn în candelele lor. Vieţuitorii de la Neamţ prin evlavia şi hărnicia lor se aseamănă cu fecioarele înţelepte din evanghelie. Mănăstirea Neamţ este cunoscută pretutindeni în lumea ortodoxiei şi în toată creştinătatea. Ea este ca un sfeşnic ce stă la înălţime şi luminează.

Adresîndu-se călugărilor, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim aminteşte cuvintele Mîntuitorului: «Aşa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încît să vadă faptele voastre cele bune şi să mărească pe Tatăl vostru carele este în cer» (Matei V, 16). Toţi cei care vieţuiesc în acest locaş, dacă vor avea credinţă şi vor înfăptui numai ceea ce este bine vor fi întocmai cu fecioarele înţelepte; ei înşişi se vor mîntui şi vor lumina calea credincioşilor care-i cercetează.

Mulţumind P. C. Stareţ pentru cuvintele de salut, I. P. S. Nicodim a îndemnat pe vieţuitorii din Mănăstirea Neamţ să înalţe rugăciuni pentru pace, să prisosească în dragoste şi evlavie. Încheie rostind rugăciunea: «Doamne, Doamne caută din cer şi vezi şi cercetează via aceasta pe care a sădit-o dreapta Ta şi o desăvîrşeşte pe ea».

Episcopul Wischmann a spus că la Mănăstirea Neamţ, în această seară, sînt oaspeţi din ţări diferite şi de confesiuni diferite. D-sa continuă spunînd că nu este din Rusia şi nu este ortodox. Este din Germania, face parte din Biserica evanghelică şi călătoreşte adesea în întreaga lume. Vine din ţara care a adus omenirii multe nenorociri în ultimele decenii. În timpul războiului trecut au fost chinuiţi şi ucişi şase milioane de evrei. În toamna acestui an, mulţi slujitori ai Bisericii evanghelice s-au reunit la Dachau, unde a funcţionat pe vremea războiului un lagăr de exterminare. În timpul slujbelor religioase acolo şi-au amintit de Luther care a spus că viaţa unui credincios trebuie să fie pocăinţă şi au cerut compatrioţilor germani să se

pocăiască. Prin pocăinţă credincioşii cer iertarea greşelilor şi se angajează să ducă în viitor o viaţă nouă mai bună.

Cei ce s-au întîlnit astăzi la Mănăstirea Neamţ nu s-au întîlnit ca germani, ruşi sau romîni, ci ca fraţi în Domnul Hristos. Creştinii între ei trebuie să fie ca nişte fraţi. Consiliul Mondial al Bisericilor din care face parte şi Biserica Ortodoxă se sileşte să readucă între creştini spiritul frăţiei. Acum 30 de ani se credea în apus că Biserica Ortodoxă este mortificată în tradiţiile ei, pietrificată. Astăzi vede însă, că Biserica Ortodoxă este o Biserică vie a Mîntuitorului Hristos călăuzită de duhul frăţiei şi al dragostei între oameni.

În încheiere, mărturiseşte că a fost invitat în Romînia de Prea Fericitul Patriarh Iustinian, iar în Moldova de Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin şi este foarte mişcat de ceea ce a văzut astăzi în mănăstirile din Moldova. «În aceste mănăstiri trăieşte Hristos. În Romînia este o Biserică vie. De acum ne vom ruga mai mult unii pentru alţii în numele lui Iisus Hristos care ne-a mîntuit.»

Profesorul J. Hromadka, spune că a fost invitat la Bucureşti de Prea Fericitul Patriarh Iustinian, iar în Moldova de Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin. Aduce vieţuitorilor din Mănăstirea Neamţ salutul Facultăţii de Teologie «Comenius» din Praga al cărui decan este, al Bisericii «Fraţii Boemi» căreia aparţine şi al Conferinţei Creştine Mondiale pentru Pace.

Ca şi Episcopul Wischmann, profesorul Hromadka repetă că lucrarea pentru pace a Bisericilor creştine ar fi imposibilă fără sprijinul Bisericilor ortodoxe. Este foarte mulţumit că Biserica ortodoxă a pătruns în apus prin Mişcarea Creştină pentru Pace iar apusul prin mijlocirea aceleiaşi mişcări a pătruns în răsăritul ortodox. Reprezentanţii Bisericii creştine nu se întîlnesc numai pentru a se cunoaşte ci pentru a învăţa unii de la alţii, pentru a crea o comunitate prin ajutorul Sf. Duh de credinţă, nădejde şi dragoste. Dacă binecredincioşii creştini vor trăi potrivit învăţăturilor Mîntuitorului Hristos vor putea sluji lumea în care trăiesc. În lupta pentru apărarea păcii, creştinii se adresează adîncimilor sufletului uman pentru că au nestrămutata convingere că umanitatea doreşte pacea.

S-a vorbit, continuă profesorul Hromadka, de Paisie Velicicovschi. El este cunoscut în toată lumea ortodoxă. Călugării şi credincioşii îl vor cunoaşte mai bine nu numai din ceea ce s-a scris despre el ci din ceea ce a făcut el.

Încheind, cere vieţuitorilor de la Neamţ să se roage pentru triumful păcii în lume şi în acelaşi timp, să lucreze pentru ea. Dacă toţi creştinii vor sprijini aceste eforturi, pacea va fi într-o zi, o realitate.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, luînd cuvîntul, îşi arată satisfacţia că se găseşte cu oaspeţi aleşi în marea lavră de la Neamţ. Fără nici o îndoială, sînt în Biserica Ortodoxă Romînă locaşuri sfinte mult mai mari ca această biserică şi în alte mănăstiri călugări mai mulţi ca la Neamţ. Lavra de la Neamţ, însă, ocupă un loc unic în istoria ortodoxiei romîne. De peste cinci

veacuri, ea este loc în care a înflorit evlavia, centru de cultură bisericească, vatră de lumină creştină.

Dacă acest sfînt locaş este privit din unghi de vedere arhitectonic, el reprezintă punctul culminant al dezvoltării arhitectonice în epoca lui Ştefan cel Mare. El este o creaţie minunată a geniului popular în stilul cunoscut sub numele de stil moldovenesc. Supleţea şi bogăţia decoraţiei exterioare uimeşte pînă azi ochiul călătorului. Cu sprijinul conducerii de stat acordat în ultimii ani, acest sfînt locaş ca şi întregul complex de clădiri şi-au recăpătat forma de altădată în urma lucrărilor de restaurare.

Această mare mănăstire este strîns legată de avîntul vieţii cultural-bisericeşti a poporului nostru. La Neamţ, s-a dezvoltat ştiinţa de carte, s-au copiat şi împodobit cu îndelungă zăbavă cărţi de slujbă şi îndrumare bisericească, s-au închegat ateliere pentru prelucrarea metalelor preţioase. In chiliile acestei mănăstiri au trăit călugări care au cinstit scaunele vlădiceşti ale Bisericii moldovene. De sub teascurile tipografiei din această mănăstire au ieşit numeroase cărţi folosite în toată Biserica Ortodoxă Romînă. Ea a fost neîncetat cea mai importantă vatră de cultură bisericească din ţara noastră.

În această biserică voievodală, fără încetare, s-au înălţat rugăciuni lui Dumnezeu pentru pacea şi bunăstarea întregii lumi. În faţa sfintelor icoane, din care una este dăruită de un împărat Paleolog, la începutul secolului al XV-lea, s-au plecat mereu genunchii credincioşilor. Viaţa călugărească din Biserica Ortodoxă a fost înrăurită tot timpul de Mănăstirea Neamţ.

Paisie Velicicovschi, a spus Înalt Prea Sfinţitul Iustin, a dat un imbold nou vieţii călugăreşti. În preocupările şi lucrările sale a fost ajutat de călugării de aici şi din alte părţi înfrăţiţi în marea familie a ortodoxiei.

Adresîndu-se călugărilor, Arhipăstorul Bisericii din Moldova, le aminteşte că ei continuă în această mănăstire tradiţiile vieţii monahale ortodoxe şi îi îndeamnă să se roage şi să lucreze cu osîrdie spre a deveni călugări îmbunătăţiţi. Dar, n-ar fi deajuns, dacă fiecare ar urmări desăvîrşirea sa. Lavra de la Neamţ, a fost o candelă aprinsă şi pentru cei din jur. Ea a radiat lumina Mîntuitorului Hristos. De aceea, ca şi pînă acum, vieţuitorii din această mănăstire au îndatorirea de a se ruga, de a săvîrşi binele şi de a îndemna pe toţi cei care vin aici să-l săvîrşească fiindcă nu este nimic mai dumnezeiesc decît săvîrşirea binelui.

Cea mai cuprinzătoare caracterizare a Mîntuitorului Hristos a făcut-o Sf. Apostol Petru spunînd că el şi-a petrecut viaţa săvîrşind numai binele. Aceasta a fost misiunea lui Iisus pe care trebuie s-o continuie toţi slujitorii Săi pentru mîntuirea şi fericirea tuturor. Slujitorii Bisericii Ortodoxe şi cei care aparţin altor culte creştine se străduiesc pentru o viaţă mai bună şi mai frumoasă. Cînd se va ajunge să aducem împreună în lume o contribuţie mai însemnată la statornicirea păcii şi a binelui, înseamnă că, deosebirile dintre creştini vor fi dispărut. Ei trebuie să se silească să trăiască frăţeşte, să se roage împreună, să contribuie, astfel, la desăvîrşirea credincioşilor. Mănăstirea Neamţ

a fost întotdeauna un loc de liniște, un amvon de pe care s-a propovăduit dragostea și pacea. În viitor trebuie să fie la fel.

În încheiere, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, exprimă recunoștința Sa Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicodim, Episcopului Wischmann, Profesorului Hromadka și profesorului Buevschi, pentru că au răspuns invitației de a vizita Biserica Ortodoxă a Moldovei. Înalt Prea Sfinţitul Nicodim, Profesorul Hromadka și profesorul Buevschi lucrează stăruitor pentru pacea lumii în cadrul Conferinţei Creștine pentru Pace. Episcopul Wischmann vizitează țara noastră la invitația Prea Fericitului Patriarh Iustinian. D-sa nu face încă parte din Mișcarea Creștină pentru Pace de la Praga, dar prin ideile și sentimentele sale, prin misiunile pe care le îndeplinește ca sol al bisericii sale, este un ambasador al strîngerii legăturilor între popoare, un propovăduitor al Mîntuitorului Iisus Hristos în lume, un neobosit lucrător în via Domnului pentru bine și pace între oameni și popoare. «Numai atunci cînd vom izbuti să frîngem tot ce ne desparte, a adăugat Inalt Prea Sfinţitul Iustin, prin silința noastră, cînd ne vom da și strînge mîinile, vom putea lucra cu mai mari foloase pentru lume. Sînt convins că, atunci cînd ne vom înțelege deplin, omenirea nu va avea decît de cîștigat. Pînă atunci să nu încetăm să ne rugăm lui Dumnezeu pentru pace».

S-a săvîrșit, după cuvîntarea Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin, un polihroniu, la care răspunsurile au fost date de corul seminarului, s-au dat unele explicații cu privire la locul Mănăstirii Neamț în istoria artei și culturii vechi romînești, apoi în sunetele armonioase ale clopotelor, oaspeții s-au îndreptat spre reședința mitropolitană din această mănăstire unde s-au odihnit în timpul nopții.

LA ȘCOALA DE CÎNTĂREȚI BISERICEȘTI ȘI SEMINARUL TEOLOGIC

A doua zi, miercuri 20. XI. a. c., la orele 9, în prezența celorlalți oaspeți, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim a săvîrșit un trisaghion la mormîntul prea fericitului stareț Paisie ce se află în biserica «Înălțarea Domnului». La orele 9,30, oaspeții au vizitat biserica sf. Gheorghe, reconstruită, la care sînt în curs lucrări de pictură în frescă, după care au trecut în sălile în care sînt expuse diferite lucrări bisericești de artă, icoane vechi, cruci, evanghelii, sigilii, manuscrise împodobite cu miniaturi, teascuri tipografice, tipărituri, xilogravuri etc., apoi sălile în care a fost așezată biblioteca.

Pe la orele 10, oaspeții însoțiți de Înalt Prea Sfinţitul Iustin, au vizitat Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din Mănăstirea Neamț. Directorul și profesorii au întîmpinat pe oaspeți la intrarea în clădirea școlii. Trecînd în sala de festivități, după un imn religios interpretat de elevii seminarului, Dl. director Șt. Alexe, urînd bun venit distinșilor oaspeți a spus că în Școala de cîntăreți și în Seminar sînt pregătite tinerele

vlăstare în duhul dragostei faţă de Dumnezeu şi om. Conştienţi de răspunderea pe care o au, profesorii se silesc să sădească în sufletele elevilor ideile de progres şi bine pentru toţi. Vizita prin care este cinstit Seminarul, astăzi, va stărui multă vreme în amintirea profesorilor şi elevilor.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim a spus că a venit la seminar cu bucurie duhovnicească pentru a cunoaşte profesorii şi elevii de la această şcoală. Elevii sînt în cea mai fragedă perioadă a vieţii lor. Anii şcolari nu se mai repetă, de aceea tinerii trebuie să se sileascâ să acumuleze cît mai multe cunoştinţe folositoare, să sporească în viaţa frumoasă şi în virtute ca atunci cînd vor merge în mijlocul credincioşilor să fie adevăraţi luminători.

Binecuvîntînd străduniile profesorilor şi elevilor, Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim le doreşte bună sporire la învăţătură spre a fi la timpul cuvenit cît mai folositori Bisericii şi poporului.

Episcopul Wischmann, luînd cuvîntul a spus că în 1961 a fost la New-Delhi în India la a treia adunare a Consilului Mondial al Bisericilor. La sfîrşitul lucrărilor a făcut o excursie cu prilejul căreea a vizitat mai multe şcoli şi seminarii teologice. A legat cu elevii acestor şcoli prietenie. Primirea ce i s-a făcut la Mănăstirea Neamţ şi la seminar i-a făcut mare bucurie. Printre prietenii săi, a continuat vorbitorul, sînt de astăzi înainte şi elevii Seminarului de la Neamţ. Cu ochii minţii sale vede pe Mîntuitorul Hristos şi pe sfinţii Apostoli propovăduind în toată lumea. Cu aceeaşi ochi vede pe viitorii slujitori ai Bisericii creştine propovăduind dragostea frăţească între oameni. Nu este o chemare şi o misiune mai frumoasă de cît a sluji umanitatea.

Încheind, rosteşte o rugăciune şi încredinţează pe toţi cei de faţă că la sosirea în patria sa va vorbi despre ceea ce a văzut la Neamţ şi în Biserica Ortodoxă Romînă.

Profesorul J. Hromadka a spus că în această atmosferă se simte ca acasă. Fiind profesor şi decan al Facultăţii de Teologie «Comenius» de la Praga este obişnuit să vorbească tinerilor. Este bucuros că Prea Fericitul Patriarh Iustinian şi Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin acordă sprijin şi activează în cadrul Conferinţei Creştine pentru Pace. A întîlnit la Mănăstirea Neamţ şi pe profesorul Şt. Alexe care lucrează în Comisiunea «Tineretul şi Pacea lumii» din cadrul aceleeaşi mişcări. Este în Romînia între prieteni.

Continuînd, el aminteşte că aparţine unei generaţii în vîrstă; în 1912 era deja profesor. Timpurile de astăzi nu mai sînt cele de altădată, dar cu spirit de responsabilitate se sileşte să înţeleagă ceea ce se petrece astăzi. Toţi oamenii dar mai cu seamă tinerii trebuie să înţeleagă ce se petrece acum în lume. Aminteşte elevilor că au îndatorirea de a preţui poporul, de a lucra cu devotament în Biserică, de a stărui pentru bine şi pace în toată lumea. Pentru activităţile pe care elevii le vor desfăşura mai tîrziu trebuie să se pregătească temeinic de pe acum. Ei trebuie să înveţe şi să se roage.

În încheiere urează profesorilor şi elevilor spor la muncă.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin aduce călduroase mulţumiri oaspeţilor pentru că au dorit să viziteze şcolile mitropolitane de la Mănăstirea Neamţ. Neuitată va fi pentru elevi şi profesori această vizită.

Adresîndu-se elevilor, Înalt Prea Sfinţitul adaugă că vizita distinşilor oaspeţi de peste hotare este o ocazie rară. Ei au în faţă pe Înalt Prea Sfinţitul Nicodim, Mitropolitul Leningradului, care, pe lîngă treburile eparhiale conduce şi rezolvă, în cadrul Patriarhiei Moscovei chestiunile interbisericeşti; Episcopul Wischmann are aceeaşi misiune în cadrul Bisericii evanghelice luterane din Germania apuseană; despre profesorul J. Hromadka s-a scris mult în revistele noastre: profesor vechi, teolog profund al epocii noastre; D-sa este un activ şi stăruitor luptător pentru statornicirea păcii în lume; conduce Conferinţa Creştină pentru Pace şi în această calitate arată peste tot că învăţătura religioasă a Mîntuitorului este învăţătura păcii. Profesorul Al. Buevschi de la Academia teologică din Moscova activează în cadrul Comisiunei pentru problemele interbisericeşti a Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse; D-na Hromadka ajută pe distinsul ei soţ să-şi împlinească misiunea în cît mai bune condiţiuni.

Încheind, Înaltul Ierarh mulţumeşte încă o dată oaspeţilor pentru vizită şi pentru cuvintele de îndrumare rostite şi îndeamnă pe elevi să păstreze cît mai vie în memoria lor această rară ocazie.

LA EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR

După ce corul Seminarului a interpretat un program de cîntece, distinşii oaspeţi au pornit pe la orele 11 spre Roman, unde se află sediul vechii Episcopii a Romanului şi Huşilor. În drum spre acest oraş, ei au privit Cetatea Neamţului, aşezată pe o culme în apropiere de Tg. Neamţ. Rînd pe rînd, trecînd prin satele şi cîmpiile din valea Moldovei au avut înaintea ochilor clocotul vieţii noi din patria noastră, înfăptuirile remarcabile ale poporului romîn. În oraşul Roman, hărnicia poporului romîn este vădită în silinţa de a sistematiza şi înflori această aşezare voievodală, de a o îmbogăţi cu unele mari uzine şi fabrici în care lucrează mii de muncitori.

Pe la orele 12,30, clopotele catedralei episcopale vesteau sosirea oaspeţilor. În faţa bisericii, Prea Sfinţitul Episcop Partenie, înconjurat de clerul catedralei şi de sfetnicii săi întîmpina întru numele Domnului pe crainicii păcii şi ai buneivoiri între oameni.

În catedrală, după o ectenie, *Prea Sfinţitul Episcop Partenie*, luînd cuvîntul, a arătat că pentru vechea reşedinţă episcopală de la Roman, pentru slujitorii şi credincioşii ortodocşi din Eparhia Romanului şi Huşilor vizita de astăzi este un prilej de mare bucurie duhovnicească.

Sfîntul locaş, catedrala episcopală a Romanului, a continuat Prea Sfinţitul Episcop, a primit în decursul vremurilor personalităţi distinse din lumea creştină. La numeroasele vizite de

care a fost cinstită Episcopia Romanului se adaugă şi cea de acum, care, negreşit, slujeşte cauza apropierii şi cunoaşterii temeinice a creştinilor, care înseamnă un nou pas în lucrarea pentru pace şi viaţă mulţumită în lume.

Prea Sfinţitul Partenie s-a referit, în continuare, la trecutul istoric al Catedralei şi la importanţa acestui monument bisericesc de artă. Zidită pe vremea Domnitorului Petru Rareş prin osîrdia episcopului cărturar Macarie, împodobită în interior cu picturi în frescă, catedrala episcopală este unul cele mai reprezentative monumente din secolul al XV-lea.

Mulţi dintre întîistătătorii acestei episcopii au cinstit Biserica Ortodoxă Romînă şi au înscris pagini de valoare în istoria culturală a poporului nostru. Astăzi, potrivit învăţăturilor evanghelice, a încheiat Prea Sfinţitul Partenie, preoţii ortodocşi din această eparhie sînt slujitori ai binelui şi păcii.

Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Nicodim a mulţumit Prea Fericitului Patriarh Iustinian pentru invitaţia de a vizita Romînia, Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Iustin pentru invitaţia de a vizita Mitropolia Moldovei şi Prea Sfinţitului Episcop Partenie pentru prilejuirea vizitei de la Episcopia Romanului.

Vizita făcută în Moldova este de neuitat. Peste tot, continuă Înalt Prea Sfinţitul Nicodim, s-a putut vedea şi cunoaşte viaţa bisericească din această parte a Romîniei, peste tot, oaspeţii s-au închinat în biserici şi mănăstiri şi au admirat comorile de artă bisericească ale poporului romîn.

În Moldova, se păstrează destul de vie amintirea legăturilor între Biserica Ortodoxă Rusă şi Biserica Ortodoxă Romînă. Legăturile din trecut sînt temelia legăturilor de astăzi şi a celor din viitor.

Moldova a dat Bisericii Ruse pe marele Mitropolit Petru Movilă. Biserica Rusă a dat Moldovei pe stareţul Paisie Velicicovschi.

Legăturile între cele două Biserici surori trebuie şi mai mult întărite pentru a sluji cu mai mult folos ortodoxia, creştinătatea în general şi omenirea.

Prea Sfinţitul Episcop Partenie a făcut o scurtă expunere referitoare la unele lucrări bisericeşti cu importanţă istorică şi artistică de la Episcopia Romanului între care atrage în mod deosebit atenţia cercetătorilor felonul care, potrivit tradiţiei, a fost purtat de Sf. Ioan Gură de aur. Acest felon a fost oferit Moldovei odată cu alte lucrări de mare valoare de către un împărat Paleolog.

La orele 13, în reşedinţa episcopală s-a oferit oaspeţilor masa de prînz.

În cadrul mesei *Episcopul Wischmann*, luînd cuvîntul, spune că, în cele cîteva zile de petrecere în Romînia a avut numai bucurii. Bisericile şi monumentele pe care le-a vizitat sînt foarte interesante. Ca şi Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Romînă este o gazdă foarte bună, încît atît în Rusia cît şi în Romînia s-a simţit ca acasă.Crede că în viaţă va avea ocazia să mai viziteze bisericile din Romînia. Deşi între biserici sînt deo-

sebiri mari ele vor putea vorbi într-o zi aceeași limbă. Încheind dorește deplin succes Conferinței Creștine pentru Pace și mulțumește Prea Sfinției Episcop Partenie pentru ospitalitate. *Profesorul Hromadka* asociindu-se la cuvintele Episcopului Wischmann a spus că se încheie prin această masă vizita în Moldova. D-sa nu va uita niciodată primirea ce li s-a făcut la mănăstiri. Vizita pe care a făcut-o are aspecte deosebit de importante încît este foarte mulțumit că a venit în Moldova. A cunoscut în această călătorie omenia, bunătatea și ospitalitatea care nu pot fi exprimate în cuvinte. Între Biserici sînt deosebiri dogmatice șt liturgice dar cunoașterea și înțelegerea vine prin cunoașterea și prietenia între oameni. Ca și vizita pe care a făcut-o la Iaroslav, vizita în Moldova nu va putea fi uitată. Biserica Ortodoxă Română, a spus profesorul Hromadka, a devenit în urma acestei vizite o parte din existența sa. În încheiere, a mulțumit Prea Sfinției Episcop Partenie pentru primirea de la Roman. *Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim* a toastat pentru sănătatea și îndelunga înzilire a Înalt Prea Sfinției Mitropolit Iustin și a Prea Sfinției Episcop Partenie.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin mărturisește că în sufletul său sînt două feluri de sentimente: bucuria că a putut să primească în Moldova oaspeți așa de distinși dar și regretul că vizita se sfîrșește. Slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române ca toți fiii poporului român sînt bine primitori. Ospitalitatea este în firea românilor. Adaugă, în continuare, că, oaspeții au văzut locuri, biserici, mănăstiri și monumente importante dar ceea ce este mai frumos și mai interesant, bisericile și mănăstirile din Moldova de Nord înveșmîntate în picturi, n-au fost văzute acum. Cu prilejul vizitei viitoare, oaspeții vor avea surpriza de a descoperi frumuseți și aspecte noi. Vizita are și o altă importanță: ea este un nou pas în calea spre pace, o nouă piatră așezată la temelia marelui edificiu care se construiește în lume: înțelegerea și bunăvoirea între Biserici și popoare. Pacea este un țel înalt spre care trebuie să ne îndreptăm toți. Înalt Prea Sfințitul mulțumește pentru popasul făcut la Roman și își exprimă nădejdea că în viitor vor fi întîlniri și vizite cu prilejul cărora se vor găsi cele mai potrivite metode pe care le vor folosi creștinii în strădaniile lor pentru apărarea păcii. În încheiere, Înaltul Ierarh a toastat în sănătatea oaspeților pentru spor în lucrarea de statornicire a binelui și păcii în lumea întreagă.

Prea Sfințitul Episcop Partenie, încheind seria cuvîntărilor, a vorbit despre frumusețea și măreția idealului pentru care luptă astăzi omenirea — pacea —, și a adăugat că este nevoie de eforturi pentru a se ajunge la liniște, înțelegere și frăție, a regretat că popasul de la Roman este așa de scurt și a toastat în sănătatea și mulțumirea deplină a oaspeților.

* * *

Pe la orele 14,30 oaspeții Bisericii moldovene însoțiți de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin au plecat spre București.

Vizita pe care au făcut-o în Moldova a fost pentru ei un prilej minunat de cunoaştere a vieţii bisericeşti din această parte a ţării noastre, de cunoaştere a marilor înfăptuiri ale poporului nostru. Bisericile şi mănăstirile, monumente istorice, pe care le-au cercetat au lăsat impresii care nu se vor şterge.

În stăruitoarea acţiune pentru triumful păcii în lume, vizita prin care a fost cinstit Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin şi Biserica Ortodoxă a Moldovei este un pas important care a prilejuit apropierea, cunoaşterea şi prietenia între Biserici şi popoare.

În Mitropolia Moldovei şi Sucevei, la Episcopia Romanului şi Huşilor, în amintirea călugărilor şi călugăriţelor din mănăstirile care au fost cinstite de prezenţa distinşilor oaspeţi ca şi în amintirea elevilor de la Seminarul teologic Neamţ, această vizită va rămîne mereu vie.

Pr. SCARLAT PORCESCU

STUDII

PICTORUL N. GRIGORESCU LA MĂNĂSTIREA AGAPIA

(Triumful tinereţei sale)

„Pentru istoricul picturii noastre bisericeşti — cînd se va scrie odată această istorie — biserica Sf. Voievozi de la Agapia va fi ca un larg şi luminos limpeziş de cîmp, după o îndelungată rătăcire prin codru".

Al. Vlahuţă, *Pict. N. I. Grigorescu*

Inainte de a ajunge la maturitatea sa artistică, marele nostru pictor N. Grigorescu – băiat de ţăran din Pitaru, sat aşezat în şesul muntean din regiunea Găeştilor – a trecut de foarte timpuriu, de pe la 10 ani chiar, prin cunoscuta fază a măestriei, aceea ce i se spunea de popor iconar, iar mai apoi zugrav. Invăţînd meseria la meşteri, mai mult sau mai puţin vestiţi, din numărul cărora reţinem numele lui Anton Chladek, un ceh de origine, ca cel mai ales, el a zugrăvit multe iconiţe şi icoane, din vînzarea cărora aducea uneori pîinea pe masa necăjitei sale mame, aşezată după moartea soţului ei, la Bucureşti.

De la împodobirea iconiţelor şi icoanelor, el trece tot aşa de timpuriu, la lucrarea mai deosebită de aşezare a acestora într=un cadru majestos, în biserici, deci la zugrăvitul sfintelor locaşuri. Talentul lui dăruit de Dumnezeu, fu remarcat de timpuriu, ceea ce explică clauze, ce se găsesc în contractele de zugrăvit bisericile de atunci, privitoare la el, ca acesta: «iară chipurile de la catapeteazmă

să fie de meşterul Nicu» [1]); Grigorescu era aşa dar, apreciat şi căutat. Şi dacă pînă acum, la vîrsta de 15 ani, lucra la meşter, de acum înainte va lua el însuşi răspunderea zugrăvirii unui sfinţit locaş. Se cunosc bisericile la care a lucrat splendidul său penel. Prima este biserica Băicoi Prahova, ctitorie a principesei Cleopatra Trubetzkoi, soţia lui Serghie Trubetzkoi, o ramură a familiei Ghiculeştilor din Ţara Romînească, iar a doua este Mănăstirea Zamfira din acelaşi ţinut al Prahovei. Intre timp, el meşterise ceva şi la Mănăstirea Căldăruşani. Lucru mai mult şi cu pasiune de artist l-a săvîrşit însă Grigorescu la Mănăstirea Zamfira. Şi de aici va porni, oarecum, şi faima lui de mare pictor. Acolo, la Mănăstirea Zamfira, cunoscu el un călugăr, cam curios, dar umblat şi capabil; este părintele Isaiia Prisăceanul, care ştia să povestească frumos şi cu tîlc întîmplările lui din diferite călătorii. Gîndul lui Grigorescu era tocmai să cunoască şi altă lume, atît pentru satisfacerea curiozităţii sufleteşti, cît şi pentru a-şi îmbogăţi cunoştinţele în meşteşugul său pe care-l stăpînea cu desăvîrşire. Călugărul Isaiia îl ia cu dînsul la Mănăstirea Neamţ, pentru a face pregătirile unei viitoare călătorii, în depărtări. Nenorocul, pe deoparte, iar, pe de alta, spre norocul lui Grigorescu a fost, că părintele Isaiia s-a îmbolnăvit greu şi deci a renunţat la gîndul de ducă. «Meşterul Nicu», puţin încurcat de această neaşteptată întîmplare, găseşte de cuviinţă să-şi reia meseria de iconar şi de pictor în devenire.

Acestea se întîmplau în cursul anului 1857, cînd «Nicu meşterul» avea abia 18 ani. Poate din această vreme datează minunatul portret al părintelui Isaiia [2]) şi acela al părintelui Iosif Gheorghian, viitorul mitropolit al Ţării Romîneşti, care găsindu-se în Mănăstirea Neamţ, lua sub protecţia sa pe «meşterul Nicu» dîndu-i şi lecţii de limba franceză. Să nu uităm că el, nu reuşise să facă decît două clase primare, în viaţa lui necăjită. In acelaşi timp, Nicu meşterul mai pictează un tablou pe care-l pune, de vînzare, în fereastra unei dughene de la Piatra Neamţ. Pictura impresionează în mod deosebit pe stareţa de la Mănăstirea Agapia, care era Tavefta Ursachi, «o femee care ar fi guvernat o ţară», cum spunea pictorul.

Tocmai atunci se terminaseră marile reparaţiuni ale mănăstirii Agapia şi urma să fie pictată biserica Sf. Voievozi. Recomandaţiile dintr-o parte şi alta, cît şi convingerea proprie a maicei Tavefta fac ca meşterul Nicu să fie angajat să picteze biserica mare a mănăstirii pe care o conducea.

Se încheie un contract pe care-l anexăm în copie [3]) şi pe care Grigorescu îl respectă cu o conştiinciozitate care ne arată pe splendidul om ce se ascundea în dosul marelui artist. El nu avea decît 20 de ani – şi e bine să nu se uite acest lucru. – Lucrările, cele mai subtile şi grele de artă, urmau să fie săvîrşite de el, şi nu de altul. Pictura a fost săvîrşită cu cea mai mare atenţie, iar numele lui Gri-

---

1) Al. Vlahuţă, *Pictorul N. I. Grigorescu*, Vieaţa şi opera sa, Bucureşti, 1910, p. 14.

2) A se vedea în G. Oprescu, *N. Grigorescu*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1961, vol. I, p. 53.

3) Acest contract, cu mici scăpări l-a tipărit M. Popescu, în *Convorbiri literare*, 1934, p. 274-277 şi fotografiat în G. Oprescu, N. Grigorescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1961, vol. I, p. 57.

gorescu a rămas pentru totdeauna în mintea şi în sufletul vieţuitoarelor de la Agapia, începînd de la acea dată.

Ce a realizat el, ca artă, la Mănăstirea Agapia, ne-o spun oamenii de specialitate şi minţile înţelegătoare de artă. Astfel, Al. Vlahuţă, prieten devotat al artistului, găseşte aceste cuvinte, care merită să fie cunoscute în cercuri cît mai largi ale clericilor, ca şi a tuturor. El spune: «Sfinţii lui Grigorescu sînt vii, omeneşti vii – şi destul de sfinţi prin expresia de bunătate, de îndurare şi de evlavie, pe care pictorul a ştiut să le-o dea, fără să-i desfigureze, fără să-i bizantinizeze prea mult, înţelegînd instinctiv, că un sentiment ceresc nu poate decît înfrumuseţa o figură omenească»[4]). Iar profesorul de artă, Gh. Oprescu spune: «Inainte de a părăsi Agapia şi de a-l urmări în călătoria sa peste hotare, să ne oprim doar o clipă în mijlocul impunătoarei biserici şi să ne rotim privirea în jurul nostru. Ce minunată impresie de plenitudine, de bogăţie de forme şi de culori, de inventivitate şi de just echilibru în contopirea reminiscenţelor clasice cu viziunea proprie. In pictura noastră din secolul al XIX-lea, nimeni înainte de el nu fusese în stare să dea o atît de strălucită probă de maturitate, şi aceasta la o vîrstă cînd cei mai mulţi artişti se găsesc încă la primele lor începuturi. Terminînd zugrăvirea Agapiei, «Meşterul Nicu» se ridicase astfel mai sus decît oricare dintre contemporanii săi şi devenise conştient de această superioritate»[5]).

Scriind despre pictura de la Agapia, poetul Vlahuţă încheie: «După trei ani, Agapia în sărbătoare îşi sfinţea podoaba, de care cu drept cuvînt se putea mîndri. Din cîte biserici avem în ţară, nici una nu închide o aşa de aleasă comoară artistică – atîta bogăţie de viaţă cerească, exprimată aşa de frumos, aşa de curat şi cu atîta putere. – «Parcă nu mai e de mînă omenească!»Aşa se minunau maicile clătinînd din cap. Acolo rămîne un muzeu şi o şcoală de pictură bisericească. Lucrarea de la Agapia, sfîrşită în anul 1861, încheie prima perioadă din uriaşa activitate artistică a lui Grigorescu – primul capitol din istoria vieţii lui, care ar putea fi intitulat: «Meşterul Nicu». Un sfînt şi el – intrase în artă pe poarta cea sfîntă»[6]).

Am arătat aici, în scurt, cîteva momente din viaţa marelui Grigorescu, pînă la vîrsta de 20 ani, căci atît avea el cînd desăvîrşea minunea de la Agapia. Şi acestea puteau fi găsite, în lucrările tipărite, de orice cititor curios de a afla ceva din trecutul acestui om de geniu. Noi însă am voit altceva, şi anume să scoatem anumite concluzii din actele care urmează şi care în absoluta lor majoritate sînt inedite. Şi anume, că marele talent al acestui barbat s-a impus cu vigoare de foarte timpuriu în conştiinţa contemporanilor săi şi că oamenii Bisericii ca şi oficialităţile i-au fost binevoitori.

1. Din contract se vede că plata artistului s-a făcut regulat de ocîrmuirea mănăstirii Agapia. Rînd pe rînd, cum se va vedea mai departe, cîşturile de plată se fac cu mare regularitate. Niciodată, Meşterul Nicu nu se plînge de vreo întîrziere. Aceasta explică

---

4) Vlahuţă Al., *l. c.*, p. 17.
5) Oprescu Gh., *l. c.*, p. 63.
6) Al. Vlahuţă, *l. c.*, p. 24.

poate şi faptul că Grigorescu ajunge să întemeieze chiar o şcoală de desen, dacă nu de pictură, în cuprinsul mănăstirii. Cînd, la 15 februarie 1860, se discuta plata restului din cei 2000 de galbeni, şi Ministerul o aproba, se aduce în discuţie bunăvoinţa unită cu aprecierea mitropolitului Moldovei, care la acea dată era Sofronie Miclescu (1851=1860), privitor la munca săvîrşită. «Din lucrul păn acum înaintat – spune mitropolitul – luîndu=se destulă dovadă că Dlui zugravul n=au privit nici cum la preţul alcătuirii, sîrguindu=se a lucra cu deosebită artă şi cu vopsăle fine, în căt lesne se poate cunoaşte, că isprava va fi peste aşteptarea dorită». Mai departe se recomandă maicii Tavefta, de către mitropolit, să mai adauge, la plata pictorului. Iar ministerul aproba toate acestea *„pentru a=i fi de un ajutor, spre a=şi isprăvi în totul studiile în străinătate"*.

Aşa dar, se pregătea calea spre studii a pictorului în străinătate. De reţinut, că soborul mănăstirii îi aprobă un plus de 750 galbeni, sumă respectabilă, cînd ne gîndim că bursa în străinătate plătită de stat era numai de 260 anual, la acea dată (1861).

Dar, pe lîngă bunăvoinţa arătată şi meritată pe deplin, se adaugă şi seriozitatea lucrului în sine. Ministerul avea nevoie de o acoperire pentru banii aprobaţi. Ca urmare, la 27 iunie 1861 se scrie pictorului G. Şiler din Iaşi să meargă la Agapia să vadă, dacă lucrul lui Grigorescu «este în conformitate îndatorirei ce ş=au luat asupră=şi prin contractul încheiat cu Mănăstirea» şi să refere. I se mai comunica, în acelaşi timp, că pentru a merge la Agapia s=au cerut ministerului de finanţe «un inam de patru cai de poştă». Acesta se execută şi la 1 iulie 1861 el prezenta ministerului un referat, prin care arăta, că opera făcută de Grigorescu la Mănăstirea Agapia este cu totul aleasă: «dlui pictorul Grigorescu, ca român, n=au lucrat numai pentru preţulu alcătuitu, ci pentru înalta artă, lăsăndu în Moldova unu monumentu unicu în arta picturei».

Pe acest raport elogios, Ministerul Cultelor care era reprezentant prin I. Giosan (?) director – şi nu Mihail Kogălniceanu cum se presupune de unii autori, dispune: 1) să se plătească suma ce mai avea de primit pictorul nostru; 2) se va mulţumi aceluiaşi pentru lucrul făcut peste contract şi înfiinţarea şcolii de desen; 3) se va face o adresă de mulţumire pictorului şi 4) se va aduce la cunoştinţa publicului prin organul Monitorului Oficial, aceste merituoase înfăptuiri ale pictorului N. Grigorescu, viitoarea glorie naţională romînă. Era un veritabil triumf, acela al tinereţei lui Nicolae Grigorescu.

La 5 iulie 1861, marele nostru pictor urma să primească prin Epitropia Sf. Spiridon 750 de galbeni, restul ce i se mai cuvine, după bugetul votat de cameră, în anul 1860. Aici se termină legăturile de tinereţe ale marelui pictor N. Grigorescu cu instituţiile bisericeşti[7]) care l=au ajutat în toate împrejurările de acest fel, cu mînă largă[8]). Pentru lămuriri mai ample, lăsăm să urmeze anexele. Din acestea se va vedea originalul contractului încheiat de N. Grigorescu cu Mă=

---

7) Că Grigorescu ar fi lucrat la biserica din Puchenii Mari (Prahova) ne îndoim, sau, cel mult, o fi trecut pe acolo! Vezi Brezeanu B., *Cea din urmă biserică pictată de Grigorescu*, Bucureşti, 1957.

8) Între portretele lui se găseşte şi acela ce reprezintă pe Mitropolitul Sofronie Miclescu.

năstirea Agapia, precum şi regularitatea plăţii din partea acesteia către pictor, căruia i se zicea încă «zugrav». Se va vedea, de asemenea, chipul demn cum i s-a dat încă 750 de galbeni peste suma fixată în contract şi aprobată cu multă bunăvoinţă de către mitropolitul ţării. Referatul pictorului Şiler din Iaşi este mai mult decît elogios, iar încheierea, urmată de actele de multumire ale ministerului către N. Grigorescu pentru modul cum a înţeles să-şi îndeplinească datoria, ca şi recunoştinţa publică tipărită în Monitorul Oficial al Moldovei (1861 iulie 11) trebuie să fie citite pentru a înţelege adevăratul triumf de tinereţe al marelui nostru pictor.

Am crezut că acestea merită să fie cunoscute în cercuri cît mai largi, iar oficialitatea şi clerul moldovean să se simtă mîndri de contribuţia lor reală la formarea artistică a acestui geniu naţional, în materie de artă.

ANEXELE

I. CONTRAKTU[9])

prin care jos iscălitul mă îndatorez către Sfînta Monastire Agapiă a zugrăvi biserica cea mare pe dinlăuntru, şi toate icoanele din catapeteazmă după lista alăturată iscălită de mine subt condiţiile următoare.

1-le – Mă îndatorez ca pe păreţi din lăuntrul bisericii a da un oloi din destul şi după acest oloi de doă ori şpaclu cu care se va înnetezi ca o icoană.

2-le – Icoanele din catapiteazmă vor fi zugrăvite chiar cu mîna me şi le voi face cît se poate mai bine, şi cu boielile cele mai bune.

3-le – Toate tablourile dupe păreţi în biserică, însemnate în listă vor fi zugrăvite tot de mîna me silindu-mă a face fiecare istorie complectă după descrierea sfintei Scripturi, şi cu cele mai bune boeli, şi dacă Mons. a vroi din tablourile sau sfintzi însemnaţi în listă a schimba şi a pune altele mi se va face cunoscut mai înainte de inceperea lor, şi eu voi fi dator a schimba aceia ce mi se va zice.

4-le – Imprejurul fiecărui tablou dupe pereţi voi fi dator a face rame poliite potrivit cu mărimea fiecărui, însă cu aurul cel mai bun şi tot asemine mă îndatorez ca în spatziurile ce rămîn pe dinafară de tablouri a face ornamente potrivit positziilor; pentru care ornamente mă îndatorez a aduce în socoteala me cel mai bun zugraf ce am puté găsi în Principate.

5-le – Icoanele din catapiteazmă eu sînt dator a le zugrăvi tot pe icoanele cele vechi, după ce mai întîi se vor curătzi cu totul de boiala veche, iar cele patru împărăteşti le voi zugrăvi pe tablă din aramă care tablă mi se va da de Mons.

6-le – Mons. îmi va da pentru mine şi pentru zugravul de ornamente cel voi ave trii odăi de şezut şi o cămară sau beci pentru ţinerea de oloi, boeli şi alte lucruri ce voi ave, cum şi masa pentru mine şi încă trei persoane.

7-le – La treburile neapărate pentru cumpărarea boelilor şi alte materialuri Mons. îmi va da trăsură ca să merg sau să trimit vreun om a meu să mi le cumpere cu banii mei.

8-le – Tot lucru mai sus arătat eu sînt dator al da gata cel mult într-un an şi şase luni socotindu-să decînd voi începe lucru.

9-le – Pentru sevîrşirea lucrului mai sus arătat cu toate cheltuielile mele Mons. are a-mi plăti galbeni 2000, adică două mii de galbeni, tocme, în şase cîşturi, acum la facerea contractelor trii sute galbeni, după isprăvirea icoanelor din catapitezmă deosebit de cele patru împărăteşti patru sute de gal-

---

9) Arh. Stat. Buc., Ministerul Cultelor şi Instr. publice, *Moldova*, Administrative, an. 1859, dos. 937, f. 22 şi 39.

beni, după gătirea Altarului, veşmîntăriia, proscomidia şi spucluitul pe jumătate a biserici patru sute galbeni, după ce voi găti turnul, sînurile, şi pînă în cercul din mijloc iară un căşt de trii sute galbeni, după ce voi găti din acest cerc şi pînă în coloane şpucluitul tot, şi ornamentele iară peste tot, mi se va da iară un cîşt de trii sute galbeni, iar cîştigul ce rămîne de trii sute galbeni îl voi primi atunci cînd voi da gata tot lucru: aceste cîştiuri la primirea fiecărui vor fi trecuţi în dosul acestui contract.

In aceste mărginindu-să alcătuirea pentru zugrăvitul bisericii şi a catapitezmei sau făcut doă asemine, acesta din partea me l-am dat Monr., cu adăogire că la orice abatere din îndatoririle mele Monr. este slobodă a mă desface fără a pute întinde vreo pretenţie, şi ceia ce aşi fi luat mai mult piste cît s-ar calcula că merită lucrul ce am făcut sînt dator a înnapoia.

Nicu Grigorescu *1858 Apr. 2.*

Pe fila a doua a contractului găsim însemnat:

300 galbeni, adică trei sute galbeni am primit, cîştiul întîi după contract.
N. Grigorescu *1858 Apr. 27*

200 galbeni, adică două sute galbeni am primit din cîştiul al doilea de patru sute galbeni.

59 galbeni, cincizeci şi noă de galbeni am mai primit tot din acest cîşti,. iar restul de 149 galbeni, îl voi primi cînd îmi va face trebuinţa
N. Grigorescu *1858 Noem. 17*

40 galbeni, am primit tot din cîştiul al doilea şi mai rămîn o sută noă galbeni.

10 galbeni, primitzi tot din acest cîşt.
N. Grigorescu *1859 Mart. 17*

91 galbeni, adică noăzeci şi unu galbeni restul din cîştiul al doilea l-am primit.
N. Grigorescu *1859 April 14*

200 galbeni, adică două sute galbeni am primit din cîştiul al treilea.
10 galbeni, am primit tot din acest cîşti.
N. Grigorescu *1859 I. 5.*

200 galbeni, adică două sute am primit restul din acest de mai sus cîşt.
N. Grigorescu *1859 I. 26.*

150 galbeni, adică o sută cincizeci de galbeni am primit din cîştiul al patrulea.
N. Grigorescu *30 August 1859*

100 galbeni, adică una sută galbeni am mai primit tot din acest cîşt.
N. Grigorescu *23 octombrie*

90 galbeni, adică noăzeci de galbeni am primit tot din acest de mai sus cîşt.
N. Grigorescu *2 noiembrie*

II. Onorabilului Ministeriu de Culturi şi Instrucţie[10])

Pentru gătirea bisăricii de la Monastire Agapia rog se mi se încuviinţiatzi slobodirea anticipată a sumei ce mi se cuvine după isprăvirea întotulu a lucrului de pictură potrivit contractului. Iar la terminu cănd mi se cuvine aceşti bani să mi se răspundă suma de 750 galbeni încuviinţaţi mie de sfatul soborului Monastirei, în urma ordinului Pre Sfinţitului Mitropolit şi cunoscut

---

10) Arh. Stat. Buc., Minist. Cultelor şi Instr. publ. *Moldova*, Administrative, an. 1859, dos. 1094, f. 7.

Ecselenţei sale Domnului Ministru din suplica ce am adresat Comisiei regu=latoare averilor monăstireşti din 18. oct. 1859. Fiindcă fără primirea acestor bani îmi este cu neputinţă a continua lucru.

N. Grigorescu *1860 Fevruar 11*

Pe această cerere se pune următoarea rezoluţie:

«11 Februar S. 2. Spre a se putea da vreo deslegare în acest caz se va refera mai întăi Consiliului împrejurarea privitoare pe adaosul de şepte sute cincizeci galbeni de care se zice prin suplica de faţă şi despre care se vor lua lămuriri din actele trebuitoare pe această Monăstire de la Comisia regulatoare averilor monăstireşti, şi de pre deslegarea ce se va primi se va... la ştiinţă şi pe acea Comisie spre a ei regulă şi lucrare.

A. Teriachiu

III. Pincipatele Unite

Referat
Ministeriul Cultului şi al Instrucţiei publice [11])
Secţiea II
Nr. 1299

1860 Februarie 15 zile

La acest Ministeriu s=au primit suplica Ds N. Grigorescu zugravul an=gajat di mai înainte de M=stirea Agapia pentru zugrăvitul Bisericei cei mari ce s=au prefăcut, cu cerire că spre a putea desăvîrşi în totul gătirea lucrului acestia să i se sloboadă acumu restul din suma de 2000 galbeni, cu care prin contractul primitiv s=au angajat a face acestu lucru, care rest după contractu avea a i să da la gătirea lucrului în totul, şi Ministeriul să oprească spre ai răspunde atunci la gătirea lucrului suma de 750, şapte sute cinciz̆ăci galbini, ce i s=au încuviinţat în urmă de către M=stire din ordinul Prea Sfinţitului Mitropolit ca adaos peste suma citată de două mii galbini.

Sub=scrisul înnainte de a regula ceva întru aceasta, cu onoare refereaz̆ă Consiliului următoarele împrejurări privitoare pe pomenitul adaos culese din actele numite M=stiri primite de la Comisiea regulatoare averilor monăstireşti.

Incuviinţarea lui s=au urmat în temeiul rezoluţiei Prea Sfinţitului Mitro=polit pusă pe suplica numitului pictor din Septembrie anul trecut 1858 (sic) în cuprinderea următoare: «Din lucrul pînă acum înaintat luîndu=se destulă dovadă că Dlui Zugravul n=au privit nici cum la preţul alcătuirei sîrguin=du=se a lucra cu deosebită artă şi cu vopsăle fine în căt lesne se poate cu=noaşte că isprava va fi piste aşteptarea dorită. Se recomandeaz̆ă aceasta cu=vioşiei sale maicii Tavefta starita Mrei Agapiea ca din preună cu sfatul so=borului să chibzuiască adaosul ce s=ar cuveni a se slobozi D=sale peste suma cuprinsă în alcătuire, mai ales că chiar de la început dupre cum D=lui arată i s»au făgăduit a fi gratificat la săvîrşirea lucrului».

In urma acei rezoluţii cuv=sa Starita a zisei M=stiri în unire cu soborul aceştiea prin jurnalul închiat în mai sus anul contenit 1859, au hotărît ca de=săvîrşind numitul zugrav tot lucrul după contract, M=stirea ca o casă de binefaceri şi ca drept semnul mulţămirei sale, să aibă a=i răspunde ceruta sumă de şapte sute cincizeci galbini în care intră şi gratificaţia pomenită pentru a=i fi de un agiutori, spre a-şi isprăvi în totul studiile în străinătate [12]). Această încheere s=au făcut cunoscut numitului prin adresa Monastirei Nr. 48 In vederea acestora Onorabilul Consiliu va binevoi a da deslegare de urmare.

p. Ministrul Cultului
Dir. Alexandrescu

Şef Secţiei
Cristodulo Cerchez

O rezoluţie pusă pe acest referat, sună:

«Rămîne fără lucrare pănă după încuviinţarea budgetului de către Adunare».

«28/8. In marginea budgetului se încuviinţează propunerea secţiunei».

Alex.

---

11) *Idem*, f. 14.
12) Sublinierea noastră.

«29/10. Va da ordine D. Contabilu a elibera suma cerută, Va face cunoscut Comitetului».

La 31 octombrie se cere contabilului: «să daţi îndată... suma de trei sute galbini, d. N. Grigorescu».

Iar Comitetului de la Agapia se scria:

„*Cuvioaselor maici*“ [13])

Din motivul cerirei din 24 curent ce me-au făcut D. N. Grigorescu pictorul angajat pentru pictura Bisericei mari din acea Ms. dându-i un aconto încă de trei sute galbini, vă facu cunoscut despre acésta Cuvioaselor maici şi vă invit ca să fiţi cu serióse priveghere; Comitetul să grăbéscă finire lucrului întocmai după contract».

IV. Onor. Ministeriu de Culte şi Instrucţiune publice [14])

N. Grigorescu

CERIRE

Rogu pe onor Ministeriu se bine voéscă a'mi încuviinţia slobodirea a trei sute galbini din rămăşiţa de 1050 galbini ce cu contractu legalisatu de acestu Ministeriu am contractatu zugrăvirea bisericei mari din Monăstirea Agapiea.

N. Grigorescu *1860 Octombrie 24*

Urmează referatul [15])

Secţiunea Clerului, oficiul administrativ
Nr. 6509, 1860 Octombrie 27 dile

Banii ceruţi de suplicantul sînt căsciul al şesele după contract, care după art. 10 urma a i se slobodi după finirea lucrului în totul.

Lucrul deşi nu este gata în totul, dar în consideraţie că pe priivire micului preciu cu care suplicantul au luat acest angajament, înalt pre Sfinţitul Mitropolit după suplica sa iau mai dat încă suma de 750 galbini, care trecîndu-se şi în budget Ministeriului pe anul curent s-au aprobat şi de camera electivă, în cât piste somile priimite până acum se mai cuvine numitului 1050 galbini. Subscrisul opinează a i se da banii ceruţi, socotindu-se în destulă garanţie pentru finire lucrului restul de şepte sute cinci zeci galbini ce rămîn în ea; definitivarea otărării înse rămăne a o da onorabilul pretoriu.

Capul Secţiei *Cristodulo Cerchez*

Capul biroului *D. Ghidionescu*

Iată referatul pictorului Gh. Şiler [16]):

V. Onor. Ministeriu de Culte şi Instrucţiune publică.

Pictorul Georgiu Şiler

Conform oficiului din 27 iunie espiratu sub Nr. 6378, sub iscălitulu îndată am mersu la Monăstirea Agapiea unde s-au învederatu că, D-lui Pictorul Nicu Grigorescu nu numai că au fostu credinciosu misiei sale dupe contractu, dare încă îşi-au pusu tótă arta sa, spre a orna biserica atîtu prin unu de-

---

13) *Idem*, f. 84 şi 84 v.
14) *Idem*, f. 83.
15) *Idem*, f. 83 v.
16) f. 113, Este prima dată cînd apare, referatul fiind citat, pînă acum numai după Monitorul Oficial.

semnu frumosu şi corectu, prin tablouri de composiţă în'altă de a sa invenţiune şi copii de maeştri renumiţi italieni, precum şi prin ornamente alese şi prin coloritu, care merită tótă lauda. Afară de contractu, D=lui pictorul au mai coloratu în pridvorul bisericei, doue tablouri care representează creaţiunea şi salvarea lumei, tablouri care nu numai că sîntu de o compunere şi unu coloritu fórte sublime, dare încă au şi unu preţu deosebitu.

Prelêngă aceste, D=lui pictorul N. Grigorescu au mai înfiinţiatu în acea Monastire şi o şcoală de desemnu, hărăzăndu acestei şcoli tóte modelurile sale de desemnu.

Drept aceia, me megulescu fórte multu, că prin ocasiunea însărcinărei mele, potu cu supunere raporta onor. Ministeriu, că D=lui pictorul Grigorescu ca romînu, n=au lucrat numai pentru preţiulu alcătuitu, ci pentru în'altă artă, lăsîndu în Moldova unu monumentu unicu în arta Picturei.

Georgiu Şiler
pictor

Iassi 1 iulie 1861.

Pe acest referat se pune următoarea rezoluţie ministerială:

«Iulie 3,

Considerîndu raportul Comitetului M. Agapia sub Nr. (lipsă) raportul de faţă a D. pictor Şiler şi suplica D=lui Grigorescu din 2 a curentei se vor înainta următoarele lucrări:

I) Se va solvi D. Grigorescu suma ce au mai rămasu şi în după contractu.

II) Se va exprima numitului Domnu deplina mulţămire a Ministeriului pentru qualitatea lucrului picturei făcute la Mr. Agapia, pentru lucrul făcut peste contractu ei, pentru înfiinţarea şcolii de desemnu.

III) Adresa de mulţămire către N. Grigorescu constatatoare unor asemine laudabile facte se va aduce la cunoştinţa publică prin organul Monitorului Official.

I. Giossan (?)

Iulie 3. Se va urma conformu regularisirii făcute, datu astăzi pe raportul d. pictoru G. Şiler.

I. Giosan

Iată acum cererea iscălită de N. Grigorescu la 2 iulie 1861[17]).

VI. Onorabilului Minister al Cultelor şi al Instrucţiunei publice.

De vreme ce eu mă aflu aici în Capitală, rog pe Onorabilul Minister să bine voească am slobozi mie de a dreptul banii ce mi se cuvin pentru pictura bisericei din Monastirea Agapia.

1861, Iulie 2. *N. Grigorescu*

Urmează două adrese din 5 iulie 1861[18]) pentru încasarea restului de bani şi alte două din 8 iulie[19]) – scrisoarea de mulţumire a Ministerului adresată lui N. Grigorescu precum şi adresa către Monitorul Oficial.

---

17) Prin aceasta satisfacem întrebarea lui B. Brezeanu, unde era Grigorescu în „răstimpul a 17 luni, din luna mai 1860 pînă în octombrie 1861“ *l. c.*, p. 255 (f. 114).

18) f. 115 şi 116.

19) f. 117 v. ✠ = este semnul prin care se designau galbenii în paleografia romînească.

VII. Nr. 4570
La Contabil. Nr 0801
1861 iulie 5 zile
«D. Meu,

Pe temeiul resoluţiei D. Directore Nr. 1391 aposată pe raportul Ds. Pictorului Georgiu Şiler din 1 a curentii, vă rog D. meu ca de îndată să solviţi D. pictor Nicu Grigorescu suma de 750 galbini restul ce i se mai cuvine după budgetul votat, de cameră în anul 1860, pentru pictura Bisericei mari de la Ms. Agapia. Aşa precum numitul s=au deplinit angajamentu ce au avut cu contract. Iar aceşti bani ăi veţi înregistra după regule în condica respectivă».

P. Ministru

VIII. La generala Epitropie a Ospitalului Sf. Spiridon
Nr. 6810, 1861 iulie 5

«Din suma banilor de cinci mii galbeni împrumutaţi de acea onorabilă Epitropie de la mănăstirea Varaticu cu sinetul din 12 octombrie 1855 sub nr. 56 sub scrisul cu onoare o pofteşte să bine=voiască a înumera de'ndată în primirea Dsale Pictorului Nicu Grigorescu, suma de şepte sute cincizeci galbeni, restul ce i se mai cuvine, după budgetul votat de cameră în anul 1860, pentru pictura Bisericei mari de la Monăstirea Agapiea. Şi aceasta adeverită de D=lui pictorul, că au primit mencionata suma, să va ţine la trebuinţă drept bani».

IX. Nr. 4603
La D. pictorul Nicu Grigorescu
1861, Iulie 8 zile, Nr. 6860.

«După informaţiile luate, Ministerul sau încredinţat că Dv. în deorda=ingirea bisericei dela M=rea Agapiea, aţi dat dovezi incontestabile de talentul cel mai eminent şi de un interes vrednic de toată lauda.

Tablourile care onorează astăzi ace zidire, prin bogăţiea compoziţiei, adevărul şi vivacitatea coloritului lor, formează pentru Moldova o adevărată galerie de pictură, care va atrage în tot deauna admiraţia Romînilor şi stima streinului cunoscătoriu care ar călători prin acele îndepărtate locuri.

Lucru ce aţi făcut mai mult peste îndatorirea ce aţi luat asupră=vă, este o vie testimonie, că puneţi mai pre sus amorul artei, de cît avantajele materiale ce ea v'ar aduce, iar şcoala de desămn şi pictură pe care din propria voastră impulsie aţi înfiinţat în ace M=re, vă va atrage în toată vremea recunoştinţa tinerilor eleve, care vor frecventa=o, şi va atesta generaţiunilor viitoare patriotismul adevărat al giunelui ei fondator.

In faţa unor asemine acte, consecinţe naturale a unui adevărat fiu a Patriei, Ministerul simte o vie plăcere a vă ecsprima a sa vie mulţemire».

X. La redacţia Monitor oficiale
Mr. 6861

Anexat pe lângă aceasta vă comunic D. Redactor Adresa de mulţemire sub Nr. 6860 ce Ministerul au făcut ~ Ds. pictorului Nicu Grigorescu pentru pictura bisericei mănăstirei Agapiea şi vă invit a o publica prin monitor».

Iată, în cîteva file îngălbenite de dosare administrative povestea primului triumf – în frumoşii ani ai tinereţii sale – a celui ce a fost genialul nostru pictor Nicolae Grigorescu, pe atunci «Meşterul Nicu».

Prof. GH. BULAT

ÎNSEMNĂRI

PICTURI CELEBRE DIN SECOLELE XV ŞI XVI EXECUTATE DE PICTORI ROMÎNI

Studii recente au demonstrat că celebrele picturi ale bisericilor din secolele XV şi XVI din Moldova aparţin unor pictori romîni, nu unor meşteri străini, cum s-a crezut multă vreme.

În legătură cu aceasta, Mircea Popescu, director adjunct al Institutului de Istoria artei al Academiei R. P. Romîne, a declarat redactorului Agenţiei romîne de presă „Agerpres" Nicolae Vanvu :

— Arta moldovenească din veacurile XV şi XVI constituie una din cele mai însemnate contribuţii ale poporului romîn la tezaurul culturii universale. Apreciată încă de multă vreme, ea s-a considerat a fi datorată însă unor artişti străini şi influenţelor din afară. Studiile întreprinse în cadrul institutului de către cercetătorul Sorin Ulea au scos la lumină faptul că aceste importante tezaure de artă aparţin totuşi unor romîni demonstrîndu-se astfel, încă o dată originalitatea viziunii estetice a poporului nostru, puternicile sale tradiţii artistice. Urmărind problema picturii din veacurile XV, XVI în strînsă legătură cu viaţa economică şi politică a societăţii din acea vreme, cercetările făcute au reuşit să determine existenţa, încă din veacul al XV-lea, a unei şcoli romîneşti de pictură, deplin maturizată. Prima mărturie în acest sens o constituie miniaturile vestitului tetraevanghel din 1429 lucrat de Gavriil Uric de la Mănăstirea Neamţ. Aceste miniaturi au folosit ca model majorităţii meşterilor din vremea lui Ştefan cel Mare şi a unora din epoca lui Petru Rareş, ceea ce ilustrează unitatea, continuitatea şi tradiţia mediului artistic romînesc.

În sprijinul argumentării existenţei unei şcoli moldoveneşti de pictură, cu meşteri ce traspun în artă o viziune proprie despre frumos, specifică poporului romîn, vin şi descoperirile de semnături de meşteri autohtoni, autorii unora din cele mai strălucite picturi ale bisericilor moldoveneşti din secolele XV, XVI : Gavriil ieromonahul, la Bălineşti (1493), Toma, zugravul de curte al lui Petru Rareş, la Humor (1535), Crăciun Mătieş, Ignat şi Gligorie la Dragomirna (începutul veacului al XVII-lea).

(Romînia Liberă, duminică 1 decembrie 1963, nr. 5949)

CONGRESUL FEDERAŢIEI LUTERANE MONDIALE

În ziua de 24 iulie a. c., s-a deschis în aula universităţii din Helsinki (Finlanda) al 4-lea congres al Federaţiei luterane mondiale. Au participat 700 delegaţi din partea Bisericilor luterane ; au fost de faţă şi observatori din partea Consiliului ecumenic al Bisericilor, din partea Bisericii anglicane, a federaţiei mondiale baptistă şi reformate şi, pentru prima dată, doi observatori oficiali ai Bisericii romano catolice. Preşedintele Federaţiei luterane mondiale, Dr. Franklin Clark Fry (S. U. A.) totodată şi preşedintele Comitetului Executiv al Consiliului Mondial al Bisericilor şi care în toamna anului 1962 a vizitat şi Biserica ortodoxă romînă — în cuvîntarea de deschidere a congresului — care are lozinca : Hristos azi *— a subliniut străduinţele Federaţiei luterane de a stabili, între Răsărit şi Apus, „o legătură creştină de pace" şi a îndemnat Bisericile creştine să lucreze în acest sens. Dintre referatele prezentate şi discutate menţionăm : „Har pentru lume", în care referentul declară că, după doctrina luterană, nu prea este ceva de spus precis.*

„Doctrinalizarea, individualizarea şi spiritualizarea" sînt, după refe-

rent, (prof. Dr. G. Gloege) cele trei primejdii ale doctrinei despre justificare.

La problema: „Credinţă fără faptă", teologul suedez a răspuns în referatul său cu: „Credinţă şi fapte". Prof. Heikki Kirkinen, (istoric bisericesc ortodox finlandez) a arătat importanţa „contactelor paşnice, pozitive şi prieteneşti dintre Răsărit şi Apus" pentru binele şi progresul omenirii. (Nr. 7/VIII. 1963, N. Z.).

Prof. O. BUCEVSCHI

«CONFERINŢA BISERICEASCĂ PAN-AFRICANĂ» *în şedinţele ţinute anul aceasta la Kampala (Uganda), prin acceptarea unui statut s-a constituit ca organizaţie permanentă. La şedinţele din Kampala au participat 350 de delegaţi: protestanţi, anglicani şi ortodocşi, din 42 ţări ale continentului african. Ca oaspeţi au participat: Dr. Visser't Hooft, secretarul general al Consiliului ecumenic al Bisericilor, protoiereul Borovoj din partea Bisericii ortodoxe ruse şi observatori din partea Vaticanului. Conferinţa se va întruni în şedinţă plenară tot după patru ani. Rostul ei este ca să ajute dezvoltarea Bisericilor din Africa şi participarea lor la noua structurare politică şi socială a continentului african.*

„Problema Tradiţiei", ca izvor al revelaţiei divine, a format obiect de discuţii în prima parte a Consiliului Vatican — cînd referatul respectiv n-a fost acceptat, — şi va fi şi în partea a doua, care începe la 29 septembrie a. c.

Dar şi în „pauza conciliară" problema e discutată. Astfel profesorul de teologie K. Rahner, într-o conferinţă intitulată „Scriptură şi Tradiţie", vorbind despre transmiterea cuprinsului revelaţiei, despre autotradiţia lui Hristos în cuvîntul apostolilor, despre Biserică: tradiţie autoritativă orală, despre sf. Scriptură: concretizarea Bisericii apostolice — a dezvoltat din noţiunea tradiţiei o „sola scriptura" catolică, spunînd: „Nu trebuie acceptată o Tradiţie care, după cuprins, depăşeşte Scriptura. E de recunoscut numai că, plecînd de la Scriptură există o adevărată dezvoltare doctrinară bisericească, precum şi că mărturia Scripturii e constitutivă pentru credinţă". E un concept nou despre Tradiţie în teologia romano-catolică, şi teologii romano catolici cred că acest concept va trebui considerat de Consiliul Vatican. (U. P. D. 3/1963).

Diac. Prof. O. B.

DESPRE MIŞCAREA ECUMENICĂ A BISERICILOR, *în care Patriarhia romînă este membră din noiembrie 1961, s-a scris mult. Una dintre recentele publicaţii aparţine pastorului reformat francez Paul Conod: Brève hristoire de l'ecuménisme, Paris 1959, 232 pp. Bine documentată, această carte porneşte de la teza secretarului general al Mişcrii Ecumenice, Visser't Hooft: „Mişcarea ecumenică nu are în vedere numai ceea ce se petrece la marile întruniri, ceea ce priveşte pe alţii, ci este oglinda a ceea ce se petrece în toate parohiile şi în sufletele creştine".*

Autorul porneşte de la primele încercări de reunificare a „ramurilor creştine" încă din timpul veacului reformaţiei, şi socoate că există de fapt 7 ramuri şi anume: orcdoxă, catolică, anglicană, luterană, reformată, metodistă şi baptistă. Numai şase din ele au reuşit să se întrunească în mişcarea ecumenică, cea catolică se ţine mereu de o parte, din cauza primatului papal.

Discuţiiile ecumenice au trecut prin mai multe etape şi au sporit odată cu adîncirea relaţiilor dintre confesiuni (p. 17-51). În veacurile XVIII şi XIX se pun probleme mai amănunţite, odată cu apariţia Bisericii vechi-catolice, în 1870, şi a iniţierii primelor alianţe mondiale confesionale, începînd cu cea de la Paris din 1855 (p. 53-75) care a dus la naşterea manifestărilor ecumenice din veacul al XX-lea cunoscute sub numele de „Credinţă şi organizaţie", „Viaţă şi faptă" şi „Alianţă pentru pace între popoare prin Biserici" (p. 75-90), şi care s-au întrunit în 1920, 1924, 1927 şi 1937. Îndeosebi epoca dintre 1938 şi 1948 a fost de o serioasă necesitate deoarece lumea se divizase ideologic şi intrase într-o periculoasă conflagraţie războinică mondială (p. 91-99). Erau necesare atitudini izvorîte din simţăminte de milă creştină. Scopul acesta a fost urmărit de Mişcarea ecumenică la întrunirile de la Amsterdam, din 1948, şi Evanston, din 1954, dar elementul pragmatismului american a provocat o serioasă îndepărtare de la idealurile ecumenice (p. 101-8). Astăzi este necesară o nouă acţiune

unitară, ca să se poată ajunge la împlinirea idealului ecumenic (p. 111-146) aşa cum încearcă reformaţii francezi (p. 147-172). Bazele lui s-au pus la congresul al 3-lea de la New Delhi-India, din noiembrie 1961.

Prof. M. ŞESAN

PE LINIA «ECUMENISMULUI» ACUM 50 DE ANI

Biserica noastră, urmînd duhul evangheliei Mîntuitorului, a promovat întotdeauna atitudinea formulată aşa de clasic în deviza: *in necesariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*, astăzi aşa de actuală.

Un caz de acum jumătate de veac poate ilustra aceasta. In fruntaşa comună Frătăuţul-Nou, din fostul district Rădăuţi, localitate unde a păstorit la finea vieţii sale şi unde-i înmormîntat preotul şi scriitorul Iraclie Porumbescu († 1896), tatăl lui Ciprian Porumbescu, existau în anul 1913, două societăţi culturale romîneşti. Una mai veche „Cabinetul de lectură Redeşteptarea naţională" şi una mai nouă „Arcăşia Ştefan cel Mare", aceasta şi cu rosturi de pompieri voluntari. Manifestaţii ca acele „petreceri populare", precedate de concerte date de vestitul cor sătesc al părintelui Leon Abager din învecinatul Gălăneşti şi de piese de teatru de Vasile Alecsandri, erau curente în special în vacanţa mare.

În comună era însă şi o minoritate naţională de germani, de vreo 20-30 de famifii, confesional împărţită pe jumătate între romano-catolici şi luterani. De multe ori, sub invocarea de urgenţă, neavînd preot în localitate, după ce se îngrijeau de un naş bun dintre gospodarii romîni vecini, veneau la preotul ortodox pentru a le boteza copiii şi acesta oficia în subsidiar, în locul preotului romano-catolic, din parohia mai îndepărtată (Andreasfalva) sau în locul pastorului luteran, botezul „per subsidium".

Avînd germanii ambiţia de a-şi întemeia şi ei un „Verein" similar cu cele ale romînilor, la festivitatea de inaugurare s-au lovit, probabil, de dificultatea că un preot romano-catolic n-ar putea oficia alături de un pastor protestant. În această dilemă, ne-am pomenit cu o delegaţie de germani care foarte respectuos au apelat la serviciul preotului ortodox. Astfel, spre mulţumirea ambelor grupe de germani şi spre satisfacţia credincioşilor ortodocşi, preotul ortodox a oficiat sfinţirea apei, după care pastorul senior Decker de la Rădăuţi a ţinut predica brodată pe textul unui psalm, începînd cu „Gott der in den Bergen wohnet" (Dumnezeu care locuieşte în înălţimi).

La masa festivă, pastorul senior a toastat, mulţumind preotului ortodox pentru slujba religioasă, elogiind totodată atitudinea plină de dragoste şi înţelegere de totdeauna a Bisericii Ortodoxe.

Prof. I. ZUGRAV

CRONICA BISERICEASCA

A. *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR*

SESIUNEA ANUALĂ A ADUNĂRII EPARHIALE

8 decembrie 1963

Duminică 8 decembrie 1963, s-au desfăşurat la Arhiepiscopia Iaşilor lucrările sesiunii anuale a Adunării Eparhiale. La orele 9.30 în paraclisul de curînd restaurat şi reînoit prin sîrguinţa şi atenta veghere a Inalt Prea Sfinţitului Iustin Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, P. C. Arhim. Irineu Crăciunaş vicarul Arhiepiscopiei Iaşilor, înconjurat de un sobor de preoţi şi diaconi a săvîrşit un Te-Deum şi un Polihroniu la care au luat parte întîistătătorul Bisericii Ortodoxe din Moldova şi membrii — clerici şi mireni - ai adunării eparhiale.

La orele 10, membrii adunării eparhiale au trecut în biblioteca reşedinţei mitropolitane unde s-au desfăşurat lucrările sesiunii. Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, însoţit de P. C. Vicar şi Consilierii administuativi a sosit după cîteva minute pentru a prezida şi a conduce lucrările adunării.

Deschizînd lucrările sesiunii, *Înalt Prea Sfinţitul Iustin, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei*, a adresat un cuvînt de salutare membrilor adunării eparhiale, spunînd, că în cadrul acestei sesiuni, rapoartele întocmite de consilierii administrativi vor oglindi activităţile: bisericească, cultural - socială şi economico - gospodărească ce s-au desfăşurat în cursul anului 1962 în Arhiepiscopia Iaşilor. Activitatea s-a desfăşurat potrivit principiilor de temelie ale învăţăturii creştine ortodoxe, rînduielilor canonice, legislaţiei bisericeşti şi în spiritul vieţii din această epocă a poporului nostru.

Cu hotărîre şi hărnicie, Biserica Ortodoxă Romînă desfăşoară acum o lucrare vie şi susţinută pentru viaţa fericită a poporului nostru. In lumina vremurilor prin care trecem şi a eforturilor pe care le face Biserica Ortodoxă Romînă, putem spune, fără exagerare, că asistăm la un fenomen de descoperire; ea a regăsit esenţa învăţăturilor Mîntuitorului Hristos, a principiilor prin care poate fi tot mai folositoare credincioşilor şi poporului.

S-a spus şi se repetă mult în zilele noastre - atît în Biserica Ortodoxă cît şi în Bisericile Romano-catolică şi Protestantă - că Biserica Creştină în general trebuie să fie slujitoarea lui Dumnezeu şi a omului. Cuvintele evanghelice care ne amintesc că Mîntuitorul «n-a venit ca să fie servit, ci ca să servească» (Matei XX, 28) sînt cuvinte cunoscute astăzi peste tot, comentate şi propovăduite în toată lumea creştină. Sensul lor adînc şi importanţa lor deosebită apare în ţara noastră mai cu seamă acum. A sluji omul este misiunea şi răspunderea tuturor în statul nostru, începînd de la înalţii dregători pînă la cei mai de jos. Toate strădaniile care se desfăşoară în ţara noastră au ca ţel înalt slujirea omului. Ocîrmuitorii noştri îşi concentrează eforturile pentru a ajuta pe om să-şi recapete demnitatea umană, pentru a-l forma în aşa fel ca să caute dreptatea şi s-o urmeze, ca să trăiască în pace cu semenii săi, ca să muncească pentru fericirea tuturor oamenilor.

Aceste principii înalte se găsesc peste tot în Sf. Scriptură, au fost propovăduite de Sf. Apostoli şi de Sf. Părinţi, dar niciodată nu li s-a acordat importanţa ce li se cuvine. Cînd slujitorii Bisericii Ortodoxe Romîne apar acolo unde se simte nevoia lor, ei, redescoperind principiile morale evanghelice, îşi desfăşoară activitatea aşa cum a propovăduit Mîntuitorul. Preoţii noştri, înfrăţiţi cu credincioşii şi însufleţiţi cu cei de aceleaşi năzuinţe, se întîl-

nesc în sfintele locaşuri de rugăciune, dar şi în cîmpul muncii care înalţă şi sfinţeşte pe om. Ei se întîlnesc în Comitetele de Luptă pentru Pace, în diferite organizaţii obşteşti, acolo unde se clădeşte spiritual şi material viaţa cea nouă şi omul cel nou.

Biserica Ortodoxă Romînă desfăşoară o rodnică activitate şi în extensiune. A fost o vreme cînd slujitorii ortodocşi vedeau numai pînă la marginea satului sau a statului din care făceau parte; astăzi Biserica Ortodoxă îşi întinde aripile ei şi desfăşoară o activitate folositoare omului de peste tot. Aceasta se vede limpede în lupta pentru apărarea păcii. Pretutindeni unde s-a simţit nevoia de a se auzi cuvîntul Bisericii pentru apărarea păcii, ea a fost prezentă. Slujitorii de acum ai Bisericii nu fac altceva atunci cînd lucrează pentru pace decît să împlinească o îndatorire propovăduită de Evanghelie.

Ei îşi lărgesc inimile, cum spune Sf. Apostol Pavel, pentru a cuprinde nu numai pe cei din familia sau din neamul lor, ci pe toţi oamenii de pretutindeni chiar dacă au altă culoare, chiar dacă aparţin altor state sau au alte convingeri religioase. Omul de peste tot este pentru slujitorul şi credinciosul creştin ortodox un frate. Lucrarea Bisericii Ortodoxe se întinde astfel pînă la marginile pămîntului. Toţi cei care fac parte din Biserica Mîntuitorului sînt bucuroşi că lupta pentru apărarea păcii, care merge paralel cu lucrarea pentru statornicirea dreptăţii în lume, face progrese; sînt mulţumiţi şi bucuroşi că s-a încheiat tratatul pentru interzicerea limitată a experienţelor cu armele nucleare şi au nestrămutata convingere că acest tratat este începutul unui şir de convenţii şi acorduri care trebuie să ducă în cele din urmă la dezarmarea generală şi totală, temelia unei păci sigure în lume.

Poporul nostru, popoarele vecine cu noi, sute de milioane de oameni doresc pacea şi luptă pentru ea. Sămînţa cea bună a încolţit, a crescut şi acum dă roadele aşteptate. Lipsa de dreptate care mai stăruie pe alocuri îngreuiază creşterea dar ca orice sămînţă, pacea, în cele din urmă, va da rodul aşteptat, va fi ca un arbore în care găsesc sălaş de linişte păsările cerului.

«Noi privim în viitor, a spus, în continuare, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin, cu încredere şi optimism. Constatăm cu mulţumire că slujitorii şi credincioşii ortodocşi sînt fii ascultători ai Bisericii şi cetăţeni loiali ai Patriei. Ei sprijină silinţa poporului nostru pentru prosperitate şi progres, pentru dobîndirea păcii. Noi nu vom conteni de a sfătui şi îndruma pe preoţi şi credincioşi să fie mereu alături de întregul nostru popor spre a se ajunge la dreptate, pace şi fericire. Ne silim să sădim în sufletele tuturor credincioşilor simţul de răspundere faţă de Dumnezeu şi faţă de semenii lor. Gîndurile şi mişcările lor trebuie să urmărească binele tuturor oamenilor. Ei trebuie să fie mădulare unii altora. Cînd propovăduim şi sfătuim pe preoţi şi credincioşi dorim ca munca şi întreaga lor lucrare să fie închinată binelui întregii omeniri. Dacă această lucrare este vie în Biserica noastră şi în alte Biserici, se va putea spune, atunci, că am contribuit la pacea şi fericirea lumii.

Incheind cuvîntul, Inalt Prea Sfinţitul Mitropolit Iustin a dispus citirea dărilor de seamă întocmite de consilierii administrativi pentru cele trei sectoare de lucru: *P. C. T. Irimia* pentru sectorul bisericesc, *P. C. S. Porcescu* pentru sectorul cultural şi *P. C. D. Hadîrcă* pentru sectorul economic-gospoderesc.

Dările de seamă au fost înmînate Comisiilor adunării pentru analiză, studiu şi propuneri, apoi s-a suspendat pentru cîtva timp şedinţa. La redeschidere s-au citit rapoartele întocmite de comisii: *P. C. Prot. Gh. Titu* a citit raportul comisiei bisericeşti, *P. C. inspector T. Bodnar* raportul comisiei culturale şi *P. C. Prot. M. Gheorghiu* raportul comisiei economice.

Fiecare raport a fost supus discuţiilor la care au luat parte următorii membri ai adunării eparhiale: *P. C. Inspector T. Bodnar* referindu-se la înfăptuirile anului 1962 în Arhiepiscopia Iaşilor - rezolvarea tuturor treburilor eparhiale la timp şi în bune condiţiuni, îndrumarea preoţilor şi credincioşilor, participarea tuturor la lupta pentru apărarea păcii, păstrarea unităţii bisericeşti, restaurarea monumentelor istorice bisericeşti, reorganizarea bibliotecilor, construirea şi amenajarea căminului preoţesc, restaurarea şi renovarea casei mitropolitane etc. - a spus că se datoresc I. P. S. Mitropolit Iustin care a introdus în viaţa Arhiepiscopiei un spirit nou; *P. C. Protopop C. Andoni* a spus că preoţii şi-au îndeplinit îndatoririle pastorale şi cele patriotice cu hărnicie, au lucrat pentru readucerea credincioşilor stilişti şi a unor sectanţi în Biserică prin munca de îndrumare şi sfătuire de la om la om; *Dl. Prof. N. Popa* a

remarcat ritmul nou instaurat de I. P. S. Mitropolit Iustin în Arhiepiscopia Iașilor prin realizări materiale – clădirile care străjuiesc în jurul Catedralei –, spirituale – prezența Chiriarhului și a preoților în lupta pentru apărarea păcii –, artistice – restaurarea și buna păstrarea a comorilor de artă – și științifice – editarea în bune condițiuni a revistei Mitropolia Moldovei și Sucevei; *Dl. Prof. D. Lucan* a constatat că Biserica Ortodoxă a Moldovei călăuzită de I. P. S. Mitropolit Iustin contribuie efectiv la sprijinirea eforturilor conducerii de stat, pentru o viață mai bună; *P. C. P. Alexa* a spus că bogata moștenire culturală a trecutului este în atenția conducerii de stat și a forurilor superioare bisericești. P. C. Sa consideră restaurarea și reînoirea reședinței mitropolitane ca o lucrare de mare valoare; *P. C. Protopop T. Rîpă* a amintit că la lucrările de restaurare ce s-au săvîrșit la biserica Sf. Dumitru din Hîrlău, autoritățile locale de stat au dat mare sprijin; *Dl. V. Lebădă* a vorbit despre activitatea social-patriotică pe care o desfășoară preoții avînd ca pildă pe I. P. S. Mitropolit Iustin; *Dl. Gh. Burduja* a adăugat că preoții au sprijinit acțiunile culturale și de îmbunătățire a condițiilor de viață ale tuturor fiilor patriei noastre; *Dl. I. Zamfirescu* s-a referit la îmbunătățirea salariilor personalului bisericesc efectuată în 1962.

Vorbitorii, în general, au scos în relief activitatea stăruitoare a I. P. S. Mitropolit Iustin în cuprinsul Arhiepiscopiei, a Bisericii Ortodoxe Romîne și peste hotarele Patriei, la congrese și sesiuni pentru înfrățirea Bisericilor și pacea lumii.

P. C. Consilier D. Hadîrcă a citit planul de lucrări și proiectul de plan financiar pe anul 1964 care la propunerea D-lui *I. Bordeianu* a fost aprobat de adunare.

Incheind lucrările sesiunii anuale a adunării eparhiale, *Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin* s-a referit la impunătoarea acțiune a conducerii de stat pentru restaurarea, consolidarea și protecția monumentelor istorice din Patria noastră între care și comorile de artă bisericească. Alături de eforturile pentru viața fericită a poporului nostru, a spus Inalt Prea Sfinția Sa, de uimitoarele înfăptuiri care schimbă cu fiecare zi ce trece fața Patriei noastre, de lupta stăruitoare pentru apărarea păcii în lume, înalta conducere de stat acordă toată atenția moștenirii culturale a trecutului. Niciodată în istoria poporului romîn nu s-a cheltuit atît de mult pentru a reda monumentelor istorice înfățișarea originară.

Amintind de condițiile de deplină libertate din Patria noastră, Inalt Prea Sfintitul a adăugat că autoritatea de stat acordă Bisericii Ortodoxe Romîne sprijin material pentru a-și împlini cu bune rezultate activitatea.

«Dacă trebuie să exprimăm cuiva mulțumiri, a încheiat Inalt Prea Sfințitul, cei dintîi cărora trebuie să le aducem cuvenitele mulțumiri sînt conducătorii statului nostru. Infăptuitori sîntem toți, dar grija cea mare, directivele, aparțin conducerii de stat și sînt date prin Departamentul Cultelor. Incredințăm înalta conducere de stat că vom munci și în viitor cu hărnicie animați de cele mai curate sentimente față de poporul și Patria noastră».

Ideile și sentimentele membrilor adunării eparhiale au fost exprimate, la propunerea Inalt Prea Sfințitului Mitropolit Iustin, în telegramele trimise D-lui Gh. Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat, D-lui I. Gh. Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri, D-lui Prof. D. Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor, D-lui N. Bădescu, Președintele C.S.C.A.S. și Comitetului Național pentru Apărarea Păcii.

De asemenea, Adunarea Eparhială a trimis o telegramă Prea Fericitului Patriarh Iustinian.

La orele 15, Consiliul eparhial a oferit membrilor adunării eparhiale o masă în trapeza reședinței mitropolitane.

S. P.

†

PREOTUL MIHAI CORDUŞ

Marţi 12 noembrie 1963, şi-a încheiat zilele vieţii pămînteşti în vîrstă de 78 ani, protopresviterul Mihai Corduş, fost paroh în comuna Mihoveni - Suceava.

Venerabilul preot şi-a împodobit viaţa şi preoţia cu fapte frumoase.

El a fost un păstor bun, cu tact şi cu multă delicateţă faţă de toată lumea.

A făcut parte din rîndurile acelor luminaţi fii de ţărani care prin muncă aspră şi zbucium şi-a croit drum în viaţă.

Insufleţit de un patriotism luminat, a sprijinit de-a lungul vieţii sale năzuinţele de pace, libertate şi dreptate ale poporului în mijlocul căruia şi-a desfăşurat activitatea pastorală.

După 38 ani de preoţie activă, lăsase toiagul păstoresc altora şi se retrăsese la pensie. In conştiinţa credincioşilor păstoriţi de el va rămîne ca un ales slujitor al Bisericii.

Slujba înmormîntării a fost săvîrşită în biserica Sf. Dumitru - Suceava, vineri 15 noembrie 1963, de către un sobor de preoţi în frunte cu P. C. Prot. D. Hriţcu şi P. C. Pr. N. Pentelescu. Vorbitorii au elogiat toată truda bisericească şi pastorală a defunctului, precum şi toată osîrdia sa întru propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu.

La mormînt a vorbit P. C. Prot. M. Grădinaru - Fălticeni, fost preot în parohia Mihoveni, aducînd salutul înlăcrimat de bun rămas al credincioşilor din această parohie.

Pr. NIC. PENTELESCU

B. *EPISCOPIA ROMANULUI ȘI HUȘILOR*

LUCRĂRILE ADUNĂRII EPARHIALE

Potrivit prevederilor Statutului pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Romîne, în ziua de 1 decembrie 1963, a avut loc la sediul Eparhiei Romanului și Hușilor sesiunea Adunării Eparhiale anuale.

Dimineața, s-a oficiat un Te-Deum în Biserica Catedrală a Sf. Episcopii după care membrii Adunării au trecut în sala de ședințe.

Însoțit de o delegație din sînul adunării, Prea Sfințitul Episcop Dr. Partenie Ciopron a intrat în sala de ședințe. Deschizînd lucrările, Prea Sfinția Sa a rostit un cuvînt ocazional.

După ce salută prezența reprezentanților legali ai clerului și credincioșilor, Prea Sfinția Sa spune printre altele: «după credința noastră nu există o separare între temporal și veșnic, deoarece împărăția lui Dumnezeu începe din viața aceasta, iar desăvîrșirea ei se împlinește în veșnicie. Temelia fericirii veșnice se pune în viața noastră de aici și tot aici ea se zidește prin viață curată și fapte bune, folositoare atît pentru noi cît și pentru cei din jurul nostru. Sfînt și sfințenie nu înseamnă curățenie și desăvîrșire morală păstrată în izolare de lume și indiferență față de viața oamenilor. O astfel de desăvîrșire morală nici nu este de conceput. Ea ar fi lipsită de orice merit și pe pămînt și în cer. Fructele văzute ale oricărui adevăr moral sînt acțiunile pentru statornicirea binelui în lume. Fiecăruia dintre fiii Bisericii trebuie să-i stea în fața conștiinței răspunderea de modul cum își folosește viața în lumea aceasta precum și marea întrebare: cum ai lucrat și cum lucrezi pentru săvîrșirea în lume a binelui și pentru stîrpirea răului? Dumnezeu nu a lăsat în lume pe om pentru a-l părăsi în suferință și nefericire, ci pentru ca el să fie fericit. Ca atare, Biserica nu poate să rămînă indiferentă în marea mișcare a lumii contemporane care caută să dea oamenilor demnitatea, dreptatea, lumina, libertatea, belșugul și pacea. Biserica noastră a înțeles dintru început imperativul vremurilor și s-a alăturat prin ierarhii, preoții și credincioșii ei la marea operă de democratizare, de socializare a mijloacelor de producție și de luptă pentru pace».

Referindu-se la sprijinul pe care Biserica îl dă fără rezervă pentru statornicirea binelui și apărarea păcii, Prea Sfinția Sa arată și motivele care îndreptățesc pe slujitorii altarelor la aceasta.

«Cu cîtă satisfacție privim fiecare zorile vieții celei noi, în care se vede tot ceea ce, de aproape două decenii, se construiește fără răgaz prin hărnicia și priceperea poporului nostru și sub înțeleapta îndrumare a Conducătorilor de la cîrma țării. Bucuria vieții, a belșugului și a speranțelor în viitor strălucesc în ochii copiilor și ai tineretului nostru, în buna rînduială a treburilor obștești, în înflorirea așezămintelor publice, în progresul științei și culturii, în dezvoltarea artelor, în deplina libertate de manifestare a tuturor cultelor religioase și a raporturilor de armonie asigurate între toți cetățenii».

Amintește apoi sprijinul pe care statul îl acordă Bisericii Ortodoxe salarizînd personalul bisericesc, restaurînd bisericile monumente istorice și garantînd deplina libertate a exercitării cultului.

Vorbind despre datoria pe care o au slujitorii Bisericii de a fi în primele rînduri ale luptătorilor pentru pace, Prea Sfinția Sa insistă asupra atmosferei de optimism și speranță care a luat în ultima vreme locul încordării internaționale; «salutăm, a spus Prea Sfinția Sa, cu satisfacție, această schimbare de atmosferă internațională, datorită luptei consecvente pentru pace, desfășurată de popoare, și sîntem ferm hotărîți de a duce cu toate

S.M.M.B. 2006-2007

puterile noastre alături de luptătorii pentru pace din toată lumea această grandiosă acţiune pînă la victoria definitivă a păcii, prin dezarmare generală şi totală».

După acest cuvînt de deschidere rostit de Prea Sfinţitul Episcop, s=a alcătuit Biroul Adunării şi s=a făcut apelul nominal al membrilor. Constatîndu=se prezenţa membrilor adunării, s=au desfăşurat lucrările după cum urmează:

Prezentarea dărilor de seamă cu privire la activitatea administrativ=bisericească, social=culturală şi economic=gospodărească pe anul 1962 de către consilierii administrativi respectivi: Pr. N. Toderici pentru cea administrativă, Pr. C. Platon pentru cea economică şi inspectorul bisericesc N. Burlacu pentru cea culturală.

După ce lucrările au fost predate comisiunilor s=a suspendat şedinţa pentru documentare asupra activităţii desfăşurate. La reluarea lucrărilor, au luat cuvîntul pe marginea referatelor prezentate următorii: DI. Ioan Caminschi, DI. Atanasie Negoiţă, Pr. Eugen Ardeleanu, DI. Grigore Pruteanu şi DI. Al. Bilan. In continuare, DI. Eugen Cherenbac a adresat Prea Sfinţitului Episcop mulţumiri pentru înţelegerea ce a avut=o de a ceda o parte din terenul bisericii Sf. Apostoli Petru şi Pavel din Huşi pe care s=a ridicat clădirea unei şcoli medii.

După discuţii, comisiile adunării întocmite pe resoarte de activitate îşi prezintă rapoartele asupra dărilor de seamă ale celor 3 secţii; rapoartele au fost citite de către preoţii: Roman Drug, Eusebiu Bejan şi Niculae Rugină.

Rapoartele au scos în relief ajutorul pe care Statul nostru îl dă salarizînd personalul bisericesc şi garantînd libertatea religioasă.

In continuare, s=a făcut prezentarea contului de gestiune şi a bilanţului pe 1963 şi a planului financiar pe anul 1964.

Adunarea aprobă rapoartele celor 3 secţii ce s=au prezentat în şedinţă, contul de gestiune, bilanţul şi planul financiar după care s=au trimis telegrame omagiale: D=lui Gheorghe Gheorghiu=Dej, Preşedintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne, D=lui Ion Gh. Maurer, Preşedintele Consiliului de Miniştri, D=lui Prof. D. Dogaru Secretar General al Departamentului Cultelor, Comitetului Naţional de Luptă pentru Pace din R. P. R.

De asemenea s=au trimis telegrame P. F. Patriarh Iustinian şi I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei şi Sucevei.

Epuizîndu=se ordinea de zi, Prea Sfinţitul Episcop a mulţumit Conducătorilor R. P. R. pentru sprijinul pe care=l acordă Bisericii, asigurînd că va îndemna pe clericii şi credincioşii din Eparhie să fie cetăţeni loiali şi devotaţi scumpei noastre patrii, Republica Populară Romînă, şi luptători neobosiţi pentru instaurarea păcii în lume.

N. B.

STUDII

Prof. T. Gh. Bulat: Pictorul N. Grigorescu la Mănăstirea Agapia . 715

INSEMNĂRI 724

Picturi celebre din secolele XV şi XVI executate de pictori romîni (Ziarul «Romînia liberă» nr. 5949/1963); Congresul federaţiei luterane mondiale; «Conferinţa bisericească pan-africană» (*Prof. O. Bucevschi*); Despre Mişcarea Ecumenică a Bisericilor (*Prof. M. Şesan*); Pe linia «ecumenismului» acum 50 de ani (*Prof. I. Zugrav*).

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — *ARHIEPISCOPIA IAŞILOR* . . . 727

Sesiunea anuală a Adunării Eparhiale - 8 decembrie 1963 (*S. P.*); † Pr. Mihai Corduş (*Pr. N. Pentelescu*).

B. — *EPISCOPIA ROMANULUI ŞI HUŞILOR* . . 731

Sesiunea anuală a Adunării Eparhiale - 1 decembrie 1963 (*Pr. N. Burlacu*).

43.420